

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

**ΤΟΜΕΑΣ ΑΣΤΙΚΟΥ, ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΚΑΙ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ
ΔΙΚΑΙΟΥ**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

**Η ΕΝΝΟΜΗ ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΣΥΝΤΡΟΦΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΜΦΩΝΟ
ΣΥΜΒΙΩΣΗΣ ΤΟΥ Ν. 4356/2015**

ΙΔΡΥΣΗ, ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΛΗΞΗ

Της υποψήφιας διδάκτορα

Μαρίας – Ευφραιμίας Ζ. Γερασοπούλου

Δικηγόρου, Μ.Δ.Ε. Αστικού-Αστικού Δικονομικού και Εργατικού Δικαίου (ΑΠΘ)

Υποτρόφου Ι.Κ.Υ.

Συμβουλευτική επιτροπή:

Καθηγήτρια Αικ. Φουντεδάκη (Επιβλέπουσα)

Καθηγήτρια Γ. Καρύμπαλη-Τσίπτσιου (Μέλος)

Καθηγήτρια Αθ. Κοτζάμπαση (Μέλος)

Θεσσαλονίκη, Ιούλιος 2020

Το έργο συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση», στο πλαίσιο της Πράξης «Ενίσχυση του ανθρώπινου ερευνητικού δυναμικού μέσω της υλοποίησης διδακτορικής έρευνας» (MIS-5000432), που υλοποιεί το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών (ΙΚΥ).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	VI
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
§1. Προδιάθεση	1
I. Σκοπός και διάρθρωση της μελέτης	1
II. Μέθοδος ανάλυσης	4
§2. Η ιστορική διαμόρφωση του ρυθμιστικού πλαισίου για το σύμφωνο συμβίωσης μέχρι τον Ν. 4356/2015	6
§3. Η έννοια του συμφώνου συμβίωσης και συσχέτιση με συναφείς έννοιες	9
I. Έννοια και περιεχόμενο του συμφώνου συμβίωσης.....	9
II. Συσχέτιση με συναφείς έννοιες.....	10
A. Συσχέτιση με τη μνηστεία.....	10
B. Συσχέτιση με την ελεύθερη συμβίωση	13
Γ. Συσχέτιση με τον γάμο	16
§4. Η νομική φύση του συμφώνου συμβίωσης	22
I. Το σύμφωνο συμβίωσης ως έννομη σχέση του οικογενειακού δικαίου	22
II. Το σύμφωνο συμβίωσης ως θεσμός του οικογενειακού δικαίου.....	24
A. Γενικά.....	24
B. Η αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας	26
Γ. Η εφαρμογή στο σύμφωνο συμβίωσης των θεμελιωδών αρχών του γάμου	28
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ	32
Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΜΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΤΩΝ ΣΥΝΤΡΟΦΩΝ	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης	32
§5. Το σύμφωνο συμβίωσης ως δικαιοπραξία	32
§6. Στοιχεία της νομοτυπικής μορφής του συμφώνου συμβίωσης	36
I. Η συμφωνία των μερών	36
II. Η τήρηση συμβολαιογραφικού τύπου	36
§7. Προϋποθέσεις κύρους του συμφώνου συμβίωσης	42
I. Εισαγωγικά.....	42
II. Προϋποθέσεις κύρους κατά τον Ν. 4356/2015.....	44
A. Θετικές προϋποθέσεις.....	44
1. Η ενηλικότητα	45
2. Η δικαιοπρακτική ικανότητα	48

B. Αρνητικές προϋποθέσεις (κωλύματα).....	52
1. Ύπαρξη άλλου γάμου ή συμφώνου συμβίωσης.....	52
2. Συγγένεια (εξ αίματος, εξ αγχιστείας, υιοθεσία).....	56
III. Έλλειψη γενικών λόγων ακυρότητας	62
A. Εικονικότητα.....	62
1. Το σύμφωνο συμβίωσης ως δικαιοπραξία δεκτική εικονικότητας	62
2. Εννοιολογικό περιεχόμενο του εικονικού συμφώνου συμβίωσης.....	65
3. Εγκυρότητα της καλυπτόμενης δικαιοπραξίας	67
B. Αντίθεση στα χρηστά ήθη	69
§8. Όροι του ενεργού του συμφώνου συμβίωσης	78
I. Η ληξιαρχική καταχώριση ως όρος του ενεργού	78
II. Η ληξιαρχική καταχώριση κατά τον Ν. 344/1976.....	80
III. Οι περιουσιακές συμφωνίες των συντρόφων ως αντικείμενο της ληξιαρχικής καταχώρισης	83
IV. Το στάδιο από την κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης μέχρι τη ληξιαρχική του καταχώριση	86
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η έννομη σχέση των συντρόφων από το ανίσχυρο σύμφωνο συμβίωσης.....	91
§9. Εννοιολογική προσέγγιση του ανίσχυρου συμφώνου συμβίωσης.....	91
§10. Το ανυπόστατο σύμφωνο συμβίωσης	92
§11. Το άκυρο σύμφωνο συμβίωσης.....	97
I. Η ακυρότητα ως έννομη συνέπεια	97
II. Η απόλυτη και μη αυτοδίκαιη ακυρότητα του συμφώνου συμβίωσης.....	98
III. Περιορισμοί της ακυρότητας του συμφώνου συμβίωσης	104
A. Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	104
B. Μερική ακυρότητα του συμφώνου συμβίωσης	106
Γ. Θεραπεία του άκυρου συμφώνου συμβίωσης	112
Δ. Μετατροπή και επικύρωση του άκυρου συμφώνου συμβίωσης.....	123
E. Καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος ακύρωσης του άκυρου συμφώνου συμβίωσης και παραίτηση από αυτό	132
§12. Το ακυρόσιμο σύμφωνο συμβίωσης	137
§13. Η αγωγή ακύρωσης του άκυρου και του ακυρόσιμου συμφώνου συμβίωσης.....	148

I. Η νομική φύση της αγωγής ακύρωσης και της απόφασης που ακυρώνει το σύμφωνο συμβίωσης	148
II. Ζητήματα δικονομικού δικαίου με έμφαση στη νομιμοποίηση και στο έννομο συμφέρον	149
III. Η αποσβεστική προθεσμία για την άσκηση αγωγής ακύρωσης του ακυρώσιμου συμφώνου συμβίωσης	160
§14. Το ανενεργό σύμφωνο συμβίωσης	163
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ	165
Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΕΝΝΟΜΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΤΩΝ ΣΥΝΤΡΟΦΩΝ	165
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Προσωπικές σχέσεις των συντρόφων.....	165
§15. Εισαγωγικές παρατηρήσεις για τις σχέσεις των συντρόφων γενικά	165
§16. Η αμοιβαία υποχρέωση των συντρόφων για συμβίωση	167
§17. Η συναπόφαση για τα θέματα της κοινότητας βίου	171
I. Η ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1387 στο σύμφωνο συμβίωσης	171
II. Συμφωνίες των συντρόφων ως προς το επώνυμο	176
III. Άλλες προσωπικές σχέσεις των μερών.....	178
§18. Η διακοπή της συμβίωσης των συντρόφων στο σύμφωνο συμβίωσης ...	183
§19. Συνέπειες της παράβασης των ΑΚ 1386-1387 από τον έναν σύντροφο και η προστασία του άλλου ενόψει του ελευθέρως διαλυτού του συμφώνου συμβίωσης	184
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Μη προσωπικές σχέσεις των συντρόφων.....	187
§20. Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	187
§21. Η καταρχήν ανάλογη εφαρμογή στους συντρόφους των διατάξεων που ισχύουν για τους συζύγους	187
I. Μικτές σχέσεις των μερών - ιδίως η υποχρέωση συμβολής στις οικογενειακές ανάγκες	187
II. Διακοπή της συμβίωσης των συντρόφων και προβλήματα από την ανάλογη εφαρμογή των διατάξεων για τους συζύγους	190
III. Περιουσιακές σχέσεις των μερών – ιδίως η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα	195
§22. Η δυνατότητα της αυτόνομης ρύθμισης των μικτών και περιουσιακών σχέσεων των συντρόφων.....	204

I. Όρια άσκησης της ιδιωτικής αυτονομίας των συντρόφων υπό το πρίσμα της αρχής της ισότητας και της αλληλεγγύης κατά το άρθρο 5 παρ. 2 εδ. α΄ του Ν. 4356/2015	204
II. Συμφωνίες των συντρόφων για τη ρύθμιση των μικτών σχέσεών τους	206
Α. Περιθώρια αποκλίσεων από τις ΑΚ 1389-1390 ενόψει της αρχής της ισότητας και της αλληλεγγύης	206
Β. Η σχέση των συμφωνιών για τις διατροφικές αξιώσεις με τις ΑΚ 928 εδ. β΄ και ΑΚ 929 εδ. β΄	218
Γ. Δυνατότητα συμβατικής απόκλισης των συντρόφων από την ΑΚ 1396 ...	221
III. Συμφωνίες για την περίπτωση της διακοπής της συμβίωσης, ιδίως για τη ρύθμιση των μικτών σχέσεων.....	222
Α. Οριοθέτηση της ιδιωτικής αυτονομίας για τη ρύθμιση των συνεπειών της διακοπής της συμβίωσης.....	222
Β. Η ρύθμιση της διατροφής.....	225
Γ. Η ρύθμιση της οικογενειακής στέγης και της χρήσης των κινητών πραγμάτων	228
IV. Περιουσιακές συμφωνίες των συντρόφων με έμφαση στη ρύθμιση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα	233
Α. Συμφωνίες ως προς τα τεκμήρια κυριότητας για τα κινητά πράγματα.....	233
Β. Συμφωνίες ανάθεσης της διαχείρισης της περιουσίας του ενός συντρόφου στον άλλον	236
Γ. Συμβατική ρύθμιση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα	241
1. Συμφωνίες με τις οποίες μεταβάλλονται οι όροι της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα	241
2. Συμφωνίες σχετικές με την προστασία της αξίωσης	251
§23. Η ανάλογη εφαρμογή διατάξεων που αφορούν αξιώσεις των συζύγων μεταξύ τους στα μέρη του συμφώνου- μια απόπειρα προσέγγισης του κανονιστικού περιεχομένου του άρθρου 12 του Ν. 4356/2015.....	255
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ	259
Η ΛΗΞΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΜΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΤΩΝ ΣΥΝΤΡΟΦΩΝ	259
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: Λόγοι λήξης του συμφώνου συμβίωσης.....	259
§24. Γενικά	259
§25. Αυτοδίκαιη λύση του συμφώνου συμβίωσης λόγω σύναψης γάμου μεταξύ των συντρόφων	259

§26. Αυτοδίκαιη λύση του συμφώνου συμβίωσης λόγω αφάνειας του ενός συντρόφου	263
§27. Η λήξη της έννομης σχέσης με δικαστική απόφαση που ακυρώνει το άκυρο και το ακυρώσιμο σύμφωνο συμβίωσης	264
I. Η έκδοση αμετάκλητης δικαστικής απόφασης	264
II. Τα αποτελέσματα της ακύρωσης του άκυρου και ακυρώσιμου συμφώνου συμβίωσης	265
A. Ο κανόνας της αναδρομικής άρσης των αποτελεσμάτων του συμφώνου συμβίωσης και οι εξαιρέσεις του	265
B. Ο περιορισμός της αναδρομικής ενέργειας της απόφασης που ακυρώνει το σύμφωνο συμβίωσης.....	271
Γ. Η επίδραση της ακύρωσης του συμφώνου συμβίωσης στις συμφωνίες των μερών	276
§28. Η λύση του συμφώνου συμβίωσης με δικαιοπραξία	278
I. Εισαγωγικές παρατηρήσεις	278
II. Η λύση του συμφώνου συμβίωσης με συμφωνία των μερών.....	280
A. Η δικαιοπραξία λύσης του άρθρου 7 παρ. 1 περ. α΄ του Ν. 4356/2015	280
B. Οι συμφωνίες για τη ρύθμιση των έννομων συνεπειών της λύσης του συμφώνου συμβίωσης.....	289
Γ. Ελαττώματα της συμφωνίας λύσης του συμφώνου και συνέπειες ως προς την έννομη σχέση από το σύμφωνο συμβίωσης.....	301
III. Η λύση του συμφώνου συμβίωσης μονομερώς.....	305
A. Η μονομερής δικαιοπραξία λύσης του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β΄ του Ν. 4356/2015	305
B. Η πρόσκληση για συναινετική λύση του συμφώνου και η πάροδος τριών μηνών	311
Γ. Ελαττώματα της δήλωσης του συντρόφου και συνέπειες ως προς την έννομη σχέση από το σύμφωνο συμβίωσης.....	318
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: Οι έννομες συνέπειες της λήξης του συμφώνου συμβίωσης	322
§29. Εισαγωγικά	322
§30. Οι έννομες συνέπειες της λύσης του συμφώνου συμβίωσης με δικαιοπραξία	323
I. Προσωπικές συνέπειες	323

II. Μη προσωπικές συνέπειες	324
Α. Οι μικτές συνέπειες της λύσης του συμφώνου συμβίωσης	324
Β. Οι περιουσιακές συνέπειες της λύσης του συμφώνου συμβίωσης	324
Γ. Ειδικότερα: το ζήτημα της διατροφής μετά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης.....	325
1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις	325
2. Η ανάλογη εφαρμογή των ΑΚ 1442 επ. στους συντρόφους.....	327
3. Η παραίτηση από το δικαίωμα διατροφής για τον χρόνο μετά τη λύση του συμφώνου.....	332
§31. Οι έννομες συνέπειες της λύσης του συμφώνου συμβίωσης λόγω θανάτου του ενός συντρόφου	336
I. Γενικές παρατηρήσεις	336
II. Η εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή μεταξύ των συντρόφων	338
Α. Η κλήση και η κληρονομική μερίδα του συντρόφου στην εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή.....	338
Β. Η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα του επιζώντος συντρόφου.....	345
Γ. Η προστασία της οικογενειακής στέγης στην εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή.....	346
Δ. Κληρονομική αναξιοότητα.....	350
III. Η εκ διαθήκης κληρονομική διαδοχή μεταξύ των συντρόφων	351
Α. Η ανάλογη εφαρμογή των ΑΚ 1725-1727 στο σύμφωνο συμβίωσης.....	351
Β. Η ανάλογη εφαρμογή των ΑΚ 1785-1786 στο σύμφωνο συμβίωσης	352
Γ. Η αίρεση χηρείας στο σύμφωνο συμβίωσης	359
Δ. Η αποκλήρωση του συντρόφου.....	360
IV. Αναγκαστική διαδοχή και ρύθμιση της νόμιμης μοίρας βάσει του άρθρου 8 εδ. β' του Ν. 4356/2015	365
ΕΠΙΜΕΤΡΟ.....	375
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	378

ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

αδημ.	αδημοσίευτη στον νομικό τύπο
ΑιτΕκθ	Αιτιολογική Έκθεση
ΑΚ	Αστικός Κώδικας
AllgT	Allgemeiner Teil
αναλ.	ανάλογα
αναλυτ.	αναλυτικά
ανατ.	ανατύπωση
αντιθ.	αντίθετα
ΑΠ	Άρειος Πάγος
αρ.	αριθμός
άρθρ.	άρθρο
Αρμ	Αρμενόπουλος (περιοδικό)
ΑρχΝ	Αρχείο Νομολογίας (περιοδικό)
Aufl.	Auflage
ΑχΝομ	Αχαϊκή Νομολογία (περιοδικό)
BGB/ γερμΑΚ	Bürgerliches Gesetzbuch/γερμανικός Αστικός Κώδικας
BGH	Bundesgerichtshof
BRHP	Bamberger/Roth/Hau/Poseck (Kommentar)
BVerfG	Bundesverfassungsgericht
βλ.	βλέπε
CC/γαλλΑΚ	Code Civil/γαλλικός Αστικός Κώδικας
ΓενΑρχ	Γενικές (αί) Αρχές (αί)
ΓενΕνοχΔ	Γενικό Ενοχικό Δίκαιο
Γνμδ	Γνωμοδότηση
Δ	Δίκη (περιοδικό)
ΔΕΕ	Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιρειών (περιοδικό)
ΔΕφ	Διοικητικό Εφετείο
δηλ.	δηλαδή
ΔκΠ	Δίκαιο και Πολιτική (περιοδικό)
ΔΠρ	Διοικητικό Πρωτοδικείο
ΔτΑ	Δικαιώματα του Ανθρώπου (περιοδικό)
ΔτΚΑ	Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης (περιοδικό)
ΔωδΝομ	Δωδεκανησιακή Νομολογία (περιοδικό)
Dig	Digesta (περιοδικό)
DNotZ	Deutsche Notar-Zeitschrift (περιοδικό)
DÖV	Die Öffentliche Verwaltung (περιοδικό)
εδ.	εδάφιο
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΔΚΑ	Επιθεώρηση Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης (περιοδικό)
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕμπρΔ	Επιθεώρηση Εμπορικού Δικαίου (περιοδικό)
EEN	Εφημερίς Ελλήνων Νομικών (περιοδικό)
ΕΕργΔ	Επιθεώρηση Εργατικού Δικαίου (περιοδικό)
ΕιδΕνοχΔ	Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο
Ειρ	Ειρηνοδικείο
Εισ. Εκθ. Συντ. Επιτ.	Εισηγητική Έκθεση Συντακτικής Επιτροπής Αστικού Κώδικα
Εισαγ.	Εισαγωγή/Εισαγωγικές παρατηρήσεις
έκδ.	έκδοση

Έκθ. Επιστ. Επιτ.	Έκθεση Επιστημονικής Επιτροπής (της Βουλής)
ΕλλΔνη	Ελληνική Δικαιοσύνη (περιοδικό)
eLPart	eingetragene Lebenspartnerschaft
ΕμπρΔ	Εμπράγατο Δίκαιο
ενδ.	ενδεικτικά
ENOBE	Εταιρεία Νομικών Βορείου Ελλάδος
επ.	επόμενα
Επετ. Αρμ.	Επετηρίδα Αρμενόπουλου
επιμ.	επιμέλεια
ΕπισκΕΔ	Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου (περιοδικό)
ΕΠολΔ	Επιθεώρηση Πολιτικής Δικονομίας (περιοδικό)
ΕρμΑΚ	Ερμηνεία Αστικού Κώδικα
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
Εφ	Εφετείο
ΕφΑΔ	Εφαρμογές Αστικού Δικαίου (περιοδικό)
ΕφημΔΔ	Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου (περιοδικό)
FamR	Familienrecht
FamRZ	Zeitschrift für das gesamte Familienrecht (περιοδικό)
FF	Forum Familien-Erbrecht (περιοδικό)
FPR	Familie, Partnerschaft, Recht (περιοδικό)
FuR	Familie und Recht (περιοδικό)
HK	Handkommentar
Hrsg.	Herausgeber
Θεμ.	Θέμις (περιοδικό)
IPRax	Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts
(περιοδικό)	
JA	Juristische Arbeitsblätter (περιοδικό)
JFamL	Journal of Family Law (περιοδικό)
JZ	Juristen Zeitung (περιοδικό)
K	Κανονισμός
κ.ά.	και άλλα
ΚωδΔιοικΔικ	Κώδικας Διοικητικής Δικονομίας
ΚΙΔ	Κώδικας Ιατρικής Δεοντολογίας
κ.λπ	και τα λοιπά
ΚληρΔ	Κληρονομικό Δίκαιο
κ.ο.κ.	και ούτω καθεξής
ΚΠΔ	Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
ΚΠολΔ	Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας
ΚριτΕ	Κριτική Επιθεώρηση Νομικής θεωρίας και πράξης (περιοδικό)
LPartG	Lebenspartnerschaftsgesetz
λ.χ.	λόγου χάρη
MDR	Monatsschrift für Deutsches Recht (περιοδικό)
ΜΕφ	Μονομελές Εφετείο
μ.π.π.	με περαιτέρω παραπομπές
ΜΠρ	Μονομελές Πρωτοδικείο
MüKoBGB	Münchener Kommentar
Ν.ή ν.	νόμος
ν.δ.	νομοθετικό διάταγμα
ΝΔίκ	Νέον Δίκαιο (περιοδικό)
NJW	Neue Juristische Wochenschrift (περιοδικό)

ΝοΒ	Νομικό Βήμα (περιοδικό)
ΝΣΚ	Νομικό Συμβούλιο του Κράτους
ΟικογΔ	Οικογενειακό Δίκαιο
ΟΛΑΠ	Ολομέλεια Αρείου Πάγου
ΟΛΣτΕ	Ολομέλεια Συμβουλίου Επικρατείας
ό.π.	όπου παραπάνω
PACS	Pacte Civil de Solidarité
παρ.	παράγραφος
πρτ.	παρατηρήσεις
π.δ.	προεδρικό διάταγμα
περ.	Περίπτωση
ΠειρΝ	Πειραϊκή Νομολογία (περιοδικό)
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας
ΠΠρ	Πολυμελές Πρωτοδικείο
πρβλ.	Παράβαλε
π.χ.	παραδείγματος χάρη
RHDI	Revue Hellénique de Droit International (περιοδικό)
RNotZ	Rheinische Notar Zeitschrift (περιοδικό)
σ.	σελίδα
ΣΕΑΚ	Σύντομη Ερμηνεία Αστικού Κώδικα
σκ.	σκέψη
StAZ	Das Standesamt Zeitschrift (περιοδικό)
Σύντ.	Σύνταγμα
σημ.	σημείωση
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
σχετ.	σχετικά
τεύχ.	Τεύχος
Τιμ. Τόμ.	Τιμητικός Τόμος
TNΠ ΔΣΑ	Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Δικ. Συλλ. Αθηνών
TNΠ ΝΟΜΟΣ	Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ
ΤοΣ	Το Σύνταγμα (περιοδικό)
ΧρΙΔ	Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου (περιοδικό)
ZEV	Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge (περιοδικό)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§1. Προδιάθεση

Ι. Σκοπός και διάρθρωση της μελέτης

Η προσαρμοστικότητα του οικογενειακού δικαίου, το οποίο τροφοδοτείται από τις διαρκείς μεταβολές των κοινωνικών αντιλήψεων, αναγκών και συνθηκών, αποκαλύφθηκε με τη μετάβαση από το μονοπώλιο του γάμου στη θεσμική αναγνώριση του συμφώνου συμβίωσης με τον Ν. 3719/2008. Γρήγορα όμως αναφάνηκε η περιθωριακή εφαρμογή του νόμου, η οποία εξηγείται από τον αποκλεισμό από το πεδίο εφαρμογής του των ομόφυλων ζευγαριών και από τη γενικότερη ρυθμιστική ατολμία του νομοθέτη. Έτσι, αναδείχθηκε η ανάγκη μιας ωριμότερης και πληρέστερης νομοθετικής αντιμετώπισης του συμφώνου συμβίωσης, η οποία και επιτεύχθηκε με τον Ν. 4356/2015.

Η τελευταία νομοθετική πρωτοβουλία αναζωπύρωσε, από άποψη συνταγματικού και ευρωπαϊκού δικαίου, το συγγραφικό ενδιαφέρον για την υπερνομοθετική προστασία των εναλλακτικών οικογενειακών σχέσεων. Ωστόσο, από άποψη αστικού δικαίου, το σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 4356/2015 έτυχε επεξεργασίας μόνο σε επίπεδο γενικών συγγραμμάτων οικογενειακού δικαίου και έργων που επιχείρησαν μια πρώτη ερμηνευτική προσέγγιση των σχετικών διατάξεων με πρακτικό κυρίως προσανατολισμό. Απουσιάζει, λοιπόν, μια διεξοδική και αναλυτική επεξεργασία του συμφώνου συμβίωσης ως οικογενειακής έννομης σχέσης από τη σκοπιά του δόγματος του αστικού δικαίου.

Προς τον σκοπό αυτό, αντικείμενο της παρούσας διατριβής αποτελεί η ερμηνεία των άρθρων 1-5, 7-8 και 12 του Ν. 4356/2015, χωρίς να αγνοούνται οι διατάξεις του προηγούμενου Ν. 3719/2008, συμβάλλοντας παράλληλα σε μια νέα ανάγνωση των άρθρων του Αστικού Κώδικα που ρυθμίζουν τις σχέσεις μεταξύ των συζύγων και προσφέροντας ερμηνευτικές λύσεις σε ζητήματα που εξακολουθούν να απασχολούν τη θεωρία και τη νομολογία στο δίκαιο του γάμου.

Μετά από μια γενική εισαγωγή στην οντολογία του συμφώνου συμβίωσης, στον συσχετισμό του με άλλους συναφείς θεσμούς και στις βασικές αρχές που το διέπουν, η διατριβή ερευνά εις βάθος την ίδρυση, τη λειτουργία και τη λήξη του συμφώνου συμβίωσης, οι οποίες συζητούνται σε ισάριθμα (ταυτώνυμα) μέρη, καθένα εκ των οποίων επιμερίζεται σε δύο κεφάλαια. Συγκεκριμένα:

Το πρώτο μέρος της διατριβής αφιερώνεται στην ίδρυση της έννομης σχέσης των μερών, στο πρώτο κεφάλαιο του οποίου αναλύεται η κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης, ενώ στο δεύτερο προσεγγίζεται το ανίσχυρο σύμφωνο συμβίωσης. Ειδικότερα, η πρώτη παράγραφος του πρώτου κεφαλαίου εξετάζει το σύμφωνο συμβίωσης ως δικαιοπραξία και ακολουθεί η δεύτερη παράγραφος που μελετά τα στοιχεία της νομοτυπικής μορφής του συμφώνου. Στην τρίτη και τέταρτη παράγραφο του ίδιου κεφαλαίου απασχολούν αντίστοιχα οι ειδικές και γενικές προϋποθέσεις κύρους του συμφώνου και οι όροι του ενεργού. Ακολούθως, στην πρώτη παράγραφο του δεύτερου κεφαλαίου επιχειρείται η εννοιολογική προσέγγιση του ανίσχυρου συμφώνου συμβίωσης. Στις τρεις επόμενες παραγράφους αναπτύσσονται ξεχωριστά το ανυπόστατο, το άκυρο και το ακυρώσιμο σύμφωνο συμβίωσης. Μετά τις παραπάνω αναλύσεις, στην πέμπτη κατά σειρά παράγραφο εξετάζεται η αγωγή ακύρωσης του άκυρου και του ακυρώσιμου συμφώνου συμβίωσης. Το πρώτο μέρος ολοκληρώνεται με την αναφορά στο ανενεργό σύμφωνο συμβίωσης.

Το δεύτερο μέρος της διατριβής πραγματεύεται τα θέματα από τη λειτουργία της έννομης σχέσης από το σύμφωνο συμβίωσης. Η μελέτη των προσωπικών σχέσεων των μερών συνιστά το αντικείμενο του πρώτου κεφαλαίου, με την πρώτη παράγραφο του οποίου ο αναγνώστης εισάγεται στις σχέσεις των μερών γενικά. Στη δεύτερη και τρίτη παράγραφο αναλύονται η αμοιβαία υποχρέωση των μερών για συμβίωση και η συναπόφαση για τα θέματα της κοινότητας βίου αντίστοιχα. Η τέταρτη κατά σειρά παράγραφος ερευνά τη διακοπή της συμβίωσης και ακολουθείται από την πέμπτη και τελευταία παράγραφο που σκιαγραφεί τις συνέπειες της αθέτησης των παραπάνω υποχρεώσεων. Περαιτέρω, στο δεύτερο κεφάλαιο αναπτύσσονται οι μη προσωπικές σχέσεις των μερών. Μετά από τις εισαγωγικές παρατηρήσεις της πρώτης παραγράφου, στη δεύτερη παράγραφο εξετάζονται, ειδικότερα, οι μικτές σχέσεις των μερών κατά τη διάρκεια της συμβίωσης με έμφαση στην υποχρέωση συμβολής στις οικογενειακές ανάγκες, οι σχέσεις των μερών κατά τη διακοπή της συμβίωσης καθώς και οι περιουσιακές σχέσεις τους, με επίκεντρο στην αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα. Στην τρίτη παράγραφο αναζητούνται τα όρια της ιδιωτικής αυτονομίας των μερών για τη ρύθμιση των μικτών και περιουσιακών τους σχέσεων. Τέλος, η τέταρτη παράγραφος επικεντρώνεται στην ανάλογη εφαρμογή¹ στα μέρη του συμφώνου διατάξεων που

---

¹ Στη μελέτη διακρίνεται η *ανάλογη εφαρμογή*, ως νομοτεχνική πρακτική που επιτρέπει την αποφυγή επαναλήψεων μέσω της παραπομπής του νόμου σε άλλες διατάξεις από την *αναλογική εφαρμογή*, ως μέθοδο πλήρωσης κενών. Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §6 αρ. 35· *Δωρή*, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο,

αφορούν σε αξιώσεις των συζύγων μεταξύ τους και επιχειρείται η προσέγγιση του κανονιστικού περιεχομένου του άρθρου 12 του Ν. 4356/2015.

Στο τρίτο και τελευταίο μέρος της διατριβής απασχολεί η λήξη της έννομης σχέσης των μερών. Το πρώτο κεφάλαιο αφιερώνεται στους λόγους λήξης του συμφώνου συμβίωσης. Μετά τις γενικές τοποθετήσεις της πρώτης παραγράφου, αντικείμενο της δεύτερης και τρίτης παραγράφου είναι, αντίστοιχα, η αυτοδίκαιη λύση του συμφώνου συμβίωσης, λόγω σύναψης γάμου μεταξύ των μερών και λόγω κήρυξης σε αφάνεια ενός από αυτά. Στην τέταρτη παράγραφο ακολουθούν αναπτύξεις αναφορικά με τη λήξη της έννομης σχέσης κατόπιν δικαστικής απόφασης που ακυρώνει το άκυρο και ακυρώσιμο σύμφωνο. Τέλος, η πέμπτη παράγραφος επεξεργάζεται τα ζητήματα από τη λύση του συμφώνου συμβίωσης με δικαιοπραξία και ειδικότερα με συμφωνία των μερών ή μονομερώς. Στο δεύτερο κεφάλαιο του τρίτου μέρους μελετώνται οι έννομες συνέπειες της λήξης του συμφώνου συμβίωσης. Αναλυτικότερα, αφού προηγηθούν οι εισαγωγικές παρατηρήσεις της πρώτης παραγράφου, ακολουθεί στη δεύτερη παράγραφο η έρευνα των έννομων συνεπειών της λύσης του συμφώνου με δικαιοπραξία. Το δεύτερο κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την τρίτη παράγραφο, όπου εξετάζονται οι έννομες συνέπειες της λύσης του συμφώνου λόγω θανάτου ενός εκ των μερών και αναλύονται ζητήματα από τη μεταξύ τους κληρονομική διαδοχή.

Η διατριβή καταλήγει σε επίμετρο, όπου συμπυκνώνονται τα πορίσματα της μελέτης.

Η επιλογή της εξελικτικής μέσα στον χρόνο προσέγγισης της έννομης σχέσης των μερών του συμφώνου συμβίωσης δεν ήταν τυχαία. Δικαιολογείται από την ανάγκη αντιμετώπισης των ερμηνευτικών ζητημάτων που αφορούν στις (προσωπικές και μη) σχέσεις των μερών του συμφώνου και στις έννομες συνέπειες της λύσης ή της ανατροπής του, η οποία δεν θα μπορούσε να είναι διεξοδική και πλήρης, χωρίς να προηγηθεί η εις βάθος ανάλυση της ίδρυσης του συμφώνου με δικαιοπραξία. Έτσι, κρίθηκε επιβεβλημένη η προσφυγή στη γενική περί δικαιοπραξιών διδασκαλία, με σκοπό, όχι απλώς να παρουσιαστούν οι προϋποθέσεις σύναψης του συμφώνου

Α' τεύχος, 1991, σ. 146 επ., ιδίως 148· *Λαδά*, ΓενΑρχ Ι, § 7 αρ.9 επ. και 12-13· *Παντελίδου*, ΓενΑρχ, αρ. 159. Αλλιώς *Σταθόπουλος*, Σύνοψη εργασιών και συμπεράσματα, σε *Ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των συζύγων μετά το διαζύγιο*, Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Οικογενειακού Δικαίου, 2014, σ. 207. Για τη διάκριση των όρων ειδικά στο πλαίσιο του συμφώνου συμβίωσης βλ. *Χριστοδούλου*, Σύμφωνο Συμβίωσης: Κατάλυση ή ενδοτικοποίηση του θεσμού του γάμου; ΕφΑΔ 2009.50.53· *τον ίδιο*, Η συμβίωση μεταξύ οικογενειακού και ενοχικού δικαίου. Το παράδειγμα του συμφώνου συμβίωσης, 2012, σ. 28.

συμβίωσης, αλλά πολύ περισσότερο προκειμένου να διαγνωσθεί η επίδραση της έλλειψής τους στη γέννηση και εξέλιξη της έννομης σχέσης.

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι το ερμηνευτικό βάρος δίνεται στη δογματική προσέγγιση της έννομης σχέσης των μερών του συμφώνου συμβίωσης του Ν. 4356/2015, η οποία διαφοροποιείται από εκείνη του Ν. 3719/2008, αλλά και από τη σχέση των συζύγων από τον γάμο. Για τον λόγο αυτό, η διατριβή δεν ασχολείται με τις σχέσεις των μερών του συμφώνου με τρίτα πρόσωπα, δεδομένου ότι με τον Ν. 4356/2015 δεν εισάγεται απόκλιση από τις ρυθμίσεις του ΑΚ για τη συγγένεια και τις σχέσεις γονέων και τέκνων. Επίσης, η διατριβή δεν περιλαμβάνει εκτενείς ιστορικές αναφορές, συνδεδεμένες με τη διαχρονική νομική αντιμετώπιση των εκτός γάμου συμβιώσεων, καθώς άλλωστε τα σχετικά θέματα έχουν ήδη απασχολήσει τη θεωρία. Για τον ίδιο λόγο, η διατριβή δεν προβαίνει ούτε σε αναλυτική δικαιosuγκριτική παρουσίαση παρεμφερών θεσμών άλλων έννομων τάξεων, διότι το σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 4356/2015 δεν φαίνεται να στηρίχθηκε στο πρότυπο αντίστοιχων αλλοδαπών νομοθεσιών, αλλά περισσότερο στις διατάξεις του ΑΚ που ρυθμίζουν τον γάμο. Εκφεύγει, τέλος, του πεδίου έρευνας της διατριβής η αντιμετώπιση ζητημάτων διεθνούς δικαιοδοσίας και εφαρμοστέου δικαίου του συμφώνου συμβίωσης. Η επιλογή αυτή δικαιολογείται από το γεγονός ότι τα ζητήματα αυτά, ενόψει και του εκδηλωμένου ενδιαφέροντος του ενωσιακού νομοθέτη για την ομοιόμορφη επίλυσή τους, εμφανίζουν μια αυτοτέλεια η οποία επιβάλλει την προσηλωμένη και όχι παρενθετική επεξεργασία τους. Επειδή, λοιπόν, οι απαιτήσεις αυτές δεν θα μπορούσαν να ικανοποιηθούν με την προσέγγιση των σχετικών ζητημάτων στο περιθώριο της παρούσας μελέτης, δεν θα απασχολήσουν ειδικότερα ζητήματα διεθνούς δικαιοδοσίας, εφαρμοστέου δικαίου και αναγνώρισης και εκτέλεσης αποφάσεων σε ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των καταχωρισμένων συντρόφων (Κανονισμός ΕΕ 1104/2016), κληρονομικής διαδοχής (Κανονισμός ΕΕ 650/2012) καθώς και διατροφής (Κανονισμός ΕΚ 4/2009 και Πρωτόκολλο της Χάγης της 23 Νοεμβρίου 2007).

II. Μέθοδος ανάλυσης

Από την επισκόπηση του Ν. 4356/2015 γίνεται αντιληπτό ότι η νομοτεχνική κατάσταση των διατάξεών του επηρεάστηκε σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό από την αντίστοιχη εκείνων του Ν. 3719/2008. Παρατηρείται ειδικότερα ότι το περιεχόμενο επιμέρους ρυθμίσεων του τελευταίου άλλοτε επαναλαμβάνεται στον Ν. 4356/2015 και άλλοτε επαναφέρεται με σημαντικές διορθωτικές επεμβάσεις. Επίσης, αξιοποιήθηκε

ιδιαίτερα η νομοτεχνική πρακτική της παραπομπής στις ρυθμίσεις του ΑΚ για τον γάμο και τις σχέσεις των συζύγων μεταξύ τους, προφανώς με σκοπό την αποφυγή επαναλήψεων. Οι παραπάνω νομοτεχνικές επιλογές δημιουργούν ποικίλα ερμηνευτικά προβλήματα που επιβάλλουν τον μεθοδολογικό συσχετισμό του συμφώνου συμβίωσης του Ν. 4356/2015 προς εκείνο του Ν. 3719/2008 αλλά και προς τον γάμο. Αξιοποιούνται, έτσι, ως μεθοδολογικά εργαλεία η τελολογική, η συστηματική και η ιστορική μέθοδος ερμηνείας ως ακολούθως:

Η τελολογική μέθοδος ερμηνείας οδήγησε μέσα από την αναζήτηση των γενικότερων αξιολογήσεων της έννομης τάξης που εγκιβωτίζονται στις ερμηνευόμενες διατάξεις στην αποκάλυψη των συμφερόντων και αξιών την προστασία των οποίων επιδιώκει ο νομοθέτης. Η μελέτη αναδιφεί τη δικαιολογητική βάση του κάθε φορά ερευνώμενου κανόνα δικαίου, με σκοπό την ανεύρεση των αξιολογικών θεμελίων της, οι οποίες όμως δεν περιορίζονται στις ρυθμιστικές επιδιώξεις της συγκεκριμένης διάταξης, αλλά χρωματίζουν μια ευρύτερη τελολογική ενότητα κανόνων. Στο πλαίσιο της μελέτης, η διατύπωση τελολογικών ερμηνευτικών εκδοχών ακολουθήθηκε κυρίως με αφορμή την κατάλληλη προσαρμογή των διατάξεων του ΑΚ που ρυθμίζουν τις σχέσεις των συζύγων από τον γάμο, στις περιπτώσεις που ο νόμος παραγγέλλει την ανάλογη εφαρμογή τους στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης. Η τελολογική αυτή προσέγγιση υπαγόρευσε, εξάλλου, τη στάθμιση των συμφερόντων μεταξύ των μερών του συμφώνου στο πλαίσιο σκιαγράφησης των ορίων της αυτόνομης ρύθμισης των σχέσεών τους αλλά και διαμόρφωσης κριτηρίων ελέγχου των σχετικών συμφωνιών.

Η μελέτη εντάσσει το σύμφωνο συμβίωσης, μαζί με τον γάμο, στο ευρύτερο πλέγμα διατάξεων του οικογενειακού δικαίου ειδικά και του αστικού δικαίου γενικότερα. Επιχειρήθηκε, έτσι, με τη συστηματική μέθοδο ερμηνείας, ο συσχετισμός των διατάξεων του Ν. 4356/2015 προς εκείνες του ΑΚ για τη ρύθμιση του γάμου και των σχέσεων των συζύγων, ώστε να εξασφαλιστεί στο βέλτιστο βαθμό η συναίρεσή τους. Στο σημείο αυτό η συστηματική ερμηνεία διασταυρώνεται με την τελολογική, επαληθεύοντας τα συμπεράσματα που αντλήθηκαν από την τελευταία. Αντίστοιχη προσέγγιση, με προσανατολισμό στην εναρμονισμένη με το σύστημα του ΑΚ ερμηνεία των διατάξεων του συμφώνου συμβίωσης², ακολουθήθηκε και στο πλαίσιο της επεξεργασίας του ως δικαιοπραξίας.

---

² Βλ. συναφώς Παπανικολάου, Προς μίαν εναρμονισμένη με το δίκαιο του ΑΚ ερμηνεία των ειδικών (αστικών) νομοθετημάτων, ΧρΙΔ 2018.241.242.

Δεν λησμονείται, πάντως, η αναδρομή στην ιστορική καταγωγή των διατάξεων και στις προθέσεις του ιστορικού νομοθέτη, όπως αυτές αντλούνται κυρίως από την Αιτιολογική Έκθεση του Ν. 4356/2015. Η μέθοδος αυτή προτιμάται στις περιπτώσεις που το νοηματικό περιεχόμενο των διατάξεων προκαλεί αμφισημίες που μπορούν να αρθούν με την αναγωγή στις ρυθμιστικές παραστάσεις του νομοθέτη. Αξιοποιείται, επίσης, και στο πλαίσιο της κριτικής παραλαβής των πορισμάτων της θεωρίας που διατυπώθηκαν υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008, ιδίως με αφορμή την ερμηνευτική προσέγγιση εκείνων των διατάξεων του Ν. 4356/2015 που κατευθύνονται στη θεραπεία των ρυθμιστικών αστοχιών του πρώτου.

Περαιτέρω, η ερμηνεία προσλαμβάνει και δημιουργικό χαρακτήρα, όταν γίνεται αισθητή η ανάγκη θεραπείας μιας νομοθετικής ατέλειας επί ενός νομικά σημαντικού ζητήματος. Η προσφυγή στη μέθοδο της αναλογίας με σκοπό την κάλυψη του κενού γίνεται κυρίως στο πλαίσιο αναζήτησης μηχανισμών θεραπείας της ακυρότητας του συμφώνου συμβίωσης και περιορισμού των συνεπειών της απόφασης που το ακυρώνει. Στην περίπτωση αυτή, ο γάμος αξιοποιείται ως ρυθμιστικό πρότυπο, καθώς ο τελολογικός προσανατολισμός των διατάξεών του θεμελιώνει την αναλογική επιχειρηματολογία στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης.

Καταληκτικά, επισημαίνεται ότι δεν παραγνωρίζεται η δικαιοσυγκριτική μέθοδος ως εργαλείο ανάλυσης του συμφώνου συμβίωσης. Η επισκόπηση παρεμφερών προς το σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 4356/2015 αλλοδαπών νομοθετημάτων, όπως του γερμανικού Lebenspartnerschaft (LPartG)³ και του γαλλικού Pacte civil de solidarité (PACS)⁴, θα χρησιμεύσει ιδίως για την αντιμετώπιση νομικών προβλημάτων που απαντώνται στο ελληνικό δίκαιο και έχουν απασχολήσει αντίστοιχα τις αλλοδαπές έννομες τάξεις. Με τον τρόπο αυτό, η δικαιοσυγκριτική θεώρηση θα φωτίσει τις ερμηνευτικές λύσεις που θα προταθούν για συγκεκριμένα νομικά ζητήματα.

§2. Η ιστορική διαμόρφωση του ρυθμιστικού πλαισίου για το σύμφωνο συμβίωσης μέχρι τον Ν. 4356/2015

Οι προσπάθειες του Έλληνα νομοθέτη να ανταποκριθεί στην πρόκληση της νομικής ρύθμισης της συμβίωσης ξεκίνησαν το έτος 2005 με τη συγκρότηση Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής «για τη μελέτη και εισήγηση των αναγκών

³ Gesetz über die Eingetragene Lebenspartnerschaft (Lebenspartnerschaftsgesetz - LPartG) vom 16. Februar 2001 (BGBl. I S. 266).

⁴ Loi no 99-944 du 15 novembre 1999 (J.O. 16/11/1999, p.16960).

νομοθετικών ρυθμίσεων οικογενειακού δικαίου, ειδικά σε θέματα που απορρέουν από την ελεύθερη συμβίωση των προσώπων». Το Προσχέδιο της Επιτροπής με τίτλο «Σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης» οδήγησε, μετά από ουσιώδεις τροποποιήσεις⁵, στη θέσπιση του Ν. 3719/2008 (ΦΕΚ 241 Α΄) «Μεταρρυθμίσεις για την οικογένεια, το παιδί, την κοινωνία και άλλες διατάξεις».

Τα βασικά σημεία κριτικής στον Ν. 3719/2008 μπορούν να συνοψισθούν στην αδικαιολόγητη εξαίρεση από το πεδίο εφαρμογής του των ομόφυλων ζευγαριών και στην ελλιπή ρύθμιση των σχέσεων των μερών, με το πρόσχημα της διάθεσής τους στη ρυθμιστική πρωτοβουλία των ίδιων. Είχε άλλωστε διαμορφωθεί ως κρατούσα η γνώμη⁶ ότι οι διατάξεις του Ν. 3719/2008 ήταν κατά βάση ενδοτικού δικαίου, επιτρέποντας στα μέρη την ελεύθερη διαμόρφωση των μεταξύ τους σχέσεων. Τούτο όμως οδήγησε σε σοβαρά ρυθμιστικά κενά⁷ και στην εμπέδωση του αισθήματος νομικής

⁵ Για την απόσυρση της διάταξης του αρχικού ΣχΝ, με την οποία προβλεπόταν η ανάλογη εφαρμογή των διατάξεων που αναφέρονται σε συζύγους και στα συμβαλλόμενα με το σύμφωνο πρόσωπα βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, Π, σ. 593-594· *Παπαχρίστου/Κουμουτζής/Τσούκα (-Παπαχρίστου)*, Το Σύμφωνο Συμβίωσης. Ερμηνευτικός οδηγός στα άρθρα 1-13 του Ν. 3719/2008, 2009, Εισαγωγικές παρατηρήσεις, σ. 6 επ.· *Φουντεδάκη*, Ενώσεις προσώπων του ίδιου φύλου: η διαχρονική αντιμετώπιση τους από την ελληνική έννομη τάξη. Μια νομοθετική πρόταση και οι προεκτάσεις της, Τιμ. Τόμ. Κουνουγέρη Μανωλεδάκη, σ. 499 = Σύμφωνο συμβίωσης ομόφυλων ζευγαριών – Η προσαρμογή στην ελληνική νομοθεσία, Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΙΜΔΑ), 2015, σ. 59. Για την αφαίρεση και της δυνατότητας υιοθεσίας βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, Ο νέος νόμος 3719/2008: μια πρώτη αποτίμηση, ΕφΑΔ 2008.1016.1017· *Παπαχρίστου σε Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα*, ό.π., σ. 5· *τον ίδιο*, Σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης: αντίπαλο δέος του γάμου ή εναλλακτική μορφή συμβίωσης; ΕφΑΔ 2008.393.395. Βλ. όμως *Παντελίδου*, Κριτικές παρατηρήσεις στο Σχέδιο Νόμου «Σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης», ΕφΑΔ 2008.386.390-391· *Φουντεδάκη*, ό.π., σ. 501. Συναφώς βλ. και *Περάκη*, Η εκτός γάμου συμβίωση: ελεύθερη ή με σύμφωνο, 2010, σ. 114.

⁶ *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, Π, σ. 592-593· *η ίδια*, Σύμφωνο συμβίωσης: Η σύστασή του και οι σχέσεις των μερών κατά τη διάρκεια της λειτουργίας του, σε ΕΝΟΒΕ Σύμφωνο Συμβίωσης και μεταρρυθμίσεις στο οικογενειακό δίκαιο (Ν. 3719/2008), 63, 2009, σ.26=Αρμ 2009.1133.1141· *η ίδια*, Σύμφωνο συμβίωσης: Οι σχέσεις μεταξύ των μερών, σε Μελέτες Οικογενειακού Δικαίου και Δικαίου της Βιοϊατρικής 1980-2010, σ. 608· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ¹, §22 αρ. 5· *ο ίδιος*, Συμφωνίες συντρόφων ή συμβίων, ΧρΙΔ 2015.3.5· *Χριστοδούλου*, ΕφΑΔ 2009.50· *ο ίδιος*, Η συμβίωση..., σ. 10· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 118-119.

⁷ Για την κριτική αυτή βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Π, σ. 560-561· *την ίδια*, Οι σχέσεις των μερών του συμφώνου συμβίωσης μεταξύ τους και με τρίτους κατά το ν. 4356/2015, ΕλλΔνη 2016.641· *η ίδια*, σε Μελέτες, σ. 622· *Αγαλλοπούλου*, Οι περιουσιακές σχέσεις μεταξύ των συμβιούντων και μεταξύ των συμβιούντων και τρίτων μετά το Ν. 3719/2008, ΕφΑΔ 2009.6.12· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 196-197· *ο ίδιος*, σε *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα*, Το Σύμφωνο..., Εισαγωγικές παρατηρήσεις, σ. 4 επ.· *ο ίδιος*, Κριτικές παρατηρήσεις στο Ν 3719/2008, ΕφΑΔ 2008.1018· *Κουτσουράδης*, Ο Ν 3719/2008: Auditeur et altera Pars et Cetera, ΕφΑΔ 2009.56.59· *Φουντεδάκη*, Ενώσεις προσώπων..., σ. 499 επ., 506 επ., 508 επ.· *Κοτζάμπαση*, Η λύση του συμφώνου συμβίωσης, σε ΕΝΟΒΕ Σύμφωνο Συμβίωσης και μεταρρυθμίσεις στο οικογενειακό δίκαιο (Ν. 3719/2008), 63, 2009, σ. 60-61 =Αρμ 2009.1491.1502-1503· *Σταμπέλου*, Σύμφωνο συμβίωσης και ισότητα, ΧρΙΔ 2009.189.192· *Παπαδοπούλου*, Η νομική έννοια της «οικογένειας» και τα ομόφυλα ζευγάρια: Μαθήματα από το ΕΔΔΑ, Τιμ. Τόμ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 2016, σ. 366 επ.· *Ρεθυμωτάκη*, Συντροφικότητα, γάμος και συγγένεια χωρίς έμφυλη διαφορά: μια πρόκληση για το οικογενειακό δίκαιο, σε Τιμ. Τόμ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 2016, σ. 803-804· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 114-115· *Βάρκα-Αδάμη*, Σύμφωνο συμβίωσης, ένας συμβατικός τύπος οικογένειας, ΕλλΔνη 2009.401.407· *Μάλλιο*, Κατοχύρωση συμβίωσης ομοφύλων: ελληνική

αβεβαιότητας που εξηγούν την περιορισμένη προσφυγή στον Ν. 3719/2008. Έτσι, παρά τις αγαθές προθέσεις του νομοθέτη, οι ρυθμίσεις δεν ήταν επιτυχείς, καθώς στερούνταν εντός ξεκάθਾਰου προσανατολισμού. Και τούτο, διότι όχι μόνον εμπόδιζαν τη νομική αναγνώριση της συμβίωσης των ομόφυλων ζευγαριών, αλλά ταυτόχρονα δεν προσέφεραν ούτε στα ετερόφυλα ζευγάρια ένα σαφές και ελκυστικό νομοθετικό περιβάλλον, ως εναλλακτική επιλογή αντί της τέλεσης γάμου. Επιχειρήθηκε, έτσι, από άλλη Επιτροπή η βελτίωσή του με το ΣχΝ «Τροποποίηση διατάξεων Οικογενειακού Δικαίου»⁸, το οποίο δεν έγινε ποτέ νόμος του κράτους. Ακολούθησε η γνωστή καταδίκη της χώρας μας με την απόφαση του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) στην υπόθεση *Βαλλιανάτος κ.α. κατά Ελλάδος* (7.11.2013) για την παραβίαση του άρθρου 8 σε συνδυασμό με το άρθρο 14 της ΕΣΔΑ, καθώς ο Ν. 3719/2008 απέκλειε αδικαιολόγητα τα ομόφυλα ζευγάρια από τη σύναψη συμφώνου συμβίωσης⁹.

Κατόπιν τούτου, ο νομοθέτης προχώρησε στη ριζική μεταρρύθμιση του συμφώνου συμβίωσης με τον Ν. 4356/2015 (ΦΕΚ 181Α΄) «Σύμφωνο συμβίωσης, άσκηση δικαιωμάτων, ποινικές και άλλες διατάξεις». Η εν λόγω αναθεώρηση προέβλεπε στο εξής τη δυνατότητα σύναψης συμφώνου συμβίωσης μεταξύ δύο προσώπων ανεξαρτήτως φύλου. Ταυτόχρονα προσέφερε ένα ολοκληρωμένο, αν και όχι ακόμη πλήρες¹⁰, ρυθμιστικό πλαίσιο που διέπει τη συμβίωση των μερών, σε

πραγματικότητα και ευρωπαϊκή διάσταση (ΕΣΔΑ), δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα constitutionalism.gr: *Αναστασιάδου-Νικηφόρου*, Οι μεταρρυθμίσεις στο οικογενειακό δίκαιο με το Ν. 3719/24-11-2008 (ΦΕΚ Α΄241), σε ΕΝΟΒΕ Σύμφωνο Συμβίωσης και μεταρρυθμίσεις στο οικογενειακό δίκαιο (Ν. 3719/2008), 63, 2009, σ. 66. Αντίθ. *Παντελίδου*, ΕφΑΔ 2008.386.388.

⁸ Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, II, Παράρτημα, σ. 623 επ.

⁹ Για τον σχολιασμό της απόφασης αυτής βλ. ενδ. *Φουντεδάκη*, Ενώσεις προσώπων..., σ. 506 επ.: *Ακτύπη*, Απαγόρευση διακρίσεων και σύμφωνο συμβίωσης στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ΝοΒ 2015.701.703 επ.=Σύμφωνο συμβίωσης ομόφυλων ζευγαριών – Η προσαρμογή στην ελληνική νομοθεσία, Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΙΜΔΑ), 2015, σ. 23 επ.: *Νικολόπουλο*, Ο αποκλεισμός των ομοφύλων από το σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης του ν. 3719/2008 και η απόφαση της 7.11.2013 του ΕΔΔΑ Βαλλιανάτος και άλλοι κατά Ελλάδας, ΝοΒ 2014.1785: *Παπαδοπούλου*, Η νομική έννοια .., σ. 355, ιδίως 383 επ.: *Ανθόπουλο*, Το ΕΔΔΑ σε ρόλο Συνταγματικού Δικαστηρίου; Σκέψεις με αφορμή την απόφαση ΕΔΔΑ, Βαλλιανάτος και άλλοι κατά Ελλάδας, ΕφημΔΔ 2013.595 επ.: *Φραγκάκη*, Ζητήματα οικογενειακού δικαίου στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ΔτΑ 2015.545.559 επ.: *Κωστοπούλου*, Συγκριτική επισκόπηση, ευρωπαϊκή συναίνεση, περιθώριο εκτίμησης στην απόφαση Βαλλιανάτος κ.α. κατά Ελλάδας, Σύμφωνο συμβίωσης ομόφυλων ζευγαριών – Η προσαρμογή στην ελληνική νομοθεσία, Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΙΜΔΑ), 2015, σ. 45 επ.: *Πέρβου*, Σχόλιο στην απόφαση ΕΔΔΑ «Βαλλιανάτος κ.α. κατά Ελλάδας», (2014), δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα constitutionalism.gr. Για τη σκοπιμότητα της σχετικής ρύθμισης βλ. *Παπαζήση*, Το ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο για την ομοφυλοφιλία και η νομική κατάσταση στην Ελλάδα, Επετ. Αρμ. 200.69.80 επ.

¹⁰ Για την σταδιακή νομοθετική επέκταση της δυνατότητας υιοθεσίας και από τα μέρη του συμφώνου αλλά και της δυνατότητας των ομόφυλων ζευγαριών να αποκτήσουν δικά τους κοινά παιδιά βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΕλλΔνη 2016.641.647.649.

αντιδιαστολή προς την αποσπασματική ρύθμιση του προηγούμενου νόμου. Ενίσχυσε, εξάλλου, τις έννομες συνέπειες που συνδέονται με τη σύναψη και λύση του συμφώνου, προσεγγίζοντας έντονα τις αντίστοιχες του γάμου, χωρίς να περιστέλλεται η ελευθερία των μερών να ρυθμίσουν αυτόνομα τις μεταξύ τους (μη προσωπικές) σχέσεις.

Παρά τις σημαντικές διαφοροποιήσεις των δύο νομοθετημάτων, η μελέτη διατηρεί ζωντανή την επικοινωνία μεταξύ των διατάξεων του Ν. 4356/2015 και εκείνων του Ν. 3719/2008. Αξιοποιείται ειδικότερα ο σχετικός διάλογος που αναπτύχθηκε στους κύκλους της θεωρίας υπό το καθεστώς του τελευταίου, τόσο ως προς τις διατάξεις που ομοιάζουν στα δύο νομοθετήματα, όσο και εκείνων που διαφοροποιούνται, προς τον σκοπό άντλησης τελλολογικών επιχειρημάτων που δικαιολογούν την αναθεώρησή τους.

§3. Η έννοια του συμφώνου συμβίωσης και συσχέτιση με συναφείς έννοιες

I. Έννοια και περιεχόμενο του συμφώνου συμβίωσης

Το άρθρο 1 εδ. α΄ του Ν. 4356/2015 προβλέπει ότι: «*Η συμφωνία δύο ενήλικων προσώπων, ανεξάρτητα από το φύλο τους, με την οποία ρυθμίζουν τη συμβίωσή τους (σύμφωνο συμβίωσης) καταρτίζεται αυτοπροσώπως με συμβολαιογραφικό έγγραφο*». Με στοιχεία αντλούμενα από τη διάταξη αυτή, το σύμφωνο συμβίωσης μπορεί να οριστεί ως σύμβαση^{11,12}, η οποία καταρτίζεται συμβολαιογραφικά και έχει ως αντικείμενο τη ρύθμιση της συμβίωσης¹³ μεταξύ δύο ενήλικων προσώπων ανεξάρτητα από το φύλο τους.

¹¹ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Π, σ. 564· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², § 22 αρ.12· Σαϊτάκης, Το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης –Μετά το Ν. 4356/2015, 2016, σ. 23. Έτσι και υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁵, Π, σ. 597· η ίδια, ΕΝΟΒΕ, σ.11· η ίδια, σε Μελέτες, σ. 611· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ¹, § 22 αρ.12· Παπαχρίστου/Κουμουτζής/Τσούκα (-Παπαχρίστου), Το Σύμφωνο ..., άρθρο 1, σ. 12· Περάκη, Η εκτός γάμου ..., σ. 121· Ν. Γεωργιάδης, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1367 αρ. 27. Βλ. όμως και Χριστοδούλου, Η συμβίωση..., σ. 78 για τη γνώμη ότι το σύμφωνο συμβίωσης μπορεί να νοηθεί και ως σύμβαση-πλαίσιο (Rahmenvertrag). Η θέση αυτή ωστόσο δεν φαίνεται πειστική, καθώς ο προκαταρκτικός χαρακτήρας της σύμβασης-πλαίσιου (βλ. Απ. Γεωργιάδη, ΓενΑρχ⁵, § 32 αρ.59· Λαδάς, ΓενΑρχ Π, 2009, § 37 αρ. 61-70· Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου), ΔΔικαιοπραξ., § 30 αρ.5-6· Π. Κορνηλάκη, ΕιδΕνοχΔ², Ι, § 3.3 αρ. 7), άλλως σύμβασης-μανδύα (Mantelvertrag), δεν ανταποκρίνεται στη φύση του συμφώνου, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια.

¹² Η συμφωνία των μερών κατά την έννοια του νόμου δεν πρέπει να ταυτίζεται με τη σύμβαση, καθώς αναδεικνύεται ως ξεχωριστό στοιχείο της δικαιοπραξίας του συμφώνου συμβίωσης (βλ. κατωτ. §6.Ι). Βλ. όμως Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Π, σ. 564, κατά την οποία: «*Η συμφωνία των μερών [...] αποτελεί δικαιοπραξία, και ειδικότερα σύμβαση [...]*» Σπυριδάκη, ΟικογΔ³, σ. 793. Γενικά για τη διάκριση της συμφωνίας από τη σύμβαση βλ. Μπάιλα, ΕρμΑΚ Εισαγ. άρθρ. 195-196 αρ. 6· Κάρωση, ΕγγΓενΑρχ, σ. 85-86· τον ίδιο, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 192 αρ. 6, 7 και ιδίως 8· Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου), ΔΔικαιοπραξ., § 31 αρ. 3 και § 33 αρ. 4· Λέκκα, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 192 αρ. 7.

¹³ Βλ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Π, σ. 564. Αλλιώς, Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §22 αρ.2, κατά τον οποίο αντικείμενο του συμφώνου είναι η εκτός γάμου συμβίωση (ελεύθερη ένωση).

Η διατύπωση που ακολουθεί ο νόμος, η οποία μάλιστα στο σημείο αυτό δεν διαφοροποιείται από την αντίστοιχη του Ν. 3719/2008, δεν προσδιορίζει με νοηματική ακρίβεια το ελάχιστο αναγκαίο περιεχόμενο της *συμφωνίας* των συντρόφων¹⁴. Μια οποιαδήποτε συμφωνία, με την οποία *ρυθμίζεται η συμβίωση* δύο προσώπων, δεν οδηγεί από μόνη της στην ίδρυση της έννομης σχέσης του συμφώνου συμβίωσης. Με τη σκέψη αυτή, συνεπές είναι να γίνει δεκτό ότι το περιεχόμενο της συμφωνίας στην οποία αναφέρεται στο άρθρο 1 εδ. α' είναι η ρύθμιση της συμβίωσης με σύμφωνο συμβίωσης, ή με άλλα λόγια η υπαγωγή των μερών στις διατάξεις του Ν. 4356/2015.

Πάντως, υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 είχε υποστηριχθεί¹⁵ ότι μόνη η αναφορά στο συμβολαιογραφικό έγγραφο ότι «*τα μέρη συναινούν να συνάψουν σύμφωνο συμβίωσης*» δεν αρκεί για την κατάρτισή του. Και τούτο, με το επιχείρημα ότι δεν εξωτερικεύεται με τον τρόπο αυτό η πρόθεση των μερών για οργάνωση της κοινής ζωής. Η θέση αυτή ωστόσο, μεταφερόμενη στο σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 4356/2015, δεν μπορεί να υιοθετηθεί, καθώς αποδεικνύεται ανακόλουθη προς τον ορισμό του άρθρου 1 εδ. α', από τον οποίο συνάγεται ότι η *συμφωνία* νομικής ρύθμισης της συμβίωσης δεν απαιτείται να πλαισιωθεί από επιμέρους «οργανωτικές» συμφωνίες.

II. Συσχέτιση με συναφείς έννοιες

A. Συσχέτιση με τη μνηστεία

Όπως συνάγεται από τα στοιχεία της ΑΚ 1346, η μνηστεία είναι η σύμβαση μεταξύ δύο ετερόφυλων¹⁶ προσώπων για την τέλεση μελλοντικού γάμου¹⁷. Ο όρος

¹⁴ Στη θεωρία ήδη υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 είχε προταθεί η χρήση του όρου «*σύμβιος*» και «*συμβία*» για να υποδηλώσει τα συμβαλλόμενα μέρη του συμφώνου συμβίωσης (*Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ σ. 37-38. Και υπό τον Ν. 4356/2015 η ίδια, Οι προϋποθέσεις της έγκυρης σύναψης του συμφώνου συμβίωσης. Η λύση του και οι έννομες συνέπειές της, ΕλλΔνη 2016. 650.651, σημ. 4). Τη χρήση του όρου αυτού προτιμούν μεταξύ άλλων οι *Απ. Γεωργιάδης* ΟικογΔ^{1,2}, *passim*, *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση.. *passim*. Στην παρούσα μελέτη θα προτιμηθεί ο όρος «*σύντροφος*», ο οποίος χρησιμοποιείται στον Κανονισμό ΕΕ 1104/2016 «για τη θέσπιση ενισχυμένης συνεργασίας στον τομέα της διεθνούς δικαιοδοσίας, του εφαρμοστέου δικαίου και της αναγνώρισης και εκτέλεσης αποφάσεων σε ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των καταχωρισμένων συντρόφων». Τον όρο αυτό ακολουθούν και *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 1· η ίδια, σε *Μελέτες*, σ. 608 επ· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 191 (βλ. όμως σ. 192)· ο ίδιος, σε *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα*, Το Σύμφωνο.., άρθρο 11, σ. 75 επ· *Φουντεδάκη*, Ενώσεις προσώπων.., *passim*, *Περάκη*, Η εκτός γάμου.., *passim*· *Πίμου*, Πρόσφατες ευρωπαϊκές εξελίξεις στον τομέα των περιουσιακών σχέσεων των διεθνών ζευγαριών, Τιμ. Τόμ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 2016, σ. 403 επ· *Κουμουτζής* σε *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα*, Το Σύμφωνο.., άρθρο 8, *passim*. Για την χρήση και των δύο όρων βλ. *Σπυριδάκη*, ΟικογΔ³, σ. 809.

¹⁵ *Απ. Γεωργιάδης*, ΧρΙΔ 2015.3.4· *Παπαχρίστου/Κουμουτζής/Τσούκα* (-*Παπαχρίστου*), Το Σύμφωνο.., άρθρο 1, σ. 12. Αντιθ. *Περάκη*, Η εκτός γάμου.., σ. 151-152· *Βάρκα-Αδάμη*, ΕλλΔνη 2009.401.403.

¹⁶ Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1346 αρ. 2· *τον ίδιο*, ΟικογΔ², §4 αρ.2· *Βαλτούδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1346 αρ. 5.

¹⁷ Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 27· *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1346 αρ. 1· *τον ίδιο*, ΟικογΔ², §4 αρ.2· *Βαλτούδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1346 αρ. 1-2. ΑΠ 1852/2008, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΘεσσαλ 38/2017, ΕλλΔνη 2018.157.

«μνηστεία» χρησιμοποιείται ταυτόχρονα για να περιγράψει τη διαρκή οικογενειακή¹⁸ έννομη σχέση που ιδρύεται μεταξύ τους¹⁹. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η μνηστεία είναι προκαταρκτική του γάμου δικαιοπραξία, χωρίς η υπόσχεση μελλοντικού γάμου που αποτελεί το αντικείμενό της να είναι αγωγήμη ή δικαστικά εξαναγκαστή²⁰. Δεν αποκλείεται όμως σε περίπτωση μονομερούς και αναιτιολόγητης λύσης της η ίδρυση ευθύνης προς αποζημίωση για αποκατάσταση των δαπανών στις οποίες υποβλήθηκε ο δικαιούχος με την προσδοκία του γάμου (ΑΚ 1347)²¹.

Από την παραπάνω αδρή περιγραφή της μνηστείας, προκύπτει ότι το σύμφωνο συμβίωσης διαφοροποιείται ουσιωδώς από αυτήν, καθώς οι σύντροφοι δεν αναλαμβάνουν υπόσχεση γάμου, αλλά συμφωνούν στη νομικά ρυθμισμένη συμβίωσή τους. Επιλέγουν, με άλλα λόγια, την ίδρυση μιας εναλλακτικής, σε σχέση με τον γάμο²², σχέσης. Εξάλλου, το βασικό σημείο διαφοροποίησής τους αναφέρεται στη δυνατότητα σύναψης συμφώνου και μεταξύ ομόφυλων ζευγαριών, ενώ τα υποκειμενικά όρια της μνηστείας περιορίζονται προς το παρόν στα ετερόφυλα ζευγάρια. Πρόσθετες διαφορές μεταξύ των δύο συμβάσεων εντοπίζονται τόσο σε επίπεδο κατάρτισης, όσο και από πλευράς έννομων συνεπειών²³. Οι παραπάνω διαφορές ισχύουν και στις περιπτώσεις που τα μέρη σύναψαν σύμφωνο συμβίωσης ως προκαταρκτικό στάδιο του μελλοντικού τους γάμου. Και αυτό, διότι ανεξάρτητα από τις υποκειμενικές επιδιώξεις τους, η σύναψη συμφώνου συμβίωσης αποτελεί νομική ρύθμιση της συντροφικής ζωής και δεν αποσκοπεί στην προπαρασκευή της έγγαμης συμβίωσης.

Η διαφοροποίηση του συμφώνου συμβίωσης από τη μνηστεία δεν εμποδίζει τη συνύπαρξή τους. Πράγματι, δεν αποκλείεται μεταξύ των –ετερόφυλων προς το παρόν-

¹⁸ Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 29, σημ. 11· *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1346 αρ. 5· *τον ίδιο*, ΟικογΔ², §4 αρ.6. Βλ. και *Βαλτούδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1346 αρ. 2.

¹⁹ *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 29, 36· *Βαλτούδης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1346 αρ. 1.

²⁰ *Μιχαηλίδης-Νουάρος*, ΟικογΔ², σ. 21-22· *Δεληγιάννης*, ΟικογΔ Ι, §43 σ. 73, §48 σ. 78-79· *Κουμάντος*, ΟικογΔ Ι, σ. 24-25· *Σκορίνη-Παπαρηγοπούλου*, ΕρμΑΚ, άρθρ. 1346 αρ. 2· *Δασκαρόλης*, Παραδόσεις Ι, σ. 70· *ο ίδιος*, Λύσις της μνηστείας και προσυμβατική ευθύνη, ΕΕΝ 1961.699.700· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 20· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 30, 36· *Απ. Γεωργιάδης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1346 αρ. 3· *ο ίδιος*, ΟικογΔ², §4 αρ.7· *Βαλτούδης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1346 αρ. 2. ΑΠ 844/2011, ΧρΙΔ 2012.120.

²¹ *Δεληγιάννης*, ΟικογΔ Ι, §55 σ. 87 επ.· *Κουμάντος*, ΟικογΔ Ι, σ. 28 επ.· *Δασκαρόλης*, Παραδόσεις Ι, σ. 74· *Απ. Γεωργιάδης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1346 αρ. 3· *ο ίδιος*, ΟικογΔ², §4 αρ.40 επ.· *Βαλτούδης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1347 αρ. 4 επ. ΑΠ 91/2001, ΧρΙΔ 2001.427· ΕφΘεσσαλ 965/2003, Αρμ 2004.1410· ΕφΘεσσαλ 40/2000, Αρμ 2001.655· ΠΠΡΑΘ 2268/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

²² Βλ. κατωτ. §3.Π.Γ.

²³ Για τις προϋποθέσεις κατάρτισης και τις έννομες συνέπειες της μνηστείας βλ. αντί άλλων *Βαλτούδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1346 αρ. 4 επ., 14.

συντρόφων να αναληφθεί αμοιβαία υπόσχεση τέλεσης γάμου²⁴, οπότε το σύμφωνο συμβίωσης θα συντρέχει χρονικά με τη μνηστεία. Άλλωστε, όπως θα εξεταστεί στη συνέχεια²⁵, ο γάμος μεταξύ των μερών αποτελεί λόγο αυτοδίκαιης λύσης του συμφώνου συμβίωσης (άρθρο 7 παρ. 1 περ. γ').

Με αφορμή τον παραπάνω συσχετισμό, θα μπορούσε περαιτέρω να προβληματιστεί κάποιος, για το αν είναι δυνατή η κατάρτιση προπαρασκευαστικής συμφωνίας και για σύναψη συμφώνου συμβίωσης, έχοντας υπόψη ότι σχετική ρύθμιση στον Ν. 4356/2015 δεν υπάρχει. Μπορεί να γίνει δεκτό ότι στο πλαίσιο της συμβατικής ελευθερίας θα μπορούσε να αναληφθεί υπόσχεση σύναψης συμφώνου συμβίωσης, η οποία όμως ούτε εναγώγιμη μπορεί να είναι, ούτε δικαστικά εξαναγκαστή²⁶, ενόψει της συνταγματικής αρχής της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρθρο 5 παρ. 1 Σ)²⁷. Η σχετική προκαταρκτική συμφωνία των μερών για μελλοντική σύναψη συμφώνου συμβίωσης δεν μπορεί να χαρακτηριστεί νομικά ως μνηστεία, καθώς η τελευταία αναφέρεται κατά νόμο μόνο σε υπόσχεση σύναψης γάμου, χωρίς να διαφαίνονται περιθώρια διαστολής του γράμματος της ΑΚ 1346 ή αναλογικής εφαρμογής της²⁸. Επίσης, ενόψει του κλειστού αριθμού των οικογενειακών έννομων σχέσεων²⁹, σωστό φαίνεται να γίνει δεκτό ότι η ανάληψη υποχρέωσης σύναψης συμφώνου, διαφορετικά από τη μνηστεία, δεν ιδρύει οικογενειακή έννομη σχέση. Δεν αποκλείεται, πάντως, να γεννηθεί ευθύνη προς αποζημίωση σε περίπτωση μονομερούς

²⁴ Βλ. και Χριστοδούλου, Η συμβίωση..., σ. 52.

²⁵ Βλ. κατωτ. §25.

²⁶ Βλ. και στο γερμανικό σύμφωνο συμβίωσης (LPart) MüKoBGB/Duden⁸, §1 LPartG αρ. 24· Gernhuber/Coester-Waltjen, Familienrecht⁶, 2010, §42 αρ. 11.

²⁷ Για τη θεμελίωση της αρχής της ελεύθερης σύναψης γάμου στο άρθρο 5 παρ. 1 του Συντ., βλ. Μάνεση, Η συνταγματική καθιέρωση της ισονομίας ανδρών και γυναικών, ΔκΠ 1983.9.26· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 57· Σταθόπουλο/Σταμπέλου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 1350-1371 αρ. 18 (βλ. και αρ. 13)· Μπέσιλα-Βήκα, Η συνταγματική κατοχύρωση των δικαιωμάτων σύναψης γάμου και ίδρυσης οικογένειας, 1989, σ. 49. Μάλλον έτσι και Φουντεδάκη, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, Εισαγ. 57-60 αρ. 26. Βλ. και Κοτζάμπαση, Η έννοια και η λειτουργία της έγγαμης συμβίωσης, 1992, σ. 49· την ίδια, Ισότητα των φύλων και ιδιωτική αυτονομία στις οικογενειακές σχέσεις, 2011, σ. 12 επ.. Τη θεμελίωση στο άρθρο 21 παρ. 1 του Συντ. υποστηρίζουν Κουμάντος, ΟικογΔ, Ι, σ. 5· Καράσης, Γάμος και οικογένεια ως δικαιοί θεσμοί, 1994, σ. 21, σημ. 57· Βιδάλης, Η συνταγματική διάσταση της εξουσίας στον γάμο και στην οικογένεια, Ατομικές ελευθερίες και θεσμική μετασηματισμοί, 1996, σ. 61 επ., ιδίως σ. 65. Βλ. όμως και Δεληγιάννη, ΟικογΔ, Ι, §36 σ. 61 που θεμελιώνει την αρχή αυτή στα άρθρα 2 παρ. 1, 5 παρ. 1 και 21 παρ. 1 του Συντ.

²⁸ Βλ. όμως Χριστοδούλου, Η συμβίωση ..., σ. 47 επ.

²⁹ Βλ. Μιχαηλίδη-Νουάρο, ΟικογΔ², σ. 10-11· Γαζή, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, Εισαγ. στο οικογενειακό δίκαιο αρ. 82· Δεληγιάννη, ΟικογΔ, Ι, §30 σ. 47· Κουμάντο, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. στο οικογενειακό δίκαιο αρ. 43· Δασκαρόλη, Παραδόσεις Ι, σ. 38-39· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 1-2· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §3 αρ.8· Σπυριδάκη, ΟικογΔ³, σ. 38 επ.· Κουτσουράδη, Συμβολαιογραφική τυπικότητα και οικογενειακές έννομες σχέσεις, στο Γενέθλιον Απ. Γεωργιάδη, Ι, 2006, σ. 472· Papadopoulou-Klamaris, Contractualisation in Greek Family Law, RHDI 2014.339 επ. αριθ. 4.

και αδικαιολόγητης αθέτησης της υπόσχεσης σύναψης συμφώνου συμβίωσης³⁰, οπότε θα μπορούσε να εφαρμοστεί αναλογικά η ΑΚ 1347, όταν ο δικαιούχος υποβλήθηκε σε δαπάνες με την προσδοκία σύναψης του συμφώνου συμβίωσης (έξοδα μετακόμισης, μίσθωση διαμερίσματος, αγορά οικοσκευής κ.α.)^{31,32}.

B. Συσχέτιση με την ελεύθερη συμβίωση

Με τους όρους «ελεύθερη συμβίωση³³» ή «ελεύθερη ένωση» ή «εκτός γάμου ή συμφώνου συμβίωση»³⁴ αποδίδεται συνηθέστερα στη θεωρία η πραγματική συμβίωση δύο³⁵ προσώπων ανεξάρτητα από το φύλο τους³⁶, η οποία προσδιορίζεται άλλοτε σε αντιδιαστολή προς την έγγαμη συμβίωση³⁷ και άλλοτε περιγραφικά³⁸ ως η συμβίωση που χαρακτηρίζεται από διάρκεια και σταθερότητα εγκατάστασης και εξωτερική εμφάνιση προς τους τρίτους ως ζεύγους με πρόθεση μονιμότητας.

³⁰ Βλ. αντίστοιχα στη μνηστεία σε *Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου*, ΕρμΑΚ, άρθρ. 1346 αρ. 34· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 36-37· *Βαλτούδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1346 αρ. 14.

³¹ Για τις συνέπειες της υπόσχεσης σύναψης συμφώνου στο πλαίσιο της γερμανικής ρύθμισης [§1 IV (2)LPartG] βλ. *Eрман/Kaiser*¹⁵, §1LPartGap. 16· *Rauscher*, Familienrecht², 2008, αρ. 750·Hk/LPartG/*Kemper*, § 1 LPartG αρ. 5 επ.·*Grziwotz*, Nichteheleliche Lebensgemeinschaft⁵, 2014, §6 αρ. 2 επ.

³² Βλ. αναλυτ. κατωτ. §8.IV για τη ματαίωση του συμφώνου συμβίωσης και τις σχέσεις των μερών κατά το διάστημα μεταξύ κατάρτισης και ληξιαρχικής καταχώρισης του συμφώνου.

³³ Σημειώνεται ότι όρος «ελεύθερη συμβίωση χωρίς σύμφωνο» ακολουθείται στο άρθρο 6 του Ν. 4356/2015, όπως και στην ΑιτΕκθ του Ν. 3719/2008.

³⁴ Για τους σχετικούς όρους βλ. και *Θεοδωροπούλου*, Νομική και κοινωνιολογική προσέγγιση της έννοιας του θεσμού της οικογένειας, ΕφΑΔ 2013.494.512 επ.

³⁵ Βλ. όμως *Gernhuber*, Ehe und Familie als Begriffe des Rechts, FamRZ 1981.721.724· *Grziwotz*, Nichteheleliche...⁵, §3 αρ. 28.

³⁶ Αν και παλαιότερα υποστηριζόταν ότι η ελεύθερη ένωση προϋποθέτει πρόσωπα διαφορετικού φύλου (βλ. ενδ. *Ανδρουλιδάκη*, Η εξώγαμη συμβίωση, 1984, σ. 7· *Αγαλλοπούλου*, Οι έννομες συνέπειες της ελεύθερης συμβίωσης, ΝοΒ 1989.865· *την ίδια*, Ελεύθερες συμβιώσεις σε Γενέθλιον Απ. Γεωργιάδη, Ι, σ. 3-4), ιδίως μετά τον Ν. 4356/2015 δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτή συγκροτείται και από πρόσωπα του ίδιου φύλου (βλ. σχετ. Απ. *Γεωργιάδη*, ΧρΙΔ 2015.3· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 199, 201· *Φουντεδάκη*, Ενώσεις προσώπων..., σ. 499· *Stambelou*, Le concubinage en Droit Civil Grec (Les concubinages en Europe), 1989, σ. 179 επ.· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 17 επ. Για τη χρήση του όρου «ενώσεις ομοφύλων» που εντοπίζεται και στην ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015 υπό Α. Γενικές παρατηρήσεις, βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 22.

³⁷ *Αγαλλοπούλου*, ΝοΒ 1989.865· *η ίδια*, Γενέθλιον Απ. Γεωργιάδη, Ι, σ. 4· *Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη*, Η εξώγαμη συμβίωση, σ. 7 επ.· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 440· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §2 αρ. 9· *ο ίδιος*, ΧρΙΔ 2015.3· *Σταθόπουλος/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 1350-1371 αρ. 11 επ. Βλ. και *Δεληγιάννη*, ΟικογΔ, Ι, §33 σ. 55-56· *Βιδάλη*, Η συνταγματική διάσταση..., σ. 53 επ. και σημ. 34.

³⁸ *Γαζής*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου¹, Εισαγ. στο οικογενειακό δίκαιο, αρ. 75· *Κουμάντος*, ΟικογΔ, Ι, σ. 19· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 199 (βλ. όμως σ. 1-2)· *Stambelou*, Le concubinage..., σ. 182· *Νικολόπουλος*, Η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα των συζύγων, 1993, σ. 74· *Λέκκας*, Ελεύθερη ένωση και πατρότητα κατά τον ΑΚ, 2003, σ. 1-2· *Τσολακίδης*, Λήξη της ελεύθερης ένωσης και απόδοση περιουσιακών επαυξήσεων των συμβιούντων κατά τη διάρκειά της, σε Ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των συζύγων μετά το διαζύγιο, Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Οικογενειακού Δικαίου, 2014, σ. 145, σημ. 1 =ΕφΑΔ 2015.98, σημ. 1· *Θεοδωροπούλου*, Η έννοια του θεσμού στο Οικογενειακό Δίκαιο. Νομική και κοινωνιολογική προσέγγιση, 2012, σ. 134 επ. Βλ. αναλυτ. *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 10 επ. Βλ. και *Grziwotz*, Nichteheleliche...⁵, §3 αρ. 33 επ., ιδίως 41 επ.

Η ελεύθερη συμβίωση μεταξύ δύο προσώπων ως πραγματικό-κοινωνικό φαινόμενο δεν ήταν άγνωστη στο αστικό δίκαιο³⁹. Ιδίως μετά τη μεταρρύθμιση του οικογενειακού δικαίου με τον Ν. 1329/1983 έγιναν τα πρώτα βήματα νομοθετικής αναγνώρισης, όπως μαρτυρούν οι διατάξεις της ΑΚ 1444 παρ. 2 εδ. α', κατά την οποία η ελεύθερη ένωση δικαιούχου μεταγαμιαίας διατροφής με κάποιον άλλο αποτελεί λόγο πάυσης του δικαιώματος, και των ΑΚ 1456 παρ. 1 εδ. β' και 1457 παρ. 1 περ. β' για τις συναινέσεις στην ιατρικώς υποβοηθούμενη αναπαραγωγή. Επιπλέον, οι ελεύθερες ενώσεις εξακολουθούν να απασχολούν έντονα τη θεωρία και τη νομολογία ως προς την υπαγωγή τους στην έννοια της «οικογένειας» κατά την ΑΚ 932 εδ. γ', με τα δικαστήρια της ουσίας, παρά την απορριπτική στάση της νομολογίας του Ακυρωτικού⁴⁰, να τείνουν σταθερά στη θετική απάντηση⁴¹. Τούτο υπό την προφανή επίδραση της πιο πρόσφατης νομολογίας του ΕΔΔΑ που εντάσσει και τις de facto οικογενειακές σχέσεις στην έννοια της οικογενειακής ζωής του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ⁴². Αντίστοιχα πλούσια και με έντονες

³⁹Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΧρΙΔ 2015.3· *Σταθόπουλο/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 1350-1371 αρ. 12 στ· *Αγαλλοπούλου*, ΕφΑΔ 2009.6.7· *Περάκη*, Η εκτός γάμου.., σ. 40 επ· *Ν. Γεωργιάδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, Εισαγ. 1350-1371 αρ. 8 επ.

⁴⁰ ΑΠ 775/2011, ΧρΙΔ 2012.181· ΑΠ 1541/2009, ΧρΙΔ 2010.528· ΑΠ 1141/2007, ΝοΒ 2007.2334· ΑΠ 1735/2006, ΧρΙΔ 2007.131· ΑΠ 434/2015, ΕλλΔνη 2005.1062· ΕφΛαρ 239/2013, ΔΙΚΟΓΡΑΦΙΑ 2013.558· ΕφΠατρ 591/2008, ΑχΝομ 2009.127· ΕφΠατρ 224/2007, ΕπισκΕμπΔ 2007.802, (εισαγ. σημ. *Κ. Παμπούκη*, πρτ *Κοτζάμπαση*)· ΜΠρΑθ 2628/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, όπου και η επαναλαμβανόμενη αιτιολογία: «Έτσι η «ελεύθερη ένωση» εντάσσεται στις «de facto οικογενειακές σχέσεις», δηλαδή στις παράτυπες ή αντικανονικές από νομική άποψη καταστάσεις που βρίσκονται στο περιθώριο της νομικής ζωής». Βλ. συναφώς και *Μιχαηλίδη-Νουάρο*, ΕρμΑΚ, Γεν. Εισαγ. αρ. 9· *Λασκαρόλη*, Παραδόσεις Ι, σ. 28· *Κλειδωνόπουλο*, Η ελεύθερη ένωση. Τα θέματα της χρηματικής ικανοποίησης λόγω ψυχικής οδύνης και της αποζημίωσης για στέρηση διατροφής, ΕλλΔνη 2003.905.907 επ.

⁴¹ ΜΠρΑθ 1815/2019, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΜΠρΠειρ 1264/2018, ΕλλΔνη 2019.1698, με σύμφωνο σημ. *Στασινόπουλου*. Βλ. και παλαιότερες ΕφΔωδ 152/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 6862/2007, ΕλλΔνη 2008.822· ΕφΠειρ 716/2003, ΔΕΕ 2005.84· ΕφΑθ 727/2001, ΕλλΔνη 2001.1358· ΕφΑθ 3413/2001, ΕλλΔνη 2001.1359, όπου όμως η χρήση του «παλλακίδα». Έτσι και *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΕνοχΔ², §61 αρ. 23· *ο ίδιος*, ΟικογΔ² §23 αρ. 23· *Π. Κορηλάκης*, ΕιδΕνοχΔ², Ι, §106.8 αρ. 12· *Παντελίδου*, Η έννοια της οικογένειας στο άρθρο 932 εδ. 3 ΑΚ, Αρμ 1982.402.410· *Κοτζάμπαση*, Σύμφωνο συμβίωσης: Οι σχέσεις των μερών προς τρίτα πρόσωπα, ΕφΑΔ 2010.259.265-266· *Γ. Γεωργιάδης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 932 αρ. 25-7· *Πατεράκης*, Η χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης, 2001, σ. 298 επ., ιδίως 301-302· *Γιαρένης*, Η νομολογική διαμόρφωση της έννοιας της οικογένειας στην επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης λόγω ψυχικής οδύνης, σε Πρακτικά του 10^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ένωσης Αστικολόγων για τα Τριάντα Χρόνια Εφαρμογής του ν. 1329/1983 για τη Μεταρρύθμιση του Οικογενειακού Δικαίου, 2016, σ. 46 επ.

⁴² Για τα κριτήρια προσδιορισμού της έννοιας της de facto οικογενειακής ζωής από τη νομολογία του ΕΔΔΑ βλ. *Marckx κατά Βελγίου* (6833/74, 13 Ιουνίου 1979)· *Johnston και λοιποί κατά Ιρλανδίας* (9697/82, 18 Δεκεμβρίου 1986)· *Olsson κατά Σουηδίας* (10465/83, 24 Μαρτίου 1988)· *Kroon και λοιποί κατά Κάτω Χωρών* (18535/91, 27 Οκτωβρίου 1994)· *X., Y., Z. κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (21830/93, 22 Απριλίου 1997)· *Paradiso και Campanelli κατά Ιταλίας* (25358/12, 24 Ιανουαρίου 2017). Συναφώς βλ. και *Φουντεδάκη*, Η «Οικογενειακή Ζωή» ως έκφραση της προσωπικότητας σύμφωνα με το άρθρο 57 ΑΚ σε «Το Οικογενειακό Δίκαιο στον 21^ο αιώνα- από τις συγκυριακές στις δομικές αλλαγές», 2012, σ. 140 επ· *Δεληγιάννη-Δημητράκου*, Νέες μορφές οικογένειας και οι επιπτώσεις τους στο ευρωπαϊκό κοινωνικό δίκαιο: η απαγόρευση των διακρίσεων λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού, σε Οικονομικές ελευθερίες, κοινωνικά δικαιώματα και η απαγόρευση των διακρίσεων στο δίκαιο της ΕΕ, ΕΔΕΚΑ, 2010, 175.176 επ· *Δεληγιάννη-Δημητράκου/Καραστέργιος*, Η έννοια της οικογένειας στο κοινοτικό δίκαιο και στην ΕΣΔΑ, σε: Πολιτισμικές ταυτότητες και πολιτισμικές συγκρούσεις στο δίκαιο των οικογενειακών

διακυμάνσεις υπήρξε η νομολογιακή αντιμετώπιση της λήξης των ελεύθερων ενώσεων και της απόδοσης των περιουσιακών επαυξήσεων που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκειά της από τον έναν σύντροφο στον άλλο, μέχρι τη νομοθετική επίλυση του ζητήματος με το άρθρο 6 του Ν. 4356/2015⁴³. Δεν πρέπει, επίσης, να παραλειφθεί η αναφορά στον Ν. 3500/2006 για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας, στο άρθρο 1 παρ. 2 περ. γ' του οποίου ορίζεται ότι: «*γ. οι διατάξεις του παρόντος νόμου εφαρμόζονται και στους μόνιμους συντρόφους και στα τέκνα, κοινά ή ενός εξ αυτών, στους τέως συζύγους, στα μέρη συμφώνου συμβίωσης που έχει λυθεί, καθώς και στους τέως μόνιμους συντρόφους.*»⁴⁴.

Λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που προηγήθηκαν, διαπιστώνεται ότι παρά την εξωτερική τους ομοιότητα, βασικό σημείο ουσιαστικής διαφοροποίησης της ελεύθερης από την εντός συμφώνου συμβίωση είναι η έλλειψη νομικής ρύθμισης⁴⁵. Ειδικότερα, ενώ η συμβίωση στην ελεύθερη ένωση αποτελεί μια πραγματική κατάσταση που μπορεί να έχει ηθικό περιεχόμενο, στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης αποτελεί νομική υποχρέωση των μερών (άρθρο 5 παρ. 1 του Ν. 4356/2015).

Η ύπαρξη νομοθετικού πλαισίου για τη νομική ρύθμιση της συμβίωσης δεν σημαίνει ότι τα πρόσωπα που ζουν σε ελεύθερη ένωση είναι υποχρεωμένα να υπαχθούν σε αυτό. Απλώς, αν τελικά τα μέρη προτιμήσουν να μην συνάψουν γάμο ή σύμφωνο συμβίωσης, τότε δεν εφαρμόζονται σε αυτούς, ούτε αναλογικά, οι σχετικές διατάξεις του Ν. 4356/2015 ή αυτές του ΑΚ για τις σχέσεις των συζύγων από τον γάμο⁴⁶. Η

σχέσεων και η οπτική του φύλου: Συγκριτική προσέγγιση, ΕΠΕΑΕΚ Πυθαγόρας-Τμήμα Νομικής/Πεπραγμένα 2008, σ. 219· *Labayle*, La diversité des sources du droit à une vie familiale, σε *Le droit à une vie familiale*, 2007, σ. 7 επ.· *McGlynn*, Pluralism and human rights: a legal foundation for the regulation of families and family law in the European Union, σε *Families and the European Union*, Law, politics and pluralism, 2006, σ. 16-17· *Φραγκάκη*, ΔτΑ 2015.545.546 επ.

⁴³ Βλ. ενδ. τις ΑΠ 1715/2014, ΕφΑΔ 2015.159· ΑΠ 1926/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 206/2011, ΧρΙΔ 2011.668 που επικύρωσε την ΕφΑθ 5530/2009, ΕλλΔνη 2010.136· ΑΠ 874/2008, ΧρΙΔ 2009.139 (σημ. *Κουμουτζή*) που επικύρωσε την ΕφΔυτΜακ 54/2007, Αρμ 2008.226 (με πρτ *Κουμάνη*). Αναλυτ. βλ. *Τσολακίδη*, Λήξη της ελεύθερης ένωσης., σ. 148 επ. Μετά τον Ν. 4356/2015 αλλά χωρίς επίκληση του άρθρου 6 βλ. ΜΠρΡοδ 310/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁴⁴ Το αρχικό κείμενο της διάταξης ακολουθούσε την εξής διατύπωση: «*οι διατάξεις του παρόντος νόμου εφαρμόζονται και στη μόνιμη σύντροφο του άνδρα ή στον μόνιμο σύντροφο της γυναίκας [..]*». Η διάταξη τροποποιήθηκε ως άνω με το άρθρο 3 παρ. 2 του Ν. 4531/2018, οπότε και απαλείφθηκαν οι έμφυλες διατυπώσεις που περιόριζαν ως τότε το πεδίο εφαρμογής του νόμου στα ετερόφυλα ζευγάρια. Σχετικά με την υπαγωγή στις διατάξεις του των συντρόφων υπό τον Ν. 3719/2008 βλ. *Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, Σκέψεις για τον ν. 3500/2006 (ενδοοικογενειακή βία). Τα προστατευόμενα πρόσωπα και ο σκοπός του νόμου, ΝοΒ 2012.233.235 επ.

⁴⁵ *Απ. Γεωργιάδης*, ΧρΙΔ 2015.3.5· *Χρυσόγονος/Βλαχόπουλος*, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα⁴, 2017, σ. 563· *Χρυσόγονος*, Το ελληνικό Σύνταγμα και η οικογένεια, ΕλλΔνη 1997.729.732-733· *Τσολακίδης*, Λήξη της ελεύθερης ένωσης., σ. 153, σημ. 16. ΑΠ 1141/2007, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁴⁶ *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ¹, §2 αρ. 12, §22 αρ. 8, ΟικογΔ², §22 αρ. 10· *ο ίδιος*, ΧρΙΔ 2015.3.5-6· *Κουτσουράδης*, ΕφΑΔ 2009. 56.66-67· *Ν. Γεωργιάδης*, σε *Γεωργιάδη ΣΕΑΚ*, Εισαγ. 1350-1371 αρ. 12· *Gernhuber*, FamRZ 1981.721.724· *Erman/Heckelmann*¹⁵, Vor § 1353 αρ. 14· *Grziwotz*, Nichteheliche..⁵,

άποψη αυτή δικαιολογείται με τις ακόλουθες σκέψεις: Σε πρώτο επίπεδο, η αναλογική εφαρμογή των διατάξεων του γάμου ή του συμφώνου συμβίωσης στην περίπτωση της ελεύθερης ένωσης θα πρέπει να αποκλειστεί για τον λόγο ότι δεν μπορεί να διαγνωσθεί στην τελευταία η ύπαρξη νομοθετικής έλλειψης ή ατέλειας που να προκαλεί ακούσιο ρυθμιστικό κενό, πληρώσιμο με τη μέθοδο της αναλογίας. Σε δεύτερο επίπεδο, η αναλογία εμποδίζεται ούτως ή άλλως, καθώς από τη σύγκριση της ρυθμισμένης (γάμος ή σύμφωνο συμβίωσης) με την αρρυθμιστή (ελεύθερη ένωση) περίπτωση δεν μπορεί να διαγνωσθεί αξιολογική ομοιότητα μεταξύ τους, με συνέπεια να μην υφίσταται ανάμεσά τους βάση αναλογίας, η οποία θα μπορούσε να δικαιολογήσει, ενόψει της αρχής της ίσης μεταχείρισης, την επέκταση των έννομων συνεπειών της ρυθμισμένης περίπτωσης στην αρρυθμιστή⁴⁷. Αντίθετη λύση, θα οδηγούσε στον παραμερισμό της ιδιωτικής αυτονομίας των προσώπων που επέλεξαν να συμβιούν ελεύθερα, η οποία εδώ εκδηλώνεται με το αρνητικό της περιεχόμενο⁴⁸, δηλαδή με την άρνηση υπαγωγής της συμβίωσής τους στους συγκεκριμένους νομικούς κανόνες.

Γ. Συσχέτιση με τον γάμο

Η θέσπιση του συμφώνου συμβίωσης, για πρώτη φορά με τον Ν. 3719/2008, συνοδεύτηκε από την έκδηλη ανησυχία του νομοθέτη ως προς το συσχετισμό του με τον γάμο. Πράγματι η αναφορά στην ΑιτΕκθ του νόμου⁴⁹ ότι: «η αξία του θρησκευτικού

§5 αρ.14-15·*Dethloff*, Familienrecht²⁹, 2009, §8 αρ. 5. Έτσι και *Χρυσόγονος/Βλαχόπουλος*, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα⁴, σ. 563. Ειδικότερα, βλ. *Παπανικολάου*, Σύνταγμα και αυτοτέλεια του αστικού δικαίου, 2006, σ. 98 επ.· *Τσολακίδη*, Λήξη της ελεύθερης ένωσης., σ. 152 επ.· *τον ίδιο*, Ελεύθερη συμβίωση και αδικαιολόγητος πλουτισμός, ΕφΑΔ 2010.887.889 επ.· *Θεοδορίδη*, Σύγχρονα νομολογιακά πορίσματα επί της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, σε «Σύγχρονες τάσεις του Οικογενειακού Δικαίου», 2013, σ. 115. ΑΠ 206/2011, ΧρΙΔ 2011.668· ΑΠ 874/2008, ΧρΙΔ 2009.139. Βλ. όμως *Κουμάντο*, ΟικογΔ I, σ. 20·*Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη*, Η εξώγαμη συμβίωση, σ. 106-107· *Αγαλλοπούλου*, ΝοΒ 1989.865.866· *την ίδια*, Les différents types de familles contemporaines selon le droit hellénique, RHDJ 2002.21.26· *Σταθόπουλο/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 1350-1371 αρ. 14· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 200· *Νικολόπουλο*, Η αξίωση., σ. 78-79· *Κουγιουμτζή*, Η αναγνώριση της ελεύθερης συμβίωσης από το δίκαιο-εννοιολογική προσέγγιση, Αρμ 1991.1053.1060. Προς την ίδια κατεύθυνση ειδικά για την κοινωνική ασφάλιση βλ. *Στεργίου*, Η «οικογένεια» υπό το βλέμμα της κοινωνικής ασφάλισης, ΔτΚΑ 2019.2.16 επ.· *τον ίδιο*, Παρατηρήσεις στην ΣτΕ 1199/2019, ΔτΚΑ 2020.101.110 επ.

⁴⁷ Για τη «συμπληρωτική» διάπλαση του δικαίου βλ. *Larenz/Canaris*, Methodenlehre der Rechtswissenschaft³, 1995, σ. 194 επ., 220 επ.· *Canaris*, Die Feststellung von Lücken im Gesetz, 1964, σ. 63 επ., 71 επ.· *English* (μτφρ. *Σπινέλλη*), Εισαγωγή στη Νομική Σκέψη², 1986, σ. 176 επ. *Παπανικολάου*, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και ερμηνεία των δικαιοπραξιών, 2000, αρ. 353 επ., ιδίως αρ. 361· *Δωρή*, Σκέψεις για την διαπίστωση και πλήρωση κενών στο δίκαιο, ΧρΙΔ 2003.577.586 επ. και 588 επ.· *Σταμάτη*, Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων⁸, 2009, σ.482 επ., σ. 491.

⁴⁸ Πρβλ. *Σταθόπουλο*, ΓενΕνοχΔ⁵, §13 αρ. 5· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 361 αρ. 3 επ.· *Παπανικολάου*, Περί των ορίων της προστατευτικής παρεμβάσεως του δικαστή στη σύμβαση. Προς μία γενική θεωρία περί καταχρήσεως της συμβατικής ελευθερίας, 1991, σ. 81.

⁴⁹ Βλ. ΑιτΕκθ του Ν. 3719/2008 υπό Ι. Εισαγωγή-Γενικές παρατηρήσεις: ««η αξία του θρησκευτικού γάμου είναι και παραμένει μεγάλη και ασύγκριτη και μαζί με τον πολιτικό γάμο αποτελούν την καλύτερη επιλογή για τα ζευγάρια που θέλουν να δημιουργήσουν οικογένεια».

γάμου είναι και παραμένει μεγάλη και ασύγκριτη και μαζί με τον πολιτικό γάμο αποτελούν την καλύτερη επιλογή για τα ζευγάρια που θέλουν να δημιουργήσουν οικογένεια», αποτύπωνε την έντονη δυσπιστία του νομοθέτη στο ίδιο του το δημιούργημα, πέραν της αδικαιολόγητης διάκρισης της αξίας του θρησκευτικού από εκείνη του πολιτικού γάμου. Η ίδια αμφιβολία εκφράστηκε και σε επόμενο σημείο με την αναφορά ότι το σύμφωνο συμβίωσης «αποτελεί ένα καθεστώς διαφορετικό από το γάμο: πρόκειται για μια εναλλακτική μορφή μόνιμης συμβίωσης και όχι για μια μορφή χαλαρού γάμου», η οποία, μάλλον, απέβλεπε στην αποφυγή διατύπωσης επιφυλάξεων ως προς τη συμφωνία του με το άρθρο 21 παρ. 1 του Συντ. Υπό τα ανωτέρω δεδομένα, η αντιμετώπιση του συμφώνου συμβίωσης ως υποδεέστερου του γάμου ήταν αναπόφευκτη⁵⁰, έχοντας ιδίως υπόψη ρυθμίσεις του Ν. 3719/2008, όπως εκείνη του άρθρου 4 παρ. 1 που προέβλεπε την ευχερή μονομερή λύση του και του άρθρου 11 παρ.1 η οποία περιόριζε το εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα του επιζώντος συντρόφου στο ένα έκτο της κληρονομίας. Η αντίληψη αυτή ενίσχυσε και τη θέση μερίδας της θεωρίας που απέρριψε την αναλογική εφαρμογή στους συντρόφους των διατάξεων του ΑΚ για τους συζύγους, με αποτέλεσμα την αδυναμία κάλυψης των ρυθμιστικών ελλειμμάτων του Ν. 3719/2008⁵¹.

Ο «εκσυγχρονισμός» της νομοθεσίας για το σύμφωνο συμβίωσης, όπως επισημαίνεται σε πολλά σημεία της ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015, δεν αναφέρεται μόνον στην αναγκαία νομοθετική κατοχύρωση που προσφέρεται στα ομόφυλα ζευγάρια, αλλά και στην ενίσχυση του ρυθμιστικού πλαισίου και των έννομων συνεπειών που απορρέουν από τη σύναψη του συμφώνου⁵². Διαπιστώνεται μάλιστα ότι στη δεύτερη προσπάθειά του, ο νομοθέτης επεδίωξε στοχευμένα να αναβαθμίσει το σύμφωνο,

⁵⁰ Βλ. σχετ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁵, II, σ. 593· την ίδια, ΕΝΟΒΕ, σ. 14· την ίδια, σε Μελέτες, σ. 610-611· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ¹, §22 αρ.9-10· Κοτζάμπαση, ΕΝΟΒΕ, σ. 61· Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα (-Παπαχρίστου), Το Σύμφωνο ..., Εισαγωγικές παρατηρήσεις, σ. 5· Φουντεδάκη, Ενώσεις προσώπων..., σ. 499-500· Χριστοδούλου, Η συμβίωση..., σ. 11 σημ. 22· Σταμπέλου, Λύση του Συμφώνου Συμβίωσης-Τεκμήριο Πατρότητας, ΕφΑΔ 2009.13.14.

⁵¹ Για την αδυναμία αναλογικής εφαρμογής των διατάξεων του γάμου στο σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 3719/2008 με το επιχείρημα ότι ήταν επιλογή του νομοθέτη να μην εξομοιώσει τον γάμο με το σύμφωνο βλ. Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ¹, §23 αρ. 6 επ· τον ίδιο, ΧρΙΔ 2015.3.6· Παντελίδου, ΕφΑΔ 2008.386.392. Ωστόσο, στη θεωρία μάλλον υπερίσχυσε η αντίθετη γνώμη, καθώς δεν μπορούσε να εξευρεθεί άλλος τρόπος πλήρωσης των ρυθμιστικών κενών βλ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁵, II, σ. 600 επ· την ίδια, Ζητήματα του συμφώνου συμβίωσης, σε «Σύγχρονες τάσεις του Οικογενειακού Δικαίου», 2013, σ. 51-52· Π. Φίλιο, ΟικογΔ⁴, σ. 416· Κοτζάμπαση, ΕΝΟΒΕ, σ.62=Αρμ 2009.1494.1503·Χριστοδούλου,ΕφΑΔ 2009.50.54· τον ίδιο, Η συμβίωση..., σ. 28-29. Με διακρίσεις βλ. Παπαχρίστου, ΟικογΔ, σ. 197· τον ίδιο σε Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα, Το Σύμφωνο ..., Εισαγωγικές παρατηρήσεις, σ. 7-8· Περάκη, Η εκτός γάμου..., σ. 160 επ. Με κριτική ανάλυση Φουντεδάκη, Ενώσεις προσώπων..., σ. 500-501.

⁵² Βλ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, II, σ. 561· την ίδια, ΕλλΔνη 2016.641 και .649·Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §22 αρ.4 επ· Σαϊτάκη, Το Νέο Σύμφωνο ..., σ. 16.

καθώς άλλωστε στην ΑιτΕκθ⁵³ τονίζεται ότι: «*Η αναγνώριση εξάλλου της συμβίωσης των ομόφυλων ζευγαριών δεν θέτει σε κίνδυνο ούτε το γάμο, ούτε άλλους συνταγματικά προστατευόμενους θεσμούς και αξίες: και μετά από αυτή την αναγνώριση όποιος επιθυμεί να συνάψει γάμο μπορεί να το πράξει (άρα δεν υπάρχει αντίθεση με το άρθρο 21 παράγραφος 1 του Συντάγματος που προστατεύει το γάμο), αναγνωρίζεται όμως ότι και άλλες μορφές συμβιωτικών σχέσεων εγκαθιδρύουν οικογενειακούς δεσμούς.*».

Ειδικότερα, η αναμόρφωση της νομοθεσίας για το σύμφωνο συμβίωσης και ιδίως η ενίσχυσή του από άποψη έννομων συνεπειών αντικατοπτρίζεται, μεταξύ άλλων, στην αντιμετώπιση της ακυρότητας και ακυρωσίας του συμφώνου συμβίωσης κατά τρόπο όμοιο με τον ελαττωματικό γάμο (άρθρο 3), στην ανάλογη εφαρμογή στους συντρόφους των διατάξεων για τις προσωπικές, μικτές και περιουσιακές σχέσεις των συζύγων, παρέχοντας ωστόσο ως προς τις τελευταίες περιθώρια αυτορρύθμισης (άρθρο 5), στην εξομοίωση των συντρόφων προς τους συζύγους σε σχέση με το κληρονομικό δικαίωμα (άρθρο 8), στη θέσπιση κωλύματος γάμου, όταν προϋπάρχει σύμφωνο συμβίωσης μεταξύ ενός εκ των μελλόνυμφων και τρίτου (ΑΚ 1354 εδ. α'), στην ίδρυση συγγένειας εξ αγχιστείας (ΑΚ 1462 εδ. β'), στην αυτοδίκαιη λύση και αναδρομική άρση των αποτελεσμάτων της υιοθεσίας από τη σύναψη συμφώνου συμβίωσης μεταξύ του θετού γονέα και θετού τέκνου (ΑΚ 1576 εδ. α'), στην αυτοδίκαιη λύση του συμφώνου συμβίωσης λόγω τέλεσης γάμου μόνον μεταξύ των ίδιων των μερών (άρθρο 7 παρ. 1 περ. γ') και τέλος στην ανάλογη εφαρμογή κάθε διάταξης νόμου που αφορά σε αξιώσεις των συζύγων μεταξύ τους καθώς και αξιώσεις, παροχές και προνόμια αυτών έναντι τρίτων ή του Δημοσίου (άρθρο 12).

Η προσέγγιση των συνεπειών του συμφώνου συμβίωσης προς τις αντίστοιχες του γάμου προκάλεσε σοβαρές επιφυλάξεις στους κόλπους της θεωρίας⁵⁴, ιδίως ως προς την πιθανή αχρήστευση του πολιτικού τουλάχιστον γάμου, με τη σκέψη ότι το σύμφωνο συμβίωσης προσφέρει κατά βάση τις ίδιες έννομες συνέπειες αλλά και την επιπρόσθετη ευκολία της λύσης του. Έχοντας υπόψη τις παραπάνω παρατηρήσεις διαπιστώνεται, επιπλέον, ότι κάποια από τα βασικά εννοιολογικά γνωρίσματα του γάμου συντρέχουν σε σημαντικό βαθμό και στο σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 4356/2015. Πράγματι, αναγνωρίζοντας στα στοιχεία του γάμου τη συμφωνία δύο

⁵³ ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015, υπό Α.

⁵⁴ Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §2 αρ. 11 και §22 αρ.6· Παντελίδου, Παλαιό και νέο σύμφωνο συμβίωσης, ΝοΒ 2015.1910.1915· Νικολόπουλος, ΝοΒ 2014.1785.1789. Βλ. επίσης, τον ίδιο, Αυτοπροσδιορισμός, ισότητα και ιδιωτική αυτονομία, στον τόμο Το πρόσωπο και η οικογένεια στο δίκαιο και την κοινωνία, Διεθνής Επιτροπή Προσωπικής Κατάστασης-Ελληνικό Τμήμα, 2017, σ. 149.

προσώπων διαφορετικού φύλου, τη διαρκή κοινωνία βίου που ιδρύεται μεταξύ τους και την υπαγωγή της σε ένα ιδιαίτερο και ολοκληρωμένο νομοθετικό καθεστώς⁵⁵, δημιουργείται το εύλογο ερώτημα, μήπως τελικά ο γάμος και το σύμφωνο συμβίωσης διαφοροποιούνται πλέον μόνον κατ' όνομα και όχι κατά το περιεχόμενο.

Παρά τις ομοιότητες που εμφανίζει το σύμφωνο σε σχέση με τον γάμο και τη σε σημαντικό βαθμό προσέγγιση της συντροφικής προς την έγγαμη συμβίωση, δεν πρόκειται για ταυτόσημους θεσμούς που λειτουργούν ανταγωνιστικά ο ένας προς τον άλλο, καθώς αυτοί εξακολουθούν να διαφοροποιούνται σημαντικά. Πρώτο και βασικό σημείο διαφοροποίησής τους είναι ότι ο γάμος δεν προσφέρεται ως δυνατότητα για τη νομική κατοχύρωση των ομόφυλων ζευγαριών^{56,57}. Δεύτερη σημαντική διαφορά εντοπίζεται, ήδη, στο στάδιο κατάρτισης του συμφώνου συμβίωσης, από το οποίο λείπει η πανηγυρικότητα που διακρίνει την τέλεση του γάμου (ΑΚ 1367 επ.). Επιπλέον, αν και το σύμφωνο συμβίωσης περιβάλλεται από ένα ολοκληρωμένο νομοθετικό

⁵⁵ Βλ. *Δεληγιάνη*, ΟικογΔ, I, §32 σ. 53-54· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 53· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §5 αρ. 2· *Σταθόπουλος/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 1350-1371 αρ. 2· *Ν. Γεωργιάδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, Εισαγ. 1350-1371 αρ. 3.

⁵⁶ Βλ. και ΣτΕ 2003/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ (σκ. 14) κατά την οποία αυτή η μορφή καταχωρισμένης συμβίωσης διαφοροποιείται σημαντικά από τον γάμο, τον οποίο δεν ανταγωνίζεται στο μέτρο που απευθύνεται σε πρόσωπα ομόφυλου σεξουαλικού προσανατολισμού.

⁵⁷ Το κύρος του πολιτικού γάμου που τελέσθηκε μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου απασχόλησε και το Ακυρωτικό, το οποίο με την απόφασή του 1428/2017 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ) απέρριψε την αναίρεση κατά της ΕφΑδ 134/2011 που με τη σειρά της είχε επικυρώσει τις αποφάσεις του ΠΠρΡόδου 114-115/2009 (ΕφΑΔ 2009.690=ΧρΙΔ 2009.617, με πρτ Παπαχρίστου), αναγνωρίζοντας τους γάμους ομοφύλων ως ανυπόστατους. Η θέση αυτή είναι και η κρατούσα στη θεωρία του οικογενειακού δικαίου (*Δεληγιάνης*, ΟικογΔ, I, §33 σ. 54, §61 σ. 96· *Κουμάντος*, ΟικογΔ I, σ. 88· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, II, σ. 63· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 36-37· *Σταθόπουλος/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 1350-1371 αρ. 2, 3^α και 4· *Φουντεδάκη*, Ενώσεις προσώπων..., σ. 502-503· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή μεταξύ συζύγων: οι κληρονομικές και περιουσιακές σχέσεις του επιζώντος συζύγου με τους λοιπούς κληρονόμους, 2007, σ. 37 επ.· *η ίδια*, Νεότερα ερμηνευτικά ζητήματα στο δίκαιο της σύναψης του γάμου, Τιμ. Τόμ. Μ. Σταθόπουλου I, 2010, σ. 1177 επ.· *Νικολόπουλο*, Το ανυπόστατο του γάμου ομοφύλων προσώπων, ΝοΒ 2009.1075 επ.· *Ν. Γεωργιάδης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1350-1352 αρ. 5. Αλλιώς *Παπαζήση*, Ο γάμος προσώπων του ίδιου φύλου: Έγκυρος, άκυρος ή ανυπόστατος;, ΧρΙΔ 2009.851.852-853). Η παραπάνω νομολογία, ωστόσο, απασχόλησε έντονα κυρίως από άποψη μεθοδολογίας και ερμηνείας του δικαίου. Βλ. ενδ. *Παπαχρίστου*, Παρατηρήσεις στην ΠΠρΡόδου, 114/2009, ΧρΙΔ 2009.619.620· *Παπαζήση*, Σχόλιο στην ΠΠρΡόδου, ΧρΙΔ 2009.621.622· *Ευαγγελίδου-Τσικριά*, Γάμος μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου: «Η υπόθεση της Τήλου» ως παράδειγμα της μεθοδολογίας του ιδιωτικού δικαίου, ΕφΑΔ 2009.1283 επ.· *Αϊδινλής/Νικολού*, Τι θεμελιώνει το δίκαιο; Μια νομικο-φιλοσοφική ανάγνωση της ΑΠ 1428/2017 για το υποστατό των γάμων των ομοφύλων ζευγαριών υπό το πρίσμα του νομικού ερμηνευτισμού (legal interpretivism), ΤοΣ 2018.293 επ. Για τη συζήτηση ως προς το «συνταγματικό» δικαίωμα των ομόφυλων ζευγαριών σε γάμο βλ. ενδ. *Βλαχόπουλο*, Η προβληματική των νομικών ενώσεων προσώπων του ίδιου φύλου σε Ιατρικό Δίκαιο και Βιοηθική, τ. 25, 2014· *Βιδάλη*, Η συνταγματική διάσταση ..., σ. 72 επ.· *Παπαδοπούλου*, Γάμος ομοφύλων; Μια απόπειρα νομικής και δικαιοπολιτικής αξιολόγησης, ΔτΑ 2008.405 επ.· *Παναγόπουλο*, σχόλιο στην ΠΠρΡόδου 114/2009, Dig2009.176 επ.· *τον ίδιο*, Η διαφορά φύλου στο γάμο και στη συμβίωση, σε «Σύγχρονες τάσεις του Οικογενειακού Δικαίου», 2013, σ. 61 επ.· *Μάλλιο*, Κατοχύρωση συμβίωσης ομοφύλων..., constitutionalism.gr. Ως προς τον γενικότερο προβληματισμό για τον γάμο ομοφύλων βλ. ενδ. *Beck*, Gleichstellung durch Öffnung der Ehe, FPR 2010.220.225 επ.· *Σωτηρόπουλο*, Το δικαίωμα στο γάμο: Η δικαστική αναζήτηση της ανυπόστατης απαγόρευσης. ΝοΒ 2009.2002 επ.

πλαίσιο, παρέχεται στα μέρη μεγαλύτερη, συγκριτικά με τους συζύγους, ελευθερία να ρυθμίσουν αυτόνομα τις μικτές και περιουσιακές σχέσεις τους (άρθρο 5 παρ. 2), τις περιουσιακές συνέπειες της λύσης του συμφώνου (άρθρο 7 παρ. 3) αλλά και εν μέρει τη μεταξύ τους κληρονομική διαδοχή (άρθρο 8 εδ. β'). Εξάλλου, διαφορετικά από το δίκαιο του διαζυγίου, τα μέρη μπορούν να λύσουν και μονομερώς το σύμφωνο συμβίωσης, ελεύθερα και ανεξάρτητα από την ύπαρξη και επίκληση λόγου που δικαιολογεί τη λύση και μάλιστα χωρίς παρέμβαση δικαστικής ή άλλης δημόσιας αρχής.

Πρέπει, επίσης, να σημειωθεί ότι το σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 4356/2015 δεν λειτουργεί ούτε παραπληρωματικά προς τον γάμο. Αντίθετα, σε πολλές αλλοδαπές έννομες τάξεις (λ.χ. Γερμανία, Αυστρία κ.α.) προβλέφθηκαν θεσμοί καταχωρισμένης συμβίωσης με διατάξεις αντίστοιχες του γάμου, με σκοπό τη νομική αναγνώριση των ομόφυλων ζευγαριών⁵⁸. Ωστόσο, η θέσπιση του συμφώνου συμβίωσης στη χώρα μας ακολούθησε διαφορετική πορεία, καθώς ξεκίνησε ως εναλλακτικός θεσμός για τα ετερόφυλα ζευγάρια και μεταγενέστερα συμπεριέλαβε και τα ομόφυλα, προσφέροντας ένα συγγενές, αλλά όχι ίδιο με τον γάμο, νομικό πλαίσιο για τη ρύθμιση της συμβίωσης.

Συμπερασματικά, το σύμφωνο συμβίωσης αποτελεί μια εναλλακτική και όχι υποδεέστερη του γάμου μορφή νομικά ρυθμισμένης συμβίωσης. Η θέση αυτή, κατά την οποία το σύμφωνο συμβίωσης δεν αποτελεί κάτι λιγότερο, αλλά κάτι διαφορετικό σε σχέση με τον γάμο, δεν αναιρεί την «πρωτοκαθεδρία»⁵⁹ του γάμου, με την έννοια της αναγνώρισης της κοινωνικής σπουδαιότητάς του τελευταίου που επαληθεύεται διαχρονικά. Η συνταγματική προστασία του γάμου (άρθρο 21 παρ. 1 Συντ.) και η κατοχύρωση του δικαιώματος ελεύθερης σύναψής του σε πολλά διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα (άρθρο 12 ΕΣΔΑ, άρθρο 23 παρ. 1 του Διεθνούς Συμφώνου για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα που κυρώθηκε με το άρθρο πρώτο του Ν. 2462/1997, άρθρο 9 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης) αναδεικνύουν την

⁵⁸ Βλ. σχετ. την απόφαση του ΕΔΔΑ *Ratzenböck κατά Αυστρίας* (28475/2012, 26 Οκτωβρίου 2017) σκ. 40. Έτσι και στο γερμανικό σύμφωνο (LPart) σε *Erman/Kaiser*¹⁵, Vor § 1LPartG αρ. 2. Αλλιώς στο γαλλικό PACS που απευθύνεται σε ομόφυλα και ετερόφυλα ζευγάρια. Για τον συσχετισμό του προς τον γάμο βλ. την απόφαση της 28 Ιουνίου 2002 του Conseil d'Etat (δημοσιευμένη στη βάση δεδομένων *legifrance*), όπου έγινε δεκτό ότι πρόκειται για μια νέα έννομη σχέση που δεν εξομοιώνεται με τον γάμο γενικά (*ne peut être interprétée comme assimilant de manière générale les partenaires liés par un pacte civil de solidarité aux personnes mariées*), καθώς διαφοροποιείται από αυτόν, ιδίως ως προς την ένταση και τη σταθερότητα της σχέσης. Βλ. όμως στη θεωρία *Malaurie/Aynès*, *La famille*, 2004, αρ. 358-359 (*statut parallèle au mariage... clone du mariage*): *Bosse-Platière*, *Le pacte civil de solidarité, Droit de la famille 2001/2002* (Dalloz Action), αρ. 1166 (*mariage bis, mariage light, pâle copie du mariage*)..

⁵⁹ *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, *ΟικογΔ*⁷, II, σ. 561. Βλ. και ΣτΕ 2003/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, σκ. 6.

αξία του για την Πολιτεία και το κοινωνικό σύνολο⁶⁰, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι εμποδίζεται η συνύπαρξή του μαζί με άλλες μορφές νομικά αναγνωρισμένης συμβίωσης⁶¹. Αυτό ήταν άλλωστε και ένα από τα βασικά επιχειρήματα που πλαισίωσαν την αιτιολογία της απόφασης 2003/2018 του Συμβουλίου της Επικρατείας⁶², με την οποία κάμφθηκαν οι σχετικές επιφυλάξεις συνταγματικότητας^{63,64}. Ειδικότερα, το ΣτΕ αφού επεσήμανε τη διαφοροποίηση του συμφώνου συμβίωσης από τον γάμο, κατέληξε στο συμπέρασμα, αντλώντας επιπρόσθετα επιχειρήματα από την νομολογία του ΕΔΔΑ, ότι «η θέσπιση και ρύθμιση κατά τα ανωτέρω της εναλλακτικής αυτής μορφής καταχωρισμένης συμβίωσης δεν θίγει τον συνταγματικώς προστατευόμενο θεσμό του γάμου». Έτσι, ο νομοθέτης, παρακολουθώντας τις κοινωνικές μεταβολές, μπορεί να προβεί στη νομική αναγνώριση και νεότερων οικογενειακών σχηματισμών. Τα παραπάνω δεν διαφοροποιούνται από τη διαπίστωση ότι το σύμφωνο συμβίωσης δανείζεται στοιχεία του γάμου και συχνά τον αξιοποιεί ως ρυθμιστικό πρότυπο⁶⁵. Και τούτο, διότι οι διατάξεις του γάμου και ειδικότερα οι ρυθμίσεις για τις σχέσεις των

⁶⁰Βλ. *Κουμάντο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. στο οικογενειακό δίκαιο αρ. 13· *Καράση*, Γάμος και οικογένεια ..., σ. 20 και 21 επ.· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §5 αρ.6· *Σταθόπουλο/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 1350-1371 αρ. 19· *Χρυσόγονο/Βλαχόπουλο*, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα⁴, σ. 562-563 και 565· *Δαγτόγλου*, Συνταγματικό Δίκαιο⁴, 2012, σ. 334-335, αρ. 502-503· *Μπέσιλα-Βήκα*, Η συνταγματική κατοχύρωση ..., σ. 64 επ.

⁶¹ Βλ. και *Κασιμάτη*, Το ζήτημα της «τριτενέργειας» των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων (η ιδιότητα των φύλων και ο θεσμός της οικογένειας στην ελευθερία τελευταίας βούλησης), ΤοΣ 1981.1.31· *Σταθόπουλο/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 1350-1371 αρ. 16. Ειδικά για τη συνταγματικότητα του Ν. 3719/2008 βλ. *Πανταζάτο*, Το «σύμφωνο εξώγαμης συμβίωσης» (Ν 3719/2008) εξεταζόμενο από απόψεως δημοσίου δικαίου, Αρμ 2013.1433.1438 επ.· *Στεργιαννίδου*, Μια πρώτη ρύθμιση εναλλακτικής μορφής συμβίωσης, Dig 2010.10.12 επ.· *Θεοδωροπούλου*, Η έννοια του θεσμού ..., σ. 136-137.

⁶² Δημοσιευμένη στην ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Βλ. ιδίως σκ. 12.

⁶³ Για τις σχετικές επιφυλάξεις βλ. *Ψυχομάνη*, Η «ύβρις» του συμφώνου συμβίωσης, ΕλλΔνη 2019.305 επ.· *Σανιδά*, Σύμφωνο συμβίωσης μεταξύ ομόφυλων προσώπων, Ισχυρό ή ανίσχυρο; ΝοΒ 2016.1603.1610 επ. (με κριτική τόσο ως προς τον Ν. 3719/2008 όσο και προς τον Ν. 4356/2015)· *Αθανασόπουλο*, Γραμματική ερμηνεία και αυθεντικό νόημα των ερμηνευομένων συνταγματικών διατάξεων («originalism» - «textualism») - Η έννοια της «οικογένειας» και του «γάμου» υπό την Συντ. 21 παρ. 1 - Αντισυνταγματικότητα του νέου συμφώνου συμβίωσης (ν.4356/2015), ΕλλΔνη 2018.681 επ., ιδίως 689 επ.· *Πιτσιρίκο*, Σύμφωνο συμβίωσης. Συγκριτική και ερμηνευτική προσέγγιση με το θεσμό του γάμου, 2018 σ. 140 επ.

⁶⁴ Βλ. και την απόφαση του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου (BVerfG) της 17.7.2002, NJW 2002.1543, με την οποία κρίθηκε ότι ο θεσμός της καταχωρισμένης συμβίωσης (eLPart) δεν παραβιάζει ούτε το άρθρο 6 I, II ούτε το άρθρο 3 I, III (1) του Γερμανικού Συντάγματος. *Ergan/Kaiser*¹⁵, Vor § 1LPartG αρ. 1. Για τη σχετική συζήτηση στη γερμανική θεωρία βλ. ενδ. *Beck*, Die verfassungsrechtliche Begründung der Eingetragenen Lebenspartnerschaft, NJW 2001.1894.1897 επ.· *Klein*, Für die Verfassungskonformität des Lebenspartnerschaftsgesetzes, FPR 2001.434 επ. Συναφώς βλ. και *Κοτζάμπαση*, Η «συμφωνία κοινής συμβίωσης» ανάμεσα σε άτομα διαφορετικού ή ίδιου φύλου στο δίκαιο των χωρών της ΕΕ, σε: Πολιτισμικές ταυτότητες και πολιτισμικές συγκρούσεις στο δίκαιο των οικογενειακών σχέσεων και η οπτική του φύλου: Συγκριτική προσέγγιση, ΕΠΕΑΕΚ Πυθαγόρας-Τμήμα Νομικής/Πεπραγμένα 2008, σ. 212· *Τράντα*, Δηλωμένη συμβίωση-Ένας νέος οικογενειακός θεσμός; ΔτΑ 2003.1171.1175.

⁶⁵Βλ. ανωτ. §1 και κατωτ. §11.III.A.

συζύγων μεταξύ τους αντικατοπτρίζουν θεμελιώδεις δικαιοκρές αρχές, όπως την αρχή της ισότητας, της προστασίας της οικογένειας κ.λπ., οι οποίες με τον τρόπο αυτό ενσωματώνονται και στο σύμφωνο συμβίωσης.

§4. Η νομική φύση του συμφώνου συμβίωσης

I. Το σύμφωνο συμβίωσης ως έννομη σχέση του οικογενειακού δικαίου

Ως έννομη σχέση ορίζεται η βιοτική σχέση μεταξύ δύο ή περισσότερων προσώπων που ρυθμίζεται από το δίκαιο⁶⁶, ενώ ειδικότερα ως οικογενειακή έννομη σχέση προσδιορίζεται η έννομη σχέση που διαμορφώνεται ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας και ρυθμίζεται από το οικογενειακό δίκαιο⁶⁷. Κατά τη θεωρία, βασικά χαρακτηριστικά των οικογενειακών έννομων σχέσεων είναι ο αναγκαστικός χαρακτήρας των κανόνων δικαίου που τις διέπουν και η διάρκειά τους⁶⁸. Σε σχέση με το πρώτο, γίνεται δεκτό⁶⁹ ότι οι οικογενειακές έννομες σχέσεις, λόγω του έντονου πολιτειακού ενδιαφέροντος, είναι μόνο αυτές που προβλέπονται στον νόμο, ενώ οι διατάξεις που διέπουν την ίδρυση, λειτουργία και λύση τους είναι κατά κανόνα δεσμευτικές. Έτσι, η ιδιωτική βούληση αδυνατεί να δημιουργήσει άλλες, ή να μεταβάλλει έγκυρα το περιεχόμενο των υφιστάμενων. Ενδεικτική του αναγκαστικού χαρακτήρα των κανόνων του οικογενειακού δικαίου είναι η αυξημένη τυπικότητα που περιβάλλει την ίδρυση και λήξη της έννομης σχέσης, καθώς και το περιορισμένο εύρος αυτονομίας που απολαμβάνουν τα μέρη. Ως προς το στοιχείο της διάρκειας που είναι εγγενές στο πλαίσιο της οικογένειας, αρκεί να σημειωθεί ότι η συνέχεια που διακρίνει τις οικογενειακές σχέσεις δεν σημαίνει ότι εμποδίζει μεταγενέστερα την ανατροπή ή τη λήξη τους.

Με το σύμφωνο συμβίωσης, αρχικά του Ν. 3719/2008 και ήδη με αυτό του Ν. 4356/2015 που συμπεριέλαβε και τα ομόφυλα ζευγάρια, η νομικά ρυθμισμένη συμβίωση ανάγεται σε έννομη σχέση, με υποκείμενα τα δύο συμβαλλόμενα μέρη.

⁶⁶ Για τους ορισμούς που προτείνονται στη θεωρία βλ. Μπαλή, ΓενΑρχ⁸, §22, σ. 73· Σημαντήρα, ΓενΑρχ⁴, αρ. 190· Απ. Γεωργιάδη, ΓενΑρχ⁵, §19 αρ.1· Καραση, Η κατάχρηση θεσμού στο ιδιωτικό δίκαιο, σε ΕΝΟΒΕ Η μέχρι σήμερα νομολογιακή εφαρμογή της αρχής της απαγόρευσης της κατάχρησης άσκησης του δικαιώματος, τ. 32, 1998, σ. 161 και σημ. 23, μ.π.π. σε θεωρία· Λαδά, ΓενΑρχ, §10 αρ.1· Παπαστερίου, ΓενΑρχ, §15 αρ.15.

⁶⁷ Γαζής, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου¹, Εισαγ. στο οικογενειακό δίκαιο, αρ. 82· Δεληγιάννης, ΟικογΔ, Ι, §24 σ. 41· Κουμάντος, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. στο οικογενειακό δίκαιο, αρ. 1· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 1.

⁶⁸ Βλ. Μιχαηλίδη-Νουάρο, ΟικογΔ², σ. 11· Κουμάντο, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. στο οικογενειακό δίκαιο, αρ. 40 επ· Δασκαρόλη, Παραδόσεις Ι, σ. 40· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 1-2· Απ. Γεωργιάδη, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, Εισαγ. στο οικογενειακό δίκαιο, αρ. 26 επ· Παπαχρίστου, ΟικογΔ, σ. 6-7· Σπυριδάκη, ΟικογΔ³, σ. 28.

⁶⁹ Βλ. ανωτ. σημ. 29.

Πρόκειται μάλιστα για οικογενειακή έννομη σχέση εν στενή εννοία ή κατά κυριολεξία οικογενειακή έννομη σχέση⁷⁰, καθώς ο νόμος προβλέπει ένα νέο μόρφωμα, διαφορετικό από τον γάμο, με το οποίο ρυθμίζεται νομικά η συμβίωση δύο προσώπων που αναπτύσσουν μεταξύ τους στενούς προσωπικούς δεσμούς και θεσμοθετούνται οι προϋποθέσεις και οι συνέπειες σύστασης και λήξης της. Επιπλέον, ο νόμος καθορίζει τη λειτουργία της και ειδικότερα τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των υποκειμένων της έννομης σχέσης, στα οποία διακρίνεται ο έντονα προσωπικός χαρακτήρας τους (άρθρο 5)⁷¹. Ο διαρκής χαρακτήρας της σχέσης⁷² δεν εμποδίζει τη μεταγενέστερη ανατροπή ή τη λύση του συμφώνου με τους τρόπους που περιοριστικά απαριθμεί ο νόμος.

Υπό τις ανωτέρω παραδοχές, επαληθεύεται η γνώμη που αναγνωρίζει το σύμφωνο συμβίωσης ως έννομη σχέση/σύμβαση οικογενειακού δικαίου^{73,74}. Σημαντική μερίδα της θεωρίας⁷⁵ εξακολουθεί ωστόσο να αξιολογεί το σύμφωνο

⁷⁰ Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 1.

⁷¹ Για τα προσωπικά οικογενειακά δικαιώματα βλ. *Μπαλή*, ΓενΑρχ⁸, §23, σ. 77· *Μιχαηλίδη-Νουάρο*, ΕρμΑΚ, Γεν. Εισαγ. αρ. 92· *τον ίδιο*, ΟικογΔ², σ. 10-12· *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 20 αρ.16-18, 27, 33· *τον ίδιο*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, Εισαγ. στο οικογενειακό δίκαιο, αρ. 36-37· *τον ίδιο*, ΟικογΔ², § 2 αρ. 40· *Λαδά*, ΓενΑρχ Ι, § 11 αρ. 37· *Παπαστερίου*, ΓενΑρχ, §16 αρ.16-17· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 10 επ.· *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις Ι, σ. 49 επ.· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 23 επ., σημ. 1, μ.π.π. στη θεωρία· *Φουντεδάκη*, Φυσικό πρόσωπο και προσωπικότητα στον Αστικό Κώδικα, 2012, σ. 203. Βλ. όμως *Δεληγιάννη*, ΟικογΔ, Ι, §24 σ. 41 επ. για την άποψη ότι η θέση του ατόμου σε μια οικογένεια συνιστά το βασικό οικογενειακό δικαίωμα· *Παπαχρίστου*, Εισαγωγή., §9, σ. 348-349· *Σπυριδάκη*, ΟικογΔ³, σ. 30.

⁷² Για τη συμφωνία των μερών κατά την §1 παρ. 1 (1) LPartG, περιεχόμενο της οποίας είναι η βούληση σύναψης LPart *εφ' όρου ζωής* (*Partnerschaft auf Lebenszeit*) βλ. *Staudinger/Voppel* (2010), §1 LPartG αρ. 15, §2 αρ. 10· *MüKoBGB/Wacke*⁷, §1 LPartG αρ. 1· *MüKoBGB/Duden*⁸, §1 LPartG αρ. 2· *BRHP/Hahn*⁴, §1 LPartG αρ. 13· *Palandt/Brudermüller*⁷⁷, LPartG 1 αρ. 2· *Erman/Kaiser*¹⁵, §1 LPartG αρ. 3 και §2 αρ. 2· *Soergel/Wellenhofer*¹³, §2 LPartG αρ. 3· *Hk-LPartG/Kemper*, §1 αρ. 2· *Kaiser*, Das Lebenspartnerschaftsgesetz. Zur Gleichstellung homosexueller Partnerschaften aus familienrechtlicher Sicht, JZ 2001.617.618· *Muscheler*, Die Reform des Lebenspartnerschaftsrechts, FPR 2010.227.229· *Wellenhofer-Klein*, Die eingetragene Lebenspartnerschaft, 2003, αρ. 63· *Dethloff*, Familienrecht³², 2018, §7 αρ. 18· *την ίδια*, Die eingetragene Lebenspartnerschaft – Ein neues familienrechtliches Institut, NJW 2001.2598.2600· *Dorsel*, Grundzüge des neuen Lebenspartnerschaftsgesetzes, RNotZ 2001.151.

⁷³ Υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008, βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, ΙΙ, σ. 592 επ.· *την ίδια*, ΕΝΟΒΕ, σ. 9 επ.· *την ίδια*, σε Μελέτες, σ. 607· *Παπαχρίστου*, ΕφΑΔ 2008.393· *Ψούνη*, Η διαμόρφωση των κληρονομικών σχέσεων στο πλαίσιο του συμφώνου συμβίωσης του ν. 3719/2008, ΕφΑΔ 2009.18· *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 42, 44, 61· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 118· *Γκεγκλέ*, Οι καινοτομίες που επιφέρει το Σύμφωνο Συμβίωσης-Προβληματισμοί και πρακτική εφαρμογή, ΕφΑΔ 2009.3· *Αγαλλοπούλου*, ΕφΑΔ 2009.6. Προς την κατεύθυνση αυτή και *Ιωακειμίδης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1389-1390 αρ. 74. Υπό τον Ν. 4356/2015 *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 1, 23, 561· *την ίδια*, ΕλλΔνη 2016.641. Βλ. και ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015 υπό Α. Γενικές Παρατηρήσεις. Έτσι και ΣτΕ 2003/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ (σκ. 12, 14).

⁷⁴ Για τις οικογενειακού δικαίου συμβάσεις γενικά βλ. *Γαζή*, ΓενΑρχ, τεύχ. Γ', Αι δικαιοπραξίαι, σ. 4· *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, § 54, σ. 266· *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 29 αριθ. 16· *Καράση*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 39· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 127-200 αρ. 33· *Λαδά*, ΓενΑρχ ΙΙ, § 32 αρ.21-22· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου)*, ΔΔικαιοπραξ., § 8 αρ.2· *Ασπρογέρακα-Γρίβα*, ΓενΑρχ, §53, σ. 236.

⁷⁵ Υπό τον Ν. 4356/2015 βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², § 22 αρ.1, ο οποίος αξιολογεί το σύμφωνο συμβίωσης ως *sui generis* υποσχετική ενοχική σύμβαση (βλ. όμως *τον ίδιο*, ό.π., §1 αρ.11, §2 αρ. 2 και

συμβίωσης ως ενοχική-υποσχετική δικαιοπραξία. Η θέση αυτή δεν μπορεί να γίνει δεκτή, καθώς ο οικογενειακός χαρακτήρας της έννομης σχέσης επιβεβαιώνεται, εκτός των άλλων, και από το γεγονός ότι το σύμφωνο επιδρά κατά κύριο λόγο στην προσωπική κατάσταση των μερών. Μάλιστα, οι προσωπικές σχέσεις τους ρυθμίζονται με κανόνα αναγκαστικού δικαίου (άρθρο 5 παρ. 1). Έτσι, μόνη η διαπίστωση ότι με τη σύναψη συμφώνου συμβίωσης δεν μένουν ανεπηρέαστες οι μη αμιγώς προσωπικές σχέσεις των μερών (μικτές-περιουσιακές⁷⁶), οι οποίες καταρχήν ρυθμίζονται και αυτές από τον νόμο (άρθρο 5 παρ. 2, 7 παρ. 3), δεν δικαιολογεί την εκτίμησή του ως απλής περιουσιακής έννομης σχέσης.

II. Το σύμφωνο συμβίωσης ως θεσμός του οικογενειακού δικαίου

A. Γενικά

Το πρόβλημα του συσχετισμού του συμφώνου συμβίωσης προς τον γάμο αντανakλάται και στο ειδικότερο ερώτημα, αν το σύμφωνο μπορεί να αξιολογηθεί ως δικαυκός θεσμός. Τη σχετική αμφιβολία προκαλεί η ΑιτΕκθ του Ν. 3719/2008, στην οποία επισημαίνεται⁷⁷ ότι οι ρυθμίσεις του συμφώνου έχουν ως αφετηρία *την ελευθερία της βούλησης των προσώπων* και δεν επικρατεί ο *θεσμικός χαρακτήρας*⁷⁸ όπως

11, § 22 αρ. 2 και 4-5 και §22 αρ. 46, όπου γίνεται δεκτή η επέκταση της έννοιας της «οικογένειας» και στους συντρόφους καθώς και η «αναβάθμιση» του συμφώνου, οι συνέπειες του οποίου προσεγγίζουν τις αντίστοιχες του γάμου, ενώ στο πλαίσιο λύσης του λόγω θανάτου σημειώνεται η φύση του συμφώνου ως προσωπικής έννομης σχέσης). Παρεμφερώς Σπυριδάκης, Σύμφωνο Συμβίωσης Ν. 4356/2015 – Συστηματική και κατ' άρθρο ερμηνεία, 2017, σ. 21-23 και σ. 141, ο οποίος χαρακτηρίζει το σύμφωνο ως ιδιόμορφη αμφοτεροβαρή σύμβαση, προσωποπαγή και δημιουργική οικογενειακής ή οιονεί οικογενειακής έννομης σχέσης (βλ. όμως τον ίδιο, ΟικογΔ³, σ. 14, 27-28, για το σύμφωνο ως οικογενειακή σχέση, αλλά σ. 795 για το σύμφωνο ως σύμβαση αμφοτεροβαρή). Ομοίως υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008, Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ¹, §22 αρ.2 (βλ. όμως §22 αρ.45 και τον ίδιο, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, Εισαγ. στο οικογενειακό δίκαιο, αρ. 34, για την ίδρυση εναλλακτικής μορφής οικογένειας με το σύμφωνο συμβίωσης). Ομοίως, Γ. Γεωργιάδης, Το κληρονομικό δικαίωμα του επιζώντος συμβίου, ΧρΙΔ 2013.561=Τριάντα Χρόνια Εφαρμογής του ν. 1329/1983 Για τη Μεταρρύθμιση του Οικογενειακού Δικαίου, 10^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ένωσης Αστικολόγων, 2016, σ. 156. Βλ. και Χριστοδούλου, Η συμβίωση ..., σ. 5-6 και 9, ο οποίος υποστηρίζει τη μικτή φύση του συμφώνου συμβίωσης, ως μορφώματος του οικογενειακού δικαίου και ως υποσχετικής ενοχικής σύμβασης· τον ίδιο, Σύμφωνο Συμβίωσης- καταγραφή επιμέρους ζητημάτων ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου, Δ 2009.346-347. Πρβλ. την απόφαση του γαλλικού Συνταγματικού Συμβουλίου (Conseil Constitutionnel, Déc. 99-419 DC της 9 Νοεμβρίου 1999, δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα του), ότι εφαρμόζονται στο PACS οι γενικές διατάξεις 1109 επ. του γαλλΑΚ και όχι οι κανόνες του γάμου (βλ. σκέψη 28). Συναφώς βλ. Terré, Droit civil, Les personnes, La famille, Les incapacités⁷, 2005, αρ. 622· Malaurie/Aynès, La famille, αρ. 356, 379· Courbe, Droit de la famille⁴, 2005, αρ. 604· Bosse-Platière, Le pacte civil de solidarité, αρ. 1166.

⁷⁶ Για τη διάκριση βλ. κατωτ. §15.

⁷⁷ ΑιτΕκθ του Ν. 3719/2008 υπό I Εισαγωγή- Γενικές παρατηρήσεις. Έτσι και Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁵, II, σ. 592-593· Παπαχρίστου, ΟικογΔ, σ. 185. Βλ. όμως τον ίδιο, σε Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα, Το Σύμφωνο..., Εισαγωγικές παρατηρήσεις, σ. 9· Φουντεδάκη, Ενώσεις προσώπων..., σ. 500.

⁷⁸ Η διατύπωση αυτή θυμίζει, μάλιστα, τη διαμάχη ως προς τον συμβατικό ή θεσμικό χαρακτήρα του γάμου, η οποία βέβαια θεωρείται πλέον ξεπερασμένη. Βλ. Δεληγιάννη, ΟικογΔ I, §34 σ. 56 επ.·

συμβαίνει στο γάμο. Ήδη, όμως, με τη θέσπιση του Ν. 4356/2015 στη θεωρία φαίνεται σχεδόν δεδομένη η εκτίμηση του συμφώνου ως νέου θεσμού του οικογενειακού δικαίου⁷⁹. Η αξιολόγηση της θέσης αυτής προϋποθέτει ωστόσο την αναγωγή στα εννοιολογικά γνωρίσματα του δικαικού θεσμού.

Στη θεωρία προτείνεται ο ορισμός⁸⁰ του δικαικού θεσμού ως μιας τυπικά επαναλαμβανόμενης, ως ενιαίο και αυθύπαρκτο μόρφωμα, έννομης σχέσης ή έννομης κατάστασης που ρυθμίζεται από πλέγμα κανόνων δικαίου προς τον σκοπό πραγματώσεως ενός διαρκούς σκοπού στα πλαίσια της έννομης τάξης. Με την έννοια αυτή, στην υπερκείμενη έννοια του θεσμού εμπίπτουν όλες οι έννομες σχέσεις που τυποποιούνται στον νόμο ως αφηρημένες νομοτυπικές μορφές και περιβάλλονται από ένα ξεχωριστό πλέγμα κανόνων δικαίου. Επιπλέον, ο τελολογικός προσανατολισμός που προσδίδεται στον δικαικό θεσμό, κατά τον παραπάνω ορισμό, προϋποθέτει για την εν λόγω υπαγωγή την αναζήτηση ενός διαρκούς σκοπού στην ικανοποίηση του οποίου αποβλέπει η έννομη τάξη.

Η συνοπτική περιγραφή της έννοιας του δικαικού θεσμού επιτρέπει την υιοθέτηση της γνώμης ότι πράγματι, το σύμφωνο συμβίωσης μπορεί να αξιολογηθεί ως τέτοιος, καθώς συγκεντρώνει όλα τα παραπάνω εννοιολογικά χαρακτηριστικά. Ειδικότερα, η έννομη σχέση του συμφώνου συμβίωσης προβλέπεται από τον νόμο (άρθρο 1 εδ. α΄) ως αφηρημένη νομοτυπική μορφή, διακρινόμενη από άλλες, όπως εκείνη του γάμου ή της μνηστείας. Επίσης, ο νόμος θεσπίζει ένα ειδικό πλέγμα διατάξεων, το οποίο διέπει κατά τρόπο ενιαίο και αφηρημένο τη νομικά ρυθμισμένη συμβίωση των μερών. Εντοπίζεται, επίσης, ο διαρκής σκοπός που εξυπηρετείται με το σύμφωνο συμβίωσης, ο οποίος συνίσταται στην πρόβλεψη ενός εναλλακτικού τύπου οικογένειας που προσφέρεται για τη νομική ρύθμιση και προστασία της συμβίωσης δύο προσώπων ανεξάρτητα από το φύλο τους⁸¹. Έτσι, η έννομη τάξη, διευρύνοντας τη διάμετρο του κλειστού κύκλου των οικογενειακών έννομων σχέσεων, αποβλέπει στην ικανοποίηση του αιτήματος για νομική αναγνώριση, όχι μόνον των παραδοσιακών μορφών οικογένειας αλλά και των νεότερων οικογενειακών σχηματισμών. Θα πρέπει,

---

Κουμάντο, ΟικογΔ, Ι, σ. 43· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 54 επ.· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §5 αρ. 3-5· *Σταθόπουλο/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 1350-1371 αρ. 3· *Κοτζάμπαση*, Η έννοια ..., σ. 26 επ. και 45 επ.

⁷⁹ Βλ. *Κοτζάμπαση*, Οι προϋποθέσεις της έγκυρης σύναψης του συμφώνου συμβίωσης. Η λύση του και οι έννομες συνέπειές της, ΕλλΔνη 2016. 650· *Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 18-19. Έτσι και ΣτΕ 2003/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ (σκ. 7)

⁸⁰ *Καράσης*, ΕΝΟΒΕ, σ. 161, 162, 164, 174· *τον ίδιο*, Γάμος και οικογένεια..., σ. 19-20. Για τον ορισμό του δικαικού θεσμού βλ. και *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §19 αρ.7-8· *Λαδά*, ΓενΑρχ Ι, §10 αρ. 19.

⁸¹ Βλ. ΣτΕ 2003/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ (σκ. 14).

εξάλλου, να διευκρινιστεί ότι το σύστημα παραπομπής στις διατάξεις του γάμου που ακολουθείται σε πολλές από τις ρυθμίσεις του Ν. 4356/2015, δεν αναιρεί τον χαρακτήρα του συμφώνου ως αυτοτελούς θεσμού. Και αυτό, διότι με το παραπάνω νομοτεχνικό μέσο, όχι μόνον αποφεύγονται επαναλήψεις, αλλά πολύ περισσότερο μεταφέρονται στον νέο θεσμό οι θεμελιώδεις αρχές και βασικές αξιολογήσεις της έννομης τάξης που διέπουν τον γάμο, και θα πρέπει να αντανακλώνται και σε κάθε άλλη εναλλακτική μορφή οικογένειας⁸². Η αναζήτηση των αρχών αυτών αποκαλύπτει τις βασικές νομοθετικές επιδιώξεις, οι οποίες αξιοποιούνται ως τελολογικά κριτήρια με σπουδαία ερμηνευτική χρησιμότητα⁸³.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η αναγνώριση του συμφώνου συμβίωσης ως δικαίου θεσμού έχει μεγάλη μεθοδολογική σημασία. Από ερμηνευτική σκοπιά, ο θεσμός του συμφώνου, ως πλέγμα κανόνων δικαίου αποτελεί αυτοτελές αντικείμενο ερμηνείας. Δεν εξετάζεται, όμως, μεμονωμένα, αλλά πάντοτε σε συνάρτηση και με άλλους θεσμούς, ιδίως με εκείνον του γάμου, με τους οποίους συνδέεται τόσο με εξωτερικούς-συστηματικούς δεσμούς όσο και με εσωτερικούς- τελολογικούς⁸⁴.

B. Η αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας

Η ενίσχυση της ιδιωτικής αυτονομίας στο σύγχρονο οικογενειακό δίκαιο αντανακλά την αντίληψη ότι παρά το δικαιολογημένο ενδιαφέρον της Πολιτείας για την ίδρυση οικογενειακών σχέσεων και την προστασία τους, οι τελευταίες αποτελούν κατά κύριο λόγο ιδιωτική υπόθεση⁸⁵. Με τη σκέψη αυτή, επιβάλλεται ο περιορισμός της κρατικής παρέμβασης και η διεύρυνση της αυτόνομης διαμόρφωσης των σχέσεων των μελών της οικογένειας. Η σταδιακή προώθηση της ιδιωτικής αυτονομίας στο ελληνικό οικογενειακό δίκαιο, που ξεκίνησε από την αναθεώρηση του οικογενειακού δικαίου με τον Ν. 1329/1983 και συνεχίζεται μέχρι σήμερα με τη μεταρρύθμιση του

⁸² Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, II, σ. 569-570, στο πλαίσιο της συνεισφοράς των συντρόφων στις οικογενειακές ανάγκες.

⁸³ Για τις γενικές δικαιοτικές αρχές ως τελολογικό κριτήριο βλ. *Παπανικολάου*, Μεθοδολογία, αρ. 248-249· *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §19 αρ.8 (βλ. τον ίδιο και §1 αρ. 37 επ.· *Σταθόπουλο*, Εισαγωγή στο αστικό δίκαιο, (επιμ. *Σταθόπουλος/Αυγουστιανάκης*), 1992, §1, σ. 55· *Δωρή*, Εισαγωγή..., σ. 33 επ., 65 επ., 151 επ.

⁸⁴ Για τη μεθοδολογική σημασία του θεσμού γενικά βλ. *Καράση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 174-176.

⁸⁵ Βλ. *Δεληγιάννη*, ΟικογΔ, I, §5 σ. 8· *Κουμάντο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. στο οικογενειακό δίκαιο, αρ. 42· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, II, σ. 3· *Απ. Γεωργιάδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, Εισαγ. στο οικογενειακό δίκαιο, αρ. 29· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 6· *Κοτζάμπαση*, Ισότητα των φύλων και ιδιωτική αυτονομία (στις οικογενειακές σχέσεις), 2011, σ. 63 επ.· *Τροκάνα*, Ανθρώπινη αναπαραγωγή-Η ιδιωτική αυτονομία και τα όριά της, 2011, σ. 30 επ.

συναινετικού διαζυγίου με τον Ν. 4509/2017⁸⁶, βρίσκει την εντονότερη ίσως έκφρασή της στις διατάξεις του Ν. 3719/2008 και πλέον του Ν. 4356/2015.

Σε σχέση με τον τελευταίο, η ενίσχυση της ιδιωτικής αυτονομίας των μερών⁸⁷, ιδίως στις περιουσιακές σχέσεις τους, επισημαίνεται σε πολλά σημεία της ΑιτΕκθ. Αναφέρεται, ειδικότερα, η επιδίωξη του νέου νόμου μιας ισορροπίας «μεταξύ αφενός της ιδιωτικής αυτονομίας και αφετέρου της ανάγκης προστασίας των οικογενειακών σχέσεων με βάση τις αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης»⁸⁸. Ακολούθως, ο νομοθέτης συγκαταλέγει στα βασικά σημεία της μεταρρύθμισης του θεσμού την προώθηση της ιδιωτικής αυτονομίας, επισημαίνοντας ότι «(οι διατάξεις) σέβονται την ιδιωτική βούληση, ιδίως στον τομέα των περιουσιακών σχέσεων, όπου τα μέρη αφήνονται ελεύθερα να τις ρυθμίσουν όπως επιθυμούν.»⁸⁹.

Οι τάσεις ισχυροποίησης της αυτονομίας των μερών του συμφώνου συμβίωσης δεν εντοπίζονται μόνο στη ρύθμιση των μικτών-περιουσιακών σχέσεων των συντρόφων (5 παρ. 2)⁹⁰. Η «ιδιωτικοποίηση» του νέου θεσμού επαληθεύεται αρχικά από τον τρόπο κατάρτισής του, ως προς τον οποίο δεν παρεμβαίνει πολιτειακό όργανο (1 εδ. α'), όπως αντίστοιχα ισχύει και για τη λύση του (7 παρ. περ. α' και β'). Η τελευταία μάλιστα και όταν επιχειρείται μονομερώς, διαμορφώνεται από τον νόμο ως ελεύθερη και αναιτιολόγητη. Επιπλέον, παρέχεται μεγαλύτερη ευχέρεια στα μέρη να προσδιορίσουν εκ των προτέρων τις συνέπειες της διάστασης⁹¹, της λύσης του συμφώνου, ιδίως ως προς την ύπαρξη δικαιώματος διατροφής μετά τον χρόνο αυτό⁹², περιλαμβανομένων και των κληρονομικών σχέσεων. Πράγματι, ως προς τις τελευταίες, η δυνατότητα «παραίτησης» από τη νόμιμη μοίρα, ήδη κατά τον χρόνο κατάρτισης του

⁸⁶ Βλ. αναλυτ. κατωτ. §28.Π.Α.

⁸⁷ Βλ. και Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Π, σ. 561· την ίδια, ΕλλΔνη 2016.641·Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §3 αρ.13 και §22 αρ.4·Κοτζάμπαση, ΕλλΔνη 2016.650·Σαϊτάκη, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 18 επ.· ΣτΕ 2003/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ (σκ. 7). Ομοίως υπό τον Ν. 3719/2008 Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁵, Π, σ. 592-593·η ίδια, ΕΝΟΒΕ, σ. 10-11·Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ¹, §22 αρ.5·ο ίδιος, ΧρΙΔ 2015.3.5·Παπαχρίστου, ΟικογΔ, σ. 185· ο ίδιος σε Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα, Το Σύμφωνο..., Εισαγ. πρτ. σ. 9· Χριστοδούλου, Η συμβίωση..., σ. 6· ο ίδιος, ΕφΑΔ 2009.50.51·Γ. Γεωργιάδης, ΧρΙΔ 2013.561· Περάκη, Η εκτός γάμου..., σ. 117-119· Ν. Γεωργιάδης, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, Εισαγ. άρθρ. 1350-1371 αρ. 15.

⁸⁸ ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015, υπό Α Γενικές παρατηρήσεις.

⁸⁹ ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015, ό.π., τελευταία παράγραφος.

⁹⁰ Γενικά για τις τάσεις περιορισμού των αναγκαστικού δικαίου διατάξεων στο οικογενειακό δίκαιο βλ. Ρεθυμωτάκη, Κοινωνιολογία του δικαίου και οικογενειακό δίκαιο: μια εκλεκτική συγγένεια, στον τόμο Το πρόσωπο και η οικογένεια στο δίκαιο και την κοινωνία, Διεθνής Επιτροπή Προσωπικής Κατάστασης-Ελληνικό Τμήμα, 2017, σ. 111-112 (σε συνδυασμό με σ. 106).

⁹¹ Βλ. κατωτ. §22.ΠΙ.

⁹² Βλ. κατωτ. §30.Γ.

συμφώνου συμβίωσης (8 εδ. β΄) επιτρέπει στον σύντροφο τον ελεύθερο σχεδιασμό της κληρονομικής διαδοχής του⁹³.

Παρά την ενδυνάμωση της ιδιωτικής αυτονομίας των μερών του συμφώνου συμβίωσης και τον αυτοπεριορισμό του νομοθέτη, διαπιστώνεται ότι οι αναγκαστικού δικαίου διατάξεις δεν παραγκωνίζονται πλήρως. Αντίθετα, παρεμβαίνουν επικουρικά, όταν τούτο επιβάλλεται για την προστασία των μερών και των τρίτων⁹⁴. Δικαιολογείται, έτσι, η προϋπόθεση της πλήρους δικαιοπρακτικής ικανότητας για την έγκυρη σύναψη του συμφώνου συμβίωσης (2 παρ. 1)⁹⁵, η ανάλογη εφαρμογή των διατάξεων για τις προσωπικές σχέσεις των συζύγων στα μέρη του συμφώνου συμβίωσης (5 παρ.1), ο αποκλεισμός συμφωνιών παραίτησης από την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα πριν τη γέννησή της (5 παρ. 2 εδ. β΄) κ.ο.κ. Η ίδια παρεμβατικότητα του νομοθέτη δικαιολογείται πολύ περισσότερο ως προς τη διαμόρφωση των σχέσεων των μερών με τα τέκνα τους (άρθρα 9 επ.).

Επιπλέον, ακόμη κι όταν η πρωτοβουλία των ρυθμίσεων ανήκει στα μέρη, η αυτονομία τους δεν είναι απεριόριστη. Ο νόμος την οριοθετεί, αξιοποιώντας, όπως θα αναπτυχθεί σε επόμενη θέση⁹⁶, ως κριτήρια ελέγχου των συμφωνιών τις αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης. Από τη διαπίστωση αυτή, επιτρέπεται, όμως, και ένα ακόμη συμπέρασμα. Ο νομοθέτης εισάγει και στο σύμφωνο συμβίωσης γενικές ρήτρες και αόριστες έννοιες, διευρύνοντας τη δικαιοπλαστική εξουσία του δικαστή, επιτρέποντάς του να καταλήξει στη δικαιότερη κάθε φορά λύση, ανάλογα με τις συνθήκες της κάθε περίπτωσης. Με την βοήθεια των γενικών ρητρών επιτυγχάνεται, εξάλλου, η επικαιροποίηση του οικογενειακού δικαίου, και αντανακλαστικά και του συμφώνου, καθώς προσαρμόζεται στις σύγχρονες κοινωνικές αξιολογήσεις⁹⁷.

Γ. Η εφαρμογή στο σύμφωνο συμβίωσης των θεμελιωδών αρχών του γάμου

Η αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας δεν είναι η μόνη που διέπει τον θεσμό του συμφώνου συμβίωσης. Οι διατάξεις του νόμου αποκαλύπτουν και άλλες δικαιικές αρχές, τις οποίες το σύμφωνο μοιράζεται με τον γάμο, επιτρέποντας το συμπέρασμα ότι αυτές, ως γενικότερες νομοθετικές αξιολογήσεις, αποτελούν το θεμέλιο όχι μόνον του συνταγματικά προστατευόμενου γάμου αλλά και κάθε εναλλακτικής συμβιωτικής

⁹³ Βλ. κατωτ. §31. IV.

⁹⁴ ΑιτΕκθ. του Ν. 4356/2015, ό.π.

⁹⁵ Βλ. κατωτ. §7.Π.Α.2.

⁹⁶ Βλ. κατωτ. §22.Ι.

⁹⁷ Έτσι, αντί άλλων Κουνουγέρη/Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 5.

σχέσης, την οποία ο νόμος ανάγει σε οικογενειακή έννομη σχέση. Οι αρχές αυτές άλλοτε αλληλοσυμπληρώνονται και άλλοτε αντιπαρατίθενται η μία προς την άλλη.

Ειδικότερα, εκτός από την αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας άλλη θεμελιώδης αρχή που διατρέχει το σύμφωνο συμβίωσης, όπως και τον γάμο, είναι η αρχή της ισότητας η οποία για τα ετερόφυλα ζευγάρια εξειδικεύεται στην αρχή της ισονομίας των δύο φύλων⁹⁸. Η αρχή αυτή εκφράζεται κυρίως μέσα από τη διάταξη του άρθρου 5 παρ. 1 του Ν. 4356/2015, κατά την οποία για τις προσωπικές σχέσεις των συντρόφων ισχύουν καταρχήν ανάλογα οι διατάξεις που διέπουν τις προσωπικές σχέσεις των συζύγων. Με τη ρύθμιση αυτή μεταφέρεται στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης και η ΑΚ 1387 που με τη σειρά της προβλέπει την από κοινού λήψη αποφάσεων για τα ζητήματα του κοινού βίου. Όπως επισημαίνεται στη θεωρία⁹⁹ με αφορμή τις προσωπικές σχέσεις των συζύγων, στην παραπάνω διάταξη αντανακλώνται οι νεότερες αντιλήψεις για την απάλειψη των ανισοτήτων μεταξύ των δύο φύλων. Η ισονομία μεταξύ του άντρα και της γυναίκας κατοχυρώνεται και συνταγματικά στο άρθρο 4 παρ. 2 του Συντ. που προστέθηκε στην προϋπάρχουσα γενική διάταξη για την ισότητα μεταξύ των πολιτών (άρθρο 4 παρ. 1 του Συντ.). Η παραπάνω αρχή συναντάται ωστόσο και σε άλλες διατάξεις του συμφώνου συμβίωσης, όπως σε εκείνη του άρθρου 5 παρ. 2 του Ν. 4356/2015, όπου η αρχή της ισότητας και της αλληλεγγύης αποτελούν κριτήρια ελέγχου των συμφωνιών των μερών για τις περιουσιακές σχέσεις τους¹⁰⁰, του άρθρου 4 που προβλέπει το αμετάβλητο του επωνύμου αλλά και σε αυτή του άρθρου 7 παρ. 3 που επιτρέπει την «αμοιβαία» παραίτηση από το δικαίωμα διατροφής για τον χρόνο μετά τη λύση του συμφώνου, ώστε να μην επιτρέπεται να απαλλαχθεί από τη σχετική υποχρέωση μόνον ο ένας.

Υπό τα ανωτέρω δεδομένα, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας, που τόσο έκδηλα διέπει το θεσμό του συμφώνου, αντλεί την δυναμικότητά της και συμπληρώνεται από την αρχή της ισότητας μεταξύ των

⁹⁸ Βλ. συναφώς *Δεληγιάννη*, ΟικογΔ, Ι, §39 σ. 66 επ.: *Κουμάντο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. στο οικογενειακό δίκαιο αρ. 14· *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις Ι, σ. 34 επ.: *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 8 επ., ιδίως 12-13· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §3 αρ.1 επ.: *Σταθόπουλο/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 1350-1371 αρ. 20 επ. Αναλυτ. σε *Μάνεση*, ΔκΠ 1983.9.19-20· *Παπαχρίστου*, Ισονομία των φύλων και «παράδοση», ΔκΠ 1983.117.124-125· *τον ίδιο*, Η ιδεολογική λειτουργία του οικογενειακού δικαίου, στον τόμο «Ο φάκελος της ισότητας», 1982, σ. 80-81· *Κοτζάμπαση*, Ισότητα..., σ. 25 επ.

⁹⁹ Βλ. ιδίως *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 12-13· *την ίδια*, Η ισονομία των δύο φύλων και οι προσωπικές σχέσεις των συζύγων, Αρμ 1983.841. Έτσι και *Δεληγιάννης (-Κουτσογιάδης)*, ΟικογΔ, τ. ΙΙ, 1987, §144 σ. 26· *Κοτζάμπαση*, Η έννοια..., σ. 49.

¹⁰⁰ Βλ. κατωτ. §22.Ι.

συντρόφων¹⁰¹. Η θέση αυτή δικαιολογείται άλλωστε και από τη διατύπωση που χρησιμοποιεί η ΑιτΕκθ του νόμου, κατά την οποία ο νομοθέτης φαίνεται ότι *«αντιλαμβάνεται τα άτομα ως αυτεξούσιες, ανεξάρτητες και ισότιμες προσωπικότητες, ικανές να ρυθμίσουν τις διαπροσωπικές τους σχέσεις»*. Πράγματι, η θεώρηση των μερών του συμφώνου ως αυτεξούσιων και ισότιμων μεταξύ τους προσωπικοτήτων, είναι εκείνη που ενθαρρύνει τη συμβατική αυτονομία που τους εμπιστεύεται ο νόμος. Τούτη μάλιστα αναδεικνύεται καθ' όλη τη διάρκεια της έννομης σχέσης: από τη διαπραγμάτευση των όρων που θα διέπουν τη σχέση τους (λ.χ. συμφωνίες του άρθρου 5 παρ. 2), τη λειτουργία της (λ.χ. κοινή συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων για τα θέματα της συντροφικής ζωής), μέχρι τον προσδιορισμό των συνεπειών της λύσης του συμφώνου.

Από τις διατάξεις του Ν. 4356/2015 αντλούνται ωστόσο κι άλλες αρχές, οι οποίες φαίνεται να αντιμάχονται εκείνη της ιδιωτικής αυτονομίας. Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο σημείο, αναφορικά με τα χαρακτηριστικά του συμφώνου ως οικογενειακής έννομης σχέσης, τα ευρύτερα περιθώρια αυτονομίας που παρέχονται στα μέρη δεν εξοβελίζουν εντελώς τους αναγκαστικού δικαίου κανόνες. Επαληθεύεται, λοιπόν, και στο σύμφωνο συμβίωσης η αρχή του κλειστού αριθμού των οικογενειακών σχέσεων¹⁰². Διατάξεις που απηχούν την παραπάνω αρχή εντοπίζονται κατ' αρχάς στα άρθρα 1 έως 3 του νόμου, τα οποία προβλέπουν δεσμευτικά τους όρους για την ίδρυση έγκυρου συμφώνου συμβίωσης. Αυτό σημαίνει ότι η ιδιωτική βούληση δεν μπορεί να αλλοιώσει τις προϋποθέσεις που καθορίζει ο νόμος για την ύπαρξη και το κύρος του συμφώνου συμβίωσης, ούτε να μεταβάλλει τις συνέπειες της μη έγκυρης κατάρτισής του. Το ίδιο άλλωστε ισχύει και ως προς τη διάταξη του άρθρου 7 παρ. 1 του νόμου, ως προς τους τρόπους λύσης του συμφώνου συμβίωσης.

Επιπλέον, στο σύμφωνο συμβίωσης αναγνωρίζεται και η αρχή της σαφήνειας και βεβαιότητας των οικογενειακών έννομων σχέσεων¹⁰³. Η αρχή αυτή, που θα μπορούσε να νοηθεί και ως εξειδίκευση της αρχής του κλειστού αριθμού των οικογενειακών σχέσεων, καθώς συνδέεται και αυτή με τον καταρχήν αναγκαστικό χαρακτήρα των διατάξεων του οικογενειακού δικαίου και την κάμψη της αρχής της ιδιωτικής αυτονομίας, αντικατοπτρίζεται μεταξύ άλλων στη διάταξη του άρθρου 1 εδ.

¹⁰¹ Βλ. συναφώς στους συζύγους *Κοτζάμπαση*, Η έννοια..., σ. 49.

¹⁰² Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §3 αρ.8 επ. και ανωτ. σημ. 29.

¹⁰³ Βλ. *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις Ι, σ. 39· *Απ. Γεωργιάδη*, ό.π., §3 αρ.16· *Σπυριδάκη*, ΟικογΔ³, σ. 39. Για την εφαρμογή της στο σύμφωνο συμβίωσης βλ. *Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 2016.650.651.

α΄ του Ν. 4356/2015. Με αυτήν προβλέπεται η αυτοπρόσωπη κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης, επιβεβαιώνοντας τον έντονα προσωπικό χαρακτήρα της σχέσης. Το ίδιο ισχύει και ως προς το επόμενο εδάφιο της διάταξης που εξαρτά την ανάπτυξη έννομων αποτελεσμάτων του συμφώνου από τη ληξιαρχική καταχώριση του συμβολαιογραφικού εγγράφου. Η ίδια αρχή εκδηλώνεται και με τις διατάξεις των παρ. 1 και 2 του άρθρου 7 για τη δικαιοπρακτική λύση του συμφώνου. Οι ως άνω αυξημένες διατυπώσεις δημοσιότητας που αποτελούν βασικό γνώρισμα της παραπάνω αρχής, μαρτυρούν και τη σπουδαιότητα που αποδίδει η έννομη τάξη στην ίδρυση και προστασία των οικογενειακών σχέσεων. Η τελευταία μάλιστα επιβεβαιώνεται στο πεδίο του συμφώνου μέσα από τη νομοθετική πρόνοια (άρθρο 3) για τη διαμόρφωση της ακυρότητας ως μη αυτοδίκαιης, τη δικαστική παρέμβαση για την κήρυξή της και τον περιορισμό των συνεπειών της.

Τέλος, το σύμφωνο συμβίωσης δανείζεται από τον γάμο δύο ακόμα αρχές. Την αρχή της μονογαμίας και την αρχή της ισοβιότητας¹⁰⁴. Η πρώτη αντλείται όχι μόνον από τη διάταξη του άρθρου 1 εδ. α΄ του Ν. 4356/2015 που προϋποθέτει για τη σύναψη του συμφώνου δύο μέρη, αποκλείοντας, έτσι, τη σύναψή του από περισσότερα πρόσωπα αλλά και από την πρόβλεψη σχετικού κωλύματος τόσο στο άρθρο 2 παρ. 2 περ. α΄ όσο και στην ΑΚ 1354 εδ. α΄. Επιβάλλεται, με άλλα λόγια, η αποκλειστικότητα της συμβιωτικής σχέσης και των προσώπων που τη συνάπτουν, δεδομένου ότι εμποδίζεται τόσο η συνύπαρξη περισσότερων της μιας συμβιωτικών συμβάσεων όσο και η σύναψή τους μεταξύ περισσότερων των δύο προσώπων. Ολοκληρώνοντας, η αρχή της ισοβιότητας συνδέεται με τον διαρκή χαρακτήρα των οικογενειακών έννομων σχέσεων και του συμφώνου συμβίωσης ειδικότερα που ήδη επισημάνθηκε. Τα μέρη, με τη σύναψή του και για όσο χρόνο η σχέση τους εξελίσσεται ομαλά, αποβλέπουν στην ισοβιότητα, καθώς άλλωστε, όπως θα αναπτυχθεί στη συνέχεια, η σύναψη του συμφώνου δεν μπορεί να εξαρτηθεί από διαλυτική αίρεση ή προθεσμία¹⁰⁵, χωρίς όμως να εμποδίζεται η κατά νόμο λύση του.

---

¹⁰⁴ Αντί άλλων βλ. Σταθόπουλο-Σταμπέλου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 1350-1371 αρ. 27 επ.

¹⁰⁵ Βλ. κατωτ. §5.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΜΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΤΩΝ ΣΥΝΤΡΟΦΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης

§5. Το σύμφωνο συμβίωσης ως δικαιοπραξία

Η έννομη σχέση από το σύμφωνο συμβίωσης δημιουργείται με δικαιοπραξία και συγκεκριμένα με σύμβαση. Ειδικότερα, από τη διάταξη του άρθρου 1 εδ. α' του Ν. 4356/2015 συνάγεται ότι για την κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης προϋποτίθεται η συμφωνία¹ (σύμπτωση²) των «αντίθετων» δηλώσεων βούλησης³ των δύο δικαιοπρακτούντων μερών, τα οποία ωστόσο έχουν κοινά συμφέροντα⁴. Εφόσον πληρωθούν τα στοιχεία της νομοτυπικής μορφής⁵ της δικαιοπραξίας, θα πρέπει ακολούθως να συντρέξουν οι προϋποθέσεις κύρους (άρθρο 2) και να επέλθουν οι όροι του ενεργού (άρθρο 1 εδ. β'). Με τη συνδρομή των παραπάνω στοιχείων, η σύμβαση μεταξύ των συντρόφων παράγει πλήρως τα έννομα αποτελέσματά της και αποτελεί

¹ Συμφωνία υπάρχει εφόσον συμπίπτουν τα νοήματα των δηλώσεων βούλησης, όπως αυτά προκύπτουν βάσει των κανόνων ερμηνείας (ΑΚ 173, 200). *Σημαντήρας*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 662· *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §60, σ. 314· *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΑρχ⁵, §32 αρ.31· *Καράσης*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 86· *ο ίδιος*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 195-196 αρ. 2, 7 και 17 και άρθρ. 192 αρ. 6-7· *Σταθόπουλος*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου¹, 200 αρ. 14· *ο ίδιος*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 173-200 αρ. 78 επ· *Λαδάς*, ΓενΑρχ, II, §38 αρ. 63· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 33 αρ.5.

² Ο όρος «σύμπτωση» των δηλώσεων βούλησης προτιμάται αντί του όρου «αντιστοιχία» στην περίπτωση όπου οι συμβαλλόμενοι υπογράφουν ταυτόχρονα ένα ενιαίο κείμενο (όπως συμβαίνει και στο σύμφωνο συμβίωσης). Βλ. *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³ § 60, σ. 314· *Λαδά*, ΓενΑρχ II, §38 αρ.60, σημ. 140· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 33 αρ.6.

³ Βλ. και στη γερμανική θεωρία για τις δηλώσεις βούλησης (§§ 116 επ. BGB) των μερών του Lebenspartnerschaft (LPart) κατά την §1 παρ. 1 (2) LPartG, *Schwab*, Eingetragene Lebenspartnerschaft – Ein Überblick -, FamRZ 2001.385.387· *Gernhuber/Coester-Waltjen*, FamR⁶, § 42 αρ. 22· *Hk-LPartG/Kemper*, § 1 LPartG αρ. 3, 32 επ· *Meyer/Mittelstädt*, Das Lebenspartnerschaftsgesetz. Kommentierende Darstellung anhand der Materialien, 2001, σ. 35· *Kemper*, Ehe und Eingetragene Lebenspartnerschaft, FPR 2001.449.452· *Weinreich*, Das Lebenspartnerschaftsgesetz (LPartG) FuR 2001.481· *Löhnig*, Das neue Lebenspartnerschaftsgesetz – eine Einführung, JA 2001.650.651· *Wellenhofer-Klein*, Die eingetragene..., αρ. 63.

⁴ Για τις (οικογενειακές) συμβάσεις στις οποίες τα συμφέροντα των μερών είναι κοινά βλ. *Μιχελάκη*, ΕρμΑΚ, Εισαγ. άρθρ. 127-200 αρ. 28· *Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 575· *Γαζή*, Δικαιοπραξία Γ', σ. 2· *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, § 57, σ. 301-302· *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 29 αρ.7· *Καράση*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 36· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 127-200 αρ. 27· *Λαδά*, ΓενΑρχ II, § 32 αρ.13· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 25 αρ.1-2 *Ασπρογέρακα-Γρίβα*, ΓενΑρχ, §52, σ. 234. Ειδικά όμως για το σύμφωνο συμβίωσης βλ. *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα (-Παπαχρίστου)*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 1, σ. 12, όπου υποστηρίζεται ότι οι δηλώσεις βούλησης των μερών δεν περιορίζονται στην επίτευξη κοινού έννομου αποτελέσματος, αλλά αφορούν στην καθόλου οργάνωση των προσωπικών και περιουσιακών τους σχέσεων για τις οποίες υπάρχουν εξ ορισμού αντιτιθέμενα συμφέροντα.

⁵ Αντί του τεχνικού όρου «πραγματικό» της δικαιοπραξίας. Βλ. *Παπαστερίου*, Η δήλωση βουλήσεως ως στοιχείο (της νομοτυπικής μορφής) της δικαιοπραξίας, ΕλλΔνη 1994.532-533, σημ. 2 και 5. Στο οικογενειακό δίκαιο (για τη σύμβαση του γάμου) βλ. *Δεληγιάννη*, ΟικογΔ I, § 32 σ. 53, ο οποίος χρησιμοποιεί και τους δύο όρους· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷ I, σ. 80, η οποία προτιμά τον όρο «πραγματικό».

γενεσιουργό λόγο (προσωπικών- μικτών- περιουσιακών⁶) δικαιωμάτων και υποχρεώσεων μεταξύ των μερών.

Όπως ορίζεται στην διάταξη του άρθρου 1 εδ. α', το σύμφωνο συμβίωσης καταρτίζεται αυτοπροσώπως. Πρόκειται, συνεπώς, για σύμβαση ανεπίδεκτη άμεσης ή έμμεσης αντιπροσώπευσης⁷. Από τη ρύθμιση αυτή που αντικατοπτρίζει την αρχή της βεβαιότητας των οικογενειακών σχέσεων⁸ επαληθεύεται ο προσωπικός χαρακτήρας του συμφώνου συμβίωσης και ειδικότερα ο οικογενειακός χαρακτήρας της έννομης σχέσης, την ίδρυση της οποίας η έννομη τάξη εμπιστεύεται μόνον στα ίδια τα υποκείμενά της. Η ανωτέρω παραδοχή επιτρέπει περαιτέρω την υιοθέτηση της γνώμης ότι εμποδίζεται η προσθήκη προθεσμίας ή αίρεσης στη *συμφωνία* για τη σύναψη του συμφώνου συμβίωσης⁹. Η θέση αυτή, παρά την έλλειψη ρύθμισης αντίστοιχης προς την ΑΚ 1350 εδ. β' για τον γάμο, δικαιολογείται από τη σπουδαιότητα των έννομων συνεπειών που απορρέουν από την ίδρυση της οικογενειακής έννομης σχέσης¹⁰. Έτσι,

⁶ Για την διάκριση βλ. κατωτ. §15.

⁷ Κατά κρατούσα γνώμη, εφόσον επιχειρηθεί δικαιοπραξία ανεπίδεκτη αντιπροσώπευσης από αντιπρόσωπο, τούτη είναι άκυρη κατά την ΑΚ 174 (*Σημαντήρας*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 936· *Δωρής*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου¹, άρθρ. 211 αρ. 7· ο ίδιος, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 211 αρ. 15· *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΑρχ⁵, §46 αρ.17· *Καράσης*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 159· *Λαδάς*, ΓενΑρχ, II, § 50 αρ.41-44. Βλ. όμως και *Παπαστερίου/Κλαβανίδου*, ΔΔικαιοπραξ, §66 αρ.7· *Κλαβανίδου*, Έλλειψη πληρεξουσιότητας², 2007, σ. 50-51), χωρίς να μπορεί μεταγενέστερα η δικαιοπραξία αυτή να αποτελέσει αντικείμενο έγκρισης (αντί πολλών, *Καρύπαλη-Τσίπτσιου*, Η έγκριση των δικαιοπραξιών – Συμβολή στην ερμηνεία των ΑΚ 236 και 238, 1990, σ. 22-25). Έτσι και στο σύμφωνο συμβίωσης το οποίο είναι ανεπίδεκτο αντιπροσώπευσης βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, II, σ. 564· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², § 22 αρ.23· *Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 2016.650· *Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο ..., σ. 26. Ομοίως και υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008, *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, II, σ. 597· *η ίδια*, ΕΝΟΒΕ, σ.11· *η ίδια*, σε Μελέτες, σ. 608· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ¹, § 22 αρ.23· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 186· ο ίδιος σε *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 1, σ. 14· *Ν. Γεωργιάδης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1367, αρ. 25. Στον γάμο βλ. ενδ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 83-84 και 92· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², § 5 αρ.11· *Σταθόπουλο/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1350-1352 αρ. 21-22· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 67· *Ν. Γεωργιάδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1350-1352 αρ. 4.

⁸ Βλ. ανωτ. §3.Γ.

⁹ Γενικά για τις δικαιοπραξίες προσωπικού (οικογενειακού) δικαίου που είναι ανεπίδεκτες αίρεσης και προθεσμίας βλ. αντί άλλων *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 44 αρ.15· *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, § 49 αρ.91 και 159· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου* (-*Κλαβανίδου*), ΔΔικαιοπραξ, § 8 αρ.2 και § 62 αρ.29-30· *Γ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 201-210 αρ. 85. Εγγύτερα για τη δικαιολόγηση της απαγόρευσης προσθήκης αίρεσης ή προθεσμίας στη συναίνεση σε υιοθεσία κατά την ΑΚ 1548 βλ. *Φουντεδάκη*, Υιοθεσία – Ο ν. 2447/1996, οι τροποποιήσεις και η εφαρμογή του, 2010, σ. 257. Ειδικά για το σύμφωνο συμβίωσης ως δικαιοπραξία ανεπίδεκτη αίρεσης βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ¹ και ΟικογΔ², § 22 αρ.27· *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα* (-*Παπαχρίστου*), Το Σύμφωνο..., άρθρο 1, σ. 14· *Σπυριδάκη*, Σύμφωνο..., σ. 51-52· *Γ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 201-210 αρ. 86, σημ. 275· *Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 23. Αντίστοιχα για τον γάμο ως δικαιοπραξία ανεπίδεκτη αίρεσης, βλ. ενδ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 83· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², § 5 αρ.13· *Σταθόπουλο/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ.1350-1352 αρ.19. Για την έννομη συνέπεια της ακυρότητας όλης της δικαιοπραξίας του συμφώνου συμβίωσης λόγω αντίθεσης στα χρηστά ήθη σε περίπτωση προσθήκης αίρεσης ή προθεσμίας στη *συμφωνία* των συντρόφων βλ. κατωτ. §7.III.B. και §11.III.B.

¹⁰ Βλ. §1 παρ. 1 (1) LPartG, όπου ρητά ορίζεται ότι αποκλείεται η προσθήκη αίρεσης ή προθεσμίας. Για τη δικαιολόγηση της απαγόρευσης βλ. *Staudinger/Voppel* (2010), §1 LPartG αρ. 31· *BRHP/Hahn*⁴, §1

η δικαιοπραξία του συμφώνου συμβίωσης πρέπει να είναι απαλλαγμένη από αιρέσεις ή προθεσμίες, ώστε η ενέργειά της να μην εξαρτάται από όρους που θέτει η ιδιωτική βούληση. Ειδικά μάλιστα η προσθήκη διαλυτικής αίρεσης ή προθεσμίας¹¹ στο σύμφωνο θα πρέπει να εκτιμηθεί, ενόψει και της αρχής της σαφήνειας των οικογενειακών έννομων σχέσεων, ως αντίθετη και προς τη διάταξη του άρθρου 7 παρ. 1 και 2 του Ν. 4356/2015, με την οποία ο νομοθέτης όρισε, αποκλειστικά και δεσμευτικά για τα μέρη, τους τρόπους λύσης του συμφώνου συμβίωσης με δικαιοπραξία.

Ζήτημα γεννάται ως προς το αν τα μέρη μπορούν μεταγενέστερα να τροποποιήσουν με δικαιοπραξία (σύμβαση) τους επιμέρους όρους στους οποίους είχαν αρχικά συμφωνήσει. Ενόψει του διαρκούς χαρακτήρα της έννομης σχέσης¹², ορθότερο είναι να γίνει δεκτό ότι η δικαιοπραξία του συμφώνου μπορεί να μεταβληθεί κατά περιεχόμενο¹³. Πάντως, στη θεωρία υποστηρίζεται και η αντίθετη άποψη¹⁴, σύμφωνα με την οποία αποκλείεται η μεταγενέστερη τροποποίηση του συμφώνου συμβίωσης, διότι ο Ν. 4356/2015 δεν προβλέπει τη σχετική δυνατότητα, αντίθετα με τα άρθρα 6 και 7 παρ. 1 του Ν. 3719/2008¹⁵. Κατά την ίδια γνώμη, με το νέο σύμφωνο συμβίωσης προβλέπεται η δυνατότητα εισαγωγής διαφορετικής ρύθμισης *κατά τη σύναψη* του συμφώνου, όπως επισημαίνεται μεταξύ άλλων στα άρθρα 5 παρ. 2 εδ. α', 7 παρ. 3 και 8 εδ. β' του Ν. 4356/2015. Ωστόσο, η υιοθέτηση της γνώμης αυτής αποδεικνύεται μη πειστική, καθώς ο νομοθέτης δεν προβλέπει αμετάκλητη δήλωση των συντρόφων ως προς τη ρύθμιση των όρων του κοινού βίου τους κατά τον χρόνο σύναψης του συμφώνου, όπως το πράττει λ.χ. με τη δήλωση του επωνύμου των ανηλίκων τέκνων που θα προκύψουν από αυτούς (άρθρο 10 εδ. α'). Εξάλλου, η διατύπωση του νόμου στις διατάξεις που προαναφέρθηκαν, κατά την οποία οι σύντροφοι μπορούν να

LPartG αρ. 15· Erman/Kaiser¹⁵, §1 LPartG αρ. 3· Soergel/Wellenhofer¹³, §1 LPartG, αρ. 8· Schwab, FamRZ 2001.385.388·Muscheler, Das Recht der Eingetragenen Lebenspartnerschaft. Handbuch für die gerichtliche und anwaltschaftliche Praxis², 2004, αρ. 157· Wellenhofer-Klein, Die eingetragene..., αρ. 66· Dethloff, FamR²⁹, §7 αρ. 7· Βλ. όμως Gernhuber/Coester-Waltjen, FamR⁶, §42 αρ. 23.

¹¹ Βλ. Περάκη, Η εκτός γάμου ..., σελ. 131-132, η οποία εξετάζοντας την προσθήκη διαλυτικής αίρεσης ή προθεσμίας στο σύμφωνο συμβίωσης, καταλήγει σε αρνητική απάντηση ενόψει της σοβαρότητας των συνεπειών του.

¹² Για τον διαρκή χαρακτήρα των οικογενειακών δικαιωμάτων, με την έννοια ότι αυτά ζουν όσο και η οικογενειακή σχέση από την οποία πηγάζουν βλ. Μιχαηλίδη-Νουάρο στην ΕρμΑΚ, Γεν. Εισαγ., αρ.103. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, I, σ. 24.

¹³ Για τη μεταβλητότητα των έννομων σχέσεων γενικά βλ. αντί άλλων Απ. Γεωργιάδη, ΓενΑρχ⁵, § 19 αρ.4.

¹⁴ Βλ. Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², § 23 αρ.7, σημ. 6· Σαϊτάκη, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 56.

¹⁵ Βλ. και ΑιτΕκθ του Ν. 3719/2008, υπό II, άρθρο 6. Έτσι και Σπυριδάκης, Το σύμφωνο συμβίωσης: κατά το Ν. 3719/2008-Θεωρητικοί προβληματισμοί και πρακτικές εφαρμογές, 2009, σ. 41, 66 επ.· Περάκη, Η εκτός γάμου..., σ. 166.

αποκλίνουν «κατά τη σύναψη» από τις διατάξεις που ισχύουν για τους συζύγους¹⁶, αποβλέπει στη συμπερίληψη όλων των όρων της δικαιοπραξίας σε ένα ενιαίο συμβολαιογραφικό έγγραφο, το οποίο και θα λαμβάνει τη δημοσιότητα του άρθρου 1 εδ. β' του Ν. 4356/2015, και όχι στο να τους στερήσει τη δυνατότητα μεταγενέστερων (συμβολαιογραφικών¹⁷) τροποποιήσεων. Πράγματι, αν αρνούνταν κάποιος τη δυνατότητα σύναψης τροποποιητικού συμφώνου, τότε τίποτα δεν θα εμπόδιζε τους συντρόφους να λύσουν το παλαιότερο σύμφωνο (άρθρο 7 παρ. 1) και ταυτόχρονα να συνάψουν νέο με τους όρους που πλέον επιθυμούν. Τούτο, όμως, θα αντιστρατευόταν το πνεύμα και τον σκοπό του νόμου που κατατείνει στη θέσπιση νέας οικογενειακής έννομης σχέσης, ενώ ταυτόχρονα θα περιόριζε αδικαιολόγητα την άσκηση της ιδιωτικής αυτονομίας των συντρόφων, την οποία εμφατικά εξαγγέλλει¹⁸. Άλλωστε εκδήλωση της τελευταίας δεν αποτελεί μόνον η ελεύθερη σύναψη συμβάσεων αλλά και η ανεμπόδιστη αναδιαμόρφωση των όρων αυτών με τη συμφωνία των μερών¹⁹.

Στις παραγράφους που έπονται, εφαρμόζοντας στο σύμφωνο συμβίωσης το τρίπτυχο «κατάρτιση-κύρος-ενέργεια»²⁰, θα αναζητηθούν τα στοιχεία της νομοτυπικής μορφής του, οι προϋποθέσεις κύρους και θα ακολουθήσουν οι όροι του ενεργού. Η υιοθέτηση της ως άνω παραδοσιακής διάκρισης των στοιχείων της δικαιοπραξίας εξυπηρετεί τη συστηματική μελέτη της δικαιοπραξίας του συμφώνου συμβίωσης²¹, θέτοντας στο επίκεντρο το έννομο αποτέλεσμα που απορρέει από την (οριστική ή μη) έλλειψη επιμέρους στοιχείων.

¹⁶ Βλ. και ΑιτΕκθ, υπό Β, άρθρα 5, 7 και 8.

¹⁷ Βλ. όμως κατωτ. §22.ΙΙΙ.Α, ΙV.Β, §28.ΙΙ.Β, όπου γίνεται κατά περίπτωση δεκτή η δυνατότητα τροποποίησης συμφωνιών και χωρίς την τήρηση τύπου.

¹⁸ Βλ. ανωτ. §4.ΙΙ.Β.

¹⁹ Βλ. και την ΑΚ 1403, σύμφωνα με την οποία οι σύζυγοι μπορούν να επιλέξουν πριν αλλά και κατά τη διάρκεια του γάμου το σύστημα της κοινοκτημοσύνης, ενώ κατά την ΑΚ 1412 μπορούν να συμφωνήσουν τη λήξη της, οπότε και επανέρχεται το σύστημα της περιουσιακής αυτοτέλειας κατά τις ΑΚ 1397 επ. Πρβλ. και στο PACS *Malaurie/Aynès*, *La famille*, αρ. 373· *Bosse-Platière*, *Le pacte civil de solidarité*, αρ. 1172.

²⁰ Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου), *ΔΔικαιοπραξ*, § 20 αρ.5.

²¹ Πρβλ. Σταθόπουλο, *Μορφές ανίσχυρου δικαιοπραξιών*, ΧρΙΔ 2013.321.327, ο οποίος υπογραμμίζει ότι: «Το νόημα δεν είναι να «επιβληθούν» οι έννοιες αυτές εκ των προτέρων στον ερμηνευτή ή πολύ λιγότερο στον νομοθέτη. Ασφαλώς βοηθούν στην ερμηνεία, αλλά τελικά ελέγχονται τελεολογικά, διότι αυτό που ισχύει είναι αυτό που θέλει ο νόμος και όχι η έννοια.»

§6. Στοιχεία της νομοτυπικής μορφής του συμφώνου συμβίωσης

I. Η συμφωνία των μερών

Η δικαιοπραξία του συμφώνου συμβίωσης, στην απλούστερη μορφή της, περιλαμβάνει υποχρεωτικά κατά τον νόμο²² ως ουσιώδες στοιχείο της, εντασσόμενο στα *essentialia negotii*, τη *συμφωνία* (*consensus*) των δύο συντρόφων με την οποία ρυθμίζουν τη συμβίωσή τους (άρθρο 1 εδ. α')²³. Με άλλα λόγια, ο δικαιοπρακτικός τύπος²⁴ του συμφώνου συμβίωσης προϋποθέτει ως αναγκαίο και επαρκές στοιχείο τη *συμφωνία* των μερών από κοινού με την τήρηση συμβολαιογραφικού τύπου που θα εξεταστεί παρακάτω. Η συμφωνία των συντρόφων ως στοιχείο της νομοτυπικής μορφής της δικαιοπραξίας του συμφώνου διακρίνεται από την πρόταση και την αποδοχή καθενός εκ των μερών που μαζί συνθέτουν τον μηχανισμό σύναψής της. Όπως αναφέρθηκε εισαγωγικά²⁵, το αντικείμενο της συμφωνίας των μερών είναι η νομική ρύθμιση της συμβίωσής τους με σύμφωνο συμβίωσης, ή με άλλα λόγια η συμφωνία υπαγωγής τους στις διατάξεις του Ν. 4356/2015.

II. Η τήρηση συμβολαιογραφικού τύπου

Με το άρθρο 1 εδ. α' του Ν. 4356/2015 καθιερώνεται η τήρηση νόμιμου συμβολαιογραφικού τύπου για τη σύναψη του συμφώνου συμβίωσης, όπως άλλωστε οριζόταν και στον προηγούμενο Ν. 3719/2008. Με την υποβολή του στο συμβολαιογραφικό τύπο δεν εξυπηρετείται μόνον ο σκοπός²⁶ της διασφάλισης της σοβαρότητας της δήλωσης των ενδιαφερόμενων. Εκδηλώνεται επιπλέον η

²² Σε αντιδιαστολή με την υποκειμενική αξιολόγηση των ουσιωδών στοιχείων κατά τη βούληση των μερών.

²³ Βλ. *Σπυριδάκη*, ΟικογΔ³, σ. 794. Αλλιώς, *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση ..., σ. 75, ο οποίος στα ουσιώδη στοιχεία εντάσσει το ονοματεπώνυμο των συμβίων, την αμοιβαία υπόσχεση προς συμβίωση και τον χρόνο έναρξης του συμφώνου. Για τη *συμφωνία* ως ουσιώδες στοιχείο της νομοτυπικής μορφής («πραγματικού») του γάμου, βλ. *Δεληγιάνη*, ΟικογΔ, I, §33 σ. 55, §60 σ. 96 και §86 σ. 147· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 55· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 80 και 109. Για τη συμφωνία ως ουσιαστική προϋπόθεση (κύρους) του γάμου βλ. *Δασκαρόλη*, Θέματα του τύπου συστάσεως του γάμου, Αρμ 1991.1.9· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §5 αρ. 8· *Σταθόπουλο/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1350-1352 αρ. 9 σημ. 13.

²⁴ Βλ. αναλυτ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §28 αρ. 14· *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, §31 αρ.27· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 21 αρ. 35, σημ. 32.

²⁵ Βλ. ανωτ. §3.I.

²⁶ Για τους σκοπούς της καθιέρωσης τύπου βλ. αντί άλλων *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 31 αρ.4· *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, §35 αρ. 3· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 47 αρ.5-9· *Παντελίδου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 158 αρ. 9 και 16. *Staudinger/Hertel*(2017), §125 αρ. 35· *Larenz/Wolf*, Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts⁹, 2004, §27 αρ. 4 επ.· *Brox/Walker*, Allgemeiner Teil des BGB⁴³, 2019, §13 αρ. 2. Ειδικά για τους σκοπούς τήρησης συμβολαιογραφικού τύπου στις οικογενειακές δικαιοπραξίες βλ. *Κουτσογράδη*, Συμβολαιογραφική τυπικότητα..., σ. 476.

προειδοποιητική λειτουργία του τύπου²⁷, αποτρέποντας τα μέρη από απερίσκεπτες ενέργειες, ενόψει και της σπουδαιότητας των συνεπειών που απορρέουν από τη δικαιοπραξία. Επιμέρους εκδήλωση της παραπάνω λειτουργίας αποτελεί άλλωστε η συμβουλευτική υποχρέωση του συμβολαιογράφου²⁸ να επεξηγεί τα απορρέοντα από τη σύμβαση δικαιώματα και υποχρεώσεις στα ενδιαφερόμενα μέρη, αλλά και να ελέγχει και ο ίδιος προληπτικά τη συνδρομή των προϋποθέσεων κύρους, ώστε να αποφεύγονται ακυρότητες²⁹. Επιπλέον, η τήρηση του συμβολαιογραφικού τύπου επιλέχθηκε μάλλον ως προσφορότερη, συγκριτικά με τη δήλωση ενώπιον της αρχής που προβλέπεται στον γάμο, καθώς επιτρέπει την ευχερέστερη άσκηση της ιδιωτικής αυτονομίας και τον αποτελεσματικότερο έλεγχο της σύμβασης από την Πολιτεία. Ο τελευταίος επιβάλλεται, εξάλλου, ενόψει και του άρθρου 12 του Ν. 4356/2015 που προβλέπει την ανάλογη εφαρμογή στους συντρόφους των παροχών και προνομίων έναντι τρίτων (λ.χ. εργοδοτών, πιστωτών κ.λπ.) και έναντι του Δημοσίου που ισχύουν για τους συζύγους.

Ο συμβολαιογραφικός τύπος στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης είναι συστατικός³⁰. Ήδη υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008, υποστηριζόταν η θέση ότι ο νόμος προβλέπει περίπτωση αυστηρής τυπικότητας³¹, με αποτέλεσμα η έλλειψη συμβολαιογραφικού εγγράφου να καθιστά το σύμφωνο συμβίωσης ανύπαρκτο (ανυπόστατο)³² και όχι απλώς άκυρο κατά την ΑΚ 159 παρ. 1. Η παραπάνω θέση

²⁷ Βλ. και άρθρο 5 παρ. 2 ΚωδΣυμβ. Συναφώς *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §64, σ. 347 επ.· *Παντελίδου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 158 αρ. 10 και 16.

²⁸ Το ίδιο ισχύει και για τον Πρόξενο, εφόσον το σύμφωνο συμβίωσης καταρτίζεται στην αλλοδαπή κατά το άρθρο 13 παρ. 1 του Ν. 4356/2015, υπό την προϋπόθεση ότι έστω ένας εκ των συμβαλλόμενων έχει την ελληνική ιθαγένεια. Έτσι, *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 27.

²⁹ *Ρήγα*, Ο θεσμικός ρόλος του Συμβολαιογράφου στο Σύμφωνο Συμβίωσης, ΕφΑΔ 2009.31.32-33. Πρβλ. και *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 75· *Περάκη*, Η εκτός γάμου συμβίωση..., σ. 132-134. Με επιφυλάξεις ως προς την δυνατότητα αποτελεσματικού ελέγχου των προϋποθέσεων για τη σύναψη συμφώνου συμβίωσης από τον συμβολαιογράφο η *Παντελίδου*, ΕφΑΔ 2008.386.388.

³⁰ *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, II, σ. 564· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², § 22 αρ.24· *Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 2016.651· *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο ..., σ. 26. Βλ. και ΑιτΕκθ του Ν. 3719/2008, υπό II, άρθρο 1. *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 187· *τον ίδιο σε Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 1, σ. 12.

³¹ Βλ. σχετικά *Καράση*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 60· *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, § 31 αρ.38, σημ. 61 και § 35 αρ.10.

³² *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, II, σ. 598· *Π. Φίλιος*, ΟικογΔ⁴, σ. 418. Αντίθ. *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα (-Παπαχρίστου)*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 1, σ. 12, ο οποίος υποστηρίζει ότι η έλλειψη τύπου συνεπάγεται απόλυτη ακυρότητα, ώστε η πρακτική σημασία της διχογνωμίας να είναι ανύπαρκτη. Έτσι και *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 98-99, με άλλα επιχειρήματα. *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ¹, § 22 αρ.24-25, ο οποίος υποστήριζε ότι η μη τήρηση συμβολαιογραφικού τύπου προκαλεί σχετική και όχι απόλυτη ακυρότητα· *Σπυριδάκης*, Το σύμφωνο..., σ. 35, 46· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 140. Πρβλ. Hk-LPartG/*Kemper*, § 1 LPartG αρ. 30-31· *Muscheler*, Familienrecht⁴, 2017, αρ. 848b· *Wellenhofer-Klein*, Die eingetragene..., αρ. 59· *Terré*, Droit civil⁷, αρ. 628 (*à peine de nullité relative*). Βλ. και κατωτ. §10 για την έννοια του ανυπόστατου συμφώνου συμβίωσης και τις έννομες συνέπειές του.

επαληθεύεται και υπό τη νέα ρύθμιση του άρθρου 3 παρ. 1 και 2 του Ν. 4356/2015, από την οποία προκύπτει ότι και το άκυρο (και το ακυρώσιμο) σύμφωνο συμβίωσης αναπτύσσει πλήρως τα έννομα αποτελέσματά του μέχρι την έκδοση αμετάκλητης απόφασης που να το ακυρώνει, όπως συμβαίνει και στον ελαττωματικό γάμο (ΑΚ 1376). Συνεπώς, αντίθετη γνώμη που θα δεχόταν ότι το νέο σύμφωνο συμβίωσης είναι καταρτισμένο ακόμη κι αν δεν τηρήθηκε ο προβλεπόμενος συμβολαιογραφικός τύπος θα κατέληγε στην άτοπη παραδοχή κατά την οποία το σύμφωνο αυτό που συνάφθηκε με ιδιωτικό έγγραφο ή και προφορικά αναπτύσσει καταρχήν τις έννομες συνέπειές του μέχρι να ακυρωθεί αμετάκλητα με δικαστική απόφαση. Άλλωστε, και από τη συστηματική διάρθρωση των διατάξεων γίνεται αντιληπτό ότι ο νομοθέτης αντιλαμβάνεται το συμβολαιογραφικό τύπο ως στοιχείο της νομοτυπικής μορφής της δικαιοπραξίας του συμφώνου και όχι ως προϋπόθεση κύρους, που άλλωστε ρυθμίζονται ξεχωριστά στα άρθρα 2 και 3 του Ν. 4356/2015³³. Συμπερασματικά, πρέπει να γίνει δεκτό ότι ο συμβολαιογραφικός τύπος αποτελεί, πράγματι, στοιχείο της νομοτυπικής μορφής της δικαιοπραξίας του συμφώνου και όχι απλή προϋπόθεση κύρους της³⁴.

Στο συμβολαιογραφικό έγγραφο με το οποίο καταρτίζεται το σύμφωνο συμβίωσης πρέπει να περιλαμβάνεται, ως ουσιώδες στοιχείο της σύμβασης, η *συμφωνία* των συντρόφων για τη νομική ρύθμιση της συμβίωσής τους κατά το άρθρο 1 εδ. α' του Ν. 4356/2015, διαφορετικά το σύμφωνο συμβίωσης είναι ανυπόστατο³⁵. Επιπλέον, στον ίδιο συστατικό, νόμιμο τύπο πρέπει να περιλαμβάνονται και οι τυχόν ειδικότερες συμφωνίες των μερών που πλαισιώνουν τη βασική συμφωνία με τις οποίες ρυθμίζονται οι περιουσιακές σχέσεις τους ή εισάγονται αποκλίσεις από ενδοτικού δικαίου διατάξεις του νόμου³⁶. Η θέση αυτή ενισχύεται και από τη διατύπωση που

³³ Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², § 22 αρ. 25·*Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 32-33. Αλλιώς *Σπυριδάκης*, ΟικογΔ³, σ. 801.

³⁴ *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, II, σ. 564 · *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², § 22 αρ.24·*Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 2016.651·*Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο ..., σ. 32-33.

³⁵ Βλ. κατωτ. §10.

³⁶ Έτσι *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², § 22 αρ.24· *ο ίδιος*, ΧρΙΔ 2015.3· *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 26. Αντίθ. φαίνεται αρχικά να είναι ο *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 78-79, ο οποίος ωστόσο αναφέρεται στις επιμέρους συμφωνίες των συντρόφων για τα ζητήματα της καθημερινής συμβίωσης, καταλήγοντας ότι οι συμφωνίες για τη διατροφή ή την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα θα πρέπει να περιβάλλονται τον συμβολαιογραφικό τύπο. Σωστά όμως υποστηρίχθηκε υπό τον Ν. 3719/2008 (*Παπαχρίστου/Κουμουτζής/Τσούκα (-Παπαχρίστου)*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 6, σ. 33) και μπορεί να ισχύσει και υπό τον Ν. 4356/2015 ότι δεν είναι απαραίτητη η τήρηση συμβολαιογραφικού τύπου για κάθε συμφωνία, όπως λ.χ. για την ανάθεση της διαχείρισης της περιουσίας του ενός συντρόφου στον άλλον. Βλ. επίσης *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 190-191, όπου φαίνεται να δέχεται ειδικά για τις περιουσιακές συμφωνίες ότι αυτές μπορούν να περιληφθούν στο αρχικό συμβολαιογραφικό έγγραφο ή

χρησιμοποιεί ο νόμος σε επιμέρους ρυθμίσεις, όπως εκείνη του άρθρου 5 παρ. 2 εδ. α', («κατά τη σύναψη του συμφώνου»), ή των άρθρων 7 παρ. 3 και 8 εδ. β' («κατά την κατάρτιση του συμφώνου»), η οποία υποδηλώνει την τήρηση συμβολαιογραφικού τύπου και για τις συμφωνίες αυτές³⁷. Σε περίπτωση που δεν τηρηθεί ο συμβολαιογραφικός τύπος για τις ειδικές συμφωνίες, τότε αυτές θα πρέπει να αξιολογηθούν ως άκυρες κατά τον γενικό κανόνα της ΑΚ 159 παρ. 1^{38,39} και το σύμφωνο συμβίωσης θα ισχύει με το περιεχόμενο που περιλήφθηκε στον τύπο⁴⁰, εφόσον ασφαλώς καλύπτεται από αυτόν τουλάχιστον η *συμφωνία* του άρθρου 1 εδ. α' του Ν. 4356/2015. Ο συστατικός τύπος του συμβολαιογραφικού εγγράφου καταλαμβάνει και τις παρεπόμενες δικαιοπραξίες (λ.χ. σύμβαση κοινοκτημοσύνης, για την οποία πάντως προβλέπεται αυτοτελώς η τήρηση συμβολαιογραφικού τύπου κατά την ΑΚ 1403 παρ. 2 που εφαρμόζεται ανάλογα κατά το άρθρο 5 παρ. 2 εδ. α'). Το ίδιο ισχύει και για τις τροποποιήσεις ή συμπληρώσεις (ΑΚ 164)⁴¹, τις οποίες θα συμφωνήσουν τα μέρη κατά τη διάρκεια της συμβίωσης⁴². Σημειώνεται, τέλος, ότι στον ίδιο συμβολαιογραφικό τύπο υποβάλλεται, όπως προκύπτει από τον συνδυασμό των άρθρων 56 παρ. 3 εδ. β' και 62 παρ. 1 εδ. γ' του Ν. 4356/2015 και η *συμφωνία* των

σε μεταγενέστερη συμφωνία που όμως δεν υπόκειται σε τύπο· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 166. Βλ. και κατωτ. §28.Β.

³⁷ Αντίστοιχα και στο άρθρο 7 παρ. 3 του Ν. 4356/2015: «εκτός αν τα μέρη παραιτηθούν από το σχετικό δικαίωμα κατά την κατάρτιση του συμφώνου» και στο άρθρο 8 εδ. β' του ίδιου νόμου: «Κατά την κατάρτιση του Συμφώνου το κάθε μέρος μπορεί να παραιτηθεί από το δικαίωμά του στη νόμιμη μοίρα».

³⁸ Βλ. *Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 26, ο οποίος όμως διαφορετικά από την άποψη που εδώ υποστηρίζεται, κατά την οποία οι συνέπειες της έλλειψης τύπου διακρίνονται ανάλογα με τα στοιχεία της σύμβασης που παραλείφθηκαν, δέχεται ότι στον συμβολαιογραφικό τύπο πρέπει *επί ποινή ακυρότητας* να υποβληθούν τόσο τα ουσιώδη στοιχεία της σύμβασης, όσο οι τυχόν ιδιωτικές συμφωνίες των μερών.

³⁹ Στην περίπτωση αυτή το έγκυρο τμήμα της δικαιοπραξίας του συμφώνου θα κριθεί με την ΑΚ 181. Βλ. σχετικά *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 31 αρ.35· *Παντελίδου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 159 αρ. 3. Βλ. και την επόμενη σημ. 40 και κατωτ. §11.Β.

⁴⁰ Βλ. γενικά *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §60, σ. 315-316· *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 31 αρ.6 και § 32 αρ.33· *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, § 38 αρ.68· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 34 αρ.7 in fine· *Σπυριδάκη*, Essentialia, naturalia, accidentalia negotii, ΝοΒ 1994.1.8· *Παντελίδου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 158 αρ. 24-25· *Νικολόπουλο*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 159 αρ. 3· *Λέκκα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 195 αρ. 10.

⁴¹ Βλ. άρθρο 6 του Ν. 3719/2008 και ΑιτΕκθ υπό II, άρθρο 6. *Σπυριδάκη*, Το σύμφωνο..., σ. 66· *τον ίδιο*, ΟικογΔ³, σ. 817. Γενικά βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 31 αρ.27· *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, § 35 αρ.68 επ· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 47 αρ.31· *Παντελίδου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 158 αρ. 35 και άρθρ. 164 αρ. 1-2, 7 και 13 επ· *Νικολόπουλο*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 158 αρ. 2, με παραπομπές· *ο ίδιος*, 164. αρ. 1 και παρακάτω αρ. 2-3 για τη διάκριση μεταξύ ουσιωδών και επουσιωδών τροποποιήσεων.

⁴² Αποκλίσεις ως προς την τήρηση συμβολαιογραφικού τύπου γίνονται δεκτές ως προς τη ρύθμιση των συνεπειών της διάστασης των μερών, όταν επέλθει η διακοπή της συμβίωσης (βλ. κατωτ. §22.ΙΙΙ.Γ.), αλλά και ως προς τις συμφωνίες τους για τη ρύθμιση των συνεπειών της λύσης του συμφώνου (§28.ΙΙ.Β.).

μερών που είχαν καταρτίσει σύμφωνο συμβίωσης υπό την ισχύ του Ν. 3719/2008 για την υπαγωγή τους στις διατάξεις του Ν. 4356/2015.

Λεπτομερειακά ζητήματα οργάνωσης του κοινού βίου και αποφάσεις που λαμβάνονται γι' αυτόν δεν χρειάζεται να περιλαμβάνονται στο συμβολαιογραφικό έγγραφο του συμφώνου συμβίωσης, καθώς άλλωστε αυτές αποτελούν το ειδικότερο περιεχόμενο της υποχρέωσης συναπόφασης των συντρόφων (αναλ. ΑΚ 1387)⁴³. Σε περίπτωση που τα μέρη δεν επιθυμούν να αποκλίνουν από τις διατάξεις για τις σχέσεις των συζύγων που εφαρμόζονται ανάλογα, τότε η επανάληψη των ρυθμίσεων στο συμβολαιογραφικό έγγραφο παρέλκει, καθόσον οι έννομες συνέπειες αυτών θα επέλθουν εκ του νόμου, ανεξάρτητα από τη βούληση ή γνώση των δικαιοπρακτούντων⁴⁴.

Ολοκληρώνοντας, αξίζει να αναφερθεί ο προβληματισμός που είχε τεθεί υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008, αναφορικά με το κατά πόσον μπορεί να καταρτιστεί το σύμφωνο συμβίωσης, όχι με σύγχρονη δήλωση των μερών, αλλά με τη διαδοχική εμφάνισή τους ενώπιον του συμβολαιογράφου, κατά την ΑΚ 194. Κατά μία γνώμη, έχοντας υπόψη ότι ο νομοθέτης, αν και γνώριζε την ΑΚ 1367 η οποία προϋποθέτει σύγχρονη δήλωση των μελλόνυμφων, δεν προέβλεψε το αντίστοιχο και για τους συντρόφους, συνάγεται η δυνατότητα σύναψης του συμφώνου συμβίωσης χωρίς τη σύγχρονη σύμπραξη των μερών⁴⁵. Θα μπορούσε ωστόσο να αμφισβητηθεί η εξ αντιδιαστολής συναγωγή του συμπεράσματος αυτού, δεδομένου ότι ο συστατικός τύπος των δύο δικαιπραξιών διαφέρει. Επιπλέον, η εφαρμογή της ΑΚ 194 α', κατά την οποία *αν η σύμβαση καταρτίζεται με συμβολαιογραφικό έγγραφο χωρίς να είναι ταυτόχρονα παρόντα και τα δύο μέρη, συντελείται, αν δεν έχει οριστεί κάτι άλλο, μόλις συνταθεί το συμβολαιογραφικό έγγραφο για την αποδοχή της πρότασης*, φαίνεται να αποκρούεται στην περίπτωση της κατάρτισης του συμφώνου συμβίωσης, ενόψει της οικογενειακής φύσης της δικαιπραξίας. Πράγματι, η γενική διάταξη της ΑΚ 194 εδ. α' εισάγει εξαίρεση στον κανόνα της περιέλευσης της αποδοχής (189 εδ. α'), ώστε για τη συντέλεση της σύμβασης να αρκεί η σύνταξη του (χωριστού) συμβολαιογραφικού εγγράφου που περιέχει τη δήλωση αποδοχής, χωρίς να απαιτείται η λήψη της από τον

⁴³Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², § 22 αρ.24·Σαϊτάκης, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 26. Έτσι και υπό τον Ν. 3719/2008 Χριστοδούλου, Η συμβίωση..., σ. 78-79. Βλ. κατωτ. §17.Ι.

⁴⁴Για την επανάληψη των ενδοτικού δικαίου διατάξεων στον τηρούμενο για τη δικαιπραξία τύπο βλ. Σπυριδάκη, ΝοΒ 1994. 1.4-5·Παντελίδου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 158 αρ. 26. MüKoBGB/Einsle⁸, §125 αρ. 32.

⁴⁵Περάκη, Η εκτός γάμου συμβίωση..., σ. 130-131.

αντισυμβαλλόμενο-προτείνοντα⁴⁶. Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η ΑΚ 194 ανταποκρίνεται περισσότερο σε εκείνες τις περιουσιακές συμβάσεις (λ.χ. σύμβαση δωρεάς), οι οποίες εξυπηρετούν συνηθέστερα τα συμφέροντα του προτείνοντος, καθιστώντας περιττή την προς αυτόν γνωστοποίηση ότι ο αντισυμβαλλόμενος αποδέχθηκε⁴⁷. Εξάλλου, η διατύπωση του άρθρου 1 εδ. α' του Ν. 4356/2015 «*Η συμφωνία δύο ενηλίκων προσώπων...καταρτίζεται αυτοπροσώπως με συμβολαιογραφικό έγγραφο*» υπολαμβάνει ότι οι συμβαλλόμενοι υπογράφουν ταυτόχρονα ένα ενιαίο κείμενο⁴⁸. Συνεπώς, λαμβάνοντας υπόψη τη σοβαρότητα των δηλώσεων και την ένταση των έννομων συνεπειών του συμφώνου συμβίωσης και ιδίως τη μεταβολή που αυτό επιφέρει στην προσωπική κατάσταση των μερών⁴⁹, σωστό φαίνεται να γίνει δεκτό ότι η σύναψή του απαιτεί όχι μόνον την αυτοπρόσωπη αλλά και τη σύγχρονη παρουσία των μερών ενώπιον του συμβολαιογράφου. Έτσι, σε περίπτωση που τα μέρη εμφανίζονται διαδοχικά στον συμβολαιογράφο και καταρτίζονται δύο ξεχωριστά συμβολαιογραφικά έγγραφα, τότε η απαιτούμενη «*συμφωνία*» του άρθρου 1 εδ. α' του Ν. 4356/2015 θα πρέπει να θεωρηθεί ανύπαρκτη⁵⁰.

⁴⁶ Αντί άλλων βλ. *Καράση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 194 αρ. 1-3· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου* (- *Κλαβανίδου*), ΔΔικαιοπραξ, § 32 αρ.2· *Λέκκα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 194 αρ. 2-3.

⁴⁷ *Καράση*, ό.π. αρ. 3.

⁴⁸ Στην άποψη ότι τελικά δεν δικαιολογείται η μη σύγχρονη παρουσία των συντρόφων καταλήγει και η *Περάκη*, Η εκτός γάμου συμβίωση..., σ. 130. Έτσι, *Βάρκα-Αδάμη*, ΕλλΔνη 401.402. Βλ. και *Wellenhofer-Klein*, Die eingetragene..., αρ. 65.

⁴⁹ Η προσωπική κατάσταση του προσώπου ορίζεται ως το σύνολο των στοιχείων που προσδιορίζουν συγκεκριμένο πρόσωπο ως μέλος μιας ευρύτερης ή στενότερης οικογένειας μέσω της ίδρυσης συγγένειας ή μέσω του γάμου (έτσι *Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, Η συγγένεια. Θεμελίωση-Καταχώριση-Προστασία, 2010, σ. 247· *Φουντεδάκη*, Φυσικό Πρόσωπο..., σ. 203· η *ίδια*, Η «Οικογενειακή Ζωή»..., σ. 144-145). Για την προσωπική κατάσταση ως στοιχείο εξατομίκευσης και *ιδιότητα* του φυσικού προσώπου βλ. και *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ³, §10 αρ.10· *Λαδά*, ΓενΑρχ, I, §19 αρ.45· *Παπαστερίου*, ΓενΑρχ, §27 αρ. 12 («*οικογενειακή κατάσταση*»).

⁵⁰ Μερίδα της θεωρίας είχε αξιολογήσει τον γάμο που τελείται χωρίς τη σύγχρονη παρουσία των μελλόνυμφων ως ανυπόστατο (*Δεληγιάννης*, ΟικογΔ, I, §102 σ. 176· *Δασκαρόλης*, Παραδόσεις I, σ.124-125, *Σακελλαροπούλου-Παρισάκη*, Η προστασία του ελαττωματικού γάμου, 1982, σ.27. Έτσι και *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², § 5 αρ.11· *Σταθόπουλος/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1350-1352 αρ. 21 και σημ. 25· *Τσαντίνης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1372 αρ. 14). Άλλοι θεωρητικοί υποστήριξαν ότι ο γάμος αυτός θα είναι άκυρος, λαμβάνοντας υπόψη τόσο την προστασία του γάμου όσο και την ερμηνεία της ΑΚ 1372 παρ. 1 εδ. β' (*Κουμάντος*, ΟικογΔ, I, σ. 46· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, σ. 111, σημ. 18). Η πρώτη άποψη εμφανίζεται πειστικότερη, διότι η έλλειψη *σύγχρονων* δηλώσεων δεν αποτελεί ελάττωμα της συμφωνίας, αλλά ουσιώδη έλλειψη τύπου, πέραν του πρακτικού ζητήματος της αδυναμίας ταυτοποίησης του προσώπου που εξ αποστάσεως δηλώνει τη βούλησή του. Αντίστοιχα λοιπόν και στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης, η ταυτόχρονη παρουσία των συντρόφων και η σύγχρονη συμφωνία τους αποτελεί αναγκαίο προαπαιτούμενο για την ύπαρξή του. Βλ. και §1 παρ. 1 (1) LPartG, όπου προβλέπεται ρητά η αυτοπρόσωπη παρουσία των συντρόφων. *Schwab*, FamRZ 2001.385.388· ο *ίδιος*, Familienrecht²⁷, 2019, αρ. 544· *Erman/Kaiser*¹⁵, §1 LPartG αρ. 3· *Wellenhofer-Klein*, Die eingetragene..., αρ. 65· *Muscheler*, Das Recht..., αρ. 155· *Dethloff*, FamR²⁹, §7 αρ. 7. Αλλιώς *Σπυριδάκης*, ΟικογΔ³, σ.800.

§7. Προϋποθέσεις κύρους του συμφώνου συμβίωσης

I. Εισαγωγικά

Στην παρούσα ενότητα θα μελετηθούν οι προϋποθέσεις κύρους του συμφώνου συμβίωσης που προβλέπονται στο άρθρο 2 του Ν. 4356/2015 και οι γενικοί λόγοι ακυρότητας που μπορούν να το πλήξουν⁵¹. Ακολουθώντας την παραδοσιακή διάκριση σε θετικές και αρνητικές προϋποθέσεις κύρους (κωλύματα) που απαντάται και στο δίκαιο του γάμου⁵², θα εξεταστούν αυτοτελώς η ενηλικότητα και η δικαιοπρακτική ικανότητα, για να απασχολήσουν στη συνέχεια τα κωλύματα από την ύπαρξη άλλου γάμου ή συμφώνου συμβίωσης και από τη συγγένεια μεταξύ των μερών. Τέλος, θα εξειδικευθούν στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης η εικονικότητα και η αντίθεση στα χρηστά ήθη, ως γενικοί λόγοι αποδοκιμασίας της δικαιοπραξίας.

Οι διατάξεις που προβλέπουν τις προϋποθέσεις κύρους του συμφώνου συμβίωσης έχουν στηριχθεί σε μεγάλο βαθμό στις αντίστοιχες των ΑΚ 1350 και 1354-1360 για τον γάμο, χωρίς ασφαλώς να λείπουν επιμέρους διαφοροποιήσεις. Η ομοιότητα των ρυθμίσεων εξηγείται από το γεγονός ότι και στις δύο περιπτώσεις προβάλλει αναγκαία η προστασία του αυτοκαθορισμού και της αυτονομίας της βούλησης του προσώπου η οποία εκδηλώνεται εντονότερα μεταξύ των συντρόφων, ενώ συγχρόνως η σημασία της οικογένειας επιβάλλει τη σαφήνεια και καθαρότητα των οικογενειακών έννομων σχέσεων. Οι αρχές αυτές κατηύθυναν με τη σειρά τους στη θέσπιση κωλυμάτων⁵³ τα οποία στηρίζονται σε ορισμένες ιδιότητες του προσώπου. Ο εξαιρετικός χαρακτήρας των σχετικών διατάξεων υπαγορεύει την καταρχήν στενή ερμηνευτική τους προσέγγιση, η οποία δικαιολογείται πληρέστερα, όχι με βάση τη μεθοδολογική αρχή «singularia non sunt extendenda»⁵⁴, αλλά κυρίως με τη σκέψη ότι τα κωλύματα συνιστούν περιορισμούς στην καταρχήν ελεύθερη σύναψη του γάμου⁵⁵

⁵¹Για τον έλεγχο του κύρους του συμφώνου συμβίωσης του Ν. 4356/2015 με τις γενικές διατάξεις βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ¹, II, σ.564-565· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §22 αρ.12. Έτσι και στην ΑιτΕκθ του Ν. 3719/2008, υπό II, άρθρο 3.

⁵² Βλ. όμως *Σταθόπουλο/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 1350-1371 αρ. 1, όπου η παρατήρηση ότι η διάκριση σε θετικές και αρνητικές προϋποθέσεις κύρους του γάμου έχει χρησιμότητα από συστηματική μόνον άποψη, καθώς όπως επισημαίνεται οι προϋποθέσεις θα μπορούσαν να διακρίνονται και ανάλογα με τις έννομες συνέπειες που επιφέρει η έλλειψή τους.

⁵³ Για τη δικαιολόγηση των κωλυμάτων γάμου γενικά βλ. *Μιχαηλίδη-Νουάρο*, ΟικογΔ², σ. 41· *Δεληγιάννη*, ΟικογΔ, I, §58, σ. 93, §66, σ. 106· *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις I, σ. 92. Αναλυτ. για τον εξορθολογισμό των κωλυμάτων μετά την αναμόρφωση του οικογενειακού δικαίου βλ. *Σταθόπουλο/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 1350-1371 αρ. 31 επ. Για την ειδικότερη νομοθετική δικαιολόγηση των επιμέρους κωλυμάτων βλ. κατωτ. §7.II.B. 1 και 2.

⁵⁴Για την αμφισβήτηση της ερμηνευτικής αξίας της αρχής αυτής βλ. *Παπανικολάου*, Μεθοδολογία, αρ. 196 και κατωτ. §11.III.Γ.

⁵⁵ Βλ. ανωτ. §3.II.Γ.

και του συμφώνου συμβίωσης. Δεν αποκλείεται, πάντως, ενόψει των παραπάνω αρχών, η ερμηνευτική διεύρυνσή τους, όταν τούτη κρίνεται τελεολογικά επιβεβλημένη⁵⁶.

Περαιτέρω, η καταρχήν ταύτιση των προϋποθέσεων κύρους του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης επιβεβαιώνει τη θέση⁵⁷ που είχε υποστηριχθεί ήδη υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 ότι το τελευταίο δεν λειτουργεί ως υποκατάστατο του πρώτου⁵⁸, καθώς αν τα ενδιαφερόμενα μέρη δεν μπορούν να συνάψουν έγκυρο γάμο κατά κανόνα δεν μπορούν να συνάψουν ούτε έγκυρο σύμφωνο συμβίωσης. Εξάλλου, σε διαφορετική περίπτωση θα ελλόχευε ο κίνδυνος να μετατραπεί το σύμφωνο συμβίωσης σε μία δικαιοπραξία με την οποία θα καταστρατηγούνταν ο νόμος (δικαιοπραξία *in fraudem legis*⁵⁹), καθώς εκείνα τα πρόσωπα που λόγω συνδρομής κωλύματος δεν θα μπορούσαν να συνάψουν γάμο θα σύναπταν σύμφωνο συμβίωσης, με συνέπεια την επέλευση έννομων αποτελεσμάτων που αποδοκιμάζονται από τον νόμο.

Η συνδρομή των προϋποθέσεων κύρους του συμφώνου συμβίωσης (θετικών και αρνητικών), όπως και κάθε δικαιοπραξίας, εκτιμάται καταρχήν στον χρόνο κατάρτισής του (αρχική ακυρότητα)⁶⁰. Πράγματι, η ενηλικότητα και η δικαιοπρακτική ικανότητα θα πρέπει να συντρέχουν κατά την κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης, οπότε και εκδηλώνεται η δήλωση βούλησης των μερών. Το ίδιο ισχύει και για τον έλεγχο του συμφώνου συμβίωσης ως εικονικού⁶¹ ή ως αντίθετου στα χρηστά ήθη⁶².

Ωστόσο, η έλλειψη των προβλεπόμενων κωλυμάτων, σωστό είναι να ελέγχεται σε δύο χρόνους. Κατά πρώτον, τα κωλύματα δεν θα πρέπει να συντρέχουν κατά τον χρόνο κατάρτισης της δικαιοπραξίας. Ειδικότερα, από τη διάταξη του άρθρου 2 παρ. 2 περ. α' του Ν. 4356/2015 προκύπτει ότι κατά τη σύναψη του συμφώνου δεν πρέπει να

⁵⁶ Βλ. κατωτ. §7.Π.Β.2. ιδίως στην υιοθεσία.

⁵⁷ Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, II, σ. 595· *την ίδια*, σε *Μελέτες*, σ. 609· *την ίδια*, ΕΝΟΒΕ, σ.12. Ομοίως σε *Ν. Γεωργιάδη*, σε *Γεωργιάδη ΣΕΑΚ*, 1354 αρ. 9. Και υπό τον Ν 4356/2015 η *ίδια*, ΟικογΔ⁷, II, σ. 601.

⁵⁸ Βλ. και ΑιτΕκθ του Ν. 3719/2008 υπό II. Οι επιμέρους ρυθμίσεις, άρθρο 2: «δεν θα πρέπει το σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης να λειτουργεί σαν υποκατάστατο του γάμου, όταν υπάρχουν κωλύματα για την τέλεση γάμου».

⁵⁹ Αντί άλλων βλ. *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §73 III, σ. 426· *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 35 αρ.6-8· *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, § 44 αρ.78 επ. *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 48 αρ.24.

⁶⁰ Για την αρχική ακυρότητα βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 39 αρ.4· *Καράση*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 118· *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, § 31 αρ.37 και § 47 αρ.14-15· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 44 αρ.15-16· *Αυγουστιανάκη*, στον ΑΚ *Γεωργιάδη/Σταθόπουλου*², άρθρ. 180 αρ. 6.

⁶¹ Για τον χρόνο εκτίμησης της εικονικότητας της δικαιοπραξίας βλ. αντί πολλών *Καρύμπαλη-Τσίπτσιου*, Η ακυρότητα λόγω εικονικότητας², 2004, σ. 139, σημ. 107.

⁶² Για τον χρόνο εκτίμησης της ανηλικότητας της δικαιοπραξίας βλ. *Λαδά*, Η ακυρότης της δικαιοπραξίας λόγω αντιθέσεως εις τα χρηστά ήθη, 1979, σ. 176-177· *Παπανικολάου*, Δικαιοπραξίες αντίθετες προς τα χρηστά ήθη, 2012, §3 αρ.70.

υπάρχει γάμος ή σύμφωνο συμβίωσης των μερών ή έστω ενός από αυτά με άλλο πρόσωπο, ακόμη κι αν ο προηγούμενος γάμος ή σύμφωνο προλάβουν να λυθούν κατά τον χρόνο της ληξιαρχικής καταχώρισης του μεταγενέστερου συμφώνου. Αντίστοιχα, σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 2 περ. β' και γ' του ίδιου νόμου στον χρόνο της κατάρτισης του συμφώνου συμβίωσης ελέγχεται η έλλειψη συνδρομής του κωλύματος της συγγένειας μεταξύ των μερών. Κατά δεύτερον, η έλλειψη συνδρομής των κωλυμάτων πρέπει να ελέγχεται και κατά τον χρόνο της ληξιαρχικής καταχώρισης του συμφώνου συμβίωσης⁶³. Πράγματι, μεταξύ της συμβολαιογραφικής κατάρτισης του συμφώνου και της ληξιαρχικής καταχώρισής του δεν πρέπει να έχει μεσολαβήσει άλλος γάμος ή σύμφωνο συμβίωσης έστω και από ένα από τα μέρη, ούτε να τους συνδέει συγγένεια εξ αίματος (λ.χ. ύστερα από ενδεχόμενη μεταγενέστερη αναγνώριση πατρότητας), εξ αγχιστείας (αν και σε τέτοια περίπτωση θα ισχύει ήδη το απόλυτο κώλυμα από σύναψη άλλου γάμου ή συμφώνου συμβίωσης) ή υιοθεσία. Και τούτο, διότι τα προβλεπόμενα κωλύματα αναφέρονται σε ιδιότητα/νομική κατάσταση των προσώπων, η ενδιάμεση μεταβολή της οποίας επηρεάζει την οριστική παραγωγή έννομων αποτελεσμάτων από το σύμφωνο συμβίωσης. Εξάλλου, η ληξιαρχική καταχώριση του συμφώνου συμβίωσης επιτρέπει μεν, όπως θα εξηγηθεί παρακάτω⁶⁴, την ανάπτυξη των έννομων συνεπειών του, δεν καλύπτει όμως την έλλειψη στοιχείων της νομοτυπικής μορφής, ούτε θεραπεύει λόγους ακυρότητας⁶⁵. Εφόσον, λοιπόν, τα κωλύματα λείπουν κατά τον χρόνο κατάρτισης του συμβολαίου, συντρέχουν όμως κατά τη ληξιαρχική καταχώρισή του, το σύμφωνο συμβίωσης καθίσταται (επιγενόμενα⁶⁶) άκυρο.

II. Προϋποθέσεις κύρους κατά τον Ν. 4356/2015

A. Θετικές προϋποθέσεις

⁶³Βλ. κατωτ. §8.Ι. για την καταχώριση του συμφώνου συμβίωσης ως όρου του ενεργού.

⁶⁴ Βλ. κατωτ. §8.ΙΙ.

⁶⁵ Επιχείρημα υπέρ της άποψης αυτής μπορεί να αντληθεί και από το συνδυασμό της ΑΚ 1033 παρ. 2 και της ΑΚ 1192 για τη μεταγραφή της εμπράγματης δικαιοπραξίας για την οποία η ιδιότητα του κυρίου, η εξουσία διάθεσης και η ύπαρξη νόμιμης αιτίας πρέπει να συντρέχουν και κατά τον χρόνο αυτής και όχι μόνον κατά την κατάρτιση του συμβολαιογραφικού εγγράφου. Βλ. ενδ. Παπαστερίου, ΕμπρΔ ΙΙ, § 45 αρ.24 μ.π.π. σημ. 37 και 38 και αρ.62, 98-99.

⁶⁶Βλ. σχετ. Απ. Γεωργιάδη, ΓενΑρχ⁵, § 39 αρ. 4· Καράση, ΕγγΓενΑρχ, σ. 118· Λαδά, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 31 αρ.37 και § 47 αρ.14-15· Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου), ΔΔικαιοπραξ, § 44 αρ.17· Αυγουστιανάκη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 180 αρ. 6.

1. Η ενηλικότητα

Η πρώτη θετική προϋπόθεση κύρους, όπως προβλέπεται από τον συνδυασμό των άρθρων 1 εδ. α' και 2 παρ. 1 του Ν. 4356/2015 είναι η ενηλικότητα, από την οποία καταρχήν συνεπάγεται και η πλήρης δικαιοπρακτική ικανότητα των μερών⁶⁷.

Τόσο υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008, όσο και υπό αυτό του Ν. 4356/2015, όπου παραμένει η ίδια διατύπωση, η θεωρία προβληματίστηκε, αν μπορεί να εφαρμοστεί στο σύμφωνο συμβίωσης αναλογικά η ΑΚ 1350 παρ. 2 εδ. β', σύμφωνα με την οποία το δικαστήριο μπορεί, αφού ακούσει τους μελλονόμενους και τα πρόσωπα που ασκούν την επιμέλεια του ανήλικου, να επιτρέψει τον γάμο και πριν από τη συμπλήρωση της νόμιμης ηλικίας, αν η τέλεσή του επιβάλλεται από σπουδαίο λόγο. Κατά την κρατούσα άποψη⁶⁸, η αδιάστικτη διατύπωση της διάταξης δεν επιτρέπει την ερμηνευτική διεύρυνση, ώστε να αποκλείεται η σύναψη συμφώνου συμβίωσης από ανήλικο πρόσωπο. Εξάλλου, κατά την ίδια γνώμη, η ίδρυση εναλλακτικής οικογένειας από τους μόνιμους συντρόφους προϋποθέτει περισσότερα εχέγγυα προστασίας των μερών καθώς και την πνευματική ωριμότητά τους για τον σχηματισμό της.

Σύμφωνα με δεύτερη άποψη που υποστηρίχθηκε υπό τον Ν. 3719/2008, ο παραμερισμός της ΑΚ 1350 παρ. 2 εδ. β' στο σύμφωνο συμβίωσης δεν δικαιολογείται, διότι έτσι παραβιάζεται το δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και το δικαίωμα οικογενειακής ζωής⁶⁹. Προς ενίσχυση της άποψης αυτής αξιοποιήθηκαν

⁶⁷ Και στην περίπτωση του γάμου η συνδρομή νόμιμης ηλικίας ως προϋπόθεση κύρους εξετάζεται διακριτά από τη δικαιοπρακτική ικανότητα (βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §5 αρ. 9· *Σταθόπουλο/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1350-1352 αρ. 31), γεγονός που δικαιολογείται από τις ειδικές αποκλίσεις που προβλέπει ο νόμος ως προς αυτήν (ΑΚ 1350 παρ. 2). Η παραπάνω διάκριση ανάγεται στο προγενέστερο οικογενειακό δίκαιο, όπου διαφοροποιούνταν η ηλικία γάμου μεταξύ ανδρών και γυναικών (βλ. *Δεληγιάνη*, ΟικογΔ, I, §62 σ. 97 επ.: *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ¹, I, σ. 66-67· *Σταθόπουλο/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1350-1352 αρ. 24-25· *Ν. Γεωργιάδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1350-1352 αρ. 9).

⁶⁸ Βλ. Αιτ'Εκθ του Ν.3719/2008 υπό II, άρθρο 2. Έτσι, *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, II, σ. 594-595· *η ίδια*, ΕΝΟΒΕ, σ.12· *η ίδια*, σε Μελέτες, σ. 609· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ¹, § 22 αρ.14· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 186· *ο ίδιος* σε *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα*, Το Σύμφωνο ..., άρθρο 2, σ. 17-18· *Κουτσουράδης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 137 αρ. 31 (βλ. όμως τον *ίδιο*, *Audietur et altera Pars et Cetera*, ΕφΑΔ 2009.56.68)· *Παντελίδου*, ΕφΑΔ 2008.386.388· *Παναγόπουλος*, Γάμος, σύμφωνο συμβίωσης και ελεύθερη ένωση, 2010, σ. 158· *Στεργιαννίδου*, Dig 2010.10.17· *Ν. Γεωργιάδης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1350-1352 αρ. 21· Βλ. και σκέψεις *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση ..., σ. 71. Υπό τον Ν. 4356/2015 βλ. Αιτ'Εκθ του Ν. 4356/2015 (υπό Β – επιμέρους ρυθμίσεις), όπου η διαφοροποίηση αυτή σε σχέση με τον γάμο στηρίζεται στο επιχείρημα ότι *αυτός που πρέπει πρωτίστως να διασφαλίζεται είναι η προστασία ευάλωτων ομάδων (π.χ. των ανηλίκων) από το ενδεχόμενο να τύχουν εκμετάλλευσης ακόμη και από το στενό τους περιβάλλον, λόγω της έλλειψης διατυπώσεων δημοσιότητας του συμφώνου συμβίωσης και της ευκολότερης σε σχέση με το γάμο διαδικασίας σύναψης και λύσης του*. Έτσι και *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, II, σ. 562· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², § 22 αρ.14· *Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 2016. 651, σημ. 8· *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο ..., σ. 23-24.

⁶⁹ *Παπαχρίστου/Κουμουτζής/Τσούκα (-Κουμουτζής)*, Το Σύμφωνο ..., άρθρο 9, σ. 59-60.

πρόσθετα επιχειρήματα⁷⁰. Ειδικότερα, προβλήθηκε ότι η αδυναμία απόκλισης από την προϋπόθεση της νόμιμης ηλικίας είναι αδικαιολόγητη, τη στιγμή που στον γάμο προβλέπεται δυνατότητα εξαίρεσης, παρότι η σύναψή του προϋποθέτει περισσότερες διατυπώσεις και επιφέρει βαρύτερες συνέπειες. Η ίδια γνώμη εκτιμά, εξάλλου, ότι με το σύμφωνο συμβίωσης θα μπορούσαν να ρυθμιστούν με πιο άμεσο και απλό τρόπο ενδεχόμενα προβλήματα σε μια σχέση με ανήλικο μέρος, επισημαίνοντας ότι ο εναλλακτικός χαρακτήρας της δημιουργούμενης με το σύμφωνο οικογένειας δεν συνεπάγεται «στίγμα» σε βάρος των προσώπων που το επιλέγουν, ώστε να πρέπει να προστατευθούν από αυτό οι ανήλικοι⁷¹.

Η υιοθέτηση ωστόσο της παραπάνω άποψης υπό το πρίσμα του Ν. 4356/2015 πυροδοτεί έντονες επιφυλάξεις. Έχοντας υπόψη ότι η αρχή της αυτονομίας της ιδιωτικής βούλησης αποτελεί βασικό άξονα που διέπει το σύμφωνο συμβίωσης, δεν θα μπορούσε ο νομοθέτης παρά να προβλέψει ως θετική προϋπόθεση για τη σύναψή του την ενηλικίωση του προσώπου (ΑΚ 127). Αποδεικνύεται, συνεπώς, μη πειστική η θέση, κατά την οποία η αδυναμία σύναψης συμφώνου συμβίωσης από ανήλικο πρόσωπο προσβάλλει μεταξύ άλλων το δικαίωμα οικογενειακής ζωής του, ελλείψει νομικών μέσων πραγμάτωσής της, καθώς ο περιορισμός δικαιολογείται από την λόγω ηλικίας έλλειψη πνευματικής ωριμότητας που να επιτρέπει στο πρόσωπο να αντιληφθεί τη σπουδαιότητα της επιχειρούμενης δικαιοπραξίας και να διαμορφώσει τους όρους της στο πλαίσιο του νόμου⁷².

Άλλωστε, τα ανωτέρω επιχειρήματα της αντίθετης γνώμης μάλλον υπέρ του αντιθέτου συνηγορούν. Οι αναγκαστικού δικαίου διατάξεις που περιβάλλουν τον γάμο και οι αυξημένες διατυπώσεις για τη σύναψή του λειτουργούν προστατευτικά προς το ανήλικο μέρος, το οποίο δεν έχει την προβλεπόμενη εκ του νόμου κατά τεκμήριο

⁷⁰Περάκη, Η εκτός γάμου ..., σ. 121-122. Βλ. και Καμτσιδου, Τάσεις αποητικοποίησης του γάμου στα σύγχρονα κράτη-πρόνοιας-Το «Σύμφωνο Κοινωνικής Αλληλεγγύης» στη Γαλλία, ΔτΑ 2003.1151.1159. Αλλιώς όμως, ειδικά για την αδυναμία σύναψης του γαλλικού συμφώνου από ανήλικα πρόσωπα *Terré, Droit civil*⁷, αρ. 624· *Malaurie/Aynès, La famille*, αρ. 361.

⁷¹Προς υποστήριξη του επιχειρήματος αυτού η ίδια γνώμη αναφέρεται εξ αντιδιαστολής στον νόμο για το γερμανικό σύμφωνο συμβίωσης (LPartG) κατά τον οποίο απαιτείται η ενηλικίωση των μερών (§ 1 παρ. 3 αρ. 1), καθώς το σύμφωνο απευθύνεται μόνον σε ομόφυλα ζευγάρια και η σύναψή του ενδέχεται να προκαλέσει αρνητικές κοινωνικές συνέπειες στα μέλη. Αλλιώς όμως *Dethloff, FamR*²⁹, §7 αρ.9· η ίδια, *NJW* 2001.2598.2599·, η οποία απορρίπτει την αναλογική εφαρμογή της §1303.2 BGB, εκτιμά όμως ότι η διαφοροποίηση ως προς την προϋπόθεση της ηλικίας σε σχέση με τον γάμο δεν μπορεί να δικαιολογηθεί. Εγγύτερα βλ. *BRHP/Hahn*⁴, §1 LPartG αρ. 22· *Erman/Kaiser*¹⁵, §1 LPartG αρ. 6· *Hk-LPartG/Kemper*, §1 αρ. 8· *Gernhuber/Coester-Waltjen, FamR*⁶, §42 αρ. 14· *Rauscher, FamR*², αρ. 750b· *Wellenhofer-Klein, Die eingetragene...*, αρ. 46· Βλ. όμως *Muscheler, Das Recht...*, αρ. 123 επ.

⁷²Βλ. σχετ. Απ. Γεωργιάδη, ΓενΑρχ⁵, §11 αρ.1-2· Λαδά, ΓενΑρχ Ι, § 20 αρ.2-6· Παπαστερίου, ΓενΑρχ, §30 αρ. 9.

ωριμότητα να διαπραγματευτεί και να συμφωνήσει όρους επί των σχέσεών του, όπως στο πλαίσιο σύναψης συμφώνου συμβίωσης. Εξ άλλου, το επιχείρημα εκ του μείζονος εις το έλασσον που εισφέρει η παραπάνω γνώμη, κατά το οποίο, αφού επιτρέπονται αποκλίσεις από τη νόμιμη ηλικία στον γάμο, το ίδιο πρέπει να ισχύσει και στο σύμφωνο συμβίωσης, δεν μπορεί να γίνει δεκτό, αφού το σύμφωνο συμβίωσης δεν τίθεται σε θέση κατωτερότητας σε σχέση με τον γάμο⁷³.

Στα παραπάνω επιχειρήματα θα μπορούσε καταληκτικά να προστεθεί και το ακόλουθο. Ενδεχόμενη παράκαμψη του γράμματος του νόμου με τη μεταφορά της ΑΚ 1350 παρ. 2 εδ. β' στο σύμφωνο συμβίωσης θα επέτρεπε από τη μία πλευρά στον ανήλικο να το καταρτίσει κατόπιν άδειας του δικαστηρίου που έχει εκτιμήσει ότι συντρέχει σπουδαίος λόγος⁷⁴, θα γεννούσε όμως από την άλλη πλευρά πρόσθετο προβληματισμό ως προς το αν οι πρόσθετες συμφωνίες για τη διαμόρφωση του περιεχομένου του θα έπρεπε να καλύπτονται από τη δικαστική άδεια. Ταυτόχρονα, θα απασχολούσε η επίδραση τυχόν ειδικών συμφωνιών στη συνδρομή του σπουδαίου λόγου. Η εκδοχή ότι η διεύρυνση των ορίων της δικαιοπλαστικής εξουσίας του δικαστή φτάνει σε τέτοια έκταση, ώστε με την απόφασή του να καθορίζεται και το περιεχόμενο του συμφώνου συμβίωσης, θα πρέπει να αποκρουστεί με τη σκέψη ότι η προτεινόμενη διεύρυνση εκφεύγει της ratio όχι μόνο του Ν. 4356/2015, οι διατάξεις του οποίου προϋποθέτουν την αυτονομία της βούλησης της προσώπων, αλλά και της ΑΚ 1350 παρ. 2 εδ. β'⁷⁵.

Υπό τα ανωτέρω δεδομένα, η ΑΚ 1350 παρ. 2 εδ. β' φαίνεται ότι αποτελεί όλως εξαιρετική διάταξη, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να θεμελιωθεί βάση αναλογίας που να επιτρέπει παραπέρα τη μεταφορά της και στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης. Έτσι, η κρατούσα θέση υπό τον Ν. 3719/2008 που απέκλειε την αναλογία αποδεικνύεται ορθή και επιβεβαιώνεται και υπό τον Ν. 4356/2015.

⁷³Βλ. ανωτ. §3.Π.Γ.

⁷⁴ Για την εκτίμηση του σπουδαίου λόγου στον γάμο βλ. Δεληγιάννη, ΟικογΔ, Ι, §63 σ. 100 επ· Δασκαρόλη, Παραδόσεις Ι, σ. 88-89· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ.69· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², § 5 αρ. 26-29· Σταθόπουλο/Σταμπέλου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1350-1352 αρ. 26· Παπαχρίστου, ΟικογΔ, 2014, σ.35-36· Ν. Γεωργιάδη, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, Εισαγ. 1350-1371 αρ. 10-12· Γκατζηρούλη, Η συμμετοχή του ανήλικου στις συναλλαγές και στο πλαίσιο της πολιτικής δίκης, 2005, σ. 99-100. Από τη νομολογία ΕφΠατρ 186/2002, ΑρχΝ 2003.493· ΜΠρΑγρ 226/2001, ΑρχΝ 2003.686· ΜΠρΚω 219/1988, ΕλλΔνη 1988.1460· ΜΠρΚατερ 644/1988 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕιρΡοδ 122/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕιρΚαλαβρ 4/2015, ΝοΒ 2015.1965· ΕιρΚω 263/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕιρΡοδ 66/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁷⁵ Βλ. και Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ.70, η οποία επισημαίνει ότι: «Με την άδεια του δικαστηρίου, κατά το άρθρο 1350 § 2 εδ. 2, αντιμετωπίζεται, συνεπώς, μόνο το πρόβλημα της έλλειψης της θετικής προϋπόθεσης της νόμιμης ηλικίας». Γενικά, για το κοινωνιολογικό υπόβαθρο της ρύθμισης βλ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Η νόμιμη ηλικία για γάμο, ΔκΠ 1982.85 επ.

2. Η δικαιοπρακτική ικανότητα

Με το άρθρο 2 παρ. 1 του Ν. 4356/2015 προβλέπεται η πλήρης δικαιοπρακτική ικανότητα των μερών ως αυτοτελής προϋπόθεση κύρους του συμφώνου συμβίωσης⁷⁶. Υπό το προηγούμενο καθεστώς του Ν. 3719/2008 που ακολουθούσε την ίδια διατύπωση, η απαγόρευση σύναψης του συμφώνου από συμπαραστατούμενα πρόσωπα δεν συνοδεύθηκε από ιδιαίτερη δικαιολόγηση, παρά μόνον επισημάνθηκε η αδυναμία αποκλίσεων από την πλήρη δικαιοπρακτική ικανότητα⁷⁷. Υπό τον νέο νόμο, ως δικαιολογία της προϋπόθεσης πλήρους δικαιοπρακτικής ικανότητας προβλήθηκε η αποφυγή του ενδεχομένου εκμετάλλευσης προσώπων από το στενό οικογενειακό περιβάλλον τους, λόγω της έλλειψης διατυπώσεων σύναψης του συμφώνου και της ευκολότερης σε σχέση με τον γάμο σύναψης και λύσης του⁷⁸. Συνεπώς, από τη γραμματική διατύπωση του άρθρου 2 παρ. 1 του Ν. 4356/2015 συνάγεται ότι αποκλείονται από τη δυνατότητα σύναψης συμφώνου συμβίωσης πρόσωπα που έχουν κηρυχθεί σε στερητική ή επικουρική δικαστική συμπαράσταση, πλήρη ή μερική, ανεξάρτητα από το αν σε αυτή συμπεριλαμβάνεται το σύμφωνο συμβίωσης, καθώς και τα πρόσωπα που βρίσκονται σε παροδική ανικανότητα σύναψης οποιασδήποτε δικαιοπραξίας σύμφωνα με την ΑΚ 131 παρ. 1⁷⁹.

Παρά την ως άνω διατύπωση του νόμου, το ζήτημα της δικαιοπρακτικής ικανότητας προκάλεσε έντονο διάλογο στη θεωρία, τόσο υπό τον Ν. 3719/2008, όσο και υπό τον Ν. 4356/2015. Μεταξύ των επιμέρους απόψεων που διατυπώθηκαν, την ισχυρότερη απήχηση φαίνεται ότι βρήκε η γνώμη⁸⁰ σύμφωνα με την οποία σύμφωνο

⁷⁶ Αντίθετα, στο γερμανικό σύμφωνο (LPart) η προϋπόθεση της δικαιοπρακτικής ικανότητας δεν προβλεπόταν ρητά, αλλά συναγόταν ερμηνευτικά. Βλ. ενδ. BRHP/Hahn⁴, §1 LPartG αρ. 22· HK-LPartG/Kemper, §1 αρ. 32· Gernhuber/Coester-Waltjen, FamR⁶, §42 αρ. 14· Muscheler, Das Recht..., αρ. 127· Dethloff, FamR²⁹, §7 αρ. 10.

⁷⁷ ΑιτΕκθ του Ν. 3719/2008, υπό ΙΙ, άρθρο 2.

⁷⁸ Έτσι και ανωτ. σημ. 68 για το ανήλικο πρόσωπο.

⁷⁹ Για τον έλεγχο της ακυρότητας του γάμου λόγω παροδικής ανικανότητας σύναψης του βλ. ΑΠ 1412/2011, ΕφΑΔ 2012.273· ΑΠ 1019/2003, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 721/1980, ΝοΒ 1981.32· ΠΠρΑθ 2772/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠρΑθ 1490/2011, ΝοΒ 2011.2128 (σχόλιο Νικολόπουλου, ΝοΒ 2134). Βλ. και την ΔΠρΗρακλ 1161/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ (σε σχέση με την οποία θα διατυπωθούν στη συνέχεια επιφυλάξεις ως προς την ορθότητά της).

⁸⁰ Έτσι, υπό τον Ν. 3718/2009 Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁵, ΙΙ, σ. 595· η ίδια, σε Μελέτες σ. 609 (βλ. όμως την ίδια, ΕΝΟΒΕ, σ.12, όπου δεν δέχεται εξαιρέσεις στην προϋπόθεση της πλήρους δικαιοπρακτικής ικανότητας). Ομοίως Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ¹, § 22 αρ.15. Αντιθ. την πλήρη δικαιοπρακτική ικανότητα των προσώπων χωρίς εξαιρέσεις δέχονται οι Παπαχρίστου, ΟικογΔ., σ.186· ο ίδιος, σε Παπαχρίστου/Κουμοντζή/Τσούκα, Το Σύμφωνο..., άρθρο 1, σ. 17-18· Παντελίδου, ΕφΑΔ 2008.386.388· Παναγόπουλος, Γάμος..., σ. 158. Βλ. όμως και κριτική στη διάταξη του άρθρου 2 παρ. 1 του Ν. 3719/2008 σε Κουτσουράδη, ΕφΑΔ 2009.56.68· Χριστοδούλου, Η συμβίωση..., σ. 70-72· Περάκη, Η εκτός γάμου ..., σ. 122-123. Αντίστοιχα για τη δυνατότητα σύναψης συμφώνου από πρόσωπο που έχει κηρυχθεί σε μερική (στερητική ή επικουρική) δικαστική συμπαράσταση που δεν το περιλαμβάνει υπό τον Ν. 4356/2015, Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 562· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §

συμβίωσης μπορεί να συναφθεί όχι μόνον από πρόσωπα που έχουν πλήρη δικαιοπρακτική ικανότητα αλλά και από πρόσωπα που τελούν σε μερική στερητική ή μερική επικουρική δικαστική συμπαράσταση που δεν περιλαμβάνει το σύμφωνο συμβίωσης⁸¹.

Για την αντιμετώπιση του ζητήματος επιτρέπεται η ανάπτυξη των ακόλουθων σκέψεων. Γενικά, η δυνατότητα απόκλισης από το γράμμα μιας διάταξης και από τη βούληση του ιστορικού νομοθέτη, όπως αυτή φανερώνεται μέσα από τη ρύθμιση, πρέπει καταρχήν να αποκρουστεί, ιδίως όταν η θέσπιση της διάταξης είναι τόσο πρόσφατη, ώστε να μην μπορεί να τεκμηριωθεί η μεταβολή της στάθμησης των συμφερόντων που είχαν οδηγήσει τον νομοθέτη στη θέσπισή της. Παρ' όλα αυτά, πρέπει να εκτιμηθεί ως μεθοδολογικά επιτρεπτή η διόρθωση του γράμματος του νόμου, όταν κρίνεται από τον εφαρμοστή του ότι η νομοθετική βούληση, όπως αποτυπώθηκε στην κρίσιμη διάταξη, οδηγεί, ενόψει της τελολογίας της, σε κανονιστική αντινομία ή σε προφανώς άδικα αποτελέσματα⁸². Υπό τα δεδομένα αυτά, ερευνητέο είναι, αν στη συγκεκριμένη περίπτωση θα μπορούσε να δικαιολογηθεί διαφορετική ερμηνεία του άρθρου 2 παρ. 1, στηριζόμενη στον σκοπό του νόμου και στις συνέπειες που προκαλούνται από την εφαρμογή του.

Προς ενίσχυση της γνώμης που μάλλον επικρατεί θα μπορούσε να αντληθεί επιχείρημα από τις ΑΚ 1676 επ. Οι ρυθμίσεις αυτές προσδιορίζουν τα αποτελέσματα της δικαστικής συμπαράστασης, ανάλογα με το είδος και την έκτασή της, αντανακλώντας την αρχή της προστασίας του συμφέροντος του συμπαραστατούμενου

22αρ.15·*Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 2016. 651· *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο ..., σ. 23-24, με την επισήμανση ότι η ΑΚ 1352 δεν μπορεί να εφαρμοστεί αναλογικά στο σύμφωνο. Αντιθ. *Σπυριδάκης*, Σύμφωνο..., σ. 42, 143-144. Βλ. και στο γερμανικό δίκαιο για την άποψη ότι η μερική ικανότητα για την τέλεση γάμου αρκεί και για τη σύναψη του συμφώνου (eLPart) *Staudinger/Voppel* (2010), §1 LPartG αρ. 17· *MüKoBGB/Wacke*⁷, §1 LPartG αρ. 8· *MüKoBGB/Duden*⁸, §1 LPartG αρ. 12· *Erman/Kaiser*¹⁵, §1 LPartG αρ. 6· *Soergel/Wellehofer*¹³, §1 LPartG αρ. 9· *Finger*, Die registrierte Lebenspartnerschaft –Überblick über die Neuregelung und Kritische Bestandsaufnahme, MDR 2001.199.200· *Muscheler*, Das Recht..., αρ. 129· *Wellenhofer-Klein*, Die eingetragene..., αρ. 47· *Dethloff*, FamR²⁹, §7 αρ. 10. Τη δυνατότητα σύναψης του γαλλικού PACS από συμπαραστατούμενα πρόσωπα προβλέπουν πλέον τα τροποποιημένα άρθρα 461 και 462 του γαλλΑΚ. Για τη σχετική κριτική πριν την αναθεώρησή τους, βλ. ενδ. *Plazy*, Le droit à une vie familiale pour les incapables, σε *Le droit à une vie familiale*, 2007, σ. 43-44.

⁸¹ Για την ικανότητα σύναψης γάμου όσων έχουν τεθεί σε μερική στερητική ή επικουρική δικαστική συμπαράσταση που δεν αναφέρεται ειδικά στην τέλεσή του βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 71· *Σταθόπουλο/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1350-1352 αρ. 31 επ. Βλ. όμως για τον παρεμφερή προβληματισμό σε σχέση με την απαιτούμενη δικαιοπρακτική ικανότητα για υιοθεσία σε *Φουντεδάκη*, Υιοθεσία..., σ. 251-252, όπου και η παρουσίαση της θέσης που φαίνεται να κρατεί (μ.π. σε θεωρία, σημ. 110), σύμφωνα με την οποία αρκεί και η περιορισμένη δικαιοπρακτική ικανότητα και η διατύπωση κριτικής επ' αυτής ως αντίθετης στο γράμμα της ΑΚ 1543.

⁸² Για τα παραπάνω βλ. *Larenz-Canaris*, Methodenlehre, σ. 151 και 171 επ.· *English*, Εισαγωγή, σ. 119· *Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 183· *Παπανικολάου*, Μεθοδολογία, αρ. 234-235.

και την αρχή της αναλογικότητας. Οι τελευταίες υποχρεώνουν τον εφαρμοστή του δικαίου στην ελαχιστοποίηση των περιορισμών στους απολύτως αναγκαίους για την προστασία του προσώπου⁸³. Ενόψει των ανωτέρω, δεν φαίνεται δικαιολογημένος ο αποκλεισμός των προσώπων που έχουν κηρυχθεί σε δικαστική συμπαράσταση, στερητική ή επικουρική που δεν περιλαμβάνει το σύμφωνο συμβίωσης από τη δυνατότητα σύναψής του⁸⁴. Εξάλλου, η προβλεπόμενη απαγόρευση δεν μπορεί να συγχωρεθεί ούτε από το ενδεχόμενο εκμετάλλευσης των συμπαραστατούμενων προσώπων, κίνδυνο τον οποίο επικαλείται η σχετική ΑιτΕκθ, δεδομένου ότι αυτός δεν εξαιρείται εμποδίζοντας το σύμφωνο συμβίωσης, αλλά επιτρέποντας τον γάμο (ΑΚ 1351, 1352), τη δημοσιότητα του οποίου η ίδια έκθεση επικαλείται για να δικαιολογήσει τη διάκριση.

Εντούτοις, η βασιμότητα της γνώμης που επικρατεί δοκιμάζεται, αν ληφθεί υπόψη ότι η πεμπουσία του συμφώνου συμβίωσης που αποτελεί συνάμα και βασικό στοιχείο διαφοροποίησής του από τον γάμο⁸⁵, είναι η ελεύθερη ρύθμιση των συνεπειών

⁸³ Εισ. Έκθ. Ν. 2447/1996, αρ. 37β. Δωρής, Η αρχή της αναλογικότητας στο πεδίο ρύθμισης των ιδιωτικού δικαίου σχέσεων και ιδιαίτερα στο αστικό δίκαιο, Τιμ. Τόμ. του Συμβουλίου της Επικρατείας - 75 χρόνια, 2004, 236 επ.: Δεληγιάννης, Η σχεδιαζόμενη μεταρρύθμιση του οικογενειακού δικαίου στον τομέα της επιτροπείας, Ι. Γενική παρουσίαση και φιλοσοφία των νέων ρυθμίσεων, Αρμ 1995.1241.1249-1250 και 1251· ο ίδιος, Η δικαστική συμπαράσταση, 1997, σ. 81· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Π, σ. 537-538, σημ. 4· Παπαχρίστου, ΟικογΔ, σ. 431· Σπυριδάκης, Η δικαστική συμπαράσταση, 1998, σ. 8· Κουτσουράδης/Αγγ. Γεωργιάδη, Προστατευτικοί θεσμοί του αστικού δικαίου, δικαστική συμπαράσταση, ακούσια νοσηλεία, επιμέλεια ξένων υποθέσεων, 2002, σ. 12 επ.: Κουτσουράδης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 1666-1688 αρ. 13 επ.: ο ίδιος, Κίνηση της διαδικασίας δικαστικής συμπαράστασης με αίτηση του ιδίου του πάσχοντα και διαταγή διενέργειας δικαστικής πραγματογνωμοσύνης, ΕφΑΔ 2011.787.788-789· Αγγ. Γεωργιάδη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1680 αρ. 6 και άρθρ. 1684 αρ. 12· Κακατσάκης, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, Εισαγ. 1666-1688 αρ.5.

⁸⁴ Πρόσθετη κριτική στη ρύθμιση του άρθρου 2 παρ. 1 του Ν. 4356/2015 θα μπορούσε να διατυπωθεί, ενόψει του γεγονότος ότι ο ολοσχερής αποκλεισμός των συμπαραστατούμενων προσώπων από τη σύναψη συμφώνου συμβίωσης εμποδίζει τα ομόφυλα ζευγάρια από την αναγκαία νομική αναγνώριση και προστασία που πρέπει να τους παρέχει η Πολιτεία. Και τούτο, διαφορετικά από τα ετερόφυλα ζευγάρια στα οποία προσφέρεται η δυνατότητα τέλεσης γάμου με τους όρους των ΑΚ 1351 και 1352. Η παραπάνω αντίρρηση μπορεί ωστόσο να καμφθεί με τη σκέψη ότι με τον Ν. 4356/2015 η Πολιτεία εκπλήρωσε την υποχρέωση λήψης θετικών μέτρων για τη νομική αναγνώριση και προστασία των ομόφυλων ζευγαριών, διατηρώντας ένα περιθώριο εκτίμησης ως προς το καθεστώς που τους απονέμει και ως προς τα παρεχόμενα δικαιώματα και υποχρεώσεις [βλ. ενδ. από τη νομολογία του ΕΔΔΑ *Schalk και Kopf κατά Αυστρίας* (30141/04 24 Ιουνίου 2010)· *Oliari και λοιποί κατά Ιταλίας* (18766/11 και 36030/11 21 Ιουλίου 2015)· *Orlandi και λοιποί κατά Ιταλίας* (26431/12, 26742/12, 44057/12, 60088/12 14 Δεκεμβρίου 2017)]. Παρ' όλα αυτά ο σχετικός διάλογος θα πρέπει να μείνει ανοιχτός και να εξεταστούν μελλοντικά τα περιθώρια νομοθετικής μεταρρύθμισης. Βλ. συναφώς και την απόφαση του ΕΔΔΑ *Delecalle κατά Γαλλίας* (37646/13 26 Οκτωβρίου 2018), με την οποία κρίθηκε ότι δεν υπάρχει παράβαση του άρθρου 12 της ΕΣΔΑ, καθώς το ΕΔΔΑ εκτίμησε ότι οι περιορισμοί κατά το άρθρο 460 του γαλλΑΚ για την τέλεση γάμου από συμπαραστατούμενα πρόσωπα αφενοός δεν αποκλείουν εντελώς το δικαίωμα, αφετέρου δεν είναι αυθαίρετοι ούτε δυσανάλογοι, λαμβανομένης υπόψη της ανάγκης προστασίας των συμφερόντων των προσώπων αυτών. Αντίστοιχη η απόφαση no 2012-260 QPC του Γαλλικού Συνταγματικού Συμβουλίου (*Conseil Constitutionnel*) για το άρθρο 460 του γαλλΑΚ (αναρτημένη στην ιστοσελίδα του).

⁸⁵Βλ. ανωτ. §3.Π.Γ.

του. Ειδικότερα, η προϋπόθεση της πλήρους δικαιοπρακτικής ικανότητας που απαιτεί το άρθρο 2 παρ. 1 του νόμου αποτελεί επιμέρους εκδήλωση της αρχής της ιδιωτικής αυτονομίας που διέπει το θεσμό⁸⁶. Μολονότι η προβαλλόμενη στην ΑιτΕκθ του νόμου δικαιολόγηση του αποκλεισμού των συμπαραστατούμενων προσώπων από τη σύναψη του συμφώνου συμβίωσης κρίνεται ανεπαρκής, ενδεχόμενη παραδοχή της αντίθετης εκδοχής θα οδηγούσε στην εξής ανακολουθία. Ενώ το πρόσωπο που βρίσκεται σε δικαστική συμπάρασταση που δεν περιλαμβάνει το σύμφωνο συμβίωσης θα μπορούσε καταρχήν να προβεί στη σύναψή του, θα εμποδιζόταν εν τέλει από το να διαμορφώσει τους όρους του κατά τρόπο ανεξάρτητο, δηλαδή χωρίς την παρέμβαση του δικαστικού του συμπαραστάτη. Έτσι, θα ματαιωνόταν η αυτονομία των συντρόφων στις περιπτώσεις που εκείνοι θα επιθυμούσαν τη συμπερίληψη ειδικότερων συμφωνιών για τις περιουσιακές σχέσεις τους ή τη ρύθμιση κληρονομικών θεμάτων (βλ. άρθρα 5 παρ. 2 εδ. α' και 8 εδ. β'), δεδομένου ότι οι συμφωνίες αυτές, λόγω της συνηθέστερα περιουσιακής φύσης τους, σπάνια θα εξαιρούνται από εκείνες που δεν θα μπορεί να επιχειρήσει μόνος του ο συμπαραστατούμενος, σύμφωνα με τη δικαστική απόφαση και μάλλον θα καταλαμβάνονται από την ΑΚ 1678 παρ. 2 (η οποία παραπέμπει στις ΑΚ 1623 επ.) και παρ. 3.

Πιθανός αντίλογος, κατά τον οποίον ο συμπαραστατούμενος θα μπορούσε μόνος του να συνάψει σύμφωνο συμβίωσης, χωρίς τη συναίνεση του δικαστικού του συμπαραστάτη, ο οποίος θα παρενέβαινε αποκλειστικά και μόνο στο πλαίσιο σύναψης ειδικών (περιουσιακών) συμφωνιών, δεν βρίσκει έρεισμα στον νόμο. Πράγματι, υπό την εκδοχή αυτή, θα κατασκευαζόταν ένας διαφορετικός τύπος συμφώνου συμβίωσης, οι όροι κατάρτισης του οποίου θα διαφοροποιούνταν ειδικά για τα συμπαραστατούμενα πρόσωπα, επιτρέποντας στα τελευταία τη σύναψή του χωρίς όμως τη δυνατότητα ελεύθερης διαμόρφωσης των όρων του. Μια τέτοια λύση θα ήταν και τελολογικά αποδοκιμαστέα, καθώς θα αναιρούσε τη βασική νομοθετική επιλογή της σύναψης του συμφώνου μόνο από πρόσωπα που έχουν την πνευματική ωριμότητα και τη διανοητική κατάσταση να αντιληφθούν πλήρως τη σοβαρότητα των συνεπειών του, διαμορφώνοντας ελεύθερα και αυτόνομα τους όρους του⁸⁷. Συνεπώς, πρέπει να

⁸⁶ Βλ. ανωτ. §7.Π.Α.1.

⁸⁷ Προς ενίσχυση του επιχειρήματος αυτού μπορεί να παρατηρηθεί ότι και στον γάμο, η σύναψη του οποίου επιτρέπεται και από συμπαραστατούμενα πρόσωπα κατά τις ΑΚ 1351 και 1352, υποστηρίζεται ότι η κατάρτιση σύμβασης κοινοκτημοσύνης προϋποθέτει πλήρη δικαιοπρακτική ικανότητα των συζύγων, λόγω των απρόβλεπτων και σοβαρών οικονομικών συνεπειών της σύμβασης κοινοκτημοσύνης για τους συζύγους. (Κουμάντος, ΟικογΔ, Ι, σ. 216· Δασκαρόλης, Παραδόσεις Ι, σ. 306· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 252· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §14 αρ.5· Παπαχρίστου, ΟικογΔ, σ. 112· ο

γίνει δεκτό ότι το σύμφωνο συμβίωσης καταρτίζεται επί ποινή απόλυτης ακυρότητας⁸⁸ μόνο από πρόσωπα που έχουν πλήρη δικαιοπρακτική ικανότητα.

B. Αρνητικές προϋποθέσεις (κώλυματα)

1. Ύπαρξη άλλου γάμου ή συμφώνου συμβίωσης

Σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 2 περ. α΄ του Ν. 4356/2015 δεν επιτρέπεται η σύναψη συμφώνου συμβίωσης, αν υπάρχει γάμος ή σύμφωνο συμβίωσης των ενδιαφερομένων προσώπων ή του ενός από αυτά. Το ίδιο κώλυμα προβλεπόταν και στην αντίστοιχη διάταξη του Ν. 3719/2008 κατά το πρότυπο της ΑΚ 1354 εδ. α΄ για το κώλυμα από γάμο που προϋπάρχει. Από τη ρύθμιση αυτή προκύπτει ότι, αν υπάρχει προηγούμενος γάμος, έστω και ενός από τα δύο ενδιαφερόμενα πρόσωπα, η έγκυρη κατάρτιση συμφώνου συμβίωσης προϋποθέτει την αμετάκλητη ακύρωση ή λύση του με δικαστική απόφαση ή συναινετικά με συμβολαιογραφικό έγγραφο που έχει καταχωρισθεί στο ληξιαρχείο (ΑΚ 1381, 1438, 1441). Αν έχει προηγηθεί σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 4356/2015⁸⁹, αυτό θα πρέπει να έχει ακυρωθεί με αμετάκλητη δικαστική απόφαση (άρθρο 3) ή να έχει λυθεί με τους προβλεπόμενους στο άρθρο 7 παρ. 1 και 2 του νόμου τρόπους⁹⁰.

Το κώλυμα από την ύπαρξη άλλου γάμου ή συμφώνου συμβίωσης, ως ειδικότερη έκφραση της αρχής της μονογαμίας⁹¹, ορίζεται ως κώλυμα γενικό, με την έννοια ότι η συνδρομή του εμποδίζει τη σύναψη συμφώνου συμβίωσης όχι με

ίδιος, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1403-1404 αρ. 9·Π. Φίλιος, ΟικογΔ⁴, σ. 110. Αντιθ. Σπυριδάκης, ΟικογΔ³, σ. 199-200). Περιορίζονται έτσι σημαντικά τα περιθώρια παρέμβασης του δικαστικού συμπαραστάτη στις περιουσιακές σχέσεις των συζύγων. Αλλιώς στο γερμανικό δίκαιο (§§ 1411 BGB) για τη χορήγηση της συναίνεσης του δικαστικού συμπαραστάτη στη σύμβαση ρύθμισης των περιουσιακών σχέσεων των συζύγων (*Ehevertrag*), εφόσον αυτή απαιτείται. Βλ. αντί άλλων *Gernhuber/Coester-Waltjen*, FamR⁶, §32 αρ. 17. Αντίστοιχα και στο γερμανικό σύμφωνο (LPart) Hk-LPartG/Kemper, § 7 αρ. 17 επ.· *Wellenhofer-Klein*, Die eingetragene..., αρ. 145.

⁸⁸ Για τη μορφολογία της ακυρότητας στο σύμφωνο συμβίωσης ως απόλυτης και μη αυτοδίκαιης βλ. κατωτ. §11.Π. Ως απόλυτα άκυρος, κατ' εξαίρεση της ΑΚ 1683, εκτιμάται και ο γάμος που τελείται από πρόσωπο που έχει τεθεί σε επικουρική δικαστική συμπάρασταση, χωρίς την συναίνεση του δικαστικού συμπαραστάτη του. Βλ. *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις Ι, σ. 129 και ιδίως σε Παραδόσεις ΙΙ, σ. 737· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 549, σημ. 7 (αλλιώς όμως η *ίδια*, Ι, σ. 72)· *Κουτσογράδη/Αγγ. Γεωργιάδη*, Προστατευτικοί θεσμοί..., σ. 115-116.

⁸⁹ Το ίδιο ισχύει και για τα σύμφωνα που συνάφθηκαν υπό τον Ν. 3719/2008, αλλά βάσει των άρθρων 56 παρ. 3 εδ. β΄ και 62 παρ. 1 εδ. γ΄ του Ν. 4356/2015 τα μέρη επέλεξαν να υπαχθούν συνολικά στις διατάξεις του τελευταίου.

⁹⁰ *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 24.

⁹¹ Για τη ratio του κωλύματος στον γάμο βλ. ενδ. *Δεληγιάννη*, ΟικογΔ, Ι, §66, σ. 107· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 51 επ.· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §5 αρ. 42· *Σταθόπουλο-Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1353-1354 αρ. 2. ΑΠ 1877/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

συγκεκριμένα πρόσωπα, αλλά με οποιοδήποτε⁹². Η εφαρμογή της παραπάνω αρχής όχι μόνο στον γάμο αλλά και στο σύμφωνο συμβίωσης⁹³ αντανακλάται και στην τροποποίηση της ΑΚ 1354 εδ. α', με το άρθρο 14 του Ν. 4356/2015, καθώς προστέθηκε ως κώλυμα γάμου και η ύπαρξη συμφώνου συμβίωσης με τρίτον, εφόσον αυτό δεν έχει λυθεί ή ακυρωθεί αμετάκλητα. Η προσθήκη αυτή η οποία επαληθεύει τη θεσμική ενίσχυση του συμφώνου συμβίωσης⁹⁴ κρίθηκε απαραίτητη, καθώς όπως σημειώνεται στην ΑιτΕκθ του νόμου⁹⁵ ο μεταγενέστερος γάμος του ενός μέρους του συμφώνου με τρίτον δεν αποτελεί λόγο αυτοδίκαιης λύσης του συμφώνου μετά την κατάργηση του άρθρου 4 παρ. 1 εδ. γ' του Ν. 3719/2008 με τη διάταξη του άρθρου 62 παρ. 1 εδ. β' του Ν. 4356/2015.

Ζήτημα γεννιέται, αν το σύμφωνο συμβίωσης που συνάφθηκε υπό τον Ν. 3719/2008 δημιουργεί το κώλυμα του άρθρου 2 παρ. 2 περ. α' του Ν. 4356/2015. Στο προηγούμενο καθεστώς, ο ίδιος προβληματισμός επικεντρωνόταν ειδικά στο ερώτημα, αν το άκυρο σύμφωνο συμβίωσης δημιουργεί κώλυμα σύναψης άλλου συμφώνου^{96,97}.

⁹² Βλ. MüKoBGB/Duden⁸, §1 LPartG αρ. 15· BRHP/Hahn⁴, §1 LPartG αρ. 23· Schwab, FamR²⁷, αρ. 545· Gernhuber/Coester-Waltjen, FamR⁶, §42 αρ. 16. Έτσι και για τον γάμο Κουμάντο, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 52· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 72.

⁹³ Βλ. ήδη υπό τον Ν. 3719/2008 Χριστοδούλου, Η συμβίωση..., σ. 72· Περάκη, Η εκτός γάμου..., σ. 124. Αλλιώς Κουτσουράδης, ΕφΑΔ 2009.56.62-63, με κριτική στα άρθρα 2 περ. α' και 4 παρ. 1 περ. γ' του Ν. 3719/2008.

⁹⁴ Κοτζάμπαση, ΕλλΔνη 2016.652.

⁹⁵ Υπό Β, άρθρο 1354 ΑΚ.

⁹⁶ Υπενθυμίζεται ότι ο προβληματισμός είχε περιορισμένη έκταση ενόψει του γεγονότος ότι το σύμφωνο συμβίωσης εμπόδιζε τη σύναψη άλλου συμφώνου, όχι όμως και την τέλεση γάμου η οποία, ακόμη κι αν επιχειρούνταν με τρίτο πρόσωπο, αποτελούσε λόγο αυτοδίκαιης λύσης του προηγούμενου συμφώνου (άρθρο 4 παρ. 1 γ' του Ν. 3719/2008).

⁹⁷ Αντίστοιχα στην αρχική έκδοση του νόμου για το γερμανικό σύμφωνο συμβίωσης [§ 1 Abs. 2 (1) LPartG] δεν προβλεπόταν ρητά κώλυμα σύναψης γάμου, όταν προϋπήρχε σύμφωνο συμβίωσης. Η γερμανική θεωρία υποστήριζε τότε ότι δεν υπάρχει κενό δικαίου, ώστε να εφαρμοστεί αναλογικά το κώλυμα γάμου, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι δεν εμποδίζεται ο γάμος του συντρόφου με τρίτο πρόσωπο (Palandt/Brudermüller⁶², LPartG 1, αρ. 6· Hk-LPartG/Kemper § 1 LPartG αρ.11· Braun, „Ein neues familienrechtliches Institut“, Zum Inkrafttreten des Lebenspartnerschaftsgesetzes, JZ 2002.23.27· τον ίδιο, Ehe und Familie am Scheideweg. Eine Kritik des so genannten Lebenspartnerschaftsgesetzes, 2002, σ. 91· Muscheler, Das Recht..., αρ. 146· Weinreich, FuR 2001.481· Dethloff, NJW 2001.2598.2599). Το Συνταγματικό Δικαστήριο υποστήριξε σχετικά (BVerfG NJW 2002.2543.2547), έχοντας υπόψη την προστασία του γάμου κατά το άρθρο 6 παρ. 1 του Θεμελιώδους Νόμου ότι η μεταγενέστερη σύναψη γάμου επιφέρει την αυτοδίκαιη λύση (ipso jure) του συμφώνου. Έτσι, Battes, Probleme bei der Anwendung des Gesetzes über eingetragene Lebenspartnerschaft –Teil 2, FuR 2002.113.115· Palandt/Brudermüller⁷⁷ (2018), LPartG 1 αρ. 4· Meyer/Mittelstädt, Das Lebenspartnerschaftsgesetz..., σ. 37· Freytag, Lebenspartnerschaftsgesetz, Eheschutzgebot und Differenzierungsverbot, DÖV 2002.445.447· Kaiser, „Entpartnerung“ –Aufhebung der eingetragenen Lebenspartnerschaft gleichgeschlechtlicher Lebenspartner, FamRZ 2002.866.869· Muscheler, FamR⁴, αρ. 856· von Koppenfels-Spies, Voraussetzungen und Folgen der Aufhebung der Lebenspartnerschaft, FÜR 2003.5.8. Βλ. όμως Schwab, FamRZ 2001.385.389. Προς την ίδια κατεύθυνση de lege ferenda Kemper, FPR 2001.449.450. Τη de lege ferenda μεταφορά της §1306 BGB πρότειναν οι Wellenhofer-Klein, Die eingetragene..., αρ. 103· Dethloff, NJW 2001.2598.2599. Το ζήτημα λύθηκε νομοθετικά με τη μεταγενέστερη τροποποίηση της §§1306 BGB („Bestehende Ehe oder Lebenspartnerschaft“), βλ. ενδ.

Συναφώς, διατυπώθηκε η γνώμη⁹⁸ ότι μόνον το έγκυρο σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 3719/2008 δημιουργεί κώλυμα, προφανώς με τη σκέψη ότι από το άκυρο σύμφωνο συμβίωσης, υπό τον ίδιο νόμο, δεν αναπτύσσονται καθόλου έννομα αποτελέσματα (ΑΚ 180). Εκφράστηκε όμως και η αντίθετη άποψη η οποία επιστρατεύοντας επιχειρήματα όπως η σοβαρότητα των συνεπειών του συμφώνου και η ασφάλεια δικαίου⁹⁹ αλλά και η αξιολόγηση της ακυρότητας του συμφώνου ως σχετικής και όχι ως απόλυτης¹⁰⁰ κατέληγε στη θέση ότι το άκυρο σύμφωνο συμβίωσης δημιουργεί κώλυμα σύναψης άλλου συμφώνου μέχρι τη δικαστική προβολή και αναγνώριση της ακυρότητάς του. Από τις παραπάνω απόψεις της θεωρίας ως δογματικά συνεπέστερη¹⁰¹ πρέπει να προκριθεί η πρώτη κατά την οποία μόνον το έγκυρο σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 3719/2008 δημιουργεί κώλυμα. Η θέση αυτή μεταφερόμενη στο καθεστώς του Ν. 4356/2015 επιτρέπει τη διατύπωση της γνώμης ότι δεν δημιουργείται κώλυμα σύναψης συμφώνου συμβίωσης, όταν έχει προηγουμένως συναφθεί άκυρο σύμφωνο συμβίωσης κατά τον προηγούμενο νόμο. Διατηρείται όμως το κώλυμα του άρθρου 2 παρ. 2 περ. α' του Ν. 4356/2015, όταν προϋπάρχει έγκυρο σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 3719/2008.

Η παραπάνω προβληματική ως προς τη δημιουργία κωλύματος από άκυρο σύμφωνο επιλύεται στο εξής με το άρθρο 3 του Ν. 4356/2015. Ειδικότερα, κατ' αντιστοιχία με τις ΑΚ 1372, 1376 και 1381, ο νόμος ορίζει την ακυρότητα του συμφώνου ως μη αυτοδίκαιη, προβλέποντας την κήρυξή της μόνον ύστερα από την άσκηση αγωγής και την έκδοση αμετάκλητης δικαστικής απόφασης. Έτσι, το κώλυμα σύναψης συμφώνου υπάρχει όχι μόνον από προηγούμενο γάμο αλλά και από προηγούμενο έγκυρο και άκυρο/ακυρώσιμο σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 4356/2015 που δεν έχει ακόμα αμετάκλητα ακυρωθεί¹⁰² και εφόσον αυτό έχει καταχωρισθεί στο ληξιαρχείο¹⁰³, όχι όμως και από το ανυπόστατο σύμφωνο¹⁰⁴. Πριν την έκδοση της αμετάκλητης δικαστικής απόφασης το σύμφωνο συμβίωσης που συνάφθηκε χρονικά

Eрман/*Kaiser*¹⁵, §1 LPartG αρ. 7· *Rauscher*, FamR², παρ. 750b (με κριτική)· *Dethloff*, FamR²⁹, §3 αρ. 40 και §7 αρ.14. Αναλυτ. MüKoBGB/*Wacke*⁷, §1 LPartG αρ. 9-10.

⁹⁸ Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ¹, §22 αρ.18· Ν.Γεωργιάδης, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1350-1352 αρ.10.

⁹⁹ Παπαχρίστου, ΟικογΔ, σ.186-187· ο ίδιος σε Παπαχρίστου/*Κουμουτζή/Τσόγκα*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 2, σ. 18-19 και σ. 23-24, κατά τον οποίο και το άκυρο σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 3719/2008 δημιουργεί κώλυμα σύναψης άλλου συμφώνου συμβίωσης και απαιτείται προηγούμενη απόφαση αναγνώρισης της ακυρότητας αυτού, πριν την σύναψη νέου. Βλ. και Χριστοδούλου, Δ.2009.346.352.

¹⁰⁰ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁵, II, σ. 598-599, η ίδια, σε Μελέτες, σ. 610.

¹⁰¹ Βλ. κατωτ. §11.Π για τη γνώμη ότι η ακυρότητα του συμφώνου συμβίωσης του Ν. 3719/2008 διαμορφώνεται ως απόλυτη και αυτοδίκαιη και όχι ως σχετική.

¹⁰² Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §22 αρ.18· Κοτζάμπαση, ΕλλΔνη 2016.652· Σαϊτάκης, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 24.

¹⁰³ Βλ. κατωτ. §8.Ι.

¹⁰⁴ Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §22 αρ.18. Βλ. κατωτ. § 10 για το ανυπόστατο σύμφωνο.

δεύτερο αναπτύσσει πλήρως τα έννομα αποτελέσματά του. Επιπλέον, κατά την άποψη που έχει επικρατήσει ως προς το αντίστοιχο κώλυμα γάμου¹⁰⁵ είναι συνεπές να γίνει δεκτό ότι, αν τυχόν ο πρώτος γάμος ή το πρώτο σύμφωνο συμβίωσης είναι άκυρο και ακυρώνεται με δικαστική απόφαση, ώστε να αίρονται αναδρομικά τα αποτελέσματά του (ΑΚ 1381 και άρθρο 3 παρ. 3α' Ν. 4356/2015), θεραπεύεται η ακυρότητα του δεύτερου συμφώνου συμβίωσης το οποίο είχε συναφθεί πριν την αμετάκλητη ακύρωση του προηγούμενου γάμου ή συμφώνου. Και τούτο, διότι ο γάμος ή το σύμφωνο που ακυρώθηκε θεωρείται σαν να μην έγινε ποτέ¹⁰⁶. Δεν θα ισχύει όμως το ίδιο για την περίπτωση που ο πρώτος κατά σειρά γάμος ή σύμφωνο συμβίωσης λυθεί με τον θάνατο του ενός προσώπου ή αντίστοιχα με διαζύγιο ή δικαιοπραξία (μονομερή καταγγελία του συμφώνου ή διμερή συμφωνία)¹⁰⁷. Κι αυτό, διότι τα αποτελέσματα της λύσης της έννομης σχέσης ισχύουν για το μέλλον και δεν ανατρέπουν τις έννομες συνέπειες που έχουν επέλθει¹⁰⁸. Σε τέτοια περίπτωση, εφαρμόζοντας αναλογικά την ΑΚ 1354 εδ. β'¹⁰⁹ τίποτε δεν εμποδίζει τους συντρόφους να συνάψουν εκ νέου σύμφωνο συμβίωσης μεταξύ τους πριν αυτό ακυρωθεί, εφόσον συντρέχουν όλες οι προϋποθέσεις κύρους και λείπει πλέον το κώλυμα προηγούμενου γάμου ή συμφώνου. Με τη σκέψη μάλιστα ότι το δεύτερο σύμφωνο συμβίωσης αναπτύσσει πλήρως τα έννομα αποτελέσματά του, καθότι δεν θα έχει προλάβει να ακυρωθεί, η εκ νέου σύναψή του (και καταχώρισή του στο ληξιαρχείο) οριστικοποιεί¹¹⁰ τις έννομες συνέπειές του, καθιστώντας ανέφικτη την

¹⁰⁵ Κουμάντος, ΟικογΔ, Ι, σ. 53· Δασκαρόλης, Παραδόσεις Ι, σ. 93· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 72-73· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §5 αρ. 50· Σταθόπουλος/Σταμπέλου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1353-1354 αρ. 1. Αλλιώς Δεληγιάννης, ΟικογΔ, Ι, §67 σ. 112· Σπυριδάκης, ΟικογΔ³, σ. 77.

¹⁰⁶ Βλ. αναλ. κατωτ. §27.Π.Β., όπου και υιοθετούνται επιμέρους εξαιρέσεις στον παραπάνω κανόνα.

¹⁰⁷ Έτσι και στο LPart (§15 Abs. 4 LPartG) που προβλέπει τις περιπτώσεις αποκλεισμού της ακύρωσής του, η οποία δεν παραπέμπει στην ανάλογη εφαρμογή της §§1315 παρ. 2 (1) BGB που με τη σειρά της προβλέπει την αδυναμία ακύρωσης του νέου γάμου σε περίπτωση συνδρομής κωλύματος από προηγούμενο γάμο ή συμφώνου συμβίωσης, όταν η λύση ή ακύρωσή τους είχε ήδη κηρυχθεί αλλά έγινε οριστική και απρόσβλητη μετά τον δεύτερο γάμο. Βλ. Hk-LPartG/Kemper, §1 LPartG αρ. 9· Wellenhofer-Klein, Die eingetragene..., αρ.49.

¹⁰⁸ Βλ. την ΜΠρΛαρ 116/2019, ΕφΑΔ 2020.191 που ακύρωσε τον γάμο που τελέστηκε ενώ προϋπήρχε σύμφωνο συμβίωσης του ενός συζύγου με τρίτο πρόσωπο, το οποίο λύθηκε μεταγενέστερα. Αντίστοιχα στις περιπτώσεις διγαμίας βλ. ΠΠρΑθ 1328/2013, ΤΝΠΝΟΜΟΣ· ΠΠρΑθ 2538/2011, ΤΝΠΝΟΜΟΣ· ΠΠρΑθ 4436/2010, ΤΝΠΝΟΜΟΣ· ΠΠρΑθ 4226/2010, ΤΝΠΝΟΜΟΣ· ΕιρΘεσσαλ 910/2014, ΤΝΠΝΟΜΟΣ (στο πλαίσιο αίτησης διόρθωσης ληξιαρχικής πράξης γάμου).

¹⁰⁹ Βλ. αναλυτ. κατωτ. §11.ΠΙ.Δ για την επικύρωση του άκυρου συμφώνου συμβίωσης και την αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1354 εδ. β'.

¹¹⁰ Αντίστοιχα για τον γάμο, όπου γίνεται δεκτό ότι η επανάληψή του ενεργεί αναδρομικά από τον χρόνο της (πρώτης) τελεσής του, βλ. Μιχαηλίδη-Νουάρο, ΟικογΔ², σ. 42-43· Δεληγιάννη, ΟικογΔ, Ι, §67 σ. 111-112· Κουμάντο, ΟικογΔ, Ι, σ. 54 (που υποστηρίζει την αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 183 παρ. 2, εκτιμώντας ότι αυτή ουσιαστικά δίνει αναδρομική δύναμη στην επικύρωση). Ομοίως Δασκαρόλης, Παραδόσεις Ι, σ. 94. Βλ. και Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 73· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §5 αρ. 51. Ορθότερη φαίνεται η γνώμη (Σταθόπουλος/Σταμπέλου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1353-1354 αρ. 6. Έτσι και η ΠΠρΑθ 4436/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ) κατά την οποία οι έννομες

ακύρωσή του. Πράγματι, η εκ νέου σύναψη του (άκυρου που δεν πρόλαβε να ακυρωθεί) συμφώνου συμβίωσης αποκλείει την αγωγή του άρθρου 3 παρ. 1 του Ν. 4356/2015. Ωστόσο, αν το άκυρο σύμφωνο συμβίωσης πρόλαβε και ακυρώθηκε, η εκ νέου σύναψή του από τους ίδιους συντρόφους χωρίς το ελάττωμα θα δημιουργεί συνέπειες μόνο για το μέλλον¹¹¹.

2. Συγγένεια (εξ αίματος, εξ αγχιστείας, υιοθεσία)

Κατά το πρότυπο των ΑΚ 1356 και 1357, το άρθρο 2 παρ. 2 περ. β' του Ν. 4356/2015 εισάγει κώλυμα σύναψης συμφώνου συμβίωσης μεταξύ συγγενών εξ αίματος σε ευθεία γραμμή απεριόριστα και σε πλάγια γραμμή ως και τον τέταρτο βαθμό καθώς και μεταξύ αγχιστών σε ευθεία γραμμή απεριόριστα. Επιπλέον, με το άρθρο 2 παρ. 2 περ. γ' του Ν. 4356/2015 προβλέπεται και πρόσθετο κώλυμα σύναψης συμφώνου συμβίωσης μεταξύ του υιοθετήσαντος και εκείνου που υιοθετήθηκε, κατ' αντιστοιχία με την ΑΚ 1360. Τα παραπάνω κωλύματα συγγένειας, η θέσπιση των οποίων δικαιολογείται τόσο για βιολογικούς όσο και κοινωνικούς λόγους¹¹², διαμορφώνονται ως ειδικά ή σχετικά¹¹³, καθώς αντίθετα από το κώλυμα ύπαρξης προηγούμενου γάμου ή άλλου συμφώνου εμποδίζουν τη σύναψη συμφώνου συμβίωσης με συγκεκριμένα πρόσωπα.

Το προβλεπόμενο κώλυμα σύναψης συμφώνου συμβίωσης λόγω εξ αίματος συγγένειας δεν δημιουργεί ιδιαίτερα ερμηνευτικά ζητήματα, ώστε αρκεί η αναδρομή στις ερμηνευτικές προσεγγίσεις που έχουν υποστηριχθεί στο πλαίσιο του γάμου¹¹⁴. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο με το κώλυμα της αγχιστείας το οποίο και στο σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 4356/2015 εξακολουθεί να διαφοροποιείται εν μέρει σε σχέση με το αντίστοιχο της ΑΚ 1357. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 2 περ. β' του Ν. 4356/2015 δεν επιτρέπεται η σύναψη συμφώνου συμβίωσης μεταξύ συγγενών εξ

συνέπειες του άκυρου γάμου εξακολουθούν να αναπτύσσονται κανονικά, εφόσον αυτός δεν πρόλαβε να ακυρωθεί. Αφού λοιπόν οι σύζυγοι τον επαναλαμβάνουν, εκλείπει η δυνατότητα προσβολής του γι' αυτό και γίνεται λόγος για «οριστικοποίηση» των αποτελεσμάτων του. Αντιθ. Π. Φίλιος, ΟικογΔ⁴, σ. 45, κατά τον οποίο η επανάληψη του γάμου ενεργεί για το μέλλον.

¹¹¹ Βλ. τις ίδιες ως άνω παραπομπές.

¹¹² Για τον δικαιολογητικό λόγο της ρύθμισης στον γάμο βλ. ενδ. Δεληγιάννη, ΟικογΔ, Ι, §66 σ. 106 επ.: Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 75· Σταθόπουλο/Σταμπέλου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1355-1366 αρ. 4-5.

¹¹³ Έτσι και στον γάμο, βλ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 75· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §5 αρ.52· Σταθόπουλο/Σταμπέλου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1355-1366 αρ. 3.

¹¹⁴ Βλ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 75 επ.: Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §5 αρ.52-54· Σταθόπουλο/Σταμπέλου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1355-1366 αρ. 6-8. ΟΛΑΠ 1810/1986, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΠΠΡΑΘ 6130/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠΡΑΘ 3755/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Βλ. και Wellenhofer-Klein, Die eingetragene..., αρ. 50. Για τη ratio των κωλυμάτων συγγένειας ιδίως στην περίπτωση των ομόφυλων ζευγαριών βλ. Dethloff, FamR²⁹, §7 αρ. 13.

αγχιστείας σε ευθεία γραμμή απεριορίστα, δεν εμποδίζεται όμως μεταξύ αγχιστών σε πλάγια γραμμή ως και τον τρίτο βαθμό, αντίθετα απ' ότι ισχύει στον γάμο. Ο περιορισμός του εν λόγω κώλυματος ήδη υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 δικαιολογούνταν με τη σκέψη ότι αυτό θα ήταν υπερβολικό¹¹⁵, δεδομένου ότι το αντίστοιχο κώλυμα για τον γάμο αξιολογούνταν από σημαντική μερίδα της θεωρίας ως αναχρονιστικό¹¹⁶. Εντούτοις, η παραπάνω διαφοροποίηση σε σχέση με τον γάμο, η οποία παραμένει και με τον Ν. 4356/2015, επέτρεψε δικαιολογημένα τη διατύπωση της γνώμης ότι η σχετική ρύθμιση του άρθρου 2 παρ. 2 περ. β' αποτελεί «*επίσημη*» *παρακαμπτήριο* των κωλυμάτων του γάμου καθιστώντας το σύμφωνο συμβίωσης υποκατάστατο αυτού¹¹⁷. Η παρατήρηση αυτή αμβλύνεται, πάντως, μετά την πρόσφατη απόφαση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Θεοδώρου και Τσοτσορού*¹¹⁸, η οποία σε σχέση με τον εν λόγω κώλυμα γάμου διαπίστωσε ότι υπάρχει παράβαση του άρθρου 12 της ΕΣΔΑ.

Στο πλαίσιο συγκεκριασμού των παραπάνω αντιρρήσεων, υποστηρίχθηκε ότι το κώλυμα γάμου λόγω συγγένειας εξ αγχιστείας σε πλάγια γραμμή της ΑΚ 1357 θα μπορούσε να καταργηθεί ερμηνευτικά με αναλογική εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 2 παρ. 2 εδ. β' που ισχύει στο σύμφωνο συμβίωσης¹¹⁹. Η θέση αυτή, ωστόσο, δύσκολα μπορεί να υιοθετηθεί, καθώς δεν φαίνεται να συντρέχουν οι προϋποθέσεις πλήρωσης κενού με αναλογία. Αντίθετα, επιβεβαιώνεται και με τον Ν. 4356/2015 ότι

¹¹⁵ ΑιτΕκθ του Ν. 3719/2008, υπό ΙΙ, άρθρο 2.

¹¹⁶ *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 78· *Σταθόπουλο/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1355-1366 αρ. 5. Ειδικά για το σύμφωνο συμβίωσης υπό τον Ν. 3719/2008 βλ. *Παπαχρίστου*, σε *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 2, σ. 19· *τον ίδιο*, ΕφΑΔ 2008.393.394· *Ν. Γεωργιάδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1354 αρ. 9· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 125. Για το σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 4356/2015 βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 563· *Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 2015.652· *Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο ..., σ. 25.

¹¹⁷ *Κουτσουράδης*, ΕφΑΔ 2009.56.63, σημ. 55· *Παντελίδου*, ΕφΑΔ 2008.386.388-389· *Περάκη*, Η εκτός γάμου ..., σ. 125, η οποία υποστηρίζει ότι η αναφορά του ν. 3719/2008 μόνο στην ευθεία αγχιστεία θα μπορούσε να επικροτηθεί, αν συνοδευόταν από την κατάργηση της εκ πλαγίου αγχιστείας και ως κώλυματος γάμου· *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 74, ο οποίος εντοπίζει στη ρύθμιση του Ν. 3719/2008 όχι απλά αξιολογική αντινομία, αλλά ατέλεια στο νομοθετικό σχεδιασμό, η οποία στοιχειοθετεί κενό πληρώσιμο με αναλογία δικαίου, ώστε να εφαρμοστούν οι ρυθμίσεις που απηχούν τις νεότερες νομοθετικές αξιολογήσεις· *ο ίδιος*, Δ 2009.346.351.

¹¹⁸ Με την απόφασή του ΕΔΔΑ *Theodorou και Tsotsorou κατά Ελλάδα* (57854/15) κρίθηκε (αντίστοιχα με παλαιότερη νομολογία του, *Β. και Λ. κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (36536/02, 13 Σεπτεμβρίου 2005), *Rees κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (17 Οκτωβρίου 1986, σειρά Α αρ.106) και *F. κατά Ελβετίας* (18 Δεκεμβρίου 1987, σειρά Α αρ. 128) ότι το κώλυμα γάμου λόγω αγχιστείας εκ πλαγίου συνιστά δυσανάλογο περιορισμό στο δικαίωμα του γάμου και ότι υπάρχει παράβαση του άρθρου 12 της ΕΣΔΑ. Βλ. συναφώς *Κωστοπούλου*, Κώλυμα γάμου λόγω αγχιστείας συγγένειας σε πλάγια γραμμή. Η καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ Θεοδώρου και Τσοτσορού κατά Ελλάδα (5.9.2019), ΕφΑΔ 2019.865.

¹¹⁹ *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, ΙΙ, σ. 596, σημ. 12 και ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 563, σημ. 12· *η ίδια*, ΕΝΟΒΕ, σ. 12· *η ίδια*, σε Μελέτες, 609· *Σταμπέλου*, ΧρΙΔ 2009.189.191· *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 74· *Παναγόπουλος*, Γάμος..., σ. 159.

ο νομοθέτης επέτρεψε συνειδητά τη δυνατότητα σύναψης συμφώνου συμβίωσης μεταξύ εκ πλαγίου συγγενών εξ αγχιστείας, όχι όμως και γάμου, καθώς επανέλαβε στο νεότερο νόμο τη διατύπωση του προηγούμενου Ν. 3719/2008 χωρίς αντίστοιχα να τροποποιήσει το γράμμα της ΑΚ 1357, όπως το έπραξε με τις ΑΚ 1354, 1462¹²⁰, 1463 και 1576.

Πρέπει εξάλλου να γίνει δεκτό ότι η μη πρόβλεψη κωλύματος σύναψης συμφώνου συμβίωσης λόγω εκ πλαγίου συγγένειας εξ αγχιστείας, ή αντίστροφα η μη κατάργηση του προβλεπόμενου στην ΑΚ 1357 κωλύματος τέλεσης γάμου μεταξύ εκ πλαγίου συγγενών εξ αγχιστείας, δεν σημαίνει ότι το σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 4356/2015 αποτελεί θεσμό υποδεέστερο του γάμου. Αντιθέτως, αποτελεί έκφραση της εναλλακτικότητας του θεσμού σε σχέση με τον γάμο, όπου ένα παρωχημένο κώλυμα δεν έχει θέση. Η κατάργησή του στο πεδίο του γάμου απορρίφθηκε, μάλλον, ως πρόωγη, εξαιτίας του έντονα ηθικού περιεχομένου του¹²¹. Η αναθεώρησή του θα είναι όμως αναπόφευκτη μετά τη σχετική καταδίκη της χώρας μας με την προαναφερθείσα απόφαση του ΕΔΔΑ. Συνεπώς, το σύμφωνο συμβίωσης που συνάπτεται μεταξύ αγχιστών εκ πλαγίου είναι έγκυρο και αναπτύσσει πλήρως τις έννομες συνέπειες του, εφόσον ασφαλώς καταχωρισθεί στο ληξιαρχείο.

¹²⁰ Το β' εδάφιο της ΑΚ 1462 τροποποιήθηκε με το άρθρο 14 του Ν. 4356/2015, προβλέποντας τη δημιουργία αγχιστείας και με τη σύναψη συμφώνου συμβίωσης, επιλύοντας στο εξής το σχετικό προβληματισμό που είχε αναπτυχθεί υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008. *Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 2015.652· *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 25. Για τις απόψεις που είχαν προηγουμένως διατυπωθεί βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΕΝΟΒΕ, σ. 13, η οποία απέκρουε τη δημιουργία αγχιστείας μέσω του συμφώνου συμβίωσης· *την ίδια*, σε *Μελέτες*, σ. 609-610· *την ίδια*, *ΟικογΔ*⁵, II, 596. Ομοίως *Απ. Γεωργιάδης*, *ΟικογΔ*¹, §22 αρ.19· *Παντελίδου*, ΕφΑΔ 2008.386.389-390· *Παναγόπουλος*, *Γάμος...*, σ. 159. Αντίθ. *Παπαχρίστου*, σε *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 2, σ. 19· *ο ίδιος*, ΕφΑΔ 2008.393.394. Από τις παραπάνω απόψεις, αξιολογώντας ως ορθότερη εκείνη που απέκρουε την ίδρυση συγγένειας εξ αγχιστείας από το σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 3719/2008, καθώς άλλωστε απουσίαζε ειδική ρύθμιση στον νόμο αυτό αλλά και στην ΑΚ 1462, σωστό είναι να γίνει παραπέρα δεκτό ότι δεν δημιουργείται κώλυμα αγχιστείας που να εμποδίζει τη σύναψη συμφώνου συμβίωσης του Ν. 4356/2015 (ούτε αντίστοιχα κώλυμα γάμου) μεταξύ των μερών, όταν λ.χ. ο ένας είχε προηγουμένως συνάψει σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 3719/2008 με εξ αίματος συγγενή σε ευθεία γραμμή του άλλου (πχ. ο πρώην σύντροφος της κόρης με σύμφωνο του Ν. 3719/2008 μπορεί έγκυρα να συνάψει σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 4356/2015 με τη μητέρα της, διότι δεν έγιναν ποτέ εξ αγχιστείας συγγενείς. Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, *ΟικογΔ*², §22 αρ. 20.). Στο γερμανικό δίκαιο για την ίδρυση συγγένειας εξ αγχιστείας από το έγκυρο σύμφωνο (eLPart) και τη διατήρησή της και μετά τη λύση του βλ. *Staudinger/Voppel* (2010), §11 LPartG, αρ. 6 επ.· *MüKoBGB/Wacke*⁷, §11 LPartG αρ. 2, 5· *MüKoBGB/Duden*⁸, §11 LPartG αρ. 2,5· *BRHP/Hahn*⁴, §11LPartG αρ. 1 επ.· *Palandt/Brudermüller*⁸, LPartG 11 αρ.1-2· *Erman/Kaiser*¹⁵, §11 LPartG αρ. 1 και 6· *Soergel/Wellenhofer*¹³, §11 LPartG αρ. 5· *Muscheler*, *Das Recht...*, αρ. 397· *τον ίδιο*, *FamR*⁴, αρ. 857.

¹²¹Βλ. ΑΠ 955/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Αντίστοιχα βλ. τα επιχειρήματα της Ελληνικής Κυβέρνησης επί της απόφασης του ΕΔΔΑ *Theodorou και Tsotsorou* κατά Ελλάδας (βλ. προηγ. σημ.), κατά τα οποία η θέσπιση του κωλύματος δικαιολογείται, μεταξύ άλλων, από ευρύτερες αντιλήψεις ηθικής φύσης και από εκτιμήσεις βιολογικής φύσης.

Περαιτέρω, το άρθρο 2 παρ. 2 περ. γ' του Ν. 4356/2015 επανέλαβε την αντίστοιχη ρύθμιση του Ν. 3719/2008, προβλέποντας κώλυμα σύναψης συμφώνου συμβίωσης *μεταξύ εκείνου που υιοθέτησε και αυτού που υιοθετήθηκε*. Η γραμματική διατύπωση της διάταξης υπό το προηγούμενο νομοθετικό καθεστώς προβληματίσε έντονα τη θεωρία, ενόψει της ουσιώδους απόκλισής της από την ΑΚ 1360, σύμφωνα με την οποία *εμποδίζεται ο γάμος εκείνου που υιοθέτησε ή των κατιόντων του με αυτόν που υιοθετήθηκε*. Το κώλυμα διατηρείται και μετά τη λύση της υιοθεσίας. Ειδικότερα, τη θεωρία απασχόλησε αφενός η έκταση του κωλύματος, αφετέρου η διατήρησή του μετά τη λύση της υιοθεσίας και η επίδραση στην τελευταία της σύναψης συμφώνου μεταξύ θετού τέκνου και θετού γονέα.

Ξεκινώντας από το τελευταίο ζήτημα της διατήρησης του κωλύματος και μετά τη λύση της υιοθεσίας, διατυπώθηκαν σχετικά δύο εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις, με επικρατούσα εκείνη που αξιολογούσε ότι η σύναψη συμφώνου συμβίωσης εμποδίζεται και μετά τη λύση της υιοθεσίας¹²². Επίσης, ως κρατούσα διαμορφώθηκε η γνώμη ότι η σύναψη συμφώνου συμβίωσης μεταξύ θετού γονέα και θετού τέκνου οδηγεί σε αυτοδικαίη λύση της υιοθεσίας και αναδρομική άρση της απορρέουσας από αυτήν σχέσης σε αντιστοιχία με την ΑΚ 1576¹²³. Η διάταξη αυτή τροποποιήθηκε με το άρθρο 14 του Ν. 4356/2015, ώστε η υιοθεσία να λύνεται αυτοδικαίως και να αίρεται αναδρομικά η σχέση που απορρέει από αυτήν, όχι μόνον αν τελέσουν γάμο αλλά και αν συνάψουν σύμφωνο συμβίωσης κατά παράβαση του νόμου ο θετός γονέας με το θετό τέκνο. Η προσθήκη αυτή ήταν επιβεβλημένη προς αποφυγή του κινδύνου συνύπαρξης της έννομης σχέσης της υιοθεσίας με εκείνη του συμφώνου, ενόψει του μη αυτοδικαίου χαρακτήρα της ακυρότητας μετά τον Ν. 4356/2015. Αν παρ' όλα αυτά συναφθεί σύμφωνο συμβίωσης μεταξύ εκείνου που υιοθέτησε και αυτού που υιοθετήθηκε, τότε όχι μόνον ανατρέπονται αυτοδικαίως και αναδρομικά τα

¹²²Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁵, ΙΙ, σ.596· Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα (-Παπαχρίστου), Το Σύμφωνο..., άρθρο 2, σ. 19 (βλ. όμως τον ίδιο, ΟικογΔ, σ. 187)· Φουντεδάκη, Υιοθεσία..., σ. 321, 339 (ειδικά μεταξύ του πρώην θετού γονέα και του πρώην θετού παιδιού)· Περάκη, Η εκτός γάμου..., σ. 128 που προτείνει την αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1360 εδ. β' και στο σύμφωνο συμβίωσης. Έτσι και Ν. Γεωργιάδης, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1360 αρ. 7· Παναγόπουλος, Γάμος..., σ. 159-160. Με κριτική σε Χριστοδούλου, Η συμβίωση..., σ. 73 επ.

¹²³Υπέρ της αναλογικής εφαρμογής της ΑΚ 1576 (πριν την τροποποίησή της) Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁵, ΙΙ, σ. 596· Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα (-Παπαχρίστου), Το Σύμφωνο..., άρθρο 2, σ. 19· Ν. Γεωργιάδης, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1360 αρ. 7· Παναγόπουλος, Γάμος ..., σ. 160. Αντίθ. Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ¹, § 22 αρ. 21 σημ. 15, με το επιχείρημα ότι το σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 3719/2008 μεταξύ εκείνου που υιοθέτησε και αυτού που υιοθετήθηκε είναι εξαρχής (έστω σχετικώς) άκυρο και δεν παράγει έννομα αποτελέσματα. Θα ήταν επομένως ανεπιεικές από κοινωνικής πλευράς να θεωρηθεί ότι ταυτόχρονα με την κατάρτιση μιας εκ των πραγμάτων ανίσχυρης δικαιοπραξίας λύνεται και η έννομη σχέση της υιοθεσίας.

αποτελέσματα της υιοθεσίας¹²⁴, αλλά συγχρόνως ιδρύεται βάσει του άρθρου 2 παρ. 2 περ. γ' του Ν. 4356/2015 και λόγος ακύρωσης του συμφώνου συμβίωσης. Το ελάττωμα του συμφώνου, παρά την *ex tunc* ανατροπή της υιοθεσίας, δικαιολογείται ενόψει της διαφύλαξης της αγνότητας των οικογενειακών σχέσεων, βάσει της οποίας δεν είναι ανεκτή η σύναψη συμφώνου μεταξύ δύο προσώπων που συνδέονταν, έστω και τεχνητά, με τη συγγενική σχέση γονέα και παιδιού¹²⁵. Για τον λόγο αυτό, παρά το γεγονός ότι στον Ν. 4356/2015 δεν προστέθηκε διάταξη αντίστοιχη της ΑΚ 1360 εδ. β', είναι τελολογικά σκόπιμο να επεκταθεί η απαγόρευση σύναψης συμφώνου συμβίωσης ειδικά μεταξύ του (πρώην) θετού γονέα και του (πρώην) θετού παιδιού και μετά τη λύση της υιοθεσίας, όπως γινόταν δεκτό και υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008¹²⁶. Αυτό σημαίνει ότι το μεταξύ τους κώλυμα θα διατηρείται, ακόμη και μετά τη δικαστική ή συναινετική λύση της υιοθεσίας με την οποία παύει για το μέλλον η συγγενική τους σχέση κατά την ΑΚ 1575 εδ. α'¹²⁷.

Αναφορικά με την έκταση του κωλύματος, συνεπές είναι να γίνει δεκτό ότι το άρθρο 2 παρ. 2 περ. γ' του Ν. 4356/2015 πρέπει να ερμηνεύεται υπό το πρίσμα της ΑΚ 1561 που προβλέπει την πλήρη ένταξη του υιοθετημένου ανηλίκου στην οικογένεια του υιοθετούντος¹²⁸ η οποία και δικαιολογεί την κατ' εξαίρεση «διαστολή»¹²⁹ των καταρχήν στενά ερμηνευτέων κωλυμάτων¹³⁰. Μπορεί επομένως βάσιμα να υποστηριχθεί, όπως άλλωστε γινόταν δεκτό και υπό το Ν. 3719/2008¹³¹, ότι

¹²⁴Κοτζάμπαση, ΕλλΔνη 2016, σ. 653·Σαϊτάκης, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 25, οι οποίοι επισημαίνουν τη διατήρηση μόνο των περιουσιακών δικαιωμάτων του θετού τέκνου σε περίπτωση ακύρωσης του συμφώνου συμβίωσης. Βλ. και Φουντεδάκη, Υιοθεσία..., σ. 386 επ. για την αυτοδίκαιη λύση της υιοθεσίας σε περίπτωση επιγενόμενου γάμου μεταξύ θετού γονέα και θετού παιδιού.

¹²⁵ Βλ. και στον γάμο, Δεληγιάννη, ΟικογΔ I, § 70 σ. 116-117·Κουμάντο, ΟικογΔ I, σ. 57·Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, I, σ. 78.

¹²⁶ Βλ. ανωτ. σημ. 122.

¹²⁷ Έτσι, υπό τον Ν. 4356/2015 Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, II, σ. 563· Κοτζάμπαση, ΕλλΔνη 2016.650.653. Βλ. όμως Απ.. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §22 αρ. 14.

¹²⁸ Βλ. αντίστοιχα στον γάμο Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, I, σ. 78· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², § 5 αρ.58· Σταθόπουλο/Σταμπέλου, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου², άρθρ. 1355-1366 αρ. 11-12· Ν. Γεωργιάδη, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1360 αρ. 3· Παναγόπουλο, Τρεις περιπτώσεις κωλύματος γάμου λόγω συγγένειας υπό το πρίσμα των αλλαγών που επέφερε στον ΑΚ ο ν. 2447/96, Δίγ 2000.53.61.

¹²⁹ Βλ. και στο πλαίσιο του γερμανικού συμφώνου, όπου λόγω της απουσίας ειδικού κωλύματος υιοθεσίας υποστηρίχθηκε στη θεωρία η αναλογική εφαρμογή των αντίστοιχων διατάξεων του γάμου (BGB§ 1307.2, 1308, 1766). Βλ. MüKoBGB/Wacke⁷, §1 LPartG αρ. 11· MüKoBGB/Duden⁸, §1 LPartG αρ. 16· Soergel/Wellenhofer¹³, §1 LPartG αρ. 27 επ.· Schwab, FamRZ, 2001.385.389· Gernhuber/Coester-Waltjen, FamR⁶, §42 αρ. 18· Rauscher, FamR², αρ. 750 b· Lipp, Rechtsprobleme bei der Begründung einer Lebenspartnerschaft, StAZ 2002.354.357· Muscheler, Das Recht..., αρ. 141· ο ίδιος, FPR 2010.227.229· ο ίδιος, FamR⁴, αρ. 841· Wellenhofer-Klein, Die eingetragene..., αρ. 52· Avtiθ. Staudinger/Voppel (2010), §1 LPartG αρ. 69· BRHP/Hahn⁴, §1 LPartG αρ. 24· Erman/Kaiser¹⁵, §1 LPartG αρ. 9· Hk-LPartG/Kemper, §1 αρ. 14 επ.· Kemper, Rechtsanwendungsprobleme bei der Eingetragenen Lebenspartnerschaft, FF 2001.156.157.

¹³⁰Βλ. ανωτ. §7.I.

¹³¹Φουντεδάκη, Υιοθεσία..., σ. 320-321· Περάκη, Η εκτός γάμου..., σ. 127.

εμποδίζεται η σύναψη συμφώνου συμβίωσης μεταξύ του θετού παιδιού (και των κατιόντων του) και του υιοθετήσαντος και συγγενών του με αναλογική εφαρμογή του άρθρου 2 παρ. 2 περ. β' του Ν. 4356/2015, ώστε να μην μπορούν έγκυρα να το συνάπτουν πρόσωπα που μεταξύ τους θεωρούνται συγγενείς. Θα πρέπει αντίστοιχα να διατηρείται το κώλυμα σύναψης συμφώνου συμβίωσης μεταξύ του θετού τέκνου και της βιολογικής του οικογένειας με αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1561 εδ. α'¹³².

Σε ό,τι αφορά την υιοθεσία ενηλίκου, κώλυμα σύναψης συμφώνου συμβίωσης μεταξύ υιοθετούντος και υιοθετήσαντος θα υπάρχει συνηθέστερα λόγω του απαιτούμενου βαθμού συγγένειας (ΑΚ 1579), στηριζόμενο στο άρθρο 2 παρ. 2 περ. β', με εξαίρεση την περίπτωση που η υιοθεσία γίνεται μεταξύ αγχιστών σε πλάγια γραμμή, οπότε όμως και θα καλείται σε εφαρμογή η περ. γ' της παραπάνω διάταξης. Επειδή, όμως, ο υιοθετηθείς ενήλικος δεν εντάσσεται πλήρως στην οικογένεια του υιοθετούντος, δημιουργείται το ερώτημα, ενόψει και της ατελούς διατύπωσης του άρθρου 2 παρ. 2 περ. γ' του Ν. 4356/2015, κατά πόσον δημιουργείται το κώλυμα της υιοθεσίας μεταξύ αυτού που υιοθετήθηκε (και των κατιόντων του που γεννήθηκαν μετά την υιοθεσία –ΑΚ 1584) και εκείνου που υιοθέτησε και των συγγενών του (ιδίως των κατιόντων του), πέραν εκείνων των κωλυμάτων που μπορούν να θεμελιωθούν στην ΑΚ 1579 σε συνδυασμό με το άρθρο 2 παρ. 2 περ. β' του Ν. 4356/2015. Στην περίπτωση αυτή για λόγους διαφύλαξης της καθαρότητας των συγγενικών σχέσεων θα πρέπει να γίνει ερμηνευτικά δεκτό, κατ' αντιστοιχία προς τον γάμο¹³³ και όπως είχε υποστηριχθεί και υπό τον Ν. 3719/2008¹³⁴, ότι εμποδίζεται η σύναψη συμφώνου συμβίωσης σε περίπτωση υιοθεσίας ενηλίκου μεταξύ εκείνου που υιοθέτησε ή των κατιόντων του με αυτόν που υιοθετήθηκε με αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1360 παρ. 1. Με τους λοιπούς συγγενείς του θετού γονέα δεν ιδρύεται κώλυμα (με την επιφύλαξη της περ. β' του άρθρου 2 παρ. 2 του νόμου), αφού μεταξύ τους δεν ιδρύεται συγγενικός δεσμός (ΑΚ 1585)¹³⁵. Πρέπει επίσης να γίνει δεκτό ότι κώλυμα σύναψης συμφώνου ιδρύεται και μεταξύ του θετού γονέα με τους κατιόντες του θετού παιδιού που γεννήθηκαν μετά την υιοθεσία, αφού και αυτοί θεωρούνται κατιόντες του θετού γονέα κατά την ΑΚ 1584. Τέλος, όπως έγινε δεκτό και στην υιοθεσία ανηλίκου, έτσι και εδώ,

¹³² Έτσι Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §22 αρ. 21-22· Κοτζάμπαση, ΕλλΔνη 2016.650.652-653· Σαϊτάκης, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 25-26.

¹³³ Βλ. σχετ. Φουντεδάκη, Υιοθεσία..., σ. 338-339. Πρβλ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 79· Σταθόπουλου/Σταμπέλου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1355-1366 αρ. 12.

¹³⁴ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁵, ΙΙ, σ. 596· Περάκη, Η εκτός γάμου..., σ. 127.

¹³⁵ Υπό τον Ν. 4356/2015 βλ. Σαϊτάκη, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 26.

σκόπιο είναι το κώλυμα της υιοθεσίας ειδικά μεταξύ του (πρώην) θετού γονέα με το (πρώην) θετό παιδί να διατηρείται και μετά τη λύση της υιοθεσίας¹³⁶.

III. Έλλειψη γενικών λόγων ακυρότητας

A. Εικονικότητα

1. Το σύμφωνο συμβίωσης ως δικαιοπραξία δεκτική εικονικότητας

Σε αντίθεση προς τον γάμο ο οποίος κατά την άποψη που επικρατεί τόσο στη θεωρία¹³⁷ όσο και στη νομολογία¹³⁸ αποτελεί δικαιοπραξία ανεπίδεκτη εικονικότητας το σύμφωνο συμβίωσης μπορεί να είναι εικονικό. Τούτο προβλέπεται ρητά στο άρθρο 2 παρ. 3 εδ. β' του Ν. 4356/2015 προς άρση οποιασδήποτε σχετικής αμφιβολίας¹³⁹. Εξάλλου, ήδη υπό το προηγούμενο νομοθετικό καθεστώς υποστηριζόταν η γνώμη¹⁴⁰ ότι το σύμφωνο συμβίωσης είναι δεκτικό εικονικότητας, παρά την έλλειψη σχετικής

¹³⁶ Έτσι υπό τον Ν. 3719/2008 *Φουντεδάκη*, Υιοθεσία..., σ. 339.

¹³⁷ Βλ. *Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 705· *Γαζή*, Δικαιοπραξίαι, Γ', σ. 44· *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, § 69, σ. 379· *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 37 αρ.4· *τον ίδιο*, ΟικογΔ², §5 αρ.15, σημ. 7· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου¹, άρθρ. 1372 αρ. 4· *Καράση*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 12· *Καρακατσάνη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου¹, άρθρ. 138-139 αρ. 5 (βλ. όμως *τον ίδιο*, Η υπογραφή του ιδιωτικού εγγράφου από τον αντιπρόσωπο, 1982, σ. 75, σημ. 21, όπου υιοθετεί την αντίθετη άποψη)· *Λαδά*, ΓενΑρχ II, § 43 αρ.25, σημ. 46· *Π. Φίλιο*, ΓενΑρχ⁴, σ. 302· *Καρύμπαλη-Τσίπτσιου*, Η ακυρότητα², σ. 127-130· *Ασπρογέρακα-Γρίβα*, ΓενΑρχ, §74, σ. 297. Έτσι και σε *Μιχαηλίδη-Νουάρο*, ΟικογΔ², σ. 54· *Ράμμο*, ΕρμΑΚ, Εισαγ. άρθρ. 1372-1385 αρ. 8· *Τούση*, ΟικογΔ⁴, §30, σ. 78· *Δελιγιάννη*, Εισηγήσεις Αστικού Δικαίου², τεύχ. α', 1989, §96, σ. 218 (βλ. όμως *τον ίδιο*, ΟικογΔ, I, § 87 σ. 150-151)· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, I, σ. 45 και 87· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, σ. 82-83 και 113-114. Αντιθ. *Δασκαρόλης*, Παραδόσεις I, σ. 106· *Σταθόπουλος/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1350-1352 αρ. 16-17· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ.40-41, 68· *Κοτζάμπαση*, Νεότερα ερμηνευτικά..., σ. 1188· *Καραγιάννης*, Η προβληματική της εικονικότητας στο ιδιωτικό δίκαιο, 2002, 591 επ., ιδίως 593· *ο ίδιος*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 138-139 αρ. 49, σημ. 177-178. Έτσι και στο γερμανικό δίκαιο κατά την §§1314 παρ. 2 (5) BGB. Ενδ. *MüKoBGB/Wellenhofer*⁸, §1314 αρ. 33 επ· *NK-BGB/Finger*³, (2014), §1314 αρ. 26· *Schwab*, FamR²⁷, αρ. 87 επ· *Gernhuber/Coester-Waltjen*, FamR⁶, §11 αρ. 18 επ· *Muscheler*, FamR⁴, αρ. 261· *Dethloff*, FamR²⁹, §3 αρ. 33.

¹³⁸ ΑΠ 789/1978, ΝοΒ 1979.569· ΑΠ 149/1957, ΝοΒ 1957.674· ΕφΑθ 11363/1986, ΕλλΔνη 1987.1326 (για τις εικονικές δηλώσεις στο συναινετικό διαζύγιο)· ΠΠρΑθ 759/2012, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠρΒερ 507/1951, Αρμ 1952.186. Βλ. όμως ΔΕφΘεσσαλ 823/2014· ΔΕφΑθ 5294/1995, ΔΕΝ 1996.878· ΔΠρΗρακλ 1161/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ («...η απαραίτητη ...προϋπόθεση για να αναγνωρισθεί συνταξιοδοτικό δικαίωμα στο χήρο συνταξιούχου του ΙΚΑ, ο θάνατος δηλαδή της συνταξιούχου μετά την πάροδο 5 ετών από την τέλεση του γάμου, έχει θεσπιστεί για να διασφαλιστούν τα συμφέροντα του ΙΚΑ.. από την τέλεση γάμων που αποβλέπουν στην καταστρατήγηση του νόμου»). Αλλιώς ΔΕφΑθ 648/1996. Πρβλ. και ΕφΑθ 976/1996, ΕλλΔνη 1996.1619. Βλ. όμως το άρθρο 35 της Οδηγίας 2004/38/ΕΚ για την ελεύθερη κυκλοφορία και διαμονή των πολιτών της ΕΕ και το άρθρο 26 του πδ. 106/2007 για τους εικονικούς γάμους. Συναφώς βλ. *Λέντζη*, Η έννοια της οικογένειας στο πλαίσιο της οδηγίας 2004/38/ΕΚ για την ελεύθερη κυκλοφορία και διαμονή των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Τιμ. Τόμ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, σ. 250 επ.

¹³⁹ ΑιτΕκθ Ν. 4356/2015, υπό Β όπου αναφέρεται: «Στο άρθρο 2 ... προστίθεται όμως και η ρητή διευκρίνιση ότι «ακυρότητα συνεπάγεται και η εικονικότητα του συμφώνου», ώστε να είναι σαφές ότι, αντίθετα με ό,τι συμβαίνει στο γάμο όπου η εικονικότητα δεν συμβιβάζεται με την ανάμιξη στην τέλεσή του δημόσιας αρχής, τα εικονικά σύμφωνα (όπως και οι λοιπές εικονικές δικαιοπραξίες) είναι άκυρα».

¹⁴⁰ *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ¹, § 22 αρ. 32· *Παπαχρίστου/Κουμουτζής/Τσουκά (-Παπαχρίστου)*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 3, σ. 24· *Παντελίδου*, ΕφΑΔ 2008.386.387.389· *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 98· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 139.

διάταξης, καθώς στην ΑιτΕκθ του Ν. 3719/2008¹⁴¹ αναφερόταν ότι στο σύμφωνο ισχύουν οι γενικοί λόγοι ακυρότητας των δικαιοπραξιών. Έτσι, η εικονικότητα στο πεδίο του συμφώνου εκφράζει την αρνητική διάσταση της αρχής της ιδιωτικής αυτονομίας¹⁴².

Αξιολογώντας ως ορθή την κρατούσα θέση, σύμφωνα με την οποία ο γάμος δεν είναι δεκτικός εικονικότητας, ενόψει και της περιοριστικής απαρίθμησης των λόγων ακυρότητας της ΑΚ 1372¹⁴³, μπορεί να δικαιολογηθεί η εν λόγω διαφοροποίησή του προς το σύμφωνο συμβίωσης με την ακόλουθη σκέψη. Στον γάμο συμπράττει ως αποδέκτης της σύγχρονης και αυτοπρόσωπης δήλωσης βούλησης των μερών δημόσια αρχή¹⁴⁴ η οποία δεν είναι δυνατόν να συμμετέχει στην εικονικότητα¹⁴⁵. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο με το σύμφωνο συμβίωσης για το οποίο προβλέπεται ως στοιχείο της νομοτυπικής μορφής του η τήρηση συμβολαιογραφικού τύπου, αλλά ο συμβολαιογράφος δεν λειτουργεί ως δημόσια αρχή, ούτε προβαίνει ή αποδέχεται ο ίδιος δήλωση βούλησης¹⁴⁶. Απλώς περιβάλλει με τον προβλεπόμενο τύπο τη συμφωνία των μερών με την οποία ρυθμίζουν τη συμβίωσή τους. Αντίστοιχα, σωστό φαίνεται να γίνει δεκτό ότι η καταχώριση του συμφώνου στο ληξιαρχείο (δημόσια αρχή) δεν μπορεί να δικαιολογήσει επιφυλάξεις ως προς τον χαρακτήρα του συμφώνου ως δεκτικού εικονικότητας, δεδομένου ότι η παραπάνω καταχώριση αποτελεί απλώς αναγκαίο όρο για την επέλευση των εννόμων συνεπειών του, χωρίς άλλωστε ο ληξιαρχος να

¹⁴¹ ΑιτΕκθ υπό ΙΙ, άρθρο 3.

¹⁴² Βλ. *Καρύμπαλη-Τσίπτσιου*, Η ακυρότητα², σ. 19-20· *Καραγιάννη*, Η προβληματική..., σ. 118 επ.· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 138-139 αρ. 21-22. Έτσι και *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, *ΔΔικαιοπραξ*, § 49 αρ.5.

¹⁴³ *Καρύμπαλη-Τσίπτσιου*, ό.π., σ. 128, σημ. 68.

¹⁴⁴ Για την παρουσίαση της άποψης ότι νομικές πράξεις που επιχειρούνται από τη δημόσια αρχή ή με τη σύμπραξη αυτής δεν προσφέρονται ως αντικείμενα εικονικότητας, βλ. *Καρύμπαλη-Τσίπτσιου*, ό.π., σ. 115-126 μ.π.π. σε θεωρία και νομολογία (σημ. 35-63).

¹⁴⁵ *Καρύμπαλη-Τσίπτσιου*, ό.π., σ. 127-128, σημ. 67-68.

¹⁴⁶ Βλ. και *BRHP/Hahn*⁴, §1 LPartG αρ. 13· *Palandt/Brudermüller*⁷⁷, LPartG 1 αρ. 1· *Gernhuber/Coester-Waltjen, FamR*⁶, §42 αρ.23.

νομιμοποιείται να προβεί σε έλεγχο του κύρους του¹⁴⁷. Έτσι, το εικονικό σύμφωνο συμβίωσης είναι άκυρο σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 3 εδ. β' του Ν. 4356/2015¹⁴⁸.

Πρωτού αναπτυχθεί διεξοδικότερα το εννοιολογικό περιεχόμενο του εικονικού συμφώνου σωστό φαίνεται να προηγηθεί η αντιδιαστολή του προς το σύμφωνο το οποίο συνάπτεται από επιλήψιμα ελατήρια, άσχετα προς τον σκοπό του. Στην περίπτωση αυτή, τα ενδιαφερόμενα μέρη προβαίνουν στη σύναψη συμφώνου συμβίωσης υποκινούμενα, όχι από τη βούλησή τους να ρυθμίσουν νομικά τη συμβίωσή τους, αλλά με σκοπό να εξυπηρετήσουν άλλες ανάγκες, όπως πχ. την εφαρμογή σε αυτούς διατάξεων για συνυπηρέτηση στο δημόσιο, για οικογενειακή επανένωση, για δημοσιονομικά ωφελήματα κ.λπ. Τούτο ωστόσο δεν σημαίνει αναγκαστικά ότι τα μέρη προέβησαν σε μη σοβαρή αλλά φαινομενική δήλωση βούλησης ως προς τη ρύθμιση της συμβίωσής τους. Έτσι, κατά κανόνα το σύμφωνο συμβίωσης σε αυτές τις περιπτώσεις δεν είναι εικονικό¹⁴⁹. Η σοβαρότητα της δήλωσης βούλησης των μερών

¹⁴⁷ Βλ. *Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 2016.650.653, η οποία επισημαίνει ότι ο συμβατικός χαρακτήρας του συμφώνου συμβίωσης επιτρέπει την αποδοχή της εικονικότητας ως λόγου ακυρότητας στο σύμφωνο συμβίωσης χωρίς την ανάγκη της προάσπισης της δημόσιας αρχής που είναι εν προκειμένω το Ληξιαρχείο. Πρβλ. και *Καρύμπαλη-Τσίτσιου*, Η ακυρότητα², σ. 125 και κατωτ. §8.Π. Αντιθ. στο γερμανικό δίκαιο επιβάλλεται η άρνηση του ληξιαρχου, όταν είναι πρόδηλη η ακυρότητα του γάμου [§1310 παρ. 1 (2) BGB]. Την ανάλογη εφαρμογή της διάταξης προτείνει η θεωρία ιδίως στην περίπτωση του εικονικού συμφώνου (eLPart) βλ. *Staudinger/Voppel* (2010), §1 LPartG αρ. 83· *MüKoBGB/Wacke*⁷, §1 LPartG, αρ. 12· *MüKoBGB/Duden*⁸, §1 LPartG αρ. 17· *BRHP/Hahn*⁴, §1 LPartG αρ. 15, 25· *Palandt/Brudermüller*⁷⁷, LPartG 1 αρ. 4· *Soergel/Wellenhofer*¹³, §1 LPartG αρ. 30· *Lipp*, StAZ 2002.354.358· *Muscheler*, Das Recht..., αρ. 181· *Wellenhofer-Klein*, Die eingetragene..., αρ. 54· *Dethloff*, FamR²⁹, §7 αρ. 15. Βλ. όμως και *Erman/Kaiser*¹⁵, §1 LPartG αρ. 10.

¹⁴⁸ Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, σ. 564· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §22 αρ.32· *Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 2016.650.653· *Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 30.

¹⁴⁹ Έτσι στον γάμο *Μιχαηλίδης-Νούρος*, ΟικογΔ², σ. 54· *Δεληγιάννης*, ΟικογΔ, I, §87 σ. 151· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 83· *Σταθόπουλος/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1350-1352 αρ.17· *Κοτζάμπαση*, Νεότερα ερμηνευτικά..., σ. 1189. ΑΠ 149/1957, ΝοΒ 1958.674. Βλ. και την πιο πρόσφατη, ΠΠρΑθ 759/2012, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Επιφυλακτική η *Καρύμπαλη-Τσίτσιου*, Η ακυρότητα², σ. 129, σημ. 72 (μ.π.π. σε θεωρία), η οποία υποστηρίζει ότι δύσκολα δικαιολογείται η εκτίμηση ενός γάμου ως μη εικονικού, όταν οι μελλόνυμφοι προβαίνουν στην τέλεσή του όχι γιατί επιθυμούν τη δημιουργία συζυγικής σχέσης, αλλά γιατί θέλουν να ικανοποιήσουν άλλες ανάγκες τους που προϋποθέτουν την ύπαρξη γάμου. Ομοίως η *Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 2016.650.653, σύμφωνα με την οποία εάν η κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης δεν αποβλέπει στη συμβίωση των μερών αλλά τα μέρη επιδιώκουν δημοσιονομικά και διοικητικά πλεονεκτήματα, όπως το δικαίωμα επανένωσης των συμβιούντων ή τα ασφαλιστικά δικαιώματα, τότε η δικαιοπραξία είναι άκυρη ως εικονική. Για τη γνώμη ότι αποκλείεται η δυνατότητα ύπαρξης εικονικής συναίνεσης προς υιοθεσία με τη σκέψη ότι το πρόσωπο που συναινεί δεν μπορεί να αγνοεί και να μην αποδέχεται την ίδρυση της σχέσης υιοθεσίας ως συνέπεια της συναίνεσής του βλ. *Φουντεδάκη*, Η ελαττωματική υιοθεσία, 1993, σ. 228· *την ίδια*, Υιοθεσία..., σ. 265 και αναλυτ. για τη δυσχερή διάκριση μεταξύ εικονικής συναίνεσης και συναίνεσης αντίθετης στα χρηστά ήθη, σ. 263 επ. Αλλιώς στο γερμανικό σύμφωνο (eLPart) βλ. *Palandt/Brudermüller*⁷⁷, LPartG 1 αρ. 1· *Erman/Kaiser*¹⁵, §1 LPartG αρ. 10· *Soergel/Wellenhofer*¹³, §1 LPartG αρ. 29· *BRHP/Hahn*⁴, §1 LPartG αρ. 25· *Muscheler*, Das Recht..., αρ. 181· *Wellenhofer-Klein*, Die eingetragene..., αρ. 54· *Dethloff*, FamR²⁹, §7 αρ. 15· Πρβλ. και *Erman/Schmidt-Räntsch*¹⁵, (2017), §138 αρ. 106.

πρέπει να αξιολογείται κατά περίπτωση. Πάντως, το κύρος ενός τέτοιου συμφώνου συμβίωσης ελέγχεται ως προς τη συμφωνία του προς τα χρηστά ήθη¹⁵⁰.

2. Εννοιολογικό περιεχόμενο του εικονικού συμφώνου συμβίωσης

Διαπιστώθηκε ήδη από την παράγραφο που προηγήθηκε ότι η δικαιοπραξία¹⁵¹ του συμφώνου συμβίωσης είναι δεκτική εικονικότητας. Επιχειρώντας περαιτέρω την εννοιολογική προσέγγιση του εικονικού συμφώνου συμβίωσης, συνάγεται από τα παραπάνω ότι το αντικειμενικό στοιχείο της εικονικότητας εντοπίζεται στην ίδια τη σύμβαση. Από το αντικείμενο της εικονικής δικαιοπραξίας διακρίνονται τα υποκειμενικά στοιχεία της τα οποία εξειδικεύονται αφενός στην έλλειψη σοβαρότητας, με την έννοια της απουσίας πρόθεσης νομικής δέσμευσης ή έννομης μεταβολής της υπάρχουσας κατάστασης από την πλευρά του δικαιοπρακτούντος, αφετέρου στην φαινομενικότητά της, δηλαδή της συνειδητής και εκούσιας δημιουργίας στους τρίτους της εντύπωσης ότι η δικαιοπραξία πραγματοποιείται με πρόθεση νομικής δέσμευσης και κατευθύνεται σε έννομη μεταβολή¹⁵².

Γενικά, στο πλαίσιο αναζήτησης της έννοιας της εικονικότητας παραμένει αντικείμενο έντονων επιστημονικών συζητήσεων το ζήτημα, αν το στοιχείο της γνώσης της εικονικότητας ή και της συμφωνίας προς αυτή από τον αντισυμβαλλόμενο (στην περίπτωση της σύμβασης) ή από τον λήπτη της εικονικής δήλωσης (στην περίπτωση της μονομερούς και απευθυντέας δικαιοπραξίας) ή από το πρόσωπο που αφορά η (μη απευθυντέα μονομερής) δικαιοπραξία αποτελούν εννοιολογικά στοιχεία της, ώστε παραπέρα να καθοριστούν οι προϋποθέσεις αξιολόγησης της επιχειρούμενης δικαιοπραξίας ως εικονικής ή όχι. Η τοποθέτηση στην παραπάνω προβληματική ενδιαφέρει εν προκειμένω για την αξιολόγηση της γνώσης και συμφωνίας ως εννοιολογικών στοιχείων του εικονικού συμφώνου συμβίωσης, ώστε να εξακριβωθεί αν πρέπει να συμμετέχουν στην εικονικότητα αμφότερα τα μέρη που συνάπτουν σύμφωνο συμβίωσης και σε περίπτωση αρνητικής απάντησης να αναζητηθούν τα περιθώρια εφαρμογής της ΑΚ 139 για τον αντισυμβαλλόμενο που την αγνοεί.

¹⁵⁰Βλ. κατωτ. §7.ΙΙΙ.Β.

¹⁵¹ Για τη δικαιοπραξία ως αντικείμενο εικονικότητας βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 37 αρ. 2· *Καράση*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 126· *Λαδά*, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 43 αρ. 1· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 49 αρ. 9· *Καρύμπαλη-Τσίπτιου*, Η ακυρότητα², σ. 52 επ. και 112-113.

¹⁵²*Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΑρχ⁵, § 37 αρ.1· *Καράσης*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 126· *Λαδάς*, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 43 αρ. 2-3· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 49 αρ.5-8· *Καρύμπαλη-Τσίπτιου*, ό.π., σ. 56 επ.

Σύμφωνα με την άποψη που επικρατεί στη θεωρία¹⁵³ και στη νομολογία¹⁵⁴, η γνώση της εικονικότητας από την πλευρά του λήπτη της εικονικής δήλωσης βούλησης αποτελεί εννοιολογικό στοιχείο της, με την παραδοχή ότι η ΑΚ 138 παρ. 1 συμπληρώνεται ως προς τον ορισμό της εικονικότητας από την ΑΚ 139 η οποία προσθέτει το στοιχείο της γνώσης της εκ μέρους του συναλλαχθέντος. Αντίθετη γνώμη¹⁵⁵, αποσυνδέοντας την ΑΚ 138 παρ. 1 από την ΑΚ 139, καταλήγει στην εκτίμηση της δικαιοπραξίας ως εικονικής, ανεξάρτητα από τη γνώση της εικονικότητας του αντισυμβαλλόμενου ή λήπτη της σχετικής δήλωσης βούλησης. Πειστικότερη αποδεικνύεται ωστόσο η λύση που προτάθηκε στη θεωρία¹⁵⁶ για την αντιμετώπιση του προβλήματος η οποία κατευθύνεται προς την αποδοχή ως δογματικά ορθότερης της γνώμης ότι η γνώση δεν αποτελεί εννοιολογικό στοιχείο της εικονικότητας. Δικαιολογεί όμως τη διαφορετική αντιμετώπιση του ζητήματος στο πεδίο των συμβάσεων με το επιχείρημα ότι η εικονικότητα της σύμβασης προϋποθέτει από τη φύση της τη συμμετοχή στα στοιχεία της εικονικότητας όλων εκείνων που παίρνουν μέρος στη σύναψή της. Έτσι, η λύση αυτή καταλήγει με συνεπέστερη τεκμηρίωση στην παραδοχή ότι η εκτίμηση της σύμβασης ως εικονικής προϋποθέτει τουλάχιστον γνώση της εικονικότητας από τον αντισυμβαλλόμενο του εικονικά δηλούντος.

¹⁵³Μπαλής, ΓενΑρχ⁸, §40, σ. 126, 128, ο οποίος μάλιστα, συνεπής με τη θέση ότι η γνώση αποτελεί εννοιολογικό στοιχείο της εικονικότητας, επισημαίνει ότι η κρυψιβουλία δεν λαμβάνεται υπόψη. Με παραλλαγή στην παραπάνω κρατούσα θέση, σύμφωνα με την οποία εκτός από τη γνώση απαιτείται και συμφωνία ή συνεννόηση για την εικονικότητα μεταξύ των μερών που μετέχουν στη δικαιοπραξία Γαζής, Δικαιοπραξία Γ', σ. 41· Σημαντήρας, ΓενΑρχ⁴, αρ. 705· Καρακατσάνης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου¹, άρθρ. 138-139 αρ. 4· Καρασής, ΕγγΓενΑρχ, σ. 127 Ασπρογέρακας-Γρίβας, ΓενΑρχ, §74, σ. 295. Από τους παραπάνω συγγραφείς, οι Σημαντήρας (αρ. 710) και Καρασής (σ. 130-131) διακρίνουν και μεταξύ διαγνωσθείσας και μη κρυψιβουλίας (την οποία χαρακτηρίζουν ως ενδιάθετη κατάσταση ή άλλως ως μονομερή εικονικότητα), με την πρώτη περίπτωση να οδηγεί σε ακυρότητα σε αντίθεση με τη δεύτερη. Βλ. συναφώς και Δεληγιάννη, Εισηγήσεις², α', §96, σ. 216-217· Απ. Γεωργιάδη, ΓενΑρχ⁵, §37 αρ. 23. Μάλλον σύμφωνος με την κρατούσα άποψη και ο Λαδάς, ΓενΑρχ, Π, § 43 αρ.8-11, ο οποίος υποστηρίζει ότι η γνώση αποτελεί εννοιολογικό στοιχείο της εικονικότητας χωρίς την ανάγκη επίκλησης της ΑΚ 139. Έτσι και Καραγιάννης, Η προβληματική..., σ. 344 επ. και 390 επ.· ο ίδιος, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 138-139 αρ. 48, σημ. 172 και αρ. 55. Για την αναλυτική παρουσίαση της κρατούσας άποψης με τις επιμέρους διαφοροποιήσεις βλ. Καρύμπαλη-Τσίπτιου, Η ακυρότητα², σ. 70 επ.

¹⁵⁴ Αντί πολλών ΑΠ 480/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 25/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 964/2010, ΝοΒ 2010.2495· ΑΠ 337/2007, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 633/2006, ΕλλΔνη 2006.1026· ΑΠ 74/2006 ΕλλΔνη 2006.1383· ΑΠ 1775/2005 ΕλλΔνη 2006.470· ΑΠ 829/2005, ΕλλΔνη 2006.175· ΑΠ 483/2005, ΕλλΔνη 2005.1431· ΕφΑθ 2439/2008 ΕλλΔνη 50.21· ΕφΔωδ 6/2002, ΝοΒ 2004.58. Βλ. Καρύμπαλη-Τσίπτιου, Η ακυρότητα², σ. 70, σημ. 62, σ. 74, σημ. 72 και 73, σ. 83-84 σημ. 105-108.

¹⁵⁵ Παπαντωνίου, ΓενΑρχ³, §69, σ. 379 και 381· Σπυριδάκης, ΓενΑρχ, § 198β επ., σ. 556 επ.· Π. Φίλιος, ΓενΑρχ⁴, σ. 303· Λιβάνης, Εικονική δήλωση βούλησης και άγνοια του συναλλαχθέντος ως προς αυτήν, ΝοΒ 2002.1084.1086-1089· Π. Κορνηλάκης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, Εισαγ, άρθρ. 1781-1812 αρ. 26. Για την αναλυτική παρουσίαση της άποψης βλ. Καρύμπαλη-Τσίπτιου, ό.π., σ. 86 επ.

¹⁵⁶ Καρύμπαλη-Τσίπτιου, ό.π., σ. 79-82, σ. 89-90 και ιδίως σ. 93 επ.. Σύμφωνα και ο Παπαστερίου, σε Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ΔΔικαιοπραξ, § 49 αρ.21.

Υπό τα ανωτέρω δεδομένα, επιτρέπεται η διατύπωση της γνώμης ότι η πραγματοποίηση εικονικού συμφώνου συμβίωσης προϋποθέτει τη συμμετοχή και των δύο μερών στα στοιχεία της εικονικότητας. Πρέπει δηλαδή αμφότερα τα μέρη¹⁵⁷ να γνωρίζουν θετικά¹⁵⁸ και να συμφωνούν¹⁵⁹ (ή να δηλώνει εικονικά ο ένας και ο άλλος να το γνωρίζει και να το αποδέχεται) ότι προβαίνουν σε κατάρτιση συμφώνου συμβίωσης χωρίς πραγματική πρόθεση νομικής δέσμευσής τους από τη συμφωνία τους για ρύθμιση της συμβίωσής τους με την υπαγωγή τους στον Ν. 4356/2015 και χωρίς σοβαρή βούληση έννομης μεταβολής, αλλά μόνον φαινομενικά για να δημιουργήσουν στους τρίτους την πλασματική αυτή εντύπωση¹⁶⁰. Η συνδρομή των παραπάνω στοιχείων ελέγχεται κατά τον χρόνο κατάρτισης της δικαιοπραξίας¹⁶¹. Στο πλαίσιο της άποψης αυτής αποφεύγεται η ανάγκη επίκλησης της ΑΚ 139 για την προστασία του καλόπιστου αντισυμβαλλόμενου, καθώς αν ο τελευταίος αγνοεί την εικονικότητα της δήλωσης βούλησης του άλλου, τότε δεν υπάρχει καθόλου εικονικό (και άρα άκυρο) σύμφωνο συμβίωσης¹⁶².

3. Εγκυρότητα της καλυπτόμενης δικαιοπραξίας

Τα μέρη που προβαίνουν στην κατάρτιση εικονικού συμφώνου συμβίωσης, σύμφωνα με τα όσα έγιναν δεκτά ανωτέρω, δεν επιδιώκουν καμία έννομη μεταβολή αλλά συγχρόνως επιθυμούν να δημιουργήσουν την εντύπωση στους τρίτους περί του αντιθέτου (απόλυτη εικονικότητα). Ωστόσο, δεν αποκλείεται τα μέρη να προβούν στην κατάρτιση συμφώνου συμβίωσης χωρίς να θέλουν την επέλευση των έννομων αποτελεσμάτων του, αλλά των έννομων συνεπειών άλλης (καλυπτόμενης)

¹⁵⁷ Δεν χρειάζεται να γνωρίζει την εικονικότητα και ο συμβολαιογράφος. ΑΠ 1427/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 932/2009, ΕΕμπΔ 2010.60 (με πρτ Βερβεσού). Απ. Γεωργιάδης, ΓενΑρχ⁵, § 37 αρ.4 σημ. 5· Καρύμπαλη-Τσίπτσιου, Η ακυρότητα², σ. 106, σημ. 192 όπου και παραπομπές σε παλαιότερη νομολογία.

¹⁵⁸ Δεν αρκεί η άγνοια από βαριά αμέλεια κατά την άποψη που εδώ υιοθετείται, καθώς δεν μπορεί να υπάρξει συμφωνία χωρίς θετική γνώση του αντισυμβαλλόμενου. Βλ. Καρύμπαλη-Τσίπτσιου, ό.π., σ. 137-138, σημ. 99 (σύμφωνη γνώμη) και σημ. 100 (αντίθετες απόψεις).

¹⁵⁹ Η έννοια της συμφωνίας στο σημείο αυτό δεν έχει τη σημασία της σύμπτωσης δηλώσεων βούλησης ως αυτοτελούς προϋπόθεσης για τη σύναψη σύμβασης. Βλ. Καρύμπαλη-Τσίπτσιου, ό.π., σ. 142-143.

¹⁶⁰ Πρβλ. και στο γερμανικό δίκαιο για τα στοιχεία του εικονικού συμφώνου, τα οποία σύμφωνα με την §1 παρ. 3 (4) LPartG συντρέχουν, όταν οι σύντροφοι (*Lebenspartner*) κατά τη σύναψή του δεν θέλουν να αναλάβουν καμία από τις υποχρεώσεις της επόμενης §2 που προβλέπει την φροντίδα (*Fürsorge*) και υποστήριξη (*Unterstützung*), με σκοπό τη διαμόρφωση της κοινής τους ζωής (*gemeinsame Lebensgestaltung*). Έτσι ενδ. Dethloff, FamR²⁹, §7 αρ. 15· Wellenhofer-Klein, Die eingetragene..., αρ. 55.

¹⁶¹ Και όχι κατά τον χρόνο επέλευσης των εννόμων αποτελεσμάτων της. Βλ. Καρύμπαλη-Τσίπτσιου, ό.π., σ. 139-140, σημ. 109· Καραγιάννη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 138-139 αρ. 55, σημ. 199· Καραγιάννη, Η προβληματική..., σ. 393· Βαρελά, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 138 αρ. 3· ΑΠ 874/1996, ΕλλΔνη 1997.809. Αντιθ. Μπαλής, ΓενΑρχ⁸, §40, σ. 127.

¹⁶² Άλλο το θέμα της επίκλησης της προστατευτικής διάταξης της ΑΚ 139 από πρόσωπα που βλάπτονται από αυτήν, όπως πχ. από δανειστές. Έτσι, Καρύμπαλη-Τσίπτσιου, ό.π., σ. 107 και 262. Βλ. όμως κατωτ. §27.Π.Α. για τα περιθώρια μεταφοράς της ΑΚ 1385 στο σύμφωνο συμβίωσης.

δικαιοπραξίας την οποία δεν θέλουν να εμφανίσουν στον εξωτερικό κόσμο, γι' αυτό και την καλύπτουν κάτω από την εικονική (σχετική εικονικότητα)¹⁶³.

Με δεδομένη την ακυρότητα του εικονικού συμφώνου συμβίωσης, ζήτημα γεννάται κατά πρώτο λόγο, αν νοείται κάτω από αυτό να υπάρχει άλλη έγκυρη δικαιοπραξία¹⁶⁴ και κατά δεύτερο λόγο ποιες είναι οι προϋποθέσεις για να είναι αυτή έγκυρη. Η τοποθέτηση στον παραπάνω προβληματισμό απαιτεί την αναδρομή στην ΑΚ 138 παρ. 2 η οποία, προϋποθέτοντας την ακυρότητα της εικονικής δικαιοπραξίας, αναζητά πρώτον το υποκειμενικό στοιχείο της υποθετικής βούλησης των δικαιοπρακτούντων να επέλθουν κάποιες έννομες συνέπειες, ακόμη κι αν αυτές δεν εμφανίζονται εξωτερικά και δεύτερον το αντικειμενικό στοιχείο της συνδρομής των όρων που τίθενται από τον νόμο για τη σύστασή της, δηλαδή για τη συγκρότηση των στοιχείων της νομοτυπικής μορφής της και τη συνδρομή των προϋποθέσεων κύρους¹⁶⁵.

Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω παραδοχές, θα μπορούσε να υποστηριχθεί περιπτώσιολογικά ότι κάτω από το εικονικό σύμφωνο συμβίωσης μπορεί να

¹⁶³ Για τη διάκριση μεταξύ απόλυτης και σχετικής εικονικότητας βλ. *Μπαλή* ΓενΑρχ⁸, §40, σ. 129· *Δεληγιάνη*, Εισηγήσεις², α', σ. 218· *Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 704· *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §69, σ. 384· *Καρακατσάνη*, σε Γεωργιάδη-Σταθόπουλου¹ ΑΚ, 138-139 αρ. 2· *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 37 αρ.6-7· *Καράση*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 127· *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, §43 αρ.18-19· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου* (-*Παπαστερίου*), ΔΔικαιοπραξ, §49 αριθ. 12-14· *Π. Φίλιο*, ΓενΑρχ⁴, σ. 304· *Καρύμπαλη-Τσίπτισιου*, Η ακυρότητα², σ. 151-153, σημ. 26-27· *Ασπρογέρακα-Γρίβα*, ΓενΑρχ, §74, σ. 299-300. ΑΠ 1426/2007, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1332/2005, ΝοΒ 2006.218· ΑΠ 1671/2000, ΕλλΔνη 2001.1327.

¹⁶⁴ Στη θεωρία έχει τεθεί ο προβληματισμός αν η λεγόμενη «καλυπτόμενη» δικαιοπραξία είναι αυτοτελής και διακρινόμενη από την εικονική (*Καράσης*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 127) ή αν πρόκειται για μια μόνο δικαιοπραξία στο πλαίσιο της οποίας τα μέρη συμφωνούν επιπλέον ότι η δήλωση βούλησης στην οποία προβαίνουν θα ισχύει μόνον έναντι τρίτων, ενώ στις μεταξύ τους εσωτερικές σχέσεις θα ισχύει κάτι άλλο (*Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §69, σ. 382). Για τις επιμέρους απόψεις που υποστηρίχθηκαν βλ. *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, § 43 αρ.46· *Καρύμπαλη-Τσίπτισιου*, Η ακυρότητα², σ. 147 επ.· *Χελιδόνη*, Η έννοια της καλυπτόμενης δικαιοπραξίας στην ΑΚ 138 παρ. 2, Αρμ 2000.1068.1074· *Καραγιάννη*, Η προβληματική..., σ. 147 επ., και σημ. 509· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 138-139 αρ. 25· *Βαρελά*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 138 αρ.7.

¹⁶⁵ *Μπαλής*, ΓενΑρχ⁸, §40, σ. 129-130· *Σημαντήρας*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 712· *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §69, σ. 382· *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΑρχ⁵, § 37 αρ.8· *Καράσης*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 129· *Λαδάς*, ΓενΑρχ, II, §43 αρ.49-50· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου* (-*Παπαστερίου*), ΔΔικαιοπραξ, §49 αρ.37· *Ασπρογέρακα-Γρίβας*, ΓενΑρχ, §74, σ. 300· *Καραγιάννης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 138-139 αρ. 68 επ. ΑΠ 648/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 429/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1426/2007, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1659/2006, ΕλλΔνη 2007.799· ΑΠ 74/2006, ΕλλΔνη 2006.1383. Για την παρουσίαση της άποψης, σύμφωνα με την οποία στην περίπτωση που ο νόμος απαιτεί την τήρηση ορισμένου τύπου για την καλυπτόμενη δικαιοπραξία, αρκεί να έχει τηρηθεί ο τύπος που προβλέπεται για την εικονική, ακόμη κι αν σε αυτόν δεν περιλαμβάνεται η βούληση των μερών να καταρτίσουν την καλυπτόμενη, με την κρατούσα θέση να τάσσεται υπέρ της λύσης αυτής (όπως στην προηγούμενη υποσημείωση *Μπαλής*, ΓενΑρχ⁸, §40, σ. 130· *Σημαντήρας*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 712· *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §69, σ. 382· *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΑρχ⁵, § 37 αρ.9· *Καράσης*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 129· *Καραγιάννης*, Η προβληματική..., σ. 467 επ.· *ο ίδιος*, αρ. 71· ΟΛΑΠ 36/1998, ΕλλΔνη 1999.40· ΑΠ 1426/2007 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1438/1995, ΕλλΔνη 1998.555.588), ώστε να μην ματαιώνεται ο σκοπός του νόμου να περισωθεί η καλυπτόμενη δικαιοπραξία, βλ. *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, § 43 αρ.52 επ. που προτείνει ως λύση την αναζήτηση του προστατευτικού σκοπού για τον οποίο ο νόμος πρόβλεψε τον τύπο στην καλυπτόμενη δικαιοπραξία και αν αυτός εξυπηρετείται με τον τύπο που τηρήθηκε για την εικονική (βλ. και αρ. 56 επ.).

καλύπτεται σύμβαση ισόβιας προσόδου, εφόσον στον συμβολαιογραφικό τύπο (που τηρήθηκε για το εικονικό σύμφωνο συμβίωσης) περιλαμβάνονται τα ουσιώδη στοιχεία της ΑΚ 840, καθώς συντρέχει και ο όρος της ΑΚ 842 για την τήρηση συμβολαιογραφικού εγγράφου. Δεν μπορεί ωστόσο η καλυπτόμενη δικαιοπραξία να είναι συνδιαθήκη¹⁶⁶ (λ.χ. δύο φίλοι χωρίς άλλους συγγενείς καταρτίζουν εικονικά σύμφωνο συμβίωσης, αντί να συντάξει ο καθένας τη διαθήκη του, με σκοπό εκείνος που θα αποβιώσει πρώτος να κληρονομηθεί από τον άλλο ως προς όλη του την περιουσία, αποφεύγοντας έτσι και την καταβολή μεγάλου φόρου κληρονομιάς που θα συνεπαγόταν η εγκατάσταση εξωτικού ως τιμώμενου με διαθήκη). Και τούτο, διότι αυτή αποτελεί δικαιοπραξία απαγορευμένη κατά την ΑΚ 1717 και ως εκ τούτου άκυρη (174, 180). Ομοίως η καλυπτόμενη δικαιοπραξία δεν θα μπορούσε να είναι ούτε κληρονομική σύμβαση¹⁶⁷, διότι και αυτή απαγορεύεται από τον συνδυασμό των ΑΚ 1710 παρ. 1 και ΑΚ 368. Θα μπορούσε να προβληματιστεί κάποιος, αν κάτω από το εικονικό σύμφωνο θα μπορούσε να καλυφθεί η μονομερής δικαιοπραξία αναγνώρισης πατρότητας, περιλαμβάνοντας και την αναγκαία συναίνεση κατά την ΑΚ 1475 της φαινομενικής συντρόφου και μητέρας. Ο προβληματισμός αυτός αποδεικνύεται μάλλον αλυσιτελής, καθώς ακόμη και το εικονικό σύμφωνο συμβίωσης αναπτύσσει έννομα αποτελέσματα¹⁶⁸, ώστε στην περίπτωση που το τέκνο γεννήθηκε κατά τη διάρκειά του να καλύπτεται από το τεκμήριο πατρότητας (άρθρο 9) το οποίο δεν επηρεάζεται από τη μεταγενέστερη ακύρωσή του (άρθρο 3 παρ. 3).

B. Αντίθεση στα χρηστά ήθη

Ο έλεγχος των εκτός γάμου συμβιωτικών σχέσεων ως ανήθικων είχε απασχολήσει στο παρελθόν τη θεωρία και τη νομολογία κατά τρόπο αποσπασματικό¹⁶⁹. Η κυρίαρχη τάση που διαμορφώθηκε σταδιακά κατευθυνόταν προς

¹⁶⁶ Για την έννοια της συνδιαθήκης βλ. αντί άλλων *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1717 αρ. 1.

¹⁶⁷ Βλ. ενδ. *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1710 αρ. 18 επ.: *Ζερβογιάννη*, Κληρονομικές συμβάσεις: από την απαγόρευση στην αναζήτηση θεμιτών εναλλακτικών - ιδίως η εγκατάσταση κληρονόμου έναντι ανταλλάγματος, 2015, σ. 105 επ. και ιδίως σ. 124-125. Βλ. όμως κατωτ. §31.IV.

¹⁶⁸ Βλ. κατωτ. §27.II.A.

¹⁶⁹ Βλ. ενδ. *Κασιμάτη*, Η οικογένεια και ο γάμος εις την σύγχρονον κοινωνίαν και το δίκαιον, Θεμ. 1939.131.132-133. Ιδίως στο πλαίσιο ελέγχου του κύρους των διαθηκών μεταξύ τους ενός από τους συμβιούντες προς τον άλλο ή ως προς την εγκυρότητα μεταξύ τους συμβατικών σχέσεων. Βλ. *Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 801· *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §73 III, σ. 434· *Καράσης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου¹, 178 αρ. 2-7· *Λαδάς*, Η ακυρότης..., σ. 124 επ., ιδίως σ. 127· *Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη*, Η εξώγαμη συμβίωση, σ. 77 επ.: *την ίδια*, Η αντίθεση της διαθήκης στα χρηστά ήθη, ΝοΒ 1982.1234.1235-1236· *Αγαλλοπούλου*, Ελεύθερες συμβιώσεις, σ. 3 επ.: *Αγαλλοπούλου-Ζερβογιάννη*, Η προστασία της αγάμου μητρός, 1971, σ. 106· *Καραμάνο*, Αι ελεύθεραι ενώσεις, ΝοΒ 1965.225.226 επ.·

την αντίληψη ότι οι συμβιωτικές σχέσεις δεν είναι αντίθετες στα χρηστά ήθη καθ' εαυτές, αλλά θα πρέπει να αναζητηθούν αντικειμενικά κριτήρια¹⁷⁰ που να επιτρέπουν κάθε φορά την επιχείρηση της παραπάνω εκτίμησης. Μετά την αναμόρφωση του οικογενειακού δικαίου (Ν. 1250/1982 και Ν. 1329/1983), η άποψη που ήθελε την εκτός γάμου συμβίωση ως «ανεκτή» από το δίκαιο βιοτική σχέση, η όποια βέβαια δεν προστατεύεται από αυτό, αλλά ούτε διώκεται, ούτε τιμωρείται¹⁷¹, υποχώρησε. Νεότερες αντιλήψεις¹⁷², όχι μόνον έπαψαν να αξιολογούν ως ύποπτες τις εκτός γάμου συμβιώσεις ως προς την συμβατότητά τους προς τα χρηστά ήθη, αλλά πολύ περισσότερο υποστήριξαν την υποχρέωση της Πολιτείας για θετική προστασία τους, υπό το πρίσμα του άρθρου 21 παρ. 1 του Συντ., και ιδίως του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ¹⁷³. Έτσι, ήδη πριν τη θεσμοθέτηση του συμφώνου συμβίωσης είχαν καμφθεί σε

Κουγιουμτζή, Αρμ 1991.1053.1056-1057. ΟΛΑΠ 1174/1974, ΝοΒ 1975.720· ΑΠ 260/1959, ΕΕΝ 1959.701· ΑΠ 522/1956 ΕΕΝ 1957.250. Βλ. όμως και την νεότερη ΕφΘεσσαλ 674/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ που έκρινε άκυρη διάταξη τελευταίας βούλησης υπέρ του παιδιού του τιμώμενου ομοφυλόφιλου ερωτικού συντρόφου. Βλ. και *Grziwotz*, *Nichteheliche.*⁵, §30 αρ. 34 επ.

¹⁷⁰*Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §73 ΙΙΙ, σ. 431, 432· *Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη*, Η εξώγαμη συμβίωση, σ. 81-82, η οποία όμως παρατηρεί ότι επικράτησαν μάλλον υποκειμενικές αξιολογήσεις· ΕφΑθ 1219/1975, ΝοΒ 1976.1086. Έτσι, *Σημαντήρας*, ΓενΑρχ⁴, αρ.796· *Λαδάς*, Η ακυρότης ..., σ. 124 επ., οι οποίοι αναζητούν τους σκοπούς και τα ελατήρια που ώθησαν τους δικαιοπρακτούντες να επιχειρήσουν την αντικείμενη στα χρηστά ήθη δικαιοπραξία.

¹⁷¹*Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη*, ό.π., σ. 90.

¹⁷²Βλ. σχετ. *Δεληγιάννη*, Το οικογενειακό δίκαιο του μέλλοντος, στον τόμο «Πέντε χρόνια εφαρμογής του νέου οικογενειακού δικαίου», 1989, σ. 296-297· *Κουμάντο*, Το οικογενειακό δίκαιο ως σημείο αναμέτρησης, Dig 2005.119.124 επ.· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 559· *ή ίδια*, ΟικογΔ⁵, ΙΙ, σ. 591· *ή ίδια*, σε Μελέτες, σ. 607 σημ. 1· *ή ίδια*, ΕΝΟΒΕ, σ. 9· *Κλαμαρή*, Σκέψεις, παρατηρήσεις και επισημάνσεις ως προς τις απαρχές (σε διεθνές και σε ελληνικό επίπεδο) της ιδέας και της πορείας των συζητήσεων και προτάσεων για τη δημιουργία Οικογενειακών Δικαστηρίων, Τιμ. Τομ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, σ. 175 επ. και σημ. 5· *Αγαλλοπούλου*, RHDJ 2002.21.26· *Σταθόπουλο/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 1350-1371 αρ. 13· *Παπαζήση*, Η οικογένεια προσώπων του αυτού φύλου: Εκφυλισμός ή ίση μεταχείριση; ΧρΙΔ 2007.761.766· *Αλεξανδροπούλου*, Η νομική ρύθμιση της de facto οικογένειας (προτάσεις Ολλανδών νομικών), Αρμ 1986.261-262· *Κοτζάμπαση*, Η «συμφωνία ...», σ. 209· *Ν. Γεωργιάδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, Εισαγ. 1350-1371 αρ. 9· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 78. ΜΠρΡοδ 206/1991, ΕλλΔνη 1995.725· ΠρΚοζ 204/1999, ΝοΒ 2000.1446, με σημ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΕφΔυτΜακ 54/2007, Αρμ 2008.226, με πρτ *Κουμάνη*. Βλ. όμως και *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ¹, § 1 αρ.8 και §22 αρ.3 και ΟικογΔ², § 1 αρ.8 και § 22 αρ.2, κατά τον οποίο η ελεύθερη ένωση δεν αποτελεί μορφή οικογένειας με την έννοια του άρθρου 21 παρ. 1 του Συντ., αλλά προστατεύεται ως έκφραση της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας των συντρόφων (άρθρο 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 του Συντάγματος), αμβλύνοντας ωστόσο στη συνέχεια (§22 αρ.4-5) την αρχικά αρνητική στάση του (πρβλ. τον ίδιο, Το ιδιωτικό δίκαιο στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, ΝοΒ 2001.569.574-575. Βλ. και *Μιχαηλίδη-Νούρο*, ΕρμΑΚ, Γεν. Εισαγ., αρ. 50· *Γαζή*, Η επίδραση του Συντάγματος επί του Αστικού Δικαίου, σε Μελέτες και Άρθρα, τ. Ι, σ. σ. 505-506, σημ. 72· *Καράση*, Γάμος και οικογένεια..., σ. 41-42. Αντίστοιχα, *Γ. Γεωργιάδης*, ΧρΙΔ 2013.561.562.

¹⁷³*Δαγτόγλου*, Συνταγματικό Δίκαιο⁴..., σ. 333 αρ. 501· *Καϊσης*, Γάμος ομοφύλων και δημόσια τάξη, σε : Τιμ. Τόμ. Ι. Μανωλεδάκη ΙΙΙ, 2007, σ. 735 επ.· *Παπαδοπούλου*, Η νομική έννοια..., σ. 366 επ. Βλ. όμως *Χρυσόγιο/Βλαχόπουλο*, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα⁴, σ. 561. Ομοίως ΣτΕ 2008/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ (σκ. 12-13, 16)· *Καραβοκέρης*, Οικογενειακή ζωή και προσωπική αυτονομία, Σύμφωνο συμβίωσης ομόφυλων ζευγαριών – Η προσαρμογή στην ελληνική νομοθεσία, Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΙΜΔΑ), 2015, σ. 89, 91-92· *Μπιτσαζής/Μπράβου*, «Παραδοσιακή οικογένεια» και «ελεύθερη ένωση» υπό το πρίσμα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, ΚριτΕ 1999.193.213 επ. Από τη

σημαντικό βαθμό οι σχετικές αντιρρήσεις, τουλάχιστον ως προς τη συμβίωση των ετερόφυλων ζευγαριών.

Οι παραπάνω επιφυλάξεις που είχαν διατυπωθεί στο παρελθόν δικαιολογούν ίσως την παράλειψη αναφοράς στην ανηθικότητα ως λόγου ακυρότητας του συμφώνου συμβίωσης στο πλαίσιο της διάταξης του άρθρου 2 του Ν. 4356/2015, αλλά και του προηγούμενου Ν. 3719/2008. Όπως άλλωστε έγινε δεκτό σε προηγούμενο σημείο¹⁷⁴, η δικαιοπραξία του συμφώνου ελέγχεται και ως προς τους γενικούς λόγους ακυρότητας. Έτσι, μπορεί βάσιμα να υποστηριχθεί ότι το σύμφωνο συμβίωσης, όπως και κάθε δικαιοπραξία ή δήλωση βούλησης¹⁷⁵, μπορεί κατά περίπτωση να εκτιμηθεί ως αντίθετο στα χρηστά ήθη κατά την ΑΚ 178¹⁷⁶ ύστερα από αξιολόγηση επιμέρους κριτηρίων. Η ίδια εκτίμηση μπορεί να θεμελιωθεί και στην ΑΚ 179 περ. α', όταν με το σύμφωνο συμβίωσης δεσμεύεται υπερβολικά η ελευθερία του προσώπου¹⁷⁷. Συνάγεται, λοιπόν, ότι η απαρίθμηση των λόγων ακυρότητας του άρθρου 2 του Ν. 4356/2015 δεν είναι αποκλειστική, όπως αντίθετα ισχύει κατά την ΑΚ 1372 στον γάμο¹⁷⁸. Η διαφοροποίηση αυτή εξηγείται από το γεγονός ότι με το σύμφωνο συμβίωσης παρέχονται πολύ ευρύτερα περιθώρια αυτορρύθμισης στα μέρη. Η έννομη τάξη συνεπώς παρεμβαίνει, όταν η ιδιωτική αυτονομία ασκείται με τρόπο μη ανεκτό προς τα χρηστά ήθη¹⁷⁹.

νομολογία του ΕΔΔΑ βλ. *Johnston και λοιποί κατά Ιρλανδίας* (9697/82, 18 Δεκεμβρίου 1986)· *Van den Heijden κατά Κάτω Χωρών* (42857/05, 3 Απριλίου 2012)· *Kroon και λοιποί κατά Κάτω Χωρών* (18535/91, 27 Οκτωβρίου 1994), ειδικά για τα ομόφυλα ζευγάρια *Shalk και Korpf κατά Αυστρίας* (30141/04, 24 Ιουνίου 2010)· *X και λοιποί κατά Αυστρίας* (19010/07, 19 Φεβρουαρίου 2013)· *P.B. και J.S. κατά Αυστρίας* (18984/02, 22 Οκτωβρίου 2010)· *Vallianatos και λοιποί κατά Ελλάδας* 29381/09 32684/09 (7 Νοεμβρίου 2013).

¹⁷⁴ Βλ. ανωτ. §7.Ι.

¹⁷⁵ Για τη δήλωση βούλησης ως στοιχείο της νομοτυπικής μορφής της ΑΚ 178 βλ. *Λαδά*, Η ακυρότης..., σ. 79· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, §50 αρ.7.

¹⁷⁶ *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ¹ και ΟικογΔ², § 22 αρ. 31· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 189· *ο ίδιος*, σε *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 3, σ. 24· *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 100-101· *Παντελίδου*, ΕφΑΔ 2008.386.389· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 139· *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο ..., σ. 30. Βλ. και στο PACS, *Malaurie/Aynès*, La famille, αρ. 365· *Bosse-Platière*, Le pacte civil de solidarité, αρ. 1176.

¹⁷⁷ Για την έννοια της υπέρμετρης δέσμευσης και των κριτηρίων συγκεκριμενοποίησής της βλ. *Απ.*, *Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 36 αρ.12-13· *Λαδά*, Η ακυρότης..., σ. 134 επ.· *τον ίδιο*, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 45 αρ.44 επ.· *Παπανικολάου*, Δικαιοπραξίες..., § 7 αρ. 137 επ. και 150 επ. 30· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 178 αρ. 137 επ. και 150 επ.

¹⁷⁸ Έτσι, ο γάμος δεν μπορεί να είναι άκυρος ως ανήθικος. Βλ. *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 87· *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις Ι, σ. 106-107· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ¹, Ι, σ. 83, 113-114· *Παπαδημητρίου*, ΟικογΔ², σ. 146-147. Πάντως, για το ότι και μια οικογενειακού δικαίου δικαιοπραξία μπορεί να είναι αντίθετη στα χρηστά ήθη βλ. ΕφΑθ 3218/2005, ΕλλΔνη 2005.1519.

¹⁷⁹ Για την αντίθεση στα χρηστά ήθη ως φραγμό της ιδιωτικής αυτονομίας βλ. *Λαδά*, Η ακυρότης..., σ. 14· *τον ίδιο*, ΓενΑρχ, Ι, § 3 αρ.33 και ΙΙ, § 45 αρ.4· *Καράση*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 137· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, §50 αρ.3· *Παπανικολάου*, Δικαιοπραξίες..., § 1 αρ.1-3· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 178 αρ. 1. Έτσι και στη νομολογία, βλ. ενδ. ΟΛΑΠ 2/1991. ΕλλΔνη 1991. 747· ΑΠ 1618/2009, ΝοΒ 2010.368· ΑΠ 30/2010, ΝοΒ 2010.1479.

Λόγω της προφανούς αδυναμίας λεπτομερούς ρύθμισης των περιπτώσεων που μπορούν να στοιχειοθετήσουν την ανηθικότητα του συμφώνου συμβίωσης, τούτο όπως και κάθε δικαιοπραξία ελέγχεται με τη γενική ρήτρα των χρηστών ηθών της ΑΚ 178. Τα χρηστά ήθη αποτελούν αόριστη νομική έννοια¹⁸⁰, η εξειδίκευση της οποίας αποτελεί έργο του δικαστή. Ο τελευταίος καλείται, απαλλαγμένος από τις προσωπικές του αντιλήψεις, να επιστρατεύσει ένα σύνολο αντικειμενικών κριτηρίων με σκοπό να καταλήξει σε έναν ενδιάμεσο κανόνα, όπου θα υπάγει τα περιστατικά της ατομικά κρινόμενης περίπτωσης¹⁸¹. Ως θεμελιώδες αντικειμενικό κριτήριο συγκεκριμενοποίησης των χρηστών ηθών αξιοποιούνται *οι ιδέες του εκάστοτε κατά την γενικήν αντίληψιν χρηστών και εμφρόνως σκεπτόμενου κοινωνικού ανθρώπου*¹⁸². Το κριτήριο αυτό παραπέμπει στα παραγγέλματα της κρατούσας κοινωνικής ηθικής¹⁸³ για

¹⁸⁰ Για την έννοια των χρηστών ηθών, βλ. ενδ. *Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 796· *Λαδά*, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 45 αρ.5· *Παπαστερίου*, Κοινωνικός ανθρωπισμός και ενοχικό δίκαιο, 1976, αρ.192 επ., σ. 101 επ.· *τον ίδιο*, σε *Παπαστερίου/Κλαβανίδου*, ΔΔικαιοπραξ, § 50 αρ.13. Στη νομολογία βλ. ενδ. ΑΠ 86/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1467/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1380/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· 30/2010, ΧρΙΔ 2010.717· ΑΠ 1618/2009, ΝοΒ 2010.368· ΑΠ 825/2009, ΝοΒ 2009.2195· ΕφΠειρ 1087/2006 ΠειρΝ 2008.51.

¹⁸¹ Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁴, § 36 αρ.1-2· *Λαδά*, Η ακυρότης..., σ. 53 επ., 59 επ. και 68 επ.· *τον ίδιο*, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 45 αρ. 3 και 6· *Καράση*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 137· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, §50 αρ.11· *Παπανικολάου*, Δικαιοπραξίες..., § 1 αρ.4 επ. και § 2 αρ.30· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 178 αρ. 4 επ. και αρ. 30. Για την εξειδίκευση των γενικών ρητρών και την αναζήτηση αντικειμενικών κριτηρίων, βλ. και *Παπαντωνίου*, Η καλή πίστις εις το αστικόν δίκαιον, 1957, σ.29 επ.

¹⁸² *Μπαλής*, ΓενΑρχ⁸, § 64 Β, σ. 182· *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΑρχ⁵, § 36 αρ.2· *Καράσης*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 137· *Λαδάς*, Η ακυρότης..., σ. 63· *ο ίδιος*, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 45 αρ.6· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, §50 αρ. 12· *Παπανικολάου*, Δικαιοπραξίες..., § 2 αρ. 29-30· *ο ίδιος*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 178 αρ. 29-30. Στη νομολογία ΟΛΑΠ 398/1975, ΝοΒ 23. 1164. Με παρόμοιες διατυπώσεις και με έμφαση στο κριτήριο των αντιλήψεων του μέσου κοινωνικού ανθρώπου βλ. ΟΛΑΠ 2/1991, ΕλλΔνη 32.747· ΑΠ 760/2001, ΕλλΔνη 2002. 1376· ΑΠ 1137/2005, ΧρΙΔ 2006.40· ΑΠ 981/2006, ΧρΙΔ 2006, 792· ΑΠ 1497/2009, ΝοΒ 2010. 1150· ΑΠ 1618/2009, ΝοΒ 2010.368· ΑΠ 30/2010, ΝοΒ 2010.1479· ΑΠ 281/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1380/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 294/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 912/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹⁸³ Για την έννοια της κρατούσας κοινωνικής ηθικής ως κριτηρίου εξειδίκευσης των χρηστών ηθών βλ. ιδίως *Λαδά*, Η ακυρότης..., σ. 63 επ. και 66 επ.· *τον ίδιο*, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 45 αρ.6. Επιπλέον σε *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 36 αρ. 2· *Καράση*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 137· *Παπαστερίου*, Κοινωνικός Ανθρωπισμός..., αρ.11, σ. 18-19· *τον ίδιο* σε *Παπαστερίου/Κλαβανίδου*, ΔΔικαιοπραξ, §50 αρ.13· *Παπανικολάου*, Δικαιοπραξίες..., § 2 αρ. 31-32· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 178 αρ. 31-32. Για την ανάγκη περαιτέρω εξειδίκευσης του κριτηρίου αυτού βλ. *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, § 73 ΙΙΙ, σ. 432· *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §36 αρ. 2· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, §50 αρ. 13, με τους δύο τελευταίους να υποστηρίζουν την αναγωγή στις θεμελιώδεις αρχές και αξιολογήσεις που διέπουν το θετικό δίκαιο και απορρέουν κυρίως από τη συνταγματική τάξη. Πρβλ. και *Σταθόπουλο/Λαδογιάννη*, Κριτήρια αντίθεσης συμφώνου προτίμησης προς τα χρηστά ήθη, ΧρΙΔ 2012.63.65· *Παπανικολάου*, Δικαιοπραξίες..., §2 αρ. 50 επ.· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 178 αρ. 50 επ.· *Σπυριδάκη*, ΓενΑρχ, Β', §227β, σ. 652· *Πελλήνη-Παπαγεωργίου*, Η αντιμετώπιση από τη νομολογία του άρθρου 179 περιπτ. α' ΑΚ, ΕλλΔνη 1994.59.60 (και σημ. 16 με παραπομπές) για την τριτενέργεια των συνταγματικών διατάξεων στο πεδίο των ιδιωτικών σχέσεων ως κριτηρίου εξειδίκευσης των χρηστών ηθών. Με επιφυλάξεις *Δαγτόγλου*, Η τριτενέργεια των ατομικών δικαιωμάτων (ιδίως της ελευθερίας διαθήκης και της ισότητας των φύλων), ΝοΒ 1982.780.783 επ., ιδίως 786-787. Αντιθ. *Σταμάτης*, Το «κοινό περί δικαίου αίσθημα» ως απαιτηλό κριτήριο ορθότητας, ΝοΒ 2005.817.820 επ., ο οποίος προτείνει (σ. 829 επ.) ως κριτήριο τις ιδέες του έλλογου, ελεύθερου και υπεύθυνου πολίτη.

την οριοθέτηση της συμπεριφοράς των δικαιοπρακτούντων. Αν και έχουν προταθεί και άλλα κριτήρια¹⁸⁴, η χρησιμοποίηση του τελευταίου προτιμάται συχνά για την εξειδίκευση της έννοιας των χρηστών ηθών στο πεδίο των δικαιοπραξιών του οικογενειακού δικαίου¹⁸⁵, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και το σύμφωνο συμβίωσης.

Ανάλογα με το σημείο εντοπισμού της αντίθεσης στα χρηστά ήθη έχουν προταθεί στη θεωρία δύο βασικές κατηγορίες ανήθικων δικαιοπραξιών¹⁸⁶. Στη μεν πρώτη το ελάττωμα εντοπίζεται στο περιεχόμενο της δικαιοπραξίας, όπως τούτο αποτυπώνεται στους συμφωνημένους όρους και στα απορρέοντα δικαιώματα και υποχρεώσεις των μερών. Στη δεύτερη κατηγορία το ελάττωμα συνάγεται από τη συνολική εικόνα της δικαιοπραξίας, κατόπιν συνεκτίμησης των ελατηρίων των δικαιοπρακτούντων και του επιδιωκόμενου από αυτούς σκοπού και συνεπώς από το σύνολο των περιστάσεων που οδήγησαν στην κατάρτισή της. Η παραπάνω κατηγοριοποίηση δεν γίνεται καθολικά αποδεκτή, καθώς θεωρία και νομολογία διαμορφώνουν συχνά επιμέρους κατηγορίες¹⁸⁷. Ωστόσο, πρέπει να γίνει εδώ δεκτή, γιατί αναδεικνύει εναργέστερα τη σημασία του υποκειμενικού στοιχείου για τη θεμελίωση της ανηθικότητας.

¹⁸⁴ Όπως η δημόσια τάξη (για την έννοια του κριτηρίου βλ. *Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 796, σημ. 2· *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, § 73 III, σ. 433· *Λαδά*, Η ακυρότητας..., σ. 41 επ. και 65· *τον ίδιο*, ΓενΑρχ, II, § 45 αρ. 9 επ· *Παπανικολάου*, Δικαιοπραξίες..., § 2 αρ. 33 επ· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 178 αρ. 33 επ· *Πελένη-Παπαγεωργίου*, ΕλλΔνη 1994.59) και οι γενικές δικαιοηθικές αρχές (βλ. *Παπανικολάου*, Δικαιοπραξίες..., § 2 αρ.36 επ· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 178 αρ. 36 επ.). Βλ. και *Νικολόπουλο*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 178 αρ. 2-3.

¹⁸⁵ Έτσι σε *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 36 αρ.2· *Παπανικολάου*, Δικαιοπραξίες..., § 2 αρ.33, σημ. 118· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 178 αρ. 33, σημ. 118. Πρβλ. *Κοτζάμπαση*, Ισότητα..., σ. 79 επ. Από τη νομολογία για τον έλεγχο με την ΑΚ 178 βλ. ενδ. ΟΛΑΠ 6/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 514/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ και ΑΠ 63/2005, ΕλλΔνη 2005.1411 (στην αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα)· ΕφΘεσσαλ 826/2008, Αρμ 2008.1531, (με πρτ *Τροκάνα*) (στην παραχώρηση της αποκλειστικής άσκησης της γονικής μέριμνας έναντι ανταλλάγματος)· ΕφΠειρ 1087/2006, ΔΕΕ 2007.468=ΠειρΝ 2008.51 (συμφωνίες διαρκούντος του γάμου που διευκόλυνση της λύσης του ή καταβολή ανταλλάγματος για τη διατήρησή του)· ΜΠρωτΘεσσαλ10469/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ (στην εκούσια αναγνώριση πατρότητας τέκνου)· ΜΠρωτΡοδ 67/2011, και 321/2010 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ (συμφωνία διατροφής τέκνων). Για τον έλεγχο των διαθηκών ως ανήθικων στις περιπτώσεις που εκδηλώνεται περιφρόνηση προς την οικογένεια βλ. ΟΛΑΠ 821/1977, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 754/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1273/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 740/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 825/2009, ΝοΒ 2009.2168· ΑΠ 981/2006 ΝοΒ 2007. 361· ΑΠ 1324/1981, ΝοΒ 30.811· ΕφΝαυπλ 8/2019, ΕφΑΔ 2019.60 (με πρτ *Μαργαρίτη*)· ΕφΝαυπλ 331/2018, ΕφΑΔ2018.422· ΕφΘεσσαλ 674/2013, Αρμ 2014.612.

¹⁸⁶ Για τις κατηγορίες αυτές βλ. *Λαδά*, Η ακυρότητας..., σ. 52 και 83 επ· *τον ίδιο*, ΓενΑρχ, II, § 45 αρ.15-18· *Καράση*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 137· *Παπανικολάου*, Δικαιοπραξίες..., § 2 αρ.62-65· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 178 αρ. 62-65· *Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη*, ΝοΒ 1982.1234.

¹⁸⁷ Βλ. *Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 800 επ· *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 36 αρ.4-9· *Σπυριδάκη*, ΓενΑρχ, Β', § 227 γβ, σ. 653 επ· *Παπαστερίου/Κλαβαβίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 50 αρ.15. ΑΠ 2095/2009, ΕλλΔνη 51.1347· ΑΠ 981/2006, ΧρΙΔ 2006.792· ΑΠ 1137/2005, ΧρΙΔ 2006.40.

Πράγματι, στο μέτρο που η ανηθικότητα προκύπτει από το περιεχόμενο της δικαιοπραξίας η αναζήτηση του στοιχείου της γνώσης των συγκροτούντων την αντίθεση στα χρηστά ήθη περιστατικών ή της συνείδησης της ανηθικότητας από τα μέρη παρέλκει¹⁸⁸. Και τούτο, διότι η αντίθεση στα χρηστά ήθη αξιολογείται κατά τα ανωτέρω αναφερόμενα αντικειμενικά κριτήρια. Διαφορετική είναι ωστόσο η απάντηση, όταν η αντίθεση στα χρηστά ήθη προκύπτει από την εκτίμηση του συνόλου των περιστάσεων και συνθηκών που την συνοδεύουν. Τότε αναγκαία είναι η αναδρομή στην ενδιάθετη στάση των δικαιοπρακτούντων, ώστε σε περίπτωση συνδρομής ανήθικων ελατηρίων να αναζητείται ο κοινός ανήθικος σκοπός (αμφιμερής ανηθικότητα), χωρίς όμως να αποκλείεται η στοιχειοθέτηση της ανηθικότητας όταν η επίμεμπτη ψυχική στάση βαρύνει μόνον τον έναν εκ των μερών (μονομερής ανηθικότητα) που στρέφεται κατά του αντισυμβαλλόμενου¹⁸⁹.

Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω παρατηρήσεις, το σύμφωνο συμβίωσης θα μπορούσε να αξιολογηθεί ως αντίθετο στα χρηστά ήθη στο σύνολό του (ΑΚ 208 παρ. 1)¹⁹⁰ στην περίπτωση που τα μέρη εξάρτησαν τη συμφωνία του άρθρου 1 εδ. α' από

¹⁸⁸ Μπαλής, ΓενΑρχ⁸, §64 Β, σ. 183· Λαδάς, Η ακυρότης..., σ. 91, 96, 101· ο ίδιος, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 45 αρ.8 και 16· Παπαντωνίου, ΓενΑρχ³, §73 ΙΙΙ, σ. 431· Καράσης, ΕγγΓενΑρχ, σ. 137· Παπανικολάου, Δικαιοπραξίες..., § 3 αρ.62-63 και 66· ο ίδιος, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 178 αρ. 62-63 και 66· Νικολόπουλος, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 178 αρ.4. ΑΠ 981/2006, ΧρΙΔ 2006. 792· ΑΠ 1612/1999, ΧρΙΔ 2001. 29· ΑΠ 826/1989, ΕλλΔνη 1990. 1237· ΑΠ 1366/1979 ΝοΒ 1980.769.

¹⁸⁹ Σημαντήρας, ΓενΑρχ⁴, αρ. 798 α· Λαδάς, Η ακυρότης..., σ. 102 επ· ο ίδιος, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 45 αρ.8 και 19· Καράσης, ΕγγΓενΑρχ, σ. 137· Παπανικολάου, Δικαιοπραξίες..., § 3 αρ.64 και 67-69· ο ίδιος, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 178 αρ. 64 και 67-69. Βλ. και Απ. Γεωργιάδη, ΓενΑρχ⁵, § 36 αρ.10, ο οποίος όμως αποκρούει το στοιχείο της γνώσης της αντίθεσης στα χρηστά ήθη για τη θεμελίωση της ανηθικότητας. ΑΠ 25/2016, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 1517/2014, ΧρΙΔ 2015.181.

¹⁹⁰ Την ολική ακυρότητα της δικαιοπραξίας υιοθετούν Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου), ΔΔικαιοπραξ, § 62 αρ.34·Γ. Γεωργιάδης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 208 αρ. 24. Έτσι και Παπαντωνίου, ΓενΑρχ³, § 75 σ. 453. Για τη δυνατότητα περιορισμού της ακυρότητας μόνον στην αίρεση, διασώζοντας την υπόλοιπη δικαιοπραξία βλ. Λαδά, Η ακυρότης..., σ. 247, με αναφορά και στην ΑΚ 1795 εδ. 1. Στην περίπτωση αυτή όμως ο ίδιος ο κανόνας δικαίου προβλέπει ότι η σχετική αίρεση (αγαμίας) θεωρείται σαν να μην έχει γραφεί, διαφυλάσσοντας το κύρος της διάταξης τελευταίας βούλησης. Στη συνέχεια, ο ίδιος αναφέρει (σ. 247) ότι «εφ' όσον ο προσδιοριστικός όρος προσδίδει γενικήν ανήθικον εικόνα εις την δικαιοπραξίαν καθιστά ταύτην άκυρον (άρθρον 208 ΑΚ)» και παρακάτω (σ. 254) «η δικαιοπραξία τυγχάνει εν όλω άκυρη, εφόσον η αίρεση προσδίδει στη δικαιοπραξία ανήθικο περιεχόμενο». Και συμπληρώνει, «εξ αυτού συνάγεται, ότι εφόσον η ανηθικότης περιορίζεται εις μόνην την αίρεσιν η ακυρότης πλήττει μόνον αυτήν»· τον ίδιο, ΓενΑρχ, ΙΙ, §47 αρ.92, όπου επισημαίνονται και πάλι οι πρόσθετοι όροι δικαιοπραξίας στους οποίους μπορεί να περιορίζεται η ακυρότητα, περιλαμβανομένης της αίρεσης, «στο μέτρο που οι όροι αυτοί δεν είναι σημαντικοί και δεν θίγουν την αιτία της δικαιοπραξίας, ώστε αυτή να καθίσταται παράνομη ή ανήθικη». Έτσι και Αυγουστιανάκης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 181 αρ. 10. Αντίστοιχα Απ. Γεωργιάδης, ΓενΑρχ⁵, § 44 αρ.17, ο οποίος υποστηρίζει ειδικότερα ότι η ακυρότητα μπορεί να είναι μερική κατ' εφαρμογή της ΑΚ 181 με αποτέλεσμα η μεν δικαιοπραξία να είναι ισχυρή, η δε αίρεση άκυρη. Σημαντήρα, ΓενΑρχ⁴, αρ. 894. Κατά την άποψη που εδώ υιοθετείται η προσθήκη αίρεσης σε ουσιώδες στοιχείο δικαιοπραξίας ανεπίδεκτης αίρεσης, όπως το σύμφωνο συμβίωσης, δεν μπορεί παρά να συνεπάγεται την ολική ακυρότητα της δικαιοπραξίας. Η ολική ακυρότητα προκύπτει από την ΑΚ 208 παρ.1, χωρίς την ανάγκη επίκλησης της εξαιρέσης της ΑΚ 181. Έτσι Απ. Γεωργιάδης, ΓενΑρχ⁵, § 39 αρ.15 και § 44 αρ. 22· Λαδάς, Η ακυρότης...,

αίρεση ή προθεσμία¹⁹¹. Στην περίπτωση αυτή το ελάττωμα εντοπίζεται στο περιεχόμενο της σύμβασης και οδηγεί αυτήν σε ανηθικότητα ανεξάρτητα από την υποκειμενική στάση των μερών.

Περαιτέρω, έχει υποστηριχθεί ότι ως ανήθικο θα μπορούσε να εκτιμηθεί το σύμφωνο συμβίωσης που συνάπτεται μεταξύ αγχιστών εκ πλαγίου, καθώς η κατάργηση του παραπάνω κωλύματος τοποθετεί το σύμφωνο συμβίωσης σε μια υποδεέστερη θέση σε σχέση με τον γάμο, διακυβεύοντας ταυτόχρονα την αγνότητα των οικογενειακών σχέσεων¹⁹². Η άποψη αυτή υπό το πρίσμα των παραπάνω αναφερόμενων αντικειμενικών κριτηρίων αποδεικνύεται μη πειστική. Και αυτό, με τη σκέψη ότι η αξιολόγηση μιας δικαιοπραξίας ως αντίθετης στα χρηστά ήθη θέτει φραγμό στην ιδιωτική αυτονομία, όταν η τελευταία υπερβαίνει το όριο ανοχής που η ίδια η έννομη τάξη έχει θέσει. Στην προκειμένη όμως περίπτωση ο νομοθέτης αξιολόγησε, τουλάχιστον στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης, ως παρωχημένο το κώλυμα της αγχιστείας εκ πλαγίου, με αποτέλεσμα η ενδεχόμενη αξιολόγηση ενός τέτοιου συμφώνου ως αντίθετου στα χρηστά ήθη να μην συμπορεύεται με την αντικειμενικοποίηση των κριτηρίων εκτίμησης των δικαιοπραξιών ως αντίθετων στα χρηστά ήθη.

Εξάλλου, η εκ του περιεχομένου ανηθικότητα δεν αποκλείεται να περιορίζεται σε όρο του συμφώνου συμβίωσης και να μην οδηγεί σε ολική αντίθεσή του στα χρηστά ήθη. Ως ανήθικος θα μπορούσε να αξιολογηθεί λ.χ. ο όρος της καταβολής χρηματικού ποσού από τον έναν στον άλλον σύντροφο σε περίπτωση αναίτιας μονομερούς καταγγελίας του συμφώνου.

Αντίστοιχα, το σύμφωνο συμβίωσης μπορεί να κριθεί αντίθετο προς τα χρηστά ήθη εξαιτίας της συνολικής του εικόνας, όταν λ.χ. οι συμβαλλόμενοι το καταρτίζουν έναντι αμοιβής, αποβλέποντας σε αθέμιτους σκοπούς, όπως να επωφεληθούν

σ. 252·τον ίδιο, ΓενΑρχ, II, § 47 αρ.93 και § 49 αρ.93·*Αυγουστιανάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 181 αρ. 15.Βλ. κατωτ. §11.ΙΙΙ.Β.

¹⁹¹ Έτσι σε *Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 2016. 650.651. Βλ. και *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου)*, ΔΔικαιοπραξ, §62 αρ.29-30 και 34 για τις δικαιοπραξίες οικογενειακού δικαίου ως δικαιοπραξίες ανεπίδεκτες αίρεσης, με σκοπό την προστασία του δημοσίου συμφέροντος και των χρηστών ηθών. Έτσι και *Φλάμπουρας*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, Εισαγ 201-210 αρ. 41. Πρβλ. *Φουντεδάκη*, Υιοθεσία..., σ. 279, για την εκτίμηση της συναίνεσης στην υιοθεσία ως παράνομης ή/και αντίθετης προς τα χρηστά ήθη, και στην περίπτωση προσθήκης αίρεσης ή προθεσμίας. Ειδικά για τη δικαιοπραξία του συμφώνου, ως δικαιοπραξίας ανεπίδεκτης αίρεσης γενικά βλ. και ανωτ. σημ. 9.

¹⁹²*Κουτσουράδη*, ΕφΑΔ 2009.56.63, σημ. 55·*Παντελίδου*, ΕφΑΔ 2008.386.389-390. Πρβλ. και *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 100-101, ο οποίος στο ίδιο πλαίσιο θέτει και το ζήτημα της σύναψης συμφώνου συμβίωσης μεταξύ του τέως θετού γονέα και του υιοθετηθέντος (βλ. ανωτ. §7.ΙΙ.Β.2. για τον σχετικό προβληματισμό υπό το προηγούμενο καθεστώς του Ν. 3719/2008).

αμφότεροι ή έστω και ένας εκ των δύο από την αντανακλαστική εφαρμογή δημοσιονομικών και λοιπών διατάξεων (λ.χ. άδεια παραμονής αλλοδαπού, κοινωνική ασφάλιση κ.λπ.). Πρόκειται μάλιστα για διμερή ανηθικότητα λόγω κοινού ανήθικου σκοπού.

Μονομερής ανηθικότητα στο σύμφωνο συμβίωσης θα μπορούσε να τεκμηριωθεί στις περιπτώσεις όπου, με τους όρους της ΑΚ 179 α', περιορίζεται υπέρμετρα η προσωπική ελευθερία του αντισυμβαλλόμενου, προσβάλλοντας την αξιοπρέπεια του προσώπου και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του¹⁹³. Τέτοιο θα είναι το σύμφωνο συμβίωσης που θα απαγορεύει την τεκνοποίηση¹⁹⁴ και θα υποχρεώνει τη σύντροφο σε χρήση αντισυλληπτικών φαρμάκων/μεθόδων, ή το σύμφωνο που θα υποχρεώνει τον ένα εκ των συντρόφων σε ανοχή ελαφρών σωματικών βλαβών στο πλαίσιο σαδομαζοχιστικών γενετήσιων σχέσεων κ.ο.κ. Ανήθικο θα ήταν και το σύμφωνο που θα υποχρέωνε τον αντισυμβαλλόμενο να τελέσει γάμο με το άλλο μέρος μετά την πάροδο ορισμένου χρόνου λειτουργίας του συμφώνου. Επιπλέον, θα μπορούσε να τεκμηριωθεί περίπτωση μονομερώς ανήθικου συμφώνου, όταν οι όροι που περιλαμβάνονται σε αυτό αξιολογούνται ως καταδυναστευτικοί, περιορίζοντας υπέρμετρα την προσωπική και οικονομική ελευθερία του προσώπου και πάλι με τους όρους της ΑΚ 179 α'. Στις ανωτέρω περιπτώσεις μονομερούς ανηθικότητας, εφόσον η ανηθικότητα προκύπτει ούτως ή άλλως από το περιεχόμενο των ρυθμίσεων (λ.χ. στην πρόβλεψη υποχρέωσης ενός συντρόφου να διακόψει οριστικά την επαγγελματική του απασχόληση), η ενδιάθετη στάση δεν ενδιαφέρει. Αντίθετα, αν η ανηθικότητα που προκύπτει από την γενική εικόνα της δικαιοπραξίας στρέφεται κατά του άλλου συμβαλλομένου, τότε η επίμεμπτη ψυχική στάση θα αναζητηθεί μόνον στο πρόσωπο του ωφελούμενου από τη συμβατική ρύθμιση¹⁹⁵. Λ.χ. συνάπτεται σύμφωνο συμβίωσης μεταξύ ενός ευκατάστατου αλλά ηλικιωμένου και αρρώστου προσώπου με τη νεαρή

¹⁹³Βλ. Απ. Γεωργιάδη, ΓενΑρχ⁵, §36 αρ.12·Λαδά, ΓενΑρχ, I, §21 αρ.28 επ. και II, §45 αρ.47 επ.: τον ίδιο, Η ακυρότης..., σ. 135 επ.: Παπανικολάου, Ακυρότητα..., §6 αρ.130· τον ίδιο, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 179 αρ. 9. Πρβλ. Erman/Schmidt-Räntsch¹⁵, §138 αρ. 105.

¹⁹⁴ Για το δικαίωμα στην αναπαραγωγή ως ειδικότερη εκδήλωση του δικαιώματος στην προσωπικότητα βλ. ενδ. Φουντεδάκη, Φυσικό πρόσωπο..., σ. 183 επ.: την ίδια, Ανθρώπινη αναπαραγωγή και αστική ιατρική ευθύνη, Δημοσιεύματα Ιατρικού Δικαίου και Βιοηθικής, 2007, σ. 151 επ.: Κοτζάμπαση, Το δικαίωμα στην αναπαραγωγή-Ανάμεσα στην ελευθερία της φυσικής αναπαραγωγής και το νομοθετημένο δικαίωμα της τεχνητής αναπαραγωγής, Γενέθλιον Απ. Γεωργιάδη I, 2006, σ. 395 επ., 406-407, 409-410.

¹⁹⁵Παπανικολάου, Δικαιοπραξίες..., §3 αρ.68. ο ίδιος, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 178 αρ. 68.

νοσοκόμα του, η οποία αποβλέπει αποκλειστικά στο να τον εκμεταλλευτεί οικονομικά και να τον κληρονομήσει.

Έγινε ήδη δεκτό ότι το σύμφωνο συμβίωσης ελέγχεται κατά τις ΑΚ 178 και 179 α', παρότι η αντίθεση στα χρηστά ήθη δεν αναφέρεται ως λόγος ακυρότητας¹⁹⁶ στο άρθρο 2 του Ν. 4356/2015. Η ακυρότητα ως έννομη συνέπεια του ανήθικου συμφώνου αντλείται ευθέως από την ΑΚ 178, χωρίς να χρειάζεται ερμηνευτική διεύρυνση του άρθρου 2 παρ. 3 του Ν.4356/2015. Κρίσιμος χρόνος για την αξιολόγηση του συμφώνου ως άκυρου λόγω αντίθεσης στα χρηστά ήθη είναι ο χρόνος σύναψής του¹⁹⁷. Η άποψη αυτή απηχεί την κρατούσα και ορθή θέση, σύμφωνα με την οποία ο χρόνος κατά τον οποίον θα πρέπει να εκτιμάται η αντίθεση της δικαιοπραξίας στα χρηστά ήθη είναι ο χρόνος κατάρτισής της¹⁹⁸. Εντούτοις, στο πεδίο των χρηστών ηθών δεν μπορεί να αποκλειστεί η μεταβολή των σχετικών περί ανηθικότητας αντιλήψεων ή ακόμα και των ίδιων των πραγματικών περιστατικών που τη θεμελίωσαν¹⁹⁹. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις τέτοιων μεταβολών των περί ηθικής αντιλήψεων εντοπίζονται κατεξοχήν στις δικαιοπραξίες οικογενειακού δικαίου²⁰⁰. Για τον λόγο αυτό, υποστηρίχθηκαν και ενδιάμεσες θέσεις οι οποίες πρότειναν τη μετάθεση του κρίσιμου χρόνου στο σημείο που αναπτύσσει η δικαιοπραξία έννομα αποτελέσματα²⁰¹ ή ακόμα και στον χρόνο συζήτησης της υπόθεσης στο ακροατήριο²⁰². Με τον τρόπο αυτό επιδιώχθηκε, με αμφίβολη όμως δογματική θεμελίωση²⁰³, η επεικέστερη αντιμετώπιση ιδίως εκείνων των δικαιοπραξιών οι οποίες κατά τον χρόνο κατάρτισής τους έφεραν στίγμα ανηθικότητας, λόγω όμως μεταγενέστερων μεταβολών κατέστησαν ηθικά ουδέτερες. Λυσιτελέστερη αποδεικνύεται μια διαφορετική προσέγγιση της μεταβλητότητας των χρηστών ηθών ή των πραγματικών περιστατικών που στοιχειοθετούν την ανηθικότητα,

¹⁹⁶ Για το είδος της ακυρότητας βλ. κατωτ. §11.Π.

¹⁹⁷ Βλ. ανωτ. §7.Ι.

¹⁹⁸ Λαδάς, Η ακυρότης..., σ. 176-177· ο ίδιος, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 45 αρ.41· Καραύσης, ΕγγΓενΑρχ, σ. 138· Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου), ΔΔικαιοπραξ, § 50 αρ.17· Παπανικολάου, Δικαιοπραξίες..., § 3 αρ.70· ο ίδιος, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 178 αρ. 70· Νικολόπουλος, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 178 αρ.5.

¹⁹⁹ Για τους σχετικούς προβληματισμούς βλ. αναλυτ. Λαδά, Η ακυρότης..., σ. 171-175.

²⁰⁰ Βλ. Λαδά, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 45 αρ.28. ΑΠ 819/2004, ΕλλΔνη 2006.1355· ΑΠ 222/2000, ΝοΒ 2001.401· ΑΠ 668/2001, ΕλλΔνη 2001.1556. Βλ. όμως και ΑΠ 1428/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ και τις αντιλήψεις που απηχεί το αιτιολογικό της ως προς τον γάμο ομοφύλων παρά τις νομοθετικές εξελίξεις στο σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 4356/2015.

²⁰¹ Για την παρουσίαση της θέσης αυτής που υποστηρίζεται κυρίως από Γερμανούς θεωρητικούς βλ. Λαδά, Η ακυρότης..., σ. 175. Ο χρόνος αυτός δεν φαίνεται, πάντως, να αποβαίνει κρίσιμος για την εκτίμηση του συμφώνου συμβίωσης ως ανήθικου, έχοντας υπόψη ότι συνήθως η κατάρτισή του δεν απέχει χρονικά πολύ από τη ληξιαρχική του καταχώριση. Ενισχύεται, έτσι, η γνώμη ότι κρίσιμος για την παραπάνω αξιολόγηση είναι ο χρόνος σύναψης του συμφώνου.

²⁰² Απ. Γεωργιάδης, ΓενΑρχ⁵, § 36 αρ.3· Ασπρογέρακας-Γρίβας, ΓενΑρχ, §79, σ. 334.

²⁰³ Για τη σχετική κριτική βλ. Σημαντήρα, ΓενΑρχ⁴, αρ. 797· Λαδά, Η ακυρότης..., σ. 175 και 177.

η οποία αντί της μετάθεσης του κρίσιμου χρόνου ελέγχου της δικαιοπραξίας σε μεταγενέστερο σημείο, προτιμά τον έλεγχο της άσκησης του δικαιώματος ακύρωσης του συμφώνου συμβίωσης ως καταχρηστικής (ΑΚ 281)²⁰⁴.

§8. Όροι του ενεργού του συμφώνου συμβίωσης

I. Η ληξιαρχική καταχώριση ως όρος του ενεργού

Σύμφωνα με το άρθρο 1 εδ. β' του Ν. 4356/2015, για την παραγωγή έννομων αποτελεσμάτων του συμφώνου συμβίωσης προϋποτίθεται η καταχώριση αντιγράφου του σχετικού συμβολαίου στο ειδικό βιβλίο του ληξιαρχείου του τόπου κατοικίας των συντρόφων²⁰⁵. Η ίδια ρύθμιση προβλεπόταν και στην αντίστοιχη διάταξη του Ν. 3719/2008, στην ΑιτΕκθ του οποίου η ληξιαρχική καταχώριση του συμφώνου δικαιολογούνταν για λόγους ασφάλειας των συναλλαγών²⁰⁶. Ωστόσο, πειστικότερη είναι η γνώμη μερίδας της θεωρίας²⁰⁷ η οποία ανέδειξε ως βασικούς δικαιολογητικούς λόγους της ληξιαρχικής καταχώρισης τη σαφήνεια των οικογενειακών έννομων σχέσεων²⁰⁸ και την ενίσχυση της οικογενειακής τάξης.

Η κρατούσα άποψη στη θεωρία, τόσο υπό το προηγούμενο καθεστώς όσο και υπό αυτό του Ν. 4356/2015, αξιολογεί ορθά την προβλεπόμενη καταχώριση ως όρο του ενεργού του συμφώνου συμβίωσης²⁰⁹, σε αντίθεση προς τον γάμο η ληξιαρχική

²⁰⁴ Βλ. κατωτ. §11.ΙΙΙ.Ε.

²⁰⁵ Με τη διατύπωση αυτή φαίνεται ότι ο νομοθέτης έθεσε την ύπαρξη κατοικίας στην Ελλάδα ως πραγματική προϋπόθεση για τη σύναψη συμφώνου συμβίωσης, εκτός των περιπτώσεων που αυτό καταρτίζεται ενώπιον προξενικής αρχής. Προς το συμπέρασμα αυτό κατευθύνει και η διάταξη του άρθρου 5 εδ. β' του Ν. 344/1976 (όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 29 παρ. 1 του Ν. 3801/2009) που προβλέπει την καταχώριση στον ληξίαρχο του τόπου κατοικίας ενός εκ των συμβαλλομένων, όταν δεν αναγράφεται κοινή κατοικία. Βλ. όμως *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 123-124, η οποία υπό τον Ν. 3719/2008 υποστήριξε ότι η ύπαρξη κατοικίας στην Ελλάδα τουλάχιστον για τον ένα συμβαλλόμενο συνάγεται έμμεσα, αλλά δεν αποτελεί προϋπόθεση σύναψης του συμφώνου συμβίωσης, διότι ο νομοθέτης δεν αξιολόγησε ως αναγκαία τη λήψη μέτρων αποφυγής «τουρισμού».

²⁰⁶ ΑιτΕκθ του Ν. 3719/2008, υπό ΙΙ, άρθρο 1. Η ασφάλεια των συναλλαγών, ως λόγος που δικαιολογεί την καταχώριση αντιγράφου του συμφώνου συμβίωσης στο ληξιαρχείο, οφείλεται μάλλον στις παρατηρήσεις της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου επί του προσχεδίου για το Σύμφωνο Ελεύθερης Συμβίωσης του έτους 2006, όπου τονιζόταν η έλλειψη ρύθμισης ως προς τον χρόνο έναρξης του συμφώνου και ειδικότερα γινόταν λόγος για παράλειψη «που δημιουργεί πλήρη ανασφάλεια δικαίου [...] θα προκαλέσει σοβαρά προβλήματα στις συναλλαγές».

²⁰⁷ Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ¹, § 22 αρ.26· *τον ίδιο*, ΟικογΔ¹, § 22 αρ.26· *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 39 (για την καταργητική του συμφώνου δικαιοπραξία)· *την ίδια*, ΕλλΔνη 2016.650.651 (για την καταχώριση του συμφώνου στο ληξιαρχείο)· *Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 27.

²⁰⁸ Βλ. ανωτ. §4.ΙΙ.Γ.

²⁰⁹ Υπό τον Ν. 3719/2008 *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, ΙΙ, σ. 597, σημ. 16· *η ίδια*, σε *Μελέτες* σ. 608, σημ. 4· *η ίδια*, ΕΝΟΒΕ, σ.11· *Απ.Γεωργιάδης*, ΟικογΔ¹, § 22 αρ.26· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ., σ. 187· *ο ίδιος*, σε *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσουκά*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 1, σ. 12-13· *Κουτσουράδη*, ΕφΑΔ 2009.56.61· *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 84· *Περάκη*, Η εκτός γάμου ..., σ. 136· *Παναγόπουλος*, Γάμος..., σ. 157-158. Αντίθετη η *Βάρκα-Αδάμη*, ΕλλΔνη 2009.402, κατά την οποία η καταχώριση έχει απλώς αποδεικτικό χαρακτήρα. Υπό τον Ν. 4356/2015, *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*,

καταχώριση του οποίου έχει απλώς βεβαιωτικό/αποδεικτικό χαρακτήρα²¹⁰. Πρόκειται συγκεκριμένα για αίρεση δικαίου²¹¹, καθώς ο νόμος προσθέτει όρο που αναφέρεται στην ενέργεια της δικαιοπραξίας του συμφώνου από τον οποίο μάλιστα τα μέρη δεν μπορούν να αποκλίνουν²¹². Έτσι, δεν επηρεάζεται το κύρος της καταχώρισης που πραγματοποιείται κατά παράβαση συμφωνίας των μερών ότι θα καταχωρίσουν το σύμφωνο συμβίωσης μετά την επέλευση ενός μελλοντικού (βέβαιου ή αβέβαιου) γεγονότος (λ.χ. μετά την ενηλικίωση του παιδιού του ενός συντρόφου) ή συμφωνίας με την οποία τα μέρη καθορίζουν απώτερο χρόνο εντός του οποίου πρέπει να μεσολαβήσει η καταχώριση, με απειλή αυτοδίκαιης ανατροπής της δικαιοπραξίας. Ενδέχεται όμως οι συμφωνίες αυτές να οδηγούν σε ακυρότητα του συμφώνου στο μέτρο που έχουν τεθεί ως αίρεση στη *συμφωνία* του άρθρου 1 εδ. α' του Ν. 4356/2015²¹³.

Επιφυλάξεις για την κατάταξη της ληξιαρχικής καταχώρισης στους όρους του ενεργού της δικαιοπραξίας του συμφώνου θα μπορούσε να δημιουργήσει η χρησιμοποίηση του όρου «ισχύς» της συμφωνίας στη διάταξη του άρθρου 1 εδ. β' του Ν. 4356/2015. Και τούτο, έχοντας υπόψη ότι οι έννοιες της «ισχυρής» ή της «ανίσχυρης» δικαιοπραξίας δεν διαθέτουν σαφές εννοιολογικό περιεχόμενο, ούτε συνοδεύονται από καθορισμένα έννομα αποτελέσματα²¹⁴. Η επιφύλαξη όμως δεν θα

ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 564, σημ. 15· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², § 22 αρ.26· *Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 2016. 650.651· *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο ..., σ. 27.

²¹⁰ Βλ. άρθρο 8 παρ. 3, 29, 30 και 31 του Ν. 344/1976 «περί ληξιαρχικών πράξεων. Για τον αποδεικτικό χαρακτήρα της καταχώρισης του γάμου βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 100· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², § 5 αρ.87-88· *Σταθόπουλο/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1367 αρ. 25· *Ν. Γεωργιάδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1367 αρ.19. ΠΠρΑθ 49/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

²¹¹ *Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 2016.650.651.

²¹² Για τις αιρέσεις δικαίου γενικά βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 44 αρ.6· *Καράση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 127-200 αρ. 23· *Λαδά*, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 31 αρ.42 και § 49 αρ. 33· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 62 αρ.5-7· *Γ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 201-210 αρ. 42-47 (ιδίως αρ. 46)· *Φλάμπουρα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, Εισαγ.201-210 αρ. 8. Βλ. και ΑΠ 1267/2009 ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 624/2008, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 492/1992, ΕλλΔνη 1995.1109. Δεν εφαρμόζονται ούτε ανάλογα οι διατάξεις για τις δικαιοπρακτικές αιρέσεις και προθεσμίες (ΑΚ 201 επ.)· *Αλλιώς, Π. Φίλιος*, ΓενΑρχ⁴, σ. 282· ΑΠ 1543/2004 ΤΝΠ ΔΣΑ (Δεν αποκλείεται τα συμβαλλόμενα μέρη ενόψει της αρχής της ελευθερίας των συμβάσεων να αποκλείσουν την ενέργεια της νομικής αίρεσης από την κρίσιμη δικαιοπραξία, εφόσον όμως δεν θίγονται κανόνες αναγκαστικού δικαίου).

²¹³ Βλ. ανωτ. §7.ΙΙΙ.Β.

²¹⁴ Βλ. συγκριτικά τις ΑΚ 394, 398, 444, 616-618, 895-897, 1844. Συναφώς βλ. *Μπαλή*, ΓενΑρχ⁸, § 67, σ. 193· *Μιχελάκη*, ΕρμΑΚ, Εισαγ. άρθρ. 127-200 αρ. 13· *Αυγουστιανάκη*, Η έννοια της «ανίσχυρης» δικαιοπραξίας και οι ειδικότερες μορφές της, ΝοΒ 1991.1340.1360, σημ. 158· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου², Εισαγ. 180-184 αρ. 2, σημ. 5. Ο όρος «ισχύς» χρησιμοποιείται από τους περισσότερους συγγραφείς ως έννοια γένους, στην οποία υπάγονται επιμέρους έννοιες είδους, δηλωτικές της (οριστικής ή μη) αδυναμίας επέλευσης των δικαιοπρακτικών αποτελεσμάτων (λχ. «άκυρη», «ακυρώσιμη» κ.λπ. Για τη σχετική ορολογία βλ. *Αυγουστιανάκη*, ΝοΒ 1991. 1340.1360 επ.· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου², Εισαγ. 180-184 αρ.12-13 και 14 επ.· *Σταθόπουλος*, ΧρΙΔ 2013.321.322 και σημ. 3· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 42 αρ.3-5 (και σημ. 13)· *Κλαβανίδου*, Έλλειψη πληρεξουσιότητας², σ. 232 επ., 235. Βλ. και κατωτ. §9.

πρέπει να γίνει δεκτή για τους εξής λόγους. Αρχικά, η ληξιαρχική καταχώριση δεν θα μπορούσε να υπαχθεί ως νομικό γεγονός στις προϋποθέσεις κύρους της δικαιοπραξίας, καθώς δεν κατευθύνεται στην οριοθέτηση της ιδιωτικής αυτονομίας, ιδρύοντας λόγο αποδοκιμασίας της δικαιοπραξίας. Εξάλλου, η θεώρηση του συμφώνου συμβίωσης που δεν καταχωρίστηκε ως άκυρου, θα οδηγούσε στο συμπέρασμα ότι καταρχήν παράγονται έννομα αποτελέσματα και από αυτό, ενόψει της διαμόρφωσης της ακυρότητας ως μη αυτοδίκαιης (άρθρο 3), καταστρατηγώντας έτσι το γράμμα του νόμου («*Η ισχύς της συμφωνίας αρχίζει*»²¹⁵) αλλά και τη νομοθετική στόχευση που εξυπηρετεί η ληξιαρχική καταχώριση. Επιπλέον, η τελευταία ούτε ως στοιχείο της νομοτυπικής μορφής της δικαιοπραξίας του συμφώνου θα μπορούσε να εκτιμηθεί. Και τούτο, διότι δεν αποτελεί στοιχείο που αναφέρεται στα πρόσωπα ή στο αντικείμενο της δικαιοπραξίας²¹⁶, ούτε μπορεί να αξιολογηθεί ως νομικό γεγονός που προσδίδει ταυτότητα στη δικαιοπραξία, επιτρέποντας τη διάκρισή της από άλλες.

II. Η ληξιαρχική καταχώριση κατά τον Ν. 344/1976

Για την εφαρμογή του άρθρου 1 εδ. β' του Ν. 3719/2008 είχε εκδοθεί ο Ν. 3801/2009, με το άρθρο 29 του οποίου τροποποιήθηκαν επιμέρους διατάξεις του Ν. 344/1976 «περί ληξιαρχικών πράξεων». Αυτές εξακολουθούν να ισχύουν με ελάχιστες τροποποιήσεις και μετά τον Ν. 4356/2015, λόγω της ομοιότητας της σχετικής ρύθμισης. Συγκεκριμένα, με την παρ. 1 της ως άνω διάταξης προστέθηκε β' εδάφιο στο άρθρο 5 του Ν. 344/1976 αναφορικά με την τοπική αρμοδιότητα του ληξιάρχου, το οποίο έχει ως εξής: «*Σύμφωνο συμβίωσης που έχει καταρτισθεί σε συμβολαιογράφο δύναται να δηλωθεί στον Ληξίαρχο του τόπου της κοινής κατοικίας των συμβαλλομένων που αναγράφεται σε αυτό και σε περίπτωση κατά την οποία δεν αναγράφεται κοινή κατοικία αυτών στον Ληξίαρχο του τόπου κατοικίας του ενός μόνο εκ των συμβαλλομένων, ο οποίος προβαίνει στη δήλωση*». Περαιτέρω, το άρθρο 8 παρ. 1 του Ν. 344/1976 συμπληρώθηκε με το άρθρο 29 παρ. 2 εδ. α' του Ν. 3801/2009,

²¹⁵ Πρβλ. τη διατύπωση του προσχεδίου για το Σύμφωνο Ελεύθερης Συμβίωσης έτους 2006, όπου οριζόταν: «*Η συμφωνία δηλώνεται στον ληξίαρχο...*». Η διατύπωση αυτή είναι μάλλον επηρεασμένη από τη ρύθμιση του άρθρου 515-3-1 γαλλΑΚ, σύμφωνα με την οποία η συμφωνία των ενδιαφερομένων μερών περιβάλλεται τον τύπο του ιδιωτικού εγγράφου και δηλώνεται ενώπιον του γραμματέα του Πρωτοδικείου της κοινής κατοικίας τους. Η σχετική διατύπωση εγκαταλείφθηκε και μάλλον ορθά, διότι φαίνεται να επιβάλλει για τη σύναψη του συμφώνου την τήρηση διπλού τύπου, δηλαδή τόσο το συμβολαιογραφικό έγγραφο όσο και τη δήλωση των μερών ενώπιον της αρχής. Αντίθ. *Κουτσοράδης*, ΕφΑΔ. 56.62, ο οποίος αξιολογεί ως επιτυχέστερη τη παραπάνω διατύπωση, σε σχέση με αυτήν που περιλήφθηκε τελικά στον Ν. 3719/2008 και επαναλήφθηκε στον Ν. 4356/2015.

²¹⁶ Αντί άλλων *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, §20 αρ.14.

προβλέποντας ότι για τη βεβαίωση της αστικής κατάστασης του φυσικού προσώπου σε κάθε ληξιαρχείο τηρούνται, μεταξύ άλλων, βιβλία συμφώνων συμβίωσης ετερόφυλων προσώπων, προσδιορισμός που απαλείφθηκε με την παρ. 1 του άρθρου 56 του Ν. 4356/2015, λόγω της δυνατότητας κατάρτισης συμφώνου συμβίωσης και από ομόφυλα ζευγάρια. Ταυτόχρονα με το άρθρο 29 παρ. 2 εδ. β' του Ν. 3801/2009 αναμορφώθηκε και η παρ. 3 του ως άνω άρθρου 8 του Ν. 344/1976 με την οποία ορίζεται πλέον ότι στα ληξιαρχικά βιβλία καταχωρίζονται όχι μόνον οι πράξεις που έχουν σαν αντικείμενο τη βεβαίωση ληξιαρχικών γεγονότων (γάμος, γέννηση κ.λπ.), αλλά και πράξεις με αντικείμενο την ισχύ της συμφωνίας των προσώπων που κατάρτισαν σύμφωνο συμβίωσης.

Από τις παραπάνω διατάξεις επιβεβαιώνεται ξανά ότι ο νόμος εξαρτά την επέλευση των έννομων συνεπειών του συμφώνου από τη σχετική ληξιαρχική καταχώριση. Η επιχείρηση της τελευταίας όμως επαφίεται αποκλειστικά στη βούληση των μερών²¹⁷. Για τον λόγο αυτό άλλωστε δεν προβλέπεται σχετική προθεσμία, ούτε η επιβολή διοικητικού προστίμου σε περίπτωση καθυστέρησης της δήλωσης, όπως αντίθετα συμβαίνει κατ' άρθρο 49 του Ν. 344/1976 για άλλα ληξιαρχικά γεγονότα (λ.χ. γάμος, γέννηση)²¹⁸.

Επιπλέον, ο αρμόδιος²¹⁹ ληξίαρχος του τόπου της κοινής κατοικίας των συμβαλλομένων, όπως αυτή αναγράφεται επί του συμβολαιογραφικού εγγράφου ή του τόπου κατοικίας του ενός εξ αυτών²²⁰, ο οποίος προβαίνει στη δήλωση²²¹ υποχρεούται²²² κατά τα ανωτέρω να καταχωρίσει το σύμφωνο συμβίωσης, χωρίς να προβεί σε έλεγχο συνδρομής των προϋποθέσεων κύρους του. Η συνδρομή των

²¹⁷ Έτσι και Περράκη, Η εκτός γάμου., σ. 135-136.

²¹⁸ Βλ. και ΑιτΕκθ του Ν. 3801/2009, όπου τονίζεται η διαφοροποίηση της βεβαιωτικής καταχώρισης γεγονότων, από την καταχώριση εκείνη που ενεργοποιεί το σύμφωνο συμβίωσης.

²¹⁹ Ο νόμος δεν προβλέπει τις συνέπειες της σύνταξης ληξιαρχικής πράξης από αναρμόδιο ληξίαρχο. Γίνεται δεκτό (βλ. Μητσόπουλος/Νικόπουλος/Σίτης, Το Δίκαιον των Ληξιαρχικών Πράξεων –Ερμηνεία του νόμου 344/1976 και πρακτική τούτου εφαρμογή, 1976, § 7 αρ.4, σ. 10) ότι το παραπάνω ελάττωμα στερείται έννομης συνέπειας και ελέγχεται απλώς πειθαρχικά κατ' άρθρο 6 του Ν. 344/1976. Έτσι, αν το σύμφωνο συμβίωσης καταχωρισθεί σε αναρμόδιο ληξιαρχείο, αναπτύσσει κανονικά τα έννομα αποτελέσματά του.

²²⁰ Πριν την τροποποίηση του Ν. 344/1976, η οποία είχε εξαγγελθεί με την ΑιτΕκθ (άρθρο 1) που συνόδευε τον Ν. 3719/2008, είχε υποστηριχθεί (βλ. Γκεγκλέ, ΕφΑΔ 2009.3.4) ότι είναι απαραίτητη η κοινή αυτοπρόσωπη εμφάνιση στον ληξίαρχο, ώστε να διασφαλίζεται η δημοσιότητα και η προστασία των τρίτων, άποψη η οποία εναρμονιζόταν περισσότερο με τη διατύπωση του προσχεδίου νόμου του 2006 που τελικά δεν υιοθετήθηκε («Η συμφωνία δηλώνεται...»).

²²¹ Ορθότερη θα ήταν η επιλογή του όρου «καταχώριση» αντί για «δήλωση», όπως αναφέρεται και στο άρθρο 1 εδ. β' του Ν. 4356/2015.

²²² Σε περίπτωση άρνησης καλείται σε εφαρμογή η ΚΠολΔ 791. Βλ. Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα (-Αρβανιτάκη), ΚΠολΔ ΙΙ (2000), 791 αρ. 5, 6. Πρβλ. ΣτΕ 1084/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

τελευταίων ελέγχεται στο μέτρο του εφικτού από τον συμβολαιογράφο προληπτικά²²³ και από το Δικαστήριο κατασταλτικά κατά το άρθρο 3 του Ν. 4356/2015²²⁴. Από τα παραπάνω συνάγεται ακόμη ότι η έγκυρη ληξιαρχική καταχώριση ως αναγκαίος όρος δημοσιότητας που προβλέπεται από τον νόμο δεν μπορεί να καλύψει την ενδεχόμενη έλλειψη στοιχείου της νομοτυπικής μορφής του συμφώνου συμβίωσης (λ.χ. έλλειψη συμβολαιογραφικού εγγράφου)²²⁵, ούτε να θεραπεύσει καταρχήν²²⁶ λόγους ακυρότητας. Αντιστρόφως, η άκυρη ληξιαρχική πράξη/καταχώριση²²⁷ δεν επιτρέπει την ανάπτυξη των έννομων συνεπειών του συμφώνου συμβίωσης, ακόμα και αν αυτό έχει καταρτιστεί και πληροί το σύνολο των προϋποθέσεων κύρους του. Η άκυρη ληξιαρχική πράξη δεν πρέπει ασφαλώς να συγχέεται με αυτήν που περιέχει σφάλματα ή παραλείψεις, οπότε στην περίπτωση αυτή δεν εμποδίζεται η ανάπτυξη των έννομων συνεπειών της δικαιοπραξίας και χωρεί η διόρθωση κατ' άρθρο 13 του Ν. 344/1976²²⁸.

Η ρύθμιση της ληξιαρχικής καταχώρισης του συμφώνου επιδέχεται κριτική, καθώς δεν ικανοποιεί πλήρως τον σκοπό της προστασίας της σαφήνειας των οικογενειακών έννομων σχέσεων. Και τούτο, διότι σε περίπτωση που η ληξιαρχική καταχώριση παραλειφθεί από τα μέρη λόγω άγνοιας του όρου, τότε το σύμφωνο συμβίωσης δεν θα αναπτύξει καθόλου τις δικαιοπρακτικές έννομες συνέπειες, στις

²²³ Βλ. ανωτ. σημ. 29.

²²⁴ Έτσι και για τον γάμο, *Κουμάντος*, ΟικογΔ I, σ. 70· *Λασκαρόλης*, Παραδόσεις I, σ. 119· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, σ. 100, σημ. 81· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², § 5 αρ.87· *Σταθόπουλος/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1367 αρ. 25· *Μητσόπουλος/Νικόπουλος/Σίτης*, Το Δίκαιον..., § 59 αρ.2, σ. 134.

²²⁵ Εξάλλου, πρέπει να γίνει δεκτό για την ταυτότητα του νομικού λόγου ότι ο ληξιαρχος δικαιούται να αρνηθεί μόνον την καταχώριση του ανυπόστατου συμφώνου συμβίωσης, αυτού δηλαδή που δεν περιέχει το ελάχιστο περιεχόμενο της δικαιοπραξίας που είναι η *συμφωνία* των συντρόφων και η έλλειψη συμβολαιογραφικού εγγράφου. Βλ. σχετ. για τον ανυπόστατο γάμο *Μητσόπουλο/Νικόπουλο/Σίτη*, Το Δίκαιον..., § 59 αρ.3, σ. 134-135· *Παπαδημητρίου*, ΟικογΔ², σ. 145.

²²⁶ Βλ. όμως κατωτ. §11.ΙΙΙ.Γ.

²²⁷ Άλλο το ζήτημα ότι η άκυρη ληξιαρχική πράξη μπορεί υπό τους όρους του άρθρου 19 του Ν. 344/1976 να κυρωθεί με άδεια του Εισαγγελέα Πρωτοδικών. Βλ. συναφώς *Μητσόπουλο/Νικόπουλο/Σίτης*, Το Δίκαιον..., § 37 αρ.3, σ. 80. Πρβλ. και *Μπακιρτζή/Τσιφοπούλου*, Ληξιαρχικές πράξεις με στοιχείο αλλοδαπότητας κατά τη διοικητική και δικαστική πρακτική, 2009, σ. 136, όπου επισημαίνεται ότι η ακυρότητα ληξιαρχικής πράξης διαπιστώνεται μόνο με δικαστική απόφαση, η οποία εκδίδεται με τη διαδικασία της αμφισβητούμενης δικαιοδοσίας. Η θέση αυτή δεν φαίνεται πειστική με τη σκέψη ότι η διαδικασία της αμφισβητούμενης δικαιοδοσίας ακολουθείται, όταν εγείρεται ζήτημα ουσιαστικού δικαίου που επηρεάζει την αστική κατάσταση του προσώπου, ώστε συνακόλουθα να πλήττεται και η ίδια η ληξιαρχική πράξη η οποία «βεβαιώνει» γεγονός που δεν συνέτρεχε στην πραγματικότητα. Εν προκειμένω λοιπόν ορθότερο είναι να γίνει δεκτό ότι εφαρμοστέα είναι η διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας. Έτσι και σε *Μητσόπουλο/Νικόπουλο/Σίτη*, Το Δίκαιον..., § 17 αρ.14, σ. 34-35. Βλ. και ΣτΕ 1084/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

²²⁸ Βλ. ομοίως *Μητσόπουλο/Νικόπουλο/Σίτη*, Το Δίκαιο..., § 16 αρ.2, σ. 28. Για τη διόρθωση ληξιαρχικής πράξης με τελεσίδικη δικαστική απόφαση, με άδεια Εισαγγελέα ή από τον Ληξιαρχο, βλ. *τους ίδιους*, Το Δίκαιο..., § 17 αρ.1 επ., σ. 31 επ., § 18 αρ.1 επ., σ. 37 επ. και § 19 αρ.1, σ. 39 επ.· *Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα (-Αρβανιτάκη)*, ΚΠολΔ II (2000), 782 αρ. 3· *Μπακιρτζή/Τσιφοπούλου*, Ληξιαρχικές πράξεις..., σ. 48 επ. και 133 επ. Πρβλ. και ΣτΕ 1084/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

οποίες απέβλεψαν τα μέρη. Έτσι όμως, προκαλούνται ανεπιεική αποτελέσματα στο μέτρο που το ανενεργό σύμφωνο συμβίωσης δεν είναι ικανό να επιφέρει καμία έννομη μεταβολή στην κατάσταση των προσώπων, ενώ το άκυρο ή ακυρώσιμο σύμφωνο συμβίωσης μπορεί να αναπτύξει έννομα αποτελέσματα τα οποία κατά περίπτωση διατηρούνται και ύστερα από την ακύρωσή του²²⁹, παρά την ύπαρξη λόγου αποδοκιμασίας από την έννομη τάξη. Για την αποφυγή τέτοιων αντινομιών και με σκοπό να μην παραμένει η ίδρυση οικογενειακής έννομης σχέσης μετέωρη για αόριστο χρονικό διάστημα θα μπορούσε μελλοντικά με ανάληψη σχετικής νομοθετικής πρωτοβουλίας να εισαχθεί ρύθμιση αντίστοιχη εκείνης του άρθρου 515-3-1 του γαλλΑΚ. Σύμφωνα με αυτήν, το σύμφωνο συμβίωσης (*Pacte civil de solidarité*), το οποίο δηλώνουν τα μέρη ενώπιον της γραμματείας του Πρωτοδικείου του τόπου κατοικίας τους προωθείται από την υπηρεσία, και όχι από τους ίδιους τους ενδιαφερόμενους, στη γραμματεία του Πρωτοδικείου του τόπου γέννησης του κάθε συμβαλλόμενου μέρους με σκοπό τη σχετική επισημείωση στη ληξιαρχική πράξη γέννησης από και με την οποία επέρχονται οι έννομες συνέπειες του συμφώνου, τόσο για τους συντρόφους όσο και για τους τρίτους. Ειδικότερα, στην περίπτωση της ελληνικής ρύθμισης θα μπορούσε *de lege ferenda* να προταθεί η κατάθεση του συμφώνου συμβίωσης στο ληξιαρχείο με επιμέλεια του ιδίου του συμβολαιογράφου από και με την οποία θα επέρχονται οι έννομες συνέπειες του²³⁰.

III. Οι περιουσιακές συμφωνίες των συντρόφων ως αντικείμενο της ληξιαρχικής καταχώρισης

Υπό τον Ν. 3719/2008 απασχόλησε έντονα τη θεωρία το ζήτημα, αν η ληξιαρχική καταχώριση απαιτείται όχι μόνο για την ανάπτυξη έννομων συνεπειών του συμφώνου συμβίωσης αλλά και για την ενεργοποίηση των ειδικών συμφωνιών των συντρόφων καθώς και των ενδεχόμενων μεταγενέστερων τροποποιήσεων (βλ. άρθρο 6 του Ν. 3719/2008). Σημαντική μερίδα της θεωρίας υποστήριξε με το επιχείρημα εκ του μείζονος εις το έλασσον ότι είναι αναγκαία η καταχώριση και των μεταγενέστερων

²²⁹ Βλ. εγγύτερα κατωτ. §27.Π.Β.

²³⁰ Βλ. *Terré, Droit civil*⁷, αρ. 629 επ· *Malaurie/Aynès, La famille*, αρ. 370-371· *Courbe, Droit de la famille*⁴, αρ. 608 επ· *Bosse-Platière, Le pacte civil de solidarité*, αρ. 1172. Πρβλ. και την προβλεπόμενη κατά το άρθρο 42 παρ. 6 του Ν. 344/1976, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 56 παρ. 2 του Ν. 4356/2015 καταχώριση του συμφώνου συμβίωσης που καταρτίζεται ενώπιον Προξένου στο ληξιαρχικό βιβλίο που τηρείται στην ίδια προξενική αρχή.

τροποποιητικών συμφωνιών²³¹, άποψη η οποία φαίνεται να καταλαμβάνει και το ξεχωριστό συμβολαιογραφικό έγγραφο που περιέχει τις ειδικές συμφωνίες των μερών. Ο αντίλογος όμως προέκρινε ως ορθότερη τη γνώμη ότι δεν χρειάζεται η καταχώριση των ειδικότερων συμφωνιών των συντρόφων ακόμη και εκείνων που συνάφθηκαν στο πλαίσιο του αρχικού συμβολαιογραφικού εγγράφου²³², θέση από την οποία επιτρέπεται να συναχθεί το συμπέρασμα ότι δεν απαιτείται αντίστοιχη καταχώριση ούτε του τροποποιητικού συμφώνου.

Η μεταφορά του προβληματισμού υπό τον Ν. 4356/2015 επιτρέπει την ανάπτυξη των ακόλουθων σκέψεων. Το ληξιαρχείο αποτελεί την αρμόδια υπηρεσία για την καταχώριση των γεγονότων που αφορούν στην αστική κατάσταση των προσώπων (άρθρο 8 παρ. 1 του Ν. 344/1976). Για τον λόγο αυτό μετά τη θέσπιση του Ν. 3719/2008 αναθεωρήθηκαν εκτός από τις διατάξεις που προαναφέρθηκαν και εκείνη του άρθρου 8 παρ. 4 του Ν. 344/1976 στην οποία προστέθηκε β' εδάφιο με το άρθρο 29 παρ. 2 εδ. γ' του Ν. 3801/2009 και του άρθρου 14 του ίδιου νόμου που αναδιατυπώθηκε με το άρθρο 4 παρ. 5 του Ν. 4144/2013. Με αυτές προβλέφθηκε η καταχώριση του συμβολαίου σύναψης και λύσης του συμφώνου όπως και η συνδρομή λόγου αυτοδίκαιης λύσης του καθώς και ο προσδιορισμός των γεγονότων που συνιστούν «μεταβολή» της αστικής κατάστασης του προσώπου αντίστοιχα. Από το συνδυασμό των διατάξεων αυτών συμπεραίνεται ότι με τη ληξιαρχική καταχώριση το σύμφωνο συμβίωσης με το ελάχιστο περιεχόμενό του (άρθρο 1 εδ. α') αναπτύσσει έννομα αποτελέσματα, διαμορφώνοντας αντίστοιχα την αστική κατάσταση των προσώπων. Υπό το δεδομένο αυτό, εφόσον οι ειδικές συμφωνίες των συντρόφων περιλαμβάνονται στο αρχικό και ενιαίο συμβολαιογραφικό έγγραφο θα αναπτύσσουν και αυτές τα έννομα αποτελέσματά τους με την καταχώρισή του. Στη σπανιότερη περίπτωση που οι σχετικές συμφωνίες περιέχονται σε διαφορετικό συμβολαιογραφικό έγγραφο, αυτές σωστό είναι να γίνει δεκτό ότι αναπτύσσουν τις έννομες συνέπειές τους από τη στιγμή της καταχώρισης του συμβολαιογραφικού εγγράφου που περιέχει μόνο τη συμφωνία του άρθρου 1 εδ. α' του Ν. 4356/2015. Και τούτο, διότι οι συμφωνίες αυτές που πλαισιώνουν τη βασική συμφωνία νομικής ρύθμισης της συμβίωσης δεν αποτελούν αναγκαίο στοιχείο για την ίδρυση της έννομης σχέσης από το σύμφωνο

---

²³¹Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ¹, § 22 αρ.26· ο ίδιος, ΟικογΔ², § 22 αρ.26·Κουτσουράδης, ΕφΑΔ 2009.56.61, σημ. 40· Βαθρακοκοίλης, Το σύμφωνο συμβίωσης και οι τροποποιήσεις Οικογενειακού Δικαίου, 2009, άρθρ. 6 αρ. 5 σ. 46·Μπακιρτζή/Τσιφοπούλου, Ληξιαρχικές πράξεις ..., σ. 47.

²³²Χριστοδούλου, Η συμβίωση..., σ. 79 και 85.

συμβίωσης και δεν επηρεάζουν την αστική κατάσταση των προσώπων, ώστε να δικαιολογείται η καταχώρισή τους στο ληξιαρχείο. Για τον ίδιο λόγο, σωστό φαίνεται να γίνει επιπλέον δεκτό ότι μεταγενέστερο συμβολαιογραφικό έγγραφο που τροποποιεί το πρώτο (λ.χ. ως προς τις περιουσιακές συμφωνίες)²³³ δεν καταχωρίζεται στο ληξιαρχείο και αναπτύσσει τα έννομα αποτελέσματά του από τη στιγμή της περιβολής του στον συμβολαιογραφικό τύπο, εφόσον έχει προηγουμένως καταχωρισθεί νομότυπα στο ληξιαρχείο το αρχικό σύμφωνο συμβίωσης.

Η εδώ υποστηριζόμενη γνώμη ανταποκρίνεται πληρέστερα και στη ρύθμιση του άρθρου 14 του Ν. 344/1976 το οποίο αναφέρει περιοριστικά²³⁴ τις πράξεις και γεγονότα που συνιστούν «μεταβολή», η καταχώριση των οποίων ενδιαφέρει τους σκοπούς που εξυπηρετεί το ληξιαρχείο μεταξύ των οποίων δεν περιλαμβάνεται η καταχώριση περιουσιακών συμφωνιών²³⁵. Εξάλλου, και από τον συνδυασμό των άρθρων 9 και 31Α του Ν. 344/1976 (το τελευταίο προστέθηκε με το άρθρο 4 παρ. 10 του Ν. 4144/2013), τα στοιχεία της ληξιαρχικής πράξης του συμφώνου συμβίωσης δεν περιλαμβάνουν πληροφορίες²³⁶ επί των όρων που έχουν συμπεριλάβει σε αυτό οι σύντροφοι²³⁷.

Πιθανός αντίλογος θα μπορούσε να διατυπωθεί κατά της γνώμης αυτής, στηριζόμενος στη σκέψη ότι η ληξιαρχική καταχώριση εξυπηρετεί στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης και την προστασία τρίτων και ιδίως δανειστών των συντρόφων. Έχοντας μάλιστα υπόψη τις διατάξεις για τις περιουσιακές σχέσεις των συζύγων από

²³³ Για τη γνώμη αυτή βλ. ανωτ. §5.

²³⁴ *Μητσόπουλος/Νικόπουλος/Σίτης*, Το Δίκαιον., § 20 αρ. 1, σ. 41· *Μπακιρτζή/Τσιφοπούλου*, Ληξιαρχικές πράξεις..., σ. 51.

²³⁵ Να σημειωθεί, πάντως, ότι παρίσταται αναγκαία η συμπλήρωση του άρθρου 14 του Ν. 344/1976 ώστε στις καταχωριστέες πράξεις να περιλαμβάνεται και η αμετάκλητη απόφαση που ακυρώνει το σύμφωνο συμβίωσης. Η σχετική παράλειψη δικαιολογείται από το γεγονός ότι στον προηγούμενο Ν. 3719/2008 δεν υπήρχε ρύθμιση αντίστοιχη του άρθρου 3 του Ν. 4356/2015, το οποίο προβλέπει την κήρυξη της ακυρότητας του συμφώνου συμβίωσης κατόπιν έκδοσης δικαστικής απόφασης. Εξάλλου, ως «μεταβολή» κατά την έννοια του άρθρου 14 του Ν. 344/1976 αξιολογείται και ορθά η καταχώριση συμφώνου συμβίωσης που έγινε δυνάμει του άρθρου 62 παρ. 1 του Ν. 4356/2015 για την υπαγωγή των συντρόφων από το καθεστώς του Ν. 3719/2008 σε αυτό του Ν. 4356/2015. Η καταχώριση των συμφωνιών αυτών, όπως και των συμφώνων συμβίωσης που το πρώτον συνάπτονται υπό το καθεστώς του Ν. 4356/2015 δεν υπόκεινται σε προθεσμία δήλωσης ούτε απειλείται διοικητική κύρωση κατά το άρθρο 49 του Ν. 344/1976.

²³⁶ Βλ. το υπόδειγμα με τα στοιχεία της ληξιαρχικής πράξης συμφώνου συμβίωσης στην Υ.Α. Φ.131360/12476/08.05.2013 (ΦΕΚ Β' 1107) «Καθορισμός του τύπου και του τρόπου τήρησης των ληξιαρχικών βιβλίων των Ληξιαρχείων» του Υπουργού Εσωτερικών, και στην Υ.Α ΤΑΔΚ 39/22.01.2016 (ΦΕΚ Β' 71) «Αποτύπωση ληξιαρχικών πράξεων συμφώνου συμβίωσης» του Υπουργού Εσωτερικών.

²³⁷ *Ρήγα*, ΕφαΔ 2009.31.32· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 138. Έτσι είναι μάλλον χωρίς ενδιαφέρον η συζήτηση για το κατά πόσον επιτρέπεται η χορήγηση αντιγράφου του συμβολαίου από τον Ληξίαρχο (*Χριστοδούλου*, Δ 2009.346.349· *ο ίδιος*, Η συμβίωση..., σ. 85 επ.). Σχετικά με τη χορήγηση αντιγράφων ληξιαρχικών πράξεων βλ. γνμδ. ΝΣΚ 13/2016.

τον γάμο, θα μπορούσε συμπληρωματικά κάποιος να παρατηρήσει ότι, όταν οι σύζυγοι επιλέγουν την κοινοκτημοσύνη αντί του συστήματος της περιουσιακής αυτοτέλειας, πρέπει κατά την ΑΚ 1403 παρ. 2 να περιβάλλουν τη σύμβαση στον τύπο του συμβολαιογραφικού εγγράφου και να την καταχωρίσουν στο ειδικό δημόσιο βιβλίο του ΠΔ 411/1989 το οποίο τηρείται στο Πρωτοδικείο Αθηνών. Και αυτό, διότι η δημοσιότητα επιβάλλεται για την προστασία των δανειστών, καθώς με την σύμβαση καθορίζεται η έκταση της υπεγγυότητας της περιουσίας (ΑΚ 1408 επ.). Όταν, λοιπόν, ο νόμος επιβάλλει τη δημοσιότητα της κοινοκτημοσύνης των συζύγων, δικαιολογείται πολύ περισσότερο η τήρηση κανόνων δημοσιότητας για τις περιουσιακές συμφωνίες στο σύμφωνο συμβίωσης.

Παρά το γεγονός ότι οι παραπάνω αντιρρήσεις δεν είναι αβάσιμες, καθώς τρίτοι ή δανειστές ενδέχεται πράγματι κατά περίπτωση να δικαιολογούν έννομο συμφέρον να πληροφορηθούν το περιεχόμενο του συμφώνου συμβίωσης (λ.χ. για τη θεμελίωση αγωγής ακύρωσης κατά το άρθρο 3 παρ. 1 του Ν. 4356/2015), συνεπές είναι να υιοθετηθεί και πάλι η γνώμη που υποστηρίχθηκε ήδη η οποία μπορεί να συνοψισθεί στο συμπέρασμα ότι η ληξιαρχική καταχώριση δεν προσφέρεται για τη δημοσιότητα αυτή. Προς ενίσχυση της άποψης αυτής μπορεί να παρατηρηθεί ότι για τη δημοσιότητα της σύμβασης κοινοκτημοσύνης στους συζύγους (που εφαρμόζεται ανάλογα και στους συντρόφους, αν την επιλέξουν) η ΑΚ 1403 παρ. 2 επιφυλάσσει τήρηση ειδικού δημόσιου βιβλίου και όχι ληξιαρχική καταχώριση. Έτσι, στην προκειμένη περίπτωση οι τρίτοι ή δανειστές μπορούν να προστατευτούν με άλλες διατάξεις (λ.χ. ΑΚ 902-903, ΚΠολΔ 450 επ. κ.λπ.).

IV. Το στάδιο από την κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης μέχρι τη ληξιαρχική του καταχώριση

Κατά τη διαδοχική πλήρωση των στοιχείων της νομοτυπικής μορφής του άρθρου 1 του Ν. 4356/2015 και συγκεκριμένα από τον χρόνο της κατάρτισης της δικαιοπραξίας μέχρι τη ληξιαρχική καταχώριση του συμβολαιογραφικού εγγράφου δημιουργείται ένα μεταβατικό στάδιο²³⁸, κατά τη διάρκεια του οποίου η νομική

²³⁸ Προτιμάται ο όρος «μεταβατικό στάδιο» για να περιγράψει τον χρόνο της διαδοχικής πλήρωσης των στοιχείων που συνθέτουν τη νομοτυπική μορφή του άρθρου 1 του Ν. 4356/2015 (πρβλ. Παπαστερίου, ΕμπρΔ, ΙΙ, § 45 αρ.103 για την περίπτωση της μεταγραφής · τον ίδιο, ΓενΑρχ, § 16 αρ.46-47), αντί για τους όρους «στάδιο εκκρεμότητας» ή «στάδιο ηρτημένης της αιρέσεως», οι οποίοι ανταποκρίνονται περισσότερο στη λειτουργία των γνήσιων αιρέσεων, όπου είναι αβέβαιο αν θα πληρωθεί ή αν θα ματαιωθεί η αίρεση που έχουν θέσει τα μέρη [βλ. Απ. Γεωργιάδη, ΓενΑρχ⁵, § 44 αρ.26· Λαδά, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 49 αρ. 98· Καρασή, ΕγγΓενΑρχ, σ. 145· Παπαστερίου-Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου), ΔΔικαιοπραξ, § 63 αρ.2]. Βλ. όμως Παπαντωνίου, ΓενΑρχ³, § 75, σ. 451, κατά τον οποίο στην καταχρηστική αίρεση δεν

κατάσταση που διαμορφώνεται τόσο από τη σκοπιά της ίδιας της έννομης σχέσης που τελεί σε αναμονή πλήρωσης όλων των στοιχείων της όσο και από την άποψη των ίδιων των υποκειμένων της δικαιοπραξίας έχει ως εξής:

Κατά πρώτο λόγο, δεν έχει γεννηθεί ακόμη η οικογενειακή έννομη σχέση και τα απορρέοντα από αυτήν δικαιώματα και υποχρεώσεις. Αντίστοιχα, δεν έχει μεταβληθεί η νομική (αστική) κατάσταση των μερών. Τούτο σημαίνει κατ' επέκταση ότι καθένας εκ των συντρόφων μπορεί να συνάψει άλλη οικογενειακού δικαίου σύμβαση (άλλο σύμφωνο ή γάμο), χωρίς να συντρέχει κώλυμα από το προηγούμενο σύμφωνο συμβίωσης, αφού αυτό που καταρτίστηκε δεν έχει αναπτύξει ακόμα τα έννομα αποτελέσματά του. Έτσι, αν συναφθεί λ.χ. άλλο σύμφωνο και καταχωρισθεί εκείνο πρώτο, τότε το προηγούμενο, αν επακολουθήσει καταχώρισή του, θα πρέπει να θεωρηθεί (επιγενόμενα) άκυρο λόγω συνδρομής του κωλύματος του άρθρου 2 παρ. 2 περ. α' του Ν. 4356/2015. Περαιτέρω, το γεγονός ότι η ληξιαρχική καταχώριση του συμφώνου συμβίωσης επαφίεται στη βούληση των μερών συνεπάγεται ότι αν στο χρονικό διάστημα μεταξύ της κατάρτισης και της καταχώρισης τα μέρη επιθυμούν τη λύση του συναισθηματικού δεσμού που τους οδήγησε αρχικά στη σύναψη του συμφώνου, μπορούν στο πλαίσιο άσκησης της ιδιωτικής αυτονομίας τους να προβούν σε νεότερη και υπό τον ίδιο συμβολαιογραφικό τύπο καταργητική συμφωνία. Τέτοια λύση ωστόσο ορθό φαίνεται να μην παραχωρείται, όταν η σχετική βούληση δηλώνεται μονομερώς. Και αυτό, διότι η δικαιοπρακτική δέσμευση των μερών με την κατάρτιση της συμφωνίας ακόμα και κατά τον χρόνο πριν τη ληξιαρχική καταχώριση δεν μπορεί να ανατραπεί με μονομερή ανάκληση της δήλωσης βούλησης, καθόσον στον νόμο δεν προβλέπεται σχετική νόμιμη βάση που να εισάγει εξαίρεση στην ΑΚ 168.

Κατά δεύτερο λόγο, αν στο μεσοδιάστημα έστω ένα από τα μέρη αποβιώσει, τότε ματαιώνεται οριστικά το συναφθέν σύμφωνο συμβίωσης, καθώς δεν θα αναπτύξει ποτέ τα έννομα αποτελέσματά του. Και τούτο, διότι δεν μπορεί το τελευταίο να καταχωρισθεί μετά τον θάνατο του ενός μέρους, αφού είναι αδύνατη η μεταβολή της αστικής κατάστασης του προσώπου που πλέον δεν υπάρχει. Έτσι όμως ενδέχεται συχνά να προκαλούνται για τα μέρη αλλά και για τρίτους ανεπιεική αποτελέσματα τα οποία διαπιστώνονται ιδίως το πεδίο της κληρονομικής διαδοχής αλλά και στην αδυναμία

υπάρχει στάδιο εκκρεμότητας και τα αποτελέσματα επέρχονται αμέσως, ανάλογα με το αν έχει ή όχι συμβεί το γεγονός. Παρ' όλα αυτά «μετέωρη» χαρακτηρίζει την ισχύ του συμφώνου συμβίωσης πριν την καταχώριση στο ληξιαρχείο ο Παπαχρίστου, ΟικογΔ, σ. 187· ο ίδιος, σε Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα, Το Σύμφωνο..., άρθρο 1, σ. 12.

εφαρμογής του τεκμηρίου πατρότητας, όταν έχει παραλειφθεί η καταχώριση του συμφώνου και το τέκνο γεννιέται μετά τον θάνατο του πατέρα-συντρόφου²³⁹. Για τον λόγο αυτό προτάθηκε προηγουμένως²⁴⁰ ως δικαιοπολιτικά επιβεβλημένη η καταχώριση του συμφώνου από τον ίδιο το συμβολαιογράφο, ώστε να περιοριστεί ο κίνδυνος παράλειψής της από τα μέρη. Πρέπει να επισημανθεί, πάντως, ότι δεν δημιουργείται το ίδιο πρόβλημα στην περίπτωση που το πρόσωπο καταστεί δικαιοπρακτικά ανίκανο μετά τη σύναψη του συμφώνου και πριν την καταχώριση. Όπως άλλωστε αναφέρθηκε ήδη η δικαιοπρακτική ικανότητα ελέγχεται κατά τον χρόνο της κατάρτισης του συμφώνου και όχι μεταγενέστερα.

Τρίτον, ακριβώς επειδή δεν αναπτύσσονται κατά το παραπάνω χρονικό διάστημα δικαιώματα και υποχρεώσεις μεταξύ των συντρόφων, πριν την ληξιαρχική καταχώριση δεν μπορεί να ζητηθεί προληπτική δικαστική προστασία κατά την ΚΠολΔ 69 παρ. 1 εδ. ε'. Πράγματι, γίνεται ορθά δεκτό²⁴¹ ότι δεν μπορεί να εφαρμοστεί η εν λόγω διάταξη, όταν το δικαίωμα εξαρτάται από νομική αίρεση, όπως εν προκειμένω, διότι σε τέτοια περίπτωση αυτό δεν έχει ακόμα γεννηθεί, αντίθετα προς τα δικαιώματα (απαιτήσεις) που εξαρτώνται από (αναβλητικές) δικαιοπρακτικές αιρέσεις ή από την επέλευση γεγονότος τα οποία έχουν γεννηθεί, αλλά οι συνέπειές τους είναι αδρανείς.

Τέλος, κατά το παραπάνω μεταβατικό στάδιο, παρότι δεν έχουν ακόμα γεννηθεί δικαιώματα και υποχρεώσεις από το σύμφωνο συμβίωσης, η έννομη κατάσταση των μερών δεν μένει ανεπηρέαστη. Κατά τον χρόνο μέχρι τη ληξιαρχική καταχώριση συνεπές φαίνεται να γίνει δεκτό ότι οι σύντροφοι έχουν υποχρέωση καλόπιστης συμπεριφοράς η οποία ασφαλώς πρέπει να καλύπτει όλα τα στοιχεία της δικαιοπραξίας του συμφώνου συμβίωσης²⁴². Μπορεί μάλιστα να παρατηρηθεί ότι κατά τον χρόνο αυτό η σχέση των συντρόφων προσομοιάζει με εκείνη των μνηστών, καθώς και στις δύο περιπτώσεις ιδρύεται μια ηθική σχέση μεταξύ τους που εξειδικεύεται σε υποχρέωση πίστης και σεβασμού²⁴³. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι συντρέχουν γενικά οι

²³⁹ *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 13. Βλ. και *Σπυριδάκη*, Σύμφωνο..., σ. 54.

²⁴⁰ Βλ. ανωτ. §8.Π.

²⁴¹ Αντί άλλων *Γ. Γεωργιάδης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 201-210 αρ. 50. Βλ. και *Νίκα*, ΠολΔ², Ι, § 36 αρ.12· *Τριανταφυλλίδη*, Η προληπτική δικαστική προστασία κατά το άρθρο 69 ΚΠολΔ, 2009, σ. 128-129, σημ. 656.

²⁴² Βλ. και *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 20 αρ.27-30 για την τήρηση καλόπιστης συμπεριφοράς κατά τη διαδοχική πλήρωση των στοιχείων της νομοτυπικής μορφής της δικαιοπραξίας γενικά.

²⁴³ Βλ. σε σχέση με τη μνηστεία σε *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις Ι, σ. 70· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 37· *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1346 αρ. 19-20· *Βαλτούδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1346 αρ. 14. ΑΠ 36/1979, ΝοΒ 1979.959.

προϋποθέσεις αναλογίας με τη μνηστεία²⁴⁴. Επιπλέον, υπέρ της υποστηριζόμενης εδώ άποψης θα μπορούσε να αντληθεί επιχείρημα από την ΑΚ 197 η οποία ρυθμίζει την επιβαλλόμενη καλόπιστη συμπεριφορά κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων²⁴⁵. Η ίδια υποχρέωση πρέπει πολύ περισσότερο να ισχύσει στο πεδίο του συμφώνου, ιδίως μετά την κατάρτιση της δικαιοπραξίας, οπότε απομένει η τυπική ληξιαρχική καταχώριση προκειμένου να αναπτύξει αυτό πλήρως τις έννομες συνέπειές του.

Συνεπώς, κατά το στάδιο μεταξύ της σύναψης του συμφώνου συμβίωσης και της ληξιαρχικής καταχώρισης δεν δημιουργούνται ακόμα οι σχέσεις μεταξύ των μερών που προβλέπει το άρθρο 5 παρ. 1 και 2 του Ν. 4356/2015. Αν όμως κατά το μεταβατικό διάστημα ο ένας εκ των συντρόφων συνάψει γάμο ή σύμφωνο συμβίωσης με άλλο πρόσωπο, συμπεριφέρεται αντίθετα προς την καλή πίστη. Σε τέτοια περίπτωση μπορεί να θεμελιωθεί, εφόσον συντρέχουν και άλλα περιστατικά, ευθύνη λόγω προσβολής προσωπικότητας του πρώτου συντρόφου²⁴⁶. Περαιτέρω, αν εξαιτίας της τέλεσης άλλου γάμου ή συμφώνου μεταξύ του ενός συντρόφου και τρίτου προσώπου δεν ακολουθήσει η καταχώριση του χρονικά πρώτου συμφώνου²⁴⁷, μπορεί να γίνει δεκτή η αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1347, χωρίς να αποκλείεται η εφαρμογή της γενικής διάταξης της ΑΚ 198²⁴⁸. Έτσι, ο «ανυπαίτιος» για τη «ματαίωση» του συμφώνου σύντροφος μπορεί να διεκδικήσει τη θετική ζημία (δαπάνες) την οποία υπέστη, πιστεύοντας εύλογα ότι το σύμφωνο συμβίωσης θα παράξει τα έννομα αποτελέσματά του. Όπως άλλωστε

²⁴⁴ Βλ. ανωτ. §3.Π.Α.

²⁴⁵ Βλ. αντί πολλών Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου), ΔΔικαιοπραξ, § 26 αρ.4 επ. και 9 επ. ΑΠ 12/2006, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1463/2001, ΧρΙΔ 2002.44· ΑΠ 1346/2000, ΔΕΕ 2001.735: όπου στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων, το Ακυρωτικό έκρινε ότι « επί ματαιώσεως καταρτίσεως της συμβάσεως σε χρόνο κατά τον οποίο οι διαπραγματεύσεις μεταξύ των μερών έχουν τερματιστεί οριστικώς και δεν υπολείπεται παρά μόνον η τυπική υπογραφή της συμβάσεως περί της οποίας ο υπαίτιος ης ματαιώσεως είχε δώσει στον αντισυμβαλλόμενο σαφείς διαβεβαιώσεις ότι θα πρέπει να θεωρείται αυτή ως βέβαια».

²⁴⁶ Βλ. και κατωτ. μέρος 2^ο, σημ. 15 για την περίπτωση του γάμου, όπου γίνεται δεκτό ότι ενδεχόμενη εξωσυζυγική σχέση ή άλλη προσβολή της έγγαμης συμβίωσης από τον έναν σύζυγο δεν συνιστά από μόνη της προσβολή προσωπικότητας, αλλά θα πρέπει η συμπεριφορά να χαρακτηριστεί ως τέτοια ανεξάρτητα από την ύπαρξη γάμου.

²⁴⁷ Υπενθυμίζεται ότι αν καταχωρισθεί στο ληξιαρχείο το χρονικά πρώτο σύμφωνο συμβίωσης, ενώ όμως έχει ήδη παράξει τα έννομα αποτελέσματά του εκείνο που συνάφθηκε δεύτερο, τότε το πρώτο σύμφωνο συμβίωσης θα είναι επιγενομένα άκυρο (βλ. ανωτ. §7.Ι.).

²⁴⁸ Κατά την επικρατούσα στη θεωρία γνώμη η αποζημίωση της ΑΚ 1347 πηγάζει από συμβατική ευθύνη, αλλά είναι ιδιόρρυθμη, καθώς αποκαθιστά μόνο το διαφέρον εμπιστοσύνης (Μπαλής, ΟικογΔ², § 9, σ. 17· Μιχαηλίδης-Νουάρος, ΟικογΔ², σ. 23-24· Δεληγιάννης, ΟικογΔ, Ι, §55, σ. 87 επ· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §4 αρ.47 (βλ. όμως τον ίδιο, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1347 αρ. 15 και αντίστοιχα σε Κουμάντο, ΟικογΔ, Ι, σ. 31 που δεν αποκλείουν τις ΑΚ 197 επ., ιδίως όταν η μνηστεία είναι άκυρη)· Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου, ΕρμΑΚ, άρθρ. 1347 αρ. 18· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, σ. 42. Έτσι, και στη νομολογία ΕφΠειρ 512/2008 ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΑθ 602/2005 ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΠειρ 1625/1989, ΝοΒ 1990.476· ΕφΘεσσαλ 1302/1980 Αρμ 1980.890. Αλλιώς Δασκαρόλης, Λύσις της μνηστείας και προσυμβατική ευθύνη, ΕΕΝ 1961.699.704 επ· ο ίδιος, Παραδόσεις Ι, σ. 73 επ. που εκτιμά ότι η ΑΚ 1347 εισάγει ευθύνη εκ του νόμου από διαπραγματεύσεις. Προς αυτήν την κατεύθυνση και Βαλτούδης, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1347 αρ. 15.

ισχύει στη μνηστεία έτσι και στο σύμφωνο συμβίωσης, ενόψει του προσωπικού χαρακτήρα της δικαιοπραξίας, σωστό φαίνεται να γίνει δεκτό ότι η εν λόγω αποζημίωση δεν μπορεί να περιλαμβάνει κατά κανόνα διαφυγόντα κέρδη ή το αρνητικό διαφέρον από την απώλεια ευκαιρίας σύναψης άλλου «ευνοϊκότερου» συμφώνου συμβίωσης²⁴⁹. Δεν αποκλείεται επίσης η γέννηση αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, βάσει των διατάξεων του αδικαιολόγητου πλουτισμού (ΑΚ 904 επ.), εφόσον είχε προηγηθεί ελεύθερη συμβίωση των μερών χωρίς σύμφωνο κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 6 του Ν. 4356/2015.

Με την ολοκλήρωση και της ληξιαρχικής καταχώρισης το υποστατό σύμφωνο συμβίωσης αναπτύσσει πλήρως τα έννομα αποτελέσματά του για το μέλλον (*ex nunc*) και όχι αναδρομικά από τον χρόνο της κατάρτισης της δικαιοπραξίας²⁵⁰. Η παραγωγή των συνεπειών του συμφώνου, εκτός από πλήρης θα είναι και οριστική, εφόσον στη δικαιοπραξία δεν έχουν εμφιλοχωρήσει λόγοι ακυρότητας ή ακυρωσίας που να δικαιολογούν τη δικαστική της ανατροπή.

²⁴⁹ Έτσι στη μνηστεία, βλ. αντί πολλών *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1347 αρ. 14.

²⁵⁰ Υπό τον Ν. 3719/2008 *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, Π, σ. 597· *η ίδια*, σε *Μελέτες* σ. 608· *η ίδια*, ΕΝΟΒΕ, σ.11· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ¹, § 22 αρ.26· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ., σ. 187 · *ο ίδιος*, σε *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Γσούκα*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 1, σ. 13· *Σπυριδάκης*, Το σύμφωνο..., σ. 36-37, σημ. 5· *Κουτσουράδης* ΕφΑΔ 2009.56.61· *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 84· *Περάκη*, Η εκτός γάμου ..., σ. 136· *Παναγόπουλος*, Γάμος..., σ. 157-158. Αντίθ. *Π. Φίλιος*, ΟικογΔ⁴, σ. 417. Υπό τον Ν. 4356/2015, *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Π, σ. 564· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², § 22 αρ.26· *Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 2016. 650.651· *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο ..., σ. 27. Για τη μη αναδρομικότητα των αποτελεσμάτων μετά την πλήρωση της αίρεσης δικαίου βλ. *Παπαστερίου*, ΕμπρΔ, Π, § 45 αρ.97 (μεταγραφή εμπράγματης δικαιοπραξίας). Έτσι και για τις γνήσιες αιρέσεις, *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΑρχ⁵, § 44 αρ.38· *Λαδάς*, ΓενΑρχ, Π, § 49 αρ.126· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 63 αρ.21.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η έννομη σχέση των συντρόφων από το ανίσχυρο σύμφωνο συμβίωσης

§9. Εννοιολογική προσέγγιση του ανίσχυρου συμφώνου συμβίωσης

Με αφορμή την προσέγγιση του όρου «ισχύς» της συμφωνίας, όπως περιγράφεται στο άρθρο 1 εδ. β' του Ν. 4356/2015, σημειώθηκε²⁵¹ ότι η έννοια της «ισχυρής» και «ανίσχυρης» δικαιοπραξίας επιλέγεται από πολλούς συγγραφείς ως έννοια γένους. Αυτή μπορεί να συμπεριλάβει ως έννοιες είδους την «ανυπόστατη», «ατελή», «άκυρη», «ακυρώσιμη», «ανενεργό» δικαιοπραξία και κάθε άλλη περίπτωση δικαιοπραξίας που δεν έχει υπόσταση, κύρος ή ενέργεια, ώστε να επέλθουν οριστικά τα έννομα αποτελέσματά της²⁵². Κατά την παραπάνω ευρεία έννοια επιστρατεύεται και εδώ ο όρος του *ανίσχυρου* συμφώνου συμβίωσης, αντί μιας περιφραστικής διατύπωσης, με σκοπό δηλαδή να περιγράψει τις έννομες συνέπειες της έλλειψης στοιχείου της νομοτυπικής μορφής του συμφώνου συμβίωσης, την απουσία θετικής προϋπόθεσης κύρους και αντίστροφα τη συνδρομή αρνητικής προϋπόθεσης κύρους, αλλά και τη μη πλήρωση όρου του ενεργού. Συνεπώς, ως *ανίσχυρο* νοείται στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης το σύμφωνο συμβίωσης που είναι ανύπαρκτο, ή υπάρχει μεν αλλά δεν παράγει καθόλου τα έννομα αποτελέσματά του, ή τέλος αναπτύσσει μεν τις έννομες συνέπειές του, συντρέχει ωστόσο λόγος που μπορεί να προκαλέσει την ανατροπή τους.

²⁵¹ Βλ. ανωτ. σημ. 215

²⁵² Βλ. ανωτ. τις παραπομπές της σημ. 215. Για την *ανίσχυρη* δικαιοπραξία ως δηλωτική των άκυρων και ακυρώσιμων δικαιοπραξιών βλ. *Μιχελάκη*, ΕρμΑΚ, Εισαγ. άρθρ. 127-200 αρ. 13, ο οποίος χρησιμοποιεί τον όρο «*ανενεργός δικαιοπραξία*» ως ισοδύναμο της «*ανίσχυρης*». *Αραβαντινό*, Ακυρότητας, μερική ακυρότητας, μετατροπή, συμβολή εις την θεωρίαν του ανισχύρου, 1957, σ. 5 επ., ο οποίος εξαιρεί τις ακυρώσιμες δικαιοπραξίες πριν την ακύρωσή τους από τις *ανίσχυρες*. Έτσι και *Καράσης*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 91 επ., ο οποίος όμως προτιμά τον όρο «*ελαττωματική*» δικαιοπραξία, οριοθετώντας την από την ανυπόστατη δικαιοπραξία. Για την ένταξη και της ανυπόστατης δικαιοπραξίας στην ευρύτερη κατηγορία των ανίσχυρων δικαιοπραξιών βλ. *Ζέπο*, Περί το πρόβλημα του ανισχύρου των δικαιοπραξιών, ΕΕΝ 1956.705, 709 επ.· *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §73 I, σ. 416-417, σύμφωνα με τους οποίους το ανίσχυρο αποτελεί παθολογική εκδήλωση της λειτουργίας της δικαιοπραξίας. Για την ευρύτητα του όρου, *Μπόσδας*, Ελαττωματικά δικαιοπραξία, ΕΕΝ 1951.161· *Σημαντήρας*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 832 και 835 (διακρίνοντας την *ανίσχυρη* από την *ανενεργό* δικαιοπραξία)· *Σταθόπουλος*, ΧρΙΔ 2013.321, σημ. 1 και 3· *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΑρχ⁵, § 38 αρ.1, σημ. 1(εντάσσει την ανυπόστατη δικαιοπραξία στην ευρύτερη κατηγορία των «*ελαττωματικών*» δικαιοπραξιών, χρησιμοποιώντας ως ισοδύναμο τον όρο «*ανίσχυρη*» δικαιοπραξία)· *Λαδάς*, ΓενΑρχ, II, § 46 αρ.5 και 11 επ. (δέχεται ότι η έννοια της *ανίσχυρης* δικαιοπραξίας είναι ευρύτερη της *ελαττωματικής*)· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 42 αρ.7 επ. Βλ. όμως *Ανγουστιανάκη*, ΝοΒ 1991.1340.1366· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου², Εισαγ. 180-184 αρ.12, ο οποίος αξιολογεί την έννοια της *ανίσχυρης* δικαιοπραξίας ως στενότερη της ελαττωματικής, χωρίς όμως να αποκλείει τη χρήση της ως μια ευρύτερη έννοια που παρουσιάζει την παθολογία της δικαιοπραξίας είτε εξαρχής είτε μεταγενέστερα.

Για την πλήρη προσέγγιση των μορφών *ανίσχυρου* συμφώνου συμβίωσης θα ακολουθηθεί η ταξινόμηση²⁵³ σε (α) ανυπόστατο, (β) άκυρο, (γ) ακυρώσιμο και (δ) ανενεργό σύμφωνο συμβίωσης κατ' αντιστοιχία προς τα στοιχεία της δικαιοπραξίας του συμφώνου που μελετήθηκαν παραπάνω και θα αναδειχθούν οι έννομες συνέπειές τους. Σημειώνεται επίσης ότι για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης χρησιμοποιείται και ο νομικός-τεχνικός όρος του *ελαττωματικού* συμφώνου συμβίωσης, με σκοπό να περιγράψει το (υποστατό) σύμφωνο που πλήττεται από τη συνδρομή λόγου ακυρότητας ή ακυρωσίας.

§10. Το ανυπόστατο σύμφωνο συμβίωσης

Ο Ν. 4356/2015, όπως άλλωστε και ο προηγούμενος Ν. 3719/2008, δεν αναφέρονται σε *ανυπόστατο* σύμφωνο συμβίωσης. Αντίθετα στην ΑΚ 1372 παρ. 2 ορίζεται ως προς τον γάμο ότι η μη τήρηση ενός από τους τύπους της ΑΚ 1367 τον καθιστά ανυπόστατο²⁵⁴. Τούτο συνεπάγεται ότι η θεωρία είναι επιφορτισμένη με τον εντοπισμό των περιπτώσεων ανυποστασίας του συμφώνου συμβίωσης, γεγονός που προϋποθέτει α) τον καθορισμό της έννοιας του ανυπόστατου συμφώνου συμβίωσης προς αποφυγή εννοιολογικής σύγχυσης, β) τον εντοπισμό των λόγων που προκαλούν την ανυποστασία και γ) τις έννομες συνέπειες του ανυπόστατου συμφώνου συμβίωσης οι οποίες αντιπαρατίθενται προς τις συνέπειες της ακυρότητας και της ακυρωσίας. Η τελευταία αυτή οριοθέτηση δικαιολογεί άλλωστε την αυτοτελή ταξινόμηση και μελέτη της ανυποστασίας στο σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 4356/2015²⁵⁵.

²⁵³ Έχουν προταθεί διάφορα κριτήρια για την ταξινόμηση των ανίσχυρων (υπό την ευρύτερη δυνατή έννοια) δικαιοπραξιών. Για τη συγκεντρωτική παρουσίαση αυτών βλ. *Αυγουστιανάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 180-184 αρ. 14-16. Για την προτεινόμενη εδώ διάκριση σε ανυπόστατη, άκυρη, ακυρώσιμη και ανενεργή δικαιοπραξία βλ. *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, § 46 αρ.3· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 20 αρ.5-8 και §42 αρ.9· *Καρύμπαλη-Τσίτσιου*, Η έγκριση, σ. 86 επ., 95 επ. και 99 επ. Με επιφυλάξεις ως προς τη διάκριση αυτή *Σταθόπουλος*, ΧρΙΔ 2013.321.327, ο οποίος προηγούμενος (σ. 322 επ.) προτείνει μια ταξινόμηση των ανίσχυρων δικαιοπραξιών με βάση τις έννομες συνέπειες.

²⁵⁴ Η θεωρία βέβαια έχει διευρύνει ερμηνευτικά τις περιπτώσεις ανυποστασίας του γάμου, όπως λ.χ. στην περίπτωση του γάμου ομοφύλων (βλ. ανωτ. §3.Π.Γ., σημ. 57), στην περίπτωση που ο γάμος τελέστηκε υπό συνθήκες απόλυτης σωματικής βίας ή όταν δεν υπάρχει καθόλου συμφωνία (φανερή ασυμφωνία) των μελλόνυμφων. Αντί πολλών βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 81-82 και 109· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², § 6 αρ.8-10 μ.π.π. σε θεωρία και νομολογία· *Σταθόπουλο/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1350-1352 αρ. 15. Βλ. και *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, § 46 αρ.33.

²⁵⁵ Υπό το προηγούμενο καθεστώς του Ν. 3718/2009 είχε υποστηριχθεί [*Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ¹, §22 αρ.30, σημ. 20· *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα (-Παπαχρίστου)*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 1, σ. 12. Πρβλ. *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 98-99], ότι η διάκριση μεταξύ ανυπόστατου και απόλυτα άκυρου συμφώνου συμβίωσης παρέλκει λόγω ταυτότητας των έννομων συνεπειών. Και τούτο, διότι στην περίπτωση εκείνη η απόλυτη ακυρότητα ήταν αυτοδίκαιη και δεν χρειαζόταν η έκδοση δικαστικής απόφασης για την απαγγελία της, όπως προβλέφθηκε με το άρθρο 3 του Ν. 4356/2015. Γενικά, για τη συζητηση της πρακτικής αξίας της διάκρισης της ανυπόστατης δικαιοπραξίας από την άκυρη, βλ. *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, § 73 I, σ. 417· *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 38 αρ. 4· *Καράση*, ΕγγΓενΑρχ, σ.

Η έννοια του *ανυπόστατου* συμφώνου συμβίωσης χρησιμοποιήθηκε ήδη για να περιγράψει το σύμφωνο συμβίωσης από το οποίο λείπουν τα ουσιώδη στοιχεία της νομοτυπικής μορφής της δικαιοπραξίας²⁵⁶. Πράγματι, ως ανυπόστατο (ή ανύπαρκτο) ορίζεται το σύμφωνο συμβίωσης στο οποίο οριστικά²⁵⁷ δεν πληρούνται τα ουσιώδη στοιχεία της νομοτυπικής μορφής του²⁵⁸.

Κατά τα ανωτέρω, ανυπόστατο είναι το σύμφωνο συμβίωσης²⁵⁹ όπως και κάθε δικαιοπραξία που καταρτίζεται υπό συνθήκες απόλυτης σωματικής βίας²⁶⁰ (λ.χ. με πρόσωπο ναρκωμένο), καθώς στην περίπτωση αυτή δεν υφίσταται πράξη του προσώπου. Επίσης, ως ανύπαρκτο θα πρέπει να εκτιμηθεί το σύμφωνο συμβίωσης, όταν υπάρχει έλλειψη συμφωνίας, οπότε δεν υπάρχει καθόλου δικαιοπραξία αλλά και όταν απουσιάζει η κατ' άρθρο 1 εδ. α' του Ν. 4356/2015 *συμφωνία* μεταξύ των μερών²⁶¹. Έτσι, λ.χ. η συμβολαιογραφική συμφωνία για τη ρύθμιση της συγκατοίκησης

92·*Λαδά*, ΓενΑρχ, II, § 46 αρ.48 επ· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 43 αρ.18· *Ιωακείμης*, Οι ανίσχυρες δικαιοπραξίες ως πεδίο δοκιμασίας των θεωρητικών κατασκευών και του επιστημονικού διαλόγου, ΧρΙΔ 2014.61.65. Και στο πεδίο του γάμου *Δεληγιάννης*, ΟικογΔ I, § 104, σ. 178· *Κρίσπη-Νικολετοπούλου*, Ανυπόστατος γάμος και τέκνα αυτού, ΝοΒ 1973.705.707. Για την ανάγκη ερμηνευτικού περιορισμού των περιπτώσεων ανυποστασίας του γάμου βλ. *Δεληγιάννη*, ό.π., σ. 178-179· *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1372 αρ. 2· *Σακελλαροπούλου-Παρισάκη*, Η προστασία..., σ. 30 επ.

²⁵⁶ Βλ. ανωτ. §6.

²⁵⁷ Η οριστική μη πλήρωση των στοιχείων της νομοτυπικής μορφής του συμφώνου συμβίωσης σηματοδοτεί την οριοθέτηση της ανυπόστατης από την ατελή δικαιοπραξία. Η παραπάνω διάκριση ακολουθείται από πολλούς συγγραφείς, με επιμέρους διαφοροποιήσεις ως προς τα έννομα αποτελέσματα (*Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΑρχ⁵, § 38 αρ.6-7, ο οποίος ταυτίζει την ατελή με την ανενεργό δικαιοπραξία, θεωρώντας ότι αυτή υφίσταται, αλλά δεν έχει αναπτύξει ακόμα τα έννομα αποτελέσματά της. Αλλιώς, *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 43 αρ.17, ο οποίος χρησιμοποιεί τον όρο της ατελούς δικαιοπραξίας για να περιγράψει τη διαδοχική πλήρωση των στοιχείων της νομοτυπικής μορφής της. Άλλοι συγγραφείς προτιμούν τον όρο *ατέλεστη* (*Καράσης*, ΕγγΓενΑρχ., σ. 92· *Λαδάς*, ΓενΑρχ, II, § 46 αρ. 56. Για την ποικιλία των όρων βλ. αντί πολλών *Αυγουστιανάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 180-184 αρ. 21επ.).

²⁵⁸ Ο παραπάνω ορισμός του ανυπόστατου συμφώνου συμβίωσης στηρίζεται στην εννοιολογική προσέγγιση της ανυπόστατης δικαιοπραξίας. Συναφώς βλ. σε *Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 834· *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 38 αρ.2· *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, § 73 II, σ. 421· *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, § 46 αρ.35· *Καράση*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 91-92· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 43 αρ.10.

²⁵⁹ Βλ. και *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §22 αρ.25, σημ. 18 για τις περιπτώσεις ανυποστασίας του συμφώνου συμβίωσης, στις οποίες συγκαταλέγει, εκτός από την έλλειψη συμβολαιογραφικού εγγράφου, την κατάρτιση συμφώνου συμβίωσης μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008, την κατάρτισή του υπό συνθήκες απόλυτης σωματικής βίας και της παντελούς έλλειψης συμφωνίας των μερών.

²⁶⁰ Γενικά βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §30 αρ.5· *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, §33 αρ.10· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, §23 αρ.30. Ειδικά για το ανυπόστατο του γάμου που τελέστηκε υπό σωματική βία, βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 81-82 και 108 επ· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², § 6 αρ.9· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1372 αρ.16· *Σταθόπουλο/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1350-1352 αρ. 15. Έτσι και *Δεληγιάννης*, ΟικογΔ, I, §102 σ. 177· *Κουμάντος*, ΟικογΔ, I, σ. 88· *Σπυριδάκης*, ΟικογΔ³, σ. 101. Αλλιώς, *Δασκαρόλης*, Παραδόσεις, I, σ. 127· *Π. Φίλιος*, ΟικογΔ⁴, § 21, σ. 58.

²⁶¹ Για τη συμφωνία ως ουσιώδες στοιχείο της νομοτυπικής μορφής του συμφώνου συμβίωσης βλ. ανωτ. §6.I. Έτσι και στον γάμο, βλ. αντί άλλων *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 80 επ. και 109· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², § 6 αρ.10· Αντιθ. ο *Π. Φίλιος*, ΟικογΔ⁴, σ. 57. Σε περίπτωση, όμως, που γίνει η

δύο μερών, αποτελεί μεν δικαιοπραξία, όχι όμως αυτή του συμφώνου συμβίωσης, εφόσον δεν υπάρχει πρόθεση υπαγωγής τους στις διατάξεις του Ν. 4356/2015. Δεν είναι όμως ανυπόστατο το σύμφωνο συμβίωσης, όταν εντοπίζεται έλλειψη ή ελάττωμα στη δικαιοπρακτική βούληση²⁶² και συγκεκριμένα ως προς την κατάρτιση αυτού του είδους δικαιοπραξίας και της επέλευσης των έννομων συνεπειών της, χωρίς το πρόσωπο να τις θέλει. Θα μπορούσε όμως στην περίπτωση αυτή να ελεγχθεί το σύμφωνο συμβίωσης ως άκυρο λόγω εικονικότητας, ή ως ακυρώσιμο²⁶³, αλλά μόνον υπό τους όρους των ΑΚ 1374, 1375 που εφαρμόζονται ανάλογα (άρθρο 3 παρ. 2)²⁶⁴.

Ανυπόστατο είναι και το σύμφωνο συμβίωσης ως προς το οποίο δεν έχει τηρηθεί ο νόμιμος συμβολαιογραφικός τύπος, δεν υφίσταται δηλαδή ούτε η εξωτερική επίφαση συμφώνου συμβίωσης, παρότι τα μέρη μπορεί να συμφωνούν με πρόθεση δικαιοπρακτικής δέσμευσης στη νομική ρύθμιση του κοινού βίου τους. Αν η *συμφωνία* αυτή περιβληθεί απλώς τον τύπο του ιδιωτικού εγγράφου, το σύμφωνο συμβίωσης δεν θα είναι απλώς άκυρο, αλλά ανυπόστατο. Και τούτο, διότι, όπως αναφέρθηκε ήδη²⁶⁵, προβλέπεται περίπτωση αυστηρής τυπικότητας. Λόγοι που οδηγούν σε ανυποστασία του συμφώνου μπορεί να συντρέξουν αναφορικά με το ίδιο το πρόσωπο του (ψευδο)συμβολαιογράφου²⁶⁶, ο οποίος μπορεί να έχει παραιτηθεί ή να έχει επιβληθεί σε βάρος του η πειθαρχική ποινή οριστικής παύσης, ώστε να μην μπορεί να ασκεί νόμιμα τα καθήκοντά του (άρθρο 45 του Ν. 2830/2000).

τελετή του γάμου είτε με τη διαδικασία του πολιτικού γάμου είτε με ιερολογία, ελλείπει συμφωνίας ο γάμος δεν είναι ανυπόστατος αλλά άκυρος (*Απ. Γεωργιάδης*, ό.π., §6 αρ.20· *Σταθόπουλος/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1350-1352 αρ. 14).

²⁶² *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §55, σ. 289· *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΑρχ⁵, § 30 αρ.7· *Καράσης*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 16· *Λαδάς*, ΓενΑρχ, II, §33 αρ.16-17· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 23 αρ.32. Πρβλ. *Σταθόπουλο*, Περί της μεθόδου ερμηνείας της δηλώσεως βουλήσεως, ΝΔικ 1969.1.4, ο οποίος προτιμά τον όρο *δικαιοπρακτική βούληση* για να περιγράψει τη *βούληση δήλωσης*, παρά τη *βούληση έννομων συνεπειών*.

²⁶³ Γενικά για τον έλεγχο της δήλωσης βούλησης που δεν ανταποκρίνεται στη δικαιοπρακτική βούληση, ως άκυρης ή ακυρώσιμης βλ. ενδ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §30 αρ.7· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, §23 αρ.32. Αντιθ. *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §55, σ. 293· *Σταθόπουλος*, ΝΔικ 1969.1.6 επ. Για τον έλεγχο του γάμου ως άκυρου (ΑΚ 1350 παρ. 1 και ΑΚ 1372 α') ή ακυρώσιμου (ΑΚ 1374, 1375), σε περίπτωση έλλειψης δικαιοπρακτικής βούλησης βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², § 6 αρ.19· *Σταθόπουλο/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1350-1352 αρ. 17 (ο οποίος δέχεται και την περίπτωση της εικονικότητας). Υποστηρίζεται, όμως, (*Δεληγιάννης*, ΟικογΔ, I, §87 σ. 149· *Κουμάντος*, ΟικογΔ, I, σ. 92· *Δασκαρόλης*, Παραδόσεις I, σ. 128· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 56· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 82), και ότι η έλλειψη δικαιοπρακτικής βούλησης οδηγεί σε λανθάνουσα ασυμφωνία, άποψη η οποία δεν φαίνεται πειστική, διότι οι δηλώσεις βούλησης των συζύγων έστω και εξωτερικά συμπίπτουν.

²⁶⁴ Βλ. κατωτ. §12.

²⁶⁵ Βλ. ανωτ. §6.Π.

²⁶⁶ Για τις τυπικές ελλείψεις του συστατικού τύπου του πολιτικού ή θρησκευτικού γάμου βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 95-96 και 110-112· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², § 6 αρ.5-7· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1372 αρ. 16 και 19· *Τσαντίνη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1372 αρ.15, μ.π.π. σε θεωρία και νομολογία.

Όπως κάθε ανυπόστατη δικαιοπραξία έτσι και το ανυπόστατο σύμφωνο συμβίωσης δεν παράγει καμία δικαιοπρακτική έννομη συνέπεια²⁶⁷. Ειδικότερα, ως προς τα ενδιαφερόμενα μέρη, δεν ιδρύεται καθόλου η έννομη σχέση από το (ανύπαρκτο) σύμφωνο συμβίωσης, με αποτέλεσμα να μην δημιουργούνται μεταξύ τους δικαιώματα και υποχρεώσεις (άρθρα 5 και 8). Δεν εφαρμόζεται εξάλλου ούτε το άρθρο 12 του Ν. 4356/2015 που προβλέπει την ανάλογη εφαρμογή στους συντρόφους αξιώσεων των συζύγων μεταξύ τους αλλά και έναντι τρίτων, ιδίως έναντι του Δημοσίου (λ.χ. για κοινωνικοασφαλιστικές παροχές). Για τον ίδιο λόγο, τέκνα που ενδέχεται να γεννηθούν από τους δύο «συντρόφους» δεν καλύπτονται από το τεκμήριο πατρότητας του άρθρου 9 του Ν. 4356/2015.

Σε ό,τι αφορά την ίδια τη δικαιοπραξία, το ανύπαρκτο σύμφωνο συμβίωσης δεν καταχωρίζεται στο ληξιαρχείο κι αν ακόμα καταχωρισθεί δεν παράγεται καμία έννομη συνέπεια. Επιπλέον, το ανύπαρκτο σύμφωνο συμβίωσης δεν λύεται με κάποιον από τους προβλεπόμενους τρόπους στο άρθρο 7 παρ. 1 του Ν. 4356/2015, ούτε μπορεί να οφείλεται διατροφή κατά το άρθρο 7 παρ. 3 του ίδιου νόμου. Όταν το σύμφωνο συμβίωσης είναι ανυπόστατο μπορεί καθέννας από τους «συντρόφους» να συνάψει άλλο σύμφωνο συμβίωσης ή γάμο, καθώς δεν ιδρύεται το κώλυμα του άρθρου 2 παρ. 2 εδ. α' του Ν. 4356/2015. Κατ' επέκταση δεν δημιουργείται ούτε αγκιστεία καθενός εκ των συντρόφων με τους εξ αίματος συγγενείς του άλλου, ώστε να μην υπάρχει ούτε το κώλυμα του άρθρου 2 παρ. 2 εδ. β' του ίδιου νόμου. Το ανυπόστατο σύμφωνο συμβίωσης δεν μπορεί να επικυρωθεί, ούτε να θεραπευτεί.

Η ανυποστασία του συμφώνου συμβίωσης δεν χρειάζεται να κηρυχθεί με δικαστική απόφαση, σε αντίθεση με την περίπτωση του άκυρου και ακυρώσιμου, συμφώνου κατά το άρθρο 3 παρ. 1 και 2 του Ν. 4356/2015. Παρ' όλα αυτά, εφόσον δικαιολογείται έννομο συμφέρον μπορεί να ασκηθεί αρνητική αναγνωριστική αγωγή (ΚΠολΔ 70)²⁶⁸. Καθ' ύλην αρμόδιο είναι το Μονομελές Πρωτοδικείο (ΚΠολΔ 17 παρ.

²⁶⁷ Απ. Γεωργιάδης, ΓενΑρχ⁵, § 38 αρ.5· Καραύης, ΕγγΓενΑρχ, σ. 92· Λαδάς, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 46 αρ.48 επ.· Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου), ΔΔικαιοπραξ, § 43 αρ.18. Για τον ανυπόστατο γάμο βλ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, σ. 112· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², § 6 αρ.11 επ.· τον ίδιο, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1372 αρ. 30 επ.· Τσαντίνη, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1373 αρ.19-20.

²⁶⁸ Γενικά για το έννομο συμφέρον άσκησης αναγνωριστικής αγωγής, ως ειδική προϋπόθεση παραδεκτού της βλ. Νίκα, ΠολΔ², Ι, § 37 αρ.9 και 10. Για την περίπτωση της (αρνητικής) αναγνωριστικής αγωγής για την ανυπαρξία του γάμου βλ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 112· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §6 αρ.12· τον ίδιο, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1372 αρ. 30-31· Παπαχρίστου, ΟικογΔ, σ. 53· Κοτζάμπαση, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 64 επ.· Καστανίδης, Αρνητική αναγνωριστική αγωγή κατά το ελληνικό και το ευρωπαϊκό δικονομικό δίκαιο, 2020, σ. 67, σημ. 17. ΕφΑθ 5169/1990, ΕλλΔνη 1992.155· ΕφΑθ 696/1989, ΕλλΔνη 1989.1372· ΠΠρΑθ 141/2013, ΝοΒ 2013.722· ΠΠρΑθ 2772/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ Ειδικά για τον ανυπόστατο γάμο ομοφύλων βλ. ΠΠρΡοδ

1), ενώ η κατά τόπον αρμοδιότητα καθορίζεται καταρχήν από τη γενική δωσιδικία του εναγομένου κατά την ΚΠολΔ 22. Σωστό φαίνεται όμως να γίνει δεκτό ότι η αγωγή για την ύπαρξη ή ανυπαρξία του συμφώνου συμβίωσης μπορεί να υπαχθεί στην έννοια των *γαμικών διαφορών* της ΚΠολΔ 39 με την οποία θεσπίζεται ειδική συντρέχουσα δωσιδικία του τόπου της τελευταίας κοινής διαμονής των συζύγων. Και αυτό, διότι έχοντας υπόψη ότι το πεδίο εφαρμογής της ΚΠολΔ 39 αναφέρεται στις διαφορές της ΚΠολΔ 592 παρ. 1²⁶⁹, δικαιολογείται η γνώμη ότι μετά την αναθεώρηση της τελευταίας με τον Ν. 4335/2015, στις *γαμικές διαφορές* που εκδικάζονται με την ειδική διαδικασία για τις διαφορές από την οικογένεια, τον γάμο και την ελεύθερη συμβίωση υπάγονται και οι αντίστοιχες διαφορές από το σύμφωνο συμβίωσης²⁷⁰. Ειδικότερα κατά την ΚΠολΔ 592 παρ. 1 εδ. α' και β' ορίζεται ότι: «1. Οι *γαμικές διαφορές* αφορούν: [...] γ) την αναγνώριση της ύπαρξης ή της ανυπαρξίας γάμου. [...] Στην ίδια κατηγορία εντάσσονται και οι *διαφορές που προκύπτουν από το ν. 3719/2008 για την ελεύθερη συμβίωση*». Η αναφορά στον προηγούμενο Ν. 3719/2008 δεν πρέπει, ωστόσο, να προβληματίζει ως προς την εφαρμογή των ίδιων διατάξεων και στο σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 4356/2015, καθώς αυτή δικαιολογείται από το γεγονός ότι ο Ν. 4335/2015, ο οποίος αναμόρφωσε τον ΚΠολΔ είναι προγενέστερος του Ν. 4356/2015 για το σύμφωνο συμβίωσης²⁷¹. Περαιτέρω, την αναγνωριστική αγωγή μπορεί να ασκήσει οποιοσδήποτε από τους δύο συντρόφους ή οι κληρονόμοι αυτών, εφόσον δικαιολογούν έννομο συμφέρον (ΚΠολΔ 603)²⁷². Στην άσκηση της ίδιας αγωγής μπορεί να προβεί και ο Εισαγγελέας (ΚΠολΔ 603, 604). Ο ισχυρισμός περί ανυπαρξίας

114-115/2009, ΕΠολΔ 2010.101 (με πρτ. *Ευαγγελίδου-Τσικριά*). Υποστηρίζεται, συναφώς, ότι το έννομο συμφέρον αρκεί να είναι οικονομικό ή και ηθικό, όχι όμως απαραίτητα και οικογενειακής φύσης, όπως στην περίπτωση του άκυρου γάμου, καθώς με τον ανυπόστατο γάμο δεν ιδρύεται οικογενειακός δεσμός (*Δεληγιάννης*, ΟικογΔ, I, § 103, σ. 178· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², § 6 αρ.13, σημ. 13· *Κρίσπη-Νικολετοπούλου*, ΝοΒ 1973.705.708, σημ. 13· *Καστανίδης*, ό.π., σ. 153, σημ. 40. ΠΠρΑθ 1799/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ).

²⁶⁹ Αντί πολλών *Νίκα*, ΠολΔ², I, § 17 αρ. 107 επ., μ.π.π. σε νομολογία.

²⁷⁰ Βλ. *Ποδηματά*, Διαφορές από την οικογένεια, τον γάμο και την ελεύθερη συμβίωση, ΧρΙΔ 2015.641. 645 (και σημ. 43)=Γιμ. Τόμ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 2016, σ. 427 (και σημ. 43). Έτσι και *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, II, σ. 565· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §22 αρ.35.

²⁷¹ Βλ. και κατωτ. §13.Π στο πλαίσιο της αγωγής ακύρωσης του συμφώνου συμβίωσης.

²⁷² Η εν λόγω διάταξη προβλέπει αναγκαία ομοδικία (υποχρεωτική κοινή νομιμοποίηση) κατά την ΚΠολΔ 76, όταν ενάγοντες ή εναγόμενοι είναι κληρονόμοι του ενός συζύγου (εν προκειμένω εννοείται συντρόφου) ή όταν η αγωγή ασκείται από άλλο πρόσωπο που δικαιολογεί έννομο συμφέρον, όπως ο Εισαγγελέας, οπότε προβλέπεται κατά την ίδια διάταξη υποχρεωτική παθητική νομιμοποίηση των δύο συζύγων ή συντρόφων, επί ποινή απαραδέκτου της αγωγής. Βλ. και *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §22 αρ.35, σημ. 28.

του συμφώνου συμβίωσης προβάλλεται μόνο με κύρια ή παρεμπίπτουσα αγωγή (ΚΠολΔ 593) και όχι με ένσταση²⁷³.

Το γεγονός ότι από τη μη ίδρυση της έννομης σχέσης από το ανυπόστατο σύμφωνο συμβίωσης δεν γεννώνται δικαιοπρακτικές αξιώσεις μεταξύ των «συντρόφων» δεν σημαίνει ότι δεν παράγονται εξωδικαιοπρακτικές συνέπειες. Έτσι, από το ανυπόστατο σύμφωνο συμβίωσης μπορεί να θεμελιωθεί αξίωση από αδικοπραξία (ΑΚ 914 επ.), εφόσον συντρέχουν και άλλες προϋποθέσεις, αλλά και αξιώσεις αποζημίωσης για δαπάνες και άλλα μέτρα, στα οποία μπορεί να προέβη καθένα από τα μέρη, πιστεύοντας ότι θα ιδρυθεί η έννομη σχέση από το σύμφωνο συμβίωσης (με αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1347 και σε κάθε περίπτωση της ΑΚ 198)²⁷⁴. Δεν αποκλείεται επίσης η αξίωση από αδικαιολόγητο πλουτισμό για τα περιουσιακά στοιχεία που έχουν ήδη αποκτηθεί η οποία, εφόσον υπήρξε ήδη ελεύθερη συμβίωση των μερών χωρίς σύμφωνο, μπορεί να στηριχθεί στο άρθρο 6 του Ν. 4356/2015 σε συνδυασμό με τις ΑΚ 904 επ.

§11. Το άκυρο σύμφωνο συμβίωσης

I. Η ακυρότητα ως έννομη συνέπεια

Όπως αναφέρθηκε με αφορμή τη μελέτη των προϋποθέσεων κύρους του συμφώνου συμβίωσης²⁷⁵, την ακυρότητα του (υποστατού) συμφώνου συμβίωσης εξαγγέλλει το άρθρο 2 παρ. 3 εδ. α΄ του Ν. 4356/2015, ενώ η ακυρότητα του εικονικού συμφώνου θεμελιώνεται ξεχωριστά στο εδ. β΄ της ίδιας διάταξης. Επιπλέον, στο ίδιο πλαίσιο υποστηρίχθηκε ότι στην περίπτωση των κωλυμάτων η ακυρότητα μπορεί να είναι και επιγενόμενη²⁷⁶.

Από τον συνδυασμό των άρθρων 2 παρ. 3 και 3 παρ. 1 του Ν. 4356/2015, προκύπτει ότι είναι άκυρο το υπαρκτό²⁷⁷ σύμφωνο συμβίωσης, το οποίο πάσχει από τη

²⁷³ Βλ. κατωτ. §13.Π. αναλυτ. για ζητήματα δικονομικού δικαίου στο πλαίσιο συζήτησης της αγωγής ακύρωσης του άκυρου και ακυρώσιμου συμφώνου συμβίωσης. Για δικονομικά ζητήματα που έχουν απασχολήσει στην περίπτωση του ανυπόστατου γάμου βλ. αντί πολλών *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1372 αρ.31, μ.π.π. σε νομολογία.

²⁷⁴ Βλ. ανωτ. §8.IV. για τη θεμελίωση της εφαρμογής των ΑΚ 197-198 και 1347.

²⁷⁵ Βλ. ανωτ. §7.I. και III.A.1.

²⁷⁶ Βλ. ανωτ. §7.I.

²⁷⁷ Για την παραδοχή ότι η ελαττωματική δικαιοπραξία διαθέτει υπόσταση βλ. *Ζέπο*, EEN 1956.705.708-710·*Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 833·*Καράση*, Τι είναι ακυρότητα; Το πλάσμα του άρθρου 180 ΑΚ, Αρμ 1978.897.898·*τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου¹, άρθρ. 180 αρ. 1·*τον ίδιο*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 117·*Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 39 αρ.1·*Λαδά*, ΓενΑρχ, II, § 46 αρ.47 και § 47 αρ.3-4·*Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 42 αρ.7, § 44 αρ.21 και § 51 αρ.2·*Καρύμπαλη-Τσίπτσιου*, Η ακυρότητα², σ. 170-171·*Αυγουστιανάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 180 αρ. 2.

συνδρομή γενικού ή ειδικού λόγου ακυρότητας. Το σύμφωνο αυτό αναπτύσσει καταρχήν τα δικαιοπρακτικά έννομα αποτελέσματα προς τα οποία κατευθύνεται κατά τρόπο όμως μη οριστικό, καθώς αυτά μπορούν να ανατραπούν αναδρομικά κατόπιν αμετάκλητης δικαστικής απόφασης, με την εξαίρεση του άρθρου 3 παρ. 3 του Ν. 4356/2015 αλλά και άλλων που θα αναφερθούν στη συνέχεια²⁷⁸.

Στις ενότητες που ακολουθούν θα γίνει ειδικότερη αναφορά στον χαρακτήρα της ακυρότητας του συμφώνου συμβίωσης ως απόλυτης και μη αυτοδίκαιης. Παραπέρα θα αναζητηθούν τυχόν περιορισμοί της ακυρότητας του συμφώνου, όπου και θα απασχολήσει ξεχωριστά η περίπτωση της μερικής ακυρότητας. Θα αναζητηθούν επίσης περιθώρια θεραπείας της ακυρότητας του συμφώνου συμβίωσης κατ' αναλογία προς τον γάμο και την ΑΚ 1373 για να ακολουθήσει η μελέτη της μετατροπής και επικύρωσης του άκυρου συμφώνου. Τέλος θα επιχειρηθεί η προσέγγιση της ΑΚ 281 υπό το πρίσμα της οριοθέτησης, όχι της ίδιας της ακυρότητας, αλλά του δικαιώματος άσκησης αγωγής ακύρωσης. Τα αποτελέσματα της ακυρότητας του συμφώνου συμβίωσης θα εξεταστούν στο τρίτο μέρος της μελέτης που αναφέρεται γενικά στη λήξη της έννομης σχέσης του συμφώνου.

II. Η απόλυτη και μη αυτοδίκαιη ακυρότητα του συμφώνου συμβίωσης

Ζήτημα γεννιέται ως προς τον χαρακτήρα της ακυρότητας του συμφώνου συμβίωσης ως απόλυτης ή σχετικής. Υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 ως κρατούσα διαμορφώθηκε στη θεωρία η άποψη που υποστήριζε το σχετικό χαρακτήρα²⁷⁹ της

²⁷⁸ Βλ. κατωτ. §27.II.B.

²⁷⁹ Κατά την άποψη που μάλλον επικρατεί στη θεωρία, η σχετικά άκυρη δικαιοπραξία αναπτύσσει καταρχήν τα έννομα αποτελέσματά της μέχρι την επίκληση της ακυρότητας από τα προβλεπόμενα στον νόμο πρόσωπα, οπότε και αίρεται αναδρομικά η ισχύς της. Έτσι Σημαντήρας, ΓενΑρχ⁴, αρ. 843· Απ. Γεωργιάδης, ΓενΑρχ⁵, § 39 αρ.7-10· Καραλής, ΕγγΓενΑρχ, σ. 120· ο ίδιος, Αρμ 1978.897.903· Σπυριδάκης, ΓενΑρχ, Β', §274γ, σ. 750· Ποδηματά, Δεδικασμένο, Αντικειμενικά όρια ιδίως επί των ενστάσεων, τ. Ι, 1995, σ. 262, σημ. 496α· Μπόσδας, Ακυρότης δικαιοπραξιών, ΑρχΝ 1984.105.108· Τσολακίδης, Πρτ στην ΟΛΑΠ 18/2005, ΧρΙΔ 2005.610.611. Με αποκλίσεις από την παραπάνω θέση Σταθόπουλος, ΧρΙΔ 2013.321.328-330· ο ίδιος, Και πάλι η σχετική ακυρότητα και οι μορφές ανίσχυρου-Σχολιασμός των απόψεων του Σ. Ιωακειμίδη, ΧρΙΔ 2014.74.77· Λαδάς, ΓενΑρχ, ΙΙ, §47 αρ.42· Αυγουστιανάκης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 180, αρ 24· Ιωακειμίδης, Η σχετική ακυρότητα της δικαιοπραξίας, 2013, σ. 170-171. Το ζήτημα παραμένει αμφιλεγόμενο και συναφώς έχουν υποστηριχθεί επιμέρους απόψεις. Για την παρουσίασή τους βλ. Αυγουστιανάκη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 180 αρ. 21-23· Γ.-Α. Γεωργιάδη, Παραίτηση από δικαίωμα, 2017, § 24 αρ. 504.

ακυρότητας του συμφώνου²⁸⁰, όπως άλλωστε υποδείκνυε και η ΑιτΕκθ του νόμου²⁸¹. Ωστόσο, δεν έλειπαν οι φωνές που εντόπιζαν τη δυσαρμονία μεταξύ της εξαγγελίας του σχετικού χαρακτήρα της ακυρότητας και της ευρύτητας της γραμματικής διατύπωσης του νόμου, η οποία παρέπεμπε περισσότερο σε περίπτωση απόλυτης ακυρότητας²⁸². Ενόψει τούτου, οι εκφραστές των παραπάνω επιφυλάξεων εκτίμησαν την ακυρότητα του συμφώνου ως απόλυτη, όταν το ελάττωμα αναγόταν σε γενικό λόγο ακυρότητας (λ.χ. εικονικότητα, αντίθεση στα χρηστά ήθη)²⁸³.

Συνεπέστερη αποδεικνύεται η γνώμη ότι η ακυρότητα του συμφώνου συμβίωσης του Ν. 3719/2008 διαμορφώνεται ως απόλυτη, ενώ το ίδιο πρέπει να γίνει δεκτό και για το σύμφωνο του Ν. 4356/2015²⁸⁴. Και τούτο, διότι σε αντίθεση προς τους κανόνες δικαίου που προβλέπουν σχετική ακυρότητα, αποβλέποντας στην ικανοποίηση ιδιωτικών συμφερόντων²⁸⁵, οι κανόνες των άρθρων 2 και 3 τόσο του Ν. 3719/2008 όσο και του Ν. 4356/2015 κατατείνουν στην εξυπηρέτηση γενικού συμφέροντος και ιδίως της προστασίας της οικογενειακής έννομης σχέσης. Η εδώ υποστηριζόμενη άποψη βρίσκει έρεισμα στον νόμο, καθώς διαφορετικά απ' ότι ισχύει γενικά στη σχετική ακυρότητα, η επίκληση της ακυρότητας του συμφώνου για τους λόγους ακυρότητας που προβλέπονται στο άρθρο 2 δεν εξαρτάται μόνο από την βούληση των δικαιοπρακτούντων μερών, ούτε επιφυλάσσεται υπέρ ορισμένων

²⁸⁰Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁵, II, σ. 598· η ίδια, ΕΝΟΒΕ, σ.13-14· η ίδια, σε Μελέτες, σ. 610· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ¹, § 22αρ.21, σημ. 15, και αρ. 25 (για τη μη τήρηση του συμβολαιογραφικού τύπου) και αρ. 34· Παπαχρίστου, ΟικογΔ, σ. 189· ο ίδιος σε Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα, Το Σύμφωνο..., άρθρο 3, σ. 22· Σπυριδάκης, Το σύμφωνο..., σ. 47 και σημ. 3· Π. Φίλιος, ΟικογΔ⁴, σ. 418· Παναγόπουλος, Γάμος..., σ. 160· Χριστοδούλου, Η συμβίωση..., σ. 101-102· Κουμουτζής σε Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα, Το Σύμφωνο ..., άρθρο 8, σ. 46-47· Περάκη, Η εκτός γάμου..., σ. 141-142. Αντίθ. Κουτσουράδης, ΕφΑΔ 2009.56.62.64· Παντελίδου, ΕφΑΔ 2008.386.389.

²⁸¹ Βλ. ΑιτΕκθ υπό II, άρθρο 3. Στο προσχέδιο του νόμου για το σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης, το αντίστοιχο άρθρο 3 έφερε τίτλο «Σχετική ακυρότητα», αλλά στο τελικό κείμενο του Ν. 3719/2008 προτιμήθηκε ο τίτλος «Ακυρότητα του συμφώνου».

²⁸²Παπαχρίστου, ΟικογΔ, σ. 189· ο ίδιος σε Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα, Το Σύμφωνο ..., άρθρο 3, σ. 22· Σπυριδάκης, Το σύμφωνο..., σ. 47· Χριστοδούλου, Η συμβίωση..., σ. 101-102· Περάκη, Η εκτός γάμου..., σ. 141-142.

²⁸³Παπαχρίστου, ΟικογΔ, σ. 189· ο ίδιος σε Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα, Το Σύμφωνο ..., άρθρο 3, σ. 24· Σπυριδάκης, Το σύμφωνο, σ. 47· Χριστοδούλου, Η συμβίωση..., σ. 100. Αντίθ. Περάκη, Η εκτός γάμου..., σ. 141-142, η οποία απορρίπτει τη διάκριση του χαρακτήρα της ακυρότητας, όταν αυτή οφείλεται σε συνδρομή γενικού λόγου, προς αποφυγή μεγαλύτερης διεύρυνσης του κύκλου των δικαιούμενων να την προβάλλουν προσώπων.

²⁸⁴Προς την κατεύθυνση αυτή Κοτζάμπαση, ΕλλΔνη 2016.650.654. Βλ. όμως Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §22 αρ.34.

²⁸⁵ Για τη διάκριση μεταξύ απόλυτης και σχετικής ακυρότητας βλ. Μπαλή, ΓενΑρχ⁸, §68, σ. 193 και 195· Σημαντήρα, ΓενΑρχ⁴, αρ. 842-843· Παπαντωνίου, ΓενΑρχ³, § 73 II, σ. 421-422· Απ. Γεωργιάδη, ΓενΑρχ⁵, § 39 αρ.6-7· Καρασή, ΕγγΓενΑρχ, σ. 119-120· τον ίδιο, Αρμ 1978.897.903· Λαδά, ΓενΑρχ, II, § 47 αρ.16-17· Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου), §44 αρ.10-14· Καρύμπαλη, Η ακυρότητα², σ. 173-174· Ανγουστιανάκη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 180 αρ. 7-9· Νικολόπουλο, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 180 αρ. 4-7. ΟΛΑΠ 18/2005, ΕλλΔνη 2005.706.

προσώπων, αλλά μπορεί να την επικαλεστεί οποιοσδήποτε δικαιολογεί έννομο συμφέρον. Ο περιορισμός στο άρθρο 3 παρ. 1 εδ. β' του Ν. 4356/2015 σε έννομο συμφέρον *οικογενειακής φύσης*²⁸⁶ δεν πρέπει να παρασύρει στο συμπέρασμα ότι ο νομοθέτης προέβλεψε την ακυρότητα μόνον υπέρ ορισμένων προσώπων. Αντίθετα, χάριν προστασίας της οικογενειακής σχέσης επεδίωξε την αποφυγή προσβολής της από άσχετα με αυτήν πρόσωπα. Εξάλλου, ο ίδιος ερμηνευτικός περιορισμός του έννομου συμφέροντος γίνεται δεκτός²⁸⁷ και στο πλαίσιο της αγωγής ακύρωσης του γάμου της ΑΚ 1378 η ακυρότητα του οποίου, όπως γίνεται ομόφωνα δεκτό²⁸⁸, διαμορφώνεται ως απόλυτη.

Ενόψει του ότι το άρθρο 3 παρ. 1 εδ. α' του Ν. 4356/2015 αναφέρεται στους λόγους ακυρότητας του άρθρου 2 του ίδιου νόμου, μεταξύ των οποίων δεν περιλαμβάνεται η αντίθεση στα χρηστά ήθη, θα μπορούσε κάποιος να προβληματιστεί ως προς το αν η ακυρότητα του συμφώνου συμβίωσης στην περίπτωση αυτή διαμορφώνεται ως απόλυτη ή σχετική. Γενικά, επικρατεί η γνώμη που δέχεται τον απόλυτο χαρακτήρα της ακυρότητας της δικαιοπραξίας λόγω αντίθεσης στα χρηστά ήθη (ΑΚ 178)²⁸⁹. Διατυπώνεται ωστόσο η άποψη²⁹⁰ ότι η ακυρότητα λόγω ανηθικότητας θα μπορούσε να εκτιμηθεί ως σχετική, παρότι καταρχήν ενδιαφέρει τη δημόσια τάξη, έχοντας υπόψη τις καταπλεονεκτικές δικαιοπραξίες, όπου η ανηθικότητα στρέφεται μόνον κατά του ενός αντισυμβαλλόμενου (ΑΚ 179). Και τούτο, με τη σκέψη ότι θα πραγματωνόταν καλύτερα ο προστατευτικός σκοπός του νόμου, αν επιτρεπόταν η προβολή της ακυρότητας μόνον από εκείνον που βλάπτεται

²⁸⁶ Βλ. και άρθρο 3 του Ν. 3719/2008 το οποίο περιόριζε το έννομο συμφέρον σε οικογενειακής ή περιουσιακής φύσης.

²⁸⁷ *Μιχαηλίδης-Νουάρως*, ΟικογΔ², σ. 68-69· *Δεληγιάνης*, ΟικογΔ, I, §107 σ. 183-184· *Δασκαρόλης*, Παραδόσεις, I, σ. 131-132· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 123-124· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 60· *Σακελλαροπούλου-Παρισάκη*, Η προστασία..., σ. 73 επ. ΑΠ 1877/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠΡΑΘ 1799/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Βλ. κατωτ. §13.ΙΙ. για το έννομο συμφέρον.

²⁸⁸ Αντί πολλών βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 72, 75 και 77· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², § 6 αρ.32· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1372 αρ. 3. ΠΠΡΑΘ 1328/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠΡΑΘ 2538/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠΡΑΘ 4436/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

²⁸⁹ *Μπαλής*, ΓενΑρχ⁸, §65, σ. 186· *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, § 73 ΙΙΙ, σ. 437· *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΑρχ⁵, § 36 αρ.22· *Καράσης*, ΕγχΓενΑρχ, σ. 198· *Λαδάς*, Η ακυρότης..., σ. 159 επ. και σ. 231· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, §50 αρ.17· *Σταθόπουλος/Λαδογιάννης*, Κριτήρια αντίθεσης συμφώνου προτίμησης προς τα χρηστά ήθη, ΧρΙΔ 2012.63.65· *Νικολόπουλος*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 178 αρ.11. Έτσι καταρχήν και *Παπανικολάου*, Δικαιοπραξίες..., § 5 αρ.113· *ο ίδιος*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 178 αρ. 113.

²⁹⁰ *Παπανικολάου*, Δικαιοπραξίες..., § 5 αρ.114-116· *ο ίδιος*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 178 αρ. 114-116. Βλ. *τον ίδιο*, Περί των ορίων ..., σ. 316-317 για την έννομη συνέπεια της καταχρηστικής άσκησης της συμβατικής ελευθερίας. Βλ. και *Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 814 για την αισχροκερδή δικαιοπραξία. Για την παρουσίαση των απόψεων γενικά βλ. *Αυγουστιανάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 180 αρ. 19.

από την ανηθικότητα, χωρίς κηδεμόνευση των συμφερόντων του. Κατά την παραπάνω γνώμη, το ίδιο θα μπορούσε να ισχύσει και στην περίπτωση που η ακυρότητα λόγω ανηθικότητας προκύπτει από το ίδιο το περιεχόμενο της δικαιοπραξίας, ώστε η προβολή της και πάλι να επαφίεται στο βλαπτόμενο μέρος.

Ενόψει των ανωτέρω αξιολογήσεων που έχουν προταθεί ως προς το είδος της ακυρότητας λόγω αντίθεσης στα χρηστά ήθη, θα μπορούσε κάποιος να αναρωτηθεί, αν η ακυρότητα ειδικά από το ανήθικο σύμφωνο συμβίωσης είναι δυνατόν να χαρακτηριστεί ως σχετική, ιδίως όταν η ανηθικότητα είναι μονομερής και στρέφεται κατά του άλλου συντρόφου. Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω απόψεις, ως δογματικά συνεπέστερη αποδεικνύεται η κρατούσα γνώμη, ώστε το ανήθικο σύμφωνο συμβίωσης, ακόμα και στην περίπτωση της μονομερούς ανηθικότητας, να εκτιμάται ως απολύτως άκυρο. Άλλωστε, με την υιοθέτηση της παραπάνω άποψης προστατεύεται πληρέστερα το βλαπτόμενο από την ανηθικότητα μέρος, όπως ο ασθενέστερα οικονομικά σύντροφος. Και τούτο, διότι διευρύνεται ο κύκλος των νομιμοποιούμενων προσώπων που μπορούν να προβάλλουν την ακυρότητα, ενώ ταυτόχρονα κάμπτεται κάθε πιθανότητα εξαναγκασμού του ασθενέστερου αντισυμβαλλόμενου σε παραίτηση από την προβολή της, όπως θα μπορούσε να συμβεί, αν αξιολογούνταν η ακυρότητα ως σχετική. Επιπλέον, η απόλυτη ακυρότητα συμπορεύεται με την αρχή της σαφήνειας των οικογενειακών έννομων σχέσεων, σε αντίθεση προς τη σχετική ακυρότητα, εγγενές μειονέκτημα της οποίας είναι η μετέωρη κατάσταση ως προς την ισχύ ή όχι της δικαιοπραξίας. Εξάλλου, ο σκοπός της αποφυγής της πατερναλιστικής αντιμετώπισης των συμφερόντων του βλαπτόμενου από την ανηθικότητα μέρους εξυπηρετείται με τη δυνατότητα του τελευταίου να περιορίσει με άλλους τρόπους την προβολή ή την έκταση της ακυρότητας, όπως θα εξεταστεί παρακάτω.

Σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 1 εδ. α' του Ν. 4356/2015 η ακυρότητα του συμφώνου συμβίωσης διαμορφώνεται πλέον ως μη αυτοδίκαιη, συνιστώντας εξαίρεση στον κανόνα της ΑΚ 180. Με τη ρύθμιση αυτή, επιλύθηκε ένας βασικός προβληματισμός που είχε απασχολήσει υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008. Ειδικότερα, παρότι το άρθρο 3 του Ν. 3719/2008 δεν περιείχε ρύθμιση όμοια προς την ΑΚ 1376, η θεωρία, αναλογιζόμενη τη σπουδαιότητα των έννομων συνεπειών του συμφώνου συμβίωσης για τα συμβαλλόμενα πρόσωπα αλλά και για τους τρίτους και προβάλλοντας επιχειρήματα που εστίαζαν στην ασφάλεια δικαίου, παρέκαμψε τον κανόνα της αυτοδίκαιης ακυρότητας κατά την ΑΚ 180. Κατέληξε έτσι στην υποστήριξη της γνώμης ότι είναι αναγκαία η δικαστική προβολή της ακυρότητας και η

έκδοση αναγνωριστικής δικαστικής απόφασης²⁹¹, θέση η οποία δικαιολογεί δογματικής φύσης επιφυλάξεις.

Ήδη με το άρθρο 3 παρ. 1 εδ. α΄ του Ν. 4356/2015 προβλέπεται ότι η κατά το προηγούμενο άρθρο ακυρότητα κηρύσσεται με αμετάκλητη δικαστική απόφαση, μέχρι την έκδοση της οποίας το άκυρο σύμφωνο συμβίωσης αναπτύσσει πλήρως τα έννομα αποτελέσματά του²⁹², όπως αντίστοιχα ισχύει και στον γάμο²⁹³. Συνεπές είναι η ίδια ρύθμιση να ισχύσει και όταν συντρέχουν άλλοι λόγοι ακυρότητας που δεν αναφέρονται στο άρθρο 2 του νόμου, όπως η αντίθεση στα χρηστά ήθη. Η ερμηνευτική διεύρυνση του άρθρου 3 παρ.1 εδ. α΄, ώστε η μη αυτοδίκαιη ακυρότητα να καταλαμβάνει όλους τους λόγους που την προκαλούν, γενικούς και ειδικούς, δικαιολογείται με τις ακόλουθες σκέψεις. Πρώτον, υποστηρίχθηκε παραπάνω ότι οι λόγοι ακυρότητας του άρθρου 2 δεν είναι περιοριστικοί²⁹⁴, όπως είναι αντίθετα οι λόγοι της ΑΚ 1372 για την ακυρότητα του γάμου. Επιπλέον, ο νομοθέτης δεν φαίνεται να θέλησε τη διαφοροποίηση του είδους της ακυρότητας, όταν συντρέχει άλλος γενικός λόγος που την προκαλεί. Αντίθετα, με σκοπό την προστασία της οικογενειακής έννομης σχέσης στην οποία πρωτοστατεί ο έντονα προσωπικός χαρακτήρας πρέπει να θεωρηθεί ότι ο

²⁹¹Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁵, ΙΙ, σ. 598-599· η ίδια, ΕΝΟΒΕ, σ.13-14· η ίδια, σε Μελέτες, σ. 610-611· Παπαχρίστου, ΟικογΔ, σ. 189-190·ο ίδιος σε Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα, Το Σύμφωνο..., άρθρο 3, σ. 23-24· Σπυριδάκης, Το σύμφωνο..., σ. 48· Χριστοδούλου, Η συμβίωση..., σ. 102-103· Κουμουτζής σε Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα, Το Σύμφωνο ..., άρθρο 8, σ. 47·Περάκη, Η εκτός γάμου..., σ. 143-144. Αντιθ. Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ¹, § 22 αρ. 9 και 33-34, ο οποίος φαίνεται ότι δεν θεωρεί επιβεβλημένη την έκδοση αναγνωριστικής δικαστικής απόφασης και δεν αποκλείει την εξώδικη επίκληση της ακυρότητας. Έτσι και Παντελίδου, ΕφαΔ 2008.386.389·Παναγόπουλος, Γάμος..., σ. 160. Πρβλ. για το αντίστοιχο πρόβλημα στο γερμανικό σύμφωνο καταχωρισμένης συμβίωσης (eLPart) Erman/Kaiser¹⁵, §1 LPartG αρ. 12.

²⁹²Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 565-566· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §22 αρ.33 και 37· Κοτζάμπαση, ΕλλΔνη 2016.653· Σαϊτάκης, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 30 επ. και 34 επ.

²⁹³Για τη διαμόρφωση της ακυρότητας στον γάμο ως μη αυτοδίκαιης βλ. Μπαλή, ΟικογΔ², § 31, σ. 48· Ροΐλο/Κουμάντο, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου¹, άρθρ. 1376 αρ. 2 επ.· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 107-108· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §6 αρ.17 και 24-25· τον ίδιο, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1376 αρ. 1· Τσαντίνη, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1376 αρ. 2. ΑΠ 955/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1474/1990, ΕΕΝ 1991.629· Εφαθ 1464/1986 ΕλλΔνη1986. 533· ΠΠραθ 1328/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠραθ 1364/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠραθ 2538/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠραθ 49/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠραθ 4436/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Αλλιώς στο γερμανικό σύμφωνο (eLPart), η ακυρότητα του οποίου, διαφορετικά από τον γάμο, διαμορφώνεται ως αυτοδίκαιη. Βλ. Staudinger/Voppel (2010), §15 LPartG αρ. 28· MüKoBGB/Wacke⁷, §1 LPartG αρ. 2, 9, 12, 14, §3 LPartG αρ. 3· MüKoBGB/Duden⁸, §1 LPartG αρ. 8-9, 15, 19 επ., §3 LPartG αρ. 4·BRHP/Hahn⁴, §1 LPartG αρ. 27, §15 αρ. 9· Palandt/Brudermüller⁷⁷, LPartG 1 αρ. 6·Erman/Kaiser¹⁵, §1 αρ. 11-12, §15 αρ. 3·Soergel/Wellenhofer¹³, §1 LPartG, αρ. 33·Hk –LPartG/Kemper, §1 αρ. 20 επ., ιδίως αρ. 24· Schwab, FamRZ 2001.385.388· Gernhuber/Coester-Waltjen, FamR⁶, §42 αρ. 24· Rauscher, FamR² αρ. 750· Kemper, FPR 2001.449.451· Kaiser, FamRZ 2002.866.867-868· Battes, FuR 2002 (Teil 1).49.54· Finger, Die aktuellen Änderungen des Lebenspartnerschaftsgesetzes, MDR 2005.121.122· Meyer/Mittelstädt, Das Lebenspartnerschaftsgesetz..., σ. 35· Muscheler, FamR⁴, αρ. 848· Wellenhofer-Klein, Die eingetragene..., αρ. 81· Dethloff, NJW 2001.2598.2600· την ίδια, FamR²⁹, §7 αρ. 17.

²⁹⁴Βλ. ανωτ. §7.Ι.

νομοθέτης προέβλεψε συνειδητά μη αυτοδίκαιη ακυρότητα, όπως και στον γάμο²⁹⁵, ανεξάρτητα από τον λόγο αποδοκίμασίας που μπορεί να συντρέχει²⁹⁶.

Σχετικά με το εικονικό σύμφωνο συμβίωσης, θα μπορούσε να προβληματιστεί κάποιος, αν η συνδρομή της εικονικότητας ως λόγου ακυρότητας θα μπορούσε να εξαιρεθεί από τον κανόνα της μη αυτοδίκαιης ακυρότητας, παρά τη σαφή διατύπωση του άρθρου 3 παρ. 1 του Ν. 4356/2015. Και αυτό, διότι στην περίπτωση της εικονικότητας φαίνεται να προκαλείται η ακόλουθη αντινομία: παρά το γεγονός ότι το εικονικό σύμφωνο συμβίωσης αποδοκιμάζεται από το δίκαιο και ταυτόχρονα δεν το επιθυμούν ούτε τα συμβαλλόμενα μέρη, καθώς προβαίνουν σε αυτό μη σοβαρά και φαινομενικά, τελικά, λόγω της πρόβλεψης της ακυρότητας ως μη αυτοδίκαιης, παράγονται (έστω και μη οριστικά) τα δικαιοπρακτικά έννομα αποτελέσματα από μια δικαιοπραξία την οποία ούτε ο νόμος ανέχεται, ούτε τα μέρη πραγματικά επιθυμούν. Η παραγωγή των δικαιοπρακτικών έννομων αποτελεσμάτων από το εικονικό σύμφωνο συμβίωσης ενδέχεται, μάλιστα, να προκαλεί ανεπιεική αποτελέσματα, καθώς ιδρύονται καταρχήν για τους (εικονικούς) συντρόφους όλα τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις από το σύμφωνο συμβίωσης, περιλαμβανομένων και των αξιώσεων για συμμετοχή στα αποκτήματα οι οποίες μπορούν να γεννηθούν και από το άκυρο σύμφωνο συμβίωσης που ακυρώθηκε²⁹⁷.

Ωστόσο, η παραπάνω πρώτη εντύπωση κάμπτεται με τα ακόλουθα επιχειρήματα. Κατά πρώτο λόγο, το γράμμα του νόμου δεν επιτρέπει την εξαίρεση του εικονικού συμφώνου από τον κανόνα της μη αυτοδίκαιης ακυρότητας, η οποία εξυπηρετεί τη βεβαιότητα και τη σαφήνεια της οικογενειακής έννομης σχέσης. Ακόμα λοιπόν κι αν συντρέχει λόγος έντονης αποδοκίμασίας του συμφώνου συμβίωσης, όπως η εικονικότητα, ο νομοθέτης συνειδητά προτίμησε την παραγωγή έννομων αποτελεσμάτων παρά το ελάττωμα, μέχρι την δικαστική ακύρωση της σύμβασης, ώστε να μην υπάρχει αμφιβολία ως προς την αστική κατάσταση του προσώπου και ως προς τα δικαιώματα και υποχρεώσεις που απορρέουν από την (εικονική) δικαιοπραξία.

²⁹⁵ Για τον νομοθετικό σκοπό της καθιέρωσης μη αυτοδίκαιης ακυρότητας στον γάμο βλ. *Ράμμο*, ΕρμΑΚ, άρθρ. 1377 αρ. 9· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 107-108· *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1376 αρ. 1. Βλ. και σκέψεις *Σακελλαροπούλου-Παρισάκη*, Η προστασία..., σ. 15.

²⁹⁶ Βλ. και *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, § 47 αρ.31, όπου: «κατ' εξαίρεση ο νομοθέτης δεν αρκείται στο αυτοδίκαιο της ακυρότητας όταν πρόκειται για άκυρη δικαιοπραξία, η οποία από τη φύση της δεν επιδέχεται αβεβαιότητα κατά τη λειτουργία της ή όταν το είδος της δικαιοπραξία επιβάλλει την πλήρη διαφάνεια της σχέσης», θέτοντας ως χαρακτηριστικά παραδείγματα τον άκυρο γάμο και την άκυρη απόφαση γενικής συνέλευσης σωματείου.

²⁹⁷ Βλ. κατωτ. §21.III, §22.IV.Γ.1, §29.

Εξάλλου, η πρόβλεψη μη αυτοδίκαιης ακυρότητας που καταλαμβάνει και το εικονικό σύμφωνο συμβίωσης λειτουργεί αποτρεπτικά για εκείνα τα ενδιαφερόμενα μέρη που χρησιμοποιούν το θεσμό μόνον φαινομενικά για τη δημιουργία σχετικής εντύπωσης στους τρίτους και όχι στα σοβαρά. Πράγματι, αν το εικονικό σύμφωνο συμβίωσης δεν συνοδευόταν από επέλευση έννομων συνεπειών, τότε τίποτα δεν θα εμπόδιζε τους (φαινομενικά) ενδιαφερόμενους από το να το συνάψουν, διευρύνοντας έτσι την προσβολή της οικογενειακής έννομης σχέσης. Άλλωστε, η πρόβλεψη της καταρχήν ίδρυσης της έννομης σχέσης, ακόμα και από το εικονικό σύμφωνο συμβίωσης, επιτρέπει τη μεταγενέστερη διάσωση του κύρους της δικαιοπραξίας με τη θεραπεία της ακυρότητας²⁹⁸ που δεν έχει ακόμα κηρυχθεί με αμετάκλητη δικαστική απόφαση. Αντίθετα, αν το εικονικό σύμφωνο συμβίωσης ήταν αυτοδικαίως και εξαρχής άκυρο (ΑΚ 180), η παραπάνω θεραπεία δεν θα ήταν δυνατή και τα μέρη θα έπρεπε να επιχειρήσουν ξανά τη σύναψη του συμφώνου συμβίωσης, απαλλαγμένου από το ελάττωμα. Η παραπάνω άποψη αποτελεί αντανάκλαση του διαρκούς χαρακτήρα της οικογενειακής έννομης σχέσης, όπως αυτός εξειδικεύεται στο πεδίο του εικονικού συμφώνου συμβίωσης. Καταληκτικά, οι φόβοι για ανεπιεική αποτελέσματα από την καταρχήν ανάπτυξη έννομων αποτελεσμάτων και από το εικονικό σύμφωνο συμβίωσης καθησυχάζονται με τη σκέψη ότι, εφόσον το σύμφωνο δεν λειτουργήσει στην πράξη, ακόμα κι αν εγερθούν αξιώσεις, λ.χ. από συμμετοχή στα αποκτήματα από τον έναν σε βάρος του άλλου συντρόφου, αυτές θα απορριφθούν ως ουσιαστικά αβάσιμες, καθώς είναι πράγματι απίθανο να υπάρχει συμβολή στην επαύξηση της περιουσίας του ενός συντρόφου από τον άλλο στο εικονικό σύμφωνο, ώστε να γεννηθεί η αξίωση. Για εκείνες μάλιστα τις περιπτώσεις που το εικονικό σύμφωνο δεν έχει ακόμα ακυρωθεί, δεν αποκλείεται η επίκληση της ΑΚ 281 κατά τυχόν αξιώσεων (λ.χ. διατροφής) που θα εγείρουν μεταξύ τους οι «σύντροφοι».

Συμπερασματικά, ανεξάρτητα από τον λόγο αποδοκιμασίας που πλήττει το σύμφωνο συμβίωσης, η ακυρότητα είναι πάντοτε απόλυτη και μη αυτοδίκαιη.

III. Περιορισμοί της ακυρότητας του συμφώνου συμβίωσης

A. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Από τις αναπτύξεις που προηγήθηκαν διαπιστώθηκε ότι ο απόλυτος χαρακτήρας της ακυρότητας διαμορφώνεται ανεξάρτητα από την ψυχική στάση των

---

²⁹⁸ Βλ. κατωτ. §11.ΙΙΙ.Γ.

δικαιοπρακτούντων, ώστε να μην ενδιαφέρει καταρχήν η ενδεχόμενη άγνοια ή η καλή πίστη²⁹⁹ ως προς την ύπαρξη λόγου αποδοκιμασίας. Επιβεβαιώθηκε εξάλλου ότι η ακυρότητα παραμένει οριστική και (καταρχήν) αθεράπευτη, καθώς δεν μπορεί να αρθεί με συμφωνία των μερών ή με παραίτηση από την επίκλησή της, αλλά ούτε και με την αναγνώριση της δικαιοπραξίας, ή την έκλειψη του λόγου ακυρότητας και την οικειοθελή εκπλήρωσή³⁰⁰. Ωστόσο, η παραπάνω καταλυτική ενέργεια της ακυρότητας φαίνεται ότι προκαλεί ανεπιεική αποτελέσματα, όταν δεν γνωρίζει όρια βάσει γενικών διατάξεων ή τελεολογικών περιορισμών. Τούτο συμβαίνει ιδίως στις περιπτώσεις διαρκών συμβάσεων προσωπικού χαρακτήρα, όπως αυτή του συμφώνου συμβίωσης, όταν η έννομη σχέση έχει λειτουργήσει στην πράξη, παρά την ύπαρξη του ελαττώματος³⁰¹, ώστε η αναδρομική ανατροπή της να προκαλεί κοινωνικά άδικα και δυσβάστακτα για τα μέρη αποτελέσματα.

Οι παρατηρήσεις αυτές προβάλλουν ως αναγκαία την αναζήτηση μηχανισμών περιορισμού της ακυρότητας του συμφώνου συμβίωσης. Ανατρέχοντας και πάλι στις διατάξεις για το άκυρο σύμφωνο συμβίωσης, ο Ν. 4356/2015 προβλέπει θετικές και αρνητικές προϋποθέσεις για τη σύναψή του, διαμορφώνοντας ταυτόχρονα τον

²⁹⁹Ετσι και στον γάμο βλ. ΑΠ 1474/1990, ΕΕΝ 1991.629·ΕφΑθ 3463/1981, Αρμ 1982.811· ΜΠρΛαρ 116/2019, ΕφΑΔ 2020.191·ΠΠρΑθ 1328/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠρΑθ 2538/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠρΑθ 4436/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

³⁰⁰Βλ. Μπαλή, ΓενΑρχ⁸, §68, σ. 194·Σούρλα, ΕρμΑΚ, Εισαγ. άρθρ. 361-373 αρ.59· Σημαντήρα, ΓενΑρχ⁴, αρ. 842 επ.· Απ. Γεωργιάδη, ΓενΑρχ⁵, §39 αρ.11-12 και 18·Καράση, ΕγγΓενΑρχ, σ. 119-120· τον ίδιο, Αρμ 1978.897.902-903· Λαδά, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 47 αρ.26 και 32 επ., ιδίως 36-37· τον ίδιο, Η ακυρότης..., σ. 219 επ. και σ. 258·Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου), ΔΔικαιοπραξ, § 44 αρ.27-28· Καρύμπαλη, Η ακυρότητα², σ. 222 επ.· Αυγουστιανάκη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 180 αρ. 26 και 41. ΟΛΑΠ 18/2005, ΕλλΔνη 2005.706· ΑΠ 933/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1929/2009, ΧρΙΔ 2010.604.

³⁰¹ Βλ. Σημαντήρα, ΓενΑρχ⁴, αρ. 833·Παπαντωνίου, ΓενΑρχ³, § 73 Ι, σ. 418 επ.· Καράση, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου¹, άρθρ. 180 αρ. 1·Λαδά, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 47 αρ.54 επ.· τον ίδιο, Η ακυρότης..., σ. 219 επ., ιδίως σ. 233· Σταθόπουλο, ΓενΕνοχΔ⁵, § 14 αρ. 58 επ.· τον ίδιο, ΧρΙΔ 2013.321. 325 μ.π.π.· Κουκιάδη, Εργατικό Δίκαιο-Ατομικές εργασιακές σχέσεις και το δίκαιο της ευελιξίας της εργασίας⁸, 2017, σ. 267 επ.· Καρύμπαλη, Η ακυρότητα², σ. 223 και 224 επ.· Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου), ΔΔικαιοπραξ, § 25 αρ.24·Αυγουστιανάκη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 180 αρ. 38·Ιωακειμίδη, Η σχετική..., σ. 142 επ.. Από τη νομολογία βλ. ΑΠ 794/2008, ΝοΒ 2008.2454· ΕφΠατρ 210/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Από το γερμανικό δίκαιο βλ. Staudinger/Sack/Seibl (2017), §134 αρ. 102· Staudinger/Sack/Fischinger (2017), §138 αρ. 172 επ.·ΜüΚοΒGB/Armbrüster⁸, § 134 αρ. 120, § 138 αρ. 162· Αντίστοιχα και για την ακύρωση ακυρώσιμης διαρκούς σύμβασης Σημαντήρας, ΓενΑρχ⁴, αρ. 875 α· Καράσης, ΕγγΓενΑρχ, σ. 117· Απ. Γεωργιάδης, ΓενΑρχ⁵, §40 αρ. 104· Λαδάς, ΓενΑρχ, ΙΙ, §48 αρ. 40· Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου), ΔΔικαιοπραξ, § 59 αρ.2· Αυγουστιανάκης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 184 αρ. 8· τον ίδιο, Το δικαίωμα..., σ. 97 μ.π.π. Στο γερμανικό δίκαιο MüΚοΒGB/Busche⁸, §142 αρ. 17 ff.. Ειδικά στο γερμανικό σύμφωνο MüΚοΒGB/Wacke⁷, §1 LPartG αρ. 15· MüΚοΒGB/Duden⁸, §1 LPartG αρ.21·Palandt/Brudermüller⁷⁷, LPartG 1 αρ.6·Hk-LPartG/Kemper, §1 αρ. 18, 24, 58· Gernhuber/Coester-Waltjen, FamR⁶, §42 αρ. 33·Muscheler, Das Recht..., αρ. 207 επ.· ο ίδιος, FamR⁴, αρ. 848 επ.· ο ίδιος, FPR 2010.227.230· Wellenhofer-Klein, Die eingetragene..., αρ. 57·Dethloff, FamR²⁹, § 7 αρ. 17. Για την τελεολογική συστολή των ΑΚ 180 και ΑΚ 184 πρβλ. Παπανικολάου, Μεθοδολογία, αρ. 384· Larenz/Canaris, Methodenlehre, σ. 215.

χαρακτήρα της ακυρότητας ως απόλυτης και μη αυτοδίκαιης. Επιτρέπει έτσι ο νόμος την παραγωγή έννομων αποτελεσμάτων και από το άκυρο σύμφωνο, εξοπλίζοντας όμως τα μέρη αλλά και τα νομιμοποιούμενα πρόσωπα του άρθρου 3 παρ. 1 εδ. β' με το διαπλαστικό δικαίωμα δικαστικής ακύρωσης³⁰². Επίσης, ο νόμος εισάγει ειδική διάταξη (άρθρο 3 παρ. 3) για τη ρύθμιση των αποτελεσμάτων της ακύρωσης τα οποία αίρονται αναδρομικά με τη ρητή εξαίρεση της πατρότητας των τέκνων. Η συνοπτική αποτύπωση του ρυθμιστικού πλαισίου της ακυρότητας του συμφώνου συμβίωσης επιβεβαιώνει σε επίπεδο τελολογίας των διατάξεων τις παραδοχές που προηγήθηκαν³⁰³, σύμφωνα με τις οποίες ο νομοθετικός σκοπός των ρυθμίσεων κατευθύνεται στη διασφάλιση της σαφήνειας των οικογενειακών έννομων σχέσεων, αποβλέποντας έμμεσα και στην εμπέδωση ασφάλειας δικαίου. Παράλληλα, οι διατάξεις απηχούν και τη νομοθετική μέριμνα για προστασία και διατήρηση των οικογενειακών έννομων σχέσεων. Επιτρέπεται, λοιπόν, το συμπέρασμα ότι ο νομοθετικός σχεδιασμός του ελαττωματικού συμφώνου συμβίωσης του Ν. 4356/2015 αξιοποίησε ως *ρυθμιστικό πρότυπο* τις διατάξεις για τον ελαττωματικό γάμο. Παρ' όλα αυτά, ο νομοθέτης παρέλειψε να εισάγει στο κείμενό του γενική ρύθμιση περιοριστική της ακυρότητας του συμφώνου συμβίωσης, με αποτέλεσμα η άκαμπτη διατύπωση να οδηγεί σε έννομα αποτελέσματα που αντιβαίνουν στην παραπάνω νομοθετική στόχευση. Ενόψει τούτου, αντικείμενο των παραγράφων που ακολουθούν αποτελεί η αναζήτηση περιορισμών της ακυρότητας του συμφώνου, με σκοπό τη διάσωση της έννομης σχέσης.

B. Μερική ακυρότητα του συμφώνου συμβίωσης

Η λειτουργία της μερικής ακυρότητας στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης κατά την ΑΚ 181³⁰⁴ αποτελεί την αφετηρία στην πορεία αναζήτησης των περιορισμών της ακυρότητας. Η εφαρμογή του ερμηνευτικού κανόνα που εισάγει η διάταξη αυτή, από τον οποίο συνάγεται ότι η ακυρότητα μέρους της δικαιοπραξίας δεν παραβιάζει το κύρος της όλης δικαιοπραξίας, προϋποθέτει τη θεώρηση του συμφώνου συμβίωσης ως δικαιοπραξίας ενιαίας και διαιρετής. Ειδικά ως προς το στοιχείο της διαιρετότητας πρέπει να ερευνηθεί, αν μπορεί το σύμφωνο συμβίωσης να καταταμηθεί θεωρητικά σε μέρη, χωρίς να μεταβάλλεται το είδος της δικαιοπραξίας, με σκοπό να μπορεί να

³⁰² Βλ. κατωτ. §13.Ι.

³⁰³ Βλ. ανωτ. §7.Ι.

³⁰⁴ Για το ότι η ακυρότητα στο σύμφωνο συμβίωσης μπορεί να είναι και μερική, βλ. *Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ¹ και ΟικογΔ², §22 αρ.31·Περάκη, Η εκτός γάμου συμβίωση...*, σ. 114.

περιοριστεί ο συντρέχων λόγος ακυρότητας μόνο σε τμήμα του. Σε καταφατική περίπτωση, το υπόλοιπο τμήμα της δικαιοπραξίας μένει ανεπηρέαστο, επιτρέποντας την παραγωγή των εκούσιων έννομων συνεπειών.

Αρχικά, το σύμφωνο συμβίωσης μπορεί να αποτελέσει δικαιοπραξία ενιαία³⁰⁵, όταν τα μέρη περιβάλουν τη *συμφωνία* για τη ρύθμιση του κοινού βίου τους (άρθρο 1 εδ. α΄) με πρόσθετους όρους. Αυτές οι ειδικές συμφωνίες των συντρόφων (λ.χ. για τη ρύθμιση περιουσιακών σχέσεων) αποτελούν μέρος της δικαιοπρακτικής ενότητας, συμπληρώνοντας τη *συμφωνία* που αποτελεί το ουσιώδες στοιχείο της δικαιοπραξίας. Άλλωστε οι συμφωνίες αυτές έχουν καθεαυτές υπόσταση, αλλά δεν μπορούν να ισχύσουν αυτοτελώς, παρά μόνο στο πλαίσιο του συμφώνου συμβίωσης από το οποίο εξαρτώνται (βλ. λ.χ. άρθρο 8 εδ. β΄ του Ν. 4356/2015).

Οι ίδιες σκέψεις δικαιολογούν τη θεώρηση του συμφώνου συμβίωσης ως δικαιοπραξίας διαιρετής³⁰⁶, σε αντίθεση προς τον γάμο, όπου η εφαρμογή της ΑΚ 181 δεν είναι νοητή. Πράγματι, ο διαιρετός χαρακτήρας του συμφώνου επαληθεύεται, όταν τα μέρη πλαισιώνουν τη βασική *συμφωνία* με πρόσθετες συμφωνίες. Στην περίπτωση αυτή, η κατάτμηση του συμφώνου σε επιμέρους «τμήματα» επιτρέπεται, χωρίς να επηρεαστεί η ταυτότητα και η αυτοτέλεια της δικαιοπραξίας αλλά και η παραγωγή των εκούσιων έννομων αποτελεσμάτων της, δεδομένου ότι το σύμφωνο μπορεί να υπάρξει ακόμα και με το ελάχιστο περιεχόμενό του, δηλαδή τη *συμφωνία* των μερών. Από τα παραπάνω συνάγεται επιπλέον το συμπέρασμα ότι το ελάττωμα δεν πρέπει να βαρύνει το αδιαίρετο μέρος της δικαιοπραξίας³⁰⁷, δηλαδή εν προκειμένω την ίδια τη *συμφωνία* των μερών που αποτελεί το ουσιώδες στοιχείο του συμφώνου, οπότε η ακυρότητα θα εκτείνεται σε όλη τη δικαιοπραξία, όπως λ.χ. στην περίπτωση εικονικής *συμφωνίας* των

³⁰⁵ Για το στοιχείο του ενιαίου της δικαιοπραξίας ως προϋπόθεση εφαρμογής της ΑΚ 181 βλ. Μπαλή, ΓενΑρχ⁸, §71, σ. 201· Σημαντήρα, ΓενΑρχ⁴, αρ. 856· Παπαντωνίου, ΓενΑρχ³, § 73 Π, σ. 423· Καράση, ΕγγΓενΑρχ, σ. 121· τον ίδιο, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου¹, άρθρ. 181 αρ. 1· Λαδά, ΓενΑρχ, Π, § 47 αρ.85 επ.· τον ίδιο, Η ακυρότης..., σ. 244-245· Καρύμπαλη, Η ακυρότητα², σ. 156· Αυγουστιανάκη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 181 αρ. 5 επ. Πρβλ. και Απ. Γεωργιάδη, ΓενΑρχ⁵, § 39 αρ.13. ΑΠ 1194/2000 ΕλλΔνη 2000.1600· ΑΠ 63/2005, ΕλλΔνη 2005.1418· ΕφΑθ 9518/1999, ΕλλΔνη 2001.1659.

³⁰⁶ Για το στοιχείο του διαιρετού της δικαιοπραξίας ως προϋπόθεση εφαρμογής της ΑΚ 181 βλ. Σημαντήρα, ΓενΑρχ⁴ αρ. 856· Παπαντωνίου, ΓενΑρχ³, §73 Π, σ. 423· Καράση, ΕγγΓενΑρχ, σ. 121· τον ίδιο, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου¹, άρθρ. 181 αρ. 1· Λαδά, ΓενΑρχ, Π, § 47 αρ.88 επ.· τον ίδιο, Η ακυρότης..., σ. 245 επ.· Καρύμπαλη, ό.π., σ. 239· Αυγουστιανάκη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 181 αρ. 8. ΑΠ 982/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1650/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 215/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 772/2014, ΧρΙΔ 2014.680· ΑΠ 1274/1994, ΕλλΔνη 1996.608· ΕφΑθ 9518/1999, ό.π.

³⁰⁷ Σημαντήρας, ΓενΑρχ⁴, αρ. 856· Λαδάς, Η ακυρότης..., σ. 247· Καρύμπαλη, ό.π., σ. 239, σημ. 13 και 15· Αυγουστιανάκης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 181 αρ. 13.

μερών³⁰⁸. Το ίδιο θα πρέπει να ισχύσει και για εκείνους τους όρους, οι οποίοι φαινομενικά θα μπορούσαν να αποτελέσουν «μέρος» της δικαιοπραξίας του συμφώνου, συνδέονται όμως τόσο έντονα με την προσωπικότητα των μερών (λ.χ. όρος απαγόρευσης τεκνοποιίας, απαγόρευσης άσκησης επαγγέλματος κ.λπ.), ώστε ενδεχόμενο ελάττωμα που πλήττει τον πυρήνα του δικαιώματος αυτού να μολύνει ολόκληρη τη δικαιοπραξία. Τέλος, η διαιρετότητα του συμφώνου νοείται μόνον ως αντικειμενική³⁰⁹, με την έννοια ότι αυτή δεν μπορεί να αφορά στους συμβαλλόμενους, αλλά μόνο στο αντικείμενο της δικαιοπραξίας, δηλαδή στους πρόσθετους όρους του συμφώνου, όπως σε περιουσιακή συμφωνία αντίθετη σε απαγορευτικό κανόνα ή στο περιεχόμενο (δικαίωμα ή υποχρέωση) της δικαιοπρακτικής ρύθμισης.

Οι παραδοχές που προηγήθηκαν μπορούν να αποτυπωθούν στο ακόλουθο παράδειγμα. Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 5 παρ. 2 εδ. β' του Ν. 4356/2015, τα μέρη δεν μπορούν νόμιμα να παραιτηθούν από την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα πριν από τη γέννησή της. Έτσι, ενδεχόμενη παραίτηση των μερών κατά την κατάρτιση του συμφώνου θα ήταν απολύτως άκυρη (ΑΚ 174). Ωστόσο, η ακυρότητα θα μπορούσε να περιοριστεί στο συγκεκριμένο τμήμα της δικαιοπραξίας με την εφαρμογή της ΑΚ 181, επιτρέποντας κατά τα λοιπά την ανάπτυξη των έννομων αποτελεσμάτων του συμφώνου. Το κενό που προκύπτει από την ακυρότητα του μέρους μπορεί να αναπληρωθεί από τον κανόνα δικαίου³¹⁰, ο οποίος είχε αποκλειστεί από την

³⁰⁸ Είναι ευνόητο ότι η έλλειψη των θετικών προϋποθέσεων (νόμιμη ηλικία και δικαιοπρακτική ικανότητα) και η συνδρομή των ειδικών λόγων ακυρότητας που μελετήθηκαν παραπάνω δεν μπορούν να οδηγήσουν σε μερική ακυρότητα, αλλά πλήττουν το κύρος ολόκληρης της δικαιοπραξίας. Επίσης δεν υπάρχουν περιθώρια λειτουργίας της εξαίρεσης της ΑΚ 181 στην εικονικότητα, διότι η προϋπόθεση της άγνοιας της ακυρότητας κατά τον χρόνο επιχείρησης της δικαιοπραξίας δεν μπορεί να συντρέξει στα πρόσωπα εκείνα που καταρτίζουν τη σύμβαση εικονικά.

³⁰⁹ Για τις μορφές της διαιρετότητας και τη διάκρισή τους σε αντικειμενική, υποκειμενική και ποσοτική βλ. *Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴ αρ.856· *Λαδά*, ΓενΑρχ, Π, § 47 αρ.89· *τον ίδιο*, Η ακυρότης..., σ. 246 επ.· *Αυγουστιανάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 181 αρ. 9 επ. Στην περίπτωση του συμφώνου, η υποκειμενική διαιρετότητα δεν απασχολεί, διότι, αν είναι άκυρη η δήλωση βούλησης του ενός μέρους, τότε άκυρη θα είναι όλη η δικαιοπραξία του συμφώνου συμβίωσης (βλ. τις ίδιες παραπομπές και ιδίως *Αυγουστιανάκη*, ό.π., αρ. 13). Επίσης η ποσοτική διαιρετότητα της δικαιοπραξίας δεν μπορεί μάλλον να βρει πεδίο εφαρμογής στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης.

³¹⁰ Για την πλήρωση του κενού επί μερικής ακυρότητας βλ. εκτενώς στη βιβλιογραφία και νομολογία για τους καταχρηστικούς Γ.Ο.Σ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §33 αρ.32· *Καράση*, Γενικοί όροι συναλλαγών – Δικαστικός Έλεγχος, 1992, σ. 105 επ.· *Σταθόπουλο*, Καταχρηστικές ρήτρες στις καταναλωτικές συμβάσεις – Ισχύς της απόφασης επί συλλογικής αγωγής, ΧρΙΔ 2010.497.502· *Παπανικολάου*, Περί των ορίων..., σ. 393-394· *Δέλλιο*, Γενικοί όροι συναλλαγών², 2013, §10 αρ.464· *Κοτζάμπαση*, Οι απαλλακτικές ρήτρες στους γενικούς όρους συναλλαγών, 2001, σ. 261-262· *Ρήγα*, Κύρος των ρητρών χρονικού περιορισμού της ευθύνης του ασφαλιστική με έμφαση στη ρήτρα «claims made», ΝοΒ 2015.1120.1139-1140. Από τη νομολογία ΑΠ 105/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. ΠΠρΑθ 961/2007, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΠΠρΑθ 1119/2002 ΔΕΕ 2003.422· ΠΠρΑθ 3229/1996, ΔΕΕ 1997.75· ΜΠρΑθ 2772/2002, ΕΕμπΔ 2002.805· ΜΠρΑθ 4954/1998, ΔΕΕ 1999.1182.

ελαττωματική συμφωνία των συντρόφων και στη συγκεκριμένη περίπτωση από τις ΑΚ 1400 επ. που εφαρμόζονται ανάλογα.

Περαιτέρω, ζήτημα αποτελεί, αν στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης μπορεί να βρει εφαρμογή η εξαίρεση του ερμηνευτικού κανόνα της ΑΚ 181³¹¹, σύμφωνα με την οποία η ακυρότητα του μέρους μπορεί να επεκταθεί στο σύνολο της δικαιοπραξίας, εφόσον συνάγεται ότι αυτή δεν θα είχε επιχειρηθεί χωρίς το άκυρο μέρος. Γίνεται γενικά δεκτό³¹² ότι για την επέκταση της ακυρότητας ερευνητέα είναι η υποθετική βούληση των μερών, δηλαδή η διάγνωση αν τα μέρη θα επιχειρούσαν τη δικαιοπραξία, εφόσον γνώριζαν την ακυρότητα κατά τον χρόνο κατάρτισής της. Αναφορικά, λοιπόν, με το στοιχείο της γνώσης της ακυρότητας και την επίδρασή του στην εφαρμογή της εξαίρεσης που εισάγει η ΑΚ 181, επιτρέπονται οι ακόλουθες διακρίσεις:

Αν τα μέρη γνώριζαν την ακυρότητα μέρους, όταν επιχειρούσαν τη δικαιοπραξία, τότε κατά τη διατύπωση της ΑΚ 181 δεν υπάρχει έδαφος για την επέκτασή της σε όλη τη δικαιοπραξία, καθώς η επιχείρηση της τελευταίας σημαίνει ότι τα μέρη την ήθελαν και με το άκυρο μέρος³¹³.

Αντίστροφα, η άγνοια της ακυρότητας μέρους κατά την επιχείρηση της δικαιοπραξίας επιτρέπει την επέκτασή της σε όλη τη δικαιοπραξία, εάν τούτο υπαγορεύεται από την υποθετική βούληση των μερών³¹⁴. Ειδικά στη σύμβαση, συνεπές φαίνεται να υιοθετηθεί η θέση που αξιολογεί ως κρίσιμη την αναζήτηση της βούλησης και των δύο μερών, χωρίς να ασκεί επιρροή η βούληση μόνον του ενός³¹⁵. Η αναζήτηση της βούλησης των μερών γίνεται σύμφωνα με τις αρχές της καλής πίστης και των συναλλακτικών ηθών και αξιοποιούνται τόσο αντικειμενικά κριτήρια, όπως η φύση και ο σκοπός της σύμβασης, όσο και υποκειμενικά, όπως οι περιστάσεις και τα ελατήρια

³¹¹ Βλ. *Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 857·*Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, § 73 Π, σ. 424· *Καράση*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 122· *Λαδά*, Η ακυρότης..., σ. 251·*τον ίδιο*, ΓενΑρχ, Π, § 47 αρ.94· *Αυγουστιανάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 181 αρ. 16-17. Από τη νομολογία βλ. ανωτ. σημ. 305 και 306.

³¹² *Μπαλής*, ΓενΑρχ⁸ § 71, σ. 200·*Σημαντήρας*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 857·*Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, § 73 Π, σ. 424-425·*Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΑρχ⁵, §39 αρ.16·*Καράσης*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 122·*Λαδάς*, ΓενΑρχ, Π, § 47 αρ.96· *ο ίδιος*, Η ακυρότης..., σ. 253-254·*Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 45 αρ.8· *Αυγουστιανάκης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 181 αρ. 17-18.

³¹³ Βλ. όμως *Μπαλή*, ΓενΑρχ⁸ § 71, σ. 200 ο οποίος δεν αποκλείει την επέκταση της ακυρότητας σε όλη τη δικαιοπραξία παρά τη γνώση της ακυρότητας του μέρους. Πρβλ. *Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 857· *Λιτζερόπουλο*, Μερική Ακυρότης της δικαιοπραξίας κατ' αποκλεισμόν της ολικής: συμβολή εις την ερμηνείαν των άρθρων 181 και 208 παρ. 1 ΑΚ, Εράνιον Μαριδάκη, Συμπλήρωμα, 1970, σ. 303 επ.

³¹⁴ Βλ. κατωτ. σημ. 316.

³¹⁵ *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΑρχ⁵, §39 αρ.16. Από τη νομολογία βλ. ΑΠ 982/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 772/2014, ΧρΙΔ 2014.680 και παλαιότερα ΑΠ 627/1969, ΝοΒ 18.41·ΑΠ 131/1972, ΝοΒ 20.741· ΑΠ 305/1979, ΝοΒ 1979.1296· ΑΠ 804/1980, ΝοΒ 1981.72· ΕφΑθ 9518/1999, ΕλλΔνη 2001.1659. βλ. και ΕφΑθ 1922/2012, ΧρΙΔ 2013.193. Το ζήτημα, πάντως, αμφισβητείται, βλ. και *Αυγουστιανάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 181 αρ. 20.

της βούλησης των συμβαλλομένων. Συνεπώς, είναι αναγκαίο η παραπάνω εκτίμηση να συνοδεύεται κάθε φορά και από τη στάθμιση των συμφερόντων των πλευρών³¹⁶. Αξίζει, πάντως, να σημειωθεί ότι στο πλαίσιο της παραπάνω εκδοχής υποστηρίζεται³¹⁷ ότι δεν μπορεί να επεκταθεί η ακυρότητα του μέρους σε ολόκληρη τη δικαιοπραξία, όταν ο παραβιαζόμενος κανόνας αναφέρεται σε ελάττωμα του περιεχομένου της, και συνηθέστερα σε αντίθεση στα χρηστά ήθη, ενόψει του κινδύνου ματαίωσης του δημοσίας τάξης προστατευτικού σκοπού του. Τέλος, για την εφαρμογή της εξαίρεσης της ΑΚ 181 θα πρέπει τα μέρη να επικαλεστούν ότι η ακυρότητα της δικαιοπραξίας είναι ολική, διότι ο λόγος της ακυρότητας αναφέρεται σε έναν (υποκειμενικά) ουσιώδη όρο της³¹⁸, στον οποίο κατά την κατάρτιση της δικαιοπραξίας είχαν αποδώσει τέτοια σπουδαιότητα³¹⁹, ώστε αν οι δικαιοπρακτούντες γνώριζαν την έλλειψή του δεν θα προέβαιναν καθόλου στην κατάρτιση της δικαιοπραξίας.

Μεταφέροντας τις παραδοχές που προηγήθηκαν στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης, μπορεί να γίνει δεκτή η εφαρμογή της εξαίρεση της ΑΚ 181. Έτσι, αν οι σύντροφοι αγνούσαν την ακυρότητα μέρους, δεν αποκλείεται ένας από αυτούς να ισχυριστεί και να αποδείξει³²⁰ ότι η θέληση των μερών κατά την κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης, αν γνώριζαν την ακυρότητα του μέρους, θα ήταν να μην ισχύσει καθόλου η δικαιοπραξία. Ειδικότερα, οι λόγοι ακυρότητας που μπορεί να πλήξουν μερικώς μόνον το σύμφωνο συμβίωσης αναφέρονται συνηθέστερα στο αντικείμενο της δικαιοπρακτικής ρύθμισης (λ.χ. παράνομη περιουσιακή συμφωνία, ανήθικη ρήτρα κ.λπ.). Αν, λοιπόν, τα μέρη δεν θα ήθελαν το σύμφωνο συμβίωσης χωρίς τον άκυρο όρο, τότε δεν πρέπει να αποκλειστεί η επέκταση της ακυρότητας σε όλη τη δικαιοπραξία. Τέτοια περίπτωση μπορεί να συντρέξει στην περίπτωση που οι σύντροφοι έχουν περιλάβει στο σύμφωνο συμβίωσης ρήτρα με την οποία αποκλείουν αμοιβαία τη μεταξύ τους κληρονομική διαδοχή (και όχι απλώς τη νόμιμη μοίρα κατά το άρθρο 8 εδ. β' του Ν. 4356/2015), αγνοώντας την ακυρότητα του όρου. Μπορούν

³¹⁶ Έτσι Σημαντήρας, ΓενΑρχ⁴, αρ. 857· Απ. Γεωργιάδης, ΓενΑρχ⁵, §39 αρ.16· Λαδάς, ΓενΑρχ, II, §47 αρ.97· Αυγουστιανάκης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 181 αρ. 19 επ.· Νικολόπουλος, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 181 αρ. 1 και 4. Βλ. και Εφαθ 1922/2012, ό.π.· ΕιρΑθ 664/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

³¹⁷ Βλ. σχετ. Λιτζερόπουλο, Μερική Ακυρότης ..., σ. 315 επ.· Παπαντωνίου, ΓενΑρχ³, § 73 II, σ. 424-425· Καράση, ΕγγΓενΑρχ, σ. 122· Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου), § 45 αρ.9· Αυγουστιανάκη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 181 αρ. 22· Λαδά, Η ακυρότης..., σ. 254 επ. και σημ. 56· τον ίδιο ΓενΑρχ, II, § 47 αρ.98-99.

³¹⁸ Αν αναφερόταν σε αντικειμενικά ουσιώδη όρο της δικαιοπραξίας (essentiale), τότε η τελευταία θα ήταν ολικά άκυρη, χωρίς την εφαρμογή της ΑΚ 181.

³¹⁹ Καράση, ΕγγΓενΑρχ, σ. 122· ο ίδιος, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου¹, άρθρ. 181 αρ. 3· Αυγουστιανάκης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 181 αρ. 18.

³²⁰ ΑΠ 583/1994, ΕλλΔνη 1995.160· Εφαθ 9518/1999, ΕλλΔνη 2001.1659.

όμως μεταγενέστερα να ζητήσουν με τους όρους του άρθρου 3 παρ. 1 του Ν. 4356/2015 την κήρυξη της (ολικής) ακυρότητας του συμφώνου συμβίωσης³²¹, προβάλλοντας τον ισχυρισμό ότι δεν θα το είχαν συνάψει χωρίς το άκυρο μέρος. Την επέκταση της μερικής ακυρότητας του συμφώνου σε ολική θα μπορούσαν να ζητήσουν και πάλι υπό τους όρους του άρθρου 3 παρ. 1 του Ν. 4356/2015 και τρίτοι που δικαιολογούν οικογενειακό έννομο συμφέρον³²². Έτσι, αν στο παραπάνω παράδειγμα μεσολάβησε ο θάνατος του ενός συντρόφου και ο επιζών σύντροφος, εκμεταλλευόμενος την ακυρότητα του όρου, ζητά να αναγνωριστεί το εξ αδιαθέτου κληρονομικό του δικαίωμα, μπορεί να αποκρουστεί από τους κληρονόμους του αποβιώσαντος οι οποίοι μπορούν να αντιτάξουν την ολική ακυρότητα του συμφώνου. Προς τον σκοπό αυτό θα πρέπει με αυτοτελή αγωγή (ΚΠολΔ 593) να επικαλεστούν και αποδείξουν ότι η υποθετική βούληση των συντρόφων κατά την κατάρτιση του συμφώνου θα ήταν να μην ισχύσει αυτό, αν ήξεραν την ακυρότητα του όρου.

Απόκλιση από την παραπάνω θέση μπορεί να δικαιολογηθεί, όταν ο περιορισμός της ακυρότητας στο μέρος επιβάλλεται, παρά τη διαφανόμενη διαφορετική βούληση των μερών, από τον προστατευτικό σκοπό του κανόνα δικαίου που προσβάλλεται³²³. Τέτοια περίπτωση μπορεί να συντρέξει, όταν στο σύμφωνο συμβίωσης περιλαμβάνονται καταδυναστευτικές συμφωνίες³²⁴ που κατατείνουν σε

³²¹ Με τα δεδομένα του παραδείγματος θα ήταν ίσως ταχύτερη η αποδέσμευση των μερών από το σύμφωνο που έχουν καταρτίσει, όχι με την άσκηση αγωγής ακύρωσης, αλλά με τη διαδικασία λύσης τους. Δεν αποκλείεται όμως να εξυπηρετεί καλύτερα τα συμφέροντά τους η αναδρομική ανατροπή του συμφώνου (άρθρο. 3 παρ. 3 εδ. α' του Ν. 4356/2015), ιδίως αν είχαν αναλάβει υποχρέωση διατροφής μετά τη λύση του.

³²² Έχει νομολογηθεί (ΑΠ 117/1971, ΝοΒ 1971.609· ΕφΑθ 9518/1999, ΕλλΔνη 2001.1659) ότι μόνοι οι συμβαλλόμενοι και όχι τρίτοι μπορούν να προβάλουν την επέκταση της μερικής ακυρότητας σε ολική. Σωστό φαίνεται, όμως, να μην αποκλείονται τρίτοι από την προβολή του ισχυρισμού αυτού στην περίπτωση του άρθρου 3 παρ. 1 του Ν. 4356/2015, ιδίως όταν δικαιολογούν οικογενειακό και ειδικότερα κληρονομικό έννομο συμφέρον.

³²³ Βλ. ανωτ. σημ. 317.

³²⁴ Έχει διατυπωθεί η άποψη (Παπανικολάου, *Περί των ορίων ...*, σ. 317 επ., ιδίως 318-320· ο ίδιος, *Δικαιοπραξίες...*, §5 αρ.117 επ· ο ίδιος, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 178 αρ. 117) ότι σε περίπτωση καταδυναστευτικής σύμβασης, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι ο περιορισμός της ακυρότητας μόνο σε μέρος της δικαιοπραξίας ή η επίκληση της επέκτασης της ακυρότητας σε ολική κατά την ΑΚ 181 καταλείπεται στη βούληση του ασθενέστερου συμβαλλόμενου. Διαφορετικά, αν η παραπάνω δυνατότητα επαφιόταν στη βούληση του ισχυρότερου, τότε κατά την ίδια γνώμη δεν θα μπορούσε να επιτελεστεί την «προσποριστική» λειτουργία της γενικής ρήτρας της ΑΚ 178, καθώς ο τελευταίος, έχοντας τη δυνατότητα να επιβάλει την ολική ακυρότητα κατά την ΑΚ 181 στον ασθενέστερο, θα τον εξανάγκαζε είτε να στερηθεί την κύρια παροχή (λόγω της ολικής ακυρότητας) ή να ανεχθεί τον άκυρο όρο. Ωστόσο, η άποψη αυτή, μεταφερόμενη στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης, επιδέχεται κριτική κατά το μέρος που εκτιμά ότι το ισχυρότερο μέρος μπορεί να επιβάλλει την ολική ακυρότητα στο ασθενέστερο. Πράγματι, ο φόβος αυτός δεν επαληθεύεται δεδομένου ότι κάθε συμβαλλόμενος οφείλει να επικαλεστεί ότι κατά την υποθετική βούληση *αμφότερων των μερών*, συνάγεται ότι εκείνα δεν θα ήθελαν τη δικαιοπραξία, αν γνώριζαν την ακυρότητα του μέρους. Δεν θα αρκούσε δηλ. μόνον η υποθετική βούλησή του (ισχυρότερου) ως προς τη σύναψη της σύμβασης και χωρίς το άκυρο μέρος, για την επέκταση της ακυρότητας σε ολική. Και φυσικά, το ισχυρό μέρος δεν θα μπορούσε βάσιμα να

οικονομική εκμετάλλευση του ενός συντρόφου (λ.χ. προκαταβολική παραίτηση από την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα³²⁵ ή παράνομες συμφωνίες για τη συνεισφορά). Πράγματι, ενόψει του προσωπικού χαρακτήρα της δικαιοπραξίας, συνεπές είναι, όταν υπάρχει προστατευτέο μέρος που επωμίζεται τις συνέπειες των άκυρων (συνηθέστερα ανήθικων) όρων, να μην μπορεί να επεκταθεί η ακυρότητα μέρους σε όλη τη δικαιοπραξία, ώστε να παραμένει ισχυρό το σύμφωνο συμβίωσης και να διασώζεται η οικογενειακή έννομη σχέση.

Γ. Θεραπεία του άκυρου συμφώνου συμβίωσης

Κομβικό σημείο στον προσδιορισμό των ορίων της ακυρότητας του συμφώνου συμβίωσης αποτελεί η εξέταση της δυνατότητας πλήρους, αυτόματης και αναδρομικής ίασής του, όταν το ελάττωμα που το βαρύνει εξαλειφθεί. Η θεραπεία του άκυρου συμφώνου συμβίωσης φαίνεται καταρχήν αδύνατη, καθώς ούτε ο Αστικός Κώδικας περιέχει γενική διάταξη που να επιτρέπει την αναδρομική ίαση της άκυρης δικαιοπραξίας³²⁶, ούτε τούτο προβλέπεται ειδικά στον Ν. 4356/2015. Ωστόσο, αφενός η ανάγκη περιορισμού της ακυρότητας σε μια διαρκή και προσωπική έννομη σχέση, όπως αυτή του συμφώνου συμβίωσης, αφετέρου η πρόβλεψη της εξαιρετικής διάταξης της ΑΚ 1373 στο δίκαιο του γάμου που υπό προϋποθέσεις επιτρέπει τη θεραπεία του άκυρου γάμου³²⁷, αναζωπυρώνουν τον προβληματισμό.

Η ΑΚ 1373, αποσκοπώντας στη διάσωση του ελαττωματικού γάμου³²⁸ ο οποίος, πάντως, εφόσον δεν ακυρώθηκε αμετάκλητα, παράγει πλήρως τα έννομα αποτελέσματά του, επιτρέπει την ίαση του αναδρομικά και έναντι όλων. Η θεραπεία

επικαλεστεί και πόσο μάλλον να αποδείξει (βλ. *Αυγουστιανάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 181 αρ. 25) ότι το ασθενέστερο μέρος δεν θα ήθελε τη σύμβαση χωρίς τον άκυρο όρο. Πρβλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 39 αρ.16, σημ. 11.

³²⁵ Στην περίπτωση αυτή, πάντως, η προβολή ισχυρισμού για την επέκταση της ακυρότητας σε ολική θα απέβαινε και αλυσιτελής, διότι όπως θα αναπτυχθεί και στη συνέχεια (βλ. κατατ. ιδίως §29) η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα γεννιέται όχι μόνον με τη λύση του συμφώνου αλλά και με την αμετάκλητη ακύρωσή του.

³²⁶ Βλ. ανωτ. §11.ΙΙΙ.Α. για το καταρχήν αθεράπευτο της ακυρότητας. Για την κατ' εξαίρεση θεραπεία άκυρης δικαιοπραξίας βλ. *Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 848· *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §39 αρ.17· *Λαδά*, ΓενΑρχ, ΙΙ, §47 αρ.73 επ.· *Αυγουστιανάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 180 αρ. 40-42, μ.π.π. σε θεωρία.

³²⁷ Για τη θεραπεία του άκυρου γάμου βλ. *Δεληγιάνη*, ΟικογΔ, Ι, §108 σ. 185-186· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 91 επ.· *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις Ι, σ. 129 επ.· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 115 επ.· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², § 6 αρ.46 επ.· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1373· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 56-57. Για τη θεραπεία του γάμου ως εξαίρεση στον κανόνα της απόλυτης ακυρότητας βλ. *Λαδά*, ΓενΑρχ ΙΙ, §47 αρ.81· *Καράση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου¹, άρθρ. 183 αρ. 1· *Αυγουστιανάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 180 αρ. 42 και άρθρ. 183 αρ. 2. Έτσι και *Staudinger/Voppel* (2018), § 1315 αρ. 8· *MüKoBGB/Wellehofer*⁸, § 1315 αρ. 2, 16.

³²⁸ Για την τελολογία της διάταξης βλ. ενδ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 57-58 και 115· *Σακελλαροπούλου-Παρισάκη*, Η προστασία..., σ. 91 επ.

επιφυλάσσεται για τις περιπτώσεις που ο λόγος ακυρότητας αφορά στη συμφωνία των συζύγων (ΑΚ 1350 παρ. 1) ή στην έλλειψη της αναγκαίας δικαιοπρακτικής ικανότητας (ΑΚ 1350 παρ. 2, 1351 και 1352) και επακολουθεί ελεύθερη και πλήρης συμφωνία των συζύγων ή αντίστοιχα αναγνώριση του γάμου από τον ανίκανο σύζυγο, αφού αποκτήσει ή ανακτήσει την παραπάνω ικανότητα³²⁹. Ενόψει της ρύθμισης αυτής για τους συζύγους, ο αρχικός προβληματισμός για τη δυνατότητα θεραπείας του ελαττωματικού συμφώνου συγκεκριμενοποιείται στο ερώτημα, αν η ΑΚ 1373 μπορεί να εφαρμοστεί κατ' αναλογία στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης του Ν. 4356/2015, όπου παρά τη νομική σπουδαιότητα του ζητήματος, ειδική ρύθμιση δεν υπάρχει.

Το ερώτημα της αναλογικής εφαρμογής της ΑΚ 1373 στο σύμφωνο συμβίωσης είχε απασχολήσει τη θεωρία ήδη υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008, με τη διατύπωση δύο εκ διαμέτρου αντίθετων απόψεων που απαντούσαν η μία καταφατικά και η άλλη αποφατικά στο ερώτημα³³⁰. Ο ίδιος προβληματισμός, μεταφερόμενος στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης του Ν. 4356/2015 παραμένει και οι απόψεις αναδιατυπώνονται³³¹.

Αναζητώντας μια δογματικά συνεπή λύση στο πρόβλημα, φαίνεται επιβεβλημένη η αναδρομή στις διατάξεις για τον άκυρο γάμο, όπου εντοπίζονται

³²⁹ Ορθά παρατηρείται (βλ. ενδ. *Ράμμο*, ΕρμΑΚ, άρθρ. 1373 αρ.1α· *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1373 αρ. 1. Προς την κατεύθυνση αυτή και *Σακελλαροπούλου-Παρισιάκη*, Η προστασία..., σ. 92-93) ότι οι λόγοι ακυρότητας που μπορούν να ιαθούν με την ΑΚ 1373 είναι περιοριστικοί. Αποκλείεται έτσι η θεραπεία των κωλυμάτων. Ειδικά όμως για το κώλυμα από προηγούμενο γάμο ή σύμφωνο συμβίωσης και τη δυνατότητα «επικύρωσης» εκείνου που συνάφθηκε χρονικά δεύτερο βλ. κατωτ. §11.ΙΙΙ.Δ.

³³⁰ Σχετικά με την άποψη σύμφωνα με την οποία η ΑΚ 1373 εφαρμόζεται αναλογικά στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης βλ. *Σπυριδάκη*, Το σύμφωνο..., σ. 50-51 ο οποίος υιοθετεί ταυτόχρονα τη γνώμη ότι παραμένει δυνατή η παραίτηση των συμβαλλομένων από την επίκληση της σχετικής ακυρότητας· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 190· ο ίδιος σε *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 1, σ. 20, ο οποίος ωστόσο εξειδικεύει την παραπάνω εφαρμογή στην περίπτωση του άκυρου λόγω έλλειψης δικαιοπρακτικής ικανότητας συμφώνου συμβίωσης και τη συνέχιση της συμβίωσης μετά την ενηλικίωση ή ανάκτηση της δικαιοπρακτικής ικανότητας· *Βαθρακοκόιλης*, Το σύμφωνο..., άρθρ. 3 αρ. 7, σ. 36. Έτσι και *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 144-145. Βλ. και σκέψεις *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 114-116. Για την αντίθετη γνώμη, κατά την οποία η ακυρότητα στο σύμφωνο συμβίωσης είναι αθεράπευτη και δεν μπορεί να εφαρμοστεί αναλογικά η ΑΚ 1373 βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ¹, § 22 αρ.35· *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 59· *Γ. Γεωργιάδη*, ΧρΙΔ 2013.561.562, ο οποίος προσθέτει ότι τυχόν εφαρμογή της ΑΚ 1373 θα ερχόταν σε αντίθεση με την αυτοδίκαιη ακυρότητα και με το ελευθέρως διαλυτό του. Προς την κατεύθυνση αυτή και *Κουτσοράδης*, ΕφΑΔ 2009.56.64.

³³¹ Υπό το καθεστώς του Ν. 4356/2015 υπέρ της αναλογικής εφαρμογής της ΑΚ 1373 στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης τάσσονται οι *Σπυριδάκης*, Σύμφωνο..., σ. 73· ο ίδιος, ΟικογΔ³, σ. 808· *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 33, ο οποίος εξαιρεί την ΑΚ 1373 περ. 4, καθώς προηγούμενος (σ. 23-24) υιοθετεί τη γνώμη ότι η ΑΚ 1352 δεν μπορεί να εφαρμοστεί στο σύμφωνο συμβίωσης. Αντίθετος παραμένει ο *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², § 22 αρ.36, ο οποίος δέχεται ότι το σύμφωνο συμβίωσης είναι δεκτικό επικύρωσης κατά την ΑΚ 183, όχι όμως και θεραπείας. Βλ. και *Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 2016.650.653, η οποία εκτιμά την ακυρότητα λόγω εικονικότητας ως αθεράπευτη. Με κριτική διάθεση ως προς την αναγνώριση απόλυτης και αθεράπευτης ακυρότητας κατά το άρθρο 2 του Ν. 3719/2008, *Κουτσοράδης*, ΕφΑΔ 2009.56.63-64.

ρυθμίσεις όμοιες με εκείνες για το άκυρο σύμφωνο, οι οποίες μάλιστα υπακούουν σε κοινή τελολογία³³². Διαπιστώνεται όμως ότι ο άκυρος γάμος, διαφορετικά από το άκυρο σύμφωνο, πλαισιώνεται επιπρόσθετα και από την ειδική ρύθμιση της ΑΚ 1373 η οποία επιτρέπει την υπό προϋποθέσεις διάσωσή του. Ενόψει των ανωτέρω, δικαιολογείται η σκέψη ότι παρίσταται ατελής η ρύθμιση για την ακυρότητα στο σύμφωνο συμβίωσης, καθώς κρίνεται αναγκαία η θέσπιση διάταξης που να προβλέπει υπό προϋποθέσεις τον περιορισμό της³³³. Πράγματι, έχοντας υπόψη το ρυθμιστικό σχεδιασμό της ακυρότητας του συμφώνου, εύλογα θα ανέμενε κάποιος την κανονιστική διευθέτηση του ζητήματος της θεραπείας του, στην οποία όμως δεν προχώρησε ο νομοθέτης. Ωστόσο, η απουσία σχετικής ρύθμισης θα πρέπει να αποδοθεί σε ακούσια αβλεψία του νομοθέτη, παρά σε συνειδητή αξιολογική επιλογή του. Το συμπέρασμα αυτό ενισχύεται από τις αναφορές της ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015 και ειδικότερα από τις σχετικές επεξηγήσεις του άρθρου 3³³⁴ οι οποίες μαρτυρούν ότι ο νομοθέτης απέβλεπε στη σύσσωμη μεταφορά των διατάξεων για την ακυρότητα από το δίκαιο του γάμου στο δίκαιο του συμφώνου συμβίωσης, παρέλειψε όμως να προσδώσει στη βούληση αυτή κανονιστικότητα.

Το ακούσιο ρυθμιστικό κενό που προκαλείται στο δίκαιο του συμφώνου συμβίωσης σε σχέση με τον περιορισμό της ακυρότητας θα πρέπει να καλυφθεί με την αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1373. Η άποψη αυτή δικαιολογείται αρχικά από τη διαπίστωση ότι η ρύθμιση του άκυρου γάμου λειτούργησε ως *ρυθμιστικό πρότυπο* για το άκυρο σύμφωνο συμβίωσης³³⁵. Όμως, η προτεινόμενη επέκταση της διάταξης δεν στηρίζεται μόνον στην ομοιότητα των δύο περιπτώσεων, αλλά θεμελιώνεται κυρίως στο γεγονός ότι οι νομοθετικοί λόγοι που οδήγησαν στη θέσπιση της ΑΚ 1373 στον άκυρο γάμο επαληθεύονται και στο άκυρο σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 4356/2015. Ειδικότερα, με την εδώ υιοθετούμενη άποψη μεταφέρεται η απορρέουσα από την ΑΚ 1373 έννομη συνέπεια της θεραπείας στο ελαττωματικό σύμφωνο συμβίωσης, ώστε αυτό μπορεί να ιαθεί αναδρομικά, αυτόματα και έναντι όλων, παράγοντας οριστικά πλέον τα έννομα αποτελέσματά του, όταν εκλείπει ο λόγος ακυρότητας, είτε αυτός αφορά στη συμφωνία των συντρόφων (περ. 1), είτε στην έλλειψη της απαιτούμενης

---

³³² Βλ. ανωτ. §7.Ι.

³³³ Για τον εντοπισμό ρυθμιστικού κενού βλ. Παπανικολάου, *Μεθοδολογία*, αρ. 333.

³³⁴ Βλ. ΑιτΕκθ, υπό Β, άρθρο 3, όπου: «...Έτσι η διάταξη προσαρμόζεται σ' αυτό που έχει υποστηριχθεί και ερμηνευτικά(ενν. σε σχέση με τον γάμο)...». Αντίστοιχα «...Γίνεται ρητή αναφορά και στην περίπτωση της ακυρωσίας, ώστε να μη χρειάζεται να καταφεύγουμε σε ερμηνείες...».

³³⁵ Βλ. ανωτ. §11.ΙΙΙ.Α.

δικαιοπρακτικής ικανότητας (περ. 2 -3, όχι όμως και 4³³⁶), όπως ακριβώς συμβαίνει και στον άκυρο γάμο.

Ενδεχόμενη διαφορετική αντιμετώπιση του ζητήματος, θα συνεπαγόταν κατά λογική αναγκαιότητα την άνιση μεταχείριση³³⁷ των συντρόφων από ελαττωματικό σύμφωνο, σε αντιπαράβολή προς τους συζύγους από ελαττωματικό γάμο και τούτο, αντίθετα προς τον σκοπό του νόμου ο οποίος κατευθύνεται στην όμοια αντιμετώπιση της ακυρότητας σε αμφότερες τις περιπτώσεις. Πράγματι, η παραπάνω διάκριση θα είχε ως αποτέλεσμα τη θεραπεία και διατήρηση του άκυρου γάμου, ενώ το άκυρο για τον ίδιο λόγο³³⁸ σύμφωνο συμβίωσης θα μπορούσε ανά πάσα στιγμή να ακυρωθεί δικαστικά με αναδρομική άρση των έννομων αποτελεσμάτων του, παρά την αντίθετη βούληση των μερών και με δεδομένη τη μεταγενέστερη εξάλειψη του ελαττώματος, χωρίς η διαφοροποίηση αυτή να μπορεί να δικαιολογηθεί αντικειμενικά.

Πιθανός αντίλογος θα μπορούσε να προτείνει ως μέτρο περιορισμού της ακυρότητας, αντί της θεραπείας, την επικύρωση του ελαττωματικού συμφώνου και πριν την αμετάκλητη ακύρωσή του (επιχ. ΑΚ 1354³³⁹). Αυτός όμως πρέπει να απορριφθεί στο μέτρο που παραγνωρίζει ότι η επικύρωση, προϋποθέτοντας πέραν της νεότερης και ρητής δήλωσης βούλησης και την τήρηση του συμβολαιογραφικού τύπου, μπορεί να καθίσταται ανέφικτη (λ.χ. να μην πρόλαβαν τα μέρη να την επιχειρήσουν, παρότι «αναγνώρισαν» το σύμφωνο μετά την άρση του ελαττώματος) είτε για νομικούς (μεταγενέστερη δικαιοπρακτική ανικανότητα του ενός) είτε για πραγματικούς λόγους (θάνατος). Εξάλλου, η θεραπεία του συμφώνου, όπως και του γάμου, κρίνεται επιεικέστερη για τα μέρη, καθώς, αντίθετα από την επικύρωση, διασφαλίζει την αδιάκοπη συνέχεια και την ενότητα της οικογενειακής σχέσης και κατ' αποτέλεσμα την ομαλότητα της συμβίωσης. Συνεπώς, η λύση της επικύρωσης του άκυρου συμφώνου συμβίωσης δεν συνιστά προτιμητέα λύση στις περιπτώσεις που αυτό έχει εν τοις πράγμασι λειτουργήσει, απαλλαγμένο πλέον από το ελάττωμα.

Επιπλέον, θα πρέπει αντίστοιχα να απορριφθεί αντίθετη γνώμη η οποία θα αντλούσε επιχείρημα εκ της σιωπής του νόμου για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι,

³³⁶ Βλ. ανωτ. §7.Π.Α.2.

³³⁷ Για την ίση μεταχείριση των αξιολογικά ουσιωδώς όμοιων περιπτώσεων ως θεμέλιο της αναλογίας βλ. *Larenz-Canaris, Methodenlehre*, σ. 202 επ.: *English*, Εισαγωγή.², σ. 177· *Μπαλή*, ΓενΑρχ⁸, §9, σ. 25-26· *Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 175· *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §6 αρ.25· *Λαδά*, ΓενΑρχ, I, § 7 αρ.11· *Σταθόπουλο*, Εισαγωγή., §1, σ. 93· *Παπανικολάου*, Μεθοδολογία αρ. 363· *Σταμάτη*, Η θεμελίωση..., σ. 491.

³³⁸ Βλ. αμέσως παρακάτω για την ειδικότερη αναφορά στη θεραπεία της εικονικότητας και της αντίθεσης στα χρηστά ήθη που πλήττουν μόνο το σύμφωνο συμβίωσης και όχι τον γάμο.

³³⁹ Βλ. κατωτ. §11.ΠΙ.Δ.

αν ο νομοθέτης ήθελε στο σύμφωνο συμβίωσης να ισχύσει ρύθμιση αντίστοιχη της ΑΚ 1373, θα το όριζε ρητά. Και τούτο διότι, πέραν της γενικότερης επιφύλαξης ως προς τη βασιμότητα των επιχειρημάτων που στηρίζονται στη σιωπή του νόμου, καθώς αυτά συχνά περιστέλλουν την ανάπτυξη περαιτέρω επιχειρηματολογίας³⁴⁰, ο παραπάνω αντίλογος αποκρούεται από τις παραδοχές που προηγήθηκαν. Έτσι, η παράλειψη κανονιστικής αντιμετώπισης του ζητήματος δεν ιδρύει επιχείρημα εξ αντιδιαστολής, από το οποίο να συνάγεται ότι δεν είναι δυνατή η θεραπεία του συμφώνου³⁴¹. Αντίθετα, από το ρυθμιστικό σχέδιο του νόμου και λαμβάνοντας υπόψη την πρόθεση του ιστορικού νομοθέτη, όπως αυτή αποτυπώνεται στην ΑιτΕκθ του ίδιου νόμου, αποκαλύπτεται ακούσιο κενό στην αντιμετώπιση του περιορισμού της ακυρότητας στο σύμφωνο συμβίωσης, στοιχείο που υπαγορεύει την αναλογική εφαρμογή σε αυτό της υφιστάμενης ρύθμισης της ΑΚ 1373 που ισχύει στον γάμο.

Αξίζει ωστόσο να συζητηθούν ειδικότερα ενδεχόμενες πρόσθετες αντιρρήσεις οι οποίες θα μπορούσαν να διατυπωθούν ενόψει της αξιολόγησης της ΑΚ 1373 ως ευνοϊκής και εξαιρετικού χαρακτήρα ρύθμισης. Γενικά, διατυπώνεται η γνώμη ότι οι ευμενείς ρυθμίσεις πρέπει καταρχήν να ερμηνεύονται στενά, καθώς η αναλογική εφαρμογή τους δεν αποκλείεται να προσκρούει σε κάποιο αξιοπρόσεκτο αντίρροπο συμφέρον³⁴². Αν και η παραπάνω άποψη μπορεί να βρει πρόσφορο πεδίο εφαρμογής στο ποινικό και στο δημόσιο δίκαιο, η αξιοποίησή της στο πεδίο του ιδιωτικού δικαίου φαίνεται περιορισμένη. Πράγματι, η επαλήθευση της αρχής *singularia non sunt extendenda* στις ιδιωτικές έννομες σχέσεις συνδέεται συνήθως, όχι με ενδεχόμενη

³⁴⁰ Για την κριτική στα επιχειρήματα από τη σιωπή του νομοθέτη βλ. *Σταμάτη*, Η θεμελίωση..., σ. 443-444· *τον ίδιο*, Μεθοδολογία του Δικαίου. Θεμελίωση των νομικών κρίσεων², 2019.

³⁴¹ Διαφορετική λύση ακολουθείται στο γερμανικό σύμφωνο, στο πλαίσιο του οποίου η θεωρία υποστηρίζει ότι ο νομοθέτης συνειδητά δεν προέβλεψε τη θεραπεία της ακυρότητας, καθώς ρύθμισε μόνον τις περιπτώσεις αποκλεισμού της ακύρωσης του συμφώνου (*Aufhebung*), λόγω ελαττωμάτων της βούλησης [LPartG 15 παρ. 2 (2), §1314 παρ. 2 (1-4)]. Βλ. *Staudinger/Voppel* (2010), §1 LPartG αρ. 56, 64, 81, 85· *BRHP/Hahn*⁴, §1 LPartG αρ. 15, 27· *Palandt/Brudermüller*⁷⁷, LPartG 1 αρ. 6· *Erman/Kaiser*¹⁵, §1 LPartG αρ. 13· *Soergel/Wellenhofer*¹³, §1 LPartG αρ. 32· *Hk-LPartG/Kemper*, §1 αρ. 24· *Schwab*, FamRZ 2001.385.388-389· *Muscheler*, Das Recht..., αρ. 126, 133· *τον ίδιο*, FamR⁴, αρ. 848h· *Kemper*, FPR 2001.449.451· *Kaiser*, FamRZ 2002.866.868· *Wellenhofer-Klein*, Die eingetragene..., αρ. 46, 81· *Dethloff*, FamR²⁹, §7 αρ. 17. Ειδικά για την αδυναμία θεραπείας του εικονικού συμφώνου, ελλείπει παραπομπής του νόμου (LPartG) στην BGB §1314 παρ. 1 (5) βλ. *Staudinger/Voppel* (2010), §1 LPartG αρ. 81· *BRHP/Hahn*⁴, §1 LPartG αρ. 25· *Erman/Kaiser*¹⁵, §1 LPartG αρ. 13· *Hk-LPartG/Kemper*, §1 αρ. 18· *Gernhuber/Coester-Waltjen*, FamR⁶, §42 αρ. 33· *Muscheler*, Das Recht..., αρ. 186· *Wellenhofer-Klein*, Die eingetragene..., αρ. 57· *Dethloff*, FamR²⁹, §7 αρ. 17· *Stüber*, Gesetz zur Überarbeitung des Lebenspartnerschaftsrechts, FamRZ 2005.574.575. Βλ. και *Schwab*, FamR²⁷, αρ. 547. Αντιθ. *MüKoBGB/Wacke*⁷, §1 LPartG αρ. 9, 12· *MüKoBGB/Duden*⁸, §1 LPartG αρ. 9, 18 επ., (επιτρεπτή η θεραπεία με αναλογική εφαρμογή των BGB §1314 παρ. 2 (5) και § 1315 παρ. 1 (5) με ισχύ για το μέλλον). Βλ. και *Rauscher*, FamR², αρ. 750 a, 750 c.

³⁴² *Σταμάτης*, Τι σημαίνει ότι «οι ευμενείς ρυθμίσεις πρέπει να ερμηνεύονται στενά;», ΕΔΚΑ 2003.641.647· *ο ίδιος*, Η θεμελίωση..., σ. 498.

απαγόρευση επέκτασης από την ίδια την εξαιρετική ρύθμιση, αλλά με το γεγονός ότι η τελευταία αφορά σε τόσο ειδική περίπτωση έννομων σχέσεων, ώστε δύσκολα να μπορεί να εξευρεθεί όμοια βάση αναλογίας που να επιτρέπει την μεταφορά των έννομων συνεπειών της και σε άλλες έννομες σχέσεις³⁴³. Αν όμως υπάρχει βάση αναλογίας, η αρχή δεν ισχύει. Ναι μεν η ΑΚ 1373 είναι ευνοϊκή και εξαιρετική διάταξη στο δίκαιο του άκυρου γάμου, μπορεί ωστόσο να επεκταθεί στην περίπτωση του άκυρου συμφώνου συμβίωσης, όπου εντοπίζεται ο ίδιος νομοθετικός σκοπός. Συνεπώς, το σύμφωνο συμβίωσης αποτελεί την *άλλη έννομη σχέση*, στην οποία μπορεί να μεταφερθεί το έννομο αποτέλεσμα της ΑΚ 1373, παρότι η διάταξη αυτή καταρχήν απέβλεπε μόνον στην εξαιρετική ρύθμιση του περιορισμού της ακυρότητας στον γάμο.

Εξάλλου, ισχυρή επιφύλαξη ως προς την εφαρμογή της ΑΚ 1373 στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης θα μπορούσε να δικαιολογηθεί, δεδομένου ότι η *συμφωνία* των συντρόφων μπορεί να πλήττεται από περισσότερα ελαττώματα από εκείνα που δύνανται να καταστήσουν ελαττωματική, αλλά και θεραπεύσιμη εφόσον αρθούν, τη *συμφωνία* των συζύγων. Δημιουργείται, έτσι, αμφιβολία για το κατά πόσον είναι επιτρεπτή η αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1373 στο σύμφωνο συμβίωσης, το οποίο κατά τον χρόνο κατάρτισής του έπασχε από εικονικότητα ή ανηθικότητα, προκαλώντας την επέκταση της ευνοϊκής αυτής ρύθμισης σε διαφορετικά ελαττώματα από αυτά που είχε καταρχήν υπόψη του ο νόμος να θεραπεύσει. Ωστόσο, η παραπάνω επιφύλαξη ως προς τη θεραπεία του εικονικού ή ανήθικου συμφώνου συμβίωσης, αν και εύλογη, δεν μπορεί να υιοθετηθεί για τους ακόλουθους λόγους.

Κατά πρώτο λόγο, στις περιπτώσεις που ο εφαρμοστής του δικαίου κληθεί να προβεί σε συμπληρωτική ερμηνεία με σκοπό την πλήρωση ρυθμιστικού κενού, τότε, επιχειρώντας τη θεμελίωση μιας βάσης αναλογίας μεταξύ της ρυθμισμένης και της αρρυθμιστής περίπτωσης, θα διαπιστώσει ότι οι δύο μπορεί να εμφανίζουν αξιόλογη ομοιότητα, αλλά όχι και ταυτότητα του πραγματικού τους. Έτσι, κάθε άλλο παρά απαγορευτική είναι η μεταφορά της έννομης συνέπειας της ρυθμισμένης περίπτωσης στην αρρυθμιστή, όταν οι δύο είναι ουσιαδώς όμοιες, χωρίς να απαιτείται απόλυτη ταύτισή τους³⁴⁴. Εξάλλου, όπως σημειώθηκε ανωτέρω, η σύγκριση των δύο

³⁴³ Έτσι, *Larenz/Canaris, Methodenlehre*, σ. 175· *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, § 11, σ. 62· *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΑρχ³, § 6 αρ. 26· *Δωρής*, Εισαγωγή..., σ. 171· *Παπανικολάου*, Μεθοδολογία, αρ. 196 και 370. Βλ. και *Κοτρώνη*, *Singularia non sunt extendenda*. Προσέγγιση στην ερμηνεία των κανόνων εξαιρετικού δικαίου στο πλαίσιο του ιδιωτικού δικαίου, Αρμ 2008.3.18επ.

³⁴⁴ Βλ. *Larenz/Canaris, Methodenlehre*, σ. 202· *Παπανικολάου*, Μεθοδολογία, αρ. 354. Έτσι και *Σταμάτης*, Η θεμελίωση..., σ. 491: «*Η αναλογία ξεκινά από μία τάξη όχι μεν ταυτόσημων αλλά πάντως*

πραγματικών (της ρυθμισμένης και αρρυθμιστής περίπτωσης) και η επακόλουθη εκτίμηση της αξιολογικά ουσιώδους ομοιότητάς τους που επιτρέπει την αναλογική εφαρμογή της προβλεπόμενης έννομης συνέπειας της μίας στην άλλη προϋποθέτει την αναζήτηση και επαλήθευση κοινής νομοθετικής στόχευσης, η οποία και δικαιολογεί την όμοια αντιμετώπιση³⁴⁵. Καθοριστικός παράγοντας για την αναλογική εφαρμογή της έννομης συνέπειας μιας ρυθμισμένης περίπτωσης για την κάλυψη ρυθμιστικού κενού της μη ρυθμισμένης είναι η ratio legis και όχι η ταυτότητα των πραγματικών των δύο περιπτώσεων, καθώς διαφορετικά θα περιορίζονταν ασφυκτικά τα όρια της αναλογίας. Με τις σκέψεις αυτές, αντικρούεται η παραπάνω διατυπωθείσα επιφύλαξη ως προς την αδυναμία αναλογικής εφαρμογής της ΑΚ 1373 στο σύμφωνο συμβίωσης για την περίπτωση της θεραπείας της εικονικότητας ή ανηθικότητας, εξαιτίας του γεγονότος ότι οι δύο αυτοί λόγοι ακυρότητας δεν μπορούν να πλήξουν τον γάμο. Και αυτό, διότι παρά τη μη ταύτιση των δύο πραγματικών (γάμου και συμφώνου συμβίωσης), η ουσιώδης αξιολογική ομοιότητα των δύο περιπτώσεων σε επίπεδο ρύθμισης της ακυρότητας είναι αναμφίβολη, όπως και η κοινή νομοθετική στόχευση.

Κατά δεύτερο λόγο, η ΑΚ 1373, όπως σημειώθηκε ανωτέρω, αναφέρεται περιοριστικά στις παραβάσεις των ΑΚ 1350-1352, με την έννοια ότι δεν μπορούν να υπαχθούν σε αυτήν και να θεραπευτούν επιπλέον λόγοι, όπως λ.χ. κωλύματα εκ των άρθρων 1354 επ., είναι όμως ενδεικτική σε σχέση με τα επιμέρους ελαττώματα που μπορεί να πλήξουν τους προβλεπόμενους στις ΑΚ 1350-1352 όρους σύναψης του γάμου. Ειδικά ως προς την ΑΚ 1373 αρ. 1, το κανονιστικό περιεχόμενό της φαίνεται να κατευθύνεται προς την κάλυψη και αναδρομική ίαση κάθε ελαττώματος που μπορεί να αφορά στη συμφωνία ως όρο τέλεσης του γάμου κατά την ΑΚ 1350 παρ. 1 και που μπορεί να εμφιλοχώρησε κατά την τέλεσή του, αλλά να άρθηκε με τη μεταγενέστερη ελεύθερη και πλήρη συμφωνία των συζύγων. Μάλιστα, η ΑΚ 1373 αρ. 1 φαίνεται να μπορεί να θεραπεύσει όχι μόνον τα ελαττώματα που μπορούν να πλήξουν τη συμφωνία των συζύγων, αλλά ακόμα και την ανυπαρξία της σε περίπτωση λ.χ. που τελέστηκε ο πολιτικός γάμος χωρίς τις κατά το τυπικό του συναινέσεις των συζύγων³⁴⁶. Η

ίσων μεγεθών ή παρόμοιων καταστάσεων, εκφραζόμενη με τρόπο συμμετρικό και μεταβατικό (ταυτότητα του νομικού λόγου).».

³⁴⁵ Παπανικολάου, Μεθοδολογία, αρ. 361 και 363-364. Έτσι και Σταμάτης, Η θεμελίωση..., σ. 495 για την εφαρμογή επιχειρημάτων ουσιαστικής ορθότητας, με σκοπό την άρση του διλήμματος μεταξύ αναλογικής και εξ αντιδιαστολής ερμηνείας, τα οποία στηρίζονται κυρίως στην αναζήτηση κοινού νομοθετικού σκοπού μεταξύ της ρυθμισμένης και αρρυθμιστής περίπτωσης. Βλ. τον ίδιο, Μεθοδολογία, σ. 206 επ.

³⁴⁶ Βλ. Σταθόπουλο/Σταμπέλου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1350-1352 αρ. 14.

παραπάνω παραδοχή ενθαρρύνει την υιοθέτηση της γνώμης ότι σκοπός της ΑΚ 1373 περ. 1 είναι η διάσωση του άκυρου γάμου, το ελάττωμα του οποίου εντοπιζόταν στη συμφωνία και το οποίο έπαψε να υπάρχει με μεταγενέστερη ελεύθερη και πλήρη συμφωνία των συζύγων, είτε αυτό αφορούσε λ.χ. σε προσθήκη αίρεσης ή προθεσμίας που απαλείφθηκε, είτε σε αντιπροσώπευση, είτε σε έλλειψη δικαιοπρακτικής βούλησης, όταν αυτή είναι ικανή να επιφέρει ακυρότητα³⁴⁷. Εξάλλου, ενισχυτικό επιχείρημα της εν λόγω άποψης μπορεί να αποτελέσει το γεγονός ότι οι υποστηρικτές της θέσης ότι ο γάμος είναι δεκτικός εικονικότητας³⁴⁸, δέχονται ταυτόχρονα ότι στο μέτρο που το εν λόγω ελάττωμα, καθόσον αφορά στη συμφωνία των συζύγων, μεταγενέστερα αρθεί με ελεύθερη και πλήρη συμφωνία τους, θεραπεύεται η ακυρότητα του γάμου³⁴⁹. Μεταφέροντας τις παραπάνω παραδοχές στο πεδίο της θεραπείας του συμφώνου συμβίωσης, πειστική φαίνεται η διατύπωση της γνώμης ότι η αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1373 (και ειδικά της περ.1) στο τελευταίο μπορεί να γίνει δεκτή για κάθε ελάττωμα που δύναται να πλήξει τη συμφωνία των συντρόφων και μεταγενέστερα αρθεί, όπως άλλωστε γίνεται δεκτό και στον γάμο, περιλαμβανομένης και της εικονικότητας, η οποία εφόσον συντρέχει, βαρύνει και αυτή τη συμφωνία των συντρόφων.

Συμπερασματικά, η θεραπεία του συμφώνου συμβίωσης είναι δυνατή, όταν πλήττεται από ελάττωμα η *συμφωνία* των μερών, αλλά επακολουθήσει ελεύθερη και πλήρης *συμφωνία*, *απαλλαγμένη* πλέον από τον λόγο ακυρότητας, όπως λ.χ. όταν τα μέρη *συμφωνούν* για τη ρύθμιση του κοινού βίου τους με το σύμφωνο συμβίωσης, χωρίς την αίρεση ή προθεσμία³⁵⁰ που είχαν θέσει κατά την κατάρτισή του, ή όταν ο σύντροφος που φανερά αντιπροσωπεύθηκε (π.χ. με ειδικό πληρεξούσιο) στην κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης το αποδεχθεί. Όμοια αντιμετώπιση προσήκει, κατά τα όσα προεκτέθηκαν, και στο εικονικό σύμφωνο συμβίωσης. Συνεπώς, ακόμη και στην περίπτωση που τα μέρη σύναψαν αρχικά εικονικό σύμφωνο συμβίωσης, δεν αποκλείεται με μεταγενέστερη ελεύθερη και πλήρη *συμφωνία* τους να άρουν την ακυρότητα³⁵¹ κατά την ΑΚ 1373 περ. 1.

³⁴⁷ Βλ. ανωτ. §10 και σημ. 263.

³⁴⁸ Βλ. ανωτ. §7.ΠΙ.Α.1. για την παρουσίαση των επιμέρους απόψεων.

³⁴⁹ Βλ. ομοίως την ανωτ. παραπομπή για τους υποστηρικτές της μειοψηφούσας γνώμης που δέχεται την εικονικότητα στον γάμο και *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, *ΟικογΔ*⁷, Ι, σ. 83 σημ. 13.

³⁵⁰ Βλ. αμέσως παρακάτω για τη θεραπεία του ανήθικου συμφώνου συμβίωσης.

³⁵¹ Η άποψη που εδώ υποστηρίζεται για τη δυνατότητα θεραπείας του εικονικού συμφώνου συμβίωσης δεν πρέπει να συγχέεται με εκείνη που υιοθετείται από μερίδα της θεωρίας και ασπάζεται και η νομολογία, σύμφωνα με την οποία η άκυρη λόγω εικονικότητας δικαιοπραξία μπορεί να αναγνωρίζεται ως σπουδαία με μονομερή δήλωση βούλησης, η οποία ισοδυναμεί με παραίτηση από το δικαίωμα

Για την ταυτότητα του νομικού λόγου το ίδιο πρέπει να ισχύσει και για το άκυρο λόγω ανηθικότητας σύμφωνο συμβίωσης, δεδομένου ότι και το ελάττωμα αυτό βαρύνει τη *συμφωνία* των συντρόφων, εφόσον με μεταγενέστερη *συμφωνία* εξαλείφεται το ανήθικο στοιχείο που προκαλούσε την αποδοκιμασία του. Η παραπάνω αξιολόγηση καθιστά επιβεβλημένες τις ακόλουθες επεξηγήσεις: αν η ανηθικότητα εντοπίζεται σε όρο της δικαιοπραξίας του συμφώνου, ώστε τούτη να προκύπτει ευθέως από το περιεχόμενό του κατά τρόπο αντικειμενικό και ανεξάρτητα από τη υποκειμενική στάση των μερών, πρέπει να ελεγχθεί κατά πρώτο λόγο, αν είναι δυνατή η εφαρμογή της ΑΚ 181, ώστε να περιοριστεί η ανηθικότητα μόνο στο αποδοκιμαζόμενο (διαιρετό) μέρος της³⁵². Αν τούτο δεν είναι δυνατόν (λ.χ. επειδή η ανηθικότητα εντοπίζεται στην ίδια τη *συμφωνία* που αποτελεί το ουσιώδες στοιχείο της δικαιοπραξίας), τότε η θεραπεία του ανήθικου, λόγω περιεχομένου, συμφώνου συμβίωσης είναι νοητή, εφόσον τα μέρη μεταγενέστερα συμφωνήσουν ελεύθερα και πλήρως τη ρύθμιση του κοινού βίου τους, εξαγνισμένη από το ανήθικο περιεχόμενο (λ.χ. στην περίπτωση της προσθήκης αίρεσης στη *συμφωνία*). Αν η ανηθικότητα δεν εντοπίζεται στο περιεχόμενο της δικαιοπραξίας του συμφώνου, αλλά αναζητείται στον σκοπό ή στα ελατήρια των συμβαλλομένων, τότε και πάλι η θεραπεία του συμφώνου συμβίωσης είναι δυνατή με τους όρους που αναφέρθηκαν ήδη, δηλαδή με μεταγενέστερη *συμφωνία* απαλλαγμένη από τον ανήθικο σκοπό που προκαλούσε την ακυρότητα.

Από τη μεταφορά της ΑΚ 1373 περ. 1 στο άκυρο σύμφωνο συμβίωσης, συνάγονται τα ακόλουθα: αντίστοιχα προς την ελεύθερη και πλήρη *συμφωνία* των συζύγων κατά την ΑΚ 1350 παρ. 1, η μεταγενέστερη *ελεύθερη και πλήρης συμφωνία* των συντρόφων, με το περιεχόμενο του άρθρου 1 εδ. α' του Ν. 4356/2015, αποτελεί δικαιοπραξία, η επιχείρηση της οποίας συνδέεται εκ του νόμου με την αναδρομική ίαση του συμφώνου. Η *συμφωνία* αυτή είναι άτυπη και δεν χρειάζεται να εκφράζεται ρητά,

---

επίκλησης της ακυρότητας από τον δηλούντα. Για την θέση αυτή βλ. ΟλΑΠ 17/1990, ΕλλΔνη 1990.805· ΟλΑΠ 32/1987, ΕλλΔνη 1988.98. Στη θεωρία, υπέρ της άποψης ότι είναι επιτρεπτή η παραίτηση από την (οικονομική) προβολή καταχρηστικής ένστασης (που αποτελεί και το οικονομικό όχημα για την προβολή απόλυτης ακυρότητας στο πλαίσιο μιας δίκης) βλ. *Μπαλή*, ΓενΑρχ⁸, § 135, σ. 360-361· *Δεληγιάννη*, Εισηγήσεις², α', § 23, σ. 52· *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §48, σ. 228· *Παπαστερίου*, ΓενΑρχ, § 19, αρ. 18, σημ. 276. Ειδικά για την παραίτηση από την (οικονομική) δυνατότητα προβολής της εικονικότητας βλ. *Καρύμπαλη-Τσίτσιου*, Η ακυρότητα², σ. 252-253. Προς την κατεύθυνση αυτή και *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 49 αρ.38, σημ. 236. Αντιθ. *Ποδηματά*, Δεδικασμένο Ι, σ. 270. Πρβλ. και *Λαδά*, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 43 αρ.31 και § 47 αρ.37, ο οποίος υποστηρίζει ότι η αναγνώριση της εικονικής δικαιοπραξίας ως σπουδαίας ενέχει παραίτηση, όχι από την επίκληση της ακυρότητας, αλλά από την άσκηση των ουσιαστικών δικαιωμάτων του δικαιοπρακτούντος που πηγάζουν από την άκυρη δικαιοπραξία. Για την αδυναμία παραίτησης από την επίκληση της απόλυτης ακυρότητας βλ. και *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §39 αρ.18.

³⁵² Πρβλ. *Λαδά*, Η ακυρότης..., σ. 258-259.

καθώς μπορεί να συνάγεται σιωπηρά από την εξωτερική συμπεριφορά των συντρόφων (αδιατάρακτη συμβίωση, κοινές εμφανίσεις κ.λπ.)³⁵³.

Πέραν των ελαττωμάτων της *συμφωνίας*, δεκτικοί θεραπείας είναι και οι λόγοι ακυρότητας που αφορούν στην έλλειψη της αναγκαίας νόμιμης ηλικίας και δικαιοπρακτικής ικανότητας (αναλ. ΑΚ 1373 παρ. 2-3). Ειδικότερα, σύμφωνο συμβίωσης που συνάφθηκε από ανήλικο μπορεί να θεραπευτεί, όταν μετά την ενηλικίωση το πρόσωπο αυτό αναγνωρίσει το σύμφωνο³⁵⁴. Η αναγνώριση θα μπορούσε να συναχθεί λ.χ. από τη μετάβαση του συντρόφου στο ληξιαρχείο μετά την ενηλικίωσή του για την καταχώριση αντιγράφου του συμφώνου σε συνδυασμό με την αδιατάρακτη εξακολούθηση της συμβίωσης. Αντίστοιχα, σύμφωνο συμβίωσης που συνάφθηκε από ανίκανο για άλλο λόγο πρόσωπο μπορεί να ιαθεί, αν το πρόσωπο αυτό το αναγνωρίσει αφότου καταστεί ικανό.

Αναφορικά με την *αναγνώριση* του άκυρου γάμου κατά την έννοια της ΑΚ 1373 περ. 2 και περ. 3, έχει υποστηριχθεί³⁵⁵ ότι πρόκειται για δικαιοπραξία και συγκεκριμένα ότι η αναγνώριση ως δικαιοπρακτική δήλωση βούλησης ισοδυναμεί με παραίτηση (όχι από την επίκληση της ακυρότητας αλλά) από το ουσιαστικό δικαίωμα ακύρωσης του άκυρου γάμου³⁵⁶. Αντίθετη γνώμη εκτιμά την εν λόγω *αναγνώριση* ως οιονεί δικαιοπραξία³⁵⁷ που γίνεται ρητά ή σιωπηρά, με γνώση της ακυρότητας ή έστω και με αμφιβολία γι' αυτήν³⁵⁸ η οποία, κρινόμενη αντικειμενικά, δείχνει την πρόθεση συνέχισης του γάμου. Εξετάζοντας τη βασιμότητα των απόψεων αυτών στο πλαίσιο της μεταφοράς της ΑΚ 1373 περ. 2 και 3 στο άκυρο σύμφωνο συμβίωσης, παρατηρείται ότι η δεύτερη γνώμη δεν είναι πειστική, καθώς δεν φαίνεται να συγκεντρώνει τα στοιχεία της ανακοίνωσης βούλησης ή συναισθήματος που κατευθύνεται στη διαμόρφωση μιας πραγματικής κατάστασης την οποία ο νόμος

³⁵³ Βλ. στον γάμο *Κουμάντο*, ΟικογΔ, I, σ. 92-93· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 115· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §6 αρ.47· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1373 αρ. 3 και 4· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 56.

³⁵⁴ Βλ. ανωτ. §7.Π.Α.1., όπου αναφέρθηκαν οι λόγοι για τους οποίους η ΑΚ 1350 παρ. 2 για την άδεια γάμου σε ανήλικο πρόσωπο δεν έχει εφαρμογή στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης.

³⁵⁵ *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §6 αρ. 48, κατά τον οποίο μάλιστα η αναγνώριση δεν υπόκειται σε ανάκληση και δεν επιδέχεται όρο, αίρεση ή προθεσμία. Βλ. και *Μπαλή*, ΓενΑρχ⁸, §71, σ. 198-199, κατά τον οποίο *τοιαύτη δήλωση ουδέν άλλο αποτελεί ειμή παραίτησιν από του δικαίωματος της ακυρότητας ή ακυρώσεως*.

³⁵⁶ Βλ. κατωτ. §11.ΙΙΙ.Ε.

³⁵⁷ *Δεληγιάννης*, ΟικογΔ, I, §108 σ. 186· *Π. Φίλιος*, ΟικογΔ⁴, σ. 59. Έτσι και στο γερμανικό δίκαιο για τον γάμο, βλ. *Staudinger/Voppel*(2018), §1315 αρ. 11· *MüKoBGB/Wellehofer*⁸, §1315 αρ. 10·*BRHP/Hahn*⁴, §1315 αρ. 4· *NK-BGB/Finger*³(2014), §1315 αρ. 2.

³⁵⁸ *Π. Φίλιος*, ΟικογΔ⁴, σ. 59· *Τσαντίνης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1373 αρ. 4.Βλ. και *Κουμάντο*, ΟικογΔ, I, σ. 93.

συνδέει με ένα καθορισμένο έννομο αποτέλεσμα³⁵⁹. Ιδίως από τη διάταξη της ΑΚ 1373 περ. 2 (αλλά και της περ. 4³⁶⁰) φαίνεται ότι ο νόμος προϋποθέτει τη γνώση της ακυρότητας (ή έστω σοβαρή αμφιβολία ως προς αυτήν), καθώς προβλέπεται ότι το πρόσωπο μετά την τέλεση του γάμου και ενόσω διαρκεί η ανηλικότητα ή η δικαστική συμπαράσταση μπορεί να αποταθεί στο δικαστήριο, ενώ μετά την ενηλικίωση ή την απόκτηση/ανάκτηση δικαιοπρακτικής ικανότητας μπορεί να δηλώσει την «*πρόθεση συνέχισης του γάμου*», η οποία δεν αποτελεί παρά το ηθελημένο έννομο αποτέλεσμα στο οποίο κατευθύνεται η εξωτερικευμένη βούλησή του³⁶¹.

Περαιτέρω, στο πλαίσιο της παραπάνω γνώμης διατυπώνεται η ειδικότερη θέση κατά την οποία συνέπεια της συμπεριφοράς του συζύγου είναι η *εκ του νόμου απόσβεση του δικαιώματος για ακύρωση λόγω παραίτησής του από αυτό* άρα και η θεραπεία του κύρους του γάμου, έστω και αν ο σύζυγος δεν θέλησε πράγματι αυτές τις συνέπειες³⁶². Έτσι όμως προσδίδονται στη συμπεριφορά αυτή δικαιοπρακτικά χαρακτηριστικά, εφόσον τούτη αξιολογείται ως παραίτηση του συζύγου από το δικαίωμα ακύρωσης³⁶³. Επίσης, διαφορετικά από την παραπάνω γνώμη, πειστικότερο είναι να υποστηριχθεί ότι η αναδρομική ίαση (θεραπεία) του γάμου, όπως και του συμφώνου συμβίωσης, δεν εμφανίζεται ως συνέπεια της *αναγνώρισης*, αλλά ως συνέπεια την οποία ο νόμος (ΑΚ 1373 περ. 2 και 3) συνδέει με την κατάργηση του δικαιώματος του προσώπου για προσβολή του γάμου (ή συμφώνου) ως άκυρου για τον συγκεκριμένο λόγο ακυρότητας³⁶⁴. Με άλλα λόγια ο νόμος προβλέπει τη θεραπεία του άκυρου γάμου (ή συμφώνου), επειδή ο σύζυγος (ή σύντροφος) στο πρόσωπο του οποίου δεν συνέτρεχαν κατά τον χρόνο σύναψής του οι θετικές προϋποθέσεις δεν θέλει να επιδιώξει την ακύρωσή του. Θα πρέπει, λοιπόν, να γίνει δεκτή η πρώτη κατά σειρά άποψη που εκτιμά την *αναγνώριση* κατά την ΑΚ 1373 περ. 2 και 3 ως δικαιοπραξία (μονομερή και μη

³⁵⁹ Για τα στοιχεία της οιονεί δικαιοπραξίας βλ. ενδ. Μπαλή, ΓενΑρχ⁸, §32, σ. 106-107· Σημαντήρα, ΓενΑρχ⁴, αρ. 562· Παπαντωνίου, ΓενΑρχ³, §51, σ. 249· Γεωργιάδη, ΓενΑρχ⁵, §28 αρ.31 επ· Καραάση, ΓενΑρχ, I, αρ. Β 24· τον ίδιο, ΕγγΓενΑρχ, σ. 4· Λαδά, ΓενΑρχ, II, §31 αρ.49 επ· Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου), ΔΔικαιοπραξ, § 3 αρ.4 επ· Παπαχρίστου, Η οιονεί δικαιοπραξία: κριτική προσέγγιση μιας δογματικής κατασκευής, 1989, σ. 44 επ.

³⁶⁰ Η οποία όμως δεν εφαρμόζεται στο σύμφωνο. Βλ. ανωτ. §7.Π.Α.2.

³⁶¹ Παρεμφερώς, στο πλαίσιο συσχέτισης της παραίτησης με την αποδοχή ακυρώσιμης δικαιοπραξίας, Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου), ΔΔικαιοπραξ, §58 αρ. 2, σημ. 110. Βλ. και κατωτ. §12.

³⁶² Για τη γνώμη αυτή βλ. Δεληγιάννη, ΟικογΔ, I, §108 σ. 186.

³⁶³ Για την παραίτηση ως δικαιοπραξία, βλ. Γ.-Α. Γεωργιάδη, Παραίτηση..., §1 αρ. 17 και §4 αρ. 63 επ.

³⁶⁴ Δεν αποκλείεται όμως η άσκηση αγωγής του άρθρου 3 παρ. 1, αν συντρέχει και άλλος λόγος. Βλ. την περίπτωση της ακυρώσιμης δικαιοπραξίας, όπου γίνεται δεκτό ότι η παραίτηση από τον έναν λόγο δεν σημαίνει και παραίτηση ως προς τους άλλους σε Λαδά, ΓενΑρχ, II, § 48 αρ.28· Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου), ΔΔικαιοπραξ, § 60 αρ.3· Αυγουστιανάκη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 156-157 αρ. 8. Staudinger/Roth (2015), § 144 αρ. 9· MüKoBGB/Busche⁸ § 144 αρ. 7· BRHP/Wedntland⁴, §144 αρ. 4· Αντιθ. Γ.-Α. Γεωργιάδης, Παραίτηση, § 20 αρ.446-447.

απευθυντέα³⁶⁵) παραίτησης του συντρόφου που ενηλικιώθηκε ή απέκτησε ή ανέκτησε πλήρη δικαιοπρακτική ικανότητα από το ουσιαστικό δικαίωμα ακύρωσης του άρθρου 3 παρ. 1 του Ν. 4356/2015.

Αυτόθροη συνέπεια της θεραπείας του συμφώνου συμβίωσης σε όλες τις περιπτώσεις που εξετάστηκαν ανωτέρω (ΑΚ 1373 περ. 1-3) είναι η κατάργηση του δικαιώματος ακύρωσης κατά το άρθρο 3 παρ. 1 του Ν. 4356/2015 κάθε άλλου νομιμοποιούμενου προσώπου, δεδομένου ότι η ακυρότητα που έπληττε το σύμφωνο εξαλείφεται αναδρομικά. Ως εκ τούτου, η θεραπεία του άκυρου συμφώνου συμβίωσης δημιουργεί καταχρηστική δικαιοκωλυτική ένσταση κατά της ενδεχόμενης αγωγής ακύρωσης και θα οδηγήσει στην απόρριψή της ως ουσιαστικά αβάσιμης.

Δ. Μετατροπή και επικύρωση του άκυρου συμφώνου συμβίωσης

Επόμενο σταθμό στη διερεύνηση των ορίων της ακυρότητας στο σύμφωνο συμβίωσης αποτελεί η εξέταση της μετατροπής και της επικύρωσης κατά τις διατάξεις των ΑΚ 182 και 183 αντίστοιχα.

Αναζητώντας τα περιθώρια λειτουργίας της μετατροπής κατά την ΑΚ 182 στο πεδίο του άκυρου συμφώνου συμβίωσης, σωστό φαίνεται να προηγηθεί η αναζήτηση των προϋποθέσεων εφαρμογής της παραπάνω ρύθμισης. Η μετατροπή αναφέρεται σε υποστατή³⁶⁶ αλλά (απολύτως) άκυρη δικαιοπραξία, η οποία όμως περιέχει τα (ουσιώδη) στοιχεία άλλης δικαιοπραξίας που μπορεί να ισχύσει, εφόσον συνάγεται ότι οι δικαιοπρακτούντες θα την ήθελαν, αν γνώριζαν την ακυρότητα. Από τα παραπάνω διαπιστώνεται ότι σκοπός της ρύθμισης είναι η διάσωση της ιδιωτικής αυτονομίας, η οποία μπορεί μεν υπό την αρχική δικαιοπραξία να προσέκρουε σε αναγκαστικού δικαίου κανόνα που δεν της επέτρεψε την παραγωγή εκούσιων έννομων

³⁶⁵ Για τα κριτήρια διαμόρφωσης της μονομερούς δήλωσης παραίτησης ως απευθυντέας ή μη, βλ. Γ.-Α. Γεωργιάδη, Παραίτηση, § 4 αρ. 71.

³⁶⁶ Η ΑΚ 182 για τη μετατροπή δεν μπορεί ούτε αναλογικά να εφαρμοστεί στην περίπτωση ανυπόστατης δικαιοπραξίας (και εν προκειμένω ανυπόστατου συμφώνου συμβίωσης). Και τούτο, διότι η μετατροπή προϋποθέτει κατά λογική αναγκαιότητα υπαρκτή δικαιοπραξία, στην οποία μπορούν να αναζητηθούν στοιχεία άλλης, χωρίς επιβάρυνση από το ελάττωμα που οδήγησε στην ακυρότητα της πρώτης. Το γεγονός ότι μια δικαιοπραξία ορισμένου τύπου μπορεί να είναι ανυπόστατη, αλλά ως δικαιοπραξία άλλου τύπου μπορεί να είναι υποστατή και έγκυρη, δεν σημαίνει ότι εφαρμόζεται η ΑΚ 182. Επ' αυτού τίθεται συχνά ως παράδειγμα η περίπτωση του ανυπόστατου γάμου που μπορεί να ισχύει ως μνηστεία. Για τη σχετική συζήτηση γενικά βλ. *Αυγουστιανάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 180-184 αρ. 19-20 και άρθρ. 182 αρ. 5. Πρβλ. *Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 860· *Σταθόπουλο*, ΧρΙΔ 2013.321.324-325. Στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης βλ. και *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα* (-*Παπαχρίστου*), Το Σύμφωνο..., άρθρο 1, σ. 14, ο οποίος υπό το προηγούμενο καθεστώς του Ν. 3719/2008 υποστήριξε, χωρίς επίκληση της ΑΚ 182, ότι το σύμφωνο συμβίωσης ενός ομόφυλου ζευγαριού *θα είναι ανυπόστατο ως σύμφωνο συμβίωσης αλλά οι επιμέρους συμφωνίες των μερών μπορεί να τα δεσμεύουν νομικά αφού έχουν έρεισμα τη συμβατική ελευθερία.*

αποτελεσμάτων, είναι δυνατόν όμως να αναπτύξει παρεμφερές έννομο αποτέλεσμα υπό διαφορετικό δικαιοπρακτικό τύπο³⁶⁷.

Η ακυρότητα της δικαιοπραξίας είναι αναγκαίο προαπαιτούμενο για την εφαρμογή της ΑΚ 182 και της αναζήτησης σε αυτήν στοιχείων νομοτυπικής μορφής, τα οποία θα μπορούσαν να συγκροτήσουν την κατά μετατροπή δικαιοπραξία. Ομόφωνη είναι η γνώμη ότι η ακυρότητα της υπό μετατροπή δικαιοπραξίας πρέπει να είναι απόλυτη³⁶⁸ και όχι σχετική. Και τούτο, προφανώς με την σκέψη ότι στη δεύτερη περίπτωση μέχρι την προβολή (δικαστικά ή εξώδικα) της σχετικής ακυρότητας παράγονται τα εκούσια έννομα αποτελέσματα της δικαιοπραξίας³⁶⁹. Απασχολεί ωστόσο αν στο πλαίσιο της παραπάνω τοποθέτησης η ίδια η ακυρότητα πρέπει να είναι και αυτοδίκαιη κατά τον κανόνα της ΑΚ 180, ώστε να μπορεί να εφαρμοστεί η μετατροπή κατά την ΑΚ 182. Η απάντηση θα πρέπει να είναι αρνητική, διότι η ΑΚ 182 φαίνεται να αρκείται στο αποτέλεσμα της μη παραγωγής των εκούσιων έννομων αποτελεσμάτων της άκυρης δικαιοπραξίας, είτε αυτή η ακυρότητα είναι αυτοδίκαιη κατά την ΑΚ 180, είτε κηρύσσεται με δικαστική απόφαση³⁷⁰.

Περαιτέρω, ελέγχεται αν τα στοιχεία της άκυρης δικαιοπραξίας μπορούν να συγκροτήσουν τη νομοτυπική μορφή άλλης δικαιοπραξίας, περιλαμβανομένης της πλήρωσης των προϋποθέσεων τήρησης τύπου, εφόσον απαιτείται γι' αυτήν³⁷¹.

³⁶⁷ Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §39 αρ. 23· *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, § 47 αρ.101· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου* (- *Παπαστερίου*), ΔΔικαιοπραξ, § 45 αρ.24.

³⁶⁸ *Μπαλής*, ΓενΑρχ⁸, §72, σ. 202· *Σημαντήρας*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 860· *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §73 V, σ. 440· *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΑρχ⁵, §39 αρ.25· *Καράσης*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 124· *Λαδάς*, ΓενΑρχ, II, § 47 αρ.105· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου*, ΔΔικαιοπραξ, § 45 αριθ. 26· *Αυγουστιανάκης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 182 αρ. 4. Από τη νομολογία ΑΠ 456/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 334/2006, ΧρΙΔ 2006.641· ΑΠ 1051/2003, ΕλλΔνη 2004.169.

³⁶⁹ Βλ. ανωτ. σημ. 285.

³⁷⁰ Η κρατούσα θέση θεωρεί δυνατή τη μετατροπή της ακυρώσιμης δικαιοπραξίας μετά την έκδοση της δικαστικής απόφασης που την ακυρώνει (*Αραβαντινός*, Ακυρότης, σ. 22 και σημ. 41· *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΑρχ⁵, §39 αρ. 25, σημ. 20· *Καράσης*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 124. Βλ. και *Αυγουστιανάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 182 αρ. 5, σημ. 19. ΑΠ 654/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ). Η αντίθετη γνώμη (*Σημαντήρας*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 860) υποστηρίζει ότι δεν είναι δυνατή η μετατροπή δικαιοπραξίας που ακυρώθηκε, διότι έτσι θα διασωζόταν η δικαιοπρακτική βούληση που εξαφανίσθηκε με την πρωτοβουλία του νομιμοποιούμενου και τούτο θα ήταν κατάφωρα αντίθετο στην αρχή της αυτονομίας της ιδιωτικής βούλησης. Η άποψη αυτή ωστόσο φαίνεται να συμπλέκει την αντικειμενική προϋπόθεση της μη παραγωγής δικαιοπρακτικών έννομων αποτελεσμάτων με το υποκειμενικό στοιχείο της συνδρομής της υποθετικής βούλησης των μερών, το οποίο στο πλαίσιο της ΑΚ 182 εξετάζεται αυτοτελώς.

³⁷¹ *Μπαλής*, ΓενΑρχ⁸, §72, σ. 202· *Σημαντήρας*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 860· *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §73 V, σ. 440· *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΑρχ⁵, §39 αρ.25· *Καράσης*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 124-125· *Λαδάς*, ΓενΑρχ, II, § 47 αρ. 106· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου*, ΔΔικαιοπραξ, § 45 αρ.27· *Αυγουστιανάκης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 182 αρ. 7.

Ωστόσο, η δικαιοπραξία που προκύπτει από τη μετατροπή δεν πρέπει να βαρύνεται με το ελάττωμα που οδήγησε στην ακυρότητα της αρχικής δικαιοπραξίας³⁷².

Η συνδρομή των παραπάνω αντικειμενικών στοιχείων επιτρέπει ακολούθως την εξέταση των υποκειμενικών στοιχείων που αναφέρει η ΑΚ 182. Σύμφωνα με την παραπάνω διάταξη, για τη μετατροπή της άκυρης δικαιοπραξίας πρέπει να διαγνωστεί η υποθετική βούληση αμφοτέρων των μερών, να ερευνηθεί δηλαδή αν τα μέρη θα ήθελαν να ισχύσει η κατά μετατροπή δικαιοπραξία, εφόσον γνώριζαν την ακυρότητα κατά τον κρίσιμο χρόνο της κατάρτισης³⁷³. Σε ό,τι αφορά τον εντοπισμό της υποθετικής βούλησης των μερών, θεωρία και νομολογία φαίνεται ότι ομονοούν ότι η παραπάνω εκτίμηση στηρίζεται στο επιδιωκόμενο από τα μέρη δικαιοπρακτικό αποτέλεσμα και κατά πόσον αυτό μπορεί να εξυπηρετηθεί από τη μετατροπή της δικαιοπραξίας³⁷⁴, χωρίς να υπερακοντίζονται οι προθέσεις των συμβαλλομένων³⁷⁵ και χωρίς φυσικά η δικαιοπραξία που προκύπτει από τη μετατροπή να επιφέρει εντονότερες συνέπειες από εκείνες της άκυρης που μετατράπηκε³⁷⁶. Αντίθετα, δεν μπορεί να υπάρξει μετατροπή, όταν από την υποθετική βούληση των μερών συνάγεται ότι θέλησαν την παραγωγή των δικαιοπρακτικών αποτελεσμάτων μόνον υπό τη μορφή αυτή³⁷⁷.

Μετά την περιγραφή των αντικειμενικών και υποκειμενικών στοιχείων της ΑΚ 182, ως προς την εφαρμογή της στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης επιτρέπονται οι ακόλουθες εκτιμήσεις. Κατά πρώτο λόγο, το άκυρο σύμφωνο συμβίωσης δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο μετατροπής, πριν αυτό ακυρωθεί με αμετάκλητη δικαστική

³⁷² Βλ. *Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 860· *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §39 αρ. 25· *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, § 47 αρ.106 και 110· *Αυγουστιανήκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 182 αρ. 7.

³⁷³ *Μπαλής*, ΓενΑρχ⁸, §72, σ. 203· *Σημαντήρας*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 860· *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §73 V, σ. 440· *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΑρχ⁵, §39 αρ.25· *Καράσης*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 124· *Λαδάς*, ΓενΑρχ, II, § 47 αρ.108· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου*, ΔΔικαιοπραξ, § 45 αρ. 27· *Αυγουστιανάκης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 182, αρ. 6 και 8· *Νικολόπουλος*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 182, αρ. 5. ΑΠ 456/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 161/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1843/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

³⁷⁴ Βλ. ιδίως *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §39 αρ.25, όπου: «η αναζήτηση της υποθετικής βούλησης των μερών γίνεται με βάση τη σκέψη ότι ένας λογικός και καλόπιστος συναλλασσόμενος δεν θα δίσταζε να εγκαταλείψει την επιλεγείσα νομική μορφή, έτσι ώστε να επιτύχει το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα». Έτσι και σε *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, § 47 αρ.108, σημ. 127· *Αυγουστιανήκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 182 αρ. 8. Για τη διατήρηση του σκοπούμενου αποτελέσματος από τα μέρη, μέσω της μετατροπής της άκυρης δικαιοπραξίας βλ. και *Λαδά*, Η ακυρότης.., σ. 261-262. Από τη νομολογία βλ. και ΑΠ 594/2000, ΕΔικΠολ 2001.170: «...ερευνητέα άρα η εικαζόμενη θέληση, που εκτιμάται με βάση τις αξιολογήσεις και εκτιμήσεις των μερών που μπορούν να διαγνωσθούν σε σχέση με το επιδιωκόμενο από τα μέρη αποτέλεσμα. Αν δεν υπάρχει κανένα έρεισμα για τη συναγωγή της υποθετικής βούλησης μετατροπή δεν χωρεί, διότι ο δικαστής δεν υποκαθιστά τη μη δυνάμενη να συναχθεί υποθετική βούληση με δική του αντικειμενική εκτίμηση...». Ομοίως, ΑΠ 1554/2005, ΕλλΔνη 2006.179· ΑΠ 1051/2003, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1662/2000, ΕλλΔνη 2002.726.

³⁷⁵ Έτσι και *Καράσης*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 125.

³⁷⁶ Βλ. σχετ. αντί πολλών *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §39 αρ.25· *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, § 47 αρ.104.

³⁷⁷ *Σημαντήρας*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 861· *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΑρχ⁵, §39 αρ.25· *Λαδάς*, Η ακυρότης.., σ. 262· ο ίδιος, ΓενΑρχ, II, § 47 αρ.109· *Αυγουστιανήκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 182 αρ. 8.

απόφαση (άρθρο 3 παρ. 3 εδ. α'). Και τούτο, διότι, λόγω του αυτοδίκαιου χαρακτήρα της ακυρότητας, αναπτύσσονται έννομα αποτελέσματα παρά το ελάττωμα. Ωστόσο, μετά την έκδοση αμετάκλητης δικαστικής απόφασης που ανατρέπει αναδρομικά το σύμφωνο συμβίωσης (άρθρο 3 παρ. 3 εδ. α'), μπορεί αυτό να αποτελέσει αντικείμενο της ΑΚ 182.

Κατά δεύτερο λόγο, θα πρέπει να αναζητηθούν στο ακυρωθέν σύμφωνο συμβίωσης στοιχεία που να συγκροτούν τη νομοτυπική μορφή άλλης δικαιοπραξίας, ως προς την οποία να ικανοποιούνται και οι τυπικές προϋποθέσεις. Συμπληρωματικά, κατά τον έλεγχο συνδρομής των παραπάνω στοιχείων, θα πρέπει να επαληθευτεί ότι το είδος του ελαττώματος που βάρυνε το ακυρωθέν σύμφωνο συμβίωσης δεν πλήττει και τη δικαιοπραξία που προκύπτει κατά μετατροπή. Έτσι, αν ο λόγος ακυρότητας του συμφώνου συμβίωσης ήταν η έλλειψη δικαιοπρακτικής ικανότητας, τότε ο ίδιος λόγος θα κλονίσει και την κατά μετατροπή δικαιοπραξία, ώστε να αποκλείεται η εφαρμογή της ΑΚ 182. Αν συντρέχει ειδικός λόγος ακυρότητας, όπως η ύπαρξη άλλου γάμου ή συμφώνου συμβίωσης ή η συγγένεια, τότε είναι θεωρητικά δυνατή η μετατροπή. Ωστόσο, στην περίπτωση αυτή είναι δυσχερής η αναγνώριση στοιχείων που θα μπορούσαν να συγκροτήσουν τη νομοτυπική μορφή άλλης δικαιοπραξίας, περιλαμβανομένων τυχόν τυπικών προϋποθέσεων που θα απαιτούνται για το κύρος της. Τέτοιο παράδειγμα θα μπορούσε να αποτελέσει η αναγνώριση πατρότητας τέκνου κατά μετατροπή του ακυρωθέντος συμφώνου, αλλά η εξαίρεση του άρθρου 3 παρ. 3 εδ. β' του Ν. 4356/2015 δεν αφήνει περιθώρια εφαρμογής της ΑΚ 182 στην περίπτωση αυτή. Θα μπορούσε ωστόσο να χρησιμεύσει ως παράδειγμα η εξής υπόθεση:

Ο Α και η Β συνάπτουν σχέση από την οποία η Β καθίσταται έγκυος και αποφασίζεται η μεταξύ τους σύναψη συμφώνου συμβίωσης, με τον επιπλέον όρο ότι λόγω της μεγάλης περιουσίας του Α και της σωματικής αδυναμίας της Β προς εργασία λόγω αναπηρίας, ο τελευταίος μετά την ενδεχόμενη λύση του συμφώνου θα καταβάλει εφ' όρου ζωής στην Β ποσοστό 10% του μηνιαίου εισοδήματός του. Ο όρος αυτός τέθηκε, διότι ο Α δεν θα ήθελε ποτέ να διακινδυνεύσει η διατροφή της Β, μητέρας του παιδιού του. Αργότερα, ο Α και η Β πληροφορούνται ότι είναι πρώτα ξαδέρφια, γεγονός που δεν γνώριζαν κατά τη σύναψη του συμφώνου συμβίωσης, και ενώ ζούσαν αρμονικά τελικά εξ αυτού του λόγου οι σχέσεις τους κλονίζονται. Ο Α ζητά με αγωγή του την ακύρωση του συμφώνου συμβίωσης λόγω συνδρομής κωλύματος συγγένειας εξ αίματος σε πλάγια γραμμή τετάρτου βαθμού, ώστε να επωφεληθεί της αναδρομικής ανατροπής των αποτελεσμάτων του συμφώνου συμβίωσης και να μην καταβάλει στην

Β διατροφή. Η Β αντιτείνει ότι σε περίπτωση ακύρωσης του συμφώνου συμβίωσης θα μπορεί αυτό κατά μετατροπή (ΑΚ 182) να ισχύσει ως ισόβια πρόσδοδος³⁷⁸, καθώς πληρούνται οι όροι των ΑΚ 840-842, δικαιοπραξία την οποία τα μέρη θα ήθελαν να ισχύσει κατά τον κρίσιμο χρόνο της κατάρτισης του συμφώνου συμβίωσης, αν γνώριζαν τότε την ακυρότητά του.

Σε περίπτωση που το σύμφωνο συμβίωσης είναι άκυρο λόγω εικονικότητας, δεν υπάρχουν περιθώρια εφαρμογής της μετατροπής κατά την ΑΚ 182³⁷⁹. Και τούτο, διότι το υποκειμενικό στοιχείο της άγνοιας της ακυρότητας κατά τον χρόνο κατάρτισης της προς μετατροπή δικαιοπραξίας δεν μπορεί να συντρέχει στα συμβαλλόμενα με το εικονικό σύμφωνο συμβίωσης μέρη³⁸⁰. Το ίδιο θα ισχύσει και στην περίπτωση που το σύμφωνο συμβίωσης είναι άκυρο λόγω αντίθεσης στα χρηστά ήθη, διότι ο ανήθικος σκοπός αποδοκιμάζεται από το δίκαιο, ανεξάρτητα από τη δικαιοπρακτική μορφή που αυτός λαμβάνει³⁸¹. Μάλιστα, ακόμα και στην περίπτωση όπου η ανηθικότητα δεν προκύπτει από τη συνολική εικόνα της δικαιοπραξίας κατ' εκτίμηση του σκοπού των δικαιοπρακτούντων, αλλά αποτυπώνεται στο περιεχόμενό της, τότε και πάλι δεν χωρεί μετατροπή, διότι το ανήθικο αποτέλεσμα με κανένα τρόπο δεν μπορεί να διατηρηθεί, και σε κάθε περίπτωση η ανηθικότητα θα προκύπτει αντικειμενικά, ανεξάρτητα από το αν τα μέρη είχαν συνείδηση του ανήθικου χαρακτήρα της δικαιοπραξίας.

Συμπερασματικά, ως προς τη λειτουργία της μετατροπής στο σύμφωνο συμβίωσης, διαπιστώνεται ότι τα περιθώρια εφαρμογής της ΑΚ 182 είναι στενά, δεδομένου ότι οι αυστηρές προϋποθέσεις, τις οποίες η παραπάνω ρύθμιση θέτει, σπάνια θα πληρούνται στο άκυρο σύμφωνο συμβίωσης. Επόμενο βήμα, λοιπόν, στην αναζήτηση περιορισμών της ακυρότητας του συμφώνου συμβίωσης αποτελεί η εξέταση της δυνατότητας επικύρωσής του κατά την ΑΚ 183.

Αντίθετα προς την ΑΚ 182, στην περίπτωση της επικύρωσης άκυρης δικαιοπραξίας κατά την ΑΚ 183 τα μέρη πρέπει να προβούν με δικαιοπραξία (νέα δήλωση βούλησης) στην επανάληψή της μετά την άρση του ελαττώματος που προκάλεσε την ακυρότητα με τη βούληση η άκυρη δικαιοπραξία να καταστεί εξ

³⁷⁸Βλ. όμως *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 99, ο οποίος υποστηρίζει ότι δεν φαίνεται δυνατή η μετατροπή κατ' ΑΚ 182 του ελαττωματικού συμφώνου συμβίωσης σε άλλη ισχυρή συμβιωτική σύμβαση (διότι δεν υπάρχει τέτοια) και πιθανότατα ούτε και σε άλλη δικαιοπραξία, όπως σύμβαση ισόβιας προσόδου. Πρβλ. *Wellenhofer-Klein*, Die eingetragene..., αρ. 86 in fine.

³⁷⁹Βλ. *Καρύμπαλη*, Η ακυρότητα², σ. 237.

³⁸⁰ Βλ. ανωτ. §7.ΙΙΙ.Α.2. για το στοιχείο της γνώσης στην εικονική σύμβαση.

³⁸¹*Λαδάς*, Η ακυρότης., σ. 262-264·ο ίδιος, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 47 αρ.110. Έτσι και *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΑρχ⁵,§39 αρ.25·*Αυγουστιανάκης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 182, αρ. 4.

υπαρχής έγκυρη³⁸². Παρ' όλα αυτά, η ΑΚ 183 παρ. 1 προβλέπει ότι η επικύρωση άκυρης δικαιοπραξίας ισχύει ως νέα κατάρτισή της. Η ρύθμιση αυτή συνδέεται συστηματικά με την ΑΚ 3 κατά την οποία *η ιδιωτική βούληση δεν μπορεί να αποκλείει την εφαρμογή κανόνων δημόσιας τάξης*. Εξάλλου, όπως σημειώθηκε προηγουμένως, με αφορμή την εξέταση των προϋποθέσεων της ακυρότητας του συμφώνου συμβίωσης, η απόλυτη ακυρότητα είναι (καταρχήν) αθεράπευτη, εκτός από τις περιπτώσεις που εξετάστηκαν παραπάνω³⁸³, ώστε να αποκλείεται η ισχύς της από τη βούληση των μερών ή την παραίτησή τους από την επίκλησή της³⁸⁴.

Κοινό σημείο των ΑΚ 182 και 183 είναι ότι προϋποθέτουν απολύτως άκυρη δικαιοπραξία, που δεν παράγει δηλαδή τα έννομα αποτελέσματά της³⁸⁵, ενώ κατά την άποψη που επικρατεί δεκτική επικύρωσης είναι και η ακυρώσιμη δικαιοπραξία που ακυρώθηκε³⁸⁶. Διαφοροποιούνται ωστόσο οι υποκειμενικές προϋποθέσεις των δύο παραπάνω διατάξεων, καθώς η επικύρωση της άκυρης δικαιοπραξίας προϋποθέτει κατά λογική αναγκαιότητα τη γνώση (ή έστω σοβαρή αμφιβολία) της ακυρότητας, διαφορετικά στερείται αντικειμένου³⁸⁷. Όπως σημειώθηκε προηγουμένως, η επικύρωση προϋποθέτει δήλωση βούλησης των μερών (και όχι τρίτων) με σαφή πρόθεση «θεραπείας» της ακυρότητας, ώστε να μην υπάρχουν περιθώρια εκτίμησής της ως δικαιοπραξίας ρυθμιστικής της σχέσης εκκαθάρισης που δημιουργείται, λόγω της ακυρότητας. Πρέπει επιπλέον να πληρούνται οι προϋποθέσεις τύπου όπου αυτές απαιτούνται και ταυτόχρονα η δικαιοπραξία επικύρωσης να μην πλήττεται ούτε από το ίδιο ελάττωμα, το οποίο οδήγησε στην ακυρότητα της πρώτης δικαιοπραξίας, αλλ' ούτε

³⁸² Για την έννοια της επικύρωσης βλ. αναλυτ. σε *Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 850· *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §73 IV, σ. 439· *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 39 αρ. 20· *Καράσης*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 123 (ο οποίος, όμως, δεν θεωρεί ως στοιχείο της επικύρωσης τη βούληση της αναδρομικής ισχύος της δικαιοπραξίας)· *Λαδάς*, ΓενΑρχ, II, § 47 αρ. 113 και 117· *Αυγουστιανάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 183 αρ. 3.

³⁸³ Βλ. ανωτ. §11.ΙΙΙ.Γ.

³⁸⁴ Έτσι, *Λαδάς*, ΓενΑρχ, II, § 47 αρ. 118 επ.· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, §45 αρ.12-14· *Αυγουστιανάκης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 183 αρ. 4.

³⁸⁵ *Μπαλής*, ΓενΑρχ⁸, §70, σ. 197-198· *Σημαντήρας*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 850 και 853· *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §73 IV, σ. 439· *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΑρχ⁵, § 39 αρ.21, σημ. 14· *Καράσης*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 123· *Λαδάς*, ΓενΑρχ, II, § 47 αρ.122· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, §45 αρ.16· *Αυγουστιανάκης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 183 αρ. 5· *Νικολόπουλος*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 183 αρ. 1. ΑΠ 1608/1992, ΕλλΔνη 1994.387· Εφαθ 1072/2005, ΕλλΔνη 2006.889.

³⁸⁶ *Καράσης*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 123· *Λαδάς*, ΓενΑρχ, II, § 47 αρ.123 και 127· *Αυγουστιανάκης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 183 αρ. 5· *Νικολόπουλος*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 183 αρ. 1. Βλ. όμως και *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, §45 αρ.16, όπου επισημαίνεται ότι η ΑΚ 183 παρ. 1 δεν εφαρμόζεται στις περιπτώσεις που συντρέχει λόγος ακυρωσίας.

³⁸⁷ *Μπαλής*, ΓενΑρχ⁸, §70, σ. 198· *Σημαντήρας*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 850· *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §73 IV, σ. 439· *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΑρχ⁵, § 39 αρ.21, *Καράσης*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 123· *Λαδάς*, ΓενΑρχ, II, § 47 αρ.124-125· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, §45 αρ.19· *Αυγουστιανάκης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 183 αρ. 6. ΑΠ 1705/1995, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· Εφαθ 1072/2005, ΕλλΔνη 2006.889.

από άλλο λόγο. Έτσι, δικαιοπραξία άκυρη λόγω εικονικότητας ή λόγω αντίθεσης σε διάταξη νόμου ή στα χρηστά ήθη μπορεί να επικυρωθεί, εφόσον στην πρώτη περίπτωση πλέον επιχειρείται στα σοβαρά και στις λοιπές περιπτώσεις, εφόσον εξαλειφθεί ο λόγος ακυρότητας (κατάργηση της απαγορευτικής διάταξης, απάλειψη του ανήθικου όρου³⁸⁸ από τη δικαιοπραξία κ.λπ.)³⁸⁹.

Σύμφωνα με τον κανόνα της ΑΚ 183 παρ. 1, η επικύρωση της άκυρης δικαιοπραξίας ισχύει ως νέα κατάρτιση, η οποία δεν ενεργεί αναδρομικά, αλλά μόνο για το μέλλον. Πάντως, η σπουδαιότητα της βούλησης των μερών να «θεραπεύσουν» αναδρομικά την ακυρότητα, δεν παραγνωρίζεται. Πράγματι, για την περίπτωση των συμβάσεων η επικύρωση μπορεί να έχει «αναδρομική» ενέργεια με ενοχικό χαρακτήρα, καθώς η ΑΚ 183 παρ. 2 εισάγει ερμηνευτικό κανόνα, κατά τον οποίο εν αμφιβολία δημιουργείται αμοιβαία υποχρέωση μεταξύ των μερών για κάθε παροχή που θα όφειλαν, αν η σύμβαση ήταν έγκυρη εξ υπαρχής³⁹⁰.

Λαμβάνοντας υπόψη τις προϋποθέσεις και τις έννομες συνέπειες της επικύρωσης δημιουργείται έντονος προβληματισμός κατά πόσον θα μπορούσε να εφαρμοστεί η ΑΚ 183 στο άκυρο σύμφωνο συμβίωσης³⁹¹. Όπως στην περίπτωση μετατροπής του άκυρου συμφώνου συμβίωσης έτσι και στην επικύρωσή του φαίνεται εκ πρώτης όψεως ότι το άκυρο σύμφωνο συμβίωσης δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο επικύρωσης, πριν αυτό ακυρωθεί με αμετάκλητη δικαστική απόφαση κατά το άρθρο 3 παρ. 3 εδ. α' του Ν. 4356/2015.

Ωστόσο, η υιοθέτηση της παραπάνω γνώμης, αν και υπαγορεύεται από το γράμμα της ΑΚ 183, δεν εναρμονίζεται με την αντίληψη του συμφώνου συμβίωσης ως οικογενειακής έννομης σχέσης, ούτε με τον σκοπό της καθιέρωσης του μη αυτοδίκαιου χαρακτήρα της ακυρότητάς του. Η επικύρωση του άκυρου συμφώνου συμβίωσης μετά

³⁸⁸ Βλ. αναλυτ. *Λαδά*, Η ακυρότης, σ. 259-261.

³⁸⁹ Σχετικά με την προϋπόθεση της δήλωσης βούλησης των δικαιοπρακτούντων μερών για την επικύρωση της άκυρης δικαιοπραξίας καθώς και ως προς τις προϋποθέσεις κύρους της νέας δικαιοπραξίας βλ. αναλυτ. *Μπαλή*, ΓενΑρχ⁸, §70, σ. 198· *Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 850· *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §73 IV, σ. 439· *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁴, § 39 αρ.22, *Καράση*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 123· *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, § 47 αρ.126-127·*Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, §45 αρ.17-18· *Αυγουστιανάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 183 αρ. 7-10·*Νικολόπουλο*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 183 αρ. 4. ΑΠ 447/2019, Αρμ 2019.554· ΑΠ 151/2005, ΕλλΔνη 2006.491· ΑΠ 1606/2001, ΕλλΔνη 2002.405· ΑΠ 1393/1998, ΕΕΝ 2000.133.

³⁹⁰ Για τις έννομες συνέπειες της επικύρωσης βλ. *Μπαλή*, ΓενΑρχ⁸, §70, σ. 198· *Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 851· *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §73 IV, σ. 439· *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 39 αρ. 23, *Καράση*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 123-124· *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, § 47 αρ.128·*Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, §45 αρ.20-21· *Αυγουστιανάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 183 αρ. 11-12·*Νικολόπουλο*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 183 αρ. 5. ΑΠ 447/2019, Αρμ 2019.554· ΑΠ 662/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

³⁹¹ Την εφαρμογή της ΑΚ 183 στο σύμφωνο συμβίωσης υποστηρίζει ο *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ¹ § 22 αρ. 35 και ΟικογΔ², § 22 αρ. 36.

την έκδοση αμετάκλητης δικαστικής απόφασης που το ακυρώνει φαίνεται σχεδόν απίθανη, ιδίως στην περίπτωση που η αγωγή ακύρωσης εγείρεται από τον έναν εκ των δύο συντρόφων. Πράγματι, αν οι σύντροφοι εξακολουθούσαν να επιθυμούν τη ρυθμισμένη με το σύμφωνο συμβίωσή τους, δεν θα είχαν κανέναν λόγο να προβούν στη δικαστική ακύρωσή του και κατόπιν στην επικύρωσή του. Περαιτέρω, ακόμα κι αν είναι θεωρητικά δυνατή η επικύρωση του άκυρου συμφώνου συμβίωσης μετά τη δικαστική ακύρωσή του (λ.χ. όταν η αγωγή ακύρωσης ασκείται από τρίτο πρόσωπο που δικαιολογεί έννομο συμφέρον, όπως από τον σύζυγο του ενός συντρόφου), τότε το πρόβλημα της διατήρησης της έννομης σχέσης απαλλαγμένης πλέον από το ελάττωμα (λ.χ. λύση του προϋφιστάμενου γάμου) παραμένει. Και τούτο, διότι η επικύρωση του ακυρωθέντος συμφώνου συμβίωσης, ενεργώντας μόνο για το μέλλον, διαταράσσει την ενότητα της οικογενειακής έννομης σχέσης. Το πρόβλημα δεν λύνεται ούτε με την εφαρμογή του ερμηνευτικού κανόνα της ΑΚ 183 παρ. 2, διότι η εκεί οριζόμενη «αναδρομική» ενέργεια της επικύρωσης έχει, όπως προεκτέθηκε, ενοχικό χαρακτήρα. Ο εν λόγω ενοχικός χαρακτήρας «μεταφερόμενος» στο πεδίο του επικυρωθέντος συμφώνου συμβίωσης δεν ικανοποιεί, καθώς η δημιουργία μεταξύ των συντρόφων αμοιβαίας μεταξύ τους υποχρέωσης για κάθε παροχή που θα όφειλαν αν η σύμβαση του συμφώνου συμβίωσης ήταν έγκυρη από την αρχή, ούτε με τον προσωπικό χαρακτήρα της συμβαδίζει, ούτε προσφέρει δογματικά συνεπή επιχειρήματα που να επιτρέπουν τη διάσωση εκείνων των συμφώνων συμβίωσης που, παρότι άκυρα, λειτούργησαν εν τοις πράγμασιν.

Αναζητώντας μια τελολογικά ορθή λύση στο παραπάνω ζήτημα, πρέπει πρωταρχικά να εξαιρεθούν από το πεδίο έρευνας εκείνα τα ελαττώματα που μπορούν να πλήξουν το σύμφωνο συμβίωσης, αλλά είναι δυνητικά θεραπεύσιμα με την αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1373 περ. 1-3. Πράγματι, όταν το ελάττωμα που πλήττει τη συμφωνία των μερών εξαλειφθεί ή το σύμφωνο αναγνωριστεί μετά την απόκτηση/ανάκτηση της δικαιοπρακτικής ικανότητας του συντρόφου, η ακυρότητα αίρεται αναδρομικά και έναντι όλων, με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν περιθώρια και για επικύρωσή του³⁹². Ενόψει αυτού, η επικύρωση φαίνεται ότι περιορίζεται μόνο στην

³⁹² Βλ. γενικά Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου), ΔΔικαιοπραξ, §45 αρ. 16. Διαφορετικά στο γερμανικό δίκαιο, όπου η επικύρωση του συμφώνου κατά την § 141 BGB φαίνεται να είναι η μόνη διέξοδος για τον περιορισμό της ακυρότητας, αφού κατά τη γνώμη που επικρατεί η θεραπεία αποκλείεται. Έτσι, Staudinger/Voppel (2010), §1 LPartG αρ. 85 επ.· Soergel/Wellenhofer¹³, §1 LPartG αρ. 34· Kaiser, FamRZ 2002.866.868· Muscheler, Das Recht..., αρ.195, 212· Wellenhofer-Klein, Die eingetragene..., αρ. 82. Βλ. και Erman/Kaiser¹⁵, §1 LPartG αρ. 13, όπου επισημαίνεται η αδυναμία

περίπτωση που η ακυρότητα του συμφώνου οφείλεται στη συνδρομή κωλύματος λόγω τέλεσης γάμου ή σύναψης συμφώνου με άλλο πρόσωπο, όχι όμως και όταν συντρέχει κώλυμα συγγένειας (άρθρο 2 παρ. 2 περ. β' και γ' του Ν. 4356/2015), οπότε και πάλι η επικύρωση δεν είναι νοητή.

Για τη μοναδική αυτή περίπτωση χρήσιμη αποδεικνύεται η αναδρομή στις διατάξεις του γάμου και συγκεκριμένα στην ΑΚ 1354 εδ. β' όπου προβλέπεται η δυνατότητα των συζύγων να επαναλάβουν την τέλεση του μεταξύ τους γάμου (ο οποίος είναι άκυρος λόγω κωλύματος από γάμο ή από σύμφωνο συμβίωσης με τρίτον που προϋπάρχει) και πριν αυτός ακυρωθεί. Ο δικαιολογητικός λόγος της παραπάνω ρύθμισης αποδίδεται συχνά από μερίδα της θεωρίας³⁹³ σε πρακτικούς λόγους αποφυγής της περίπλοκης διαδικασίας ακύρωσης του (δεύτερου) γάμου και εκ νέου τέλεσής του μετά την άρση του κωλύματος (λύση με διαζύγιο του πρώτου γάμου από τον οποίο προέκυπτε το γενικό κώλυμα της ΑΚ 1354 εδ. α'). Στην πραγματικότητα ωστόσο η παραπάνω ρύθμιση, πέραν της διαδικαστικής διευκόλυνσης, εξυπηρετεί έναν πολύ σπουδαιότερο σκοπό που δεν είναι άλλος από τη διατήρηση των αποτελεσμάτων του (αρχικά άκυρου, αλλά μεταγενέστερα απαλλαγμένου από το ελαττώμα) γάμου. Πράγματι, η ΑΚ 1354 εδ. β' αποτελεί κατά την εδώ υιοθετούμενη άποψη ειδική περίπτωση επικύρωσης³⁹⁴, διότι, διαφορετικά από τη γενική ρύθμιση της ΑΚ 183 παρ. 1 που προϋποθέτει δικαιοπραξία που δεν παράγει καθόλου έννομα αποτελέσματα λόγω της ακυρότητας (ΑΚ 180), η ΑΚ 1354 εδ. β' προβλέπει τη δυνατότητα επανάληψης της δικαιοπραξίας μετά την άρση του ελαττώματος και με δεδομένη τη βούληση των συζύγων για ισχυροποίηση του γάμου τους, ενόσω όμως ο ελαττωματικός γάμος παράγει ακόμα τα έννομα αποτελέσματά του. Με τον τρόπο αυτό «οριστικοποιούνται»³⁹⁵ τα έννομα αποτελέσματα του άκυρου (και μη ακυρωθέντος) γάμου, ώστε η έννομη σχέση των συζύγων να μην διακόπτεται, αλλά να διατηρείται ακλόνητη από τον χρόνο τέλεσης του (ελαττωματικού) γάμου. Οι ίδιες σκέψεις οδηγούν και στο συμπέρασμα ότι δεν είναι αναγκαία η εφαρμογή της ΑΚ 183 παρ. 2, καθώς το «αναδρομικό» αποτέλεσμα της ΑΚ 1354 εδ. β' καλύπτει πληρέστερα τους συζύγους.

επικύρωσης μετά την 01.10.2017, λόγω της κατάργησης του θεσμού και της εφεξής δυνατότητας τέλεσης γάμου μεταξύ ομοφύλων.

³⁹³ Βλ. Σταθόπουλο/Σταμπέλου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1353-1354 αρ. 6·Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², § 5 αρ.50· Παπαχρίστου, ΟικογΔ, σ. 67. ΠΠρΑθ 4436/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

³⁹⁴ Βλ. Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², § 5 αρ.50. ΠΠρΑθ 4436/2010, ό.π.

³⁹⁵ Βλ. σχετικά ανωτ. §7.Π.Β.1., σημ. 105.

Έχοντας υπόψη τις παραπάνω παραδοχές, μπορεί να γίνει δεκτό ότι, λόγω της ουσιώδους ομοιότητας της ρύθμισης του κωλύματος αυτού στον γάμο και στο σύμφωνο συμβίωσης η οποία επιβεβαιώνει ότι οι διατάξεις του πρώτου αξιοποιήθηκαν ως ρυθμιστικό πρότυπο του δεύτερου³⁹⁶ και ελλείπει ειδικής ρύθμισης στην περίπτωση του συμφώνου, επιτρέπεται η αναλογική εφαρμογή σε αυτό της ΑΚ 1354 εδ. β'. Έτσι, το σύμφωνο συμβίωσης που πλήττεται από τον παραπάνω λόγο ακυρότητας μπορεί να επικυρωθεί, εφόσον εξαλείφθηκε το ελάττωμα που το βάρυνε πριν τη δικαστική του ακύρωση, ώστε να διατηρηθεί η έννομη σχέση των συντρόφων. Σωστό φαίνεται επίσης να υποστηριχθεί, σύμφωνα με όσα έγιναν δεκτά σε προηγούμενη θέση³⁹⁷, ότι η (συμβολαιογραφική) επικύρωση του άκυρου συμφώνου συμβίωσης πρέπει να καταχωρισθεί στο ληξιαρχείο, καθώς επιδρά στην ίδια την έννομη σχέση και στην αστική κατάσταση των προσώπων, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι τα αποτελέσματα του επικυρωθέντος συμφώνου συμβίωσης θα ανατρέχουν στον χρόνο της πρώτης ληξιαρχικής καταχώρισης του (αρχικά) άκυρου συμφώνου.

E. Καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος ακύρωσης του άκυρου συμφώνου συμβίωσης και παραίτηση από αυτό

Ολοκληρώνοντας την αναζήτηση των περιορισμών της ακυρότητας του συμφώνου συμβίωσης, ζήτημα γεννιέται, αν μπορεί να ευδοκιμήσει η ένσταση καταχρηστικής άσκησης (ΑΚ 281) του ουσιαστικού δικαιώματος ακύρωσης του συμφώνου (άρθρο 3 παρ. 1) και ειδικότερα, αν μπορεί να θεμελιωθεί περιορισμός που συνίσταται ιδίως στην αποδυνάμωση δικαιώματος³⁹⁸. Μετά την αντιμετώπιση του παραπάνω προβληματισμού θα απασχολήσει η δυνατότητα παραίτησης από το σχετικό δικαίωμα.

³⁹⁶ Βλ. ανωτ. §11.ΙΙΙ.Α. και Γ.

³⁹⁷ Βλ. ανωτ. §8.Ι.

³⁹⁸ Για την αποδυνάμωση δικαιώματος ως ειδική εκδήλωση της καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος βλ. ενδ. Ζέπο, Δικαίωμα, καταχρηστική άσκηση, αντιφατική άσκηση και αποδυνάμωσή του, ΕΕΝ 1969.204.205·Σημαντήρα, ΓενΑρχ⁴, αρ. 329·Απ. Γεωργιάδη, ΓενΑρχ⁵, § 23 αρ. 35· τον ίδιο, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 281, αρ. 254 επ. Λαδά, ΓενΑρχ, Ι, § 15 αρ.38 και 40·Αγγ. Κορνηλάκη, Η αποδυνάμωση δικαιώματος στο ιδιωτικό δίκαιο, 2004, σ. 16. Για τις προϋποθέσεις της βλ. αντί πολλών Αγγ. Κορνηλάκη, ό.π., σ. 49 επ.

Ξεκινώντας από τις αντίστοιχες ανησυχίες που εκφράστηκαν στην περίπτωση του άκυρου³⁹⁹ γάμου⁴⁰⁰, διαπιστώνεται ότι η αποδοχή της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος δικαστικής διάπλασης κατά την ΑΚ 1378 δεν ήταν αυτονόητη. Την αρχικά αρνητική στάση της νομολογίας, η όποια άλλοτε στηριζόταν στην αντίληψη ότι τα δικαιώματα που απορρέουν από κανόνες δημόσιας τάξης (όπως η αγωγή ακύρωσης του άκυρου γάμου) δεν είναι δεκτικά καταχρηστικής άσκησης⁴⁰¹ και άλλοτε στην πεποίθηση ότι η ακύρωση του άκυρου γάμου δεν αποτελεί δικαίωμα⁴⁰², διαδέχθηκε ισχυρός αντίλογος της θεωρίας. Τα επιχειρήματα της, τα οποία ασπάστηκε μεταγενέστερα η νομολογία, διαμόρφωσαν ως κρατούσα τη γνώμη ότι η ακύρωση άκυρου γάμου αποτελεί δικαίωμα⁴⁰³ καθώς και ότι η εφαρμογή της ΑΚ 281 ως κανόνα δημόσιας τάξης δεν μπορεί να αποκλείεται από άλλο δικαίωμα που ενδιαφέρει ομοίως τη δημόσια τάξη⁴⁰⁴.

³⁹⁹ Η εξέταση της εφαρμογής της ΑΚ 281 στην ακύρωση του ακυρώσιμου γάμου, αν και θεωρητικά νοητή, πρακτικά δεν παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς σπάνια θα πληρούνται οι προϋποθέσεις της (λχ. μακροχρόνια αδράνεια), ενόψει και του σύντομου χρόνου που προβλέπει η ΑΚ 1380 για την έγερση της αγωγής ακύρωσης. Έτσι και σε *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις Ι, σ. 134· *Κουνουγέρη/Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 127· *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1377-1379 αρ. 17, σημ. 37.

⁴⁰⁰ Για την παρουσίαση του προβληματισμού βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, Η νομολογιακή εφαρμογή του άρθρου 281 στο οικογενειακό δίκαιο, ΕλλΔνη 1997. 1457= ΕΝΟΒΕ Η μέχρι σήμερα νομολογιακή εφαρμογή της αρχής της απαγόρευσης της κατάχρησης άσκησης του δικαιώματος, τ. 32, 1998, σ. 79· *την ίδια*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 127 επ. Έτσι και *Απ. Γεωργιάδης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1377-1379 αρ. 17 επ., μ.π.π. σε παλαιότερη νομολογία.

⁴⁰¹ Βλ. ενδ. ΑΠ 116/1976, ΝοΒ 1976.621· Εφαθ 180/1978 Αρμ 1978.576 (αντιθ. πρτ. Π. Κορνηλάκη). Πρβλ. και *Λαδά*, ΓενΑρχ, Ι, § 15 αρ.11, σημ. 23 όπου και παραπομπές σε παλαιότερη νομολογία, η οποία τοποθετήθηκε αρνητικά στο ζήτημα της επιδεκτικότητας καταχρηστικής άσκησης των δικαιωμάτων που πηγάζουν από κανόνα δημόσιας τάξης.

⁴⁰² Έτσι ΕφΚρ 66/1975, ΕΕΝ 1976.46· ΠρΠειρ 1133/1971, ΝοΒ 1972.246.

⁴⁰³ *Ράμμος*, ΕρμΑΚ, άρθρ. 1380 αρ. 5α· *Μιχαηλίδης-Νουάρος*, ΟικογΔ², σ. 69· *Δεληγιάνης*, ΟικογΔ, Ι, §109 σ. 186 επ.· *Κουμάντος*, ΟικογΔ, Ι, σ. 89-90· *Δασκαρόλης*, Παραδόσεις Ι, σ. 135· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΕλλΔνη 1997.1457.1458· *η ίδια*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 128· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §6 αρ. 51· *ο ίδιος*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1377-1379 αρ. 18· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 70· *Σακελλαροπούλου-Παρισάκη*, Η προστασία..., σ. 139, 142· *Βογιατζή*, Συγκέντρωση και κριτική νομολογίας σε θέματα οικογενειακού δικαίου, Αρμ 1977.57.58. ΟΛΑΠ 1810/1986, ΕλλΔνη 1987.1035· ΑΠ 662/2003, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 56/2001, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 227/1995, ΝοΒ 1996.796· ΑΠ 411/1985.ΝοΒ 1986.187· ΑΠ 1342/1985, ΕΕΝ 1986.564· ΑΠ 908/1982, ΝοΒ 1983.984· ΑΠ 360/1981, ΕΕΝ 1982. 117· ΑΠ 697/1979, ΕΕΝ 1979.603· ΑΠ 342/1966, ΕΕΝ 1967.73· Εφαθ 3446/2008 ΕλλΔνη 2008.1480· Εφαθ 5784/2002, ΤΝΠ ΔΣΑ· Εφαθ 3463/1981, Αρμ 1982.811· Εφαθ 4930/1977, Αρμ 1978.361· Εφαθ 1757/1975, ΝοΒ 1975.1183· ΠΠρΑθ 1328/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁴⁰⁴ *Σακελλαροπούλου-Παρισάκη*, ό.π., σ. 113 και σ. 117. Από τη νομολογία βλ. τις παραπεμπόμενες στην παραπάνω σημείωση αποφάσεις, αλλά και την Εφαθ 7088/2007 (αδημ.), η οποία έκρινε: «[...] Η άσκηση του ένδικου αυτού δικαιώματος, έστω και αν γίνεται, ενώ οι ήδη εφεσίβλητοι ενάγοντες είχαν κατ'επανάληψη αποδεχθεί "επί Δικαστηρίοις και, εξωδίκως" ως έγκυρη τη σύναψη του εν λόγω γάμου μεταξύ του Α. Δ. και της Θ. Κ., και είχε μεσολαβήσει χρονικό διάστημα 19 ετών από το θάνατο της Θ. Κ., 16 ετών από το θάνατο του Α. Δ. και 10 ετών από το θάνατο της πρώτης συζύγου του Α. Δ. Ε. Α.-Ν. και η μόνη αιτία της άσκησης του είναι η στήριξη από τους ήδη εφεσίβλητους ενάγοντες κληρονομικού δικαιώματος, δεν είναι, ενόψει και του ότι το δικαίωμα αυτό των ήδη εφεσίβλητων εναγόντων, ως στηριζόμενο στον κατεξοχήν δημόσιας τάξης θεσμό της μονογαμίας [επαπειλούμενων μάλιστα κατά της δευτερογαμίας όχι μόνον αστικών αλλά και ποινικών κυρώσεων άρθρο 356 Π.Κ.]) δεν μπορεί να αποκλεισθεί από

Ακολουθώς, η νομολογία αντιμετώπισε την καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος ακύρωσης του γάμου, συνηθέστερα από το πρίσμα της αποδυνάμωσης δικαιώματος⁴⁰⁵. Μεταξύ των προϋποθέσεων για την κατάφασή της εστίασε, πολλές φορές αθροιστικά⁴⁰⁶, στη συνδρομή της παρόδου μακρού χρόνου από την τέλεση του γάμου από κοινού με την αρμονική συζυγική συμβίωση⁴⁰⁷, της δημιουργίας εύλογης πεποίθησης από τη συμπεριφορά του ενάγοντα ότι δεν πρόκειται ζητηθεί η ακύρωση⁴⁰⁸, καθώς και της στάθμισης μεταξύ των δυσμενών συνεπειών για το θιγόμενο μέρος από την απαγγελία της ακυρότητας και του προσδοκώμενου από τον ενάγοντα για την ακύρωση οφέλους⁴⁰⁹.

Μεταφέροντας τις αναπτύξεις που προηγήθηκαν στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης μπορούν να γίνουν δεκτά τα εξής: Το δικαίωμα ακύρωσης του άκυρου συμφώνου συμβίωσης αποτελεί δικαίωμα δικαστικής διάπλασης (άρθρο 3 παρ.

---

*οποιαδήποτε ιδιωτική βούληση ή συμπεριφορά που κατατείνει σε ματαίωση του κοινωνικού, οικογενειακού και θρησκευτικού τούτου σκοπού (διότι σε αντίθετη περίπτωση θα τίθετο θέμα ύπαρξης δύο έγκυρων νόμιμων γάμων, που όμως αντίκειται στο θεμελιώδη και κατ'εξοχήν δημόσιας τάξης ως άνω θεσμό της μονογαμίας), καταχρηστική κατά την έννοια του άρθρου 281 ΑΚ, όπως αντίθετα αλλά αβάνισμα οι ήδη εκκαλούντες προβάλλουν, διότι δεν υπερβαίνει αυτή και μάλιστα προφανώς τα όρια που επιβάλλονται από την καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή από τον κοινωνικό ή οικονομικό σκοπό του, ούτε δικαιολογείται ο σχηματισμός πεποίθησης στους ήδη εκκαλούντες για μη άσκηση του». Η απόφαση αυτή αναιρέθηκε με την ΑΠ 1877/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, για λόγους όμως που αφορούσαν στην ελλιπή θεμελίωση κληρονομικού έννομου συμφέροντος. Γενικά, για τα δικαιώματα που πηγάζουν από κανόνα δημόσιας τάξης, ως δεκτικά καταχρηστικής άσκησης. βλ. *Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 310· *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 281 αρ. 227, σημ. 846 και σημ. 848· *Λαδά*, ΓενΑρχ, I, § 15 αρ.11· *Παπαστερίου*, ΓενΑρχ, §23 αρ. 13.*

⁴⁰⁵ Βλ. ιδίως ΟΛΑΠ 1810/1986 ΕλλΔνη 28/1035· ΑΠ 227/1995 ΝοΒ 1996.796· ΕφΑθ 3446/2008 ΕλλΔνη 2008.1480, ΠΠρΑθ 1328/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Βλ. όμως και ΑΠ 56/2001, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠρΑθ 2772/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠρΑθ 1490/2011, ΝοΒ 2011.2128 («σκοπούς του δικαίου»). Για παρουσίαση επιπλέον περιπτώσιολογίας βλ. *Δεληγιάνη*, ΟικογΔ, I, §109 σ. 189· *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις I, σ. 15· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, σ. 128-129· *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1377-1379 αρ. 20, μ.π.π. σε παλαιότερη νομολογία: τον ίδιο, ΟικογΔ², § 6 αρ. 52 επ.

⁴⁰⁶ *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΕλλΔνη 1997.1457.1458· η ίδια, ΟικογΔ⁷, I, σ. 129· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §6 αρ. 52· ο ίδιος, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1377-1379 αρ. 24.

⁴⁰⁷ Για την κριτική στο εν λόγω κριτήριο βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΕλλΔνη 1997.1457.1458· την ίδια, ΟικογΔ⁷, σ. 130.

⁴⁰⁸ ΑΠ 908/1982, ΝοΒ 1983.984, όπου αφού διαπιστώθηκε μακροχρόνια αδράνεια του δικαιούχου και δημιουργίας από τη συμπεριφορά του εύλογης πεποίθησης ότι δεν θα ασκηθεί το δικαίωμα ακύρωσης (έλεγχος προϋποθέσεων αποδυνάμωσης) το Ακυρωτικό έκρινε ότι η άσκηση του δικαιώματος υπερβαίνει προφανώς τα όρια τα επιβαλλόμενα εκ των χρηστών ηθών. Βλ. και ΑΠ 1305/1993, ΕλλΔνη 1995.126, όπου το Ακυρωτικό εκτός από την προφανή υπέρβαση της καλής πίστης, των χρηστών ηθών και του κοινωνικού και οικονομικού σκοπού του δικαιώματος, διαπίστωσε επιπλέον ότι τα περιστατικά δεν δικαιολογούν σχηματισμό πεποίθησης της αναιρεσιούσας περί μη άσκησης του δικαιώματος από τους αναιρεσίβλητους.

⁴⁰⁹ ΑΠ 908/1982, ΝοΒ 1983.984 (που αναίρεσε την αντίθετη ΕφΑθ 3463/1981, Αρμ 1982.811)· ΠΠρΑθ 3755/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ (αρμονική συμβίωση των εναγομένων για χρονικό διάστημα 23 ετών)· ΕφΑθ 3446/2008 ΕλλΔνη 2008.1480. Βλ. όμως παλαιότερη νομολογία: ΠρΚαρδ 107/1967, ΑρχΝ 1968.531: καταχρηστική η άσκηση αγωγής ακύρωσης γάμου από τον πατέρα του συζύγου λόγω πενίας της συζύγου. Όμως ΕφΑθ 180/1978, Αρμ 1978.576: Η άσκηση της αγωγής οφειλόμενη σε πείσμα της ενάγουσας και στο ότι η εναγόμενη νύφη της δεν είχε προίκα δεν είναι καταχρηστική.

1 β'), η άσκηση του οποίου ελέγχεται για καταχρηστικότητα με τα κριτήρια της ΑΚ 281⁴¹⁰. Εξάλλου, έχοντας υπόψη τη νομολογιακή επεξεργασία της ΑΚ 281 στο πλαίσιο του δικαιώματος ακύρωσης του άκυρου γάμου, ο έλεγχος καταχρηστικότητας και στην περίπτωση του δικαιώματος ακύρωσης του άκυρου συμφώνου συμβίωσης θα θεμελιώνεται συνηθέστερα στην αποδυνάμωση δικαιώματος. Έτσι, ως καταχρηστικό θα μπορούσε να αποκρουστεί το δικαίωμα ακύρωσης του άκυρου συμφώνου, όταν συντρέχει η προϋπόθεση της μακροχρόνιας αδράνειας του φορέα που εν προκειμένω καταλαμβάνει όχι μόνον τον σύντροφο, αλλά όλα τα νομιμοποιούμενα πρόσωπα του άρθρου 3 παρ. 1 του νόμου, εξαιτίας της οποίας δημιουργήθηκε καλόπιστα και εύλογα η πεποίθηση στον άλλο σύντροφο (ή και στους δύο, όταν η αγωγή ασκείται από τρίτο⁴¹¹) ότι δεν θα ασκηθεί το δικαίωμα, ενώ ταυτόχρονα πρέπει να γίνεται έλεγχος αναλογικότητας⁴¹² και συγκεκριμένα να εξετάζεται, αν οι συνέπειες της ακύρωσης είναι ιδιαίτερα επαχθείς για το θιγόμενο μέρος σε σχέση με το προσδοκώμενο από τον ενάγοντα όφελος. Επιφύλαξη θα μπορούσε ωστόσο να διατυπωθεί ειδικά ως προς τη σύνδεση που επιχειρεί η νομολογία στην περίπτωση ελέγχου ως καταχρηστικής της άσκησης του δικαιώματος ακύρωσης του άκυρου γάμου, μεταξύ της μακροχρόνιας αδράνειας και της αρμονικής συμβίωσης των συζύγων. Συνεπέστερη φαίνεται η

⁴¹⁰ Για την εννοιολογική προσέγγιση των κριτηρίων της ΑΚ 281, δηλαδή την αντίθεση στην καλή πίστη, τα χρηστά ήθη και τον κοινωνικό και οικονομικό σκοπό του δικαιώματος βλ. αντί πολλών *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §23 αρ. 27 επ.· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 281 αρ. 154 επ.· *Λαδά*, ΓενΑρχ, I, §15 αρ.18 επ. Εγγύτερα για την έννοια της καλής πίστης στην ΑΚ 281 *Παπαντωνίου*, Η καλή πίστις..., σ. 183 επ. Για τις επιμέρους απόψεις που έχουν υποστηριχθεί για το στοιχείο της *προφανούς υπέρβασης* στο πεδίο της κατάχρησης οικογενειακού δικαιώματος (με έμφαση όμως στο λειτουργικό δικαίωμα) βλ. *Λαδά*, ΓενΑρχ, I, §15 αρ. 29· *τον ίδιο*, Το δικαίωμα αποφάσεως του ανδρός εις το συζυγικόν βίον. Συμβολή εις το δίκαιον των προσωπικών σχέσεων των συζύγων, Επιστ. Επετ. Σχολής ΝΟΕ ΑΠΘ, τ. I, εις μνήμην Κωνσταντίνου Καραβά, 1970, σ. 134-135. Αλλιώς, *Μιχαηλίδης-Νουάρος*, Περί της εννοίας των λειτουργικών δικαιωμάτων και της καταχρήσεως αυτών, σε Δίκαιον και Κοινωνική Συνείδησις, οκτώ μελέται κοινωνιολογίας και φιλοσοφίας του δικαίου, 1972, σ. 252 επ., κατά τον όποιο η άσκηση των λειτουργικών δικαιωμάτων, ενόψει και της ευρείας διακριτικής ευχέρειας που καταλείπει ο νομοθέτης στον φορέα του, μπορεί να εκτιμηθεί ως καταχρηστική, όταν συνιστά βαριά παράβαση των καθηκόντων. Προς την κατεύθυνση αυτή και *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΑρχ⁵, §23 αρ.18· *ο ίδιος*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 281 αρ. 90-91. Πρβλ. γενικά *Π. Φίλιο*, ΓενΑρχ⁴, σ. 175, σύμφωνα με τον οποίο, το προφανές της υπέρβασης δεν αποτελεί προϋπόθεση της κατάχρησης, ώστε η έλλειψή του δεν εμποδίζει την εφαρμογή της ΑΚ 281.

⁴¹¹ Πρβλ. *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 145-146, η οποία είχε υποστηρίξει τη δυνατότητα εφαρμογής της ΑΚ 281 σε περίπτωση καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος αναγνώρισης της ακυρότητας του συμφώνου συμβίωσης υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008, ιδίως όταν την ακυρότητα προτείνουν τρίτοι και όχι οι ίδιοι οι σύντροφοι, και παρά το ότι οι ίδιοι εμμένουν στη συμβίωση επί μακρόν (ενώ θα μπορούσαν εύκολα να λύσουν το σύμφωνο), αλλά και όταν έχει μεσολαβήσει ο θάνατος ενός εκ των συντρόφων ή η άσκηση της αγωγής γίνεται αποκλειστικά χάριν περιουσιακών συμφερόντων.

⁴¹² Βλ. *σχετ. Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 281, αρ. 8· *Ποδημάτα*, Η δικονομική μεταχείριση του ισχυρισμού από το άρθρ. ΑΚ 281 – Αποτίμηση ορισμένων νομολογιακών θέσεων ιδίως σε αναφορά με τον έλεγχο καταχρηστικότητας ΓΟΣ κατ' άρθρ. 2 παρ. 6 ν. 2251/1994, ΧρΙΔ 2008.673-674.

μετάθεση του τελευταίου κριτηρίου στον έλεγχο της δημιουργίας δικαιολογημένης πεποίθησης του εναγόμενου ότι δεν θα ασκηθεί το δικαίωμα. Μάλιστα, όταν το δικαίωμα ασκείται από τρίτο, προσφορότερος είναι ο έλεγχος της «σταθερότητας» της συμβίωσης, δεδομένου ότι ανεξάρτητα από την ομαλότητα της σχέσης ή τις προστριβές των μερών σημασία έχει ότι οι σύντροφοι ενέμειναν σε αυτή, ενώ θα μπορούσαν εύκολα και γρήγορα να τη λύσουν ακόμη και μονομερώς⁴¹³. Τέλος, η επιτυχής προβολή του ισχυρισμού περί κατάχρησης ως μέσο άμυνας⁴¹⁴ κατά της αγωγής ακύρωσης του άκυρου συμφώνου συμβίωσης έχει ως έννομη συνέπεια την απόρριψη της αγωγής ως ουσιαστικά αβάσιμης⁴¹⁵.

Περιπτωσιολογικά, η εφαρμογή της ΑΚ 281 θα μπορούσε να αξιοποιηθεί ως έμμεσος περιορισμός της ακυρότητας του ανήθικου συμφώνου συμβίωσης. Ειδικότερα, στο πρόβλημα της διάσωσης του αρχικά άκυρου λόγω ανηθικότητας συμφώνου μετά από ενδεχόμενη μεταβολή των αντιλήψεων περί ανηθικότητας ή των πραγματικών περιστατικών που τη συγκροτούν πρόσφορη λύση θα μπορούσε να παρέχει η επίκληση της ΑΚ 281⁴¹⁶. Έτσι, το σύμφωνο συμβίωσης που εκτιμάται ως ανήθικο κατά τον χρόνο σύναψής του, λ.χ. λόγω οικονομικής υποτέλειας του ενός συντρόφου, μπορεί να διασωθεί (αν όχι με τη θεραπεία⁴¹⁷ ή με την επικύρωση⁴¹⁸) με την επίκληση της ΑΚ 281 κατά της αγωγής ακύρωσης, εφόσον τα περιστατικά που προσέδιδαν την ανηθικότητα μεταβλήθηκαν σε συνδυασμό και με τις λοιπές προϋποθέσεις της διάταξης. Επιπλέον, η ΑΚ 281 θα μπορούσε να προβληθεί ακόμη και στις περιπτώσεις που η ακυρότητα του συμφώνου οφείλεται σε συνδρομή ειδικού λόγου ακυρότητας που εισάγει κανόνα δημόσιας τάξης, όπως λ.χ. ακυρότητα λόγω συγγένειας μεταξύ των συντρόφων.

⁴¹³ Βλ. παρεμφερώς στον γάμο *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΕλλΔνη 1997.1458· *την ίδια*, ΟικογΔ⁷, σ. 130.

⁴¹⁴ Πάγια είναι η θέση της νομολογίας (αντί πολλών ΟΛΑΠ 472/1983, ΝοΒ 1984.48· ΑΠ 868/2010, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 295/2010 ΤΠΝ ΝΟΜΟΣ) ότι η ένσταση της ΑΚ 281 δεν λαμβάνεται αυτεπαγγέλτως υπόψη, αλλά απαιτείται η προβολή της από τον διάδικο. Υποστηρίζεται, όμως, στη θεωρία (αντί πολλών *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΑρχ⁵, §23 αρ.34· *ο ίδιος*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 281 αρ. 293· *Παπαστερίου*, ΓενΑρχ, § 23 αρ. 51) ότι ο χαρακτήρας της ΑΚ 281 ως κανόνα δημόσιας τάξης επιβάλλει τον αυτεπάγγελτο δικαστικό έλεγχο. Πρβλ. *Ποδηματά*, Δεδικασμένο, Ι, σ. 283 επ. και ιδίως 289, σημ. 582 και σ. 294· *την ίδια*, Δεδικασμένο., τ. ΙΙ, 2002, σ. 164-167 για τη διαφορετική μεταχείριση της ένστασης, ανάλογα με την ειδικότερη μορφή της καταχρηστικής συμπεριφοράς.

⁴¹⁵ Βλ. ενδ. Εφαθ 3446/2008 ΕλλΔνη 2008.1480. *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §6 αρ. 54· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1377-1379 αρ. 24· *Τσαντίνη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1378 αρ. 17.

⁴¹⁶ Θα μπορούσε να ισχύσει και το αντίθετο, ότι δηλαδή το έγκυρο σύμφωνο συμβίωσης κατά τον χρόνο κατάρτισης, καθίσταται αργότερα ανήθικο λόγω μεταβολής των περί χρηστών ηθών αντιλήψεων ή των πραγματικών περιστατικών που συγκροτούν την ανηθικότητα. Βλ. *Λαδά*, Η ακυρότης..., σ. 176- 177 και 182-183.

⁴¹⁷ Βλ. ανωτ. §11.ΙΙΙ.Γ.

⁴¹⁸ Βλ. ανωτ. §11.ΙΙΙ.Β. Βλ. επίσης *Λαδά*, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 45 αρ. 41 για τη δυνατότητα επικύρωσης της (αρχικά) ανήθικης δικαιοπραξίας σε περίπτωση μεταβολής των χρηστών ηθών που αίρει το στίγμα της.

Ολοκληρώνοντας τον κύκλο των περιορισμών της ακυρότητας του συμφώνου συμβίωσης και με αφορμή το παράδειγμα που προηγήθηκε, πρέπει να γίνει περαιτέρω δεκτό ότι το δικαίωμα ακύρωσης του άκυρου συμφώνου συμβίωσης δεν προσφέρεται γενικά ως αντικείμενο παραίτησης. Και αυτό, διότι οι διατάξεις που διέπουν τόσο τον άκυρο γάμο, όσο και το άκυρο σύμφωνο συμβίωσης περιέχουν κανόνες που αφορούν έντονα τη δημόσια τάξη, την εφαρμογή των οποίων δεν μπορεί να περιορίσει η ιδιωτική βούληση, παρεκτός κι αν τούτο ρυθμίζεται ειδικά⁴¹⁹. Τέτοια εξαιρετική περίπτωση προβλέπεται, όταν το ελάττωμα αφορά στην έλλειψη νόμιμης ηλικίας ή δικαιοπρακτικής ικανότητας, όπως έμμεσα ορίζεται στο πλαίσιο της θεραπείας (αναλ. 1373 περ. 2-3⁴²⁰). Έτσι, λ.χ. σύντροφοι ως προς τους οποίους συντρέχει κώλυμα λόγω συγγένειας δεν μπορούν έγκυρα να παραιτηθούν από το δικαίωμα άσκησης της αγωγής ακύρωσης του άκυρου συμφώνου. Εξάλλου, την άποψη αυτή δικαιολογούν όχι μόνον η έντονη ανάγκη προστασίας του προσώπου ως μέλους της οικογενειακής έννομης σχέσης αλλά και η διαφύλαξη αξιών και αρχών, την οποία επιδιώκει ο νομοθέτης⁴²¹.

§12. Το ακυρώσιμο σύμφωνο συμβίωσης

Στον προηγούμενο Ν. 3719/2008 δεν περιλήφθηκε ειδική διάταξη που να ρυθμίζει την περίπτωση του ακυρώσιμου συμφώνου συμβίωσης⁴²². Η ΑιτΕκθ του ίδιου νόμου ανέφερε σε σχέση με το άρθρο 3 ότι *είναι αυτονόητο ότι το σύμφωνο μπορεί να είναι ακυρώσιμο για ελαττώματα στη βούληση των μερών, οπότε και εφαρμόζονται οι γενικές διατάξεις περί ακυρωσίας*. Στην παραπάνω συνοπτική αναφορά στηρίχθηκε η θεωρία⁴²³, η οποία με επιμέρους λεπτές διαφοροποιήσεις δέχθηκε την εφαρμογή στο

⁴¹⁹ Βλ. στον γάμο *Σακελλαροπούλου-Παρισάκη*, Η προστασία..., σ. 91.

⁴²⁰ Όπως έγινε ήδη δεκτό (βλ. ανωτ. §11.ΙΙΙ.Γ.) η ΑΚ 1373 περ. 4 δεν μπορεί να εφαρμοστεί αναλογικά στο σύμφωνο συμβίωσης, διότι αυτό δεν μπορεί να συναφθεί από επικουρικά συμπαραστατούμενο πρόσωπο με τους όρους της ΑΚ 1352. Βλ. ομοίως για την αναγνώριση της ΑΚ 1373 ως δικαιοπραξία παραίτησης από το δικαίωμα ακύρωσης.

⁴²¹ Σχετικά με τον νομικό κηδεμονισμό και το συσχετισμό του με την αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας βλ. *Καραμπατζό*, *Ιδιωτική αυτονομία και προστασία του καταναλωτή*, 2016, §1 αρ. 1-11, §2 αρ. 167 επ.. Ειδικά σε σχέση με τα δικαιώματα ανεπίδεκτα παραίτησης βλ. και *Γ-Α.*, *Γεωργιάδη*, *Παραίτηση*, § 2 αρ. 34, σημ. 33.

⁴²² Πάντως, η ρύθμιση του άρθρου 8 παρ. 2 του Ν. 3719/2008 για τη διατήρηση της πατρότητας των τέκνων που γεννήθηκαν εντός άκυρου ή ακυρωθέντος συμφώνου φαίνεται να καταλαμβάνει και το ακυρώσιμο σύμφωνο που ακυρώθηκε.

⁴²³ *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, *ΟικογΔ*⁵, ΙΙ, σ. 599· *η ίδια*, σε *Μελέτες*, σ. 611-612· *η ίδια*, *ΕΝΟΒΕ*, 15-16· *Απ. Γεωργιάδης*, *ΟικογΔ*¹, § 22 αρ. 36-37 και σημ. 28, ο οποίος επισημαίνει ότι για την εφαρμογή των ΑΚ 140 επ. στο σύμφωνο συμβίωσης πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαίτερες του ως σύμβασης που δημιουργεί κοινότητα βίου, απορρίπτοντας όμως την εφαρμογή των ΑΚ 1374 επ. Δέχεται ωστόσο για την ταυτότητα του νομικού λόγου ότι δεν αρκεί τελεσίδικη αλλά όπως και στον γάμο απαιτείται η έκδοση αμετάκλητης δικαστικής απόφασης για την ακύρωση του ακυρώσιμου συμφώνου συμβίωσης· *Σπυριδάκης*, *Το σύμφωνο...*, σ. 52· *Παπαχρίστου*, *ΟικογΔ*, σ. 190· *ο ίδιος*, σε *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα*, *Το Σύμφωνο...*, άρθρο 3, σ. 24-25, όπου όμως δέχεται στο σύμφωνο

ακυρώσιμο λόγω πλάνης, απάτης ή απειλής σύμφωνα συμβίωσης των γενικών διατάξεων των ΑΚ 140 επ., αλλά απέρριψε την αναλογική εφαρμογή των ΑΚ 1374 και 1375 που ισχύουν για τον ακυρώσιμο γάμο. Σύσσωμοι πάντως οι θεωρητικοί επεσήμαναν την περιορισμένη χρησιμότητα της ακύρωσης του ακυρώσιμου συμφώνου συμβίωσης, ενόψει και της ευχερούς λύσης που προβλεπόταν υπό το προηγούμενο καθεστώς, αναδεικνύοντας τη σημασία της μόνον σε εκείνες τις εξαιρετικές περιπτώσεις, όπου η αναδρομική ακύρωση (ΑΚ 184) είχε νόημα για την αποφυγή καταβολής διατροφής για το χρονικό διάστημα μετά τη λύση του⁴²⁴.

Ο Ν. 4356/2015 αντιμετώπισε το ζήτημα με τη ρύθμιση του άρθρου 3 παρ. 2 εδ. α', όπου ορίζεται ότι σε περίπτωση ελαττωμάτων της βούλησης εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις για τον ακυρώσιμο γάμο⁴²⁵. Ενόψει των ανωτέρω, δεν υπάρχει αμφιβολία ως προς την ανάλογη εφαρμογή των ΑΚ 1374 και 1375 στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης⁴²⁶, περιλαμβανομένης και της ΑΚ 1380⁴²⁷. Η νομοθετική παρέμβαση για τη ρύθμιση του ακυρώσιμου συμφώνου συμβίωσης αναδεικνύεται ως καίριας σημασίας. Με αυτήν επαληθεύεται αφενός η κοινή με τον γάμο νομοθετική στόχευση των εν λόγω ρυθμίσεων που δεν είναι άλλη από τη σαφήνεια των οικογενειακών σχέσεων και την προστασία της οικογένειας⁴²⁸, αφετέρου το γεγονός ότι ο Ν. 4356/2015 έχει ως ρυθμιστικό πρότυπο για την ελαττωματικότητα του

συμβίωσης την ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1378 αρ. 2 και της ΑΚ 1374. Υποστηρίζει, επίσης ότι απαιτείται αμετάκλητη δικαστική απόφαση για την ακύρωση του ακυρώσιμου συμφώνου συμβίωσης: *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 140, η οποία παρατηρεί ότι ισχύουν στην ακύρωση του ακυρώσιμου συμφώνου και οι διατάξεις για την ανόρθωση ζημίας (ΑΚ 149, 152 κλπ.). Βλ. και σκέψεις *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση, σ. 103 επ. και ιδίως σ. 108· *τον ίδιο*, Δ 2009.346.352-353. Παρεμφερής προβληματισμός αναπτύχθηκε και στο πλαίσιο του γερμανικού δικαίου, καθώς μέχρι την τροποποίηση του νόμου για την καταχωρισμένη συμβίωση (LPartÜG, BGBII 2004, 3396), κατά την άποψη που επικρατούσε εφαρμόζονταν οι γενικές διατάξεις (BGB 119 επ.), παρά τις προβληματικές συνέπειες ενόψει του οικογενειακού χαρακτήρα της δικαιοπραξίας. Βλ. Hk-LPartG/*Kemper*, §1 αρ. 33 επ.: *Schwab*, FamRZ 2001.385.388· *Meyer/Mittelstädt*, Das Lebenspartnerschaftsgesetz, σ. 35· *Muscheler*, Das Recht..., αρ. 190 επ.: *Kemper*, FF 2001.156.158· *Wellenhofer-Klein*, Die eingetragene..., αρ. 87 επ. Μετά την αναθεώρηση της §15 II 2 με την παραπομπή στην BGB § 1314 II αρ. 1-4 βλ. *Staudinger/Voppel* (2010), §15 LPartG αρ. 28 επ.: *MüKoBGB/Wacke*⁷, §15 LPartG αρ. 9· *MüKoBGB/Duden*⁸, §15 LPartG αρ. 9· *BRHP/Hahn*⁴, §15 LPartG αρ. 9· *Erman/Kaiser*¹⁵, §15 LPartG αρ. 4· *Soergel/Wellenhofer*¹³, §15 LPartG αρ. 10 επ.: *Schwab*, FamR²⁷, αρ. 547· *Gernhuber/Coester-Waltjen*, FamR⁶, §42 αρ. 25 επ.: *Rauscher*, FamR², αρ. 750c· *Muscheler*, FamR⁴ αρ. 849· *Dethloff*, FamR³², §7 αρ. 24. Βλ. όμως *Palandt/Brudermüller*⁷⁸, LPartG 15 αρ. 7.

⁴²⁴ Βλ. σχετ. τις ίδιες ως άνω παραπομπές σημ. 423.

⁴²⁵ Συναφώς επισημαίνεται στην ΑιτΕκθ (υπό Β) του νόμου ότι η ρητή αναφορά στην ακυρωσία γίνεται ώστε να μην χρειάζεται να καταφεύγει κάποιος σε ερμηνείες, επιλύοντας οριστικά τον προβληματισμό που είχε διατυπωθεί υπό τον Ν. 3719/2008, σε σχέση με την μεταφορά των ΑΚ 1374-1375 στο σύμφωνο συμβίωση.

⁴²⁶ *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, II, σ. 565· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §22 αρ. 37· *Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 2016.650.654· *Σαιτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 33-34.

⁴²⁷ Βλ. κατωτ. §13.III.

⁴²⁸ Για τη ratio legis των ΑΚ 1374 και ΑΚ 1375 βλ. *Χριστοδούλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 140-157 αρ. 56-57.

συμφώνου συμβίωσης τις αντίστοιχες για τον γάμο διατάξεις. Ο νομοθέτης απέρριψε την άποψη που υποστηρίχθηκε από σημαντική μερίδα της θεωρίας υπό τον Ν. 3719/2008⁴²⁹, σύμφωνα με την οποία στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης εφαρμόζονται οι ΑΚ 140 επ., χωρίς μάλιστα την επιβεβλημένη προσαρμογή των διατάξεων στον προσωπικό χαρακτήρα⁴³⁰ της έννομης σχέσης των συντρόφων. Υπό τα ανωτέρω δεδομένα, ο Ν. 4356/2015 περιόρισε τους λόγους ακυρωσίας του συμφώνου, μέσω της ανάλογης εφαρμογής των ΑΚ 1374-1375, ως ειδικότερων διατάξεων σε σχέση με τις γενικές των ΑΚ 140 επ., επιτρέποντας την υιοθέτηση των ερμηνευτικών προσεγγίσεων που έχουν επιχειρηθεί σε σχέση με τους συζύγους.

Ακυρώσιμο είναι το σύμφωνο συμβίωσης λόγω *πλάνης* σχετικής με την ταυτότητα του προσώπου του άλλου συντρόφου (ΑΚ 1374) και λόγω *απειλής* αν ο σύντροφος εξαναγκάστηκε από τον άλλο σύντροφο ή από τρίτο πρόσωπο να το καταρτίσει με *απειλή* παράνομη ή αντίθετη στα χρηστά ήθη (ΑΚ 1375). Πέραν της συγκεκριμένης μορφής πλάνης και της απειλής, το σύμφωνο συμβίωσης είναι ακυρώσιμο και όταν η σύναψή του ήταν αποτέλεσμα απάτης. Η θέση αυτή που υποστηρίζεται για τους συζύγους⁴³¹ πρέπει να επιδοκιμαστεί παρά την έλλειψη ειδικής αναφοράς στις αναλόγως εφαρμοζόμενες ΑΚ 1374-1375, υπό την αναγκαία όμως

⁴²⁹ Βλ. ανωτ. σημ. 423.

⁴³⁰ Σχετικά με την προσαρμογή των λόγων ακυρωσίας στις προσωπικές έννομες σχέσεις βλ. *Φουντεδάκη, Υιοθεσία...*, σ. 287 επ., όπου ειδικότερα για τη δικαιολόγηση του αποκλεισμού της προσβολής της συναίνεσης στην υιοθεσία λόγω πλάνης ως προς τις ιδιότητες και σ. 289 επ. για την πλάνη στην ταυτότητα του προσώπου, όπου και η σύγκριση της ΑΚ 1569 με την ΑΚ 1374.

⁴³¹ Για την άποψη αυτή σε σχέση με τον ακυρώσιμο λόγω απάτης γάμο βλ. *Δεληγιάννη, ΟικογΔ, Ι, §110* σ. 190· *Κουμάντο, ΟικογΔ, Ι, σ. 94-95· Δασκαρόλη, Παραδόσεις, Ι, σ. 140· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, σ. 117· Απ. Γεωργιάδη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1374 αρ. 1· Παπαχρίστου, ΟικογΔ, σ. 58. ΠΠρΑθ 1799/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Ειδικότερα σε *Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §6* αρ. 68, όπου υποστηρίζεται και η ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 149 εδ. α'. Ως προς την τελευταία αυτή άποψη ορθότερο φαίνεται να εξεταστούν τα περιθώρια αποζημίωσης του απατηθέντος βάσει των ΑΚ 57 επ. και ΑΚ 914 επ. αυτοτελώς και όχι μέσω της ΑΚ 149 α'. Και τούτο, διότι οι γενικές περί ακυρωσίας διατάξεις αποβλέπουν σε *περιουσιακή αποκατάσταση (ανόρθωση ζημίας)* από τη ματαίωση της κατάρτισης έγκυρης σύμβασης, περιλαμβανομένης της απώλειας ευκαιρίας σύναψης άλλης ευνοϊκότερης (ή και με ίδιους όρους) σύμβασης, η οποία (αποκατάσταση) δεν συμβιβάζεται με τον προσωπικό χαρακτήρα του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης. Εξάλλου η περιουσιακή «αποκατάσταση» των συζύγων (η οποία μάλιστα δεν έχει αποζημιωτικό χαρακτήρα, όπως θα αναπτυχθεί στη συνέχεια) στην περίπτωση που ακυρωθεί ο γάμος διέρχεται, στο σύστημα της περιουσιακής αυτοτέλειας, αποκλειστικά μέσω της ΑΚ 1400, όπως ακριβώς συμβαίνει και με το σύμφωνο συμβίωσης, ενώ αντίστοιχος περιορισμός εντοπίζεται και στην μνηστεία για την περίπτωση ματαίωσης του γάμου (ΑΚ 1347-1348). Η διαπίστωση αυτή επιτρέπει την υιοθέτηση της γνώμης ότι οι γενικές διατάξεις για την ακυρωσία δεν εφαρμόζονται ευθέως στον γάμο (και κατ' επέκταση στο σύμφωνο συμβίωσης), αλλά απαιτείται κατάλληλη προσαρμογή τους. Εξάλλου, οι ΑΚ 140 επ. και οι ΑΚ 1354-1355 τελούν μεταξύ τους σε σχέση γενικού προς ειδικό, ώστε η αναζήτηση της μεταξύ τους αλληλουχίας να βασίζεται στη *stricto sensu* συστηματική ερμηνεία και όχι στην *praeter legem* ερμηνεία (βλ. *Παπανικολάου, Μεθοδολογία, αρ. 216* επ. και ιδίως 218· *Λαδά, ΓενΑρχ, Ι, § 6* αρ.15-16 και § 5 αρ.12 επ.).*

προϋπόθεση ότι η απάτη προκαλεί πλάνη του δηλούντος⁴³², σχετική με την ταυτότητα του προσώπου του άλλου συντρόφου ή με άλλα λόγια, εφόσον η απάτη συνδέεται με την πλάνη κατά την ΑΚ 1374. Συμπληρωματικά προς την παραπάνω άποψη θα μπορούσε να προστεθεί και η σκέψη ότι δεν πρέπει να αποκλειστεί και η περίπτωση όπου την απάτη, εντός του εύρους της ΑΚ 1374 παρ. 1, μετέρχεται τρίτος, ώστε δικαίωμα ακύρωσης να γεννάται υπέρ του απατηθέντος συζύγου ή συντρόφου, εφόσον ο άλλος σύζυγος ή σύντροφος⁴³³ γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει την απάτη⁴³⁴.

Εξετάζοντας εγγύτερα το ακυρώσιμο λόγω πλάνης σύμφωνο συμβίωσης, διαπιστώνεται ότι νομικά ενδιαφέρει μόνον η πλάνη στη δήλωση υπό την ειδικότερη μορφή της πλάνης ως προς τη δικαιοπρακτική βούληση και ακόμη ειδικότερα της πλάνης ως προς την ταυτότητα του προσώπου (*error in persona*)⁴³⁵. Εν προκειμένω, συνεπές είναι να υιοθετηθεί η γνώμη⁴³⁶ που επικρατεί αντίστοιχα για τον ακυρώσιμο λόγω πλάνης γάμο⁴³⁷, ότι δηλαδή η ταυτότητα του προσώπου κατά την ΑΚ 1374 παρ. 1 πρέπει να ερμηνεύεται διασταλτικά, και οπωσδήποτε ευρύτερα σε σχέση με την ΑΚ 140, με σκοπό να περιλαμβάνεται στο νοηματικό της εύρος όχι μόνον η φυσική (αστική) ταυτότητα του προσώπου αλλά και *κοινωνικές ή ηθικές ιδιότητες* του προσώπου στενά συνυφασμένες με την προσωπικότητά του, ώστε ο πλανηθείς να μην σύναπτε το σύμφωνο συμβίωσης, αν γνώριζε την πραγματική κατάσταση⁴³⁸. Με άλλα

⁴³² Γενικά για την έννοια της απάτης και για την προϋπόθεση συνδρομής πλάνης του δηλούντος για την ακύρωση κατά την ΑΚ 147 βλ. ενδ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 40 αρ. 44 επ. · *Καρακατσάνη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου¹, άρθρ. 147 αρ. 3· *Καράση*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 106επ.· *Λαδά*, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 41 αρ. 3 και 7 επ.· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου(-Κλαβανίδου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 55 αρ.1-2 και 5 επ.· *Χριστοδούλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 147 αρ. 5 επ. Ενδ. από τη νομολογία ΑΠ 3/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 745/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Ειδικά για την απάτη στο συναινετικό διαζύγιο βλ. ΑΠ 1463/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 597/2009, ΧρΙΔ 2010.30· ΑΠ 441/2004, ΧρΙΔ 2004.711.

⁴³³ Εν προκειμένω η γνώση ή η υποχρέωση γνώσης της απάτης τρίτου εξετάζεται μόνον στο πρόσωπο του συζύγου ή συντρόφου εκείνου στον οποίο απευθύνεται η ακυρώσιμη λόγω απάτης δήλωση βούλησης, καθώς δεν νοείται η ύπαρξη άλλου τρίτου που απέκτησε αμέσως δικαίωμα από τη δήλωση βούλησης κατά την έννοια της ΑΚ 147 εδ. β'.

⁴³⁴ Και στην περίπτωση αυτή η αγωγή ακύρωσης της ΑΚ 1376 και του άρθρου 3 παρ. 1 εδ. β' του Ν. 4356/2015 ασκείται κατά του άλλου συζύγου ή συντρόφου αντίστοιχα και όχι κατά του τρίτου (επιχ. ΑΚ 155), ο τελευταίος όμως δεν αποκλείεται να ευθύνεται αυτοτελώς με τις διατάξεις για την προσβολή προσωπικότητας ή περί αδικοπραξιών.

⁴³⁵ Βλ. σχετ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 40 αρ. 10 επ. και ιδίως 13· *Καρακατσάνη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου¹, άρθρ. 147 αρ. 3· *Καράση*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 96-97· *Λαδά*, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 40 αρ.15-16· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου(-Κλαβανίδου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 55 αρ.12-13· *Χριστοδούλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 140 αρ. 66 επ.

⁴³⁶ *Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 2016.650.654· *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 34.

⁴³⁷ *Δεληγιάννης*, ΟικογΔ, Ι, §111 σ. 193-194· *Κουμάντος*, ΟικογΔ, Ι, σ. 95· *Δασκαρόλης*, Παραδόσεις, Ι, σ. 139-140· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, σ. 117-118· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §6 αρ. 60 επ. · *ο ίδιος*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1374 αρ. 2· ΕφΑθ 3649/2001 ΕλλΔνη 2003.821· ΠΠρΡοδ 207/2002, ΔωδΝομ 2003.672. Βλ. όμως *Μπαλή*, ΟικογΔ² § 29, σ. 45· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 58· *Τσαντίνη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1374 αρ.1-2.

⁴³⁸ Για την εξειδίκευση αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ του λόγου πλάνης και της τέλεσης του ακυρώσιμου γάμου βλ. αντί άλλων *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1374 αρ. 3 και σημ. 5.

λόγια οι ιδιότητες αυτές θα πρέπει να είναι τόσο σπουδαίες που να μπορεί να θεωρηθεί ότι συγκαθορίζουν την ταυτότητα του προσώπου. Η ίδια γνώμη⁴³⁹ ορθά επισημαίνει ότι στο εύρος του όρου *ταυτότητα* δεν πρέπει, αντίθετα, να υπαχθούν και άλλες ιδιότητες, όπως επαγγελματικές, σωματικές, σχετικές με την περιουσιακή κατάσταση του προσώπου κλπ., καθώς τούτες δεν μπορούν να αξιολογηθούν ως τόσο ουσιώδεις που να επιδρούν αποφασιστικά, σε περίπτωση ύπαρξης ή ανυπαρξίας τους, στην προσωπικότητα του άλλου (εν προκειμένω) συντρόφου. Επίσης, η *ταυτότητα* του προσώπου κατά την έννοια της ΑΚ 1374 παρ. 1 θα πρέπει να συγκεκριμενοποιείται κατά περίπτωση, λαμβάνοντας υπόψη και τις προσωπικές αξιολογήσεις του πλανηθέντος, ώστε να ελέγχεται κάθε φορά, αν η ακύρωση του συμφώνου μπορεί να δικαιολογηθεί αντικειμενικά και σύμφωνα με τον σκοπό του νόμου⁴⁴⁰. Περαιτέρω, η πλάνη μπορεί να είναι είτε μονομερής είτε διμερής. Στην τελευταία περίπτωση θα είναι κατά κανόνα ετεροειδής, καθώς σχεδόν πάντοτε θα αφορά στην ταυτότητα του προσώπου του άλλου συντρόφου. Θα πρέπει επιπλέον να συντρέχει κατά τον χρόνο κατάρτισης της δικαιοπραξίας (οπότε σχηματίζεται και εξωτερικεύεται η δήλωση βούλησης)⁴⁴¹ και συγκεκριμένα κατά τον χρόνο της σύναψης του συμφώνου συμβίωσης με την υπογραφή του συμβολαιογραφικού εγγράφου. Τέλος, αν ακυρωθεί το ακυρώσιμο λόγω πλάνης σύμφωνο συμβίωσης δεν αποκλείεται η αποζημίωση του πλανηθέντος κατά τις ΑΚ 57 επ. και ΑΚ 914 επ., εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις τους⁴⁴².

Η περίπτωση του ακυρώσιμου λόγω απειλής συμφώνου συμβίωσης, ως προς το οποίο εφαρμόζεται αναλόγως η ΑΚ 1375 που ισχύει στον γάμο⁴⁴³, δεν παρουσιάζει ιδιαίτερες ερμηνευτικές προκλήσεις. Η νομοτυπική μορφή της εν λόγω διάταξης που εφαρμόζεται ανάλογα στο σύμφωνο συμβίωσης έχει στηριχθεί στο πρότυπο των ΑΚ

⁴³⁹ Βλ. ανωτ. σημ. 436.

⁴⁴⁰ Βλ. για την πλάνη του συζύγου *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², § 6 αρ. 65· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1374 αρ. 2. Έτσι και *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, σ. 117-118 και σημ. 2.

⁴⁴¹ Βλ. *Χριστοδούλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 141 αρ. 4.

⁴⁴² Για τον ακυρώσιμο λόγω πλάνης γάμο βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², § 6 αρ. 67· *Π. Φίλιο*, ΟικογΔ⁴, σ.68. Αντιθ. *Κουμάντος*, ΟικογΔ, I, σ. 95, ο οποίος υποστηρίζει τη δυνατότητα εφαρμογής της ΑΚ 145 παρ. 1. Για την εδώ υποστηριζόμενη γνώμη που αποκρούει την ευθεία μεταφορά των γενικών διατάξεων στο πεδίο του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης βλ. ανωτ. σημ. 431.

⁴⁴³ Για τις προϋποθέσεις ακύρωσης του γάμου λόγω απειλής βλ. *Δεληγιάννη*, ΟικογΔ, I, §112 σ. 196 επ.· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, I, σ. 97-98· *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις, I, σ. 141 επ.· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, σ. 119 επ.· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §6 αρ.71 επ.· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1375 αρ. 1 επ.· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 59· *Τσαντίνη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1375 αρ.1. ΑΠ 1036/1993, ΕλλΔνη 1994.1573· ΕφΑθ 5101/1982, ΝοΒ 1983.62.

150-151^{444,445}. Έτσι, ως ακυρώσιμο λόγω απειλής μπορεί να εκτιμηθεί το σύμφωνο συμβίωσης που καταρτίζεται κατόπιν πραγματικής και ενσυνείδητης απειλής, είτε από τον άλλο σύντροφο, είτε από τρίτο (ανεξάρτητα από τη γνώση του άλλου συντρόφου⁴⁴⁶), η οποία είναι σοβαρή και το εξαγγελόμενο με αυτήν κακό που δύναται να επιφέρει ο απειλών δημιουργεί σπουδαίο και άμεσο κίνδυνο (κατά την ΑΚ 151) για έννομα αγαθά του απειλούμενου ή προσώπων που συνδέονται στενότερα μαζί του, η δε απειλή να είναι παράνομη ή ανήθικη⁴⁴⁷ και να προκύπτει ότι χωρίς αυτήν το πρόσωπο που απειλήθηκε δεν θα προέβαινε στην κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης⁴⁴⁸. Και στην περίπτωση του ακυρώσιμου λόγω απειλής συμφώνου συμβίωσης δεν αποκλείεται η αποζημίωση του απειληθέντος κατά τις ΑΚ 57 επ. και ΑΚ 914 επ., εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις τους⁴⁴⁹, κατόπιν της αμετάκλητης ακύρωσης.

Εφόσον το σύμφωνο συμβίωσης εκτιμηθεί ως ακυρώσιμο, ο σύντροφος ο οποίος πλανήθηκε (ή απατήθηκε με τους όρους της ΑΚ 1374) ή εξαναγκάστηκε με

⁴⁴⁴ Γενικά για τις προϋποθέσεις ακύρωσης δικαιοπραξίας λόγω απειλής βλ. ενδ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 40 αρ.63 επ. *Καράση*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 110 επ.· *Λαδά*, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 42 αρ.7 επ.· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου)*, ΔΔικαιοπραξ, § 56 αρ. 4 επ. ΑΠ 1040/2018, ΧρΙΔ 2019.511· ΑΠ 909/2015, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 834/2011, ΧρΙΔ 2012.109· ΑΠ 1526/2003, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁴⁴⁵ Για τις απόψεις που έχουν διατυπωθεί ως προς την σχέση μεταξύ της ΑΚ 1355 και των ΑΚ 150 επ. στον ακυρώσιμο λόγω απειλής γάμο βλ. *Δεληγιάννη*, ΟικογΔ, Ι, §112, σ. 196· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², § 6 αρ.70· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1375 αρ. 1 και σημ. 1· *Λαδά*, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 48 αρ.7. Κατά την *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, σ. 119, η ΑΚ 1375 επαναλαμβάνει μέρος του περιεχομένου της ΑΚ 150 και ερμηνευτικά συνάγεται ότι οι γενικές διατάξεις εφαρμόζονται και για τον γάμο ως προς το υπόλοιπο περιεχόμενό τους. Αντιθ. ως προς την ΑΚ 151 *Σημαντήρας*, ΓενΑρχ⁴ αρ. 784· *Π. Φίλιος*, ΟικογΔ⁴, σ. 69. Προς την κατεύθυνση αυτή και *Χριστοδούλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 140-157 αρ. 59 και άρθρ. 151 αρ. 28-31, ιδίως αρ.30. Επί του ζητήματος ορθότερη φαίνεται η υποστήριξη της γνώμης που αναφέρθηκε ήδη (ανωτ. σημ. 431), σύμφωνα με την οποία οι ΑΚ 140 επ. τελούν ως προς τις ΑΚ 1374-1375 σε σχέση γενικού προς ειδικό, ώστε η αναγωγή στις πρώτες να είναι επιτρεπτή μόνον για την πληρότητα του πραγματικού της ειδικής περίπτωσης.

⁴⁴⁶ ΑΠ 1036/1993, ΕλλΔνη 1994.1573.

⁴⁴⁷ Υποστηρίζεται (*Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 120-121) ότι ενόψει την γενικής αρχής του οικογενειακού δικαίου για την ελευθερία σύναψης του γάμου, η απειλή που οδηγεί στον γάμο, εφόσον συντρέχουν και οι λοιποί όροι, είναι πάντοτε τόσο ανήθικη όσο και παράνομη. Επί της άποψης αυτής διατυπώνεται αντίλογος (*Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1375 αρ. 2, σημ. 3), ο οποίος στηρίζεται στο επιχείρημα ότι η παραπάνω θέση εξαλείφει την προϋπόθεση του παράνομου ή της ανηθικότητας της απειλής από την ΑΚ 1375. Δεν μπορεί, πάντως, στο πλαίσιο του συμφώνου να αποκλειστεί η περίπτωση που το εξαγγελόμενο κακό, χωρίς να είναι από μόνο του παράνομο, αποδοκιμάζεται τελικά ως ανήθικο, επειδή χρησιμοποιείται ως μέσο εξαναγκασμού σε σύναψη συμφώνου συμβίωσης, όπως στο παράδειγμα που καταρτίζεται το σύμφωνο επειδή η επί πολλά έτη σύντροφος σε ελεύθερη συμβίωση ανακοινώνει στον σύντροφό της ότι θα τον εγκαταλείψει και θα ασκήσει σε βάρος του αγωγή του άρθρου 6 του Ν. 4356/2015, αν δεν προχωρήσουν στη σύναψη του συμφώνου.

⁴⁴⁸ Ειδικά για τον αιτιώδη σύνδεσμο βλ. και *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1375 αρ. 3· *Τσαντίνη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1375 αρ. 1. ΑΠ 1036/1993, ό.π.

⁴⁴⁹ Βλ. όμως *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², § 6 αρ. 70, ο οποίος για τον ακυρώσιμο λόγω απειλής γάμο υποστηρίζει την ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 152 εδ. α'.

απειλή στην σύναψη του μπορεί να *αναγνωρίσει* το σύμφωνο συμβίωσης μετά τη διάλυση της πλάνης ή αφού πέρασε η απειλή αντίστοιχα (ΑΚ 1374 παρ. 2 και 1375 παρ.2). Η εν λόγω αναγνώριση αποκλείει την ακύρωση του συμφώνου συμβίωσης⁴⁵⁰.

Διχογνωμία φαίνεται να επικρατεί στο πλαίσιο του ακυρώσιμου γάμου ως προς τον χαρακτηρισμό της *αναγνώρισης* ως δικαιοπραξίας ή οιονεί δικαιοπραξίας. Πιο αναλυτικά, υποστηρίζεται η γνώμη⁴⁵¹, σύμφωνα με την οποία η αναγνώριση μετά τη διάλυση της πλάνης ή αφότου πέρασε η απειλή σημάνει την «*θεραπεία*» της ακυρωσίας και η δικαστική ακύρωση αποκλείεται. Η αναγνώριση αυτή κατά την ίδια γνώμη αποτελεί οιονεί δικαιοπραξία, με τη σκέψη ότι το αποτέλεσμα της *θεραπείας* της ακυρωσίας επέρχεται απευθείας από τον νόμο και όχι απλώς από τη διάθεση του προσώπου, χωρίς μάλιστα να είναι αναγκαίο να γνωρίζει ο σύζυγος ότι θα στερηθεί έτσι το δικαίωμα της ακύρωσης του γάμου. Αντίθετη γνώμη⁴⁵² εκτιμά ότι η αναγνώριση του ακυρώσιμου γάμου είναι δικαιοπραξία και μάλιστα μονομερής που περιέχει μη απευθυντέα ρητή ή σιωπηρή⁴⁵³ δήλωση βούλησης, ανεπίδεκτη αίρεσης ή προθεσμίας⁴⁵⁴, η οποία έχει αναδρομική ενέργεια και καθιστά τον γάμο εξ υπαρχής έγκυρο έναντι όλων. Μεταφέροντας τις παραπάνω απόψεις στο πεδίο του ακυρώσιμου συμφώνου συμβίωσης, ως δογματικά ορθότερη αξιολογείται η δεύτερη η οποία μπορεί να πλαισιωθεί με τα ακόλουθα επιχειρήματα. Ο πλανηθείς ή απειληθείς σύζυγος και στην προκειμένη περίπτωση ο σύντροφος που προβαίνει σε *αναγνώριση* κατά τις 1374 παρ. 2 και 1375 παρ. 2 εξωτερικεύει δικαιοπρακτική δήλωση βούλησης, καθώς αποσκοπεί στην παραγωγή ηθελημένων έννομων συνεπειών και συγκεκριμένα στην απόσβεση του δικαιώματος ακύρωσης. Πράγματι, η εν λόγω *αναγνώριση* επέρχεται κατά τον νόμο όχι ανεξάρτητα από τη βούληση του συζύγου/συντρόφου, όπως υποστηρίζει η αντίθετη γνώμη, αλλά επειδή ακριβώς το εν λόγω έννομο αποτέλεσμα (απόσβεση του δικαιώματος ακύρωσης) θέλησε ο δηλών σύζυγος/σύντροφος.

⁴⁵⁰MüKoBGB/Wacke⁷, §15 LPartG αρ. 10· MüKoBGB/Duden⁸, §15 LPartG αρ. 10· BRHP/Hahn⁴, §15 LPartG αρ. 10· Erman/Kaiser¹⁵, §15 LPartG αρ. 2· Soergel/Wellenhofer¹³, §15 LPartG αρ. 18· Gernhuber/Coester-Waltjen, FamR⁶, §42 αρ. 32, 54· Wellenhofer/Klein, Die eingetragene..., αρ.93.

⁴⁵¹Μιχαηλίδης-Νουάρος, ΟικογΔ², σ. 76· Ράμμος, ΕρμΑΚ, άρθρ. 1375 αρ. 22α· Σπυριδάκης, ΟικογΔ³, σ. 115· Δεληγιάννης, ΟικογΔ, I, §113 σ. 199-200· Δασκαρόλης, Παραδόσεις I, σ. 143·Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, I, σ. 118-119 και 121. Έτσι και Κεράσης, ΕγγΓενΑρχ, σ. 5.

⁴⁵²Καρακατσάνης, Η αποδοχή της ακυρώσιμου δικαιοπραξίας, σε Ζητήματα αστικού δικαίου, 1978, σ. 163 επ.,174-175, σημ. 16· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §6 αρ.76· Παπαχρίστου, Η οιονεί δικαιοπραξία, σ. 127· ΕφΑθ 5204/1983, ΑρχΝ 1984.19. Για την παρουσίαση όλων των απόψεων βλ. Απ. Γεωργιάδη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1374 αρ. 8 και άρθρ. 1375 αρ. 5.

⁴⁵³Βλ. αντί άλλων Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, I, σ. 121·Απ. Γεωργιάδη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1375 αρ. 5. ΕφΑθ 5204/1983, ΑρχΝ 1984.19· ΠρΛασηθ 257/1958, ΑρχΝ 1960.524· ΠρΛασηθ 202/1950, ΕΕΝ 1951. 385.

⁴⁵⁴ Βλ. Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §6 αρ.76.

Πρόσθετα ερείσματα της εδώ υποστηριζόμενης άποψης μπορούν να αναζητηθούν στα επιχειρήματα που διατυπώνει η γνώμη, σύμφωνα με την οποία οι ΑΚ 1374 παρ. 2 και 1375 παρ. 2 αποτελούν ειδική μορφή αποδοχής ακυρώσιμης δικαιοπραξίας⁴⁵⁵ (ΑΚ 149 εδ. β' και ΑΚ 152 εδ. β') και παραπέρα ότι η εν λόγω αποδοχή ισοδυναμεί με δικαιοπραξία παραίτησης⁴⁵⁶. Πράγματι, η παραπάνω γνώμη ορθά αντικρούει την αντίθετη, η οποία εισηγείται τη διάκριση μεταξύ παραίτησης και αποδοχής αποδίδοντας στην πρώτη αρνητικό και στη δεύτερη θετικό χαρακτήρα, επισημαίνοντας ότι η προτεινόμενη διάκριση περιορίζεται σε εννοιολογικά επιχειρήματα, τη στιγμή που το έννομο αποτέλεσμα είναι ίδιο και κατατείνει στην απόσβεση του δικαιώματος ακύρωσης και στο εφεξής απρόσβλητο της ακυρώσιμης δικαιοπραξίας. Έτσι, κατόπιν της παραπάνω συσχέτισης της αναγνώρισης των ΑΚ 1374 παρ. 2 και 1375 παρ. 2 με την αποδοχή της ακυρώσιμης δικαιοπραξίας κατά τις ΑΚ 149 εδ. β' και 152 εδ. β' και της ισοδυναμίας της με δικαιοπραξία παραίτησης, σωστό φαίνεται να γίνει δεκτό ότι η αναγνώριση του συμφώνου συμβίωσης αποτελεί δικαιοπραξία παραίτησης⁴⁵⁷ και όχι οιονεί δικαιοπραξία.

Ενόψει των ανωτέρω παραδοχών, δημιουργείται περαιτέρω το ερώτημα, αν οι σύντροφοι μπορούν έγκυρα να παραιτηθούν από το δικαίωμα ακύρωσης του (ακυρώσιμου) συμφώνου συμβίωσης σε χρόνο κατά τον οποίο οι ίδιοι ως δικαιούχοι ακύρωσης δεν γνωρίζουν το ελάττωμα (λ.χ. ήδη κατά την κατάρτιση του συμφώνου). Γενικά, το ζήτημα της εκ των προτέρων παραίτησης από το διαπλαστικό δικαίωμα ακύρωσης ακυρώσιμης δικαιοπραξίας έχει απασχολήσει έντονα θεωρία και νομολογία, με την κρατούσα γνώμη⁴⁵⁸ να απορρίπτει την εκ των προτέρων παραίτηση,

⁴⁵⁵ Μπαλής, ΓενΑρχ⁸, §74, σ. 207· ο ίδιος, ΟικογΔ², §29, σ. 46-47, §30, σ. 47-48· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §6 αρ.76· Αυγουστιανάκης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 156-157 αρ. 6· ο ίδιος, Το δικαίωμα..., σ. 167-168· Γ.-Α. Γεωργιάδης, Παραίτηση..., §20 αρ. 450. Έτσι και ΕφΑθ 5204/1983, ό.π.
⁴⁵⁶ Βλ. Καραύση, ΕγγΓενΑρχ, σ. 109· Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου), ΔΔικαιοπραξ, §58 αρ.2, σημ. 110· την ίδια, Η πλάνη ως προς τις ιδιότητες του πράγματος στην πώληση, 1991, σ. 111-112· Αυγουστιανάκη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 156-157 αρ. 6-7· τον ίδιο, Το δικαίωμα προς ακύρωση δικαιοπραξίας λόγω πλάνης, απάτης ή απειλής, 2011, σ. 168-169· Γ.-Α. Γεωργιάδης, Παραίτηση..., § 20 αρ.449. Από το γερμανικό δίκαιο Medicus/Petersen, Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts¹¹, 2016, αρ. 534· Staudinger/Roth(2015), § 144 αρ. 2· Palandt/Ellenberger⁷⁸, § 144 αρ. 1· Erman/Arnold¹⁵, § 144 αρ. 1· Soergel/Hefermehl¹³, §144 αρ. 1. Αντιθ. Καρακατσάνης, Η αποδοχή..., σ. 332-333· MüKoBGB/Busche⁸, §144 αρ. 3.

⁴⁵⁷ Βλ. Σαϊτάκη, Το Νέο Σύμφωνο, σ. 35. Πρβλ. Wellenhofer-Klein, Die eingetragene..., αρ.82 in fine και αρ. 93. Αντιθ. Staudinger/Voppel (2010), §15 LPartG αρ. 103.

⁴⁵⁸ ΑΠ 232/2005, ΕλλΔνη 2006.822· ΑΠ 179/1979, ΝοΒ 1979.1112· ΕφΑθ 9056/2003, ΕλλΔνη 2004.1068· ΕφΘεσσαλ 438/1995, ΔΕΕ 1995.1062, με σημ. Χριστακάκου-Φωτιάδη, Ζητήματα από την ακυρώσιμη (λόγω απάτης) σύμβαση ανταλλαγής για μεταβίβαση επιχείρησης· ΕφΘεσσαλ 1379/1977, Αρμ 1978.24. Μπαλής, ΓενΑρχ⁸, §74, σ. 207· Σημαντήρας, ΓενΑρχ⁴, αρ. 877· Παπαντωνίου, ΓενΑρχ³, §74, σ. 443-444· Απ. Γεωργιάδης, ΓενΑρχ⁵, §40 αρ. 100 (βλ. όμως και αρ.103)· Καραύσης, ΕγγΓενΑρχ, σ. 115· Λαδάς, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 48 αρ.26· Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου), ΔΔικαιοπραξ, § 57 αρ.

προϋποθέτοντας για την ισχύ της δικαιοπραξίας τη γνώση του ακυρώσιμου. Υποστηρίζεται πάντως και η αντίθετη γνώμη⁴⁵⁹ που αξιολογεί ως έγκυρη την προκαταβολική παραίτηση από το δικαίωμα ακύρωσης ακυρώσιμης δικαιοπραξίας, περιοριστικά για την περίπτωση της πλάνης⁴⁶⁰, με τη σκέψη ότι ενόψει του ενδοτικού χαρακτήρα των ΑΚ 140 επ. (πλην της ΑΚ 144) και απουσία αντίθετης διάταξης πρέπει να εκτιμηθεί ως επιτρεπτή η εν λόγω παραίτηση ανεξάρτητα από τη γνώση του ελαττώματος η οποία μπορεί και να εκληφθεί ως συμβατική ανάληψη του κινδύνου της απόκλισης ανάμεσα στις παραστάσεις των μερών για την πραγματικότητα και στα πραγματικά δεδομένα. Από τις παραπάνω απόψεις, σωστό φαίνεται στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης να υιοθετηθεί η πρώτη και τούτο, διότι ο ίδιος ο νόμος στις αναλόγως εφαρμοζόμενες ΑΚ 1374 παρ. 2 και ΑΚ 1375 παρ. 2 αποκλείει την αναγνώριση⁴⁶¹, πριν τη διάλυση της πλάνης και την παρέλευση της απειλής. Τα επιχειρήματα της δεύτερης γνώμης, αν και δογματικά συνεπή, φαίνεται ότι έχουν υπόψη την ανάληψη οικονομικού κινδύνου στο πλαίσιο μιας περιουσιακού δικαίου δικαιοπραξίας με έντονο το τυχηρό και κερδοσκοπικό στοιχείο, ως προς την οποία θα μπορούσε να δικαιολογηθεί η προκαταβολική παραίτηση από το δικαίωμα ακύρωσης ακυρώσιμης δικαιοπραξίας για την περίπτωση της πλάνης. Δεν μπορεί όμως να ισχύσει το ίδιο σε δικαιοπραξίες, όπως αυτή του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης, όπου ο προσωπικός χαρακτήρας πρωτοστατεί. Έτσι, για την περίπτωση της συνδρομής πλάνης ως προς την ταυτότητα του άλλου συντρόφου θα είναι άκυρη ενδεχόμενη προκαταβολική παραίτηση από το δικαίωμα ακύρωσης του συμφώνου συμβίωσης.

Η αμετάκλητη δικαστική απόφαση που απαιτείται κατά το άρθρο 3 παρ. 2 εδ. β' του Ν. 4356/2015 για την ακύρωση του ακυρώσιμου συμφώνου συμβίωσης έχει

2· *Καρακατσάνης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου¹, 156-157 αρ. 1 και 140 αρ. 3· *ο ίδιος*, Η αποδοχή..., σ. 323· *Αυγουστιανάκης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 156-157 αρ. 3· *ο ίδιος*, Το δικαίωμα..., σ. 165-166· *Βαρελά*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 156-157 αρ.1 και 140-141 αρ. 1. *Staudinger/Roth* (2015), §144 αρ.7· *MüKoBGB/Busche*⁸, §144 αρ. 7· *BRHP/Wedntland*⁴, §144 αρ. 3· *Soergel/Hefermehl*³, § 144 αρ. 2.

⁴⁵⁹ *Δωρής*, Συρροή της αγωγής ακύρωσεως λόγω πλάνης περί τας ιδιότητας του πράγματος μετά των αξιώσεων εκ πραγματικών ελαττωμάτων και ελλείψεως συνομολογηθειςών ιδιοτήτων, ΕΕΝ 1968.703.704 επ· *Παπανικολάου/Καραμπατζός*, Η ρήτρα «non-reliance» στην πώληση επιχειρήσεως ως ρήτρα κινδύνου, ΧρΙΔ 2010.401.406-407· *Αυγουστιανάκης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 156-157 αρ. 3· *Πούλου*, Αποκλεισμός με συμφωνία της ακύρωσης δικαιοπραξίας λόγω πλάνης, Τιμ. Τόμ. Δωρή, 2014, σ. 1310-1311· *Γ.-Α. Γεωργιάδης*, Παραίτηση..., § 20 αρ.443. Πρβλ. την αποκλίνουσα θέση *Χριστοδούλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 140-157 αρ. 40 επ. και 44 επ.

⁴⁶⁰ Η ίδια γνώμη αξιολογεί ως άκυρη την προκαταβολική παραίτηση όταν ο λόγος ακυρώσεως είναι η απάτη ή η απειλή. Βλ. *Πούλου*, ό.π. σ. 1303, σημ. 2· *Γ.-Α. Γεωργιάδης*, ό.π. αρ. 444.

⁴⁶¹ Βλ. ανωτ. στην ίδια παράγραφο, για τη γνώμη ότι η αναγνώριση του ακυρώσιμου συμφώνου αποτελεί δικαιοπραξία παραίτησης από το δικαίωμα ακύρωσης ακυρώσιμης δικαιοπραξίας.

διαπλαστικό χαρακτήρα⁴⁶². Η διάπλαση προκαλείται αποκλειστικά και απευθείας από την ίδια την απόφαση. Η διευκρίνιση αυτή έχει σημασία στο πλαίσιο της προβληματικής που διατυπώνεται σε σχέση με το ζήτημα της δυνατότητα επέλευσης των αποτελεσμάτων της ακύρωσης με συμφωνία. Κατά την εν λόγω συζήτηση⁴⁶³, η συμφωνία ανατροπής των αποτελεσμάτων της ακυρώσιμης δικαιοπραξίας δεν αποκλείεται. Εξαιρέση όμως αποτελούν εκείνες οι περιπτώσεις, όπου για την διάπλαση είναι εκ του νόμου επιβεβλημένη η έκδοση δικαστικής απόφασης, συχνά με την προϋπόθεση αυξημένης δικονομικής ωριμότητας, όπως ακριβώς συμβαίνει για την ακύρωση του άκυρου και ακυρώσιμου γάμου και συμφώνου συμβίωσης, για τη λύση του γάμου με αντιδικία κ.ο.κ.

Στο πλαίσιο της εξέτασης της ακυρωσίας του συμφώνου συμβίωσης θα μπορούσε καταληκτικά να προβληματιστεί κάποιος ως προς το αν είναι δυνατός, ενόψει της ανάλογης εφαρμογής των ΑΚ 1374 και ΑΚ 1375, ο περιορισμός του λόγου ακυρωσίας σε μέρος της δικαιοπραξίας. Πιο αναλυτικά, γίνεται γενικά δεκτό⁴⁶⁴ ότι η μερική ακύρωση, δηλαδή ο περιορισμός της ακυρωσίας σε μέρος της δικαιοπραξίας, είναι νοητή, οπότε επέρχονται οι έννομες συνέπειες για την ακυρότητα μέρους (ΑΚ 181). Οι εκφραστές της παραπάνω γνώμης που εκτιμά ως δυνατή την αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 181 και στο πεδίο των ακυρώσιμων δικαιοπραξιών συμφωνούν ότι και στην περίπτωση αυτή θα πρέπει να πληρούνται οι προϋποθέσεις του ενιαίου και διαιρετού της δικαιοπραξίας, σύμφωνα με την εν λόγω διάταξη. Η υιοθέτηση της παραπάνω γνώμης φαίνεται εκ πρώτης όψεως ασυμβίβαστη με τη ρύθμιση της ακυρωσίας στο σύμφωνο συμβίωσης κατά το άρθρο 3 παρ. 2 του Ν. 4356/2015, δεδομένου ότι η προβλεπόμενη ανάλογη εφαρμογή των ΑΚ 1374 και ΑΚ 1375 οδηγεί ούτως ή άλλως σε περιορισμό των περιπτώσεων ακυρωσίας, οι οποίες, αν συντρέχουν, θα πλήττουν εν όλω τη δικαιοπραξία (πλάνη στην ταυτότητα του προσώπου, σύναψη του συμφώνου λόγω απειλής), όπως ακριβώς συμβαίνει και στον γάμο. Εντούτοις, μια προσεκτικότερη προσέγγιση θα επέτρεπε τη διατύπωση των ακόλουθων σκέψεων:

⁴⁶² Βλ. κατωτ. §13.Ι.

⁴⁶³ Απ. Γεωργιάδης, ΓενΑρχ⁵, § 40 αρ. 91· Αυγουστιανάκης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 154-155, αρ. 8· ο ίδιος, Το δικαίωμα..., σ. 91-92. Βλ. και Σταθόπουλο, Διαπλαστική απόφασις και πρόκλησις αυτής δι' ενστάσεως, ΝοΒ 1978.1.3· Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα (-Νίκα), ΚΠολΔ Ι, (2000) 71 αρ. 2.

⁴⁶⁴ Μπαλής, ΓενΑρχ⁸, §74, σ. 206· Σημαντήρας, ΓενΑρχ⁴, αρ. 871· Απ. Γεωργιάδης, ΓενΑρχ⁵, §40 αρ. 106· Καραλής, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου¹, άρθρ. 184 αρ. 3· Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου), ΔΔικαιοπραξ, §59 αρ.2· Χριστοδούλου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 141 αρ. 7 επ· Αυγουστιανάκης, Το δικαίωμα..., σ. 106· ο ίδιος, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 184 αρ. 19. Πρβλ. Brox/Walker, BGBAllgT⁴³, §18 αρ. 38.

αντίθετα προς τον γάμο, όπου οι σύζυγοι έχουν στενά περιθώρια αυτορρύθμισης, στο σύμφωνο συμβίωσης τα περιθώρια αυτά είναι σημαντικά ευρύτερα, ιδίως ως προς τις μη προσωπικές και κληρονομικές σχέσεις τους (βλ. άρθρα 5 παρ. 2, 7 παρ. 3 και 8 εδ. β'). Φαίνεται έτσι ιδιαίτερα πιθανή η εμφιλοχώρηση ελαττωμάτων βούλησης κατά την σύναψη αυτοτελών συμφωνιών των συντρόφων, η διατήρηση των οποίων, αν αρνηθεί κάποιος τη δυνατότητα ακύρωσής τους, να παρίσταται εξαιρετικά ανεπιεικής. Άλλωστε, επιστρέφοντας στην περίπτωση του γάμου, δεν αμφισβητείται ότι για την κατάρτιση της (παρεπόμενης) σύμβασης κοινοκτημοσύνης από τους συζύγους, εφαρμόζονται οι γενικές διατάξεις για την ακυρότητα και ακυρωσία⁴⁶⁵, αφήνοντας ασφαλώς ανεπηρέαστη την εγκυρότητα του γάμου. Οι παραπάνω διαπιστώσεις επιτρέπουν τη διατύπωση της γνώμης ότι, όταν το ελάττωμα βούλησης που εμφιλοχωρεί επηρεάζει διαιρετό μέρος της δικαιοπραξίας του συμφώνου συμβίωσης που αποτέλεσε ή θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο αυτορρύθμισης από τους συντρόφους (λ.χ. συνδρομή πλάνης ως προς τις έννομες συνέπειες της παραίτησης από το δικαίωμα διατροφής μετά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης), τότε είναι δυνατή η εκτίμηση του συγκεκριμένου όρου ως ακυρώσιμου με την κατάλληλη εφαρμογή των γενικών διατάξεων (ΑΚ 140 επ.)⁴⁶⁶ σε συνδυασμό με την ΑΚ 181. Δεν μπορεί ωστόσο στην προκειμένη περίπτωση να λειτουργήσει η εξαίρεση του ερμηνευτικού κανόνα της ΑΚ 181, δηλαδή η επέκταση της μερικής ακυρωσίας σε όλη τη δικαιοπραξία, καθώς τούτη η ερμηνευτική εκδοχή θα αντιστρατευόταν το γράμμα και τον σκοπό των ΑΚ 1374 και ΑΚ 1375. Έτσι, είναι δυνατή υπό τις παραπάνω προϋποθέσεις η μερική ακύρωση της δικαιοπραξίας του συμφώνου συμβίωσης, χωρίς ασφαλώς να ανατρέπεται η ίδια η έννομη σχέση, αλλά απλώς να καταργείται ο ακυρώσιμος όρος αναδρομικά (ΑΚ 181). Το κενό που θα προκύπτει από την ακύρωση του μέρους θα μπορεί να αναπληρωθεί από τον ενδοτικού δικαίου κανόνα⁴⁶⁷, ο οποίος είχε αποκλειστεί από την ελαττωματική συμφωνία των συντρόφων.

⁴⁶⁵ Αντί πολλών βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 251 επ.: *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §14 αρ.6 επ.

⁴⁶⁶ Δεν θα πρέπει να αποκλειστεί εκ προοιμίου η ανόρθωση ζημίας κατά τις ΑΚ 145, ειδικά για τις περιπτώσεις που η πλάνη αναφέρεται σε ειδικές περιουσιακές συμφωνίες των μερών, με την επιφύλαξη όμως των ΑΚ 1400 επ. που καταρχήν εφαρμόζονται ανάλογα.

⁴⁶⁷ Βλ. ανωτ. §11.ΙΙΙ.Β.

§13. Η αγωγή ακύρωσης του άκυρου και του ακυρώσιμου συμφώνου συμβίωσης

I. Η νομική φύση της αγωγής ακύρωσης και της απόφασης που ακυρώνει το σύμφωνο συμβίωσης

Σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 1 του Ν. 4356/2015: «*Η κατά το προηγούμενο άρθρο ακυρότητα κηρύσσεται με αμετάκλητη δικαστική απόφαση. Την αγωγή ασκεί, εκτός από τα μέρη, και όποιος προβάλλει έννομο συμφέρον οικογενειακής φύσης, καθώς και ο εισαγγελέας αυτεπαγγέλτως, αν το σύμφωνο αντίκειται στη δημόσια τάξη.*». Σε σχέση με το ακυρώσιμο σύμφωνο συμβίωσης, όπως αναφέρθηκε, το άρθρο 3 παρ. 2 προβλέπει την ανάλογη εφαρμογή των διατάξεων για τον ακυρώσιμο γάμο.

Ο διαπλαστικός χαρακτήρας της αγωγής και της απόφασης που ακυρώνει το σύμφωνο συμβίωσης κατά την παραπάνω διάταξη εξαγγέλλεται στη συνοδευτική ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015⁴⁶⁸. Με αυτήν τη ρητή αναφορά φαίνεται ότι ο νομοθέτης επεδίωξε να τερματίσει τη διχογνωμία που εξακολουθεί να απασχολεί στην περίπτωση του άκυρου γάμου⁴⁶⁹ σε σχέση με τον αναγνωριστικό ή διαπλαστικό χαρακτήρα της αγωγής και της απόφασης ακύρωσης, αποφεύγοντας την επέκτασή της και στο πεδίο του άκυρου συμφώνου. Πράγματι, ο αποδιδόμενος με την ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015 διαπλαστικός χαρακτήρας της αγωγής και της απόφασης ακύρωσης είναι ορθός, καθώς με τη δικαστική απόφαση απαγγέλλεται η νομική μεταβολή στην οποία κατευθύνεται το δικαίωμα του άρθρου 3 παρ. 1. Διαπλάθεται έτσι νέα έννομη κατάσταση, η οποία συνίσταται στην (καταρχήν) αναδρομική άρση των αποτελεσμάτων της έννομης

⁴⁶⁸ ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015, υπό Β, άρθρο 3.

⁴⁶⁹ Για τη γνώμη που εκτιμά την αγωγή και την δικαστική απόφαση ακύρωσης του άκυρου γάμου ως διαπλαστική βλ. *Μιχαηλίδη-Νουάρο*, ΟικογΔ², σ. 69-70· *Σταθόπουλο*, ΝοΒ 1978.1.2· *Μητσόπουλο*, Η αναγνωριστική αγωγή κατά το ελληνικόν δικονομικόν δίκαιον, 1947 (ανατ. 1989), σ. 128-129, σημ. 8· *Νίκα*, ΠολΔ² I, §38 αρ. 4 και 8· *Δεληγιάννη*, ΟικογΔ, I, §114 σ. 202· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 121· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 60· *Κεραμεύς/Κονδύλης/Νίκας (-Ποδηματά)*, ΚΠολΔ II (2000), 613 αρ.5-6· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 153· *Σακελλαροπούλου-Παρισάκη*, Η προστασία..., σ. 42 και σημ. 13· *Καστανίδη*, Αρνητική αναγνωριστική..., σ. 67, σημ. 17 και ιδίως σ. 152, σημ. 37. Βλ. και *Λαδά*, Η ακυρότης..., σ. 233. ΑΠ 567/1953, Θεμ. 1954.26· Εφαθ 1519/1962, ΕΕΝ 1964.666 και τις πιο πρόσφατες ΠΠρΑθ 1027/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠρΑθ 1490/2011, ΝοΒ 2011/2128· ΠΠρΑθ 6130/2011 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ («*Ακυρώνει...*»). Για τη γνώμη που εκτιμά ως αναγνωριστική την αγωγή και την απόφαση ακύρωσης του άκυρου γάμου, αλλά ως διαπλαστική του ακυρώσιμου βλ. *Μπαλή*, ΟικογΔ², §31, σ. 49· *Ράμμο*, ΕρμΑΚ, άρθρ. 1376 αρ. 13-15· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, I, σ. 99· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², § 6 αρ.30-31 και αρ.81· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1376 αρ. 4-5. ΟΛΑΠ 1810/1986, ΝοΒ 1987.1613· ΑΠ 1877/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· Εφαθ 3463/1981, Αρμ 1982.811· Εφαθ 3446/2008, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· Εφαθ 1757/1975, ΝοΒ 1975.1183· ΠΠρΑθ 1328/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠρΑθ 1799/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠρΑθ 2772/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠρΘεσσαλ 13240/2001, Αρμ 2001.1489 («*Κηρύσσει...*»).

σχέσης⁴⁷⁰. Η αντίθετη γνώμη που είχε διατυπωθεί στην περίπτωση της ακύρωσης του άκυρου γάμου, η οποία εκτιμούσε ότι η σχετική αγωγή και η δικαστική απόφαση έχουν αναγνωριστικό χαρακτήρα, με το επιχείρημα ότι με την τελευταία απλώς διαπιστώνεται και απαγγέλλεται η ήδη από τον χρόνο τέλεσης του γάμου ακυρότητα, δεν φαίνεται πειστική. Τούτο, διότι δεν συμβιβάζεται ούτε με την παραδοχή ότι η ακύρωση άκυρου γάμου/συμφώνου συμβίωσης αποτελεί ουσιαστικό δικαίωμα, ούτε με το μη αυτοδίκαιο χαρακτήρα της ακυρότητας και την πλήρη παραγωγή έννομων αποτελεσμάτων μέχρι την αμετάκλητη ακύρωση. Εξάλλου, η νομοθετική επιλογή της έκδοσης διαπλαστικής δικαστικής απόφασης που ακυρώνει το άκυρο σύμφωνο συμβίωσης δεν υπαγορευόταν τόσο για λόγους δογματικής αναγκαιότητας, αλλά περισσότερο επειδή αξιολογείται ως σημαντική η αποφυγή της νομικής αβεβαιότητας ως προς την οικογενειακή έννομη σχέση⁴⁷¹.

II. Ζητήματα δικονομικού δικαίου με έμφαση στη νομιμοποίηση και στο έννομο συμφέρον

Τα δικονομικού δικαίου ζητήματα που εγείρονται στο πλαίσιο της αγωγής ακύρωσης του άκυρου και ακυρώσιμου συμφώνου συμβίωσης αποτελούν πλέον αντικείμενο ρύθμισης του ΚΠολΔ, ο οποίος συμπληρώνει τις διατάξεις του άρθρου 3 του Ν. 4356/2015. Με τον Ν. 4335/2015, ο ΚΠολΔ υπέστη ριζικές τροποποιήσεις. Ιδίως το τέταρτο κεφάλαιο, στο οποίο στεγάζονται οι «ειδικές διαδικασίες», αναδιαρθρώθηκε πλήρως⁴⁷². Οι διατάξεις για τις διαφορές από την οικογένεια, τον γάμο και την ελεύθερη συμβίωση ειδικότερα κατατάσσονται συστηματικά στο Κεφάλαιο Β' (άρθρα 592-613). Όπως προβλέπεται στην ΚΠολΔ 592, «*Κατά την ειδική διαδικασία των οικογενειακών διαφορών δικάζονται οι γαμικές διαφορές, οι διαφορές από την ελεύθερη συμβίωση ...*», και στην παρ. 1 ορίζεται ότι «*1. Οι γαμικές διαφορές αφορούν: α) το διαζύγιο, β) την ακύρωση γάμου, γ) την αναγνώριση της ύπαρξης ή της ανυπαρξίας γάμου, δ) τις σχέσεις των συζύγων κατά τη διάρκεια του γάμου οι οποίες*

⁴⁷⁰ Η δικαστική απόφαση που απορρίπτει τη διαπλαστική αγωγή έχει αναγνωριστικό χαρακτήρα. Έτσι Νίκας, ΠολΔ² I, § 38 αρ. 9, σημ. 46· Κεραμής/Κονδύλης/Νίκας (-Ποδηματά), ΚΠολΔ II (2000), 613 αρ.7, 618 αρ. 3.

⁴⁷¹ Βλ. Σταθόπουλο, ΝοΒ 1978.1.3 και 4· Διαμαντόπουλο, Οι διαπλαστικές αποφάσεις κατά τον ΚΠολΔ, ΕλλΔνη 2011.628.631-632.

⁴⁷² Σχετικά με την αναμόρφωση του ΚΠολΔ με τον Ν. 4335/2015 και ιδίως των διατάξεων των ειδικών διαδικασιών βλ. ενδ. Ποδηματά, ΧρΙΔ 2015.641=Τιμ. Τόμ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, σ. 419· Πανταζόπουλο, Οι νομοθετικές τροποποιήσεις του ν. 4335/2015 στις δίκες των ειδικών διαδικασιών (άρθρα 591 επ. ΚΠολΔ) ΕλλΔνη 2016.658· Γιαννόπουλο, Οι ειδικές διαδικασίες του ΚΠολΔ μετά το ν. 4335/2015, ΕΠολΔ 2015.453.473· Μούζουρα, Οι γενικές διατάξεις των ειδικών διαδικασιών-Οι διαφορές από την οικογένεια, τον γάμο και την ελεύθερη συμβίωση-Περιουσιακές Διαφορές, ΕλλΔνη 2016.78· Τιμαγένη, Διαφορές από την οικογένεια, τον γάμο και την ελεύθερη συμβίωση, ΕΠολΔ 2014.215.

πηγάζουν από αυτόν, εκτός από τις υπαγόμενες στην παράγραφο 3 του άρθρου αυτού. Στην ίδια κατηγορία εντάσσονται και οι διαφορές που προκύπτουν από το ν. 3719/2008 για την ελεύθερη συμβίωση⁴⁷³». Η αναφορά στον προηγούμενο νόμο δικαιολογείται ασφαλώς από το γεγονός ότι κατά τον χρόνο δημοσίευσης του Ν. 4335/2015 (ΦΕΚ Α΄ 23.7.2015) δεν είχε ακόμα εκδοθεί ο Ν. 4356/2015 για το σύμφωνο συμβίωσης (ΦΕΚ Α΄ 24.12.2015). Είναι ωστόσο αναμφίβολο⁴⁷⁴ ότι οι οικείες διατάξεις του ΚΠολΔ εφαρμόζονται και για το νέο σύμφωνο συμβίωσης.

Κατά την ΚΠολΔ 593 (παλαιά ΚΠολΔ 609 και 620), η ακύρωση του άκυρου και του ακυρώσιμου συμφώνου συμβίωσης⁴⁷⁵ επέρχεται μόνο με την άσκηση αγωγής, κύριας ή παρεμπίπτουσας, αλλά και ανταγωγής⁴⁷⁶ και οπωσδήποτε όχι με ένσταση^{477,478, 479} η οποία εκδικάζεται ενώπιον του Μονομελούς Πρωτοδικείου (αναλ.

⁴⁷³ Για την κριτική ως προς τη συστηματική ένταξη της διάταξης για το σύμφωνο συμβίωσης σε *Ποδηματά*, ΧρΙΔ 2015.641.645-646. Βλ. και *Γιαννόπουλο*, ΕΠολΔ 2015.453.476-477. Μπορεί να παρατηρηθεί επιπλέον ότι ενώ υπό τον Ν. 3719/2008 η πρακτική σημασία των εν λόγω διατάξεων ήταν περιορισμένη, δεδομένου και του αυτοδίκαιου, κατά την ορθότερη γνώμη, χαρακτήρα της ακυρότητας, πλέον υπό τον Ν. 4356/2015 η συστηματική ένταξη στην παρ. 1 της ΚΠολΔ 592 των διαφορών μεταξύ των συντρόφων από το σύμφωνο συμβίωσης αποκτά ιδιαίτερη ερμηνευτική και πρακτική αξία.

⁴⁷⁴ *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §23 αρ. 5, (και σημ. 3). Αντιθ. *Μακρίδου/Απαλαγάκη/Διαμαντόπουλος*, Πολιτική Δικονομία, Θεωρία-Νομολογία-Υποδείγματα, 2016, σ. 15-16, όπου η γνώμη ότι οι διαφορές που απορρέουν από τα σύμφωνα συμβίωσης των ομόφυλων προσώπων δεν υπάγονται στην ειδική διαδικασία των ΚΠολΔ 592 επ. επειδή σε αυτήν αναφέρεται μόνον ο Ν. 3719/2008, και στον Ν. 4356/2015 δεν περιλήφθηκε σχετική ειδική πρόβλεψη.

⁴⁷⁵ Για τα αντίστοιχα δικονομικά ζητήματα στον γάμο βλ. *Δεληγιάννη*, ΟικογΔ, Ι, §115 σ. 203 επ.· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 133 επ.· *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1376 αρ. 6-8· *τον ίδιο*, ΟικογΔ², § 6 αρ. 25-29· *Τσαντίνη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1376 αρ.4-7. Βλ. και *Ποδηματά*, ΧρΙΔ 2015.641.648.

⁴⁷⁶ Βλ. αντίστοιχα στον γάμο ΕφΑθ 2969/1970, Αρμ 1971.228. Έτσι και *Δεληγιάννης*, ΟικογΔ, Ι, §115 σ. 205· *Κουκιάδης*, Νομολογία οικογενειακού δικαίου, Αρμ 1971.72.74. Μπορούν, συνεπώς, να εκφραστούν αντιρρήσεις ως προς την ορθότητα της κρίσης της ΔΠρΗρακλ 1161/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, η οποία στο πλαίσιο ελέγχου προσφυγής δικαιούχου σύνταξης λόγω χηρείας ήλεγξε παρεμπιπτότως, κατά το άρθρο 3 του ΚωδΔιοικΔικ (Ν. 2717/1999), το κύρος του γάμου του με τη θανούσα σύζυγό του, συνταξιούχο του ΙΚΑ, τον οποίο έκρινε (χωρίς απόφαση πολιτικού δικαστηρίου) ως άκυρο κατά την ΑΚ 131 παρ. 1 και την ΑΚ 179. Πρβλ. ΣτΕ 1751/1990, ΕλλΔνη 1991.854.

⁴⁷⁷ Για τη νομοθετική δικαιολόγηση του αποκλεισμού προβολής του σχετικού ισχυρισμού με ένσταση βλ. αντί άλλων *Δεληγιάννη*, ΟικογΔ, Ι, §115 σ. 204· *Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα (-Ποδηματά)*, ΚΠολΔ ΙΙ (2000) 609 αρ.1-3 και 620 αρ.1-2.

⁴⁷⁸ Εξάλλου, κατ' ανάλογη εφαρμογή της ΚΠολΔ 600 (παλαιά ΚΠολΔ 610) πρέπει να γίνει επίσης δεκτό ότι αν η διάγνωση διαφοράς εξαρτάται ολικά ή εν μέρει από την ύπαρξη ή ανυπαρξία ή από την ακύρωση του συμφώνου συμβίωσης, το δικαστήριο θα αναβάλλει υποχρεωτικά τη συζήτηση επί του κύριου ζητήματος, ύστερα από αίτηση των διαδίκων ή και αυτεπαγγέλτως, μέχρι την έκδοση αμετάκλητης απόφασης επί της σχετικής αγωγής. Αν η τελευταία δεν έχει ασκηθεί ακόμα, το δικαστήριο θα τάξει προθεσμία για την άσκησή της, η οποία αν παρέλθει άπρακτη θα προχωρήσει η συζήτηση επί του κύριου ζητήματος και ο σχετικός ισχυρισμός θεωρείται ότι δεν έχει προβληθεί. Βλ. ενδ. *Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα (-Ποδηματά)*, ΚΠολΔ ΙΙ (2000) 610 αρ. 4. Πρβλ. *Π. Κορνηλάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, άρθρ. 1785 αρ. 5. ΠΠρΑθ 7318/1985, ΕλλΔνη 1987.1356.

⁴⁷⁹ Στο πλαίσιο του γάμου, πριν τη μεταρρύθμιση του ΑΚ, υποστηριζόταν η γνώμη (βλ. ΑΚ 1377 που καταργήθηκε με την ΕισΝΚΠολΔ 53) ότι είναι επιτρεπτή η άσκηση κύριας παρέμβασης στη δίκη που διανοίγεται με την αγωγή ακύρωσης, αλλά όχι και η άσκηση πρόσθετης παρέμβασης (*Ράμμος*, ΕρμΑΚ 1377 αρ. 3-4). Η ίδια γνώμη υιοθετήθηκε και μεταγενέστερα (*Απ. Γεωργιάδης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1376 αρ. 6· *Τσαντίνης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1376 αρ. 4). Διαφορετικά

ΚΠολΔ 17 περ. 1) του τόπου γενικής δωσιδικίας του εναγόμενου (ΚΠολΔ 22) ή της συντρέχουσας δωσιδικίας του τόπου της τελευταίας κοινής διαμονής των συντρόφων (αναλ. ΚΠολΔ 39)⁴⁸⁰. Τα ζητήματα διεθνούς δωσιδικίας αντιμετωπίζονται με την εφαρμογή των ΚΠολΔ 601 (παλαιά ΚΠολΔ 612) και 605 (παλαιά ΚΠολΔ 611), καθόσον ο Κανονισμός 2201/2003 εξαιρεί από το αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής του τις εναλλακτικές μορφές συμβίωσης και περιορίζεται στον γάμο (άρθρο 1 παρ. 1 περ. α').

Στο πλαίσιο των διαδικαστικών προϋποθέσεων της δίκης για την ακύρωση του συμφώνου συμβίωσης αναφέρονται ιδιαίτερα ζητήματα ως προς την ενεργητική και παθητική νομιμοποίηση αλλά και ως προς το έννομο συμφέρον. Οι ρίζες των ζητημάτων αυτών ανατρέχουν στην αντίστοιχη αγωγή ακύρωσης του γάμου, όπως άλλωστε διαφαίνεται από τις σκέψεις της ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015. Προκύπτει έτσι ότι ο νομοθέτης «παρενέβη» στον επιστημονικό διάλογο που αναπτύχθηκε στο πεδίο του γάμου, επιχειρώντας να επιλύσει μέσω του Ν. 4356/2015 χρονίζοντες προβληματισμούς στη θεωρία και στη νομολογία.

Συγκεκριμένα, όπως στον άκυρο γάμο (ΑΚ 1378 παρ. 1)⁴⁸¹ έτσι και στο άκυρο σύμφωνο συμβίωσης (άρθρο 3 παρ. 1 β')⁴⁸² νομιμοποιείται ενεργητικά στην άσκηση της αγωγής οποιοσδήποτε από τους συντρόφους⁴⁸³ και αντίστοιχα νομιμοποιείται παθητικά ο άλλος σύντροφος. Καθώς η αγωγή ακύρωσης του συμφώνου συμβίωσης,

---

έκρινε η ΠΠρΑθ 1328/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, η οποία δέχθηκε ως νόμιμη την πρόσθετη παρέμβαση του ανήλικου τέκνου που ασκήθηκε από κοινού από τους ασκούντες τη γονική μέριμνα γονείς του, και υπέρ αυτών, καθώς εκείνοι τέλεσαν άκυρο γάμο λόγω διγαμίας του ενός, την ακύρωση του οποίου (ΑΚ 1354, 1376 και 1378) ζητούσε με αγωγή της η πρώτη σύζυγος του δίγαμου γονέα. Ακολούθως όμως το δικαστήριο την απέρριψε ουσία, κάνοντας ταυτόχρονα δεκτή την αγωγή, επισημαίνοντας ότι το ανήλικο τέκνο των εναγόμενων διατηρεί την ιδιότητα του τέκνου γεννημένου σε γάμο κατά την ΑΚ 1382. Ενόψει των ανωτέρω, σωστό φαίνεται να γίνει δεκτό στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης ότι είναι επιτρεπτή η πρόσθετη παρέμβαση (ΚΠολΔ 80 και ΚΠολΔ 591 παρ. 1 β') στη δίκη της ακύρωσης, εφόσον δικαιολογείται οικογενειακό έννομο συμφέρον (λ.χ. κληρονομικό έννομο συμφέρον), αλλά όχι κύρια παρέμβαση, καθώς στο πλαίσιο άσκησης του διαπλαστικού δικαιώματος της αγωγής ακύρωσης δεν νοείται αντιποίηση εν όλω ή εν μέρει του αντικειμένου της δίκης (ΚΠολΔ 79 παρ. 1). Βλ. *Νίκα*, ΠολΔ, I, §28 αρ.6· *Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα (-Νίκας)*, ΚΠολΔ I (2000) 79 αρ. 6. Αλλιώς, *Αυγουστιανάκης*, Το δικαίωμα..., σ. 91· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 154-155 αρ. 7 και 55.

⁴⁸⁰ Βλ. ανωτ. §10.

⁴⁸¹ Για την ενεργητική και παθητική νομιμοποίηση των συζύγων βλ. *Δεληγιάννη*, ΟικογΔ, I, §107 σ. 182-183· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, I, σ. 101· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, σ. 122· *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1377-1379 αρ. 2-6 και 14· *τον ίδιο*, ΟικογΔ², § 6 αρ. 33· *Τσαντίνη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1378 αρ. 1-2. ΑΠ 252/1962, ΝοΒ 1962.907· ΕφΑθ 9947/1988, ΕλλΔνη 1989.1180· ΠΠρΑθ 1799/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁴⁸² *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, II, σ. 565· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §22 αρ. 34· *Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 2016.650.653· *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 31.

⁴⁸³ Ο δικαστικός πληρεξούσιος που ασκεί την αγωγή πρέπει είναι εφοδιασμένος με την ειδική πληρεξουσιότητα της ΚΠολΔ 98 περ. α'. Έτσι και στον γάμο, η ΑΚ 1379 αναφέρεται κατά την επικρατέστερη ερμηνεία σε δικαστικό πληρεξούσιο και όχι σε νόμιμο αντιπρόσωπο. Βλ. σχετ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 126-127· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §6 αρ. 33, σημ. 27.

όπως και του γάμου, μπορεί να ασκηθεί και μετά τη λύση του είτε με δικαιοπραξία είτε με θάνατο⁴⁸⁴ στην τελευταία περίπτωση, όπου ο σύντροφος έχει ήδη αποβιώσει, η αγωγή θα στρέφεται κατά των κληρονόμων του, άλλως απορρίπτεται ως απαράδεκτη κατά την ΚΠολΔ 603 παρ. 1. Η διάταξη αυτή εισάγει περίπτωση αναγκαίας ομοδικίας μεταξύ τους (ΚΠολΔ 76 παρ. 1 «...ή όταν οι ομόδικοι μόνο από κοινού μπορούν να ασκήσουν αγωγή ή να εναχθούν ...»)⁴⁸⁵. Ο ενεργητικά νομιμοποιούμενος σύντροφος, επιδιώκοντας την ακύρωση του συμφώνου συμβίωσης, δεν απαιτείται να επικαλεστεί ιδιαίτερο έννομο συμφέρον πέραν του προβλεπόμενου με την ΚΠολΔ 68, ιδίως στην περίπτωση που κατά τον χρόνο συζήτησης της αγωγής (οπότε και ερευνάται το έννομο συμφέρον⁴⁸⁶), το σύμφωνο συμβίωσης δεν έχει λυθεί ούτε με θάνατο του ενός, αλλά ούτε με κάποιον από τους τρόπους που προβλέπονται στο άρθρο 7 παρ. 1 του Ν. 4356/2015. Συντρέχει ωστόσο λόγος ιδιαίτερης θεμελίωσης της συνδρομής του έννομου συμφέροντος για την ακύρωση του συμφώνου, όταν έχει ήδη μεσολαβήσει η λύση του. Τέτοια περίπτωση μάλλον θα συντρέχει, όταν τα μέρη δεν απέκλιναν από την ενδοτικού δικαίου ρύθμιση του άρθρου 7 παρ. 3 του Ν. 4356/2015 και δεν παραιτήθηκαν από το δικαίωμα διατροφής για τον μετά τη λύση του συμφώνου χρόνο, οπότε και θα παραμένει το έννομο συμφέρον για την (αναδρομική) ακύρωση του συμφώνου⁴⁸⁷ στο μέρος που επιθυμεί να αποδεσμευτεί και από αυτήν την υποχρέωση. Εξάλλου, όπως εξηγήθηκε και προηγουμένως, η ακυρότητα στο σύμφωνο συμβίωσης διαμορφώνεται ως απόλυτη, με αποτέλεσμα να μπορεί να την επικαλεστεί και να ασκήσει τη σχετική αγωγή και ο σύντροφος που συνδέεται με τον λόγο ακυρότητας και ανεξάρτητα από την υποκειμενική του στάση (γνώση ή άγνοια του ελαττώματος κ.ο.κ.), με την επιφύλαξη της ΑΚ 281. Σημαντικό είναι να τονιστεί ότι ικανότητα δικαστικής παράστασης στη σχετική δίκη έχουν και τα πρόσωπα που τελούν σε

⁴⁸⁴ Έτσι και στον γάμο, βλ. ενδ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 121-122 και 133 σημ. 1· *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1376 αρ. 3· *τον ίδιο*, ΟικογΔ², §6 αρ. 28. ΑΠ 1877/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1305/1993, ΕλλΔνη 1995.126· ΑΠ 1263/1989, ΕΕΝ 1990.498· ΑΠ 1258/1986, ΕΕΝ 1987. 454· ΑΠ 1474/1990, ΕΕΝ 1991.629· ΕφΑθ 5169/1990, ΕλλΔνη 1992.155· ΠΠρΑθ 1364/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Βλ. και παλαιότερη ΑΠ 618/1960, ΝοΒ 1961. 589. Αντιθ. *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 175 επ., η οποία αξιολογεί ως δογματικά ανακόλουθη την ακύρωση του γάμου μετά τον θάνατο και προτείνει για την περίπτωση αυτή τη *de lege ferenda* κατάργηση του δικαιώματος ακύρωσης, αντίστοιχα προς το γερμανικό δίκαιο [§§ 1315 παρ. 2 (2), §§1317 παρ. 3 BGB]. Έτσι και στο γερμανικό σύμφωνο (eLPart) κατά την §15 παρ. 4 LPartG, που παραπέμπει στην ανάλογη εφαρμογή της §§ 1317 BGB.

⁴⁸⁵ Βλ. για τον γάμο ΟΛΑΠ 1043/1976 ΝοΒ 1977.503· ΕφΑθ 9947/1998 ΕλλΔνη 1999.1180· ΕφΑθ 5629/1989 ΕλλΔνη 1992.154· ΕφΑθ 1464/1986, ΕλλΔνη 1986.533· ΠΠρΑθ 1799/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁴⁸⁶ Αντί πολλών *Νίκας*, ΠολΔ² Ι, §24 αρ.8.

⁴⁸⁷ Το ίδιο ισχύει και για την περίπτωση του ακυρώσιμου συμφώνου. Έτσι *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 565· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §22 αρ. 38.

επικουρική δικαστική συμπαράσταση σύμφωνα με την ΚΠολΔ 594 (παλαιές ΚΠολΔ 598 και 614). Δεν απαιτείται συνεπώς πλήρης δικαιοπρακτική ικανότητα (άρθρο 2 παρ.1), όπως για την κατάρτιση του συμφώνου. Σε περίπτωση στερητικής δικαστικής συμπαράστασης την αγωγή ασκεί ο δικαστικός συμπαραστάτης με άδεια του εποπτικού συμβουλίου (ΑΚ 1682 εδ. α' και 1621 παρ. 1 εδ. α')⁴⁸⁸.

Δικαίωμα να ζητήσει την ακύρωση του άκυρου συμφώνου συμβίωσης έχει, όπως και στον άκυρο γάμο (ΑΚ 1378 περ. 1), πέραν των μερών και κάθε πρόσωπο που προβάλλει έννομο συμφέρον οικογενειακής φύσης καθώς και ο Εισαγγελέας, εφόσον το σύμφωνο αντίκειται στη δημόσια τάξη σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 1 εδ. β' του Ν. 4356/2015⁴⁸⁹. Στις περιπτώσεις αυτές, παθητικά νομιμοποιούμενοι είναι και οι δύο σύντροφοι, ενώ αν ο ένας έχει αποβιώσει, η αγωγή στρέφεται κατά των κληρονόμων του, όπως ορίζεται με την ΚΠολΔ 603 παρ. 2, όπου και πάλι εισάγεται περίπτωση αναγκαίας ομοδικίας τόσο μεταξύ των συντρόφων όσο και μεταξύ του ενός συντρόφου και των κληρονόμων του άλλου που απεβίωσε (ΚΠολΔ 76)⁴⁹⁰. Η νομιμοποίηση του τρίτου στην άσκηση της αγωγής ακύρωσης συνδέεται αναπόσπαστα με την επίκληση *οικογενειακού* έννομου συμφέροντος (άρθρο 3 παρ. 1 β'). Ανατρέχοντας στις διατάξεις για τον άκυρο γάμο, η ΑΚ 1378 περ. 1, ορίζοντας ότι «η αγωγή για ακύρωση του γάμου μπορεί να ασκηθεί ... και από οποιονδήποτε έχει έννομο συμφέρον», επέτρεψε την υποστήριξη διαφορετικών απόψεων στη θεωρία και νομολογία⁴⁹¹, σύμφωνα με τις

⁴⁸⁸ Για την αγωγή ακύρωσης του γάμου από τον δικαστικό συμπαραστάτη, βλ. *Παντελίδου*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1619-1623 αρ. 29·*Ρούσσο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1621 αρ. 24· *Αγγ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1676 αρ. 18.

⁴⁸⁹ Βλ. και *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, II, σ. 565· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §22 αρ.34·*Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 2016.650.653-654·*Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 31-32.

⁴⁹⁰ Πρβλ. ΑΠ 1305/1993, ΕλλΔνη 1995.126· ΕφΑθ 3446/2008, ΕλλΔνη 2008.1480· ΠΠρΑθ 1799/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁴⁹¹ Για την παρουσίαση των απόψεων σε σχέση με το ειδικό έννομο συμφέρον του τρίτου για την άσκηση της αγωγής ακύρωσης του γάμου βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1377-1379 αρ. 7-9, μ.π.π. σε παλαιότερη νομολογία και θεωρία· *τον ίδιο*, ΟικογΔ², §6 αρ. 34 επ., όπου συντάσσεται με τη γνώμη που προϋποθέτει δικαιολόγηση οικογενειακού έννομου συμφέροντος για την αγωγή ακύρωσης από τρίτο. Έτσι και η κρατούσα στη θεωρία γνώμη βλ. *Μπαλή*, Ο γάμος των ανηλικών περιορισμένης δικαιοπρακτικής ικανότητας και η ακυρότης αυτού, ΝοΒ 1955.817.821· *Μιχαηλίδη-Νουάρο*, ΟικογΔ², σ. 68·*Δεληγιάννη*, ΟικογΔ, I, §107 σ. 183·*Κουμάντο*, ΟικογΔ, I, σ. 100, 101-102·*Δασκαρόλη*, Παραδόσεις, I, σ. 131-132·*Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 60·*Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 123·*Σακελλαροπούλου-Παρισάκη*, Η προστασία..., σ. 73· Βλ. και *Καστανίδη*, Αρνητική αναγνωριστική..., σ. 152-153, σημ. 38-40. Από τη νομολογία: για το οικογενειακό έννομο συμφέρον βλ. ΑΠ 1877/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1305/1993, ΕλλΔνη 1995.126· ΕφΘεσσαλ 1056/1975, Αρμ 1976.754· ΕφΑθ 180/1978, 576· ΠΠρΑθ 1799/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠρΑθ 141/2013, ΝοΒ 2013.722. ΑΠ 1263/1989, ΕΕΝ 1990.498. Πρβλ. ΑΠ 138/1980, ΝοΒ 1980.1453 που δεν αναγνωρίζει έννομο συμφέρον στον σύζυγο του πρώτου γάμου, οποίος είχε ήδη λυθεί αμετάκλητα (αλλιώς ΠΠρΑθ 1799/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ). Για τη θέση ότι αρκεί το περιουσιακό έννομο συμφέρον ΕφΑθ 3463/2011, Αρμ 1982.811· ΠΠρΑθ 2772/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠρΑθ 1490/2011, ΝοΒ 2011.2128, (με σχόλιο *Νικολόπουλου*, σ. 2134).

οποίες άλλοτε αρκούσε η θεμελίωση αμιγώς περιουσιακού έννομου συμφέροντος, ενώ άλλοτε απαιτούνταν η προβολή έννομου συμφέροντος οικογενειακής φύσης είτε τούτο είχε μόνο ηθικό είτε μόνο περιουσιακό ή και μικτό χαρακτήρα⁴⁹². Στο πλαίσιο του Ν. 4356/2015, η επικράτηση του *οικογενειακού* έννομου συμφέροντος απηχεί την κρατούσα στον γάμο θέση της θεωρίας⁴⁹³, την οποία ενστερνίζεται η πιο πρόσφατη νομολογία⁴⁹⁴. Σύμφωνα με αυτήν, η ρητή μνεία του έννομου συμφέροντος στην ΑΚ 1378 περ. 1 υποδηλώνει, αφενός ότι το έννομο συμφέρον του τρίτου δεν είναι αυτονόητο, αφετέρου ότι τούτο θα πρέπει να ερμηνεύεται στενά υπό το πρίσμα της νομοθετικής στόχευσης προς προστασία του γάμου. Έτσι, *οικογενειακό* έννομο συμφέρον, ανεξάρτητα από τον ηθικό, περιουσιακό ή μικτό χαρακτήρα του, μπορούν να προβάλλουν πρόσωπα, τα οποία δεν θα πρέπει να είναι τελείως ξένα προς την οικογένεια του ενός ή του άλλου συζύγου και κατ' επέκταση του συντρόφου. Για τον ίδιο λόγο, η γνώμη αυτή απέκλεισε και την πλαγιαστική άσκηση της αγωγής ακύρωσης στο πλαίσιο του γάμου⁴⁹⁵, η οποία θα πρέπει να υιοθετηθεί αντίστοιχα και για την περίπτωση της αγωγής ακύρωσης του συμφώνου συμβίωσης.

Σε σχέση με την ενεργητική νομιμοποίηση του Εισαγγελέα⁴⁹⁶ για την άσκηση της αγωγής χρήσιμες είναι οι ακόλουθες παρατηρήσεις. Η σχετική πρόβλεψη (άρθρο 3 παρ. 1 εδ. β') επιβεβαιώνει το ενδιαφέρον της Πολιτείας για τη διαμόρφωση και λειτουργία υγιών οικογενειακών έννομων σχέσεων⁴⁹⁷. Ωστόσο, η νομιμοποίηση του Εισαγγελέα εξαντλεί τους τρόπους παρέμβασής της στην ίδρυση και λειτουργία τόσο του συμφώνου συμβίωσης όσο και του γάμου κατά την ΑΚ 1378 περ. 1 αντίστοιχα, με την έννοια ότι άλλα όργανα του Δημοσίου δεν δύνανται να ζητήσουν την ακύρωση του άκυρου γάμου (λ.χ. ασφαλιστικά ταμεία με αυτοτελή νομική προσωπικότητα)⁴⁹⁸.

⁴⁹² Εξάλλου, οι διαφορετικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις του εννόμου συμφέροντος στο πεδίο της αγωγής ακύρωσης του γάμου ευθύνονται ίσως για τη διατύπωση που εντοπίζεται στο άρθρο 3 εδ. α' του Ν. 3719/2008, όπου προβλέπεται η επίκληση της ακυρότητας του συμφώνου και από όποιον προβάλλει έννομο συμφέρον οικογενειακής ή περιουσιακής φύσης. Μάλιστα, στην ΑιτΕκθ του ίδιου νόμου αναφερόταν ως παράδειγμα τρίτου που δικαιολογεί περιουσιακό έννομο συμφέρον εκείνος που ζητά αποζημίωση από ασφαλιστική εταιρία. Τούτο ώθησε τη θεωρία σε ερμηνευτικό περιορισμό της διάταξης (βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, II, σ. 598· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 189 και σημ. 11· *τον ίδιο* σε *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 3, σ. 22· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 142). Αντίθετα, το προσχέδιο του νόμου ανέφερε «έννομο συμφέρον οικογενειακής ή κληρονομικής φύσης».

⁴⁹³ Βλ. ανωτ. σημ. 491.

⁴⁹⁴ ΑΠ 1877/2014, ό.π.: ΠΠρΑθ 1799/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠρΑθ 141/2013, ό.π.

⁴⁹⁵ Αντί πολλών *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 123-124· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², § 6 αρ.39.

⁴⁹⁶ Βλ. ΑΠ 955/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁴⁹⁷ Για τη σχετική νομοθετική δικαιολόγηση και στον γάμο βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1377-1379 αρ. 1.

⁴⁹⁸ ΤριμΔΠρΑθ, 9276/1993, ΕΔΚΑ 1994.561. Βλ. και κατωτ. §13.Π. για το έννομο συμφέρον στην άσκηση τριτανακοπής.

Εξάλλου, η παραπάνω δυνατότητα του Εισαγγελέα υφίσταται τους ακόλουθους περιορισμούς: (1) μπορεί να ζητηθεί η ακύρωση του άκυρου συμφώνου συμβίωσης μόνον εφόσον η εξακολούθηση της παραγωγής έννομων αποτελεσμάτων από αυτό αντίκειται στη δημόσια τάξη. Ο ίδιος περιορισμός εντοπίζεται και στο άρθρο 3 εδ. β' του προηγούμενου Ν. 3719/2008 και υιοθετούνταν ερμηνευτικά και στην περίπτωση του γάμου⁴⁹⁹. Έτσι, η δημόσια τάξη δεν αποτελεί ξεχωριστό λόγο ακυρότητας της δικαιοπραξίας του συμφώνου συμβίωσης, αλλά προσδιορίζει τα όρια της νομιμοποίησης του Εισαγγελέα στην άσκηση της αγωγής ακύρωσης στις περιπτώσεις προφανούς αντίθεσης του συμφώνου συμβίωσης στις δικαικές αξίες και αντιλήψεις της έννομης τάξης⁵⁰⁰. (2) μπορεί να ζητήσει την εν λόγω ακύρωση, εφόσον το σύμφωνο συμβίωσης εξακολουθεί να αναπτύσσει έννομα αποτελέσματα, δηλαδή δεν έχει ήδη λυθεί με κάποιον από τους προβλεπόμενους τρόπους⁵⁰¹.

Διαφορετικά από το άκυρο σύμφωνο συμβίωσης διαμορφώνεται η νομιμοποίηση στη δίκη για την ακύρωση του ακυρώσιμου συμφώνου συμβίωσης. Πράγματι, σύμφωνα με την ΑΚ 1378 παρ. 2, η οποία εφαρμόζεται αναλόγως στο σύμφωνο συμβίωσης κατά το άρθρο 3 παρ. 2 του Ν. 4356/2015, το πρόσωπο που νομιμοποιείται στην έγερση της σχετικής αγωγής είναι μόνον ο σύντροφος που πλανήθηκε (ή απατήθηκε με τους όρους της αναλόγως εφαρμοζόμενης ΑΚ 1374) ή απειλήθηκε, όχι όμως και οι κληρονόμοι του, την οποία και θα στρέψει κατά του άλλου συντρόφου. Μάλιστα, σύμφωνα με την ΚΠολΔ 596 εδ. α' (παλαιά ΚΠολΔ 604) σε περίπτωση θανάτου του ενός πριν την έκδοση αμετάκλητης απόφασης η δίκη καταργείται και δεν μπορεί κατόπιν βίαιης διακοπής της δίκης να συνεχιστεί από τους κληρονόμους, αντίθετα προς την περίπτωση του άκυρου συμφώνου (ΚΠολΔ 596 εδ. β')⁵⁰². Η παραπάνω διαφοροποίηση αναδεικνύει τον έντονα προσωποπαγή χαρακτήρα

⁴⁹⁹ Δεληγιάννης, ΟικογΔ, Ι, §107 σ. 184·Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 124, σημ. 9·Απ. Γεωργιάδης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1377-1379 αρ. 10· Τσαντίνης, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1378 αρ. 4.

⁵⁰⁰ Έτσι Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 565·Κοτζάμπαση, ΕλλΔνη 2016.650.654·Σαϊτάκης, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 32. Ομοίως υπό τον Ν. 3719/2008 Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁵, ΙΙ, σ. 598·Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα (-Παπαχρίστου), Το Σύμφωνο..., άρθρο 3, σ. 22· Χριστοδούλου, Δ 2009.346.353· Περάκη, Η εκτός γάμου..., σ. 142. Αλλιώς, Κουτσουράδης, ΕφΑΔ 2009.56.63 επ. ο οποίος εκλαμβάνει τη δημόσια τάξη ως αυτοτελή λόγο ακυρότητας.

⁵⁰¹ Βλ. κατωτ. στο 3^ο μέρος.

⁵⁰² Έτσι και για τον ακυρώσιμο γάμο Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 125·Ποδηματά, ΧρΙΔ 2015.641.650 (γενικά για την ΚΠολΔ 596). Αντιθ. (για τον ακυρώσιμο γάμο) Δεληγιάννης, ΟικογΔ, Ι, §113 σ. 199·Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §6 αρ. 81· ο ίδιος, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1377-1379 αρ. 11·ο ίδιος, ΚληρΔ², §19 αρ. 39· Ψούνη, ΚληρΔ⁵, ΙΙ, σ. 308.ΑΠ 1019/2003, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠρΑθ 1799/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠρΑθ 1490/2011, ΝοΒ 2011.2128. Σύμφωνος στην περίπτωση του ακυρώσιμου συμφώνου συμβίωσης ο Σαϊτάκης, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 35.

του δικαιώματος ακύρωσης ακυρώσιμου συμφώνου συμβίωσης (και αντίστοιχα του ακυρώσιμου γάμου), καθώς με την ΑΚ 1378 η νομιμοποίηση διαμορφώνεται ακόμα στενότερα σε σχέση με τη γενική διάταξη της ΑΚ 154 εδ. β⁵⁰³.

Ο ενάγων φέρει το βάρος επίκλησης και απόδειξης (ΚΠολΔ 338 παρ. 1) των πραγματικών περιστατικών που θεμελιώνουν τον κανόνα που επισύρει την ακυρότητα ή την ακυρωσία του συμφώνου συμβίωσης. Ιδιαίτερο ζήτημα απόδειξης, πάντως, ανέκυψε στην περίπτωση του άκυρου λόγω διγαμίας γάμου (ΑΚ 1354) σε σχέση με το αν ο ισχυρισμός ότι ο πρώτος γάμος έχει λυθεί ή ακυρωθεί αμετάκλητα κατά τον κρίσιμο χρόνο τέλεσης του δεύτερου γάμου αποτελεί ένσταση⁵⁰⁴, οπότε το βάρος απόδειξης επιφορτίζει τον εναγόμενο, ή άρνηση της βάσης της αγωγής⁵⁰⁵, οπότε ο ενάγων θα πρέπει επιπλέον να επικαλεστεί και να αποδείξει, πέραν της σύναψης του πρώτου γάμου, και το γεγονός της μη λύσης ή ακύρωσής του κατά την τέλεση του δεύτερου. Η μεταφορά του παραπάνω προβληματισμού στο πεδίο του άκυρου συμφώνου εξαιτίας συνδρομής στο πρόσωπο, έστω και ενός εκ των συντρόφων, του καλύματος από ύπαρξη άλλου γάμου ή συμφώνου συμβίωσης στο πλαίσιο της ρύθμισης του άρθρου 2 παρ. 2 περ. α' του Ν. 4356/2015 επιτρέπει τη διατύπωση της γνώμης ότι σε αγωγή ακύρωσης του άκυρου συμφώνου, λόγω του ως άνω ελαττώματος, ο ενάγων πρέπει να επικαλεστεί και αποδείξει το σύνολο των περιστατικών από τα οποία προκύπτει η ακυρότητα⁵⁰⁶. Με τη σκέψη αυτή, ο ενάγων δεν αρκεί να επικαλεστεί και αποδείξει τη σύναψη του πρώτου γάμου ή συμφώνου, διότι ο ισχυρισμός αυτός δεν αρκεί για τη θεμελίωση της ακυρότητας, αλλά οφείλει να αποδείξει και τη μη λύση ή αμετάκλητη ακύρωσή του κατά τον κρίσιμο χρόνο σύναψης του δεύτερου. Με τα δεδομένα αυτά, η επίκληση του εναγόμενου στη σχετική δίκη ότι ο χρονικά πρώτος γάμος ή το πρώτο σύμφωνο είχε λυθεί ή ακυρωθεί αμετάκλητα κατά τον κρίσιμο χρόνο αποτελεί άρνηση της βάσης της αγωγής, καθώς έτσι αμφισβητούνται τα θεμελιωτικά της αγωγής περιστατικά.

⁵⁰³ Για την τελευταία βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §40 αρ. 93· *Λαδά*, ΓενΑρχ, Π, § 48 αρ. 21· *Αυγουστιανάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 154-155 αρ. 48.

⁵⁰⁴ Έτσι *Απ. Γεωργιάδης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1378 αρ. 25· *Σταθόπουλος/Σταμπέλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1353-1354 αρ. 5. ΑΠ 1601/1981, ΝοΒ 1982.1059· ΠΠρΑθ 1027/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. ΠΠρΘεσσαλ 13240/2001, Αρμ 2001.1489 (με πρτ *Σιδέρη*, σ. 1491) που αξιολογεί ως άρνηση τον ισχυρισμό ότι ο πρώτος γάμος είναι ανυπόστατος.

⁵⁰⁵ Για τη δεύτερη αυτή γνώμη βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 134-135. ΕφΑθ 1893/1970, Αρμ 1970.1105· ΠΠρΑθ 2048/1975, ΕλλΔνη 1975.195.

⁵⁰⁶ Βλ. *Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα (-Νίκα)*, ΚΠολΔ Ι (2000) 70 αρ.13· *Ποδηματά*, Δεδικασμένο ΙΙ, σ. 86· *Καστανίδη*, Αρνητική αναγνωριστική., σ. 271-272 και σημ. 46-47, μ.π.π. σε νομολογία.

Επί των δικονομικών συνεπειών της απόφασης που ακυρώνει το σύμφωνο συμβίωσης⁵⁰⁷, εκτός από τη διαπλαστική της ενέργεια που από τη φύση της ισχύει έναντι παντός⁵⁰⁸, παράγεται και δεδικασμένο μετά το αμετάκλητο⁵⁰⁹, κατά την ΚΠολΔ 602 παρ. 1 περ. α' (παλαιά ΚΠολΔ 613). Σύμφωνα με αυτήν, αποτελούν δεδικασμένο που ισχύει υπέρ και εναντίον όλων, εφόσον δεν μπορούν να προσβληθούν με αναίρεση και αναψηλάφηση, αποφάσεις οι οποίες απαγγέλλουν μεταξύ άλλων και την ακύρωση γάμου (αντίστοιχα και συμφώνου συμβίωσης). Η ρύθμιση αυτή επεκτείνει το υποκειμενικό εύρος του δεδικασμένου⁵¹⁰ που παράγεται ως προς το αναγνωριστικό σκέλος του διατακτικού της αμετάκλητης απόφασης, καλύπτοντας δηλαδή τη διάγνωση της ύπαρξης του λόγου ακύρωσης και πέραν των ορίων που προσδιορίζουν οι γενικές διατάξεις του ΚΠολΔ 325-329 (erga omnes)⁵¹¹. Έτσι, τρίτα πρόσωπα που συνήθως θα συνδέονται με κάποια έννομη σχέση με τα αρχικώς διάδικα μέρη δεν μπορούν παραδεκτά να αμφισβητήσουν σε μεταγενέστερη δίκη τη συνδρομή του λόγου ακύρωσης⁵¹². Για τον ίδιο λόγο, οι τρίτοι δεν μπορούν να αμφισβητήσουν ούτε την αναγνωριστική απόφαση που έκρινε ότι το σύμφωνο είναι υπαρκτό και έγκυρο. Αντίστοιχα, το δεδικασμένο θα αναπτύξει και δεσμευτική προδικαστική λειτουργία και

⁵⁰⁷ Για τις αντίστοιχες δικονομικές συνέπειες της απόφασης επί της αγωγής ακύρωσης του γάμου βλ. *Δεληγιάννη*, ΟικογΔ, I, §119 σ. 210 επ.: *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 135· *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1376 αρ. 9-14· *τον ίδιο*, ΟικογΔ², § 6 αρ. 31, σημ. 25 και αρ. 82· *Τσαντίνη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1376 αρ.8-11.

⁵⁰⁸ Βλ. ενδ. *Νίκα*, ΠολΔ II, §100 αρ. 4-5· *Ποδηματά*, Δεδικασμένο I, σ. 48-49, σημ. 58.

⁵⁰⁹ Για τη νομοθετική ratio της απαιτούμενης αυξημένης δικονομικής ωριμότητας για την ανάπτυξη δεδικασμένου στο πεδίο του γάμου κατά παρέκκλιση από τον κανόνα της τελεσιδικίας (ΚΠολΔ 321) βλ. *Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα (-Ποδηματά)*, ΚΠολΔ II (2000), 613 αρ.1, η οποία αναγνωρίζει ειδικότερα ως δικαιολογικό λόγο της ρύθμισης τον αποκλεισμό αβεβαιότητας ως προς την προσωπική κατάσταση των συζύγων και την αποτροπή αφόρητων αποτελεσμάτων από την ευδοκίμηση έκτακτων ένδικων μέσων. Η ίδια νομοθετική στόχευση επαληθεύεται και στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης (άρθρο 3 παρ. 1 και 2 Ν. 4356/2015). Για να καταστεί η τελεσιδική απόφαση αμετάκλητη πρέπει να παρέλθει η εξάμηνη προθεσμία αναίρεσης και αναψηλάφησης, οι οποίες τρέχουν παράλληλα, με αφετηριακό σημείο την επίδοσή της (ΚΠολΔ 598, παλαιά ΚΠολΔ 605). Σε περίπτωση μη επίδοσης ισχύει η γενική διετής καταχρηστική προθεσμία από τη δημοσίευση της απόφασης (ΚΠολΔ 518 παρ. 2).

⁵¹⁰ Ειδικότερα, για τους λόγους που δικαιολογούν την επέκταση του δεδικασμένου έναντι όλων βλ. *Κονδύλη*, Το Δεδικασμένο κατά τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας², 2007, σ. 559.

⁵¹¹ Βλ. *Σταθόπουλο*, ΝοΒ 1978.1.4-5· *Νίκα*, ΠολΔ II, §100 αρ. 6-7· *Καλαβρό*, Περί του δεδικασμένου των κατά την διαδικασίαν των γαμικών διαφορών εκδιδόμενων αποφάσεων, Δ 1975.615.619, 624· *τον ίδιο*, Τα υποκειμενικά όρια των ενεργειών των διαπλαστικών αποφάσεων, Δ 1983.352.358· *Κονδύλη*, Δεδικασμένο..., σ. 233 επ., ιδίως σ. 240 επ.: *Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα (-Ποδηματά)*, ΚΠολΔ II (2000) 613 αρ.6-7· *Ποδηματά*, Δεδικασμένο I, σ. 48-49· *Διαμαντόπουλο*, ΕλλΔνη 2011.628.633, 639-640, 642 (για την απόφαση διάζυγιου)· *Σακελλαροπούλου-Παρισάκη*, Η προστασία..., σ. 47 επ.

⁵¹² *Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα (-Ποδηματά)*, ΚΠολΔ II (2000) 613 αρ.11· *Σακελλαροπούλου-Παρισάκη*, Η προστασία..., σ. 49-52. Προς την κατεύθυνση αυτή και *Μπέης*, ΠολΔικ, άρθρο 613, σ. 120. Βλ. όμως *Κονδύλη*, Δεδικασμένο..., σ. 561, ο οποίος αξιολογεί την επέκταση του δεδικασμένου ως αντικείμενη στο άρθρο 20 παρ. 1 του Συντ., άποψη η οποία ενόψει της τελολογίας του νόμου (ΣχΠολΔ IV σ. 192) δεν φαίνεται πειστική (για τον σχετικό αντίλογο βλ. *Νίκα*, ΠολΔ II, §97 αρ.28 και §100 αρ. 5· *Διαμαντόπουλο*, ΕλλΔνη 2011.628.642-644).

έναντι των τρίτων. Η αμετάκλητη δικαστική απόφαση που ακυρώνει το σύμφωνο συμβίωσης αναπτύσσει τα έννομα αποτελέσματά της αμέσως, χωρίς ασφαλώς να εξαρτάται από τον χρόνο της ληξιαρχικής καταχώρισης⁵¹³. Η εν λόγω απόφαση καταχωρίζεται ως μεταβολή στο ληξιαρχικό βιβλίο, παρότι τούτο δεν ορίζεται ρητά στο άρθρο 14 παρ. 1 του Ν. 344/1976, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 4 παρ.5 Ν. 4144/2013.

Το δεδικασμένο των αποφάσεων στις γαμικές διαφορές είχε απασχολήσει έντονα τη θεωρία⁵¹⁴ και τη νομολογία παλαιότερων δεκαετιών⁵¹⁵ ως προς το κατά πόσον μπορεί να καμφθεί με άσκηση τριτανακοπής κατά την ΚΠολΔ 586. Οι απόψεις που διατυπώθηκαν δέχονταν, χωρίς ιδιαίτερες επιφυλάξεις, τη δυνατότητα τρίτων να ασκήσουν τριτανακοπή κατά τις ΚΠολΔ 333 παρ. 2 και 586 παρ. 2, προβάλλοντας δόλο ή συμπαιγνία των διαδίκων στη σχετική δίκη, φέροντας και το σχετικό βάρος απόδειξης. Στο πλαίσιο της παραπάνω γνώμης γινόταν ειδικότερα δεκτό ότι η συμπαιγνία των διαδίκων είναι νοητή, όταν με αυτήν επιδιώκεται η βλάβη των έννομων συμφερόντων των τρίτων, περιλαμβανομένων των περιουσιακών⁵¹⁶. Ως τρίτος κατά την ΚΠολΔ 586 παρ. 2 νοείται το πρόσωπο που θα είχε δικαίωμα άσκησης κύριας ή πρόσθετης παρέμβασης στη δίκη επί της οποίας εκδόθηκε η βλαπτική απόφαση που αποτελεί δεδικασμένο, αλλά δεν μετείχε σε αυτήν, ούτε και κλήθηκε να συμμετέχει⁵¹⁷. Σημείο έριδας αποτέλεσε ωστόσο το ζήτημα των αποτελεσμάτων της απόφασης που δέχεται την τριτανακοπή και πιο συγκεκριμένα, αν αυτή έχει αποτελέσματα έναντι όλων ή μόνον υπέρ του τριτανακόπτοντος (ΚΠολΔ 590), με την υποστήριξη και των

⁵¹³ Βλ. ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015 υπό Β άρθρο 3.

⁵¹⁴ *Ράμμος*, ΕρμΑΚ, άρθρ. 1376 αρ. 39· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 135· *Απ. Γεωργιάδης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1376 αρ. 11 επ.: *ο ίδιος*, ΟικογΔ², §6 αρ. 31, σημ. 25. *Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα (-Πανταζόπουλος)*, ΚΠολΔ², άρθρ. 586 αρ. 11· *Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα (-Ποδηματά)*, ΚΠολΔ ΙΙ (2000) 613 αρ. 13· *Τσαντίνης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1376 αρ. 11. Βλ. όμως και *Λασκαρόλη*, Παραδόσεις Ι, σ. 438 και 448· *Σοφιαλίδη/Κορνηλάκη*, Το συναινετικό διαζύγιο, Αρμ 1983.847.849, οι οποίοι απέρριπταν τη δυνατότητα θεμελίωσης έννομου συμφέροντος στην άσκηση τριτανακοπής επί απόφασης συναινετικού διαζυγίου.

⁵¹⁵ ΑΠ 15/1957, ΝοΒ 1957.477· ΕφΠατρ 19/1958, ΝΔικ. 1959.159· ΕφΑθ 7760/1973, Αρμ 1974.195· ΠρΚαλαβρ 126/1960, ΝοΒ 1960.197. Το ζήτημα τέθηκε εκ νέου στο πλαίσιο της με αρ. 427/2010 γνμδ του ΝΣΚ (μέχρι σήμερα δεν έχει γίνει αποδεκτή από τον Υπουργό), με την οποία υποστηρίχθηκε η δυνατότητα άσκησης τριτανακοπής από την πλευρά του Ελληνικού Δημοσίου (όχι του Εισαγγελέα), δια μέσου της Γενικής Διεύθυνσης Μισθών και Συντάξεων του ΓΛΚ, λόγω συνδρομής βλάβης από την (αναδρομική) ακύρωση γάμου, καθώς έτσι θα έπρεπε να καταβληθεί στη «σύζυγο», ο γάμος της οποίας ακυρώθηκε, σύνταξη (λόγω μεταβίβασης από τον θανόντα πατέρα της) με τις διατάξεις του ΠΔ 169/2007. Πρβλ. ΔΠρΗρακλ 1161/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁵¹⁶ Έτσι, *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1376 αρ. 11, μ.π.π. σε παλαιότερη νομολογία.

⁵¹⁷ Βλ. αντί άλλων *Νίκα*, ΠολΔ ΙΙΙ, §123 αρ. 6 επ., 10· *Κονδύλη*, Δεδικασμένο..., σ. 678 επ.· *Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα (-Μαργαρίτη)*, ΚΠολΔ Ι (2000) 586 αρ.11· *Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα (-Πανταζόπουλο)*, ΚΠολΔ², άρθρ. 586 αρ. 6 επ.

δύο απόψεων⁵¹⁸. Επεκτείνοντας τον παραπάνω προβληματισμό σε σχέση με τη δυνατότητα άσκησης τριτανακοπής και των αποτελεσμάτων αυτής κατά της αμετάκλητης δικαστικής απόφασης που αποφαίνεται επί αγωγής ακύρωσης συμφώνου συμβίωσης, φαίνεται δογματικά συνεπέστερη η υιοθέτηση μιας τρίτης γνώμης, η οποία ασφαλώς μπορεί να ισχύσει αντίστοιχα και στην περίπτωση του γάμου.

Σύμφωνα με τη νομοτυπική μορφή της ΚΠολΔ 586 παρ. 2 τριτανακοπή μπορεί να ασκήσει ο τρίτος που δεσμεύεται από το δεδικασμένο, εφόσον επικαλείται δόλο ή συμπαιγνία των διαδίκων. Από τις παραπάνω προϋποθέσεις σε συνδυασμό με την ΚΠολΔ 602 παρ. 1 α', η οποία προβλέπει την *erga omnes* επέκταση του δεδικασμένου, γίνεται αντιληπτό ότι η τριτανακοπή κατά της αμετάκλητης δικαστικής απόφασης που αποφαίνεται επί αγωγής ακύρωσης συμφώνου συμβίωσης μπορεί κατά ερμηνευτική προσαρμογή να ασκηθεί όχι σε περίπτωση δέσμευσης του τρίτου από το δεδικασμένο, καθώς όλοι δεσμεύονται από αυτό, αλλά σε περίπτωση συνδρομής βλάβης από το εν λόγω δεδικασμένο. Εξάλλου, ο τρίτος στη δίκη ακύρωσης του συμφώνου συμβίωσης ή του γάμου δεν μπορεί να νομιμοποιείται στην άσκηση κύριας παρέμβασης, καθώς όπως έγινε νωρίτερα δεκτό τούτη δεν είναι επιτρεπτή στη σχετική δίκη. Έτσι, θα πρέπει η έννοια του τρίτου στο παρόν πλαίσιο μελέτης να περιοριστεί στο πρόσωπο που θα μπορούσε να ασκήσει πρόσθετη παρέμβαση, αλλά δεν κλήθηκε, ούτε παρέστη με άλλον τρόπο (ως διάδικος) στη δίκη της ακύρωσης.

Έχοντας αυτά υπόψη σε συνδυασμό με τη γνώμη που εκφράστηκε στο πεδίο του γάμου, ότι δηλαδή ο τρίτος μπορεί να ασκήσει τριτανακοπή κατά απόφασης που αποφαίνεται επί αγωγής ακύρωσης γάμου, δικαιολογώντας ακόμα και *περιουσιακό* έννομο συμφέρον, καταλήγει κάποιος στο συμπέρασμα ότι με την παραπάνω παραδοχή εισάγεται ένας δούρειος ίππος στον προστατευτικό κύκλο των διατάξεων για τον άκυρο και ακυρώσιμο γάμο και αντίστοιχα για το σύμφωνο συμβίωσης. Προκειμένου αυτό να μην συμβεί, θα πρέπει αντίστοιχα να περιοριστεί το έννομο συμφέρον για την άσκηση της τριτανακοπής στο *οικογενειακό* έννομο συμφέρον του άρθρου 3 παρ. 1 εδ. β' του Ν. 4356/2015 που ισχύει ερμηνευτικά και για τον γάμο. Η υιοθέτηση της αντίθετης

⁵¹⁸ Για τη γνώμη που εκτιμά ότι η απόφαση που δέχεται την τριτανακοπή αναπτύσσει αποτελέσματα έναντι όλων, καθώς ο γάμος δεν μπορεί να ισχύει για κάποιους και για κάποιους άλλους να μην ισχύει βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1376 αρ. 13· ΑΠ 15/1957, ό.π. σημ. 515. Γενικά, προς την κατεύθυνση αυτή βλ. *Νίκα*, ΠολΔ ΙΙΙ, §123 αρ. 34· *Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα (-Μαργαρίτη)*, ΚΠολΔ Ι (2000) 590 αρ. 2.Βλ. όμως *Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα (-Ποδηματά)*, ΚΠολΔ ΙΙ (2000) 613 αρ.13, η οποία υποστηρίζει ειδικότερα ότι η απόφαση της τριτανακοπής δεν επηρεάζει την απαγγελθείσα νομική μεταβολή, αλλά αποτρέπει την επέλευση εις βάρος του τρίτου επιζήμιων γι' αυτόν αντανακλαστικών συνεπειών του δεδικασμένου. Έτσι και *Διαμαντόπουλος*, ΕλλΔνη 2011.628.644-645.

γνώμης που διατυπώνεται μέχρι σήμερα κλυδωνίζει την προστασία της οικογενειακής έννομης σχέσης και έμμεσα την ασφάλεια δικαίου, καθώς δημιουργεί μια ερμηνευτική κερκόπορτα, επιτρέποντας εκ πλαγίου σε πρόσωπα που δεν δικαιολογούν το ως άνω ειδικό έννομο συμφέρον να επηρεάσουν την ύπαρξη ή ανυπαρξία της κρίσιμης οικογενειακής έννομης σχέσης και αντανakλαστικά της αστικής κατάστασης των προσώπων. Άλλωστε η πρόσθετη προϋπόθεση συνδρομής δόλου ή συμπαιγνίας που έχει τεθεί, προφανώς διότι μόνον σε τέτοιες ακραίες περιπτώσεις είναι ανεκτή η ανατροπή του δεδικασμένου⁵¹⁹, δεν επαρκεί για να δικαιολογήσει τη διεύρυνση των προσώπων που μπορούν να επηρεάσουν την ύπαρξη ή μη της οικογενειακής έννομης σχέσης.

Κατόπιν των ανωτέρω, επιτρέπεται συμπερασματικά η διατύπωση της γνώμης ότι η απόφαση που κρίνει επί αγωγής ακύρωσης συμφώνου συμβίωσης (ή γάμου) μπορεί να προσβληθεί μετά το αμετάκλητό της με τριτανακοπή από τρίτα πρόσωπα που δεν συμμετείχαν στη δίκη, τα οποία όμως δικαιολογούν οικογενειακό έννομο συμφέρον⁵²⁰, καθώς και από τον Εισαγγελέα, εφόσον αποδεικνύουν δόλο ή συμπαιγνία των διαδίκων. Η απόφαση που δέχεται την τριτανακοπή είναι διαπλαστική⁵²¹ και τα αποτελέσματά της ισχύουν έναντι όλων, όπως άλλωστε επιτάσσει η ασφάλεια δικαίου που διαπνέει το σύστημα ρύθμισης της ακυρότητας και ακυρωσίας στο σύμφωνο συμβίωσης και στον γάμο.

III. Η αποσβεστική προθεσμία για την άσκηση αγωγής ακύρωσης του ακυρώσιμου συμφώνου συμβίωσης

Η κατά το άρθρο 3 παρ. 2 εδ. α' του Ν. 4356/2015 ανάλογη εφαρμογή των διατάξεων για τον ακυρώσιμο γάμο στο ακυρώσιμο σύμφωνο συμβίωσης δεν περιορίζεται μόνον στις ΑΚ 1374-1375, αλλά καταλαμβάνει και την ΑΚ 1380, η οποία

⁵¹⁹ Πρβλ. *Καλαβρό*, Ζητήματα δεδικασμένου, διαπλαστικής ενέργειας και τριτανακοπής, ΕλλΔνη 1987.1185.1199, ο οποίος εκφράζει γενικότερες επιφυλάξεις συνταγματικότητας, στηριζόμενες στο άρθρο 20 παρ. 1 του Συντ. από τον περιορισμό των τρίτων προσώπων να απαλλαγούν από τις δυσμενείς συνέπειες του δεδικασμένου ενόψει των αυξημένων προϋποθέσεων της ΚΠολΔ 586 παρ. 2

⁵²⁰ Βλ. ΜΠρΘεσσαλ 6540/2005, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, για το οικογενειακό έννομο συμφέρον στην άσκηση τριτανακοπής επί απόφασης συναινετικού διαζυγίου. Για τον νομολογιακό περιορισμό του έννομου συμφέροντος προς άσκηση τριτανακοπής κατά απόφασης υιοθεσίας βλ. ΠΠρΘεσσαλ 2813/2007, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Αναλυτ. βλ. *Φουντεδάκη*, Υιοθεσία..., σ. 364 επ.

⁵²¹ Για την άποψη ότι η απόφαση που εκδίδεται επί τριτανακοπής είναι πάντοτε διαπλαστική βλ. *Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα (-Μαργαρίτη)*, ΚΠολΔ I (2000) 590 αρ. 1· *Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα (-Πανταζόπουλο)*, ΚΠολΔ², άρθρ. 590 αρ. 7. Βλ. και ΑΠ 681/1990, ΕλλΔνη 1991.319. Αντιθ. ΑΠ 554/2012 ΕΠολΔ 2012.597· *Κονδύλη*, Δεδικασμένο..., σ. 680, ως προς την απόφαση επί της τριτανακοπής του τρίτου που δεσμεύεται από το δεδικασμένο. Ορθότερα σε *Νίκα*, ΠολΔ III, §123 αρ. 34 σημ. 13, κατά τον οποίο η απόφαση που δέχεται την τριτανακοπή είναι διαπλαστική, διαφορετικά έχει αναγνωριστικό χαρακτήρα.

ορίζει ότι: «*Παραγραφή της αγωγής για ακύρωση του γάμου χωρεί μόνο στην περίπτωση ακύρωσης εξαιτίας πλάνης ή απειλής. Η παραγραφή επέρχεται όταν περάσουν έξι μήνες από τον έγινε δυνατόν να εγερθεί η αγωγή και πάντως όταν περάσουν τρία χρόνια από την τέλεση του γάμου*». Από τη ρύθμιση αυτή αναδεικνύεται ότι το άκυρο και ακυρώσιμο σύμφωνο συμβίωσης (όπως και ο γάμος αντίστοιχα) διαφέρουν, όχι μόνον ως προς τους λόγους που προκαλούν το ελάττωμα και ως προς τα πρόσωπα που μπορούν να το επικαλεστούν αλλά και σε σχέση με το χρονικό περιθώριο που ορίζεται για την άσκηση της αγωγής ακύρωσης. Όπως διατυπώνεται στη θεωρία αναφορικά με τον γάμο⁵²², η απαγγελία της ακυρότητας που προκύπτει από κανόνες δημόσιας τάξης δεν μπορεί να υφίσταται χρονικούς περιορισμούς, με την επιφύλαξη της ΑΚ 281. Δεν ισχύει όμως το ίδιο ως προς την ακυρωσία η οποία αφορά σε ελαττώματα βούλησης που έχουν εμφιλοχωρήσει στη δικαιοπραξία, σε σχέση με τα οποία δικαιολογείται η ταχεία εκκαθάριση των διαφορών και η διασφάλιση της οριστικής παραγωγής των έννομων αποτελεσμάτων.

Η ΑΚ 1380 έχει απασχολήσει σημαντικά τη θεωρία για τον πρόσθετο λόγο ότι, παρά την αποδοχή ότι η αγωγή ακύρωσης του ακυρώσιμου γάμου έχει διαπλαστικό χαρακτήρα, ο νόμος χρησιμοποιεί τον όρο *παραγραφή* και όχι *αποσβεστική προθεσμία*. Συναφώς, δεν έλειψαν απόψεις που υποστήριζαν ότι η αναφορά της ΑΚ 1380 σε *παραγραφή* σηματοδοτεί την ευθεία και όχι απλώς ανάλογη εφαρμογή των ΑΚ 255 επ. και 260 επ.⁵²³, ενώ άλλη άποψη⁵²⁴, διακρίνοντας μεταξύ των δύο χρονικών περιορισμών που θέτει η ΑΚ 1380 παρ. 2, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η πρώτη περίπτωση συνιστά *παραγραφή*, ενώ η δεύτερη *αποσβεστική προθεσμία*. Υποστηρίξιμη φαίνεται μια τρίτη γνώμη, η οποία μπορεί να μεταφερθεί και στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης, σύμφωνα με την οποία ο νομοθέτης στην ΑΚ 1380 εκφράστηκε λάθος και χρησιμοποίησε τον όρο *παραγραφή*, αντί του ορθού της *αποσβεστικής προθεσμίας*. Η άποψη αυτή δικαιολογείται με τη σκέψη ότι αντικείμενο της *αποσβεστικής προθεσμίας* είναι το δικαίωμα και ιδίως το διαπλαστικό δικαίωμα, όπως εν προκειμένω, ενώ αντικείμενο της *παραγραφής* αποτελούν αξιώσεις και όχι

⁵²² Έτσι σε *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 131, σύμφωνα με την οποία οι λόγοι ακυρωσίας έχουν προέχοντα «ιδιωτικό» χαρακτήρα: *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1380 αρ. 1.

⁵²³ Βλ. ενδ. *Δεληγιάννη*, ΟικογΔ, Ι, §113 σ. 201· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 104· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 131· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 61. ΟΛΑΠ 468/1974, ΝοΒ 1975.23.

⁵²⁴ *Απ. Γεωργιάδης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1380 αρ. 4· *ο ίδιος*, ΟικογΔ², §6 αρ.85. Βλ. και *Αυγουστιανάκη*, Το δικαίωμα..., σ. 174-175 και σημ. 49-52· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 156-157 αρ. 11.

δικαιώματα⁵²⁵. Εξάλλου, επιχείρημα μπορεί να αντληθεί και από την ΑΚ 157, η οποία προβλέπει αποσβεστική προθεσμία και όχι παραγραφή για την άσκηση της αγωγής ακύρωσης ακυρώσιμης δικαιοπραξίας⁵²⁶. Η αποδοχή της άποψης ότι πρόκειται για αποσβεστική προθεσμία επιδρά και στον τρόπο προβολής του σχετικού ισχυρισμού αλλά και στις έννομες συνέπειες που συνεπάγεται η πάροδος του χρονικού διαστήματος που προβλέπει ο νόμος. Κατ' εφαρμογή της ΑΚ 280, η αποσβεστική προθεσμία της ΑΚ 1380 λαμβάνεται αυτεπαγγέλτως υπόψη από το Δικαστήριο. Αποκλείεται άλλωστε η εφαρμογή των ΑΚ 276 και 277, ώστε η παραίτηση από την αποσβεστική προθεσμία να είναι άκυρη. Ως προς τις έννομες συνέπειες, η παρέλευση της αποσβεστικής προθεσμίας καταλύει πλήρως το δικαίωμα ακύρωσης των ΑΚ 1376, 1378 περ. 2 και αντίστοιχα του άρθρου 3 παρ. 2 του Ν. 4356/2015.

Κατόπιν των ανωτέρω, είναι επιτρεπτή η διατύπωση του ακόλουθου συμπεράσματος: η άσκηση του διαπλαστικού δικαιώματος ακύρωσης του ακυρώσιμου συμφώνου συμβίωσης (και αντίστοιχα του γάμου⁵²⁷) υπόκειται καταρχήν σε εξάμηνη αποσβεστική προθεσμία κατά την πρώτη περίπτωση της ΑΚ 1380 παρ. 2, η έναρξη της οποίας προσδιορίζεται στον χρόνο που έγινε δυνατή η έγερση της αγωγής, δηλαδή σε χρόνο που έχει διαλυθεί η πλάνη ή έχει παύσει η απειλή. Ωστόσο, με σκοπό την αποφυγή παρόδου μεγάλου χρονικού διαστήματος, στην επόμενη περίπτωση της ίδιας διάταξης τίθεται τριετής αποκλειστική αποσβεστική προθεσμία που εκκινεί από την τέλεση του γάμου. Στην περίπτωση όμως του συμφώνου συμβίωσης, όπου η συμβολαιογραφική κατάρτισή του μπορεί να απέχει χρονικά από την καταχώρισή του στο ληξιαρχείο για την ανάπτυξη των έννομων αποτελεσμάτων του, ανακύπτει το ερώτημα, αν το αφετηριακό σημείο για την έναρξη της τριετίας στο πλαίσιο της ανάλογης εφαρμογής της ΑΚ 1380 παρ. 2 θα είναι η κατάρτιση ή καταχώριση του συμφώνου. Πειστικότερη είναι η άποψη ότι αφετηρία της τριετούς προθεσμίας είναι η κατάρτιση⁵²⁸ του συμφώνου συμβίωσης, οπότε και εξωτερικεύεται η δήλωση

⁵²⁵ Γενικά για τη διάκριση μεταξύ παραγραφής και αποσβεστικής προθεσμίας βλ. ενδ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, § 25 αρ. 3 και §26 αρ. 2· *Λαδά*, ΓενΑρχ, I, §30, ιδίως αρ. 7 επ.

⁵²⁶ Αντί πολλών βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §40 αρ.101· *Αυγουστιανάκη*, Το δικαίωμα..., σ. 170 επ· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 156-157 αρ. 9 επ. και σημ. 29. ΑΠ 933/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1283/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 745/2017, Αρμ 2018.341· ΑΠ 1447/2010, ΧρΙΔ 2011.499.

⁵²⁷ Για τη σχετική συζήτηση ως προς τον χρόνο έναρξης της σχετικής προθεσμίας στον γάμο βλ. αντί πολλών *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 131-132· *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1380 αρ. 2-3· *τον ίδιο*, ΟικογΔ², §6 αρ. 83-85.

⁵²⁸ Βλ. και τις αποφάσεις της σημ. 526 για τον χρόνο εκκίνησης της αποσβεστικής προθεσμίας της ΑΚ 157.

βούλησης των μερών, η οποία και περιέχει το ελάττωμα, εφόσον πάντως στο μεταξύ το σύμφωνο συμβίωσης καταχωρίστηκε στο ληξιαρχείο, αναπτύσσοντας έτσι, έστω και προσωρινά, τα έννομα αποτελέσματά του.

§14. Το ανενεργό σύμφωνο συμβίωσης

Ολοκληρώνοντας τη μελέτη των επιμέρους μορφών ανισχύρου του συμφώνου συμβίωσης, απομένει καταληκτικά η προσέγγιση του ανενεργού συμφώνου. Ήδη σε προηγούμενη θέση⁵²⁹ έγινε δεκτό ότι η προβλεπόμενη στο άρθρο 1 εδ. β' του Ν. 4356/2015 καταχώριση αντιγράφου του συμβολαιογραφικού εγγράφου, με το οποίο καταρτίζεται το σύμφωνο συμβίωσης αποτελεί νόμιμο όρο του ενεργού και επιχειρήθηκε η εκτίμηση της νομικής κατάστασης που διαμορφώνεται κατά το μεταβατικό στάδιο μέχρι την καταχώριση.

Για την έννοια και τις έννομες συνέπειες της ανενεργού δικαιοπραξίας έχουν υποστηριχθεί στη θεωρία ποικίλες απόψεις⁵³⁰. Οι περισσότεροι συγγραφείς, πάντως, αξιολογούν ως ανενεργό τη δικαιοπραξία που είναι καταρτισμένη και έγκυρη, ωστόσο λείπει προσωρινά⁵³¹ ή οριστικά⁵³² ο νόμιμος ή εκούσιος όρος του ενεργού από τη συνδρομή του οποίου εξαρτάται η παραγωγή των έννομων αποτελεσμάτων.

Ωστόσο, στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης είναι αναγκαίες οι αποκλίσεις από τον παραπάνω ορισμό. Και τούτο, διότι η δικαιοπραξία του συμφώνου συμβίωσης μπορεί να καταστεί ανενεργός, εφόσον είναι υποστατή, αλλά δεν απαιτείται να είναι οπωσδήποτε και έγκυρη, λόγω του μη αυτοδίκαιου της ακυρότητας. Έτσι, ως ανενεργό εκτιμάται το σύμφωνο συμβίωσης, το οποίο είναι υποστατό (υπαρκτό), αλλά δεν έχει πληρωθεί προσωρινά ή οριστικά η ληξιαρχική καταχώριση, ώστε να επιτραπεί η παραγωγή των έννομων αποτελεσμάτων. Αντίστροφα, ενεργό είναι το σύμφωνο συμβίωσης το οποίο είναι υπαρκτό και έχει καταχωρισθεί αντίγραφο του στο ληξιαρχείο, ανεξάρτητα από το κύρος του.

Θα μπορούσε να προβληματιστεί κάποιος ως προς το κατά πόσον προκαλείται αξιολογική αντινομία από το γεγονός ότι ο νομοθέτης φαίνεται να προστατεύει

⁵²⁹ Βλ. ανωτ. §8.Ι.

⁵³⁰ Για τη συνοπτική παρουσίαση των επιμέρους απόψεων βλ. Μπαλή, ΓενΑρχ⁸, §67, 192-193· Σημαντήρα, ΓενΑρχ⁴, αρ. 835· Απ. Γεωργιάδη, ΓενΑρχ⁵, §38 αρ. 6-7· Καρασή, ΕγγΓενΑρχ, σ. 92-93· Σταθόπουλο, ΧρΙΔ 2013.321.322.326· Λαδά, ΓενΑρχ, ΙΙ, § 46 αρ. 52 επ. και ιδίως 57· Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου), ΔΔικαιοπραξ, §61 αρ. 1 επ. και ιδίως αρ. 5· Αυγουστιανάκη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 180-184 αρ. 21 επ.· τον ίδιο, ΝοΒ 1991.1340.1362 επ.

⁵³¹ Βλ. Καρασή, ό.π., σ. 93· Λαδά, ό.π., αρ.7.

⁵³² Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου), ΔΔικαιοπραξ, §61 αρ. 5.

πληρέστερα το άκυρο-ακυρώσιμο σύμφωνο συμβίωσης (που πάντως καταχωρίστηκε στο ληξιαρχείο), συγκριτικά με το σύμφωνο που είναι καθόλα έγκυρο, αλλά παραλείφθηκε η ληξιαρχική του καταχώριση. Και τούτο, διότι επιτρέπει στο πρώτο, αλλά όχι στο τελευταίο, την πλήρη παραγωγή των δικαιοπρακτικών έννομων αποτελεσμάτων του, παρά το γεγονός ότι συντρέχουν λόγοι αποδοκιμασίας του. Το ερώτημα επιτείνεται, αν αναλογιστεί κάποιος ότι συνέπειες του ανενεργού συμφώνου συμβίωσης φαίνεται ότι συγγενεύουν περισσότερο με τις αντίστοιχες του ανύπαρκτου συμφώνου συμβίωσης, παρά με εκείνες του άκυρου ή ακυρώσιμου συμφώνου. Οι παραπάνω επιφυλάξεις μπορούν να καμφθούν με τη σκέψη ότι στο πεδίο του οικογενειακού δικαίου η ασφάλεια δικαίου και η βεβαιότητα της νομικής (αστικής) κατάστασης των προσώπων εξυπηρετούν ένα επικρατέστερο συμφέρον της Πολιτείας. Αυτό ικανοποιείται στη συγκεκριμένη περίπτωση με τη θέσπιση όρων δημοσιότητας, η τήρηση των οποίων επιτρέπει την παραγωγή έννομων αποτελεσμάτων ακόμη και από το ελαττωματικό σύμφωνο συμβίωσης μέχρι την αμετάκλητη ακύρωσή του.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΕΝΝΟΜΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΤΩΝ ΣΥΝΤΡΟΦΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Προσωπικές σχέσεις των συντρόφων

§15. Εισαγωγικές παρατηρήσεις για τις σχέσεις των συντρόφων γενικά

Η ρύθμιση των σχέσεων των συντρόφων κατά τη διάρκεια λειτουργίας του συμφώνου περιλαμβάνεται κατά κύριο λόγο στο άρθρο 5 του Ν. 4356/2015. Στην πρώτη παράγραφο ορίζεται ειδικότερα ότι: «στις προσωπικές σχέσεις των μερών του συμφώνου μεταξύ τους εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις για τις σχέσεις των συζύγων από το γάμο, εφόσον δεν υπάρχει διαφορετική ειδική ρύθμιση στον παρόντα ή άλλο νόμο.». Ακολούθως, το εδ. α' της δεύτερης παραγράφου του ίδιου άρθρου αφιερώνεται στις μη προσωπικές σχέσεις των μερών, προβλέποντας ότι «εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις για τις σχέσεις των συζύγων από το γάμο, εκτός αν τα μέρη τις ρυθμίσουν διαφορετικά κατά τη σύναψη του συμφώνου με βάση τις αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης». Στο β' εδάφιο οριοθετείται η άσκηση της ιδιωτικής αυτονομίας των μερών, καθώς ρητά αποκλείεται η παραίτηση από την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα πριν από τη γέννησή της.

Από την παραπάνω ρύθμιση προκύπτει ότι ο Ν. 4356/2015 διακρίνει τις σχέσεις των συντρόφων σε προσωπικές και μη προσωπικές σχέσεις. Στην περίπτωση των συζύγων, ο διαχωρισμός σε προσωπικές και περιουσιακές σχέσεις εγκαταλείφθηκε με τη μεταρρύθμιση του οικογενειακού δικαίου¹. Ωστόσο, η θεωρία για λόγους συστηματικούς πρότεινε άλλοτε τη διάκριση σε προσωπικές και περιουσιακές σχέσεις² άλλοτε σε προσωπικές, μικτές και περιουσιακές³, χωρίς όμως η διαφοροποίηση αυτή να συνοδεύεται από ιδιαίτερες έννομες συνέπειες, με εξαίρεση τις διατάξεις για το

¹ Πριν τη μεταρρύθμιση του ΑΚ με τον Ν. 1329/1983, στο τέταρτο κεφάλαιο (ΑΚ 1386-1396) ρυθμίζονταν οι προσωπικές σχέσεις των συζύγων, στο πέμπτο (ΑΚ 1397-1405) οι περιουσιακές, ενώ το έκτο (ΑΚ 1406-1437) περιείχε τις διατάξεις για την προίκα. Με το άρθρο 15 παρ. 1 του Ν. 1329/1983 προβλέφθηκε ότι τα κεφάλαια τέταρτο και πέμπτο του τέταρτου Βιβλίου του ΑΚ συγχωνεύονται σε ενιαίο Τέταρτο Κεφάλαιο με τίτλο: "Σχέσεις των συζύγων από τον γάμο" και με την παρ. 2 του ίδιου άρθρου καταργήθηκαν όλες οι διατάξεις που αφορούσαν στην προίκα. Στο πεδίο του δικονομικού δικαίου, με το άρθρο 36 του Ν. 1329/1983 τροποποιήθηκε η ΚΠολΔ 592 παρ.1, ώστε να εκδικάζονται με τη διαδικασία των γαμικών διαφορών, όχι μόνον εκείνες που δεν είχαν περιουσιακό αντικείμενο όπως ίσχυε μέχρι τότε, αλλά όλες οι διαφορές από τις συζυγικές σχέσεις. Βλ. Εισ. Έκθ. του Ν. 1329/1983 Αρμ 1983.273.283. Δεληγιάννη (-Κουτσοβράδα), ΟικογΔ, ΙΙ, §130 σ. 2-3· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Αρμ 1983.841· Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 1386-1416 αρ. 1. Πρβλ. και Χριστοδούλου, Η συμβίωση., σ. 118.

² Βλ. Δεληγιάννη (-Κουτσοβράδα), ΟικογΔ, ΙΙ, §131 σ. 4· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §7 αρ.1-4.

³ Έτσι, Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 149-150, σημ. 2· Κουμάντος, ΟικογΔ, Ι, σ. 116-117.

εφαρμοστέο δίκαιο⁴. Αντίθετα, στο σύμφωνο συμβίωσης, η διάκριση των σχέσεων των μερών στις δύο παραγράφους του άρθρου 5 του Ν. 4356/2015 έχει νομική σημασία. Και τούτο, διότι οι προσωπικές σχέσεις των συντρόφων διέπονται από κανόνα αναγκαστικού δικαίου⁵ (άρθρο 5 παρ. 1 του Ν. 4356/2015 σε συνδυασμό με τις ΑΚ 1386 και 1387), ενώ στο πεδίο των μη προσωπικών σχέσεων, παρά την καταρχήν ανάλογη εφαρμογή των ΑΚ 1389 επ. και 1397 επ. για τους συζύγους, τα μέρη δεν εμποδίζονται να συνάψουν αποκλίνουσες συμφωνίες. Από τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι η εννοιολογική αποσαφήνιση του διαχωρισμού των σχέσεων των μερών, είναι κρίσιμη για τον προσδιορισμό των περιθωρίων αυτορρύθμισης.

Ο νομοθέτης, διαβλέποντας ίσως την ανησυχία που θα προκαλούσε ενδεχόμενη αυθαίρετη διάκριση των δύο εννοιών («προσωπικές», «μη προσωπικές») και έχοντας υπόψη ότι οι θεωρητικοί που προτείνουν την ταξινόμηση και σε μικτές σχέσεις των συζύγων αναγνωρίζουν ότι σε αυτές υπερέχει ο προσωπικός χαρακτήρας⁶, διευκρίνισε στην ΑιτΕκθ⁷ ότι η πρώτη παράγραφος του άρθρου 5 αναφέρεται στις αμιγώς προσωπικές σχέσεις, ενώ στη δεύτερη παράγραφο της ίδιας διάταξης συγκαταλέγονται εκτός από τις περιουσιακές και οι μικτές. Ειδικότερα, στις προσωπικές σχέσεις των συντρόφων κατά την έννοια του άρθρου 5 παρ. 1 του Ν. 4356/2015 μπορούν να υπαχθούν η αμοιβαία υποχρέωση των συντρόφων για συμβίωση και η συναπόφαση για τα θέματα της κοινότητας βίου. Στο πεδίο αυτό εντάσσονται και ζητήματα από τη ρύθμιση του επωνύμου (άρθρο 4). Στις μη προσωπικές σχέσεις των συντρόφων κατά την έννοια του άρθρου 5 παρ. 2 του Ν. 4356/2015 εμπίπτουν αφενός τα μεταξύ τους δικαιώματα και υποχρεώσεις που εμφανίζουν τόσο προσωπικό όσο και περιουσιακό

⁴ Σταθόπουλος/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 1386-1416 αρ. 3-4. Πρβλ. επίσης τον Κανονισμό 1104/2016 του Συμβουλίου, της 24ης Ιουνίου 2016, για τη θέσπιση ενισχυμένης συνεργασίας στον τομέα της διεθνούς δικαιοδοσίας, του εφαρμοστέου δικαίου και της αναγνώρισης και εκτέλεσης αποφάσεων σε ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των καταχωρισμένων συντρόφων.

⁵ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, II, σ. 568· η ίδια, ΕλλΔνη 2016.641.642-643· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §23 αρ. 4· Σαϊτάκης, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 43-44. Βλ. και Έκθ. Επιστ. Επιτ. της Βουλής.

⁶ Βλ. Δεληγιάννη (-Κουτσουράδη), ΟικογΔ, II, §131, σ. 5· Κουμάντο, ΟικογΔ, I, σ. 150· Δασκαρόλη, Παραδόσεις I, σ. 158· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, I, σ. 149, σημ. 2· Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 1386-1416 αρ. 4· Παπαχρίστου, ΟικογΔ, σ. 73 και σ. 82· Σπυριδάκη, ΟικογΔ³, σ. 123-124. Βλ. επίσης, Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §23 αρ. 3, σημ. 1, ο οποίος ενώ στο πλαίσιο των σχέσεων των συζύγων διακρίνει μόνον μεταξύ προσωπικών και περιουσιακών σχέσεων, εντάσσει στις πρώτες και εκείνες που εμφανίζουν εν μέρει περιουσιακό χαρακτήρα (§7 αρ. 2), διευκρινίζει ειδικά για τις σχέσεις των συντρόφων ότι ακολουθεί την υποδεικνυόμενη από την ΑιτΕκθ διάκριση, υπάγοντας τις μικτές σχέσεις των συντρόφων στην παρ. 2 του άρθρου 5. Πρβλ. ΑΠ 428/1994, ΕλλΔνη 1995.308, όπου από άποψη ιδιωτικού διεθνούς δικαίου οι μικτές σχέσεις των συζύγων χαρακτηρίστηκαν νομικά ως προσωπικές σχέσεις, υπαγόμενες στο πεδίο εφαρμογής της ΑΚ 14.

⁷ Βλ. ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015 υπό Β, άρθρο 5.

χαρακτήρα, όπως η υποχρέωση συμβολής στις οικογενειακές ανάγκες και η ρύθμιση της αμοιβαίας ευθύνης των συντρόφων, αφετέρου τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις που φέρουν αμιγώς περιουσιακό χαρακτήρα, ιδίως η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα. Στο ίδιο πλαίσιο εξετάζονται και τα τεκμήρια για τα κινητά και η ανάθεση της διαχείρισης της περιουσίας του ενός συντρόφου στον άλλον.

§16. Η αμοιβαία υποχρέωση των συντρόφων για συμβίωση

Ο Ν. 4356/2015 επιχείρησε να αποκαταστήσει τη ρυθμιστική φειδώ του προηγούμενου νόμου⁸, προβλέποντας ρητά με την αναγκαστικού δικαίου διάταξη του άρθρου 5 παρ. 1 ότι στις (αμιγώς) προσωπικές σχέσεις των μερών του συμφώνου μεταξύ τους εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις για τις σχέσεις των συζύγων από τον γάμο, θέτοντας όμως και την επιφύλαξη της έλλειψης ειδικής διαφορετικής ρύθμισης στον ίδιο ή άλλο νόμο⁹. Με τη διάταξη αυτή, όπως σημειώθηκε, ο νόμος εισάγει καταρχήν την ανάλογη εφαρμογή των ΑΚ 1386 και 1387 για την υποχρέωση συμβίωσης και συναπόφασης αντίστοιχα.

Ξεκινώντας με την μεταφορά της ΑΚ 1386 στο πεδίο των συντρόφων, πέραν του ότι αυτή επιλύει ερμηνευτικά ζητήματα που είχαν ανακύψει υπό τον προηγούμενο νόμο προς την κατεύθυνση της δεσμευτικής ετερόνομης ρύθμισης των προσωπικών σχέσεών τους, έχει παράλληλα και ιδιαίτερη σημειολογία, καθώς εξομοιώνει κατά το

⁸ Βλ. ανωτ. §2. Την αναλογική εφαρμογή στους συντρόφους των διατάξεων για τις σχέσεις των συζύγων, με σκοπό την κάλυψη του ρυθμιστικού ελλείμματος πρότειναν υπό τον Ν. 3719/2008 η *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, Π, σ. 601 επ., με έμφαση στην ιδεολογική σημασία των ΑΚ 1386-1387· η *ίδια*, ΕΝΟΒΕ, σ. 17 επ. · η *ίδια*, σε *Μελέτες*, σ. 612 επ. · *Σπυριδάκης*, Το σύμφωνο ..., σ. 58 επ., ιδίως 61· *Βαθρακοκοίλης*, Το σύμφωνο..., άρθρ. 1, αρ. 7, σ. 23 και άρθρ. 5 αρ. 10 σ. 43· *Ιωακείμης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1386 αρ. 45 και 1387 αρ. 31, ο οποίος μάλιστα υπεραμύνεται και του οικογενειακού χαρακτήρα της σχέσης· *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 62 (ιδίως για την περίπτωση της διάστασης και της λύσης του συμφώνου). Προς την κατεύθυνση αυτή και *Π. Φίλιος*, ΟικογΔ⁴, σ. 416· *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 28 επ. Αντιθ. *Κουτσουράδης*, ΕφΑΔ 2009.56.67· *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Γσούκα (-Παπαχρίστου)*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 5, σ. 30-31 (διαφορετικά όμως, όταν η αναλογία είναι αναγκαία σε ζητήματα που αφορούν τρίτα πρόσωπα – βλ. τον *ίδιο*, ό.π., Εισαγ., σ. 8)· *Papadopoulou-Klamaris*, RHDI 2014.339 επ. αριθ. 15, κατά την οποία οι υποχρεώσεις των ΑΚ 1386 επ. που ισχύουν στον γάμο μπορούν να αναληφθούν συμβατικά στο σύμφωνο συμβίωσης· *Παντελίδου*, ΕφΑΔ 2008.386.392 (βλ. όμως την *ίδια*, σ. 387)· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 156 επ. βλ. και γνμδ ΝΣΚ 258/2010, 224/2010 και 393/2009, όλες δημοσιευμένες στη ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ και στην ιστοσελίδα του ΝΣΚ.

⁹ Ως προς την επιφύλαξη αυτή βλ. κατωτ. σημ. 47.

περιεχόμενο¹⁰ τη συμβίωση των συντρόφων προς την έγγαμη συμβίωση¹¹. Με τον τρόπο αυτό, η συμβίωση των συντρόφων από πραγματική κατάσταση ή ακόμα και από ηθική υποχρέωση ανάγεται με τη σύναψη του συμφώνου συμβίωσης σε έννομη υποχρέωση¹². Αναγνωρίζεται επιπλέον από την έννομη τάξη ότι με το σύμφωνο συμβίωσης δημιουργείται κοινότητα βίου¹³, η οποία συγκροτεί την ουσία του. Η τελευταία άλλωστε διέπεται από κοινό με τον γάμο ρυθμιστικό πλαίσιο (ΑΚ 1386, 1387), στο οποίο αντανακλώνονται οι ίδιες θεμελιώδεις δικαιοκτικές αρχές, με έμφαση στην αρχή της ισότητας η οποία ενίοτε εξειδικεύεται στην αρχή της ισονομίας των φύλων. Μπορεί έτσι βάσιμα να υποστηριχθεί ότι η κατά παραπομπή ρύθμιση στο δίκαιο του γάμου για τις προσωπικές σχέσεις των συζύγων επιτρέπει στο σύμφωνο συμβίωσης να αναδείξει την ουσία και τον σκοπό του που δεν είναι άλλος από την ίδρυση εναλλακτικού τύπου οικογενειακής έννομης σχέσης, αποφεύγοντας τυχόν έκπτωσή του σε νομική αναγνώριση χαλαρότερων σχέσεων¹⁴.

Προς την εν λόγω υποχρέωση αντιστοιχεί το δικαίωμα συμβίωσης που ιδρύεται στο πρόσωπο καθενός εκ των συντρόφων. Πρόκειται για δικαίωμα εξουσιαστικό,

¹⁰ Διαφορετικά διαμορφώνεται η κατάσταση στην περίπτωση του γερμανικού συμφώνου (eLPart), όπου ο νόμος υποχρεώνει τα μέρη σε κοινή οργάνωση του βίου τους (§2: „... zur gemeinsamen Lebensgestaltung verpflichtet...“), ενώ στην περίπτωση του γάμου οι σύζυγοι υποχρεώνονται σε έγγαμη συμβίωση (§1353 παρ. 1 BGB, „...zur ehelichen Lebensgemeinschaft...“). Βλ. Staudinger/Voppel (2010), §2 LPartG αρ.19· MüKoBGB/Wacke⁷, §2 LPartG αρ. 1· MüKoBGB/Duden⁸, §2 LPartG αρ.2· BRHP/Hahn⁴, §2 LPartG αρ. 4· Palandt/Brudermüller⁷⁸, LPartG 2 αρ. 1· Erman/Kaiser¹⁵, §2 LPartG αρ. 3· Soergel/Wellenhofer¹³, §2 LPartG αρ. 6· Schwab, FamR²⁷, αρ. 550-551· Gernhuber/Coester-Waltjen, FamR⁶, §42 αρ. 40· Rauscher, FamR², αρ. 751· Muscheler, Das Recht..., αρ. 341· Wellehofer-Klein, Die eingetragene..., αρ. 109 (με κριτική)· Dethloff, FamR²⁹, §7 αρ. 20· την ίδια, NJW 2001.2598.2600· Grziwotz, Gleichstellung der Lebenspartnerschaft nach dem Gesetz zur Überleitung des Lebenspartnerschaftsrechts- Beratungs und Gestaltungsprobleme, DNotZ 2005.13.20 και 28. Βλ. επίσης BVerfG, NJW 2010.1439 αρ. 91.

¹¹ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, II, σ. 567· η ίδια, ΕλλΔνη 2016.641.642· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §23 αρ.3.

¹² Έτσι Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, II, σ. 567· η ίδια, ΕλλΔνη 2016.641.642· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §23 αρ.3. Πρβλ. Ιωακειμίδη, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1386 αρ. 45, υπό τον Ν. 3719/2008. Για την αντίστοιχη νομική υποχρέωση στον γάμο βλ. ενδ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, I, σ. 150-151· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §7 αρ. 6· Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1386 αρ. 1· Ιωακειμίδη, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1386 αρ. 1.

¹³ Για τον όρο «κοινότητα βίου» στο πλαίσιο της έγγαμης συμβίωσης βλ. Κουμάντο, ΟικογΔ, I, σ. 128· Παπαχρίστου, Η «κοινωνική θέση» στο Οικογενειακό δίκαιο, 1980, σ. 209, 226-227, 229· Κοτζάμπαση, Η έννοια..., σ. 48, 94· Νικολόπουλο, Η κοινότητα βίου στο οικογενειακό δίκαιο, ΝοΒ 1994.1107.1108· Σταμπέλου, Τα τεκμήρια της πατρότητας από γάμο κατά τον ΑΚ, 1992, σ. 168. Τον όρο «συζυγικό βίο» κατά την ΑΚ 1387 προτιμούν οι Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, I, σ. 164 επ· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §8 αρ. 3· Σταθόπουλος/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1387 αρ. 4. Πρβλ. Δεληγιάννη (-Κουτσοιράδη), ΟικογΔ, II, §134 σ. 10.

¹⁴ Βλ. ανωτ. §3.Π.Γ. Για τον σκοπό της έγγαμης συμβίωσης βλ. ενδ. Σταθόπουλο-Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1386 αρ. 3· Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη, Οι ισότιμοι σύζυγοι, προσωπικές σχέσεις των συζύγων, 1977, σ. 211 επ· Κοτζάμπαση, Η έννοια..., σ. 93 επ. (η οποία, όμως, αρχικά προσδιορίζει την έγγαμη συμβίωση ως ιδιόμορφη έννομη σχέση)· Ιωακειμίδη, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1386 αρ. 1.

καθώς περιέχει απαίτηση, η οποία κατευθύνεται στη νομική δέσμευση της βούλησης του προσώπου, υποχρεώνοντας το τελευταίο στην τήρηση της συμπεριφοράς που προβλέπει η ΑΚ 1386. Τούτο άλλωστε επαληθεύεται και από το γράμμα της εν λόγω ρύθμισης που αναφέρεται σε «..αζίωση..» η οποία ασφαλώς ιδρύεται, εφόσον υπάρξει αθέτηση της σχετικής υποχρέωσης. Επιπλέον, όπως στον γάμο έτσι και στο σύμφωνο συμβίωσης το δικαίωμα για συμβίωση διακρίνεται για τον σχετικό χαρακτήρα του, καθώς συνδέεται με το πρόσωπο του άλλου συντρόφου. Δεν αποκλείεται όμως να εκδηλωθεί και ως απόλυτο δικαίωμα, συνδεδεμένο στενά με την προσωπικότητα κάθε συντρόφου, όταν προσβάλλεται η συμβίωση από τρίτους¹⁵.

Το δικαίωμα συμβίωσης, λόγω του έντονα προσωποπαγή χαρακτήρα του, είναι ανεπίδεκτο παραίτησης ή μεταβίβασής¹⁶. Εξάλλου, ο αναγκαστικός χαρακτήρας της ΑΚ 1386 καθιστά τις συμφωνίες των μερών, με τις οποίες το εν λόγω δικαίωμα αποκλείεται ή περιορίζεται, άκυρες (ΑΚ 174)^{17,18}. Ωστόσο, η ακυρότητα τέτοιων συμφωνιών στον γάμο δεν μπορούν να επηρεάσουν το κύρος του, λόγω της περιοριστικής απαρίθμησης των λόγων ακυρότητας που δύνανται να τον πλήξουν (ΑΚ

¹⁵ Για τη σχετική συζήτηση στον γάμο βλ. *Δεληγιάννη (-Κουτσοβράδη)*, ΟικογΔ, Π, §138 σ. 19· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 125-126· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 152· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §7 αρ. 7 και 53 επ.· *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1386 αρ. 16α· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 73-74· *Κοτζάμπαση*, Η έννοια., σ. 185 και 208 επ. Βλ. όμως, *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1386 αρ. 22. Για τη θεμελίωση αδικοπρακτικής ευθύνης από την παραβίαση της υποχρέωσης συμβίωσης βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 162-163· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §7 αρ. 38 επ.· *τον ίδιο*, Η αδικοπρακτική ευθύνη του συζύγου και του τρίτου σε περίπτωση προσβολής της υποχρέωσης συζυγικής πίστης, ΧρΙΔ 2015.321= Τιμ. Τόμ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, σ. 133· *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1386 αρ. 23 και 23α· *Ραπαδοπούλου-Κλαμαρή*, ΡΗΔΙ 2014.339 επ. αριθ. 14· *Φουντεδάκη*, Φυσικό πρόσωπο., σ. 196-197· *την ίδια*, Η «Οικογενειακή Ζωή».. σ. 137-138· *την ίδια*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, Εισαγ. 57-60 αρ. 33· *Κοτζάμπαση*, Η αξίωση αποζημίωσης του συζύγου κατά του τρίτου στην περίπτωση των εξωσυζυγικών σχέσεων, ΚριτΕ 1995.303.306 επ. ΑΠ 244/2008, ΝοΒ 2009.1377· ΑΠ 29/1999, ΕλλΔνη 1999.590· ΕφΔωδ 198/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΘεσσαλ 2845/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΠειρ 473/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠρΑθ 5785/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 5390/2006, ΕλλΔνη 2007.244. Έτσι και παλαιότερη ΕφΑθ 9754/1986, ΝοΒ 1987.549.

¹⁶ Αντίστοιχα στον γάμο βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 151-152· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §7 αρ.8 και 56· *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1386αρ. 1· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1386 αρ. 22.

¹⁷ *Δεληγιάννης (Κουτσοβράδης)*, ΟικογΔ, Π, §134 σ. 9· *Δασκαρόλης*, Παραδόσεις Ι, σ. 40, 168· *Κουμάντος*, ΟικογΔ, Ι, σ. 127· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 151 και σημ. 6· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §7 αρ.56· *Σταθόπουλος/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου², άρθρ. 1386 αρ. 1· *Κοτζάμπαση*, Η έννοια., σ. 95-96· *Νικολόπουλος*, ΝοΒ 1994.1107.1111· *Ιωακειμίδης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1386 αρ. 2-3. ΕφΑθ 976/1996 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Πρβλ. *MüKoBGB/Roth*⁸, §1353 αρ. 5 επ.

¹⁸ Βλ. και *Κουμάντο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. στο οικογενειακό δίκαιο αρ. 41, κατά τον οποίο η αναγκαστική φύση των κανόνων του Οικογενειακού Δικαίου κάνει μεν άκυρες τις τυχόν αντίθετες συμφωνίες, δεν απαγορεύει όμως αντίθετες πρακτικές. Και ο ίδιος, ό.π., όπου σημειώνει ότι «η ευτυχής οικογένεια αγνοεί το δίκαιο»· *Μιχαηλίδη-Νουάρο*, ΕρμΑΚ, Γεν. Εισαγ., αρ. 22α· *Γαζή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, Εισαγ. στο οικογενειακό δίκαιο, αρ. 74· *Δεληγιάννη*, ΟικογΔ, Ι, §5 σ. 9· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 4-5.

1372 επ.). Ενδέχεται όμως να συγκροτείται λόγος που δικαιολογεί τη διακοπή της συμβίωσης για εύλογη αιτία αλλά και λόγος διαζυγίου για ισχυρό κλονισμό (ΑΚ 1439). Στην περίπτωση όμως του συμφώνου συμβίωσης μπορεί να ισχύσει διαφορετικά, καθώς δεν αποκλείεται να αξιολογηθεί αυτό ως ολικά άκυρο, όταν η αντίθεση της συμφωνίας προς το άρθρο 5 παρ. 1 του Ν. 4356/2015 είναι τέτοιας έντασης, ώστε να μολύνεται ολόκληρη η δικαιοπραξία (συνήθως κατά την ΑΚ 179 α')¹⁹.

Αναφορικά με το περιεχόμενο της συντροφικής συμβίωσης μπορούν να μεταφερθούν οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις που ομόφωνα υποστηρίζονται για την έγγαμη συμβίωση, χωρίς ιδιαίτερες επιφυλάξεις²⁰. Πράγματι, η συμβίωση στο πλαίσιο του συμφώνου συνιστά και αυτή αόριστη νομική έννοια, η οποία εξειδικεύεται κάθε φορά από τις εκάστοτε επικρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις και τα οικογενειακά ήθη, σύμφωνα και προς τον σκοπό της οικογενειακού δικαίου σύμβασης. Βασικό κριτήριο εξειδίκευσης της αόριστης έννοιας αποτελεί η αρχή της ισότητας και της ισονομίας, αλλά και της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας κάθε συντρόφου^{21,22}. Η εφαρμογή των αρχών αυτών στις προσωπικές σχέσεις των μερών διαμορφώνει ως καθοριστικούς παράγοντες για τη λειτουργία του κοινού βίου τους τη συντροφικότητα και την αμοιβαιότητα, χωρίς να παραγκωνίζεται η προσωπικότητά τους²³. Οι ίδιες αρχές αναδεικνύουν με τη σειρά τους ως ειδικότερες εκφάνσεις τους²⁴ αφενός το δικαίωμα και την υποχρέωση συγκατοίκησης των συντρόφων η οποία αποτελεί το

¹⁹ Βλ. ανωτ. §11.ΙΙΙ.Β.

²⁰ Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 567-568, η οποία θέτει τον προβληματισμό κατά πόσον η τεκνοποιία αποτελεί υποχρέωση (των ετερόφυλων) συντρόφων στο πλαίσιο του συμφώνου συμβίωσης, καταλήγοντας σε θετική απάντηση, με την επιφύλαξη όμως ότι η σχετική αξίωση υπόκειται σε αυστηρό έλεγχο καταχρηστικότητας. Αντίστοιχα στο πλαίσιο της έγγαμης συμβίωσης βλ. *την ίδια*, ό.π., Ι, σ. 332· *Σταθόπουλο-Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1386 αρ. 12· *Ιωακείμης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1386 αρ.17. Αλλιώς, *Κοτζάμπαση*, Η έννοια..., σ. 127. Αντιθ. *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §7 αρ. 25. Ορθότερο φαίνεται, πάντως, να υποστηριχθεί ότι η τεκνοποιία δεν αποτελεί υποχρέωση που αντλείται από την ΑΚ 1386, αλλά ελεύθερη επιλογή των μερών. Άλλο το γεγονός ότι η αδικαιολόγητη άρνηση του ενός μπορεί, στη συγκεκριμένη περίπτωση, να συνιστά παραβίαση της υποχρέωσης συμβίωσης. Η θέση αυτή μπορεί να γίνει δεκτή και για την περίπτωση των ομόφυλων ζευγαριών, σε σχέση με την προβλεπόμενη δυνατότητα να γίνουν ανάδοχοι γονείς (άρθρο 8 του Ν. 4538/2018) και ύστερα από νομοθετική ρύθμιση μπορεί το ίδιο να ισχύσει και για την υιοθεσία και την πρόσβαση σε μεθόδους ιατρικώς υποβοηθούμενης αναπαραγωγής.

²¹ Έτσι *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 44. Ειδικά για τον γάμο βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 153· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §7 αρ.11· *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλο², άρθρ. 1386 αρ. 1 και 3· *Κοτζάμπαση*, Η έννοια ..., σ. 5 επ.

²² Βλ. ανωτ. §7.ΙΙΙ.Β, για την εξειδίκευση αόριστων εννοιών με αφορμή τον έλεγχο του συμφώνου ως ανήθικου.

²³ Για τους συζύγους βλ. *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις Ι, σ. 83, 166-167· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 153· *Κοτζάμπαση*, Η έννοια..., σ. 146.

²⁴ Έτσι και στον γάμο *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 154 επ.· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §7 αρ.12 επ.· *Σταθόπουλος/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλο², άρθρ. 1386 αρ. 4 επ.· *Κοτζάμπαση*, Η έννοια..., σ. 55 επ.· *Ιωακείμης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1386 αρ. 5 επ.

εξωτερικό ή υλικό στοιχείο της συμβίωσης, αφετέρου το δικαίωμα και την αντίστοιχη υποχρέωση συνεννόησης, υποστήριξης και πίστης που συγκροτούν το εσωτερικό ή ψυχολογικό ή βουλητικό στοιχείο της. Όριο στην άσκηση του δικαιώματος που καθιερώνεται από την ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1386 θέτει η σιωπηρή παραπομπή στην ΑΚ 281, δηλαδή η ενδεχόμενη καταχρηστική άσκηση δικαιώματος υπό τους όρους και τις προϋποθέσεις που θέτει η εν λόγω διάταξη²⁵.

§17. Η συναπόφαση για τα θέματα της κοινότητας βίου

I. Η ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1387 στο σύμφωνο συμβίωσης

Με το άρθρο 5 παρ. 1 του Ν. 4356/2015 μεταφέρεται στη συμβίωση των συντρόφων και η ΑΚ 1387. Σύμφωνα με την παρ. 1 εδ. α' της διάταξης αυτής, οι σύζυγοι αποφασίζουν από κοινού για κάθε θέμα του συζυγικού βίου²⁶. Γίνεται δεκτό στο πλαίσιο του γάμου²⁷ ότι η ΑΚ 1387 αποτελεί εξειδίκευση της γενικής υποχρέωσης της έγγαμης συμβίωσης (ΑΚ 1386), αντανακλώντας την αρχή της ισότητας μεταξύ των συζύγων. Με τον τρόπο αυτό, η ως άνω αρχή επαληθεύεται και στις σχέσεις μεταξύ των μερών του συμφώνου²⁸, στους οποίους απονέμεται το ουσιαστικό δικαίωμα²⁹ και η αντίστοιχη υποχρέωση συμμετοχής στις αποφάσεις για τα θέματα της συμβίωσής τους. Συμπληρωματικά προς τις παραδοχές της θεωρίας αναφορικά με την εφαρμογή της ΑΚ 1387 παρ. 1 στους συζύγους μπορούν να παρατηρηθούν τα ακόλουθα:

Παρά τον καταρχήν επιτακτικό χαρακτήρα της ρύθμισης της ΑΚ 1387 παρ. 1 εδ. α' (*Οι σύζυγοι αποφασίζουν από κοινού..*) που φαίνεται να επιβάλλει τη συμμόρφωση των μερών με θετική συμπεριφορά, μπορεί να αναγνωριστεί και ο εξουσιαστικός (επιτρεπτικός) χαρακτήρας της. Πράγματι, τα υποκείμενα της ρύθμισης (δηλαδή οι σύζυγοι και κατ' αναλογία οι σύντροφοι) δεν έχουν μόνον υποχρέωση θετικής συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων αλλά και την εξουσία νομικής δέσμευσης

²⁵ Βλ. στον γάμο *Κουμάντο*, ΟικογΔ¹, I, σ. 134-135· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 157 και σημ. 24· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §7 αρ. 48· *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1386 αρ. 24.

²⁶ Για την έννοια των θεμάτων στο πλαίσιο του συζυγικού βίου βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 165 επ.· *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1387 αρ. 4-5· *Ιωακείμης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1387 αρ.1-2.

²⁷ *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 165· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §8 αρ. 3· *Σταθόπουλος/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου², άρθρ. 1387 αρ. 1· *Κοτζάμπαση*, Η έννοια..., σ. 131. Βλ. και στο γερμανικό δίκαιο, όπου δεν υπάρχει ειδική διάταξη για τη συναπόφαση των συζύγων, *Staudinger/Voppel* (2018), §1353 αρ. 17· *MiKoBGB/Roth*⁸, §1353 αρ. 18 επ.· *Schwab*, FamR²⁷, αρ. 113· *Gernhuber/Coester-Waltjen*, FamR⁶, §19 αρ. 6 επ.· *Muscheler*, FamR⁴, αρ. 283. Ομοίως για τους συντρόφους στο γερμανικό σύμφωνο (eLPart), *Dethloff*, FamR²⁹, §7 αρ. 20.

²⁸ Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, II, σ. 567· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §23 αρ.3· *Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 44.

²⁹ Για τον εξουσιαστικό χαρακτήρα της ΑΚ 1387 παρ. 1 βλ. αμέσως παρακάτω.

της βούλησης του άλλου προσώπου, ώστε να μην παραγκωνίζεται η προβλεπόμενη συμμετοχή των ίδιων στη συνδιαμόρφωση του κοινού βίου. Έτσι, επαληθεύεται η ομόφωνη στη θεωρία θέση³⁰ αναφορικά με τους συζύγους, ότι με την ΑΚ 1387 παρ. 1 εδ. α' ιδρύεται όχι μόνον η υποχρέωση αλλά και το αντίστοιχο δικαίωμα στο πρόσωπο καθενός εξ αυτών για συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων για κάθε θέμα του κοινού βίου. Με τη σκέψη αυτή, η θεωρία σχεδόν ομόφωνα^{31,32} κατέληξε στον λειτουργικό χαρακτήρα³³ του δικαιώματος, καθώς άλλωστε τούτο αποβλέπει στην εξυπηρέτηση συμφερόντων όχι μόνο –ούτε κυρίως– του δικαιούχου, αλλά της κοινής συζυγικής ζωής³⁴. Από αυτόν παρέπεται η αδυναμία παραίτησης ή μεταβίβασης του δικαιώματος συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων αλλά και η σύναψη αντίθετου περιεχομένου συμφωνιών³⁵, όπως λ.χ. η συμφωνία λήψης αποφάσεων για όλα τα θέματα μόνον από τον έναν³⁶. Τα ίδια πρέπει να ισχύσουν ανάλογα και στο πεδίο των συντρόφων.

³⁰ Βλ. συναφώς *Δεληγιάννη (-Κουτσογράδη)*, ΟικογΔ, Π, §144 σ. 26· *Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη*, Οι ισότιμοι..., σ. 242, 243· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 139· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 165· *την ίδια*, Αρμ 1983.841.842· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §8 αρ.4· *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου², άρθρ. 1387 αρ. 2· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 79· *Κοτζάμπαση*, Η έννοια..., σ. 133· *Νικολόπουλο*, ΝοΒ 1994.1107.1113· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1387 αρ. 3.

³¹ Βλ. *Δεληγιάννη (-Κουτσογράδη)*, ΟικογΔ, Π, §144 σ. 27-28· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 139· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 165· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §8 αρ.4· *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου², άρθρ. 1387 αρ. 2· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 79· *Κοτζάμπαση*, Η έννοια..., σ. 134· *Νικολόπουλο*, ΝοΒ 1994.1107.1113· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1387 αρ. 3. Αλλιώς, *Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη*, Οι ισότιμοι..., σ. 243, η οποία, πριν τη μεταρρύθμιση του οικογενειακού δικαίου, αξιολογεί το δικαίωμα αυτό μόνον ως εξουσιαστικό.

³² Πάντως, ως λειτουργικό δικαίωμα αξιολογούνταν το δικαίωμα της ΑΚ 1387 και πριν την αναθεώρηση του οικογενειακού δικαίου, καθώς απένειμε εξουσία στον άνδρα, ως αρχηγό της οικογένειας, να αποφασίζει για όλα τα θέματα του συζυγικού βίου. Βλ. *Μιχαηλίδη-Νουάρο*, Περί της έννοιας..., σ. 238 και σημ. 51· *Λαδά*, Το δικαίωμα αποφάσεως..., σ. 96 επ.

³³ Για το λειτουργικό δικαίωμα και τα εννοιολογικά χαρακτηριστικά του βλ. *Μιχαηλίδη-Νουάρο*, Περί της έννοιας..., σ. 237 επ.· *Λαδά*, ΓενΑρχ, Ι, §11 αρ.66-67· *Παπαστερίου*, ΓενΑρχ, §15 αρ. 55. Πρβλ. *Καράση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 689, ο οποίος καταλήγει σε διεύρυνση της έννοιας του λειτουργικού δικαιώματος, καθώς τούτο ταυτίζεται με την έννομη σχέση από την οποία απορρέει και με τον σκοπό τον οποίο θέλει να πραγματώσει.

³⁴ Βλ. *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου², άρθρ. 1387 αρ. 2· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 79· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1387 αρ. 3.

³⁵ Ορθά παρατηρείται όμως στη θεωρία (*Σταθόπουλος/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1386 αρ. 3) ότι οι σύζυγοι (και εν προκειμένω οι σύντροφοι) γίνονται υπό τους όρους της συγκρότησης κοινότητας βίου (ΑΚ 1386) και της από κοινού λήψης αποφάσεων (ΑΚ 1387) οι ουσιαστικοί ρυθμιστές της συμβίωσής τους. Βλ. και *Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, Προοπτικές και προκλήσεις του Οικογενειακού Δικαίου, σε Πρακτικά του 10^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ένωσης Αστικολόγων για τα Τριάντα Χρόνια Εφαρμογής του ν. 1329/1983 για τη Μεταρρύθμιση του Οικογενειακού Δικαίου, 2016, σ. 178.

³⁶ Δεν αποκλείεται ωστόσο η παροχή εντολής και πληρεξουσιότητας από τον έναν σύζυγο ή σύντροφο προς τον άλλο για συγκεκριμένες πράξεις και για ορισμένο χρονικό διάστημα. Έτσι, *Δεληγιάννης (-Κουτσογράδης)*, ΟικογΔ, Π, §145 σ. 28· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 164-165· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §8 αρ. 5· *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1387 αρ. 20· *Κοτζάμπαση*, Η έννοια..., σ. 132· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1387 αρ. 4.

Από το καθήκον συμμετοχής των συντρόφων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων πρέπει να διακριθεί η ίδια η απόφαση που αποτελεί το αποτέλεσμα της. Ως προς τη νομική φύση της τελευταίας στο πεδίο των συζυγικών σχέσεων διατυπώθηκαν ποικίλες απόψεις³⁷. Κατά μία γνώμη³⁸, ο νόμος εξομοιώνει τις αποφάσεις των συζύγων με δικαιοπραξίες, αντλώντας επιχείρημα από την αναφορά της ΑΚ 1387 παρ. 1 εδ. β' σε *νομική αδυναμία* του συζύγου. Άλλη γνώμη³⁹ εκτιμά ότι οι αποφάσεις αυτές αποτελούν άλλοτε δικαιοπραξίες και άλλοτε πραγματικές (de facto) σχέσεις. Παρεμφερής, τέλος, είναι η άποψη που φαίνεται να επικρατεί⁴⁰, κατά την οποία τότε μόνον η συναπόφαση των συζύγων είναι δικαιοπραξία, όταν πρόκειται για πράξη, η οποία αποτελεί συνηθισμένο αντικείμενο συμβατικών δεσμεύσεων κατά τις αντιλήψεις των συναλλαγών και ταυτόχρονα οι σύζυγοι έχουν συνείδηση της νομικής δέσμευσής τους.

Μεταφέροντας τον προβληματισμό αυτό στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης, μπορούν να υποστηριχθούν τα ακόλουθα. Η λήψη απόφασης από τα μέρη για τη ρύθμιση των θεμάτων του κοινού βίου τους δεν φαίνεται να συγκεντρώνει από μόνη της τα εννοιολογικά στοιχεία της δικαιοπραξίας, ούτε με την ειδικότερη μορφή της σύμβασης, ούτε ενδεχομένως της συλλογικής απόφασης. Ειδικότερα, στις αποφάσεις των μερών δεν μπορεί να εντοπιστεί το στοιχείο της νομικής δεσμευτικότητας⁴¹, καθώς άλλωστε ο σύζυγος που δεν συμμορφώνεται δεν μπορεί να εξαναγκαστεί νομικά προς τούτο, ούτε μπορούν αυτές να επιφέρουν από μόνες τους ηθελημένο έννομο αποτέλεσμα. Στις περιπτώσεις παραβίασης της συναπόφασης ορθότερο είναι να γίνει δεκτό ότι πρόκειται για συμπεριφορά, η οποία κατά τις

³⁷ Βλ. αναλυτ. *Κοτζάμπαση*, Η έννοια..., σ. 153 επ. με αναφορές και στο σχετικό διάλογο στο γερμανικό δίκαιο.

³⁸ Έτσι *Κουμάντος*, ΟικογΔ, Ι, σ. 141, σημ. 32 και ειδικότερα ως (συλλογική) πράξη και όχι σύμβαση· *Σπυριδάκης*, ΟικογΔ³, σ. 140.

³⁹ *Γαζής*, Προβλήματα από το νέο οικογενειακό δίκαιο, ΝοΒ 1983.913.922 και σημ. 7· *Δεληγιάννης* (-*Κουτσουράδης*), ΟικογΔ, ΙΙ, §145 σ. 27· *Π. Φίλιος*, ΟικογΔ⁴, σ. 81· *Παπαδημητρίου*, ΟικογΔ², σ. 180.

⁴⁰ *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 167-168· *Σταθόπουλος/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1387 αρ. 6-7· *Ιωακείμης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1387 αρ. 5 επ. Προς την κατεύθυνση αυτή και *Δασκαρόλης*, Παραδόσεις Ι, σ. 183· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §8 αρ. 6· Για τον δικαιοπρακτικό χαρακτήρα των συμφωνιών των συζύγων και τις επιμέρους απόψεις στο γερμανικό δίκαιο βλ. *Staudinger/Voppel* (2018), §1356 αρ. 9 επ.· *MüKoBGB/Roth*⁸, §1356 αρ. 7· *BRHP/Hahn*⁴, §1356 αρ.4· *Palandt/Diederichsen*⁴⁴ (1985), §1356, πρτ. 2 abb· *Palandt/Brudermüller*⁷⁸, §1356 αρ. 2· *Erman/Kroll-Ludwigs*¹⁵, §1356 αρ. 4· *Soergel/Lipp*¹³, §1356 αρ. 12· *Gernhuber/Coester-Waltjen*, FamR⁶, §18 αρ. 18 επ.· *Muscheler*, FamR⁴, αρ. 147, 285.

⁴¹ Σημαντική είναι η διάκριση ότι στη διαδικασία λήψης απόφασης υπάρχει νομική δέσμευση της βούλησης του ενός συντρόφου από τον άλλο, με την έννοια ότι ο πρώτος οφείλει να λαμβάνει υπόψη τον τελευταίο και να μη λειτουργεί μονομερώς. Κατά την άποψη όμως που εδώ υιοθετείται, η ίδια η απόφαση, ως αποτέλεσμα της παραπάνω συμπεριφοράς, δεν έχει από μόνη της δικαιοπρακτικό χαρακτήρα και άρα νομική δεσμευτικότητα.

περιστάσεις δύναται να εκτιμηθεί ως αντίθετη στους κανόνες των ΑΚ 1386-1387 παρ. 1, γεγονός το οποίο στην περίπτωση της έγγαμης συμβίωσης συνδέεται με τη θεμελίωση εύλογης αιτίας διακοπής της συμβίωσης και ίδρυσης βάσιμου λόγου διαζυγίου εξ αιτίας ισχυρού κλονισμού⁴². Εξάλλου, στο ίδιο αποτέλεσμα καταλήγουν και οι υποστηρικτές του (έστω και εν μέρει) δικαιοπρακτικού χαρακτήρα των αποφάσεων, καθώς αναγνωρίζουν ότι η δεσμευτικότητά τους είναι ιδιόμορφη⁴³ και απορρέει κυρίως από την υποχρέωση συμβίωσης, ενυπάρχει δε πάντοτε η δυνατότητα ανάκλησής τους με τη βούληση των μερών, ιδίως στις περιπτώσεις μεταβολής των συνθηκών ή όταν από την απόφαση προκαλείται υπερβολική δέσμευση ενός εξ αυτών (ΑΚ 281).

Οι παραπάνω σκέψεις κατευθύνουν στο συμπέρασμα ότι η συναπόφαση των μερών αποτελεί απλή πραγματική-βιοτική σχέση⁴⁴. Κατ' επέκταση, από την ίδια τη συναπόφαση για τα θέματα του κοινού βίου πρέπει να διακρίνονται οι δικαιοπραξίες (συμβάσεις ή μονομερείς δικαιοπραξίες) που συνάπτουν μεταξύ τους τα μέρη ή συνάπτει ο ένας και την απευθύνει στον άλλο, ως αποτέλεσμα ή με σκοπό την πραγμάτωση των αποφάσεών τους (λ.χ. τροποποίηση των όρων του συμφώνου συμβίωσης), αλλά και από τις δικαιοπραξίες που συνάπτουν μεταξύ τους στο πλαίσιο άσκησης της ιδιωτικής αυτονομίας τους, ανεξάρτητα από τη ρύθμιση των οικογενειακών θεμάτων, τις οποίες θα μπορούσαν να έχουν συνάψει και με οποιονδήποτε τρίτο (λ.χ. σύμβαση εντολής και παροχή πληρεξουσιότητας για τη διαχείριση της ατομικής περιουσίας του ενός – ΑΚ 1399⁴⁵).

Άλλωστε, η αναφορά του νόμου σε *νομική* αδυναμία δεν πρέπει να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι ο νόμος υπολαμβάνει τις αποφάσεις ως δικαιοπραξίες, ή ότι ανεξάρτητα από τον δικαιοπρακτικό ή μη χαρακτήρα των αποφάσεων ο νόμος προϋποθέτει τουλάχιστον την ειδική δικαιοπρακτική ικανότητα των ΑΚ 1350-1352 για

⁴² Για τις συνέπειες της παράβασης των προσωπικών υποχρεώσεων των συντρόφων, ενόψει του ελευθέρως διαλυτού του συμφώνου συμβίωσης βλ. κατωτ. §19.

⁴³ Βλ. Δεληγιάννη (-Κουτσογράδη), ΟικογΔ, ΙΙ, §145 σ. 28· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 170-171· την ίδια, Αρμ 1983.841.842· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §8 αρ. 7, 13-14· Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1387 αρ. 13· Ιωακειμίδη, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1387 αρ. 9 επ. Πρβλ. και Κοτζάμπαση, Η έννοια..., σ. 158 και 161-162, όπου και η επισήμανση ότι η δεσμευτικότητα των συζυγικών αποφάσεων έχει «ιδιόμορφο χαρακτήρα».

⁴⁴ Για τη γνώμη αυτή στο γερμανικό δίκαιο βλ. Jauernig/Budzikiewicz¹⁷, BGB§1356 αρ. 2.

⁴⁵ Πρβλ. Παπαζήση, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1399 αρ. 5, όπου και η παρατήρηση ότι: «Η διαχείριση της περιουσίας του από τον κάθε σύζυγο δεν εμπίπτει στην υποχρέωση συναπόφασης, ούτε η ανάθεση της διαχείρισης της περιουσίας του από τον ένα σύζυγο έχει σχέση με τις υποχρεώσεις της 1387 ΑΚ».

τη συμμετοχή του προσώπου στη λήψη τους⁴⁶. Αντίθετα, η τελολογική προσέγγιση της ΑΚ 1387 παρ. 1 εδ. β' που κατευθύνει στον περιορισμό της «αρχηγίας» του ενός, επιβάλλει τη διορθωτική παρέμβαση στο γράμμα της διάταξης, ώστε η δυνατότητα μονομερούς λήψης αποφάσεων να επιφυλάσσεται μόνον στις περιπτώσεις που το άλλο μέρος δεν έχει πραγματική ικανότητα συμμετοχής. Συνεπώς, αν ο σύντροφος κηρύχθηκε σε δικαστική συμπαράσταση μετά την κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης, πρέπει να γίνει δεκτό ότι κρίσιμη στο πλαίσιο της ανάλογης εφαρμογής της ΑΚ 1387 παρ. 1 εδ. β' είναι μόνον η πραγματική ικανότητά του να συμπράξει στην από κοινού λήψη αποφάσεων⁴⁷.

Η έλλειψη των εννοιολογικών γνωρισμάτων της δικαιοπραξίας από την απόφαση για τα θέματα του κοινού βίου γίνεται περισσότερο αντιληπτή, όταν συντρέχει λόγος εφαρμογής της ΑΚ 1387 παρ. 1 εδ. β'. Τότε, πράγματι, αποκαλύπτεται ότι η απόφαση που λαμβάνει μόνον ο ένας δεν αποτελεί παρά ενδιάθετη ή εξωτερικευμένη βούληση του προσώπου, και οπωσδήποτε όχι δικαιοπραξία, στο μέτρο που από μόνη της ούτε νομική δέσμευση συνεπάγεται, ούτε μπορεί να επιφέρει ηθελημένο έννομο αποτέλεσμα. Διαφορετικό είναι και πάλι το ζήτημα ότι η απόφαση μπορεί να οδηγήσει σε κατάρτιση δικαιοπραξίας.

⁴⁶ Βλ. σχετ. με τους συζύγους *Δεληγιάννη (-Κουτσουράδη)*, ΟικογΔ, ΙΙ, §145 σ. 27 και §148 σ. 31· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 168, όπου υποστηρίζεται ότι παρότι η κοινή συζυγική απόφαση δεν αποτελεί συνήθως δικαιοπραξία, ο νομοθέτης απαιτεί γι' αυτή δικαιοπρακτική ικανότητα (ΑΚ 1387 παρ. 1 εδ. 2) που είναι προφανώς η ειδική ικανότητα για σύναψη γάμου. Έτσι και *Κουμάντος*, ΟικογΔ, Ι, σ. 141· *Δασκαρόλης*, Παραδόσεις Ι, σ. 183· *Σταθόπουλος/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου², άρθρ. 1387 αρ. 7 και 22· *Σπυριδάκης*, ΟικογΔ⁴, σ. 143· *Κοτζάμπαση*, Η έννοια..., σ. 139-140, σ. 158-159 και σ. 160· *Ιωακειμίδης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1387 αρ. 7 και 20 επ. Ομοίως *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §8 αρ. 6, ο οποίος υποστηρίζει την εφαρμογή των γενικών διατάξεων για τη δικαιοπρακτική ικανότητα, όταν η απόφαση των συζύγων αποτελεί δικαιοπραξία, λαμβάνοντας όμως στη συνέχεια υπόψη (βλ. αρ. 19) και τις ΑΚ 1350-1352. Βλ. και *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 80 που φαίνεται να ταυτίζει τη νομική αδυναμία με τη δικαιοπρακτική ανικανότητα. Πρβλ. στο πεδίο της διάστασης των συζύγων *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 361-652, σημ. 14· *Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1439 αρ. 132, όπου γίνεται δεκτό ότι η βούληση για διακοπή της συμβίωσης είναι φυσική και όχι δικαιοπρακτική, ώστε και ο δικαιοπρακτικά ανίκανος σύζυγος να μπορεί καταρχήν να έχει τέτοια βούληση, εκτιμώντας ταυτόχρονα ότι διαφέρει το ζήτημα ότι λόγω σοβαρής έκπτωσης των πνευματικών λειτουργιών ο άρρωστος σύζυγος δύσκολα θα αποκτήσει σχετική βούληση

⁴⁷ Υπό τις ανωτέρω παραδοχές, επιτρέπεται η διατύπωση επιφυλάξεων σχετικά με τη θέση που εκφράστηκε στη θεωρία (*Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 567· η ίδια, ΕλλΔνη 2016.641.642), κατά την οποία η ύπαρξη διαφορετικής ειδικής ρύθμισης στον παρόντα ή άλλο νόμο του άρθρου 5 παρ. 1 του Ν. 4356/2015 αναφέρεται στην κατ' άρθρο 2 παρ. 1 του ίδιου νόμου πλήρη δικαιοπρακτική ικανότητα των συντρόφων, η οποία απαιτείται για τη λήψη κοινών αποφάσεων. Και τούτο, διότι υπό την εκδοχή αυτή ενδέχεται να προκύψουν ανεπιχειρήσιμα αποτελέσματα, για τον συμπαραστατούμενο (μετά την κατάρτιση του συμφώνου) σύντροφο που θα εμποδίζεται από τη συμμετοχή του στην από κοινού λήψη αποφάσεων, παρότι μπορεί να έχει πραγματική προς τούτο ικανότητα.

Τις ίδιες επιφυλάξεις εγείρει η θέση της θεωρίας⁴⁸ η οποία στο πλαίσιο των προσωπικών σχέσεων των συζύγων εκτιμά ότι η συναπόφαση των μερών ελέγχεται ως άκυρη με αναλογική εφαρμογή των γενικών διατάξεων, αν έρχεται σε αντίθεση με τον νόμο (ΑΚ 174) ή τα χρηστά ήθη (ΑΚ 178). Κατά την άποψη που εδώ υποστηρίζεται, η άρνηση του δικαιοπρακτικού χαρακτήρα των αποφάσεων απορρίπτει και τον έλεγχο τους με τις γενικές διατάξεις για την ακυρότητα και ακυρωσία των δικαιοπραξιών. Δεν αποκλείεται όμως η απόφαση να ελεγχθεί ως συμπεριφορά αποκλίνουσα από τους κανόνες των ΑΚ 1386 και 1387⁴⁹, ιδίως στις περιπτώσεις που προσβάλλει τη σφαίρα της προσωπικότητας του άλλου συντρόφου κατά την έννοια της ΑΚ 1387 παρ. 2 (λ.χ. εξαναγκασμός του σε περιορισμό της επαγγελματικής του δραστηριότητας)⁵⁰.

II. Συμφωνίες των συντρόφων ως προς το επώνυμο

Η ρύθμιση του άρθρου 4 εδ. α' του Ν. 4356/2015 για το επώνυμο των συντρόφων γνώρισε ελάχιστες λεκτικές αποκλίσεις από την προηγούμενη του άρθρου 5 εδ. α' του Ν. 3719/2008, προβλέποντας ειδικότερα ότι *το σύμφωνο συμβίωσης δεν μεταβάλλει το επώνυμο των μερών*⁵¹. Στο δεύτερο εδάφιο του ίδιου άρθρου προστέθηκε εκ νέου η εξαίρεση, κατά την οποία καθένας από τους συντρόφους μπορεί, εφόσον συγκατατίθεται ο άλλος, να χρησιμοποιεί στις κοινωνικές σχέσεις το επώνυμο του άλλου ή να το προσθέτει στο δικό του. Η επιτακτική διατύπωση του νόμου, χωρίς περιθώρια συμβατικών αποκλίσεων, κατευθύνουν προς την αναγνώριση του αναγκαστικού χαρακτήρα της διάταξης⁵². Διαφορετικά όμως προβλέπεται για τις κοινωνικές σχέσεις τους, ως προς τις οποίες δεν αποκλείεται η χρήση του επωνύμου

⁴⁸Βλ. Δεληγιάννη (-Κουτσουράδη), ΟικογΔ, II, §145 σ. 28· Δασκαρόλη, Παραδόσεις I, σ. 183-184· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, I, σ. 168· την ίδια, Αρμ 1983.841.842· Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου², άρθρ. 1387 αρ. 8, σημ. 13 και αρ. 13· Ιωακειμίδη, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1387 αρ.8.

⁴⁹ Βλ. όμως Κοτζάμπαση, Η έννοια..., σ. 158, η οποία εκτιμά ότι ο χαρακτηρισμός των αποφάσεων των συζύγων ως πραγματικών καταστάσεων θα οδηγούσε στην αποδοχή κάθε de facto σχέσης και θα απέκλειε τη δυνατότητα ελέγχου της εγκυρότητάς τους βάσει της ΑΚ 1387 παρ. 2 και της γενικής αρχής της αμοιβαιότητας που εκφράζει η ΑΚ 1386. Προς τη γνώμη αυτή θα μπορούσε ωστόσο να αντιπαρατεθεί ότι ο νομικός χαρακτηρισμός των αποφάσεων των συζύγων δεν φαίνεται να συνδέεται με τον έλεγχο τους σύμφωνα τις ΑΚ 1386-1387. Εξάλλου και οι υποστηρικτές της γνώμης ότι οι αποφάσεις των συζύγων αποτελούν (ενίοτε) δικαιοπραξίες καταλήγουν, όχι στη δυνατότητα εξαναγκαστικής εκπλήρωσής τους όταν ο ένας σύζυγος δεν τις εφαρμόζει, αλλά στη θεμελίωση συμπεριφοράς αντίθετης στην ΑΚ 1387 που δικαιολογεί κατά τις περιστάσεις ακόμα και την ίδρυση λόγου διαζυγίου.

⁵⁰ Βλ. συναφώς για την επιφύλαξη του ατομικού χώρου του συζύγου σε Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, I, σ. 172· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §8 αρ.22 επ.· Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1387 αρ. 23 επ.· Κοτζάμπαση, Η έννοια..., σ. 146 επ.· Ιωακειμίδη, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1387 αρ. 24 επ.

⁵¹ Αντί της διατύπωσης «το επώνυμο των συμβληθέντων» κατά το άρθρ. 5 εδ. α' του Ν. 3719/2008.

⁵² Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, II, σ. 566, σημ. 21· η ίδια, ΕλλΔνη 2016.641.642· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §23 αρ.1. Έτσι και υπό τον Ν. 3719/2008 Περάκη, Η εκτός γάμου..., σ. 155.

του ενός συντρόφου από τον άλλο, είτε αποκλειστικά, είτε συνδυαστικά με το επώνυμο του τελευταίου, κατόπιν σχετικής συμφωνίας ρητής ή σιωπηρής⁵³. Τούτη μάλιστα δεν είναι αναγκαίο να ενταχθεί στη δικαιοπραξία του συμφώνου ή να περιβληθεί το συμβολαιογραφικό τύπο⁵⁴.

Ενώ η διάταξη του άρθρου 4 του Ν. 4356/2015 επιβεβαίωσε την αρχή του αμετάβλητου του επωνύμου, δεν συνέβη το ίδιο με την αντίστοιχη ρύθμιση της ΑΚ 1388 για τους συζύγους. Ειδικότερα, με το άρθρο 28 του Ν. 3719/2008, ο οποίος εισήγαγε τον θεσμό του συμφώνου συμβίωσης, προστέθηκε τρίτη παράγραφος στην ΑΚ 1388⁵⁵, ορίζοντας στο εδ. α' ότι με συμφωνία των συζύγων ο καθένας από αυτούς μπορεί να προσθέτει στο επώνυμό του το επώνυμο του άλλου. Στα επόμενα τρία εδάφια της διάταξης προβλέφθηκε η διαδικασία ενώπιον του ληξιάρχου καθώς και η τύχη της σχετικής συμφωνίας στην περίπτωση λύσης του γάμου με διαζύγιο και λόγω θανάτου αντίστοιχα. Η θεωρία άσκησε δικαιολογημένη κριτική⁵⁶ στην παραπάνω τροποποίηση, λόγω του αναχρονιστικού χαρακτήρα της ο οποίος έγκειται στην αναγνώριση της τέλεσης γάμου ως λόγου που δικαιολογεί τη μεταβολή του επωνύμου του προσώπου. Το γεγονός ότι η παραπάνω προσθήκη στην ΑΚ 1388 έγινε με το ίδιο νομοθέτημα (Ν. 3719/2008) που θέσπισε για πρώτη φορά το σύμφωνο συμβίωσης, σε συνδυασμό με το ότι το άρθρο 5 αυτού περιέχει ίδια ρύθμιση με εκείνη του άρθρου 4 του Ν. 4356/2015,

⁵³ Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §23 αρ.1·Σαϊτάκης, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 43.

⁵⁴ Βλ. Περάκη, Η εκτός γάμου..., σ. 155 υπό τον Ν. 3719/2008.

⁵⁵ Έτσι, η ΑΚ 1388 από αναγκαστικού δικαίου διάταξη (βλ. ΑΠ 1165/2004, ΕΕΝ 2005.99. Δεληγιάννη (-Κουτσουράδη), ΟικογΔ, ΙΙ, §161 σ. 61· Κουμάντο, ΟικογΔ, Ι, σ. 145· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁴, Ι, σ. 181· Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1388 αρ. 8), κατέστη ενδοτικού δικαίου. Βλ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 174. Αλλιώς, Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §10 αρ. 2, ο οποίος παρότι εντοπίζει τη δυνατότητα σύναξης αντίθετης συμφωνίας μεταξύ των συζύγων εξακολουθεί (έχοντας υπόψη τις ΣτΕ 1442/2011 και 3834/2009) να εκτιμά την ΑΚ 1388 ως αναγκαστικού δικαίου. Ομοίως Ιωακείμης, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1388 αρ. 2, ο οποίος επιχειρώντας να δικαιολογήσει την παραπάνω θέση, υποστηρίζει ότι το «πλαίσιο» που θέτει η ΑΚ 1388 είναι αναγκαστικού δικαίου και εντός του οποίου είναι επιτρεπτή η άσκηση της ιδιωτικής αυτονομίας (και αρ. 3 που φαίνεται να αποδέχεται τον ενδοτικό χαρακτήρα της ΑΚ 1388 παρ. 2). Πρβλ. Παντελίδου, Το ονοματεπώνυμο στην οικογένεια, ΕφΑΔ 2012.2.6-7.

⁵⁶ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 173-174· η ίδια, ΕΝΟΒΕ, σ. 16· η ίδια, σε Μελέτες, σ. 612· η ίδια, Τριάντα χρόνια εφαρμογής του ν. 1329/1983: Γενική ανασκόπηση και αποτίμηση, σε Πρακτικά του 10^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ένωσης Αστικολόγων για τα Τριάντα Χρόνια Εφαρμογής του ν. 1329/1983 για τη Μεταρρύθμιση του Οικογενειακού Δικαίου, 2016, σ. 21· Παπαχρίστου, ΟικογΔ, σ. 76· ο ίδιος, ΕφΑΔ 2008.1018.1020· Φουντεδάκη, Παρατηρήσεις σχετικά με τις ρυθμίσεις για το επώνυμο και την υιοθεσία, ΕφΑΔ 2009.47· η ίδια, Φυσικό πρόσωπο..., σ. 455-456· Χριστοδούλου, Δ 2009.356· ο ίδιος, Η συμβίωση..., σ. 163· Σαμαρά, Σκέψεις για το θέμα του επωνύμου των συζύγων, ΕφΑΔ 2017.1143.1149. Αντιθ. Πεδιαδίτη, Οι μεταρρυθμίσεις του οικογενειακού δικαίου όσον αφορά το διαζύγιο, το επώνυμο των συζύγων και την υιοθεσία, ΕφΑΔ 2009.34.

οδηγεί με ασφάλεια στο συμπέρασμα ότι δεν υπάρχουν περιθώρια αναλογικής εφαρμογής της ΑΚ 1388 παρ. 3 στην περίπτωση των συντρόφων⁵⁷.

Κατά τα λοιπά, η συμφωνία των συντρόφων με την οποία επιτρέπεται η χρήση του επωνύμου του ενός από τον άλλο για τις κοινωνικές σχέσεις του⁵⁸ δεν μπορεί να αξιολογηθεί ως δικαιοπραξία⁵⁹, καθόσον ούτε συνεπάγεται την παραγωγή (ηθελημένου) έννομου αποτελέσματος, ούτε μεταβάλλει τη νομική κατάσταση του προσώπου. Πρόκειται ορθότερα για μια πραγματική σχέση μεταξύ των μερών από την οποία όμως δεν αποκλείεται να προκληθούν έννομες συνέπειες, όταν η άρνηση χρήσης του επιθέτου από τον άλλο σύντροφο ή η βούληση του τελευταίου να διακόψει ο πρώτος τη χρησιμοποίησή του οδηγεί κατά τις περιστάσεις και υπό τη συνδρομή ειδικών λόγων στην παράβαση της υποχρέωσης συμβίωσης και ειδικότερα συμπαράστασης κατά την ΑΚ 1386 που εφαρμόζεται ανάλογα⁶⁰.

III. Άλλες προσωπικές σχέσεις των μερών

Παρότι οι προσωπικές σχέσεις των συντρόφων διέπονται από αναγκαστικού δικαίου διατάξεις, αξίζει να προβληματιστεί κάποιος ως προς το αν παραμένουν περιθώρια αυτόνομης ρύθμισής τους από τα μέρη. Συναφώς, τη θεωρία απασχόλησαν δύο περιπτώσεις: αυτή της νομιμοποίησης για υποβολή αίτησης σε δικαστική συμπαράσταση και εκείνη της παροχής συναίνεσης από τον σύντροφο για τη διενέργεια ιατρικών πράξεων στον άλλον.

Σε σχέση με την πρώτη, υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 μερίδα της θεωρίας αμφισβήτησε τη δυνατότητα του συντρόφου που έχει συνάψει σύμφωνο συμβίωσης να υποβάλει αίτηση για κήρυξη σε δικαστική συμπαράσταση του άλλου, αξιολογώντας ότι η απαρίθμηση των νομιμοποιούμενων προς τούτο προσώπων κατά την ΑΚ 1667

⁵⁷ *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Π, σ. 566, σημ. 21· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §23 αρ. 2· *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 43. Αντίστοιχα και υπό το Ν. 3719/2008 *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, Π, σ. 600, σημ. 27· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 190, σημ. 12· *ο ίδιος* σε *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 5, σ. 30· *Σπυριδάκης*, Το σύμφωνο..., σ. 64, σημ. 14· *Ιωακειμίδης*, σε *Γεωργιάδη ΣΕΑΚ*, 1388 αρ. 32.

⁵⁸ Για τη διάκριση μεταξύ έννομων και κοινωνικών σχέσεων για τη χρήση του επωνύμου των συζύγων βλ. ενδ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 175· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §10 αρ.6 επ.: *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ *Γεωργιάδη/Σταθόπουλου*², άρθρ. 1388 αρ. 8.

⁵⁹ Έτσι και στο πλαίσιο του γάμου *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 175-176.

⁶⁰ Αντίστοιχα για τους συζύγους, βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 176· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §10 αρ.13-14· *τον ίδιο*, ΓενΑρχ⁵, §12 αρ. 7 και 32· *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ *Γεωργιάδη-Σταθόπουλου*², άρθρ. 1388 αρ. 8· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 76-77· *Σκορίνη-Παπαρηγοπούλου*, στον ΑΚ *Γεωργιάδη-Σταθόπουλου*², άρθρ. 1438 αρ. 75· *Φουντεδάκη*, Φυσικό πρόσωπο..., σ. 462-463· *Ιωακειμίδης*, σε *Γεωργιάδη ΣΕΑΚ*, 1388 αρ. 20 επ. ΑΠ 1165/2004, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

παρ. 1 εδ. α' είναι περιοριστική⁶¹. Η ίδια γνώμη εκτίμησε περαιτέρω ότι ενόψει του αναγκαστικού χαρακτήρα των ΑΚ 1666 επ. δεν θα μπορούσε η υποβολή της ως άνω αίτησης να αποτελέσει νόμιμο περιεχόμενο σχετικής συμφωνίας μεταξύ των συντρόφων. Πάντως, η παραπάνω τοποθέτηση⁶² δεν απέκλειε τη συμφωνία με περιεχόμενο ότι ο ένας σύντροφος επιθυμεί όπως διορισθεί δικαστικός συμπαραστάτης του ο άλλος κατά την ΑΚ 1669 εδ. α'. Αντίθετη γνώμη⁶³ αξιολόγησε ότι ο σύντροφος που έχει συνάψει σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 3719/2008 νομιμοποιείται ενεργητικά στην υποβολή σχετικής αίτησης κατά την ΑΚ 1667 κατ' αναλογία προς τους συζύγους, εφόσον ασφαλώς διατηρείται η συμβίωση, προσπερνώντας τον περιοριστικό χαρακτήρα της απαρίθμησης.

Ο ίδιος προβληματισμός επαναλαμβάνεται και υπό τον Ν. 4356/2015, καθώς το ζήτημα δεν επιλύθηκε με ρητή διάταξη, ούτε προς την κατεύθυνση της διεύρυνσης των προσώπων που νομιμοποιούνται ενεργητικά στην υποβολή αίτησης⁶⁴, ούτε σε σχέση με την τύχη σχετικών συμφωνιών μεταξύ των συντρόφων. Επιχειρώντας μια δογματικά συνεπή προσέγγιση του ζητήματος, μπορεί να διακινδυνευθεί η υποστήριξη της γνώμης ότι ο σύντροφος που έχει συνάψει σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 4356/2015 δεν πρέπει να αποκλείεται από τα ενεργητικά νομιμοποιούμενα πρόσωπα κατά την ΑΚ 1667 παρ. 1 α'. Και τούτο, διότι η περιοριστική απαρίθμηση⁶⁵ των αναφερόμενων στη διάταξη προσώπων δεν πρέπει άνευ ετέρου να δικαιολογεί τον αποκλεισμό εκείνων, ως προς τα οποία συντρέχουν τέτοιες περιστάσεις που σε συνδυασμό με την τελολογία της ρύθμισης δικαιολογούν την ερμηνευτική διεύρυνσή της⁶⁶. Πράγματι, ο οικογενειακός χαρακτήρας της έννομης σχέσης του συμφώνου και ειδικότερα η ρύθμιση των προσωπικών σχέσεων των συντρόφων κατά τα ισχύοντα στους συζύγους καθιστά

⁶¹ Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ¹, §46 αρ. 12· ο ίδιος, ΧρΙΔ 2015.3.7-8· Κουτσογράδης, ΕφΑΔ 2011.787.788, σημ. 11.

⁶² Βλ. Απ. Γεωργιάδη, ΧρΙΔ 2015.3.8.

⁶³ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁵, II, σ. 569.

⁶⁴ Ο σχετικός προβληματισμός θα μπορούσε να αποφευχθεί υπό την αρχική διατύπωση του άρθρου 12 του σχεδίου νόμου, σύμφωνα με την οποία προβλεπόταν η *ανάλογη εφαρμογή άλλων διατάξεων νόμων που αφορούν συζύγους και στα μέρη του συμφώνου*. Η προτίμηση όμως της διατύπωσης «που αφορούν αξιώσεις των συζύγων μεταξύ τους» στο τελικό κείμενο του νόμου εμπόδισε τη νομοθετική επίλυση του ζητήματος. Βλ. και κατωτ. §23.

⁶⁵ Για την περιοριστική αναφορά των νομιμοποιούμενων προσώπων βλ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, II, σ. 537-538, σημ. 1· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §46 αρ. 12· Παπαζήση, Παρέμβαση στην αίτηση του εισαγγελέα για δικαστική συμπαράσταση, Δ 2006.227.231· Κουτσογράδη/Αγγ. Γεωργιάδη (-Κουτσογράδης), Προστατευτικοί θεσμοί., σ. 87, σημ. 4· Κουτσογράδη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1667 αρ. 2· Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα (-Αρβανιτάκη), ΚΠολΔ II (2000) 801 αρ.2. ΑΠ 1953/2006, ΧρΙΔ 2007.526· ΑΠ 1163/2005, ΧρΙΔ 2006.51· ΕφΑθ 2656/2012, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΑθ 2089/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΠατρ 378/2008, ΤΠΝ ΝΟΜΟΣ· ΜΠρΘεσσαλ 2155/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁶⁶ Πρβλ. Παπανικολάου, Μεθοδολογία, σ. 143.

τελολογικά επιβεβλημένη τη διόρθωση του γράμματός του νόμου προς την κατεύθυνση της επέκτασής του και στις περιπτώσεις των συντρόφων που έχουν συνάψει σύμφωνο⁶⁷. Η παραπάνω παραδοχή δεν επιτρέπεται εντούτοις να οδηγήσει με την ίδια ευκολία στο συμπέρασμα ότι ενδεχόμενη συμφωνία των συντρόφων, με την οποία δηλώνουν από πριν, ενδεχομένως δε και κατά τη σύναψη του συμφώνου συμβίωσης, ότι για την περίπτωση θέσης σε δικαστική συμπαράσταση επιθυμούν τον διορισμό του άλλου συντρόφου ως συμπαραστάτη, είναι δεσμευτική για το δικαστήριο. Αν και διαμορφώνεται ως κρατούσα η γνώμη⁶⁸ ότι το δικαστήριο δεσμεύεται από την πρόταση του (υγιούς) φυσικού προσώπου σε σχέση με τον διοριστέο δικαστικό συμπαραστάτη του, ακόμη κι αν η σχετική υπόδειξη έγινε σε προηγούμενο χρόνο, συνεπέστερη προς το σύστημα των διατάξεων για τη δικαστική συμπαράσταση αλλά και με το γράμμα της ΑΚ 1669 εδ. β' αποδεικνύεται η θέση⁶⁹ κατά την οποία η σχετική υπόδειξη του διοριστέου δικαστικού συμπαραστάτη που έγινε σε ανύποπτο χρόνο δεν είναι δεσμευτική για το δικαστήριο αλλά απλώς συνεκτιμάται. Μεταφέροντας, λοιπόν, την παραπάνω γνώμη στο ζήτημα που απασχολεί, μπορεί να καταλήξει με ασφάλεια κάποιος στο τελικό συμπέρασμα ότι η συμφωνία μεταξύ των συντρόφων (που ενδεχομένως έχει ενσωματωθεί στη σύμβαση του συμφώνου συμβίωσης), κατά την οποία γίνεται υπόδειξη του ενός ως διοριστέου δικαστικού συμπαραστάτη του άλλου, εφόσον ανακύψει ανάγκη κήρυξης του προσώπου σε δικαστική συμπαράσταση, δεν κλονίζεται μεν από κάποια ακυρότητα, ωστόσο δεν αναπτύσσει νομική

⁶⁷ Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, II, σ. 538 και 572· *την ίδια*, ΕλλΔνη 2016.641.645. Αντιθ. *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §46 αρ. 12, ο οποίος παρά την αναμόρφωση του θεσμού, ενέμεινε στην άποψη που υποστήριζε υπό τον Ν. 3719/2008, σύμφωνα με την οποία ο ενδιαφερόμενος σύντροφος υποβάλλει αίτηση δια του Εισαγγελέα, ώστε με πρωτοβουλία εκείνου ή αυτεπαγγέλτως από το Δικαστήριο να κινηθεί η διαδικασία κήρυξης σε δικαστική συμπαράσταση του άλλου συντρόφου.

⁶⁸ *Δεληγιάννης*, Η δικαστική συμπαράσταση..., σ. 35-36· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, II, σ. 571· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §46 αρ. 20· *Κουτσουράδης*, Η (προληπτική) ίδια αστική προστασία εκ μέρους των ηλικιωμένων και των πάσχοντων ενηλίκων ή μια εναλλακτική πρόταση στη δικαστική συμπαράσταση, σε *Σύγχρονες τάσεις του Οικογενειακού Δικαίου*, 2011, σ. 160· *Αγγ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1669 αρ. 12. Εφαθ 95/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· Εφαθ 2784/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΘεσσαλ 617/2010, Αρμ 2011.959· Εφαθ 1088/2007, ΕφαΔ 2009.300· ΕφΘεσσαλ 3171/2004, Αρμ 2005.1051. Πρβλ. *Δεληγιάννη*, Τα Πεπραγμένα της Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής για τη μεταρρύθμιση των θεσμών της υιοθεσίας και της επιτροπείας II, 1996, σ. 117.

⁶⁹ *Φουντεδάκη*, Πληρεξούσιοι υγείας και Διαθήκες ζωής. Το ρυθμιστικό έλλειμμα του ελληνικού δικαίου, σε *Επιλόγες του ασθενούς και ιατρικές αποφάσεις στο τέλος της ζωής*. Διαθήκες ζωής και πληρεξούσιοι υγείας, Δημοσιεύματα Ιατρικού Δικαίου και Βιοηθικής, 2016, σ. 22, η οποία (βλ. σημ. 20) εντοπίζει ότι οι σχετικές δικαστικές αποφάσεις (βλ. τις αναφερόμενες στην αμέσως παραπάνω σημείωση) αναφέρουν τη δυνατότητα του προσώπου να προτείνει το μελλοντικό και ενδεχόμενο δικαστικό συμπαραστάτη του σε «ανύποπτο χρόνο» μόνο ως *obiter dictum*, ενώ κρίνουν περιπτώσεις που η πρόταση έγινε σε άμεσο συσχετισμό με τη διαδικασία υποβολής του προσώπου σε δικαστική συμπαράσταση.

δεσμευτικότητα προς το Δικαστήριο, το οποίο και θα τη συνεκτιμήσει κατά την ΑΚ 1669 εδ. β'⁷⁰.

Ως προς τη δεύτερη περίπτωση που αναφέρεται στη δυνατότητα του συντρόφου που έχει συνάψει σύμφωνο συμβίωσης να χορηγεί τη συναίνεσή του για την επιχείρηση ιατρικών πράξεων στον άλλο σύντροφο, έχει υποστηριχθεί σωστά⁷¹, ήδη υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008, ότι η αναγνώριση του μόνιμου συντρόφου ως «οικείου» που δικαιούται να χορηγεί συναίνεση για την επιχείρηση ιατρικής πράξης, όταν ο άλλος σύντροφος στερείται της σχετικής ικανότητας (άρθρο 1 παρ. 4 περ. β' και 12 παρ. 2 περ. β' υποπερ. ββ' του Ν. 3418/2005-ΚΙΔ) δεν μπορεί κατά μείζονα λόγο παρά να ισχύει και για τον σύντροφο που έχει συνάψει σύμφωνο συμβίωσης. Η ίδια γνώμη⁷² δέχεται επιπλέον ότι είναι δυνατό οι προϋποθέσεις, ο τρόπος χορήγησης της συναίνεσης καθώς και το περιεχόμενό της να αποτελέσουν αντικείμενο συμφωνίας μεταξύ των μερών, ώστε οι τελευταίοι να παράσχουν αμοιβαία *εξουσιοδότηση* για τη λήψη αποφάσεων σχετικά με την υγεία του άλλου. Η παραπάνω τοποθέτηση ωστόσο δύσκολα μπορεί να γίνει δεκτή. Και τούτο, διότι η διαμόρφωση των όρων και του περιεχομένου της συναίνεσης από τον σύντροφο, ως αντικείμενο μεταξύ τους συμφωνίας, είτε στο πλαίσιο της δικαιοπραξίας του συμφώνου, είτε με μεταγενέστερη μεταξύ των συντρόφων σύμβαση, δεν φαίνεται να έχει δεσμευτικό χαρακτήρα ούτε προς το πρόσωπο που θα κληθεί να χορηγήσει συναίνεση, αλλά κυρίως ούτε απέναντι στον ιατρό. Πράγματι, ενώ ο επιστημονικός διάλογος αναφορικά με το ζήτημα της παροχής σε προγενέστερο χρόνο δεσμευτικών οδηγιών προς τους οικείους και προς

⁷⁰ Έτσι ΕφΛαρ 352/2015, ΔΙΚΟΓΡΑΦΙΑ 2016.593.

⁷¹ Απ. Γεωργιάδης, ΧρΙΔ 2015.3.8. Πρβλ. Παπαχρίστου, Ιατρική Δεοντολογία κατ' άρθρο ανάλυση του Νόμου 3418/2005 (επιμ. Βιδάλη, Παπαχρίστου), 2013, άρθρο 12 αρ.13· Ραβδά, Ιατρική Δεοντολογία, ό.π., άρθρο 1 αρ.11, σημ. 42· Λασκαρίδη, Ερμηνεία Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας, 2012, άρθρο 1 αρ. 15. Για την κριτική ως προς την ευρύτητα με την οποία ορίζεται η έννοια του «οικείου» Φουντεδάκη, Η «συναίνεση του ενημερωμένου ασθενούς», σύμφωνα με το νέο Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας (Ν. 3418/2005), σε Ο Νέος Κώδικας Ιατρικής Δεοντολογίας (Ν. 3418/2005): Βασικές ρυθμίσεις (νομική, ιατρική και κοινωνιολογική προσέγγιση) Δημοσιεύματα Ιατρικού Δικαίου και Βιοηθικής, 2006, σ. 22 σημ. 19· η ίδια, Ανθρώπινη Αναπαραγωγή..., σ. 77, σημ. 24· η ίδια, Παραδόσεις Αστικής Ιατρικής Ευθύνης – Διάλογος με τη νομολογία, 2018, σ. 84. Πρβλ. MüKoBGB/Wacke⁷, §11 LPartG αρ. 3· MüKoBGB/Duden⁸, §1 LPartG αρ. 3· BRHP/Hahn⁴, §11 LPartG αρ. 5· Erman/Kaiser¹⁵, §11 LPartG αρ. 1.

⁷² Απ. Γεωργιάδης, ό.π.

τους θεράποντες ιατρούς συνεχίζεται⁷³, ορθότερη είναι η γνώμη⁷⁴ που αξιολογεί ότι μέχρι σήμερα εντοπίζεται σοβαρό ρυθμιστικό έλλειμμα στο ελληνικό δίκαιο, ώστε σχετικές συμφωνίες να μην αναπτύσσουν καμία δεσμευτικότητα ούτε έναντι του αντισυμβαλλομένου, ούτε έναντι των θεράποντων ιατρών. Ως εκ τούτου, αντίστοιχες συμφωνίες μεταξύ των συντρόφων δεν μπορούν να επιφέρουν καμία έννομη συνέπεια.

Ολοκληρώνοντας τη μελέτη των προσωπικών σχέσεων των μερών αξίζει να προστεθεί ότι ο νόμος, έχοντας υπόψη ότι κατά τη διάρκεια του συμφώνου συμβίωσης, όπως και του γάμου, τα μέρη δεν πρέπει να εξαναγκάζονται σε άσκηση αγωγής του ενός κατά του άλλου⁷⁵, συμπλήρωσε τις διατάξεις για την αναστολή παραγραφής. Ειδικότερα, η ΑΚ 256 αριθ. 1 είχε αντικατασταθεί με το άρθρο 12 του Ν. 3719/2008, το οποίο προέβλεπε ότι αναστέλλεται η παραγραφή των αξιώσεων⁷⁶ και μεταξύ προσώπων που έχουν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης, όσο αυτό ισχύει. Επισημαινόταν άλλωστε στην ΑιτΕκθ⁷⁷ του νόμου ότι οι ίδιοι λόγοι που δυσχεραίνουν την άσκηση αξιώσεων, όσο διαρκεί ο γάμος, ισχύουν και για τους συντρόφους, όσο διαρκεί το

⁷³ Βλ. Φουντεδάκη, Πληρεξούσιοι υγείας..., σ. 17-18 και 25-27· την ίδια, Ανθρώπινη αναπαραγωγή..., σ. 82-83· την ίδια, Παραδόσεις..., σ. 107· Βούλτσο, ΕρμΚΙΔ, άρθρο 29 αρ. 15-16· Βιδάλη, Βιοδίκαιο, πρώτος τόμος: Το πρόσωπο, 2007, σ. 116-118· τον ίδιο, Ιατρική Δεοντολογία κατ' άρθρο ανάλυση του Νόμου 3418/2005 (επιμ. Βιδάλη, Παπαχρίστου), 2013, άρθρο 29 αρ. 9 επ.· Παπαδοπούλου, Προγενέστερες οδηγίες για το τέλος της ζωής, Βιοηθική και συνταγματική αξιολόγηση, σε Κανελλοπούλου-Μπότη-Κουτσαντζή (επιμ.) «Ιατρική Ευθύνη και Βιοηθική, Σύγχρονες προσεγγίσεις και προοπτικές του μέλλοντος, 2013, σ. 268-269· Ρεθυμιωτάκη, Ευθανασία και διαθήκες ζωής, σε: Μ. Δρακοπούλου (επιμ.), Ευθανασία, Αφιέρωμα στον πρώτο πρόεδρο της Επιτροπής Γεώργιο Κουμάντο, Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής 10 Χρόνια Λειτουργίας 1999-2009, 2012, σ. 179· Γ.-Α. Γεωργιάδη, Εντολή και πληρεξουσιότητα πρόληψης για την περίπτωση δικαιοπρακτικής ανικανότητας, ΧρΙΔ 2018.317.319-320· Σαχουλίδου, Η εξωτερίκευση της βούλησης του ασθενή σε ζητήματα που αφορούν στο τέλος της ζωής-διαθήκες ζωής: μεταξύ ρύθμισης και απορρύθμισης, σε Η αρχή & το τέλος της ζωής, Ηθικά, ιατρικά και νομικά προβλήματα (επιμ. Μηλαπίδου, Συμεωνίδου-Καστανίδου, Τάσκος, Χατζηκώστας), Ιατρική πράξη, Βιοιατρική και Δίκαιο, 2015, σ. 154 επ. και 161. Ομοίως βλ. και τη Γνώμη του Εργαστηρίου Μελέτης Ιατρικού Δικαίου και Βιοηθικής για τις προγενέστερες οδηγίες για το τέλος της ζωής, δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα του (medlawlab.web.auth.gr).

⁷⁴ Φουντεδάκη, ό.π.

⁷⁵ Γενικά για τον νομοθετικό σκοπό της ΑΚ 256 αριθ. 1, βλ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 180· Σημαντήρα, ΓενΑρχ⁴, αρ. 1057· Απ. Γεωργιάδη, ΓενΑρχ⁵, § 25 αρ. 37· Λαδά, ΓενΑρχ, Ι, §29 αρ. 44, σημ. 85· Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 256 αρ. 1-2.

⁷⁶ Πρέπει επίσης να γίνει δεκτό ότι η αναστολή καταλαμβάνει και την άσκηση διαπλαστικών δικαιωμάτων (ΑΚ 279 και ΑΚ 256 αριθ. 1). Βλ. ΑΠ 1439/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ όπου κρίθηκε ότι η ενιαύσια προθεσμία ανάκλησης δωρεάς (ΑΚ 510 παρ. 1) μεταξύ συζύγων αναστέλλεται κατά τη διάρκεια του γάμου (αν και δεν επικαλείται την ΑΚ 279). Αυτό όμως δεν ισχύει για την αποκλειστική προθεσμία άσκησης αγωγής ακύρωσης ακυρώσιμου γάμου (ΑΚ 1380, άρθρ. 3 παρ. 2 του Ν. 4356/2015). Έτσι Μπαλής, ΓενΑρχ⁸, §151, σ. 399· Απ. Γεωργιάδης, ΓενΑρχ⁵, §25 αρ. 37, σημ. 28· Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 256 αρ. 7. Ειδικά για το ακυρώσιμο σύμφωνο συμβίωσης βλ. Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα (-Παπαχρίστου), Το Σύμφωνο..., άρθρο 12, σ. 79.

⁷⁷ Υπό ΙΙ, άρθρο 12.

σύμφωνο⁷⁸. Η ίδια ρύθμιση καταλαμβάνει ασφαλώς και τους συντρόφους που έχουν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 4356/2015.

§18. Η διακοπή της συμβίωσης των συντρόφων στο σύμφωνο συμβίωσης

Ζήτημα γεννιέται αν η διακοπή της συμβίωσης των συντρόφων, με την έννοια της απώλειας του εσωτερικού στοιχείου της⁷⁹, συνδέεται στο πλαίσιο του συμφώνου με την παραγωγή έννομων συνεπειών και σε καταφατική περίπτωση, ποιες διατάξεις τυγχάνουν εφαρμογής. Στη θεωρία είχε υποστηριχθεί⁸⁰, ήδη στο πλαίσιο της διαβούλευσης που προηγήθηκε της ψήφισης του Ν. 4356/2015, ότι η δυνατότητα αναιτιολόγητης μονομερούς λύσης του συμφώνου δεν συμβιβάζεται με τις έννομες συνέπειες διακοπής της συμβίωσης που προβλέπονται στις ΑΚ 1391-1395 για τη διάσταση των συζύγων, απορρίπτοντας τη μεταφορά τους στους συντρόφους.

Η τοποθέτηση στον προβληματισμό αυτό επιβάλλει την αναδρομή στο καθεστώς του Ν. 3719/2008, όπου υποστηριζόταν πειστικά⁸¹ η περιορισμένη σημασία της διάστασης ενόψει της ευχερούς λύσης του συμφώνου. Γινόταν ωστόσο δεκτό⁸² ότι η παραγωγή έννομων συνεπειών από τη διάσταση εξαρτάται από τις σχετικές συμφωνίες των συντρόφων, ενώ σε περίπτωση ανυπαρξίας τους θα πρέπει να αναζητηθούν τα περιθώρια αναλογικής εφαρμογής των διατάξεων 1391-1395 για τους

⁷⁸ Για την επέκταση της ΑΚ 256 αριθ. 1 τους συντρόφους βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 566 και ΟικογΔ⁵, ΙΙ, σ. 600· *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα (- Παπαχρίστου)* Το Σύμφωνο..., άρθρο 12, σ. 78· *Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 256 αρ. 25· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 155-156· *Μιχαηλίδου*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 256 αρ. 2.

⁷⁹ Η έλλειψη του εσωτερικού στοιχείου αξιολογείται ως κρίσιμη και για τη διακοπή της συμβίωσης των συζύγων. Βλ. αναλυτ. σε *Δεληγιάννη (-Κουτσουράδη)*, ΟικογΔ, ΙΙ, §224 σ. 164· *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις Ι, σ. 166, 387· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 351-352· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §15 αρ. 2-3· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 125-126· *Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1439 αρ. 137· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1391 αρ. 3. ΑΠ 124/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1350/2017, ΕΠολΔ 2019.207· ΑΠ 242/2015, ΕφΑΔ 2015.324· ΑΠ 1679/2014, ΧρΙΔ 2015.426, (με *πρτ. Μαργαρίτη*)· ΑΠ 2121/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1057/2012, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 118/2011, Αρμ 2012.110· ΑΠ 535/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1448/2008, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 813/2004, ΕλλΔνη 2004. 1618· ΑΠ 1504/2003, ΕλλΔνη 2004. 414· ΑΠ 65/2001, ΝοΒ 2002.117· ΕφΔωδ 173/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΜΠρΘεσσαλ 10409/2018, Αρμ 2018.945.

⁸⁰ Βλ. *Νικολόπουλο*, παρατηρήσεις στην έκθεση δημόσιας διαβούλευσης του νομοσχεδίου υπό το άρθρο 5.

⁸¹ *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΕΝΟΒΕ, σ. 20· *Χριστοδούλου*, ΕφΑΔ 2009.50.54· *ο ίδιος*, Η συμβίωση..., σ. 145-146 και 159· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 195-196· *Ιωακειμίδης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1391 αρ. 49.

⁸² Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, ΙΙ, σ. 605· *την ίδια*, ΕΝΟΒΕ, σ. 20 και 23· *Σπυριδάκη*, Το σύμφωνο..., σ. 61· *Χριστοδούλου*, ΕφΑΔ 2009.50.54· *τον ίδιο*, Η συμβίωση..., σ. 357· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 196· *Ιωακειμίδη*, ό.π. Αντιθ. *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα (- Παπαχρίστου)*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 6, σ. 35 κατά τον οποίο στερείται νοήματος η αναλογική εφαρμογή των διατάξεων για τη διακοπή της συμβίωσης των συζύγων στην περίπτωση των συντρόφων, λόγω της ευχερούς μονομερούς λύσης του συμφώνου. Έτσι και *Π. Φίλιος*, ΟικογΔ⁴, σ. 419.

συζύγους. Μετά τη θέσπιση του Ν. 4356/2015 φαίνεται ότι κερδίζει έδαφος η γνώμη⁸³ κατά την οποία το γεγονός ότι η νομική ρύθμιση της διάστασης των συζύγων παρουσιάζει εντονότερο ενδιαφέρον δεν σημαίνει ότι είναι χωρίς σημασία για την περίπτωση των συντρόφων. Προς ενίσχυση της θέσης αυτής, υποστηρίζεται ότι μετά την αναθεώρηση της μονομερούς λύσης του συμφώνου συμβίωσης με το άρθρο 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015 (η οποία μάλιστα καταλαμβάνει κατά το άρθρο 62 παρ. 2 εδ. β' του ίδιου νόμου και τα σύμφωνα συμβίωσης που συνάφθηκαν υπό τον Ν. 3719/2008), οπότε η διάσταση θα υπάρχει τουλάχιστον για το διάστημα των τριών μηνών⁸⁴, εφαρμόζονται ανάλογα οι ΑΚ 1391 επ., χωρίς να αποκλείονται σχετικές συμφωνίες των συντρόφων⁸⁵.

§19. Συνέπειες της παράβασης των ΑΚ 1386-1387 από τον έναν σύντροφο και η προστασία του άλλου ενόψει του ελευθέρως διαλυτού του συμφώνου συμβίωσης

Η παραβίαση των ΑΚ 1386-1387 από τους συντρόφους μπορεί να λάβει επιμέρους μορφές, όπως η παράβαση της υποχρέωσης προς συμβίωση ή η αμφισβήτησή της, η παράλειψη συμμετοχής στη λήψη των αποφάσεων για τα θέματα του κοινού βίου, η λήψη αποφάσεων μονομερώς, η καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος⁸⁶ κ.ο.κ. Ζήτημα ωστόσο γεννιέται ως προς την ανάδειξη των έννομων συνεπειών της παραβίασης⁸⁷, έχοντας υπόψη ότι αντίθετα προς τον γάμο, όπου συμπεριφορά που προσκρούει στις ΑΚ 1386-1387 μπορεί να θεμελιώσει εύλογη αιτία διακοπής της συμβίωσης και να συγκροτήσει κατά τις περιστάσεις λόγο ισχυρού

⁸³ *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Π, σ. 569, σημ. 23· *η ίδια*, ΕλλΔνη 2016.650.643· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §23 αρ. 3 σημ. 2· *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 51-52. Βλ. και *Δακορώνια*, Η κοινή συμβολή στις οικογενειακές ανάγκες κατά τη συμβίωση και μετά τη διακοπή της συμβίωσης, σε *Ζητήματα του δικαίου της διατροφής*, Πρακτικά 5^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Εταιρίας Οικογενειακού Δικαίου, 2017, σ. 7, σημ. 23= ΕφΑΔ 2018.115.118, σημ. 23.

⁸⁴ Ειδικότερα βλ. κατωτ. §28.ΙΙΙ.Β.

⁸⁵ Βλ. κατωτ. §22.ΙΙΙ.Α-Γ.

⁸⁶ Για τις επιμέρους εκφάνσεις της παραβίασης των ΑΚ 1386-1387 στον γάμο βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 156-158, 169-170· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §7 αρ. 28 επ., 48 επ. και §8 αρ. 10 επ.· *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1386 αρ. 24-28 και άρθρ. 1387 αρ. 16· *Ιωακειμίδης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1386 αρ. 23 επ. και 1387 αρ. 24 επ.

⁸⁷ Σημειώνεται ότι η άσκηση αποκαταστατικής ή αναγνωριστικής αγωγής δεν φαίνεται να έχει καμία πρακτική αξία στο σύμφωνο ενόψει της ευχερούς λύσης του. Έτσι και στον γάμο, *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 159· *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1386 αρ. 17 επ.· *Κοτζάμπαση*, Η έννοια..., σ. 186 επ.· *Ιωακειμίδης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1386 αρ. 30 επ. και 1387 αρ. 15-16. Βλ. και *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §7 αρ. 41 επ. Για τον αναχρονιστικό χαρακτήρα της αποκαταστατικής αγωγής βλ. και *MüKoBGB/Roth*⁸, §1353 αρ. 19· *Dethloff*, FamR³², §4 αρ. 12.

κλονισμού⁸⁸, το σύμφωνο συμβίωσης λύεται ευχερώς και μονομερώς, χωρίς την ανάγκη συνδρομής κανενός λόγου.

Η θεωρία και μετά τον Ν. 4356/2015⁸⁹ επιβεβαιώνει ότι η παράβαση των υποχρεώσεων των συντρόφων που απορρέουν από την ανάλογη εφαρμογή των ΑΚ 1386-1387 δεν έχει την ίδια με τον γάμο ένταση και έκταση από άποψη έννομων συνεπειών, καθώς δεν συνδέεται ευθέως με την ίδρυση δικαιώματος λύσης του συμφώνου. Η σημασία της τήρησης των υποχρεώσεων των ΑΚ 1386-1387 αναδεικνύεται λ.χ. στην περίπτωση που η παράβασή τους είναι εκείνη που οδηγεί τον σύντροφο που υπέστη την προσβολή στη μονομερή λύση του συμφώνου συμβίωσης, με αποτέλεσμα να περιορίζεται δραστικά οποιαδήποτε επιδίωξη του άλλου συντρόφου να ελέγξει δικαστικά τη δικαιοπραξία του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015 ως καταχρηστική (ΑΚ 281)⁹⁰. Μπορεί, λοιπόν, η παράβαση των υποχρεώσεων αυτών από τους συντρόφους να μην συνδέεται με τη λύση του συμφώνου συμβίωσης, παράγει ωστόσο έμμεσα έννομες συνέπειες που αναδεικνύονται είτε κατά τον χρόνο της διάστασης των μερών (θεμελίωση δικαιώματος διατροφής ΑΚ 1391 επ.⁹¹), είτε κατά τον χρόνο λύσης του συμφώνου (αποκλείοντας ή περιορίζοντας λ.χ. το δικαίωμα διατροφής μετά τη λύση του συμφώνου κατά την αναλόγως εφαρμοζόμενη ΑΚ 1444 παρ. 1⁹², επιδρώντας στην ίδρυση κληρονομικού δικαιώματος κατά τις ΑΚ 1785, 1822, 1842⁹³ κ.ο.κ.). Ολοκληρώνοντας, παρατηρείται ότι η αποκατάσταση της προσβολής προσωπικών δικαιωμάτων, αν και θεωρητικά μπορεί να αναζητηθεί από τον

⁸⁸ Για τις έννομες συνέπειες της παραβίασης των υποχρεώσεων της ΑΚ 1386 βλ. ενδ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ¹, Ι, σ. 156 επ.: *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §7 αρ. 32. Αντίστοιχα για την ΑΚ 1387 βλ. *Δελιγιάννη (-Κουτσουράδη)*, ΟικογΔ, ΙΙ, §147 σ. 29 επ.: *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ¹, Ι, σ. 170-171· *την ίδια*, Αρμ 1983.841.846· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §8 αρ. 8-10 και 23· *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1387 αρ. 16 επ. και 21· *Κοτζάμπαση*, Η έννοια..., σ. 135, 137 επ., 191, 195 επ.: *Ιωακείμиду*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1387 αρ. 13 επ.

⁸⁹ *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ¹, ΙΙ, σ. 568-569· *η ίδια*, ΕλλΔνη 2016.641.643. Παρεμφερείς σκέψεις διατυπώθηκαν στη θεωρία και υπό τον Ν. 3719/2008, ενισχυόμενες αφενός από την έλλειψη ρύθμισης των προσωπικών σχέσεων των συντρόφων, αφετέρου από τον εξαιρετικά ευχερή τρόπο μονομερούς λύσης του συμφώνου. Αναλυτ. *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 148 επ. Έτσι και *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα (-Παπαχρίστου)*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 5, σ. 30· *Σπυριδάκης*, Το σύμφωνο..., σ. 60-61. Πρβλ. και ΣτΕ 2003/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ (σκ. 7): «[...] προβλέποντας ανάλογη εφαρμογή των διατάξεων περί σχέσεων των συζύγων (.1386..1387..) στις προσωπικές σχέσεις των μερών του συμφώνου, .. συμβάλλει στην αναβάθμιση του συμφώνου συμβίωσης ως θεσμού (τούτο δε παρά το ότι η παραβίαση των ως άνω διατάξεων από τα μέρη του συμφώνου συμβίωσης, δεν έχει, εκ των πραγμάτων, την ίδια σημασία με τη μη τήρηση αυτών από τους συζύγους, εφόσον το σύμφωνο συμβίωσης, αντιθέτως προς τον γάμο, μπορεί να λυθεί ανά πάσα στιγμή μονομερώς, χωρίς ανάγκη επίκλησης οιασδήποτε λόγου κλονισμού της σχέσης συμβίωσης [...]).»

⁹⁰ Βλ. αναλυτ. κατωτ. §28.ΙΙΙ.Β και Γ.

⁹¹ Βλ. κατωτ. §21.ΙΙ.

⁹² Βλ. κατωτ. §30.ΙΙ.Γ.2.

⁹³ Βλ. κατωτ. §31.ΙΙΙ.Β, ΙΙ.Α και ΙΙΙ.Δ αντίστοιχα.

πληττόμενο σύντροφο με αποκαταστατική ή αναγνωριστική αγωγή, όπως και στην έγγαμη συμβίωση, δεν φαίνεται να έχει καμία πρακτική αξία στο σύμφωνο, ενόψει της ευχερούς λύσης του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Μη προσωπικές σχέσεις των συντρόφων

§20. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Η οπισθοχώρηση της νομικής παρεμβατικότητας⁹⁴ στις ρυθμίσεις για το σύμφωνο συμβίωσης εκδηλώνεται κατεξοχήν στη διάταξη του άρθρου 5 παρ. 2 του Ν. 4356/2015, με την οποία οι σύντροφοι μπορούν να ρυθμίσουν αυτόνομα τις μη προσωπικές σχέσεις τους. Διαφορετικά, λοιπόν, από τις διατάξεις του ΑΚ για τις σχέσεις των συζύγων, οι οποίες καταρχήν εφαρμόζονται ανάλογα και στους συντρόφους, τα μέρη μπορούν να καταλήξουν σε αποκλίνουσες συμφωνίες κατά τη σύναψη του συμφώνου ή και μεταγενέστερα⁹⁵. Επαληθεύεται έτσι η γνώμη⁹⁶ ότι οι διατάξεις του ΑΚ για τις μικτές και περιουσιακές σχέσεις των συζύγων αποβάλλουν μεταφερόμενες στο σύμφωνο συμβίωσης τον αναγκαστικό χαρακτήρα τους και ενδοτικοποιούνται.

Το παρόν κεφάλαιο που πραγματεύεται τις μη προσωπικές σχέσεις των συντρόφων δομείται σε δύο επίπεδα. Στο πρώτο θα εντοπιστούν προβλήματα από τη μεταφορά των σχετικών διατάξεων του ΑΚ στους συντρόφους, με ιδιαίτερη έμφαση στις ΑΚ 1400 επ. για την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα. Παρά τη σχετικά περιορισμένη πρακτική σημασία τους, δεν θα λείψουν αναφορές και σε επιμέρους ζητήματα που εγείρονται από την ανάλογη εφαρμογή των ΑΚ 1391 επ. για τη διάσταση στο πεδίο των συντρόφων. Σε δεύτερο επίπεδο, οι μικτές και περιουσιακές σχέσεις των μερών θα απασχολήσουν υπό το πρίσμα των περιθωρίων αυτορρύθμισης και ειδικότερα του ελέγχου των σχετικών συμφωνιών με βάση τις αρχές της *ισότητας και αλληλεγγύης*. Τέλος, θα επιχειρηθεί η ερμηνευτική προσέγγιση του άρθρου 12 του Ν. 4356/2015, όπου και θα αναζητηθεί το ακριβές κανονιστικό του περιεχόμενο ως προς τις σχέσεις μεταξύ των συντρόφων.

§21. Η καταρχήν ανάλογη εφαρμογή στους συντρόφους των διατάξεων που ισχύουν για τους συζύγους

I. Μικτές σχέσεις των μερών - ιδίως η υποχρέωση συμβολής στις οικογενειακές ανάγκες

Η ρύθμιση των προσωπικών σχέσεων των συντρόφων κατ' αναλογία προς τους συζύγους και σύμφωνα με τις ΑΚ 1386-1387 βρίσκει τη λογική της συνέχεια στην

⁹⁴ Βλ. ανωτ. §4.Π.Β, για την ενίσχυση της ιδιωτικής αυτονομίας στο σύμφωνο συμβίωσης.

⁹⁵ Για τη γνώμη αυτή, βλ. ανωτ. §5.

⁹⁶ Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §23 αρ. 7· Σαϊτάκης, Το Νέο Σύμφωνο., σ. 47.

ανάλογη εφαρμογή των ΑΚ 1389-1390, με τις οποίες καθιερώνεται η υποχρέωση συμβολής στις οικογενειακές ανάγκες. Πράγματι, η ίδρυση κοινότητας βίου με το σύμφωνο συμβίωσης προϋποθέτει, εκτός από την τήρηση των παραπάνω προσωπικών υποχρεώσεων, και την αξιοποίηση οικονομικών μέσων που επιτρέπουν την ομαλή λειτουργία και εξακολούθησή της⁹⁷. Διαφορετικά, λοιπόν, από τον Ν. 3719/2008 που δεν ρύθμιζε την κάλυψη των αναγκών του κοινού οίκου και της διατροφής των μερών⁹⁸, με τον Ν. 4356/2015 εισάγεται μέσω του άρθρου 5 παρ. 2 η καταρχήν υποχρέωση συνεισφοράς μεταξύ των συντρόφων.

Από την επισκόπηση των ΑΚ 1389-1390 μπορεί να παρατηρηθεί ότι η ένταξή τους στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης δεν συναντά ιδιαίτερες ερμηνευτικές προκλήσεις. Επιτρέπεται, εντελώς συνοπτικά, να σημειωθούν τα ακόλουθα, με την επιφύλαξη της ανάδειξης ειδικότερων ζητημάτων στο πλαίσιο της εξέτασης των διαφορετικών συμφωνιών στις οποίες μπορούν να καταλήξουν οι σύντροφοι⁹⁹.

Η εφαρμογή των σχετικών διατάξεων προϋποθέτει την πραγματική συμβίωση των μερών¹⁰⁰, καθώς σε περίπτωση διάστασης (έστω και της πρόσκαιρης τρίμηνης

⁹⁷ Για τη νομοθετική στόχευση των ΑΚ 1389-1390 στην περίπτωση των συζύγων βλ. *Δεληγιάννη* (-*Κουτσουράδη*), ΟικογΔ, ΙΙ, §149 σ. 33· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 149-150· *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις Ι, σ. 193· *Ματθία*, Η συμβολή των συζύγων στις οικογενειακές ανάγκες και η αξίωση διατροφής, ΝοΒ 1983.1476.1477, 1478· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 181· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 83· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §9 αρ. 1· *Καλλινίκου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1389-1390 αρ. 2· *Κοτζάμπαση*, Η έννοια..., σ. 143-144· *την ίδια*, Οι συμφωνίες των συζύγων για τις συνέπειες του διαζυγίου, 1999, σ. 35· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1389-1390 αρ. 1. Πρβλ. και *Μιχαηλίδη-Νουάρο*, ΟικογΔ², σ. 95. Για τη συνεισφορά ως απόρροια της κοινότητας βίου των συζύγων στο γερμανικό δίκαιο βλ. *Staudinger/Voppel* (2018), §1360 αρ. 16· *MüKoBGB/Weber-Monecke*⁸, §1360 αρ. 2· *Schwab*, FamR²⁷, αρ. 160· *Dethloff*, FamR³², §4 αρ. 19. Έτσι και στο γερμανικό σύμφωνο (eLPart), *Staudinger/Voppel* (2010), §5 LPartG αρ. 8· *MüKoBGB/Wacke*⁷, §5 LPartG αρ. 2· *MüKoBGB/Duden*⁸, §1 LPartG αρ. 2· *Erman/Kaiser*¹⁵, §5 LPartG αρ. 1 και αρ. 3, ειδικά για την υποχρέωση διατροφής όταν υπάρχει κοινός οίκος· *Muscheler*, *Das Recht...*, αρ.271· *ο ίδιος*, FamR⁴, αρ. 852· *Wellenhofer-Klein*, *Die eingetragene...*, αρ.124· *Dethloff*, FamR²⁹, §7 αρ. 22.

⁹⁸ Σε σχέση με το ζήτημα της αναλογικής εφαρμογής των ΑΚ 1389 επ. στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης υπό τον Ν. 3719/2008 και τη δυνατότητα πλαισίωσης της σχετικής υποχρέωσης με ειδικότερες συμφωνίες των μερών βλ. ανωτ. §16 σημ. 8 και ειδικότερα *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, ΙΙ, σ. 603 επ.· *την ίδια*, ΕΝΟΒΕ, σ. 21 επ.· *την ίδια*, Μελέτες, σ. 599· *Αγαλλοπούλου*, ΕφΑΔ 2009.6.8· *Βαθρακοκοίλη*, Το σύμφωνο..., άρθρ. 6 αρ. 8 επ. σ. 47-48· *Σπυριδάκη*, Το σύμφωνο..., σ. 61 επ.· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1389-1390 αρ. 74· *Στεργιαννίδου*, Dig 2010.10.21. Αντιθ. Π. Φίλιος, ΟικογΔ⁴, σ. 419· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 164 επ.· *Γκεγκλέ*, ΕφΑΔ 2009.3.4. Συναφώς βλ. και *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §23 αρ.11· *τον ίδιο*, ΟικογΔ¹, §23 αρ. 6 επ. και 12 επ. Πρβλ. *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 140 επ. για τη γνώμη ότι είναι δυνατή η απόκλιση των μερών από τον κανόνα της αναλογικής συνεισφοράς και η συμφωνία ίσης κατανομής των δαπανών μεταξύ τους.

⁹⁹ Βλ. κατωτ. §22.Π.Α.

¹⁰⁰ Έτσι γίνεται ορθά δεκτό και στον γάμο βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 181-182· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §9 αρ. 27· *Καλλινίκου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1389-1390 αρ. 7· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1389-1390 αρ. 17. Από την πλούσια νομολογία βλ. ενδ. ΑΠ 528/2018, ΧρΙΔ 2019.104· ΑΠ 1210/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 873/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 907/2011, ΝοΒ 2012.123· ΑΠ 272/2004, ΝοΒ 2005.275· ΑΠ 1765/2007, ΝοΒ 2008.701· ΑΠ 551/2011, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 676/2000, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΘεσσαλ 354/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 469/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ·

περιόδου αναμονής που προβλέπεται στη μονομερή λύση του συμφώνου κατά το άρθρο 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015¹⁰¹), στη θέση των κανόνων αυτών υπεισέρχονται οι ΑΚ 1391 επ. Περαιτέρω, σύμφωνα με την αναλόγως εφαρμοζόμενη ΑΚ 1389 τα μέρη έχουν την υποχρέωση να συνεισφέρουν από κοινού, ο καθένας ανάλογα με τις δυνάμεις του, για την αντιμετώπιση των αναγκών της οικογένειας, οι οποίες προσδιορίζονται ενδεικτικά στον κανόνα της ΑΚ 1390 εδ. α'.

Η προστασία από την αθέτηση της σχετικής υποχρέωσης στο πλαίσιο του συμφώνου συμβίωσης μπορεί κατ' αρχάς να επιδιωχθεί με την άσκηση σχετικής αναγνωριστικής ή καταψηφιστικής αγωγής¹⁰², η οποία όμως όσο αυτό λειτουργεί ομαλά έχει περιορισμένη πρακτική σημασία. Προσφορότερες για την προστασία του δικαιούχου συντρόφου αποδεικνύονται οι αντανακλαστικές συνέπειες της παράβασης που εκδηλώνονται με τις ανάλογα εφαρμοζόμενες ΑΚ 1391 επ., 1444 παρ. 1, 1822, 1842¹⁰³, ενώ η άσκηση του δικαιώματος μονομερούς λύσης του συμφώνου, στην οποία μπορεί να οδηγηθεί ο σύντροφος εξαιτίας της παράβασης¹⁰⁴, δύσκολα θα μπορούσε να εκτιμηθεί ως καταχρηστική (ΑΚ 281).

Τέλος, η ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1396 στους συντρόφους δεν δημιουργεί ιδιαίτερες δυσκολίες. Βάσει της διάταξης αυτής, η ευθύνη του συντρόφου που προκύπτει κατά την εκπλήρωση των υποχρεώσεών του από το σύμφωνο συμβίωσης διαμορφώνεται με μέτρο την επιμέλεια που δείχνει στις προσωπικές του υποθέσεις (και όχι με την αυξημένη επιμέλεια που απαιτείται γενικά στις συναλλαγές κατά την ΑΚ 330 εδ. β'), ενόψει του οικογενειακού δεσμού που συνδέει τα μέρη¹⁰⁵.

ΕφΠειρ 61/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΠειρ 570/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΠειρ 484/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 4452/2008, ΕλλΔνη 2009.558.

¹⁰¹ Βλ. κατωτ. §28.ΙΙΙ.Β.

¹⁰² Για την αστική προστασία της αξίωσης στον γάμο βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 204· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §9 αρ. 32 επ.· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1389-1390 αρ. 64 επ.

¹⁰³ Βλ. ανωτ. §19.

¹⁰⁴ Σημειώνεται ότι η αθέτηση της υποχρέωσης συνεισφοράς μπορεί να θεμελιώσει κλονιστικό του γάμου γεγονός (βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §9 αρ. 44· *Καλλινίκου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1389-1390, άρθρ. 58· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1389-1390 αρ. 71). Δεν ισχύει όμως το ίδιο στην περίπτωση του συμφώνου, ενόψει της ελεύθερης μονομερούς λύσης του.

¹⁰⁵ Βλ. *Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 50-51. Για την εφαρμογή της 1396 στον γάμο βλ. αντί άλλων *Δεληγιάννη (-Κουτσουράδη)*, ΟικογΔ, ΙΙ, § 177 σ. 86 επ.· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 206-207· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §10 αρ. 21-22· *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 1396 αρ. 1 επ.· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1396 αρ. 3 επ.

II. Διακοπή της συμβίωσης των συντρόφων και προβλήματα από την ανάλογη εφαρμογή των διατάξεων για τους συζύγους

Παρά την απουσία ειδικής ρύθμισης στον Ν. 4356/2015, το άρθρο 5, προβλέποντας την καταρχήν ανάλογη εφαρμογή στους συντρόφους των διατάξεων για τις σχέσεις των συζύγων, δεν αφήνει περιθώρια αμφιβολίας για τη δυνατότητα αξιοποίησης και στο σύμφωνο συμβίωσης των ρυθμίσεων των ΑΚ 1391 επ.

Η διακοπή της συμβίωσης των συντρόφων, όπως αντίστοιχα και των συζύγων¹⁰⁶, έχει ως βασική συνέπεια την παύση της υποχρέωσης συνεισφοράς στις ανάγκες της κοινής ζωής, αφού αυτή πλέον δεν υπάρχει (ΑΚ 1389-1390)¹⁰⁷. Στη θέση της υπεισέρχεται η υποχρέωση και αντίστοιχα η αξίωση διατροφής κατά τις ΑΚ 1391 και 1392¹⁰⁸, οι οποίες αποσκοπούν¹⁰⁹ στη διατήρηση αντίστοιχου βιοτικού επιπέδου με εκείνο που απολάμβανε ο δικαιούχος κατά τη διάρκεια της συμβίωσης. Επισημαίνεται στη θεωρία ότι οι σχέσεις αυτές έχουν μικτό χαρακτήρα, διότι εκτός από το περιουσιακό διακρίνονται και για το έντονο προσωπικό στοιχείο που απορρέει από τον κανόνα της ΑΚ 1386. Τούτο δικαιολογείται άλλωστε με τη σκέψη ότι παρά τη διάσταση, η οικογενειακή έννομη σχέση δεν έχει ακόμα λυθεί¹¹⁰.

Σύμφωνα με την ΑΚ 1391, *αν ο σύζυγος διέκοψε την έγγαμη συμβίωση για εύλογη αιτία, η διατροφή, που του οφείλεται από τον άλλο, πληρώνεται σε χρήμα και προκαταβάλλεται κάθε μήνα. Στη δεύτερη παράγραφο του ίδιου άρθρου ορίζεται ότι η υποχρέωση διατροφής της προηγούμενης παραγράφου παύει ή το ποσό της αυξάνεται ή*

¹⁰⁶ Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 272-273· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §15 αρ. 9· *Καλλινίκου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1391 αρ. 1· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1391 αρ. 1. Από τη νομολογία βλ. τις αποφάσεις που αναφέρονται παρακάτω στη σημ. 118.

¹⁰⁷ Έτσι και *Eрман/Kaiser*¹⁵, §12LPartG αρ. 1.

¹⁰⁸ Για την εναλλαγή των ταυτόσημων όρων «διάσταση» και «διακοπή της συμβίωσης» βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 269, σημ. 1, και σ. 350: «[...] η διάσταση δεν είναι παρά η άρση, δηλαδή η διακοπή της συμβίωσης [...]»· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §15 αρ. 8. ΑΠ 132/2003, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 296/2002, ΕλλΔνη 2003.140· ΕφΠειρ 544/2002, ΠειρΝ 2002.823· ΜΠρΑθ 1978/2011, ΕλλΔνη 2011.593. Πρβλ. και *Δεληγιάννη (-Κουτσουράδη)*, ΟικογΔ, ΙΙ, §227 σ. 168· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 163· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 125· *Π. Φίλιο*, ΟικογΔ⁴, σ. 121-122· *Καλλινίκου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1391 αρ. 7.

¹⁰⁹ Για τη νομοθετική δικαιολόγηση των ΑΚ 1391 επ. βλ. *Δεληγιάννη (-Κουτσουράδη)*, ΟικογΔ, ΙΙ, §231 σ. 174 επ· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 274-275· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §16 αρ. 5· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 134· *Καλλινίκου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1391 αρ. 11· *Κοτζάμπαση*, Οι συμφωνίες..., σ. 49· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1391 αρ. 9. ΟΛΑΠ 9/1991, ΕλλΔνη 1992.1429· ΑΠ 1206/2008, ΧρΙΔ 2009.222· ΑΠ 272/2004, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 804/1992, ΕλλΔνη 35.108. Αντίστοιχα γίνεται δεκτό και στο σύμφωνο συμβίωσης, βλ. *Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 53.

¹¹⁰ Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 272, σημ. 1· *την ίδια*, Η αξίωση διατροφής κατά τη διακοπή της συμβίωσης, Αρμ 1995.581.588· *Καλλινίκου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1391-1392 αρ. 4. Για τη σύνδεση της ΑΚ 1391 με την ΑΚ 1386 βλ. και *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §15 αρ. 1.

μειώνεται, όταν το επιβάλλουν οι περιστάσεις. Περαιτέρω, η ΑΚ 1392 προβλέπει ότι οι διατάξεις των άρθρων 1494 και 1498-1500 εφαρμόζονται αναλόγως και για τη διατροφή μεταξύ συζύγων. Επίσης, εφαρμόζεται αναλόγως η διάταξη του άρθρου 1495, αν υπάρχει βάσιμος λόγος διαζυγίου που ανάγεται σε υπαιτιότητα του δικαιούχου συζύγου. Η μεταφορά των ως άνω ρυθμίσεων στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης απαιτεί τις ακόλουθες εξειδικεύσεις.

Ξεκινώντας από την ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1391 στο πεδίο της διάστασης των συντρόφων, μπορεί αρχικά να παρατηρηθεί ότι ο προσδιορισμός του οικονομικά ασθενέστερου συντρόφου, ο οποίος θα είναι και ο δικαιούχος της διατροφής, δεν απαιτεί παρά τον συσχετισμό των δυνάμεων των μερών, όπως ακριβώς συμβαίνει και με τους συζύγους¹¹¹. Για τη μεταφορά της *εύλογης αιτίας*, ως δεύτερης προϋπόθεσης ίδρυσης του δικαιώματος διατροφής κατά τη διάσταση των συντρόφων, μπορούν να υιοθετηθούν οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις που πλαισιώνουν την ΑΚ 1391 στο πεδίο της διάστασης των συζύγων. Έτσι, η *εύλογη αιτία* για τη θεμελίωση της διατροφής των συντρόφων μπορεί να προσδιοριστεί ως γεγονός που δικαιολογεί κατά τις περιστάσεις τη διακοπή της συμβίωσης, ανεξάρτητα από τον τρόπο με τον οποίο αυτή επέρχεται (λ.χ. εγκατάλειψη, αποβολή κ.λπ.¹¹²). Μπορεί μάλιστα να εμφανιστεί και υπό την αντίστροφη εκδοχή, όταν δηλαδή ο υπόχρεος προς διατροφή διακόπτει τη συμβίωση *χωρίς εύλογη αιτία*¹¹³. Η ύπαρξη εύλογης αιτίας δεν μπορεί εκ προοιμίου να αποκλειστεί, ακόμα κι όταν η διακοπή της συμβίωσης γίνεται με συμφωνία των

¹¹¹ Έτσι και στον γάμο βλ. *Δεληγιάννη (-Κουτσοιράδη)*, ΟικογΔ, ΙΙ, §231 σ. 174-175· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 167· *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις Ι, σ. 214· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 273 επ.: *την ίδια*, Αρμ 1995.581.583· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §16 αρ. 5· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 137· *Σκορίνη-Παπαρηγοπούλου*, Διακοπή της συμβίωσης και διατροφή, ΝοΒ 1991.866.867· *Καλλινίκου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1391 αρ. 10-11· *Παπαζήση*, Οικογενειακό δικαστήριο ως μέσο προστασίας της οικογένειας, ΕφΑΔ 2014.218· *Ιωακείμιδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1391 αρ. 9. ΟΛΑΠ 9/1991, ΕλλΔνη 1992.1429· ΑΠ 528/2018, ΧρΙΔ 2019.104· ΑΠ 873/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 605/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 773/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1028/2013, ΝοΒ 2013.2697· ΑΠ 1206/2008, ΧρΙΔ 2009.222· ΑΠ 272/2004, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 26/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΜΕφΠειρ 30/2016, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΛαρ 112/2012, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΠειρ 81/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹¹² Αντίστοιχα στους συζύγους, βλ. αντί άλλων *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 276.

¹¹³ Για τη σχετική περιπτωσιολογία στους συζύγους βλ. *Δεληγιάννη (-Κουτσοιράδη)*, ΟικογΔ, ΙΙ, §232 σ. 177-178· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 165· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §16 αρ. 17 επ.: *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 136· *Καλλινίκου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1391 αρ. 12-13· *Ιωακείμιδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1391 αρ. 13-15. ΑΠ 1967/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1028/2013, ΝοΒ 2013.2697· ΑΠ 551/2011, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 907/2011, ΝοΒ 2012.123· ΑΠ 1206/2008, ΧρΙΔ 2009.222· ΑΠ 1217/2007, ΝοΒ 2007.2449· ΑΠ 132/2003, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 565/2002, ΕλλΔνη 2003.438· ΑΠ 804/1994, ΕλλΔνη 1996.98· ΕφΑθ 469/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΔωδ 112/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΠειρ 61/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΠειρ 484/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 1466/2012, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΑθ 6084/2011, ΤΝΠ ΔΣΑ.

μερών¹¹⁴. Ως αόριστη νομική έννοια, η εύλογη αιτία υπόκειται στον αναιρετικό έλεγχο¹¹⁵. Συμπληρωματικά σωστό φαίνεται να γίνει δεκτό ότι αντίστοιχα προς τον γάμο ο έλεγχος της συνδρομής εύλογης αιτίας¹¹⁶ και στην περίπτωση της διάστασης των συντρόφων θα διέλθει κυρίως μέσα από τις ΑΚ 1386-1387¹¹⁷ που εφαρμόζονται και αυτές ανάλογα. Κατά τα λοιπά, το μέτρο της διατροφής στη διάρκεια της διάστασης προσδιορίζεται στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης κατ' αναλογία προς τον γάμο. Έτσι, συνεκτιμώνται και οι νέες ανάγκες του δικαιούχου^{118,119}, όπως αυτές ανέκυψαν μετά τη χωριστή διαβίωση, λαμβανομένων υπόψη των εκατέρωθεν οικονομικών

¹¹⁴ Βλ. στον γάμο *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 276-277, σημ. 7· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1391 αρ. 17. ΑΠ 662/1990, ΑρχΝ 1990.649: «όταν η ευθύνη της εν λόγω διακοπής βαρύνει και τον ίδιο τον υπόχρεο, που επιθυμεί τη διακοπή». Έτσι και ΕφΠατρ 27/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΛαμ 98/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΠατρ 618/2002, ΑχΝομ 2003.204· ΕφΑθ 7529/2000, ΕλλΔνη 2001.1367.

¹¹⁵ ΑΠ 1967/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1028/2013, ΝοΒ 2013.2697· ΑΠ 1217/2007, ΝοΒ 2007.2449. ΑΠ 565/2002, ΕλλΔνη 2003.438· ΑΠ 161/2002 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ (δεν ελέγχεται όμως αναιρετικά η κρίση του Δικαστηρίου της ουσίας περί του αν πράγματι στη συγκεκριμένη περίπτωση η συμπεριφορά του υποχρέου προς διατροφή είχε το αποτέλεσμα αυτό). Βλ. και *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §16 αρ. 9· *Καλλινίκου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1391 αρ. 8· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1391 αρ. 16.

¹¹⁶ Στην περίπτωση της διάστασης των συζύγων απασχόλησε το ερώτημα, αν παύει η προϋπόθεση της εύλογης αιτίας, όταν ο δικαιούχος της διατροφής που έχει δικαίωμα διάζευξης δεν ασκεί την αγωγή διαζυγίου μετά από εύλογο χρονικό διάστημα (βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 277-278· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §16 αρ. 15). Ο προβληματισμός αυτός, ο οποίος στην περίπτωση των συζύγων επιλύεται προς την κατεύθυνση της διατήρησης της αξίωσης διατροφής, παρά την αδράνεια του δικαιούχου που μπορεί πάντως να δικαιολογηθεί από την επιδίωξη διάσωσης του γάμου, είναι μάλλον αδιάφορος για τους συντρόφους. Και αυτό, με τη σκέψη ότι η μονομερής λύση του συμφώνου (άρθρ. 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015) μπορεί να επιχειρηθεί από οποιονδήποτε, δηλ. και από τον υπόχρεο προς διατροφή σύντροφο, χωρίς την ύπαρξη ή επίκληση σχετικού λόγου.

¹¹⁷ ΑΠ 1217/2007, ΝοΒ 2007.2449· ΑΠ 565/2002, ΕλλΔνη 2003.438· ΕφΠατρ 27/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΠειρ 754/2014 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 1574/2011, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΛαμ 98/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Έτσι και *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §16 αρ.11· *Δακορώνια*, Η κοινή συμβολή, σ. 11· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1391 αρ. 16.

¹¹⁸ Για τις μεθόδους υπολογισμού του ύψους της διατροφής των συζύγων κατά τη διάσταση βλ. *Δεληγιάνη (-Κουτσουράδη)*, ΟικογΔ, ΙΙ, §233 σ. 179 επ.· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 279 επ.· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §16 αρ. 23 επ.· *Καλλινίκου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1391 αρ. 14 επ. και ιδίως 17· *Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου*, Σημείωση στη ΜΠραθ 341/1983, ΝοΒ 1983.1030.1031-1032· *Δακορώνια*, Η κοινή συμβολή..., σ. 8-9· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1391 αρ. 26 επ. Από τη νομολογία ενδ. ΟΛΑΠ 2/1994, ΑρχΝ 1994.300· ΑΠ 1134/2008, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 556/2006, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 132/2003, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 782/2003, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 613/1999 ΕλλΔνη 2000.71· ΕφΑθ 469/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΠειρ 61/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΔωδ 112/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 1574/2011, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΘεσσαλ 791/2005 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΕφΑθ 1723/2003, ΕλλΔνη 2004.850· ΕφΑθ 2276/2003 ΕλλΔνη 2003.1405, ΕφΠειρ 544/2002 ΠειρΝ 2002.323. Ειδικά, για την παύση ή την αυξομείωση του ποσού της διατροφής κατά την ΑΚ 1391 παρ. 2 βλ. *Δεληγιάνη (-Κουτσουράδη)*, ΟικογΔ, ΙΙ, § 234 σ. 182 επ.· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 283 επ.· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §16 αρ.40· *Καλλινίκου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1391 αρ. 22· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1391 αρ. 32 επ. ΑΠ 1280/2000 ΕλλΔνη 2002.113· ΕφΠατρ 170/2007, ΑχΝομ 2008.216· ΕφΠατρ 1081/2003, ΑχΝομ 2004.178. Ειδικά για τη συμπόρευση των ΑΚ 1391 παρ. 2 με την ΑΚ 1494 και την ΚΠολΔ 334 βλ. ΟΛΑΠ 2/1994, ό.π.

¹¹⁹ Για τη σειρά του συντρόφου ως υποχρέου και δικαιούχου διατροφής κατά τις αναλ. εφαρμοζόμενες 1491 και 1492 βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 227-228, 231 και κατωτ. §30.Π.Γ.2.

δυνάμεων. Αντίστοιχα ισχύει και η ΑΚ 1391 παρ. 1 σε σχέση με τον τρόπο και χρόνο καταβολής της διατροφής¹²⁰.

Προκρίνοντας ως ορθότερη και σύμφωνη με το σύστημα και το πνεύμα των διατάξεων των ΑΚ 1389 επ. τη γνώμη εκείνη που εκτιμά ότι η ΑΚ 1392 εφαρμόζεται μόνον για την οφειλόμενη διατροφή κατά τη διάσταση και όχι και στην περίπτωση της συνεισφοράς κατά τη διάρκεια της συμβίωσης¹²¹, διαμορφώνονται οι παρακάτω προβληματισμοί σε σχέση με την προσαρμογή της στο σύμφωνο συμβίωσης. Η ΑΚ 1392 παραπέμπει στην ανάλογη εφαρμογή των ΑΚ 1494, 1498-1500 και 1495 για τη διατροφή κατά τη διάσταση μεταξύ των συζύγων. Σε σχέση με τις ρυθμίσεις αυτές¹²², απασχολεί ειδικότερα η μεταφορά στο σύμφωνο της ΑΚ 1495, η οποία προβλέπει ότι οι κατιόντες και οι ανιόντες δικαιούνται μόνο τη στοιχειώδη διατροφή που περιλαμβάνει τα απολύτως αναγκαία για τη συντήρηση, αν υπέπεσαν απέναντι στον υπόχρεο διατροφής σε παράπτωμα που δικαιολογεί την αποκλήρωσή τους¹²³. Ο συσχετισμός της διάταξης αυτής με την ΑΚ 1392 μεταφέρει στο πλαίσιο της διάστασης την έννομη συνέπεια της κάλυψης ελαττωμένης διατροφής, όταν διαπιστώνεται η ύπαρξη *βάσιμου λόγου διαζυγίου που ανάγεται σε υπαιτιότητα του δικαιούχου συζύγου*¹²⁴. Έτσι, όταν συντρέχει τέτοια περίπτωση, δικαιούται ο υπόχρεος διατροφής να ζητήσει κατόπιν προβολής σχετικής ένστασης να περιοριστεί η οφειλόμενη διατροφή στα απολύτως αναγκαία για τη διαβίωση του δικαιούχου¹²⁵. Ωστόσο, η παραπάνω προϋπόθεση δεν φαίνεται να συμβιβάζεται με τη (μονομερή) λύση του συμφώνου συμβίωσης που είναι ελεύθερη και ανεξάρτητη από την ύπαρξη και επίκληση λόγου, με αποτέλεσμα να εγείρεται το ερώτημα υπό ποιες προϋποθέσεις

¹²⁰ Βλ. αντίστοιχα στον γάμο αντί άλλων *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 285-286· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §16 αρ. 29.

¹²¹ Για την παρουσίαση του προβληματισμού και τις επιμέρους απόψεις που έχουν υποστηριχθεί βλ. *Καλλινίκου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1392 αρ. 1. Αναλυτ. για την εδώ υιοθετούμενη θέση βλ. *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 172· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 287 επ.· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1392 αρ. 11· *Πιτσιρίκο*, Συνεισφορά στις οικογενειακές ανάγκες και διατροφή κατά τη διακοπή της έγγαμης συμβίωσης, 2011, σ. 90 επ. Βλ. όμως *Μαθία*, Η συμβολή των συζύγων στις οικογενειακές ανάγκες και η αξίωση διατροφής, ΝοΒ 1983.1476.1482-1483· *Κλαβανίδου*, Αρμ 1987.467. 476.

¹²² Οι διατάξεις αυτές θα συζητηθούν παρακάτω εγγύτερα στο πλαίσιο των ειδικών συμφωνιών που μπορούν να συνάψουν οι σύντροφοι. Βλ. κατωτ. §22.ΙΙΙ.Β.

¹²³ Βλ. αντί άλλων *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 236 επ.· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ² §34 αρ.46 επ.· *Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1495 αρ. 3 επ.

¹²⁴ Βλ. αντίστοιχα κατωτ. §30.ΙΙ.Γ.2. και §31.ΙΙΙ.Δ. για τις ΑΚ 1444 παρ. 1 και ΑΚ 1842.

¹²⁵ *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 288 και σημ. 33, μ.π.π. σε νομολογία· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §16 αρ. 43-44· *Καλλινίκου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1392 αρ. 9· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1392 αρ. 6 επ., ιδίως αρ. 7. Ενδ. ΑΠ 528/2018, ΧρΙΔ 2019.104· ΑΠ 1967/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1206/2008, ΧρΙΔ 2009.222· ΕφΑθ 1574/2011, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΘεσσαλ 871/2008, Αρμ 2008.1528.

μπορεί να τύχει ανάλογης εφαρμογής στους συντρόφους η ΑΚ 1495 σε συνδυασμό με την ΑΚ 1392.

Επιχειρώντας μια δογματικά συνεπή λύση που να εναρμονίζεται με τις διατάξεις του συμφώνου, μπορεί να γίνει δεκτό ότι στη θέση του *βάσιμου λόγου διαζυγίου* αναγόμενου σε *υπαιτιότητα του δικαιούχου* συντρόφου, θα πρέπει να υπαχθούν τέτοια περιστατικά, τα οποία συγκροτούν (υπαίτιες) παραβάσεις των νόμιμων και συμβατικών υποχρεώσεων από το σύμφωνο συμβίωσης. Πιο συγκεκριμένα, έχοντας υπόψη ότι με το σύμφωνο συμβίωσης μπορούν να εισαχθούν αποκλίσεις από τις καταρχήν αναλόγως εφαρμοζόμενες διατάξεις για τους συζύγους, συνεπές φαίνεται να επεκταθεί η έννομη συνέπεια της ΑΚ 1495 τόσο και σε εκείνες τις περιπτώσεις που ο δικαιούχος σύντροφος προβαίνει σε υπαίτια παράβαση των προβλεπόμενων στον νόμο υποχρεώσεων του (λ.χ. αναλ. ΑΚ 1386-1387), όσο και σε εκείνες που είχαν αναγνωρισθεί συμβατικά. Η θέση αυτή πετυχαίνει την ομαλή προσαρμογή των επίμαχων διατάξεων και ουδόλως περιορίζει, ούτε έμμεσα, την ελεύθερη και αναιτιολόγητη λύση του συμφώνου συμβίωσης, η οποία αποτελεί ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά του θεσμού.

Αναφορικά με τις υπόλοιπες διατάξεις που καλούνται σε (ανάλογη) εφαρμογή στην περίπτωση της διάστασης των συντρόφων, δηλαδή την ΑΚ 1393 για τη ρύθμιση της οικογενειακής στέγης και τις ΑΚ 1394-1395¹²⁶ για την κατανομή των κινητών πραγμάτων¹²⁷, δεν εντοπίζονται ιδιαίτερες δυσχέρειες ως προς τη μεταφορά τους στη διάσταση των συντρόφων. Το ίδιο άλλωστε γινόταν δεκτό κατά την κρατούσα υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 γνώμη στη θεωρία¹²⁸. Ιδιαίτερα ζητήματα σε σχέση με τις

¹²⁶ Για τις ερμηνευτικές προσεγγίσεις των διατάξεων της ΑΚ 1393 και των ΑΚ 1394-1395 στην περίπτωση των συζύγων βλ. ενδ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 292 επ. και 306 επ.· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §15 αρ. 19 επ. και 37 επ.· *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1393, Εισαγ. 1394-1395, άρθρ. 1394 και άρθρ. 1395· *την ίδια*, Οι έννοιες της κατοικίας, της συμβίωσης και της οικογενειακής στέγης, Προσφορά στον Γ. Μιχαηλίδη-Νουάρο, Β', 1987, σ. 312 επ.· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1393 και 1394-1395· *Βουρβούρη*, Η κατανομή των κινητών κατά τη διακοπή της έγγαμης συμβίωσης, Αρμ 1999.788 επ.

¹²⁷ *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 569-570· *την ίδια*, ΕλλΔνη 2016. 641.643· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §23 αρ.6 και ειδικά για την οικογενειακή στέγη §15 αρ. 22, σημ. 17· *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 53-54.

¹²⁸ Για την αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1393 υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, ΙΙ, σ. 605· *την ίδια*, ΕΝΟΒΕ, σ. 24· *την ίδια*, σε Μελέτες, σ. 616· *Χριστοδούλου*, ΕφΑΔ 2009.50.54· *τον ίδιο*, Η συμβίωση..., σ. 156· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 196· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ 1393 αρ. 62. Αντιθ. *Παπαχρίστου/Κουμουτζής/Τσούκα (-Παπαχρίστου)*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 6, σ. 35-36· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ¹, §23 αρ. 7 επ. (και σημ. 7) και αρ. 14· *ο ίδιος*, ΧρΙΔ 2015.3.8. Αντίστοιχα για τις ΑΚ 1394-1395 βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, ΙΙ, σ. 605· *την ίδια*, ΕΝΟΒΕ, σ. 24· *την ίδια*, σε Μελέτες, σ. 616· *Αγαλλοπούλου*, ΕφΑΔ 2009.6.9· *Θεοδοροπούλου*, Ιδιωτική αυτονομία και περιουσιακές σχέσεις στο σύμφωνο συμβίωσης, ΕφΑΔ 2012.672.674· *Περάκη*,

ως άνω διατάξεις θα αναπτυχθούν στο πλαίσιο εξέτασης της αυτόνομης ρύθμισης των σχετικών θεμάτων¹²⁹.

III. Περιουσιακές σχέσεις των μερών – ιδίως η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα

Όπως επισημάνθηκε εισαγωγικά, το άρθρο 5 παρ. 2 εδ. α΄ του Ν. 4356/2015 αντιμετωπίζει ενιαία τις μικτές και περιουσιακές σχέσεις των συντρόφων, επιτρέποντας στα μέρη να τις ρυθμίσουν διαφορετικά, με βάση τις αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης. Διαφορετική μεταχείριση επιφύλασσε ο νομοθέτης, υπό το προηγούμενο καθεστώς του Ν. 3719/2008, καθώς, ειδικά για τις περιουσιακές σχέσεις, προέβλεψε στο άρθρο 6 ότι: *«Με το σύμφωνο συμβίωσης ή και με μεταγενέστερο συμβολαιογραφικό έγγραφο μπορεί να ρυθμίζονται οι περιουσιακές σχέσεις των συμβληθέντων και ιδίως η τύχη των περιουσιακών στοιχείων που θα αποκτηθούν κατά τη διάρκεια του συμφώνου (αποκτήματα). Αν δεν υπάρχει συμφωνία για τα αποκτήματα, το κάθε μέρος έχει, μετά τη λύση του συμφώνου, αξίωση κατά του άλλου για ό,τι αυτό απέκτησε και με τη δική του συμβολή. Η αξίωση αυτή δεν γεννάται στο πρόσωπο των κληρονόμων του δικαιούχου, δεν εκχωρείται ούτε κληρονομείται από αυτούς, στρέφεται όμως κατά των κληρονόμων του υποχρέου. Η αξίωση παραγράφεται δύο έτη μετά τη λύση του συμφώνου»*.

Βάσει του Ν. 4356/2015 μπορεί αρχικά να διαπιστωθεί ότι όπως και στον γάμο έτσι και στο σύμφωνο συμβίωσης το σύστημα της περιουσιακής αυτοτέλειας¹³⁰ αποτελεί το νόμιμο σύστημα που διέπει τις περιουσιακές σχέσεις των συντρόφων. Τούτο έχει ως συνέπεια οι περιουσίες των μερών να παραμένουν χωριστές¹³¹, κάθε σύντροφος να διατηρεί την ατομική ευθύνη του έναντι των δανειστών του¹³² και ασφαλώς να μπορεί να συναλλάσσεται ελεύθερα με τρίτους καθώς και με τον άλλο σύντροφο. Στον αντίποδα του νόμιμου συστήματος, ο ΑΚ προσφέρει και το συμβατικό σύστημα της κοινοκτημοσύνης (ΑΚ 1403 επ.), το οποίο εντούτοις σπανιότατα

Η εκτός γάμου..., σ. 196· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ 1394-1395 αρ. 43. Για την αντίθετη γνώμη βλ. τις ίδιες ως άνω παραπομπές για την ΑΚ 1393.

¹²⁹ Βλ. κατωτ. §22.ΙΙΙ.Γ.

¹³⁰ Για την ΑΚ 1397 βλ. αναλυτ. *Δεληγιάνη (-Κουτσουράδη)*, ΟικογΔ, ΙΙ, §184 σ. 99 επ.: *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 207 και 210-211· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §11 αρ. 2, 4 και 6 επ.: *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου², άρθρ. 1397 αρ. 1 και ιδίως αρ. 4 επ.: *την ίδια*, Το νόμιμο σύστημα της περιουσιακής αυτοτέλειας των συζύγων (άρθρο 1397 ΑΚ), σε Ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των συζύγων μετά το διαζύγιο, Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Οικογενειακού Δικαίου, 2014, σ. 5-6= ΕφΑΔ 2015.293· *Κουτσουράδη*, Το νόμιμο σύστημα ρύθμισης των περιουσιακών σχέσεων των συζύγων, ΔκΠ 1983.177.184 επ.: *Ψυχομάνη*, Περιουσιακή αυτοτέλεια των συζύγων και σύστημα κοινοκτημοσύνης με το ν. 1329/1983.951-952· *Λέκκα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1397 αρ. 1-2.

¹³¹ Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ¹, §23 αρ.12, υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008.

¹³² Έτσι και στους συζύγους ΑΠ 2/1994, ΝοΒ 1995.385.

προτιμήθηκε από τους συζύγους, έχοντας πλέον δραστικά ατονήσει¹³³. Μπορεί έτσι με ασφάλεια να εκτιμηθεί ότι η κοινοκτημοσύνη ούτε από τα μέρη του συμφώνου συμβίωσης θα αξιοποιηθεί. Και τούτο, με τη σκέψη ότι η εφαρμογή του συστήματος αυτού, βασικά χαρακτηριστικά του οποίου είναι η συγκυριότητα και συνδιαχείριση επί των περιουσιακών στοιχείων¹³⁴, καταλήγει συχνά στον περιορισμό της ιδιωτικής σφαίρας των μερών, διαφορετικά προς το νόμιμο σύστημα το οποίο ενθαρρύνει την οικονομική ανεξαρτησία τους και την ισότιμη συμμετοχή τους στον κοινωνικό βίο¹³⁵. Τα παραπάνω δικαιολογούν τον περιορισμό του εύρους της παρούσας μελέτης στην μεταφορά των ΑΚ 1398-1402 στο πεδίο του συμφώνου, χωρίς δηλαδή να αναπτυχθούν εγγύτερα ενδεχόμενα ζητήματα από την επιλογή των συντρόφων του συστήματος της κοινοκτημοσύνης κατά τις ΑΚ 1403 επ.

Αναφορικά με την ΑΚ 1398 για τα τεκμήρια των κινητών¹³⁶ αλλά και ως προς τη διάταξη της ΑΚ 1399 για τη διαχείριση της περιουσίας του ενός συζύγου και εν προκειμένω συντρόφου από τον άλλο¹³⁷, δεν προκαλούνται ιδιαίτερα προβλήματα κατάλληλης προσαρμογής. Οι εν λόγω διατάξεις συγκεντρώνουν εντονότερα το ενδιαφέρον ως προς τα περιθώρια των συντρόφων να αποκλίνουν από αυτές και για τον λόγο αυτό θα συζητηθούν διεξοδικότερα σε επόμενη θέση¹³⁸.

Δεν ισχύει όμως το ίδιο για τη μεταφορά των ΑΚ 1400 επ. στην περίπτωση του συμφώνου, οι οποίες αποδεικνύονται απαιτητικότερες ως προς την εφαρμογή τους, γεγονός που δικαιολογείται κυρίως από τον διαφορετικό τρόπο ίδρυσης και λήξης της έννομης σχέσης σε αντιπαραβολή προς τον γάμο. Ειδικότερα, η γέννηση της αξίωσης

¹³³ Τούτο μπορεί ενδεχομένως να εξηγηθεί από το γεγονός ότι ιστορικά στο οικογενειακό δίκαιο και πριν την μεταρρύθμισή του, εφαρμοζόταν το σύστημα χωρισμού των περιουσιών σε συνδυασμό με την προίκα (βλ. αντί άλλων *Δεληγιάννη (-Κουτσογράδη)*, ΟικογΔ, ΙΙ, §202 σ. 124 επ.· *Σταθόπουλο*, Περιουσιακή αυτοτέλεια ή κοινοκτημοσύνη στις περιουσιακές σχέσεις των συζύγων, ΝοΒ 1980.1873), το οποίο όμως υπάκουε σε διαφορετικές αξιολογήσεις αναφορικά με το ρόλο και τη θέση των συζύγων. Έτσι και *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1397 αρ. 2. Βλ. όμως και *Νικολόπουλο*, Η αξίωση..., σ. 14-15.

¹³⁴ Αντί άλλων *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 250 επ.

¹³⁵ Βλ. σχετ. *Σταθόπουλο*, ΝοΒ 1980.1873.1881 επ.· *Νικολόπουλο*, Η αξίωση..., σ. 33 επ.· *Αυδή-Καλκάνη*, Τα προτεινόμενα νομικά συστήματα ρυθμίσεως των περιουσιακών σχέσεων των συζύγων και η αρχή της ισότητας των φύλων, ΝοΒ 1981.1334.1335· *Βογιατζή*, Ο θεσμός της κοινοκτημοσύνης και η ρύθμιση του νέου οικογενειακού δικαίου, ΔκΠ 1983.195.197 επ.

¹³⁶ Για την ερμηνεία της διάταξης στην περίπτωση των συζύγων βλ. ενδ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 212 επ.· *Απ Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §11 αρ.21 επ.· *τον ίδιο*, Τα κινητά του συζυγικού οίκου, ΕλλΔνη 1989.1· *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1398· *Λέκκα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1398. ΕφΛαρ 454/2011 ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΚρητ 251/2007, ΤΝΠ ΔΣΑ.

¹³⁷ Αναφορικά με την ανάθεση της διαχείρισης στον γάμο βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 215 επ.· *Απ Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §11 αρ.7 επ.· *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1399· *Λέκκα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1399. ΑΠ 153/2010, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 1319/2007, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 1808/2006, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΔυτΣτερ 36/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹³⁸ Βλ. κατωτ. §22.IV.A και Β αντίστοιχα.

συμμετοχής στα αποκτήματα τελεί υπό τις ίδιες προϋποθέσεις που ισχύουν και για τον γάμο¹³⁹. Έτσι, κατά πρώτο λόγο απαιτείται λύση του συμφώνου συμβίωσης με θάνατο¹⁴⁰ ή με δικαιοπραξία ή με την τέλεση γάμου μεταξύ των συντρόφων, οπότε όμως ισχύει η αναστολή παραγραφής κατά την ΑΚ 256 αριθ. 1¹⁴¹. Κατά δεύτερο λόγο θα πρέπει η περιουσία του ενός συντρόφου να έχει αυξηθεί, αφότου συνάφθηκε το σύμφωνο συμβίωσης¹⁴², και ο άλλος σύντροφος να συνέβαλε¹⁴³ με οποιονδήποτε τρόπο στην αύξηση αυτή. Εξάλλου, διαφορετικά από το καθεστώς του Ν. 3719/2008, υπό τον νέο νόμο καταρχήν ισχύει μεταξύ των συντρόφων και το τεκμήριο συμβολής του ενός τρίτου (1/3)¹⁴⁴, το οποίο όμως μπορεί να ανατραπεί, αν αποδειχθεί μεγαλύτερη ή μικρότερη ή και καμία συμβολή¹⁴⁵. Περαιτέρω, αν και στην περίπτωση του

¹³⁹ Για τις προϋποθέσεις της ΑΚ 1400 βλ. ενδ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 221· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §12 αρ. 2, 6 και 7 (αναλυτ. για την προϋπόθεση της επαύξησης αρ. 10 επ.) και §13 αρ.2· *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 αρ. 12 επ. και 32 επ.· *Νικολόπουλο*, Η αξίωση..., σ. 67 επ.· *Παπαδάκη*, Αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα², 2017, σ. 79 επ. Βλ. όμως *Λέκκα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1400 αρ. 2 επ.· *τον ίδιο*, Προς διεύρυνση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα κατά τον Αστικό Κώδικα, ΝοΒ 2011.264 επ.· *τον ίδιο*, Ζητήματα από τον υπολογισμό της αύξησης της περιουσίας κατά το άρθρο 1400 ΑΚ –Ιδίως ο χρόνος γέννησης της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, σε Ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των συζύγων μετά το διαζύγιο, Πρακτικά 2^ο Πανελληνίου Συνεδρίου Οικογενειακού Δικαίου, 2014, σ. 12 επ., ο οποίος υποστηρίζει ότι η αξίωση γεννιέται κατά τον χρόνο της συντέλεσης της αύξησης της περιουσίας κατόπιν συμβολής του άλλου.

¹⁴⁰ Η σχετική αξίωση όμως θα ιδρύεται μόνον στο πρόσωπο του συντρόφου που επιζεί κατά την αναλόγως εφαρμοζόμενη ΑΚ 1401 εδ. α'. Αντί άλλων *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 221. Συναφώς στο σύμφωνο συμβίωσης βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §23 αρ.9· *Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 57. Βλ. όμως κατωτ. §22.IV.Γ.1.

¹⁴¹ Βλ. ανωτ. §17.III.

¹⁴² Για την προϋπόθεση της επαύξησης βλ. αντί πολλών *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 223 επ.· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §12 αρ.10 επ. και ιδίως 16 επ.· *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 αρ. 13 επ.· *Νικολόπουλο*, Η αξίωση..., σ. 87 επ.· *Λέκκα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1400 αρ. 4 επ. Από την πιο πρόσφατη νομολογία βλ. ενδ. ΑΠ 1646/2018· ΑΠ 1553/2018· ΑΠ 1316/2017· ΑΠ 1155/2017· ΑΠ 3/2016· ΑΠ 1357/2015· ΑΠ 825/2015· ΑΠ 633/2015· ΑΠ 528/2015· ΑΠ 43/2015· ΑΠ 1978/2014· ΑΠ 202/2014· ΑΠ 1515/2013· ΑΠ 1478/2013· ΑΠ 379/2011· ΑΠ 287/2011, όλες δημοσιευμένες στην ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹⁴³ Για τη συμβολή στην περιουσιακή επαύξηση των συζύγων βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 234 επ.· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §12 αρ.31 επ.· *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 αρ. 26 επ.· *Νικολόπουλο*, Η αξίωση..., σ. 120 επ.· *Λέκκα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1400 αρ. 9 επ. Για τις μορφές συμβολής βλ. ενδ. την παραπάνω νομολογία.

¹⁴⁴ Ως προς το τεκμήριο της ΑΚ 1400 παρ. 1 β' υποστηρίζεται από σημαντική μερίδα της θεωρίας ότι τούτο καλύπτει μόνο το μέγεθος της συμβολής και όχι την ίδια την ύπαρξή της (έτσι *Αστ. Γεωργιάδης*, Η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα επί διαστάσεως των συζύγων, Αρμ 1995.573.577-578· *Νικολόπουλος*, Η αξίωση..., σ. 121-123, 134. Και για το σύμφωνο συμβίωσης σε *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 200-201). Πειστικότερη είναι η γνώμη που επικρατεί, η οποία έχοντας υπόψη την αποδεικτική δυσχέρεια, εκτιμά ότι το τεκμήριο καταλαμβάνει τόσο την ίδια τη συμβολή όσο και την έκτασή της (βλ. *Δεληγιάννη (-Κουτσουράδη)*, ΟικογΔ Π, §190 σ. 112· *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις Ι, σ. 285· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 235-236· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §12 αρ.36· *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 αρ. 36· *Διαμαντόπουλο*, Η συμβολή του δικαιούχου συζύγου στην επαύξηση της περιουσίας του υποχρέου ως προϋπόθεση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, ΕλλΔνη 1993.500.502.503 και 504· *Λέκκα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1400 αρ. 10. ΑΠ 633/2015· ΑΠ 825/2015· ΑΠ 1478/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹⁴⁵ Βλ. στον γάμο. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 236· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², § 12 αρ.39-40. Ενδ. από τη νομολογία ΑΠ 1696/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1037/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ

συμφώνου συμβίωσης σπάνια θα ανακύψει τέτοια περίπτωση, μπορεί να γίνει δεκτό ότι εφαρμόζεται ανάλογα και η ΑΚ 1400 παρ. 2, οπότε η σχετική αξίωση ιδρύεται μεταξύ των συντρόφων και στην περίπτωση τριετούς διάστασης¹⁴⁶. Ακόλυτα εφαρμόζεται στους συντρόφους και η παρ. 3 της ίδιας διάταξης, ώστε στην περιουσιακή επαύξηση δεν συνυπολογίζονται οι δωρεές, κληρονομίες ή κληροδοσίες ή ό,τι απέκτησαν με διάθεση των αποκτημάτων από αυτές τις αιτίες¹⁴⁷.

Απαιτούνται ωστόσο για τη μεταφορά των παραπάνω διατάξεων στο σύμφωνο συμβίωσης οι ακόλουθες ερμηνευτικές προσαρμογές. Έχοντας υπόψη ότι για τη διαπίστωση της περιουσιακής επαύξησης απαιτείται σύγκριση μεταξύ της αρχικής και τελικής περιουσίας, η διαφορά των οποίων αντιστοιχεί στο ύψος της, προβληματίζει στο πεδίο του συμφώνου ο καθορισμός του κρίσιμου χρόνου υπολογισμού των περιουσιών. Ενώ στην περίπτωση του γάμου ο υπολογισμός της αρχικής περιουσίας τοποθετείται στον χρόνο της τέλεσής του¹⁴⁸, ειδικά για το σύμφωνο συμβίωσης σωστό

318/2014, ΕφΑΔ 2015.59· ΑΠ 379/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 2565/2011, ΕφΑΔ 2012.149. Για την εφαρμογή του τεκμηρίου ειδικά στους συντρόφους βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 571· *την ίδια*, ΕλλΔνη 2016. 641.644· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §23 αρ. 9· *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 55.

¹⁴⁶ Έτσι και *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 57. Ειδικά για τον χρόνο υπολογισμού της επαύξησης στην περίπτωση της διάστασης στον γάμο βλ. ενδ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 224-226· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §12 αρ. 19. ΑΠ 1550/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 492/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ /2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1357/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1899/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 891/2014, ΝοΒ 2014.2143· ΑΠ 1956/2013, ΝοΒ 2014.915· ΑΠ 1849/2011, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 1420/2011, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 625/2011, ΝοΒ 2011.2335· ΑΠ 1250/2010, ΝοΒ 2011.381· ΑΠ 546/2009, ΝοΒ 2009.1709, όπου επικρατεί η γνώμη ότι η τελική περιουσία προσδιορίζεται στον χρόνο άσκησης της αγωγής για συμμετοχή στα αποκτήματα, και πάντως μετά τη συμπλήρωση της τριετίας. Βλ. όμως ΑΠ 156/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Αλλιώς *Δεληγιάννης (-Κουτσουράδης)*, ΟικογΔ, ΙΙ, §189 σ. 109. Πρβλ. *Λέκκα*, ΝοΒ 2011.264.267.

¹⁴⁷ Για τη γνώμη υπέρ του συνυπολογισμού των δωρεών μεταξύ των συζύγων στα αποκτήματα βλ. *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 207· *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις Ι, σ. 281· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 230 επ.· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §12 αρ. 24· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 118· *Αστ. Γεωργιάδη*, Αρμ 1995.573.578· *Αλεξανδροπούλου*, Η περιουσιακή επαύξηση ως προϋπόθεση της αξιώσεως συμμετοχής στα αποκτήματα Επετ. Αρμ.1989.93.96· *Κοτζάμπαση*, Η τύχη των δωρεών μεταξύ συζύγων σε περίπτωση διαζυγίου ή θανάτου, Αρμ 2007.1861.1872 (με διακρίσεις)· *Χριστοδούλου*, Ο ρόλος του ελλείποντος ανταλλάγματος της δωρεάς στην πλήρωση ενός κενού της 3^{ης} παραγρ. του ΑΚ 1400, ΕΕΝ 1985.469 και 471· *Γ. Γεωργιάδη*, Οι δωρεές μεταξύ συζύγων και η τύχη τους μετά το διαζύγιο, σε *Ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των συζύγων μετά το διαζύγιο*, Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Οικογενειακού Δικαίου, 2014, σ. 134 επ. = ΧρΙΔ 2015.481.486-487· *Νικολόπουλο*, Η αξίωση..., σ. 102 επ.· *τον ίδιο*, Διάθεση περιουσιακών στοιχείων που εξαιρούνται από την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα κατά το άρθρο 1400 παρ. 3 ΑΚ, ΧρΙΔ 2011.255.257-258. ΑΠ 1669/2013, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 781/2013, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 1682/2005, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΘεσσαλ 737/2009, Αρμ 2010.661. Για την αντίθετη γνώμη που αποκρούει τον συνυπολογισμό βλ. *Δεληγιάννη (-Κουτσουράδη)*, ΟικογΔ, ΙΙ, §189 σ. 110· *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου², άρθρ. 1400 αρ. 23· *Λέκκα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1400 αρ. 7. Η θέση αυτή κερδίζει έδαφος στην πιο πρόσφατη νομολογία ΑΠ 114/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 808/2015, ΝοΒ 2015.2262· ΑΠ 932/2009, ΧρΙΔ 2010.105=ΕΕμπΔ 2010.60 (με πρτ Βερβεσού).

¹⁴⁸ Έτσι αντί πολλών *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 223· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §12 αρ.16· *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 αρ. 13· *Λέκκα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1400 αρ. 5. Ενδ. ΑΠ 1550/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1316/2017, ΤΝΠ

φαίνεται να γίνει δεκτό ότι ο χρόνος αυτός τοποθετείται, όχι στον χρόνο κατάρτισης, αλλά της ληξιαρχικής καταχώρισης, οπότε αναπτύσσονται τα έννομα αποτελέσματα του. Προηγούμενες περιουσιακές επιδόσεις μπορούν να αναζητηθούν μόνον με τις προϋποθέσεις του άρθρου 6 του Ν. 4356/2015¹⁴⁹.

Ακόμη δυσχερέστερος αποδεικνύεται ο προσδιορισμός του χρόνου υπολογισμού της τελικής περιουσίας των συντρόφων. Έχοντας υπόψη την ποικιλία των απόψεων που έχουν διατυπωθεί επί του θέματος στην περίπτωση του γάμου¹⁵⁰ και αξιολογώντας ως δογματικά ορθότερη και σύμφωνη με τον σκοπό του νόμου εκείνη που τοποθετεί τον χρόνο υπολογισμού της τελικής περιουσίας στον χρόνο της (αμετάκλητης¹⁵¹) λύσης ή ακύρωσής του¹⁵², το αντίστοιχο θα πρέπει να γίνει δεκτό και στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης. Και τούτο, διότι η ΑΚ 1400 παρ. 1 εδ. α' υποδεικνύει τον καθορισμό των περιουσιακών στοιχείων που συγκροτούν την τελική περιουσία στον χρόνο λήξης της έννομης σχέσης. Έτσι, σε περίπτωση θανάτου του συντρόφου, αυτονόητα η τελική περιουσία θα υπολογιστεί κατά τον χρόνο αυτό. Σε περίπτωση λύσης του συμφώνου συμβίωσης με δικαιοπραξία (άρθρο 7 παρ. 1 περ. α' και β') η τελική περιουσία θα πρέπει να υπολογιστεί κατά τον χρόνο κατάθεσης της δικαιοπραξίας στο αρμόδιο ληξιαρχείο. Και αυτό, διότι μόνο με την κατάρτιση των σχετικών δικαιοπραξιών δεν λύεται η έννομη σχέση¹⁵³. Άλλωστε, αν μεταξύ της

NOMOS· ΑΠ 3/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 43/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 528/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 318/2014, ΕφΑΔ 2015.59.

¹⁴⁹ Ενδεικτικά για τη *ratio* θέσπισης του άρθρου 6 του Ν. 4356/2015 και την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 571-572. Για τον προβληματισμό πριν την εισαγωγή της ρύθμισης και τις νομολογιακές διακυμάνσεις επί του θέματος βλ. αντί άλλων *Τσολακίδη*, Λήξη της ελεύθερης ένωσης..., σ. 145 επ.

¹⁵⁰ Για την παρουσίασή τους βλ. ενδ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 224 επ. με παραπομπές.

¹⁵¹ Υπενθυμίζεται ότι με την αναθεώρηση του συναινετικού διαζυγίου (βλ. αναλυτ. και κατωτ. §28.Ι.), η λύση του γάμου γίνεται με συμβολαιογραφικό έγγραφο που καταχωρίζεται στο ληξιαρχείο, χωρίς έκδοση δικαστικής απόφασης.

¹⁵² Βλ. *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 202· *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις Ι, σ. 275· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §12 αρ.18· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 106· *Αλεξανδροπούλου*, Επετ. Αρμ 1989.93.98· *Π. Φίλιο*, ΟικογΔ⁴, σ. 105. Η θέση αυτή υποστηρίζεται παγίως και στη νομολογία, η οποία προσθέτει ότι η αναγωγή σε χρήμα για την εξεύρεση της αξίας γίνεται κατά τον χρόνο παροχής έννομης προστασίας, δηλ. της άσκησης της αγωγής συμμετοχής στα αποκτήματα. Έτσι ενδ. ΑΠ 1550/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1646/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 492/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 3/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1165/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 580/2015, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 528/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 566/2014, ΝοΒ 2014.1901· ΑΠ 8/2013, ΤΝΠ ΔΣΑ. Πρβλ. *Λέκκα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1400 αρ. 12 επ. και 1402 αρ. 7· *τον ίδιο*, ΝοΒ 2011. 264.275· *τον ίδιο*, Ζητήματα από τον υπολογισμό ..., σ. 22, ο οποίος αφού προηγουμένως δέχεται ότι η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα γεννιέται κατά τον χρόνο της αχρεώστητης συμβολής του δικαιούχου συζύγου, καταλήγει στη θέση ότι για την απώλεια ή μείωση των αποκτημάτων που επέρχεται πριν τη λύση ή την ακύρωση του γάμου (ή τη συμπλήρωση τριετούς διάστασης), ο δικαιούχος σύζυγος έχει την αυξημένη προστασία που του παρέχει η ΑΚ 911 περ. 1. Βλ. κριτική σε *Νικολόπουλο*, Είναι η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα μορφή αδικαιολογήτου πλουτισμού; ΕφΑΔ 2013.302.312.

¹⁵³ Το ίδιο μπορεί να γίνει δεκτό και για την περίπτωση του νέου συναινετικού διαζυγίου σύμφωνα με την αναθεωρημένη ΑΚ 1441. Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, Το συναινετικό διαζύγιο μετά το Ν. 4509/2017, ΕφΑΔ 2018.230.237: «[...] είναι αυτονόητο ότι, όπου στον Αστικό Κώδικα γίνεται αναφορά

κατάρτισης της συμβολαιογραφικής πράξης λύσης του συμφώνου συμβίωσης και της ληξιαρχικής καταχώρισης μεσολαβήσει ικανό χρονικό διάστημα κατά το οποίο διαπιστωθούν περιουσιακές επαυξήσεις, θα είναι ευχερές να αποδειχθεί ότι τουλάχιστον ως προς αυτές δεν υπήρξε συμβολή του άλλου συντρόφου¹⁵⁴. Πάντως, στην περίπτωση μονομερούς λύσης του συμφώνου συμβίωσης, αναγκαίο προστάδιο για την επιχείρηση της οποίας είναι η επίδοση εξώδικης δήλωσης (άρθρο 7 παρ. 1 περ. β'), θα μπορούσε κάποιος να υποστηρίξει ότι με σκοπό την προστασία του δικαιούχου της αξίωσης δικαιολογείται η μετατόπιση του χρόνου υπολογισμού της τελικής περιουσίας στον χρόνο της παραπάνω επίδοσης. Πράγματι κατά τη διάρκεια της τρίμηνης αναμονής είναι πιθανό ο υπόχρεος σύντροφος να προβεί σε απαλλοτριώσεις, μειώνοντας την τελική περιουσία. Η άποψη αυτή, η οποία φαίνεται να στηρίζεται στα επιχειρήματα της γνώμης που αξιολογεί ως κρίσιμο για τον υπολογισμό της τελικής περιουσίας των συζύγων τον χρόνο επίδοσης της αγωγής διαζυγίου ή της αγωγής ακύρωσης του γάμου¹⁵⁵, παρότι σύμφωνη προς τον σκοπό του νόμου, δεν είναι δογματικά επιδοκιμαστέα. Τούτο, διότι ο προβαλλόμενος κίνδυνος δικαιολογεί τη λήψη προσωρινών μέτρων προστασίας του δικαιούχου¹⁵⁶, όχι όμως και τη μετατόπιση του χρόνου υπολογισμού της τελικής περιουσίας του υποχρέου σε σημείο πριν τη γέννηση της αξίωσης. Τέλος, αν το σύμφωνο συμβίωσης ακυρώθηκε αμετάκλητα με δικαστική απόφαση, οπότε η έννομη σχέση ανατρέπεται αναδρομικά (άρθρο 3 παρ.

απλώς στη λύση του γάμου (λ.χ. ΑΚ 1400, 1411 παρ. 1) εννοείται τόσο η δικαστική όσο και η συμβολαιογραφική λύση [...]», ενώ η ίδια νωρίτερα σημειώνει (ό.π. σ. 236) ότι η λύση του γάμου με συναινετικό διαζύγιο επέρχεται κατά την ΑΚ 1441 παρ. 5, με την κατάθεση αντιγράφου της συμβολαιογραφικής πράξης στο ληξιαρχείο. Αντίστοιχα, *Ιωακείμης*, Οι προϋποθέσεις, η διαδικασία και η προσβολή του συναινετικού διαζυγίου μετά τον ν. 4509/2017, ΝοΒ 2018.989.1000: «*Εννόητο είναι ότι, όπου στον ΑΚ ή σε άλλον νόμο γίνεται αναφορά σε λύση του γάμου (βλ. λ.χ. ΑΚ 1400), ως τέτοια νοείται και η «συμβολαιογραφική» τοιαύτη στο πλαίσιο του νέου συναινετικού διαζυγίου.*». Ειδικότερα ζητήματα ως προς τη δικαιοπραξία λύσης απασχολούν, χάριν συστηματικής ενότητας, κατωτ. §28.Π.Α.

¹⁵⁴ Βλ. σχετ. με τους συζύγους *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §12 αρ.19.

¹⁵⁵ Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁶, I, σ. 235 επ. η οποία προέκρινε ως ορθότερη τη γνώμη αυτή, κυρίως με το επιχείρημα της αποφυγής κινδύνου απαλλοτριώσεων και αλλοίωσης της περιουσίας από τον υπόχρεο σύζυγο, θέση την οποία όμως μετά τη μεταρρύθμιση του συναινετικού διαζυγίου εγκατέλειψε (βλ. την ίδια, ΟικογΔ⁷, I, σ. 226). Έτσι και *Δεληγιάννης (-Κουτσοουράδης)*, ΟικογΔ, II, §189 σ. 109-*Κουτσοουράδης*, ΔκΠ 1983.177.188, σημ. 34· *Αστ. Γεωργιάδης*, Αρμ 1995.573.576 *Νικολακοπούλου-Στεφάνου*, Οι συνέπειες του διαζυγίου, 1986, σ. 99. Πρβλ. *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλο², άρθρ. 1400-1402 αρ. 15, 18, όπου γίνεται δεκτό ότι για τον χρόνο μετά την έναρξη της διάστασης μπορεί κατά τελολογική συστολή της ΑΚ 1400 παρ. 1 εδ. β' να μην ισχύει το τεκμήριο συμβολής. Για τη σχετική παρουσίαση και κριτική των απόψεων βλ. *Ευαγγελίδου-Τσιρκικά*, Ζητήματα από την εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 1400 επ. ΑΚ (Με αφορμή την ΕφΑθ 5357/2011) ΝοΒ 2013.29.31-32.

¹⁵⁶ Ο κίνδυνος ματαίωσης της αξίωσης μπορεί μετά την αναθεώρηση της ΚΠολΔ 682 να περιοριστεί σημαντικά με τη λήψη προληπτικών μέτρων. Βλ. ΑιτΕκθ 4335/2015. Βλ. και κατωτ. για τον χρόνο γέννησης της ενοχικής αξίωσης της ΑΚ 1402 στην περίπτωση της μονομερούς λύσης του συμφώνου συμβίωσης.

3)¹⁵⁷, ο κρίσιμος χρόνος υπολογισμού τοποθετείται στην έκδοση της απόφασης και όχι στη μεταγενέστερη καταχώρισή της στο ληξιαρχείο¹⁵⁸.

Εξάλλου, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα και στην περίπτωση των συντρόφων παραγράφεται δύο χρόνια μετά τη λύση ή την ακύρωση του συμφώνου συμβίωσης (αναλ. ΑΚ 1401 εδ. β'). Σημειώνεται ότι εφόσον η λύση του συμφώνου συμβίωσης με δικαιοπραξία προϋποθέτει τη ληξιαρχική καταχώριση της πράξης, η παραγραφή δεν αρχίζει πριν από αυτήν¹⁵⁹.

Ζήτημα κατάλληλης προσαρμογής ανακύπτει και ως προς την ΑΚ 1402¹⁶⁰, βάσει της οποίας παρέχεται το δικαίωμα σε καθέναν εκ των συζύγων στην περίπτωση που ασκήθηκε αγωγή διαζυγίου ή ακύρωσης του γάμου ή που ο ίδιος άσκησε με αγωγή την αξίωση του άρθρου 1400, να ζητήσει από τον άλλο σύζυγο ή από τους κληρονόμους του την παροχή ασφάλειας, αν εξαιτίας της συμπεριφοράς τους υπάρχει βάσιμος φόβος ότι κινδυνεύει αυτή η αξίωσή του. Ενώ όμως η προϋπόθεση της προηγούμενης άσκησης αγωγής ακύρωσης ενόψει του άρθρου 3 παρ. 1 του Ν. 4356/2015 δεν δημιουργεί προβλήματα, απασχολεί η μεταφορά της προϋπόθεσης της άσκησης αγωγής διαζυγίου στην περίπτωση του συμφώνου, καθώς αυτό λύεται χωρίς δικαστική παρέμβαση. Επιτρέπονται, λοιπόν, οι ακόλουθες σκέψεις: σύμφωνα με την ΑΚ 1402 προϋπόθεση για τη γέννηση της αξίωσης παροχής ασφάλειας είναι η μεταξύ των συζύγων έναρξη της δικαστικής διένεξης, ή με ανάλογους όρους σε περίπτωση συναινετικού διαζυγίου, η κατάρτιση της σχετικής συμφωνίας¹⁶¹. Και αυτό, με σκοπό

¹⁵⁷ Αναλυτικότερα βλ. κατωτ. §27.Π.Α.

¹⁵⁸ Ειδικά για την περίπτωση αυτοδίκαιης λύσης του συμφώνου συμβίωσης λόγω τέλεσης γάμου μεταξύ των μερών βλ. κατωτ. §25.

¹⁵⁹ Έτσι και *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 51, υπό τον Ν. 3719/2008. Αναλυτ. βλ. *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 169, όπου σωστά εντοπίζεται η ασυνέπεια της ΑιτΕκθ του Ν. 3719/2008, σύμφωνα με την οποία η παραγραφή της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα ξεκινά από τη χρονολογία της συμφωνίας για τη λύση ή της επίδοσης της μονομερούς δήλωσης, ενώ κατά τη διάταξη του άρθρου 4 παρ. 2 του Ν. 3719/2008 προβλεπόταν ότι η λύση του συμφώνου ισχύει από την κατάθεση του συμβολαιογραφικού εγγράφου στον Ληξίαρχο.

¹⁶⁰ Για τις προϋποθέσεις παροχής ασφάλειας βλ. αντί άλλων *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 245 επ· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §13 αρ.32 επ· *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 αρ. 44-45. ΑΠ 1387/1999, ΕλλΔνη 2000.742· ΑΠ 87/1998, ΕλλΔνη 1998.1282· ΕφΛαρ 220/2013, ΔΙΚΟΓΡΑΦΙΑ 2014.41· ΜΠρΣερ 277/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹⁶¹ Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΕφΑΔ 2018.230.237, η οποία σημειώνει ότι: «[...] όπου γίνεται λόγος για «αγωγή διαζυγίου» (λ.χ. 1402) ή για «επίδοση της αγωγής (ΑΚ 1411 παρ. 2, 1414), θα πρέπει να προστίθεται ερμηνευτικά και η κατάρτιση της έγγραφης συζυγικής συμφωνίας για το συναινετικό διαζύγιο κατά το άρθρ. 1441 παρ. 1 εδ. α' [...]». Έτσι, η ίδια, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 245. Παρεμφερώς, *Ιωακειμίδης*, ΝοΒ 2018.1000: «[...] Όπου δε αναφέρεται ο νομοθέτης σε «αγωγή διαζυγίου» (βλ. λ.χ. ΑΚ 1402, 1411§2, 1414, 1822) θα πρέπει ερμηνευτικά να γίνει δεκτό, επί εκκινήσεως διαδικασίας συναινετικού διαζυγίου, ότι αρκεί για την εφαρμογή των οικείων διατάξεων η σύναψη των συμφωνιών που απαιτούνται για τη συμβολαιογραφική επικύρωσή τους και τη βεβαίωση της λύσεως του γάμου, δηλαδή τόσο της συμφωνίας διαζεύξεως της ΑΚ 1441 §1 όσο και της συμφωνίας για τα ανήλικα τέκνα της ΑΚ 1441 §2 (αν υπάρχουν)

την αποφυγή λήψης προληπτικών μέτρων, όταν η συμβίωση δεν έχει έκδηλα διαρραγεί. Υπό τα ανωτέρω δεδομένα, σωστό φαίνεται η ίδρυση της αξίωσης της ΑΚ 1402, όταν το σύμφωνο συμβίωσης λύεται με συμφωνία των μερών, να τοποθετείται στον χρόνο της συμβολαιογραφικής κατάρτισης της δικαιοπραξίας του άρθρου 7 παρ. 1 περ. α', οπότε εξωτερικεύεται η σχετική βούληση των προσώπων. Στην περίπτωση όμως που το σύμφωνο συμβίωσης λύεται μονομερώς, συνεπές είναι ενόψει και του σκοπού του νόμου να γίνει δεκτό ότι η αξίωση της ΑΚ 1402 ιδρύεται με την επίδοση της εξώδικης δήλωσης του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β'. Και τούτο, διότι έχοντας υπόψη ότι με την παραπάνω επίδοση καθίσταται πρόδηλη η ρήξη των σχέσεων των μερών, όπως σωπηρά προϋποθέτει η ΑΚ 1402, δικαιολογείται η λήψη προληπτικών μέτρων βάσει αυτής. Εξάλλου, η θέση αυτή ενισχύεται με τη σκέψη ότι μετά την παραπάνω επίδοση και καθ' όλη τη διάρκεια της τρίμηνης αναμονής είναι πολύ πιθανό ο υπόχρεος να επιχειρήσει να απαλλοτριώσει περιουσιακά στοιχεία, με σκοπό να ματαιώσει την αξίωση του δικαιούχου συντρόφου, κίνδυνο τον οποίο μπορεί αποτελεσματικά να αποτρέψει η ΑΚ 1402.

Επιστρέφοντας στη διάταξη του άρθρου 5 παρ. 2 του Ν. 4356/2015 δεν πρέπει να παραλειφθεί η ειδικότερη αναφορά στο εδ. β', το οποίο και προβλέπει ρητά ότι τα μέρη δεν μπορούν να παραιτηθούν από την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα πριν από τη γέννησή της. Στην ΑιτΕκθ¹⁶² του νόμου προβάλλεται ως δικαιολογία της ρύθμισης ότι η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα αποτελεί έντονη έκφραση της αρχής της ισότητας, ώστε να μην είναι επιτρεπτή η ολοσχερής παραίτηση από αυτήν πριν από τη γέννησή της. Επαληθεύεται έτσι και στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης, ότι ο λόγος θέσπισης των ΑΚ 1400-1402 είναι η αποκατάσταση της οικονομικής δικαιοσύνης μεταξύ των μερών, η οποία μπορεί να διαταράχθηκε στο πλαίσιο της κοινότητας βίου¹⁶³. Από τον σκοπό αυτό σε συνδυασμό με την επιτακτική διατύπωση του νόμου συνάγεται ο αναγκαστικός χαρακτήρας του άρθρου 5 εδ. β' του Ν.

[...] δεν προσ απαιτείται για την εφαρμογή των παραπάνω διατάξεων η υποβολή, κατ' ΑΚ 1441 §3 των συμφωνιών των συζύγων (..) στον συμβολαιογράφο».

¹⁶² Βλ. υπό ΙΙ, άρθρο 5.

¹⁶³ Βλ. Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §12 αρ. 1· Fegne (μτφρ. Παπαρσενίου), Η συμμετοχή στα αποκτήματα μεταξύ αμφισβήτησης και βεβαιότητας, ΕλλΔνη 1991.469.470-471· Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 αρ. 4α· Λέκκα, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, Εισαγ. 1400-1402 αρ. 1. Βλ. όμως και Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 220-221· την ίδια, Η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα, ΕλλΔνη 1988.1319, όπου γίνεται δεκτό ότι η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα εκφράζει έντονα την αρχή της ίσης μεταχείρισης, αφού στοχεύει στην προστασία του οικονομικά ασθενέστερου συζύγου.

4356/2015¹⁶⁴. Ωστόσο, στον γάμο γίνεται ειδικότερα δεκτό ότι, λόγω των αναγκαστικού δικαίου διατάξεων των ΑΚ 1400-1402, κάθε συμφωνία των συζύγων με την οποία περιορίζεται ή αποκλείεται η σχετική αξίωση πριν από τη γέννησή της είναι άκυρη (ΑΚ 3, 174)¹⁶⁵, εκτός κι αν γίνεται ενόψει συναινετικής λύσης του γάμου, οπότε θεωρείται κατ' εξαίρεση επιτρεπτή, όπως κρίθηκε με την πρόσφατη απόφαση της ΟΛΑΠ 6/2019¹⁶⁶.

Από τις ανωτέρω παραδοχές συνάγεται ότι ο νομοθέτης, προς άρση οποιασδήποτε αμφιβολίας, προέβλεψε ρητά με το άρθρο 5 παρ. 2 εδ. β' του Ν. 4356/2015 την αδυναμία ολοσχερούς παραίτησης από την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα πριν από τη γέννησή της¹⁶⁷. Τοποθετώντας τον χρόνο γέννησης της

¹⁶⁴ Υπό τον Ν. 3719/2008 το ζήτημα ήταν αμφισβητούμενο. Για τη γνώμη ότι ήταν επιτρεπτή βάσει του άρθρου 6 του νόμου αυτού η συμφωνία αποκλεισμού της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ¹, §23 αρ.15-16· *τον ίδιο*, ΟικογΔ², §23 αρ.11-12 (και για τα τεκμήρια κινητών §11 αρ. 23, σημ. 18)· *τον ίδιο*, ΧρΙΔ 2015.3.9· *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση., σ. 208-209· *Αγαλλοπούλου*, ΕφΑΔ 2009.6.9· *Περάκη*, Η εκτός γάμου., σ. 166 επ., ιδίως 167· *την ίδια*, Περιουσιακές συνέπειες από τη λύση του συμφώνου συμβίωσης, σε *Ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των συζύγων μετά το διαζύγιο*, Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Οικογενειακού Δικαίου, 2014, σ. 178-179· *Γκεγκλέ*, ΕφΑΔ 2009.3.4. Για την αντίθετη γνώμη που θεωρούσε άκυρη την παραίτηση από την εν λόγω αξίωση πριν τη γέννησή της βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, II, σ. 606-608· *την ίδια*, ΕΝΟΒΕ, σ. 24-26· *την ίδια*, σε *Μελέτες*, σ. 617 επ.· *την ίδια*, *Ζητήματα*., σ. 53· *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα (-Παπαχρίστου)*, Το Σύμφωνο., άρθρο 6, σ. 36 (με το πρόσθετο επιχείρημα ότι η ακυρότητα της εκ των προτέρων παραίτησης από την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα θεμελιώνεται στο ότι η αξίωση αυτή αποτελεί εξειδικευμένη μορφή της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού, από την οποία επίσης δεν χωρεί έγκυρη παραίτηση –πρβλ. *τον ίδιο*, ΧρΙΔ 2001.577.579)· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, I, σ. 350· *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 51. Βλ. γενικά και *Σπυριδάκη*, Το σύμφωνο..., σ. 68 επ.· *Γ. Γεωργιάδη*, Η προστασία της νόμιμης μίρας, 2013, §35 αρ.12-13.

¹⁶⁵ *Γαζής*, Το νέο Οικογενειακό Δίκαιο – Τα προβλήματα, 1985, σ. 62-63· *Μάνεσης*, ΔκΠ 1983.9.29· *Δεληγιάννης (-Κουτσουράδης)*, ΟικογΔ, II, § 194 σ. 118· *Κουμάντος*, ΟικογΔ, I, σ. 208· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 242· *η ίδια*, ΕλλΔνη 1988.1319· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §13 αρ. 13 και 18· *Σταθόπουλος/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 αρ. 10· *Παπαχρίστου*, Η παραίτηση από την αξίωση στα αποκτήματα, ΧρΙΔ 2001.577.579· *Κουτσουράδης*, ΔκΠ 1983.177.193· *Κοτζάμπαση*, Οι συμφωνίες., σ. 57 επ.· *Νικολακοπούλου-Στεφάνου*, Οι συνέπειες., σ. 96· *Λέκκας*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, Εισαγ. 1400-1402 αρ. 5. Βλ. ενδ. ΑΠ 514/2018, ΧρΙΔ 2019.193· ΑΠ 1252/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 336/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Αλλιώς, *Γκατζηρούλης*, Τα όρια., σ. 34 επ.

¹⁶⁶ Δημοσιευμένη στην ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Για τον σχετικό προβληματισμό στην περίπτωση συμφωνημένης λύσης του συμφώνου βλ. αναλ. κατωτ. §28.ΙΙ.Β.

¹⁶⁷ Δεν μπορεί συνεπώς να γίνει δεκτό το επιχείρημα που κομίζει η ΟΛΑΠ 6/2019 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ), σύμφωνα με το οποίο: «Αντίθετο επιχείρημα (ενν. για την αντίκρουση της θέσης ότι είναι ισχυρή η υπό αίρεση ρύθμιση, ακόμα και δια παραιτήσεως από την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα στο πλαίσιο συναινετικής λύσης του γάμου) δεν δύναται να αντληθεί από τη διάταξη του άρθρου 5 παρ. 2 του Ν. 4356/2015, η οποία για τους συνάπτοντες σύμφωνο συμβίωσης ορίζει ότι «τα μέρη δεν μπορούν να παραιτηθούν» από την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα πριν από τη γέννησή της», διότι αν ο νομοθέτης ήθελε να ισχύσει η απαγόρευση αυτή και στην περίπτωση του άρθρου 1400 ΑΚ θα το όριζε σ' αυτό ρητά. Και αυτό διότι η ΟΛΑΠ φαίνεται να εκλαμβάνει σε σχέση με τις ΑΚ 1400-1402. Αντίθετα, κατά την άποψη που εδώ υποστηρίζεται, η διάταξη του άρθρου 5 παρ. 2 εδ. β' αποσκοπεί στην οριοθέτηση της ιδιωτικής αυτονομίας που παρέχει ο νόμος στα μέρη, επιβεβαιώνοντας την αρχή της ισότητας, και όχι ασφαλώς στην αστηρότερη ρύθμιση των αποκτημάτων στο σύμφωνο συγκριτικά με τον γάμο. Ορθότερη είναι η ΑΠ 514/2018, ΧρΙΔ 2019.193, η οποία αναφορικά με τον ερμηνευτικό προβληματισμό ως προς το κύρος της συμβατικής παραίτησης από την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα στο πλαίσιο συναινετικής

αξίωσης στον χρόνο λήξης της έννομης σχέσης¹⁶⁸ και έχοντας υπόψη ότι παραίτηση επιτρέπεται κατά κανόνα εφόσον το δικαίωμα αυτό είναι γεγενημένο και έχει συσταθεί νόμιμα¹⁶⁹, μπορεί κάποιος εύλογα να αμφισβητήσει τη νομοτεχνική αρτιότητα της ρύθμισης του άρθρου 5 παρ. 2 εδ. β'. Σωστό φαίνεται όμως να γίνει δεκτό ότι εδώ ο νομοθέτης χρησιμοποιεί τον όρο «παραίτηση», όχι με την έννοια της κατάργησης του δικαιώματος, αφού αυτό ακόμα δεν υπάρχει, αλλά για να υποδηλώσει ότι είναι ανεπίτρεπτες οι συμφωνίες μεταξύ των μερών που συνάπτονται ήδη κατά την κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης ή με μεταγενέστερη συμφωνία κατά τη διάρκεια της συμβίωσης, με τις οποίες αποκλείεται η ίδρυση της αξίωσης της ΑΚ 1400. Επίσης, από τον σκοπό του νόμου δικαιολογείται η γνώμη ότι στην ίδια απαγόρευση (άρθρο 5 παρ. 2 εδ. β' σε συνδ. ΑΚ 174, ΑΚ 178-179 α' και ΑΚ 181) εμπίπτουν και συμφωνίες, οι οποίες αν και δεν αποκλείουν ρητά την εν λόγω αξίωση, καταλήγουν σε όμοιο αποτέλεσμα, όπως λ.χ. συμφωνίες με τις οποίες εξαιρούνται μορφές συμβολής από τα αποκτήματα (πέραν εκείνων που ορίζει η ΑΚ 1400 παρ. 3) σε τέτοια έκταση, ώστε ουσιαστικά να ματαιώνεται η αξίωση του συντρόφου, ή οριοθετείται εκ των προτέρων το ύψος της αξίωσης σε ποσό δυσανάλογα μικρό κ.ο.κ. Δεν αποκλείεται εντούτοις να συνάψουν τα μέρη άλλες ειδικές συμφωνίες για τη ρύθμιση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, οι οποίες ελέγχονται κατά τις γενικές διατάξεις υπό το πρίσμα των αρχών της ισότητας και της αλληλεγγύης¹⁷⁰.

§22. Η δυνατότητα της αυτόνομης ρύθμισης των μικτών και περιουσιακών σχέσεων των συντρόφων

I. Όρια άσκησης της ιδιωτικής αυτονομίας των συντρόφων υπό το πρίσμα της αρχής της ισότητας και της αλληλεγγύης κατά το άρθρο 5 παρ. 2 εδ. α' του Ν. 4356/2015

Η διάταξη του άρθρου 5 παρ. 2 εδ. α' του Ν. 4356/2015 αποτυπώνει τη νομοθετική βούληση για παραχώρηση στα μέρη του συμφώνου ευρύτερων περιθωρίων

λύσης του γάμου, μνημονεύει τη διάταξη του άρθρου 5 παρ. 2 εδ. β' του Ν. 4356/2015, εντοπίζοντας ότι ο κανόνας αυτός επαναλαμβάνει ουσιαστικά τις προαναφερόμενες νομολογιακές και ερμηνευτικές θέσεις του κανόνα περί απαγορεύσεως της παραίτησεως πριν από τη γέννηση της αξιώσεως. Βλ. και κατωτ. §28.Π.Β. για την τύχη των συμφωνιών αυτών, όταν γίνονται ενόψει της λύσης του συμφώνου συμβίωσης.

¹⁶⁸ Για τη γνώμη αυτή βλ. παραπάνω στην ίδια παράγραφο.

¹⁶⁹ Αντί άλλων Παπαστερίου, Γεν.Αρχ., §20 αρ. 53. Βλ. κατωτ. §30.Π.Γ.3. και §31.IV., όπου αναπτύσσονται σχετικοί προβληματισμοί, με αφορμή τον όρο «παραίτηση» που χρησιμοποιεί ο νόμος και στις διατάξεις των άρθρων 7 παρ. 3 και 8 εδ. β'.

¹⁷⁰ Βλ. κατωτ. §22.I.

αυτορρύθμισης, συγκριτικά με τους συζύγους. Συναφώς, η ΑιτΕκθ του νόμου¹⁷¹ σημειώνει ότι σε αυτές τις μη προσωπικές σχέσεις καθιερώνεται με έντονο τρόπο η αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας, καθώς ορίζεται ότι ναι μεν εφαρμόζονται και εδώ αναλόγως οι αντίστοιχες διατάξεις για τις σχέσεις των μερών από το γάμο, προβλέπεται όμως παραπέρα ότι τα μέρη έχουν τη δυνατότητα να ρυθμίσουν τις σχέσεις αυτές με συμφωνία τους κατά την κατάρτιση του συμφώνου.

Ωστόσο, η ελευθερία αυτή δεν είναι απεριόριστη, αλλά ελέγχεται κάθε φορά με βάση τις αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης¹⁷². Η αναγωγή των αρχών αυτών ως κριτηρίων ελέγχου των συμβατικών δεσμεύσεων των μερών προκάλεσε στη θεωρία την επιφύλαξη ότι η διάταξη στερείται κανονιστικής πυκνότητας¹⁷³. Πιο συγκεκριμένα, κατά τη γνώμη αυτή οι συμφωνίες των μερών υπόκεινται ούτως ή άλλως στον έλεγχο των γενικών ρητρών (ΑΚ 174, 178-179, 281, 288) όπως και κάθε δικαιοπρακτική συμφωνία. Η ισότητα και η αλληλεγγύη ως θεμελιώδεις αξιολογήσεις της έννομης τάξης λαμβάνονται οπωσδήποτε υπόψη για τη συγκεκριμενοποίηση των παραπάνω γενικών ρητρών, αξιολογώντας την ειδική αναφορά σε αυτές ως περιττή.

Προς τις αντιρρήσεις αυτές μπορούν να αντιπαρατεθούν οι ακόλουθες σκέψεις: κατά το άρθρο 5 παρ. 2 εδ. α' η ιδιωτική βούληση των μερών γνωρίζει φραγμούς, όταν αυτή ασκείται κατά τρόπο που δοκιμάζει την εμπέδωση των αρχών της ισότητας και της αλληλεγγύης¹⁷⁴. Ειδικότερα, η αξιολόγηση μιας συμφωνίας των συντρόφων ως άκυρης, συνηθέστερα λόγω αντίθεσης στην ΑΚ 178 ή 179 α', προϋποθέτει τη συγκεκριμενοποίηση των γενικών ρητρών που οι εν λόγω διατάξεις εμπεριέχουν¹⁷⁵. Η

¹⁷¹ ΑιτΕκθ Ν. 4356/2015, υπό Β άρθρο 5. Αντίστοιχες παρατηρήσεις σε *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 569· *την ίδια*, ΕλλΔνη 2016.641.643-644· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §23 αρ. 7.

¹⁷² Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 569, 570· *την ίδια*, ΕλλΔνη 2016.641.644· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §23 αρ. 7· *Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 55.

¹⁷³ Βλ. *Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 48.

¹⁷⁴ Αφορμή για τις σκέψεις που ακολουθούν είναι η αξιολόγηση της ΑΚ 1386 όχι μόνον ως κανόνα αναγκαστικού δικαίου αλλά και ως κατευθυντήριας αρχής. Πρβλ. *Κοτζάμπαση*, Η έννοια..., σ. 93-95.

¹⁷⁵ Για την εξειδίκευση των γενικών ρητρών στην περίπτωση των ειδικών συμφωνιών των συντρόφων, χρήσιμος είναι ο παραλληλισμός προς το γερμανικό δίκαιο, αναφορικά με τη νομολογιακή διάπλαση κριτηρίων ελέγχου κατά τις γενικές διατάξεις (§§138, 242 BGB) του περιεχομένου των συμφωνιών για τη ρύθμιση των συνεπειών του διαζυγίου και των γαμικών συμφώνων (Eheverträge) βλ. BVerfG, FamRZ 2001.343 επ. για τον έλεγχο της συμβατικής ελευθερίας των συζύγων υπό το πρίσμα συνταγματικών διατάξεων (Άρθρα 2 παρ. 1, 3 παρ. 2 και 3, και 6 του Γερμανικού Συντάγματος) καθώς και την BGHZ 158.81, NJW 2004.930 για τον καθορισμό κανόνων ελέγχου των συμφωνιών για τη ρύθμιση των συνεπειών του διαζυγίου, με έμφαση στην οριοθέτηση της αυτονομίας των μερών σύμφωνα με το προστατευτικό σκοπό του νόμου. Για τις σχετικές αναπτύξεις στη θεωρία ως προς τους συζύγους βλ. *Medicus/Petersen*, BGBAllgT¹¹, αρ.704· *Larenz/Wolf*, AllgT⁹, §34 αρ.59· BRHP/Beutler⁴, §1585c αρ.8 επ.· NK-BGB/Sanders³(2014), §1585c αρ. 11 επ.· *Schwab*, FamR²⁷, αρ. 236 επ., αρ. 495· *Gernhuber/Coester-Waltjen*, FamR⁶, § 26 αρ. 15 επ., §32 αρ. 24 επ.· *Muscheler*, FamR⁴, αρ. 382, 448· *Dethloff*, FamR²⁹, §5 αρ. 20 επ. Αναλυτ. *Staudinger/Baumann* (2014), §1585c, αρ.107 επ., αρ. 122 επ.· *MüKoBGB/Maurer*⁸, §1585c αρ. 49 επ. Αντίστοιχα για τις περιουσιακές συμφωνίες στο γερμανικό

επιδιωκόμενη συγκεκριμενοποίηση επιτυγχάνεται μέσω των κατευθυντήριων αρχών της ισότητας και της αλληλεγγύης, όπως αυτές αποτυπώνονται στην παραπάνω διάταξη, οι οποίες με τη σειρά τους επιτρέπουν τη διείσδυση του *προτύπου* που εισάγει (μέσω του άρθρου 5 παρ.1) η ΑΚ 1386 και στο πεδίο των συμφωνιών των συντρόφων για τις μη προσωπικές σχέσεις τους. Με άλλα λόγια, οι θεμελιώδεις αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης, τις οποίες η ΑΚ 1386 ανάγει σε δομικά στοιχεία της συμβίωσης των συντρόφων, πρέπει να αντανακλώνται και στις επιμέρους συμφωνίες, με τις οποίες ρυθμίζονται οι μικτές και περιουσιακές σχέσεις τους. Την προτεινόμενη τοποθέτηση δικαιώνει άλλωστε και η ίδια η ΑιτΕκθ του νόμου, στην αρχή της οποίας επιβεβαιώνεται η επιδίωξη του νομοθέτη να επιτύχει *μια ισορροπία* μεταξύ της ιδιωτικής αυτονομίας και της προστασίας των οικογενειακών σχέσεων.

Συνεπώς, παρότι ο έλεγχος των σχετικών συμφωνιών με τις γενικές διατάξεις είναι αυτονόητος, οι ειδικότερες αρχές που προβλέπει ο νόμος έχουν επικουρική σημασία για την εξειδίκευση των γενικών ρητρών που οι πρώτες εμπεριέχουν, με σκοπό οι συμφωνίες των μερών για τη ρύθμιση των μη προσωπικών τους σχέσεων να συμπνέουν με τον κανόνα της υποχρέωσης συμβίωσης και της ίδρυσης κοινότητας βίου μεταξύ τους (ΑΚ 1386). Πάντως, η ρητή αναφορά του νόμου στις παραπάνω αρχές, παρότι η εφαρμογή τους θα μπορούσε να συναχθεί ερμηνευτικά, έχει και συμβολική λειτουργία, η οποία κατευθύνεται στην αποφυγή επικράτησης στις συμφωνίες αυτές ενός ατομικιστικού στίγματος¹⁷⁶.

II. Συμφωνίες των συντρόφων για τη ρύθμιση των μικτών σχέσεών τους

A. Περιθώρια αποκλίσεων από τις ΑΚ 1389-1390 ενόψει της αρχής της ισότητας και της αλληλεγγύης

Η εξάρτηση του κύρους των συμφωνιών των συντρόφων από τη σύμπλευσή τους προς τις αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης πυροδοτεί έντονες επιφυλάξεις ως προς την πραγματική δυνατότητα των μερών του συμφώνου να αποκλίνουν από την (ανάλογη) εφαρμογή των ΑΚ 1389-1390. Ο ενδιασμός αυτός εξηγείται από την ανάπτυξη που προηγήθηκε, σύμφωνα με την οποία οι συμφωνίες των μερών με τις

σύμφωνο (Lebenspartnerschaftsvertrag) βλ. Staudinger/Voppel(2010), §7 LPartG αρ. 9 επ., §16 LPartG αρ.194 επ.· Erman/Kaiser¹⁵, §7 LPartG αρ. 2 και 7· Soergel/Wellenhofer¹³, §7 LPartG αρ. 5· Weber, Lebenspartnerschaftsvertrag, FPR 2005.151 επ.· Dethloff, FamR³²,§7 αρ. 22. Πρβλ. MüKoBGB/Wacke⁷, §7 LPartG αρ. 3, §16 LPartG αρ. 9· MüKoBGB/Duden⁸, §7 LPartG αρ. 4, §16 LPartG αρ. 10· BRHP/Hahn⁴, §16 LPartG αρ. 6· Hk-LPartG/Kemper, §16 αρ. 163.

¹⁷⁶ Πρβλ. Δωρή, Περιορισμοί της συμβατικής ελευθερίας στις ρήτρες αποκλειστικής διεθνούς δικαιοδοσίας, 1988, σ. 324· Παπανικολάου, Περί των ορίων..., σ. 85.

οποίες μπορούν ειδικότερα να ρυθμίσουν τις μικτές και περιουσιακές σχέσεις τους πρέπει καταρχήν να ανταποκρίνεται στις κατευθύνσεις που εισάγει το πρότυπο της κοινότητας βίου που θεμελιώνει η ΑΚ 1386. Έτσι, κατά πρώτο λόγο, θα μπορούσε κάποιος δικαιολογημένα να αναρωτηθεί κατά πόσον θα ήταν σύμφωνος προς τις αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης ο πλήρης αποκλεισμός των ΑΚ 1389-1390 με συμφωνία των συντρόφων, ώστε να μην ιδρύεται μεταξύ τους καμία σχετική υποχρέωση συνεισφοράς και αντίστοιχη αξίωση. Κατά δεύτερο λόγο, δημιουργείται η απορία ως προς το αν θα μπορούσε να ρυθμιστεί η σχετική υποχρέωση διαφορετικά, αποκλίνοντας εν μέρει από τους παραπάνω κανόνες και σε ποιο σημείο εξαντλείται εν προκειμένω η ιδιωτική αυτονομία των μερών.

Σε σχέση με το πρώτο ερώτημα, σωστό φαίνεται είναι να γίνει δεκτό ότι ο πλήρης αποκλεισμός της υποχρέωσης συνεισφοράς μεταξύ των συντρόφων δεν είναι επιτρεπτός, αφενός διότι κλονίζει τις αρχές της ισότητας και αλληλεγγύης του άρθρου 5 παρ. 2 εδ. α', αφετέρου διότι προσκρούει στο πρότυπο της κοινότητας βίου που εισάγει η ΑΚ 1386.

Ειδικότερα, ξεκινώντας από την ΑΚ 1386, η υποχρέωση συμβίωσης ιδρύεται και στο σύμφωνο συμβίωσης και συστήνεται κοινότητα βίου μεταξύ των μερών. Η τελευταία όμως δεν μπορεί να λειτουργήσει ομαλά, χωρίς τους αναγκαίους οικονομικούς πόρους που θα επιτρέψουν τη διατήρηση και εξακολούθησή της. Γι' αυτό άλλωστε η σχετική υποχρέωση συνεισφοράς στις ανάγκες του κοινού βίου, μπορεί να έχει καταρχήν οικονομική υφή, εμποτίζεται ωστόσο από έντονα προσωπικό χαρακτήρα. Μπορεί, λοιπόν, να υποστηριχθεί πειστικά ότι ο πλήρης αποκλεισμός της υποχρέωσης συνεισφοράς με συμφωνία μεταξύ των μερών θα πρέπει να αποκρουστεί¹⁷⁷, καθώς η σχετική ρύθμιση θα προκαλούσε ανυπόφορη κανονιστική αντινομία προς την αναγκαστικού δικαίου ΑΚ 1386. Η διαπίστωση που προηγήθηκε μπορεί να πλαισιωθεί και με την επιπρόσθετη αντίρρηση που απορρέει από τον επιβαλλόμενο κατά το άρθρο 5 παρ. 2 εδ. α' έλεγχο των συμφωνιών των συντρόφων με βάση τις αρχές της ισότητας και αλληλεγγύης. Πράγματι, ο ενδεχόμενος συμβατικός αποκλεισμός της υποχρέωσης συνεισφοράς θα οδηγούσε από τη φύση του πράγματος, δηλαδή μέσα από την πραγματική συμβίωση των μερών, η οποία απαιτεί τη διάθεση

¹⁷⁷ Έτσι και Staudinger/Voppel (2010), §5 LPartG αρ. 20, 85· MüKoBGB/Duden⁸, §5 LPartG αρ. 3·BRHP/Hahn⁴, §5 LPartG αρ. 5· Palandt/Brudermüller⁷⁸, LPartG5 αρ. 5· Erman/Kaiser¹⁵, §5 LPartG αρ. 7 και 9· Soergel/Wellenhofer¹³, §5 LPartG αρ. 4. Βλ. όμως MüKo/Wacke⁷, §5 LPartG αρ. 3· Muscheler, Das Recht..., αρ. 284.

οικονομικών πόρων, στον παραμερισμό της συμφωνίας αυτής. Αναγκαστικά τα μέρη με σκοπό την κάλυψη οικονομικών αναγκών (διότι πώς άλλως θα ρυθμιζόνταν ζητήματα της καθημερινής ζωής, όπως η πληρωμή λογαριασμών ή του μισθώματος του κοινού οίκου, ή έστω οι ελάχιστες διατροφικές ανάγκες του καθενός) θα οδηγούνταν στην υιοθέτηση αντίθετων προς τη συμφωνία αποκλεισμού πρακτικών με τον κίνδυνο του άνισου και πρόδηλα δυσανάλογου καταμερισμού των βαρών, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι πραγματικές δυνάμεις καθενός εκ των συντρόφων. Εξάλλου, οι ίδιες επιφυλάξεις χωρούν και ως προς την αρχή της αλληλεγγύης, η οποία εκδηλώνεται μεταξύ άλλων και με την υποχρέωση αμοιβαίας (υλικής) υποστήριξης μεταξύ των μερών, με αποτέλεσμα ο ενδεχόμενος αποκλεισμός της να καταλήγει ασύμβατος προς την παραπάνω αρχή. Οι παραπάνω σκέψεις μπορούν να συνδυαστούν με την κριτική που είχε δεχθεί ο προηγούμενος Ν. 3719/2008, ο οποίος άφηνε τελειώς αρρυθμιστα τα σχετικά ζητήματα¹⁷⁸. Παρίσταται έτσι εντελώς αντιφατικό από τη μια πλευρά να επικρίνεται η παλαιότερη έλλειψη ρύθμισης και από την άλλη πλευρά να συγχωρείται υπό το νέο καθεστώς ο πλήρης αποκλεισμός της συνεισφοράς, ο οποίος συνεπάγεται στην πραγματικότητα την πρόκληση ρυθμιστικού κενού.

Κατόπιν των ανωτέρω, σωστό φαίνεται να γίνει δεκτό ότι ενδεχόμενη συμφωνία με την οποία τα μέρη αποκλείουν εν όλω τη μεταξύ τους υποχρέωση συνεισφοράς δεν θα μπορούσε να αντέξει τον έλεγχο βάσει των αρχών της ισότητας και αλληλεγγύης και θα αποδεικνυόταν ταυτόχρονα δικαιοπολιτικά αποδοκιμαστέα. Έτσι, παρά την έλλειψη ειδικής διάταξης στον νόμο αντίστοιχης του εδαφίου β' του άρθρου 5 παρ. 2 που αποκλείει την εκ των προτέρων παραίτηση από την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα, μπορεί πειστικά να υποστηριχθεί ότι τα μέρη δεν μπορούν να αποκλείσουν ολότελα ούτε την υποχρέωση συνεισφοράς κατά τη διάρκεια της (ομαλής) συμβίωσής τους.

Έχοντας αποκλείσει τη δυνατότητα συμβατικής κατάργησης της υποχρέωσης συνεισφοράς μεταξύ των συντρόφων, ανακύπτει ο δεύτερος κατά σειρά προβληματισμός, ώστε ερευνητέα καθίσταται η έκταση της αυτονομίας που παρέχεται στα μέρη στο πεδίο αυτό. Πρωταρχικά επιβάλλεται να γίνει δεκτό ότι στο μέτρο που αξιολογείται ως έγκυρη η συμφωνία μεταξύ των συζύγων, με την οποία ένας εξ αυτών καταβάλλει περισσότερα¹⁷⁹, χωρίς όμως να μειώνεται το μέτρο συμβολής του άλλου

¹⁷⁸ Βλ. ανωτ. §22.Ι., σημ. 98 για τη σχετική τοποθέτηση της θεωρίας.

¹⁷⁹ Για τις συμφωνίες αυτές βλ. αναλυτ. κατωτ. §22.ΙΙ.Α.

στις ανάγκες του κοινού βίου, με σκοπό τη δημιουργία αποθεματικού ή για την ικανοποίηση μιας πολυτελέστερης ανάγκης¹⁸⁰, δεν μπορεί παρά να είναι έγκυρες και μεταξύ των συντρόφων. Ωστόσο, η ταύτιση του πλαισίου άσκησης της ιδιωτικής αυτονομίας στον γάμο και στο σύμφωνο συμβίωση δεν ικανοποιεί, διότι κατ' αποτέλεσμα θα ματαιώνει τη δυνατότητα αυτορρύθμισης που ο νόμος προσφέρει στο δεύτερο. Ο προβληματισμός αυτός εντείνεται, έχοντας υπόψη τη θέση που υιοθετεί η θεωρία υπό το καθεστώς του Ν. 4356/2015¹⁸¹, σύμφωνα με την οποία δεν μπορούν τα μέρη να μεταβάλλουν συμβατικά τον κανόνα της συνεισφοράς τους ανάλογα με τις οικονομικές τους δυνάμεις που εκφράζει την αρχή της ισότητας ως ισονομίας ανδρών και γυναικών, αν το ζευγάρι είναι ετερόφυλο ή της ισότητας μεταξύ των πολιτών γενικά, αν το ζευγάρι είναι ομόφυλο, όπως λ.χ. όταν με το σύμφωνο συμβίωσης αναλαμβάνει μόνο ένας εκ των συντρόφων τα οικογενειακά βάρη¹⁸².

Εν προκειμένω, ως προς τη μεταφορά του κανόνα της ισότιμης και αναλογικής συμβολής στο σύμφωνο συμβίωσης θα μπορούσαν να υποστηριχθούν οι ακόλουθες δύο εκδοχές. Σύμφωνα με την πρώτη, θα μπορούσε κάποιος βάσιμα να ισχυριστεί ότι αν πράγματι η νομοθετική βούληση κατευθυνόταν προς την όμοια ρύθμιση της υποχρέωσης συμβολής των συντρόφων με εκείνη των συζύγων, τότε ο νόμος θα τις περιλάμβανε στην παρ. 1 του άρθρου 5 και δεν θα τις ρύθμιζε ξεχωριστά στην παρ. 2 του ίδιου άρθρου. Επιπλέον, ο έμμεσος περιορισμός της αυτονομίας των συντρόφων, ο οποίος συνάγεται από την αδυναμία απόκλισης από τον κανόνα της ισότιμης και αναλογικής συμβολής, απηχεί πατερναλιστικά χαρακτηριστικά που δεν συμβαδίζουν με το πνεύμα και τον σκοπό του νέου θεσμού, καθιστώντας το ταυτόχρονα λιγότερο θελκτικό για τα ενδιαφερόμενα μέρη. Κατά τη δεύτερη εκδοχή, στις παραπάνω επιφυλάξεις θα μπορούσε να διατυπωθεί αντίλογος, στηριζόμενος στο γεγονός ότι η ισότιμη και αναλογική συμβολή αποτελεί ειδικότερη έκφανση της θεμελιώδους δημοκρατικής αρχής της ισονομίας των φύλων και γενικότερα της ισότητας των πολιτών¹⁸³. Έτσι, η εφαρμογή της στον γάμο και η επαλήθευσή της στο σύμφωνο

¹⁸⁰ Βλ. συναφώς *Μπαλή*, ΟικογΔ², §56, σ. 122 (παλαιά ΑΚ 1399)· *Δεληγιάννη (-Κουτσουράδη)*, ΟικογΔ, Π, §158 σ. 53 (και για την παλαιά ΑΚ 1399)· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 153· *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις Ι, σ. 206· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §9 αρ.15-16· *Καλλινίκου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1389-1390 αρ. 48. Βλ. επίσης *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 182-183· *Ιωακειμίδη*, στον Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1389-1390 αρ. 4 που επισημαίνουν ειδικότερα ότι οι συμφωνίες αυτές δεν στοχεύουν κατά κυριολεξία στην κάλυψη οικογενειακών αναγκών κατά την έννοια του νόμου.

¹⁸¹ *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Π, σ. 570· *η ίδια*, ΕλλΔνη 2016.641.643.

¹⁸² Έτσι *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §23 αρ.7.

¹⁸³ Βλ. σχετ. *Μιχαηλίδη-Νουάρο*, Η αναμόρφωσις του οικογενειακού δικαίου ενόψει των νεότερων εξελίξεων, ΝοΒ 1976.113.114.121 επ.· *Γαζή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου¹, Εισαγ. στο

συμβίωσης δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται επιφυλακτικά, ως περιορισμός της αυτονομίας των μερών, αλλά ως αντανάκλαση βασικών συνταγματικών αρχών που διέπουν και το οικογενειακό δίκαιο. Άλλωστε, ενδεχόμενη νομοθετική απόκλιση στον Ν. 4356/2015 που θα υπέσκαπτε την παραπάνω αρχή δεν θα αποτελούσε στοιχείο νεωτερικότητας του συμφώνου συμβίωσης, αλλά θα δημιουργούσε τον κίνδυνο αόρατων ανισοτήτων στο πλαίσιο της κοινότητας βίου, οι οποίες θα αποκαλύπτονταν μόνον όταν η συμβίωση θα βρισκόταν σε κρίση. Τέλος, η σύμπτωση των συνεπειών του γάμου και του συμφώνου στις προσωπικές και μικτές σχέσεις δεν αλλοιώνουν την εναλλακτικότητα του νέου θεσμού, η οποία επιβεβαιώνεται τόσο από τη διαδικασία σύναψης και λύσης του αλλά και από την ενίσχυση της αυτονομίας των συντρόφων, όχι όμως σε βαθμό που να σχετικοποιεί την αρχή της ισότητας.

Έχοντας υπόψη τις δύο παραπάνω εκδοχές, υποστηρίξιμη είναι η ακόλουθη ενδιάμεση λύση. Ο κανόνας της ισότιμης και αναλογικής συμβολής, ο οποίος καταρχήν ισχύει και ως προς τη ρύθμιση της υποχρέωσης συμβολής των συντρόφων, αντανάκλα τη συνταγματική αρχή της ισότητας. Η θέση αυτή ενισχύεται και από την επιφύλαξη των αρχών της ισότητας και αλληλεγγύης, ως κριτηρίων ελέγχου των συμφωνιών των συντρόφων κατά το άρθρο 5 παρ. 2 εδ. α' του Ν. 4356/2015. Εντούτοις, ο νόμος, διατηρώντας στον πυρήνα της κοινότητας βίου του συμφώνου τις ως άνω αρχές, συνειδητά επέτρεψε τη σύναψη ειδικότερων συμφωνιών από τους συντρόφους, στους οποίους εμπιστεύθηκε ακόμη και την εισαγωγή αποκλίσεων από τις ΑΚ 1389-1390, όταν αυτές ανταποκρίνονται καταλληλότερα στις ανάγκες και στα συμφέροντά τους. Ενόψει τούτου, κρίσιμο είναι να αναζητηθεί το σημείο κάμψης της ετερόνομης ρύθμισης, ειδικά στο πεδίο της συνεισφοράς. Σωστό φαίνεται να γίνει δεκτό ότι η ρύθμιση της υποχρέωσης συνεισφοράς των συντρόφων, σύμφωνα με τις αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης, δεν πρέπει να αντιμετωπιστεί με την ίδια ακαμψία που

οικογενειακό δίκαιο αρ. 22 επ.: Μάνεση, ΔκΠ 1983.9.32 επ.: Δεληγιάννη (-Κουτσουράδη), ΟικογΔ, Π, §133 σ. 7· Κουμάντο, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλο², Εισαγ. στο οικογενειακό δίκαιο αρ. 14· Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη, Οι ισότιμοι., σ. 277· την ίδια, Επιδράσεις της αρχής της ισότητας των φύλων στο θεσμοθετημένο πρότυπο της έγγαμης συμβίωσης, ΔκΠ 1983.127.132· Μανιτάκη, Η επίδραση του Συντάγματος στις ιδιωτικές έννομες σχέσεις, Χαριστήρια Δεληγιάννη, τέταρτο μέρος, 1992, σ. 248, 278 επ.: Κεράση, Γάμος και οικογένεια..., σ. 23, 25, 27· Κουνογιέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 8 επ., σ. 56-57· την ίδια, Αρμ 1983.841.843 επ.: Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², § 9 αρ. 1· τον ίδιο, Η συμβολή του Αστικού Κώδικα στην ανανέωση του δικαίου, ΚριτΕ 1996.123.130· τον ίδιο, Το ιδιωτικό δίκαιο στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, ΝοΒ 2001.569· τον ίδιο, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, Εισαγ. στο οικογενειακό δίκαιο αρ. 7 και 17· Λαδά, Η αναμόρφωση των κληρονομικών σχέσεων στα πλαίσια της μεταρρύθμισης του οικογενειακού δικαίου, 1984, σ. 35-36· Παπαχρίστου, ΔκΠ 1983.117.123· τον ίδιο, Η ιδεολογική λειτουργία .., σ. 79 επ.: Κοτζάμπαση, Ισότητα., σ. 21 επ.: Μπέσιλα-Μακρίδη, Η προσαρμογή του οικογενειακού δικαίου στη συνταγματική αρχή της ισότητας των δύο φύλων, ΕΔΔΔ 1983.345.349.

διακρίνει τις ΑΚ 1389-1390. Δογματικά συνεπέστερη και σύμφωνη με το πνεύμα του θεσμού είναι η γνώμη ότι οι παραπάνω αρχές συγκροτούν το φραγμό, ή άλλως συνθέτουν το όριο που θέτει η έννομη τάξη στην άσκηση της ιδιωτικής αυτονομίας των συντρόφων. Περιπτώσιολογικά, λοιπόν, μπορούν να επιτραπούν οι συμφωνίες εκείνες, με τις οποίες οι σύντροφοι προσδιορίζουν ποσοστά συμβολής, όπως την κατανομή των βαρών συνηθέστερα σε ποσοστό 50% για τον καθένα¹⁸⁴, ακόμη κι όταν το μέτρο αυτό δεν αντικατοπτρίζει με απόλυτη ακρίβεια τις οικονομικές δυνάμεις τους, χωρίς όμως να δημιουργεί μεγάλη οικονομική ανισορροπία μεταξύ τους. Αντίστοιχα, ως καταρχήν επιτρεπτές μπορούν να θεωρηθούν συμφωνίες, με τις οποίες αποκλείονται επιμέρους περιουσιακά στοιχεία των μερών από τον υπολογισμό των δυνάμεών τους¹⁸⁵, όπως λ.χ. τα μισθώματα από την αξιοποίηση ακίνητης περιουσίας κ.ο.κ. ή ακόμη και επιμέρους μορφές συμβολής από αυτές που ενδεικτικά παραθέτει η ΑΚ 1389 εδ. β'¹⁸⁶ όπως η (απρόσοδη) περιουσία¹⁸⁷, προσδιορίζοντας ειδικότερα ότι οι σύντροφοι θα συμβάλλουν για τις ανάγκες της συμβίωσης από τα εισοδήματα που προσπορίζονται από το επάγγελμά τους και με την προσωπική τους οικιακή εργασία¹⁸⁸. Πρέπει, πάντως, να διευκρινιστεί ότι οι παραπάνω συμφωνίες των συντρόφων αφορούν μόνον τη μεταξύ τους υποχρέωση διατροφής και όχι εκείνη των τέκνων τους. Έτσι, ως απολύτως άκυρες θα πρέπει να θεωρηθούν οι συμφωνίες τους που αφορούν στη διατροφή των τέκνων τους, ενόψει της αναγκαστικού δικαίου ΑΚ 1489 παρ. 2, σύμφωνα με την οποία

¹⁸⁴ Βλ. όμως στον γάμο ΑΠ 421/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Έτσι και *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §9 αρ. 17.

¹⁸⁵ Για την εφαρμογή της αρχής της ισότιμης και αναλογικής συμβολής στους συζύγους βλ. *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 152-153· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 185 επ.· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §9 αρ. 17· *Σπυριδάκη*, ΟικογΔ³, σ. 147· *Κλαβανίδου*, Αρμ 1987.467.471· *Καλλινίκου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1389-1390 αρ.13· *Κοτζάμπαση*, Οι συμφωνίες..., σ. 34· *Δακορόνια*, Η κοινή συμβολή..., σ. 5· *Ιωακειμίδης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1389-1390 αρ. 21 επ. ΟΛΑΠ 9/1991, ΕλλΔνη 1992.1429· ΑΠ 1136/2003, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 782/2003, ΑρχΝ 2004.717· ΑΠ 1382/2000, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 578/2011, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΑθ 389/2005, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΜΠρΣπαρτ 145/2006, Δ 2008.634.

¹⁸⁶ Για τις μορφές της συνεισφοράς βλ. αναλυτ. τις σχετικές παραδοχές που υιοθετούνται στην περίπτωση των συζύγων σε *Δεληγιάνη (-Κουτσοβράδα)*, ΟικογΔ, ΙΙ, §154, σ. 46- 47· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 152 επ.· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 84 επ.· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 192 επ.· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §9 αρ.19 επ.· *Καλλινίκου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1389-1390 αρ. 22 επ.· *Π. Φίλιο*, ΟικογΔ⁴, σ. 93· *Ιωακειμίδης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1389-1390 αρ. 35 επ.

¹⁸⁷ Για τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες μπορεί να ιδρυθεί στο πρόσωπο του συζύγου (και κατ' επέκταση του συντρόφου, αν δεν υπάρχει αντίθετη συμφωνία) η υποχρέωση εκποίησης της περιουσίας του αλλά και για τον συνυπολογισμό στις «δυνάμεις» του ακόμη και της απρόσοδης περιουσίας βλ. από τη νομολογία ΟΛΑΠ 9/1991 ΕλλΔνη 1992.1429· ΑΠ 907/2011, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 1638/2002, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 161/2002, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 272/2004, ΝοΒ 2005.275· ΑΠ 271//2001, ΕλλΔνη 2001.1567· ΕφΑθ 1151/2008, ΕλλΔνη 2008.842. Από τη θεωρία, αντί πολλών βλ. *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §9 αρ. 24 επ.· *Ιωακειμίδης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1389-1390 αρ. 49 επ. Βλ. όμως *Κλαβανίδου*, ΕλλΔνη 1987.467.474, για τη θέση ότι πρέπει να λαμβάνονται υπόψη μόνο οι πραγματικές και όχι και οι υποθετικές δυνάμεις. Παρεμφερώς ΕφΠωαν 314/2005, Αρμ 2006.1416.

¹⁸⁸ Για τις επιμέρους απόψεις που έχουν υποστηριχθεί για τον τρόπο αποτίμησης της προσωπικής εργασίας στην περίπτωση των συζύγων βλ. ενδ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 186-187· *Ιωακειμίδης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1389-1390 αρ. 39 επ.

οι γονείς έχουν υποχρέωση να διατρέφουν το τέκνο τους από κοινού, ο καθένας ανάλογα με τις δυνάμεις του¹⁸⁹. Απαγορεύονται, συνεπώς, οι συμφωνίες των μερών, με τις οποίες αποκλείονται περιουσιακά στοιχεία από τον υπολογισμό των δυνάμεών τους, με συνέπεια να επηρεάζεται δυσμενώς ο προσδιορισμός του μέτρου και της έκτασης της υποχρέωσης διατροφής των τέκνων τους, ακόμη και χωρίς να μεταβάλλεται η αναλογία της συμβολής¹⁹⁰.

Περαιτέρω, έγκυρες συμφωνίες μεταξύ των μερών μπορούν να συναφθούν για τη ρύθμιση του τρόπου εκπλήρωσης της υποχρέωσης συνεισφοράς. Ήδη η θεωρία, στο πλαίσιο του άρθρου 5 παρ. 2 εδ. α' αξιολογεί ως έγκυρες τις συμφωνίες, με τις οποίες ένα από τα μέρη θα συμβάλλει μόνο σε είδος¹⁹¹. Εντούτοις, συνεπέστερο είναι να μην προβαίνουν τα μέρη εκ των προτέρων (και με το συμβολαιογραφικό έγγραφο κατάρτισης του συμφώνου) στον περιοριστικό καθορισμό του τρόπου εκπλήρωσης της συμβολής, αλλά να προσαρμόζουν με ειδικότερη συμφωνία τους στο πλαίσιο της συναπόφασης (ΑΚ 1387) τα μέσα και τον τρόπο εκπλήρωσης, κατάλληλα προς τις επικρατούσες κάθε φορά συνθήκες της οικογενειακής ζωής (ΑΚ 1390 εδ. β'¹⁹²).

Επιπρόσθετα περιθώρια αυτόνομων συμφωνιών μπορούν να αναζητηθούν με αφετηρία την ΑΚ 1390 εδ. α'. Η διάταξη αυτή, περιγράφοντας την αόριστη νομική έννοια των *οικογενειακών αναγκών*, περιλαμβάνει όχι μόνον τη συμβολή στη λειτουργία του κοινού οίκου και στη διατροφή των τέκνων (εφόσον υπάρχουν), αλλά

¹⁸⁹ Βλ. *Μιχαηλίδη-Νουάρο*, ΕρμΑΚ, Γεν. Εισαγ., αρ. 69· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 224 επ.· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §34 αρ. 26-27· *Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1489 αρ. 16 επ. και ιδίως αρ. 24· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 381· *Φλάμπουρα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1489 αρ. 5· *Νικολόπουλο*, Αλληλεπίδραση της καταβολής διατροφής ανηλίκου με την επιμέλεια και την παρεμπόδιση της επικοινωνίας, σε Ζητήματα του δικαίου της διατροφής, Πρακτικά 5^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Εταιρίας Οικογενειακού Δικαίου, 2017, σ. 79 επ.= ΕφΑΔ 2018.689 επ. Από την πιο πρόσφατη νομολογία βλ. ΑΠ 995/2019, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 1278/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 26/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 719/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹⁹⁰ Για την *ανάλογη* και πλήρη διατροφή (ΑΚ 1493) και τον προσδιορισμό του μέτρου της όχι μόνον από τις ανάγκες του δικαιούχου, αλλά και με σημείο αναφοράς την οικονομική κατάσταση του υποχρέου βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 234 επ.· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §34 αρ. 41-43· *Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου², άρθρ. 1493 αρ. 22 επ. και 69 επ.· *Τσολακίδη*, Αξίωση διατροφής και καταδολίευση δανειστών, ΧρΙΔ 2015.92.93=Τιμ. Τόμ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 2016, σ. 488· *Λαδογιάννη*, Μέτρο και περιεχόμενο της διατροφής σε ομαλές περιόδους και σε συνθήκες οικονομικής κρίσης – Με έμφαση στην κάλυψη των εκπαιδευτικών αναγκών των παιδιών, ΕφΑΔ 2018.16.18 επ.· *Φλάμπουρα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1493 αρ. 3. Ενδ. από τη νομολογία ΑΠ 995/2019, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 1486/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1156/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 120/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1412/2012, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 837/2009, ΝοΒ 2009.2169· ΑΠ 416/2007, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 1507/2001, ΕλλΔνη 1995.1558, σημ. *Μαργαρίτη*· ΕφΑθ 493/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹⁹¹ Έτσι, *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 570· η ίδια, ΕλλΔνη 2016. 641.643· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §23 αρ.7.

¹⁹² Βλ. στον γάμο *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 194. Έτσι και *Απ. Γεωργιάδης*, Η εφαρμογή των άρθρων 928 εδ. β' και 929 εδ. β' ΑΚ στα αυτοκινητικά ατυχήματα μετά την αναμόρφωση του οικογενειακού δικαίου με τον ν. 1329/1983, ΕλλΔνη 1996.12.15.

και τις ατομικές ανάγκες διατροφής καθενός εκ των συζύγων. Θεωρία¹⁹³ και νομολογία¹⁹⁴, προσδιορίζοντας ειδικότερα τα στοιχεία που συνθέτουν την ατομική διατροφή των συζύγων συμπεριλαμβάνουν σε αυτήν την τροφή, την ένδυση, τα έξοδα νοσηλείας και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, την ψυχαγωγία, τη μόρφωση και άλλα αναγκαία έξοδα για τη συμμετοχή του προσώπου στη κοινωνική ζωή. Στις ανάγκες της λειτουργίας του κοινού οίκου ενδεικτικά εντάσσουν δαπάνες αγοράς ή μίσθωσης κατοικίας, δαπάνες για την πληρωμή πάγιων λειτουργικών εξόδων (λ.χ. ύδρευσης, θέρμανσης κ.ο.κ.), έξοδα συντήρησης και καθαριότητας κ.λπ.

Βάσιμα όμως υποστηρίζεται στη θεωρία¹⁹⁵ ότι η διατύπωση της ΑΚ 1390 είναι κάπως παραπλανητική, με την έννοια ότι και οι δαπάνες του κοινού οίκου δεν αποτελούν παρά περιεχόμενο διατροφής του κάθε μέλους της οικογένειας. Πράγματι και η στέγαση και τα λειτουργικά έξοδα που τη συνοδεύουν αποτελούν ατομική διατροφή του προσώπου, στην οποία πρέπει κατά νόμο να συμβάλλουν αμοιβαία μεταξύ τους οι σύζυγοι και οι σύντροφοι.

Η περιγραφόμενη εξειδίκευση της ατομικής διατροφής καθενός εκ των μερών θα μπορούσε στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης να επιτρέψει την απόσπαση εκείνων των στοιχείων της ατομικής διατροφής που εμφανίζουν στενότερη σύνδεση με το ίδιο το πρόσωπο παρά με την λειτουργία της οικογένειας. Ακολούθως, υπό το διαφορετικό αυτό πρίσμα, θα μπορούσε να δικαιολογηθεί από τα μέρη ο συμβατικός περιορισμός της έκτασης της υποχρέωσης συμβολής για την κάλυψη μόνον εκείνων των αμοιβαίων διατροφικών αναγκών που συνδέονται στενά με τη συμβίωση. Έχοντας υπόψη ότι η αόριστη νομική έννοια των οικογενειακών αναγκών δεν έχει σταθερό περιεχόμενο, αλλά οριοθετείται κάθε φορά από την επικρατούσα κοινωνική ηθική και από την κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι ο νόμος αντιμετωπίζει τα μέρη του συμφώνου συμβίωσης ως αυτεξούσιες, ανεξάρτητες και ισότιμες προσωπικότητες¹⁹⁶, μπορεί βάσιμα να υποστηριχθεί ότι εφόσον καθένα εκ

¹⁹³ Βλ. ενδ. *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 156 επ.; *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 183-184· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 82· *Καλλινίκου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1389-1390 αρ. 36 επ., ιδίως αρ. 37· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §9 αρ. 3· *Ιωακείμδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1389-1390 αρ. 5. Πρβλ. *Erman/Kaiser*¹⁵, §5LPartGar. 3.

¹⁹⁴ Ενδ. ΑΠ 528/2018, ΧρΙΔ 2019.104· ΑΠ 1210/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹⁹⁵ Βλ. *Φουντεδάκη*, Αποζημίωση λόγω στέρησης διατροφής και υπηρεσιών επί πρόκλησης θανάτου ή σωματικής βλάβης του ενός συζύγου, σε *Ζητήματα του δικαίου της διατροφής*, Πρακτικά 5^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Εταιρίας Οικογενειακού Δικαίου, 2017, σ. 58.= ΔιΔικ 2019.1.2-3. Αλλιώς, *Καλλινίκου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1389-1390 αρ. 4, η οποία προσδίδει στη συνεισφορά έννοια ευρύτερη της διατροφής.

¹⁹⁶ ΑιτΕκθ υπό Β. άρθρο 7 (αναφορικά με τη ρύθμιση της διατροφής μετά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης).

των μερών μπορεί να μεριμνήσει για την ικανοποίηση των αυστηρά ατομικών αναγκών του που δεν συνδέονται άρρηκτα με τη λειτουργία της οικογένειας δεν απαιτείται για την κάλυψη αυτών η συμβολή και του άλλου συντρόφου.

Αξίζει μάλιστα να τονιστεί ότι η εδώ προτεινόμενη θέση δεν κλονίζει την παραδοχή που προηγήθηκε, σύμφωνα με την οποία μεταξύ των συντρόφων ιδρύεται κοινότητα βίου, από την οποία παρέπεται ότι οι μεταξύ τους συμφωνίες δεν πρέπει να φέρουν ατομικιστικό στίγμα. Αντίθετα, έχοντας εκτιμήσει ως ανεπίδεκτη συμβατικού αποκλεισμού την υποχρέωση συμβολής στις ανάγκες της οικογένειας, αξιολογείται ότι αυτή μπορεί να ρυθμιστεί ειδικότερα από τους συντρόφους και εν προκειμένω να περιοριστεί στην κάλυψη των αναγκών λειτουργίας του κοινού οίκου (έξοδα κατοικίας και λειτουργικών της δαπανών), τροφής των μελών της και διατροφής των τέκνων, απαλλάσσοντας αμοιβαία τα μέρη (και όχι μόνον τον έναν), κατόπιν συμφωνίας, από την υποχρέωση συνεισφοράς για την κάλυψη των αυστηρά ατομικών αναγκών του άλλου, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται ανάγκες ένδυσης, ιατρικών εξόδων, ψυχαγωγίας, μόρφωσης και γενικά συμμετοχής στην κοινωνική ζωή. Ο προτεινόμενος συμβατικός περιορισμός¹⁹⁷ της έκτασης της υποχρέωσης συνεισφοράς, υπακούοντας σε ένα πιο ανεξάρτητο οικογενειακό σχηματισμό, οριοθετεί στενότερα την έννοια των *οικογενειακών αναγκών*, εξαιρώντας από το νοηματικό της εύρος στοιχεία που αφορούν αυστηρά τις ατομικές ανάγκες καθενός από τα μέρη¹⁹⁸.

Η παραπάνω συμφωνία των συντρόφων θα μπορούσε να αμφισβητηθεί, ενόψει των αρχών της ισότητας και αλληλεγγύης, τόσο στην περίπτωση που κατά την κατάρτιση του συμφώνου υπάρχει έκδηλη οικονομική ανισότητα μεταξύ των μερών, όσο και όταν μεταγενέστερα μεταβάλλονται σημαντικά οι συνθήκες και οι οικονομικές

¹⁹⁷ Είχε υποστηριχθεί σε σχέση με τους συζύγους η γνώμη, μάλλον υπό την επίδραση της §1360a (4) BGB, [Δεληγιάννης (-Κουτσουράδης), ΟικογΔ, II, §150 σ. 37· Κουμάντος, ΟικογΔ, I, σ. 158· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, I, σ. 184-185· Καλλινίκου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1389-1390 αρ. 41] ότι στις οικογενειακές ανάγκες εμπίπτουν και τα έξοδα διεξαγωγής δικαστικού αγώνα του ενός συζύγου που είναι φανερό ότι δεν μπορεί να τα αντιμετωπίσει μόνος του, ώστε να επιβάλλεται να επιμεριστούν αυτά μεταξύ τους ανάλογα με τις δυνάμεις τους. Ορθότερο είναι να γίνει δεκτό ότι τέτοιες δαπάνες δεν εμπίπτουν στην έννοια των οικογενειακών αναγκών (έτσι και *Ιωακειμίδης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1389-1390 αρ. 11, οποίος προτείνει την υπαγωγή τέτοιων εξόδων στις οικογενειακές ανάγκες μόνον όταν ο δικαστικός αγώνας αφορά στον κοινό βίο). Άλλο το γεγονός ότι από την ΑΚ 1386 απορρέει η υποχρέωση (υλικής) συμπαράστασης ώστε κατά τις περιστάσεις να ιδρύεται υποχρέωση του συζύγου, όχι να συμβάλει κατά την ΑΚ 1389, αλλά να ενισχύσει τον άλλο σύζυγο είτε με τη σύναψη σύμβασης δωρεάς του αναγκαίου ποσού είτε με τη μορφή δανείου.

¹⁹⁸ Πρβλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §9 αρ. 3· *Ιωακειμίδης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1389-1390 αρ. 10, όπου γίνεται δεκτό ότι στη διατροφή μεταξύ των συζύγων δεν περιλαμβάνονται ανάγκες που δεν συνδέονται στενά με τη λειτουργία του κοινού βίου.

δυνάμεις τους. Προς την επίλυση του προβλήματος αυτού βοηθά η υιοθέτηση δύο διακρίσεων.

Κατά την πρώτη, εφόσον ήδη πριν την κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης υπάρχει μεταξύ των συντρόφων σαφής οικονομική υπεροχή του ενός, τότε ενδεχόμενη εξαίρεση της ατομικής διατροφής του ασθενέστερου οικονομικά συντρόφου από το σύνολο των οικογενειακών αναγκών θα είναι αμφίβολης νομιμότητας, υπό το πρίσμα της αρχής της αλληλεγγύης. Και τούτο, διότι ο τελευταίος, εφόσον εξαιρεθούν από το σύνολο των οικογενειακών αναγκών οι ατομικές ανάγκες διατροφής του, μπορεί να αδυνατεί να παρακολουθήσει το διαμορφούμενο οικογενειακό επίπεδο διαβίωσης, το οποίο λόγω της οικονομικής ευρωστίας του άλλου συντρόφου θα μεταβάλλει ουσιαδώς τις συνθήκες της οικογενειακής ζωής (ΑΚ 1390 εδ. β΄) σε ένα υψηλότερο επίπεδο. (λ.χ. η Α προτιμά ακριβές διακοπές και πολυτελή εστιατόρια που ανταποκρίνονται στην οικονομική της επιφάνεια, διαφορετικά από τον πολύ φτωχότερο Β), γεγονός το οποίο ενδέχεται να διαταράσσει τη συμβίωση.

Κατά τη δεύτερη, η οικονομική ισορροπία μεταξύ των μερών διαταράσσεται μετά τη σύναψη του συμφώνου συμβίωσης. Στην περίπτωση αυτή, ένας εκ των συντρόφων, λόγω (απρόοπτης) μεταβολής των συνθηκών¹⁹⁹ αδυνατεί πλέον να εξασφαλίσει την κάλυψη των ατομικών αναγκών διατροφής του (λ.χ. λόγω μακροχρόνιας ανεργίας, αναπηρίας που τον εμποδίζει να εργαστεί κ.ο.κ.), με αποτέλεσμα η συμφωνία εξ ιδίων κάλυψης αυτών, χωρίς τη συμβολή του άλλου μέρους να συγκρούεται με την αρχή της αλληλεγγύης.

Οι παραπάνω επιφυλάξεις δεν δικαιολογούν την περιστολή της δυνατότητας αυτορρύθμισης της υποχρέωσης συνεισφοράς από τα μέρη. Προτιμητέος είναι ο έλεγχος της σχετικής συμφωνίας υπό το πρίσμα των γενικών διατάξεων με κρίσιμο χρόνο εκείνο της σύναψης της συμφωνίας (ΑΚ 174 σε συνδ. 5 παρ. 2 εδ. α΄ του Ν. 4356/2015 και ΑΚ 178-179 α΄). Έτσι, όταν διαπιστώνεται υπό τις επικρατούσες κάθε φορά συνθήκες²⁰⁰ ότι η συμβατική δέσμευση των μερών αντίκειται στις αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης, τότε αυτή θα πρέπει να παραμεριστεί και στη θέση της θα υπεισέλθουν οι κανόνες των ΑΚ 1389-1390 που εφαρμόζονται ανάλογα, εφόσον τα

¹⁹⁹ Βλ. *Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 1485-1504 αρ. 81, όπου: «*Η απορία του δικαιούχου και η ευπορία του υποχρέου είναι το δικαιοπρακτικό θεμέλιο της διατροφής από ελευθεριότητα. Αν ο δικαιούχος έπαυσε να είναι άπορος (ανάλογη εφαρμογή ΑΚ 1486) ή ο υπόχρεος έπαυσε να είναι εύπορος (ανάλογη εφαρμογή ΑΚ 1487) η υποχρέωση διατροφής παύει η μειώνεται στο μέτρο που επιβάλλουν οι περιστάσεις.*»

²⁰⁰ Βλ. ανωτ. §11.ΙΙΙ.Ε. για την προτεινόμενη λύση στην περίπτωση που μεταγενέστερα μεταβληθούν τα πραγματικά περιστατικά που συνέθεταν την ανηθικότητα της συμφωνίας.

μέρη δεν έχουν προβεί και σε άλλες ειδικότερες συμφωνίες (λ.χ. εξαίρεση ατομικής διατροφής από τις οικογενειακές ανάγκες και κατανομή των βαρών σε ποσοστό 50% έκαστος). Όταν όμως κατά τον κρίσιμο χρόνο της κατάρτισής της, η συμφωνία των συντρόφων για την εξαίρεση των ατομικών αναγκών τους από την υποχρέωση συμβολής εκτιμάται ως καταρχήν έγκυρη, αλλά μεταγενέστερα ανατρέπονται οι συνθήκες στις οποίες στηρίχθηκαν τα μέρη κατά την σύναψή της, τότε επιβάλλεται ο παραμερισμός της αποκλίνουσας από τις ΑΚ 1389-1390 συμφωνίας μεταξύ των μερών. Προς τη λύση αυτή κατευθύνει η απορρέουσα από την αναγκαστικού δικαίου ΑΚ 1386 υποχρέωση (υλικής) συμπαράστασης μεταξύ των συντρόφων. Επειδή, λοιπόν, οι συνθήκες υπό τις οποίες συνάφθηκε το σύμφωνο συμβίωσης ενδέχεται να μεταβληθούν κατά τη διάρκεια λειτουργίας του, συνεπές είναι να γίνει δεκτό ότι εφόσον εμφιλοχωρήσουν τέτοιες, μπορεί να αλλοιωθούν οι μεταξύ των συντρόφων υποχρεώσεις συμβολής με την εφαρμογή της ΑΚ 288^{201, 202} και να παραμεριστεί ενδεχόμενος συμβατικός περιορισμός τους, με αποτέλεσμα την επάνοδο στους ενδοτικούς κανόνες²⁰³ των ΑΚ 1389-1390.

²⁰¹ Για την εφαρμογή της ΑΚ 288 και στις οικογενειακού δικαίου έννομες σχέσεις και ιδίως στη διατροφή βλ. ΑΠ 1507/2001, ΕλλΔνη 1995.1558, σημ. *Μαργαρίτη*, ΧρΙΔ 2001.812=ΝοΒ 2002.1658· ΕφΠειρ 432/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, οι οποίες με αφορμή την υποχρέωση διατροφής μεταξύ ανιόντων και κατιόντων έκριναν ότι η κατά την ΑΚ 288 καλή πίστη διέπει όχι μόνο τις ενοχές υπό ευρεία έννοια αλλά και κάθε έννομη σχέση μεταξύ δύο προσώπων που πηγάζει από τον νόμο, ήτοι από μη ενοχικά δικαιώματα, όπως και τα οικογενειακά. Συναφώς, βλ. και *Κουτσουράδη*, Συμβολαιογραφική τυπικότητα..., σ. 468. Για την ενοχική υφή της υποχρέωσης συμβολής της ΑΚ 1389 βλ. *Μιχαηλίδη-Νουάρο*, ΕρμΑΚ, Γεν. Εισαγ., αρ. 116· *Δεληγιάννη (-Κουτσουράδη)*, ΟικογΔ, ΙΙ, §158 σ. 52· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 151-152 και σημ. 45· *Μαθία*, ΝοΒ 1983.1476.1481· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 181· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §9 αρ. 27 επ.· *Καλλινίκου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1389-1390 αρ. 52 επ.· *Ιωακείμης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1389-1390 αρ. 58 επ. Βλ. και *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §33 αρ. 8 και §34 αρ. 8, 11, 15· *Ανδρουλιδάκη/Δημητριάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 1485-1504 αρ. 46. Βλ. και *Σταθόπουλο*, ΓενΕνοχΔ⁵, § 5 αρ. 45 και σημ. 87. Την εφαρμογή της ΑΚ 288 λόγω μεταβολής συνθηκών για την αναπροσαρμογή της οφειλόμενης διατροφής για τον χρόνο μετά τη λύση του συμφώνου υποστήριξε και ο *Απ. Γεωργιάδης*, ΧρΙΔ 2015.3.12, υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008.

²⁰² Ειδικά στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης, όταν τα μέρη αφήσουν ακουσίως αρρυθμιστο σπουδαίο σημείο της δικαιοπραξίας, τότε η κάλυψή του μπορεί καταρχήν να επιχειρηθεί μέσω της συμπληρωτικής ερμηνείας κατά τις ΑΚ 173-200 (βλ. γενικά *Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 827 επ.· *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §67, σ. 372 επ.· *Καράση*, ΓενΑρχ, Ι, αρ. Γ 377 επ.· *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §42 αρ. 5· *Σταθόπουλο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 200 αρ. 31 επ.· *Παπανικολάου*, Μεθοδολογία..., §8 αρ. 512 επ. και αρ. 529· *Larenz/Wolf*, AllgT⁹, §28 αρ. 108 επ.· *MüKoBGB/Busche*⁸, §157 αρ. 38 επ.) και να επιτευχθεί η λύση του αρρυθμιστού ζητήματος σύμφωνα με το πνεύμα και την οικονομία της σχετικής σύμβασης. Εντούτοις, όταν ο σκοπός δεν είναι η συμπλήρωση ατελειών, αλλά η διόρθωση αδικιών, οι οποίες ενδέχεται να εμφανιστούν από επιγενομένη μεταβολή συνθηκών, διαταράσσοντας την ισορροπία συμφερόντων, τότε ενεργοποιείται η διορθωτική λειτουργία της ΑΚ 288 που αποτελεί και τη νόμιμη βάση για την επέμβαση του δικαστή στη σύμβαση, επεκτείνοντας ή μεταβάλλοντας το περιεχόμενό της. Βλ. *Σταθόπουλο*, ό.π. αρ. 37· *Απ. Γεωργιάδη*, ό.π., §42 αρ. 8· *Παπανικολάου*, ό.π. αρ. 531 επ. ιδίως 532 και 535· *τον ίδιο*, Περί των ορίων..., σ. 367 επ.

²⁰³ Για τον ενδοτικό χαρακτήρα των σχετικών ρυθμίσεων στο πλαίσιο του συμφώνου συμβίωσης βλ. ανωτ. §20.

Η παραπάνω πιθανότητα μεταβολής των συνθηκών δεν αποκλείεται πάντως να αποτελέσει και ειδικότερο αντικείμενο ρύθμισης των συντρόφων. Έτσι, θα μπορούσαν εγκύρως να συμφωνήσουν την εξαίρεση της αυστηρά ατομικής διατροφής τους από τις οικογενειακές ανάγκες, προσθέτοντας ταυτόχρονα τον όρο της συμπερίληψης των τελευταίων και συνεπώς την επάνοδο στην ΑΚ 1390 α' σε περίπτωση που στο πρόσωπο του συντρόφου συντρέξουν οι λόγοι της ΑΚ 1486 παρ. 1. Πράγματι, οι προϋποθέσεις της τελευταίας μπορούν κατόπιν συμφωνίας των μερών να μεταφερθούν στο σύμφωνο συμβίωσης²⁰⁴, ώστε οι ατομικές ανάγκες διαβίωσης του συντρόφου κατά τη διάρκεια της συμβίωσης να περιλαμβάνονται στις οικογενειακές ανάγκες μόνον όταν εκείνος είναι άπορος²⁰⁵ ή αδυνατεί, έστω και μερικά²⁰⁶ να αυτοδιατραφεί από δικούς του πόρους²⁰⁷. Ενώ δηλαδή κατά τους κανόνες των ΑΚ 1389-1390 η διατροφή των συζύγων και συντρόφων περιλαμβάνεται στην υποχρέωση συνεισφοράς, επιτρέπεται με ειδική συμφωνία τους τα μέρη να εξαρτήσουν την υποχρέωση αυτή από την απορία του άλλου συντρόφου. Σε τέτοια περίπτωση, έχοντας υπόψη ότι στο σύμφωνο εφαρμόζεται ανάλογα και η ΑΚ 1491 εδ. α'²⁰⁸, σωστό φαίνεται να γίνει δεκτό ότι ο άλλος σύντροφος που έχει περιορισμένες δυνάμεις μπορεί να προτείνει (όχι ως ένσταση ίδιας διακινδύνευσης) την παραπομπή του άπορου συντρόφου σε άλλον υπόχρεο κατά τη σειρά των ΑΚ 1488-1489. Μπορεί μάλιστα κατά τη διάρκεια του συμφώνου και ανάλογα με τις περιστάσεις οι σύντροφοι να επανέλθουν στον

²⁰⁴ Η εφαρμογή της όμως στον γάμο, κατά τη διάρκεια της συμβίωσης ή της διάστασης αποκλείεται, δεδομένου ότι οι ΑΚ 1389 επ. καθιερώνονται ως αναγκαστικού δικαίου. Βλ. αντί άλλων *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 194-195.

²⁰⁵ Χωρίς να αποκλείεται δυνατότητα ελέγχου ως καταχρηστικής της σχετικής αξίωσης του συντρόφου για την περίπτωση εκούσιας πρόκλησης της απορίας του κατά την ΑΚ 281. Βλ. συναφώς *Ατσάλακη*, ΕρμΑΚ, άρθρ. 1477 αρ. 6· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, ΙΙ, σ. 99· *Ανδρουλιδάκη/Δημητριάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1486 αρ. 30· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 377· *τον ίδιο*, Καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος διατροφής, ΚριτΕ 1997.253-254· *Λασκαρόλη*, Παραδόσεις ΙΙ, σ. 311-312· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 221-222· *την ίδια*, ΕλλΔνη 1997.1457.1460· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §33 αρ. 7 επ.· *Ρίζο*, Καταχρηστική άσκηση της αξίωσης διατροφής, σε Ζητήματα του δικαίου της διατροφής, Πρακτικά 5^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Εταιρίας Οικογενειακού Δικαίου, 2017, σ. 103. ΕφΠωαν 340/2010, ΝοΒ 2011.1230· ΜΠρΑθ 293/2007, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

²⁰⁶ Έτσι και στους συζύγους *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 218-219· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §34 αρ.12. ΑΠ 348/2016 ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΘεσσαλ 286/2001, Αρμ 2001.923.

²⁰⁷ Για τις προϋποθέσεις της ΑΚ 1486 βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 217 επ.· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §34 αρ. 5 επ.· *Ανδρουλιδάκη/Δημητριάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1486 αρ. 13.

²⁰⁸ Για την ανάλογη εφαρμογή της διάταξης στους συντρόφους *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §34 αρ. 23· *Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 61. Και στην περίπτωση των συζύγων στο πλαίσιο της ΑΚ 1389 και ΑΚ 1391 βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 195, σημ. 40, και ΙΙ, σ. 226 επ.· *Ανδρουλιδάκη/Δημητριάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1491 αρ. 3 επ., ιδίως αρ. 5· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §34 αρ. 21. ΑΠ 294/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΠειρ 565/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΜΠρΘεσσαλ 8326/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

συμβατικό κανόνα (λ.χ. όταν ο άνεργος σύντροφος αποκατασταθεί επαγγελματικά) ή και να τον παραμερίσουν ξανά όταν ανατραπούν και πάλι οι οικονομικές συνθήκες²⁰⁹.

Εφόσον οι σύντροφοι καταλήξουν σε αποκλίνουσα προς τους παραπάνω κανόνες συμφωνία, τούτη πρέπει να περιβληθεί τον συμβολαιογραφικό τύπο, όπως συνάγεται από τη διάταξη του άρθρου 5 παρ. 2 εδ. α' του Ν. 4356/2015 («*κατά τη σύναψη του συμφώνου*»). Επίσης, πρέπει να γίνει δεκτό ότι στον συμβολαιογραφικό τύπο πρέπει να υποβληθεί και μεταγενέστερη τροποποιητική συμφωνία των μερών²¹⁰. Ο παραπάνω κανόνας ωστόσο δεν χρειάζεται ασφαλώς να επεκταθεί και σε ζητήματα η ρύθμιση των οποίων είναι προτιμητέο να πετυχαίνεται κατά περίπτωση και σύμφωνα με τις επικρατούσες συνθήκες και ανάγκες της οικογένειας στο πλαίσιο του κανόνα της συναπόφασης (ΑΚ 1387). Έτσι, συμφωνίες για τον τρόπο εκπλήρωσης της υποχρέωσης συμβολής δεν απαιτείται να περιβάλλονται τον συμβολαιογραφικό τύπο.

B. Η σχέση των συμφωνιών για τις διατροφικές αξιώσεις με τις ΑΚ 928 εδ. β' και ΑΚ 929 εδ. β'

Υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 είχε υποστηριχθεί στη θεωρία²¹¹ ότι γενικά οι συμφωνίες των συντρόφων έχουν καταρχήν ως νομικό θεμέλιό τους τη σύμβαση (ΑΚ 361) και όχι τον νόμο, ακόμη κι αν παραπέμπουν στην εφαρμογή διατάξεων του ΑΚ για τους συζύγους. Η θέση αυτή, η οποία προφανώς δεν αναφέρεται στο θεμέλιο των ίδιων των συμφωνιών (αφού αυτές αποτελούν από τη φύση τους εκδήλωση της ιδιωτικής αυτονομίας) αλλά των απορρεόντων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, δεν ήταν δογματικά αστήρικτη. Και αυτό, διότι ο Ν. 3719/2008 αποφεύγοντας κάθε σχετική ρύθμιση, με εξαίρεση ίσως την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα του άρθρου 6, άφηνε στα μέρη ευρύτατα περιθώρια αυτορρύθμισης (ΑΚ 361), θέτοντας την ιδιωτική βούληση υπό τον έλεγχο των γενικών διατάξεων (ΑΚ 174, 138, 178-179 κ.λπ.), ώστε τα δικαιώματα και υποχρεώσεις να έχουν ως πηγή τους τη σύμβαση. Εντούτοις, η ίδια άποψη επαναλήφθηκε και μετά τον Ν. 4356/2015²¹², εγείροντας

²⁰⁹ Πρβλ. *Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 1485-1504 αρ. 39: «[...] η αξίωση για διατροφή αναγεννάται συνεχώς. Υφίσταται κάθε φορά που συντρέχουν οι προϋποθέσεις (απορία του δικαιούχου, ευπορία του υποχρέου) και αργεί μόλις εκλείψει οποιαδήποτε από αυτές. [...]».

²¹⁰ Για τη γνώμη αυτή, βλ. ανωτ. §5. Η συμφωνία των συντρόφων μπορεί να εκτιμηθεί ως άκυρη ελλείψει νόμιμου τύπου, ώστε η συνεισφορά κατά το υπερβάλλον να μπορεί να αναζητηθεί με τις διατάξεις για τον αδικαιολόγητο πλουτισμό (ΑΚ 905 παρ. 1) κατά τη διάρκεια της λειτουργίας του συμφώνου ή με τις διατάξεις των ΑΚ 1400 επ. μετά τη λύση του. Δεν αποκλείεται όμως να εκτιμηθεί η συμβολή ως προς το υπερβάλλον κατά μετατροπή ως δωρεά.

²¹¹ *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ¹, §23 αρ. 5· *ο ίδιος*, ΧρΙΔ 2015.3.5· *Π. Φίλιος*, ΟικογΔ⁴, σ. 416.

²¹² Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ¹, §23 αρ.7 και 8.

πλέον επιφυλάξεις ως προς την ορθότητά της, ενόψει της ριζικής μεταρρύθμισης των διατάξεων. Πιο συγκεκριμένα, έχοντας υπόψη ότι υπό το ισχύον δίκαιο για τις σχέσεις μεταξύ των μερών του συμφώνου εφαρμόζονται ανάλογα διατάξεις που ισχύουν για τους συζύγους, η τοποθέτηση ότι το νομικό θεμέλιο των συμφωνιών είναι αποκλειστικά η σύμβαση χρήζει επαναξιολόγησης.

Οι συμφωνίες των συντρόφων, με τις οποίες επαναλαμβάνεται στο σύμφωνο η ρύθμιση του ΑΚ που αφορά στους συζύγους (λ.χ. οι ΑΚ 1389-1390 για την υποχρέωση συνεισφοράς), έχουν ως θεμέλιο τον νόμο, αφού και ακόμη κι αν είχαν παραλειφθεί θα ίσχυαν και πάλι τα ίδια δικαιώματα και υποχρεώσεις βάσει του άρθρου 5 παρ. 2 εδ. α' του Ν. 4356/2015. Αλλά και αν τα μέρη καταλήξουν σε συμφωνίες με τις οποίες ρυθμίζονται ειδικότερα οι μικτές και περιουσιακές σχέσεις τους, εισάγοντας λ.χ. επιμέρους περιορισμούς στην εφαρμογή των ΑΚ 1389-1390 που ισχύουν για τους συζύγους, τούτο δεν σημαίνει ότι τα ιδρυόμενα δικαιώματα και οι αντίστοιχες υποχρεώσεις στερούνται τον νόμο ως θεμέλιό τους, φέροντας δηλαδή αμιγώς συμβατικό χαρακτήρα²¹³. Έτσι, ενδεχόμενη ειδική ρύθμιση της υποχρέωσης κοινής συμβολής στις οικογενειακές ανάγκες (ή σπανιότερα της υποχρέωσης διατροφής σε περίπτωση διάστασης κ.ο.κ.²¹⁴) δεν μετατρέπει άνευ ετέρου τις ιδρυόμενες αξιώσεις από νόμιμες σε συμβατικές, καθώς αυτές εξακολουθούν να στηρίζονται στον νόμο (λ.χ. 1389, 1391 κ.ο.κ.). Συνεπώς, η παραπάνω άποψη της θεωρίας στην απολυτότητά της δεν μπορεί να υιοθετηθεί μετά την εφαρμογή του Ν. 4356/2015.

Η καταρχήν διατήρηση του νόμου ως θεμελίου για τις διατροφικές αξιώσεις επιτρέπει στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης του Ν. 4356/2015, διαφορετικά από εκείνο του Ν. 3719/2008²¹⁵, την εφαρμογή των ΑΚ 928 εδ. β' και 929 εδ. β', οι οποίες για την ίδρυση αξίωσης αποζημίωσης στο πρόσωπο εμμέσως ζημιωθέντος απαιτούν

²¹³ Βλ. στην περίπτωση της διατροφής από τον νόμο (ή και της μεταγαμιαίας) σε *Ατσαλάκη*, ΕρμΑΚ Εισαγ. άρθρ.1476-1492 αρ. 44· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §33 αρ. 6· *Ανδρουλιδάκη/Δημητριάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 1485-1504 αρ. 64· *Π. Φίλιο*, ΟικογΔ⁴, σ. 175-176· *Κουτσοράδη*, Συμβολαιογραφική τυπικότητα., σ. 498· *Κοτζάμπαση*, Οι συμφωνίες., σ. 44-45. ΑΠ 782/2003, ΑρχΝ 2004.717· ΑΠ 620/1999, ΕλλΔνη 2000.74· Εφαθ 91/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΠειρ 655/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΠειρ 617/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΘεσσαλ 2229/2013, Αρμ 2014.1139· Εφαθ 5878/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΘεσσαλ 380/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· Εφαθ 9283/2003, ΕλλΔνη 2004.850· ΕφΔωδ 191/2003, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· Εφαθ 5858/2001, ΕλλΔνη 2002.793· Εφαθ. 10321 /1998 ΕλλΔνη 1999.1120· Εφαθ 1021/1990 ΝοΒ 1990.829· Εφαθ 6684 /1990 ΕλλΔνη 1992.188· Εφαθ 10372/1986, ΝοΒ 1987.555.

²¹⁴ Βλ. κατωτ. §22.ΙΙΙ.Β.

²¹⁵ Βλ. όμως *Κοτζάμπαση*, ΕφαΔ 2010.259.265, η οποία δεχόταν (υπό τον Ν. 3719/2008) την αναλογική εφαρμογή των ΑΚ 928-929 σε περίπτωση θανάτου ή τραυματισμού του συντρόφου.

όπως ο εκείνος έχει δικαίωμα κατά το νόμο²¹⁶ να απαιτεί από το θύμα (εν προκειμένω δηλαδή από τον άλλο σύντροφο) διατροφή ή παροχή υπηρεσιών τις οποίες στερείται. Ειδικότερα, αν οι σύντροφοι μετέβαλλαν τους όρους της διατροφής, όχι όμως και το ύψος της (λ.χ. συμφώνησαν ότι ο ένας θα συνεισφέρει μόνο σε είδος), τότε το θεμέλιο της διατροφής θα είναι οπωσδήποτε ο νόμος²¹⁷. Αν οι συμφωνίες των μερών επιδρούν στο ύψος της διατροφής, διαφορετικά από τα όρια που διαμορφώνουν οι διατάξεις των ΑΚ 1389-1390, πρέπει να γίνουν οι ακόλουθες διακρίσεις: όταν οι σύντροφοι έχουν συνάψει ειδικές διατροφικές συμφωνίες, εισάγοντας αποκλίσεις που περιορίζουν την έκταση της αξίωσης συνεισφοράς των ΑΚ 1389-1390, και συνεπώς προβλέπουν διατροφή, το ύψος της οποίας υπολείπεται από εκείνο που θα προέκυπτε σύμφωνα τα κριτήρια προσδιορισμού των ΑΚ 1389 εδ. α' και 1390 εδ. β', τότε και πάλι θεμέλιό της είναι ο νόμος. Στην περίπτωση αυτή, η έκταση της αξίωσης από τις ΑΚ 928 εδ. β'-929 εδ. β' θα πρέπει να προσδιοριστεί βάσει της συμφωνίας των μερών, αφού το ύψος της διατροφής θα είναι οπωσδήποτε μικρότερο από την αναλογούσα που θα προέκυπτε, αν ελλείψει συμφωνίας εφαρμόζονταν ανάλογα οι ΑΚ 1389-1389. Όταν όμως οι σύντροφοι έχουν συμφωνήσει σε μεγαλύτερο ύψος διατροφής από εκείνο που θα προέκυπτε με βάση τα κριτήρια προσδιορισμού των ΑΚ 1389-1390, τότε ορθότερο είναι να γίνει δεκτό ότι η συμφωνία αυτή, κατά το μέρος που υπερβαίνει την εκ του νόμου διατροφή, είναι συμφωνία για άλλη παροχή (λ.χ. δωρεά), καθώς δεν στοχεύει στην κάλυψη των οικογενειακών αναγκών²¹⁸. Υπό την εκδοχή αυτή, η αξίωση αποζημίωσης από τις ΑΚ 928 εδ. β'-929 εδ. β' θα πρέπει να προσδιοριστεί κατά το μέτρο και στην έκταση που οφείλεται *εκ του νόμου*, δηλαδή με υπολογισμό σύμφωνα με τις ΑΚ 1389 -1390²¹⁹.

²¹⁶ Αντί πολλών βλ. Π. Κορνηλάκη, *ΕιδΕνοχΔ*², Ι, §102.4 αρ. 14· *Απ. Γεωργιάδη*, *ΓενΕνοχΔ*², §62 αρ. 55-56. *ΟλαΠ* 39/1997, ΝοΒ 1998.625· *ΑΠ* 124/2017, *ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ*· *ΑΠ* 212/2013, *ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ*· *ΑΠ* 873/2012, *ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ*. Για τον συσχετισμό της αξίωσης αποζημίωσης της ΑΚ 928 εδ. β' προς τις ΑΚ 1389 επ., ιδίως σε σχέση με τους συζύγους, βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, *ΟικογΔ*⁷, Ι, σ. 197 επ.· *την ίδια*, Η αποζημίωση για στέρηση διατροφής ή υπηρεσιών (ΑΚ 928 εδ. β' και 929 εδ. β') ενόψει της καθιέρωσης, με το ν. 1329/1983 της υποχρέωσης των συζύγων για συμβολή στις οικογενειακές ανάγκες, *Αρμ* 1987.94.95· *Φουντεδάκη*, *Αποζημίωση...*, σ. 57 επ.

²¹⁷ Βλ. στον γάμο, όπου γίνεται δεκτό ότι ρύθμιση της υποχρέωσης συνεισφοράς εντός των ορίων της ΑΚ 1387 δεν μεταβάλλει την υποχρέωση αυτή από νόμιμη σε συμβατική, *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, *Αρμ* 1987.94.96· *Απ. Γεωργιάδης*, *ΕλλΔνη* 1996.12.15· *Κοτζάμπαση*, Η έννοια..., σ. 158 σημ. 117.

²¹⁸ Βλ. ανωτ. §22.Π.Α., σημ. 180.

²¹⁹ Τα ίδια ισχύουν αναλόγως και για τη διατροφή κατά τη διάσταση (ΑΚ 1391-1392) και μετά τη λύση του συμφώνου (ΑΚ 1442).

Γ. Δυνατότητα συμβατικής απόκλισης των συντρόφων από την ΑΚ 1396

Αναφορικά με την ΑΚ 1396 και το μέτρο ευθύνης μεταξύ των συντρόφων, η θεωρία αμφιταλαντεύεται ως προς το περιθώριο των μερών να συμφωνήσουν διαφορετικά την ευθύνη τους προς εκπλήρωση των υποχρεώσεών τους από το σύμφωνο συμβίωσης, περιορίζοντας ή επεκτείνοντάς την.

Η πρώτη γνώμη²²⁰ δεν φαίνεται να εξαιρεί τη διαμόρφωση της ευθύνης του ενός συντρόφου έναντι του άλλου από το πεδίο της αυτόνομης ρύθμισης. Η σχετική συμφωνία των συντρόφων τελεί αυτονόητα υπό τις δεσμεύσεις του άρθρου 5 παρ. 2 εδ. α΄ του Ν. 4356/2015, ώστε να μην διαμορφώνεται διαφορετικό μέτρο ευθύνης για τον καθέναν. Όριο απαλλαγής θέτει επίσης και η ΑΚ 332 παρ. 1 και σε κάθε περίπτωση η σχετική συμφωνία ελέγχεται και υπό το πρίσμα της ΑΚ 178 και 179 α΄ ιδίως στο μέτρο που δεσμεύει υπέρμετρα το ασθενέστερο μέρος²²¹.

Η δεύτερη γνώμη²²² αξιολογεί ότι τα μέρη του συμφώνου δεν μπορούν να αποστούν από εκείνες τις ρυθμίσεις των περιουσιακών σχέσεων των συζύγων που αποτελούν αναγκαστικό δίκαιο, με την αιτιολογία ότι θα ήταν άτοπο να επιτρέπεται ο παραμερισμός των διατάξεων αυτών από τους συντρόφους, ενώ τα σχετικά ζητήματα δεν μπορούν να ρυθμιστούν διαφορετικά στο πλαίσιο του γάμου. Προς ενίσχυση της θέσης αυτής η ίδια γνώμη, αξιοποιώντας την ΑΚ 1396 ως παράδειγμα αναγκαστικού δικαίου διάταξης, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι τα μέρη του συμφώνου δεν μπορούν να αυξήσουν το μέτρο ευθύνης, συμφωνώντας ότι θα ευθύνονται για κάθε πταίσμα κατά την ΑΚ 330 β΄²²³. Εντούτοις, η παραπάνω τοποθέτηση δεν μπορεί να γίνει δεκτή στο μέτρο που αξιολογεί ότι τα μέρη του συμφώνου δεν μπορούν να αποκλίνουν από διατάξεις, οι οποίες στο πλαίσιο του γάμου έχουν αναγκαστικό χαρακτήρα. Και τούτο, διότι τη δυνατότητα αυτή τους προσφέρει το άρθρο 5 παρ. 2 εδ. α΄.

Σωστό φαίνεται, λοιπόν, να γίνει δεκτό ότι τα μέρη του συμφώνου μπορούν να αποκλίνουν από τον κανόνα της εν τοις ιδίοις επιμέλεια που εισάγει η ΑΚ 1396 και να επαυξήσουν την ευθύνη τους κατά τις γενικές διατάξεις (αφηρημένη αμέλεια) ή ακόμα και να την περιορίσουν περισσότερο, αποκλείοντας την ελαφρά, όχι όμως και τη βαριά αμέλεια ή τον δόλο (ΑΚ 332 παρ. 1 και ΑΚ 333), με την επιφύλαξη όμως της ΑΚ 332 παρ. 2 εδ. β΄²²⁴.

²²⁰ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 569-570· η ίδια, ΕλλΔνη 2016.641.643.

²²¹ Βλ. ενδ. Σταθόπουλο, ΓενΕνοχΔ⁵, § 6 αρ. 137, 139.

²²² Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §23 αρ. 8.

²²³ Βλ. όμως υπό τον Ν. 3719/2008 Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ¹, §23 αρ. 9 και τον ίδιο, ΧρΙΔ 2015.3.8.

²²⁴ Αντί άλλων, Σταθόπουλο ΓενΕνοχΔ⁵, § 6 αρ. 124 επ. (βλ. όμως και αρ. 139).

III. Συμφωνίες για την περίπτωση της διακοπής της συμβίωσης, ιδίως για τη ρύθμιση των μικτών σχέσεων

A. Οριοθέτηση της ιδιωτικής αυτονομίας για τη ρύθμιση των συνεπειών της διακοπής της συμβίωσης

Στο πλαίσιο της αυτόνομης ρύθμισης των σχέσεων των συντρόφων για την περίπτωση της διακοπής της συμβίωσης²²⁵ θα πρέπει, κατά πρώτο λόγο, να απασχολήσει κατά πόσον μπορούν τα μέρη ενόψει των αρχών της ισότητας και αλληλεγγύης να αποκλείσουν εντελώς την εφαρμογή των ΑΚ 1391 επ. και κατά δεύτερο λόγο να αναζητηθούν τα όρια άσκησης της ιδιωτικής αυτονομίας σε συνάρτηση με τις παραδοχές που προηγήθηκαν αναφορικά με τις επιτρεπτές αποκλίσεις των μερών από τις ΑΚ 1389-1390.

Σε σχέση με το πρώτο ερώτημα, σημειώθηκε ήδη ότι οι ΑΚ 1391 επ. συμβαδίζουν με τον γενικό κανόνα της ΑΚ 1386. Έτσι, μπορεί τα μέρη να διαβιούν πλέον χωριστά, εντούτοις η οικογενειακή έννομη σχέση που τους συνδέει παραμένει, ώστε τα εξ αυτής δικαιώματα και υποχρεώσεις να μην αποδυναμώνονται πλήρως²²⁶. Καθίσταται συνεπώς επιβεβλημένη η αποφυγή αιφνιδιαστικής παύσης των σχέσεων των μερών, ιδίως δε εκείνων που εμφανίζουν περιουσιακά χαρακτηριστικά. Ωστόσο, η εναρμόνιση της παραπάνω στόχευσης προς την ελεύθερη και αδικαιολόγητη μονομερή λύση του σύμφωνου συμβίωσης αποδεικνύεται δυσχερής. Επιδιώκοντας, λοιπόν, τον συγκερασμό μεταξύ της προστασίας του συντρόφου από την αιφνίδια διακοπή της συμβίωσης που προκαλεί ο άλλος και της ελεύθερης επιχείρησης της μονομερούς λύσης του συμφώνου συμβίωσης, επιτρέπεται η ανάπτυξη των ακόλουθων σκέψεων:

Η νέα διάταξη για τη μονομερή λύση του συμφώνου (άρθρο 7 παρ. 1 περ. β'), σταθμίζοντας την ανάγκη προστασίας του άλλου συντρόφου από αιφνίδιες μεταβολές της προσωπικής του κατάστασης, οι οποίες αναμφίβολα έχουν και σοβαρό οικονομικό αντίκτυπο, επιβάλλει την τήρηση τρίμηνης προθεσμίας αναμονής μεταξύ της επίδοσης εξώδικης πρόσκλησης για συναινετική λύση του συμφώνου συμβίωσης και της επιχείρησης της μονομερούς δικαιοπραξίας λύσης, όταν το άλλο μέρος δεν συμπράττει. Ο σκοπός που εξυπηρετείται με την παραπάνω μεταρρύθμιση φαίνεται να κατευθύνεται μεταξύ άλλων και προς τον περιορισμό των δυσμενών συνεπειών που συνεπάγεται για τον άλλο σύντροφο η ταχεία και αδικαιολόγητη μονομερής λύση του

²²⁵ Για τη δυνατότητα αυτή βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, II, σ. 570· *την ίδια*, ΕλλΔνη 2016. 641.643· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §23 αρ.7· *Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 54.

²²⁶ Βλ. ανωτ. §21.ΙΙ., σημ. 110.

συμφώνου, παρέχοντάς του έναν ελάχιστο χρόνο «αντίδρασης» στην προκαλούμενη μεταβολή. Τη θέση αυτή ενισχύει άλλωστε η ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015, η οποία στο άρθρο 7 τονίζει ότι ο «αιφνιδιασμός του άλλου μέρους δεν συνάδει με μια μονομερή λύση άμεσης ισχύος, ιδίως δεν όταν ρητά αναγνωρίζεται ότι δημιουργούνται οικογενειακές σχέσεις μεταξύ των μερών».

Υπό τα ανωτέρω δεδομένα, θα πρέπει να εκτιμηθεί ως καταρχήν άκυρη η συμφωνία των συντρόφων κατά την κατάρτιση του συμφώνου (ή και μεταγενέστερα κατά τη διάρκεια της συμβίωσης), με την οποία παραμερίζεται εντελώς η ανάλογη εφαρμογή των ΑΚ 1391 επ. σε περίπτωση μονομερούς διάστασης, ανεξάρτητα από το ποιος από τους δύο συντρόφους την προκαλεί. Η εν λόγω ακυρότητα θα υπαγορεύεται συνηθέστερα από τις ΑΚ 174 (σε συνδυασμό με το άρθρο 5 παρ. 2 εδ. α΄) και 178-179 α΄, καθώς δύσκολα οι σχετικές συμφωνίες θα συμπνέουν με την αρχή της αλληλεγγύης²²⁷. Η γνώμη αυτή δικαιολογείται με τη σκέψη ότι είναι ασυνεπές να αποδεσμεύεται πλήρως ο υπόχρεος προς διατροφή κατά την έννοια της ΑΚ 1391 παρ. 1, ιδίως μάλιστα στις περιπτώσεις που η διακοπή της συμβίωσης μπορεί να είναι πρόσκαιρη και δεν έχει ήδη αποφασιστεί η λύση του συμφώνου, ή να στερείται άνευ ετέρου ο σύντροφος την έστω και εντελώς προσωρινή απόλαυση της οικογενειακής στέγης. Συνεπώς, η διαφύλαξη ακόμη και για πολύ σύντομο χρονικό διάστημα των συμφερόντων του άλλου μέρους, όταν η διακοπή της συμβίωσης είναι μονομερής, επιβάλλει την εκτίμηση συμφωνιών που αποκλείουν ολοσχερώς την εφαρμογή των ΑΚ 1391 επ. ως καταρχήν άκυρων²²⁸.

Η παραδοχή αυτή δεν θα πρέπει να περιορίσει την αυτονομία των μερών να περιλάβουν κατά τον χρόνο κατάρτισης του συμφώνου (ή και μεταγενέστερα κατά τη συμβίωση) ειδικές συμφωνίες για τη ρύθμιση των σχέσεών τους κατά τη διάσταση, ακριβώς διότι ενόψει των ανωτέρω τα σχετικά ζητήματα δεν πρέπει να μείνουν αρρυθμιστά. Πράγματι, το γεγονός ότι τα μέρη δεν μπορούν να αποκλείσουν εκ προοιμίου και με «άμεση ισχύ»²²⁹ τις συνέπειες της διάστασης, όταν αυτή προκαλείται από τον έναν σύντροφο, δεν σημαίνει ότι στερούνται τη δυνατότητα να προβούν σε διαφορετικές ρυθμίσεις, εφόσον αυτές ανταποκρίνονται καταλληλότερα στις μεταξύ τους σχέσεις. Έτσι, τα μέρη μπορούν, κατ' απόκλιση από τις ΑΚ 1391 επ., να προβούν

²²⁷ Πρβλ. Κοτζάμπαση, Οι συμφωνίες..., σ. 32: «Η αξίωση διατροφής έχει ως σκοπό να καλύψει τα έξοδα διαβίωσης των κοινωνικά και οικονομικά αδύναμων ατόμων στο πλαίσιο της οικογενειακής αλληλεγγύης».

²²⁸ Βλ. ανωτ. §22.Π.Α για τη γνώμη ότι ως άκυρη πρέπει να αξιολογείται και η συμφωνία με την οποία αποκλείεται ολόκληρα η υποχρέωση συνεισφοράς στην ανάγκες της οικογένειας.

²²⁹ Βλ. ΑιτΕκθ Ν. 4356/2015 υπό Β, άρθρο 7.

σε συμφωνίες για την περίπτωση που η διάσταση επέρχεται μονομερώς, ιδίως μάλιστα για τον χρόνο μετά την επίδοση της εξώδικης δήλωσης του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015, οπότε η ρήξη της κοινότητας βίου καθίσταται έκδηλη²³⁰.

Ακόμα ευρύτερα περιθώρια αποκλίσεων μπορούν να αναγνωριστούν στην περίπτωση που η διάσταση επέρχεται με συμφωνία των μερών. Στην περίπτωση αυτή, διαφορετικά από τη μονομερή διακοπή της συμβίωσης, θα μπορούσε να συγχωρεθεί ακόμη και ο πλήρης αποκλεισμός των ΑΚ 1391 επ. Και τούτο, διότι υπό την εκδοχή αυτή εκλείπει ο σκοπός της προστασίας του συντρόφου από *αιφνιδιαστικές* αποφάσεις που λαμβάνει μονομερώς ο άλλος.

Οι ανωτέρω συμφωνίες που αποκλίνουν ειδικά από τις ΑΚ 1391-1392 δεν προσκρούουν στην ΑΚ 1499 εδ. α', η οποία καταρχήν εφαρμόζεται αναλόγως στους συντρόφους μέσω της ΑΚ 1392 επ. Ειδικότερα, η ΑΚ 1499, που προβλέπει ότι παραίτηση από διατροφή για το μέλλον δεν ισχύει, αποσκοπεί στην προστασία του δικαιούχου από πιθανή στέρηση στο μέλλον βιοποριστικών μέσων²³¹. Ωστόσο, στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης ο κανόνας αυτός αποβάλλει τον αναγκαστικό χαρακτήρα του και ενδοτικοποιείται κατά το άρθρο 5 παρ. 2 εδ. α', με αποτέλεσμα να μην αποκρούεται ως άκυρη σχετική συμφωνία των μερών. Θα πρέπει εξάλλου να διευκρινιστεί ότι στην περίπτωση σχετικών συμφωνιών κατά την κατάρτιση του συμφώνου και πάντως πριν από τη διάσταση, δεν μπορεί ούτως ή άλλως να γίνει λόγος για κατά κυριολεξία *παραίτηση*, δηλαδή για εγκατάλειψη δικαιώματος, αφού κατά τον χρόνο εκείνο δεν έχει γεννηθεί το ίδιο το δικαίωμα²³². Επομένως, σχετική συμφωνία δεν αποτελεί παρά συμβατική απόκλιση από τις ΑΚ 1391-1392, οι οποίες προσλαμβάνουν στην περίπτωση του συμφώνου *ενδοτικό* χαρακτήρα. Εξ αντιδιαστολής προκύπτει ότι κατά κυριολεξία *παραίτηση* από τη διατροφή για το μέλλον μπορεί να επιχειρηθεί από τον δικαιούχο σύντροφο, αφού γεννηθεί το σχετικό δικαίωμα, δηλαδή μετά τη διάσταση, έχοντας υπόψη ότι ως προς αυτούς η ΑΚ 1499 που εφαρμόζεται μέσω της ΑΚ 1392 δεν αποτελεί αναγκαστικό δίκαιο. Τούτο δικαιολογείται με τη σκέψη ότι ο σκοπός της ρύθμισης που αποβλέπει στη διασφάλιση του μελλοντικού βιοπορισμού του δικαιούχου της διατροφής δεν ανταποκρίνεται στη φύση του θεσμού του συμφώνου. Δεν αποκλείεται επίσης μεταγενέστερα και εφόσον

²³⁰ Για τη σχετική περιπτώσιολογία βλ. κατωτ. §22.ΙΙΙ.Β και Γ.

²³¹ Για τη ratio βλ. ενδ. *Κουμάντο*, ΟικογΔ, ΙΙ, σ. 133-135· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 242-243· *Κοτζάμπαση*, Οι συμφωνίες..., σ. 47.

²³² Πρβλ. ανωτ. §21.ΙΙΙ και κατωτ. §30.ΙΙ.Γ.3 και §31.ΙV.

επέλθει η διάσταση οι σύντροφοι να καταλήξουν σε συμφωνίες, ενδεχομένως στο πλαίσιο συμβιβασμού, σε διατροφή υπό όρους, ή σε διατροφή ορισμένου ύψους ή για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα²³³, το κύρος των οποίων ελέγχεται ασφαλώς κατά τις γενικές διατάξεις, υπό το πρίσμα των αρχών της ισότητας και αλληλεγγύης.

Γενικά, όλες οι συμφωνίες για τη ρύθμιση των συνεπειών της διάστασης υπόκεινται στο συμβολαιογραφικό τύπο, εφόσον οι σύντροφοι καταλήγουν σε αυτές κατά τη σύναψη του συμφώνου συμβίωσης ή και μεταγενέστερα ενόσω διαρκεί η συμβίωση²³⁴. Εντούτοις, αν επέλθει η διάσταση, οπότε και ιδρύονται τα σχετικά δικαιώματα και υποχρεώσεις, οι σύντροφοι μπορούν να ρυθμίσουν συμβατικά τις σχέσεις τους κατά το μεσοδιάστημα μέχρι την οριστική λύση του συμφώνου ακόμη και άτυπα²³⁵. Ωστόσο η τήρηση συμβολαιογραφικού εγγράφου και στην τελευταία αυτή περίπτωση, πέραν των αποδεικτικών διευκολύνσεων που προσφέρει, μπορεί να αξιοποιηθεί υπό όρους και ως τίτλος εκτελεστός (ΚΠολΔ 904) και να επιταχύνει την ικανοποίηση των εγειρόμενων αξιώσεων.

Παραμένει, όμως, το δεύτερο ερώτημα που τέθηκε αρχικά, κατά το οποίο ερευνητέα είναι τα όρια άσκησης της ιδιωτικής αυτονομίας των μερών για την περίπτωση της διάστασης κατά τον χρόνο κατάρτισης του συμφώνου (ή και μεταγενέστερα κατά τη συμβίωση).

B. Η ρύθμιση της διατροφής

Ξεκινώντας από τη ρύθμιση της διατροφής για την περίπτωση της μονομερούς ή συμφωνημένης διάστασης, ως καταρχήν επιτρεπτές θα μπορούσαν να εκτιμηθούν συμφωνίες με τις οποίες μεταβάλλονται οι όροι της διατροφής, όπως αυτοί περιγράφονται στις ΑΚ 1391-1392. Ενδεικτικά, οι σύντροφοι θα μπορούσαν να συμφωνήσουν στην καταβολή διατροφής κατά τη διάσταση χωρίς την προϋπόθεση της εύλογης αιτίας²³⁶, με την επιφύλαξη ίσως της συνδρομής των όρων της ΑΚ 1495 για

²³³ Βλ. στον γάμο *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §34 αρ.54· *Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1438 αρ. 19-20· *Κοτζάμπαση*, Οι συμφωνίες., σ. 44 επ.. ΑΠ 114/1991, ΕΕΝ 1992.80· ΕφΔωδ 188/2003, ΔωδΝομ 2004.30. Αλλιώς όμως *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Π, σ. 243, σημ. 18. Εξάλλου, η θεωρία εκτιμά ως έγκυρη τη συμφωνία που ρυθμίζει οφειλόμενη διατροφή από τον νόμο για το μέλλον, εφόσον το μέτρο και το ύψος της, όπως προσδιορίστηκαν με τη συμφωνία, δεν διαφέρουν σημαντικά από τη διατροφή που θα επιδίκαζε το δικαστήριο, σύμφωνα με τις οικείες περί διατροφής διατάξεις (βλ. *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 309-310· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §33 αρ. 5· *Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1499 αρ. 9· *Κοτζάμπαση*, ό.π., σ. 45. Βλ. και νομολογία σημ. 213.

²³⁴ Βλ. ανωτ. §5.

²³⁵ Βλ. ειδικά *Κοτζάμπαση*, Οι συμφωνίες., σ. 56-57. Για τις συμφωνίες ρύθμισης των συνεπειών της λύσης του συμφώνου και τον απαιτούμενο τύπο βλ. αναλυτ. κατωτ. §28.ΙΙ.Β.

²³⁶ Για την μεταφορά της *εύλογης αιτίας* στην περίπτωση του συμφώνου βλ. ανωτ. §21.ΙΙ.

την ελαττωμένη διατροφή, ή άλλων περιστάσεων που θα μπορούσαν επίσης να συμφωνηθούν ειδικότερα, με αποτέλεσμα υπόχρεος προς διατροφή να είναι ο πλουσιότερος σύντροφος, ανεξάρτητα από τη συνδρομή παραπτώματος στο πρόσωπο του δικαιούχου. Δεν θα πρέπει ωστόσο να γίνει δεκτή η συμφωνία με την οποία ως υπόχρεος προς διατροφή ορίζεται το πρόσωπο που προκαλεί τη διάσταση, ανεξάρτητα από τη συνδρομή λόγου, καθώς τούτο θα συνιστούσε μορφή *ποινής* που θα περιόριζε υπέρμετρα την ελευθερία του προσώπου, ιδίως όταν πρόκειται για τον οικονομικά ασθενέστερο σύντροφο, ο οποίος θα διέκοπτε δικαιολογημένα τη συμβίωση.

Θα μπορούσαν επίσης να συναφθούν συμφωνίες για τον προσδιορισμό του ύψους της διατροφής, τον τρόπο καταβολής της αλλά και τη χρονική διάρκεια της υποχρέωσης. Ειδικότερα, μεταξύ των συντρόφων μπορεί να συμφωνηθεί η καταβολή ελαττωμένης διατροφής (κατά την έννοια της ΑΚ 1495 χωρίς όμως τις προϋποθέσεις της ρύθμισης αυτής ή εκείνων που θέτει η ΑΚ 1392), έτσι ώστε να περιοριστεί η οικονομική υποχρέωση του ευπορότερου (κατά τον χρόνο της διακοπής της συμβίωσης) συντρόφου μόνον στα αναγκαία. Η συμφωνία αυτή πετυχαίνει να συμβιβάσει την ανάγκη προστασίας του οικονομικά ασθενέστερου συντρόφου που εγκαταλείπεται αιφνιδίως και μονομερώς από τον ευπορότερο με την ενίσχυση της οικονομικής ανεξαρτησίας των μερών. Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερες συνθήκες ή περιστάσεις μπορούν να τεθούν ως αιρέσεις, επαυξάνοντας ή περιορίζοντας την έκταση της υποχρέωσης διατροφής, λχ. η αναπηρία ή μακροχρόνια ανεργία του συντρόφου να τεθούν ως όροι για την καταβολή πλήρους διατροφής κατά τη διάσταση²³⁷.

Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να σημειωθεί ότι αν οι σύντροφοι κατά την κατάρτιση του συμφώνου ρύθμισαν διαφορετικά την υποχρέωση συμβολής κατά τις παραδοχές που προηγήθηκαν²³⁸, εξαιρώντας λχ. από τις οικογενειακές ανάγκες την ατομική διατροφή των μερών, ή ορίζοντας άλλα ποσοστά συμβολής, ο προσδιορισμός του ύψους της διατροφής κατά τη διάσταση θα είναι καταρχήν αντίστοιχος. Δεν αποκλείεται όμως ο διαφορετικός συμβατικός προσδιορισμός του ύψους της διατροφής για την περίπτωση της διάστασης, ο οποίος συνηθέστερα θα επιχειρείται με μεταγενέστερη συμφωνία με βάση τις επικρατούσες οικονομικές συνθήκες και όχι ήδη κατά την κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης. Δεν μπορεί όμως σε καμία περίπτωση

²³⁷ Σε περίπτωση, μάλιστα που ο ευνοούμενος σύντροφος επιχειρήσει να περιέλθει δόλια στην κατάσταση αυτή εφαρμοστέα θα είναι η ΑΚ 207.

²³⁸ Βλ. ανωτ. §22.ΙΙ.Α.

να αποκλειστεί με συμφωνία η δικαστική μεταρρύθμιση σε περίπτωση μεταβολής συνθηκών. Τούτο, με τη σκέψη ότι η αναλόγως εφαρμοζόμενη ΑΚ 1494, στην οποία παραπέμπει η ΑΚ 1392, αποτελεί ειδικότερη έκφραση της ΑΚ 288²³⁹. Το ίδιο άλλωστε γίνεται δεκτό²⁴⁰ και για την περίπτωση συμβατικής ρύθμισης της διατροφής μεταξύ των εν διαστάσει συζύγων. Βέβαια, όταν η σχετική συμφωνία γίνεται κατά την έναρξη της διάστασης των συντρόφων, συνήθως αυτή θα διαρκεί πολύ μικρό χρονικό διάστημα, ώστε να είναι σχεδόν απίθανη η πρόκληση σοβαρής μεταβολής που να ανατρέπει τα οικονομικά δεδομένα στα οποία στηρίχθηκαν τα μέρη.

Περαιτέρω, σύμφωνα με την άποψη που υιοθετήθηκε παραπάνω, κατά την οποία η ΑΚ 1499 αποβάλλει τον αναγκαστικό χαρακτήρα της στο πεδίο του συμφώνου, επιτρέπεται να εκτιμηθούν ως καταρχήν έγκυρες οι συμφωνίες, με τις οποίες προβλέπεται εφάπαξ καταβολή ποσού που αντιστοιχεί στη διατροφή συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος²⁴¹. Μπορούν επίσης οι σύντροφοι να ορίσουν διαφορετικά τον τρόπο καταβολής της διατροφής, πέραν των χρηματικών παροχών.

Επιπλέον, τα μέρη μπορούν να περιορίσουν χρονικά την υποχρέωση διατροφής, λ.χ. για τον πρώτο μήνα μετά την επίδοση της εξώδικης του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015, οπότε αποφεύγεται ο αιφνιδιασμός του δικαιούχου συντρόφου, χωρίς σημαντική επιβάρυνση του υπόχρεου.

Εκτός των παραπάνω συμφωνιών, τα μέρη μπορούν, επίσης, να αναλάβουν συμβατικά την υποχρέωση πληροφόρησης για την περιουσιακή τους κατάσταση, η οποία είναι κρίσιμη για τον προσδιορισμό του ύψους της οφειλόμενης διατροφής. Η σχετική συμφωνία, η οποία θα πρέπει να λειτουργεί αμοιβαία για αμφοτέρους τους συντρόφους, θα συμβάλλει στην ικανοποίηση του σχετικού δικαιώματος, εφόσον τούτο γεννηθεί. Πάντως στο σημείο αυτό μπορεί να παρατηρηθεί ότι στο πεδίο της

²³⁹ Να σημειωθεί ότι η ΑΚ 288 είναι αναγκαστικού δικαίου, ώστε η εφαρμογή της δεν μπορεί να αποκλειστεί εκ των προτέρων ούτε με συμφωνία ούτε με παραίτηση. Βλ. αντί πολλών Σταθόπουλο, ΓενΕνοχΔ⁵, § 5 αρ. 42.

²⁴⁰ Βλ. Ατσαλάκη, ΕρμΑΚ, άρθρ. 1485 αρ. 6 και 10· Δεληγιάννη (-Κουτσογράδη), ΟικογΔ, ΙΙ, §234 σ. 183· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 244, σημ. 7· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §16 αρ.48· Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1494 αρ. 6· Κοτζάμπαση, Οι συμφωνίες..., σ. 44 και 79 επ. Πρβλ. Κουμάντο, ΟικογΔ, Ι, σ. 169-170. Για τη γνώμη ότι εφαρμόζεται η ΑΚ 288 βλ. ΕφΘεσσαλ 330/2000, Αρμ 2001.1495. Βλ. και Ιωακειμίδη, άρθρ. 1392 αρ. 4, ο οποίος δέχεται την εφαρμογή μόνο της ΑΚ 288, χωρίς την ΑΚ 1494. Ωστόσο, δεν φαίνεται πειστική η γνώμη (Σπυριδάκης, ΟικογΔ³, σ. 424), κατά την οποία μπορεί να εφαρμοστεί και η ΑΚ 388, καθώς δεν πρόκειται για αμφοτεροβαρή σύμβαση και πάντως μέσω της ΑΚ 1494 μπορεί να επιτευχθεί η μεταρρύθμιση της διατροφής, όταν μεταβάλλονται οι όροι της, ακόμη κι αν η μεταβολή αυτή δεν είναι απρόβλεπτη. Βλ. γενικά και Σταθόπουλο, ΓενΕνοχΔ⁵, §22 αρ. 3, 13, 14, 24 επ.

²⁴¹ Αντιθ. στον γάμο Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 288 και ΙΙ, σ. 242-243· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §34 αρ.54· Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1499 αρ. 14· Καλλινίκου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1392 αρ. 7· Κοτζάμπαση, Οι συμφωνίες..., σ. 47.

διάστασης των συζύγων υποστηρίζεται από σημαντική μερίδα της θεωρίας ότι η σχετική υποχρέωση πληροφόρησης θα μπορούσε να θεμελιωθεί στην ΑΚ 288²⁴². Εντούτοις, η απουσία γενικής ρύθμισης στον ΑΚ καθιστά αμφίβολη την αναγνώριση τέτοιας υποχρέωσης²⁴³, ώστε η συμβατική ανάληψή της να αποβαίνει καθοριστική για τα μέρη του συμφώνου²⁴⁴. Μπορεί μάλιστα πειστικά να υποστηριχθεί η γνώμη ότι και στη διατροφή κατά τη διάσταση (συζύγων και συντρόφων) χωρεί αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1445 που εισάγει την υποχρέωση παροχής πληροφοριών στη μεταγαμιαία διατροφή, θέση η οποία υποστηρίζεται στη θεωρία ακόμη και για την ικανοποίηση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα²⁴⁵.

Γ. Η ρύθμιση της οικογενειακής στέγης και της χρήσης των κινητών πραγμάτων

Αναφορικά με τη ρύθμιση της οικογενειακής στέγης κατά την ΑΚ 1393, μπορούν να υιοθετηθούν ανάλογα οι προηγούμενες παραδοχές²⁴⁶, σύμφωνα τις οποίες καταρχήν δεν επιτρέπεται κατά τη σύναψη του συμφώνου (ή μεταγενέστερα κατά τη λειτουργία του) ο ολοσχερής αποκλεισμός των ΑΚ 1391 επ. στην περίπτωση της

²⁴² Βλ. στη διατροφή εκ του νόμου *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΕλλΔνη 1997.1457.1460· *Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. άρθρ. 1485-1504 αρ. 56-57.

²⁴³ Για τη θέση της θεωρίας ότι μηχανισμοί άντλησης πληροφοριών συνιστούν έκφανση της αντικειμενικής καλής πίστης βλ. *Παπαντωνίου*, Η καλή πίστις., σ. 204· *Σταθόπουλο*, ΓενΕνοχΔ⁵, §5 αρ. 87 επ.· *Κρητικό*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 304 αρ. 6· *Περάκη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 304 αρ. 4. Αντιθ. *Κουτσουράδης*, Η ροή πληροφοριών στις αστικές έννομες σχέσεις, 1998, σ. 313. Πρβλ. *Κοτζάμπαση*, Σχόλιο σε OLG Stuttgart 7.2.1989, σε Απόψεις και ιδέες σε ερμηνευτικά ζητήματα του Αστικού Δικαίου, 2006, σ. 282-283 και *Ζερβογιάννη*, Η παροχή πληροφοριών για τα αποκτήματα των συζύγων, σε Ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των συζύγων μετά το διαζύγιο, Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Οικογενειακού Δικαίου, 2014, σ. 35-36= ΕφΑΔ 2015.297.302, η οποία με αφορμή την αναζήτηση αποτελεσματικών μηχανισμών πληροφόρησης για την ικανοποίηση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, εντοπίζει ότι τυχόν θεμελίωσή της στην ΑΚ 288 θα επιτρέπει την ίδρυση αξίωσης πληροφόρησης μόνον έναντι του αντισυμβαλλομένου και όχι και τρίτων.

²⁴⁴ Εξάλλου, είναι γνωστή η επιφυλακτικότητα με την οποία εφαρμόζεται η ΑΚ 1445 για την ικανοποίηση του δικαιώματος παροχής πληροφοριών από τρίτους που προβλέπεται ειδικά στο πλαίσιο της μεταγαμιαίας διατροφής μεταξύ των συζύγων. Βλ. σχετ. την εγκύκλιο του ΕισΑΠ 7/2012, ΝοΒ 2013.390 επ. Για το πρόβλημα της αδυναμίας άρσης του τραπεζικού απορρήτου για την ικανοποίηση του δικαιώματος πληροφόρησης βλ. ΓνωμΕισΑΠ 23/1986, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΘεσσαλ 2111/2000 Αρμ 2002.1322· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 445· *Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου/Λέκκα*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1445 αρ. 8· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §21 αρ. 49· *Ευστρατίου*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1445 αρ.3. Βλ. όμως *Νικολόπουλο/Νούσιου/Πρατικάκη*, Οι νέες ρυθμίσεις του γερμανικού αστικού κώδικα για την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα και το ελληνικό δίκαιο, ΕφΑΔ 2015.205.210= Τιμ. Τόμ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, σ. 285· *Πιτσιρίκο*, Η σύγκρουση των διατάξεων για το τραπεζικό απόρρητο και των διατάξεων περί διατροφής μετά το διαζύγιο ως μεθοδολογικό παράδειγμα συγκρούσεως διατάξεων αναγκαστικού δικαίου ΕφΑΔ 2012.811.815-816.

²⁴⁵ Έτσι, *Kerameus* Auskunftsanspruch bei der Geltendmachung des Zugewinnausgleichs nach griechischem Ehegüterrecht, IPRax 1990.228..229· *Γαζής*, Το νέο Οικογενειακό..., σ. 50· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 249, σημ. 117· *Σταθόπουλος/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402, σημ. 64· *Κουτσουράδης*, Η ροή πληροφοριών..., σ. 110, 283, 319 και 336· *ο ίδιος*, ΔκΠ 1983.177.192-193· *Νικολόπουλος*, Η αξίωση..., σ. 113-114· *Νικολόπουλος/Νούσιου/Πρατικάκη*, ΕφΑΔ 2015.205.210-211· *Ζερβογιάννη*, Η παροχή πληροφοριών..., σ. 38. Αντίθ. *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §21 αρ. 45.

²⁴⁶ Βλ. ανωτ. §22.ΙΙΙ.Α.

μονομερούς διάστασης. Η γνώμη αυτή μπορεί ειδικότερα να δικαιολογηθεί από το γεγονός ότι η υποκατάσταση των εν λόγω διατάξεων από τις κοινές διατάξεις του εμπράγματος και ενοχικού δικαίου έχει αποδειχθεί στο πλαίσιο του γάμου κοινωνικά απρόσφορη, καθώς οι τελευταίες συγκρούονται με το έντονα προσωπικό στοιχείο που διαπνέει την οικογενειακή έννομη σχέση²⁴⁷. Η επιφύλαξη ισχυροποιείται, αν ληφθεί υπόψη η σπουδαιότητα της κατοικίας, ως χώρου εγκατάστασης της οικογενειακής δραστηριότητας²⁴⁸, η οποία δεν πρέπει να ανατραπεί βίαια από ενδεχόμενη μονομερή διακοπή της συμβίωσης, ενόψει και των ειδικών συνθηκών που μπορεί να συντρέχουν στο πρόσωπο καθενός εκ των συντρόφων. Εξάλλου, δεν πρέπει να συμπαρασύρει προς το αντίθετο συμπέρασμα η γνώμη που διατυπώνεται στο πεδίο του γάμου και φαίνεται να επικρατεί, κατά την οποία η ΑΚ 1393 έχει ενδοτικό χαρακτήρα²⁴⁹, ώστε να δικαιολογείται στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης εκ των προτέρων αποκλεισμός της εφαρμογής της στη διάσταση των συντρόφων. Στην πραγματικότητα, οι υποστηρικτές της θεμελιώνουν την παραπάνω θέση τους με το επιχείρημα ότι οι σύζυγοι μπορούν κατά τη διάσταση να ρυθμίσουν τα σχετικά ζητήματα με συμφωνία. Δεν είναι όμως αυτό το στοιχείο το κρίσιμο για την αξιολόγηση του αναγκαστικού ή ενδοτικού χαρακτήρα της διάταξης, αλλά το κατά πόσον τα μέρη μπορούν να τις παραμερίσουν έχοντας την εξουσία διάθεσης του εν λόγω δικαιώματος. Έτσι, ως δογματικά ορθότερη προκρίνεται η γνώμη ότι η ΑΚ 1393 είναι κανόνας αναγκαστικού δικαίου²⁵⁰, καθώς οι σύζυγοι δεν μπορούν εκ προοιμίου, δηλαδή ήδη κατά την τέλεση του γάμου και οπωσδήποτε πριν τη διάσταση, να αποκλείσουν με συμφωνία τους την εφαρμογή της. Επιτρέπεται μόνον να τη ρυθμίσουν σχετικά (λ.χ. στο πλαίσιο συμβιβασμού κατά την ΑΚ 871)²⁵¹ μετά τη γέννηση του σχετικού δικαιώματος.

²⁴⁷ Έτσι *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 292-293· *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1393 αρ. 15 επ. Βλ. και *Πουλιάδη*, Η δικαστική ρύθμιση της χρήσης της οικογενειακής στέγης επί διακοπής της συμβίωσης των συζύγων (ΑΚ 1393), Αρμ 1995. 589. 591-592· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ 1393 αρ. 1.

²⁴⁸ Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 294· *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1393 αρ. 44· *Κοτζάμπαση*, Οι συμφωνίες..., σ. 55. ΕφΠατρ 27/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

²⁴⁹ ΑΠ 1880/2008, ΧρΙΔ 2009.712 με πρτ. *Τσολακίδη*· ΑΠ 219/1999, ΝοΒ 2000.776· ΕφΘεσσαλ 159/2008, Αρμ 2009.545· ΠΠρΟδ 200/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠρΘεσσαλ 3224/2012, Αρμ 2013.279. *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §15 αρ. 21· *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1393 αρ. 25 επ. Βλ. και *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ 1393 αρ. 3.

²⁵⁰ *Κουτσοράδης*, Σχετικά με τα όρια της παρεχόμενης από την ΑΚ 1393 προστασίας, ΕλλΔνη 2007.1617.1620 μ.π.π. Πρβλ. *Κοτζάμπαση*, Οι συμφωνίες..., σ. 56: «...οι σύζυγοι, κατά τη διάσταση, μπορούν χωρίς περιορισμό, [...] να συμφωνήσουν για την παραχώρηση της χρήσης της οικογενειακής στέγης...».

²⁵¹ Για τις σχετικές συμφωνίες στην περίπτωση των εν διαστάσει συζύγων βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §15 αρ.20· *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1393 αρ. 55 επ.· *Πουλιάδη*, Αρμ 1995.589.592· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1393αρ. 51 επ. Πρβλ. και *Κοτζάμπαση*, Οι συμφωνίες..., σ. 33.

Λαμβάνοντας, ωστόσο, υπόψη ότι στην ΑΚ 1393 αντανακλάται έντονα η αρχή της επιείκειας²⁵², καθώς η σχετική αξίωση για παραχώρηση της οικογενειακής στέγης θεμελιώνεται κυρίως βάσει των ειδικών συνθηκών του κάθε συζύγου²⁵³ και αντίστοιχα καθενός εκ των συντρόφων, θα πρέπει να ενθαρρύνεται η προκαταβολική διευθέτηση σχετικών ζητημάτων ήδη κατά τον χρόνο σύναψης του συμφώνου συμβίωσης. Πράγματι, εκτιμώντας ότι τα μέρη γνωρίζουν καλύτερα τη μεταξύ τους οικονομική ισορροπία, επιτρέπεται ο συμβατικός καθορισμός της τύχης του ακινήτου στο οποίο ζουν, για την περίπτωση της μονομερούς διάστασης. Επίσης, όπως έγινε αντίστοιχα δεκτό παραπάνω για την υποχρέωση διατροφής²⁵⁴, μπορούν να συγχωρεθούν συμφωνίες ήδη κατά την κατάρτιση του συμφώνου (ή όσο αυτό λειτουργεί ομαλά) με τις οποίες αποκλείεται εντελώς η εφαρμογή της ΑΚ 1393, όταν η διακοπή της συμβίωσης επέρχεται με συμφωνία των μερών, καθώς τότε περιορίζεται η ανάγκη προστασίας του συντρόφου από αιφνιδιαστικές αποφάσεις του άλλου. Ασφαλώς, δεν αποκλείονται σχετικές συμφωνίες των μερών μετά την επέλευση της (μονομερούς ή συμφωνημένης) διάστασης, στο πλαίσιο της ομαλής διευθέτησης των διαφορών τους, όπως άλλωστε γίνεται δεκτό και στον γάμο²⁵⁵.

Η περιπτώσιολογία που μπορεί να ανακύψει είναι ανεξάντλητη. Οι ειδικότερες συμφωνίες των μερών στις οποίες μπορούν να καταλήξουν κατά την κατάρτιση του συμφώνου (ή και αργότερα ενόσω λειτουργεί ομαλά), τόσο για την περίπτωση της μονομερούς όσο και της συμφωνημένης διακοπής της συμβίωσης, θα αφορούν βέβαια εξαιρετικά σύντομο χρονικό διάστημα. Θα μπορούσε ενδεικτικά να συμφωνηθεί κατ' απόκλιση από την ΑΚ 1393 ότι η οικογενειακή στέγη που ανήκει στον έναν σύντροφο μπορεί σε περίπτωση (μονομερούς ή συμφωνημένης) διάστασης να παραχωρηθεί στον άλλο σύντροφο, λόγω της μεγάλης ακίνητης περιουσίας του πρώτου, ή και να συμφωνηθεί επιπλέον ότι απαγορεύεται η εκποίησή της (ΑΚ 177) για όσο χρόνο

²⁵² Έτσι και *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 295 επ.· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §15 αρ. 24· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 129 επ.· *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1393 αρ. 24· *Πουλιάδης*, Αρμ 1995.589.592· *Χριστακάκου-Φωτιάδη*, Η ρύθμιση της οικογενειακής στέγης μετά το διαζύγιο, σε *Ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των συζύγων μετά το διαζύγιο*, Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Οικογενειακού Δικαίου, 2014, σ. 113· *Ιωακείμης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ 1393αρ. 1 και 16.

²⁵³ Για τη συγκεκριμενοποίηση των *ειδικών συνθηκών* στην περίπτωση των συζύγων βλ. *Δεληγιάννη* (-*Κουτσουράδη*), ΟικογΔ, ΙΙ, § 241 σ. 195-196· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 176· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §15 αρ. 24· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 295-296· *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1393 αρ. 65· *Ιωακείμης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1393 αρ. 17-18. Ενδ. ΕφΠατρ 27/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

²⁵⁴ Βλ. ανωτ. §22.ΙΙΙ.Β.

²⁵⁵ Βλ. και τις παραπομπές στη σημ. 251.

διαρκεί η παραχώρηση²⁵⁶. Ακόμη τα μέρη μπορούν να οριοθετήσουν χρονικά την παραχώρηση της οικογενειακής στέγης, λ.χ. για ένα μήνα από την επίδοση της εξώδικης δήλωσης του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015, με σκοπό την εξασφάλιση από τον μη κύριο σύντροφο άλλης κατάλληλης κατοικίας ή και για όλο τον χρόνο μέχρι την οριστική λύση του συμφώνου. Θα μπορούσαν εξάλλου να εξαρτήσουν τη συμφωνία αυτή από τη συνδρομή ιδιαίτερων λόγων κατά τον χρόνο της διακοπής της συμβίωσης όπως ασθένεια, απορία του συντρόφου κ.λπ. Η παραπάνω συμφωνία μπορεί να εξαρτηθεί και από την καταβολή ανταλλάγματος, ενώ δεν αποκλείεται η σύναψη σύμβασης χρησιδανείου ορισμένου χρόνου, μέχρι την οριστική λύση του συμφώνου κ.λπ.

Σημαντικό είναι να επισημανθεί ότι ο έλεγχος των σχετικών συμφωνιών κατά τον χρόνο κατάρτισης του συμφώνου συμβίωσης γίνεται κατά τις γενικές διατάξεις (ιδίως των ΑΚ 178-179 α'), οι οποίες εκτός από τις αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης κατά το άρθρο 5 παρ. 2 εδ. α' του Ν. 4356/2015 θα πρέπει να εξειδικεύονται και μέσα από την αρχή της επιείκειας. Εξάλλου, σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να αποκλειστεί η μεταγενέστερη επάνοδος στον κανόνα της ΑΚ 1393, όταν μεταβάλλονται οι συνθήκες υπό τις οποίες τα μέρη κατέληξαν στις παραπάνω συμφωνίες (ΑΚ 288)²⁵⁷.

Ως προς τη ρύθμιση της χρήσης των κινητών, μπορούν να παρατηρηθούν τα εξής. Κατά πρώτο λόγο, ο κανόνας της ΑΚ 1394 εδ. α' που προβλέπει ότι ο σύζυγος και εν προκειμένω ο σύντροφος δικαιούται να παραλάβει τα κινητά που του ανήκουν ακόμη και αν τα χρησιμοποιούσαν και οι δύο ή μόνο ο άλλος, αναφέρεται προφανώς στο δικαίωμα κυριότητας (ή επικαρπίας ή κατοχής δυνάμει άλλης ενοχικής σχέσης) του συντρόφου επί των κινητών πραγμάτων του²⁵⁸, χωρίς όμως να αποκλείεται η δυνατότητα σύναψης άλλων συμφωνιών μεταξύ των συντρόφων, όπως λ.χ. η σύναψη χρησιδανείου. Προσφορότερη όμως μεταξύ των συντρόφων αποδεικνύεται η προκαταβολική ρύθμιση της τύχης της οικοσκευής²⁵⁹, κατ' απόκλιση από την ΑΚ 1394

²⁵⁶ Γενικά, για το πρόβλημα της προστασίας του υπέρ ου η παραχώρηση της οικογενειακής στέγης συζύγου στην περίπτωση της εκποίησης της από τον άλλον βλ. *Τσολακίδη*, Εκποίηση της οικογενειακής στέγης κατά τη διάρκεια της διάστασης των συζύγων, ΕφΑΔ 2008.506.507.516 επ.

²⁵⁷ Βλ. συναφώς στους συζύγους *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1393 αρ. 61.

²⁵⁸ Βλ. στον γάμο *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 181· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 306-307· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §15 αρ. 39-40· *τον ίδιο*, ΕλλΔνη 1989.1.4· *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 1394-1395 αρ. 7. ΕφΔωδ 217/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

²⁵⁹ Για την έννοια της οικοσκευής κατά την ΑΚ 1394 εδ. β', βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 307-308· *Απ. Γεωργιάδη*, ΕλλΔνη 1989.1.4· *τον ίδιο*, ΟικογΔ², §15 αρ. 42· *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ.1394 αρ. 10· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1394-1395 αρ. 8-9·

β'. Μάλιστα, μπορεί βάσιμα να υποστηριχθεί ότι οι σύντροφοι θα μπορούσαν έγκυρα να αποκλείσουν προκαταβολικά την εφαρμογή της ΑΚ 1394 β' και να συμφωνήσουν ότι η κατανομή των κινητών θα γίνει κατά τους κανόνες του ενοχικού και εμπραγμάτου δικαίου, ώστε καθένας να μπορεί να παραλάβει σε περίπτωση διάστασης ό,τι του ανήκει²⁶⁰. Η διαφοροποίηση αυτή, σε σχέση με τα όσα έγιναν δεκτά αναφορικά με την οικογενειακή στέγη, μπορεί να δικαιολογηθεί από το ότι η χρήση των κινητών πραγμάτων δεν έχει την ίδια βαρύτητα και σπουδαιότητα, οπότε μπορεί να συγχωρεθεί η προτίμηση στο εμπράγματο δικαίωμα του συντρόφου²⁶¹. Εφόσον όμως κατά τον χρόνο της διάστασης συντρέξουν ειδικές περιστάσεις, δεν αποκλείεται η άσκηση του δικαιώματος του συντρόφου για παραλαβή των δικών του κινητών που απαρτίζουν την οικοσκευή να είναι καταχρηστική κατά την ΑΚ 281, ιδίως όταν η χρήση της συνδέεται με τη λειτουργικότητα της οικογενειακής στέγης, στις περιπτώσεις όπου αυτή παραχωρείται προσωρινά στον άλλο σύντροφο που δεν είναι ο ιδιοκτήτης της για λόγους επιείκειας²⁶².

Εξάλλου, οι σύντροφοι μπορούν να προβλέψουν εκ των προτέρων, δηλαδή ήδη κατά τον χρόνο κατάρτισης του συμφώνου συμβίωσης τη ρύθμιση της χρήσης των πραγμάτων²⁶³ επί των οποίων έχουν συγκυριότητα (ή και συνεπικαρπία), όπως λ.χ. να αναλάβουν την υποχρέωση να μεταβιβάσουν το ιδανικό τους μερίδιο στον άλλο σύντροφο ή σε τρίτο έναντι ανταλλάγματος, να συνάψουν μεταξύ τους σύμβαση μίσθωσης ή χρησιδανείου κ.λπ. Ασφαλώς δεν θα εκτιμηθεί ως έγκυρη πιθανή συμφωνία, με την οποία αποκλείεται η πρόσβαση στο δικαστήριο για τη σχετική διευθέτηση, όπως προβλέπει η ΑΚ 1395 εδ. β', η οποία ωστόσο ενόψει του σύντομου χρόνου διάστασης θα είναι μάλλον αλυσιτελής. Στην περίπτωση που οι σύντροφοι δεν

Βλασσοπούλου, Η ρύθμιση των κινητών των συζύγων στο νέο οικογενειακό δίκαιο, ΝοΒ 1984.1138.1143. ΕφΘεσσαλ 1464/2017, ΕλλΔνη 2018.1469· ΕφΛαρ 3/2011 ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΛαρ 895/2010, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΑθ 4806/1996, Αρμ 1997.635· ΜΠρΘεσσαλ 68/2010, Αρμ 2011.778· ΜΠρΑθ 72/2008, ΕφΑΔ 2009.430.

²⁶⁰ Βλ. και κατωτ. §22.IV.A για τις αποκλίνοσες από την ΑΚ 1398 συμφωνίες.

²⁶¹ Βλ. και ως προς τους εν διαστάσει συζύγους σε *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 1394-1395 αρ. 19-21.

²⁶² Βλ. στον γάμο *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §15 αρ.46· *τον ίδιο*, ΕλλΔνη 1989.1.4· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ 1394-1395 αρ. 10 επ.· *Βλασσοπούλου*, ΝοΒ 1984.1138.1444. ΕφΘεσσαλ 1464/2017, ΕλλΔνη 2018. 1469· ΕφΘεσσαλ 2065/2012 Αρμ 2013.1084· ΕφΛαρ 895/2010, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΑθ 4806/1996, ΝοΒ 1997.1128.

²⁶³ Για την περίπτωση των εν διαστάσει συζύγων, βλ. *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου², άρθρ. 1394 άρθρ. 15 και 1395 αρ. 1· *Κοτζάμπαση*, Οι συμφωνίες..., σ. 56-57· *Ιωακειμίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1394-1395 αρ. 2. Για τον κανονισμό της διοίκησης του κοινού πράγματος από το Δικαστήριο κατά την ΑΚ 790 στην περίπτωση των εν διαστάσει συζύγων βλ. ΕφΠατρ 90/2011, ΑχΝομ 2012.77· ΕφΘεσσαλ 1563/2005, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠρΚερκ 550/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠρΚερκ 1461/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠρΘεσσαλ 14852/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

καταφέρουν να επιτύχουν καμία συμφωνία, προσφορότερη θα είναι η προσφυγή σε δικαστική διανομή (ΑΚ 1113, 793).

IV. Περιουσιακές συμφωνίες των συντρόφων με έμφαση στη ρύθμιση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα

A. Συμφωνίες ως προς τα τεκμήρια κυριότητας για τα κινητά πράγματα

Η ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1398 στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης επιτρέπει την εισαγωγή τριών μαχητών²⁶⁴ τεκμηρίων κυριότητας για τα κινητά πράγματα²⁶⁵ που νέμονται ή κατέχουν αμφότεροι ή έστω ένας από τους συντρόφους, τόσο έναντι των δανειστών τους (παρ. 1 και 3), όσο και στις μεταξύ τους σχέσεις (παρ. 2 και 3), αντιστρέφοντας το βάρος απόδειξης υπέρ εκείνου που τα επικαλείται. Παρότι σκοπός της ρύθμισης είναι η αποδεικτική διευκόλυνση στο πλαίσιο του νόμιμου συστήματος περιουσιακής αυτοτέλειας²⁶⁶, δεν αποκλείεται οι σύντροφοι κατά τη σύναψη του συμφώνου συμβίωσης να θελήσουν να αποστούν από αυτήν. Η σύναψη μιας τέτοιας αποκλίνουσας συμφωνίας, η οποία μάλιστα είναι δικονομική, αφού τροποποιεί τις περί αποδείξεως διατάξεις του ΚΠολΔ²⁶⁷, προβληματίζει σε δύο επίπεδα. Αφενός ως προς τον απαιτούμενο για το κύρος της τύπο, αφετέρου ως προς τις συνέπειές της έναντι των δανειστών (ΑΚ 1398 παρ. 1 και 3) αλλά και στις σχέσεις μεταξύ των συντρόφων (ΑΚ 1398 παρ. 2 και 3).

Υποστηρίζεται στον γάμο²⁶⁸ ότι η ΑΚ 1398 είναι ενδοτικού δικαίου, με συνέπεια να αξιολογείται ως επιτρεπτή η σύναψη διαφορετικών αποδεικτικών συμφωνιών μεταξύ των συζύγων αλλά και μεταξύ εκείνων (ή έστω ενός) και των ατομικών δανειστών τους, με τις οποίες ανακατανέμεται το βάρος απόδειξης για όλα ή συγκεκριμένα κινητά. Μάλιστα, κατά την ίδια γνώμη η σύναψη σχετικών συμφωνιών

²⁶⁴ Δεληγιάννης (-Κουτσοράδης), ΟικογΔ, ΙΙ, §172 σ. 78·Κουμάντος, ΟικογΔ, Ι, σ.190· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 212· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §11 αρ. 21· Παπαχρίστου, ΟικογΔ, σ. 97· Παπαζήση, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1398 αρ. 11.

²⁶⁵ Τα κινητά πράγματα που φαίνεται να έχει υπόψη η διάταξη περιορίζονται σε εκείνα που εξυπηρετούν τον κοινό βίο. Έτσι Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §11 αρ. 21· ο ίδιος, ΕλλΔνη 1989.1.2· Παπαζήση, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1398 αρ. 4 και αρ. 15 επ. και 41 επ.· Λέκκας, σε Γεωργιάδη/ΣΕΑΚ, 1398 αρ. 15-16. ΕφΛαρ 454/2011, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΜΠρΘεσσαλ 7763/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

²⁶⁶ Αναλυτ. για τη ratio της ΑΚ 1398, βλ. Δεληγιάννη (-Κουτσοράδη), ΟικογΔ, ΙΙ, §172 σ. 78 επ. και §174 σ. 82-83 για την ΑΚ 1398 παρ. 2 ειδικότερα· Κουμάντο, ΟικογΔ, Ι, σ. 189· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 212· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §11 αρ. 21 και 25· Παπαζήση, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1398 αρ. 4 και αρ. 15 επ.· Λέκκα, σε Γεωργιάδη/ΣΕΑΚ, 1398 αρ. 1.

²⁶⁷ Για τον δικονομικό χαρακτήρα της ΑΚ 1398 βλ. Δεληγιάννη (-Κουτσοράδη), ΟικογΔ ΙΙ, §172 σ. 78· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 212· Παπαζήση, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1398 αρ. 12. Αναλυτ. για τις δικονομικές αποδεικτικές συμφωνίες βλ. κατωτ. §22.IV.Γ.1 με αφορμή το τεκμήριο συμμετοχής στα αποκτήματα.

²⁶⁸ Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §11 αρ. 21· Λέκκας, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1398 αρ. 11 με αναφορά στον Ν. 3719/2008 και αρ. 13.

μπορεί να είναι και άτυπη, χωρίς να ασκεί επιρροή το γεγονός ότι για αποδεικτικούς λόγους μπορεί να προτιμάται η τήρηση έγγραφου τύπου. Ενόψει των ανωτέρω, στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης δημιουργείται το ερώτημα, κατά πόσον δικαιολογείται η εξαίρεση εκείνων των συμφωνιών που απομακρύνονται από την ΑΚ 1398 από την υποχρέωση συμπερίληψής τους στον συμβολαιογραφικό τύπο βάσει του άρθρου 5 παρ. 2 εδ. α' του Ν. 4356/2015.

Προς την παραπάνω γνώμη που προβάλλεται στο πλαίσιο του γάμου αρμόζει αντίστοιχη κριτική με εκείνη που ασκήθηκε προς την άποψη που θεωρεί ως ενδοτικού δικαίου την ΑΚ 1393²⁶⁹. Για τον λόγο αυτό, συνεπές είναι να ακολουθεί εν προκειμένω η γενική θέση²⁷⁰, σύμφωνα με την οποία κάθε συμφωνία που εισάγει αποκλίσεις από τις διατάξεις του ΑΚ που ρυθμίζουν τις μη προσωπικές σχέσεις των μερών (άρθρο 5 παρ. 2 εδ. α') καταρχήν υποβάλλεται στον συμβολαιογραφικό τύπο²⁷¹. Έτσι, η συμφωνία των συντρόφων ότι για τις μεταξύ τους σχέσεις δεν θα ισχύει το τεκμήριο της ΑΚ 1398 παρ. 2, κατά την οποία τα κινητά που βρίσκονται στη νομή ή κατοχή και των δύο τεκμαίρεται στις μεταξύ τους σχέσεις ότι ανήκουν και στους δύο μαζί, θα πρέπει να περιβληθεί τον συμβολαιογραφικό τύπο. Συνέπεια της σχετικής συμφωνίας είναι η εφαρμογή των γενικών διατάξεων ΑΚ 1110 και 1111²⁷², η οποία όμως δεν φαίνεται κατ' ουσία να καταλήγει σε διαφορετικό αποτέλεσμα. Πράγματι, η ΑΚ 1398 παρ. 2, έχοντας υπόψη την περίπτωση συννομής επί των κινητών πραγμάτων και από τα δύο μέρη, δημιουργεί τεκμήριο συγκυριότητας κατ' ίσα μέρη. Η ΑΚ 1110, όταν στηρίζεται σε συννομή²⁷³, δημιουργεί και πάλι τεκμήριο συγκυριότητας²⁷⁴, οπότε μέσω της ΑΚ 1113 καλούνται σε εφαρμογή οι διατάξεις για την κοινωνία, με αποτέλεσμα σε περίπτωση αμφιβολίας κατά την ΑΚ 785 εδ. β' να λογίζεται ότι κοινωνία υπάρχει κατ' ίσα ιδανικά μέρη²⁷⁵. Εξάλλου οι ως άνω ΑΚ 1110 και 1111 διεκδικούν εφαρμογή και

²⁶⁹ Βλ. ανωτ. §22.ΙΙΙ.Γ.

²⁷⁰ Βλ. ανωτ. §5.

²⁷¹ Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §11 αρ. 23, σημ. 18.

²⁷² Αν όμως οι σύντροφοι δεν έχουν καταλήξει σε τέτοια αποκλίνουσα συμφωνία και στη συνέχεια λυθεί ή ακυρωθεί το σύμφωνο συμβίωσης, γεγονός που σημαίνει την επάνοδο στα γενικά τεκμήρια κυριότητας των ΑΚ 1110-1111, τότε, εφόσον ακολουθήσει μεταξύ τους περιουσιακή εκκαθάριση, δεν θα πρέπει να εφαρμοστεί η ΑΚ 1111, η οποία προβλέπει το τεκμήριο κυριότητας υπέρ του προηγούμενου νομέα, διότι κατά τη διάρκεια της συμβίωσης θα ίσχυαν οι ειδικότερες ΑΚ 1398 παρ. 2 και 3 (έτσι ΕφΚρητ 251/2007, ΕλλΔνη 2008.1095· ΕφΑθ 4806/1996, ΝοΒ 1997.1128.11300. Βλ. και *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 213, 411, σημ. 6· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §11 αρ. 31· *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1398 αρ. 34· *Λέκκα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ 1398 αρ. 36.

²⁷³ *Παπαστερίου*, ΕμπρΔ, ΙΙ, §59 αρ.88.

²⁷⁴ *Απ. Γεωργιάδης*, Εμπράγματο Δίκαιο², 2010, §58 αρ. 71. Βλ. και *Λέκκα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1398 αρ. 8.

²⁷⁵ Για την κριτική στη ρύθμιση της ΑΚ 1398 παρ. 2 βλ. *Γαζή*, ΝοΒ 1983.913.1105, ο οποίος την αξιολογούσε ως περιττή. Βλ. και *Βλασσοπούλου*, ΝοΒ 1984.1138.1450. Αλλιώς *Δεληγιάννης*, ΟικογΔ Ι,

όταν τη νομή επί των κινητών πραγμάτων έχει μόνο ένας εκ των συντρόφων και ταυτόχρονα δεν πρόκειται για πράγμα που προορίζεται για την προσωπική χρήση του ενός, ώστε να αποκλείεται η εφαρμογή της ΑΚ 1398 παρ. 3²⁷⁶.

Στον ίδιο συμβολαιογραφικό τύπο θα πρέπει να περιληφθούν και οι συμφωνίες που ρυθμίζουν διαφορετικά τα τεκμήρια, όπως λ.χ. όταν συμφωνείται ότι οι ΑΚ 1398 παρ. 2 και 3 επεκτείνονται και για τον χρόνο μετά τη λύση ή την ακύρωση του συμφώνου, εφόσον ακολουθηθεί άμεσα διαδικασία συμφωνημένης περιουσιακής εκκαθάρισης²⁷⁷ ή ότι τα τεκμήρια αυτά ισχύουν υπέρ και κατά των συντρόφων, όχι όμως ως προς τους καθολικούς τους διαδόχους²⁷⁸.

Αντίστοιχα θα ισχύσει και για τη συμφωνία των μερών για τον αποκλεισμό της ΑΚ 1398 παρ. 3, κατά την οποία στις σχέσεις των μερών μεταξύ τους και με τους δανειστές τους τεκμαίρεται ότι τα κινητά τα προορισμένα για την προσωπική χρήση του ενός ανήκουν σ' αυτόν. Στην περίπτωση αυτή θα ενεργοποιηθούν και πάλι τα τεκμήρια των ΑΚ 1110-1111, οπότε όμως οι σύντροφοι θα στερούνται σημαντικής αποδεικτικής διευκόλυνσης, καθώς κατά την ΑΚ 1398 παρ. 3 δεν απαιτείται η απόδειξη νομής ή κατοχής, αλλά μόνον του προορισμού του πράγματος²⁷⁹.

Το ίδιο θα πρέπει να γίνει δεκτό αναφορικά με τον απαιτούμενο τύπο της συμφωνίας που γίνεται κατά την κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης (ή και μεταγενέστερα κατά τη συμβίωση), με την οποία παραμερίζεται το τεκμήριο υπέρ των δανειστών που προβλέπει η ΑΚ 1398 παρ. 1. Επειδή όμως το τεκμήριο αυτό αποσκοπεί στην προστασία και στη διευκόλυνση των δανειστών, η σχετική συμφωνία κατά κανόνα δεν θα μπορεί να αντιταχθεί απέναντί τους, αλλά θα ισχύει μόνον μεταξύ των συντρόφων. Διαφορετικό είναι το ζήτημα ότι μπορούν να συναφθούν ειδικές αποδεικτικές συμφωνίες μεταξύ καθενός εκ των συντρόφων με τους ατομικούς

§174 σ. 82-83 με τελεολογικά επιχειρήματα· Παπαζήση, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1398 αρ. 51, η οποία εντοπίζει ότι με την ΑΚ 1398 παρ. 2 (διαφορετικά από την ΑΚ 1110) η νομή τεκμαίρεται από την κατοχή, ώστε (βλ. την ίδια, ό.π.) για την ανατροπή του τεκμηρίου στην περίπτωση της απλής κατοχής να αρκεί η απόδειξη της έλλειψης διάνοιας κυρίου· Παπαδημητρίου, ΟικογΔ², σ. 264 .

²⁷⁶ Έτσι Απ. Γεωργιάδης, ΕμπρΔ², §58 αρ.69, σημ. 117 και αρ.71· ο ίδιος, ΟικογΔ², §11 αρ.30· Παπαχρίστου, ΟικογΔ, σ. 98· Λέκκας, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1398 αρ. 5 και 20. Αντιθ. Παπαζήση, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1398 αρ. 7.

²⁷⁷ Βλ. και για τους συζύγους σε Δεληγιάννη (-Κουτσουράδη), ΟικογΔ, ΙΙ, §174 σ. 83· Δασκαρόλη, Παραδόσεις Ι, σ. 247· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 213· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §11 αρ. 31· Παπαζήση, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1398 αρ. 34 και αρ. 50· Ψυχομάνη, ΝοΒ 1983.951.952, 955.

²⁷⁸ Για τον σχετικό προβληματισμό στον γάμο βλ. ενδ. Δεληγιάννη (-Κουτσουράδη), ΟικογΔ, ΙΙ, §174 σ. 82· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 213· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §11 αρ. 31.

²⁷⁹ Έτσι ενδ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 214· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §11 αρ.35· Παπαζήση, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1398 αρ. 60.

δανειστές του, ακόμη και άτυπα²⁸⁰. Σε κάθε περίπτωση, εφόσον επισπευσθεί διαδικασία εκτέλεσης επί των κινητών πραγμάτων του μη οφειλέτη συντρόφου, τότε αυτός μπορεί αποτελεσματικά να αμυνθεί με την ΚΠολΔ 936, αποδεικνύοντας τη δική του κυριότητα.

Εφόσον τα τεκμήρια της ΑΚ 1398 δεν προσπορίζουν κυριότητα, αλλά ανακατανέμουν το βάρος απόδειξης, εκείνος κατά του οποίου ισχύουν επιτρέπεται να αποδείξει ότι το πράγμα ανήκει στον άλλον σύντροφο (λ.χ. όταν το τεκμήριο ισχύει σε βάρος του, υπέρ του δανειστή) ή στον ίδιο (έναντι του συντρόφου που τεκμαίρεται κύριος). Αποδεικτικά επιβοηθητικές για την ανατροπή του τεκμηρίου μπορεί να αποβούν και ιδιαίτερες συμβάσεις χρησιδανείου ή μίσθωσης μεταξύ των συντρόφων για την παραχώρηση της χρήσης αντικειμένων του κοινού βίου, ιδίως όταν είναι ιδιαίτερα μεγάλης αξίας²⁸¹.

Άτυπες συμφωνίες που εισάγουν αποκλίσεις από τις ΑΚ 1398 παρ. 2 και 3 θα μπορούσαν ωστόσο να γίνουν δεκτές μεταξύ των συντρόφων στην περίπτωση της κατανομής των κινητών πραγμάτων μετά τη διάσταση²⁸², όσο και ενόψει της λύσης του συμφώνου²⁸³ ή και μετά από αυτήν στο πλαίσιο της εκκαθάρισης²⁸⁴.

B. Συμφωνίες ανάθεσης της διαχείρισης της περιουσίας του ενός συντρόφου στον άλλον

Το νόμιμο σύστημα της περιουσιακής αυτοτέλειας που διέπει τόσο τους συζύγους όσο και τους συντρόφους, όπως σημειώθηκε και παραπάνω²⁸⁵, αφήνει ανεπηρέαστη τη δικαιοπρακτική ικανότητα και τη συμβατική ελευθερία καθενός εξ αυτών, επιτρέποντας τη σύναψη δικαιοπραξιών τόσο με τρίτους όσο και μεταξύ τους. Επίσης, στο πλαίσιο της κοινότητας βίου και λόγω της στενής σχέσης εμπιστοσύνης²⁸⁶, όπως οι σύζυγοι έτσι και οι σύντροφοι μπορεί να αναθέτουν²⁸⁷ ο ένας στον άλλο τη διαχείριση της ατομικής περιουσίας τους. Σε τέτοια περίπτωση, όπως σημειώνεται στο

²⁸⁰ Βλ. τις παραπομπές της σημ. 268.

²⁸¹ Βλ. και *Απ. Γεωργιάδη*, ΕλλΔνη 1989.1.7· *Λέκκα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1398 αρ. 18.

²⁸² Βλ. ανωτ. §22.ΙΙΙ.Α.

²⁸³ Βλ. κατωτ. §28.ΙΙ.Β.

²⁸⁴ Για την άποψη αυτή βλ. σημ.277.

²⁸⁵ Βλ. ανωτ. §21.ΙΙΙ.

²⁸⁶ Βλ. συναφώς *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 215-216· *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 1399 αρ. 2. ΕφΑθ 1272/2014, ΔΕΕ 2014.600.

²⁸⁷ Η ανάθεση αυτή δεν γίνεται εκ του νόμου αλλά στηρίζεται σε σύμβαση. Έτσι *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 215· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §11 αρ.10· *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 1399 αρ. 5· *Λέκκας*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1399 αρ. 3. ΑΠ 1808/2006, ΤΝΠ ΔΣΑ.

πλαίσιο του γάμου, η υποκείμενη σχέση που συνηθέστερα συνδέει τους συζύγους, είναι η σύμβαση εντολής²⁸⁸. Εντούτοις, ο νομοθέτης δεν αρκέστηκε στην εφαρμογή των γενικών διατάξεων που προσήκουν στις συναλλακτικές σχέσεις, αλλά προέβλεψε σε περίπτωση έλλειψης ειδικής συμφωνίας μεταξύ των συζύγων την εφαρμογή επιεικέστερων κανόνων. Έτσι στην ΑΚ 1399 ορίζεται ότι αν δεν υπάρχει διαφορετική συμφωνία, ο σύζυγος δεν έχει υποχρέωση λογοδοσίας και απόδοσης των εισοδημάτων από τη διαχείριση²⁸⁹, αλλά στην τελευταία περίπτωση τα εισοδήματα που εισπράττει καταλογίζονται στην υποχρέωση συνεισφοράς για τις οικογενειακές ανάγκες. Τα ίδια ισχύουν και για τους συντρόφους, καθώς η ΑΚ 1399 καταρχήν εφαρμόζεται ανάλογα και σε αυτούς, σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ. 2 εδ. α'²⁹⁰. Συνεπώς, εφόσον οι σύντροφοι δεν έχουν συμφωνήσει διαφορετικά, ισχύει ως προς τη λογοδοσία και την απόδοση εισοδημάτων ο κανόνας της ΑΚ 1399, ο οποίος εισάγει απόκλιση από τις ΑΚ 718 και ΑΚ 719²⁹¹.

Έχοντας υπόψη τον ενδοτικό χαρακτήρα της ΑΚ 1399 παρ.1²⁹² («[...] εφόσον δεν έχουν συμφωνήσει διαφορετικά [...]»), προβληματίζει αρχικά, αν απαιτείται και ως προς τη σύμβαση διαχείρισης (εντολής) μεταξύ των συντρόφων η τήρηση συμβολαιογραφικού τύπου. Ανατρέχοντας στο δίκαιο του γάμου, γίνεται ομόφωνα δεκτό²⁹³ ότι η σχετική συμφωνία των συζύγων είναι άτυπη, μπορεί δε να συναφθεί και σιωπηρά. Άλλωστε, η θέση αυτή απηχεί και τις ΑΚ 713 επ., κατά τις οποίες δεν

²⁸⁸ Δεληγιάννης (-Κουτσουράδης), ΟικογΔ, ΙΙ, §186 σ. 102· Κουμάντος, ΟικογΔ, Ι, σ. 196· Δασκαρόλης, Παραδόσεις Ι, σ. 257· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 215· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §11 αρ.10· Παπαχρίστου, ΟικογΔ, σ. 94· Παπαζήση, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 1399 αρ. 8· Ψυχομάνης, ΝοΒ 1983.951.952· Λέκκα, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ 1399 αρ. 1. ΑΠ 153/2010, ΕλλΔνη 2013.133· ΕφΔυτΣτερ 36/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Σε σχέση με τους τρίτους και τον εντολοδόχο σύντροφο θα υπάρξει αντιπροσώπευση, οπότε εφαρμοστέες θα είναι οι ΑΚ 216-217. Έτσι Παπαζήση, ό.π., αρ. 10.

²⁸⁹ Βλ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 215-216· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §11 αρ.11· Παπαζήση, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1399 αρ. 27· Λέκκα, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1399 αρ. 9. ΑΠ 153/2010, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΔυτΣτερ 36/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

²⁹⁰ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 570· η ίδια, ΕλλΔνη 2016. 641.644· Σαϊτάκης, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 50. Για την αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1399 και υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 βλ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁵, ΙΙ, σ. 607· την ίδια, ΕΝΟΒΕ, σ. 25· την ίδια, σε Μελέτες, σ. 617. Αντιθ. Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ¹, §23 αρ.6-7· Παπαχρίστου, ΟικογΔ, σ. 191-192· ο ίδιος σε Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Γσούκα, Το Σύμφωνο..., άρθρο 6, σ. 35· Χριστοδούλου, Η συμβίωση..., σ. 149 επ..

²⁹¹ Βλ. ενδ. Λέκκα, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1399 αρ. 1.

²⁹² Έτσι Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §11 αρ. 20· Παπαζήση, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1399 αρ. 4.

²⁹³ Δασκαρόλης, Παραδόσεις Ι, σ. 258· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 215· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §11 αρ. 10· Παπαχρίστου, ΟικογΔ, σ. 94· Παπαζήση, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1399 αρ. 6· Ψυχομάνης, ΝοΒ 1983.951.952· Λέκκας, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1399 αρ. 4. ΑΠ 1808/2006, ΤΝΠ ΔΣΑ.

προβλέπεται ως αναγκαία η τήρηση κανενός είδους έγγραφου τύπου²⁹⁴. Το ίδιο πρέπει να ισχύσει και στην περίπτωση που οι σύντροφοι συνάπτουν σύμβαση διαχείρισης²⁹⁵. Η άποψη αυτή δικαιολογείται με τη σκέψη ότι η εν λόγω σύμβαση δεν συνδέεται άρρηκτα με την οικογενειακή έννομη σχέση, καθώς θα μπορούσε να συναφθεί και με οποιονδήποτε τρίτο. Έτσι, η υποβολή του ίδιου του συμφώνου συμβίωσης στον συμβολαιογραφικό τύπο, καθώς και εκείνων των ειδικών συμφωνιών για τη ρύθμιση των μη προσωπικών σχέσεων των συντρόφων κατά το άρθρο 5 παρ. 2 εδ. α' του Ν. 4356/2015 δεν σημαίνει άνευ ετέρου ότι κάθε άλλη σύμβαση μεταξύ των μερών, όπως η σύμβαση εντολής, πρέπει να περιβάλλεται και αυτή τον ίδιο τύπο, εκτός φυσικά κι αν η τήρησή του απαιτείται από τον νόμο για τη συγκεκριμένη δικαιοπραξία.

Ως προς το επιτρεπτό περιεχόμενο των συμφωνιών, η περιπτώσιολογία ποικίλλει²⁹⁶. Ενδεικτικά μπορεί να συμφωνηθεί κατ' απόκλιση από την ΑΚ 1399 παρ. 1 η υποχρέωση λογοδοσίας για τη διαχείριση της περιουσίας και απόδοσης των εισοδημάτων από αυτήν, ο καταλογισμός μέρους των εισοδημάτων αυτών στην υποχρέωση συνεισφοράς, χωρίς να αποκλείεται και η συμφωνία περί μη απόδοσης και διατήρησης των εισοδημάτων από τον διαχειριστή σύντροφο²⁹⁷. Μπορεί επίσης να συμφωνηθεί ειδικότερα η αξίωση αποκατάστασης δαπανών, τόσο των αναγκαίων, όσο και των επωφελών²⁹⁸. Εξάλλου, μπορεί να ρυθμιστεί ειδικότερα το εύρος των παρεχόμενων εξουσιών (λ.χ. περιορισμός συναλλαγών βάσει αξίας κ.λπ.). Περαιτέρω, δεν αποκλείεται η συμβατική ρύθμιση του μέτρου ευθύνης του εντολοδόχου συντρόφου έναντι του άλλου. Ανατρέχοντας και πάλι σε αντίστοιχες παραδοχές για την περίπτωση των συζύγων και αξιολογώντας ως πειστικότερη τη θέση που διατυπώνεται στη θεωρία²⁹⁹, σύμφωνα με την οποία η ευθύνη του συζύγου για την εκτέλεση της

²⁹⁴ Βλ. ενδ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΕιδΕνοχΔ ΙΙ, § 2 αρ.29·*Τουντόπουλο*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 713 αρ. 16. Για τη σιωπηρή σύναψη της σύμβασης διαχείρισης βλ. και ΑΠ 1646/2005, ΧρΙΔ 2006.313.

²⁹⁵ Αλλιώς *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §23 αρ. 7 και ΟικογΔ¹, §23 αρ. 9. Βλ. όμως τον ίδιο, ΧρΙΔ 2015.3.8. Για το άτυπο της συμφωνίας αυτής υπό τον Ν. 3719/2008, βλ. *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 166.

²⁹⁶ Βλ. ενδ. *Λέκκα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1399 αρ. 5-6, 9.

²⁹⁷ Οπότε συνηθέστερα θα πρόκειται για δωρεά (έτσι *Λέκκας*, ό.π., αρ. 9), χωρίς να αποκλείεται έλεγχος της συμφωνίας κυρίως υπό τις ΑΚ 178-179 (βλ. *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1399 αρ. 15).

²⁹⁸ Για την παρουσίαση των επιμέρους απόψεων που έχουν υποστηριχθεί ως προς την αξίωση δαπανών του διαχειριστή συζύγου βλ. *Λέκκα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1399 αρ. 8, μ.π.π. σε θεωρία, ο οποίος καταλήγει στην ορθή θέση, ότι δηλ. σε περίπτωση έλλειψης συμφωνίας ισχύει ο κανόνας της ΑΚ 722. Η ίδια γνώμη μπορεί ασφαλώς να ισχύσει και στην περίπτωση των συντρόφων. Βλ. και *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §11 αρ.16, ο οποίος συμπληρώνει ότι ο διαχειριστής σύζυγος έχει σχετική αξίωση (ΑΚ 722) μόνον ως προς το ποσό που απομένει, αφού αφαιρεθούν τα όποια ποσά ωφελείται αυτός, επειδή ενδεχομένως παρακρατεί τα εισοδήματα από τη διαχείριση.

²⁹⁹ Για τη γνώμη αυτή, βλ. *Μπαλή*, ΟικογΔ², §58, σ. 125·*Δεληγιάννη (-Κουτσουράδη)*, ΟικογΔ, ΙΙ, §177 σ. 88·*Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 218-219·*Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 95-96· *Λέκκα*, σε

σύμβασης διαχείρισης δεν πρέπει να κρίνεται κατά την ΑΚ 1396, δηλαδή με μέτρο ευθύνης την επιμέλεια που επιδεικνύει εκείνος στις προσωπικές του υποθέσεις, αλλά κατά τις γενικές διατάξεις (ΑΚ 714), μπορεί αυτή να μεταφερθεί στο πεδίο του συμφώνου και να συγχωρεθεί επιπλέον η συνομολόγηση μεταξύ των συντρόφων απαλλακτικών ρητρών για ελαφρά αμέλεια υπό τους όρους της ΑΚ 332³⁰⁰. Τέλος, ειδικό αντικείμενο ρύθμισης μπορεί να αποτελέσει η λύση της σύμβασης ανάθεσης, οπότε και μπορεί να συμφωνηθεί, αν αυτή θα παύει με την για οποιονδήποτε λόγο διακοπή της συμβίωσης ή με τη λύση ή ακύρωση του συμφώνου, ενώ μπορεί ειδικά να συμφωνηθεί η κατά περίπτωση διατήρησή της κατά τη διάσταση και ιδίως μετά την επίδοση της εξώδικης δήλωσης του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015³⁰¹. Κάθε συμφωνία των συντρόφων για τη διαχείριση της περιουσίας του άλλου ελέγχεται με τις γενικές διατάξεις για την ακυρότητα³⁰².

Ολοκληρώνοντας, ξεχωριστό ενδιαφέρον συγκεντρώνει η ΑΚ 1399 παρ. 2, η οποία ορίζει ότι: «*Η παραίτηση από το δικαίωμα ανάκλησης αυτής της ανάθεσης είναι άκυρη*». Η εν λόγω ρύθμιση στην περίπτωση των συζύγων αξιολογείται ορθά ως αναγκαστικού δικαίου³⁰³, καθώς σκοπός της διάταξης είναι η αποφυγή του κινδύνου εξαναγκασμού και πιέσεων από το διαχειριστή σύζυγο προς τον άλλο, ενόψει και της δυνατότητας αποκλεισμού της λογοδοσίας και της απόδοσης εισοδημάτων. Στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης, η μεταφορά της παραπάνω αξιολόγησης προβληματίζει, έχοντας υπόψη την παραδοχή που προηγήθηκε, σύμφωνα με την οποία οι αναγκαστικού δικαίου διατάξεις που ισχύουν για τις μη προσωπικές σχέσεις μεταξύ των συζύγων κατά το άρθρο 5 παρ. 2 εδ. α' ενδοτικοποιούνται. Ωστόσο, στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν θα μπορούσε κάποιος βάσιμα να οδηγηθεί σε

Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1399 αρ. 7. Η θέση αυτή μπορεί να ενισχυθεί με το επιχείρημα ότι παρίσταται αντιφατικό από τη μία να υποστηρίζεται ότι η σύμβαση ανάθεσης της διαχείρισης συνομολογείται στο πλαίσιο της συμβατικής ελευθερίας των συζύγων και από την άλλη να περιορίζεται το μέτρο ευθύνης κατά την ΑΚ 1396, η οποία έχει υπόψη τις υποχρεώσεις από την εκπλήρωση των οικογενειακών υποχρεώσεων, όταν μάλιστα σχετική εξαίρεση δεν προβλέπει ούτε η ΑΚ 1399. Για την αντίθετη θέση βλ. *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 186· *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις Ι, σ. 257· *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου², άρθρ. 1399 αρ. 18, 28-31. Βλ. όμως και *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §11 αρ.13, σύμφωνα με τον οποίο, αν δεν υπάρχει ειδικότερη πρόβλεψη στη συμφωνία διαχείρισης, τότε εφαρμόζεται η ΑΚ 1396. Αν όμως συμφωνήθηκε λογοδοσία και απόδοση εισοδημάτων, τότε εφαρμόζονται οι ΑΚ 713 επ. και συνεπώς και η ΑΚ 714 για την ευθύνη για κάθε πταίσμα.

³⁰⁰ Βλ. *Λέκκα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1399 αρ. 7.

³⁰¹ Βλ. κατωτ. §27.Π.Α, όπου γίνεται δεκτό ότι η διάσταση των συντρόφων ή η λύση του συμφώνου με δικαιοπραξία ή η ακύρωσή του δεν σημαίνει άνευ ετέρου ότι λύεται και η σύμβαση ανάθεσης, μπορεί όμως το γεγονός αυτό να αποτελέσει λόγο λήξης της.

³⁰² Βλ. ιδίως *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1399 αρ. 12 επ.

³⁰³ Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 219· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §11 αρ. 17· *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1399 αρ. 4 και 37· *Λέκκα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1399 αρ. 10.

διαφορετική εκτίμηση. Και τούτο, διότι η σχετική απαγόρευση παραίτησης από την ανάκληση της διαχείρισης επαναλαμβάνει τη γενική διάταξη της ΑΚ 724 εδ. α³⁰⁴, με αποτέλεσμα κάθε αντίθετη συμφωνία των συντρόφων να είναι απολύτως άκυρη.

Η θέση αυτή γεννά περαιτέρω το ερώτημα, κατά πόσον θα ήταν επιτρεπτή, κατόπιν συμφωνίας των συντρόφων³⁰⁵, η χορήγηση αμετάκλητης εντολής που αφορά και στο συμφέρον του εντολοδόχου ή τρίτου (ΑΚ 724 εδ. β' υποεδ. β'). Λαμβάνοντας υπόψη ότι, διαφορετικά από τον γάμο, ο νόμος παρέχει στα μέρη του συμφώνου συμβίωσης ευρύτερα περιθώρια αυτονομίας με σκοπό την ελεύθερη ρύθμιση των μεταξύ τους σχέσεων με όρους ισότητας και αλληλεγγύης (άρθρο 5 παρ. 2 εδ. α'), δεν φαίνεται ορθό να αποκλειστεί προκαταβολικά ως άκυρη η συμφωνία που απαγορεύει ή περιορίζει την άσκηση του δικαιώματος ανάκλησης της εντολής. Έτσι, μπορεί κατ' εξαίρεση να εκτιμηθεί ως έγκυρη, σύμφωνα με την ΑΚ 724 εδ. β' υποεδ. β' (βλ. και ΑΚ 218 εδ. β' υποεδ. β') η παραίτηση από το δικαίωμα ανάκλησης της εντολής, όταν αυτή αφορά και στο συμφέρον του εντολοδόχου συντρόφου ή τρίτου³⁰⁶ (λ.χ. των κοινών τέκνων των συντρόφων). Εξάλλου, ενδεχόμενες αντιρρήσεις κατά της εδώ υποστηριζόμενης γνώμης μπορούν να καμφθούν, με τη σκέψη ότι ακόμη και σε περίπτωση αμετάκλητης εντολής επιτρέπεται η ανάκληση, εφόσον τούτο δικαιολογείται από σπουδαίο λόγο, τέτοιος δε μπορεί να θεμελιωθεί, όταν συντρέχει βαριά παράβαση των υποχρεώσεων του εντολοδόχου³⁰⁷. Έτσι, αν η παραίτηση του εντολέα δεν δικαιολογείται εκ των υστέρων από επιγενόμενα περιστατικά, επιτρέπεται η ανάκληση της αμετάκλητης εντολής. Προς την κατεύθυνση αυτή, σημαντική ερμηνευτική συνδρομή προσφέρει και η ΑΚ 725 παρ. 1 εδ. β' που προβλέπει ότι, αν υπάρχει σπουδαίος λόγος, η παραίτηση από το δικαίωμα καταγγελίας της εντολής από τον εντολοδόχο είναι χωρίς αποτέλεσμα³⁰⁸. Σημειωτέον ότι η εφαρμογή της διάταξης αυτής και στη σύμβαση εντολής μεταξύ των συζύγων δεν εμποδίζεται από την ΑΚ

³⁰⁴ Βλ. για την περίπτωση των συζύγων *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 219· *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1399 αρ. 37· *Λέκκας*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1399 αρ. 3 και 10, οι οποίοι εντοπίζουν ότι η ΑΚ 1399 παρ. 2 είναι αυστηρότερη από την ΑΚ 724, διότι η πρώτη δεν επιτρέπει την παραίτηση ούτε όταν η εντολή αφορά και στο συμφέρον του εντολέα ή τρίτου.

³⁰⁵ Για την αρνητική απάντηση στο ερώτημα αυτό στο πεδίο του γάμου βλ. τις παραπομπές της ανωτ. σημ. 303.

³⁰⁶ Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΕιδΕνοχΔ ΙΙ, §2 αρ. 58, 59· *Καράση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 724-725, αρ. 2· *Τουντόπουλο*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 724 αρ. 6· *Γ.-Α. Γεωργιάδη*, Παραίτηση..., §18 αρ. 416 και σημ. 112, μ.π.π σε νομολογία και γερμανική βιβλιογραφία.

³⁰⁷ Βλ. *Καράση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 724-725 αρ. 2· *Τουντόπουλο*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 724 αρ. 7· *Γ.-Α. Γεωργιάδη*, Παραίτηση..., §18 αρ. 424. ΑΠ 392/2006, ΧρΙΔ 2006.594· ΑΠ 1663/2003, ΧρΙΔ 2004.315.

³⁰⁸ Βλ. *Καράση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 724-725 αρ. 2· *Γ.-Α. Γεωργιάδη*, Παραίτηση..., §18 αρ. 425.

1399 παρ. 2³⁰⁹, καθώς η τελευταία αναφέρεται μόνο στο ανεπίτρεπτο της παραίτησης από το δικαίωμα ανάκλησης της ανάθεσης (και όχι στην παραίτηση από το δικαίωμα καταγγελίας της εντολής από τον εντολοδόχο σύζυγο). Επιτρέπεται, λοιπόν, καταρχήν η παραίτηση από την καταγγελία της εντολής από την πλευρά του διαχειριστή συζύγου, πόσο μάλλον του διαχειριστή συντρόφου.

Συνεπώς, υπό την παραπάνω επιφύλαξη, η ανάκληση της ανάθεσης διαχείρισης μεταξύ των συντρόφων είναι καταρχήν ελεύθερη, μπορεί δε να γίνει άτυπα, ακόμα και σιωπηρά³¹⁰. Σε περίπτωση μη συμμόρφωσης του ανακληθέντος διαχειριστή συντρόφου ιδρύεται στο πρόσωπό του ευθύνη κατά τις ΑΚ 731 εδ. β', χωρίς να αποκλείεται θεμελιώσή της κατά τις ΑΚ 904 επ. και ΑΚ 914 επ.³¹¹.

Γ. Συμβατική ρύθμιση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα

1. Συμφωνίες με τις οποίες μεταβάλλονται οι όροι της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα

Η αναζήτηση των ορίων άσκησης της ιδιωτικής αυτονομίας των μερών στο πλαίσιο συμβατικής ρύθμισης της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα συγκεντρώνει ξεχωριστό ενδιαφέρον για δύο λόγους. Αφενός διότι ο νόμος με το άρθρο 5 παρ. 2 εδ. β' αναχαιτίζει κάθε συμφωνία των μερών, με την οποία αποκλείεται ολοσχερώς η εν λόγω αξίωση³¹², αφετέρου διότι η διατύπωση της ΑιτΕκθ του νόμου³¹³, σύμφωνα με την οποία *τα μέρη του συμφώνου μπορούν να τροποποιούν τους όρους της αξίωσης*, δημιουργεί την εντύπωση ότι η ρυθμιστική ευχέρεια που παρέχει ο νόμος στους συντρόφους είναι ευρύτατη. Υπό τα ανωτέρω δεδομένα, δημιουργείται το ερώτημα *ποιοι όροι της αξίωσης μπορούν νόμιμα να μεταβληθούν συμβατικά από τα μέρη ή με άλλα λόγια ποιο είναι το πραγματικό εύρος της αυτονομίας των μερών*.

Ξεκινώντας από τις προϋποθέσεις γέννησης της αξίωσης, όπως αυτές καταστρώνονται στην ΑΚ 1400 παρ. 1 και 2, ζήτημα γεννιέται, αν μπορούν οι σύντροφοι με συμφωνία τους να τις μεταβάλλουν. Ειδικότερα, απασχολεί κατά πόσον οι όροι γέννησης της αξίωσης, δηλαδή η περάτωση του συμφώνου με λύση ή ακύρωση ή (σπανιότερα) η τριετής διάσταση, η περιουσιακή επαύξηση και η αιτιώδης συμβολή,

³⁰⁹ Έτσι Λέκκας, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1399 αρ. 10.

³¹⁰ Βλ. ως προς τους συζύγους αντί άλλων Δεληγιάννη (-Κουτσουράδη), ΟικογΔ, Ι, §186 σ. 103· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 220· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §11 αρ.17· Παπαζήση, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1399 αρ. 35· Λέκκα, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1399 αρ. 10.

³¹¹ Βλ. ενδ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 220· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §11 αρ. 9· Παπαζήση, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1399 αρ. 38. Βλ. και κατωτ. §27.Π.Α. σημ. 41.

³¹² Βλ. ανωτ. §21.ΙΙΙ.

³¹³ ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015 υπό Β, άρθρο 5.

εμπίπτουν στο πεδίο αυτόνομης ρύθμισης των συντρόφων. Έχοντας υπόψη τον σκοπό του νόμου, σύμφωνα με τον οποίο η θέσπιση αυτοτελούς αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα είναι προσφορότερη, συγκριτικά με τις ΑΚ 904 επ., για την επανόρθωση αδικιών που μπορεί να προκληθούν μέσα στην κοινότητα βίου αλλά και το γεγονός ότι η αξίωση αυτή αντικατοπτρίζει έντονα την αρχή της ισότητας, συνεπές είναι να γίνει δεκτό ότι τα μέρη δεν μπορούν να τροποποιήσουν συμβατικά τους όρους γέννησης της αξίωσης.

Περιοριστικά, ως άκυρες (ΑΚ 174, άρθρο 5 παρ. 2 εδ. α' και β') θα πρέπει να αξιολογηθούν οι συμφωνίες, με τις οποίες τα μέρη ορίζουν ότι με τη λύση του συμφώνου θα ιδρύεται αξίωση μόνο από τις ΑΚ 904 επ., αντί των ΑΚ 1400, ή ότι θα αποσβήνεται η αξίωση σε περίπτωση τέλεσης μεταξύ τους γάμου, διότι οι συμφωνίες αυτές θα ήταν οπωσδήποτε αντίθετες στο άρθρο 5 παρ. 2 εδ. β'³¹⁴. Το ίδιο θα ισχύει για τη συμφωνία, κατά την οποία η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα ιδρύεται και πριν την περάτωση του συμφώνου συμβίωσης (λ.χ. στον χρόνο επίδοσης της εξώδικης δήλωσης του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β')³¹⁵. Η θέση αυτή δικαιολογείται ειδικότερα με τη σκέψη ότι ο νομοθέτης πλαισίωσε το σύστημα της περιουσιακής αυτοτέλειας των συζύγων και των συντρόφων με την αξίωση αυτή, με σκοπό τη δίκαιη κατανομή περιουσιακών στοιχείων που αποκτήθηκαν κατά τη διάρκεια της συμβίωσης, όμως μόνον εφόσον επήλθε οριστική διάλυσή της (λύση ή ακύρωση του γάμου και του συμφώνου), ή μετά την πάροδο μακρού χρόνου από τη διακοπή της (τριετής διάσταση), προς αποφυγή του κλονισμού της³¹⁶.

³¹⁴ Για την προσφορότητα της αυτοτελούς αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, αντί της αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού βλ. Εισ. Έκθ. του Ν. 1329/1983, Αρμ 1983.273.285. Μάνεση, ΔκΠ 1983.9.29· Δεληγιάννη (-Κουτσουράδη), ΟικογΔ, II, §187 σ. 105· Δασκαρόλη, Παραδόσεις, I, σ. 272· Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 αρ. 1-4· Κουτσουράδη, ΔκΠ 1983.177.187· Μπέσιλα-Μακρίδη, ΕΔΔΔ 1983.345.350.

· Έτσι και Νικολόπουλος, ΕφΑΔ 2013.302.304.

³¹⁵ Βλ. ανωτ. για την πρωτοποριακή θέση που υποστηρίχθηκε στη θεωρία (Λέκκας, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, Εισαγ. 1400-1402 αρ. 4· ο ίδιος, ΝοΒ 2011.264.280), σύμφωνα με την οποία η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα γεννιέται κατά το χρονικό σημείο που συντελείται η αύξηση της περιουσίας του ενός συζύγου κατόπιν συμβολής του άλλου. Δογματικά συνεπέστερη και τελολογικά επιδοκιμαστέα αξιολογείται όμως η γνώμη, σύμφωνα με την οποία τόσο από το γράμμα της ΑΚ 1400 παρ. 1 εδ. α', όσο και από τον σκοπό των διατάξεων, προϋπόθεση γέννησης της αξίωσης είναι η περάτωση του γάμου ή η τριετής διάσταση. Εξάλλου ο προσδιορισμός της αξίωσης στηρίζεται στη σύγκριση των περιουσιών σε δύο χρονικά διαστήματα (πριν την τέλεση του γάμου και μετά τη λύση ή ακύρωσή του) και όχι στον χρόνο πραγματοποίησης κάθε περιουσιακής μετακίνησης. Αναλυτ. για την κριτική στη γνώμη αυτή βλ. Νικολόπουλο, ΕφΑΔ 2013.302 επ. (πρβλ. τον ίδιο, Η αξίωση..., σ. 81 επ., 192 επ.). Έτσι και Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, I, σ. 223, σημ. 42. Συνεπώς, ενόψει των ανωτέρω, δεν θα μπορούσε να αξιολογηθεί ως έγκυρος αντίστοιχος συμβατικός προσδιορισμός του χρόνου γέννησης της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα από τους συντρόφους.

³¹⁶ Σταθόπουλος/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 αρ. 32· Νικολόπουλος, ΕφΑΔ 2013.302.306.

Δεν μπορεί άλλωστε να αποκλειστεί συμβατικά η αξίωση ούτε στην περίπτωση του άκυρου ή ακυρώσιμου συμφώνου που ακυρώνεται αμετάκλητα κατά το άρθρο 3 του Ν. 4356/2015, και τούτο, διότι αυτό, όπως και ο γάμος, μέχρι την ακύρωσή του αναπτύσσει πλήρως τα έννομα αποτελέσματά του. Έτσι, η αναδρομική ανατροπή του δεν αναιρεί το γεγονός ότι για όσο χρόνο αυτό λειτούργησε μπορεί να έχει αυξηθεί η περιουσία του ενός συντρόφου με συμβολή του άλλου. Τέτοια συμφωνία άλλωστε θα αντιστρατευόταν και πάλι το άρθρο 5 παρ. 2 εδ. β'.

Επίσης, θα πρέπει να αποκλειστούν οι συμφωνίες με τις οποίες τα μέρη προσδιορίζουν την έκταση της εν λόγω αξίωσης, ανεξάρτητα από την προϋπόθεση της πραγματικής περιουσιακής επαύξησης (λχ. συμφωνία με την οποία ο κάθε σύντροφος σε περίπτωση λύσης του συμφώνου δικαιούται το ¼ της περιουσίας του άλλου)³¹⁷. Πράγματι, έναντι τέτοιων συμφωνιών μπορεί να προβληθεί το επιχείρημα ότι η απροϋπόθετη ίδρυση της αξίωσης και ειδικότερα χωρίς πραγματική περιουσιακή επαύξηση θα συνιστούσε μορφή *ποινήs* και κατ' αποτέλεσμα περιορισμό της ελεύθερης και αναιτιολόγητης λύσης του συμφώνου, την οποία μπορεί μονομερώs να επιχειρήσει κάθε σύντροφος (άρθρο 7 παρ. 1 περ. β')³¹⁸. Παρεμφερώs, ως αντίθετες στην *αρχή της συμβολής* που αντανάκλα τη δίκαιη ανακατανομή περιουσιακών στοιχείων μεταξύ των μερών³¹⁹ θα πρέπει να εκτιμηθούν οι συμφωνίες που επιτρέπουν την ίδρυση σχετικής αξίωσης χωρίς την προϋπόθεση της αιτιώδους συμβολής του συντρόφου στην επαύξηση της περιουσίας του άλλου.

Επιπλέον, αναφορικά με τη νομική φύση της αξίωσης θα μπορούσε κάποιος ειδικότερα να προβληματιστεί, αν ο αυστηρά προσωποπαγής χαρακτήρας της αξίωσης³²⁰, σύμφωνα με την ΑΚ 1401, μπορεί να αμβλυνθεί στο πεδίο του συμφώνου

³¹⁷ Έτσι, *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §23 αρ.10 in fine.

³¹⁸ Ειδικότερα για τη δικαιολόγηση της περιουσιακής επαύξησης ως αναγκαίας προϋπόθεσης για την ίδρυση της αξίωσης στον γάμο βλ. *Γαζή*, Το νέο Οικογενειακό..., σ. 42, σημ. 7· *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις, Ι, σ. 272-273· *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 αρ. 12-13· *Νικολακοπούλου-Στεφάνου*, Οι συνέπειες..., σ. 96· *Αλεξανδροπούλου*, Επετ. Αρμ. 1989.93· *Νικολόπουλο*, Η αξίωση..., σ. 30, 120· *τον ίδιο*, ΕφΑΔ 2013.302.308-309.

³¹⁹ Βλ. συναφώς *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 αρ. 1· *Νικολόπουλο*, Η αξίωση..., σ. 45. Αναλυτ. για την αρχή της συμβολής βλ. αντί άλλων *Νικολόπουλο*, Η αξίωση..., σ. 30, 120.

³²⁰ Αντί πολλών *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 238 επ.: *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §13 αρ. 7 επ.: *Σταθόπουλος/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 αρ. 5 επ.: *Νικολόπουλος*, Η αξίωση..., σ. 45 επ.: *Λέκκας*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1401 αρ. 1-2. ΟΛΑΠ 6/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 514/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1252/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 336/2010, ΝοΒ 2010.1703· ΑΠ 819/2004, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 668/2001, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1449/2001, ΧρΙΔ 2001.813· ΑΠ 245/2001, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1387/1999, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1582/1995, ΕΕΝ 1997.327· ΑΠ 1745/1995, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΔωδ 291/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΔυτΜακ 100/2015, Αρμ 2016.34· ΕφΘεσσαλ 1345/2012, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΠειρ 911/2005, ΕλλΔνη 2006.213.

συμβίωσης. Ειδικότερα απασχολεί, αν τα μέρη μπορούν να καταστήσουν την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα ενεργητικά κληρονομητή, ακόμα δε και εκχωρητή, χωρίς τις προϋποθέσεις της συμβατικής αναγνώρισής της ή της επίδοσης αγωγής. Ξεκινώντας από το εκχωρητό, παρατηρείται ότι η αξίωση δεν είναι απλά ενοχική, αλλά απορρέει από την έννομη σχέση του συμφώνου, η οποία έχει, όπως και ο γάμος, έντονα προσωπικό χαρακτήρα. Το γεγονός αυτό δικαιολογεί τον περιορισμό της απροϋπόθετης οικονομικής της εκμετάλλευσης που θα οδηγούσε στον υποβιβασμό της σε εμπορική συναλλαγή, επιτρέποντας συγχρόνως τη διείσδυση τρίτων στον πυρήνα της κοινότητας βίου³²¹. Έτσι, σωστό φαίνεται να εμποδιστεί η εκχώρηση της αξίωσης σε τρίτο πρόσωπο πριν τη συμβατική της αναγνώριση (και στην έκταση που αυτή επιχειρείται) ή πριν την επίδοση της αγωγής από τον δικαιούχο σύντροφο. Για τον ίδιο λόγο και στο πλαίσιο του συμφώνου συμβίωσης η αξίωση παραμένει ανεπίδεκτη ενεχυρίασης (ΑΚ 1247 εδ. α΄) ή επικαρπίας (ΑΚ 1178 εδ. β΄) και δεν μπορεί να ασκηθεί πλαγιαστικά. Συνεπώς, οι συμφωνίες των συντρόφων, με τις οποίες η αξίωση συμφωνείται ως εκχωρητή, χωρίς τις προϋποθέσεις της ΑΚ 1401 εδ. β΄, δεν αναπτύσσουν έννομα αποτελέσματα, ενώ τυχόν σύναψη σύμβασης εκχώρησης θα είναι απολύτως άκυρη³²².

Περαιτέρω, η προβλεπόμενη στο άρθρο 5 παρ. 2 εδ. α΄ του Ν. 4356/2015 δυνατότητα των μερών να ρυθμίσουν τις μεταξύ τους μη προσωπικές σχέσεις δεν φαίνεται καταρχήν να εμποδίζει τον καθορισμό της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα για αμφοτέρους ως ενεργητικά κληρονομητής. Η θέση αυτή θα μπορούσε άλλωστε να βρει πρόσθετα ερείσματα στην κριτική που διατυπώνει μερίδα της θεωρίας στο πλαίσιο του γάμου προς τα ανεπιεική αποτελέσματα που προκαλούνται από την αυστηρή τάση της νομολογίας να αποκρούει την άμυνα των κληρονόμων κατά της αξίωσης του επιζώντος συζύγου, ενόψει και της δικής του περιουσιακής επαύξησης με τη συμβολή του θανόντος, είτε με βάση τις διατάξεις για τον αδικαιολόγητο πλουτισμό, είτε με την προβολή της ένστασης της ΑΚ 281 κατά της εγειρόμενης αξίωσης³²³.

³²¹ Βλ. γενικά για την επιλογή του συστήματος ρύθμισης των περιουσιακών σχέσεων των συζύγων, Νικολόπουλο, Η αξίωση..., σ. 31·τον ίδιο, Είναι δυνατή κατά το ελληνικό δίκαιο η σύσταση μεταξύ συζύγων αστικής εταιρίας κοινοκτημοσύνης; ΧρΙΔ 2015.307.308·Αυδή-Καλκάνη, ΝοΒ 1981.1334.1336.

³²² Βλ. Νικολόπουλο, Η αξίωση..., σ. 48.

³²³ Βλ. συναφώς Εισ. Έκθ. του Ν. 1329/1983, Αρμ 1983.273.285-286· Γαζή, Το νέο Οικογενειακό..., σ. 61·Δελγηγιάννη (-Κουτσουράδη), ΟικογΔ, ΙΙ, §193 σ. 117·Δασκαρόλη, Παραδόσεις Ι, σ. 291· Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 αρ. 8·Νικολόπουλο, Η αξίωση..., σ. 52-53· Λέκκα, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1401 αρ. 1. Βλ. και Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §12 αρ. 29-30 και §13 αρ. 25. Για την αντίθετη θέση της νομολογίας, η οποία πάντως είναι και δογματικά ορθή, καθώς δεν δέχεται ότι ιδρύεται στο πρόσωπο των κληρονόμων αξίωση αδικαιολόγητου

Πράγματι, στις περιπτώσεις αυτές ο προσδιορισμός της αξίωσης ως κληρονομητής θα περιόριζε τις αδικίες με τις οποίες έρχονται πολλές φορές αντιμέτωποι οι κληρονόμοι.

Ωστόσο, στα παραπάνω θα μπορούσε βάσιμα να αντιπαρατεθεί ότι η διαμόρφωση της αξίωσης ως ενεργητικά κληρονομητής στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης φαίνεται τελολογικά αποδοκιμαστέα. Και αυτό με τη σκέψη ότι, παρότι η ΑΚ 1401 εδ. β' προσλαμβάνει εν προκειμένω ενδοτικό χαρακτήρα, εξακολουθεί να απηχεί τις ίδιες νομοθετικές αξιολογήσεις που αναγνωρίζονται στην περίπτωση των συζύγων. Οι τελευταίες καθοδηγούν προς την ερμηνευτική εκδοχή³²⁴, σύμφωνα με την οποία ο νόμος προέβλεψε την αξίωση ως ενεργητικά ακληρονόμητη, αποβλέποντας στην προστασία του συζύγου (και εν προκειμένω του συντρόφου) από άδικες οικονομικές μεταβολές κατά τη διάρκεια της συμβίωσης και την όρισε ως προσωποπαγή, με σκοπό να τον ευνοήσει σε περίπτωση θανάτου του άλλου, αποτρέποντας τους κληρονόμους από το να εισβάλλουν στην σφαίρα οικειότητας που αναπτύσσεται στο πλαίσιο της συμβίωσης³²⁵. Αν όμως στην περίπτωση του συμφώνου γίνει δεκτός ο συμβατικός καθορισμός της αξίωσης ως κληρονομητής, θα ωφελούνται από αυτήν τρίτα πρόσωπα (κληρονόμοι) που καταρχήν δεν είχε υπόψη ο νόμος, στο πρόσωπο των οποίων θα ιδρύεται αυτοτελής αξίωση.

Ενόψει των ανωτέρω, συνεπές φαίνεται να προτιμηθεί μια εναλλακτική λύση με την οποία, χωρίς να περιορίζεται υπερβολικά η αυτονομία των μερών, ικανοποιείται πληρέστερα η βασική νομοθετική στόχευση της ίδρυσης της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, μόνον όταν πλέον η έννομη σχέση έχει οριστικά λήξει (λύση ή ακύρωση) ή η συμβίωση έχει έκδηλα και μακροπρόθεσμα διαρραγεί (τριετής διάσταση). Σύμφωνα με τη λύση αυτή, μπορεί να θεωρηθεί επιτρεπτή η συμφωνία των μερών με την οποία η εν λόγω αξίωση ορίζεται ως ενεργητικά κληρονομητή, εφόσον πρόλαβε να

πλουτισμού που μπορεί να προβληθεί με συμψηφισμό, αλλά και σύμφωνη με τον σκοπό του νόμου, καθώς εντοπίζει σωστά ότι η ΑΚ 1401 αποβλέπει στην εύνοια του επιζώντος συζύγου βλ. ενδ. ΑΠ 1254/2010, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 1449/2001, ΧρΙΔ 2001.813· ΕφΠειρ 334/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΠατρ 183/2002, ΑχΝομ 2003.190. Έτσι και *Λαδάς*, Η αναμόρφωση., σ. 60· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 241, σημ. 97, με το επιχείρημα ότι ο συνυπολογισμός υπέρ των κληρονόμων θα αποτελούσε ουσιαστικά καταστρατήγηση του άρθρου 1401, αλλά δεν απορρίπτει την εφαρμογή της ΑΚ 281· *Ψυχομάνης*, ΝοΒ 1983.951.957. Σχετ. και *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή., σ. 247 επ.

³²⁴ Για την καθοδηγητική λειτουργία των ενδοτικού δικαίου διατάξεων βλ. *Παπανικολάου*, Μεθοδολογία., αρ. 245-246 και σημ. 174· *τον ίδιο*, Περί των ορίων., σ. 376 επ.. Ειδικά στο πλαίσιο της αυτονομίας των συζύγων βλ. *Γκατζηρούλη*, Τα όρια της ιδιωτικής αυτονομίας στις συζυγικές έννομες σχέσεις, 2014, σ. 14 επ.

³²⁵ Για τη δικαιολόγηση αυτή βλ. σχετ. *Δελιγιάννη (-Κουτσουράδη)*, ΟικογΔ, ΙΙ, §187 σ. 105, §193 σ. 116· *Λαδά*, Η αναμόρφωση..., σ. 58, 61· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 208-210· *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις Ι, σ. 290, 292· *Γεωργακόπουλο*, Όρια συμμετοχής στα συζυγικά αποκτήματα, Γενέθλιον ΑΠ. Γεωργιάδη Ι, 2006, 156· *Νικολόπουλο*, Η αξίωση., σ. 48· *Νικολακοπούλου-Στεφάνου*, Τα δικαιώματα του επιζώντος συζύγου μετά τη μεταρρύθμιση του οικογενειακού δικαίου ΝοΒ 1987.158.161.

γεννηθεί στο πρόσωπο του κληρονομούμενου συντρόφου, είτε λόγω δικαιοπρακτικής λύσης του συμφώνου ή ακύρωσής του ή σπανιότερα επειδή παρήλθε τριετία από τη διάσταση, ανεξάρτητα όμως από τις προϋποθέσεις της ΑΚ 1401 εδ. β', δηλαδή τη συμβατική αναγνώριση της αξίωσης ή της άσκησης αγωγής. Ενώ λοιπόν στην περίπτωση του γάμου ο θάνατος του δικαιούχου θα επέφερε καταρχήν την απόσβεση της αξίωσης, αυτό μπορεί να αποφευχθεί στο σύμφωνο συμβίωσης, αν η αξίωση συμφωνηθεί κατά τα ανωτέρω ως ενεργητικά κληρονομητή. Με τον τρόπο αυτό πετυχαίνεται η διάσωση της αξίωσης, η οποία ιδρύεται υπό τις ως άνω προϋποθέσεις στο πρόσωπο κληρονόμου του δικαιούχου και αποφεύγονται συγχρόνως τα ανεπιεική αποτελέσματα που θα προκαλούνταν από την έγερση αξιώσεων από κληρονόμους κατά του επιζώντος συντρόφου, όταν ο άλλος απεβίωσε ενόσω η συμβίωση εξελισσόταν ομαλά.

Περαιτέρω, θα πρέπει να επισημανθεί ότι κάθε συμφωνία των συντρόφων, με την οποία μεταβάλλονται οι όροι της παραγραφής, όπως λ.χ. συμφωνία που αποκλείει ή καθορίζει άλλον χρόνο (συντομότερο ή μακρότερο) παραγραφής, αντίθετα προς την ΑΚ 1401 εδ. γ' θα ήταν άκυρη σύμφωνα με την ΑΚ 275³²⁶.

Μετά τις παραδοχές που προηγήθηκαν, ερευνητέα είναι τα περιθώρια σύναψης συμφωνιών των συντρόφων σε σχέση με τον προσδιορισμό της έκτασης της αξίωσης. Προβληματίζει ειδικότερα αν είναι έγκυρες, υπό το πρίσμα των αρχών της ισότητας και της αλληλεγγύης, οι συμφωνίες για τον προσδιορισμό της περιουσιακής επαύξησης (λ.χ. εξαίρεση αποκτημάτων από τον συνυπολογισμό στην επαύξηση) ή για τον ανώτατο καθορισμό της έκτασης της αξίωσης ή για την εξαίρεση μορφών συμβολής. Δεδομένου ότι ο νόμος επέτρεψε στα μέρη την ειδικότερη ρύθμιση της αξίωσης, συνεπές είναι να εκτιμηθούν ως καταρχήν έγκυρες οι συμφωνίες με τις οποίες ορίζεται ότι θα γεννιέται αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα για το μισό της περιουσιακής επαύξησης ή για το ¼ αυτής, ότι ως συμβολή θα λογίζεται μόνο η υλική ενίσχυση του συντρόφου, ή ακόμη και ότι εξαιρούνται επιμέρους περιουσιακά αντικείμενα, όπως εισοδήματα από οικογενειακή επιχείρηση του συντρόφου³²⁷. Πρέπει ωστόσο να επισημανθεί ότι οι σχετικές συμφωνίες θα πρέπει να ελέγχονται κάθε φορά αυστηρά, καθώς η εν λόγω αξίωση αποτελεί, όπως αναφέρθηκε ήδη, ειδικότερη εκδήλωση της

³²⁶ Έτσι (υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008) και Περράκη, Η εκτός γάμου..., σ. 169.

³²⁷ Για την περιπτώσιολογία βλ. Κοτζάμπαση, ΕΝΟΒΕ, σ. 48. Πρβλ. και Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §23 αρ. 10.

αρχής της ισότητας³²⁸. Στο πλαίσιο αυτό θα μπορούσαν περιπτωσιολογικά να απασχολήσουν οι ακόλουθες πιθανές συμφωνίες.

Έχοντας υπόψη τη διχογνωμία που αναπτύχθηκε στη θεωρία³²⁹ αναφορικά με το κατά πόσον η απαρίθμηση των δωρεών, κληρονομιών ή κληροδοσιών και ο,τιδήποτε αποκτήθηκε από διάθεση αυτών³³⁰ στην ΑΚ 1400 παρ. 3 είναι περιοριστική ή ενδεικτική, προβληματίζει ειδικότερα κατά πόσον οι σύντροφοι θα μπορούσαν με συμφωνία τους είτε να αποκλείσουν τη διάταξη αυτή, είτε να προσθέσουν και άλλα στοιχεία, τα οποία θα εξαιρούνται από τα αποκτήματα. Σε σχέση με το πρώτο ερώτημα, πρέπει να παρατηρηθεί ότι σκοπός της διάταξης είναι να εξαιρέσει από τα αποκτήματα εκείνα τα περιουσιακά στοιχεία στα οποία αποκλείεται εξ ορισμού η συμβολή, με αποτέλεσμα να απαλλάσσονται οι σύζυγοι από το βάρος της σχετικής απόδειξης, η οποία πάντως θα ήταν εύκολη, λόγω της προέλευσης των στοιχείων αυτών³³¹. Επομένως, αντίθετη συμφωνία των συντρόφων που θα απέκλειε τη ρύθμιση με αποτέλεσμα να συμπεριλαμβάνονται τα στοιχεία αυτά στα αποκτήματα, θα μετέθετε στα ίδια τα μέρη το βάρος να αποδείξουν ότι ενδεχόμενες περιουσιακές επαυξήσεις, λ.χ. από κληρονομία, αποκτήθηκαν κατά τη διάρκεια του συμφώνου χωρίς συμβολή του άλλου μέρους. Τέτοια συμφωνία, αν και θα ξένιζε λόγω του γεγονότος ότι κανένα από τα μέρη δεν θα είχε συμφέρον να επιβαρυνθεί με την παραπάνω απόδειξη, δεν θα ήταν καταρχήν άκυρη.

³²⁸ Γι' αυτό στην περίπτωση του γάμου αποκλείονται και οι συμφωνίες που περιορίζουν την αξίωση. Βλ. *Δεληγιάνη (-Κουτσουράδη)*, ΟικογΔ, ΙΙ, §194 σ. 118· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 208· *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις Ι, σ. 294-295· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 242-243· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §13 αρ. 18-19· *Παπαχρίστου*, ΧρΙΔ 2001.577.579· *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 αρ. 10· *Κοτζάμπαση*, Οι συμφωνίες..., σ. 34 και 57-58· *Λέκκα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, Εισαγ. 1400-1402 αρ. 5. ΑΠ 1252/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 336/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

³²⁹ Βλ. για τη γνώμη ότι η απαρίθμηση της ΑΚ 1400 παρ. 3 είναι περιοριστική βλ. *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 206-207· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 232-233· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §12 αρ. 26· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 106-107· *Γεωργακόπουλο*, Όρια συμμετοχής..., σ. 153· *Παντελίδου*, Το διαζύγιο και οι συνέπειές του, Ουσιαστικά και δικονομικά θέματα², 2019, §8 αρ.19· *Αλεξανδροπούλου*, Επετ. Αρμ 1989.93.94-95. Για την άποψη ότι πρόκειται για ενδεικτική απαρίθμηση, βλ. *Δεληγιάνη (-Κουτσουράδη)*, ΟικογΔ, ΙΙ, §189 σ. 111· *Κουτσουράδη*, ΔκΠ 1983.177.189. Προς μία μάλλον ευρύτερη προσέγγιση βλ. *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 αρ. 21· *Λέκκα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1400 αρ. 6· *τον ίδιο*, ΝοΒ 2011.264, 267· *τον ίδιο*, Ζητήματα από τον υπολογισμό..., σ. 11-12· *Νικολόπουλο*, ΧρΙΔ 2011.255.257· *Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, Αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα. Δωρηθέντα, κληρονομηθέντα και κληροδοτηθέντα στους συζύγους. Αύξηση αξίας, εισόδημα και αντάλλαγμα από αυτά, σε Το Οικογενειακό Δίκαιο στον 21^ο αιώνα από τις συγκυριακές στις δομικές αλλαγές, 2012, σ. 55 επ.· *Αντωνοπούλου*, Ο θεσμός της «συμμετοχής στα αποκτήματα» στις σχέσεις των συζύγων από τον γάμο (άρθρα 1400-1402), ΝοΒ 1983.1513.1516. ΑΠ 1496/2008, ΝοΒ 2009.1378· ΑΠ 209/2004, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 6514/1990 ΕλλΔνη 1992.161.

³³⁰ Ειδικά για τη διατήρηση της αυτοτέλειας του ανταλλάγματος ως προϋπόθεση της εξαίρεσής κατά την ΑΚ 1400 παρ. 3 βλ. *Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, Αξίωση συμμετοχής..., σ. 58.

³³¹ Για τη ratio της ΑΚ 1400 παρ. 3 βλ. ιδίως *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 αρ. 21.

Αναφορικά με το δεύτερο ερώτημα δεν μπορεί να αποκλειστεί στο πεδίο του συμφώνου η συμβατική ρύθμιση, με την οποία εξαιρούνται από τα αποκτήματα στοιχεία ως προς τα οποία η έλλειψη της συμβολής του άλλου είναι έκδηλη, όπως λ.χ. τα κέρδη από τυχερά παίγνια³³² ή από την επιχειρηματική δραστηριότητα του ενός συντρόφου, ιδίως όταν ο άλλος ασκεί εντελώς διαφορετικό επάγγελμα, οπότε η περίπτωση συμβολής του να είναι κατά τις περιστάσεις σχεδόν απίθανη. Ακόμα, θα μπορούσε να συμφωνηθεί ότι εξαιρούνται από τα αποκτήματα και τα εισοδήματα/κέρδη από τα κληρονομηθέντα ή δωρηθέντα που δεν προέρχονται από τη *διάθεση* αυτών³³³. Επιπλέον, με αφορμή τον έντονο προβληματισμό που διατυπώθηκε στη θεωρία και έχει οδηγήσει σε διαρκείς διακυμάνσεις και τη νομολογία³³⁴, θα μπορούσε να επιλυθεί με σχετική συμφωνία των μερών το ζήτημα του συνυπολογισμού ή μη στα αποκτήματα των μεταξύ τους δωρεών. Έτσι, ενδεικτικά θα μπορούσαν τα μέρη να προσδιορίσουν με σχετική ρήτρα ότι οι μεταξύ τους χαριστικές επιδόσεις κατά τη διάρκεια του συμφώνου, είτε αυτές αποτελούν κοινές δωρεές, είτε γίνονται από ιδιαίτερο ηθικό καθήκον ή από λόγους ευπρέπειας, θα υπολογίζονται ή όχι στην επαύξηση.

Στο σημείο αυτό αξίζει παρενθετικά να σημειωθεί ότι οι σύντροφοι θα μπορούσαν να συμφωνήσουν, προς αποφυγή μελλοντικών ερίδων, ότι οι χαριστικές επιδόσεις τελούν υπό τη διαλυτική αίρεση της (δικαιοπρακτικής³³⁵) λύσης του συμφώνου συμβίωσης³³⁶. Ειδικότερα, το πλεονέκτημα τέτοιων συμφωνιών αναδεικνύεται κυρίως στις περιπτώσεις χαριστικών επιδόσεων κινητών πραγμάτων, (καθώς άλλωστε αν πρόκειται για ακίνητα αντίστοιχες αιρέσεις πρέπει να περιβάλλονται τον συμβολαιογραφικό τύπο³³⁷), οπότε η έλλειψη ρητής συμφωνίας καθιστά εξαιρετικά δυσχερή τη συναγωγή σιωπηρής αίρεσης³³⁸. Εξάλλου σε

³³² Παρά τις αντιρρήσεις στην περίπτωση των συζύγων βλ. αντί άλλων *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, I, σ. 232-233· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §12 αρ. 26.*

³³³ Για τον καταρχήν συνυπολογισμό των εισοδημάτων αυτών στα αποκτήματα βλ. *Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, Αξίωση συμμετοχής*., σ. 63 επ.

³³⁴ Βλ. ανωτ. §21.ΙΙΙ, σημ. 147.

³³⁵ Συνηθέστερα τα μέρη θα επιθυμούν την επιστροφή των παροχών, όταν διακόπτεται η συμβίωση και επιδιώκεται η λύση του συμφώνου, και όχι όταν κάποιος εξ αυτών αποβιώσει.

³³⁶ Για τη λύση αυτή στην περίπτωση των συζύγων, βλ. *Γ. Γεωργιάδη, Οι δωρεές μεταξύ συζύγων*..., σ. 123-124.

³³⁷ Βλ. ενδ. *Απ. Γεωργιάδη, ΓενΑρχ⁵, §44 αρ. 2· Γ. Γεωργιάδη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 201-210 αρ. 21· τον ίδιο, Οι δωρεές μεταξύ συζύγων*..., σ. 124· *Φλάμπουρα, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, Εισαγ. 201-210 αρ. 33.*

³³⁸ Έτσι *Γ. Γεωργιάδη, Οι δωρεές μεταξύ συζύγων*., σ. 125-126. Βλ. όμως ΑΠ 1669/2013, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΘεσσαλ 737/2009, Αρμ 2010.661· ΕφΚριτ 251/2007, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΛαρ 233/2004, Αρμ 2005.545, με τις οποίες έγινε δεκτό ότι δωρεές μεταξύ συζύγων από ιδιαίτερο ηθικό καθήκον ή από λόγους ευπρέπειας τελούν σιωπηρά υπό τη διαλυτική αίρεση της λύσης του γάμου.

ανυπέρβλητα αποδεικτικά εμπόδια θα βρεθεί ο δωρητής σύντροφος ακόμη κι αν επιδιώξει να στηρίξει την επιστροφή του δωρηθέντος στον ισχυρισμό ότι η διατήρηση του συμφώνου συμβίωσης αποτέλεσε τη συμβατική αιτία της χαριστικής επίδοσης³³⁹. Με την πλήρωση της αίρεσης, η οποία τοποθετείται στον χρόνο της ληξιαρχικής καταχώρισης της δικαιοπραξίας λύσης του συμφώνου κατά το άρθρο 7 παρ. 2 του Ν. 4356/2015, παύει η ενέργεια της χαριστικής (και συνήθως και της εκποιητικής) δικαιοπραξίας, οπότε ο δωρητής σύντροφος δικαιούται να διεκδικήσει ενοχικά (ή και εμπραγμάτως στη δεύτερη περίπτωση) την επιστροφή της χαριστικής παροχής³⁴⁰.

Επιστρέφοντας στη ρύθμιση των όρων της αξίωσης, σωστό φαίνεται να γίνει δεκτό ότι επιτρέπεται και η σύναψη δικονομικών συμφωνιών³⁴¹ ως προς τη ρύθμιση του τεκμηρίου συμβολής του ενός τρίτου. Πιο συγκεκριμένα, αξιολογώντας ως ορθή τη γνώμη που διατυπώνεται στη θεωρία στο πλαίσιο του γάμου, κατά την οποία ο κανόνας της ΑΚ 1400 παρ. 1 εδ. β' είναι στην πραγματικότητα δικονομικός³⁴², καθώς κατανέμει διαφορετικά το βάρος απόδειξης, μπορούν πειστικά να υποστηριχθούν τα ακόλουθα. Αρχικά, τα μέρη μπορούν να συμφωνήσουν την κατάργηση του τεκμηρίου του ενός τρίτου³⁴³. Συνέπεια της συμφωνίας αυτής είναι ότι ο ενάγων σύντροφος θα οφείλει να επικαλεστεί και να αποδείξει, εκτός της περιουσιακής επαύξησης του άλλου συντρόφου και το σύνολο της δικής του συμβολής σε αυτήν, χωρίς την ως άνω αποδεικτική διευκόλυνση³⁴⁴. Έτσι, επανέρχεται πλήρως ο κανόνας της ΚΠολΔ 338. Επίσης, τα μέρη μπορούν με δικονομική συμφωνία να μειώσουν το ποσοστό στο ένα

³³⁹ Βλ. *Γ. Γεωργιάδη*, ό.π., σ. 127. Έτσι και στη μνηστεία *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 1348 αρ. 10· *Βαλτούδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1348 αρ. 12.

³⁴⁰ Δεν αποκλείεται κατά περίπτωση η άσκηση του εν λόγω δικαιώματος να αποκρουστεί ως καταχρηστική κατά την ΑΚ 281, ιδίως όταν η δωρεά έγινε από ιδιαίτερο ηθικό καθήκον. Βλ. ενδ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §12 αρ. 24.

³⁴¹ Πρβλ. *Νίκα*, ΠολΔ, Π, §53 αρ.7, ο οποίος επισημαίνει ότι η νομολογία επιτρέπει τις αποδεικτικές συμφωνίες μεταξύ άλλων, όταν το αντικείμενο της δίκης είναι απαλλοτριωτό δικαίωμα. Βλ. όμως, παλαιότερη ΕφΑθ 14438/1998, ΕλλΔνη 1991.139 και *Μπέη*, Η διδασκαλία του καθηγητή Baumgärtel για τις δικονομικές συμβάσεις, Δ 1994.809.810, όπου η θέση ότι δεν επιτρέπονται αποδεικτικές συμφωνίες που αναφέρονται σε γαμικές διαφορές ή στις διαφορές γονέων τέκνων. Ωστόσο, στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης, οι συμφωνίες των συντρόφων για τη ρύθμιση του τεκμηρίου της ΑΚ 1400 παρ. 2 πρέπει να θεωρηθούν επιτρεπτές κατά το άρθρ. 5 παρ. 2 εδ. α' του Ν. 4356/2015.

³⁴² Βλ. ενδ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 235· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §12 αρ. 37· *Διαμαντόπουλο*, ΕλλΔνη 1993.500.504.

³⁴³ Πρβλ. *Σταμπέλου*, ΧρΙΔ 2009.189.192, η οποία προτιμά τη ρύθμιση του Ν. 3719/2008 που δεν αναγνωρίζει το τεκμήριο, συγκριτικά με εκείνη του γάμου, αξιολογώντας ότι η τελευταία μπορεί να οδηγήσει σε αδικίες.

³⁴⁴ Γενικά για τη γνώμη ότι είναι καταρχήν επιτρεπτές δικονομικές συμφωνίες που ανακατανέμουν το βάρος απόδειξης, υπό τον όρο να έχουν οι διάδικοι την εξουσία διάθεσης του αντικειμένου της συμφωνίας και με την επιφύλαξη κανόνων αναγκαστικού δικαίου βλ. σε *Νίκα*, ΠολΔ Π, §53 αρ.10· *Δεληκαστόπουλο*, Η αυτονομία της ιδιωτικής βουλήσεως εν τη πολιτική δικονομία. Αι δικονομικαί συμβάσεις, 1965, σ. 276 επ.· *Ορφανίδη*, Το επιτρεπτό των αποδεικτικών συμβάσεων, 1988, σ. 392.

τέταρτο, ή να το αυξήσουν στο μισό κ.ο.κ. Πάντως, σωστό φαίνεται να αποκλειστούν ως άκυρες κατά τις ΑΚ 178-179 α³⁴⁵ οι συμφωνίες, με τις οποίες αυξάνεται υπέρμετρα το ποσοστό του τεκμηρίου, λ.χ. σε ποσοστό 80% ή ακόμη και στο 100%, γεγονός το οποίο θα καθιστούσε εξαιρετικά δυσχερή τη διεξαγωγή των αποδείξεων³⁴⁶ για τον εναγόμενο σύντροφο. Τέλος, μπορεί να γίνει δεκτό ότι η συμφωνία αποκλεισμού της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, αν και προδήλως άκυρη, θα μπορούσε να διασωθεί κατά μετατροπή (ΑΚ 182) ως δικονομική συμφωνία αποκλεισμού του τεκμηρίου του ενός τρίτου. Πράγματι, θα μπορούσε πειστικά να υποστηριχθεί ότι στο μέτρο που τα μέρη δεν θέλησαν την ίδια την αξίωση, οπωσδήποτε δεν επιθυμούν ούτε την παροχή αποδεικτικής διευκόλυνσης στο άλλο μέρος.

Τα μέρη θα μπορούσαν επιπλέον να πλαισιώσουν την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα με ειδική συμφωνία παροχής πληροφοριών³⁴⁷. Έχοντας υπόψη τη δυσχερή πρόσβαση των μερών σε πηγές πληροφόρησης της οικονομικής κατάστασης του άλλου μέρους αλλά και τη προσπάθεια της θεωρίας, ιδίως στο πλαίσιο των συζύγων³⁴⁸, να εξεύρει αποτελεσματικούς μηχανισμούς άντλησης πληροφοριών, η ίδρυση συμβατικής υποχρέωσης μεταξύ των μερών η οποία θα είναι αγωγή και εκτελεστή (ΑΚ 946) θα ήταν ιδιαίτερος επιβοηθητική. Ωστόσο, τούτη θα είχε την εγγενή αδυναμία του περιορισμού άσκησης της μόνον σε βάρος του άλλου συντρόφου, γεγονός που θα μπορούσε δυνητικά να οδηγήσει σε επιπλέον δικαστικές διενέξεις³⁴⁹.

Οι παραπάνω συμφωνίες, βάσει των παραδοχών που προηγήθηκαν³⁵⁰, επιχειρούνται κατά την κατάρτιση του συμφώνου ή και μεταγενέστερα κατά τη διάρκεια της συμβίωσης³⁵¹ και απαιτείται ως προϋπόθεση κύρους η τήρηση συμβολαιογραφικού τύπου.

³⁴⁵ Για τον έλεγχο και των δικονομικών συμφωνιών με τους γενικούς κανόνες της ακυρότητας βλ. *Νίκα*, ΠολΔ, ΙΙ, §53 αρ.13 επ., ιδίως 16· *Δελικωστόπουλο*, Η αυτονομία..., σ. 176 επ. ΕφΑθ 9266/1982, Αρμ 1984.132· ΠΠΡΑθ 2586/2018, ΕφΑΔ 2018.912.

³⁴⁶ Πρβλ. *Νίκα*, ΠολΔ, ΙΙ, §53 αρ.7. ΟΛΑΠ 27/1993, Δ 1994.806· ΑΠ 1628/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

³⁴⁷ Για τα περιθώρια θεμελίωσης εκ του νόμου αξίωσης πληροφόρησης βλ. ανωτ. §22.ΙΙ.Β.

³⁴⁸ Βλ. *Ζερβογιάννη*, Η παροχή πληροφοριών..., σ. 28 επ., όπου η συγγραφέας καταγράφει και αξιολογεί ως προς την αποτελεσματικότητά τους διάφορους μηχανισμούς άντλησης πληροφοριών, ειδικά μάλιστα ως προς την προσφορότητά τους για την ικανοποίηση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα.

³⁴⁹ Βλ. ανωτ. σημ. 243.

³⁵⁰ Βλ. ανωτ. §5.

³⁵¹ Βλ. κατωτ. §28.ΙΙ.Β. για τις συμφωνίες στις οποίες μπορούν να καταλήξουν οι σύντροφοι ενόψει της λύσης του συμφώνου και τον απαιτούμενο τύπο.

2. Συμφωνίες σχετικές με την προστασία της αξίωσης

Το πλαίσιο προστασίας της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα συνθέτουν στην περίπτωση του γάμου, τόσο γενικές όσο και ειδικές διατάξεις. Συγκεκριμένα, ο διαφαινόμενος κίνδυνος απαλλοτρίωσης περιουσιακών στοιχείων από τον σύζυγο που κατέστη πλουσιότερος, με σκοπό να μειωθεί το ύψος της περιουσιακής επαύξησης και να ματαιωθεί ολικά ή εν μέρει η ικανοποίηση της αξίωσης του δικαιούχου συζύγου³⁵², επιτρέπει στον τελευταίο να επικαλεστεί την ακυρότητα τυχόν επιδοτικών δικαιοπραξιών που επιχείρησε ο πρώτος, αποκρούοντάς τες ως εικονικές (ΑΚ 138) ή ανήθικες (ΑΚ 178), ενίοτε δε και ως καταδολιευτικές, εφόσον έχει γεννηθεί η αξίωση (ΑΚ 939)³⁵³. Εντούτοις, η προστασία του δικαιούχου της αξίωσης κατά τις γενικές διατάξεις αποδεικνύεται συχνά μη αποτελεσματική και απρόσφορη για την αποσόβηση του περιγραφόμενου κινδύνου, στο μέτρο που η επέμβαση στις επίμαχες δικαιοπραξίες είναι κατασταλτική και όχι προληπτική. Έτσι, η επιδιωκόμενη προστασία του δικαιούχου συζύγου από τον κίνδυνο αφερεγγυότητας του άλλου επιχειρείται με τις ειδικότερες διατάξεις των ΑΚ 1402 σε συνδυασμό με την ΑΚ 1262 παρ. 4 και ΑΚ 1304. Η μεταφορά των τελευταίων ειδικά στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης επιτρέπει τις ακόλουθες σκέψεις.

Ξεκινώντας από την πρώτη, η προβλεπόμενη από τον νόμο αυτοτελής ενοχική αξίωση για παροχή ασφάλειας³⁵⁴ αποδεικνύεται στην πράξη αποδυναμωμένη. Τούτο συμβαίνει, διότι οι προϋποθέσεις για τη γέννησή της συντρέχουν σε απώτερο χρόνο³⁵⁵, και συγκεκριμένα στον χρόνο επιχείρησης της δικαιοπραξίας λύσης του συμφώνου

³⁵² Για τον σκοπό των προστατευτικών διατάξεων των ΑΚ 1402 και ΑΚ 1262 παρ. 4 βλ. ενδ. *Κουμάντο, ΟικογΔ, Ι, σ. 211· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 243 επ.· Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 παρ. 41· Νικολόπουλο, Η αξίωση.., σ. 160· Λέκκα, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1402 παρ. 12· Κοτρώνη, Εξασφάλιση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα. Ζητήματα από την εγγραφή υποθήκης κατ' ΑΚ 1262 παρ. 4, τη λήψη ασφαλιστικών μέτρων για την προστασία της ΑΚ 1400 και την εφαρμογή της ΚΠολΔ 693, Αρμ 2008.1477.*

³⁵³ Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 244· Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 παρ. 46 α· Νικολόπουλο, Η αξίωση.., σ. 169-170. Ενδ. ΑΠ 2120/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 3/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1846/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 602/2005, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Βλ. όμως τις σκέψεις *Ευαγγελίδου-Τσικριά, ΝοΒ 2013.29.38 επ.**

³⁵⁴ Έτσι *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 245· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §13 παρ. 34· Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 παρ. 44· Λέκκα, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1402 παρ. 12. Βλ. όμως *Ευαγγελίδου-Τσικριά, Η εξασφάλιση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, σε Ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των συζύγων μετά το διαζύγιο, Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Οικογενειακού Δικαίου, 2014, σ. 76-77, η οποία φαίνεται να αναγνωρίζει στην ΑΚ 1402 έναν κανόνα ουσιαστικού δικαίου που προβλέπει προσωρινό δικαίωμα ή με άλλη διατύπωση κανόνα που εμπεριέχει «ενδιάμεσο ουσιαστικό δίκαιο» (πρβλ. την ίδια, ό.π., σ. 77, σημ. 23 και 24).**

³⁵⁵ Για τη διαπίστωση αυτή και την ανάγκη αξιοποίησης της αξίωσης και σε προγενέστερο χρόνο, όπως λ.χ. ήδη από τον χρόνο διάστασης των συζύγων βλ. *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 παρ. 44.*

συμβίωσης κατά το άρθρο 7 παρ. 1 περ. α΄ του Ν. 4356/2015, ή της επίδοσης της εξώδικης δήλωσης της περ. β΄, ή στον χρόνο έγερσης της αγωγής ακύρωσης του άρθρου 3 του ίδιου νόμου, ή του χρόνου γέννησης της αξίωσης (οπότε θα έχει ήδη λυθεί η έννομη σχέση), ώστε να είναι εξαιρετικά πιθανό να έχουν μεσολαβήσει απαλλοτριώσεις από τον υπόχρεο σύντροφο.

Η παραπάνω αμφιβολία ως προς την αποτελεσματικότητα της παρεχόμενης αξίωσης επέτρεψε την ανάπτυξη έντονης διχογνωμίας σε θεωρία και νομολογία στο πλαίσιο των συζύγων³⁵⁶ ως προς τη δυνατότητα λήψης ασφαλιστικών μέτρων χωρίς τη συνδρομή των ανελαστικών προϋποθέσεων της ΑΚ 1402. Η έριδα αυτή επιλύθηκε με την τροποποίηση της ΚΠολΔ 682 παρ. 1, στο γράμμα της οποίας προστέθηκε και η προστασία μελλοντικού δικαιώματος και μάλιστα με ρητή αναφορά της ΑιτΕκθ στην αξίωση της ΑΚ 1400³⁵⁷. Έτσι, οι σύζυγοι μπορούν να προστατευθούν προληπτικά κατά

³⁵⁶ Για τη γνώμη ότι δεν είναι δυνατή η λήψη ασφαλιστικών μέτρων, χωρίς τις προϋποθέσεις της ΑΚ 1402 βλ. *Δεληγιάννη (-Κουτσογιάδη)*, ΟικογΔ, ΙΙ, §197, σ. 121· *Αστ. Γεωργιάδη*, Αρμ 1995.573.580· *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 αρ. 46· *Π. Φίλιο*, ΟικογΔ⁴, σ. 103. ΑΠ 1491/2010, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 1590/2005, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΛαρ 163/2010, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΑθ 4980/1995, Αρμ 1995.1289· ΜΠρΗρακλ 481/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΜΠρΡοδ 276/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΜΠρΡοδ 336/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΜΠρΘεσσαλ 10759/2007, Αρμ 2008.1575· ΜΠρΚαβ 1268/2007, Αρμ 2007.1709 (με πρτ. *Κουμάνη*)· ΜΠΡοδ 4245/2007, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΜΠρΚατερ 6/2003, Αρμ 2003.508· Αλλιώς, *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 246-247· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §13 αρ. 36· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 110, 122· *Νικολόπουλος*, Η αξίωση..., σ. 166-167 (μετά τη διάσταση των συζύγων) · *ο ίδιος*, Νομολογιακές εξελίξεις στα αποκτήματα των συζύγων, 2011, σ. 98· *Παντελίδου*, Το διαζύγιο..., §8 αρ. 56 επ. Πρβλ. *Λέκκα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1402 αρ. 15· *Κοτρώνη*, Αρμ 2008.1477.1487. ΜΠρΘεσσαλ 1298/2016, ΕλλΔνη 2016.1143· ΜΠΡΑθ 4131/2005, ΝοΒ 2006.583· ΜΠΡΑθ 5385/2004, Δ 2005.748· ΜΠΡΑθ 6991/2001, ΝοΒ 2002.543· ΜΠρΘεσσαλ 30898/1995, Αρμ 1996.703· ΜΠΧαλκ 105/1993, Αρμ 1994.325· ΜΠρΠειρ 2393/1992, ΕλλΔνη 1993. 1549· ΜΠΡΑθ 15513/1996, Αρμ 1997.549.

³⁵⁷ Βλ. ΑιτΕκθ του Ν. 4335/2015, άρθρο 682: «Χαρακτηριστική περίπτωση τέτοιας μελλοντικής απαίτησης είναι εκείνη της συμμετοχής στα αποκτήματα μετά την έγερση αγωγής διαζυγίου ή ακύρωσης του γάμου ή της έναρξης διάστασης των συζύγων, αλλά πριν από την αμετάκλητη λύση ή ακύρωση του γάμου ή τη συμπλήρωση διετούς διάστασης. Για να καλυφθούν από το εύρος της διάταξης του άρθρου 682 παράγραφος 1 και αυτές οι περιπτώσεις, τίθεται η προτεινόμενη ρύθμιση ότι το ασφαλιστέο δικαίωμα μπορεί να αφορά και μέλλουσες απαιτήσεις». Βλ. και *Χαμηλοθώρης*, Ασφαλιστικά μέτρα², 2016, σ. 499-500 αρ. 13. Στη θεωρία επικρατεί η γνώμη ότι σχηματίζεται μελλοντική αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα πριν τη λύση ή ακύρωση του γάμου ή τη συμπλήρωση τριετούς διάστασης. Βλ. με παραλλαγές στη χρήση των όρων και με διαβαθμίσεις ως προς το βαθμό πλήρωσης του δικαιώματος (*ελπίδα, μελλοντική αξίωση, απλή προσδοκία*) *Δεληγιάννη (-Κουτσογιάδη)*, ΟικογΔ ΙΙ, §187 σ. 107· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §13 αρ. 36-37· *Λαδά*, Η αναμόρφωση..., σ. 56, 62-63· *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 αρ. 32 και 46· *Αστ. Γεωργιάδη*, Αρμ 1995.573· *Π. Φίλιο*, ΟικογΔ⁴, σ. 105, σημ. 5· *Λιβάνη*, Η διάθεση μελλοντικού δικαιώματος, 1990, σ. 84· *Νικολόπουλο*, Η αξίωση..., σ. 42-43· *τον ίδιο*, Νομολογιακές εξελίξεις..., σ. 15, 21, 99· *τον ίδιο*, ΕφΑΔ 2013.302.310· *Παπαδημητρίου*, ΟικογΔ², σ. 304· *Ευαγγελίδου-Τσικρικά*, Η εξασφάλιση ..., σ. 78. Πρβλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §20 αρ.14. Στη νομολογία κρατεί αντίστοιχα η θέση ότι η προσδοκία πριν τη γέννηση της αξίωσης της ΑΚ 1400 επ. είναι ασθενέστερη από την προσδοκία δικαιώματος του υπό αίρεση δικαιούχου, με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν περιθώρια εφαρμογής της ΚΠολΔ 69. Έτσι ΑΠ 1825/2009, ΕΠολΔ 2010.439· ΑΠ 602/2005, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1590/2005, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1387/1999, ΝοΒ 2000.263· ΑΠ 87/1998, ΝοΒ 1999.419· ΕφΔωδ 291/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΔυτΜακ 100/2015, Αρμ 2016.34· ΕφΠατρ 545/2009, ΑχΝομ 2010.212· ΕφΑθ 7136/2002, ΕλλΔνη 2003.814· ΕφΑθ 9274/1996, ΝοΒ 1997.1014· ΕφΑθ 4980/1995, Αρμ 1995.1289· ΠΠρΣερ 3/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠΡΑθ

τον χρόνο της διάστασης, όπως αντίστοιχα και οι σύντροφοι, ακόμη και πριν από τον χρόνο της επίδοσης της εξώδικης δήλωσης του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015, όταν λόγω της πραγματικής ρήξης της συμβίωσης πιθανολογείται βάσιμα ο κίνδυνος εκούσιας πρόκλησης αφερεγγυότητας από το υπόχρεο μέρος.

Μετά την ως άνω μεταβολή της ΚΠολΔ 682 παρ. 1, η οποία ενισχύει την προσωρινή προστασία της (μελλοντικής) αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, θα μπορούσε κάποιος να προβληματιστεί ειδικότερα, ως προς τα περιθώρια των μερών να αποκλείσουν αμοιβαία την ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1402. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό μπορεί να είναι θετική, καθώς η συμφωνία αυτή δεν μπορεί να εξομοιωθεί με ολοσχερή *παραίτηση* από την ίδια την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα (άρθρο 5 παρ. 2 εδ. β'). Άλλωστε, έχοντας υπόψη ότι η ΑΚ 1402 δεν έχει δικονομικό χαρακτήρα, αλλά θεσπίζει ουσιαστικού δικαίου αξίωση³⁵⁸, με τη συμφωνία αποκλεισμού της δεν απεμπολούνται πρώιμα δικονομικές εξουσίες. Έτσι, τα μέρη του συμφώνου μπορούν ανεμπόδιστα να καταφύγουν σε μέτρα προσωρινής προστασίας και εξασφάλισης της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα (μεσεγγύηση, προσημείωση υποθήκης, συντηρητική κατάσχεση κ.λπ.) σύμφωνα με τις ΚΠολΔ 682 επ., χωρίς τις προϋποθέσεις της ΑΚ 1402. Επισημαίνεται πάντως ότι θα πρέπει να θεωρηθούν ανεπίτρεπτες οι συμφωνίες εκείνες, με τις οποίες λ.χ. αποκλείεται η προσφυγή στη δικαιοσύνη γενικά, ή η μη άσκηση αγωγής αποκτημάτων ειδικότερα, ή η μη λήψη ασφαλιστικών μέτρων (άρθρο 20 παρ. 1 του Συντ.), ή η λήψη τους και χωρίς τις προϋποθέσεις του επικείμενου

1595/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠρΑθ 388/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠρΑθ 6299/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΜΠρΑθ 1509/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Την ίδρυση προσδοκίας δικαιώματος δέχονται οι *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 246-247, σημ. 109· *η ίδια*, ΕλλΔνη 1988.1319.1322-1323· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 119· *Κουτσουράδης*, ΔκΠ 1983.177.192· *Ψυχομάνης*, ΝοΒ 1983.951.955· *Παντελίδου*, Το διαζύγιο², §8 αρ. 55· *Γ. Γεωργιάδης*, Η εκχώρηση μελλοντικής απαίτησης, 2006, §8 αρ. 144· *Γεωργίου*, Προβλήματα στην προσωρινή δικαστική προστασία των αξιώσεων συμμετοχής στα συζυγικά αποκτήματα, ΕλλΔνη 1996.275.277 (βλ. όμως *τον ίδιο*, Η αξίωση των ΑΚ 1400, 1402 και η προσωρινή της προστασία, ΕλλΔνη 1992.1397 επ. που υποστήριζε ότι η αξίωση αυτή πριν τη γέννησή της τελεί υπό καταχρηστική αίρεση δικαίου)· *Σιδηρόπουλος*, Η συντηρητική κατάσχεση ως ασφαλιστικό μέτρο της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, Αρμ 1997.475.477. Μάλλον έτσι και *Δασκαρόλης*, Παραδόσεις Ι, σ. 289-290. Βλ. και *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 208 («προσδοκία αξίωσης»). Για την άποψη ότι δεν σχηματίζεται δικαίωμα προσδοκίας βλ. *Λαδογιάννη*, Το δικαίωμα προσδοκίας, 2009, σ. 44-45 (και σημ. 59-60).

³⁵⁸ Εξάλλου, η αξίωση της ΑΚ 1402 ως ουσιαστικού δικαίου προστατεύεται είτε με κύρια αγωγή είτε με ασφαλιστικά μέτρα βλ. ανωτ. σημ. 354 και *Χαμηλοθώρη*, Ασφαλιστικά Μέτρα², σ. 497 αρ. 10· *Σπυριδάκη*, ΟικογΔ³, σ.193· *Ευαγγελίδου-Τσιρκικά*, Η εξασφάλιση .., σ. 79· *Χατζηαντωνίου*, Η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα και οι προϋποθέσεις παροχής ασφάλειας κατ' άρθρο 1402 ΑΚ και προστασίας της αξίωσης του άρθρου 1400 ΑΚ με λήψη ασφαλιστικών μέτρων, ΕφΑΔ 2013.23. Βλ. και ΜΠρΣερ 277/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

κινδύνου ή της επείγουσας περίπτωσης για οποιαδήποτε διαφορά ανακύψει μεταξύ τους στο μέλλον³⁵⁹.

Ολοκληρώνοντας, ανάλογη εφαρμογή στους συντρόφους βρίσκει και η ΑΚ 1262 αρ. 4, η οποία για την προστασία της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα εξοπλίζει τα μέρη με νόμιμο τίτλο εγγραφής υποθήκης. Η διάταξη αυτή συμπληρώνεται από την ΑΚ 1304, σύμφωνα με την οποία *είναι άκυρη η συμφωνία μεταξύ των συζύγων για τη μη εγγραφή της υποθήκης που προβλέπεται στο άρθρο 1262 αριθμ. 4*. Η παραπάνω απαγόρευση, η οποία ισχύει οπωσδήποτε για τους συζύγους³⁶⁰, είναι εντούτοις αμφίβολο κατά πόσον δεσμεύει και τους συντρόφους. Αν και εκ πρώτης όψεως η άποψη ότι η ιδιωτική βούληση μπορεί να μεταβάλλει τους τίτλους εκ του νόμου για εγγραφή υποθήκης ξενίζει, μπορεί πειστικά να υποστηριχθεί ότι το άρθρο 5 παρ. 2 εδ. α' του Ν. 4356/2015 προσφέρει επαρκές έρεισμα για την υιοθέτηση αντίθετης γνώμης. Πράγματι, η δυνατότητα των μερών να ρυθμίσουν διαφορετικά τις μεταξύ τους σχέσεις, με τους επιμέρους περιορισμούς που απασχόλησαν παραπάνω, φαίνεται να τους επιτρέπει και τον συμβατικό αποκλεισμό εγγραφής υποθήκης με βάση τον τίτλο της ΑΚ 1262 αρ. 4. Εξάλλου, όπως σημειώθηκε και σε προηγούμενη θέση, το γεγονός ότι στους συντρόφους είναι καταρχήν εφαρμοστέες οι ρυθμίσεις που απευθύνονται στους συζύγους για τις μεταξύ τους σχέσεις, δεν σημαίνει ότι και ως προς τους πρώτους οι εν λόγω διατάξεις έχουν αναγκαστικό χαρακτήρα, εκτός αν αυτός δεν προκύπτει από άλλον λόγο³⁶¹ ή από γενική διάταξη. Τέτοια περίπτωση όμως δεν φαίνεται να συντρέχει εν προκειμένω. Η ίδια άποψη ενισχύεται από το γεγονός ότι η νομοθετική στόχευση της ΑΚ 1262 αριθ. 4, σύμφωνα με την οποία ορισμένα πρόσωπα πρέπει να προστατευθούν ιδιαίτερα προκειμένου να εισπράξουν ειδικές απαιτήσεις³⁶², δεν επαληθεύεται στο σύμφωνο συμβίωσης. Και αυτό, διότι ο νομοθέτης εμπιστεύεται στους συντρόφους την αυτόνομη ρύθμιση των σχέσεών τους, παρεμβαίνοντας μόνον επικουρικά³⁶³.

Εφόσον, κατά τη γνώμη που εδώ υποστηρίζεται, τα μέρη συμφωνήσουν κατά την κατάρτιση του συμφώνου (ή και μεταγενέστερα κατά τη συμβίωση) τον

³⁵⁹ Για τα όρια του επιτρεπτού δικονομικών συμφωνιών βλ. ενδ. *Μητσόπουλο*, Διαδικαστικά πράξεις, Τιμ. Τομ. Ράμμου, ΙΙ, 1979, σ. 647 επ.· *Νίκα*, ΠολΔ, ΙΙ, §53 αρ.5· *Δεληκωστόπουλο*, Η αυτονομία ..., σ. 104· *Γέσιου-Φαλσή/Καΐση*, Η πολιτική δίκη σε κίνηση Ι², 1985, αρ.104, σ. 135.

³⁶⁰ Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΕμπρΔ², §85 αρ. 35· *Παπαστερίου*, ΕμπρΔ, ΙΙ, §89 αρ. 14 και 51· *Καράκωστα*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1304 αρ. 2-4· *Ρούσση*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1302-1311 αρ. 3. Βλ. και ΑΠ 1387/1999, ΝοΒ 2000.263· ΑΠ 87/1998, ΝοΒ 1999.419.

³⁶¹ Βλ. και ανωτ. §22.IV.B ως προς την ΑΚ 1399 εδ. β' σε σχέση με την ΑΚ 724.

³⁶² Βλ. ενδ. *Παπαστερίου*, ΕμπρΔ, ΙΙΙ, §89 αρ.13.

³⁶³ Βλ. ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015, υπό Α- Γενικές Παρατηρήσεις.

αποκλεισμό νόμιμου τίτλου εγγραφής υποθήκης για την προστασία της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, τότε τυχόν εγγραφή καθίσταται άκυρη (ΑΚ 1329 αριθ. 3), με αποτέλεσμα να μην ιδρύεται το εμπράγματο δικαίωμα της υποθήκης (ΑΚ 1260, 1268). Δεν εμποδίζεται ωστόσο η εγγραφή υποθήκης βάσει άλλων τίτλων, όπως δικαστικής απόφασης (λ.χ. σε περίπτωση τελεσίδικης καταψηφιστικής απόφασης μετά από αγωγή της ΑΚ 1400) ή και με τίτλο την ιδιωτική βούληση (λ.χ. με αφορμή τον διακανονισμό των περιουσιακών σχέσεων των συντρόφων ενόψει επικείμενης συναινετικής λύσης του συμφώνου).

§23. Η ανάλογη εφαρμογή διατάξεων που αφορούν αξιώσεις των συζύγων μεταξύ τους στα μέρη του συμφώνου- μια απόπειρα προσέγγισης του κανονιστικού περιεχομένου του άρθρου 12 του Ν. 4356/2015

Κατά το άρθρο 12 εδ. α΄ του Ν. 4356/2015 ορίζεται ότι *άλλες διατάξεις νόμων που αφορούν αξιώσεις των συζύγων μεταξύ τους, καθώς και αξιώσεις, παροχές και προνόμια έναντι τρίτων ή έναντι του Δημοσίου εφαρμόζονται αναλόγως και στα μέρη του συμφώνου, εφόσον δεν υπάρχει διαφορετική ειδική ρύθμιση στον παρόντα ή άλλο νόμο.* Στο εδ. β΄ προβλέπεται εξουσιοδοτική διάταξη για την έκδοση προεδρικού διατάγματος, με το οποίο μπορεί να προσαρμόζονται, όπου απαιτείται, οι κείμενες διατάξεις του εργατικού δικαίου και του δικαίου κοινωνικής ασφάλισης στις απαιτήσεις του άρθρου³⁶⁴.

Από το γράμμα της διάταξης αναδεικνύεται ως βασική νομοθετική επιδίωξη η *απόλαυση της οικογενειακής ζωής και ο σεβασμός της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως σεξουαλικού προσανατολισμού, σύμφωνα με το διεθνές και ευρωπαϊκό*

³⁶⁴ Βλ. ενδ. άρθρο 16 του ν. 4387/2016 (ΦΕΚ Α΄ 85) για τα δικαιώματα αντισυμβαλλομένου συμφώνου συμβίωσης καθώς και το αρ. πρωτ. 1537/2016/0092/2017 έγγραφο της Γενικής Διεύθυνσης Δημοσιονομικής Πολιτικής του Γενικού Λογιστηρίου του κράτους με θέμα τη γνωστοποίηση των διατάξεων των άρθρων 12 και 16 του Ν. 4387/2016. Επιπλέον, βλ. την αρ. 10/2017 Εγκύκλιο ΕΦΚΑ περί εξομοίωσης από 13.05.2016 των αντισυμβαλλομένων στο σύμφωνο συμβίωσης με τους έγγαμους και την 3/2017 Εγκύκλιο του Συμβολαιογραφικού Συλλόγου Αθηνών-Πειραιώς –Αιγαίου και Δωδεκανήσων για τα δικαιώματα προσώπων που συνάπτουν σύμφωνο συμβίωσης. Αναλυτ. Στεργίου, ΔτΚΑ 2019.2.15 επ. Ομοίως βλ. το άρθρο 67 παρ. 4 του ν. 4172/2013 (Κώδικας Φορολογίας Εισοδήματος – ΦΕΚ Α΄ 167), όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 8 παρ. 2 του ν. 4374/2016 (ΦΕΚ Α΄ 50) και με το άρθρο 59 παρ. 5 του Ν. 4583/2018 (ΦΕΚ Α΄ 212) για την υποβολή δήλωσης φορολογίας εισοδήματος και προκαταβολή φόρου, το άρθρο 82 παρ. 3 του Ν. 4251/2014 (Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης – ΦΕΚ Α΄ 80), όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 31 παρ. 10 και 40 του Ν. 4540/2018 (ΦΕΚ Α΄ 91) για την είσοδο και διαμονή πολιτών τρίτων χωρών που είναι μέλη οικογένειας Έλληνα, το άρθρο 72 παρ. 1 του Ν. 4316/2014 (ΦΕΚ Α΄ 270), με το οποίο προστέθηκε στο άρθρο 16 του πδ. 50/1996 (ΦΕΚ Α΄ 45) η παρ. 14 για τις μεταθέσεις-τοποθετήσεις εκπαιδευτικών, τα άρθρα 7 παρ. 5 και 11 παρ. 1 του Ν. 4440/2016 (ΦΕΚ Α΄ 224), όπως αντικαταστάθηκαν με το άρθρο 44 παρ. 3 και 5 του Ν. 4590/2019 (ΦΕΚ Α΄ 17) για το Ενιαίο Σύστημα Κινητικότητας. Βλ. και Γνμδ ΝΣΚ 124/2019 και 171/2016, δημοσιευμένες στην ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ και στην ιστοσελίδα του ΝΣΚ.

δίκαιο, όπως αναφέρεται και στην ΑιτΕκθ³⁶⁵. Για τον λόγο αυτό το άρθρο 12 επικεντρώνεται κυρίως στην αντίστοιχη προς τους συζύγους ρύθμιση των σχέσεων των συντρόφων με τους τρίτους³⁶⁶ και με το Δημόσιο.

Εντούτοις, η ρυθμιστική εμβέλεια της διάταξης καταλαμβάνει και τις σχέσεις των συντρόφων μεταξύ τους, καθώς προβλέπεται η επέκταση της εφαρμογής άλλων διατάξεων νόμων που αφορούν αξιώσεις των συζύγων μεταξύ τους αναλόγως και στα μέρη του συμφώνου. Η διατύπωση αυτή, συγκρινόμενη με εκείνη που είχε προτιμηθεί στο σχέδιο νόμου, σύμφωνα με την οποία «Άλλες διατάξεις νόμων που αφορούν συζύγους εφαρμόζονται αναλόγως και στα μέρη του συμφώνου, εφόσον δεν υπάρχει διαφορετική ειδική ρύθμιση στον παρόντα ή άλλο νόμο.», αποδεικνύεται στενότερη. Και αυτό, γιατί η νέα ρύθμιση περιορίζει την παραπομπή μόνο σε διατάξεις που αφορούν σε αξιώσεις. Η διαφοροποίηση αυτή μεταξύ του σχεδίου και του τελικού κειμένου του νόμου μπορεί να αποδοθεί στις σημαντικές αντιρρήσεις που εκφράστηκαν κατά την ψήφισή του, ως προς τη δυνατότητα υιοθεσίας από τους συντρόφους³⁶⁷. Η επικράτηση

³⁶⁵ ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015, υπό Β άρθρο 12: «[...] Με τη διάταξη αυτή αναγνωρίζονται δικαιώματα, τα οποία μέχρι σήμερα τα μέρη δεν απολάμβαναν. Τα δικαιώματα αυτά ενυπάρχουν σε όλη την εθνική έννομη τάξη και σε πλήθωρα διατάξεων και κλάδων δικαίου (ασφαλιστικό, συνταξιοδοτικό, φορολογικό, εργατικό, δημοσιοϋπαλληλικό κ.α.), με αποτέλεσμα αδύνατη η εξαντλητική απαρίθμισή τους. Για το λόγο αυτό, και για να αποφευχθεί το ενδεχόμενο περιοριστικής ερμηνείας της εν λόγω διάταξης, προκρίθηκε η συγκεκριμένη διατύπωση, η οποία κατοχυρώνει όλα τα δικαιώματα των συζύγων που απορρέουν από άλλες διατάξεις νόμων και στα μέρη του συμφώνου συμβίωσης.». Αντίστοιχα και υπό Α-Γενικές Παρατηρήσεις: «Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι στη χώρα μας ως τώρα πρακτικά ζητήματα, όπως λ.χ. προβλήματα περιουσιακής κατοχύρωσης, ασφάλισης ή φορολογίας, αντιμετώπιζαν στην Ελλάδα όχι μόνο τα ομόφυλα, αλλά και τα ετερόφυλα ζευγάρια που έχουν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης κατά τις διατάξεις του ισχύοντος μέχρι σήμερα ν. 3719/2008. Τα μέρη του συμφώνου συμβίωσης στερούνταν βασικών δικαιωμάτων σχετικών με την οικογενειακή ζωή, όπως για παράδειγμα, το δικαίωμα συνυπηρέτησης που αναγνωρίζεται στους συζύγους σε διάφορους κλάδους». Βλ. και Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §23 αρ.26-27.

³⁶⁶ Δεν υπάρχει έτσι αμφιβολία για την εφαρμογή της ΑΚ 932 εδ. γ' (ως προς την οποία σωστό φαίνεται να γίνει δεκτό ότι η μεταφορά της στο σύμφωνο δεν χρειάζεται να διέλθει μέσα από το άρθρο 12, καθώς με το σύμφωνο ιδρύεται οικογενειακή έννομη σχέση), ώστε και ο σύντροφος ως μέλος της οικογένειας (βλ. και ΑιτΕκθ υπό Α) να έχει αξίωση χρηματικής ικανοποίησης λόγω ψυχικής οδύνης κατά του δράστη. Έτσι Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 572-573· την ίδια, ΕλλΔνη 2016,641,645· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §23 αρ. 23· Σαϊτάκης, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 86. Για την ίδια θέση υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 βλ. Αγαλλοπούλου, ΕφΑΔ 2009.6.11· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ¹, §23 αρ.33· Κοτζάμπαση, ΕφΑΔ 2010.259.264 επ.· Χριστοπούλου, Η συμβίωση..., σ. 174-175· Γ. Γεωργιάδη, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 932 αρ. 27· Περάκη, Η εκτός γάμου..., σ. 222.

³⁶⁷ Βλ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 572· την ίδια, ΕλλΔνη 2016.641.645 και 648-649· Σαϊτάκης, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 81, σημ. 102 και σ. 84. Για την υιοθεσία από ομόφυλα ζευγάρια βλ. Σταθόπουλο, Εναλλακτικές μορφές συμβίωσης, σε Μελέτες ΙΙΙ, 2015, 283 επ.· Κωστοπούλου, Υιοθεσία από ομόφυλα ζευγάρια, με αφορμή την απόφαση ΕΔΔΑ Χ κ.α. κατά Αυστρίας, ΕφΑΔ 2013.720 επ.· την ίδια, Απόκτηση παιδιών από ομόφυλα ζευγάρια και άτομα με ομόφυλο σύντροφο σε ευρωπαϊκές έννομες τάξεις και στη νομολογία του ΕΔΔΑ, ΕφΑΔ 2019.286· Κουκούλη, Δυνατότητες απόκτησης παιδιών από ομόφυλα ζεύγη στην ελληνική δικαιοταξία, ΕφΑΔ 2019.279. Για την κριτική της αδυναμίας υιοθεσίας και υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΕφΑΔ 2008.1016.1017· Παπαχρίστου, σε Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα, Το Σύμφωνο..., Εισαγ., σ. 5· τον ίδιο, ΕφΑΔ 2008.393.395. Βλ. όμως για τη δικαιολόγηση της απαγόρευσης χάριν προστασίας του συμφέροντος του τέκνου ενόψει του

του όρου «αξιώσεις» υποδηλώνει ότι ο νομοθέτης θέλησε να αποφύγει σχετικές αμφισβητήσεις και να απομακρύνει, τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα, τη δυνατότητα κοινής υιοθεσίας παιδιών από τους συντρόφους, εκτιμώντας ότι διατάξεις όπως η ΑΚ 1545 δεν θα μπορούσαν να εφαρμοστούν ανάλογα, αφού δεν έχουν χαρακτηριστικά αξίωσης. Παρ' όλα αυτά, η ΑιτΕκθ του νόμου στις παρατηρήσεις επί του άρθρου 12 αναφέρεται στην αρχική διατύπωση της διάταξης³⁶⁸.

Υπό τα ανωτέρω δεδομένα απασχολεί, αν το άρθρο 12 κατά το σκέλος που αναφέρεται μόνο σε *αξιώσεις* θα μπορούσε ερμηνευτικά να διευρυνθεί, παρέχοντας μια γενική ρύθμιση περί αναλογίας που θα επέτρεπε τη μεταφορά στους συντρόφους όσων ισχύουν στους συζύγους γενικά. Έχοντας υπόψη την αλλαγή της διατύπωσης στο τελικό κείμενο του νόμου σε συνδυασμό με τις περιστάσεις που συνόδευσαν τη θέσπισή του, συνάγεται ότι ο νομοθέτης θέλησε προς το παρόν να αποφύγει την εισαγωγή γενικής ρύθμισης περί ανάλογης εφαρμογής στους συντρόφους όλων των διατάξεων που αφορούν στους συζύγους. Με βάση την παραδοχή αυτή δημιουργείται το πρόσθετο ερώτημα, ποια είναι η ρυθμιστική χρησιμότητα της διάταξης, στο μέτρο που η αναλογία περιορίζεται στις *αξιώσεις των συζύγων μεταξύ τους*. Εκτιμώντας ότι οι περισσότερες *αξιώσεις* θα μπορούν να καλυφθούν από τα άρθρα 5, 7 παρ. 3 και 8 του νόμου που προβλέπουν την ανάλογη εφαρμογή των διατάξεων για τους συζύγους, μπορεί να γίνει δεκτό ότι το κανονιστικό περιεχόμενο του άρθρου 12 αφορά περισσότερο στην επέκταση στους συντρόφους των διατάξεων νόμων που αφορούν αξιώσεις, παροχές και προνόμια των συζύγων έναντι τρίτων και έναντι του Δημοσίου.

Ολοκληρώνοντας, με αφορμή τη ρύθμιση του άρθρου 12 υποστηρίχθηκε στη θεωρία³⁶⁹ ότι δεν αποκλείεται η αναλογική εφαρμογή στους συντρόφους διατάξεων που αφορούν συζύγους, ακόμα και όταν δεν πρόκειται κατ' ακριβολογία για αξιώσεις, εφόσον διαπιστώνεται πράγματι κενό νόμου. Έτσι, κατά την ίδια γνώμη μπορούν να εφαρμοστούν αναλογικά και στους συντρόφους οι ΑΚ 612 και 612Α³⁷⁰, η ΑΚ 1667³⁷¹, η ΑΚ 1725³⁷², αλλά και η ΚΠολΔ 401 αρ. 2 η οποία παρέχει στον σύζυγο τη δυνατότητα άρνησης μαρτυρίας με την αντίστοιχη ΚΠΔ 222, όπως και οι ΠΚ 227 παρ.

ευχερώς διαλυτού του συμφώνου υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 σε *Φουντεδάκη, Υιοθεσία...*, σ. 84επ.: *την ίδια*, *Ενώσεις προσώπων...*, σ. 501 και 505.

³⁶⁸ Βλ. ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015, υπό Β: «*Το άρθρο 12 αναφέρεται στην ανάλογη εφαρμογή άλλων διατάξεων νόμων που αφορούν συζύγους και στα μέρη του συμφώνου συμβίωσης, εφόσον δεν υπάρχει διαφορετική ειδική ρύθμιση που να αφορά συγκεκριμένα τα μέρη του συμφώνου*».

³⁶⁹ *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, II, σ. 572: η ίδια, ΕλλΔνη 2016.641.645.*

³⁷⁰ Βλ. κατωτ. §31.ΙΙ.Γ.

³⁷¹ Βλ. ανωτ. § 17.ΙΙΙ.

³⁷² Βλ. κατωτ. §31.ΙΙΙ.Α.

3 και 232 παρ. 2 που απαλλάσσουν τους οικείους του δράστη από την ποινή της ψευδορκίας ή της ψευδούς ανώμοτης κατάθεσης. Προς την παραπάνω γνώμη, θα μπορούσε να αντιπαρατεθεί ότι ο Ν. 4356/2015 συμπεριέλαβε πολλές ειδικές ρυθμίσεις (άρθρα 5, 7 παρ. 3, 8 και 12) που επιτρέπουν συγκεκριμένα τη μεταφορά των διατάξεων που ισχύουν για τους συζύγους, με αποτέλεσμα δύσκολα να μπορεί να θεμελιωθεί η ύπαρξη ακούσιου κενού, πληρώσιμου με τη μέθοδο της αναλογίας. Ωστόσο, η παραπάνω γνώμη της θεωρίας θα πρέπει τελικά να γίνει δεκτή, καθώς παρά την προσπάθεια του νομοθέτη να προβεί σε πλήρη και ολοκληρωμένη ρύθμιση, δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο κάποιες σχέσεις να μείνουν αρρυθμιστες. Σε τέτοια περίπτωση, εφόσον από τον σχεδιασμό των διατάξεων του συμφώνου συμβίωσης προκύπτει ακούσιο κενό, δεν μπορεί να εμποδιστεί η προσφυγή στη μέθοδο της αναλογίας³⁷³. Πρέπει, πάντως, να σημειωθεί ότι οι διατάξεις για τους συζύγους που η ίδια ως άνω γνώμη προσφέρει ως παραδείγματα αναλογικής εφαρμογής στους συντρόφους μπορούν να εφαρμοστούν βάσει των άρθρων 5 παρ. 1 και 12 του Ν. 4356/2015, χωρίς να απαιτείται συμπληρωτική ερμηνεία του νόμου. Έτσι, η εφαρμογή της ΑΚ 612 στους συντρόφους, όπως και της ΑΚ 256 αριθ. 1 κατά το σκέλος που αφορά στην αναστολή αξιώσεων στο ελαττωματικό σύμφωνο³⁷⁴ μπορεί να στηριχθεί στο άρθρο 12 («αξιώσεις, παροχές και προνόμια έναντι τρίτων») και οι ΑΚ 612Α, 1667, 1725 κ.ο.κ μπορούν εφαρμοστούν βάσει του άρθρο 5 παρ. 1, καθώς αφορούν στις προσωπικές σχέσεις των συντρόφων.

---

³⁷³ Βλ. ενδ. ανωτ. §11.ΙΙΙ.Α και Γ για τη σχετική επιχειρηματολογία που θεμελιώνει την αναλογική εφαρμογή στο σύμφωνο της ΑΚ 1373 και κατωτ. §27.ΙΙ.Β για την ΑΚ 1383.

³⁷⁴ Βλ. κατωτ. §27.ΙΙ.Α.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Η ΛΗΞΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΜΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΤΩΝ ΣΥΝΤΡΟΦΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: Λόγοι λήξης του συμφώνου συμβίωσης

§24. Γενικά

Η λήξη της έννομης σχέσης του συμφώνου συμβίωσης μπορεί να επέλθει με τέσσερις τρόπους. Αρχικά, την αυτοδίκαιη λύση του συμφώνου επιφέρει ο θάνατος του ενός συντρόφου¹, οπότε και ενεργοποιούνται οι διατάξεις για τη μεταξύ των μερών κληρονομική διαδοχή. Αυτοδικαίως λύεται επίσης το σύμφωνο συμβίωσης με την τέλεση γάμου μεταξύ των μερών (άρθρο 7 παρ. 1 περ. γ'), που αφορά όμως προς το παρόν μόνο στα ετερόφυλα ζευγάρια. Επιπλέον, την αναδρομική ανατροπή της έννομης σχέσης του συμφώνου επιφέρει η έκδοση αμετάκλητης δικαστικής απόφασης που το ακυρώνει κατά το άρθρο 3 παρ. 3 εδ. α' του Ν. 4356/2015. Τέλος, το σύμφωνο συμβίωσης λύεται και με δικαιοπραξία, όπως ορίζεται στο άρθρο 7 παρ. 1 περ. α' και β' του Ν. 4356/2015 και συγκεκριμένα είτε με συμφωνία των μερών, είτε μονομερώς.

§25. Αυτοδίκαιη λύση του συμφώνου συμβίωσης λόγω σύναψης γάμου μεταξύ των συντρόφων

Η ρύθμιση του άρθρου 4 παρ. 1 εδ. γ' του Ν. 3719/2008, η οποία προέβλεπε την αυτοδίκαιη λύση του συμφώνου λόγω τέλεσης γάμου είτε μεταξύ των μερών, είτε μεταξύ ενός εξ αυτών και τρίτου προσώπου, δέχθηκε δικαιολογημένη κριτική². Συνδυαζόμενη με την παράλειψη θέσπισης κωλύματος τέλεσης γάμου από προηγούμενη σύναψη συμφώνου συμβίωσης επιβεβαίωσε τη θεώρηση του συμφώνου ως θεσμού υποδεέστερου του γάμου. Με το νέο άρθρο 7 παρ. 1 περ. γ' του Ν. 4356/2015³ η αυτοδίκαιη λύση του συμφώνου επέρχεται, μόνον αν συναφθεί γάμος μεταξύ των ίδιων μερών. Η μεταρρύθμιση αυτή σε συνδυασμό με τη συμπλήρωση της ΑΚ 1354 εδ. α' που απασχόλησε παραπάνω⁴ επικροτήθηκε από τη θεωρία⁵ ως

¹ Επειδή ο θάνατος επιφέρει αυτονόητα τη λήξη της έννομης σχέσης, δεν προβλέπεται ειδικότερα ούτε στους Ν. 4356/2015 και 3719/2008, αλλά ούτε και στον ΑΚ για τον γάμο. Βλ. και *Κοτζάμπαση, Κληρονομική διαδοχή...*, σ. 1.

² *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ*⁵, II, σ. 617· *Κοτζάμπαση, ΕΝΟΒΕ*, σ. 45-47· *Περάκη, Η εκτός γάμου...*, σ. 192-194. Βλ. όμως, *Σταμπέλου, ΕφΑΔ 2009.13.15·την ίδια, ΧρΙΔ 2009.189.190-191*. Για το ίδιο ζήτημα στο γαλλικό PACS βλ. *Καμτσίδου, ΔτΑ 2003.1151.1160 επ.*

³ Βλ. ανωτ. §7.Π.Β.1, όπου επισημαίνεται ότι το άρθρο 7 του Ν. 4356/2015 είναι εφαρμοστέο, κατά τη μεταβατική διάταξη του άρθρου 62 παρ. 1 β' του ίδιου νόμου, και για τα σύμφωνα συμβίωσης που είχαν συναφθεί υπό τον Ν. 3719/2008.

⁴ Βλ. ανωτ. §7.Π.Β.1.

⁵ Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ*⁷, II, σ. 579-580· *Κοτζάμπαση, ΕλλΔνη 2016.650.655· Σαϊτάκη, Το Νέο Σύμφωνο...*, σ. 40-41.

επαλήθευση της θέσης ότι με το σύμφωνο συμβίωσης δημιουργείται οικογενειακή σχέση μεταξύ των μερών, που εμπνέεται από τις αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης, όπως επισημαίνεται και στην ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015⁶. Ειδικότερα, σωστό είναι να γίνει δεκτό ότι η αυτοδίκαιη λύση του συμφώνου επέρχεται ακόμα και από την τέλεση άκυρου ή ακυρώσιμου γάμου, όχι όμως και ανυπόστατου⁷. Και τούτο, διότι μέχρι να ακυρωθεί με αμετάκλητη δικαστική απόφαση, ο ελαττωματικός γάμος αναπτύσσει πλήρως τα έννομα αποτελέσματά του.

Προβληματίζει ωστόσο η επενέργεια της αμετάκλητης ακύρωσης του ελαττωματικού γάμου στο σύμφωνο συμβίωσης που είχε συναφθεί χρονικά πρώτο. Υποστηρίζεται η γνώμη⁸ ότι με την αναδρομική (ΑΚ 1381) ακύρωση του γάμου δεν αναβιώνει το σύμφωνο συμβίωσης που είχε λυθεί αυτοδικαίως, με βασικό επιχείρημα την ιδιαίτερη φυσιογνωμία του συμφώνου που φέρει έντονα προσωπικά στοιχεία. Όμοια άποψη είχε διατυπωθεί και υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008, ιδίως στις περιπτώσεις που ο γάμος είχε συναφθεί μεταξύ του ενός εκ των συντρόφων και τρίτου προσώπου και ενδιάμεσα ο άλλος, εγκαταλειφθείς, σύντροφος είχε συνάψει άλλο σύμφωνο ή γάμο⁹.

Επιχειρώντας την αξιολόγηση της παραπάνω γνώμης μπορούν να παρατηρηθούν τα εξής: το επιχείρημα της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας του συμφώνου δεν φαίνεται επαρκές για τη θεμελίωση της άποψης ότι αυτό δεν αναβιώνει μετά την αμετάκλητη ακύρωση του γάμου. Θα μπορούσε εύλογα να υποστηριχθεί και το αντίθετο, ότι δηλαδή εφόσον η δικαστική ακύρωση ανατρέπει αναδρομικά τα αποτελέσματα του ελαττωματικού γάμου (ΑΚ 1381), αντίστοιχα ανατρέπει αναδρομικά και ο λόγος που προκάλεσε την αυτοδίκαιη λύση του συμφώνου συμβίωσης. Έχοντας ωστόσο υπόψη ότι ο κανόνας της αναδρομικής ενέργειας της δικαστικής ακύρωσης του γάμου δεν είναι ανεξαιρέτος¹⁰ και προς αποφυγή της νομικής

⁶ ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015, υπό Β άρθρο 7.

⁷ Έτσι Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 579· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §22 αρ. 45· Σαϊτάκης, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 41. Ομοίως και υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁵, ΙΙ, σ. 617· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ¹, §22 αρ.44.

⁸ Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §22 αρ. 45· Σαϊτάκης, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 41-42. Βλ. όμως τον προβληματισμό στο πλαίσιο του γερμανικού δικαίου, σε σχέση με την επίδραση των ελαττωμάτων των δηλώσεων βούλησης των συντρόφων για τη μετατροπή του συμφώνου (eLPart) σε γάμο και τη γνώμη ότι σε περίπτωση ακύρωσης του γάμου δεν αποκλείεται η αναβίωση του eLPart. Έτσι, MüKoBGB/Duden⁸, §20a LPartG αρ. 11, 23 επ· Erman/Kaiser¹⁵, §20a LPartG αρ. 2. Βλ. και Palandt/Brudermüller⁷⁸, LPartG 20a αρ. 3-4· Schwab, FamR²⁷, αρ. 541· τον ίδιο, Eheschließung für Personen gleichen Geschlechts, FamRZ 2017.1284. 1287· Dethloff, FamR³², αρ. 37-38.

⁹ Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ¹, §22 αρ. 44. Βλ. και Χριστοδούλου, Η συμβίωση..., σ. 188-189, ο οποίος ωστόσο, αντλεί, επιχειρήματα και από την ΑΚ 1385.

¹⁰ Βλ. αναλυτ. κατωτ. §27.ΙΙ.Β.

αβεβαιότητας ως προς τη διατήρηση ή όχι της οικογενειακής έννομης σχέσης αλλά και του κινδύνου σύγχυσης των έννομων συνεπειών, συνεπές είναι να γίνει δεκτό ότι το σύμφωνο συμβίωσης που λύθηκε αυτοδικαίως λόγω επιγενόμενου (άκυρου ή ακυρώσιμου) γάμου των συντρόφων που ακυρώθηκε δεν αναβιώνει.

Η τέλεση γάμου μεταξύ των συντρόφων καταλύει στο εξής κάθε αποκλίνουσα προς τις διατάξεις του ΑΚ συμφωνία, η οποία είχε συμπεριληφθεί στο σύμφωνο συμβίωσης, αφού το τελευταίο εκλείπει. Δεν θα πρέπει ωστόσο να γίνει το ίδιο δεκτό για εκείνες τις συμφωνίες, οι οποίες θα μπορούσαν να έχουν συναφθεί και μεταξύ των συζύγων (λ.χ. συμφωνίες σχετικές με τη διαχείριση της περιουσίας του ενός από τον άλλον κατά την ΑΚ 1399), οπότε αυτές καταρχήν διατηρούνται.

Ζήτημα γεννιέται, ως προς το αν η μεταγενέστερη λύση (ή ακύρωση) του γάμου επιτρέπει ταυτόχρονα την ανάπτυξη έννομων συνεπειών από τη λύση του συμφώνου συμβίωσης ξεχωριστά. Ο προβληματισμός μπορεί να επικεντρωθεί ειδικότερα στο ερώτημα, αν μετά τη λύση (ή ακύρωση) του γάμου που τελικά σύναψαν οι σύντροφοι προκύπτουν δύο αυτοτελείς αξιώσεις συμμετοχής στα αποκτήματα, η πρώτη από το σύμφωνο που λύθηκε αυτοδικαίως και η δεύτερη από τη λήξη του γάμου, ή μία ενιαία αξίωση με χρόνο υπολογισμού της αρχικής περιουσίας τον χρόνο καταχώρισης της κατάρτισης του συμφώνου και της τελικής περιουσίας αυτόν της αμετάκλητης λύσης ή ακύρωσης του γάμου ή της ληξιαρχικής καταχώρισης του συμβολαιογραφικού εγγράφου στην περίπτωση συναινετικού διαζυγίου. Για την απάντηση στο παραπάνω ερώτημα θα μπορούσε κάποιος να εξετάσει τη δυνατότητα μεταφοράς στο σύμφωνο συμβίωσης της άποψης που εκφράστηκε στη θεωρία για την τύχη της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα στην περίπτωση που οι σύζυγοι ξαναπαντρευτούν¹¹. Υποστηρίχθηκε συγκεκριμένα ότι αν οι σύζυγοι τελέσουν νέο γάμο μετά τη λύση του πρώτου, εφόσον η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα από τον πρώτο γάμο δεν είχε ικανοποιηθεί, τότε αυτή παύει να υπάρχει και ξαναγεννιέται μετά την τυχόν λύση του δεύτερου γάμου, οπότε πρόκειται για μία μοναδική αξίωση και ο υπολογισμός της θα καλύπτει όλο τον χρόνο από τη σύναψη του πρώτου μέχρι τη λύση του δεύτερου. Η άποψη αυτή όμως δεν είναι πειστική, αφενός γιατί δεν θεμελιώνει επαρκώς τη θέση περί απόσβεσης και επανίδρυσης της αξίωσης από τον πρώτο γάμο, αφετέρου γιατί

¹¹ Βλ. Κουμάντο, ΟικογΔ, Ι, σ. 206· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 222-223· Νικολόπουλο, Η αξίωση..., σ. 84-85.

συγκαταλέγει στον χρόνο υπολογισμού της τελικής περιουσίας το διάστημα που μεσολαβεί μεταξύ των δύο γάμων.

Έχοντας απορρίψει την παραπάνω γνώμη και την προσαρμογή της στο ζήτημα που εδώ απασχολεί, συνεπές είναι να γίνει δεκτό ότι δημιουργούνται δύο αυτοτελείς αξιώσεις συμμετοχής στα αποκτήματα, η μία από το σύμφωνο συμβίωσης και η άλλη από τον γάμο. Αν ο νόμος ήθελε να προβλέψει στην περίπτωση αυτή μία ενιαία αξίωση, τότε θα εισήγαγε ειδική ρύθμιση¹², αντίστοιχη εκείνης του γερμανικού δικαίου, όπου μετά τη θέσπιση γάμου ομοφύλων με τη μεταρρύθμιση της §1353 BGB από 01.10.2017 και την εφεξής κατάργηση της δυνατότητας σύναψης LPart (Gesetz zur Einführung des Rechts auf Eheschließung für Personen gleichen Geschlechts v 20.7.2017 –BGBII 2787), ορίστηκε (Art III) ότι για δικαιώματα και υποχρεώσεις των συντρόφων παραμένει ουσιώδης στο εξής, και μετά την τροπή του LPart σε γάμο, η ημέρα ίδρυσης του LPart¹³. Έτσι ο νόμος ουσιαστικά υπολογίζει τον χρόνο διάρκειας του LPart ως χρόνο διάρκειας του γάμου¹⁴. Αξίζει μάλιστα να αναφερθεί ότι αντίστοιχη ρύθμιση στο ελληνικό δίκαιο θα ήταν άστοχη, διότι τόσο ο σκοπός θέσπισης του γερμανικού LPart που περιοριζόταν στη νομική αναγνώριση των ομόφυλων ζευγαριών, όσο και η ρύθμιση «μετατροπής» (Umwandlung) του σε γάμο, δύσκολα μπορούν να συγκριθούν με τον θεσμό του συμφώνου συμβίωσης του Ν. 4356/2015, καθώς αυτός δεν λειτουργεί παραπληρωματικά προς τον γάμο¹⁵. Η υιοθέτηση της ρύθμισης του γερμανικού δικαίου θα μπορούσε να στηριχθεί μόνο σε δικαιοπολιτικά επιχειρήματα που θα πρότειναν την ίδρυση μίας ενιαίας αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα με κρίσιμα χρονικά σημεία

¹² Ως παράδειγμα τέτοιας ειδικής ρύθμισης θα μπορούσε να χρησιμεύσει εκείνη του άρθρου 5 παρ. 2 του αρχικού σχεδίου νόμου της Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής του Υπουργείου Δικαιοσύνης για την αναγνώριση της ταυτότητας φύλου (18.11.2016) (για το κείμενο του σχεδίου βλ. στο Παράρτημα του τόμου για την Αναγνώριση ταυτότητας φύλου, του Ομίλου Μελέτης Ιατρικού Δικαίου και Βιοηθικής, 2017, σ. 82), όπου προβλεπόταν ότι: «Αν το πρόσωπο που προβαίνει στη διόρθωση του καταχωρισμένου φύλου του ήταν έγγαμο, τα μέρη μπορούν, μετά την καταχώριση της διόρθωσης σύμφωνα με το άρθρο 4 του παρόντος νόμου, να συνάψουν σύμφωνο συμβίωσης, το οποίο μετά την κατάθεση αντιγράφου του σχετικού συμβολαιογραφικού εγγράφου στο ληξίαρχο σύμφωνα με το άρθρο 1 του Ν. 4356/2015 θεωρείται ότι υπάρχει από την ημέρα της καταχώρισης της διόρθωσης φύλου. Τελικά όμως στο άρθρο 3 παρ. 3 του Ν. 4491/2017 τέθηκε ως προϋπόθεση για τη διόρθωση του καταχωρισμένου φύλου είναι το πρόσωπο που αιτείται τη διόρθωση να μην είναι έγγαμο.

¹³ «Für Rechte und Pflichten der Lebenspartnerinnen oder Lebenspartner bleibt nach der Umwandlung der Lebenspartnerschaft in eine Ehe der Tag der Begründung der Lebenspartnerschaft weiterhin maßgeblich»

¹⁴ MüKoBGB/Duden⁸, §1 LPartG αρ.3 και §20a LPartG αρ.27, 34επ.· BRHP/Hahn⁴, §20a LPartG αρ. 3· Palandt/Brudermüller⁷⁸, LPartG 20a αρ. 7· Erman/Kaiser¹⁵, §20a LPartG αρ. 18 και 22. Θα μπορούσε, πάντως, να σχολιαστεί ότι η εν λόγω ρύθμιση του γερμανικού δικαίου δικαιολογείται από το γεγονός ότι ιδίως μετά τη μεταρρύθμιση του LPartG (LPartÜG v 15.12.2004, BGBII 3396) ο νομοθέτης προσάρμοσε τον θεσμό ακόμη περισσότερο στον γάμο, με αποτέλεσμα οι μεταξύ τους διαφοροποιήσεις να είναι ελάχιστες. Έτσι, Erman/Kaiser¹⁵, Vor §1LPartG αρ. 3.

¹⁵ Βλ. ανωτ. §3.Π.Γ.

για τον υπολογισμό της επαύξησης την ίδρυση του συμφώνου και τη λήξη του γάμου ως επιεικέστερη εκδοχή για τον οφειλέτη, δεδομένου ότι η περιουσιακή επαύξηση στον χρόνο αυτοδίκαιης λύσης του συμφώνου θα είναι αδιάφορη, αν δεν σώζεται στον χρόνο λύσης του γάμου.

Συμπερασματικά, μετά τη λύση ή ακύρωση του γάμου υπάρχουν δύο αξιώσεις συμμετοχής στα αποκτήματα που απορρέουν από το σύμφωνο συμβίωσης που λύθηκε αυτοδικαίως και τον γάμο, οι οποίες είναι μεν όμοιες, έχει ωστόσο καθεμία ως γενεσιουργό λόγο διαφορετική έννομη σχέση οι οποίες εμφανίζουν ουσιώδεις αποκλίσεις¹⁶. Ως προς την πρώτη αξίωση που ιδρύεται από το σύμφωνο συμβίωσης, η τελική περιουσία υπολογίζεται στον χρόνο σύναψης του γάμου που προκαλεί την αυτοδίκαιη λύση του πρώτου (άρθρο 7 παρ. 1 περ. γ'). Αναφορικά με την αξίωση αυτή, εφαρμόζονται τυχόν συμφωνίες που είχαν συμπεριλάβει οι σύντροφοι (και μεταγενέστερα σύζυγοι) στο σύμφωνο, όπως, λ.χ. η κατάργηση του τεκμηρίου του 1/3. Η παραγραφή της αξίωσης αυτής αναστέλλεται λόγω του επιγενόμενου γάμου μεταξύ των μερών σύμφωνα με την ΑΚ 256 αριθ. 1¹⁷. Η δεύτερη αξίωση ιδρύεται από τον γάμο, μετά τη λύση ή την ακύρωσή του, οπότε εφαρμόζονται οι ΑΚ 1400-1402.

§26. Αυτοδίκαιη λύση του συμφώνου συμβίωσης λόγω αφάνειας του ενός συντρόφου

Υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 προβλήθηκε ότι το σύμφωνο συμβίωσης λύεται αυτοδικαίως με την κήρυξη του προσώπου σε αφάνεια¹⁸. Και τούτο, με τη σκέψη ότι δεν μπορεί να εφαρμοστεί σε αυτό αναλογικά ΑΚ 1440, η οποία ιδρύει απόλυτο λόγο διαζυγίου για την περίπτωση κήρυξης σε αφάνεια του ενός συζύγου¹⁹.

Η ίδια άποψη ορθά υποστηρίζεται και υπό τον Ν. 4356/2015²⁰. Πράγματι, έχοντας υπόψη ότι οι διατάξεις για τη λύση του γάμου δεν εφαρμόζονται καθόλου στη λύση του συμφώνου συμβίωσης, σε συνδυασμό με το ότι η διάταξη της ΑΚ 48 που

¹⁶Βλ. ανωτ. §3.Π.Γ.

¹⁷Έτσι και Σπυριδάκης, ΟικογΔ³, σ. 819.

¹⁸Υπό τον Ν. 3719/2008 Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁵, Π, σ. 618, σημ. 76, όπου επισημαίνεται η προϋπόθεση του αμετάκλητου της απόφασης που κηρύσσει την αφάνεια, ως προϋπόθεση αυτοδίκαιης λύσης του συμφώνου συμβίωσης· η ίδια, σε Μελέτες, σ. 620· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ¹, §22 αρ.45· Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα (-Παπαχρίστου), Το Σύμφωνο..., άρθρο 4, σ. 28· Σπυριδάκης, Το σύμφωνο..., σ. 93· Φουντεδάκη, Φυσικό πρόσωπο..., σ. 91-92· Περάκη, Η εκτός γάμου..., σ. 195. Αντίθ. Βάρκα-Αδάμη, ΕλλΔνη 2009.400.403, με απλή επισήμανση ότι το σύμφωνο μπορεί να λυθεί μονομερώς.

¹⁹Έτσι, αντί πολλών βλ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 357· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ¹, §18 αρ.46.

²⁰Βλ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Π, σ. 580, σημ. 55· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §22 αρ.46· Κοτζάμπαση, ΕλλΔνη 2016.650.655· Σαϊτάκη, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 42.

δημιουργεί νόμιμο τεκμήριο θανάτου του προσώπου που κηρύχθηκε σε αφάνεια ισχύει γενικά, επιτρέπεται το συμπέρασμα ότι δεν θεμελιώνεται κενό, ούτε και βάση αναλογίας, που να δικαιολογούν τη μεταφορά της ΑΚ 1440 στη λύση του συμφώνου συμβίωσης. Εξάλλου, με δεδομένες τις επιφυλάξεις που δημιουργεί σήμερα η ΑΚ 1440, θα ήταν άτοπο να υποστηριχθεί ότι όταν ο ένας σύντροφος κηρύσσεται σε αφάνεια, επιβάλλεται η τήρηση της διαδικασίας μονομερούς λύσης του συμφώνου κατά το άρθρο 7 παρ. 1 περ. β' (δηλαδή επίδοση εξώδικης πρόσκλησης για συναινετική λύση, τρίμηνη αναμονή και μονομερή συμβολαιογραφική πράξη²¹). Συνεπώς, σωστό φαίνεται να γίνει δεκτό ότι το σύμφωνο συμβίωσης λύεται αυτοδικαίως (για το μέλλον) είτε με τον θάνατο είτε με την κήρυξη σε αφάνεια του συντρόφου, οπότε και ακολουθεί η εφαρμογή των διατάξεων του κληρονομικού δικαίου²².

§27. Η λήξη της έννομης σχέσης με δικαστική απόφαση που ακυρώνει το άκυρο και το ακυρώσιμο σύμφωνο συμβίωσης

I. Η έκδοση αμετάκλητης δικαστικής απόφασης

Η ακύρωση του άκυρου και ακυρώσιμου συμφώνου συμβίωσης επέρχεται μόνον με την αμετάκλητη δικαστική απόφαση, με την οποία αίρονται (κατά κανόνα) αναδρομικά τα αποτελέσματά του²³, όπως ορίζεται στο άρθρο 3 παρ. 3 εδ. α' του Ν. 4356/2015. Η ρύθμιση είναι όμοια με την ΑΚ 1381 που ισχύει για τη δικαστική ακύρωση του γάμου. Σε σχέση με την άρση των δικαιοπρακτικών έννομων αποτελεσμάτων, τούτη ανατρέχει στον χρόνο της κατάρτισης της δικαιοπραξίας του συμφώνου, όπως ακριβώς συμβαίνει και στις αυτοδικαίως άκυρες δικαιοπραξίες, σύμφωνα με τους γενικούς κανόνες των ΑΚ 180 και 184. Έχοντας ήδη αναφερθεί στις

²¹ Βλ. αναλυτ. κατωτ. §28.Π.Α και Β.

²² Αντίστοιχα (βλ. ενδ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 360), η λύση του γάμου με διαζύγιο λόγω αφάνειας κατά την ΑΚ 1440 αποτελεί τη μοναδική περίπτωση διαζευγμένου που διατηρεί ακέραιο το κληρονομικό του δικαίωμα στην κληρονομία του άφαντου συζύγου του.

²³ Βλ. και *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 565-566· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §22 αρ.35· *Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 2016.650.654· *Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο., σ. 31. Για την ex tunc ακυρότητα του γερμανικού συμφώνου (eLPart) βλ. ανωτ. §11.Π, σημ. 295. Αντίθετα στο γερμανικό δίκαιο τα αποτελέσματα της ακύρωσης του γάμου επέρχονται ex nunc, όπως και οι συνέπειες του διαζυγίου (§1318 παρ. 1BGB) βλ. αντί άλλων *Staudinger/Voppel* (2018), §1318 αρ. 12· *MüKoBGB/Wellenhofer*⁸, §1318 αρ. 1· *Gernhuber/Coester-Waltjen*, FamR⁶, §14 αρ. 16 επ. Για τις συνέπειες της ακύρωσης του συμφώνου (eLPart) λόγω ελαττωμάτων βούλησης αντίστοιχα προς τον ακυρώσιμο γάμο που ακυρώθηκε (BGB §1318 II) βλ. *Staudinger/Voppel* (2010), §15 αρ. 117 επ.· *Soergel/Wellenhofer*¹³, §15 LPartG αρ. 20. Βλ. όμως *Erman/Kaiser*¹⁵, §15 LPartG αρ. 8. Κριτ. *Muscheler*, FamR⁴, αρ. 849· *Dethloff*, FamR³², §3 αρ. 55 και §7 αρ. 24, 30. Υπό το προηγούμενο δίκαιο (πριν το 2005) για τις επιμέρους απόψεις που υποστηρίχθηκαν βλ. ενδ. *Hk-LPartG/Kemper*, §1 αρ. 58 επ.· *Kemper*, FFP 2001.449.453· *Wellenhofer/Klein*, Die eingetragene., αρ. 94· *Meyer/Mittelstädt*, Das Lebenspartnerschaftsgesetz., σ. 35· *Battes*, FuR 2002 (Teil 1).49.54.

οικονομικές συνέπειες της απόφασης που ακυρώνει το σύμφωνο συμβίωσης²⁴, θα απασχολήσουν παρακάτω οι ουσιαστικού δικαίου συνέπειές της και θα αναζητηθούν τα περιθώρια περιορισμού της αναδρομικότητας της ανατροπής τους. Τέλος θα εξεταστεί η επίδραση της ακύρωσης στις ειδικές συμφωνίες των συντρόφων.

II. Τα αποτελέσματα της ακύρωσης του άκυρου και ακυρώσιμου συμφώνου συμβίωσης

A. Ο κανόνας της αναδρομικής άρσης των αποτελεσμάτων του συμφώνου συμβίωσης και οι εξαιρέσεις του

Ο γενικός κανόνας της αναδρομικής ανατροπής των αποτελεσμάτων του ελαττωματικού συμφώνου, αν και φαίνεται να καταλαμβάνει το σύνολο των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, υπόκειται τόσο σε νομοθετικά προβλεπόμενους όσο και σε εγγενείς (τελολογικούς) περιορισμούς, λόγω της προσωπικής φύσης της έννομης σχέσης²⁵.

Πιο συγκεκριμένα, η αναδρομική άρση των έννομων αποτελεσμάτων του συμφώνου συμβίωσης αναδεικνύεται σε τρεις βασικές περιπτώσεις. Κατά πρώτον στην αναδρομική απώλεια του (εξ αδιαθέτου)²⁶ κληρονομικού δικαιώματος, περιλαμβανομένου του δικαιώματος νόμιμης μοίρας, εφόσον υπάρχει τέτοιο (άρθρο 8 εδ. β' του Ν. 4356/2015), όταν η ακύρωση του συμφώνου συμβίωσης έπεται χρονικά του θανάτου του ενός συντρόφου. Και τούτο, διότι διαφορετικά δεν ιδρύεται καθόλου κληρονομικό δικαίωμα, αφού κατά τον χρόνο της επαγωγής δεν θα υπάρχει η ιδιότητα του συντρόφου στο επιζών μέρος²⁷. Κατά δεύτερον στην καταρχήν αναδρομική άρση της υποχρέωσης καταβολής διατροφής για τον χρόνο μετά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης²⁸, εκτός κι αν το δικαίωμα αυτό είχε ούτως ή άλλως αποκλειστεί (άρθρο 7

²⁴ Βλ. ανωτ. §13.ΙΙ.

²⁵ Για την «φύση του πράγματος» ως μεθοδολογικού-τελολογικού κριτηρίου βλ. *Larenz-Canaris, Methodenlehre*, σ. 165 επ.· *Παπανικολάου, Μεθοδολογία*, αρ.244 επ.

²⁶ Αν ο σύντροφος έχει εγκατασταθεί κληρονόμος με διαθήκη, τότε εφαρμόζεται ανάλογα η ΑΚ 1785 σύμφωνα με το άρθρο 8 εδ. α' του Ν. 4356/2015. Βλ. αναλυτικότερα κατωτ. §31.ΙΙΙ.Β.

²⁷ Για την αναδρομική άρση του εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος στην περίπτωση ακύρωσης του γάμου βλ. *Δεληγιάννη, ΟικογΔ, Ι, §121 σ. 214*· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 136*· *Απ. Γεωργιάδη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1381-1382 αρ. 11-12*· *τον ίδιο, ΟικογΔ², §6 αρ.89-90. ΑΠ 1474/1990, ΕΕΝ 1991.629.*

²⁸ Βλ. και στο γερμανικό δίκαιο για την περίπτωση του άκυρου συμφώνου (eLPart) σε *Erman/Kaiser¹⁵, §16 LPartG αρ. 15*· *Muscheler, Das Recht...*, αρ. 208· *τον ίδιο, FamR⁴, αρ. 848c*· *Battes, FuR 2002 (Teil 1).49.54.* Αλλιώς, *MüKoBGB/Wache⁷, §1 LPartG αρ. 15*· *Soergel/Wellenhofer¹³, §1 LPartG αρ. 41 και §16 LPartG αρ. 4.* Για τις επιμέρους απόψεις ως προς τη θεμελίωση αξίωσης διατροφής από το ακυρώσιμο σύμφωνο που ακυρώθηκε βλ. *Staudinger/Voppel (2010), §15 αρ. 121*· *MüKoBGB/Wache⁷, §1 LPartG αρ. 15, §16 LPartG αρ. 10*· *MüKoBGB/Duden⁸, §1 LPartG αρ. 21, §16 LPartG αρ. 11*· *Erman/Kaiser¹⁵, §16 LPartG αρ. 14*· *Soergel/Wellenhofer¹³, §16 LPartG αρ. 3*· *Rauscher, FamR², αρ. 752c.*

παρ. 3 του Ν. 4356/2015). Τέλος, στην ισχυροποίηση του δεύτερου χρονικά γάμου ή του δεύτερου χρονικά συμφώνου συμβίωσης (ΑΚ 1354 και άρθρο 2 παρ. 2 περ. α') κατά την άποψη που υιοθετήθηκε σε προηγούμενο σημείο²⁹.

Οι εξαιρέσεις της αναδρομικότητας που προβλέπονται ρητά στον νόμο έχουν ως κοινό παρονομαστή τη ρύθμιση της επίδρασης της ακύρωσης του συμφώνου έναντι τρίτων προσώπων, ωστόσο κάθε μία από αυτές διαπνέεται από διαφορετικό νομοθετικό σκοπό. Ειδικότερα, στο άρθρο 3 παρ. 3 β' του Ν. 4356/2015, παρεμφερώς προς την ΑΚ 1382³⁰, ορίζεται ότι η ακύρωση του συμφώνου συμβίωσης δεν επηρεάζει την πατρότητα των τέκνων. Η εν λόγω ρύθμιση αποτελεί ασφαλώς εκδήλωση της αρχής της προστασίας του συμφέροντος του παιδιού, η οποία δικαιολογεί τη διατήρηση αμετάβλητης της νομικής κατάστασης του τέκνου ως καλυπτόμενου από το τεκμήριο πατρότητας, ανεξάρτητα από την ακύρωση του μεταξύ των γονέων του συμφώνου συμβίωσης. Είναι προφανές ότι η εν λόγω αναγκαστικού δικαίου ρύθμιση περιορίζει την υποκειμενική της εμβέλεια προς το παρόν μόνον στα ετερόφυλα ζευγάρια, αφού μόνον σε αυτά εφαρμόζεται το άρθρο 9 του Ν. 4356/2015 για το τεκμήριο πατρότητας των παιδιών που γεννιούνται κατά τη διάρκεια του συμφώνου³¹.

Επιπλέον εξαίρεση στον κανόνα της αναδρομικότητας προβλέπεται στην ΑΚ 1462 εδ. γ', όπως αυτή τροποποιήθηκε με το άρθρο 14 του Ν. 4356/2015, σύμφωνα με την οποία η συγγένεια εξ αγχιστείας εξακολουθεί να υπάρχει και μετά τη λύση ή την ακύρωση του γάμου ή του συμφώνου συμβίωσης από το οποίο δημιουργήθηκε.

Η αναδρομικότητα ωστόσο γνωρίζει, όπως προεκτέθηκε, εγγενείς περιορισμούς. Η λειτουργία της έννομης σχέσης συνεπάγεται ότι μεταξύ των μερών έχουν ασκηθεί δικαιώματα και υποχρεώσεις από το σύμφωνο συμβίωσης, προσωπικού, μικτού ή και περιουσιακού χαρακτήρα, ως προς τα οποία είναι άλλοτε πρακτικά ανέφικτη και άλλοτε τελολογικά αποδοκιμαστέα η *ex tunc* ανατροπή τους. Έτσι, λ.χ. η συμβίωση των συντρόφων, η από κοινού λήψη αποφάσεων για τις ανάγκες του κοινού βίου τους, η πραγματική συμβολή καθενός εξ αυτών στις οικογενειακές ανάγκες, είτε βάσει των ΑΚ 1389-1390 που εφαρμόζονται αναλόγως, είτε σύμφωνα με τις ειδικότερες συμφωνίες που σύναψαν, οι συνέπειες της διακοπής της συμβίωσης κ.λπ., δεν μπορούν να ανατραπούν αναδρομικά εξαιτίας της ακύρωσης και να αναζητηθούν

²⁹ Βλ. ανωτ. §7.Π.Β.1 και §11.ΙΙΙ.Δ στο πλαίσιο της επικύρωσης του άκυρου συμφώνου.

³⁰ Αντίστοιχα για τον γάμο βλ. ενδ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 138· *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1381-1382 αρ. 5 επ· *τον ίδιο*, ΟικογΔ², §6 αρ. 95.

³¹ Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 573· *την ίδια*, ΕλλΔνη 2016.641.646 επ.

αποκαταστατικά κατά τις ΑΚ 904 επ., στο μέτρο που ήδη εκπληρώθηκαν κατά τον χρόνο λειτουργίας του ακυρωθέντος συμφώνου³². Για τον ίδιο άλλωστε δικαιολογητικό λόγο, γεννιέται και η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα³³ μεταξύ των συντρόφων ακόμα και στην περίπτωση της ακύρωσης³⁴, καθώς η τελευταία δεν αναιρεί το γεγονός ότι η έννομη σχέση που ανατρέπεται λειτούργησε πράγματι, ώστε να μην μπορεί να αποκλειστεί η συμβολή των συντρόφων στην επαύξηση της περιουσίας του άλλου, αλλά ούτε και να αναιρεθεί αναδρομικά.

Έχοντας υπόψη τα ανωτέρω σε συνδυασμό με το γεγονός ότι, ενόσω διαρκεί η έννομη σχέση του συμφώνου, σκόπιμη είναι η αποφυγή έγερσης αξιώσεων μεταξύ των συντρόφων, δικαιολογείται η επιπρόσθετη εξαίρεση στον κανόνα της αναδρομικότητας και η επέκταση της ρύθμισης της ΑΚ 256 για την αναστολή παραγραφής αξιώσεων και μεταξύ των συντρόφων που εισήχθη με το άρθρο 12 του Ν. 3719/2008³⁵. Ωστόσο, το νοηματικό εύρος της διάταξης, σύμφωνα με την οποία «*Αναστέλλεται η παραγραφή των αξιώσεων: 1. [...] μεταξύ των προσώπων που έχουν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης, όσο αυτό ισχύει*» φαίνεται να μην καταλαμβάνει τις περιπτώσεις που το σύμφωνο πλήττεται από ελάττωμα. Αν και η διατύπωση δικαιολογούνταν υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008, καθώς η ακυρότητα διαμορφωνόταν ως αυτοδίκαιη³⁶, μετά τον Ν. 4356/2015, όπως προκύπτει και από το άρθρο 12 εδ. α' του νόμου αυτού, επιβάλλεται η ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 256 αριθ. 1 στους συντρόφους, όπως ισχύει για τους συζύγους, ώστε η αναστολή της παραγραφής των *αξιώσεων* να μην περιορίζεται μόνο για όσο διαρκεί το σύμφωνο συμβίωσης, αλλά να ισχύει και για την περίπτωση που αυτό ακυρωθεί αναδρομικά, παύοντας μόνον μετά τον χρόνο της αμετάκλητης ακύρωσης. Η ερμηνευτική αυτή προσέγγιση συμβαδίζει και με την τελολογία της διάταξης, η οποία κατευθύνεται στη διαφύλαξη της σχέσης εμπιστοσύνης μεταξύ των συντρόφων για όσο χρόνο λειτουργεί η έννομη σχέση.

³²Βλ. στον γάμο *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1381-1382 αρ. 3-4· *τον ίδιο*, ΟικογΔ², §6 αρ. 88 και 91 επ., ο οποίος υποστηρίζει (αρ. 93) ότι η αναζήτηση της συνεισφοράς ή της διατροφής (σε περίπτωση διάστασης) κατά τη διάρκεια του γάμου αποκλείεται βάσει της ΑΚ 906. Σε περίπτωση υπέρτερης συμβολής που οδήγησε σε επαύξηση περιουσίας του άλλου συζύγου, η διευθέτηση των περιουσιακών τους σχέσεων και στην περίπτωση της ακύρωσης γίνεται κατά τις ΑΚ 1400-1402. Έτσι ενδ. *Δεληγιάννης*, ΟικογΔ, Ι, §121 σ. 214-215· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 136-137 και 140· *Τσαντίνης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1381-1382 αρ. 2-3.

³³ Ακόμα κι αν τα μέρη επιλέξουν το σύστημα της κοινοκτημοσύνης και πάλι η αναδρομικότητα των αποτελεσμάτων της ακύρωσης του συμφώνου συμβίωσης θα είναι περιορισμένη, ενόψει της ανάλογης εφαρμογής της ΑΚ 1411 παρ. 2, σύμφωνα με την οποία η λήξη της κοινοκτημοσύνης επέρχεται αναδρομικά από την ημέρα της επίδοσης της σχετικής αγωγής.

³⁴ Για τη σχετική παρατήρηση βλ. και ανωτ. §22.IV.Γ.1.

³⁵ Βλ. ανωτ. §17.III και §23.

³⁶ Βλ. ανωτ. §11.II.

Στο πλαίσιο των εξαιρέσεων από τον κανόνα της αναδρομικής άρσης των αποτελεσμάτων του συμφώνου συμβίωσης απασχολεί επιπλέον η επίδραση της ακύρωσης του συμφώνου συμβίωσης έναντι του τρίτου, ο οποίος συναλλάχθηκε με κάποιον από τους συντρόφους υπό αυτή του την ιδιότητα. Η σχετική περίπτωση ρυθμίζεται ειδικά στο δίκαιο του γάμου στην ΑΚ 1385, απουσιάζει ωστόσο αντίστοιχη διάταξη στην περίπτωση του ακυρωθέντος συμφώνου. Ερευνητέο είναι επομένως, αν η τελευταία πρέπει να εφαρμοστεί αναλογικά και στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης.

Σύμφωνα με την ΑΚ 1385 η ακύρωση του γάμου δεν βλάπτει τα δικαιώματα τρίτων που έχουν συναλλαχθεί καλόπιστα με κάποιον από τους συζύγους. Συναφώς, φαίνεται να επικρατεί στη θεωρία³⁷ η γνώμη ότι μεταξύ των αποτελεσμάτων της αναδρομικής ακύρωσης του γάμου κατά την ΑΚ 1381 συγκαταλέγεται και η αναδρομική ανατροπή της διαχειριστικής εξουσίας του συζύγου κατά την ΑΚ 1399, και κατ' επέκταση η *ex tunc* ανατροπή των συναλλαγών (δικαιοπραξιών) που συνάφθηκαν μεταξύ τρίτου προσώπου και του ενός συζύγου, ο οποίος ενήργησε με τη συζυγική του ιδιότητα, προβαίνοντας σε πράξεις διαχείρισης της ατομικής περιουσίας του άλλου συζύγου³⁸. Η αναδρομική ανισχυροποίηση των συναλλαγών αυτών, σύμφωνα με τον κανόνα της ΑΚ 1381, και η ανάγκη προστασίας του καλόπιστου τρίτου, εκείνου δηλαδή που δεν γνώριζε, έστω και από βαριά αμέλεια, το ελάττωμα του γάμου (ακυρότητα ή ακυρωσία) κατά τον χρόνο κατάρτισης της δικαιοπραξίας, συνθέτουν τον σκοπό θέσπισης της ΑΚ 1385, ώστε παρά την αναδρομική ανατροπή του γάμου και της διαχειριστικής εξουσίας του συζύγου κατά την ΑΚ 1399, οι συναλλαγές που προηγήθηκαν της αμετάκλητης δικαστικής απόφασης με καλόπιστο συναλλασσόμενο να παραμένουν ισχυρές. Τέλος, κατά την ίδια και πάλι άποψη, η ΑΚ 1385 παρέχει μόνον υπέρ του καλόπιστου τρίτου τη δυνατότητα επίκλησης της εν λόγω διάταξης, εφόσον ο τελευταίος κρίνει ότι τούτο (δηλαδή η διατήρηση της συναλλαγής) υπαγορεύεται από το συμφέρον του.

Η παραπάνω γνώμη, αν και εντοπίζει ορθά τη νομοθετική στόχευση της ΑΚ 1385 στην προστασία των συναλλαγών, υιοθετεί μια ερμηνευτική προσέγγιση η οποία μάλλον υπερβαίνει το νοηματικό εύρος της διάταξης, αντιβαίνοντας στην τελολογία της. Πιο συγκεκριμένα, η παραπάνω άποψη σύμφωνα με την οποία η αναδρομική

³⁷ Βλ. Παπαντωνίου, *Η καλή πίστις...*, σ. 262· Δεληγιάννη, *ΟικογΔ*, I, §121 σ. 214· Δασκαρόλη, *Παραδόσεις*, I, σ. 149· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, *ΟικογΔ*⁷, I, σ. 137 και 139-140· Απ. Γεωργιάδη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1385 αρ. 3 επ.· τον ίδιο, *ΟικογΔ*², §6 αρ. 96 επ.· Τσαντίνη, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1385 αρ. 1 επ.

³⁸ Βλ. κατωτ. τις παραπομπές της σημ. 41.

ανατροπή των έννομων αποτελεσμάτων του γάμου κατά την ΑΚ 1381 προκαλεί άνευ ετέρου και αναδρομική ανατροπή της διαχειριστικής εξουσίας του συζύγου κατά την έννοια της ΑΚ 1399 δεν φαίνεται να ευσταθεί. Αρχικά, όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο σημείο³⁹, με την ΑΚ 1399 εισάγεται κανόνας ενδοτικού δικαίου, με σκοπό να ρυθμιστεί ειδικά η ανάθεση της διαχείρισης της ατομικής περιουσίας του ενός συζύγου από τον άλλο. Η εν λόγω διάταξη αναφέρεται σε υποκείμενη έννομη σχέση μεταξύ των συζύγων, η οποία συνηθέστερα έχει τη μορφή σύμβασης εντολής με παροχή πληρεξουσιότητας, εισάγοντας αποκλίσεις (λ.χ. ως προς τη λογοδοσία) από τους γενικούς κανόνες των ΑΚ 713 επ., λόγω και της ιδιαίτερης σχέσης εμπιστοσύνης που συνδέει τα συμβαλλόμενα μέρη. Περαιτέρω, στο σύστημα της περιουσιακής αυτοτέλειας, κάθε σύζυγος διατηρεί πλήρως τη δικαιοπρακτική του ικανότητα και δύναται να συνάπτει όχι μόνον σύμβαση εντολής με τους ειδικότερους όρους της ΑΚ 1399 αλλά και κάθε δικαιοπραξία είτε με τρίτα πρόσωπα είτε και με τον άλλο σύζυγο (λ.χ. σύμβαση δανείου, δωρεάς ή πώλησης και μεταβίβασης κυριότητας, σύμβαση εργασίας κ.ο.κ.)⁴⁰. Τέλος, η ακύρωση του γάμου έχει ως έννομο αποτέλεσμα κατά την ΑΚ 1381 την αναδρομική ανατροπή του, όχι όμως και την ανατροπή κάθε άλλης δικαιοπραξίας που μπορεί να έχει συναφθεί μεταξύ των συζύγων στο πλαίσιο άσκησης της ιδιωτικής αυτονομίας τους.

Υπό τις ως άνω παραδοχές, μπορεί βάσιμα να υποστηριχθεί σε σχέση με την ΑΚ 1385 ότι, αντίθετα με την ως άνω γνώμη που επικρατεί, η αναδρομική ακύρωση του γάμου δεν συνεπάγεται την αναδρομική ανατροπή της σύμβασης εντολής (και παραπέρα της παροχής πληρεξουσιότητας) που ενδεχομένως έχει συναφθεί μεταξύ των συζύγων, στο πλαίσιο της σχετικής δυνατότητας ανάθεσης της διαχείρισης της περιουσίας του ενός στον άλλο (ΑΚ 1399)⁴¹, όπως άλλωστε δεν ανατρέπεται εξ αιτίας

³⁹ Βλ. ανωτ. §22.IV.B.

⁴⁰ Έτσι Κουνουγέρη/Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, I, σ. 210· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §11 αρ. 6.

⁴¹ Βλ. Κουνουγέρη/Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, I, σ. 219, και σ. 312· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §11 αρ.10 και 17, οι οποίοι στο πλαίσιο της ΑΚ 1385 υποστηρίζουν την αναδρομική ανατροπή της διαχειριστικής εξουσίας, αν και ως προς την ΑΚ 1399 αναφέρουν ότι η διαχείριση παύει μεταξύ άλλων, όταν λυθεί ή ακυρωθεί ο γάμος, χωρίς να αναφέρονται σε αναδρομική παύση. Επίσης, εντοπίζουν ότι η διάσταση αποτελεί λόγο ανάκλησης της ανάθεσης της διαχείρισης, στην οποία (ανάκληση) μπορεί ούτως ή άλλως ο σύζυγος να προβεί για οποιονδήποτε λόγο. Παρεμφερώς Λέκκας, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1399 αρ. 11, ο οποίος ειδικά στο πλαίσιο της διάστασης εκτιμά ότι η ανάθεση δεν παύει αυτοδικαίως, αλλά αναβιώνουν οι υποχρεώσεις λογοδοσίας και απόδοσης των εισοδημάτων. Βλ. όμως Παπαζήση, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1399 αρ. 43 in fine, η οποία υποστηρίζει ότι η λύση με διαζύγιο ή η ακύρωση του γάμου επιφέρουν αυτοδικαίως την παύση της διαχείρισης, με το επιχείρημα ότι η ανάθεση διαχείρισης κατά την ΑΚ 1399 προϋποθέτει συζυγική ιδιότητα. Επιφυλάσσεται όμως για την περίπτωση που οι σύζυγοι συνάψαν σύμβαση εντολής που δεν ήταν συνδεδεμένη με την ύπαρξη του γάμου. Υπό τα ανωτέρω, συνεπέστερη είναι η γνώμη ότι δεν αποκλείεται η υποκείμενη σύμβαση εντολής να εξακολουθεί και μετά τη λύση ή ακύρωση του γάμου. Απλώς στην περίπτωση αυτή δεν θα εφαρμόζεται

της ακύρωσης του γάμου και κάθε άλλη δικαιοπραξία που έχει συναφθεί μεταξύ τους. Διαφορετικό είναι το γεγονός ότι η ακύρωση του γάμου μπορεί να οδηγήσει στη λύση μιας διαρκούς έννομης σχέσης μεταξύ των συζύγων, όπως αυτή της σύμβασης εργασίας, εταιρίας ή εντολής και κατ' επέκταση και στην παύση της πληρεξουσιότητας κατά την ΑΚ 222. Εξάλλου, η υιοθέτηση της αντίθετης γνώμης δυναμιτίζει την ασφάλεια των συναλλαγών, τόσο αυτών που έχουν επιχειρηθεί μεταξύ των συζύγων, όσο και εκείνων μεταξύ του ενός συζύγου και τρίτου. Εφόσον γίνεται δεκτό ότι δεν ανατρέπονται οι δικαιοπραξίες μεταξύ των συζύγων αυτοδικαίως λόγω της ακύρωσης του γάμου, πολύ περισσότερο δεν ανατρέπονται αναδρομικά οι δικαιοπραξίες που κατήρτισε με κάποιον τρίτο ο σύζυγος με την ιδιότητά του αυτή, έχοντας τη σχετική εντολή και πληρεξουσιότητα να επιχειρεί πράξεις διαχείρισης επί της ατομικής περιουσίας του άλλου συζύγου. Εξάλλου, ακόμη κι αν ο σύζυγος προβεί, χωρίς διαχειριστική εξουσία⁴², σε δικαιοπραξίες με τρίτο πρόσωπο, τότε βρίσκουν εφαρμογή οι ΑΚ 229 επ. και ΑΚ 239⁴³.

Ωστόσο, οι παραπάνω σκέψεις εγείρουν το ακόλουθο ερώτημα: αν δεν ανατρέπεται η διαχειριστική εξουσία του συζύγου κατόπιν της ακύρωσης του γάμου και αν δεν καθίστανται *ex tunc* ανίσχυρες οι δικαιοπραξίες που επιχείρησε αυτός ως διαχειριστής με κάποιο τρίτο πρόσωπο, τότε ποιος είναι ο λόγος ύπαρξης της ΑΚ 1385 και συγκεκριμένα ποιες περιπτώσεις απομένουν, ως προς τις οποίες διαπιστώνεται έλλειμμα προστασίας του τρίτου το οποίο επιχειρεί να καλύψει η εν λόγω ρύθμιση. Στο πλαίσιο της αναζήτησης αυτής, θα μπορούσε κάποιος να υποστηρίξει ότι η ΑΚ 1385 αναφέρεται στις περιπτώσεις εκείνες όπου, λόγω της ύπαρξης του γάμου (που μεταγενέστερα ακυρώθηκε), δημιουργήθηκε στον τρίτο η εύλογη πεποίθηση ότι ο «αντιπροσωπευόμενος» σύζυγος έχει χορηγήσει στον άλλο σύζυγο τη διαχειριστική εξουσία, παρότι αυτό δεν συνέβη στην πραγματικότητα. Εντούτοις, τα σχετικά

η ΑΚ 1399, αλλά οι γενικές διατάξεις των ΑΚ 713 επ. (λ.χ. η ΑΚ 718 για τη λογοδοσία), εκτός αν υπάρχει διαφορετική συμφωνία των μερών.

⁴² Σε περίπτωση που δεν υπάρχει διαχειριστική εξουσία, τότε ο διαχειριστής σύζυγος θα ευθύνεται έναντι του άλλου κατά τις διατάξεις περί διοίκησης αλλοτρίων (ΑΚ 730 επ.), χωρίς να αποκλείεται η θεμελίωση ευθύνης στις ΑΚ 904 επ. και ΑΚ 914 επ., εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις τους. Έτσι, *Δεληγιάννης (-Κουτσουράδης)*, ΟικογΔ, ΙΙ, §186 σ. 102· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 215, σημ. 18· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §11 αρ. 9· *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1399 αρ. 9. Στην εξωτερική σχέση έναντι του τρίτου εφαρμοστέες θα είναι οι ΑΚ 229 επ. και ΑΚ 239 (βλ. αντί πολλών *Απ. Γεωργιάδη*, ΕιδΕνοχΔ ΙΙ, §37 αρ. 27· *Παπανικολάου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, Εισαγ. 730-740 αρ. 13· *Τασίκα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 730 αρ. 8.

⁴³ Βλ. *Δεληγιάννη (-Κουτσουράδη)*, ΟικογΔ, ΙΙ, §186 σ. 103· *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις Ι, σ. 257· *Κουνουγέρη/Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 216, σημ. 21· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §11 αρ. 10 και 13· *Παπαζήση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1399 αρ. 10 και 20· *Λέκκα*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1399 αρ. 4.

ζητήματα μπορούν να αντιμετωπιστούν με τη φαινόμενη πληρεξουσιότητα⁴⁴, χωρίς να χρειάζεται η αναφορά στην ΑΚ 1385. Πράγματι, οι σύζυγοι με τη συμπεριφορά τους δημιουργούν συχνά στους τρίτους την εύλογη εντύπωση ότι ο ένας έχει χορηγήσει στον άλλον, ο οποίος δικαιοπρακτεί, σχετική εξουσία αντιπροσώπευσης. Επιτρέπεται έτσι ο καταλογισμός της πληρεξουσιότητας στον «αντιπροσωπευόμενο» σύζυγο⁴⁵ ο οποίος συμπεριφέρεται κατά τρόπο που επιτρέπει στους τρίτους το σχηματισμό εύλογης πεποίθησης σύμφωνα με τις αρχές της καλής πίστης και τα συναλλακτικά ήθη ότι έχει χορηγήσει στον άλλον σχετική πληρεξουσιότητα. Η θεμελίωση φαινόμενης πληρεξουσιότητας⁴⁶ δεν μπορεί άλλωστε να ανατραπεί αναδρομικά κατόπιν μεταγενέστερης ακύρωσης του γάμου, καθώς ο σχηματισμός της παραπάνω εξωτερικής εντύπωσης στον τρίτο αποτελεί πραγματική κατάσταση. Συνεπώς, ο αντιπροσωπευόμενος σύζυγος δεν μπορεί να επικαλεστεί ότι αφού ο γάμος ακυρώθηκε αναδρομικά, ανατρέπεται και το φαινόμενο δίκαιο, ούτε μπορεί βάσιμα να επικαλεστεί τις ΑΚ 229 επ. και να μην εγκρίνει τη δικαιοπραξία μεταξύ του «αντιπροσώπου» συζύγου και του τρίτου.

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι η ΑΚ 1385 είναι κανονιστικά αποδυναμωμένη στον γάμο⁴⁷, ώστε η μεταφορά της και στο σύμφωνο συμβίωσης να παρέλκει.

B. Ο περιορισμός της αναδρομικής ενέργειας της απόφασης που ακυρώνει το σύμφωνο συμβίωσης

Ζήτημα γεννιέται, κατά πόσον η αναδρομική ενέργεια της απόφασης που ακυρώνει το σύμφωνο συμβίωσης μπορεί να περιοριστεί και να ισχύσει μόνον για το μέλλον, αντίστοιχα προς τις ΑΚ 1383-1384 που ισχύουν στον γάμο. Οι διατάξεις αυτές επαληθεύουν τη γενική κατεύθυνση του περιορισμού της ενέργειας της ακυρότητας και

⁴⁴ Για την φαινόμενη πληρεξουσιότητα βλ. ενδ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §47 αρ. 36-37· *Λαδά*, ΓενΑρχ, Π, §51 αρ. 22-23· *Λωρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου¹, 216-217 αρ. 12· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου)*, ΔΔικαιοπραξ, §67 αρ.10-11· *την ίδια*, Έλλειψη πληρεξουσιότητας², σ. 90.

⁴⁵ Πρβλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΧρΙΔ 2015.3.4 (και σημ. 18), ο οποίος δέχεται ότι ο συναλλαχθείς τρίτος δικαιούται με βάση την καλή πίστη και τις αντιλήψεις των συναλλαγών να πιστέψει ότι στον σύντροφο που εμφανίζεται ως αντιπρόσωπος έχει παρασχεθεί πληρεξουσιότητα από τον άλλο σύντροφο για τις τρέχουσες ανάγκες της οικιακής οικονομίας, περίπτωση την οποία αξιολογεί ως φαινόμενη πληρεξουσιότητα. Σχετικά βλ. και *Καραμάνο*, ΝοΒ 1965.225.230.

⁴⁶ Με τη φαινόμενη πληρεξουσιότητα αντιμετωπίζεται στο γερμανικό δίκαιο το πρόβλημα του κύρους των πράξεων που έχει επιχειρήσει ο τεκμαιρόμενος πατέρας εκπροσωπώντας το τέκνο, πριν τον χρόνο επιτυχούς προσβολής πατρότητας, έτσι ώστε να προστατεύονται οι συναλλασσόμενοι τρίτοι. Βλ. *Gernhuber/Coester-Waltjen*, FamR⁷, § 52 αρ. 132· *MüKoBGB/Wellenhofer*⁸, §1599 αρ. 53, 56 επ.

⁴⁷ Ανατρέχοντας στο προϊσχύσαν δίκαιο και ειδικότερα στην παλαιά ΑΚ 1389, η οποία παραχωρούσε στη σύζυγο την εξουσία να υποχρεώνει τον άνδρα σε δικαιοπραξίες με τρίτους για τις τρέχουσες ανάγκες της οικιακής οικονομίας, μπορεί να εξηγηθεί η χρησιμότητα της ΑΚ 1385, στις περιπτώσεις μεταγενέστερης δικαστικής ακύρωσης του γάμου (βλ. αντί άλλων *Μιχαηλίδη-Νουάρο*, ΟικογΔ², σ. 93· *Τούση*, ΟικογΔ⁴, §46, σ. 141 επ.), όχι όμως και μετά τη ριζική αναθεώρηση της ΑΚ 1389.

ακυρωσίας στο δίκαιο του γάμου και εισάγουν εξαίρεση στον κανόνα της ΑΚ 1381⁴⁸. Ειδικότερα, σύμφωνα με την ΑΚ 1383 παρ. 1, *αν κατά την τέλεση του γάμου αγνοούσαν την ακυρότητα και οι δύο σύζυγοι ή την αγνοούσε ο ένας μόνο απ' αυτούς, η ακύρωση ενεργεί ως προς αυτούς ή αυτόν που την αγνοούσε μόνο για το μέλλον*. Η παρ. 2 της διάταξης προβλέπει ότι, *ο σύζυγος που αγνοούσε μόνος κατά την τέλεση του γάμου την ακυρότητα έχει, στην περίπτωση της ακύρωσης, εναντίον του άλλου συζύγου που γνώριζε εξαρχής την ακυρότητα και, αν αυτός πέθανε μετά την ακύρωση του γάμου, κατά των κληρονόμων του, δικαίωμα διατροφής σύμφωνα με τις διατάξεις που ισχύουν για το διαζύγιο, οι οποίες εφαρμόζονται αναλόγως*, ενώ κατά την ΑΚ 1384 ορίζεται ότι το δικαίωμα της δεύτερης παραγράφου του προηγούμενου άρθρου, δηλαδή της ΑΚ 1383 παρ. 2, ανήκει και στο σύζυγο που εξαναγκάστηκε να τελέσει γάμο με απειλή, κατά τρόπο παράνομο ή αντίθετο προς τα χρηστά ήθη, αν ο γάμος ακυρωθεί ή λυθεί με το θάνατο του άλλου συζύγου.

Το ερώτημα ως προς το περιθώριο εφαρμογής των ΑΚ 1383-1384 στο σύμφωνο συμβίωσης είχε απασχολήσει τη θεωρία υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008, οπότε και υποστηρίχθηκε ότι η ΑΚ 1383 δεν εφαρμόζεται αναλογικά⁴⁹. Διατυπώθηκε όμως και η αντίθετη γνώμη⁵⁰, με το επιχείρημα της προστασίας του καλόπιστου συναλλασσόμενου. Ο ίδιος προβληματισμός υπό τον Ν. 4356/2015 αναζωπυρώνεται λόγω του μη αυτοδίκαιου χαρακτήρα της ακυρότητας. Ήδη η θεωρία⁵¹, με το επιχείρημα ότι δεν προβλέπεται σχετική εξαίρεση από τον κανόνα της αναδρομικής ενέργειας της ακύρωσης, απορρίπτει τη μεταφορά της ΑΚ 1383 στο πεδίο του συμφώνου. Παρά το γεγονός ότι η παραπάνω γνώμη στηρίζεται στο γράμμα του νόμου, θα μπορούσε βάσιμα να υποστηριχθεί και το αντίθετο. Ειδικότερα, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 3 παρ. 2 εδ. α' του Ν. 4356/2015, σε περίπτωση ελαττωμάτων της βούλησης εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις για τον ακυρώσιμο γάμο⁵². Από αυτήν συνάγεται ότι ανάλογης εφαρμογής στο πεδίο του συμφώνου δεν τυγχάνουν μόνον οι ΑΚ 1374-1375, 1376, 1378 περ. 2 και 1380 που ισχύουν για τον ακυρώσιμο γάμο αλλά και η ΑΚ 1384 η οποία παραπέμπει στην ΑΚ 1383 παρ. 2.

⁴⁸ Έτσι Δεληγιάννης, ΟικογΔ, Ι, §123 σ. 217· Απ. Γεωργιάδης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1383-1384 αρ. 1.

⁴⁹ Κοτζάμπαση, ΕΝΟΒΕ, σ. 59· η ίδια, ΕφΑΔ 2010.259.263· Γ. Γεωργιάδης, ΧρΙΔ 2013.561.562.

⁵⁰ Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα (-Παπαχρίστου), Το Σύμφωνο..., άρθρο 3, σ. 25. Βλ. και Βαθρακοκόλλη, Το σύμφωνο..., άρθρ. 3 αρ. 10, σ. 37.

⁵¹ Κοτζάμπαση, ΕλλΔνη 2016.650.654· Σαϊτάκης, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 65. Αλλιώς Σπυριδάκης, ΟικογΔ³, σ. 808.

⁵² Βλ. αναλυτ. ανωτ. §12.

Η πρόβλεψη του Ν. 4356/2015 που επιτρέπει την ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1384 στους συντρόφους σημαίνει ότι ο νομοθέτης αναγνωρίζει ότι όπως στην περίπτωση της ακύρωσης του γάμου λόγω απειλής⁵³ έτσι και στο ακυρώσιμο για τον ίδιο λόγο σύμφωνο συμβίωσης ενδέχεται να συντρέχουν λόγοι επιείκειας, οι οποίοι δικαιολογούν την καταβολή διατροφής στον απειληθέντα σύντροφο κατά την ΑΚ 1383 παρ. 2, παρά την αναδρομική ανατροπή της έννομης σχέσης. Το δικαίωμα διατροφής εν προκειμένω στρέφεται κατά του συντρόφου που μετήλθε την απειλή, ή κατά των κληρονόμων του, εφόσον ο τελευταίος απεβίωσε είτε μετά την ακύρωση του συμφώνου (οπότε δεν κληρονομείται από τον επιζώντα – απειληθέντα σύντροφο), είτε πριν την ακύρωσή του, την οποία όμως πέτυχε μεταγενέστερα ο επιζών σύντροφος κατά την ΑΚ 1378 περ. 2, οπότε δικαιούται διατροφής κατά την ΑΚ 1384.

Περαιτέρω, ως προς την ΑΚ 1383 παρ. 2, στην εφαρμογή της οποίας παραπέμπει η ΑΚ 1384, γίνεται δεκτό ότι η άγνοια του ελαττώματος προσφέρει στον καλόπιστο σύζυγο, πέραν του αποκλεισμού της αναδρομικής ανατροπής του γάμου και δικαίωμα διατροφής⁵⁴. Χωρίς την ειδική ρύθμιση της ΑΚ 1383 παρ. 2 δεν θα μπορούσε να ιδρυθεί σχετικό δικαίωμα, καθώς λόγω της ακύρωσης του γάμου εκλείπει ex tunc η συζυγική ιδιότητα. Η διάταξη αυτή, λοιπόν, εφαρμόζεται και στο ακυρώσιμο λόγω απειλής σύμφωνο συμβίωσης, μέσα από το συνδυασμό των διατάξεων των ΑΚ 1384 και άρθρο 3 παρ. 2 εδ. α' του Ν. 4356/2015. Έτσι, το δικαίωμα διατροφής ιδρύεται για το διάστημα μετά την ακύρωση του συμφώνου συμβίωσης και μόνον έναντι του συντρόφου που μετήλθε την απειλή. Το ίδιο δικαίωμα μπορεί να στραφεί και κατά των κληρονόμων του (κακόπιστου) συντρόφου, εφόσον εκείνος απεβίωσε μετά την ακύρωση, καθώς σε διαφορετική περίπτωση, αν δηλαδή είχε αποβιώσει πριν την ακύρωση, θα τον κληρονομούσε κατά κανόνα ο καλόπιστος επιζών σύντροφος. Σε σχέση με το δικαίωμα διατροφής που ιδρύεται για τον χρόνο μετά την ακύρωση του συμφώνου, εφαρμόζονται αναλόγως κατά την ΑΚ 1383 παρ. 2 οι διατάξεις των ΑΚ 1442 επ., οι οποίες τυγχάνουν εφαρμογής και στην περίπτωση της δικαιοπρακτικής

⁵³ Αναλυτικότερα για τις προϋποθέσεις διατροφής κατά την ΑΚ 1384 βλ. *Ράμμο*, ΕρμΑΚ, άρθρ. 1384 αρ. 3· *Δεληγιάννη*, ΟικογΔ, Ι, §127 σ. 224 επ.· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 111· *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις Ι, σ. 155-156· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 146-147 και για την περίπτωση που την απειλή μετέρχεται τρίτος· *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1383-1384 αρ. 15-16· *τον ίδιο*, ΟικογΔ², § 6 αρ. 117 επ.· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 66.

⁵⁴ Αναλυτικότερα για τις προϋποθέσεις διατροφής κατά την ΑΚ 1383 παρ. 2 βλ. βλ. *Μπαλή*, ΟικογΔ², §35, σ. 58 επ.· *Ράμμο*, ΕρμΑΚ, άρθρ. 1383 αρ. 3· *Δεληγιάννη*, ΟικογΔ, Ι, §127 σ. 224 επ.· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 110-111· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 144 επ.· *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1383-1384 αρ. 15-16· *τον ίδιο*, ΟικογΔ², § 6 αρ. 114 επ.· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 65-66.

λύσης του συμφώνου (άρθρο 7 παρ. 3 του Ν. 4356/2015). Δικαιολογείται έτσι η διαπίστωση ότι το εκ της ΑΚ 1383 παρ. 2 δικαίωμα διατροφής ομοιάζει ως προς την τελολογική σύλληψή του με το δικαίωμα μεταγαμιαίας διατροφής ως μέτρο πρόνοιας του άπορου συζύγου⁵⁵.

Στο πλαίσιο του ακυρώσιμου γάμου επικρατεί στη θεωρία η γνώμη⁵⁶ ότι το δικαίωμα διατροφής της ΑΚ 1383 παρ. 2 επεκτείνεται, είτε με διασταλτική ερμηνεία της διάταξης, είτε με αναλογική εφαρμογή, και στην περίπτωση του ακυρώσιμου λόγω πλάνης γάμου, αφού το στοιχείο της άγνοιας του ελαττώματος συντρέχει οπωσδήποτε στο πρόσωπο του πλανηθέντος, χωρίς να αποκλείεται άγνοια και του άλλου συζύγου ως προς την πλάνη του πλανηθέντος. Η παραπάνω γνώμη μπορεί να ενισχυθεί και με το επιπρόσθετο επιχείρημα ότι θα προκαλούνταν ανυπόφορη κανονιστική αντινομία, αν από τη μία πλευρά ο απειληθείς που πέτυχε την ακύρωση του ακυρώσιμου γάμου δικαιούνταν τη διατροφή της ΑΚ 1383 παρ. 2 υπό τους όρους της 1384, ενώ από την άλλη πλευρά ο πλανηθείς σύζυγος που αγνοούσε κατά τον κρίσιμο χρόνο το ελάττωμα της βούλησης έμενε εντελώς απροστάτευτος. Έτσι, για την ταυτότητα του νομικού λόγου, σωστό φαίνεται να εφαρμοστεί αναλογικά η ΑΚ 1383 παρ. 2 στην περίπτωση της ακυρωσίας λόγω πλάνης ή απάτης που έχει τα στοιχεία της πλάνης κατά την ΑΚ 1374.

Έχοντας υπόψη ότι η διάταξη του άρθρου 3 παρ. 2 εδ. α' του Ν. 4356/2015 επιτρέπει, κατά τις παραδοχές που προηγήθηκαν, τη μεταφορά των ΑΚ 1384, 1383 παρ. 2 στο πεδίο του ακυρώσιμου συμφώνου συμβίωσης, ζήτημα γεννιέται κατά πόσον είναι αντίστοιχα επιτρεπτή η αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1383 παρ. 1 και 2 στην περίπτωση του άκυρου συμφώνου συμβίωσης.

Ως εισαγωγή στην εξέταση του ζητήματος, υπενθυμίζεται ότι η νομοθετική στόχευση που απηχούν οι ΑΚ 1383-1384 εντοπίζεται στο έντονα προσωπικό στοιχείο της έννομης σχέσης⁵⁷. Από την αναδρομική ακύρωση δύνανται να προκληθούν ανεπιεικείς έως αφόρητες συνέπειες για τους συζύγους, οι οποίες δικαιολογούν τη θέσπιση πρόσθετων εξαιρέσεων στον κανόνα της ΑΚ 1381. Με τη διάταξη της ΑΚ

⁵⁵ Βλ. κατωτ. §30.Π.2.

⁵⁶ Δεληγιάννης, ΟικογΔ, Ι, §123 σ. 217· Κουμάντος, ΟικογΔ, Ι, σ. 108· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, σ. 145· Απ. Γεωργιάδης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1383-1384 αρ. 3 και 5· ο ίδιος, ΟικογΔ², §6 αρ. 102· Παπαχρίστου, ΟικογΔ, σ. 64· Π. Φίλιος, ΟικογΔ⁴, σ. 70· Τσαντίνης, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1383-1384 αρ. 3.

⁵⁷ Ως προς τη ratio legis των ΑΚ 1383-1384 βλ. ενδ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 142.

1383 προστατεύονται αμφότεροι ή έστω ο ένας εκ των συζύγων⁵⁸ που αγνοούσαν είτε τα κρίσιμα πραγματικά περιστατικά που συγκροτούν την ακυρότητα, είτε τον ίδιο τον κανόνα δικαίου που την επισύρει⁵⁹, ενώ αντίστοιχη προστασία προβλέπεται και στην περίπτωση του απειλούμενου συζύγου κατά την ΑΚ 1384, όπως προεκτέθηκε.

Η έλλειψη ρύθμισης του κρίσιμου αυτού ζητήματος στον Ν. 4356/2015, παρότι και στην περίπτωση των συντρόφων συντρέχει ο ίδιος δικαιολογητικός λόγος, επιτρέπει την αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1383 στην περίπτωση του άκυρου συμφώνου συμβίωσης που ακυρώθηκε. Προς την άποψη αυτή κατευθύνει η σκέψη ότι η πρόβλεψη ανάλογης εφαρμογής των διατάξεων για τον ακυρώσιμο γάμο στην περίπτωση που το σύμφωνο συμβίωσης πάσχει από ελαττώματα της βούλησης, με αποτέλεσμα τη μεταφορά των ΑΚ 1384, 1383 παρ. 2 στο τελευταίο, δεν σημαίνει ότι ο νομοθέτης συνειδητά επιδίωξε να περιορίσει την ενέργεια της ακύρωσης για το μέλλον μόνο στην περίπτωση του ακυρώσιμου συμφώνου. Αντίθετα, μεταξύ του άκυρου γάμου και του άκυρου συμφώνου συμβίωσης υπάρχει βάση αναλογίας, καθώς οι αξιολογήσεις της έννομης τάξης που ώθησαν στον υπό προϋποθέσεις περιορισμό της αναδρομικής ενέργειας της ακύρωσης του άκυρου γάμου επαληθεύονται και στην περίπτωση του άκυρου συμφώνου συμβίωσης. Έχοντας, λοιπόν, τούτο υπόψη, φαίνεται επιβεβλημένη η επέκταση των έννομων συνεπειών της ΑΚ 1383 και στο άκυρο σύμφωνο συμβίωσης που ακυρώθηκε. Διαφορετική θεώρηση θα προκαλούσε σοβαρή αξιολογική αντινομία, καθώς δεν μπορεί να δικαιολογηθεί αντικειμενικά ο μετριασμός της ενέργειας της ακύρωσης στο ακυρώσιμο, αλλά όχι στο άκυρο, σύμφωνο συμβίωσης, ούτε και η διαφορετική μεταχείριση των συζύγων από άκυρο γάμο που ακυρώθηκε σε σχέση με τους συντρόφους από άκυρο σύμφωνο συμβίωσης. Πρέπει άλλωστε να επισημανθεί ότι η αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1383 στο άκυρο σύμφωνο συμβίωσης που ακυρώθηκε αποκλείεται εξ ορισμού στην περίπτωση του εικονικού συμφώνου συμβίωσης, καθώς η συνδρομή του ελαττώματος προϋποθέτει γνώση της εικονικότητας και από τα δύο μέρη⁶⁰. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση της διμερούς ανηθικότητας⁶¹.

⁵⁸ Αναλυτικότερα για τις προϋποθέσεις της ΑΚ 1383 παρ. 1 βλ. *Δελγιάννη*, ΟικογΔ, Ι, §123 σ. 217· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 110· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 142-143· *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1383-1384 αρ. 5 επ.: *τον ίδιο*, ΟικογΔ², § 6 αρ. 104 επ.: *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 64-65.

⁵⁹ Ειδικά για το στοιχείο της άγνοιας βλ. αντί άλλων *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1383-1384 αρ. 7.

⁶⁰ Βλ. ανωτ. §7.ΙΙΙ.Α.2.

⁶¹ Βλ. ανωτ. §7.ΙΙΙ.Β.

Υπό την ανωτέρω εκδοχή, η βασική έννομη συνέπεια της αναλογικής εφαρμογής της ΑΚ 1383 παρ. 1 είναι ότι η ακύρωση του συμφώνου ενεργεί μόνον για το μέλλον. Η σημασία της *ex nunc* ανατροπής του συμφώνου αναδεικνύεται, όπως και στον γάμο, κυρίως στην περίπτωση του θανάτου του ενός συντρόφου⁶², σε χρόνο πριν τη δικαστική ακύρωση του συμφώνου, οπότε το εξ αδιαθέτου⁶³ κληρονομικό δικαίωμα του καλόπιστου (επιζώντος) συντρόφου κατά την ΑΚ 1820 διατηρείται⁶⁴. Η άγνοια της ακυρότητας προβάλλεται ως καταλυτικός ισχυρισμός έναντι της αγωγής ακύρωσης κατά το άρθρο 3 παρ. 1 εδ. β' του Ν. 4356/2015 την οποία ασκούν τρίτα πρόσωπα που θεμελιώνουν συνήθως κληρονομικό έννομο συμφέρον⁶⁵. Το δικαίωμα διατροφής της ΑΚ 1383 παρ. 2 επιφυλάσσεται υπέρ του συντρόφου που δεν γνώριζε την ακυρότητα, αποκλείεται όμως όταν την αγνοούσαν και οι δύο.

Γ. Η επίδραση της ακύρωσης του συμφώνου συμβίωσης στις συμφωνίες των μερών

Αναφορικά με την επίδραση της ακύρωσης του συμφώνου συμβίωσης στις συμφωνίες των μερών για τη ρύθμιση των σχέσεών τους, θα μπορούσε να γίνει καταρχήν δεκτό ότι η αμετάκλητη ακύρωση της δικαιοπραξίας του συμφώνου συμπαρασύρει και τις παρεπόμενες συμφωνίες των συντρόφων⁶⁶. Εντούτοις, έχοντας υπόψη τις παραδοχές που προηγήθηκαν, ιδίως σε σχέση με το νομιζόμενο σύμφωνο συμβίωσης, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι πολλές από τις συμφωνίες των μερών μπορεί να ενεργοποιούνται μετά την ακύρωση του συμφώνου, δικαιολογείται κατά περίπτωση η ξεχωριστή εκτίμηση του κύρους των ειδικών συμφωνιών των μερών. Ειδικότερα, αν το ελάττωμα που έπληττε το σύμφωνο συμβίωσης καταλαμβάνει αυτοτελώς και τις συμφωνίες των συντρόφων, τότε σωστό είναι η ακύρωσή του να συμπαρασύρει και αυτές. Τούτο συμβαίνει, όταν το σύμφωνο συνάπτεται από πρόσωπο

⁶² Βλ. ΔΕφΠειρ 1966/2005 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΤρΔΠΘεσσαλ 2797/1996, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΤρΔΠρΑθ 9276/1993 ΕΔΚΑ 1994.561, για διατήρηση της καταβολής της σύνταξης στον καλόπιστο επιζώντα σύζυγο μέχρι την έκδοση της αμετάκλητης απόφασης που ακυρώνει τον γάμο, κατ' εφαρμογή της ΑΚ 1383 παρ. 1.

⁶³ Βλ. κατωτ. §31.ΙΙΙ.Β για την εφαρμογή της ΑΚ 1383 στην περίπτωση της εκ διαθήκης διαδοχής.

⁶⁴ Έτσι στην περίπτωση των συζύγων σε *Δεληγιάννη*, ΟικογΔ, Ι, §123 σ. 218· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 143-144· *Απ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1383-1384 αρ. 10· *τον ίδιο*, ΟικογΔ², §6 αρ. 113· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 64. Διαφορετικά, υπό την προϊσχύουσα μορφή της ΑΚ 1383 (βλ. ΑΠ 1474/1990, ΕΕΝ 1991.629: η αμετάκλητη αυτή ακύρωση του γάμου, έστω και αν εχώρησε μετά τον θάνατο του ενός από τους συζύγους, ανατρέπει την εξ αδιαθέτου επαγωγή της κληρονομίας του αποβιώσαντος συζύγου, η οποία από τον χρόνο θανάτου του είχε γίνει στο άλλο, ακόμη και στην περίπτωση που κατά την τέλεση του γάμου του που αμετάκλητα ακυρώθηκε, ο άλλος αυτός σύζυγος αγνοούσε την ακυρότητά του).

⁶⁵ Βλ. στον γάμο *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 144.

⁶⁶ Βλ. *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, §51 αρ. 7· *Αυγουστιανάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 180 αρ. 35.

που δεν έχει πλήρη δικαιοπρακτική ικανότητα, ή όταν το σύμφωνο ακυρώθηκε ως εικονικό. Το ίδιο καταρχήν θα πρέπει να ισχύσει και όταν το σύμφωνο είναι άκυρο λόγω ανηθικότητας ή όταν συντρέχουν ελαττώματα της βούλησης (πλάνη, απειλή), οπότε και οι συμφωνίες των μερών κατά κανόνα θα πλήττονται από τον ίδιο λόγο, εκτός αν κατά περίπτωση εκτιμηθεί διαφορετικά. Όταν όμως το σύμφωνο συμβίωσης είναι άκυρο λόγω συνδρομής κωλύματος, οι συμφωνίες των μερών θα πρέπει να θεωρηθούν ως καταρχήν έγκυρες, αφού ο ειδικός λόγος ακυρότητας δεν τις επηρεάζει αυτοτελώς.

Περιοριστικά, ο προβληματισμός τίθεται, ιδίως, σε σχέση με την τύχη των συμφωνιών για τη ρύθμιση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, δεδομένου ότι συνιστά ενοχή εκ του νόμου⁶⁷ που γεννιέται ακόμη και από το άκυρο ή ακυρώσιμο σύμφωνο συμβίωσης που ακυρώθηκε. Οι σχετικές συμφωνίες θα μπορούσαν να ερευνηθούν ξεχωριστά ως προς το κύρος τους. Το ίδιο ζήτημα μπορεί να ανακύψει και στην περίπτωση του νομιζόμενου συμφώνου συμβίωσης αναφορικά με τη συμφωνία, με την οποία ρυθμίστηκε η διατροφή για τον χρόνο μετά τη λύση του συμφώνου, όπως και για την παραίτηση από τη νόμιμη μοίρα (άρθρο 8 εδ. β'), όταν η ακύρωση έπεται χρονικά του θανάτου του κληρονομούμενου συντρόφου. Σχετικά, μπορούν να γίνουν δεκτά τα εξής: αν οι σύντροφοι είχαν καταλήξει σε συμφωνίες για τη ρύθμιση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, αυτές ισχύουν και μετά την ακύρωση του συμφώνου, οπότε ιδρύεται η αξίωση, εφόσον δεν πλήττονται αυτοτελώς από το ίδιο ελάττωμα. Αντίστοιχα, αν η διατροφή για τον χρόνο μετά τη λύση του συμφώνου είχε ειδικότερα ρυθμιστεί με συμφωνία, συνεπές είναι αυτή να ισχύσει μετά την ακύρωση του συμφώνου, εφόσον ο δικαιούχος σύντροφος ήταν καλόπιστος (ΑΚ 1383 παρ. 2), ενώ το ίδιο θα πρέπει να γίνει δεκτό και για τη συμφωνία αποκλεισμού της διατροφής (άρθρο 7 παρ. 3), όταν αυτή δεν καταλαμβάνεται από το ίδιο ελάττωμα που πλήττει το σύμφωνο. Επιπλέον, θα πρέπει να ισχύσει και η παραίτηση από τη νόμιμη μοίρα κατά την έννοια του άρθρου 8 εδ. β' του Ν. 4356/2015, με αποτέλεσμα να μην κληρονομεί ο σύντροφος που αποκληρώθηκε, στην περίπτωση που το σύμφωνο ακυρώθηκε (λ.χ. λόγω κωλύματος από ύπαρξη προηγούμενου γάμου) μετά τον θάνατο του άλλου συντρόφου.

⁶⁷ Βλ. για τον γάμο ενδ. Δεληγιάννη (-Κουτσουράδη), ΟικογΔ, ΙΙ, § 193 σ. 117· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 239· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §13 αρ. 6· Νικολόπουλο, Η αξίωση..., σ. 43, 194· τον ίδιο, ΕφΑΔ 2013.302.304· Παπαδάκη, Αξίωση συμμετοχής..., σ. 64.

§28. Η λύση του συμφώνου συμβίωσης με δικαιοπραξία

I. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 7 παρ. 1 του Ν. 4356/2015 το σύμφωνο συμβίωσης μπορεί να λυθεί και με δικαιοπραξία και συγκεκριμένα είτε με συμφωνία των μερών που γίνεται αυτοπροσώπως με συμβολαιογραφικό έγγραφο κατά την περ. α' του παραπάνω άρθρου, είτε με μονομερή συμβολαιογραφική δήλωση κατά την περ. β', εφόσον έχει επιδοθεί προηγουμένως με δικαστικό επιμελητή πρόσκληση για συναινετική λύση στο άλλο μέρος και έχουν παρέλθει τρεις (3) μήνες από την επίδοση. Οι παραπάνω ρυθμίσεις επαληθεύουν την επικράτηση της αρχής της ιδιωτικής αυτονομίας που διαπνέει το σύμφωνο συμβίωσης, προβλέποντας τη λύση του συμφώνου με πράξη των μερών⁶⁸, χωρίς δικαστική παρέμβαση⁶⁹.

Οι τάσεις διεύρυνσης της ιδιωτικής αυτονομίας στη ρύθμιση των οικογενειακών έννομων σχέσεων δεν ανιχνεύονται μόνον στις διατάξεις για τη λύση του συμφώνου, αλλά επιβεβαιώνονται και με την αναθεώρηση του συναινετικού διαζυγίου, καθώς μετά τον Ν. 4509/2017 η συναινετική λύση του γάμου γίνεται πλέον με συμβολαιογραφικό έγγραφο και όχι πια με δικαστική απόφαση, ενώ ταυτόχρονα εξαλείφθηκε η προϋπόθεση ελάχιστης διάρκειας του γάμου. Έτσι, η νέα ρύθμιση του συναινετικού διαζυγίου συγγενεύει με τη συμφωνημένη λύση του συμφώνου συμβίωσης, επιτρέποντας και τον ερμηνευτικό τους συσχετισμό.

Όσο δεδομένη και αυτονόητη θεωρήθηκε η λύση του συμφώνου συμβίωσης με συμφωνία των μερών, άλλο τόσο προβληματίσε η καθιέρωση του ελευθέρως διαλυτού του με μονομερή δικαιοπραξία του ενός εκ των συντρόφων, ιδίως εξαιτίας της παλαιότερης ρύθμισης του άρθρου 4 παρ. 1 περ β' του Ν. 3719/2008. Η τελευταία, διαφορετικά από την ισχύουσα σήμερα διάταξη του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015, τοποθετούσε χρονικά πρώτη τη σύνταξη συμβολαιογραφικού εγγράφου και μεταγενέστερα προέβλεπε την επίδοσή του στον άλλο σύντροφο με δικαστικό επιμελητή. Έτσι, υπό το προϊσχύον καθεστώς, ο αντίλογος δεν περιοριζόταν μόνον στην νομοθετική πρόβλεψη της ελεύθερης, δηλαδή χωρίς την συνδρομή και επίκληση

⁶⁸ Βλ. ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015, υπό Α. Παρεμφερώς ως προς το άρθρο 4 του Ν. 3719/2008 σε Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁵, ΙΙ, σ. 616· την ίδια, σε Μελέτες, σ. 618-619.

⁶⁹ Αντίθετα, στο §15 LPartG προβλέπεται η λύση του συμφώνου (eLPart) με δικαστική απόφαση, ακόμα και στην περίπτωση που τα μέρη συναινούν, ενώ καθορίζονται και λόγοι λύσης κατά το πρότυπο του διαζυγίου. Οι εν λόγω ρυθμίσεις μπορούν να δικαιολογηθούν, με τη σκέψη ότι με το γερμανικό σύμφωνο καταχωρισμένης συμβίωσης δεν επιδιώκεται η θέσπιση μιας εναλλακτικής μορφής οικογένειας, αλλά η πρόβλεψη μιας οικογενειακού δικαίου δικαιοπραξίας, όμοιας προς εκείνη του γάμου, η κατάρτιση της οποίας απευθυνόταν μόνο σε ομόφυλα ζευγάρια, λόγω της κατά τον χρόνο εφαρμογής του αδυναμίας τέλεσης γάμου. Βλ. ανωτ. και §3.Π.Γ.

κλονιστικού λόγου, λύσης του συμφώνου συμβίωσης⁷⁰, αλλά επεκτάθηκε κυρίως στην προβλεπόμενη διαδικασία, η οποία δικαιολογημένα αξιολογούνταν από σημαντική μερίδα της θεωρίας ως σκληρή και αιφνιδιαστική για τον άλλο σύντροφο⁷¹. Σε σχέση με το ελεύθερα διαλυτό του συμφώνου που εξακολουθεί να αποτελεί τη θεμελιωδέστερη ίσως διαφορά μεταξύ αυτού και του γάμου, οι απόψεις υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 που αξιολογούσαν ως επικίνδυνη την εν λόγω ρύθμιση για τους θεσμούς του γάμου και της οικογένειας⁷² κάμφθηκαν με το επιχείρημα ότι η ευχέρεια μονομερούς λύσης δεν καθίσταται από μόνη της κριτήριο *χαλαρότητας* του οικογενειακού δεσμού⁷³. Η θέση αυτή συμπληρώθηκε με τη διαπίστωση ότι πλέον ούτε και η λύση του γάμου με αντιδικία είναι τόσο περίπλοκη, ενώ δεν κρίνεται σκόπιμη η διατήρηση μιας έννομης σχέσης, όταν αυτή πλέον δεν λειτουργεί⁷⁴. Οι παραπάνω σκέψεις θα μπορούσαν να συμπληρωθούν με το επιχείρημα ότι η εξάρτηση της μονομερούς λύσης του συμφώνου συμβίωσης από τη συνδρομή και επίκληση κλονιστικού λόγου, κατά το πρότυπο του γάμου, θα αλλοίωνε τον εναλλακτικό χαρακτήρα του θεσμού με τον οποίο παραχωρείται σημαντικό περιθώριο αυτονομίας στα μέρη.

Οι αντιρρήσεις που εκφράστηκαν σε σχέση με τη διαδικασία μονομερούς λύσης κατά το προηγούμενο δίκαιο εισακούστηκαν, καθώς αναθεωρήθηκε ο τρόπος μονομερούς λύσης του συμφώνου συμβίωσης, ικανοποιώντας την ανάγκη αποφυγής του αιφνιδιασμού του άλλου μέρους, όπως επεσήμανε η ΑιτΕκθ⁷⁵. Η μεταβολή αυτή δεν εκφράστηκε μόνον με την αναμόρφωση της διαδικασίας αλλά και με την προσθήκη της μεταβατικής διάταξης του άρθρου 62 παρ. 1 του Ν. 4356/2015, ώστε και τα

⁷⁰ Βλ. για τη σχετική κριτική επί του προσχεδίου του μεταγενέστερου Ν. 3719/2008 σε *Παντελίδου*, ΕφΑΔ 2008.386.388.

⁷¹ *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 42-44 για την κριτική στη ρύθμιση και την αναζήτηση de lege ferenda περιορισμών της αμεσότητας της νομικής ενέργειας της καταγγελίας του συμφώνου. Έτσι και *Παπαζήση*, Γάμος, συγγένεια, φυσικό πρόσωπο: η νομοθετική ρύθμιση του ν. 1329/1983 ανταποκρίνεται στις κοινωνικές επιταγές σήμερα;, σε Πρακτικά του 10^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ένωσης Αστυκολόγων για τα Τριάντα Χρόνια Εφαρμογής του ν. 1329/1983 για τη Μεταρρύθμιση του Οικογενειακού Δικαίου, 2016, σ. 73· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 191. Πρβλ. και *Ρήγα*, ΕφΑΔ 2009.31.32. Για την αυτοδίκαιη λύση του PACS με την τέλεση γάμου του ενός βλ. άρθρο 515-7 του γαλλΑΚ. Συναφώς, *Terré*, Droit civil⁷, αρ. 650· *Malaurie/Aynès*, La famille, αρ. 364, 404· *Courbe*, Droit de la famille⁴, αρ. 623· *Bosse-Platière*, Le pacte civil de solidarité, αρ.1185.

⁷² Βλ. *Παντελίδου*, ΕφΑΔ 2008.386.388.390.

⁷³ Έτσι *Παπαχρίστου*, ΕφΑΔ 2008.393.394.

⁷⁴ Βλ. *Παπαχρίστου*, ό.π.· *Σταμπέλου*, ΕφΑΔ 2009.13.14· *την ίδια*, ΧρΙΔ 2009.189.191· *Βιδάλη*, Η συνταγματική διάσταση..., σ. 95 επ., σημ. 140· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 188-189· *Γκεγκλέ*, ΕφΑΔ 2009.3.4. Προς την κατεύθυνση αυτή και *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 179-180.

⁷⁵ ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015, υπό Β άρθρο 7.

σύμφωνα συμβίωσης που καταρτίστηκαν υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 να λύνονται κατά το άρθρο 7 του νεότερου νόμου.

Κατόπιν των παραπάνω εισαγωγικών επισημάνσεων, αντικείμενο της παρούσας παραγράφου θα αποτελέσει η παρουσίαση και επεξεργασία του άρθρου 7 για τη λύση του (ακόμη και του άκυρου ή ακυρώσιμου που δεν ακυρώθηκε) συμφώνου συμβίωσης με πράξη των μερών, ενώ θα αναδειχθούν τα ζητήματα που ανακύπτουν από την ελαττωματικότητα, την ανάκληση των δηλώσεων των μερών καθώς και από τη δυνατότητα προσβολής της καταργητικής δικαιοπραξίας.

II. Η λύση του συμφώνου συμβίωσης με συμφωνία των μερών

A. Η δικαιοπραξία λύσης του άρθρου 7 παρ. 1 περ. α΄ του Ν. 4356/2015

Η ρύθμιση για τη συναινετική λύση του συμφώνου συμβίωσης δεν μεταβλήθηκε σε σχέση με το προηγούμενο καθεστώς. Πράγματι, όπως στη διάταξη του άρθρου 7 παρ. 1 περ. α΄ και παρ. 2 του Ν. 4356/2015, έτσι και στο άρθρο 4 παρ. 1 περ. α΄ και παρ. 2 του Ν. 3719/2008 προβλέπεται η λύση του συμφώνου με *αυτοπρόσωπη* συμφωνία των συμβληθέντων που περιβάλλεται τον τύπο του *συμβολαιογραφικού* εγγράφου και ισχύει από την κατάθεσή της στον ληξιαρχό όπου είχε καταχωριστεί και η σύσταση του συμφώνου συμβίωσης.

Η δικαιοπραξία που συνάπτουν τα μέρη για την κατ' άρθρο 7 παρ. 1 περ. α΄ του Ν. 4356/2015 λύση του συμφώνου αποτελεί οικογενειακού δικαίου δικαιοπραξία και συγκεκριμένα σύμβαση, όπως έγινε αντίστοιχα δεκτό για τη δικαιοπραξία ίδρυσής του⁷⁶, και έχει διαπλαστικό χαρακτήρα, καθώς καταργεί την έννομη σχέση και μεταβάλλει την αστική κατάσταση των προσώπων. Στα στοιχεία της νομοτυπικής μορφής της καταργητικής σύμβασης ανήκει η σχετική συμφωνία των μερών, με την οποία δηλώνει καθένα εξ αυτών τη βούλησή του για τη λύση της έννομης σχέσης από το σύμφωνο συμβίωσης, χωρίς διάσταση συμφερόντων, καθώς αποβλέπουν και οι δύο στο αυτό έννομο αποτέλεσμα⁷⁷. Αναφορικά με τον προβλεπόμενο συμβολαιογραφικό

⁷⁶ Βλ. ανωτ. §5.

⁷⁷ Βλ. ανωτ. §5. Για τη νομική φύση της συμφωνίας στο συναινετικό διαζύγιο υπό το παλαιό και νέο καθεστώς βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 395-396· *την ίδια*, Η νομική φύση του συναινετικού διαζυγίου και τα ζητήματα της ελαττωματικότητας και της ανάκλησης των συζυγικών συναινέσεων, ΝοΒ 1993.27.28 επ· *την ίδια*, ΕΦΑΔ 2018.230.231, 232· *Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1441 αρ. 12· *Σπυριδάκη*, Το συναινετικό διαζύγιο, 1998, σ. 31 επ· *Ιωακείμиду*, ΝοΒ 2018.989.991-992. Βλ. και *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §19 αρ. 6. *Παντελίδου*, Συναίνεση και συμφωνίες στο συναινετικό διαζύγιο, ΝοΒ 2013.2657.2659· ΑΠ 1463/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 597/2009, ΝοΒ 2009.1715· ΑΠ 441/2004, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 661/1997, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 392/1996, ΕΕΝ 1997.605.

τύπο, σωστό φαίνεται να γίνει δεκτό ότι, αυτός δεν αποτελεί στοιχείο της νομοτυπικής μορφής, αλλά προϋπόθεση κύρους (ΑΚ 158, 159 παρ. 1) της δικαιοπραξίας λύσης του συμφώνου⁷⁸. Πράγματι, δεν εντοπίζεται περίπτωση αυστηρής τυπικότητας που να δικαιολογεί εν προκειμένω την αναγωγή του προβλεπόμενου τύπου σε στοιχείο της νομοτυπικής μορφής της δικαιοπραξίας, όπως αντίθετα αξιολογήθηκε στη δικαιοπραξία κατάρτισης του συμφώνου. Εξάλλου, διαπιστώνεται ότι η κατηγοριοποίηση της δικαιοπραξίας λύσης του συμφώνου συμβίωσης ως ανυπόστατης ή απολύτως άκυρης, εξαιτίας της μη τήρησης του νόμιμου συμβολαιογραφικού τύπου, δεν παρουσιάζει ιδιαίτερη κρισιμότητα από άποψη έννομων συνεπειών⁷⁹. Και τούτο, διότι διαφορετικά από την ακυρότητα της δικαιοπραξίας σύναψης του συμφώνου, η οποία κατά το άρθρο 3 παρ. 1 του Ν. 4356/2015 διαμορφώνεται ως μη αυτοδίκαιη, ώστε η διάκριση μεταξύ ανυπόστατου και άκυρου συμφώνου συμβίωσης να συνοδεύεται από σοβαρές έννομες συνέπειες, η ακυρότητα της δικαιοπραξίας λύσης υπάγεται στον κανόνα της αυτοδίκαιης επέλευσης (ΑΚ 180). Έτσι, από την ανυπόστατη και από την άκυρη συμφωνία λύσης του συμφώνου δεν επέρχονται καθόλου οι δικαιοπρακτικές έννομες συνέπειες και δεν επιτυγχάνεται η λήξη της έννομης σχέσης από το σύμφωνο συμβίωσης. Τούτο ισχύει ακόμα κι αν επακολουθήσει η ληξιαρχική καταχώριση η οποία, όπως έχει αναλυθεί σε προηγούμενο σημείο⁸⁰, δεν μπορεί καταρχήν να θεραπεύσει ελαττώματα της δικαιοπραξίας ή να αναπληρώσει στοιχεία της νομοτυπικής μορφής.

Ο προσωπικός χαρακτήρας της σύμβασης αλλά και οι λόγοι δημοσίου συμφέροντος και ηθικής τάξης που επέβαλαν την αυτοπρόσωπη κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης κατά το άρθρο 1 εδ. α' του Ν. 4356/2015, αντικατοπτρίζονται και στη δικαιοπραξία λύσης του. Έτσι, κατά ρητή πρόβλεψη του άρθρου 7 παρ. 1 περ. α' του Ν. 4356/2015 και η συμφωνία των μερών για τη λύση του συμφώνου συμβίωσης γίνεται *αυτοπροσώπως*, είναι δηλαδή καταρχήν ανεπίδεκτη άμεσης ή έμμεσης

⁷⁸ Έτσι και υπό τον Ν. 3719/2008 σε *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ¹, § 22 αρ. 40, ο οποίος ακολουθεί την ίδια θέση και υπό τον Ν. 4356/2015 (ΟικογΔ², §22 αρ. 41), επισημαίνοντας ότι η προφορική λύση του συμφώνου ή η τήρηση ιδιωτικού εγγράφου είναι άκυρη, με αποτέλεσμα το σύμφωνο συμβίωσης να εξακολουθεί να ισχύει. Σύμφωνος και *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 38. Τον τυπικό χαρακτήρα της δικαιοπραξίας επισημαίνουν (υπό το προγενέστερο δίκαιο) και οι *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, II, σ. 616 (*η ίδια*, ΟικογΔ⁷, II, σ. 578 υπό τον Ν. 4356/2015): *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 188· *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ 2009, σ. 38· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 189. Ως προϋπόθεση κύρους της συναινετικής λύσης του γάμου αξιολογείται και η τήρηση έγγραφου τύπου (ιδιωτικού ή συμβολαιογραφικού) που να περιβάλει τη συμφωνία των συζύγων (ΑΚ 158, 159 παρ. 1). Βλ. *Παντελίδου*, Το συμβολαιογραφικό διαζύγιο, ΝοΒ 2018.821.824· *Ιωακείμиду*, ΝοΒ 2018.989.991.

⁷⁹ Βλ. ανωτ. §10, σημ. 255.

⁸⁰ Βλ. ανωτ. §8.Π.

αντιπροσώπευση. Υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 διατυπώθηκε σε σχέση με την εκούσια αντιπροσώπευση η γνώμη⁸¹ ότι θα έπρεπε να επιτρέπεται η αντιπροσώπευση του ενός (ή και των δύο μερών) από πρόσωπο που έχει εφοδιαστεί με ειδικό πληρεξούσιο, αντλώντας επιχείρημα από την ΑΚ 1441 παρ. 2 εδ. α' (όπως τούτη ίσχυε πριν την τροποποίηση με τον Ν. 4509/2017). Μάλιστα, η ίδια θέση εντόπιζε επιπρόσθετα την αντινομία μεταξύ των περ. α' και β' του άρθρου 4 παρ. 1, καθώς η πρώτη επέβαλλε για τη συναινετική λύση του συμφώνου την αυτοπρόσωπη παρουσία των μερών, προκειμένου να εξασφαλίζεται, μεταξύ άλλων, και η ελευθερία της βούλησης των προσώπων, ενώ στη μονομερή λύση του συμφώνου δεν τίθεται η ίδια προϋπόθεση. Σημειωτέον ότι η ίδια παράλειψη επαναλαμβάνεται και στο άρθρο 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015 που θα απασχολήσει παρακάτω. Προς την άποψη αυτή θα μπορούσε να αντιπαρατεθεί ότι στο συναινετικό διαζύγιο προβλεπόταν μεν η δυνατότητα δήλωσης με αντιπρόσωπο που έχει ειδική προς τούτο πληρεξουσιότητα, ακολουθούσε ωστόσο η έκδοση δικαστικής απόφασης που διασφάλιζε τον έλεγχο της συμφωνίας των συζύγων και κατ' επέκταση και της αντιπροσώπευσης. Μετά τον Ν. 4509/2017, η γνώμη αυτή⁸² θα πρέπει δικαιοπολιτικά να επικροτηθεί. Όπως ειδικότερα προβλέπεται στην ΑΚ 1441 παρ. 1 εδ. β', μετά την τροποποίησή της με το άρθρο 22 παρ. 2 του Ν. 4509/2017, η συμφωνία μεταξύ των συζύγων μπορεί να υπογράφεται και μόνον από τους πληρεξούσιους δικηγόρους τους, εφόσον οι τελευταίοι είναι εφοδιασμένοι με ειδικό πληρεξούσιο, το οποίο έχει δοθεί μέσα στον τελευταίο μήνα πριν από την υπογραφή της συμφωνίας. Θα μπορούσε, λοιπόν, *de lege ferenda* να προταθεί η μεταφορά του παραπάνω κανόνα και στο πλαίσιο της συναινετικής λύσης του συμφώνου συμβίωσης.

Επίσης, από τη φύση της δικαιοπραξίας αποκλείεται, επί ποινή ακυρότητας⁸³, η προσθήκη προθεσμίας ή αίρεσης⁸⁴, από τις οποίες εξαρτάται η ενέργεια της συμφωνίας λύσης.

⁸¹ Βλ. *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 39-40. Αλλιώς *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ¹, §22 αρ. 40· *τον ίδιο*, ΧρΙΔ 2015.3.13.

⁸² Βλ. και πάλι *Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 2016.650.654, σημ. 20, υπό τον Ν. 4356/2015. Αλλιώς *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §22 αρ. 41.

⁸³ Βλ. ανωτ. §5 για τη δικαιοπραξία του συμφώνου συμβίωσης ως ανεπίδεκτη αίρεσης και προθεσμίας και §7.ΙΙΙ.Β για την εκτίμηση του συμφώνου αυτού ως άκυρου λόγω ανηθικότητας.

⁸⁴ Βλ. υπό το προΐσχυον δίκαιο *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ¹, §22 αρ. 40· *τον ίδιο*, ΧρΙΔ 2015.3.13· *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 41· *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 178. Έτσι και υπό τον Ν. 4356/2015 σε *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §22 αρ.41· *Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 38, σημ. 31. Αντίστοιχα ως ανεπίδεκτη αίρεσης και προθεσμίας αξιολογείται και η δήλωση βούλησης των συζύγων στο συναινετικό διαζύγιο, ώστε οι οικογενειακές έννομες σχέσεις να μην μένουν σε εκκρεμότητα, επηρεάζοντας την προσωπική κατάσταση των προσώπων (ΑΚ 1350 παρ. 1 εδ. β' και 1476 εδ. γ'). Έτσι σε *Κουνουγέρη*-

Στο πλαίσιο εξέτασης της δικαιοπραξίας λύσης του συμφώνου συμβίωσης αναδεικνύεται το πρόσθετο ζήτημα, αν ο σύντροφος που τέθηκε σε δικαστική συμπαράσταση μετά την κατάρτιση του συμφώνου μπορεί να προβεί αυτοπροσώπως στη συναινετική λύση του συμφώνου ή με συναίνεση του δικαστικού συμπαραστάτη, σε περίπτωση επικουρικής δικαστικής συμπαράστασης που περιλαμβάνει το σύμφωνο συμβίωσης, ή νόμιμα αντιπροσωπευόμενος από τον δικαστικό του συμπαραστάτη, εφόσον βρίσκεται σε στερητική δικαστική συμπαράσταση (πλήρη ή μερική που περιλαμβάνει το σύμφωνο). Γενικά, τόσο υπό την ισχύ του Ν. 3719/2008, όσο και υπό αυτή του Ν. 4356/2015 διατυπώθηκαν στη θεωρία διάφορες θέσεις. Η αυστηρότερη γνώμη υποστήριζε την αδυναμία συναινετικής λύσης του συμφώνου, εφόσον δεν πληρούται η προϋπόθεση της πλήρους δικαιοπρακτικής ικανότητας αμφοτέρων των μερών⁸⁵. Η ενδιάμεση άποψη κατέληγε στο ότι η συναινετική λύση αποκλείεται σε περίπτωση στερητικής δικαστικής συμπαράστασης, οπότε απομένει μόνο η μονομερής λύση του συμφώνου από τον δικαστικό συμπαραστάτη με άδεια του εποπτικού συμβουλίου, αλλά επιτρέπεται στην επικουρική δικαστική συμπαράσταση με τη συναίνεση του δικαστικού συμπαραστάτη⁸⁶. Σύμφωνα όμως με την τρίτη και πιο επιεική γνώμη⁸⁷, έχοντας υπόψη τις διατάξεις για το συναινετικό διαζύγιο αλλά και τον

Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 398· *η ίδια*, ΕφΑΔ 2018.230.232, κατά την οποία εφόσον τεθεί αίρεση, η συμφωνία των συζύγων θεωρείται ανύπαρκτη· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §19 αρ. 11· *Σκορίνη-Παπαρηγοπούλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1441 αρ. 14· *Παντελίδου*, Το διαζύγιο...², §6 αρ. 9· *Ιωακείμης*, ΝοΒ 2018.989.991. ΕφΘεσσαλ 2512/2003, Αρμ 2004.999· ΕφΛαρ 565/2000, ΔΙΚΟΓΡΑΦΙΑ 2000.69· ΕφΛαρ 648/1987 ΝοΒ 36.582.

⁸⁵ Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ¹, §22 αρ. 41· *τον ίδιο*, ΟικογΔ², §22 αρ. 42 υπό τον Ν. 4356/2015. Έτσι και *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 38-39.

⁸⁶ Έτσι *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, ΙΙ, σ. 616-617· *η ίδια*, σε *Μελέτες*, σ. 619· *η ίδια*, υπό τον Ν. 4356/2016, στο ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 619. Βλ. και *Σπυριδάκη*, ΟικογΔ³, σ. 832.

⁸⁷ Υπό την ισχύ του Ν. 3719/2008 βλ. *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 40-41 που εκτιμά ότι στην επικουρική δικαστική συμπαράσταση η συναινετική λύση μπορεί να γίνει με τη συναίνεση του δικαστικού συμπαραστάτη, ενώ στην πλήρη στερητική ο τελευταίος ενεργεί ο νόμιμος αντιπρόσωπος του συντρόφου, εφόσον είναι εφοδιασμένος και με την άδεια του εποπτικού συμβουλίου· *την ίδια*, ό.π., σ. 45 ως προς τη δικαιοπρακτική ικανότητα για τη μονομερή λύση του συμφώνου συμβίωσης· *Σπυριδάκη*, Το σύμφωνο..., σ. 91-92, ο οποίος προβάλλει το τελολογικό επιχείρημα ότι η συναινετική λύση του συμφώνου δεν μπορεί να αποκλειστεί στην περιορισμένη δικαιοπρακτική ικανότητα, όταν το ίδιο πρόσωπο που τελεί σε επικουρική δικαστική συμπαράσταση μπορεί να τελέσει γάμο (ΑΚ 1352, αλλά και ΑΚ 1351 για τη μερική στερητική που δεν περιλαμβάνει τον γάμο), ο οποίος με τη σειρά του επιφέρει την αυτοδίκαιη λύση του συμφώνου· *Παπαχρίστου/Κουμουτζής/Τσούκα (-Παπαχρίστου)*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 4, σ. 27-28, ο οποίος αρκείται στην περιορισμένη δικαιοπρακτική ικανότητα, έχοντας υπόψη την ΚΠολΔ 598 (πριν την αναθεώρησή της με τον Ν. 4335/2015), εκτιμώντας έτσι ότι στην επικουρική δικαστική συμπαράσταση δεν χρειάζεται η συναίνεση του δικαστικού συμπαραστάτη, καθώς και ότι ο σύντροφος που βρίσκεται σε μερική στερητική δικαστική συμπαράσταση μπορεί να λύσει και συναινετικά το σύμφωνο, εκτός αν βρίσκεται σε κατάσταση της ΑΚ 131 παρ. 1. Προς την κατεύθυνση αυτή και *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 190. Παρεμφερώς και *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 179. Υπό τον Ν. 4356/2015 βλ. *Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 2016.650.654-655, η οποία επικαλείται την ανάλογη εφαρμογή της ΚΠολΔ 598, αλλά απαιτεί επιπλέον τη συναίνεση του δικαστικού συμπαραστάτη στην επικουρική δικαστική συμπαράσταση για τη λύση του συμφώνου.

κίνδυνο (οικονομικής) εκμετάλλευσης του ανίκανου από το άλλο μέρος, είναι δυνατή η συμφωνημένη λύση του συμφώνου, όταν ο σύντροφος βρίσκεται σε επικουρική δικαστική συμπαράσταση (με τις επιμέρους απόψεις άλλοτε να απαιτούν τη σύμφωνη γνώμη του δικαστικού συμπαραστάτη και άλλοτε όχι, στηριζόμενες στην ειδική ικανότητα δικαστικής παράστασης κατά την ΚΠολΔ 598, όπως αυτή είχε πριν τον Ν. 4335/2015). Κατά την ίδια γνώμη, στην περίπτωση της στερητικής δικαστικής συμπαράστασης, ο σύντροφος αντιπροσωπεύεται νόμιμα από τον δικαστικό συμπαραστάτη κατόπιν άδειας του εποπτικού συμβουλίου (ΑΚ 1621 παρ. 1 και 1682 εδ. α').

Από τις παραπάνω απόψεις ως δογματικά ορθότερη αλλά και δικαιοπολιτικά επιβεβλημένη πρέπει να αξιολογηθεί εκείνη που εκτιμά ως δυνατή τη συναινετική λύση του συμφώνου συμβίωσης, και μάλιστα χωρίς με τη συναίνεση του δικαστικού συμπαραστάτη για την περίπτωση της επικουρικής δικαστικής συμπαράστασης που περιλαμβάνει το σύμφωνο συμβίωσης, και με νόμιμη αντιπροσώπευση από τον δικαστικό συμπαραστάτη στην περίπτωση της στερητικής δικαστικής συμπαράστασης (πλήρους ή μερικής που περιλαμβάνει το σύμφωνο) με άδεια του εποπτικού συμβουλίου, για τους εξής λόγους:

Αντικρούοντας την πρώτη κατά σειρά γνώμη, μπορεί να αντιπαρατεθεί ότι αυτή δύσκολα μπορεί να συμβιβαστεί με την αρχή της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας του άρθρου 5 παρ. 1 του Συντ.⁸⁸ και προς την αρχή της επικουρικότητας που διέπει τον θεσμό της δικαστικής συμπαράστασης, αφού επιβάλλει υπέρμετρους και ανελαστικούς περιορισμούς στο πρόσωπο. Η υιοθέτηση διαφορετικής γνώμης ενδέχεται να εξαναγκάσει τα μέρη σε «εικονική» μονομερή λύση του συμφώνου συμβίωσης, η οποία όμως τους στερεί τη δυνατότητα συναινετικής και ομαλής λήξης της έννομης σχέσης. Θα εμποδιζόταν επίσης η σύναψη συμφωνιών μεταξύ των συντρόφων, με τις διατυπώσεις που προβλέπει κατά περίπτωση ο νόμος (ΑΚ 1683, 1682 εδ. α', 1619-1624), για τον χρόνο μετά τη λύση του συμφώνου, ιδίως σε ζητήματα περιουσιακά (λ.χ. διατροφής, διευθέτησης των αποκτημάτων κ.λπ.), οπότε θα αποφεύγονταν οι δικαστικές διενέξεις.

Το ίδιο ως άνω επιχείρημα μπορεί να προβληθεί και έναντι της ενδιάμεσης γνώμης που υποστηρίχθηκε. Πράγματι, δεν φαίνεται πειστική η θέση, σύμφωνα με την

⁸⁸ Βλ. στο πλαίσιο του συναινετικού διαζυγίου *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 394-395, σημ. 2· *Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1441 αρ. 6. Γενικά για την αρχή του διαλυτού του γάμου βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §17 αρ.10 επ.

οποία ο επικουρικά συμπαραστατούμενος μπορεί να προβεί σε συναινετική λύση του συμφώνου με τη συναίνεση του δικαστικού συμπαραστάτη, αλλά δεν μπορεί να ισχύσει το ίδιο όταν το πρόσωπο τελεί σε στερητική δικαστική συμπαράσταση, οπότε απομένει μόνον η λύση της μονομερούς καταγγελίας του συμφώνου. Και τούτο, με τη σκέψη ότι εφόσον γίνεται δεκτό ότι ο δικαστικός συμπαραστάτης μπορεί να επιχειρήσει τη μονομερή λύση σε περίπτωση στερητικής δικαστικής συμπαράστασης, είναι ασυνεπές να υποστηρίζεται ότι δεν μπορεί να επιχειρήσει την καταργητική δικαιοπραξία, όταν συμφωνεί και ο άλλος σύντροφος. Εξάλλου, η ίδια ως άνω γνώμη της θεωρίας⁸⁹ με αφορμή την αναμόρφωση του συναινετικού διαζυγίου με τον Ν. 4509/2017 παρατηρεί ότι μια τέτοια λύση για τα τελούντα σε στερητική δικαστική συμπαράσταση πρόσωπα δεν είναι κοινωνικά σκόπιμη και θα εξανάγκαζε τα μέρη να προχωρήσουν σε εικονική αντιδικία. Έτσι, προτείνει την ανάλογη εφαρμογή των ΑΚ 1621 παρ. 1 εδ. α' και ΑΚ 1682, ώστε να μπορούν οι σύζυγοι να λύσουν συναινετικά τον γάμο με το δικαστικό συμπαραστάτη και με άδεια του εποπτικού συμβουλίου⁹⁰. Αξίζει, μάλιστα, να τονιστεί, ότι η απουσία δικαστικής απόφασης που λύει το σύμφωνο δεν δικαιολογεί επιφυλάξεις σε σχέση με τον παραπάνω αντίλογο, καθώς άλλωστε τα πρόσωπα που βρίσκονται σε στερητική δικαστική συμπαράσταση μπορούν να προστατευθούν με την έγερση αγωγής αναγνωριστικής της ακυρότητας της δικαιοπραξίας λύσης του συμφώνου⁹¹, ενώ σε περίπτωση καταχρηστικής ή αντίθετης προς τα συμφέροντα του συμπαραστατούμενου λειτουργίας της συμπαράστασης δεν αποκλείεται η παύση ή αντικατάσταση του διορισθέντος συμπαραστάτη (κατά τις ΑΚ 1682 εδ. α', 1650-1654, ΚΠολΔ 801 επ.)⁹².

Κατόπιν των ανωτέρω, σωστό φαίνεται να υιοθετηθεί η τελευταία από τις παραπάνω απόψεις, η οποία επιτρέπει την επιχείρηση συναινετικής λύσης του

⁸⁹ Έτσι η *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 396-397· η ίδια ΕφΑΔ 2018.230.231· *Παντελίδου*, Το διαζύγιο...², §6 αρ. 10. Σύμφωνος και *Ιωακείμης*, ΝοΒ 2018.989.992.

⁹⁰ Για τη θέση της θεωρίας, η οποία υποστηριζόταν και πριν την αναμόρφωση του συναινετικού διαζυγίου με τον Ν. 4509/2017, ότι τα πρόσωπα που τελούν σε στερητική δικαστική συμπαράσταση μπορούν να λύσουν συναινετικά τον γάμο μέσω του δικαστικού τους συμπαραστάτη που είναι εφοδιασμένος με την άδεια του εποπτικού συμβουλίου, βλ. ενδ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁶, Ι, σ. 423· *Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1441 αρ. 13 (βλ. και άρθρ. 1438 αρ. 27)· *Αγγ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1676 αρ. 20· *Κουτσουράδη/Αγγ. Γεωργιάδη (-Αγγ. Γεωργιάδη)*, Προστατευτικοί θεσμοί..., σ. 116-117· *Ευστρατίου*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1441 αρ. 7. Αντιθ. *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 299· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², § 19 αρ. 9, με επίκληση του έντονα προσωποπαγούς χαρακτήρα της συναίνεσης για τη λύση του γάμου.

⁹¹ Βλ. κατωτ. §28.Π.Γ.

⁹² Βλ. σχετ. αντί πολλών *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §46 αρ.29 επ.· *Αγγ. Γεωργιάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1669 αρ. 22-23 και 1682 αρ. 44· *Παντελίδου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1649-1651 αρ. 10 επ.

συμφώνου συμβίωσης και όταν το πρόσωπο βρίσκεται σε στερητική δικαστική συμπαράσταση μέσω του δικαστικού του συμπαραστάτη. Η γνώμη αυτή δεν υπαγορεύεται μόνον για λόγους επιείκειας, αλλά κυρίως χάριν προστασίας της προσωπικότητας των τελούντων σε δικαστική συμπαράσταση προσώπων.

Απασχολεί ωστόσο αν στην περίπτωση αυτή απαιτείται η άδεια του εποπτικού συμβουλίου, όπως καταρχήν δέχονται οι υποστηρικτές της γνώμης αυτής και στο πλαίσιο του νέου συναινετικού διαζυγίου⁹³. Ειδικότερα, έχοντας υπόψη ότι η ΑΚ 1621 παρ. 1 εδ. α' απαιτεί ως προϋπόθεση παραδεκτού του ένδικου βοηθήματος⁹⁴ τη σχετική άδεια για τη διεξαγωγή δικών που αφορούν, μεταξύ άλλων, στην προσωπική κατάσταση του επιτροπευόμενου και αντίστοιχα του συμπαραστατούμενου (ΑΚ 1682 εδ. α'), προβληματίζει ως προς το αν αυτή μπορεί να επεκταθεί και στις αντίστοιχες δικαιοπραξίες, όπως εκείνη του συναινετικού διαζυγίου και της λύσης του συμφώνου συμβίωσης. Αρχικά, το γράμμα της διάταξης κατευθύνει προς την αρνητική απάντηση, καθώς ο νόμος ρυθμίζει ξεχωριστά τις πράξεις που απαιτούν άδεια του εποπτικού συμβουλίου (ΑΚ 1619), στις οποίες δεν περιλαμβάνονται δικαιοπραξίες οικογενειακού δικαίου, ούτε μετά τους Ν. 3719/2008, 4356/2015 και 4509/2017. Εντοπίζοντας όμως την τελολογία της ΑΚ 1621 παρ. 1 εδ. α' στη δυσπιστία που δείχνει ο νομοθέτης στον επίτροπο⁹⁵ και αντίστοιχα στον δικαστικό συμπαραστάτη και στην ανάγκη προστασίας του συμπαραστατούμενου προσώπου θα μπορούσε να υποστηριχθεί και το αντίθετο. Ενόψει, λοιπόν, του έντονα προσωπικού χαρακτήρα της δικαιοπραξίας συναινετικής λύσης του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης, για την επιχείρηση των οποίων δικαιολογείται η τήρηση αυξημένων διατυπώσεων, επιτρέπεται η διασταλτική ερμηνεία της ΑΚ 1621 παρ. 1 εδ. α'. Έτσι, η παραπάνω άδεια απαιτείται, όχι μόνον ως προϋπόθεση παραδεκτού των δικών που αφορούν στην προσωπική κατάσταση των προσώπων που βρίσκονται σε στερητική δικαστική συμπαράσταση, αλλά και για την επιχείρηση των αντίστοιχων δικαιοπραξιών, όπως η συναινετική λύση του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης. Η δικαιοπραξία που επιχειρήθηκε από τον δικαστικό συμπαραστάτη χωρίς τις παραπάνω διατυπώσεις είναι σχετικά άκυρη υπέρ του επιτρόπου, του συμπαραστατούμενου και των καθολικών του διαδόχων. Από τη φύση της δικαιοπραξίας και τον σκοπό του νόμου αποκλείονται οι ειδικοί διάδοχοι, οι οποίοι

⁹³ Βλ. τις παραπομπές της σημ. 89.

⁹⁴ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 495-496· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §43 αρ. 35-36· Παντελίδου, Η επιτροπεία ανηλίκων², 2007, σ. 249· η ίδια, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1619-1623 αρ. 22-23· Ρούσσο, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1621 αρ. 15 επ.

⁹⁵ Βλ. Παντελίδου, ό.π. αρ. 18.

προβλέπονται καταρχήν ως πρόσωπα που νομιμοποιούνται να προβάλλουν την ακυρότητα (ΑΚ 1630). Σε περίπτωση άρνησης του εποπτικού συμβουλίου να χορηγήσει την άδεια, αποφασίζει το δικαστήριο κατά την ΑΚ 1622.

Στην περίπτωση της επικουρικής δικαστικής συμπαράστασης, ερευνητέο είναι κατά πόσον για τη συμφωνημένη λύση του συμφώνου απαιτείται ή όχι η κατά την ΑΚ 1683 συναίνεση του δικαστικού συμπαραστάτη. Ως προς το εν λόγω ζήτημα, στο δίκαιο του συναινετικού διαζυγίου (τόσο πριν όσο και μετά την αναμόρφωσή του με τον Ν. 4509/2017), υιοθετείται η γνώμη⁹⁶ ότι δεν απαιτείται η συναίνεση του δικαστικού συμπαραστάτη. Οι υποστηρικτές της αντλούν επιχειρήματα από την ΚΠολΔ 594 (παλαιότ. ΚΠολΔ 598), η οποία αναγνωρίζει για τις δίκες της ΚΠολΔ 592 πλήρη ικανότητα δικαστικής παράστασης στα πρόσωπα που βρίσκονται σε επικουρική δικαστική συμπαράσταση, ορίζοντας ότι μπορούν να ασκούν μόνοι τους τις κατά το άρθρο 592 αγωγές και να εμφανίζονται στο δικαστήριο, όταν αυτές εκδικάζονται, χωρίς τη συγκατάθεση οποιουδήποτε άλλου προσώπου. Στις αγωγές δε της ΚΠολΔ 592 περιλαμβάνονται το διαζύγιο, η αγωγή ακύρωσης του γάμου αλλά και η αναγνωριστική αγωγή για την ύπαρξη ή ανυπαρξία του γάμου, ενώ, όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο σημείο⁹⁷, στο εδ. β' της ίδιας διάταξης προβλέπεται ρητά ότι στην ίδια κατηγορία εντάσσονται και οι διαφορές από το σύμφωνο συμβίωσης. Ενόψει των ανωτέρω, σε συνδυασμό με τον έντονα προσωπικό χαρακτήρα της δικαιοπραξίας, επιτρέπεται η υιοθέτηση της γνώμης ότι η συμφωνημένη λύση του συμφώνου συμβίωσης μπορεί να επιχειρηθεί εγκύρως, χωρίς τη συναίνεση του δικαστικού συμπαραστάτη, δεδομένου ότι το πρόσωπο που τελεί σε επικουρική δικαστική συμπαράσταση μπορεί να ασκήσει χωρίς οποιαδήποτε συναίνεση τόσο την αγωγή ακύρωσης του συμφώνου, όσο και αγωγή αναγνωριστική της ύπαρξης ή ανυπαρξίας του⁹⁸. Το γεγονός ότι από τη συμφωνημένη λύση του συμφώνου συμβίωσης λείπουν

⁹⁶ Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 397-398· *την ίδια*, ΕφΑΔ 2018.230.232 («*ανάλογη εφαρμογή όσων ισχύουν στο διαζύγιο με αντιδικία*»): *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §19 αρ. 8· *Σκορίνη-Παπαρηγοπούλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1441 αρ. 13· *Ευστρατίου*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ 1441 αρ. 77· *Ιωακεμίδα*, ΝοΒ 2018.989.992.

⁹⁷ Βλ. ανωτ. §13.ΙΙ.

⁹⁸ Αντίστοιχα γίνεται δεκτό από σημαντική μερίδα της θεωρίας ότι δικαιούχος εκούσιας αναγνώρισης τέκνου κατά την ΑΚ 1475 είναι και ο φυσικός πατέρας, ο οποίος βρίσκεται σε επικουρική δικαστική συμπαράσταση και δικαιούται κατά την ίδια γνώμη να προβεί αυτοπροσώπως στην επιχείρηση της εν λόγω δικαιοπραξίας, χωρίς προηγούμενη συναίνεση του δικαστικού του συμπαραστάτη. Έτσι *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §27 αρ. 6, ο οποίος επιπλέον υποστηρίζει (§47 αρ. 23) ότι ο επικουρικά συμπαραστατούμενος μπορεί να καταρτίζει τις προσωποπαγείς δικαιοπραξίες, χωρίς τη συναίνεση του συμπαραστάτη, εκτός αν ορίζει διαφορετικά ο νόμος· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 293· *Ψούνη*, Το νέο δίκαιο της συγγένειας και της προστασίας των ανίκανων προσώπων – Οι επιπτώσεις στις κληρονομικές σχέσεις, 2000, σ. 63. Αντιθ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 149, η οποία εκτιμά ως αναγκαία

τα εχέγγυα της δικαστικής κρίσης δεν αρκεί για να δικαιολογήσει τη διατύπωση επιφυλάξεων, καθώς άλλωστε δεν αποκλείεται ο δικαστικός έλεγχος της δικαιοπραξίας με μεταγενέστερη άσκηση αρνητικής αναγνωριστικής αγωγής.

Όπως για την ίδρυση, έτσι και για τη λήξη της έννομης σχέσης από το σύμφωνο συμβίωσης απαιτείται η ληξιαρχική καταχώριση της καταργητικής συμφωνίας των μερών κατά το άρθρο 7 παρ. 2 του Ν. 4356/2015⁹⁹. Ειδικότερα, ως προς τη ληξιαρχική καταχώριση της δικαιοπραξίας συμφωνημένης λύσης του συμφώνου, τούτη αποτελεί όρο του ενεργού¹⁰⁰ της καταργητικής σύμβασης και συγκεκριμένα αίρεση δικαίου, καθώς για τους ίδιους λόγους που εντοπίστηκαν στο πλαίσιο εξέτασης του άρθρου 1 εδ. β' του Ν. 4356/2015¹⁰¹, το δίκαιο απαιτεί για την παραγωγή έννομων αποτελεσμάτων την τήρηση κανόνων δημοσιότητας. Μέχρι τότε δεν παράγεται καμία έννομη συνέπεια από την κατάρτιση της δικαιοπραξίας, ενώ δεν αποκλείεται να μεσολαβήσουν γεγονότα που να ματαιώσουν οριστικά την καταχώρισή της, όπως ο θάνατος του ενός ή αμφοτέρων των μερών (οπότε όμως ενδέχεται να τεθεί ζήτημα ανάλογης εφαρμογής των ΑΚ 1785 και 1822¹⁰²), ή η «ανάκληση» της συμφωνίας των μερών. Τα τελευταία θέματα θα απασχολήσουν ειδικότερα στη συνέχεια, εγείρονται ωστόσο και στην περίπτωση αυτή ζητήματα ασφάλειας δικαίου που εντοπίστηκαν και με αφορμή τη ληξιαρχική καταχώριση ως όρου του ενεργού της δικαιοπραξίας ίδρυσης του συμφώνου, οπότε και προτάθηκε *de lege ferenda* ως αποτελεσματικότερη η διαβίβαση της σχετικής δικαιοπραξίας στο ληξιαρχείο μέσω του συμβολαιογράφου,

---

τη συναίνεση του δικαστικού συμπαραστάτη για την εκούσια αναγνώριση τέκνου. Πρβλ. και την περίπτωση της ικανότητας για δικαιοπραξία του θετού γονέα κατά την ΑΚ 1543, όπου υποστηρίζεται η τέλεση υιοθεσίας και από πρόσωπο που βρίσκεται σε επικουρική δικαστική συμπαραστάση με τη συναίνεση του δικαστικού συμπαραστάτη. Βλ. ενδ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ, ΙΙ, σ. 381· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², § 36 αρ. 7 και σημ. 11 (με την ίδια επιφύλαξη στην §47 αρ. 23). Αντιθ. *Φουντεδάκη*, Υιοθεσία, σ. 251-252.

⁹⁹Αντίστοιχα προβλέπεται και στο νέο συναινετικό διαζύγιο, καθώς στην ΑΚ 1441 παρ. 5 ορίζεται ότι: «*Η λύση του γάμου επέρχεται με την κατάθεση αντιγράφου της συμβολαιογραφικής πράξης στο ληξιαρχείο, όπου έχει καταχωρισθεί η σύσταση του γάμου*». Ενώ, λοιπόν, η ληξιαρχική καταχώριση της λύσης του γάμου κατ' αντιδικία διατηρεί τον αποδεικτικό της χαρακτήρα, δεν ισχύει το ίδιο για το συναινετικό διαζύγιο μετά τον Ν. 4509/2017. Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 406· *την ίδια*, ΕφΑΔ 2018.230.236, σημ. 19· *Ιωακειμίδη*, ΝοΒ2018.989.995.

¹⁰⁰Έτσι υπό τον Ν. 3719/2008 *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ¹, § 22 αρ. 39· *Παπαχρίστου/Κουμουτζής/Τσούκα (-Παπαχρίστου)*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 4, σ. 28· *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 41· *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 185· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 190, αλλά και μετά τον Ν. 4356/2015 *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §22 αρ.40· *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 38. Αντιθ. *Π. Φίλιος*, ΟικογΔ⁴, σ. 421, ο οποίος εκτιμά ότι η ληξιαρχική καταχώριση έχει αποδεικτικό χαρακτήρα.

¹⁰¹ Βλ. ανωτ. §8.Ι και §14.

¹⁰² Βλ. κατωτ. §31.ΙΙΙ.Β και ΙΙ.Α αντίστοιχα.

ώστε να αποφεύγονται περιπτώσεις εκκρεμότητας των οικογενειακών έννομων σχέσεων¹⁰³.

Ολοκληρώνοντας, ζήτημα γεννιέται ως προς τα περιθώρια ανατροπής της συμφωνίας λύσης του συμφώνου σε περίπτωση μεταμέλειας των συντρόφων. Εν προκειμένω, μπορεί να υιοθετηθεί η γνώμη που υποστηριζόταν και υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 αλλά και μετά τον Ν. 4356/2015¹⁰⁴, σύμφωνα με την οποία η ανάκληση των σχετικών δηλώσεων των συντρόφων είναι επιτρεπτή μέχρι την καταχώριση της δικαιοπραξίας συναινετικής λύσης του συμφώνου συμβίωσης στο ληξιαρχείο, οπότε αναπτύσσονται πλήρως τα έννομα αποτελέσματά της (άρθρο 7 παρ. 2 του Ν. 4356/2015). Το ζήτημα απασχολεί και στο πεδίο του νέου συναινετικού διαζυγίου, μετά την αναθεώρησή του με τον Ν. 4509/2017, όπου υποστηρίχθηκε η αντίστοιχη γνώμη¹⁰⁵, κατά την οποία η μεταμέλεια των συζύγων μπορεί να εκδηλωθεί μέχρι τη ληξιαρχική καταχώριση του συναινετικού διαζυγίου, οπότε και αναπτύσσονται πλήρως τα έννομα αποτελέσματά της. Μπορεί, ωστόσο, στην παραπάνω γνώμη να προστεθεί η σκέψη ότι κατά νομική ακριβολογία δεν πρόκειται για *ανάκληση* των δηλώσεων κατά την έννοια των ΑΚ 168 ή ΑΚ 186, διότι δεν ανακαλούνται οι επιμέρους δηλώσεις βούλησης των συντρόφων, αλλά για νεότερη καταργητική της συναινετικής λύσης σύμβαση, περιεχόμενο της οποίας είναι η συμφωνία των μερών ότι δεν επιθυμούν τη λύση του συμφώνου κατά τη διάταξη του άρθρου 7 παρ. 1 περ. α' του Ν. 4356/2015.

B. Οι συμφωνίες για τη ρύθμιση των έννομων συνεπειών της λύσης του συμφώνου συμβίωσης

Οι διατάξεις για τη λύση του συμφώνου συμβίωσης με πράξη των μερών αποτελούν αναγκαστικό δίκαιο (ΑΚ 3)¹⁰⁶, εκφράζοντας την αρχή της σαφήνειας των

¹⁰³ Βλ. ανωτ. §8.Π.

¹⁰⁴ Έτσι *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ¹, §22 αρ. 39· *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 41· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 190. Και υπό τον Ν. 4356/2015 *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §22 αρ. 40.

¹⁰⁵ Βλ. *Παντελίδου*, ΝοΒ 2018.821.828· *Ιωακειμίδης*, ΝοΒ 2018.989.999, ο οποίος υποστηρίζει ότι οι μεταμεληθέντες σύζυγοι δύνανται να αποτρέψουν τη λύση του γάμου τους μέχρι το χρονικό σημείο της κατάθεσης του αντιγράφου της συμβολαιογραφικής πράξης διαζυγίου στο αρμόδιο ληξιαρχείο. Βλ. όμως *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 400-401 και ΕφΑΔ 2018.230.233, η οποία δεν φαίνεται να εντοπίζει πλέον περιθώρια μεταμέλειας των συζύγων, εκτιμώντας ότι σε τέτοια περίπτωση δεν έχουν παρά να ξαναπαντρευτούν.

¹⁰⁶ Αντίστοιχα και οι διατάξεις για το διαζύγιο (ΑΚ 1438 επ.). Έτσι *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 320· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §17 αρ. 17· *Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1438 αρ. 17· *Ευστρατίου*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1438 αρ. 10 επ. και 1441 αρ. 2.

οικογενειακών έννομων σχέσεων¹⁰⁷. Έτσι, συμφωνίες των μερών, αντίθετες προς το άρθρο 7 παρ. 1 και 2 του Ν. 4356/2015 που αποκλείουν ή περιορίζουν ή προβλέπουν διαφορετικούς τρόπους λύσης του συμφώνου¹⁰⁸, είναι απολύτως άκυρες, χωρίς να αποκλείεται η εφαρμογή των ΑΚ 178-179 α', ιδίως όταν με αυτές δεσμεύεται η ελευθερία του προσώπου. Περιπτώσιολογικά, απαγορεύονται και δεν παράγουν έννομα αποτελέσματα οι συμφωνίες αποκλεισμού της συναινετικής λύσης του συμφώνου ή κατάργησης του δικαιώματος μονομερούς λύσης του ή περιορισμού του ή διαφορετικής ρύθμισης της διαδικασίας του, όπως λ.χ. εξάρτηση της γέννησης του δικαιώματος μονομερούς λύσης από την ύπαρξη κλονιστικού λόγου κατά το πρότυπο του κατ' αντιδικία διαζυγίου (ΑΚ 1439) ή μείωση/αύξηση του χρόνου αναμονής του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β' από τρεις σε δύο ή τέσσερις μήνες¹⁰⁹ ή εξάρτηση της λύσης του συμφώνου συμβίωσης από την καταβολή ποινικής ρήτρας¹¹⁰ κ.ο.κ.

Σωστό φαίνεται όμως να γίνει δεκτό ότι τα μέρη μπορούν να πλαισιώσουν την κατ' άρθρο 7 παρ. 1 εδ. α' συμφωνία λύσης του συμφώνου με επιμέρους συμφωνίες για τη ρύθμιση των έννομων αποτελεσμάτων της λήξης της έννομης σχέσης. Η γνώμη ότι η συμφωνία λύσης του συμφώνου μπορεί να συνοδεύεται και από συμφωνίες για τα έννομα αποτελέσματά της είχε ήδη διατυπωθεί υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008¹¹¹, με επιχείρημα αντλούμενο από τις διατάξεις των άρθρων 6 και 7 του νόμου. Προβλήθηκε συγκεκριμένα ότι ο νόμος δεν περιορίζει γενικά την αυτόνομη ρύθμιση των συνεπειών της λύσης του συμφώνου, αλλά καθορίζει δεσμευτικά τους τρόπους και τη διαδικασία της. Εξάλλου, ως καταρχήν επιτρεπτές αξιολογούνται οι συμφωνίες μεταξύ των συζύγων που αποσκοπούν στην εκκαθάριση των μεταξύ τους σχέσεων, ενόψει της συναινετικής λύσης του γάμου τους, οι οποίες ελέγχονται ως

¹⁰⁷ Βλ. ανωτ. §4.Π.Γ.

¹⁰⁸ Βλ. και Erman/Schmidt-Räntsch¹⁵, §138 αρ. 106· Malaurie/Aynès, La famille, αρ. 401. Αλλιώς υπό τον Ν. 3719/2008, Χριστοδούλου, Η συμβίωση..., σ. 189-191, ο οποίος εκτιμώντας ως ενδοτικού δικαίου τις διατάξεις του συμφώνου, υποστήριξε ότι είναι υπό προϋποθέσεις δυνατός ο συμβατικός περιορισμός, ακόμα και αποκλεισμός, της μονομερούς λύσης του συμφώνου, όχι όμως και του εκ των προτέρων περιορισμού ή αποκλεισμού της συμβατικής λύσης.

¹⁰⁹ Με σκοπό την αποφυγή νομικής αβεβαιότητας ως προς τη λύση του συμφώνου, δεν πρέπει να επιτραπούν οι συμφωνίες που περιορίζουν ή παρατείνουν τον χρόνο αναμονής του άρθρου 7 παρ.1 περ. β'. Και αυτό, γιατί με τις πρώτες δεν θα αποφεύγονταν ο κίνδυνος αιφνιδιασμού του άλλου συντρόφου (αναλυτ. βλ. κατωτ. §28.ΠΙ.Α), ενώ οι δεύτερες δεν θα εναρμονίζονταν με το ελεύθερα διαλυτό του συμφώνου συμβίωσης, ιδίως όταν τα μέρη θα συμφωνούσαν σε ουσιαδώς μεγαλύτερο χρόνο αναμονής (λ.χ. ενός έτους, αντί τριμήνου).

¹¹⁰ Έτσι Απ. Γεωργιάδης, ΧρΙΔ 2015.3.12. Βλ. όμως MüKoBGB/Weber⁸, §1564 αρ. 17-18· Erman/Kaiser¹⁵, §15LPaG αρ. 19.

¹¹¹ Βλ. σχετ. Κοτζάμπαση, ΕΝΟΒΕ, σ. 41-42 και 47. Ομοίως και υπό τον Ν. 4356/2015, βλ. την ίδια, ΕλλΔνη 2016.650.655.

άκυρες κατά τις ΑΚ 174 και ΑΚ 178, 179¹¹². Με βάση της παραδοχή αυτή, μπορεί συμπερασματικά να παρατηρηθεί ότι οι σύντροφοι μπορούν να ρυθμίσουν ειδικότερα τις (μη προσωπικές) σχέσεις τους είτε κατά τη σύναψη του συμφώνου συμβίωσης, είτε μεταγενέστερα κατά τη διάρκεια της συμβίωσης¹¹³, σύμφωνα με τα όσα έγιναν δεκτά σε προηγούμενο σημείο¹¹⁴, αλλά και μεταγενέστερα, συνήθως ενόψει της λύσης του συμφώνου.

Οι σχετικές συμφωνίες που συνάπτουν τα μέρη στην τελευταία περίπτωση γνωρίζουν περιορισμούς βάσει κανόνων αναγκαστικού δικαίου. Έτσι, ρυθμίσεις των συντρόφων για τα αποτελέσματα της λύσης του συμφώνου δεν μπορούν να τεθούν ως αιρέσεις της συμφωνίας λύσης, διότι όπως προαναφέρθηκε η συμφωνία αυτή πρέπει να είναι απαλλαγμένη από αίρεση ή προθεσμία (ΑΚ 208 παρ.1). Λ.χ. δεν είναι έγκυρη η συμφωνία λύσης του συμφώνου, στην οποία έχει τεθεί ως αίρεση η εκατέρωθεν παραίτηση των μερών από την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα. Ακόμη, δεν μπορεί νόμιμα να συμφωνηθεί ότι η ενέργεια της λύσης του συμφώνου θα ανατρέχει στον χρόνο της κατάρτισής του, καθώς η λύση του συμφώνου ισχύει εκ του νόμου για το μέλλον. Με την ίδια σκέψη, δεν μπορεί να συμφωνηθεί η μετάθεση του χρόνου έναρξης των έννομων αποτελεσμάτων της λύσης του συμφώνου σε χρόνο προγενέστερο ή μεταγενέστερο της ληξιαρχικής καταχώρισης κατά το άρθρο 7 παρ. 2 του Ν. 4356/2015. Επίσης, ο αναγκαστικός χαρακτήρας των διατάξεων περιορίζει τους συντρόφους από τη διαφορετική ρύθμιση επιμέρους συνεπειών της λύσης του συμφώνου. Έτσι δεν μπορούν εγκύτως να καταργήσουν το κώλυμα αγχιστείας, ούτε να διατηρήσουν την αναστολή παραγραφής κατά την ΑΚ 256 αριθ. 1. Για τους ίδιους λόγους δεν μπορούν να συμφωνήσουν ότι παρά τη λύση του συμφώνου διατηρείται το εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα για εκείνον που επιζεί, το δικαίωμα στο εξάιρετο και στη νόμιμη μοίρα. Εξάλλου μια τέτοια συμφωνία αντίκειται και στις ΑΚ 368 και ΑΚ 1710 παρ. 1. Τέλος, δεν είναι έγκυρη η εκ των προτέρων παραίτηση από την

¹¹² Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §13 αρ. 19 και §19 αρ. 11· Σταθόπουλος/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 αρ. 10· Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1438 αρ. 18 επ.· Κοτζάμπαση, Ισότητα..., σ. 68· η ίδια, Οι συμφωνίες..., σ. 5 επ.· Νικολόπουλος, Η αξίωση..., σ. 64-65· Ευστρατίου, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1438 αρ. 11 και 1441 αρ. 2. Έτσι και υπό το νέο συναινετικό διαζύγιο Ιωακειμίδης, ΝοΒ 2018.989.998. Ιστορικά για την εκτίμηση ως άκυρων των συμφωνιών των συζύγων για τα αποτελέσματα του διαζυγίου και τη σταδιακή αναθεώρηση της παραπάνω θέσης, βλ. Κοτζάμπαση, Ισότητα..., σ. 67-68 και σημ. 15-16· την ίδια, Οι συμφωνίες, σ. 5 επ., σημ. 12· Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1438 αρ. 18-19. Βλ. ΕφΘεσσαλ 826/2008, Αρμ 2008.1531. Αναλυτ. βλ. κατωτ. και σημ. 126.

¹¹³ Για την άποψη αυτή βλ. ανωτ. §5.

¹¹⁴ Βλ. ανωτ. §22.

άσκηση αγωγής αναγνωριστικής της ακυρότητας της δικαιοπραξίας λύσης του συμφώνου συμβίωσης, ή της αντίστοιχης διαπλαστικής αγωγής ακύρωσης (ΑΚ 154), εφόσον εμφιλοχωρούν ελαττώματα της βούλησης¹¹⁵.

Οι επιμέρους συμφωνίες ελέγχονται ως προς το κύρος τους κατά τις γενικές περί ακυρότητας και ακυρωσίας διατάξεις, οι οποίες και στην περίπτωση αυτή σωστό είναι να εξειδικεύονται βάσει των αρχών της ισότητας και της αλληλεγγύης. Δεν αποκλείεται μάλιστα η συμφωνία λύσης των μερών κατά το άρθρο 7 παρ. 1 περ. α' να είναι καθόλα έγκυρη, αλλά οι επιμέρους συμφωνίες των συντρόφων να πάσχουν από εικονικότητα (ΑΚ 138) ή να εκτιμώνται κατά περίπτωση ως ανήθικες (ΑΚ 178, 179). Μπορούν επίσης να είναι ακυρώσιμες λόγω πλάνης (ιδίως ως προς τις έννομες συνέπειες της δικαιοπραξίας), απάτης ή απειλής (ΑΚ 140 επ., 147 επ., 150 επ.). Κατά κανόνα ωστόσο τα εν λόγω ελαττώματα θα περιορίζονται στις συμφωνίες αυτές και δεν θα μολύνουν όλη την καταργητική δικαιοπραξία του συμφώνου (ΑΚ 181)¹¹⁶.

Στο πλαίσιο αυτό, σωστό φαίνεται επιπρόσθετα να παρατηρηθεί ότι οι συμφωνίες για τη ρύθμιση των συνεπειών της λύσης του συμφώνου δεν είναι υποχρεωτικό να περιβληθούν τον συμβολαιογραφικό τύπο, ο οποίος προβλέπεται από τον νόμο για την ίδια τη συμφωνία λύσης, εκτός κι αν η τήρησή του επιβάλλεται από άλλη διάταξη νόμου¹¹⁷. Ενώ, λοιπόν, οι συμφωνίες των μερών για τη ρύθμιση των σχέσεων τους κατά την κατάρτιση του συμφώνου ή και μεταγενέστερα κατά τη συμβίωση (άρθρο 5 παρ. 2, 7 παρ. 3, 8 εδ. β' του Ν. 4356/2015) υπόκεινται κατά κανόνα στον συμβολαιογραφικό τύπο¹¹⁸ δεν πρέπει να ισχύσει γενικά το ίδιο για τις συμφωνίες των μερών που συνάπτονται, ενόψει της λύσης του συμφώνου. Και αυτό γιατί οι λόγοι για τους οποίους προβλέφθηκε η τήρηση νόμιμου συμβολαιογραφικού

¹¹⁵ Για τις αντίστοιχες παραδοχές ως προς την άσκηση αγωγής επί ελαττωματικού συμφώνου βλ. §11.ΙΙΙ.Α και §12.

¹¹⁶ Βλ. ανωτ. §11.ΙΙΙ.Β. για την εφαρμογή της ΑΚ 181 στο σύμφωνο συμβίωσης. Μπορεί συναφώς να παρατηρηθεί ότι ενδεχόμενος ισχυρισμός του ενός συντρόφου σύμφωνα με τον οποίο, αν τα μέρη γνώριζαν την ακυρότητα (του μέρους) κατά την κατάρτιση της δικαιοπραξίας, δεν θα προέβαιναν καθόλου σε αυτήν που κατατείνει στην επέκταση της μερικής ακυρότητας σε ολική, παρίσταται ανώφελος, ενόψει της δυνατότητας μονομερούς λύσης του συμφώνου συμβίωσης. Βλ. και στο πλαίσιο του συναινετικού διαζυγίου, όπου έχει εκτιμηθεί ότι ελαττώματα συμφωνιών για τα τέκνα ή για τον επιμερισμό της κοινής περιουσίας δεν επηρεάζουν τη συμφωνία συναινετικής λύσης του γάμου ΕφΑθ 4099/2012, ΕλλΔνη 2013.168· ΕφΔωδ 47/2002, ΔωδΝομ 2003.161· ΕφΑθ 3978/2002 ΕλλΔνη 2002.1705· ΕφΘεσσαλ 3142/2000, ΕλλΔνη 2001.770. Έτσι και *Ιωακείμης*, ΝοΒ 2018.989.998.

¹¹⁷ Για το άτυπο των αντίστοιχων συμφωνιών των συζύγων βλ. *Κοτζάμπαση*, Οι συμφωνίες..., σ. 64-65 (και σ. 46 ειδικά για τις συμβάσεις καθορισμού της διατροφής). Έτσι και σε *Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1438 αρ. 21. Βλ. και *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 211 για το άτυπο της συμφωνίας για αποκτήματα.

¹¹⁸ Βλ. ανωτ. §6.ΙΙ. και ειδικότερα §22.ΙΙ, ΙΙΙ.Α, ΙV Α, Β, Γ1.

τύπου για τις πρώτες¹¹⁹, δεν επαληθεύονται στις δεύτερες, αφού αυτές γίνονται συνθηθέστερα προς τον σκοπό της περιουσιακής εκκαθάρισης. Πράγματι, για τις παραπάνω συμφωνίες διευθέτησης οι οποίες θα μπορούσαν μάλιστα να γίνουν και μετά τη λύση του συμφώνου, ακόμα κι όταν αυτή έχει επέλθει μονομερώς, δεν δικαιολογείται η επιβολή συμβολαιογραφικού τύπου. Είναι άλλο το γεγονός ότι η τήρησή του εμφανίζει το πλεονέκτημα ότι τα μέρη εξοπλίζονται με τίτλο εκτελεστό (ΚΠολΔ 904 παρ. 1 δ΄) και εφόσον συντρέχουν και λοιπές προϋποθέσεις (ιδίως ΚΠολΔ 915, 916) μπορεί να επιχειρηθεί εκτέλεση σε βάρος του συντρόφου που δεν συμμορφώνεται προς το περιεχόμενο της συμφωνίας (λ.χ. καταβολή συγκεκριμένου ποσού μηνιαίας διατροφής κ.λπ.). Συνεπές είναι, βάσει των παραδοχών που προηγήθηκαν¹²⁰, να γίνει επιπλέον δεκτό ότι οι συμφωνίες αυτές δεν υπόκεινται αυτοτελώς σε ληξιαρχική καταχώριση¹²¹, αλλά αναπτύσσουν τα έννομα αποτελέσματά τους, εφόσον η ίδια η συμβολαιογραφική λύση του συμφώνου καταχωρισθεί στο ληξιαρχείο.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα συμφωνιών που θα μπορούσαν να πλαισιώσουν τη συμφωνία λύσης του συμφώνου συμβίωσης αποτελούν η ρύθμιση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, της διατροφής των συντρόφων για τον χρόνο μετά τη λύση του συμφώνου, η ρύθμιση της επιμέλειας και διατροφής των κοινών ανήλικων τέκνων καθώς και της επικοινωνίας με αυτά κ.ο.κ. Στη θέση αυτή θα εξεταστούν ειδικότερα οι συμφωνίες για τη ρύθμιση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, ενώ ζητήματα από τη διατροφή του συντρόφου μετά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης θα απασχολήσουν σε επόμενη θέση¹²².

Αναφορικά με τις συμφωνίες των συντρόφων για τη διευθέτηση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, πρέπει αρχικά να γίνει δεκτό ότι εφόσον τα μέρη μπορούν να ρυθμίσουν διαφορετικά από τις ΑΚ 1400-1402 την αξίωση κατά την κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης ή και μεταγενέστερα κατά τη συμβίωση, σωστό φαίνεται να επιτραπούν και σε μεταγενέστερο στάδιο αντίστοιχες συμφωνίες. Μπορούν, λ.χ. τα μέρη να συμφωνήσουν ενόψει της λύσης του συμφώνου συμβίωσης

¹¹⁹ Βλ. ανωτ. §6.Π. και σημ. 26.

¹²⁰ Βλ. ανωτ. §8.ΠΙ.

¹²¹ Βλ. ομοίως ανωτ. όπου υιοθετήθηκε η ίδια γνώμη και για τις συμφωνίες των συντρόφων που γίνονται σε διαφορετικό συμβολαιογραφικό έγγραφο κατά τη σύναψη του συμφώνου ή μεταγενέστερα.

¹²² Βλ. κατωτ. §30.Π.Γ.

την κατάργηση του τεκμηρίου του 1/3 ή να αποκλείσουν την εγγραφή υποθήκης με βάση τον τίτλο της ΑΚ 1262 αρ. 4¹²³.

Θα μπορούσε όμως κάποιος να προβληματιστεί ειδικότερα ως προς τη δυνατότητα των συντρόφων να συνάψουν συμβιβαστικές συμφωνίες και ιδίως να παραιτηθούν ολικά από την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα κατά το στάδιο της λύσης του συμφώνου συμβίωσης, έχοντας στην τελευταία περίπτωση υπόψη την διάταξη του άρθρου 5 παρ. 2 εδ. β', σύμφωνα με την οποία *τα μέρη δεν μπορούν να παραιτηθούν από την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα πριν από τη γέννησή της*¹²⁴. Για την αντιμετώπιση του ζητήματος δικαιολογείται η αναδρομή στο δίκαιο του συναινετικού διαζυγίου, όπου θεωρία¹²⁵ και νομολογία, ιδίως μετά την ΟΛΑΠ 6/2019¹²⁶, συνδιαμορφώνουν ως κρατούσα τη γνώμη, σύμφωνα με την οποία οι συμβατικές αποκλίσεις από τις ΑΚ 1400-1402 ή ακόμα και η ολική παραίτηση από την αξίωση μπορούν καταρχήν να γίνουν μετά τη γέννησή της, δηλαδή μετά την αμετάκλητη λύση ή ακύρωση του γάμου ή με την πάροδο τριετούς διάρκειας, οπότε και εκλείπει πλέον ο λόγος προστασίας και η διατήρηση της απαγόρευσης. Ωστόσο, κατά την ίδια γνώμη, η τελολογία της ρύθμισης υπαγορεύει την αποδοχή ως έγκυρων

¹²³ Βλ. ανωτ. §22.IV.Γ.1 και 2.

¹²⁴ Βλ. ανωτ. §21.III.

¹²⁵ Βλ. *Κουμάντο*, ΟικογΔ, I, σ. 208, 210· *Λασκαρόλη*, Παραδόσεις I, σ. 294-295· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 242-243· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §13 αρ. 19 και §19 αρ. 11· *Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 αρ. 9-10· *Κοτζάμπαση*, Οι συμφωνίες..., σ. 34-35, 57-59· *την ίδια*, Η Ισότητα..., σ. 86 επ., 90 επ.· (βλ. όμως *την ίδια*, Η ισότητα των συζύγων και η ιδιωτική αυτονομία στο δίκαιο του γάμου, σε Πρακτικά του 10^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ένωσης Αστικολόγων για τα Τριάντα Χρόνια Εφαρμογής του ν. 1329/1983 για τη Μεταρρύθμιση του Οικογενειακού Δικαίου, 2016, σ. 153)· *Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1438 αρ. 20· *Νικολόπουλο*, Η αξίωση..., σ. 64-65· *τον ίδιο*, Νομολογιακές εξελίξεις..., σ. 27 επ.· *Παπαδημητρίου*, ΟικογΔ², σ. 289. Βλ. και *Λαδογιάννη*, Η παραίτηση από τα αποκτήματα μετά την ΑΠ Ολ 6/2019-Status quo και δυνατότητες διεύρυνσης, ΕφΑΔ 2019.1228.1229 επ., ο οποίος προτείνει την επέκταση της δυνατότητας παραίτησης από τα αποκτήματα και στο διαζύγιο με αντιδικία. Αντιθ. *Παπαχρίστου*, ΧρΙΔ 2001.577.580, ο οποίος εκτιμά ότι οι σχετικές συμφωνίες στο πλαίσιο συναινετικής λύσης του γάμου είναι έγκυρες μόνο μετά τη γέννηση της αξίωσης, και ότι διαφορετική γνώμη συνιστά παράδοξη και μετέωρη λογική που επιτρέπει στην ουσία την παραίτηση πριν από τη γέννηση της αξίωσης. Προς την κατεύθυνση αυτή και *Γ.-Α. Γεωργιάδης*, Παραίτηση από την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα ενόψει συναινετικού διαζυγίου (με αφορμή την ΟΛΑΠ 6/2019), Αρμ 2019.814.820, ο οποίος πάντως υποστηρίζει ότι στο πλαίσιο σύναψης σύμβασης συμβιβασμού ενόψει συναινετικού διαζυγίου (ΑΚ 871) μπορεί να αναληφθεί υποχρέωση προς παραίτηση που θα επιχειρηθεί μόλις η αξίωση γεννηθεί.

¹²⁶ Δημοσιευμένη στην ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Βλ. και ΑΠ 514/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1252/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 336/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1863/2009, ΝοΒ 2010.1995· ΑΠ 1872/2009, ΝοΒ 2010.1416· ΑΠ 63/2005, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 819/2004, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 668/2001, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑνΚρητ 136/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΘεσσαλ 1345/2012, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 5357/2011, ΝοΒ 2013.76· ΕφΘεσσαλ 737/2009, Αρμ 2010.661· ΕφΑθ 7821/2006, ΕλλΔνη 2007.1122· ΕφΛαρ 203/2004, ΔΙΚΟΓΡΑΦΙΑ 2004.532· ΕφΘεσσαλ 1091/2003, Αρμ 2004.541· ΕφΘρακ 202/2000 Αρμ 2001.478· ΕφΘεσσαλ 2910/1990, Αρμ 1990.1186· ΠΠρΑθ 2368/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠρΑθ 4036/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

των σχετικών συμφωνιών και πριν τη γέννηση της αξίωσης, εφόσον αυτές επιχειρούνται στο πλαίσιο συμβατικού διακανονισμού για τη ρύθμιση των έννομων συνεπειών της επικείμενης λύσης του γάμου, στο μέτρο που τελούν υπό την αναβλητική αίρεση της συναινετικής λύσης του (και όχι με αντιδικία). Έτσι, αφού μόνη η κοινή συναίνεση σε διαζύγιο συνιστά αυτοτελή και δεσμευτικό για τον δικαστή λόγο διαζυγίου, πολύ περισσότερο θα είναι ισχυρή και η υπό αίρεση ρύθμιση της ενοχικής αξίωσης για τα αποκτήματα στο στάδιο της συναινετικής λύσης, ακόμη και διαπαραίτησεως, εκτός αν στη συγκεκριμένη περίπτωση συντρέχουν οι γενικοί λόγοι ακυρότητας της δήλωσης βουλήσεως, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 178 και 179 ΑΚ¹²⁷. Σημειώνεται, τέλος, ότι ειδικά η παραίτηση από την εν λόγω αξίωση έχει, κατά την ίδια γνώμη, ως νομικό έρεισμα τις ΑΚ 3, 174, 178, 871 και 1441, όχι όμως την ΑΚ 454, καθώς η σχετική απαίτηση ανάγεται στο μέλλον και δεν έχει γεννηθεί κατά τον χρόνο που η παραίτηση λαμβάνει χώρα.

Ως προς τα επιχειρήματα που προηγήθηκαν θα μπορούσε να προβληθεί ο ακόλουθος αντίλογος. Αρχικά, η συμφωνία των συζύγων για συναινετική λύση του γάμου τους και η ρύθμιση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα κατά το στάδιο αυτό δεν φαίνεται να τελούν μεταξύ τους σε σχέση μείζονος-ελάσσονος, όπως υπολαμβάνει η ως άνω γνώμη. Το γεγονός, δηλαδή, ότι ο νόμος (ΑΚ 1441) ανάγει τη συμφωνία των συζύγων σε αυτοτελή και δεσμευτικό λόγο για τη συναινετική λύση του γάμου δεν αποτελεί επιχείρημα για την αξιολόγηση ως επιτρεπτών των συμφωνιών ρύθμισης της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα¹²⁸. Ειδικά, μάλιστα ως προς τη συμφωνία παραίτησης από την αξίωση αυτή υπό την αναβλητική αίρεση της συναινετικής λύσης του γάμου, δεν είναι πειστική η θεώρηση ότι το νομικό έρεισμα για την επιχείρησή της είναι οι ΑΚ 871 και 1441, έχοντας ιδίως υπόψη ότι η σύμβαση συμβιβασμού είναι υποσχετική και όχι εκποιητική δικαιοπραξία¹²⁹, όπως είναι η περιουσιακού δικαίου δικαιοπραξία παραίτησης¹³⁰. Δικαιολογείται επιπρόσθετα η αντίκρουση του επιχειρήματος που αντλεί ειδικότερα η ΟΛΑΠ 6/2019 από τη ρητή απαγόρευση παραίτησης από την αξίωση στο σύμφωνο συμβίωσης (άρθρο 5 παρ. 2 εδ.

¹²⁷ Απόσπασμα από την ΟΛΑΠ 6/2019, ό.π. που υιοθέτησε το επιχείρημα που προέβαλε η ήδη κρατούσα νομολογία.

¹²⁸ Βλ. και Γ.-Α. Γεωργιάδη, Αρμ 2019.814.816· Παπαδημητρόπουλο, Παραίτηση από δικαιώματα αναγκαστικού δικαίου-Σκέψεις στο παράδειγμα της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα με αφορμή την ΑΠ Ολ 6/2019, ΕφΑΔ 2019.1234.1235.

¹²⁹ Έτσι αντί πολλών Απ. Γεωργιάδης, ΕιδΕνοχΔ ΙΙ, §22 αρ. 11. Για την αντίστοιχη κριτική επί της απόφασης της ΟΛΑΠ 6/2019 βλ. και Γ.-Α. Γεωργιάδη, Αρμ 2019.814.817.

¹³⁰ Βλ. σχετ. Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου), ΔΔικαιοπραξ, §11 αρ. 9· Κιτσαρά, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 175-177 αρ. 7· Γ.-Α. Γεωργιάδη, Παραίτηση., §4 αρ. 119.

β'), το οποίο όμως κάθε άλλο παρά ενισχύει το συμπέρασμά της. Και αυτό, διότι η ΟΛΑΠ 6/2019 φαίνεται να υπολαμβάνει ως αυστηρότερη τη ρύθμιση του συμφώνου συμβίωσης ως προς την παραίτηση από τη σχετική αξίωση σε σχέση με τις διατάξεις των ΑΚ 1400-1402 που ισχύουν στον γάμο. Η κρίση αυτή ωστόσο παραγνωρίζει όχι μόνο την εναλλακτικότητα του συμφώνου συμβίωσης και το ότι ο νόμος παρέχει στους συντρόφους ευρύτερα περιθώρια αυτονομίας, συγκριτικά με τους συζύγους αλλά πολύ περισσότερο ότι η ρύθμιση αυτή απλώς αποτυπώνει με ρητή διάταξη στον Ν. 4356/2015 την αντίστοιχη ερμηνευτική προσέγγιση που ούτως ή άλλως επικρατεί στο δίκαιο του συναινετικού διαζυγίου¹³¹.

Μετά την παραπάνω κριτική προσέγγιση των παραδοχών της επιστήμης και της νομολογίας, μπορούν να παρατηρηθούν τα ακόλουθα σχετικά με τις συμφωνίες των συντρόφων στο πλαίσιο της συμφωνημένης λύσης του συμφώνου:

Όπως έγινε δεκτό¹³², τα μέρη δεν εμποδίζονται καταρχήν να ρυθμίσουν αυτόνομα τις (περιουσιακές) συνέπειες της συμφωνημένης λύσης του συμφώνου συμβίωσης και ειδικότερα τους όρους της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, όπως άλλωστε θα μπορούσαν να το πράξουν και κατά την κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης, σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ. 2 εδ. α' του Ν. 4356/2015. Εκτός όμως από τις συμφωνίες αυτές, συνεπές είναι, ενόψει της αυξημένης αυτονομίας που απολαμβάνουν οι σύντροφοι, να αξιολογηθούν επιπλέον ως επιτρεπτές και οι εκκαθαριστικές συμφωνίες για τον διακανονισμό των περιουσιακών τους σχέσεων. Ειδικότερα, ως καταρχήν έγκυρες πρέπει να θεωρηθούν οι συμβιβαστικές συμφωνίες που έχουν ως περιεχόμενο τον καθορισμό της έκτασης και την απόδοση της συμβολής στην περιουσιακή επαύξηση. Τη συμφωνία αυτή σκόπιμο είναι να εξαρτήσουν τα μέρη από δικαιοπρακτικό όρο του ενεργού και συγκεκριμένα να τη θέσουν υπό την αναβλητική αίρεση της γέννησης της αξίωσης, ώστε η συμφωνία να μην παράξει τα έννομα αποτελέσματά της πριν από τη ληξιαρχική καταχώριση της συναινετικής λύσης του συμφώνου (άρθρο 7 παρ. 2)¹³³. Οι σχετικές συμφωνίες θα φέρουν συνηθέστερα το

¹³¹ Παρεμφερώς βλ. και Γ.-Α. Γεωργιάδη, Αρμ 2019.814.816· Παπαδημητρόπουλο, ΕφΑΔ 2019.1234.1235.

¹³² Βλ. στην αρχή της παραγράφου.

¹³³ Βλ. σχετ. Γ.-Α. Γεωργιάδη, Αρμ 2019.814.820, ο οποίος στο πλαίσιο κριτικής προσέγγισης των επιχειρημάτων της ΟΛΑΠ 6/2019, σωστά επισημαίνει ότι οι αιρέσεις ως *accidentalia negotii* της δικαιοπραξίας θα πρέπει να συμφωνούνται ρητά και να υποβάλλονται στον τύπο της δικαιοπραξίας καθώς και ότι η θέση της νομολογίας που θεωρούσε σχεδόν αυτονόητη την εξάρτηση των σχετικών συμφωνιών των συζύγων από αναβλητική αίρεση δεν έχει στέρεα θεμέλια. Συμπληρωματικά, μπορεί να αναφερθεί ότι η νομολογία οδηγήθηκε μάλλον στην κατασκευή αυτή, έχοντας υπόψη την παραδοχή (βλ.

νομικό μανδύα της σύμβασης συμβιβασμού (ΑΚ 871), καθώς οι σύντροφοι με αμοιβαίες υποχωρήσεις διαλύουν τη φιλονικία τους ή την αβεβαιότητα σε σχέση με τις περιουσιακές σχέσεις τους, με ειδικότερο περιεχόμενο την χρηματική ή *in natura* απόδοση της συμβολής του ενός συντρόφου στην περιουσιακή επαύξηση του άλλου. Συνήθως σε εκπλήρωση των ανωτέρω θα συνάπτεται συγχρόνως και σύμβαση αναγνώρισης χρέους κατά την ΑΚ 873¹³⁴. Δεν αποκλείεται όμως η σύναψη αναγνωριστικής της απαίτησης συμφωνίας να γίνεται και χωρίς να συντρέχουν οι όροι της ΑΚ 871, λ.χ. όταν υποχωρεί μόνο το ένα μέρος ή δεν υπάρχει σχετική φιλονικία ή αβεβαιότητα¹³⁵.

Απαιτητικότερα είναι τα ζητήματα που εγείρονται ως προς το επιτρεπτό της συμφωνίας ολικής παραίτησης από την αξίωση, ενόψει της εξαίρεσης που εισάγει το εδ. β' του άρθρου 5 παρ. 2 του Ν. 4356/2015. Μεταφέροντας στην περίπτωση αυτή την επιχειρηματολογία που αναπτύσσεται στο συναινετικό διαζύγιο, μπορούν ειδικότερα να υποστηριχθούν τα εξής: κατά πρώτο λόγο, η δικαιολογία που προβάλλει η αντίθετη γνώμη, σύμφωνα με την οποία ο σύζυγος δεν έχει επαρκή εποπτεία της απαίτησης από την οποία παραιτείται και ελλοχεύει ο κίνδυνος οι συμφωνίες αυτές να είναι προϊόν πιέσεων¹³⁶, δεν επαληθεύεται στην περίπτωση της λύσης του συμφώνου συμβίωσης. Τούτο, διότι διαφορετικά από το συναινετικό διαζύγιο, όπως αυτό ρυθμιζόταν υπό την παλαιά ΑΚ 1441, στην περίπτωση του συμφώνου δεν μεσολαβεί μεταξύ της κατάρτισης της δικαιοπραξίας λύσης και της ληξιαρχικής της καταχώρισης παρά ελάχιστο χρονικό διάστημα. Ούτε θα μπορούσε βάσιμα να υποστηριχθεί ότι κατά τον χρόνο της συμφωνίας αυτής ο δικαιούχος έχει πληροφοριακό έλλειμμα σε σχέση με την απαίτηση. Εξάλλου, ο κίνδυνος της άσκησης πίεσης και της δημιουργίας εξαρτήσεων από τον οφειλέτη σύντροφο είναι αποδυναμωμένος, καθώς άλλωστε το σύμφωνο μπορεί εύκολα να λυθεί και μονομερώς, αντίθετα με τη συνήθως μακροχρόνια και ψυχοφθόρα διαδικασία της λύσης του γάμου με αντιδικία, η οποία πράγματι μπορεί να εξαναγκάσει τους συζύγους να υποκύψουν σε πειστικούς συμβιβασμούς. Κατά δεύτερο λόγο, το εμπόδιο που φαίνεται να θέτει το άρθρο 5 παρ.

ανωτ. σημ. 125) ότι είναι άκυρες οι συμφωνίες ρύθμισης της αξίωσης συμμετοχής από τους συζύγους πριν τη γέννηση ολοκληρωμένου δικαιώματος.

¹³⁴ Βλ. ενδ. και ΑΠ 1483/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹³⁵ Για τον νομικό χαρακτηρισμό των αντίστοιχων συμφωνιών στο δίκαιο του συναινετικού διαζυγίου βλ. ΟΛΑΠ 6/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1872/2009, ΝοΒ 2010.1416. Αντίστοιχα, *Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §13 αρ. 20· Κοτζιάμπαση, Οι συμφωνίες...*, σ. 58-59 και 64 επ.· *την ίδια, Ισότητα...*, σ. 86 επ.· *Παναγιωτόπουλο, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 873 αρ. 15.*

¹³⁶ Βλ. συναφώς και Εισ. Έκθ. του Ν. 1329/1983, Αρμ 1983.273.285. *Παπαχρίστου, ΧρΙΔ 2001.577.579.*

2 εδ. β', μπορεί να ξεπεραστεί με τη σκέψη ότι ο προστατευτικός σκοπός, για τον οποίο τέθηκε η απαγόρευση¹³⁷ κατά την κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης (ή και μεταγενέστερα κατά τη συμβίωση), δεν επαληθεύεται κατά τον χρόνο λύσης του συμφώνου. Ειδικότερα, η σχετική διάταξη, αποβλέποντας στην οικονομική δικαιοσύνη μέσα στην κοινότητα βίου και στην αποφυγή πρόωρης απεμπόλησης δικαιωμάτων των μερών, δεν εμφανίζει την ίδια ένταση και ποιότητα, όταν πλέον τα μέρη έχουν αποφασίσει τη λύση της¹³⁸. Αντίθετα μάλιστα, κατά το στάδιο αυτό σκόπιμη είναι η ειρηνική διευθέτηση των περιουσιακών τους σχέσεων προς αποτροπή μεταγενέστερων αντιδικιών¹³⁹. Έτσι, από τη νομοθετική στόχευση του άρθρου 5 παρ. 2 εδ. β' δικαιολογείται ο περιορισμός της έκτασης εφαρμογής της ρύθμισης, λαμβάνοντας υπόψη ότι οι περιστάσεις που τη δικαιολογούν κατά την κατάρτιση του συμφώνου και ενόσω λειτουργεί ομαλά η συμβίωση είναι ουσιωδώς ανόμοιες από αυτές που συντρέχουν κατά τον χρόνο επιχείρησης της δικαιοπραξίας λύσης. Προβάλλει, λοιπόν, αναγκαία η συστολή¹⁴⁰ του γράμματος της διάταξης, ώστε να μην καταλαμβάνει τις συμφωνίες που συνάπτουν τα μέρη στο πλαίσιο εκκαθάρισης των σχέσεών τους κατά τη λύση του συμφώνου.

Εκτός από τελολογικά επιβεβλημένη, η παραίτηση από την αξίωση (και η διάθεσή της γενικότερα) φαίνεται να είναι και δογματικά επιτρεπτή. Όπως εξετάστηκε με αφορμή τη μεταφορά της ΑΚ 1402 στο σύμφωνο συμβίωσης, επικρατεί στο πλαίσιο του γάμου¹⁴¹ η γνώμη ότι σχηματίζεται *μελλοντική αξίωση* συμμετοχής στα αποκτήματα πριν τη λύση ή ακύρωση του γάμου ή τη συμπλήρωση τριετούς διάστασης, θέση η οποία επαναλαμβάνεται και με αφορμή την ΑΚ 1262 αριθ. 4¹⁴² σε συνδυασμό με την ΑΚ 1258. Μεταφέροντας την παραπάνω γνώμη στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης, μπορούν να συμπληρωθούν τα ακόλουθα: γενικά, η παραίτηση από

¹³⁷ Σχετικά με αυτόν βλ. ανωτ. §21.ΙΙΙ.

¹³⁸ Βλ. συναφώς *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, Τριάντα χρόνια..., σ. 22 για την αυτονομία της βούλησης των συζύγων ως παράγοντα διαμόρφωσης των οικογενειακών σχέσεων και στη φάση της ανατροπής τους.

¹³⁹ Γενικά για τη διαμόρφωση κριτηρίων ελέγχου ως προς το αν οι αφηρημένες αξιολογήσεις που δικαιολογούν τον αναγκαστικό χαρακτήρα διατάξεων βρίσκουν έδαφος εφαρμογής στη συγκεκριμένη περίπτωση, με αφορμή την κριτική στην ΟΛΑΠ 6/2019, βλ. *Παπαδημητρόπουλο*, ΕφΑΔ 2019.1234.1243 επ.

¹⁴⁰ Για την τελολογική συστολή βλ. αντί άλλων *Παπανικολάου*, Μεθοδολογία, αρ. 375 επ.· *Σταμάτη*, Η θεμελίωση..., σ. 501-502.

¹⁴¹ Βλ. ανωτ. §22.ΙV.Γ.2, σημ. 357. Αλλιώς όμως στο πλαίσιο κριτικής της απόφασης της ΟΛΑΠ 6/2019, *Γ.-Α. Γεωργιάδης*, Αρμ 2019.814.819 επ.

¹⁴² ΑΠ 87/1998, ΝοΒ 1999.419· ΠΠρΑθ 1232/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠρΑθ 2445/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠρΑθ 4929/2007, ΕφΑΔ 2012.383·ΜΠρΑθ 1691/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

ενοχικό δικαίωμα πραγματώνεται με δικαιοπραξία¹⁴³ άφεσης χρέους κατά την ΑΚ 454, η οποία συνηθέστερα συνιστά εκπλήρωση σχετικής υποχρέωσης που αναλήφθηκε με συμβιβασμό (ΑΚ 871)¹⁴⁴. Προϋπόθεση της άφεσης χρέους αποτελεί η ύπαρξη έγκυρης ενοχής¹⁴⁵. Για τον λόγο αυτό διατυπώνεται στην επιστήμη η γνώμη¹⁴⁶ ότι η συμβατική παραίτηση από μελλοντική απαίτηση δεν αποτελεί άφεση χρέους κατά την ΑΚ 454, προφανώς διότι τούτη δεν έχει ακόμα συσταθεί ως ολοκληρωμένη και έγκυρη ενοχική απαίτηση, αλλά αποτελεί συμφωνία που αφορά στον προσδιορισμό της έκτασης της μελλοντικής ενοχής. Επί του θέματος διατυπώνεται στην επιστήμη, μεμονωμένα μεν, αλλά με πειστικά επιχειρήματα η γνώμη¹⁴⁷, σύμφωνα την οποία η μελλοντική απαίτηση εν ευρεία εννοία¹⁴⁸, εκείνη δηλαδή ως προς την οποία έχουν συντρέξει ορισμένες αλλά όχι όλες από τις προϋποθέσεις γέννησής της, προσφέρεται ως αντικείμενο παραίτησης, αντίστοιχα προς την ομόφωνη θέση επιστήμης και νομολογίας¹⁴⁹ ότι η μελλοντική απαίτηση εν ευρεία εννοία προσφέρεται ως αντικείμενο διάθεσης και ειδικότερα εκχώρησης. Κατά την ίδια γνώμη, όπως στην εκχώρηση έτσι και στην παραίτηση από μελλοντική απαίτηση, που αμφότερες συνιστούν εκποιητικές δικαιοπραξίες, προϋποτίθεται αφενός η ύπαρξη έννομης σχέσης που αποτελεί τον γενεσιουργό λόγο της απαίτησης, αφετέρου η σε μεγάλο βαθμό πλήρωση των παραγωγικών γεγονότων που πρέπει να συντρέξουν για τη γέννηση της εν λόγω απαίτησης. Αντίθετα, δεν είναι

¹⁴³ Κατά τη γνώμη που επικρατεί η παραίτηση από ενοχικό δικαίωμα πραγματώνεται μόνο με σύμβαση και όχι με μονομερή δικαιοπραξία (έτσι *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΕνοχΔ², §48 αρ. 1·ο *ίδιος*, ΓενΑρχ⁵, §22 αρ. 17· *Σταθόπουλος*, ΓενΕνοχΔ⁵, §18 αρ. 65·*Αστ. Γεωργιάδης*, ΓενΕνοχΔ⁶, §26 αρ. 153·*Λαδάς*, ΓενΑρχ, I, §13 αρ. 15· *Παπαστερίου*, ΓενΑρχ, §20 αρ. 52·*Πολυζωγόπουλος*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 454 αρ. 2. Βλ. όμως *Καραμπατζό*, Δικαίωμα προαιρέσεως (optio) και λόγοι αποσβέσεως αυτού, ΔΕΕ 2009.142.146). Αλλιώς *Γ.-Α. Γεωργιάδης*, Παραίτηση., §14 αρ. 336, ο οποίος εκτιμά ότι η παραίτηση από συμβατική ενοχή μπορεί να γίνει μόνο με συμφωνία μεταξύ δανειστή και οφειλέτη, αλλά όταν η απαίτηση πηγάζει από τον νόμο η παραίτηση μπορεί να είναι και μονομερής.

¹⁴⁴ Έτσι *Γ.-Α. Γεωργιάδης*, Παραίτηση από δικαίωμα στο πλαίσιο σύμβασης συμβιβασμού, σε Τιμ. Τόμ. Λαδά, 2019, σ. 137. Γενικά για τον αναιτιώδη χαρακτήρα της σύμβασης άφεσης χρέους *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΕνοχΔ², §48 αρ. 4·*Σταθόπουλο*, ΓενΕνοχ⁵, §18 αρ. 67· *Μπεχλιβάνη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 454 αρ. 5. ΑΠ 614/2003, ΕΕργΔ 2004.1371.

¹⁴⁵ *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΕνοχΔ², §48 αρ. 2·*Μπεχλιβάνης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 454 αρ.3·*Γ.-Α. Γεωργιάδης*, Παραίτηση., §14 αρ.342. ΑΠ 524/2001, ΕλλΔνη 2001.1642. Βλ. και *Κοτζάμπαση*, Ισότητα..., σ. 77.

¹⁴⁶ Έτσι *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΕνοχΔ², §48 αρ. 2, σημ. 2· *Σταθόπουλος*, ΓενΕνοχΔ⁵, §18 αρ.70· *Αστ. Γεωργιάδης*, ΓενΕνοχΔ⁶, § 26 αρ. 153, σημ. 171· *Πολυζωγόπουλος*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 454 αρ. 7. ΕφΔωδ 117/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΠατρ 736/2009 ΑχΝομ 2010.116· ΕφΚρητ 273/2006, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Βλ. αντίστοιχα την ΟΛΑΠ 6/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ αναφορικά με την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα.

¹⁴⁷ *Γ.-Α. Γεωργιάδης*, Παραίτηση., § 14 αρ. 346 επ.

¹⁴⁸ Για την έννοια της μελλοντικής απαίτησης γενικά και για τη διάκριση μεταξύ μελλοντικής απαίτησης εν ευρεία και εν στενή εννοία βλ. αντί άλλων *Σταθόπουλο*, ΓενΕνοχΔ⁵, §27 αρ.12· *Γ. Γεωργιάδη*, Η εκχώρηση..., §8 αρ. 146 επ.

¹⁴⁹ Για την εκχώρηση μελλοντικής απαίτησης εν ευρεία εννοία βλ. ενδ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΕνοχΔ², §42 αρ. 17, 19· *Σταθόπουλο*, ΓενΕνοχΔ⁵, §27 αρ.12·*Γ. Γεωργιάδη*, Η εκχώρηση., §14 αρ. 246 επ. ΑΠ 1534/2004, ΧρΙΔ 2005.508· ΑΠ 1471/2000, ΧρΙΔ 2001.425.

επιτρεπτή η συμφωνία άφεσης μελλοντικής απαίτησης εν στενή εννοία, εκείνης δηλαδή η γενεσιουργός αιτία της οποίας (έννομη σχέση) δεν έχει ακόμα συσταθεί.

Υπό τα ανωτέρω δεδομένα, μπορεί βάσιμα να υποστηριχτεί ότι η συμφωνία ολικής παραίτησης των συντρόφων από την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα είναι επιτρεπτή. Και τούτο, διότι στην περίπτωση αυτή σχηματίζεται μελλοντική αξίωση υπό ευρεία έννοια, καθώς κατά τον χρόνο αυτό έχουν πληρωθεί σε μεγάλο βαθμό τα δικαιοπραγωγικά γεγονότα που οδηγούν στη γέννηση ολοκληρωμένου δικαιώματος, η οποία μπορεί κατά τα ανωτέρω να αποτελέσει αντικείμενο της σύμβασης άφεσης χρέους κατά την ΑΚ 454. Πράγματι, έχοντας υπόψη ότι η δικαιοπραξία λύσης του συμφώνου και οι συμφωνίες για τα έννομα αποτελέσματά της θα συνάπτονται συνήθως ταυτόχρονα, ακόμα και με μία πράξη, μόνη προϋπόθεση που θα απομένει για τη γέννηση του ολοκληρωμένου δικαιώματος είναι η ληξιαρχική καταχώριση της συναινετικής λύσης του συμφώνου κατά το άρθρο 7 παρ. 2 του ίδιου νόμου. Σκόπιμο είναι, όπως έγινε δεκτό και για τις λοιπές συμβιβαστικές συμφωνίες¹⁵⁰, να εξαρτηθούν τα αποτελέσματα της συμφωνίας παραίτησης από την αναβλητική αίρεση¹⁵¹ της καταχώρισης αυτής.

Τέλος, σωστό φαίνεται να επισημανθεί ότι αν τελικά δεν λυθεί το σύμφωνο συμβίωσης, ή λυθεί μονομερώς, τότε η αναβλητική αίρεση από την οποία θα εξαρτηθεί η παραπάνω συμφωνία ματαιώνεται και δεν επιφέρει κανένα έννομο αποτέλεσμα. Σε περίπτωση που είχε ήδη καταβληθεί κάποια παροχή, μπορεί να αναζητηθεί με τις διατάξεις περί αδικαιολόγητου πλουτισμού για αιτία που δεν επακολούθησε (ΑΚ 904)¹⁵². Αν οι σύντροφοι μετανόησαν και εξακολουθούν ομαλά τη συμβίωσή τους, τότε θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι δεν ξεκινά νέος υπολογισμός¹⁵³ και οπωσδήποτε εξακολουθεί να ισχύει ο κανόνας ότι η παραγραφή των αξιώσεων μεταξύ των συντρόφων αναστέλλεται κατά την ΑΚ 256 αριθ. 1.

¹⁵⁰ Βλ. σε προηγούμενο σημείο της ίδιας παραγράφου για την εξάρτηση των λοιπών συμβιβαστικών συμφωνιών των συντρόφων από αναβλητική αίρεση.

¹⁵¹ Γενικά για την προσθήκη αναβλητικής αίρεσης σε δικαιοπραξίες παραίτησης βλ. *Γ.-Α. Γεωργιάδη, Παραίτηση*, §4 αρ. 108.

¹⁵² Έτσι στο πλαίσιο συμφωνιών στο συναινετικό διαζύγιο *Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², § 13 αρ. 19· Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου*, στον ΑΚ *Γεωργιάδη/Σταθόπουλου²*, άρθρ. 1438 αρ. 21. Γενικά για τις συνέπειες ματαίωσης της αναβλητικής αίρεσης βλ. αντί άλλων *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου), ΔΔικαιοπραξ, §63 αρ. 29*.

¹⁵³ Αντίστοιχα για την περίπτωση της διάστασης των συζύγων και της αποκατάστασης της συμβίωσης σε *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, I, σ. 222-223*.

Γ. Ελαττώματα της συμφωνίας λύσης του συμφώνου και συνέπειες ως προς την έννομη σχέση από το σύμφωνο συμβίωσης

Τόσο υπό το προϊσχύον καθεστώς, όσο και μετά τη θέσπιση του Ν. 4356/2015 γίνεται δεκτό¹⁵⁴ ότι η δικαιοπραξία λύσης του συμφώνου ελέγχεται κατά τις γενικές διατάξεις ως προς τη συνδρομή λόγων ακυρότητας (ΑΚ 174, 178¹⁵⁵, 138¹⁵⁶) ή ακυρωσίας (140 επ.). Σε περίπτωση ακυρότητας της συμφωνίας λύσης του συμφώνου συμβίωσης, αυτή είναι αυτοδίκαιη (ΑΚ 180) και μπορεί να προβληθεί με αρνητική αναγνωριστική αγωγή (ΚΠολΔ 70), ενώ σε περίπτωση ελαττωμάτων βούλησης απαιτείται η άσκηση διαπλαστικής αγωγής για την ακύρωση της ακυρώσιμης δικαιοπραξίας. Σημειωτέον ότι, μετά την αναθεώρηση του συναινετικού διαζυγίου με τον Ν. 4509/2017, υιοθετούνται στη θεωρία¹⁵⁷ αντίστοιχες προς τις παραπάνω παραδοχές, σε σχέση με την ελαττωματικότητα των συζυγικών συναινέσεων.

Περαιτέρω, απασχολεί ειδικότερα, αν η δικαιοπραξία λύσης του συμφώνου είναι δεκτική εικονικότητας. Ο προβληματισμός γεννήθηκε με αφορμή τη μεταρρύθμιση του συναινετικού διαζυγίου, στο πλαίσιο του οποίου διατυπώθηκε η γνώμη¹⁵⁸, όχι πάντως αναντίρρητα¹⁵⁹, ότι αποκλείεται η εικονικότητα παρά την απεμπόληση της δικαστικής παρέμβασης¹⁶⁰. Η θέση αυτή ωστόσο δεν μπορεί να

¹⁵⁴ Βλ. ενδ. Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ¹, §22 αρ. 41· τον ίδιο, ΟικογΔ², §22 αρ. 42· Κοτζάμπαση, ΕΝΟΒΕ, σ. 38· Περάκη, Η εκτός γάμου..., σ. 190· Σαϊτάκη, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 41.

¹⁵⁵ Στο πεδίο του συναινετικού διαζυγίου, πάντως, υποστηρίζεται η γνώμη ότι η εφαρμογή της ΑΚ 178, αν και θεωρητικά δυνατή, θα είναι εξαιρετικά σπάνια στην πράξη. Έτσι, Γαζής, Ακυρότητες και ελαττώματα βουλήσεως στο συναινετικό διαζύγιο, ΝοΒ 1988.529.536-537· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §18 αρ. 6, σημ. 5 και §19 αρ. 12· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁶, Ι, σ. 424 και ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 398 υπό το νέο συναινετικό διαζύγιο. Συναφώς, μερίδα της θεωρίας και της νομολογίας εκτιμά ότι βρίσκει εφαρμογή στο συναινετικό διαζύγιο και η ΑΚ 281 (έτσι Δασκαρόλης, Παραδόσεις Ι, σ. 405· Παντελίδου, Το διαζύγιο...², §2 αρ. 36· Ευστρατίου, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1438 αρ. 26. Βλ. και ΑΠ 202/1992 και ΑΠ 1684/1988, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ που εξέτασαν την ΑΚ 281 στο συναινετικό διαζύγιο αλλά την απέρριψαν στην ουσία). Αντιθ. Καράσης, Η κατάχρηση δικαιώματος στο δίκαιο του διαζυγίου, ΕλλΔνη 1988.1307· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §19 αρ. 12, καθώς η σύναψη συναινετικού διαζυγίου συνιστά κατάρτιση σύμβασης και όχι άσκηση δικαιώματος. Στην περίπτωση της συναινετικής λύσης του συμφώνου, θα μπορούσε να βρει εφαρμογή η ΑΚ 178, όταν λ.χ. η σχετική δικαιοπραξία τελεί υπό αίρεση, οπότε θα πρέπει να εκτιμηθεί όλη ως άκυρη (αναλ. ΑΚ 208 παρ. 1 βλ. και ανωτ. §7.ΠΙ.Β)

¹⁵⁶ Όπως έγινε δεκτό για την κατάρτιση εικονικού συμφώνου συμβίωσης (βλ. και ανωτ. §7.ΠΙ.Α.2), έτσι και για την εικονική συμφωνία λύσης του, απαιτείται αμφοτεροί οι σύντροφοι να συμμετέχουν στα στοιχεία της εικονικότητας.

¹⁵⁷ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 398· η ίδια, ΕφΑΔ 2018.230.232-233· Παντελίδου, ΝοΒ 2018.821.825· Ιωακειμίδης, ΝοΒ 2018.989.997-998.

¹⁵⁸ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 398· η ίδια, ΕφΑΔ 2018.230.232.

¹⁵⁹ Έτσι Ιωακειμίδης, ΝοΒ 2018.989.997, σημ. 41. Βλ. και Σπυριδάκη, ΟικογΔ³, σ. 282.

¹⁶⁰ Πριν τον Ν. 4509/2017, κατά κρατούσα γνώμη γινόταν δεκτό ότι το συναινετικό διαζύγιο ήταν ανεπίδεκτο εικονικότητας λόγω της παρέμβασης δικαστικής αρχής. Έτσι Γαζής, ΝοΒ 1988.529.537· Δεληγιάννης (-Κουτσουράδης), ΟικογΔ, ΙΙ §282 σ. 273-274· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁶, Ι, σ. 423· Σοφιαλίδης/Κορνηλάκης, Αρμ 1983.847.848-849· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §19 αρ. 12· Σκορίνη-Παπαρηγοπούλου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1441 αρ. 84. Σύμφωνη και Καρύμπαλη, Η ακυρότητα², σ. 118-119, σημ. 46. Αντιθ. Δασκαρόλης, Παραδόσεις, Ι, σ. 397· Σπυριδάκης, Το

υιοθετηθεί ούτε στο πλαίσιο του συναινετικού διαζυγίου, καθώς η εξαίρεση δεν φαίνεται να βρίσκει έρεισμα στον νόμο, αλλά ούτε στην περίπτωση της συμφωνημένης λύσης του συμφώνου. Ειδικά ως προς αυτή, ενόψει του γεγονότος ότι με το άρθρο 2 παρ. 3 εδ. β' του Ν. 4356/2015 ορίζεται ρητά ότι η δικαιοπραξία σύναψης του συμφώνου συμβίωσης είναι δεκτική εικονικότητας, είναι δογματικά συνεπές να γίνει το ίδιο δεκτό και για τη δικαιοπραξία συμφωνημένης λύσης του συμφώνου συμβίωσης κατά το άρθρο 7 παρ. 1 περ. α' του νόμου.

Ένα ακόμη ερώτημα που εγείρεται αναφορικά με τη συνδρομή λόγου ακυρότητας ή ελαττώματος της βούλησης στη συμφωνία λύσης του συμφώνου συμβίωσης σχετίζεται με το αν υπάρχουν περιθώρια εκτίμησης της άκυρης ή ακυρώσιμης συμφωνίας λύσης κατά μετατροπή, με τις προϋποθέσεις της ΑΚ 182, ως έγκυρης μονομερούς δικαιοπραξίας λύσης του συμφώνου κατά το άρθρο 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015. Το παραπάνω ερώτημα θα μπορούσε να εξειδικευτεί στην υποθετική περίπτωση, όπου ένας εκ των δύο συντρόφων επιδίδει την κατά την περ. β' του άρθρου 7 παρ. 1 εξώδικη πρόσκληση για συναινετική λύση του συμφώνου, η οποία κατόπιν συμφωνίας των μερών καταρτίζεται, αλλά πλήττεται από συνδρομή λόγου ακυρωσίας (λ.χ. πλάνη του ενός ως προς τις έννομες συνέπειες). Στον παραπάνω προβληματισμό προσήκει μάλλον αρνητική απάντηση. Και τούτο διότι, οι δηλώσεις βούλησης των μερών, οι οποίες συναπαρτίζουν τη συμφωνία ως στοιχείο της νομοτυπικής μορφής της καταργητικής σύμβασης του άρθρου 7 παρ. 1 περ. α' του Ν. 4356/2015, δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ως αυτοτελείς πράξεις δικαίου. Έτσι ο έλεγχος του κύρους της καταρτισμένης διμερούς δικαιοπραξίας καταλαμβάνει αυτήν ως σύνολο και όχι τις επιμέρους δηλώσεις βούλησης που συνέτρεξαν για την κατάρτιση της¹⁶¹. Η παραπάνω παραδοχή επιτρέπει παραπέρα το συμπέρασμα ότι το ελάττωμα (είτε αφορά σε λόγο ακυρότητας είτε σε ελάττωμα της βούλησης) μολύνει τη διμερή δικαιοπραξία συνολικά, με αποτέλεσμα να μην επιτρέπεται η «απόσπαση» από την άκυρη ή ακυρώσιμη δικαιοπραξία εκείνης της δήλωσης βούλησης που δεν πάσχει από ελάττωμα. Έτσι, η άκυρη ή ακυρώσιμη διμερής δικαιοπραξία λύσης του συμφώνου της περ. α' του άρθρου 7 παρ. 1 δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να εκτιμηθεί ως έγκυρη μονομερής δικαιοπραξία λύσης της περ. β' της ίδιας διάταξης του Ν. 4356/2015.

συναινετικό..., σ. 40-41. Όμως ΑΠ 632/2012, ΝοΒ 2012.2392, η οποία εκτίμησε την εικονικότητα των συζυγικών συναινέσεων ως ελάττωμα που καθιστά προσβλητέα με έφεση την οριστική απόφαση διαζυγίου. Έτσι και η παλαιότερη ΕφΑθ 11363/1986, ΕλλΔνη 1987.1326.

¹⁶¹ Αντί άλλων *Καρύμπαλη*, Η ακυρότητα², σ. 169.

Άλλωστε, η μετατροπή κατά την ΑΚ 182 επιδιώκει την επίτευξη του συμφέροντος των δικαιοπρακτούντων μέσω μιας άλλης δικαιοπραξίας, και όχι με την μερική διάσωσή της ή με την απόσπαση από αυτή επιμέρους δήλωσης βούλησης.

Επιπλέον, θα μπορούσε κάποιος να προβληματιστεί ως προς το κατά πόσον είναι δυνατή η συμπερίληψη στη συμφωνία λύσης του συμφώνου συμβίωσης ρήτρας παραίτησης από την επίκληση ακυρότητας ή ακυρωσίας. Το ίδιο ζήτημα απασχόλησε και σε προηγούμενο σημείο, αναφορικά με τη δυνατότητα προσθήκης όμοιας ρήτρας κατά τη σύναψη του συμφώνου συμβίωσης, με την οποία αποκλείεται η έγερση αγωγών του άρθρου 3 παρ. 1 και 2 του Ν. 4356/2015 σε περίπτωση συνδρομής ελαττώματος¹⁶². Στη δικαιοπραξία λύσης του συμφώνου συμβίωσης αρμόζουν οι ίδιες λύσεις, καθώς και στην περίπτωση αυτή οι λόγοι ακυρότητας που μπορεί να την πλήξουν επισύρουν απόλυτη ακυρότητα¹⁶³, με εξαίρεση τη λύση του συμφώνου από τον δικαστικό συμπαραστάτη χωρίς τις διατυπώσεις του νόμου (ΑΚ 1630), οπότε η ακυρότητα διαμορφώνεται ως σχετική¹⁶⁴, συνεπές φαίνεται να αποκλειστεί η παραίτηση από την επίκληση (απόλυτης) ακυρότητας¹⁶⁵. Επιπλέον, ανεπίτρεπτη είναι η παραίτηση από το ουσιαστικό δικαίωμα ακύρωσης της ακυρώσιμης συμφωνίας λύσης του συμφώνου πριν τη γνώση του ελαττώματος¹⁶⁶.

Αναφορικά με την αγωγή αναγνώρισης της ακυρότητας και την αγωγή ακύρωσης λόγω ελαττωμάτων βούλησης της δικαιοπραξίας λύσης του συμφώνου, εγείρεται το ερώτημα κατά πόσον, εκτός από τους συντρόφους, νομιμοποιούνται ενεργητικά και παθητικά και τρίτοι. Παρά τη νομική σπουδαιότητα του ζητήματος, το άρθρο 7 παρ. 1 του Ν. 4356/2015 αφήνει το ζήτημα αρρύθμιστο. Θα μπορούσε, λοιπόν, πειστικά να υποστηριχθεί η αναλογική εφαρμογή του άρθρου 3 παρ. 1 (για την ακυρότητα) και παρ. 2 (για την ακυρωσία) του Ν. 4356/2015, ως προς τον περιορισμό των νομιμοποιούμενων προσώπων και την επίκληση οικογενειακού έννομου συμφέροντος¹⁶⁷. Πράγματι, μεταξύ των δύο περιπτώσεων θεμελιώνεται βάση αναλογίας, καθώς όπως στη ρυθμιζόμενη έτσι και στην αρρύθμιστη περίπτωση η

¹⁶² Βλ. και στο νέο συναινετικό διαζύγιο *Ιωακειμίδη*, ΝοΒ 2018.989.998-999.

¹⁶³ Βλ. ανωτ. §11.Π.Α σημ. 300 και §12.

¹⁶⁴ Βλ. ανωτ. §28.Π.Α. Για την παραίτηση από την επίκληση σχετικής ακυρότητας βλ. αντί άλλων *Γ.-Α. Γεωργιάδη*, Παραίτηση..., §24 αρ. 509 επ.

¹⁶⁵ Αντί άλλων, *Λαδάς*, ΓενΑρχ, Π, §47 αρ. 36-37. Στην περίπτωση αυτή (διαφορετικά από το δικαίωμα δικαστικής διάπλασης που ιδρύεται με το άρθρο 3 παρ. 1 του Ν. 4356/2015) η επίκληση της ακυρότητας δεν αποτελεί δικαίωμα, αλλά εισφορά στη δίκη πραγματικών περιστατικών.

¹⁶⁶ Βλ. ανωτ. §12 και σημ. 458.

¹⁶⁷ Βλ. ανωτ. §13.Π. Αντίστοιχα στο νέο συναινετικό διαζύγιο, βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 399·την *ιδία*, ΕφΑΔ 2018.230.232· *Ιωακειμίδη*, ΝοΒ 2018.989.998 και σημ. 43.

οριοθέτηση των νομιμοποιούμενων προσώπων αλλά και η εξειδίκευση του έννομου συμφέροντος δικαιολογούνται από τον σκοπό του νόμου, ώστε να αποκλείονται πρόσωπα άσχετα προς την οικογένεια από ενδεχόμενη παρέμβαση ως προς την ύπαρξη, διατήρηση και λήξη της έννομης σχέσης.

Ειδικότερα, στην αγωγή αναγνώρισης της ακυρότητας της συμφωνίας λύσης του συμφώνου συμβίωσης νομιμοποιείται ενεργητικά καθένας από τους συντρόφους, καθώς και τρίτοι που δικαιολογούν οικογενειακό έννομο συμφέρον. Εναγόμενος θα είναι ο άλλος σύντροφος, όταν την αγωγή ασκεί ο πρώτος, ή αμφότεροι οι σύντροφοι, όταν η αγωγή ασκείται από τρίτο. Δεν αποκλείεται εξάλλου ενεργητική και παθητική νομιμοποίηση από τους κληρονόμους τους (ΚΠολΔ 603). Θα πρέπει όμως να αποκλειστεί καταρχήν η νομιμοποίηση του Εισαγγελέα, με τη σκέψη ότι αυτή προβλέφθηκε με σκοπό τον έλεγχο της δικαιοπραξίας σύναψης του συμφώνου συμβίωσης, όταν συντρέχουν λόγοι που καθιστούν μη ανεκτή την ίδρυση της οικογενειακής έννομης σχέσης, και όχι τον έλεγχο της δικαιοπραξίας με την οποία επέρχεται η λήξη της. Άλλωστε, η εισαγγελική παρέμβαση κατά το στάδιο αυτό δεν θα εναρμονιζόταν με την ελεύθερη και ανεξάρτητη από την ύπαρξη λόγου λύση του συμφώνου, λαμβάνοντας, επιπλέον, υπόψη ότι η καταργητική συμφωνία των μερών δεν είναι νοητό να αντίκειται στη δημόσια τάξη.

Αντίστοιχα στην άσκηση της διαπλαστικής αγωγής ακύρωσης της ακυρώσιμης συμφωνίας λύσης, νομιμοποιείται ο σύντροφος που πλανήθηκε, εξαπατήθηκε ή απειλήθηκε, την οποία θα στρέψει κατά του άλλου συντρόφου (ΚΠολΔ 603). Αναφορικά με τη νομιμοποίηση των κληρονόμων ισχύουν αντίστοιχα όσα αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο της δίκης του άρθρου 3 παρ. 2 του Ν. 4356/2015¹⁶⁸. Έτσι αποκλείεται καταρχήν η εφαρμογή των γενικών διατάξεων (ΑΚ 140 επ.), οι οποίες δεν συμβιβάζονται με τον έντονα προσωπικό χαρακτήρα της διαφοράς, όπως η κατά την ΑΚ 145 αποκατάσταση αρνητικού διαφέροντος, όταν ακυρώνεται η συμφωνία λύσης του συμφώνου λόγω πλάνης.

Οι παραπάνω αγωγές μπορούν να ασκηθούν μόνον με κύρια ή παρεμπίπτουσα αγωγή (ΚΠολΔ 593) και όχι με ένσταση στο πλαίσιο άλλης δίκης, λ.χ. αγωγής για την ικανοποίηση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα. Σωστό φαίνεται να γίνει επιπλέον δεκτό, ενόψει της αρχής της σαφήνειας και της βεβαιότητας που διέπει τις

---

¹⁶⁸ Βλ. ανωτ. §13.Π. για τη νομιμοποίηση των κληρονόμων στην αγωγή ακύρωσης ακυρώσιμου συμφώνου. Αναφορικά με το ακυρώσιμο συναινετικό διαζύγιο βλ. και *Ιωακείμδη*, ΝοΒ 2018.989.998.

οικογενειακές έννομες σχέσεις, ότι δεν αρκεί η τελεσιδικία¹⁶⁹, αλλά η έκδοση αμετάκλητης δικαστικής απόφασης, όπως ισχύει και με την αγωγή ακύρωσης του συμφώνου (άρθρο 3 παρ. 2 εδ. β').

Οι συνέπειες της ακυρότητας και της ακύρωσης της ακυρώσιμης δικαιοπραξίας λύσης του συμφώνου είναι οι ακόλουθες. Κατά πρώτο λόγο, η έννομη σχέση δεν λύεται και εξακολουθεί να ισχύει. Διατηρείται έτσι το κάλυμα του άρθρου 2 παρ. 2 περ. α' του Ν. 4356/2015 και της ΑΚ 1354 εδ. α', με αποτέλεσμα το μεταγενέστερο σύμφωνο συμβίωσης ή ο γάμος που τελέστηκε αργότερα να πάσχουν από ακυρότητα. Επιπλέον, ως προς τις προσωπικές σχέσεις των μερών ισχύουν καταρχήν οι διατάξεις για το επώνυμο (άρθρο 4), αλλά και η αναστολή παραγραφής της ΑΚ 256 αριθ. 1. Ως προς τις μικτές σχέσεις εφαρμόζονται οι ΑΚ 1391 επ. ή άλλες ειδικότερες συμφωνίες των μερών για τη ρύθμιση των μεταξύ τους σχέσεων κατά τη διάσταση, μέχρι να επιχειρήσουν ξανά, νόμιμα, τη λύση του συμφώνου. Το ίδιο ισχύει και ως προς τις περιουσιακές τους σχέσεις, οπότε καταρχήν εφαρμόζονται ανάλογα οι ΑΚ 1397 επ., με την επιφύλαξη ειδικότερων συμφωνιών αλλά και με την πρόσθετη επισήμανση ότι, αφού ανατράπηκε η συμφωνία λύσης του συμφώνου, η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα δεν γεννήθηκε¹⁷⁰, εκτός αν παρήλθε τριετής διάσταση. Επίσης, σε περίπτωση που τα μέρη δεν είχαν αποκλείσει τη διατροφή μετά τη λύση του συμφώνου (άρθρο 7 παρ. 3), ό,τι καταβλήθηκε από τον υπόχρεο μπορεί να αναζητηθεί (ΑΚ 904), αν και ο δικαιούχος μπορεί να αντιτάξει ότι τα καταβληθέντα θα τα όφειλε ο άλλος σύντροφος στο πλαίσιο εκπλήρωσης της υποχρέωσης συνεισφοράς ή διατροφής λόγω διάστασης. Τέλος, εφόσον δεν λύθηκε η έννομη σχέση εξακολουθούν καταρχήν να εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις για τη μεταξύ τους κληρονομική διαδοχή, με την επιφύλαξη των ΑΚ 1785, 1822, 1842, η μεταφορά των οποίων στο πεδίο των συντρόφων θα απασχολήσει σε επόμενο σημείο.

III. Η λύση του συμφώνου συμβίωσης μονομερώς

A. Η μονομερής δικαιοπραξία λύσης του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015

Η αναθεωρημένη διαδικασία μονομερούς λύσης του συμφώνου συμβίωσης που ρυθμίζεται στο άρθρο 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015 περιέχει και αυτή επιτακτικό κανόνα δικαίου, δεδομένου ότι καθορίζει συγκεκριμένη διαδικασία και πάροδο

¹⁶⁹ Βλ. ανωτ. §27.Ι.

¹⁷⁰ Επομένως, ό,τι καταβλήθηκε μπορεί να αναζητηθεί για αιτία ανύπαρκτη ή για αιτία που έληξε κατά την ΑΚ 904.

προθεσμίας αναμονής για την επιχείρηση της πράξης. Ειδικότερα, το σύμφωνο συμβίωσης μπορεί να λυθεί μονομερώς, με δικαιοπραξία του ενός συντρόφου με την οποία ασκείται διαπλαστικό δικαίωμα¹⁷¹. Πράγματι, το πρόσωπο με μονομερή του δήλωση και υπό τις προϋποθέσεις που θέτει ο νόμος επιφέρει έννομη μεταβολή, καταργώντας για το μέλλον την οικογενειακή έννομη σχέση. Μπορεί επίσης να παρατηρηθεί ότι η μονομερής λύση του συμφώνου συμβίωσης υπό τον Ν. 4356/2015 διαμορφώνεται, αντίθετα προς το προϊσχύον καθεστώς¹⁷², ως μη απευθυντέα, δεδομένου ότι η σχετική δικαιοπραξία δεν απευθύνεται στον άλλο σύντροφο.

Η πρωτότυπη για το δόγμα του οικογενειακού δικαίου πρόβλεψη της μονομερούς, εξώδικης και αναιτιολόγητης λύσης του συμφώνου συμβίωσης, επέτρεψε ήδη υπό τον Ν. 3719/2008 τη διατύπωση της γνώμης ότι η εν λόγω δήλωση γίνεται αποκλειστικά αυτοπροσώπως¹⁷³, ως ανεπίδεκτη άμεσης ή έμμεσης αντιπροσώπευσης, λόγω του έντονα προσωποπαγούς χαρακτήρα του δικαιώματος. Και τούτο, παρά την έλλειψη διάταξης, αντίστοιχης με αυτήν της περ. α' του ίδιου άρθρου για τη συμφωνημένη λύση του συμφώνου. Η άποψη αυτή επαναφέρθηκε και μετά τον Ν. 4356/2015¹⁷⁴, στον οποίο όμως και πάλι παραλείφθηκε η σχετική προσθήκη στην περ. β'. Η παραπάνω θέση της θεωρίας θα πρέπει να υιοθετηθεί και μάλιστα χωρίς την εξαίρεση που προτάθηκε στο πλαίσιο συμφωνημένης λύσης του συμφώνου συμβίωσης¹⁷⁵, κατά την οποία μπορεί να επιτραπεί η εκούσια αντιπροσώπευση των συντρόφων από δικηγόρο εφοδιασμένο με ειδική προς τούτο πληρεξουσιότητα, όπως ισχύει στο νέο συναινετικό διαζύγιο. Τούτο δικαιολογείται ενόψει του μονομερούς χαρακτήρα της δικαιοπραξίας, οπότε καθίσταται εντονότερος ο προσωπικός χαρακτήρας του δικαιώματος. Εξάλλου, αντίθετο επιχείρημα δεν μπορεί κατά την εδώ υιοθετούμενη γνώμη να αντληθεί ούτε από την ειδική (δικαστική) πληρεξουσιότητα για την άσκηση και συζήτηση αγωγής κατ' αντιδικία διαζυγίου που προβλέπει η ΚΠολΔ 98 σε συνδυασμό με την ΚΠολΔ 592, καθώς η περίπτωση άσκησης της αγωγής

¹⁷¹ Έτσι *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ¹, §22 αρ. 43·ο ίδιος, ΟικογΔ², §22 αρ. 44·*Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 40. Αντιθ. *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 179 και 189, ο οποίος θεωρεί τη μονομερή λύση του συμφώνου ως οιονεί δικαιοπραξία, παρότι η επέλευση της έννομης συνέπειας της λύσης του συμφώνου αποτελεί το ηθελημένο αποτέλεσμα στο οποίο αποβλέπει ο δικαιοπρακτών.

¹⁷² Υπό το άρθρο 4 παρ. 1 περ. β' του Ν. 3719/2008 η μονομερής δικαιοπραξία για τη λύση του συμφώνου συμβίωσης διαμορφωνόταν ως ληψιδεής (*Το σύμφωνο συμβίωσης λύεται [...] β) με μονομερή συμβολαιογραφική δήλωση, αφότου αυτή κοινοποιηθεί με δικαστικό επιμελητή στον άλλον [...]*). Βλ. σχετ. *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 179· *Σπυριδάκη*, Το σύμφωνο..., σ. 92 επ.· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 192.

¹⁷³ Έτσι *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 45 και σημ. 13. Ομοίως, *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 179.

¹⁷⁴ *Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 2016.650.655· *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 40.

¹⁷⁵ Βλ. ανωτ. §28.ΙΙ.Α.

δεν μπορεί να εξομοιωθεί με τη μονομερή, εξώδικη και ανααιτιολόγητη λύση του συμφώνου συμβίωσης.

Θα πρέπει να γίνει επίσης δεκτό ότι και η μονομερής δικαιοπραξία του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015 είναι ανεπίδεκτη αίρεσης και προθεσμίας¹⁷⁶, καθώς δεν μπορεί να παραμένει σε εκκρεμότητα η λύση της οικογενειακής έννομης σχέσης¹⁷⁷.

Ως στοιχείο της νομοτυπικής μορφής της μονομερούς και μη απευθυντέας δικαιοπραξίας θα πρέπει να αναγνωριστεί η δήλωση βούλησης του συντρόφου για τη λύση του συμφώνου συμβίωσης. Περαιτέρω, η δικαιοπραξία αυτή διαμορφώνεται από τον νόμο ως τυπική, καθώς ρητά ορίζεται η τήρηση συμβολαιογραφικού τύπου¹⁷⁸.

Αναφορικά με τη δικαιοπρακτική ικανότητα για τη μονομερή λύση του συμφώνου συμβίωσης, μπορούν να υιοθετηθούν όσα έγιναν δεκτά ως προς την απαιτούμενη δικαιοπρακτική ικανότητα των μερών για τη συναινετική λύση του¹⁷⁹. Έτσι, η μονομερής λύση του συμφώνου συμβίωσης μπορεί να επιχειρηθεί από τον δικαστικό συμπαραστάτη, κατόπιν άδειας του εποπτικού συμβουλίου στην περίπτωση της στερητικής δικαστικής συμπαραστάσης (πλήρους ή μερικής που περιλαμβάνει και το σύμφωνο συμβίωσης) αλλά και από τον επικουρικά συμπαραστατούμενο (πλήρως ή μερικώς που περιλαμβάνει και το σύμφωνο), χωρίς τη συναίνεση του συμπαραστάτη του¹⁸⁰. Η υποστήριξη της γνώμης αυτής στηρίζεται στις εξής σκέψεις. Πρώτον, στο πλαίσιο στερητικής δικαστικής συμπαραστάσης δεν μπορεί να αποκλειστεί το δικαίωμα μονομερούς λύσης του συμφώνου που ασκείται από τον δικαστικό συμπαραστάτη με άδεια του εποπτικού συμβουλίου, ιδίως στις περιπτώσεις που η συμβίωση για τον συμπαραστατούμενο είναι αφόρητη (λ.χ. ο συμπαραστατούμενος σύντροφος είναι θύμα ενδοοικογενειακής βίας από τον άλλο σύντροφο). Σε περίπτωση που δικαστικός συμπαραστάτης έχει οριστεί ο άλλος σύντροφος, τότε για την επιχείρηση της μονομερούς δικαιοπραξίας λύσης του συμφώνου θα πρέπει να διοριστεί ειδικός συμπαραστάτης (ΑΚ 1627 αναλ.) λόγω σύγκρουσης συμφερόντων¹⁸¹.

¹⁷⁶ Έτσι Κοτζάμπαση, ΕΝΟΒΕ, σ. 45· η ίδια, ΕλλΔνη 2016.650.655. Βλ. και Σαϊτάκη, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 40.

¹⁷⁷ Βλ. και ανωτ. §5 και §28.Π.Α.

¹⁷⁸ Για τον τυπικό χαρακτήρα της δικαιοπραξίας τόσο υπό τον Ν. 3719/2008, όσο και υπό τον Ν. 4356/2015 βλ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁵, ΙΙ, σ. 616· την ίδια, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 578· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ¹, §22 αρ. 42· τον ίδιο, ΟικογΔ², §22 αρ. 43· Παπαχρίστου, ΟικογΔ, σ. 188· τον ίδιο σε Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα, Το Σύμφωνο..., άρθρο 4, σ. 27· Κοτζάμπαση, ΕΝΟΒΕ, σ. 42· την ίδια, ΕλλΔνη 2016.650.655· Χριστοδούλου, Η συμβίωση..., σ. 179· Περάκη, Η εκτός γάμου..., σ. 190· Σαϊτάκη, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 39.

¹⁷⁹ Βλ. ανωτ. §28.Π.Α.

¹⁸⁰ Για την τεκμηρίωση της εδώ υποστηριζόμενης γνώμης Βλ. αναλυτικά ανωτ. §28.Π.Α.

¹⁸¹ Βλ. Κοτζάμπαση, ΕΝΟΒΕ, σ. 41· την ίδια, ΕλλΔνη 2016.650.655.

Δεύτερον, στην επικουρική δικαστική συμπαράσταση πρέπει να επιτραπεί η επιχείρηση της μονομερούς λύσης του συμφώνου συμβίωσης από τον ίδιο τον συμπαραστατούμενο, χωρίς τη συναίνεση του συμπαραστάτη του για τους ίδιους λόγους που αναφέρθηκαν στο πλαίσιο μελέτης της συναινετικής λύσης¹⁸².

Η ληξιαρχική καταχώριση και στην μονομερή λύση αποτελεί όρο του ενεργού της δικαιοπραξίας και συγκεκριμένα αίρεση δικαίου. Έτσι, πριν τη ληξιαρχική καταχώριση η επιχειρούμενη από τον σύντροφο δικαιοπραξία δεν αναπτύσσει ακόμα τα έννομα αποτελέσματά της (άρθρο 7 παρ. 2)¹⁸³. Κατά τα λοιπά, ισχύουν εν προκειμένω οι αντίστοιχες παρατηρήσεις και κριτικές προσεγγίσεις που επιχειρήθηκαν παραπάνω¹⁸⁴, με αφορμή τη ληξιαρχική καταχώριση του συμφώνου (άρθρο 1 εδ. β') και της συμφωνίας λύσης του (άρθρο 7 παρ. 1 περ. α' και παρ. 2).

Ιδιαίτερα ζητήματα, πάντως, γεννώνται σε σχέση με τη δυνατότητα ανάκλησης της μονομερούς και μη απευθυντέας δικαιοπραξίας λύσης του συμφώνου συμβίωσης, πριν την παραπάνω καταχώριση, καθώς μετά την κατάθεσή της στο αρμόδιο ληξιαρχείο αναπτύσσονται πλήρως τα έννομα αποτελέσματά της. Σύμφωνα με μία άποψη¹⁸⁵ που είχε υποστηριχθεί βάσει του άρθρου 4 παρ. 1 περ. β' του Ν. 3719/2008, κατά το οποίο η σχετική δικαιοπραξία διαμορφωνόταν ως απευθυντέα, η μονομερής δήλωση είναι ελεύθερα ανακλητή μέχρι την καταχώρισή της στο ληξιαρχείο. Η απάντηση όμως υπό το ισχύον καθεστώς δικαιολογεί τις ακόλουθες σκέψεις.

Αρχικά, θα μπορούσε κάποιος να υποστηρίξει ότι στο μέτρο που με τη δικαιοπραξία μονομερούς λύσης του συμφώνου συμβίωσης ασκείται διαπλαστικό δικαίωμα, η σχετική δικαιοπραξία είναι καταρχήν ανεπίδεκτη ανάκλησης. Τούτο, διότι η μη απευθυντέα δήλωση βούλησης τελειούται, ολοκληρώνεται δηλαδή η συγκρότηση της νομοτυπικής μορφής της, με την εξωτερίκευση της δικαιοπρακτικής βούλησης του πράττοντος, χωρίς να χρειάζεται να περιέλθει σε άλλο πρόσωπο, με αποτέλεσμα ο χρόνος τελείωσης και ο χρόνος ενέργειάς της κατά κανόνα να ταυτίζονται¹⁸⁶. Στο

¹⁸² Βλ. εγγύτερα ανωτ. §28.Π.Α.

¹⁸³ Έτσι τόσο υπό τον Ν. 3719/2008, όσο και μετά τον Ν. 4356/2015. Βλ. σχετ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, Π, σ. 616· *την ίδια*, ΟικογΔ⁷, Π, σ. 578· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ¹, §22 αρ.42· *τον ίδιο*, ΟικογΔ², §22 αρ. 43· *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα (-Παπαχρίστου)*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 4, σ. 28· *Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 2016.650.655· *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 186· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 191-192· *Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 39.

¹⁸⁴ Βλ. ανωτ. §8.Π. και §28.Π.Α.

¹⁸⁵ *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 45.

¹⁸⁶ Για τον χρόνο τελείωσης και τον χρόνο ενέργειας της μονομερούς μη απευθυντέας δήλωσης βούλησης βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §30 αρ.15-16· *Καράση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 167 αρ. 1-2 και 9· *τον ίδιο*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 22-23· *Λαδά*, ΓενΑρχ, Π, §33 αρ. 36-37· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, §23 αρ. 52.

παραπάνω επιχείρημα, εξειδικεύοντάς το στην περίπτωση της μονομερούς λύσης του συμφώνου συμβίωσης, θα μπορούσε να αντιπαρατεθεί ότι η κατάρτιση της σχετικής δικαιοπραξίας μπορεί μεν να ολοκληρώνεται με την εξωτερίκευση της δήλωσης του συντρόφου που περιβάλλεται τον συμβολαιογραφικό τύπο, τούτο όμως δεν αρκεί για την άμεση επέλευση της έννομης μεταβολής που εν προκειμένω συνίσταται στην κατάργηση της οικογενειακής έννομης σχέσης. Η τελευταία εξαρτάται από την τήρηση διατυπώσεων δημοσιότητας που επιβάλλει ο νόμος και συγκεκριμένα από τη ληξιαρχική καταχώριση. Συνεπώς, στη μονομερή λύση του συμφώνου συμβίωσης διαπιστώνεται ότι ο χρόνος τελείωσης της δικαιοπραξίας δεν συμπίπτει με τον χρόνο ενέργειάς της.

Πρόσθετος αντίλογος θα μπορούσε να διατυπωθεί γενικά κατά της θέσης που επικρατεί σε θεωρία¹⁸⁷ και νομολογία¹⁸⁸, η οποία εκτιμά τις δικαιοπραξίες με τις οποίες ασκείται διαπλαστικό δικαίωμα ως ανεπίδεκτες ανάκλησης, για τον λόγο ότι προβαίνουν στην παραπάνω παραδοχή έχοντας μάλλον υπόψη μονομερείς απευθυντές δικαιοπραξίες, όπως η καταγγελία, η υπαναχώρηση (ΑΚ 390), η επιλογή (ΑΚ 306) κ.λπ. Ωστόσο για τις τελευταίες δικαιολογείται πράγματι η παραπάνω εκτίμηση, δεδομένου ότι η δυνατότητα ανάκλησης της απευθυντέας δήλωσης βούλησης υπακούει στην ΑΚ 168.

Δεν μπορεί όμως να ισχύσει το ίδιο και για τις μη απευθυντές μονομερείς δικαιοπραξίες, καθώς αντίστοιχη γενική διάταξη δεν υπάρχει¹⁸⁹. Στον ΑΚ εντοπίζονται διάσπαρτες ρυθμίσεις που αντιμετωπίζουν το ζήτημα σε συγκεκριμένες δικαιοπραξίες, παρέχοντας ή αποκλείοντας τη σχετική δυνατότητα. Έτσι, ενδεικτικά δεν είναι δεκτική ανάκλησης η δικαιοπραξία παραίτησης από το δικαίωμα ακύρωσης ακυρώσιμης δικαιοπραξίας, καθώς από και με την επιχείρησή της επέρχεται απόσβεση του σχετικού δικαιώματος (ΑΚ 156). Η ανάκληση όμως της ιδρυτικής πράξης ιδρύματος μπορεί να γίνει, αλλά μόνο με δικαστική απόφαση και για τους λόγους που προβλέπονται στην ΑΚ 111. Η προκήρυξη είναι καταρχήν ανακλητή, ωστόσο περατωθεί η πράξη κατά την ΑΚ 709, με τους όρους που καθορίζονται στην ΑΚ 710. Επίσης, φαίνεται να επικρατεί η γνώμη¹⁹⁰ που εκτιμά ότι η μονομερής και μη απευθυντέα δικαιοπραξία για τη

¹⁸⁷ *Καράσης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 168 αρ. 3· *Λαδάς*, ΓενΑρχ, Ι, §11 αρ. 25 και ΙΙ, §33 αρ. 70.

¹⁸⁸ Βλ. ΑΠ 161/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1619/2006 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1272/2001, ΕλλΔνη 2002.117· ΑΠ 381/1997, ΕλλΔνη 1997.1829.

¹⁸⁹ *Απ. Γεωργιάδης*, ΓενΑρχ⁵, §30 αρ.23· *Καράσης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 168 αρ. 1· *Παντελίδου*, ΓενΑρχ, αρ. 19.

¹⁹⁰ *Βαβούσκος*, Εμπράγματων Δίκαιον⁶, 1986, αρ. 423· *Απ. Γεωργιάδης*, ΕμπρΔ², § 85 αρ. 48· *Παπαστερίου*, ΕμπρΔ, ΙΙΙ, § 89 αρ. 32 και 38· *Κρητικός*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1266 αρ. 2.

σύσταση υποθήκης (ΑΚ 1266) δεν μπορεί να ανακληθεί ακόμα και πριν από την εγγραφή στο βιβλίο υποθηκών, προφανώς για λόγους ασφάλειας των συναλλαγών και ενίσχυσης της εμπράγματης ασφάλειας. Από τον χώρο του οικογενειακού δικαίου, οι δηλώσεις στην εκούσια αναγνώριση τέκνου δεν επιδέχονται ανάκληση (ΑΚ 1476 τελ. εδ.), προφανώς χάριν προστασίας του συμφέροντος του ανήλικου τέκνου, αλλά η συναίνεση στην ιατρικώς υποβοηθούμενη αναπαραγωγή ανακαλείται με τον ίδιο τύπο με τον οποίο παραχωρείται, μέχρι τη μεταφορά των γαμετών ή των γονιμοποιημένων ωαρίων στο γυναικείο σώμα (ΑΚ 1456 εδ. α'). Επίσης, ως προς την ανάκληση της συναίνεσης στην υιοθεσία που δεν γνωρίζει ειδική ρύθμιση, γίνεται δεκτό ότι για λόγους κατοχύρωσης της βουλευτικής αυτονομίας των προσώπων στην υιοθεσία αλλά και προστασίας του υιοθετούμενου παιδιού, η ανάκληση της συναίνεσης είναι επιτρεπτή μέχρι το χρονικό σημείο επέλευσης της διάπλασης, δηλαδή της τελεσιδικίας της απόφασης υιοθεσίας (ΑΚ 1560)¹⁹¹. Τέλος, η ανάκληση της διαθήκης (ΑΚ 1763 επ.) είναι απεριόριστα δυνατή, ενόψει και της αρχής της ελευθερίας του διατιθέναι.

Από την επισκόπηση των παραπάνω παραδειγμάτων συνάγεται ότι στο γενικότερο ζήτημα των περιθωρίων ανάκλησης της μονομερούς και μη απευθυντέας δήλωσης βούλησης δεν ακολουθείται μια ενιαία δογματική κατεύθυνση. Αντίθετα, ως κοινός παρονομαστής αναδεικνύεται κάθε φορά η φύση της επιχειρούμενης δικαιοπραξίας. Προς την κατεύθυνση αυτή, ο οικογενειακός χαρακτήρας της έννομης σχέσης επιτρέπει την υποστήριξη της γνώμης ότι η δήλωση του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015 μπορεί να ανακληθεί, πριν τη ληξιαρχική καταχώρηση, εφόσον στο χρονικό διάστημα που μεσολάβησε ο σύντροφος που την επιχείρησε άλλαξε γνώμη. Τυχόν αντίλογος ότι με τον τρόπο αυτό ενισχύονται πρακτικές που ενθαρρύνουν την παλιμβουλία των συντρόφων, οι οποίοι θα μπορούν να επιχειρούν επαναλαμβανόμενα τη σχετική δικαιοπραξία, έχοντας υπόψη ότι είναι ελεύθερη η ανάκλησή της, δεν πρέπει να γίνει δεκτός. Και τούτο, με το επιχείρημα ότι εφόσον η δικαιοπραξία δεν έχει αναπτύξει τα έννομα αποτελέσματά της και ο σύντροφος που την επιχείρησε μεταβάλει τη στάση του, συνηθέστερα με σκοπό την αποκατάσταση των σχέσεων των συντρόφων, δεν φαίνεται δικαιολογημένος ο αποκλεισμός της ανάκλησης της δικαιοπραξίας. Άλλωστε, ακόμα και στην περίπτωση του γάμου δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις επαναλαμβανόμενης άσκησης αγωγής διαζυγίου, χωρίς όμως η

¹⁹¹Για τη συναίνεση στην υιοθεσία ως μονομερή και μη απευθυντέα δικαιοπραξία βλ. *Φουντεδάκη, Υιοθεσία...*, σ. 168 και 170-172. Για την ανάκληση της συναίνεσης, βλ. *την ίδια*, σ. 239.

παραίτηση από το σχετικό δικόγραφο ή η ματαίωση της συζήτησης και η εκ νέου άσκηση ή επαναφορά της στο πλαίσιο προσπάθειας αποκατάστασης των σχέσεων να συνοδεύεται με κάποια «ποινή» για τον ενάγοντα σύζυγο. Θα μπορούσε μάλιστα η εδώ υποστηριζόμενη γνώμη να ενισχυθεί με το πρόσθετο επιχείρημα ότι δεν είναι σκόπιμη η αδυναμία ανάκλησης της σχετικής δικαιοπραξίας, όταν μάλιστα οι σύντροφοι έχουν καταφέρει να αποκαταστήσουν τη συμβίωση, καθώς η εκκρεμότητα της ληξιαρχικής καταχώρισης θα διατηρούσε αδικαιολόγητα το σύμφωνο συμβίωσης σε μια μετέωρη κατάσταση.

Οι παραπάνω παραδοχές θα πρέπει καταληκτικά να συμπληρωθούν με την παρατήρηση ότι η ανάκληση της μονομερούς δικαιοπραξίας του συμφώνου γίνεται με τον ίδιο συμβολαιογραφικό τύπο, με τον οποίο επιχειρήθηκε¹⁹² για λόγους ασφάλειας δικαίου¹⁹³, όταν πριν τον χρόνο της ληξιαρχικής καταχώρισης ο σύντροφος που την επιχείρησε μεταμελήθηκε.

B. Η πρόσκληση για συναινετική λύση του συμφώνου και η πάροδος τριών μηνών

Επιδιώκοντας την εγγύτερη προσέγγιση των στοιχείων που συνθέτουν τη δικαιοπραξία της μονομερούς λύσης του συμφώνου συμβίωσης, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στη διαδικασία που περιγράφεται στο άρθρο 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015 και στον νομικό της χαρακτηρισμό. Κατά τη διάταξη αυτή ως αναγκαίο προστάδιο της έγκυρης επιχείρησης της μονομερούς δικαιοπραξίας λύσης του συμφώνου αναδεικνύεται η επίδοση με δικαστικό επιμελητή της πρόσκλησης για συναινετική λύση του συμφώνου συμβίωσης στον άλλο σύντροφο και η αναμονή τριών μηνών από τον χρόνο της επίδοσης.

Αναζητώντας τη νομική φύση της παραπάνω πρόσκλησης, μπορεί ευθύς εξ αρχής να αποκλειστεί ο χαρακτηρισμός της ως δικαιοπραξίας. Και τούτο, διότι δεν φέρει τα χαρακτηριστικά δήλωσης βούλησης, η οποία αποτελεί το ελάχιστο αναγκαίο

¹⁹² Υποστηρίζεται ότι η ανάκληση κατά την ΑΚ 168 είναι άτυπη, ακόμα κι αν η ανακαλούμενη δήλωση βούλησης είναι τυπική (έτσι *Καράσης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 168 αρ. 4 και 5· *Λαδάς*, ΓενΑρχ. ΙΙ, §33 αρ. 70· *Νικολόπουλος*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 168 αρ. 1), εκτίμηση που δικαιολογείται με τη σκέψη ότι η ανάκληση πρέπει να περιέλθει στον λήπτη πριν την (ανακαλούμενη) δήλωση βούλησης. Στην περίπτωση όμως της μη απευθυντέας μονομερούς δικαιοπραξίας λύσης του συμφώνου συμβίωσης δικαιολογείται η απόκλιση από την παραπάνω παραδοχή, αφενός διότι ούτε η ίδια η δικαιοπραξία, ούτε η ανάκλησή της περιέρχεται στον άλλο σύντροφο, αφετέρου διότι η ασφάλεια δικαίου αλλά και η σοβαρότητα της ανακλητικής δήλωσης επιβάλλουν την τήρηση του συμβολαιογραφικού τύπου.

¹⁹³ Βλ. κατωτ. §31.Π.Α για την ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1822 από τον χρόνο κατάρτισης της δικαιοπραξίας λύσης.

περιεχόμενο κάθε δικαιοπραξίας¹⁹⁴. Διαπιστώνεται ότι από την πρόσκληση απουσιάζει οποιαδήποτε δεσμευτικότητα¹⁹⁵, καθώς ο δηλών σύντροφος δεν μπορεί να υποχρεωθεί να προβεί στη συναινετική λύση του συμφώνου, για την οποία προσκαλεί τον άλλο σύντροφο. Η εν λόγω πρόσκληση στερείται άλλωστε δικαιοπρακτικού χαρακτήρα δεδομένου ότι, αντίθετα προς τον εγγενή σκοπό της δήλωσης βούλησης που κατατείνει στην παραγωγή έννομου αποτελέσματος, δηλαδή στην ίδρυση, αλλοίωση ή κατάργηση ορισμένης έννομης σχέσης, εν προκειμένω η πρόσκληση δεν επιφέρει την κατάργηση του συμφώνου συμβίωσης. Με άλλα λόγια, η πρόσκληση δεν είναι δικαιοπραξία, διότι δεν αναγνωρίζεται από τον νόμο ως παραγωγικός λόγος έννομων αποτελεσμάτων την επέλευση των οποίων θέλησε ο δηλών. Πράγματι, μόνον η συμβατική λύση και η μονομερής δικαιοπραξία που μπορεί να επιχειρηθεί μετά τριμήνου από την επίδοσή της αναγνωρίζονται από τον νόμο ως λόγοι που επιτρέπουν την κατάργηση της έννομης σχέσης από το σύμφωνο συμβίωσης.

Περαιτέρω, η παραπάνω πρόσκληση δεν μπορεί να εκτιμηθεί ούτε ως πρόταση προς κατάρτιση της καταργητικής του συμφώνου σύμβασης¹⁹⁶. Και αυτό, διότι δεν φαίνεται να συγκεντρώνει τα ουσιώδη στοιχεία της προς κατάρτιση δικαιοπραξίας για να χαρακτηριστεί νομικά ως τέτοια. Εξάλλου, αν η πρόσκληση θεωρούνταν πρόταση, θα έπρεπε να τηρείται και για αυτήν ο νόμιμος συμβολαιογραφικός τύπος που απαιτείται για την επιχείρηση της κύριας δικαιοπραξίας¹⁹⁷, δηλαδή της συναινετικής λύσης του συμφώνου.

Περισσότερο πειστική θα ήταν η εκδοχή ότι η παραπάνω πρόσκληση συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά της πρόσκλησης προς υποβολή πρότασης, καθώς το περιεχόμενό της κατά τον νόμο είναι η πρόσκληση του ενός συντρόφου στον άλλο για συναινετική λύση του συμφώνου¹⁹⁸. Ταυτόχρονα όμως αποτελεί οιονεί

¹⁹⁴ Γενικά για τα εννοιολογικά στοιχεία της δικαιοπραξίας βλ. αντί πολλών *Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 571· *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §28 αρ. 5· *Καράση*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 1 και 11· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 127-200, αρ. 16 επ· *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, §31 αρ. 19 επ· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, §2 αρ.6 επ.

¹⁹⁵ Για τα εννοιολογικά στοιχεία και το περιεχόμενο της δήλωσης βούλησης, με έμφαση στη δικαιοπρακτική βούληση βλ. *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §55, σ. 286 επ· *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §30 αρ. 7· *Καράση*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 15· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 127-200, αρ. 54 επ· *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, §33 αρ. 1 επ. και ιδίως αρ. 16· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, §23 αρ. 11 επ. και ιδίως αρ. 32.

¹⁹⁶ Για την έννοια και τα χαρακτηριστικά της πρότασης προς κατάρτιση σύμβασης, βλ. *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §58, σ. 303 επ· *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §32 αρ. 2 επ· *Καράση*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 72 επ· *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, §38 αρ.7 επ· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου)*, ΔΔικαιοπραξ, §31, αρ. 5 επ.

¹⁹⁷ Έτσι αντί πολλών *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Κλαβανίδου)*, ΔΔικαιοπραξ, §31 αρ. 11 επ.

¹⁹⁸ Βλ. σχετ. *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, §3 αρ. 6.

δικαιοπραξία¹⁹⁹, καθώς η εξωτερίκευση βούλησης του προσώπου συνδέεται εκ του νόμου με την επέλευση έννομης συνέπειας, ανεξάρτητα από τη σχετική βούληση του δηλούντος που δεν είναι άλλη από την έναρξη της τρίμηνης προθεσμίας. Ειδικότερα, εντοπίζεται ότι η πρόσκληση συγκεντρώνει τα γνωρίσματα της ανακοίνωσης βούλησης, καθώς με την επιχείρησή της γνωστοποιείται από τον έναν στον άλλον σύντροφο ένα επιθυμητό γεγονός, το οποίο στη συγκεκριμένη περίπτωση εξειδικεύεται στη συναινετική λύση του συμφώνου συμβίωσης, οπότε επέρχεται εκ του νόμου η έννομη συνέπεια της εκκίνησης της τρίμηνης προθεσμίας αναμονής κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015. Με την πάροδό της και υπό την προϋπόθεση ότι μέχρι τότε δεν έχει λυθεί συναινετικά το σύμφωνο συμβίωσης μπορεί ο σύντροφος να προβεί μονομερώς στη δικαιοπραξία λύσης του.

Στο πλαίσιο αυτό, σωστό φαίνεται να γίνει περαιτέρω δεκτό, ότι για την πρόσκληση για συναινετική λύση του συμφώνου, εκτιμώμενη και ως οιονεί δικαιοπραξία, ισχύουν όσα έγιναν προηγουμένως δεκτά για την απαιτούμενη δικαιοπρακτική ικανότητα²⁰⁰ σε σχέση με την επιχείρηση της κύριας δικαιοπραξίας. Επιπλέον, η πρόσκληση ως οιονεί δικαιοπραξία δεν αποκλείεται να πλήττεται από λόγους ακυρότητας, οπότε και θα ελέγχεται με τις γενικές διατάξεις για την ακυρότητα (ΑΚ 138, 174, 178) που εφαρμόζονται αναλογικά²⁰¹. Η πρόσκληση δεν θα αναπτύσσει έννομα αποτελέσματα, αν υπήρξε προϊόν πλάνης, απάτης ή απειλής, χωρίς όμως να απαιτείται δικαστική ακύρωση²⁰². Δεν φαίνεται, πάντως, να υπάρχουν περιθώρια προσθήκης αιρέσεων και προθεσμιών, ενόψει του χαρακτήρα της ως οιονεί δικαιοπραξίας, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η διάταξη του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β'

¹⁹⁹ Για τις ανακοινώσεις βούλησης ως επιμέρους κατηγορία των οιονεί δικαιοπραξιών βλ. *Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 562· *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §51, σ. 249· *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §28 αρ.31-32· *Καράση*, ΓενΑρχ, I, αρ. Β 26 επ.· *τον ίδιο*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 4 επ.· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 127-200, αρ. 4 επ.· *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, §31 αρ. 49 επ. ιδίως αρ. 52 επ.· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, §3 αρ. 4 επ. Ειδικότερα βλ. *Παπαχρίστου*, Η οιονεί δικαιοπραξία, σ. 68 επ.

²⁰⁰ Βλ. ανωτ. §28.ΙΙ.Α και ΙΙΙ.Α.

²⁰¹ Βλ. ενδ. *Σημαντήρα*, ΓενΑρχ⁴, αρ. 564· *Παπαντωνίου*, ΓενΑρχ³, §51, σ. 249· *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §28 αρ. 37· *Καράση*, ΕγγΓενΑρχ, σ. 6· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 127-200 αρ. 8· *Λαδά*, ΓενΑρχ, II, §31 αρ. 56· *Παπαστερίου/Κλαβανίδου (-Παπαστερίου)*, ΔΔικαιοπραξ, §3 αρ. 9.

²⁰² Βλ. σχετ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΓενΑρχ⁵, §28 αρ. 37, σημ. 19, όπου γίνεται γενικά δεκτό ότι η ύπαρξη ελαττωμάτων της βούλησης στην οιονεί δικαιοπραξία δεν συνεπάγεται ακυρωσία, αλλά δικαίωμα ανάκλησης. Αναλυτικά για τον προβληματισμό και τις επιμέρους θέσεις βλ. *Παπαχρίστου*. Η οιονεί δικαιοπραξία, σ. 143 επ. Ειδικά για τη συγγνώμη, βλ. *Σταθόπουλο*, Τινά περί της συγγνώμης κατά το αστικό δίκαιο, ΝΔίκ. 1975.257.264 που θεωρεί περιττή κάθε διαδικασία ακυρώσεως. Βλ. αντίστοιχα και *Φουντεδάκη*, Η «συναίνεση του ενημερωμένου ασθενούς»..., σ. 29, κατά την οποία για τη συναίνεση σε ιατρική πράξη επί πλάνης, απάτης ή απειλής δεν απαιτείται δικαστική ακύρωσή της (άρθρο 12 παρ. 2 περ. γ' του ΚΙΔ). Προηγουμένως, για τη συναίνεση του ασθενούς ως οιονεί δικαιοπραξία βλ. *την ίδια*, ό.π., σ. 17.

διαμορφώνεται και αυτή ως αναγκαστικού δικαίου. Σε σχέση με τον απαιτούμενο τύπο της πρόσκλησης αρκεί η ύπαρξη ιδιωτικού εγγράφου, το οποίο και θα επιδοθεί με δικαστικό επιμελητή²⁰³ στον άλλο σύντροφο, προφανώς για λόγους τεκμηρίωσης βέβαιης χρονολογίας της επίδοσης, από και με την οποία αφετηριάζεται η τρίμηνη προθεσμία αναμονής. Γι' αυτό άλλωστε επισημαίνεται στην ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015²⁰⁴ ότι το αποδεικτικό επίδοσης της πρόσκλησης θα πρέπει να επισυνάπτεται στο συμβολαιογραφικό έγγραφο για τη μονομερή λύση του συμφώνου.

Θα μπορούσε να προβληματιστεί κάποιος ως προς το αν η μονομερής λύση του συμφώνου συμβίωσης μπορεί να επιχειρηθεί μετά την παραπάνω επίδοση αλλά πριν τη συμπλήρωση τριμήνου, εφόσον στη δικαιοπραξία προστεθεί ο χρόνος αυτός ως αναβλητική προθεσμία. Έτσι, η δικαιοπραξία θα επιχειρείται άμεσα, αλλά θα ισχύει μετά τριμήνου από την επίδοση της εξώδικης πρόσκλησης. Η ερμηνευτική αυτή εκδοχή, αν και δεν αποκρούεται εντελώς από το γράμμα της διάταξης, θα πρέπει να απορριφθεί για τους εξής λόγους. Κατ' αρχάς, η προτεινόμενη προσέγγιση δεν δικαιολογείται από το περιεχόμενο της πρόσκλησης του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β', το οποίο δεν είναι η γνωστοποίηση πρόθεσης μονομερούς λύσης του συμφώνου συμβίωσης, αλλά η ανακοίνωση της πρόθεσης συναινετικής λύσης του. Συνεπώς, ο νόμος θέλει να παρέχει στα μέρη ένα ελάχιστο χρονικό διάστημα που θα τους επιτρέπει να την επιτύχουν. Η βούληση αυτή όμως θα ματαιωνόταν, αν γινόταν δεκτό ότι το μέρος που εκκινεί τη διαδικασία του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β' μπορεί στο ενδιάμεσο διάστημα να καταρτίσει τη μονομερή δικαιοπραξία, έστω και υπό τον όρο ότι αυτή θα αναπτύσσει έννομα αποτελέσματα μετά παρόδου τριμήνου. Προς την ίδια γνώμη κατευθύνει και η ΑιτΕκθ του νόμου, η οποία αναφέρει ότι για τη μονομερή συμβολαιογραφική δήλωση για τη λύση θα πρέπει να έχουν παρέλθει τρεις μήνες από την επίδοση. Το συμπέρασμα αυτό ενισχύεται, τέλος, και από την επιλογή του νομοθέτη να επιδίδεται η πρόσκληση με δικαστικό επιμελητή, η έκθεση επίδοσης του οποίου επισυνάπτεται στο συμβολαιογραφικό έγγραφο²⁰⁵, καθώς αυτή αποσκοπεί στη βεβαίωση παρόδου του τριμήνου, οπότε η πράξη μπορεί νόμιμα να επιχειρηθεί.

²⁰³ Υποστηρίχθηκε υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 (Χριστοδούλου, Η συμβίωση..., σ. 186), όπου αντικείμενο της επίδοσης ήταν η ίδια η δικαιοπραξία μονομερούς λύσης του συμφώνου συμβίωσης, ότι η κοινοποίηση θα μπορούσε να γίνει και με άλλον τρόπο και όχι υποχρεωτικά με δικαστικό επιμελητή. Η θέση αυτή μεταφερόμενη στο ισχύον δίκαιο δεν μπορεί να υιοθετηθεί, καθώς ο νομοθετικός σκοπός της βέβαιης χρονολογίας της γνωστοποίησης πετυχαίνεται με την επίδοση με δικαστικό επιμελητή.

²⁰⁴ Βλ. ΑιτΕκθ Ν. 4356/2015 υπό Β, στο άρθρο 7.

²⁰⁵ Βλ. ΑιτΕκθ Ν. 4356/2015, ό.π.

Ολοκληρώνοντας, αξίζει κάποιος να προβληματιστεί ειδικότερα ως προς την τρίμηνη προθεσμία αναμονής που θέτει ο νόμος σε σχέση με δύο επιμέρους ζητήματα. Το πρώτο εντοπίζεται στο γεγονός ότι, αν και προβλέπεται ελάχιστος χρόνος αναμονής πριν την επιχείρηση της δικαιοπραξίας μονομερούς λύσης, παραλείπεται η πρόβλεψη ενός απώτατου χρόνου, μετά την πάροδο του οποίου να αποκλείεται η άσκηση του δικαιώματος χωρίς την επανάληψη της κοινοποίησης αντίστοιχης πρόσκλησης. Με το πρώτο αυτό ζήτημα συνδέεται και ένα δεύτερο που αναδεικνύεται στην περίπτωση προσπάθειας αποκατάστασης της συμβίωσης των μερών και κατά πόσον τούτη επιδρά στην επιχείρηση της δικαιοπραξίας της μονομερούς λύσης του συμφώνου.

Ξεκινώντας από τον πρώτο κατά σειρά προβληματισμό, μπορούν να διατυπωθούν οι ακόλουθες σκέψεις. Η προθεσμία του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015 υποδηλώνει το χρονικό σημείο μετά την πάροδο του οποίου μπορεί να επιχειρηθεί η μονομερής λύση του συμφώνου συμβίωσης. Αν όμως παρέλθει σημαντικό χρονικό διάστημα από την επίδοση πρόσκλησης για συναινετική λύση, δεν αποκλείεται, υπό τη συνδρομή και άλλων προϋποθέσεων, η εκτίμηση της άσκησης του διαπλαστικού δικαιώματος μονομερούς λύσης ως καταχρηστικής κατά την ΑΚ 281²⁰⁶. Συνηθέστερα, θα πρόκειται για προφανή υπέρβαση των ορίων που διαγράφει η καλή πίστη, όταν ο σύντροφος που ενεργοποίησε τη διαδικασία του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015 επέδειξε έναντι του άλλου συντρόφου αντιφατική συμπεριφορά, λ.χ. μετά την επίδοση της πρόσκλησης επεδίωξε την αποκατάσταση των σχέσεών τους και επαναλήφθηκε η συμβίωση των συντρόφων κ.λπ., δημιουργώντας στον άλλο σύντροφο την πεποίθηση ότι δεν πρόκειται να ασκηθεί το διαπλαστικό δικαίωμα μονομερούς λύσης, ενώ η μεταγενέστερη αιφνίδια άσκηση του δικαιώματος δημιούργησε σε βάρος του τελευταίου ιδιαίτερα επαχθή κατάσταση, λ.χ. αιφνιδιαστική αποστέρηση της οικογενειακής στέγης. Σε τέτοιες ακραίες περιπτώσεις η εν λόγω δικαιοπραξία θα πρέπει να εκτιμηθεί ως άκυρη κατά την ΑΚ 174 λόγω αντίθεσής της σε απαγορευτική διάταξη νόμου (ΑΚ 281)²⁰⁷.

Οι παραπάνω παρατηρήσεις επιτρέπουν την κριτική προσέγγιση της ρύθμισης. Ειδικότερα, ο εξαγγελλλόμενος στην ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015 σκοπός της διάταξης

²⁰⁶ Έτσι και υπό τον Ν. 3719/2008 *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ¹, §22 αρ. 43. Βλ. πάντως και σκέψεις *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 181, ο οποίος εισηγείται ότι οι συνέπειες της καταχρηστικότητας δεν θα οδηγούν σε κάθε περίπτωση σε ολική ακυρότητα της καταγγελίας, αλλά μόνον λ.χ. στη διατήρηση περιουσιακών αποτελεσμάτων του συμφώνου. Για την καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος καταγγελίας υπό τον Ν. 4356/2015 *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ¹, §22 αρ.44· *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 40.

²⁰⁷ Βλ. ανωτ. και §11.ΙΙΙ.Ε.

περί αποφυγής αιφνιδιασμού του άλλου συντρόφου δεν ικανοποιείται μόνον με την πρόβλεψη κοινοποίησης σχετικής πρόσκλησης για συναινετική λύση, ούτε με την υποχρέωση τρίμηνης αναμονής πριν την επιχείρηση της δικαιοπραξίας. Συνεπέστερο θα ήταν να προστεθεί στη διάταξη και ένα απώτατο χρονικό όριο, λ.χ. εξάμηνο από την επίδοση της πρόσκλησης, εντός του οποίου θα πρέπει να ασκηθεί το δικαίωμα μετά την πάροδο του οποίου να υποχρεούται ο σύντροφος που επιθυμεί τη λύση του συμφώνου να επαναλάβει τη διαδικασία της επίδοσης της προβλεπόμενης πρόσκλησης και τρίμηνης αναμονής²⁰⁸. Με τον τρόπο αυτό θα μπορούσε αποτελεσματικότερα να διασφαλιστεί η επιδιωκόμενη αποφυγή αιφνιδιασμού του άλλου συντρόφου και ταυτόχρονα θα αποκλειόταν το ενδεχόμενο να παραμένει επί μακρόν σε εκκρεμότητα η διατήρηση ή μη του συμφώνου συμβίωσης.

Το δεύτερο ζήτημα που ανακύπτει και συναρτάται και με την παραπάνω προβληματική συνοψίζεται στο ερώτημα κατά πόσον η προσπάθεια αποκατάστασης των σχέσεων μεταξύ των συντρόφων μετά την επίδοση της πρόσκλησης για συναινετική λύση του συμφώνου επιδρά στη συμπλήρωση της τρίμηνης προθεσμίας αναμονής ή ενδεχομένως εμποδίζει την επιχείρηση της δικαιοπραξίας, εφόσον η παραπάνω προσπάθεια συμφιλίωσης διατηρείται και μετά την παρέλευση του τριμήνου. Πράγματι στο παραπάνω χρονικό διάστημα τα μέρη δύνανται όχι μόνον να εκτιμήσουν τις συνέπειες της λύσης του συμφώνου, αλλά και να αποφασίσουν να τις ρυθμίσουν προβαίνοντας σε συναινετική λύση, ή ακόμα και να αποκαταστήσουν πλήρως τη συμβίωσή τους. Δεν αποκλείεται άλλωστε στο ενδιάμεσο χρονικό διάστημα να προκύψουν μικρές διακοπές της διάστασης στο πλαίσιο προσπαθειών αναθέρμανσης της σχέσης.

Το ζήτημα των προσπαθειών επαναπροσέγγισης αντιμετωπίζεται στο δίκαιο του κατ' αντιδικία διαζυγίου στην ΑΚ 1439 παρ. 3 εδ. β', όπου ορίζεται ότι η συμπλήρωση του χρόνου διάστασης υπολογίζεται κατά τον χρόνο συζήτησης της αγωγής και δεν εμποδίζεται από μικρές διακοπές που έγιναν ως προσπάθεια αποκατάστασης των σχέσεων μεταξύ των συζύγων. Συναφώς, οι θεωρητικοί εντοπίζουν τη νομοθετική στόχευση της διάταξης στην ενθάρρυνση των συζύγων να

---

²⁰⁸ Ασφαλώς, η εκκίνηση της παραπάνω διαδικασίας δεν «αναλώνεται» με την άπαξ επιχείρησή της, όπως συμβαίνει με την άσκηση του διαπλαστικού δικαιώματος μονομερούς λύσης του συμφώνου συμβίωσης. Τούτο σημαίνει ότι αν μετά την κοινοποίηση πρόσκλησης δεν ακολουθήσει η λύση του συμφώνου, επειδή οι σύντροφοι κατάφεραν να αποκαταστήσουν τις σχέσεις τους, δεν αποκλείεται η επανάληψη της διαδικασίας, όταν οποιοσδήποτε από τους συντρόφους επιδιώξει ξανά τη λύση του.

επιδιώξουν την αποκατάσταση της συμβίωσής τους, χωρίς να φοβούνται ότι αν αποτύχουν θα επιβραδύνουν περισσότερο τη λύση του γάμου τους²⁰⁹.

Συγκρίνοντας τη διάταξη του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015, με εκείνη της ΑΚ 1439 παρ. 3 εδ. β' μπορεί βάσιμα να υποστηριχθεί ότι η τελευταία δεν προσφέρει ιδιαίτερη ερμηνευτική συνδρομή στο ζήτημα που απασχολεί. Τούτο, διότι στο δίκαιο του διαζυγίου, αντίθετα προς τη ρύθμιση για τη λύση του συμφώνου συμβίωσης, αποβαίνει κρίσιμη η ίδια η διάσταση των συζύγων ως πραγματικό γεγονός η οποία σε συνδυασμό με την πάροδο ορισμένου χρονικού διαστήματος (διετία) επιτρέπει την άσκηση του δικαιώματος δικαστικής διάπλωσης (αγωγή διαζυγίου), καθόσον από τη συνδρομή των παραπάνω ιδρύεται κατ' αμάχητο τεκμήριο ισχυρός κλονισμός. Στην περίπτωση όμως της μονομερούς και αναιτιολόγητης δικαιοπραξίας λύσης του συμφώνου αρκεί η προηγούμενη κοινοποίηση πρόσκλησης και η πάροδος ορισμένου χρόνου, χωρίς αυτή να εξαρτάται από προηγούμενη διάσταση των συντρόφων. Έτσι, σωστό φαίνεται να υιοθετηθεί η γνώμη ότι καταρχήν η επιδίωξη αποκατάστασης της σχέσης των συντρόφων με μικρές διακοπές της διάστασης δεν ασκούν επιρροή στην άσκηση του δικαιώματος λύσης του συμφώνου. Το ίδιο θα πρέπει να ισχύσει και για την περίπτωση που η προσπάθεια αναθέρμανσης των σχέσεων μεταξύ των συντρόφων επιτευχθεί σε χρονικό σημείο που ξεπερνά την τρίμηνη προθεσμία αναμονής, οπότε όμως και πάλι νόμιμα θα μπορεί να επιχειρηθεί η δικαιοπραξία λύσης.

Οι παραδοχές αυτές υπόκεινται ωστόσο στη βασική επιφύλαξη που εκφράστηκε κατά την ανάπτυξη του πρώτου ως άνω προβληματισμού, η οποία συνίσταται στη δυνατότητα εκτίμησης ως καταχρηστικής της άσκησης του δικαιώματος μονομερούς λύσης του συμφώνου, σε ακραίες βέβαια περιπτώσεις, όταν διαπιστώνεται ότι συντρέχουν οι προϋποθέσεις της ΑΚ 281. Τότε, υπό τους όρους που αναφέρθηκαν παραπάνω, η επιχείρηση της μονομερούς λύσης του συμφώνου, χωρίς την επανάληψη της διαδικασίας που προβλέπεται στο άρθρο 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015 θα είναι άκυρη (ΑΚ 174). Πετυχαίνεται έτσι η αποτροπή αιφνιδιασμού του συντρόφου από την επιχείρηση μονομερούς λύσης του συμφώνου από τον άλλο σύντροφο, η οποία πράγματι θα προκαλούνταν, αν τελικά εκείνος που είχε επιδώσει

²⁰⁹ Έτσι, *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 356· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §18 αρ. 42-43· *Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1439 αρ. 146. Βλ. και νομολογία ΟΛΑΠ 20/1990, ΝοΒ 1990.1341, σημ. *Σπυριδάκη*· ΑΠ 1350/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1068/2014, ΧρΙΔ 2015.29· ΑΠ 2121/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1057/2012, ΝοΒ 2013.431· ΑΠ 293/2011, ΝοΒ 2011.1893· ΑΠ 2105/2009 ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 1586/2003 ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΠερ 362/2010, ΤΝΠ ΔΣΑ.

την πρόσκληση και ενώ οι σύντροφοι αναθέρμαναν τη σχέση τους, προέβαινε μεταγενέστερα στη μονομερή λύση του συμφώνου συμβίωσης.

Γ. Ελαττώματα της δήλωσης του συντρόφου και συνέπειες ως προς την έννομη σχέση από το σύμφωνο συμβίωσης

Η δικαιοπραξία της μονομερούς λύσης του συμφώνου συμβίωσης πρέπει να επιχειρείται με τις διατυπώσεις που προβλέπονται στο άρθρο 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015²¹⁰, αλλιώς είναι άκυρη. Συνεπώς, ο σύντροφος δεν μπορεί έγκυρα να προβεί στη μονομερή λύση του συμφώνου πριν παρέλθουν τρεις μήνες από την επίδοση πρόσκλησης στον άλλον για συναινετική λύση. Η μονομερής δικαιοπραξία ελέγχεται και ως ανήθικη (ΑΚ 178), όταν λ.χ. ο σύντροφος, παρότι ακολούθησε τη διαδικασία του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β', εξάρτησε τη δήλωσή του από αίρεση ή προθεσμία (αναλ. ΑΚ 208)²¹¹.

Περαιτέρω, όπως αναπτύχθηκε ήδη, η απόκρουση της άσκησης του σχετικού διαπλαστικού δικαιώματος του συντρόφου με την ΑΚ 281 δεν αποκλείεται, αλλά επιφυλάσσεται σε ακραίες περιστάσεις. Εξάλλου, με αντίστοιχη περίσκεψη εφαρμόζεται η ΑΚ 281 και στο κατ' αντιδικία διαζύγιο, ιδίως στην περίπτωση της διετούς διάστασης, οπότε ο κλονισμός τεκμαίρεται αμάχητα²¹².

Ζήτημα γεννιέται ως προς τη δυνατότητα εκτίμησης της δικαιοπραξίας μονομερούς λύσης του συμφώνου συμβίωσης ως εικονικής. Η απάντηση στο ερώτημα

²¹⁰ Υπό το προϋσχόν καθεστώς του Ν. 3719/2008 είχε υποστηριχθεί η γνώμη (Χριστοδούλου, Η συμβίωση..., σ. 73) ότι εκτός από τη διαδικασία λύσης του συμφώνου βάσει του άρθρου 4 παρ. 1 δεν αποκλείεται να ενεργεί η σύναψη νέου συμφώνου μεταξύ του ενός συντρόφου και τρίτου, πριν ακόμα λυθεί το πρώτο, κατά μετατροπή (ΑΚ 182) ως καταγγελία αυτού, εφόσον κοινοποιηθεί στον άλλο σύντροφο. Η εν λόγω άποψη δύσκολα θα μπορούσε να γίνει δεκτή, όχι μόνον για λόγους βεβαιότητας ως προς την ύπαρξη της έννομης σχέσης, αλλά και διότι το άρθρο 2 παρ. 2 του Ν. 3719/2008 προέβλεπε ότι η σύναψη συμφώνου συμβίωσης εμποδίζεται, εφόσον υπάρχει άλλο σύμφωνο, με συνέπεια την (αυτοδικαίη) ακυρότητα εκείνου που συνάφθηκε δεύτερο, ώστε σε κάθε περίπτωση να εμποδίζεται η επέλευση των αποτελεσμάτων του άρθρου 4 παρ. 1 περ. β' του ίδιου νόμου. Σε κάθε περίπτωση, η σκέψη αυτή δεν μπορεί να μεταφερθεί στο αναμορφωμένο πλαίσιο μονομερούς λύσης του συμφώνου κατά το άρθρο 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015.

²¹¹ Βλ. και ανωτ. §28.Π.Γ.

²¹² Θεωρία και νομολογία ομοιοούν ότι η παραδοχή της ένστασης της ΑΚ 281 επί αίτησης διαζυγίου λόγω διετούς διάστασης προϋποθέτει τόσο ακραίες δυσμενείς συνέπειες για τον άλλο σύζυγο ή τα ανήλικα τέκνα των συζύγων εφόσον υπάρχουν, ώστε από τη στάθμιση των δύο συμφερόντων να αξιολογείται ως φανερά υπέρτερο το συμφέρον διατήρησης του γάμου έναντι του συμφέροντος του άλλου συζύγου που επιδιώκει τη λύση του. Έτσι, Γαζής, Το νέο Οικογενειακό..., σ. 83· Δεληγιάννης (-Κουτσουράδης), ΟικογΔ, Π, §294 σ. 292· Κουμάντος, ΟικογΔ, Ι, σ. 288-289· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 372 επ. ιδίως 375-376 επ., και σημ. 60 και 62, μ.π.π. σε νομολογία: η ίδια, ΕλλΔνη 1997.1457.1459· Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1438 αρ. 42 επ. Έτσι και Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §18 αρ. 5-6. Βλ. ενδ. ΑΠ 294/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 779/2014, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 1679/2014, ΧρΙΔ 2015.426 (με πρτ. Ε. Μαργαρίτη)· ΑΠ 12432011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· 869/2008, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 718/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΔωδ 121/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 378/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΠειρ 477/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

αυτό προϋποθέτει την προηγούμενη τοποθέτηση στην προβληματική της δυνατότητας εκτίμησης ως εικονικής της μονομερούς και μη απευθυντέας δικαιοπραξίας γενικά. Στη θεωρία είχε αρχικά υποστηριχθεί η γνώμη²¹³ που απέκλειε την εικονικότητα στις μονομερείς μη απευθυντέες δικαιοπραξίες, επικαλούμενη κυρίως την ΑΚ 139, για να υποστηρίξει αφενός ότι εικονικότητα νοείται μόνο στο πλαίσιο δικαιοπραξιών που περιέχουν συναλλαγή, αφετέρου ότι η εικονικότητα συναρτάται με το στοιχείο της γνώσης το οποίο δεν μπορεί να υπάρχει, αφού για τις μονομερείς μη απευθυντέες δικαιοπραξίες δεν απαιτείται περιέλευση σε ορισμένο λήπτη. Υποστηριζόταν, πάντως, και η γνώμη ότι οι μη απευθυντέες δηλώσεις βούλησης είναι δεκτικές εικονικότητας, όταν το πρόσωπο στο οποίο αφορούν γνωρίζει την αληθινή βούληση του δηλούντος²¹⁴.

Φαίνεται ωστόσο ότι σήμερα κερδίζει έδαφος σε θεωρία²¹⁵ και νομολογία²¹⁶ η άποψη, σύμφωνα με την οποία η μονομερής και μη απευθυντέα δικαιοπραξία μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο εικονικότητας, ανεξάρτητα από τη συνδρομή του στοιχείου της γνώσης από το/-α πρόσωπο/-α που αυτή αφορά. Η παραπάνω θέση υποστηρίζεται κυρίως από τους εκφραστές της γνώμης, που υιοθετείται και στη μελέτη²¹⁷, ότι η γνώση δεν αποτελεί εννοιολογικό στοιχείο της εικονικότητας, καθώς η ΑΚ 139 δεν αποσκοπεί στη συμπλήρωση της ΑΚ 138 παρ. 1 ως προς τον προσδιορισμό της έννοιας της εικονικότητας, αλλά στον περιορισμό της ακυρότητας. Εξάλλου, έχοντας υπόψη ότι το πρόσωπο που αφορά η μονομερής και μη απευθυντέα δικαιοπραξία δεν μετέχει με κανένα τρόπο στην κατάρτισή της, δεν φαίνεται συνεπές να εξαρτάται από τη γνώση

²¹³ Βλ. Σταθόπουλο, Ερμηνεία διαθήκης, Κρυψιβουλία-Γνωμοδότηση, ΝοΒ 1983.1487.1488-1489· Καρακατσάνη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου¹, άρθρ. 138-139 αρ. 3, 13-14· Ασπρογέρακα-Γρίβα, ΓενΑρχ, §74, σ. 296-297, σημ. 541. Τη γνώμη αυτή ακολούθησαν Καραάσης, ΕγγΓενΑρχ, σ.126· Λαδάς, ΓενΑρχ, II, §43 αρ.12-13, ο οποίος υιοθετεί τη γνώμη ότι η μη απευθυντέα δήλωση βούλησης δεν μπορεί εξ ορισμού να είναι εικονική, παραδέχεται όμως ότι η παραπάνω τοποθέτηση οδηγεί σε μη ικανοποιητικά αποτελέσματα, ιδίως στην περίπτωση της εικονικής διαθήκης. Για την αναλυτικότερη παρουσίαση της παραπάνω άποψης και των επιχειρημάτων που προβάλλει βλ. Καρύμπαλη-Τσίπτσιου, Η ακυρότητα², σ. 108 επ.

²¹⁴ Βλ. Βουζίκα, ΚληρΔ, Β', §128, σ. 660 επ.

²¹⁵ Καρύμπαλη-Τσίπτσιου, Η ακυρότητα², σ. 96 επ., σ. 108 επ., σ. 231 επ. για την προστασία του τιμώμενου με εικονική διαθήκη και σ. 277 επ. για την προστασία του τρίτου που συναλλάσσεται με φαινόμενο κληρονόμο ή κληροδόχο. Αντίστοιχα Λιτζερόπουλος, ΚληρΔ², §143, σ. 105· Παπαντωνίου, ΓενΑρχ³, §69, σ. 378 επ.· ο ίδιος, ΚληρΔ⁵, σ. 278· Απ. Γεωργιάδης, ΓενΑρχ⁵, §37 αρ.2· Π. Κορνηλάκης, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, Εισαγ. 1781-1812 αρ. 25-26· Παπαστερίου/Κλαβανίδου (- Παπαστερίου), ΔΔικαιοπραξ. § 49 αρ.9· Σπυριδάκης, ΓενΑρχ, Β', §198στ, σ. 560· ο ίδιος, Η εικονική διαθήκη: Συμβολή στην ερμηνεία των άρθρων 138 και 139 ΑΚ, ΝοΒ 1978.646.648· Π. Φίλιος, ΚληρΔ⁸, σ. 439 επ.· Ψούνη, ΚληρΔ⁵, II, σ. 289 επ.· Κοτζάμπαση, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, II, Εισαγ. 1781-1812 αρ. 24.

²¹⁶ ΑΠ 1570/2007, ΧρΙΔ 2008.417· ΑΠ 138/2002, ΧρΙΔ 2002.226· ΑΠ 235/1986 ΝοΒ 1987.522· ΕφΒορΑιγ 38/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 2326/2009, ΕλλΔνη 2009.1507. Βλ. όμως ΠΠρΠατρ 341/2015, ΕφΑΔ 2016.410, το οποίο δέχθηκε ότι για την εικονικότητα της μονομερούς μη απευθυντέας δικαιοπραξίας απαιτείται η σχετική γνώση του ωφελούμενου τρίτου.

²¹⁷ Βλ. ανωτ. §7.ΙΙΙ.Α.2 στη σχετική ανάπτυξη για την εικονική κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης.

του η εικονική κατάρτισή της. Προς την ίδια κατεύθυνση φαίνεται πάντως να κινούνται και συγγραφείς οι οποίοι, παρότι εκτιμούν τη γνώση ως εννοιολογικό στοιχείο της εικονικότητας, δέχονται στην περίπτωση της διαθήκης την εικονικότητα ανεξάρτητα από τη γνώση του τιμώμενου²¹⁸.

Υπό τα ανωτέρω δεδομένα, σωστό φαίνεται να υιοθετηθεί η παραπάνω γνώμη και στο πλαίσιο της μονομερούς και μη απευθυντέας δικαιοπραξίας λύσης του συμφώνου συμβίωσης. Έτσι, η μονομερής λύση του συμφώνου συμβίωσης μπορεί να καταρτιστεί εικονικά, ανεξάρτητα από τη σχετική γνώση ή άγνοια του άλλου συντρόφου (που είναι και το πρόσωπο στο οποίο αφορά η εν λόγω δικαιοπραξία, παρότι η δήλωση δεν περιέρχεται σε αυτό). Συνέπεια της εικονικότητας είναι η ακυρότητα της δικαιοπραξίας, με αποτέλεσμα να μην καταργείται και να εξακολουθεί να ισχύει η έννομη σχέση από το σύμφωνο συμβίωσης. Πρέπει να παρατηρηθεί επιπλέον ότι η επιχείρηση της παραπάνω δικαιοπραξίας από τον σύντροφο που επιθυμεί μη σοβαρά και μόνον φαινομενικά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης δεν αποτελεί συναλλαγή²¹⁹, με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν περιθώρια εφαρμογής της ΑΚ 139 για τον άλλο σύντροφο. Η θέση δικαιολογείται επιπρόσθετα από το γεγονός ότι δεν θα μπορούσε η δικαιοπραξία μονομερούς λύσης του συμφώνου να είναι άκυρη ως εικονική μόνο για τον σύντροφο που την επιχειρεί (και άρα ως προς αυτόν το σύμφωνο συμβίωσης να εξακολουθεί να αναπτύσσει πλήρως τα έννομα αποτελέσματά του), αλλά να προστατεύεται από την εικονικότητα και εντεύθεν ακυρότητα ο άλλος – βλαπτόμενος- σύντροφος που την αγνοούσε έτσι ώστε ως προς αυτόν το σύμφωνο συμβίωσης να λύεται.

Για τον ίδιο λόγο δεν μπορεί να προστατεύεται με την ΑΚ 139 ούτε ο καλόπιστος τρίτος που συνάπτει μεταγενέστερα με κάποιον από τους συντρόφους του εικονικά λυθέντος συμφώνου συμβίωσης άλλο σύμφωνο συμβίωσης ή γάμο που με τη σειρά τους θα είναι άκυρα, αφού θα διατηρείται το κώλυμα από σύμφωνο συμβίωσης που προϋπάρχει (ΑΚ 1354 και άρθρο 2 παρ. 2 περ. α΄ του Ν. 4356/2015). Θα έχει όμως την προστασία της ΑΚ 1383, η οποία όπως έγινε παραπάνω δεκτό εφαρμόζεται αναλόγως και στο άκυρο σύμφωνο συμβίωσης.

²¹⁸ Έτσι Σημαντήρας, ΓενΑρχ⁴, αρ. 705, 709 (σημ. 13): Παπαντωνίου, ΓενΑρχ³, §69, σ. 378· ο ίδιος, ΚληρΔ⁵, σ. 278· Απ. Γεωργιάδης, ΓενΑρχ⁵, §37 αρ. 2· ο ίδιος, ΚληρΔ², §19 αρ. 17.

²¹⁹ Η συναλλαγή που έχει υπόψη ο προστατευτικός κανόνας της ΑΚ 139 φαίνεται να εμπεριέχει την έννοια της δοσοληψίας και υπονοεί αμυγώς περιουσιακού χαρακτήρα δικαιοπραξίες (βλ. Μπαλή, ΚληρΔ⁵, §85, σ. 112 που αποκλείει την ΑΚ 139 στη διαθήκη. Γενικά, αντί άλλων βλ. Καρύμπαλη-Τσίπτσιου, Η ακυρότητα², σ. 259 και σ. 273· Καραγιάννη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 138-139 αρ. 81).

Αναφορικά με την αγωγή αναγνώρισης της ακυρότητας και την αγωγή ακύρωσης λόγω ελαττωμάτων βούλησης της δικαιοπραξίας μονομερούς λύσης του συμφώνου, ισχύουν όσα αναπτύχθηκαν ήδη για τη συναινετική λύση του συμφώνου²²⁰, ιδίως ως προς τον προτεινόμενο περιορισμό των νομιμοποιούμενων προσώπων και τη δικαιολόγηση οικογενειακού έννομου συμφέροντος. Αντίστοιχα, διαμορφώνονται και οι συνέπειες της ακυρότητας και της ακύρωσης της ακυρώσιμης δικαιοπραξίας ως προς την έννομη σχέση²²¹.

---

²²⁰ Βλ. ανωτ. §28.ΙΙ.Γ.

²²¹ Βλ. ομοίως ανωτ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: Οι έννομες συνέπειες της λήξης του συμφώνου συμβίωσης

§29. Εισαγωγικά

Η λήξη της έννομης σχέσης από το σύμφωνο συμβίωσης μεταβάλλει την προσωπική κατάσταση των συντρόφων και συνδέεται με την επέλευση σοβαρών έννομων συνεπειών. Διαφορετικά όμως από την αναδρομική ενέργεια της δικαστικής ακύρωσης, η λύση του συμφώνου συμβίωσης με γάμο μεταξύ των μερών ή με δικαιοπραξία του άρθρου 7 παρ. 1 και 2 του Ν. 4356/2015 ή ακόμη και με θάνατο ή αφάνεια αναπτύσσει την ενέργειά της μόνο για το μέλλον²²², όπως αντίστοιχα συμβαίνει και στην περίπτωση λύσης του γάμου²²³. Πέρα από τη διαφορετική χρονική τους τοποθέτηση, οι έννομες συνέπειες της λήξης της έννομης σχέσης των συντρόφων, με οποιονδήποτε από τους παραπάνω τρόπους, μπορούν να συνοψισθούν και να συσχετισθούν μεταξύ τους ως εξής:

Τόσο με τη δικαστική ανατροπή του συμφώνου, όσο και με τη δικαιοπρακτική λύση του απόλλυται κατά κανόνα²²⁴ το κληρονομικό δικαίωμα του συντρόφου. Αντίθετα, η λύση του συμφώνου λόγω θανάτου ενεργοποιεί τις διατάξεις για την κληρονομική διαδοχή μεταξύ των μερών, στο πλαίσιο της οποίας αξιολογείται ενδεχόμενος «κλωνισμός» των σχέσεών τους (αναλ. ΑΚ 1822, 1785, 1842), όπως διεξοδικά θα εξεταστεί παρακάτω²²⁵. Εξάλλου, ενώ η ακύρωση του συμφώνου καταλύει καταρχήν²²⁶ το δικαίωμα διατροφής του άρθρου 7 παρ. 3 του Ν. 4356/2015, η δικαιοπρακτική λύση του οδηγεί στη γέννηση της σχετικής αξίωσης, με την επιφύλαξη της εξαίρεσης που προβλέπεται στην ίδια διάταξη. Περαιτέρω, ενώ η λύση του συμφώνου σηματοδοτεί γενικά την παύση του κωλύματος του άρθρου 2 παρ. 2 εδ. α' του Ν. 4356/2015 και της ΑΚ 1354 εδ. α', η ακύρωση του συμφώνου ισχυροποιεί τον γάμο που τελέστηκε χρονικά δεύτερος ή το σύμφωνο που καταρτίστηκε, ενόσω διαρκούσε το εν λόγω κώλυμα. Επιπλέον, ο συντροφικός δεσμός παύει, όταν αποβιώσει ο ένας σύντροφος, ενώ το ίδιο συμβαίνει στη δικαστική και στη

²²² Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §22 αρ. 47·*Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 42. Αντίστοιχα υπό τον Ν. 3719/2008, *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ¹, §22 αρ. 46.

²²³ Έτσι *Δεληγιάννης (-Κουτσογράδης)*, ΟικογΔ II, §305 σ. 313· *Κουμάντος*, ΟικογΔ, I, σ. 262·*Δασκαρόλης*, Παραδόσεις I, σ. 453 επ· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 410·*Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §20 αρ. 2·*Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1438 αρ. 74.

²²⁴ Βλ. όμως ανωτ. §27.II.B., όπου γίνεται δεκτή η αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1383 στο σύμφωνο συμβίωσης, η οποία μπορεί να επιτρέψει τη διατήρηση του κληρονομικού δικαιώματος του επιζώντος συντρόφου και κατωτ. §31.III.B, για την εφαρμογή της ίδιας διάταξης σε συνδυασμό με την 1785.

²²⁵ Βλ. κατωτ. §31.II.A, III.B, και Δ.

²²⁶ Βλ. ανωτ. §27.II.B.

δικαιοπρακτική λήξη της έννομης σχέσης του συμφώνου. Ειδικότερα, παύουν οι προσωπικές (αναλ. ΑΚ 1386-1387, 1388²²⁷ και 256 περ. 1), μικτές (αναλ. ΑΚ 1389-1390 και 1391 επ., αν είχε μεσολαβήσει διάσταση) και περιουσιακές συνέπειες του συμφώνου (ΑΚ 1398)²²⁸, διατηρείται όμως σε κάθε περίπτωση η εξ αγχιστείας συγγένεια (ΑΚ 1462) και το συνεπαγόμενο εξ αυτής κώλυμα γάμου και συμφώνου (ΑΚ 1357, άρθρο 2 παρ. 2 περ. β' του Ν. 4356/2015). Όμως, η λύση του συμφώνου λόγω τέλεσης γάμου μεταξύ των μερών μεταθέτει τη ρύθμιση των παραπάνω σχέσεων στους κανόνες που διέπουν την έγγαμη συμβίωση. Πάντως, κοινή συνέπεια που εμφανίζεται ανεξάρτητα από τον τρόπο λήξης της έννομης σχέσης των συντρόφων είναι η ίδρυση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα²²⁹, η οποία κατά περίπτωση στρέφεται είτε έναντι του άλλου συντρόφου, είτε έναντι των κληρονόμων του.

Δεδομένου ότι οι συνέπειες της αυτοδίκαιης λύσης του συμφώνου συμβίωσης λόγω τέλεσης γάμου και της ακύρωσης του άκυρου ή ακυρώσιμου συμφώνου συμβίωσης με δικαστική απόφαση, απασχόλησαν, χάριν συστηματικής ενότητας, σε προηγούμενη θέση²³⁰, στο παρόν κεφάλαιο θα αναζητηθούν οι συνέπειες της λύσης του συμφώνου με δικαιοπραξία, με έμφαση στη διατροφή του άρθρου 7 παρ. 3 του Ν. 4356/2015, και στη συνέχεια η κληρονομική διαδοχή μεταξύ των συντρόφων βάσει του άρθρου 8 του Ν. 4356/2015.

§30. Οι έννομες συνέπειες της λύσης του συμφώνου συμβίωσης με δικαιοπραξία

I. Προσωπικές συνέπειες

Η λύση του συμφώνου συμβίωσης με δικαιοπραξία κατά το άρθρο 7 παρ. 1 περ. α' ή β' του Ν. 4356/2015 εμφανίζει στο πεδίο των προσωπικών σχέσεων (άρθρο 5 παρ. 1) των συντρόφων²³¹ τις συνέπειες που αναφέρθηκαν εισαγωγικά, οι οποίες αναφέρονται κατά κύριο λόγο στην παύση της υποχρέωσης συμβίωσης, όπως και της υποχρέωσης συναπόφασης για τη ρύθμιση των θεμάτων του κοινού βίου κατά τις ΑΚ

²²⁷ Παρά την καταρχήν λήξη της συμφωνίας χρησιμοποίησης του επιθέτου του άλλου συντρόφου, δεν αποκλείεται ενδεχόμενη απαγόρευση να εκτιμηθεί κατά περίπτωση ως καταχρηστική, ιδίως όταν ο σύντροφος έγινε γνωστός με το επώνυμο του άλλου. Βλ. ενδ. για τη χρήση του επωνύμου του άλλου συζύγου ΑΠ 1165/2004, ΕλλΔνη 2005.98.

²²⁸ Ειδικά όμως για την ΑΚ 1399 βλ. κατωτ. §30.Π.Β.

²²⁹ Για την αδυναμία αποκλεισμού της ακόμη και στο ελαττωματικό σύμφωνο, βλ. ανωτ. §22.IV.Γ.1.

²³⁰ Βλ. ανωτ. §25 και §27.Π αντίστοιχα.

²³¹ Για τις προσωπικές συνέπειες της λύσης του συμφώνου συμβίωσης βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Π, σ. 580-581.Υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 την ίδια, ΟικογΔ⁵, Π, σ. 618. Ομοίως σε Περάκη, Η εκτός γάμου.., σ. 196-197. Αντίστοιχα για τις προσωπικές συνέπειες της λύσης του γάμου σε Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 410· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §20 αρ. 3 επ.· Σκορίνη-Παπαρηγοπούλου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1438 αρ. 75.*

1386-1387. Ειδικότερα όμως η δικαιοπρακτική λύση του συμφώνου συμβίωσης αποκλείει τη θεμελίωση στο πρόσωπο των συντρόφων εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος και δικαιώματος νόμιμης μοίρας (εκτός αν αυτό είχε ήδη αποκλειστεί με το άρθρο 8 εδ. β' του Ν. 4356/2015). Αντίστοιχα, σε περίπτωση διάταξης διαθήκης υπέρ του συντρόφου και εφόσον το σύμφωνο συμβίωσης λύθηκε πριν τον θάνατο του διαθέτη, καθίσταται τούτη σε περίπτωση αμφιβολίας ακυρώσιμη κατά τα οριζόμενα στην ΑΚ 1785 που εφαρμόζεται ανάλογα²³².

II. Μη προσωπικές συνέπειες

A. Οι μικτές συνέπειες της λύσης του συμφώνου συμβίωσης

Μεταξύ των μικτών συνεπειών²³³ από τη δικαιοπρακτική λύση του συμφώνου συμβίωσης συγκαταλέγεται, όπως επισημάνθηκε εισαγωγικά²³⁴, η παύση της υποχρέωσης συνεισφοράς, ανεξάρτητα από το αν αυτή ρυθμιζόταν με ανάλογη εφαρμογή των ΑΚ 1389-1390 ή αν είχε αποτελέσει αντικείμενο ειδικότερης ρύθμισης²³⁵. Το ίδιο ισχύει και ως προς την υποχρέωση διατροφής, τη χρήση της οικογενειακής στέγης και την κατανομή των κινητών πραγμάτων, σύμφωνα με τις ΑΚ 1391 επ., αν μεσολάβησε διάσταση των μερών αλλά και ως προς τις τυχόν ειδικότερες συμφωνίες στις οποίες μπορεί να είχαν προβεί τα μέρη για τη ρύθμιση της διακοπής της συμβίωσης²³⁶. Τέλος, η λύση του συμφώνου παύει για το μέλλον την ελαφρότερη ευθύνη της ΑΚ 1396, ώστε στο εξής οι πρώην σύντροφοι να ευθύνονται με βάση το γενικό μέτρο ευθύνης κατά την ΑΚ 330, εκτός αν τα μέρη είχαν ήδη αποκλείσει την εφαρμογή της ΑΚ 1396 με σχετική συμφωνία στο πλαίσιο του συμφώνου²³⁷.

B. Οι περιουσιακές συνέπειες της λύσης του συμφώνου συμβίωσης

Βασική περιουσιακή συνέπεια²³⁸ της λήξης της έννομης σχέσης από το σύμφωνο συμβίωσης, ανεξάρτητα από τον τρόπο με τον οποίο αυτή επέρχεται, είναι η

²³² Βλ. κατωτ. §31.ΙΙΙ.Β.

²³³ Για τις μικτές συνέπειες της λύσης του συμφώνου βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 581. Υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 *την ίδια*, ΟικογΔ⁵, ΙΙ, σ. 618. Ομοίως σε *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ.197. Αντίστοιχα, για τις μικτές συνέπειες της λύσης του γάμου σε *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 411. Βλ. και *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §20 αρ. 3, ο οποίος όμως δεν ακολουθεί τη διάκριση σε μικτές σχέσεις, εντάσσοντας την παύση της υποχρέωσης συνεισφοράς στις προσωπικές συνέπειες.

²³⁴ Βλ. ανωτ. §29.

²³⁵ Βλ. ανωτ. §22.ΙΙ.Α.

²³⁶ Βλ. ανωτ. §22.ΙΙΙ.

²³⁷ Βλ. ανωτ. §22.ΙΙ.Γ.

²³⁸ Γενικά για τις περιουσιακές συνέπειες της λύσης του συμφώνου συμβίωσης βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, ΙΙ, σ. 581. Υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 *την ίδια*, ΟικογΔ⁵, ΙΙ, σ. 618-619. Ομοίως *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 196. Αντίστοιχα για τις περιουσιακές συνέπειες της λύσης του

γέννηση της αξίωσης συμμετοχής του ενός συντρόφου στα αποκτήματα του άλλου, η οποία καταρχήν²³⁹ ρυθμίζεται βάσει των ΑΚ 1400-1402 που εφαρμόζονται ανάλογα²⁴⁰. Στη δικαιοπρακτική λύση του συμφώνου ειδικότερα παύει καταρχήν η ισχύς των τεκμηρίων για τα κινητά, όπως προβλέπονται στην (αναλ.) ΑΚ 1398, με την επιφύλαξη ειδικότερων ρυθμίσεων των μερών²⁴¹. Περαιτέρω, η λύση του συμφώνου συνεπάγεται κατά κανόνα και την παύση της ανάθεσης της διαχείρισης της περιουσίας του ενός συντρόφου στον άλλο (ΑΚ 1399), ενώ στην περίπτωση που αυτή συνεχίζεται και μετά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης θα ιδρύεται στο εξής η υποχρέωση λογοδοσίας και απόδοσης των εισοδημάτων από τη διαχείριση, εκτός κι αν τα μέρη συμφώνησαν διαφορετικά, τόσο ως προς την παύση ή τη συνέχιση της περιουσιακής διαχείρισης, όσο και ως προς τις επιμέρους υποχρεώσεις από τη σύμβαση εντολής που συνήθως τους συνδέει²⁴².

Γ. Ειδικότερα: το ζήτημα της διατροφής μετά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Η στροφή του νομοθέτη προς την κατεύθυνση της προσέγγισης του συμφώνου συμβίωσης στον γάμο με την ταυτόχρονη διαφύλαξη ευρύτερων περιθωρίων αυτορρύθμισης στους συντρόφους εκφράστηκε, μεταξύ άλλων, και στο δικαίωμα της διατροφής μετά τη λύση του συμφώνου. Πράγματι, το άρθρο 7 παρ. 3 του Ν. 4356/2015 παραπέμπει στις διατάξεις για τη μεταγαμιαία διατροφή (ΑΚ 1442 επ.), επιτρέποντας όμως την εκ των προτέρων «*παραίτηση*» των μερών «*από το σχετικό δικαίωμα κατά την*

γάμου σε *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 411-412· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §20 αρ. 8 επ.· *Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1438 αρ. 76.

²³⁹ Βλ. αναλυτ. ανωτ. §21.Π και για τις δυνατότητες διαφορετικής ρύθμισης των όρων της στην §22.IV.Γ.1.

²⁴⁰ Η λύση του συμφώνου συμβίωσης αποτελεί και λόγο αυτοδίκαιης λύσης της κοινοκτημοσύνης, την οποία μπορεί να επέλεξαν οι σύντροφοι (αναλ. ΑΚ 1411 παρ. 1 εδ. α'). Κατά τα ισχύοντα στους συζύγους, η λήξη της κοινοκτημοσύνης ανατρέχει στην ημέρα επίδοσης της αγωγής διαζυγίου κατά την ΑΚ 1411 παρ. 2. Στην περίπτωση όμως του συναινετικού διαζυγίου κατά το προϊσχύον καθεστώς είχε επικρατήσει στη θεωρία η άποψη (βλ. ενδ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁶, Ι, σ. 276· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², § 14 αρ. 54 και §20 αρ. 12) ότι η ημέρα λήξης της κοινοκτημοσύνης ανατρέχει στην ημέρα κατάθεσης της κοινής αίτησης των συζύγων ενώπιον του Δικαστηρίου. Μετά την αναθεώρηση του δικαίου του συναινετικού διαζυγίου, μπορεί να υιοθετηθεί η γνώμη (*Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 265) σύμφωνα με την οποία η ημερομηνία λύσης της κοινοκτημοσύνης ανατρέχει στον χρόνο της σύναψης της έγγραφης συμφωνίας των συζύγων (ΑΚ 1441 παρ. 1 εδ. α'). Μεταφέροντας τα ανωτέρω στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης, ο χρόνος λήξης της κοινοκτημοσύνης πρέπει να τοποθετηθεί στον χρόνο κατάρτισης της δικαιοπραξίας (μονομερούς ή συναινετικής) λύσης, ώστε να διασφαλίζεται η βέβαιη χρονολογία, εφόσον επακολούθησει η ληξιαρχική καταχώριση της πράξης.

²⁴¹ Όπως λ.χ. σε περίπτωση που συμφωνηθεί η διατήρησή τους κατά τη διάρκεια της περιουσιακής εκκαθάρισης αμέσως μετά τη λύση. Βλ. ανωτ. §22.IV.Α.

²⁴² Βλ. ανωτ. §22.IV.Β.

κατάρτιση του συμφώνου». Συναφώς, επισημαίνεται στην ΑιτΕκθ του νόμου²⁴³ ότι «[...] η πρόβλεψη περί παραίτησης από το δικαίωμα διατροφής στηρίζεται στη σκέψη ότι τα μέρη αποτελούν αυτεξούσιες, ανεξάρτητες και ισότιμες προσωπικότητες, ικανές να ρυθμίσουν τις διαπροσωπικές τους σχέσεις».

Η παραπάνω ρύθμιση διαφοροποιείται σημαντικά σε σχέση με το άρθρο 7 του Ν. 3719/2008, το οποίο προσέδιδε στην υποχρέωση διατροφής μετά τη λύση του συμφώνου αμιγώς συμβατικό χαρακτήρα²⁴⁴ («1. Στο σύμφωνο συμβίωσης ή και σε μεταγενέστερο συμβολαιογραφικό έγγραφο μπορεί να περιέχεται συμφωνία...4. ....η συμβατική υποχρέωση της παραγράφου 1..»), ώστε χωρίς την ύπαρξη σχετικής συμβολαιογραφικής συμφωνίας δεν μπορούσε να γεννηθεί το δικαίωμα διατροφής για κανέναν από τους συντρόφους²⁴⁵. Η ρύθμιση αυτή αξιολογήθηκε θετικά από μερίδα της θεωρίας²⁴⁶ για τον λόγο ότι αποδεικνυόταν συνεπής προς την έλλειψη αντίστοιχης διάταξης που να θεμελιώνει νομική υποχρέωση συνεισφοράς των συντρόφων στο πλαίσιο της συμβίωσης σε αντιπαραβολή προς την ΑΚ 1389 για τους συζύγους. Δεν έγιναν όμως το ίδιο θετικά δεκτές οι ειδικές διατάξεις που πλαισίωναν τη γενική ρύθμιση, με τα βασικά σημεία της κριτικής να επικεντρώνονται αφενός στα

²⁴³ Βλ. ΑιτΕκθ Ν. 4356/2015, υπό Β άρθρο 7.

²⁴⁴ Για τον συμβατικό χαρακτήρα της διατροφής υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, Π, σ. 619· *την ίδια*, σε *Μελέτες*, σ. 621· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ¹, §23 αρ. 18· *τον ίδιο*, ΧρΙΔ 2015.3.11-12· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 193· *τον ίδιο*, σε *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 7, σ. 40-42· *Σπυριδάκη*, Το σύμφωνο..., σ. 94 επ.· *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 52· *Αγαλλοπούλου*, ΕφΑΔ 2009.6.9-10· *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 196· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 198· *Γκεγκλέ*, ΕφΑΔ 2009.3.5.

²⁴⁵ Το άρθρο 7 του Ν. 3719/2008 εισήγαγε ειδικές ρυθμίσεις στο πεδίο της συμβατικής διατροφής, αποκλείοντας, σε πρώτο επίπεδο, το κληρονομητό της αξίωσης, με αποτέλεσμα να μην ιδρύεται καθόλου υποχρέωση διατροφής στα πρόσωπα των κληρονόμων του θανόντος υποχρέου (παρ. 1 τελευτ. εδ. Βλ. συναφώς *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, Π, σ. 620· *την ίδια*, σε *Μελέτες*, σ. 621· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ¹, §23 αρ. 23· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 193· *τον ίδιο*, σε *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 7, σ. 40-41· *Σπυριδάκη*, Το σύμφωνο..., σ. 96-97· *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 52· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 198. Την αντίθεσή της προς τη ρύθμιση εξέφρασε η *Αγαλλοπούλου*, ΕφΑΔ 2009.6.10. Πρβλ. και *Γ. Γεωργιάδη*, Η προστασία..., §34 αρ.10) και οριοθετώντας, σε δεύτερο επίπεδο, τη σχέση της με τη διατροφή εκ του νόμου σε περίπτωση συρροής δικαιούχων με υπόχρεο τον ένα σύντροφο (παρ. 2-4. Για τη σειρά των δικαιούχων διατροφής βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, Π, σ. 620-621· *την ίδια*, σε *Μελέτες*, σ. 621-622· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ¹, §23 αρ. 24 επ.· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 193-194· *τον ίδιο*, σε *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 7, σ. 41-42· *Σπυριδάκη*, Το σύμφωνο..., σ. 98· *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 54-55· *Αγαλλοπούλου*, ΕφΑΔ 2009.6.10· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 206-207.).

²⁴⁶ *Αγαλλοπούλου*, ΕφΑΔ 2009.6.10· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 198. Υποστηρίχθηκε και η γνώμη (*Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, Π, σ. 619· *την ίδια*, σε *Μελέτες*, σ. 621), κατά την οποία ο κανόνας της μη οφειλής διατροφής μετά τη λύση του συμφώνου υπαγορευόταν από το ελευθέρως διαλυτό του.

περιορισμένα περιθώρια αυτορρύθμισης²⁴⁷, αφετέρου στις προϋποθέσεις ίδρυσης²⁴⁸ και παύσης του δικαιώματος^{249,250}.

2. Η ανάλογη εφαρμογή των ΑΚ 1442 επ. στους συντρόφους

Ξεκινώντας από την ανάλογη εφαρμογή των ΑΚ 1442 επ. για τη μεταγαμιαία διατροφή, παρατηρείται ότι η νομοθετική τους στόχευση, προσανατολισμένη στην εξακολούθηση της (οικονομικής) συμπαράστασης και αλληλεγγύης μεταξύ των

²⁴⁷ *Αγαλλοπούλου*, ΕφΑΔ 2009.6.10· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 198-200. Υιοθετήθηκε ευρύτερα, ωστόσο, η γνώμη κατά την οποία οι σύντροφοι και χωρίς τη συνδρομή των προϋποθέσεων της απορίας του δικαιούχου και της ευπορίας του υποχρέου μπορούν να συμφωνήσουν την παροχή χρηματικού ποσού, οπότε μάλλον θα πρόκειται για ισόβια πρόσοδο (ΑΚ 840). Βλ. συναφώς *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ¹, §23 αρ. 19· *τον ίδιο*, ΧρΙΔ 2015.3.11-12· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 193· *τον ίδιο*, σε *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 7, σ. 41· *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 53· *Χριστοδούλου*, Δ 2009.346.363· *Ευστρατίου*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1442 αρ. 53. Βλ. όμως και *Γκεγκλέ*, ΕφΑΔ 2009.3.5. Για τη διαφορά της διατροφής μεταξύ συζύγων και της ισόβιας προσόδου βλ. *Κοσμά*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 840 αρ. 11 επ. ΑΠ 1389/2000, ΧρΙΔ 2001.311.

²⁴⁸ Προς την κατεύθυνση της αναλογικής εφαρμογής των ΑΚ 1442 επ. ακόμη κι όταν δεν υπάρχει συμφωνία για τη θεμελίωση υποχρέωσης διατροφής *Αγαλλοπούλου*, ΕφΑΔ 2009.6.10· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 201-202. Αντιθ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁵, Π, σ. 620· *η ίδια*, σε *Μελέτες*, σ. 621· *Γ. Γεωργιάδης*, Η προστασία..., §34 αρ.10, σημ. 13 που δεν αφήνει περιθώρια αναλογικής εφαρμογής της ΑΚ 1442, όταν δεν υπάρχει συμφωνία διατροφής των συντρόφων. Έτσι και *Ευστρατίου*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1442 αρ. 54.

²⁴⁹ Την έντονη και δικαιολογημένη κριτική μερίδας της θεωρίας συνάντησε η αναφορά της ΑιτΕκθ στο άρθρο 7 του Ν. 3719/2008, κατά την οποία η συμφωνία (για διατροφή) δεν ισχύει, όχι μόνον αν το σύμφωνο είναι άκυρο, αλλά και αν λυθεί αυτοδικαίως με τον γάμο ενός από τα συμβιούντα πρόσωπα με τρίτον, αφενός διότι οδηγεί σε ανεπιεική αποτελέσματα, επιβραβεύοντας ανάρμοστη συμπεριφορά του άλλου συντρόφου, αφετέρου διότι δεν στηρίζεται διόλου στο γράμμα του νόμου. Βλ. *Σπυριδάκη*, Το σύμφωνο..., σ. 97· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 202 επ. Αντιθ. *Παντελίδου*, ΕφΑΔ 2008.386.392.

²⁵⁰ Για τη γνώμη ότι η ΑΚ 1444 παρ. 2 εφαρμόζεται αναλογικά στη διατροφή μετά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης του Ν. 3719/2008 *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ¹, §23 αρ. 21-22· *Παπαχρίστου*, ΟικογΔ, σ. 194· *ο ίδιος*, σε *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 7, σ. 42· *Σπυριδάκης*, Το σύμφωνο..., σ. 97· *Χριστοδούλου*, ΕφΑΔ 2009. 50.54· *ο ίδιος*, Η συμβίωση, σ. 196 επ.· *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 54· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 205· *Ευστρατίου*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1442 αρ. 54. Δικαιοπολιτικά σύμφωνος και ο *Γ. Γεωργιάδης*, Η προστασία..., §34 αρ.10. Αντίθ. *Παντελίδου*, ΕφΑΔ 2008.386.392. Την εφαρμογή των γενικών διατάξεων (ΑΚ 288), αντί της αναλογικής εφαρμογής της ΑΚ 1444 παρ. 1 υποστήριξαν οι *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ¹, §23 αρ. 29· *ο ίδιος*, ΧρΙΔ 2015.3.12· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 206. Για την αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1445 βλ. *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 207. Αντιθ. *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ¹, §23 αρ. 20, προτείνοντας τη θεμελίωση της υποχρέωσης παροχής πληροφοριών στην ΑΚ 288. Για την αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1443 σε συνδυασμό με την ΑΚ 1494 βλ. *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 54. Αντιθ. *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ¹, §23 αρ. 29 που πρότεινε την εφαρμογή των ΑΚ 288, 371-373· *ο ίδιος*, ΧρΙΔ 2015.3.12.

συζύγων και μετά το διαζύγιο^{251,252}, ως ειδικότερη εκδήλωση της αρχής της επιείκειας²⁵³, διαπνέει και τη διατροφή των συντρόφων μετά τη λύση του συμφώνου.

Η αξίωση διατροφής του άρθρου 7 παρ. 3, όπως και η μεταγαμιαία διατροφή των συζύγων, αποτελεί οικογενειακού δικαίου αξίωση, η οποία όμως έχοντας τη φυσιογνωμία (χρηματικής) παροχής μπορεί να πλαισιωθεί από τις διατάξεις του ενοχικού δικαίου στο μέτρο που αυτές δεν αναιρούν τον προσωποπαγή χαρακτήρα της²⁵⁴. Ο τελευταίος επαληθεύεται από την ΚΠολΔ 982 παρ. 2 γ' που προβλέπει το ακατάσχετο της διατροφής, στοιχείο που οδηγεί κατ' επέκταση και στο ανεπίδεκτο συμψηφισμού και εκχώρησης (ΑΚ 451, 464)²⁵⁵. Πρόσθετη εκδήλωση του προσωποπαγούς χαρακτήρα της αξίωσης αποτελεί η παύση του δικαιώματος διατροφής με τον θάνατο του δικαιούχου, εκτός αν η διατροφή αφορά παρελθόντα χρόνο ή δόσεις απαιτητές κατά τον χρόνο του θανάτου, όπως ορίζει η ΑΚ 1444 παρ. 2 εδ. β' που εφαρμόζεται ανάλογα.

Εφόσον τα μέρη δεν αποκλείσουν τις ΑΚ 1442 επ. και τελικά το σύμφωνο συμβίωσης λυθεί, ιδρύεται δικαίωμα διατροφής υπό τις ίδιες προϋποθέσεις που

²⁵¹ Για τη δικαιολόγηση της μεταγαμιαίας διατροφής βλ. *Δεληγιάννη (-Κουτσουράδη)*, ΟικογΔ, ΙΙ, §309 σ. 317 επ.: *Κουμάντο*, ΟικογΔ, Ι, σ. 303-304· *Δασκαρόλη*, Παραδόσεις Ι, σ. 462 επ.: *Μαθθία*, Διατροφικές αξιώσεις μετά τον νόμο 1329/1983, ΕλλΔνη 1988.1301.1302· *Λαδά*, Η αναμόρφωση..., σ. 33· *Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου/Λέκκα*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1442 αρ. 4· *Παντελίδου*, Το διαζύγιο..., §7 αρ. 47· *την ίδια*, Διατροφή μετά από το διαζύγιο ιδίως για λόγους επιείκειας, σε Ζητήματα του δικαίου της διατροφής, Πρακτικά 5^{ου} Πανελλήνιου Συνεδρίου Εταιρίας Οικογενειακού Δικαίου, 2017, σ. 33-34=ΕφΑΔ 2018.345.346. Βλ. εκτενώς και *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 413 επ. Ομοίως, *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §21 αρ. 4. *Muscheler*, FamR⁴, αρ. 411 επ. ΑΠ 1414/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1567/2012, ΧρΙΔ 2013.362· ΑΠ 1921/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 720/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 80/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΠειρ 442/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

²⁵² Ορθά υποστηρίζεται, πάντως, στη θεωρία (*Λαδάς*, Η αναμόρφωση..., σ. 104· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 273 και 295· *Γ. Γεωργιάδης*, Η προστασία..., §34 αρ.5) η αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1442 παρ. 2 εδ. β' και στις περιπτώσεις που ο γάμος λύεται με θάνατο, όταν ο σύζυγος λόγω της ΑΚ 1822 στερείται του εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος, ώστε να μην χάνει και το δικαίωμα διατροφής που θα δικαιούνταν, αν πράγματι λυνόταν δικαστικά ο γάμος. Για την ταυτότητα του νομικού λόγου το ίδιο μπορεί να γίνει δεκτό στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης, εφόσον το δικαίωμα διατροφής δεν είχε αποκλειστεί συμβατικά.

²⁵³ Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 414-415· *Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου/Λέκκα*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1442 αρ. 6-7· *Νικολακοπούλου-Στεφάνου*, Οι συνέπειες..., 6, σ. 12· *Ευστρατίου*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1442 αρ. 3-4· *Γκατζηρούλη*, Τα όρια..., σ.27 επ. Αναλυτ. *Παντελίδου*, Διατροφή..., σ. 34 και 38 επ.. Πρβλ. και *Σταθόπουλο*, Διατροφή και ανεξαρτησία της διαζευγμένης γυναίκας, ΔκΠ 1983.101.104 επ., ιδίως σ. 109· *Κοτζάμπαση*, Οι συμφωνίες..., σ. 50. Από τη νομολογία ΑΠ 1414/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1532/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1567/2012, ΧρΙΔ 2013.362· ΑΠ 1389/2012, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 1427/2012, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 1921/2009, ΝοΒ 2010.968· ΑΠ 2142/2007, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 1095/2006, ΝοΒ 2007.1101· ΑΠ 92/2006, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 919/2002, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 228/2000, ΕλλΔνη 2000.1315· ΑΠ 1473/1990, ΕΕΝ 1991.628· ΕφΑθ 720/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΘεσσαλ 80/2017, ΕλλΔνη 2018.141 (*σημ. Βαλμαντώνη*)· ΕφΠειρ 5/2016, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΠειρ 582/2013, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΠειρ 821/2010, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΠατρ 425/2002, ΑχΝομ 2003.198.

²⁵⁴ Βλ. στη μεταγαμιαία διατροφή *Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου/Λέκκα*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1442 αρ. 9· Έτσι και *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 415· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §21 αρ.2· *Ευστρατίου*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1442 αρ. 5.

²⁵⁵ Βλ. τις ίδιες ως άνω παραπομπές.

ορίζονται για τους συζύγους. Επιπλέον, καθώς στο δίκαιο του διαζυγίου γίνεται δεκτό ότι οι ΑΚ 1442 επ. έχουν εν μέρει ενδοτικό χαρακτήρα, ο οποίος συνάγεται από την ΑΚ 1443 εδ. γ' («*Η διατροφή μπορεί να καταβληθεί εφάπαξ, αν οι πρώην σύζυγοι συμφωνούν σ' αυτό εγγράφως*»), το ίδιο θα ισχύσει πολύ περισσότερο για τους συντρόφους στους οποίους ο νόμος απονέμει ευρύτερα περιθώρια αυτονομίας. Σωστό φαίνεται, λοιπόν, να γίνει δεκτό και στην περίπτωση των συντρόφων αυτό που ισχύει για τους συζύγους²⁵⁶, ότι δηλαδή η (ανάλογη) εφαρμογή των ΑΚ 1442 επ. δεν εμποδίζει τα μέρη από τον διακανονισμό των θεμάτων της διατροφής, όπως το μέτρο και ο τρόπος καταβολής της, τα οποία μπορούν να αποτελέσουν περιεχόμενο ειδικότερης συμφωνίας τους, είτε ενόψει συναινετικής λύσης του συμφώνου²⁵⁷ είτε ακόμη και μετά από τη λύση του. Ως επιτρεπτή θα πρέπει να αξιολογηθεί στο πλαίσιο αυτό ακόμα και η παραίτηση από τη διατροφή²⁵⁸. Οι συμφωνίες αυτές ελέγχονται ασφαλώς ως προς την αντίθεσή τους στον νόμο ή στα χρηστά ήθη²⁵⁹. Σημαντικό είναι ωστόσο να διευκρινιστεί ότι εφόσον τα μέρη, συνηθέστερα ενόψει της λύσης του συμφώνου ή και μετά από αυτή, συμφωνήσουν στην καταβολή μηνιαίας χρηματικής παροχής χωρίς όμως να συντρέχουν οι όροι των ΑΚ 1442 επ., δηλαδή της απορίας του δικαιούχου και της αντίστοιχης ευπορίας του υποχρέου, σε συνδυασμό με τις ειδικές, διαζευκτικές, προϋποθέσεις της αδυναμίας εργασίας, της επιμέλειας τέκνου κ.λπ., τότε δεν πρόκειται για συμφωνίες ρύθμισης της διατροφής μετά τη λύση του συμφώνου, αλλά για σύναψη άλλης σύμβαση (δωρεάς, ισόβιας προσόδου κ.λπ.)²⁶⁰.

²⁵⁶ Βλ. στον γάμο *Δεληγιάννη (-Κουτσουράδη)*, ΟικογΔ, Π, §311 και § 312 σ. 323 επ.· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 431 και ιδίως 442 επ.· *την ίδια*, ΕλλΔνη 1997.1457.1460 = ΕΝΟΒΕ, σ. 88· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §21 αρ. 35 και 44· *Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου/Λέκκα*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1442 αρ. 11· *Κουτσουράδη*, Συμβολαιογραφική τυπικότητα..., σ. 498· *Κοτζάμπαση*, Οι συμφωνίες..., σ. 51· *Ευστρατίου*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1442 αρ. 7. ΑΠ 92/2006, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 222/2000 ΝοΒ 2001.401· ΑΠ 1389/2000, ΧρΙΔ 2001.311· ΕφΛαρ 42/2010 ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΘεσσαλ 3123/2002, Αρμ 2003.1120· ΜΠρΑθ 5534/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

²⁵⁷ Βλ. ανωτ. §28.Π.Β, με αφορμή την παραίτηση από την αξίωση συμμετοχής αποκτήματα υπό την αναβλητική αίρεσης της συναινετικής λύσης του συμφώνου.

²⁵⁸ Βλ. σχετ. για τις συμφωνίες ως προς τη μεταγαμιαία διατροφή ΑΠ 92/2006, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 222/2000 ΕΕΝ 2001.590· ΕφΘεσσαλ 3123/2002, Αρμ 2003.1120.

²⁵⁹ Βλ. στον γάμο *Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου/Λέκκα*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1442 αρ. 11. Συναφώς και *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 443.

²⁶⁰ Προς αυτήν την κατεύθυνση στην περίπτωση των συζύγων *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 443, όπου αναφέρεται ότι: «[...] τίποτε δεν εμποδίζει τους συζύγους να συμφωνούν στην καταβολή διατροφής μετά το διαζύγιο ακόμα και όταν δεν υπάρχουν καν οι νόμιμες προϋποθέσεις της, οπότε πρόκειται ουσιαστικά για καθαρά συμβατική υποχρέωση διατροφής και όχι απλώς για συμβατικό καθορισμό των λεπτομερειών της διατροφής των άρθρων 1442 επ. [...]». Έτσι και *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §21 αρ. 56 και §33 αρ. 6. Βλ. και *Κοτζάμπαση*, Ισότητα..., σ. 77. ΑΠ 92/2006, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1389/2000, ΧρΙΔ 2001.311.

Εφόσον οι παραπάνω ειδικές συμφωνίες συναφθούν ενόψει της συναινετικής λύσης του συμφώνου ή και μετά από αυτήν, δεν χρειάζεται να τηρηθεί ως προϋπόθεση κύρους ο συμβολαιογραφικός τύπος²⁶¹. Αντίστοιχα και στο δίκαιο της μεταγαμιαίας διατροφής επικρατεί η γνώμη²⁶² ότι οι συμφωνίες των πρώην συζύγων για τη διατροφή, όπως λ.χ. για τη διάρκειά της, την καταβολή της σε είδος κ.λπ. συνάπτονται άτυπα, ακόμα και σιωπηρά. Εξαιρεση αποτελεί η συμφωνία για εφάπαξ καταβολή της διατροφής, η οποία κατά την ΑΚ 1443 εδ. γ' πρέπει να είναι έγγραφη, αρκεί όμως και το ιδιωτικό έγγραφο²⁶³. Διαφορετικό είναι το γεγονός ότι το συμβολαιογραφικό έγγραφο μπορεί να απαιτείται από τη δικαιοπραξία στη σύναψη της οποίας κατέληξαν τα μέρη. Έτσι, αν στο πλαίσιο συμφωνημένης λύσης του συμφώνου συμβίωσης καταλήξουν τα μέρη σε κατάρτιση δωρεάς ή σε σύμβαση ισόβιας προσόδου, τότε η τήρηση συμβολαιογραφικού τύπου επιβάλλεται από την ξεχωριστή αυτή δικαιοπραξία²⁶⁴ και όχι από το άρθρο 7 παρ. 3 του Ν. 4356/2015 που παραπέμπει στις ΑΚ 1442 επ. Το ίδιο συμβαίνει όμως και στην περίπτωση που τα μέρη, χωρίς να αποστούν από τις ΑΚ 1442 επ., συμφωνήσουν στην καταβολή διατροφής σε είδος, η οποία πραγματώνεται με μεταβίβαση κυριότητας ακινήτου (ΑΚ 369, 1033).

Περαιτέρω, η μεταφορά των ρυθμίσεων για τη μεταγαμιαία διατροφή στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης που λύθηκε επιβάλλει την κατάλληλη προσαρμογή συγκεκριμένων διατάξεων. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνεται η ΑΚ 1444 παρ. 1, με την οποία ορίζεται ότι η διατροφή μπορεί να αποκλειστεί ή να περιοριστεί, αν αυτό επιβάλλεται από σπουδαίους λόγους, όπως όταν ο δικαιούχος της διατροφής είναι *υπαίτιος του διαζυγίου*²⁶⁵. Ενόψει του ελευθέρως διαλυτού του συμφώνου

²⁶¹ Βλ. ανωτ. §28.Π.Β για τον τύπο των συμφωνιών που ρυθμίζουν τις συνέπειες της συναινετικής λύσης του συμφώνου.

²⁶² *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 443, σημ. 114· *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §21 αρ.35· *Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1438 αρ. 11· *Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου/Λέκκας*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1443 αρ. 11· *Κοτζάμπαση*, *Ισότητα*., σ. 76-77· *την ίδια*, Οι συμφωνίες., σ. 64· *Παντελίδου*, *Διατροφή*., σ. 52· *Ευστρατίου*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1442 αρ. 10. ΑΠ 1389/2000, ΧρΙΔ 2001.311· ΕφΑθ 5878/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

²⁶³ Έτσι *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 431.

²⁶⁴ *Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου/Λέκκας*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1443 αρ. 11· *Κοτζάμπαση*, *Ισότητα*., σ. 76-77. Βλ. και *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §21 αρ. 35· *Π. Φίλιο*, ΟικογΔ⁴, σ. 176· *Κουτσοράδη*, Συμβολαιογραφική τυπικότητα., σ. 496 και σημ. 114. ΕφΑθ 2639/1992, ΕλλΔνη 1993.1629.

²⁶⁵ Για τη νομοθετική δικαιολόγηση της διάταξης, σύμφωνα με την οποία μπορεί μεν το διαζύγιο λόγω ισχυρού κλονισμού της συζυγικής σχέσης να έχει απαγκιστρωθεί από την προϋπόθεση της υπαιτιότητας του συζύγου, το αίσθημα δικαίου ωστόσο υπαγορεύει τη διατήρηση της υπαιτιότητας στο πεδίο της διατροφής, ώστε να μην μπορεί ανεξέλεγκτα ο υπαίτιος του κλονισμού να εισπράττει και διατροφή, βλ. Εισ. Έκθ. του Ν. 1329/1983, Αρμ 1983.273.288. Έτσι και *Koumantos/Stambelou*, *Digesting the New Family Law- Particular Problems concerning the Application of the New Family Law*, JFamL 1989.518.522· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 436-437· *Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου/Λέκκας*,

συμβίωσης, σωστό φαίνεται να γίνουν δεκτά όσα αναπτύχθηκαν ανωτέρω²⁶⁶ με αφορμή την προσαρμογή της ΑΚ 1392 σε συνδυασμό με την ΑΚ 1495²⁶⁷. Έτσι, κατά την αναλόγως εφαρμοζόμενη ΑΚ 1444 παρ. 1 η διατροφή μετά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης μπορεί να αποκλειστεί ή να περιοριστεί, αν ο δικαιούχος σύντροφος προέβη σε υπαίτια (με δόλο ή αμέλεια) παράβαση των υποχρεώσεών των²⁶⁸, όπως αυτές καθιερώνονται στο άρθρο 5 του Ν. 4356/2015, περιλαμβανομένων και εκείνων που τα μέρη αναλαμβάνουν συμβατικά κατά την παρ. 2 του ίδιου άρθρου. Συνεπώς, ενδεχόμενη συμπεριφορά του συντρόφου (πράξη ή παράλειψη) που παραβαίνει την υποχρέωση συμβίωσης και τις ειδικότερες εκφάνσεις που αυτή εγκολπώνει (λ.χ. μοιχεία, ενδοοικογενειακή βία, εγκατάλειψη του άλλου συντρόφου κ.λπ.) και θα μπορούσε σε περίπτωση γάμου να συγκροτήσει κλονιστικό λόγο κατά την έννοια της ΑΚ 1439 παρ. 1 αποτελεί, κατά ισοδύναμο τρόπο, λόγο αποκλεισμού ή περιορισμού της διατροφής μετά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης.

Αντίστοιχα επιβάλλεται η διαστολή του γράμματος της ΑΚ 1444 παρ. 2, όπου καθορίζονται οι προϋποθέσεις αυτοδίκαιης παύσης του δικαιώματος διατροφής, καθώς σε αυτές πρέπει να συμπληρωθεί η σύναψη συμφώνου συμβίωσης μεταξύ του δικαιούχου και τρίτου προσώπου²⁶⁹. Έτσι, το δικαίωμα διατροφής του δικαιούχου παύει όχι μόνον όταν εκείνος τελέσει νέο γάμο ή όταν συζεί μόνιμα με άλλο πρόσωπο σε ελεύθερη ένωση, αλλά πολύ περισσότερο και όταν συνάπτει σύμφωνο συμβίωσης.

Επισημαίνεται ότι η ανάλογη εφαρμογή στους συντρόφους των διατάξεων για τη μεταγαμιαία διατροφή περιλαμβάνει ασφαλώς και τις ΑΚ 1491 και 1492. Έτσι ο πρώην σύντροφος που είναι υπόχρεος διατροφής προηγείται στη σειρά των υποχρέων από τους κατιόντες και ανιόντες του δικαιούχου, εκτός κι αν σύμφωνα με την επιφύλαξη της ίδιας διάταξης, ενόψει των λοιπών υποχρεώσεών του, δεν είναι σε θέση να του παρέχει την οφειλόμενη διατροφή (ΑΚ 1491 παρ. 2 που παραπέμπει στην παρ. 1 για τον διαζευγμένο σύζυγο). Αντιστρόφως, ο πρώην σύντροφος που είναι δικαιούχος

στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1444 αρ. 16-18, όπου προτείνεται η διόρθωση του γράμματος του νόμου από «υπαίτιος του διαζυγίου» σε «υπαίτιος του κλονισμού». Βλ. και Δεληγιάννη (-Κουτσουράδη), ΟικογΔ, ΙΙ, §313 σ. 326·Κουμάντο, ΟικογΔ, Ι, σ. 313 επ.. ΑΠ 1331/2011, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΕφΑθ 2106/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 628/2012, ΤΝΠ ΔΣΑ.

²⁶⁶ Βλ. ανωτ. §21.ΙΙ.

²⁶⁷ Βλ. κατωτ. §31.ΙΙΙ.Δ για την μεταφορά της και ΑΚ 1842 στους συντρόφους.

²⁶⁸ Βλ. και στη μεταγαμιαία διατροφή, Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 438· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §21 αρ. 63· Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου/Λέκκας, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1444 αρ. 21· Ευστρατίου, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1444 αρ. 1.

²⁶⁹ Βλ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 440 και σημ. 101· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §23 αρ. 16· Σαϊτάκη, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 60. Βλ. γενικά Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη, Η επίδραση της εξώγαμης συμβίωσης στο δικαίωμα διατροφής, Προσφορά στον Γ. Μιχαηλίδη-Νουάρο, Α', 1987, σ. 76 επ.

διατροφής συμπορεύεται με τυχόν πρώην συζύγους/συντρόφους και με ανήλικους κατιόντες και προηγείται των λοιπών κατιόντων και άλλων συγγενών (ΑΚ 1492 εδ. γ' και δ')²⁷⁰.

3. Η παραίτηση από το δικαίωμα διατροφής για τον χρόνο μετά τη λύση του συμφώνου

Το δεύτερο σκέλος της διάταξης του άρθρου 7 παρ. 3 του Ν. 4356/2015 επιτρέπει την παραίτηση των συντρόφων από το σχετικό δικαίωμα διατροφής, η οποία μπορεί να επιχειρηθεί ήδη κατά τον χρόνο της κατάρτισής του²⁷¹. Από τη διάταξη αυτή επιβεβαιώνεται η εντονότερη έκφραση της αρχής της ιδιωτικής αυτονομίας στο πεδίο του συμφώνου, καθώς η εκ των προτέρων παραίτηση από το σχετικό δικαίωμα διατροφής δεν επιτρέπεται στην περίπτωση των συζύγων. Ειδικότερα, το ζήτημα της προκαταβολικής παραίτησης από τη μεταγαμιαία διατροφή είχε προβληματίσει τη θεωρία στους κόλπους της οποίας διατυπώθηκε η γνώμη που δεν αρνούνταν τη δυνατότητα αυτή, κατόπιν σύμβασης μεταξύ των μελλοντικών συζύγων πριν από τον γάμο²⁷². Η γνώμη αυτή, πάντως, δεν επικράτησε σε θεωρία²⁷³ και νομολογία²⁷⁴, καθώς γίνεται δεκτό ότι η δυνατότητα παραίτησης από τη διατροφή επιτρέπεται μετά την αμετάκλητη λύση του γάμου, οπότε γεννιέται το σχετικό δικαίωμα, αντλώντας εξ αντιδιαστολής επιχείρημα από την ΑΚ 1443 εδ. α', διάταξη η οποία δεν παραπέμπει

²⁷⁰ Για τη σειρά του συντρόφου ως υποχρέου και ως δικαιούχου διατροφής βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, II, σ. 569-570, σημ. 25· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §23 αρ. 17 και §34 αρ. 23· *Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο., σ. 61.

²⁷¹ Βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, II, σ. 581· *Κοτζάμπαση*, ΕλλΔνη 650.656· *Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 62. Γίνεται ειδικότερα δεκτό (*Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §23 αρ. 15) ότι τα μέρη μπορούν να παραιτηθούν από το σχετικό δικαίωμα με το συμβολαιογραφικό έγγραφο της κατάρτισης του συμφώνου ή και με χωριστό, αλλά πάντως σύγχρονο συμβολαιογραφικό έγγραφο, υποστηρίζοντας ταυτόχρονα ότι η παραίτηση δεν μπορεί να αφορά μόνο το ένα μέρος του συμφώνου (άρθρο 7 παρ. 3 «εκτός αν τα μέρη παραιτηθούν» σε αντιδιαστολή με το άρθρο 8 εδ. β' του Ν. 4356/2015, όπου για την παραίτηση από τη νόμιμη μοίρα ορίζεται ότι «το κάθε μέρος μπορεί να παραιτηθεί»). Κατά την άποψη, όμως, που εδώ υποστηρίζεται (βλ. ανωτ. §5) δεν δικαιολογείται ο περιορισμός της ελευθερίας των μερών να αναδιαμορφώσουν κατά τη διάρκεια της συμβίωσής τους όρους του συμφώνου και ειδικότερα της διατροφής για τον χρόνο μετά τη λύση του, προβαίνοντας σε σχετική τροποποίηση που θα ανταποκρίνεται καταλλήλότερα στις σύγχρονες ανάγκες τους.

²⁷² *Απ. Γεωργιάδης*, ΟικογΔ², §21 αρ. 57. Βλ. και *MüKoBGB/Maurer*⁸, §1585c αρ. 77· *MüKoBGB/Wacke*⁷, §16 LPartG αρ. 9· *MüKoBGB/Duden*⁸, §16 LPartG αρ. 10· *Schwab*, FamR²⁷, αρ. 495· *Gernhuber/Coester-Waltjen*, FamR⁶, §26 αρ. 6, §30 αρ. 176· *Muscheler*, FamR⁴, αρ. 447· *Dethloff*, FamR³², §6 αρ. 111· *Langenfeld*, Der Ehevertrag¹¹, 2005, σ. 141, 171. Αντιθ. *Κοτζάμπαση*, *Ισότητα...*, σ. 84, η οποία εκτιμά την α priori παραίτηση ως αντίθετη στα χρηστά ήθη.

²⁷³ Βλ. *Δεληγιάννη (-Κουτσουράδη)*, ΟικογΔ, II, §312 σ. 325· *Κουμάντο*, ΟικογΔ, I, σ. 310· *Λασκαρόλη*, Παραδόσεις I, σ. 464· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ⁷, I, σ. 442-444· *Σκορίνη-Παπαρηγοπούλου/Λέκκα*, στον ΑΚ *Γεωργιάδη/Σταθόπουλου*², άρθρ. 1442 αρ. 11· *II. Φίλιο*, ΟικογΔ⁴, 175· *Κουτσουράδη*, Συμβολαιογραφική τυπικότητα..., σ. 498· *Κοτζάμπαση*, Οι συμφωνίες..., σ. 51· *η ίδια*, *Ισότητα...*, σ. 79· *Ευστρατίου*, σε *Γεωργιάδη ΣΕΑΚ*, 1441 αρ. 9. Έτσι και *Schwab*, FamR²⁷, αρ. 495· *Muscheler*, FamR⁴, αρ. 447· *Dethloff*, FamR³², §6 αρ. 111.

²⁷⁴ ΑΠ 92/2006, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 222/2000, ΕΕΝ 2001.590· ΕφΘεσσαλ 3123/2002, Αρμ 2003.1120.

στην ΑΚ 1499 εδ. α' («Παραίτηση από τη διατροφή για το μέλλον δεν ισχύει»), ή έστω στο πλαίσιο συμφωνιών πριν το συναινετικό διαζύγιο²⁷⁵. Συναφώς, εκφράστηκε και η επιφύλαξη ελέγχου τέτοιων συμφωνιών ως άκυρων λόγω αντίθεσης στα χρηστά ήθη (ΑΚ 178)²⁷⁶.

Παρατηρείται όμως ότι η αναφορά του νόμου σε *παραίτηση από το δικαίωμα διατροφής για τον χρόνο μετά τη λύση του συμφώνου*, η οποία γίνεται κατά την κατάρτισή του²⁷⁷, δεν φαίνεται να ακριβολογεί. Πειστικότερη είναι η διατύπωση της γνώμης ότι το άρθρο 7 παρ. 3 κατά το παραπάνω σκέλος του δεν αναφέρεται σε παραίτηση από δικαίωμα με τη νομικοτεχνική έννοια του όρου. Υπέρ της άποψης αυτής συνηγορούν τα ακόλουθα επιχειρήματα:

Κατά πρώτο λόγο, όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενη θέση²⁷⁸, η παραίτηση, ως λόγος απώλειας του δικαιώματος με τη θέληση του δικαιούχου, προϋποθέτει και αναφέρεται σε ορισμένο δικαίωμα που αποτελεί και το αντικείμενό της, το οποίο κατά κανόνα πρέπει να είναι υπαρκτό και να έχει συσταθεί νόμιμα. Εξάλλου, η παραίτηση που ασκείται με (μονομερή ή διμερή) δικαιοπραξία έχει χαρακτήρα διαπλαστικό, καθώς επέρχεται με αυτήν έννομη μεταβολή που επιφέρει την κατάργηση/απόσβεση του (υπαρκτού) ουσιαστικού δικαιώματος. Κατά δεύτερο λόγο, έχοντας υπόψη ότι το δικαίωμα διατροφής, παρά τον οικογενειακό δικαίου χαρακτήρα του, έχει όψεις ενοχικής απαίτησης, μπορεί κάποιος να ανατρέξει στη γνώμη που υιοθετήθηκε σε προηγούμενο σημείο²⁷⁹, κατά την οποία η παραίτηση από ενοχικό δικαίωμα πραγματώνεται με σύμβαση άφεσης χρέους (ΑΚ 454) καθώς και ότι ως αντικείμενό της προσφέρεται και η μελλοντική απαίτηση εν ευρεία έννοια, δηλαδή η

²⁷⁵ Βλ. και ανωτ. §28.Π.Β.

²⁷⁶ Έτσι, Κοτζάμπαση, *Ισότητα...*, σ. 84, σύμφωνα με την οποία «..θα πρέπει να κρίνεται άκυρη, επειδή είναι αντίθετη στα χρηστά ήθη, κάθε παραίτηση από τη μεταγαμιαία διατροφή ενόψει του διαζυγίου, όταν είναι προϊόν εκμετάλλευσης των κοινωνικών ανισοτήτων ανάμεσα στα φύλα και στηρίζεται «στην εμφανή μειονεκτική θέση του ενός συζύγου» κατά τη διάρκεια του γάμου ή και μετά το διαζύγιο, ειδικά όταν ο παραιτούμενος οδηγείται σε αυτή αντίθετα προς τη θέλησή του και ο αντισυμβαλλόμενος-σύζυγος εκμεταλλεύεται μια κατάσταση ανάγκης στην οποία βρίσκεται ο άλλος σύζυγος». Ομοίως Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, *ΟικογΔ*⁷, Ι, σ. 444, σημ. 121· Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου/Λέκκας, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1442 αρ. 11· Παντελίδου, *Διατροφή...*, σ. 44. ΑΠ 222/2000, ΕΕΝ 2001.590.

²⁷⁷ Η και μεταγενέστερα κατά τη διάρκεια της ομαλής συμβίωσης κατά την άποψη που εδώ υιοθετείται (βλ. ανωτ. §5)

²⁷⁸ Βλ. ανωτ. §21.ΙΙΙ σε σχέση με την «παραίτηση» από την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα κατά το άρθρο 5 παρ. 2 εδ. β' του Ν. 4356/2015 και κατωτ. §31.ΙV για την «παραίτηση» από το δικαίωμα στη νόμιμη μοίρα του άρθρου 8 εδ. β' του ίδιου νόμου.

²⁷⁹ Βλ. ανωτ. §28.Π.Β με αφορμή την παραίτηση από την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα στο πλαίσιο συναινετικής λύσης του συμφώνου συμβίωσης.

απαίτηση ως προς την οποία έχουν συντρέξει ορισμένες αλλά όχι όλες οι προϋποθέσεις γέννησής της.

Μεταφέροντας τις παραδοχές αυτές στο ζήτημα που απασχολεί, συνάγεται το συμπέρασμα ότι με τη διάταξη του άρθρου 7 παρ. 3 του Ν. 4356/2015 δεν προβλέπεται κατά κυριολεξία παραίτηση από δικαίωμα ή έστω από μελλοντικό δικαίωμα εν ευρεία εννοία. Και τούτο, αφενός διότι κατά τον χρόνο κατάρτισης του συμφώνου δεν έχει συσταθεί ακόμα η έννομη σχέση που αποτελεί τον γενεσιουργό της απαίτησης λόγω, αφού το σύμφωνο δεν θα έχει καταχωρισθεί ακόμη στο ληξιαρχείο, αφετέρου επειδή το εν λόγω δικαίωμα διατροφής δεν γεννάται πριν τη λύση του συμφώνου και πάντως κατά τον χρόνο της κατάρτισής του ή και μεταγενέστερα κατά τη διάρκεια της συμβίωσης δεν έχουν πληρωθεί καθόλου τα παραγωγικά γεγονότα από τα οποία εξαρτά ο νόμος τη γέννησή του²⁸⁰.

Συνεπώς, το άρθρο 7 παρ. 3 του Ν. 4356/2015 στην πραγματικότητα εξοπλίζει τα μέρη κατά τη σύσταση της έννομης σχέσης ή και μεταγενέστερα κατά τη διάρκεια της συμβίωσης με την εξουσία να αποκλείσουν με συμφωνία τους την εφαρμογή των ενδοτικού δικαίου διατάξεων για τη μεταγαμιαία διατροφή (ΑΚ 1442 επ.), στην ανάλογη εφαρμογή των οποίων η ίδια διάταξη καταρχήν παραπέμπει. Μπορούν να παραιτηθούν κατά κυριολεξία από το δικαίωμα διατροφής μόνο μετά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης, οπότε το δικαίωμα έχει γεννηθεί, ή και πριν από αυτή με συμφωνία υπό αναβλητική αίρεση στο πλαίσιο συναινετικής λύσης του συμφώνου. Συνεπές είναι επίσης να υποστηριχθεί ότι σε περίπτωση εκ των προτέρων συμβατικού αποκλεισμού των ΑΚ 1442 επ. δεν αποκλείεται η μετά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης επίκληση της ανατροπής του δικαιοπρακτικού θεμελίου κατά την ΑΚ 288²⁸¹. Ούτε άλλωστε εμποδίζονται τα μέρη που απέκλεισαν αρχικά τις ΑΚ 1442 επ. από τη μεταγενέστερη σύναψη ειδικών συμφωνιών για τη διατροφή τους στο πλαίσιο συναινετικής λύσης του συμφώνου²⁸², οι οποίες όμως, αν δεν συντρέχουν οι όροι των

²⁸⁰ Για τις γενικές και ειδικές προϋποθέσεις γέννησης του δικαιώματος μεταγαμιαίας διατροφής βλ. *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ¹, σ. 415 επ.· *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §21 αρ. 6 επ.· *Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου/Λέκκα*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ.1442 αρ. 13 επ.· *Ευστρατίου*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1442 αρ. 12 επ. Από τη νομολογία βλ. ενδ. ΑΠ 1532/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1389/2012, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 294/2010, ΝοΒ 2010.1749· ΑΠ 1921/2009, ΝοΒ 2010.968· ΑΠ 469/2005 ΕλλΔνη 2005.1425.

²⁸¹ Βλ. ανωτ. §22.ΙΙ.Α και σημ. 201.

²⁸² Για την αντίστροφη περίπτωση, όταν δηλαδή τα μέρη δεν απέκλεισαν αρχικά τις ΑΚ 1442 επ. αλλά συνήθως με αφορμή τη συναινετική λύση του συμφώνου προβαίνουν σε ειδικές συμφωνίες (ακόμα και παραίτησης από τη διατροφή) βλ. ανωτ. §28.ΙΙ.Β.

διατάξεων αυτών, θα έχουν τον χαρακτήρα άλλης σχέσης (λ.χ. δωρεάς) και όχι διατροφής.

Με αφορμή τη δυνατότητα των μερών να αποστούν από τις ΑΚ 1442 επ. ήδη κατά την κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης, στη θεωρία διατυπώθηκε ο προβληματισμός²⁸³, κατά πόσον τα μέρη εκτός από το να «παραιτηθούν» εκ των προτέρων και εξ ολοκλήρου από το δικαίωμα διατροφής για τον χρόνο μετά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης μπορούν και να προβούν σε ειδικότερες συμφωνίες κατ' απόκλιση από τις ΑΚ 1442 επ. Προς επίλυση του προβληματισμού προτάθηκε ως τελολογικά ορθότερη λύση ότι στο μέτρο που επιτρέπεται στα μέρη να «παραιτηθούν» από τη διατροφή εύλογο είναι να μπορούν να πράξουν και το έλασσον, δηλαδή να ρυθμίσουν διαφορετικά τις προϋποθέσεις της ήδη κατά τον χρόνο σύναψης του συμφώνου συμβίωσης²⁸⁴. Πράγματι, σύμφωνα με τα παραπάνω δεν πρέπει να αποκλειστεί ο διαφορετικός καθορισμός των προϋποθέσεων του δικαιώματος διατροφής κατά την κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης (ή και μεταγενέστερα κατά τη συμβίωση). Η παραδοχή αυτή μπορεί να συσχετιστεί με εκείνη που προηγήθηκε αναφορικά με την ελευθερία των συντρόφων να προβούν σε σχετικές συμφωνίες ακόμη και κατά τον χρόνο συναινετικής λύσης του συμφώνου (ή και μετά τη λύση του). Έτσι, ήδη κατά τη σύναψη του συμφώνου τα μέρη μπορούν περιπτώσιολογικά να εξαρτήσουν την ίδρυση δικαιώματος διατροφής για τον χρόνο μετά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης από την αδυναμία διατροφής του δικαιούχου από ανιόντες ή κατιόντες πριν την παραπομπή στον πρώην σύντροφο ή ακόμα και να ορίσουν ότι πάντως ο πρώην σύντροφος δεν θα προηγείται από λοιπούς κατιόντες ή άλλους συγγενείς κ.ο.κ., εισάγοντας ως προς τη θέση του συντρόφου επιτρεπτές αποκλίσεις από τη σειρά δικαιούχων και υποχρέων κατά τις ΑΚ 1491 και 1492²⁸⁵.

Σε σχέση με τον απαιτούμενο τύπο, τον οποίο πρέπει να περιβληθεί η συμφωνία «παραίτησης» από τη διατροφή, η διατύπωση του άρθρου 7 παρ. 3 του Ν. 4356/2015 («κατά την κατάρτιση του συμφώνου») κατευθύνει προς τη γνώμη ότι απαιτείται η τήρηση συμβολαιογραφικού τύπου²⁸⁶. Ο ίδιος συστατικός τύπος πρέπει να τηρηθεί και

²⁸³ Σαϊτάκης, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 62. Βλ. και Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §23 αρ.15.

²⁸⁴ Βλ. MüKoBGB/Wacke⁷, §16 LPartG αρ. 9· MüKoBGB/Duden⁸, §16 LPartG αρ. 10· Palandt/Brudermüller⁷⁸, LPartG 16 αρ. 7· Erman/Kaiser¹⁵, §16 LPartG αρ. 9· Soergel/Wellenhofer¹³, §7 LPartG αρ. 7· Schwab, FamR²⁷, αρ. 570. Πρβλ. Erman/Schmidt-Räntsch¹⁵, §138 αρ. 107.

²⁸⁵ Για τον αναγκαστικό χαρακτήρα των διατάξεων αυτών στο πλαίσιο του γάμου βλ. αντί άλλων Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη., ΟικογΔ⁷, II, σ. 216· Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §33 αρ. 5· Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. 1485-1504 αρ. 14-15.

²⁸⁶ Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §23 αρ.15· Σπυριδάκης, Σύμφωνο..., σ. 157.

για οποιαδήποτε άλλη ειδική συμφωνία συνάψουν τα μέρη κατά την κατάρτιση του συμφώνου (ή και μεταγενέστερα κατά τη συμβίωση) για τη ρύθμιση της διατροφής τους για τον χρόνο μετά τη λύση του²⁸⁷, πόσο μάλλον αν καταλήξουν σε κατάρτιση τυπικών δικαιπραξιών (ΑΚ 498, 842).

Ολοκληρώνοντας, θα μπορούσε να τεθεί το θέμα κατά πόσον τα μέρη, χωρίς να έχουν αποκλείσει γενικά την ανάλογη εφαρμογή των ΑΚ 1442 επ., επιτρέπεται να αποστούν μόνον από την αξίωση παροχής πληροφοριών, όπως αυτή θεμελιώνεται στην ΑΚ 1445. Έχοντας υπόψη ότι η (ενοχική) αξίωση παροχής πληροφοριών αξιολογείται ως αναγκαστικού δικαίου²⁸⁸ στο πλαίσιο της μεταγαμιαίας διατροφής, συνεπές είναι να γίνει δεκτό ότι εφόσον τα μέρη δεν παραμερίσουν τις ΑΚ 1442 επ., δεν μπορούν νόμιμα να αποκλείσουν την αξίωση παροχής πληροφοριών. Και τούτο, διότι μια τέτοια συμφωνία θα περιόριζε δραστικά την ικανοποίηση του δικαιώματος διατροφής²⁸⁹, εφόσον αυτό γεννηθεί, καθώς τα μέρη θα στερούνταν το πλέον δραστικό μέσο που προσφέρει ο ΑΚ για την άντληση οικονομικών πληροφοριών. Έτσι, ενδεχόμενη τέτοια συμφωνία θα πρέπει να εκτιμηθεί ως άκυρη σύμφωνα με τις ΑΚ 178-179 α', καθώς μάλλον θα επιβάλλεται από τον οικονομικά ισχυρότερο σύντροφο, ο οποίος θα αποσκοπούσε στη ματαίωση μελλοντικής ικανοποίησης του σχετικού δικαιώματος.

§31. Οι έννομες συνέπειες της λύσης του συμφώνου συμβίωσης λόγω θανάτου του ενός συντρόφου

I. Γενικές παρατηρήσεις

Ο θάνατος του προσώπου ως νομικό γεγονός επιδρά αναπόφευκτα και στην έννομη σχέση του συμφώνου συμβίωσης. Αυτή ασφαλώς δεν κληρονομείται, λόγω του προσωποπαγούς χαρακτήρα της²⁹⁰, αλλά καταργείται με τον θάνατο του ενός συντρόφου, οπότε ενεργοποιούνται οι διατάξεις για την κληρονομική διαδοχή.

Ως προς αυτές, ο Ν. 4356/2015 προέβη σε σημαντικές αλλαγές που κρίθηκαν επιβεβλημένες μετά τη δικαιολογημένη κριτική που δέχθηκε ο Ν. 3719/2008. Ειδικότερα, τα βασικά σημεία της κριτικής στηρίζονταν αφενός στην εκ του άρθρου

²⁸⁷ Υπενθυμίζεται ότι κατά την άποψη που υποστηρίζεται στην παρούσα μελέτη η τήρηση συμβολαιογραφικού τύπου απαιτείται γενικά για τις συμφωνίες των μερών που πλαισιώνουν τη βασική συμφωνία του άρθρου 1 εδ. α' του Ν. 4356/2015 για την κατάρτιση του συμφώνου αλλά και για κάθε μεταγενέστερη τροποποιητική (βλ. ανωτ. §5 και §6.ΙΙ). Τούτο όμως δεν ισχύει για τις συμφωνίες που γίνονται στο πλαίσιο εκκαθάρισης των σχέσεων των μερών ενόψει της λύσης του συμφώνου ή και μετά από αυτήν (βλ. ανωτ. §28.ΙΙ.Β).

²⁸⁸ Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §21 αρ. 45· *Ευστρατίου*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1445 αρ. 7.

²⁸⁹ Βλ. Σκορίνη-Παπαρηγοπούλου/Λέκκα, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1445 αρ. 1.

²⁹⁰ Πρβλ. ανωτ. § 4.Ι για το σύμφωνο συμβίωσης ως έννομη σχέση του οικογενειακού δικαίου.

11 παρ. 1 αναγνώριση στον επιζώντα σύντροφο²⁹¹ μειωμένου συγκριτικά με τον σύζυγο εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος, αφετέρου στην πρόβλεψη δικαιώματος νόμιμης μοίρας με την παρ. 2 εδ. α΄ του ίδιου άρθρου, η οποία κατά τη θεωρία δεν συμβαδίζει με τη φιλοσοφία του συμφώνου ως εναλλακτικής μορφής συμβίωσης, όπου πρωτοστατεί ο αυτοκαθορισμός των (περιουσιακών) σχέσεων των μερών²⁹². Έτσι, κατά το άρθρο 8 εδ. α΄ του Ν. 4356/2015, σχετικά με την κληρονομική διαδοχή των συντρόφων, ορίζεται ότι *ως προς το κληρονομικό δικαίωμα των μερών του συμφώνου εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις του Αστικού Κώδικα που αφορούν τους συζύγους*. Επιπλέον στο εδ. β΄ της ίδιας διάταξης προβλέπεται ότι *κατά την κατάρτιση του Συμφώνου το κάθε μέρος μπορεί να παραιτηθεί από το δικαίωμά του στη νόμιμη μοίρα*. Συναφώς επισημαίνεται στην ΑικΕκθ του νόμου²⁹³ ότι *τα μέρη του συμφώνου εξομοιώνονται απόλυτα με τους συζύγους ως προς το μεταξύ τους κληρονομικό δικαίωμα*, ενώ διευκρινίζεται ότι η εξαιρετική ρύθμιση για τη νόμιμη μοίρα δικαιολογείται με τη σκέψη ότι, *αν τα μέρη επιλέξουν να διατηρήσουν την περιουσιακή*

²⁹¹ Στο άρθρο 11 παρ. 1 του Ν. 3719/2008 ορίζεται ότι: «*Με τη λύση του συμφώνου συμβίωσης λόγω θανάτου, αυτός που επιζεί έχει κληρονομικό δικαίωμα εξ αδιαθέτου, το οποίο ανέρχεται στο έκτο της κληρονομιάς, αν συντρέχει με κληρονόμους τη πρώτης τάξης, στο τρίτο, αν συντρέχει με κληρονόμους άλλων τάξεων και σε ολόκληρη την κληρονομιά, αν δεν υπάρχει συγγενής του κληρονομούμενου, που να καλείται ως εξ αδιαθέτου κληρονόμος*». Τη διάθεση του νομοθέτη για «χαλαρότερη» αντιμετώπιση του συμφώνου σε σχέση με τον γάμο εντοπίζουν *Απ. Γεωργιάδης*, ΚληρΔ², 2013, §28 αρ. 56·*Παντελίδου*, ΕφΑΔ 2008.386.391· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 208. Βλ. και *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα (-Παπαχρίστου)*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 11, σ. 75, όπου και η παρατήρηση ότι: «*Η άνιση αυτή μεταχείριση δικαιολογείται από το γενικότερο πνεύμα που χαρακτηρίζει το σύμφωνο συμβίωσης σχετικά με τον αυξημένο ρόλο της ιδιωτικής αυτονομίας*». Για την κριτική στη ρύθμιση λόγω του περιορισμένου εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος του συντρόφου βλ. *Ψούνη*, ΕφΑΔ 2009.18.19-20·*Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ.58· *Γ. Γεωργιάδη*, ΧρΙΔ 2013.561.563· *τον ίδιο*, Η προστασία..., § 8 αρ. 44·*Σταμπέλου*, ΧρΙΔ 2009.189.190. Την ομοιότητα της ρύθμισης του εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος του συντρόφου υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 προς το αντίστοιχο που αναγνωριζόταν στην «παλλακίδα» που προβλέφθηκε επί Ιουστινιανού με τη Νεαρά (κεφ. 12 §§ 4 και 6) εντόπιζαν οι *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, I, σ. 348·*Κουτσουράδης*, ΕφΑΔ 2009.56.68· *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 56· *Χριστοδούλου*, Η συμβίωση..., σ. 215·*Γ. Γεωργιάδης*, ΧρΙΔ 2013.561.563.

²⁹² Σύμφωνα με το άρθρο 11 παρ. 2 εδ. α΄ του Ν. 3719/2008 προβλέπεται ότι: «*Αυτός που επιζεί έχει δικαίωμα νόμιμης μοίρας στην κληρονομιά, το οποίο ανέρχεται στο ήμισυ της εξ αδιαθέτου μερίδας, που του αναλογεί*». Για την κριτική στη ρύθμιση βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §3 αρ. 29·*Παντελίδου*, ΕφΑΔ 2008.386.391· *Χριστοδούλου*, Δ 2009.346.360-361· *τον ίδιο*, Η συμβίωση..., σ. 216 επ., όπου και η πρόταση για την εκτίμηση του άρθρου 11 του Ν. 3719/2008 ως ενδοτικού δικαίου· *Ι. Κονδύλη*, Σύμφωνο συμβίωσης και δικαίωμα στη νόμιμη μοίρα, ΕφΑΔ 2009.36.38 επ.: *την ίδια*, Σκέψεις επί του κληρονομικού καθεστώτος του επιζώντος συζύγου-συντρόφου (παρεμβ.) σε Ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των συζύγων μετά το διαζύγιο, Πρακτικά 2^{οο} Πανελληνίου Συνεδρίου Οικογενειακού Δικαίου, 2014, σ. 199-201· *Αγαλλοπούλου*, ΕφΑΔ 2009.6.12· *Γ. Γεωργιάδη*, ΧρΙΔ 2013.561· *τον ίδιο*, Η προστασία..., §8 αρ. 44· *Καραμπατζό*, Η παραίτηση από το δικαίωμα της νόμιμης μοίρας, 2011, σ. 52 επ.· *Περάκη*, Η εκτός γάμου..., σ. 208 επ. Βλ. όμως *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα (-Παπαχρίστου)*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 11, σ. 76, όπου και η γνώμη ότι η αναγνώριση του μειωμένου δικαιώματος νόμιμης μοίρας ανάγεται σε λόγους επιείκειας.

²⁹³ Βλ. ΑιτΕκθ Ν. 4356/2015, υπό Β άρθρο 8.

τους αυτοτέλεια, μπορούν να παραιτηθούν εξ αρχής από το δικαίωμα στη νόμιμη μοίρα και να ρυθμίσουν διαφορετικά την κληρονομική τους διαδοχή.

Με την εξομοίωση του συντρόφου με τον σύζυγο ως προς το κληρονομικό δικαίωμα αναδεικνύεται και πάλι η αναγνώριση οικογενειακής έννομης σχέσης μεταξύ των συντρόφων²⁹⁴, στην οποία εκδηλώνεται η ανάγκη προστασίας της οικογένειας ως βασική αρχή του κληρονομικού δικαίου²⁹⁵. Στις παραγράφους που ακολουθούν θα επιδιωχθεί η εγγύτερη προσέγγιση της κληρονομικής διαδοχής μεταξύ των συντρόφων καθώς και η επίλυση των ερμηνευτικών προβλημάτων που προκαλούνται από την ανάλογη εφαρμογή στους συντρόφους των διατάξεων του ΑΚ για την κληρονομική διαδοχή των συζύγων.

II. Η εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή μεταξύ των συντρόφων

A. Η κλήση και η κληρονομική μερίδα του συντρόφου στην εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή

Στις θεμελιωτικές βάσεις της κλήσης στην εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή που καθιερώνει ο ΑΚ, δηλαδή τη συγγένεια και τον γάμο, έχει προστεθεί και το σύμφωνο συμβίωσης, όπου όμως, διαφορετικά από τις διατάξεις για την κληρονομική διαδοχή του προηγούμενου Ν. 3719/2008, ο σύντροφος εξομοιώνεται πλέον ως προς το κληρονομικό δικαίωμα με τον σύζυγο, σύμφωνα με το άρθρο 8 εδ. α' του Ν. 4356/2015. Έτσι κατά τη διάταξη του ΑΚ 1820 εδ. α' που εφαρμόζεται ανάλογα ο σύντροφος συντρέχει με τους συγγενείς της πρώτης τάξης στο τέταρτο της κληρονομίας, ενώ με τους συγγενείς των άλλων τάξεων στο μισό της κληρονομίας. Περαιτέρω, ο σύντροφος που καλείται στην εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή, όταν συντρέχει με συγγενή, έχει δικαίωμα στο εξαιρέτο²⁹⁶ σύμφωνα με το εδ. β' της ίδιας διάταξης²⁹⁷. Στην περίπτωση που δεν υπάρχουν συγγενείς της πρώτης, της δεύτερης,

²⁹⁴Βλ. και Staudinger/Voppel (2010), §10 LPartG αρ. 3, 5 επ.· MüKoBGB/Wacke⁷, §10 LPartG αρ. 1· MüKoBGB/Duden⁸, §10 LPartG αρ. 10· Erman/Kaiser¹⁵, §10 LPartG αρ. 1 επ.· Gernhuber/Coester-Waltjen, FamR⁶, §42 αρ. 47· Muscheler, FamR⁴, §49 αρ. 853.

²⁹⁵ Πρβλ. ανωτ. §4.Ι για το σύμφωνο συμβίωσης ως οικογενειακή έννομη σχέση. Ειδικά για την αρχή αυτή στο κληρονομικό δίκαιο βλ. ενδ. Απ. Γεωργιάδη, ΚληρΔ², §1 αρ. 19 επ. και §26 αρ. 2-3· Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 11-12 και 281.

²⁹⁶ Για τη νομοθετική δικαιολόγηση του εξαιρέτου, τις προϋποθέσεις για τη θεμελίωση δικαιώματος σε αυτό και τις προσεγγίσεις για τη νομική φύση του βλ. ενδ. Αστ. Γεωργιάδη, ΕρμΑΚ, άρθρ. 1820 αρ. 36 επ.· Απ. Γεωργιάδη, ΚληρΔ², §28 αρ. 26 επ.· Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 330 επ.· Λιβάνη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, ΑΚ 1820 αρ. 14 επ.· Λαδά, Η αναμόρφωση..., σ. 95 επ.· Κοτζάμπαση, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 82 επ.· Βλασσοπούλου, ΝοΒ 1984.1138.1146. ΑΠ 1870/2013, ΧρΙΔ 2014.275· ΑΠ 666/2008, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

²⁹⁷ Αξίζει να σημειωθεί ότι ειδικά στο πεδίο της κληρονομικής διαδοχής μεταξύ των συντρόφων γινόταν σχεδόν ομόφωνα γινόταν δεκτό ότι ο σύντροφος δικαιούται το εξαιρέτο, παρά την έλλειψη παραπομπής του άρθρου 11 παρ. 3 του Ν. 3719/2008 στην ΑΚ 1820 εδ. β' (βλ. Απ. Γεωργιάδη, ΚληρΔ², §28 αρ. 57·

της τρίτης και της τέταρτης τάξης, ο σύντροφος που επιζεί καλείται στην πέμπτη τάξη ως εξ' αδιαθέτου κληρονόμος σε ολόκληρη την κληρονομία (αναλ. ΑΚ 1821)²⁹⁸.

Παρεμφερώς με όσα ισχύουν για τον σύζυγο που επιζεί²⁹⁹, ως αναγκαία και επαρκής προϋπόθεση για τη θεμελίωση εξ' αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος του συντρόφου θα πρέπει να εκτιμηθεί η ύπαρξη υποστατού και ενεργού συμφώνου συμβίωσης. Ειδικότερα, ενώ για τους συζύγους αρκεί η επίκληση και απόδειξη ύπαρξης γάμου κατά τον κρίσιμο χρόνο του θανάτου, δεν ισχύει το ίδιο ως προς τους συντρόφους, σε σχέση με τους οποίους η παραγωγή έννομων αποτελεσμάτων από το σύμφωνο συμβίωσης εξαρτάται από τη ληξιαρχική καταχώρισή του³⁰⁰. Εφόσον αυτή δεν έχει επιχειρηθεί κατά τον κρίσιμο χρόνο του θανάτου του συντρόφου, τότε δεν θεμελιώνεται εξ' αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα στο πρόσωπο του επιζώντος. Στην περίπτωση ελαττωματικού συμφώνου συμβίωσης, η καταρχήν παραγωγή έννομων αποτελεσμάτων επιτρέπει την ίδρυση εξ' αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος στον σύντροφο που επιζεί, εφόσον κατά τον κρίσιμο χρόνο του θανάτου του άλλου, το σύμφωνο συμβίωσης δεν είχε ακόμα ακυρωθεί αμετάκλητα. Πάντως, η μεταγενέστερη ακύρωσή του οδηγεί σε αναδρομική ανατροπή του εξ' αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος³⁰¹, με την επιφύλαξη της ΑΚ 1383 παρ. 1 η οποία, όπως έγινε παραπάνω δεκτό³⁰², μπορεί να μεταφερθεί στο σύμφωνο συμβίωσης.

Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Ι, σ.349· *την ίδια*, ΕφΑΔ 2009.18.20-21· *Σπυριδάκη*, Το σύμφωνο.., σ. 102· *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα (-Παπαχρίστου)*, Το Σύμφωνο.., άρθρο 11, σ. 76· *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 58· *Γ. Γεωργιάδη*, ΧρΙΔ 2013.561.564· *τον ίδιο*, Η προστασία.., § 36 αρ. 20-21· *Τσολακίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ 1820-1821 αρ. 17· *Περάκη*, Η εκτός γάμου.., σ. 213-214).

²⁹⁸ Για το πάγιο ποσοστό που αναλογεί στον επιζώντα σύντροφο στην εξ' αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή βλ. και *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §23 αρ.19· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 355, όπου ειδικά για το δικαίωμα του επιζώντος συντρόφου στο εξαιρετο επισημαίνεται ότι και ανεξάρτητα από το άρθρο 8 εδ. α' του Ν. 4356/2015, «τελολογικοί λόγοι επιείκειας και κοινωνικής ευπρέπειας συνηγορούν στην αναγνώριση δικαιώματος στο εξαιρετο στον επιζώντα σύντροφο, στο βαθμό που μεταξύ των συμβίων είχε αναπτυχθεί ψυχικός δεσμός και διαμορφωθεί κοινός τρόπος διαβίωσης, ο οποίος και δεν πρέπει, κατά το δυνατόν, να διαταραχθεί την επομένη του θανάτου του ενός», και σ. 374, 384 και 389, 392· *Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο... , σ. 63· *τον ίδιο*, Κληρονομικού δικαίου συνέπειες από το νέο σύμφωνο συμβίωσης (Ν. 4356/2015), ΕφΑΔ 2015.947.949 επ. Αντίστοιχα για τον σύζυγο βλ. ενδ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §28 αρ. 22 επ.· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 329· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή.., σ. 79 επ.

²⁹⁹ Βλ. ενδ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §28 αρ. 4 επ.· *τον ίδιο*, Η διάσταση των συζύγων και το διαζύγιο από άποψη κληρονομικού δικαίου, ΧρΙΔ 2013.3.5· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 322 επ.· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή.., σ. 81.

³⁰⁰ Βλ. ανωτ. §8.Ι.

³⁰¹ Βλ. ανωτ. §27.ΙΙ.Α. Επιπλέον βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΟικογΔ², §23 αρ. 19, σημ. 18· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 353· *Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο.., σ. 64· *τον ίδιο*, ΕφΑΔ 2015.947.948-949. Αντίστοιχα, για τη θεμελίωση εξ' αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος από τον άκυρο και ακυρώσιμο γάμο βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §28 αρ.11 επ.· *τον ίδιο*, ΧρΙΔ 2013.3.6· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 322, 324· *Λιβάνη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1820 αρ. 4· *Τσολακίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1820-1821 αρ. 10. Αναλυτικά για την απώλεια του κληρονομικού δικαιώματος του συζύγου στη διαδοχή από τον νόμο λόγω της ακύρωσης του γάμου μετά τον θάνατο βλ. *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή.., σ. 145 επ.

³⁰² Βλ. ανωτ. §27.ΙΙ.Β.

Επιτρέπεται μάλιστα να παρατηρηθεί ότι η βασιμότητα της γνώμης που υποστηρίχθηκε παραπάνω, αναφορικά με την ανάλογη εφαρμογή των ΑΚ 1383-1384 στο σύμφωνο συμβίωσης, μπορεί να ενισχυθεί με αφορμή τη μελέτη της εξ αδιαθέτου κληρονομικής διαδοχής των συντρόφων με το ακόλουθο επιχείρημα. Η παραδοχή της αντίθετης γνώμης που απορρίπτει τη μεταφορά των ΑΚ 1383-1384 στους συντρόφους θα είχε ως αντανακλαστική συνέπεια τον αποκλεισμό του εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος του καλόπιστου συντρόφου που σύναψε άκυρο σύμφωνο, ενώ το κληρονομικό δικαίωμα του καλόπιστου συζύγου που τέλεσε άκυρο γάμο δεν θα ανατρεπόταν. Η διάκριση αυτή θα αντινομούσε προς τη διάταξη του άρθρου 8 εδ. α' του Ν. 4356/2015 που ρητά προβλέπει την εξομοίωση συζύγων και συντρόφων ως προς το κληρονομικό δικαίωμα και μάλιστα ανεξάρτητα από τον λόγο κλήσης στην κληρονομική διαδοχή.

Σοβαρή ερμηνευτική δυσχέρεια στο πλαίσιο της κληρονομικής διαδοχής των συντρόφων ανακύπτει ως προς την ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1822³⁰³ τόσο στη μονομερή όσο και στη συναινετική λύση του συμφώνου, καθώς με αυτήν εισάγεται αρνητική προϋπόθεση για την κλήση του συζύγου στην εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή³⁰⁴. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την παραπάνω διάταξη το κληρονομικό δικαίωμα καθώς και το δικαίωμα στο εξάireτο του συζύγου που επιζεί αποκλείονται³⁰⁵, αν ο κληρονομούμενος, έχοντας βάσιμο λόγο διαζυγίου, είχε ασκήσει την αγωγή διαζυγίου κατά του συζύγου του³⁰⁶.

³⁰³ Η αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1822 στους συντρόφους υποστηριζόταν υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008, παρά την έλλειψη σχετικής παραπομπής στη διάταξη του άρθρου 11 παρ. 3. Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §28 αρ. 15, σημ. 16· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 346-347· *την ίδια*, ΕφΑΔ 2009.18.23· *Γ. Γεωργιάδη*, ΧρΙΔ 2013.561.565· *τον ίδιο*, Η προστασία..., §8 αριθ. 46· *Τσολακίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1822 αρ. 17. Βλ. όμως *Παπαχρίστου*, σε *Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα*, Το Σύμφωνο..., άρθρο 11, σ. 77· *τον ίδιο*, ΕφΑΔ 2008.393.395· *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 59· *την ίδια*, ΕφΑΔ 2010. 259.263· *Παντελίδου*, ΕφΑΔ 2008.386.391.

³⁰⁴ Έτσι *Αστ. Γεωργιάδης*, ΕρμΑΚ, άρθρ. 1820 αρ. 26-27· *Απ. Γεωργιάδης*, ΚληρΔ², §28 αρ. 14· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Ι, σ.325.

³⁰⁵ Ορθά γίνεται δεκτό ότι ο αποκλεισμός της ΑΚ 1822 καταλαμβάνει και το δικαίωμα στη νόμιμη μοίρα. Βλ. *Αστ. Γεωργιάδη*, ΕρμΑΚ, άρθρ. 1822 αρ. 30· *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §28 αρ. 16 και §37 αρ. 43· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 324, σημ. 166· *Π. Φίλιο*, ΚληρΔ⁸, σ. 313· *Λιβάνη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1822 αρ. 11· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 195-196· *Γ. Γεωργιάδη*, Η προστασία..., §8 αρ. 32 και 37 επ.· *Τσολακίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1822 αρ. 2. ΑΠ 766/2004, ΕλλΔνη 2005.454· ΕφΠειρ 2/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 618/2007, ΕλλΔνη 2007.903· ΕφΑθ 2066/2003, ΕλλΔνη 2004.491. Το ίδιο πρέπει να ισχύσει και ως προς τους συντρόφους, στο μέτρο που η αναγκαστική κληρονομική διαδοχή δεν είχε ήδη αποκλειστεί συμβατικά κατά το άρθρο 8 εδ. β' του Ν. 4356/2015.

³⁰⁶ Για τις προϋποθέσεις της ΑΚ 1822, σύμφωνα με την οποία απαιτείται τόσο η άσκηση αγωγής, όσο και η βασιμότητα του λόγου του διαζυγίου βλ. ενδ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §28 αρ. 16· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 325 επ.. Αναλυτ. βλ. *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 182 επ. ΑΠ 1796/2005, ΧρΙΔ 2006.427· ΑΠ 766/2004, ΕλλΔνη 2005.454· ΑΠ 1281/1993, ΕλλΔνη 1995.124· ΑΠ 723/1993, ΕλλΔνη 1995.100· ΕφΠειρ 2/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΠειρ 222/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 1815/2009, ΕλλΔνη

Οι απόψεις που έχουν υποστηριχθεί στη θεωρία ως προς την ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1822 στους συντρόφους στην περίπτωση της μονομερούς λύσης του συμφώνου είναι οι ακόλουθες: η πρώτη προτείνει τον αποκλεισμό του εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος του συντρόφου ήδη από τον χρόνο επίδοσης της πρόσκλησης του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015³⁰⁷. Άλλη άποψη δεν αρκείται μόνο στην παραπάνω επίδοση, αλλά επιφυλάσσει την εφαρμογή της ΑΚ 1822 μόνο στις περιπτώσεις που ο σύντροφος απεβίωσε πριν την πάροδο του τριμήνου από την επίδοση, υπό τον πρόσθετο όρο να μην είχε αποκατασταθεί η συμβίωση, αλλά όχι και στην περίπτωση που ο θάνατος συνέβη μετά την πάροδο τριμήνου, χωρίς ο σύντροφος να έχει προβεί μονομερώς στη λύση, εκτιμώντας την αδράνειά του ως βούληση αποκατάστασης της συμβίωσης³⁰⁸. Τέλος, η μάλλον αυστηρότερη αλλά αδιαμφισβήτητη θέση υποστηρίζει ότι η ΑΚ 1822 εφαρμόζεται οπωσδήποτε, όταν έχει επιχειρηθεί συμβολαιογραφικά η μονομερής λύση του συμφώνου από τον σύντροφο, ο θάνατος του οποίου επακολούθησε, χωρίς να ολοκληρωθεί η απαιτούμενη κατά το άρθρο 7 παρ. 2 ληξιαρχική καταχώριση³⁰⁹.

Η αξιολόγηση των παραπάνω απόψεων διέρχεται μέσα από την αναζήτηση της νομοθετικής στόχευσης της ΑΚ 1822 στην εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή των συζύγων. Ειδικότερα, από τη διάταξη αυτή συνάγεται ότι ο κληρονομούμενος σύζυγος που είχε ασκήσει βάσιμη αγωγή διαζυγίου και απεβίωσε εν αναμονή της έκδοσης αμετάκλητης δικαστικής απόφασης που θα επέφερε πράγματι τη λύση του γάμου, προφανώς δεν θα ήθελε ο σύζυγός του να τον κληρονομήσει, επωφελούμενος από τον πρόωρο θάνατό του³¹⁰. Έτσι, η ΑΚ 1822 κατευθύνεται στον υποχρεωτικό αποκλεισμό του κληρονομικού δικαιώματος του συζύγου, διαφορετικά από τις ΑΚ 1785, 1842 που έχουν δυναμικό χαρακτήρα (αφού στην πρώτη περίπτωση η διαθήκη με τιμώμενο τον

2009.1506· ΕφΠατρ 880/2009, ΑχΝομ 2010.222· ΕφΠατρ 508/2008, ΑχΝομ 2009.221· ΕφΑθ 618/2007, ΕλλΔνη 2007.903· ΕφΑθ 2490/2005, ΕλλΔνη 2006.585· ΕφΚρητ 265/2004, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΛαρ 381/2004, ΔΙΚΟΓΡΑΦΙΑ 2005.253· ΕφΑθ 3835/2003, ΕλλΔνη 2004.883· ΕφΑθ 2066/2003, ΕλλΔνη 2004.1491· ΕφΑθ 864/2002, ΕλλΔνη 2002.1716. Για την ύπαρξη βάσιμου αλλά και υπαίτιου λόγου διαζυγίου ως προϋπόθεση εφαρμογής της ΑΚ 1822 πριν την αναθεώρησή της με τον Ν. 1329/1983, βλ. Βουζίκα, ΚληρΔ, Α', §29, σ. 213.

³⁰⁷ Έτσι Κοτζάμπαση, ΕλλΔνη 2016.650.657.

³⁰⁸ Βλ. Σαϊτάκη, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 65επ.· τον ίδιο, ΕφΑΔ 2015.947.949 επ.

³⁰⁹ Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 353-354 (βλ. όμως σ. 186). Βλ. και Σαϊτάκη, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 67· τον ίδιο, ΕφΑΔ 2015.947.950, όπου υποστηρίζεται ότι στην περίπτωση που ο κληρονομούμενος πρόλαβε να επιχειρήσει τη συμβολαιογραφική μονομερή λύση του συμφώνου, όχι όμως και ληξιαρχική καταχώρισή της, τότε εφαρμόζεται ανεμπόδιστα η ΑΚ 1822.

³¹⁰ Βλ. συναφώς Γαζή, ΝοΒ 1983.1457.1463· Παπαντωνίου, ΚληρΔ⁵, §90, σ. 365· Απ. Γεωργιάδη, ΚληρΔ², §28 αρ. 15· τον ίδιο, ΧρΙΔ 2013.3.6· Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 325· Λιβάνη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1822 αρ. 2· Λαδά, Η αναμόρφωση..., σ. 103· Κοτζάμπαση, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 183· Γ. Γεωργιάδη, Η προστασία..., §8 αρ.37.

σύζυγο είναι ακυρώσιμη, εφόσον δεν συνάγεται διαφορετική βούληση και στη δεύτερη η αποκλήρωση εναπόκειται στην ευχέρεια του κληρονομούμενου)³¹¹, ώστε η κληρονομική διαδοχή του κληρονομούμενου να ανταποκρίνεται στην υποθετική του βούληση. Με βάση τα παραπάνω επιτρέπεται η διατύπωση της ακόλουθης κριτικής στις απόψεις της θεωρίας ως προς τη μεταφορά της διάταξης στην περίπτωση του αποκλεισμού του κληρονομικού δικαιώματος του επιζώντος συντρόφου.

Σε σχέση με την πρώτη γνώμη, η οποία δέχεται τη μεταφορά της ΑΚ 1822 στο σύμφωνο συμβίωσης ήδη κατά τον χρόνο της επίδοσης της εξώδικης πρόσκλησης για συναινετική λύση, θα μπορούσε να έχει υπέρ της το επιχείρημα ότι θα προκαλούνταν ανεπιεική αποτελέσματα, αν τελικά ο σύντροφος που έλαβε την πρωτοβουλία για τη μονομερή λύση του συμφώνου συμβίωσης τελικά απεβίωνε πριν προλάβει να επιχειρήσει τη σχετική δικαιοπραξία λύσης και τη ληξιαρχική της καταχώριση.

Το γεγονός ότι η απλή επίδοση της εξώδικης πρόσκλησης για συναινετική λύση του συμφώνου δεν αποτελεί ασφαλές σημείο από το οποίο να δικαιολογείται ο αποκλεισμός του κληρονομικού δικαιώματος φαίνεται να λαμβάνει υπόψη η δεύτερη γνώμη. Για τον λόγο αυτό εξαρτά την ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1822 από περιπτώσεις, όπως η μεσολάβηση του θανάτου του συντρόφου πριν την πάροδο του τριμήνου του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β', χωρίς ενδιάμεση αποκατάσταση της συμβίωσης, ή η πάροδος του τριμήνου και η αδράνεια του κληρονομούμενου που υποδηλώνει βούληση αποκατάστασης της συμβίωσης. Ωστόσο, αν και οι σκέψεις αυτές ευθυγραμμίζονται τελολογικά με την επιδίωξη της ΑΚ 1822 να διαμορφωθεί η κληρονομική διαδοχή του κληρονομούμενου σύμφωνα με την υποθετική βούλησή του, συμβιβάζοντάς την συγχρόνως με την προστασία της οικογένειας, δεν μπορούν να γίνουν δεκτές καθώς τα πρόσθετα αυτά στοιχεία δεν μπορούν να αντληθούν από την μεταφερόμενη στο σύμφωνο διάταξη.

Δογματικά συνεπέστερη και σύμφωνη με το πνεύμα του νόμου φαίνεται η υιοθέτηση της τρίτης κατά σειρά και αυστηρότερης γνώμης, σύμφωνα με την οποία η ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1822 στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης, δεν πρέπει να ενεργοποιείται ήδη από την επίδοση της πρόσκλησης του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015, αλλά εφαρμόζεται μόνο μετά την άσκηση του διαπλαστικού δικαιώματος του συντρόφου για τη μονομερή λύση του συμφώνου. Η ΑΚ 1822 προϋποθέτει την άσκηση του διαπλαστικού δικαιώματος που θα οδηγούσε με μεγάλη

³¹¹ Έτσι *Τσολακίδης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1822 αρ. 1.

πιθανότητα στη λύση του γάμου. Διαπιστώνεται έτσι ότι ο νομοθέτης επιφυλάσσει την αυστηρή έννομη συνέπεια του ολοσχερούς αποκλεισμού του εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος του συζύγου μόνο μετά την άσκηση *βάσιμης* αγωγής διαζυγίου³¹² και δεν αρκείται στη διάσπαση της συμβίωσης, ή έστω στην άσκηση αγωγής διαζυγίου ανεξάρτητα από τον λόγο της. Οι αυξημένες προϋποθέσεις υπό τις οποίες θέτει ο νόμος τον πλήρη αποκλεισμό του κληρονομικού δικαιώματος του συζύγου αναδεικνύονται με τις σκέψεις της ΟΛΑΠ 3/2016³¹³ η οποία στο πλαίσιο της αναλογικής εφαρμογής της διάταξης της ΑΚ 1822 στο πεδίο του (παλαιού) συναινετικού διαζυγίου έκρινε ότι στην περίπτωση αυτή απαιτείται η διαμόρφωση δικονομικής κατάστασης εξομοιούμενης με έγερση αγωγής διαζυγίου, το χαρακτηριστικό γνώρισμά της οποίας είναι ότι το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα (δηλαδή το διαζύγιο) θα επέλθει, εφόσον υπάρχει βάσιμος λόγος, ανεξάρτητα από τη βούληση του εναγομένου, κρίνοντας τελικά ότι τέτοια υπάρχει μόνο μετά και τη δεύτερη ενώπιον του δικαστηρίου δήλωση της συναίνεσης των συζύγων προς έκδοση διαζυγίου.

Υπό τα ανωτέρω δεδομένα, πρέπει να γίνει δεκτό ότι, παρότι η επίδοση της εξώδικης πρόσκλησης για συναινετική λύση του συμφώνου συμβίωσης αποτελεί την αρχή μιας διαδικασίας που αποσκοπεί στη λύση του συμφώνου συμβίωσης, δεν μπορεί να δικαιολογηθεί ήδη από τότε η εφαρμογή της ΑΚ 1822. Και τούτο, διότι η παραπάνω επίδοση υπολείπεται αξιολογικά³¹⁴ της άσκησης *βάσιμης* αγωγής διαζυγίου, καθώς αυτή δεν μπορεί από μόνη της να επιφέρει τη λύση του συμφώνου με την πάροδο τριμήνου, αλλά απαιτείται δήλωση βούλησης του συντρόφου με αυξημένες διατυπώσεις. Εξάλλου, η πρόσκληση αυτή, αν και υποδηλώνει αντικειμενικά την κρίση

³¹² Βλ. *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 185-186.

³¹³ Δημοσιευμένη στην ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Για την εφαρμογή της ΑΚ 1822 στο συναινετικό διαζύγιο γενικά βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §28 αρ. 20-21· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, I, σ. 327 επ.· *Τσολακίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1822 αρ. 16. Αξίζει, πάντως, να αναφερθεί ότι πριν την τροποποίηση της ΑΚ 1441 με το Ν. 4055/2012 (άρθρο 3 παρ. 2) επικρατούσε η γνώμη ότι για τη μεταφορά της ΑΚ 1822 στο συναινετικό διαζύγιο δεν αρκούσε μόνη η κατάθεση από τους συζύγους κοινής αίτησης, αλλά και η δήλωση της συναίνεσής τους και στη δεύτερη συνεδρίαση του δικαστηρίου. Έτσι *Γαζής*, ΝοΒ 1983.1457.1463· *Παπαντωνίου*, ΚληρΔ⁵, §90, σ. 365· *Π. Φίλιος*, ΚληρΔ⁸, σ. 313· *Λιβάνης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1822 αρ. 9· *ο ίδιος*, ΧρΙΔ 2013.3.7· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 194-195· *Νικολακοπούλου-Στεφάνου*, ΝοΒ 1987.158.164. Αντίστοιχα και στη νομολογία ΟΛΑΠ 3/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 2081/2014, ΧρΙΔ 2015.358· ΑΠ 432/1994, ΝοΒ 1995.392· ΕφΛαρ 204/2013, ΔΙΚΟΓΡΑΦΙΑ 2013.544. Αντίθ. *Λιώση*, Ο αποκλεισμός του συζύγου από το κληρονομικό δικαίωμα στην περίπτωση του συναινετικού διαζυγίου, ΝοΒ 1996.149 επ.· *την ίδια*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1842 αρ. 8 επ. κατά την οποία αρκούσε (και πριν την τροποποίηση του Ν. 4055/2012) η υποβολή κοινής αίτησης συναινετικού διαζυγίου για την επέλευση της έννομης συνέπειας της ΑΚ 1822.

³¹⁴ Βλ. *Σαϊτάκη*, ΕφΑΔ 2015.947.950.

της συντροφικής συμβίωσης, δεν μπορεί να εκφράσει και τη σταθερότητα της βούλησης του προσώπου για λύση του συμφώνου³¹⁵. Με άλλα λόγια, καθώς η επίδοση της εξώδικης πρόσκλησης κατατείνει στην προσπάθεια επίτευξης συναινετικής λύσης του συμφώνου αλλά και αποφυγής αιφνιδιασμού του άλλου συντρόφου σε περίπτωση που τελικά το σύμφωνο λυθεί μονομερώς, δεν επαρκεί κατά τα ανωτέρω για την εφαρμογή της ΑΚ 1822. Αντίθετα, η κατάρτιση έγκυρης δικαιοπραξίας μονομερούς λύσης του συμφώνου είναι ισοδύναμη, με όρους ουσιαστικού δικαίου, προς την διαδικαστική πράξη της άσκησης αγωγής διαζυγίου, με την οποία ασκείται επίσης διαπλαστικό δικαίωμα.

Περαιτέρω, μπορεί να υποστηριχθεί ότι στο πεδίο της κληρονομικής διαδοχής των συντρόφων δεν χρειάζεται να αναζητηθεί προϋπόθεση ισοδύναμη του *βάσιμου λόγου διαζυγίου*. Και τούτο, με τη σκέψη ότι λόγω του ελευθέρως διαλυτού του συμφώνου η επιχείρηση της δικαιοπραξίας του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015 δεν εξαρτάται από την ύπαρξη και επίκληση κλονιστικού λόγου.

Ενόψει όλων των ανωτέρω, διαπιστώνεται ότι η εφαρμογή ΑΚ 1822 στο πεδίο του συμφώνου θα είναι περιορισμένη³¹⁶, καθώς το εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα του συντρόφου θα αποκλείεται μόνο στην περίπτωση που ο θάνατος του κληρονομούμενου επήλθε μεταξύ του χρόνου τελείωσης της δικαιοπραξίας λύσης του συμφώνου και της ληξιαρχικής της καταχώρισης.

Οι αντίστοιχες παραδοχές ως προς την ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1822 στους συντρόφους μπορούν να υιοθετηθούν και στη συμφωνημένη λύση του συμφώνου συμβίωσης. Έτσι, το εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα του επιζώντος συντρόφου αποκλείεται μετά τη συμβολαιογραφική κατάρτιση της συναινετικής λύσης του συμφώνου, αν πριν την ληξιαρχική καταχώριση μεσολάβησε ο θάνατος του άλλου. Δεν αρκεί, λοιπόν, για την ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1822 τυχόν διάσταση των συντρόφων ή προπαρασκευαστικές συμφωνίες που έχουν συναφθεί λ.χ. για την επίλυση περιουσιακών διαφορών των συντρόφων ενόψει συναινετικής λύσης του συμφώνου, αλλά απαιτείται η κατάρτιση έγκυρης δικαιοπραξίας λύσης³¹⁷.

³¹⁵ Πρβλ. *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή... σ. 192 και 195.

³¹⁶ Αντίθετα, είναι περισσότερο χρήσιμη στο κατ' αντιδικία διαζύγιο, καθώς μεταξύ της άσκησης της αγωγής και της έκδοσης αμετάκλητης δικαστικής απόφασης που λύνει τον γάμο ενδέχεται να παρέλθει μεγάλο χρονικό διάστημα, οπότε και κατά τη διάρκεια της εκκρεμοδικίας μπορεί να μεσολαβήσει ο θάνατος του συζύγου.

³¹⁷ Παρεμφερής λύση προσήκει και στην περίπτωση της ΑΚ 1441 μετά την αναθεώρηση του συναινετικού διαζυγίου. Έχοντας υπόψη την ειδικότερη διαδικασία που προβλέπει ο νόμος μπορεί να συγχωρεθεί η εφαρμογή της ΑΚ 1822 ήδη από την σύναψη της κατά την ΑΚ 1441 παρ. 1 συμφωνίας λύσης, η ημερομηνία της οποίας, μάλιστα, αποδεικνύεται με βεβαίωση του γνησίου της υπογραφής των

B. Η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα του επιζώντος συντρόφου

Με την αυτοδίκαιη λύση του συμφώνου λόγω θανάτου του συντρόφου γεννιέται στο πρόσωπο του επιζώντος η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα, υπό τους όρους των ΑΚ 1400 επ.³¹⁸. Στη θεωρία γίνεται σωστά δεκτό³¹⁹ ότι αντίστοιχα προς τους συζύγους³²⁰, η αξίωση αυτή συντρέχει και είναι ανεξάρτητη από το εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα (και το δικαίωμα στο εξαιρετο) του συντρόφου ή και την τάξη στην οποία αυτός καλείται³²¹. Επιπλέον, σύμφωνα με τις παραδοχές που

συζύγων από τη Γραμματεία του Ειρηνοδίκειου της έδρας του συμβολαιογράφου που θα καταρτίσει τη συμβολαιογραφική πράξη (ΑΚ 1441 παρ. 3 περ. β'), χωρίς να απαιτείται όμως και η επικύρωσή της από τον συμβολαιογράφο (*Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 401· η ίδια, ΕφΑΔ 2018.230.233. Παρεμφερώς Ιωακείμίδης, ΝοΒ 2018.989.1000, κατά τον οποίο απαιτείται και η συμφωνία για τα ανήλικα τέκνα της ΑΚ 1441 παρ.2.*). Η τελευταία άλλωστε δεν επιφέρει διαπλαστικό έννομο αποτέλεσμα, καθώς τούτο προέρχεται από τις δηλώσεις των συζύγων (βλ. *Κοντογεώργου, Οι νέες διατάξεις του συναινετικού διαζυγίου (ΑΚ 1438-1441) υπό το πρίσμα του Κανονισμού Βρυξέλλες ΙΙα, ΕφΑΔ 2018.716.718.*).

³¹⁸ Βλ. ως προς τους συζύγους Εισθ. Έκθ. του Ν. 1329/1983, Αρμ 1983.273.285-286· *Κοτζάμπαση, Κληρονομική διαδοχή...*, σ. 245-246. Για τον θάνατο του συζύγου ως κρίσιμο χρόνο γέννησης της αξίωσης και προσδιορισμού της έκτασής της βλ. *Κοτζάμπαση, ό.π., σ. 255 επ.* Έτσι και *Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 338-339.*

³¹⁹ *Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 355, 374-375.* Αναλυτ. βλ. *Σαϊτάκη, ΝοΒ 2015.947.954· τον ίδιο, Το Νέο Σύμφωνο...*, σ. 69. Υπό τον Ν. 3719/2008, *Απ. Γεωργιάδης, ΚληρΔ², §28 αρ. 57· Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 350-351, 373· Αγαλλοπούλου, ΕφΑΔ 2009.6.8-9· Γ. Γεωργιάδης, Η προστασία...*, §35 αρ. 13 (και αρ. 4)· *ο ίδιος, ΧρΙΔ 2013.561.565.*

³²⁰ *Παπαντωνίου, ΚληρΔ⁵, §90, σ. 368· Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 239-240· Απ. Γεωργιάδης, ΚληρΔ², §28 αρ. 44· ο ίδιος, ΧρΙΔ 2013.3.9· Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 338, 370, 383, 388· Σταθόπουλος/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 αρ. 6 και 47· Λιβάνης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1820 αρ. 30· ο ίδιος, Αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα και κληρονομικό δικαίωμα του επιζώντος συζύγου, ΝοΒ 1986.1026.1029· Νικολακοπούλου-Στεφάνου, ΝοΒ 1987.158.166· Γ. Γεωργιάδης, Η προστασία..., §35 αρ. 4. Βλ. και *Δεληγιάννη (-Κουτσογιάδη), ΟικογΔ, ΙΙ, §193 σ. 116· Κοτζάμπαση, Κληρονομική διαδοχή...*, σ. 246, όπου και η παρατήρηση ότι η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα επιζεί ακόμα και σε περιπτώσεις αποποίησης, αποκλήρωσης ή κληρονομικής αναξιοτήτας ή απώλειας του κληρονομικού δικαιώματος από την ΑΚ 1822. ΑΠ 1420/2011, ΧρΙΔ 2012.271· ΑΠ 1657/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 245/2001, ΕλλΔνη 2001.1554· ΕφΠειρ 335/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΝαυπλ 281/2012, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΠατρ 937/2007, ΑχΝομ 2008.256· ΕφΠατρ 951/2006, ΑχΝομ 2007.220.*

³²¹ Εξαίρεση ασφαλώς αποτελεί η κλήση του συντρόφου στην πέμπτη τάξη της εξ αδιαθέτου διαδοχής, οπότε και αποσβήνεται λόγω σύγχυσης η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα, καθώς το σύνολο της κληρονομιαίας περιουσίας περιέρχεται σε αυτόν (ΑΚ 453 εδ. α'). Βλ. αντίστοιχα για τους συζύγους *Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 391.* Για την κλήση του συζύγου στις προηγούμενες τάξεις της εξ αδιαθέτου κληρονομικής διαδοχής και την απόσβεση λόγω σύγχυσης του μέρους της αξίωσής του για συμμετοχή στα αποκτήματα που αντιστοιχεί στο κληρονομικό του μερίδιο βλ. *Απ. Γεωργιάδη, ΚληρΔ², §28 αρ. 25 και 42· τον ίδιο, ΧρΙΔ 2013.3.8· Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 αρ. 47· Λιβάνης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1821· τον ίδιο, ΝοΒ 1986.1026.1029· Νικολόπουλο, Η αξίωση..., σ. 184 επ.* *Νικολακοπούλου-Στεφάνου, ΝοΒ 1987.158.166-167. ΑΠ 1646/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 460/2009, ΕλλΔνη 2009.705· ΑΠ 1657/2009, ΧρΙΔ 2010.534· ΑΠ 2060/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1740/2002, ΧρΙΔ 2003.330· ΕφΠειρ 335/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΝαυπλ 281/2012, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΠατρ 937/2007, ΑχΝομ 2008.256· ΕφΠατρ 183/2002, ΑχΝομ 2003.190· ΕφΑθ 6981/1998, ΝοΒ 1999.1142 (με σημ. *Χριστακάκου-Φωτιάδη*)· ΜΠΡΑθ 2567/2018 (sakkoulas on-line)· ΠΠΡΘεσσαλ 11247/2000, Αρμ 2001.52. Αντίστοιχα για τον σύντροφο βλ. *Σαϊτάκη, ΝοΒ 2015.947.954· τον ίδιο, Το Νέο Σύμφωνο...*, σ. 69-70.*

προηγθήκαν³²² η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα είναι καταρχήν μόνον παθητικά κληρονομητή³²³ (αναλ. ΑΚ 1401 εδ. α'). Τούτο σημαίνει ότι κατά κανόνα οι κληρονόμοι του θανόντος δεν έχουν αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα κατά του επιζώντος συντρόφου, διότι αυτή με τον θάνατο αποσβήνεται³²⁴. Ιδρύεται όμως στο πρόσωπό τους η ενοχική υποχρέωση εκπλήρωσής της προς τον σύντροφο³²⁵. Ο παραπάνω κανόνας υπόκειται σε δύο εξαιρέσεις που ορίζονται στο εδ. β' της ίδιας διάταξης, οπότε η εν λόγω αξίωση να καθίσταται κληρονομητή, εφόσον έχει αναγνωριστεί συμβατικά ή έχει επιδοθεί αγωγή³²⁶.

Συναφώς, προβληματίστηκε η θεωρία υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008³²⁷ ως προς το κληρονομητό χαρακτήρα (ή και το εκχωρητό) της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, όταν αυτή ρυθμίζεται ήδη συμβατικά στο πλαίσιο του συμφώνου. Αντιμετωπίζοντας την προβληματική αυτή υπό τον Ν. 4356/2015 προσήκει μάλλον αρνητική απάντηση, διότι παρά τη δυνατότητα των μερών να προβούν σε ειδικές συμφωνίες για τη ρύθμιση των όρων της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα κατά το άρθρο 5 παρ. 2 του Ν. 4356/2015, οι συμφωνίες αυτές δεν έχουν τον χαρακτήρα συμβατικής αναγνώρισης³²⁸ που να επιτρέπει την εφαρμογή της ΑΚ 1401 εδ. β'.

Γ. Η προστασία της οικογενειακής στέγης στην εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή

³²² Βλ. όμως ανωτ. §22.IV.Γ.1. για την εξαίρεση που υιοθετήθηκε στο πλαίσιο του συμφώνου, όπου αξιολογήθηκε ως επιτρεπτή υπό όρους η συμφωνία των μερών που καθιστά ενεργητικά κληρονομητή την αξίωση.

³²³ Έτσι Λαδάς, Η αναμόρφωση..., σ. 33 και 58· Κοτζάμπαση, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 247· Γ. Γεωργιάδης, Η προστασία..., §35 αρ. 3 για τους συζύγους. Για το σύμφωνο συμβίωσης βλ. Σαϊτάκη, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 69· τον ίδιο, ΝοΒ 2015.947.954.

³²⁴ Βλ. αντίστοιχα στην περίπτωση θανάτου του συζύγου Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §13 αρ. 8-9· Σταθόπουλο/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 αρ. 6-7.

³²⁵ Για την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα των συζύγων ως χρέος της κληρονομιάς βλ. ενδ. Απ. Γεωργιάδη, ΚληρΔ², §28 αρ. 45· τον ίδιο, ΧρΙΔ 2013.3.9· Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 340 επ.· Λιβάνη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1820 αρ. 31· Κοτζάμπαση, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 251 επ.· Νικολακοπούλου-Στεφάνου, ΝοΒ 1987.158.166. ΑΠ 1657/2009, ΧρΙΔ 2010.534· ΑΠ 1740/2002, ΧρΙΔ 2003.330· ΑΠ 245/2001, ΕλλΔνη 2001.1554. Βλ. όμως και Παπαντωνίου, ΚληρΔ⁵, §90, σ. 368 επ.

³²⁶ Έτσι, στους συζύγους Δεληγιάννης (-Κουτσουράδης), ΟικογΔ, ΙΙ, §193 σ. 117· Κουμάντος, ΟικογΔ, Ι, σ. 210· Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §13 αρ. 13· Σταθόπουλος/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου², άρθρ. 1400-1402 αρ. 9· Κοτζάμπαση, Συμφωνίες..., σ. 58-59 και 66· η ίδια, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 249-250· Νικολόπουλος, Η αξίωση..., σ. 47-48· Λέκκας, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1401 αρ. 2. Βλ. και Λαδά, Η αναμόρφωση..., σ. 57· Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 339.

³²⁷ Βλ. Κοτζάμπαση, ΕΝΟΒΕ, σ.50· την ίδια, ΕφΑΔ 2010.259.264· Αγαλλοπούλου, ΕφΑΔ 2009. 6.9· Περάκη, Η εκτός γάμου..., σ. 168-169.

³²⁸ Για την έννοια και τις διακρίσεις των αναγνωριστικών συμβάσεων γενικά βλ. Απ. Γεωργιάδη, ΕιδΕνοχΔ ΙΙ, §23 αρ. 18 επ.· Σταθόπουλο, ΓενΕνοχΔ⁵, §14 αρ. 53· Λιβάνη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, Εισαγ. 873-875 αρ. 1 επ.· Φουντεδάκη, Αναγνωριστικές συμβάσεις, ΕπισκεΔ 1996.887.888 επ.· Παναγιωτόπουλο, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ Εισαγ. 873-875 αρ. 1 επ.· 873, 1-2 και 10. ΑΠ 878/2018, ΧρΙΔ 2019.271· ΑΠ 1424/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 634/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 880/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 678/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 232/2009· ΑΠ 1608/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑΘ 829/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1608/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

Η προστασία της οικογενειακής στέγης, ως ειδικότερη έκφραση της προστασίας της οικογένειας, ρυθμίζεται στο δίκαιο του γάμου όχι μόνο στο πλαίσιο της διάστασης των συζύγων (ΑΚ 1393) αλλά και για την περίπτωση του θανάτου του ενός. Ειδικότερα, οι διατάξεις των ΑΚ 612 παρ. 2 και ΑΚ 1889³²⁹, αποβλέποντας στην προστασία του επιζώντος συζύγου, του εξασφαλίζουν τη στέγη που χρησιμοποιούσε στο πλαίσιο του γάμου ως κύρια διαμονή με τον αποβιώσαντα σύζυγο (και ενδεχομένως και των παιδιών τους, εφόσον υπάρχουν), ώστε να μην χρειαστεί εκείνος να αλλάξει περιβάλλον και τρόπο ζωής εξαιτίας του θανάτου του κληρονομούμενου³³⁰.

Ξεκινώντας από τη δεύτερη διάταξη, η εφαρμογή της προϋποθέτει ότι ο κληρονομούμενος ήταν κύριος του ακινήτου που χρησίμευε ως οικογενειακή στέγη, χωρίς να αποκλείεται και συγκυριότητα με τον επιζώντα σύζυγο. Σύμφωνα με αυτή παρέχεται στον σύζυγο που επιζεί και συντρέχει και με άλλους κληρονόμους, συνηθέστερα στην εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή³³¹, να ζητήσει από το δικαστήριο κατά τη διανομή της κληρονομίας να επιδικασθεί σε αυτόν αποκλειστικά η κυριότητα του ακινήτου³³². Έχοντας υπόψη το άρθρο 8 εδ. α' του Ν. 4356/2015 σωστό φαίνεται να γίνει δεκτή και η μεταφορά της ΑΚ 1889 στο σύμφωνο συμβίωσης, με αποτέλεσμα ο επιζών σύντροφος να μπορεί να ζητήσει την επιδίκαση της οικογενειακής στέγης στη δική του αποκλειστική κυριότητα³³³.

Στην περίπτωση που η οικογενειακή στέγη είχε μισθωθεί από τον κληρονομούμενο σύζυγο, ο επιζών σύζυγος έχει την προστασία της αναγκαστικού

³²⁹ Στη θεωρία υποστηρίχθηκε η αναλογική εφαρμογή των διατάξεων αυτών στους συντρόφους ήδη υπό τον Ν. 3719/2008, έχοντας υπόψη την αξιολογική ομοιότητα της κληρονομικής διαδοχής μεταξύ συντρόφων και συζύγων. Βλ. σχετ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §28 αρ. 59 (βλ. όμως τον ίδιο, ΧρΙΔ 2015.3.8)· *Ψούνη*, ΕφΑΔ 2009.18.21-22· *την ίδια*, ΚληρΔ⁵, I, σ. 351-352· *Αγαλλοπούλου*, ΕφΑΔ 2009.6.9· *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 58· *την ίδια*, ΕφΑΔ 2010.259.263· *Γ. Γεωργιάδη*, Η προστασία..., §37 αρ.14· *τον ίδιο*, ΧρΙΔ 2013.561.565.

³³⁰ Για τον δικαιολογητικό λόγο της ρύθμισης βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §49 αρ. 60· *τον ίδιο*, ΕλλΔνη 1988.1284.1291 επ.· *Παπαστερίου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1889 αρ. 3· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, I, σ. 342-343, II, σ. 582· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 94· *Γ. Γεωργιάδη*, Η προστασία..., §37 αρ.1.

³³¹ Κι αυτό, διότι στην εκ διαθήκης διαδοχή υπάρχουν συνηθέστερα διανεμητικές διατάξεις. Έτσι *Απ. Γεωργιάδης*, ΚληρΔ², §49 αρ. 62. Βλ. και *Λαδά*, Η αναμόρφωση..., σ. 50· *Παπαστερίου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1889 αρ. 9· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 97.

³³² Αναλυτ. για τις προϋποθέσεις εφαρμογής της ΑΚ 1889 βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §49 αρ. 62 επ.· *τον ίδιο*, ΕλλΔνη 1988.1284.1291· *Παπαστερίου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1889 αρ. 8 επ.· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, II, σ. 582 επ.· *Παπαζήση*, Οι έννοιες της κατοικίας..., σ. 320 επ., 325· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 95 επ.· *Γ. Γεωργιάδη*, Η προστασία..., §37 αρ.11. ΑΠ 837/2007, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 166/2004, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 1971/2009, ΕλλΔνη 2010.1049· ΕφΠειρ 252/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

³³³ Έτσι *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, I, σ. 355-356· *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 70· *ο ίδιος*, ΕφΑΔ 2015.952.

δικαίου διάταξης³³⁴ της ΑΚ 612 παρ. 2, κατά την οποία τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις από τη μίσθωση περιέρχονται αποκλειστικά σε αυτόν. Σε σχέση με τη μεταφορά της στους συντρόφους, η θεωρία φαίνεται να την θεωρεί δεδομένη³³⁵, έχοντας ίσως υπόψη και τη γενική διάταξη του άρθρου 12 εδ. α΄ του Ν. 4356/2015³³⁶. Απασχολεί όμως αν η ρύθμιση του άρθρου 8 εδ. α΄ του Ν. 4356/2015 μπορεί να αποτελέσει το κύριο νομοθετικό έρεισμα για την ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 612 παρ. 2 στον επιζώντα σύντροφο.

Ανατρέχοντας στην αμφισβήτηση που διατυπώνεται στη θεωρία σε σχέση με τη νομική φύση του δικαιώματος που θεμελιώνεται στην ΑΚ 612 παρ. 2, τούτη φαίνεται να επιλύεται προς την κατεύθυνση της «ειδικής» διαδοχής στη μισθωτική σχέση³³⁷. Υπό την εκδοχή αυτή η υπεισέλευση του επιζώντος συζύγου σε αυτή είναι ανεξάρτητη από την επαγωγή της κληρονομιάς. Έτσι όμως στο ερώτημα που απασχολεί προσήκει αρνητική απάντηση, δεδομένου ότι το άρθρο 8 εδ. α΄ περιορίζει την ανάλογη εφαρμογή στους συντρόφους των διατάξεων του ΑΚ για τους συζύγους μόνο στο κληρονομικό δικαίωμα και αρκεί για την εφαρμογή της ΑΚ 612 παρ. 2 στους συντρόφους το άρθρο 12 του Ν. 4356/2015.

Υποστηρίζεται, όμως και η γνώμη³³⁸, η οποία εντοπίζοντας την κοινή νομοθετική στόχευση της ΑΚ 612 παρ. 2 και του συζυγικού εξαιρέτου που καθιερώνει η ΑΚ 1820 εδ. β΄ στη διασφάλιση του ίδιου τρόπου ζωής του επιζώντος συζύγου μετά τον θάνατο του άλλου, δέχεται ότι η εφαρμογή της ΑΚ 612 παρ. 2 δεν μπορεί να είναι ανεξάρτητη από το κληρονομικό δικαίωμα του συζύγου. Έτσι, κατά την ίδια γνώμη η αποκλήρωση του συζύγου, η κήρυξή του ως ανάξιου, η αποποίηση της κληρονομιάς, ο αποκλεισμός του εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος κατά την ΑΚ 1822

³³⁴ Με την έννοια ότι ο σύζυγος-μισθωτής δεν μπορεί να αποκλείσει την εφαρμογή της ρύθμισης, ούτε με αντίθετη συμφωνία με τον εκμισθωτή ούτε με διαθήκη. Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §28 αρ. 51· *τον ίδιο*, ΕιδΕνοχΔ I, §31 αρ. 26· *τον ίδιο*, ΕλλΔνη 1988.1284.1293· *Λαδά*, Η αναμόρφωση..., σ. 47· *Π. Κορνηλάκη*, ΕιδΕνοχΔ², II, §125.5 αρ. 2 (αλλιώς για την ΑΚ 612 παρ. 1, §148.2 αρ. 11)· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 103. Βλ. όμως *Παντελίδου*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 612 αρ. 4.

³³⁵ *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, I, σ. 356· *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 70-71· *ο ίδιος*, ΕφΑΔ 2015.954.

³³⁶ Βλ. ανωτ. §23.

³³⁷ Για τις διάφορες απόψεις σχετικά με τη νομική φύση του δικαιώματος που καθιερώνεται στην ΑΚ 612 παρ. 2 βλ. ενδ. *Ψούνη-Ζορμπά*, Η τύχη της μίσθωσης οικογενειακής στέγης σε περίπτωση θανάτου του μισθωτή συζύγου (ΑΚ 612 παρ. 2), ΕλλΔνη 1994.591.593 επ., με παραπομπές. Ειδικότερα, για τη γνώμη ότι πρόκειται για κληροδοσία εκ του νόμου βλ. *Λαδά*, Η αναμόρφωση..., σ. 43-44. Για τη γνώμη ότι πρόκειται για ex lege υποκατάσταση του επιζώντος συζύγου στη μισθωτική σχέση, καθιερώνοντας ειδική διαδοχή, ανεξάρτητη της επαγωγής της κληρονομιάς βλ. ενδ. *Π. Κορνηλάκη*, ΕιδΕνοχΔ², II, §125.5, αρ. 2· *Ψούνη-Ζορμπά*, ΕλλΔνη 1994.591.597 επ.· *την ίδια*, ΚληρΔ⁵, I, σ. 343-344· *Παντελίδου*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 612 αρ. 6.

³³⁸ Βλ. ιδίως *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §28 αρ. 49-50· *τον ίδιο*, ΕιδΕνοχΔ I, §31 αρ. 24-25· *Γ. Γεωργιάδη*, Η προστασία..., §37 αρ. 5.

αποτελούν λόγους που εμποδίζουν την εφαρμογή της ΑΚ 612 παρ. 2. Η μεταφορά της γνώμης αυτής στην περίπτωση του συμφώνου θα στήριζε την ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 612 παρ. 2 στη διάταξη του άρθρου 8 εδ. α΄ του Ν. 4356/2015, σκοπός της οποίας είναι, όπως προαναφέρθηκε, η όμοια αντιμετώπιση της κληρονομικής διαδοχής των συζύγων και των συντρόφων. Ωστόσο, παρά τα ισχυρά επιχειρήματα της γνώμης αυτής, ορθότερο φαίνεται να ισχύσει η πρώτη. Και αυτό γιατί η ρύθμιση της ΑΚ 612 παρ. 2 δεν αναφέρεται σε κληρονομικό δικαίωμα ή κληρονομική έννομη σχέση, ενώ η τόσο έντονη συσχέτισή της με την αποκλήρωση του συζύγου ή συντρόφου ή ακόμη και με την αποποίηση της κληρονομίας μπορεί να οδηγήσει σε ανεπιεική αποτελέσματα. Πράγματι, στην περίπτωση του συμφώνου δεν αποκλείεται η αποκλήρωση του συντρόφου να συνδέεται με προηγούμενη συμφωνία των μερών για τον αποκλεισμό της νόμιμης μοίρας (άρθρο 8 εδ. β΄ του Ν. 4356/2015), με σκοπό να κληρονομηθεί ο καθένας, λ.χ. μόνον από τους κατιόντες του, οπότε η εξάρτηση της συνέχισης της μισθωτικής σχέσης από την επαγωγή της κληρονομίας να είναι και τελολογικά ανεπίτρεπτη.

Ολοκληρώνοντας, η μεταφορά των ΑΚ 1889 και ΑΚ 612 παρ. 2 στην περίπτωση των συντρόφων πρέπει να συνοδευτεί με τις ακόλουθες παρατηρήσεις: αν οι σύντροφοι κατά την κατάρτιση του συμφώνου (ή και μεταγενέστερα) απέκλεισαν με συμφωνία τους την εφαρμογή της ΑΚ 1393 σε περίπτωση συναινετικής διάστασης³³⁹, τούτο δεν σημαίνει ότι εμποδίζεται η εφαρμογή των παραπάνω διατάξεων (ΑΚ 1889 και ΑΚ 612 παρ. 2), εφόσον κατά τον χρόνο θανάτου του ενός η συμβίωση εξελισσόταν ομαλά. Δεν πρέπει όμως να ισχύσει το ίδιο, όταν ο θάνατος του ενός συντρόφου επήλθε μετά τη διάσταση, αλλά πριν προλάβει να λυθεί το σύμφωνο συμβίωσης. Στην περίπτωση αυτή, ορθότερο είναι να γίνει δεκτό ότι η εφαρμογή των ως άνω διατάξεων αποκλείεται, ακόμη κι όταν διατηρείται το εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα του συντρόφου. Και τούτο, με τη σκέψη ότι ο συμβατικός αποκλεισμός της ΑΚ 1393 από τους συντρόφους και το γεγονός ότι επήλθε πράγματι η διάσταση δεν μπορεί παρά να επιδρά αρνητικά και ως προς την εφαρμογή των ΑΚ 612 παρ. 2 και ΑΚ 1889, προς τις οποίες εμφανίζει εσωτερική αλληλουχία και κοινή τελολογική αφετηρία³⁴⁰. Πράγματι, αν έχει επέλθει διάσταση και μεσολαβήσει ο θάνατος του συντρόφου, δεν συντρέχει ο δικαιολογητικός λόγος της ΑΚ 612 παρ. 2, αφού ο επιζών σύντροφος δεν απολάμβανε

³³⁹ Βλ. ανωτ. §22.ΙΙΙ.Γ.

³⁴⁰ Βλ. σχετ. Παπαζήση, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², αρθρ. 1393 αρ. 4-5, 10-11·Ιωακειμίδη, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1393 αρ. 2.

ούτε την προστασία της ΑΚ 1393. Αντίστοιχα, εφόσον διακόπηκε η συμβίωση και ο επιζών σύντροφος λόγω συμβατικού αποκλεισμού της ΑΚ 1393 δεν είχε την αποκλειστική χρήση της οικογενειακής στέγης, απομακρύνεται η δυνατότητα επιδίκασης σε αυτόν της οικογενειακής στέγης κατά την ΑΚ 1889, καθώς άλλωστε κατά πάσα πιθανότητα δεν θα συντρέχουν ούτε οι ειδικές περιστάσεις που απαιτεί η τελευταία.

Ενδέχεται όμως τα μέρη να μην είχαν αποκλείσει συμβατικά την ΑΚ 1393. Τότε, σε περίπτωση μακράς διάστασης και μεσολάβησης του θανάτου του ενός και υπό την επιπρόσθετη εκδοχή ότι η αποκλειστική χρήση της οικογενειακής στέγης είχε παραχωρηθεί με δικαστική απόφαση στον σύντροφο που επιζεί, θα ήταν νοητή η εφαρμογή της ΑΚ 612 παρ. 2 και η υπεισέλευση του συντρόφου που επιζεί στη μισθωτική σχέση, όσο και της ΑΚ 1889 υπό τις εκεί προβλεπόμενες προϋποθέσεις³⁴¹.

Δ. Κληρονομική αναξιοότητα

Εφόσον ο σύντροφος έχει την ιδιότητα του κληρονόμου (όχι μόνον εκ του νόμου αλλά ενδεχομένως και από διαθήκη), δεν αποκλείεται να στοιχειοθετηθεί στο πρόσωπό του λόγος αναξιοότητας κατά την έννοια της ΑΚ 1860. Ωστόσο, σπουδαιότερη φαίνεται η αντίστροφη περίπτωση, κατά την οποία ο σύντροφος μπορεί να αποτελέσει πρόσωπο σε βάρος του οποίου αναφέρεται ο πρώτος κατά σειρά λόγος αναξιοότητας που τυποποιείται στην ΑΚ 1860 αριθ. 1. Η εν λόγω ρύθμιση που προβλέπει μεταξύ άλλων την πρόθεση ή απόπειρα θανάτωσης ως λόγο αποκλεισμού του κληρονομικού δικαιώματος περιλαμβάνει όχι μόνον τον κληρονομούμενο, τα τέκνα του και τους γονείς του αλλά και τον σύζυγό του. Κατά την πρόβλεψη του άρθρου 11 παρ. 3 του Ν.3719/2008 στα πρόσωπα κατά των οποίων μπορεί να εκδηλωθεί η παραπάνω συμπεριφορά δημιουργώντας λόγο αναξιοότητας προστέθηκε κατά παραπομπή και ο σύντροφος³⁴². Ασφαλώς, για την ταυτότητα του νομικού λόγου, και παρά την περιοριστική αναφορά του νόμου στα πρόσωπα κατά των οποίων στρέφεται η πράξη του δράστη που θεμελιώνει λόγο αναξιοότητας³⁴³, δεν μπορεί παρά να περιλαμβάνεται πλέον σε αυτά και ο σύντροφος που είχε συνάψει με τον κληρονομούμενο σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 4356/2015³⁴⁴.

³⁴¹ Βλ. στο πλαίσιο των συζύγων *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §28 αρ. 52.

³⁴² Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §41 αρ.24, σημ. 37· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 239· *την ίδια*, ΕφΑΔ 2009.18.23· *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 57· *Γ. Γεωργιάδη*, ΧρΙΔ 2013.561.565.

³⁴³ *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §41 αρ. 4· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 239.

³⁴⁴ *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 239· *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 73· *ο ίδιος*, ΕφΑΔ 2015.947.956.

III. Η εκ διαθήκης κληρονομική διαδοχή μεταξύ των συντρόφων

A. Η ανάλογη εφαρμογή των ΑΚ 1725-1727 στο σύμφωνο συμβίωσης

Η κλήση του επιζώντος συντρόφου στην εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή του άλλου συντρόφου δεν αποκλείει την εγκατάστασή του ως κληρονόμου με διάταξη τελευταίας βούλησης. Η ρύθμιση της εκ διαθήκης κληρονομικής διαδοχής μεταξύ των συντρόφων διέπεται και αυτή από τη διάταξη του άρθρου 8 εδ. α΄ του Ν. 4356/2015, με αποτέλεσμα να εφαρμόζονται ανάλογα οι διατάξεις του ΑΚ που ισχύουν για την διαδοχή με διαθήκη στους συζύγους.

Ξεκινώντας από τις προϋποθέσεις εγκυρότητας της διαθήκης, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι τα προβλεπόμενα στις ΑΚ 1725-1727 κωλύματα σύμπραξης που αναφέρονται σε σύζυγο ή πρώην σύζυγο θα πρέπει να ισχύσουν ανάλογα σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ. 1 του Ν. 4356/2015³⁴⁵ (και όχι βάσει του άρθρου 8 εδ α΄ του Ν. 4356/2015) και για το πρόσωπο του συντρόφου ή πρώην συντρόφου. Τούτο, διότι και στην περίπτωσή τους επαληθεύεται η νομοθετική δικαιολόγηση της ρύθμισης που δεν είναι άλλη από τη διασφάλιση της ανεπηρέαστης και αμερόληπτης βούλησης του διαθέτη³⁴⁶. Έτσι, κατά την ΑΚ 1725 ο σύντροφος ή πρώην σύντροφος του διαθέτη³⁴⁷, επί ποινή απόλυτης ακυρότητας της διαθήκης³⁴⁸, δεν μπορεί να συμπράξει σε δημόσια διαθήκη ως συμβολαιογράφος ή μάρτυρας, ενώ με ποινή ακυρότητας της διάταξης της διαθήκης³⁴⁹ απαγορεύεται η σύμπραξη του συντρόφου του τιμώμενου ως μάρτυρα ή συμβολαιογράφου. Παρεμφερώς, κατά την ΑΚ 1727 παρ. 1 και με ποινή ακυρότητας της διαθήκης³⁵⁰, δεν μπορεί να συμπράξει ως δεύτερος συμβολαιογράφος ή μάρτυρας όποιος είναι ή υπήρξε σύντροφος με σύμφωνο συμβίωσης του πρώτου

³⁴⁵ Βλ. ανωτ. §23. Την αναλογική εφαρμογή των διατάξεων αυτών υπό τον Ν. 3719/2008 υποστήριξε *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, σ. 58. Βλ. υπό τον Ν. 4356/2015 *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, II, σ. 60 επ., 64 επ.

³⁴⁶ Για τη ratio legis των κωλυμάτων σύμπραξης βλ. αντι άλλων *Παπαντωνίου*, ΚληρΔ⁵, §43, σ. 229· *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §14 αρ.14 και 21· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, II, σ. 60-61 και 64· *Καλλινίκου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, άρθρ. 1725-1727 αρ. 3· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 113.

³⁴⁷ Αντίστοιχο κώλυμα θα πρέπει να γίνει δεκτό και για τον σύντροφο από άκυρο η ακυρώσιμο σύμφωνο συμβίωσης που ακυρώθηκε. Βλ. αντίστοιχα για τον σύζυγο από ελαττωματικό γάμο σε *Βουζίκα*, ΚληρΔ, Β΄, §56, σ. 360 επ.· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 114. Αντιθ. *Παπαντωνίου*, ΕρμΑΚ, άρθρ. 1725 αρ. 4, λόγω της ex nunc ανατροπής των αποτελεσμάτων. Για τον προβληματισμό βλ. και *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §14 αρ. 16, σημ. 36· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, II, σ. 61-62.

³⁴⁸ *Παπαντωνίου*, ΕρμΑΚ, άρθρ. 1725 αρ. 11-12· *Απ. Γεωργιάδης*, ΚληρΔ², §14 αρ. 16 και 21· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, II, σ. 60, 65· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 113.

³⁴⁹ *Παπαντωνίου*, ΕρμΑΚ, άρθρ. 1725 αρ. 6· *Απ. Γεωργιάδης*, ΚληρΔ², §14 αρ. 17 και 21· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, II, σ. 61, 65· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 113.

³⁵⁰ *Παπαντωνίου*, ΕρμΑΚ, άρθρ. 1727 αρ. 4· *Απ. Γεωργιάδης*, ΚληρΔ², §14 αρ. 18 και 21· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, II, σ. 64· *Καλλινίκου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1727 αρ. 16· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 115.

συμβολαιογράφου, ενώ κατά τον κανόνα της παρ. 2 της ίδιας διάταξης³⁵¹ δεν θα πρέπει μεταξύ τους ο δεύτερος συμβολαιογράφος και οι μάρτυρες να έχουν τις σχέσεις που αναφέρονται στην ΑΚ 1725.

B. Η ανάλογη εφαρμογή των ΑΚ 1785-1786 στο σύμφωνο συμβίωσης

Η ΑΚ 1785 προβλέπει ότι η διάταξη σε διαθήκη του κληρονομούμενου υπέρ του συζύγου του, σε περίπτωση αμφιβολίας, είναι ακυρώσιμη, αν ο μεταξύ τους γάμος είναι άκυρος ή λύθηκε όσο ζούσε ο διαθέτης ή αν ο διαθέτης, έχοντας βάσιμο λόγο διαζυγίου, είχε ασκήσει την αγωγή διαζυγίου κατά του συζύγου του. Η ρύθμιση αυτή μαζί με εκείνη της ΑΚ 1786 έχουν ως κοινό σημείο ότι και οι δύο προβλέπουν ειδικές, σε σχέση προς την ΑΚ 1784, μορφές πλάνης στα παραγωγικά αίτια βούλησης του διαθέτη³⁵², με τη διαφορά όμως ότι η πρώτη μπορεί να αποκλείσει το κληρονομικό δικαίωμα του επιζώντος συντρόφου, ενώ η δεύτερη αποσκοπεί στην προστασία του, όταν αυτός έχει την ιδιότητα του νόμιμου μεριδούχου. Έχοντας υπόψη τα ανωτέρω, επιτρέπεται ως προς την ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1785 στην εκ διαθήκης κληρονομική διαδοχή των συντρόφων³⁵³ η ανάπτυξη των ακόλουθων σκέψεων.

Προσαρμόζοντας στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης τις προϋποθέσεις εφαρμογής της ΑΚ 1785, θα πρέπει να γίνει κατά πρώτο λόγο δεκτό ότι απαιτείται η εγκατάσταση του συντρόφου ως κληρονόμου (κληροδόχου ή καταπιστευματοδόχου) με τη διαθήκη του διαθέτη συντρόφου του³⁵⁴. Κατά δεύτερο λόγο προϋποτίθεται ότι το σύμφωνο συμβίωσης είναι άκυρο ή λύθηκε όσο ζούσε ο διαθέτης, ή είχε ξεκινήσει η διαδικασία λύσης του με τους όρους που θα αναπτυχθούν κατωτέρω, και τρίτον δεν θα πρέπει να προκύπτει διαφορετική βούληση του διαθέτη³⁵⁵.

³⁵¹ Παπαντωνίου, ΕρμΑΚ, άρθρ. 1727 αρ. 4· Απ. Γεωργιάδης, ΚληρΔ², §14 αρ. 18· Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Π, σ. 64· Κοτζάμπαση, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 115.

³⁵² Παπαντωνίου, ΚληρΔ⁵, §62 β, σ. 284-285· Απ. Γεωργιάδης, ΚληρΔ², §19 αρ. 14· Π. Κορνηλάκης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ.1785 αρ. 1· Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Π, σ. 304· Κοτζάμπαση, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 202-203.

³⁵³ Για την εφαρμογή της ΑΚ 1785 υπό τον Ν. 3719/2008 βλ. Απ. Γεωργιάδη, ΚληρΔ², §19 αρ. 43· τον ίδιο, ΧρΙΔ 2013.3.5· Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Π, σ. 307· την ίδια, ΕφΑΔ 2009.18.25· Κοτζάμπαση, ΕΝΟΒΕ, σ. 58· Γ. Γεωργιάδη, ΧρΙΔ 2013.561.565-566· Περάκη, Η εκτός γάμου..., σ. 216. Υπό τον Ν. 4356/2015 βλ. Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Π, σ. 307· Σαϊτάκη, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 71-72· τον ίδιο, ΕφΑΔ 2015.947.955.

³⁵⁴ Έτσι για τους συζύγους βλ. Απ. Γεωργιάδη, ΚληρΔ², §19 αρ. 37· Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Π, σ. 306· Κοτζάμπαση, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 206-207· την ίδια, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1785 αρ. 5.

³⁵⁵ Για τον ερμηνευτικό κανόνα της ΑΚ 1785 βλ. ΟΛΑΠ 1014/1972, ΝοΒ 1973.592· ΑΠ 1821/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 619/1994, ΕλλΔνη 1995.321.367· ΑΠ 345/1992, ΝοΒ 1993.871· ΕφΛαρ 204/2013, ΔΙΚΟΓΡΑΦΙΑ 2013.544· ΕφΑθ 4608/2004 ΕλλΔνη 2006.585· ΕφΑθ 5966/2003, ΕλλΔνη 2004.570· ΠΠρΑθ 136/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Βουζίκια, ΚληρΔ, Β', §136, σ. 707, σημ. 3· Απ. Γεωργιάδη, ΚληρΔ², §19 αρ. 35· τον ίδιο, ΧρΙΔ 2013.3.4· Π. Κορνηλάκη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1785 αρ. 2 σημ. 3· Λαδά, Η αναμόρφωση..., σ. 106· Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Π, σ. 309-310. Βλ. και Κοτζάμπαση, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 203· την ίδια, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1785 αρ. 3-4. Γενικά για την αναζήτηση

Ξεκινώντας από την περίπτωση της ακυρότητας του συμφώνου, θα πρέπει πρωταρχικά να γίνει δεκτό ότι για την ταυτότητα του νομικού λόγου εντάσσεται εδώ και η περίπτωση του ακυρώσιμου συμφώνου³⁵⁶ που ακυρώθηκε με αμετάκλητη δικαστική απόφαση. Έχοντας τούτο υπόψη, μπορεί να γίνει γενικά δεκτό ότι η εφαρμογή της ΑΚ 1785 στην περίπτωση του ελαττωματικού συμφώνου³⁵⁷ δύναται να εμφανιστεί υπό τις τρεις ακόλουθες εκδοχές³⁵⁸: πρώτον, το σύμφωνο συμβίωσης μπορεί να ακυρώθηκε αμετάκλητα πριν τον θάνατο του διαθέτη, αλλά μετά την σύνταξη της διαθήκης. Δεύτερον, ενδέχεται ο θάνατος να συνέβη κατά τη διάρκεια της εκκρεμοδικίας της αγωγής ακύρωσης, οπότε επέρχεται βίαιη διακοπή της δίκης και θα ισχύσουν όσα αναφέρθηκαν σε προηγούμενο σημείο³⁵⁹, αναφορικά με τα πρόσωπα που νομιμοποιούνται στη συνέχισή της. Τρίτον ο θάνατος μπορεί να έχει προηγηθεί της έγερσης κύριας ή παρεμπίπτουσας³⁶⁰ αγωγής ακύρωσης του συμφώνου συμβίωσης, την οποία προφανώς θα έχουν ασκήσει τα πρόσωπα που δικαιολογούν οικογενειακό έννομο συμφέρον κατά το άρθρο 3 παρ. 1 εδ. β' του Ν. 4356/2015³⁶¹. Στη δεύτερη και στην τρίτη περίπτωση το σύμφωνο συμβίωσης μπορεί να οδηγηθεί σε ακύρωση μετά τον θάνατο του διαθέτη συντρόφου.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εφαρμογή της ΑΚ 1785 σε συνδυασμό με τις ΑΚ 1383-1384. Συναφώς, υποστηρίχθηκε στη θεωρία στο πλαίσιο του

της υποθετικής βούλησης του διαθέτη, βλ. *Παπαντωνίου*, ΚληρΔ⁵, §83, σ. 342· *Π. Κορνηλάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, Εισαγ. 1781-1812 αρ. 64· *Κλαβανίδου*, Ερμηνεία διαθήκης, Αρμ 2007.1848.1850· *Δακορόνια*, Το ζήτημα της Ερμηνείας των Διαθηκών στο Ελληνικό Δίκαιο, 2005, σ. 67 επ.

³⁵⁶ Έτσι και για τον ακυρώσιμο γάμο, βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §19 αρ. 38· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, II, σ. 306· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 210.

³⁵⁷ Αναφορικά με τους συζύγους γίνεται ορθά δεκτό στη θεωρία ότι για τη ταυτότητα του νομικού λόγου, η ΑΚ 1785 έχει εφαρμογή και στον ανυπόστατο γάμο, όταν για παράδειγμα λείπει η διαφορά φύλου, η συμφωνία των μελλόνυμφων ή ο συστατικός τύπος (βλ. *Βουζίκια*, ΚληρΔ, Β', §136, σ. 708· *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §19 αρ. 38· *τον ίδιο*, ΧρΙΔ 2013.3.4· *Π. Κορνηλάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1785 αρ. 5· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, II, σ. 306-307· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 211· *την ίδια*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1785 αρ. 12. Βλ. όμως *Π. Φίλιο*, ΚληρΔ⁸, σ. 447). Η υποστήριξη όμως της ίδια γνώμης για την περίπτωση του ανυπόστατου συμφώνου θα προκαλούσε κατ' αποτέλεσμα την επέκταση του πεδίου εφαρμογής της ΑΚ 1785 και στην ελεύθερη ένωση, στοιχείο που υπερακοντίζει το ρυθμιστικό βεληνεκές του νόμου (για τη μη εφαρμογή της ΑΚ 1785 στην ελεύθερη ένωση βλ. *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, II, σ. 307. Έτσι και *Π. Φίλιο*, ΚληρΔ⁸, σ. 447. Βλ. και *Staudinger/Otte* (2019), §2077 αρ. 28· *MiKoBGB/Leipold*, §2077 αρ. 5.). Εξάλλου, σωστό φαίνεται να γίνει δεκτό ότι η ΑΚ 1785 δεν θα μπορούσε να τύχει εφαρμογής ούτε στην περίπτωση ανενεργού συμφώνου συμβίωσης (εκείνου δηλ. που δεν είχε καταχωρισθεί καθόλου στο ληξιαρχείο). Και τούτο, διότι αυτό δεν αναπτύσσει καθόλου τις έννομες συνέπειές του και έτσι ούτε υπόκειται σε ακύρωση με τους όρους του άρθρου 3 του Ν. 4356/2015, ούτε λύεται κατά τις διατάξεις άρθρου 7 παρ. 1 του ίδιου νόμου.

³⁵⁸ Για τον ελαττωματικό γάμο και την εφαρμογή της ΑΚ 1785 βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §19 αρ. 38 επ.· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, II, σ. 307 επ.· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 207 επ.

³⁵⁹ Βλ. ανωτ. §13.ΙΙ.

³⁶⁰ Για την απόρριψη της προβολής του ισχυρισμού με ένσταση βλ. ανωτ. §13.ΙΙ, σημ. 477.

³⁶¹ Βλ. §13.ΙΙ.

ελαττωματικού γάμου³⁶² ότι, όταν ο καλόπιστος σύζυγος κληρονομεί εκ διαθήκης τον θανόντα σύζυγο, διατηρεί μόνο το κληρονομικό μερίδιο που θα λάμβανε, αν κληρονομούσε εξ αδιαθέτου, ενώ για το τυχόν υπερβάλλον εφαρμόζεται η ΑΚ 1785, οπότε η σχετική διάταξη της διαθήκης ελέγχεται ως ακυρώσιμη.

Επί του ζητήματος μπορούν, πάντως, να υποστηριχθούν τα ακόλουθα, τα οποία ισχύουν αντίστοιχα και στους συντρόφους: η ΑΚ 1785 εισάγει στην εκ διαθήκης κληρονομική διαδοχή μεταξύ συζύγων μια ειδική μορφή ελαττώματος βούλησης και συγκεκριμένα πλάνης η οποία αναφέρεται, κατ' εξαίρεση από τον γενικό κανόνα της ΑΚ 143, στα παραγωγικά αίτια της βούλησης του διαθέτη συζύγου. Σύμφωνα με αυτήν, εισάγεται ερμηνευτικός κανόνας κατά τον οποίο θεωρείται ότι, όταν ο διαθέτης σύζυγος τιμά τον άλλο σύζυγο με τη διαθήκη του, έχει την πεποίθηση ότι μεταξύ άλλων ο γάμος του δεν είναι άκυρος (ούτε ακυρώσιμος)³⁶³. Αν, λοιπόν, ο γάμος πάσχει, με αποτέλεσμα να συντρέχει η παραπάνω πλάνη του διαθέτη, η διάταξη της διαθήκης θα είναι ακυρώσιμη, εκτός αν αποδειχθεί ότι η βούλησή του θα ήταν διαφορετική, δηλαδή θα προέβαινε στη διατύπωσή της, ακόμα κι αν γνώριζε το ελάττωμα του γάμου, ή προέβη στη διατύπωσή της, παρότι γνώριζε το ελάττωμα του γάμου. Έτσι, αν διαπιστωθεί ότι ο διαθέτης επιθυμούσε την ισχύ της διάταξης υπέρ του συζύγου, ανεξάρτητα από το κύρος του γάμου, τότε αποκλείεται η ακύρωση της διάταξης της διαθήκης και ο (επιζών) σύζυγος, ακόμα και μετά την ακύρωση του γάμου και ανεξάρτητα από τη γνώση ή άγνοια του ελαττώματος του γάμου διατηρεί την ιδιότητα του εκ διαθήκης τιμώμενου (κληρονόμος, κληροδόχος, καταπιστευματοδόχος κ.λπ.). Αν ωστόσο δεν συνάγεται αυτό, τότε ακυρώνεται η σχετική διάταξη της διαθήκης που έχει τεθεί υπέρ του και εξομοιώνεται με εξαρχής άκυρη (ΑΚ 184). Στην ειδικότερη περίπτωση, όπου η διάταξη διαθήκης υπέρ του συζύγου ακυρώνεται κατά την ΑΚ 1785, αλλά ταυτόχρονα η ακύρωση του γάμου αναπτύσσει ως προς τον επιζώντα σύζυγο κατ' εφαρμογή της ΑΚ 1383 παρ. 1 αποτελέσματα μόνο για το μέλλον, τότε συνεπές φαίνεται να γίνουν δεκτά τα ακόλουθα:

³⁶² Απ. Γεωργιάδης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1383-1384 αρ. 10. Βλ. και Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΟικογΔ⁷, Ι, σ. 144: η οποία προσθέτει ως επιχειρήματα υπέρ της παραπάνω γνώμης ότι στην ΑΚ 1785 δεν γίνεται διάκριση ανάμεσα σε κακόπιστο και καλόπιστο (κληρονόμο) σύζυγο. Σύμφωνα και Τσαντίνης, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1383-1384 αρ. 10. Βλ. και Κοτζάμπαση, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 224, η οποία εντοπίζει έλλειμμα προστασίας του καλόπιστου συζύγου σε περίπτωση ακύρωσης της διάταξης διαθήκης, υιοθετώντας τη γνώμη ότι τότε ο επιζών σύζυγος στερείται τόσο το κληρονομικό δικαίωμα όσο και το δικαίωμα διατροφής εκ της ΑΚ 1383 παρ. 2. Ωστόσο, ο νομοθετικός σκοπός της ΑΚ 1785 είναι η προστασία της βούλησης του διαθέτη και όχι η προστασία των συμφερόντων των τιμώμενων.

³⁶³ Βλ. ανωτ. και σημ. 356.

Μετά την ακύρωσή της, η ακυρώσιμη διάταξη υπέρ του συζύγου εξομοιώνεται με εξαρχής άκυρη, αλλά το κύρος της όλης διαθήκης, στο μέτρο που υπάρχουν και άλλες διατάξεις και δεν ήταν μοναδικός τιμώμενος ο σύζυγος, θα εκτιμηθεί σύμφωνα με την ΑΚ 181³⁶⁴. Μετά την ακύρωση, η κληρονομική διαδοχή μεταξύ των συζύγων θα επέλθει κατά κανόνα από τον νόμο³⁶⁵ (ολικά ή μερικά, ανάλογα με το αν ο σύζυγος εγκαταστάθηκε σε ολόκληρη ή σε ποσοστό της κληρονομιαίας περιουσίας), λόγω ματαίωσης της εκ διαθήκης διαδοχής σύμφωνα την ΑΚ 1710 παρ. 2³⁶⁶. Και τούτο, διότι στην περίπτωση αυτή ο θάνατος του διαθέτη συζύγου επέρχεται πριν την αμετάκλητη ακύρωση του γάμου, με αποτέλεσμα ο επιζών (καλόπιστος) σύζυγος να διατηρεί λόγω της *ex nunc* ενέργειας της ακύρωσης κατά την ΑΚ 1383 παρ. 1 τη συζυγική ιδιότητα και κατ' επέκταση την ιδιότητα του εξ αδιαθέτου κληρονόμου κατά την ΑΚ 1820 κατά τον κρίσιμο χρόνο της επαγωγής, εφόσον δεν συντρέχουν λόγοι αποκλεισμού σύμφωνα με την ΑΚ 1822.

Δεν αποκλείεται, όμως, να ενεργοποιηθούν κατά περίπτωση οι ΑΚ 1825 επ. και να επέλθει για τον (καλόπιστο) επιζώντα σύζυγο η αναγκαστική διαδοχή. Τούτο θα μπορούσε να συμβεί λ.χ. όταν ο διαθέτης εγκατέστησε περισσότερους κληρονόμους κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να αποκλείεται η εξ αδιαθέτου διαδοχή (ΑΚ 1807)³⁶⁷, με αποτέλεσμα μετά την ακύρωση της διάταξης³⁶⁸ υπέρ του συζύγου να χωρεί

³⁶⁴ *Απ. Γεωργιάδης*, ΚληρΔ², §20 αρ.24-25· *Π. Κορνηλάκης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1787 αρ. 17· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Π, σ. 310 και 331· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 220· *η ίδια*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1785 αρ. 26· *Πιτσιρίκος*, Εγκατάσταση κληρονόμου σε δήλο πράγμα-Ερμηνεία διαθήκης-Αποκλεισμός συζύγου από την εξ αδιαθέτου διαδοχή-Έκπτωση κληρονόμου-Τύχη μεταβίβασης του κληρονομικού μεριδίου του κληρονόμου που εξέπεσε, όταν αυτή γίνεται με τη συναίνεση του δικαιούχου ή την εγκρίνει ο δικαιούχος, ΕλλΔνη 2005.354.362. ΑΠ 1827/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· Εφαθ 4608/2004, ΕλλΔνη 2006.585· ΠΠραθ 136/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Βλ. και ΑΠ 1128/2002, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΘεσσαλ 1565/2005, Αρμ 2005.1586.

³⁶⁵ *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 210.

³⁶⁶ Βλ. και *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §20 αρ. 25 όπου και η παρατήρηση ότι η ρύθμιση των κληρονομικών σχέσεων του διαθέτη μετά την ακύρωση θα γίνει κατά τους κανόνες της εξ αδιαθέτου ή με βάση τυχόν προγενέστερη διαθήκη που είχε ανακληθεί από την ακυρωθείσα και «αναβιώνει». Έτσι και *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Π, σ. 331.

³⁶⁷ Για την προσάφιση στην εκ διαθήκης διαδοχή βλ. *Π. Φίλιο*, ΕρμΑΚ 1807 αρ. 4 επ· *Βουζίκας*, ΚληρΔ, Β', §106, σ. 550 επ· *Παπαντωνίου*, ΚληρΔ⁵, §68, σ. 305 επ· *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §22 αρ. 68 επ· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Π, σ. 244 επ· *Π. Κορνηλάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1807 αρ. 4· *Κοτζάμπαση*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1807 αρ. 2. ΑΠ 1821/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 2306/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1044/2002, ΕλλΔνη 2004.414· ΕφΠατρ 156/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· Εφαθ 3315/2015, Αρμ 2017.763· Εφαθ 3606/2013, ΕλλΔνη 2014.164· Εφαθ 2445/2005, ΝοΒ 2006.76· Εφαθ 4533/2003, ΕλλΔνη 2004.882.

³⁶⁸ Ως προς την ΑΚ 1807 προβληματίστηκε η θεωρία, αν στην έννοια της έκπτωσης πέραν των περιπτώσεων της προαποβίωσης, αποποίησης, κήρυξης αναξιοτήτας κ.λπ., θα μπορούσε να υπαχθεί και η ακυρότητα ή ακυρωσία της εγκατάστασης. Στην περίπτωση της ακυρότητας, φαίνεται ότι επικρατεί η γνώμη ότι δεν υπάρχει έκπτωση, με αποτέλεσμα να αποκλείεται η εφαρμογή της ΑΚ 1807, και η μερίδα του τιμώμενου που εγκαταστάθηκε ακύρως θα κριθεί με την ΑΚ 1802 (βλ. *Μπαλή*, ΚληρΔ⁵, §104, σ. 152· *Π. Φίλιο*, ΕρμΑΚ άρθρ. 1807 αρ. 33· *Παπαντωνίου*, ΚληρΔ⁵, §68, σ. 306· *Π. Κορνηλάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, άρθρ. 1807 αρ. 13· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Π, σ. 246. Αντιθ. *Βουζίκας*, ΚληρΔ, Β',

προσαύξηση της μερίδας του στις μερίδες των λοιπών συγκληρονόμων. Το ίδιο θα μπορούσε να συμβεί, όταν από την εφαρμογή των λοιπών διατάξεων της διαθήκης και από την εφαρμογή της εξ αδιαθέτου κληρονομικής διαδοχής κατά το μέρος που ακυρώθηκε η διάταξη της διαθήκης υπέρ του συζύγου δεν καλύπτεται το ποσοστό της νόμιμης μοίρας του τελευταίου σύμφωνα την ΑΚ 1825 παρ. 1.

Η προστασία του καλόπιστου συζύγου με την ΑΚ 1383 παρ. 1 δεν πρέπει να φτάνει μέχρι του σημείου αλλοίωσης της βούλησης του διαθέτη, προς την οποία ο νόμος αποδίδει εξέχουσα σημασία. Πράγματι, έχοντας υπόψη ότι σκοπός της ΑΚ 1785 είναι η προστασία της αληθούς βούλησης του διαθέτη από ενδεχόμενα ελαττώματα, περιλαμβανομένων και εκείνων που επιδρούν στα παραγωγικά αίτια της βούλησης, δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι ο επιζών καλόπιστος³⁶⁹ (ως προς την ακυρότητα ή ακυρωσία του γάμου) σύζυγος θα πρέπει προστατεύεται ακόμα κι όταν αποδεικνύεται ότι ο διαθέτης δεν θα ήθελε τη διατήρηση της διάταξης υπέρ του συζύγου στη διαθήκη του.

Πέραν των περιπτώσεων του ελαττωματικού συμφώνου συμβίωσης, η ΑΚ 1785 εφαρμόζεται ανάλογα και όταν το σύμφωνο συμβίωσης λύθηκε εν ζωή με πράξη των μερών κατά τη διάταξη του άρθρου 7 παρ. 1 και 2 του Ν. 4356/2015 και στη συνέχεια απεβίωσε ο διαθέτης. Δυσχερέστερη όμως αποδεικνύεται η προσαρμογή της ΑΚ 1785 στο πεδίο του συμφώνου, ενόψει του ελευθέρως διαλυτού του, κατά το σκέλος της που αναφέρεται στην άσκηση *βάσιμης αγωγής διαζυγίου*. Για την επίλυση του προβληματισμού, συνεπές φαίνεται να ανατρέξει κάποιος στη λύση που υποστηρίχθηκε στο πλαίσιο της ανάλογης εφαρμογής της ΑΚ 1822 στην εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή των συντρόφων³⁷⁰. Κοινός προσανατολισμός των δύο διατάξεων, ΑΚ 1822 και ΑΚ 1785, δεν είναι άλλος από την προστασία της αληθούς βούλησης του κληρονομούμενου, με τη διαφορά όμως ότι η άσκηση αγωγής διαζυγίου

---

§105, σ. 541 και σημ. 5), με τους περισσότερους συγγραφείς, πάντως, να εντοπίζουν ότι είτε μέσω της ΑΚ 1802 είτε μέσω της ΑΚ 1807 καταλήγει κάποιος στο ίδιο αποτέλεσμα (βλ. *Παπαντωνίου*, ΚληρΔ⁵, §68, σ. 306· *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §22 αρ. 74· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, II, σ. 246). Υποστηρίζεται, όμως, στην περίπτωση της ακυρώσιμης διάταξης διαθήκης που ακυρώθηκε ότι, παρά την αναδρομικότητα των αποτελεσμάτων, εφαρμόζεται η ΑΚ 1807 (*Π. Φίλιος*, ΕρμΑΚ 1807 αρ. 32· *Βουζίκας*, ΚληρΔ, Β, §105, σ. 541. Αντιθ. *Μπαλής*, ΚληρΔ⁵, §104, σ. 152), όπου και πάλι όμως δεν προκαλείται ουσιαστική διαφοροποίηση στη διαμόρφωση της κληρονομικής διαδοχής από την υιοθέτηση της μιας ή της άλλης γνώμης (έτσι *Παπαντωνίου*, ΚληρΔ⁵, §68, σ. 306· *Απ. Γεωργιάδης*, ΚληρΔ², §22 αρ. 75· *Π. Κορνηλάκης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, άρθρ. 1807 αρ. 14). Συναφώς βλ. και *Κοτζάμπαση*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1807 αρ. 8.

³⁶⁹ Εξάλλου ο καλόπιστος τιμώμενος δεν μπορεί να έχει ούτε την προστασία της ΑΚ 184, κατόπιν ανατροπής της υπέρ αυτού διάταξης διαθήκης, και αυτό διότι πρόκειται για ακύρωση μονομερούς δικαιοπραξίας και μάλιστα μη απευθυντέας και όχι σύμβασης. Βλ. και *Π. Κορνηλάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, άρθρ. 1787 αρ. 15, σημ. 26· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 220· *την ίδια*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1785 αρ. 25.

³⁷⁰ Βλ. ανωτ. §31.Π.Α.

με βάσιμο λόγο από τον τελευταίο αποτελεί κατά την ΑΚ 1822 λόγο αποκλεισμού του εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος, ενώ στην ΑΚ 1785 λόγο ακυρωσίας της διάταξης υπέρ του τιμώμενου συζύγου³⁷¹. Επιτρέπεται έτσι η υιοθέτηση της ίδιας γνώμης που υποστηρίχθηκε ως προς τη μεταφορά της ΑΚ 1822 στο πεδίο του συμφώνου³⁷². Ειδικότερα, όταν ο διαθέτης άσκησε ήδη το διαπλαστικό δικαίωμά του για τη μονομερή λύση του συμφώνου συμβίωσης με τη δικαιοπραξία του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015, η οποία ισοδυναμεί με την άσκηση αγωγής διαζυγίου της ΑΚ 1785, αλλά πριν τη ληξιαρχική καταχώριση μεσολάβησε ο θάνατός του, τότε η διάταξη της διαθήκης του που έχει τεθεί υπέρ του συντρόφου του ελέγχεται ως ακυρώσιμη³⁷³. Πρέπει ωστόσο να διευκρινιστεί ότι η αναζήτηση *βάσιμου λόγου* λύσης του συμφώνου, ενόψει της αντίστοιχης αναφοράς της ΑΚ 1785 σε βάσιμο λόγο διαζυγίου, παρέλκει. Και τούτο, διότι, όπως αναπτύχθηκε με αφορμή την ΑΚ 1822³⁷⁴, λόγω του ελευθέρως διαλυτού του συμφώνου, μόνη η επιχείρηση της μονομερούς δικαιοπραξίας του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015 μπορεί καταρχήν να επιφέρει το δίχως άλλο τη λύση του. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο στον γάμο, ως προς τον οποίο τόσο η ΑΚ 1822 όσο και η ΑΚ 1785 προϋποθέτουν εκτός από την άσκηση αγωγής διαζυγίου και την ύπαρξη βάσιμου λόγου, ώστε να είναι σχεδόν βέβαιο ότι αν δεν μεσολαβούσε ο θάνατος του κληρονομούμενου, ο γάμος οπωσδήποτε θα λυνόταν με αμετάκλητη δικαστική απόφαση κατά παραδοχή της αγωγής. Το ίδιο θα πρέπει να ισχύσει σε σχέση με την εφαρμογή της ΑΚ 1785 στην εκ διαθήκης κληρονομική διαδοχή μεταξύ των συντρόφων, όταν οι τελευταίοι έχουν προχωρήσει σε συμφωνημένη λύση του συμφώνου συμβίωσης κατά το άρθρο 7 παρ. 1 του Ν. 4356/2015, αλλά μεσολάβησε ο θάνατος του ενός πριν την προβλεπόμενη ληξιαρχική καταχώριση της παρ. 2 της ίδιας διάταξης³⁷⁵.

Ολοκληρώνοντας, μετά την ακύρωση, η ακυρώσιμη διάταξη της διαθήκης που τέθηκε υπέρ του συντρόφου εξομοιώνεται με εξ αρχής άκυρη (ΑΚ 184). Δεδομένου ότι η ακύρωση διάταξης επιδρά κατά κανόνα σε μέρος μόνο της διαθήκης (ΑΚ 181),

³⁷¹ Βλ. και *Σαϊτάκη*, ΕφΑΔ 2015.947.955. Για την εφαρμογή της ΑΚ 1785, όταν έχει ασκηθεί αγωγή διαζυγίου *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §19 αρ. 41.

³⁷² Βλ. ανωτ. §31.Π.Α.

³⁷³ Βλ. *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Π, σ. 307· *Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 72· *τον ίδιο*, ΕφΑΔ 2015.947.955, ο οποίος όμως διευρύνει την εφαρμογή της ΑΚ 1785 ήδη από τον χρόνο επίδοσης της εξώδικης πρόσκλησης για τη συναινετική λύση του συμφώνου του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015, συνεπώς με τις παραδοχές στις οποίες κατέληξε σε σχέση με την αντίστοιχη εφαρμογή της ΑΚ 1822. Αντίστοιχα και υπό τον Ν. 3719/2008 βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §19 αρ.43· *Ψούνη*, ΕφΑΔ 2009.18.25.

³⁷⁴ Βλ. συναφώς ανωτ. §31.Π.Α.

³⁷⁵ Βλ. ανωτ. §31.Π.Α. σε σχέση με την εφαρμογή της ΑΚ 1822 στη συμφωνημένη λύση του συμφώνου.

κατά το σκέλος ως προς το οποίο ματαιώθηκε η εκ διαθήκης διαδοχή θα επέλθει η εξ αδιαθέτου (ΑΚ 1710 παρ. 2).

Περαιτέρω, αναφορικά με το περιεχόμενό της, η διαθήκη ενδέχεται να εκτιμηθεί ως ακυρώσιμη κατά τον ερμηνευτικό κανόνα της (αναλόγως εφαρμοζόμενης) ΑΚ 1786, όταν ο μεριδούχος (σύντροφος) έχει παραλειφθεί πλήρως και ακουσίως³⁷⁶ από τον διαθέτη και εφόσον δεν αποδεικνύεται από την εικαζόμενη βούληση του διαθέτη ότι ο τελευταίος θα προχωρούσε στη σύνταξη της ίδιας διαθήκης ακόμη και αν γνώριζε την πραγματική κατάσταση³⁷⁷. Θα πρέπει βέβαια να γίνει δεκτό ότι η ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1786 τελεί υπό την πρόσθετη προϋπόθεση ότι οι σύντροφοι είτε κατά την κατάρτιση του συμφώνου είτε μεταγενέστερα δεν απέκλεισαν τη νόμιμη μοίρα, κατά την ευχέρεια που τους παρέχει το άρθρο 8 εδ. β' του Ν. 4356/2015³⁷⁸. Στο μέτρο, λοιπόν, που ο επιζών σύντροφος έχει την ιδιότητα του μεριδούχου μπορεί να προστατευθεί με την ΑΚ 1786, εφόσον παραλείφθηκε εντελώς με τη διαθήκη του κληρονομούμενου, επικαλούμενος ότι κατά τον κρίσιμο χρόνο της σύνταξής της³⁷⁹ δεν είχε συναφθεί ακόμα το σύμφωνο³⁸⁰ και έτσι δεν είχε αποκτήσει την ιδιότητα του μεριδούχου³⁸¹ (λ.χ. ο διαθέτης προέβη σε σύνταξη διαθήκης και μετά από κάποια χρόνια σύναψε σύμφωνο συμβίωσης, όμως μεσολάβησε ο θάνατός του πριν προλάβει να συντάξει νεότερη ή να ανακαλέσει την προηγούμενη). Σε περίπτωση που δεν γίνουν δεκτοί οι ισχυρισμοί του μεριδούχου, η διαθήκη ακυρώνεται μόνον

³⁷⁶Βλ. σχετ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §19 αρ. 45-46· *Π. Κορνηλάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1786 αρ. 6· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, ΙΙ, σ. 313· *Γ. Γεωργιάδη*, *Η προστασία...*, §18 αρ. 11· *Κοτζάμπαση*, *Κληρονομική διαδοχή...*, σ. 133· *την ίδια*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1786, αρ. 7. Από τη νομολογία ενδ. ΑΠ 278/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 415/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· Εφαθ 7/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

³⁷⁷ Για τον ερμηνευτικό κανόνα της ΑΚ 1786 εδ. β' βλ. αντί πολλών *Βουζίκια*, ΚληρΔ, Β', §137, σ. 711 επ.· *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §19 αρ. 44 και 51· *Π. Κορνηλάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1786 αρ. 1· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, ΙΙ, σ. 313 επ.· *Γ. Γεωργιάδη*, *Η προστασία...*, §18 αρ. 4. Εφαθ 1756/2007, ΕφαΔ 2008.1083. Βλ. όμως και *Παπαντωνίου*, ΚληρΔ⁵, §62 β, σ. 286 που αναφέρεται σε μαχητό τεκμήριο (πρβλ. *Γ. Γεωργιάδη*, *Η προστασία...*, §18 αρ. 3). ΟΛΑΠ 1014/1972, ΝοΒ 21.592· ΑΠ 278/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1129/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 415/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1095/2007, ΧρΙΔ 2008.132· ΑΠ 376/2004, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 3217/1994, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1078/1976, ΝοΒ 1977.515· Εφαθ 7/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· Εφαθ 3315/2015, Αρμ 2017.763· Εφαθ 1756/2007, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· Εφαθ 4804/1995, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

³⁷⁸ Βλ. *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, ΙΙ, σ. 318· *Σαϊτάκη*, ΕφαΔ 2015.947.952· *τον ίδιο*, *Το Νέο Σύμφωνο...*, σ. 68. Για την αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1786 και υπό τον Ν. 3719/2008 βλ. *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, ΙΙ, σ. 318· *Κοτζάμπαση*, ΕΝΟΒΕ, 58.

³⁷⁹ Αντί άλλων *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §19 αρ. 48. ΑΠ 415/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

³⁸⁰ Βλ. και *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, ΙΙ, σ. 313-314, η οποία παρατηρεί: «*Δικαίωμα ακύρωσης της διαθήκης, κατά την ΑΚ 1786, έχει και αυτός που γεννήθηκε ή έγινε μεριδούχος μετά τη σύνταξή της. [...] Η ιδιότητα του μεριδούχου μπορεί να αποκτηθεί και με τέλεση γάμου ή κατάρτιση συμφώνου συμβίωσης μετά τη σύνταξη της διαθήκης [...]*».

³⁸¹ *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §19 αρ. 50 και 53· *Π. Κορνηλάκη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1786 αρ. 21· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, ΙΙ, σ. 316· *Γ. Γεωργιάδη*, *Η προστασία...*, §18 αρ. 15, 17. ΑΠ 415/2009 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1095/2007, ΧρΙΔ 2008.132, (σχόλιο *Γεράκη*)· Εφαθ 7/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠΠρΑθ 8356/2001, ΝοΒ 2003.696, (σχόλιο *Χριστακάκου*).

κατά το μέρος που προσβάλλεται η νόμιμη μοίρα (ΑΚ 1829). Αντίθετα, η παραδοχή των ισχυρισμών του μεριδούχου οδηγεί κατά την άποψη που φαίνεται να κερδίζει έδαφος σε θεωρία και νομολογία³⁸² στην ακύρωση όχι όλης της διαθήκης, αλλά μόνο στην έκταση που είναι αναγκαία για την κατοχύρωση του εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος (και όχι απλώς της νόμιμης μοίρας, την οποία θα μπορούσε να εξασφαλίσει και με την επίκληση της ΑΚ 1825) που του αντιστοιχεί, ανάλογα με την τάξη στην οποία καλείται.

Γ. Η αίρεση χηρείας στο σύμφωνο συμβίωσης

Η επόμενη διάταξη που απασχολεί ως προς τη μεταφορά της στην εκ διαθήκης κληρονομική διαδοχή των συντρόφων είναι η ΑΚ 1795 εδ. β', η οποία επιτρέπει την καταρχήν εκτίμηση ως ισχυρής της αίρεσης χηρείας που περιέχεται σε διάταξη τελευταίας βούλησης του ενός συζύγου υπέρ του άλλου. Σε σχέση με την εν λόγω ρύθμιση και λαμβάνοντας υπόψη το εδ. α', κατά το οποίο η αίρεση αγαμίας σε διαθήκη θεωρείται σαν να μην έχει γραφεί, η θεωρία οδηγήθηκε στη διατύπωση αυστηρής κριτικής. Σύμφωνα με αυτήν, η αίρεση χηρείας, έχοντας κατά κανόνα ως κίνητρο τη «μεταθανάτια ζηλοτυπία», δεν έχει θέση σε ένα σύγχρονο νομοθέτημα³⁸³ και θα πρέπει να θεωρείται είτε ως καταρχήν ανήθικη³⁸⁴ είτε ως μη γεγραμμένη³⁸⁵ όπως και η αίρεση του εδ. α'. Πάντως, στη θεωρία γίνεται δεκτό ότι η προσθήκη της αίρεσης αυτής σε διαθήκη μπορεί κάποιες φορές να συγχωρεθεί, όταν ο διαθέτης αποβλέπει στην

³⁸² Ως κρατούσα διατυπώνονταν η γνώμη ότι η παραδοχή των ισχυρισμών του μεριδούχου κατά την ΑΚ 1786 οδηγούσε σε ακύρωση ολόκληρης της διαθήκης και σε εφαρμογή των διατάξεων της εξ αδιαθέτου κληρονομικής διαδοχής. Έτσι, *Μπαλής*, ΚληρΔ⁵, §88, σ. 121· *Π. Φίλιος*, ΚληρΔ⁸, σ. 450. ΑΠ 337/1971, ΝοΒ 1971.977· ΕφΑθ 2068/1981, ΕλλΔνη 1981.431· ΠΠρΑθ 8356/2001, ΝοΒ 2003.696, (σχόλιο *Χριστακάκου*). Ωστόσο, ολοένα και εντονότερα αναπτύχθηκε στη θεωρία σχετικός αντίλογος (*Βουζίκας*, ΚληρΔ, Β', §137, σ. 718· *Παπαντωνίου*, ΚληρΔ⁵, §62 β, σ. 287· *Απ. Γεωργιάδης*, ΚληρΔ², §20 αρ.26· *Π. Κορνηλάκης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1786 αρ. 17-18· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Π, σ. 317-318· *Κοτζάμπαση*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ 1786 αρ. 16· *Γ. Γεωργιάδης*, Η προστασία..., § 18 αρ. 43-44) κατά τον οποίο πειστικά υποστηρίζεται ότι η ακύρωση της ακυρώσιμης διαθήκης κατά την ΑΚ 1786 δεν πρέπει να είναι ολική, ώστε να επέρχεται η εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή, αλλά πρέπει να περιορίζεται στην εξασφάλιση του εξ αδιαθέτου κληρονομικού μεριδίου εκείνου μόνου του μεριδούχου που παραλείφθηκε, με σύμμετρη μείωση της μερίδας των λοιπών τιμώμενων, ώστε να μην ευνοούνται άλλοι εξ αδιαθέτου κληρονόμοι, οι οποίοι σκόπιμα παραλείφθηκαν από τον διαθέτη. Έτσι και ΑΠ 1129/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

³⁸³ *Βουζίκας*, ΚληρΔ, Β', §122, σ. 611· *Λιτζερόπουλος*, ΚληρΔ², §187, σ. 182-183· *Παπαντωνίου*, ΚληρΔ⁵, §59 δ, σ. 273· *Απ. Γεωργιάδης*, ΚληρΔ², §23 αρ. 50· *Π. Κορνηλάκης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1795 αρ. 7· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Π, σ. 270· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 226, με κριτική της ρύθμισης και αξιολόγησή της ως αντισυνταγματικής και αντίθετης προς το άρθρο 12 της ΕΣΔΑ· *η ίδια*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1795 αρ. 4· *Δακορόνια*, Το ζήτημα..., σ. 114.

³⁸⁴ *Βουζίκας*, ΚληρΔ, Β', §122, σ. 611· *Απ. Γεωργιάδης*, ΚληρΔ², §23 αρ.50· *Π. Κορνηλάκης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1795 αρ. 7.

³⁸⁵ *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Π, σ. 270· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 226.

προστασία των τέκνων του³⁸⁶. Συνεπώς, αν και δικαιολογείται η αντιμετώπιση της διάταξης με περίσκεψη, ως ορθότερη προκρίνεται η υιοθέτηση μιας εναλλακτικής τοποθέτησης³⁸⁷, κατά την οποία η αξιολόγηση της αίρεσης θα πρέπει να αφεθεί στον εφαρμοστή του δικαίου, ο οποίος θα εκτιμήσει στη συγκεκριμένη περίπτωση τυχόν αντίθεσή της στα χρηστά ήθη κατά την ΑΚ 208 παρ. 1.

Στο μέτρο, λοιπόν, που η αίρεση χηρείας δεν απορρίπτεται εν όλω, κατά τη γνώμη που εδώ υιοθετείται, πρέπει να αναζητηθεί η επιρροή της στο πεδίο του συμφώνου συμβίωσης. Κατά πρώτο λόγο, μεμονωμένα απασχόλησε τη θεωρία κατά πόσον η αίρεση χηρείας πληρούται, όταν ο επιζών και τιμώμενος σύζυγος, αντί για γάμο, συνάπτει σύμφωνο. Για την περίπτωση αυτή, προκρίθηκε η θέση³⁸⁸ ότι μια τέτοια ερμηνευτική εκδοχή δεν είναι σκόπιμη. Συνεπέστερη ωστόσο φαίνεται η αντίθετη γνώμη. Εφόσον δηλαδή η αίρεση χηρείας δεν αξιολογείται ως ανήθικη, η σύναψη συμφώνου συμβίωσης από τον επιζώντα –τιμώμενο σύζυγο θα μπορούσε να εκτιμηθεί ως πλήρωση της αίρεσης, οπότε και ο τελευταίος θα περιοριστεί στη νόμιμη μοίρα³⁸⁹.

Εξάλλου, η παραπομπή του άρθρου 8 εδ. α΄ του Ν. 4356/2015 στην κληρονομική διαδοχή των συζύγων επιτρέπει και την αντίστροφη διατύπωση του προβληματισμού. Μπορεί έτσι να τεθεί το ερώτημα, αν είναι ισχυρή η προσθήκη αίρεσης χηρείας κατά την έννοια της ΑΚ 1795 εδ. β΄ σε διαθήκη συντρόφου υπέρ του άλλου, με αποτέλεσμα να περιορίζεται ο επιζών σύντροφος στη νόμιμη μοίρα ή σε περίπτωση που αποκλείστηκε αυτή κατά το άρθρο 8 εδ. β΄ του ίδιου νόμου να εκπίπτει πλήρως από το κληρονομικό δικαίωμα, αν τέλεσε γάμο ή σύναψε άλλο σύμφωνο. Από τη διατύπωση του άρθρου 8 εδ. α΄ αλλά και στον σκοπό της ΑΚ 1795 εδ. β΄, συνεπές φαίνεται να δοθεί στο παραπάνω ερώτημα καταφατική απάντηση, και πάλι όμως υπό την αυστηρή επιφύλαξη του *in concreto* ελέγχου της αίρεσης ως ανήθικης.

Δ. Η αποκλήρωση του συντρόφου

Τελευταίες διατάξεις που πρέπει να εξεταστούν ως προς την κατάλληλη μεταφορά τους στην εκ διαθήκης διαδοχή μεταξύ των συντρόφων είναι εκείνες των ΑΚ 1713 και ΑΚ 1840-1842, οι οποίες ρυθμίζουν τις προϋποθέσεις αποκλήρωσης, δηλαδή

³⁸⁶ *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 226-227· *η ίδια*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1795 αρ. 4· *Δακορώνια*, Το ζήτημα..., σ. 114.

³⁸⁷ Έτσι *Παπαντωνίου*, ΚληρΔ⁵, §59 δ, σ. 273.

³⁸⁸ *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, II, σ. 269.

³⁸⁹ Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §23 αρ. 49 και σημ. 59. Παρεμφερώς, *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, II, σ. 270· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 227.

της έκπτωσης του κληρονόμου πριν την επαγωγή από το εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα ή ακόμη και από το δικαίωμα στη νόμιμη μοίρα.

Ειδικότερα, κατά την ΑΚ 1713 *ο κληρονομούμενος μπορεί με διαθήκη, χωρίς να εγκαταστήσει σ' αυτήν κληρονόμο, να αποκλείσει από την εξ αδιαθέτου διαδοχή ορισμένο συγγενή ή τον σύζυγο, με την επιφύλαξη των διατάξεων για τη νόμιμη μοίρα.* Προβλέπεται, δηλαδή, η δυνατότητα του διαθέτη να αποκλείσει το εξ αδιαθέτου κληρονομικό μερίδιο του συζύγου, περιορίζοντάς τον στη νόμιμη μοίρα (αποκλήρωση εν ευρεία εννοία), χωρίς προβολή ειδικού λόγου. Διαφορετικά όμως ορίζεται στην ΑΚ 1842, σύμφωνα με την οποία *ο διαθέτης μπορεί να αποκληρώσει το σύζυγό του, αν κατά το χρόνο του θανάτου είχε δικαίωμα να ασκήσει αγωγή διαζυγίου για βάσιμο λόγο αναγόμενο σε υπαιτιότητα του συζύγου του.* Επιτρέπεται έτσι η εν στενή εννοία αποκλήρωση³⁹⁰ του άλλου (μεριδούχου) συζύγου.

Η αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1713 στην κληρονομική διαδοχή των συντρόφων δεν αμφισβητούνταν ούτε υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008, παρά την έλλειψη ρητής παραπομπής σε αυτήν στο άρθρο 11 του νόμου. Συναφώς, γινόταν δεκτό ότι ο επιζών σύντροφος στερούνταν εκτός του εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος και το εξ αίρετο³⁹¹, περιοριζόμενος στη νόμιμη μοίρα³⁹². Πλέον, ενόψει του άρθρου 8 εδ. α' του Ν. 4356/2015 δεν θα μπορούσε να διατυπωθεί καμία αμφιβολία ως προς την ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1713 στους συντρόφους, με αποτέλεσμα να μπορεί να αποκλειστεί από το εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα και ο σύντροφος με σχετική διάταξη διαθήκης του άλλου συντρόφου³⁹³. Παρατηρείται όμως ότι στο μέτρο που οι σύντροφοι απέκλεισαν συμβατικά τη νόμιμη μοίρα κατά την κατάρτιση του συμφώνου (ή και με μεταγενέστερη τροποποίηση), σύμφωνα με τη σχετική δυνατότητα που προσφέρει το άρθρο 8 εδ. β', τότε ενδεχόμενος αποκλεισμός του εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος του συντρόφου από τον άλλο διαθέτη-σύντροφο οδηγεί κατ' αποτέλεσμα σε πλήρη, αλλά καθ' όλα επιτρεπτό και χωρίς την επίκληση ειδικού λόγου, αποκλεισμό του κληρονομικού δικαιώματος. Στην περίπτωση αυτή δεν εμποδίζεται λ.χ. ο σύντροφος να καταρτίσει διαθήκη, έστω και με μοναδικό

³⁹⁰ Αναλυτικότερα για τη διάκριση μεταξύ της εν ευρεία και εν στενή εννοία αποκλήρωσης βλ. *Μπαλή*, ΚληρΔ⁵ §158, σ. 241· *Βουζίκια*, ΚληρΔ, Β', §154, σ. 890-891· *Παπαντωνίου*, ΚληρΔ⁵, §24 α, σ. 101 επ.· *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §37 αρ. 1 και §24 αρ. 1 επ.· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, I, σ. 158 επ.· *Λιώση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1839 αρ. 1· *Ζερβογιάννη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1713 αρ. 2.

³⁹¹ *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, I, σ. 161. Βλ. και *Ζερβογιάννη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1713 αρ. 12.

³⁹² Βλ. και ανωτ. §31.Ι, σημ. 292 για την κριτική της θεωρίας σε σχέση με τον αναγκαστικό χαρακτήρα των διατάξεων για τη νόμιμη μοίρα στον Ν. 3719/2008.

³⁹³ Βλ. *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, I, σ. 161.

περιεχόμενο τον αποκλεισμό του εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος του άλλου συντρόφου, με τον τελευταίο να μη δικαιούται ούτε τη νόμιμη μοίρα, εφόσον αυτή είχε εκ των προτέρων αποκλειστεί. Έτσι, για την κληρονομική διαδοχή του διαθέτη συντρόφου θα εφαρμοστούν οι διατάξεις της εξ αδιαθέτου κληρονομικής διαδοχής, στην οποία δεν θα καλείται ο επιζών σύντροφος³⁹⁴, λόγω της αρνητικής διάταξης της διαθήκης.

Απαιτητικότερη αποδεικνύεται η κατάλληλη εφαρμογή των ΑΚ 1840-1842 στην κληρονομική διαδοχή των συντρόφων. Σημείο αναφοράς παραμένει η αναζήτηση της δικαιολογητικής βάσης των ρυθμίσεων³⁹⁵, η οποία ανάγεται στην προσπάθεια συγκερασμού από τη μία πλευρά της ελευθερίας του διατιθέναι και από την άλλη της προστασίας της στενής οικογένειας, όταν μάλιστα υπάρχει ρήξη στον οικογενειακό δεσμό μεταξύ του διαθέτη και των μεριδούχων. Η ισορροπία φαίνεται να επιτυγχάνεται με την πρόβλεψη συγκεκριμένων όρων, η συνδρομή των οποίων επιτρέπει στον κληρονομούμενο να προβεί με διαθήκη στην εν στενή εννοία αποκλήρωση. Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται, ασφαλώς, στην ΑΚ 1842, προηγουμένως όμως είναι αναγκαίο να προταχθούν οι ακόλουθες παρατηρήσεις αναφορικά με τις ΑΚ 1840-1841.

Οι διατάξεις αυτές εισάγουν κατά τρόπο περιοριστικό³⁹⁶ τους λόγους εν στενή εννοία αποκλήρωσης των μεριδούχων, με την πρώτη να αφορά σε αποκλήρωση κατιόντος και τη δεύτερη σε αποκλήρωση ανιόντος. Ειδικότερα, ως προς την ΑΚ 1840 αρ. 1, 2 και 3, ενόψει του σκοπού του νόμου³⁹⁷, πρέπει να προκριθεί η διεύρυνση του γράμματος της διάταξης, ώστε αυτή να εφαρμόζεται και στην περίπτωση που η επιβουλή της ζωής ή η πρόκληση σωματικών κακώσεων από τον κατιόντα (στη δεύτερη περίπτωση, εφόσον ο κατιών κατάγεται από τον σύντροφο) στρέφεται κατά

³⁹⁴ Έτσι Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 162.

³⁹⁵ Για τη νομοθετική στόχευση των ΑΚ 1839 επ. βλ. Βουζίκια, ΚληρΔ, Β', §154, σ. 893· Απ. Γεωργιάδη, ΚληρΔ², §37 αρ. 4· Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 162 επ.· Λιώση, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1839 αρ. 7· Σπυριδάκη, Η αποκλήρωση, 1998, σ. 14-15· Γ. Γεωργιάδη, Η προστασία..., §16 αρ. 3· Ζερβογιάννη, Η μεταρρύθμιση του γερμανικού κληρονομικού δικαίου. Μια κριτική προσέγγιση από τη σκοπιά του Έλληνα νομικού, ΕφΑΔ 2010.24.25·Σαϊτάκη, Ο άτιμος ή ανήθικος βίος ως λόγος αποκλήρωσης του κατιόντος, ΧρΙΔ 2010.424.425. ΕφΠατρ 407/2003, ΑχΝομ 2004.182.

³⁹⁶ Έτσι Μπαλής, ΚληρΔ⁵, §159, σ. 242· Παπαντωνίου, ΚληρΔ⁵, §24β, σ. 103· Π. Φίλιος, ΚληρΔ⁸, σ. 655. ΑΠ 5/2019, ΧρΙΔ 2019.606· ΑΠ 22/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 161/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1150/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1142/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 122/1998, ΕλλΔνη 1998.575· ΑΠ 129/1991, ΕλλΔνη 1992.551· ΕφΑθ 621/2009 ΕλλΔνη 2010.231· ΕφΘεσσαλ 2855/2002, Αρμ 2004.375.

³⁹⁷ Για την τελεολογική διεύρυνση των περιοριστικά απαριθμούμενων λόγων αποκλήρωσης, βλ. Βουζίκια, ΚληρΔ, Β', §154, σ. 895-896· Απ. Γεωργιάδη, ΚληρΔ², §37 αρ. 8· Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 165-166· Λιώση, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1839 αρ. 13· Γ. Γεωργιάδη, Η προστασία..., §16 αρ. 7· τον ίδιο, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1839 αρ. 8. Ειδικότερα βλ. και Ζερβογιάννη, ΕφΑΔ 2010.24.26 και σημ. 17, η οποία παρατηρεί ότι η §2333 Π του γερμΑΚ έχει διευρυνθεί προκειμένου να περιλάβει κάθε πρόσωπο που συνδέεται στενά με τον διαθέτη, ενόψει των νέων μορφών οικογένειας (συζύγων ή συντρόφων με κοινά ή μη τέκνα, από προηγούμενο γάμο ή εκτός γάμου γεννημένα).

του προσώπου του συντρόφου που έχει συνάψει με τον διαθέτη σύμφωνα συμβίωσης, όπως και όταν ο κατιών έγινε ένοχος κακουργήματος ή σοβαρού πλημμελήματος, στρεφόμενου κατά του συντρόφου του διαθέτη. Αντίστοιχα πρέπει να ισχύσει για τον σύντροφο και ο λόγος αποκλήρωσης της ΑΚ 1841, όταν δηλαδή ο ανιών του διαθέτη επιβουλεύθηκε τη ζωή του συντρόφου του διαθέτη ή έγινε ένοχος κακουργήματος ή σοβαρού πλημμελήματος με πρόθεση κατά του συντρόφου του τελευταίου³⁹⁸.

Επιστρέφοντας στην αναζήτηση της κατάλληλης προσαρμογής της ΑΚ 1842, παρατηρούνται τα εξής. Κατά πρώτο λόγο, η διάταξη του άρθρου 8 εδ. α' του Ν. 4356/2015 παραπέμπει στην ανάλογη εφαρμογή και της ΑΚ 1842 στους συντρόφους, ώστε να είναι δυνατός ο αποκλεισμός του επιζώντος από τη νόμιμη μοίρα. Τούτο ασφαλώς προϋποθέτει να μην έχει ήδη αποκλειστεί η νόμιμη μοίρα κατά τα προβλεπόμενα στο εδ. β' του άρθρου 8. Σε τέτοια περίπτωση δεν υπάρχουν περιθώρια εφαρμογής της ΑΚ 1842, αλλά μόνον της ΑΚ 1713 για τον αποκλεισμό του εξ αδιαθέτου κληρονομικού μεριδίου.

Κατά δεύτερο λόγο, ζήτημα γεννιέται ως προς την προσαρμογή της ΑΚ 1842 κατά το μέρος που αναφέρεται στην προϋπόθεση της ύπαρξης *δικαιώματος άσκησης αγωγής διαζυγίου για βάσιμο λόγο* αναγόμενο σε *υπαιτιότητα* του συζύγου. Εν προκειμένω συνεπές είναι, διαφορετικά από τις ΑΚ 1822 και 1785 που δεν αρκούνται στην ύπαρξη δικαιώματος αλλά προϋποθέτουν και την άσκηση βάσιμης αγωγής διαζυγίου, να υιοθετηθούν ως προς την ΑΚ 1842 λύσεις αντίστοιχες με τις παραδοχές που προηγήθηκαν ως προς την ανάλογη εφαρμογή των ΑΚ 1392 σε συνδυασμό με την ΑΚ 1495 στο πλαίσιο της διάστασης των συντρόφων και της ΑΚ 1444 παρ. 1³⁹⁹. Ειδικότερα, πρέπει να υιοθετηθεί η γνώμη⁴⁰⁰, κατά την οποία ο διαθέτης σύντροφος μπορεί να αποκληρώσει εν στενή εννοία τον σύντροφό του, όταν συντρέχουν τέτοια περιστατικά, τα οποία στην περίπτωση του γάμου θα συγκροτούσαν υπαίτια παραπτώματα που θα δικαιολογούσαν τη λύση του⁴⁰¹. Στην έννοια των *υπαίτιων*

³⁹⁸ Βλ. Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 169 και 174-175· Σαϊτάκη, Το Νέο Σύμφωνο..., σ 72-73· τον ίδιο, ΕφΑΔ 2009.947.955. Για την ανάλογη εφαρμογή των ΑΚ 1839 επ. βάσει του άρθρου 11 παρ. 3 του Ν.3719/2008 βλ. Ψούνη, ΕφΑΔ 2009.18.22· Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα (-Παπαχρίστου), Το Σύμφωνο..., άρθρο 11, σ. 77· Γ. Γεωργιάδη, Η προστασία..., §16 αρ. 24, 37· τον ίδιο, ΧρΙΔ 2013.561.567.

³⁹⁹ Βλ. ανωτ. §21.Π και §30.Π.Γ.2.

⁴⁰⁰ Έτσι, Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 183-184· Σαϊτάκης, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 73· ο ίδιος, ΕφΑΔ 2015.947.955-956.

⁴⁰¹ Έτσι και υπό τον Ν. 3719/2008, Παπαχρίστου, σε Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα, Το Σύμφωνο..., άρθρο 11, σ. 77· ο ίδιος, ΕφΑΔ 2008.393· Ψούνη, ΕφΑΔ 2009.18.23· Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 183· Γ. Γεωργιάδη, ΧρΙΔ 2013.561.567. Πρβλ. Σπυριδάκη, Το σύμφωνο..., σ 102. Αλλιώς, Παντελίδου, ΕφΑΔ 2008.386.391· η ίδια, ΝοΒ 2015.1910.1913-1914· Κοτζάμπαση, ΕΝΟΒΕ, σ. 57· η ίδια, ΕφΑΔ 2010.259.263, η οποία υποστηρίζει επιπρόσθετα ότι προκειμένου να μην διευρυνθεί αδικαιολόγητα η

παραπτώματων θα πρέπει να προστεθεί και κάθε υπαίτια συμπεριφορά, με την οποία παραβιάζονται οι υποχρεώσεις των μερών κατά το άρθρο 5 του Ν. 4356/2015, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που τα μέρη αναλαμβάνουν συμβατικά, στο πλαίσιο της αυτόνομης ρύθμισης των σχέσεών τους⁴⁰².

Η σημασία της ΑΚ 1842 στο πεδίο των συντρόφων αναδεικνύεται ιδίως στις περιπτώσεις που ο διαθέτης, εν αναμονή της παρόδου του τριμήνου του άρθρου 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015, επιθυμεί να αποκληρώσει εν στενή εννοία ρητά με τη διαθήκη του τον άλλο σύντροφο⁴⁰³. Κρίσιμος χρόνος κατά τον οποίο πρέπει να συντρέχει το υπαίτιο⁴⁰⁴ παράπτωμα του συντρόφου είναι αυτό της κατάρτισης της διαθήκης⁴⁰⁵ και θα πρέπει και να αναφέρεται σε αυτήν (ΑΚ 1843 παρ. 1). Ελέγχεται ωστόσο η διατήρησή του μέχρι τον θάνατο του διαθέτη⁴⁰⁶, ανεξάρτητα από το αν ο τελευταίος είχε ξεκινήσει τη διαδικασία μονομερούς λύσης του συμφώνου συμβίωσης κατά το άρθρο 7 παρ. 1 περ. β' του Ν. 4356/2015⁴⁰⁷. Αν όμως ο διαθέτης πρόλαβε να επιχειρήσει τη μονομερή δικαιοπραξία λύσης του συμφώνου (ακόμα και χωρίς τη

δυνατότητα αποκλήρωσης του συμβίου, θα ήταν προτιμότερο οι λόγοι αποκλήρωσης να περιοριστούν μόνο σε εκείνους που προβλέπονται στο άρθρο 1840 περ. 1-4.

⁴⁰² Έτσι και ανωτ. §21.Π και §30.Π.Γ.2.

⁴⁰³ Βλ. και *Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 73· *τον ίδιο*, ΕφΑΔ 2015.947.955-956.

⁴⁰⁴ Για την προϋπόθεση της υπαιτιότητας του επιζώντος συζύγου ως προς τον κλονιστικό λόγο βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §37 αρ. 39 επ· *τον ίδιο*, ΧρΙΔ 2013.3.10, όπου γίνεται ειδικότερα δεκτό ότι η πλήρης στέρηση κάθε κληρονομικού δικαιώματος δικαιολογείται μόνο σε περιπτώσεις επίμεμπτης συμπεριφοράς του επιζώντος συζύγου απέναντι στον άλλον. Έτσι και *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 182-183· *Λιώση*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1842 αρ. 3· *Γ. Γεωργιάδης*, Η προστασία..., §16 αρ. 40· *ο ίδιος*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1842 αρ. 4. Αναλυτ. για την προϋπόθεση της υπαιτιότητας βλ. *Λαδά*, Η αναμόρφωση..., σ. 107-108. Ενδ. ΑΠ 1790/2009 ΕλλΔνη 2010.699. Βλ. όμως κριτική σε *Σπυριδάκη*, Η αποκλήρωση..., σ. 65-66· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 231-232. ΕφΘεσσαλ 3835/2003, ΕλλΔνη 2004.822.

⁴⁰⁵ Για τον κρίσιμο χρόνο της συνδρομής του υπαιτίου κλονιστικού λόγου στον γάμο βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §37 αρ. 42 επ· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 181· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 234 επ· *Γ. Γεωργιάδη*, Η προστασία, §16 αρ. 41· *τον ίδιο*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1842 αρ. 5. ΑΠ 865/2006 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 723/1993 ΕλλΔνη 1995.100· ΕφΑθ 4518/2011, ΕλλΔνη 2012.1381· ΕφΑθ 5065/2010, ΕλλΔνη 2013.452· ΕφΘεσσαλ 2513/2005 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 97/2000, ΕλλΔνη 2000.1417. Έτσι και στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης (βλ. υπό τον Ν. 3719/2008 *Γ. Γεωργιάδη*, ΧρΙΔ 2013.561.567 και υπό το Ν. 4356/2015 *Σαϊτάκη*, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 73· *τον ίδιο*, ΕφΑΔ 2015.947.956).

⁴⁰⁶ Μπορεί λ.χ. να αποσβέστηκε το δικαίωμα αποκλήρωσης με παροχή συγγνώμης προς τον υπαίτιο σύντροφο. Βλ. για τους συζύγους ΕφΘεσσαλ 2513/2005, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Αναλυτ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §37 αρ.45 επ· *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή..., σ. 237-238

⁴⁰⁷ Για την εφαρμογή της ΑΚ 1842 στους συζύγους δεν απαιτείται να είχε ήδη ασκηθεί η αγωγή διαζυγίου από τον διαθέτη. ΑΠ 723/1993, ΕλλΔνη 1995.100· ΑΠ 1281/1993 ΕλλΔνη 1995.124· ΕφΠειρ 2/2015, ΕλλΔνη 2016.821· ΕφΑθ 97/2000 ΕλλΔνη 2000.1416· ΕφΑθ 4485/1993, ΕλλΔνη 1995.217· ΕφΑθ 6966/1990, ΕλλΔνη 1990.1648. Δεν αποκλείεται όμως και στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης, η μη επιχείρηση της μονομερούς δικαιοπραξίας λύσης του, σε συνδυασμό και με άλλα περιστατικά (λ.χ. ομαλή εξακολούθηση της συμβίωσης), να ερμηνευθεί ως συγγνώμη που δόθηκε σιωπηρά. Στην περίπτωση αυτή, η αποκλήρωση λειτουργεί ως εν ευρεία έννοια και ο επιζών σύντροφος θα περιορίζεται στη νόμιμη μοίρα, αν αυτή δεν έχει ήδη αποκλειστεί συμβατικά (άρθρο 8 εδ. β'). Πρβλ. ΕφΑθ 350/2015, ΕλλΔνη 2015.1747.

ληξιαρχική της καταχώριση) εφαρμόζεται ανάλογα η ΑΚ 1822, οπότε ο επιζών σύντροφος στερείται κάθε κληρονομικού δικαιώματος⁴⁰⁸.

IV. Αναγκαστική διαδοχή και ρύθμιση της νόμιμης μοίρας βάσει του άρθρου 8 εδ. β΄ του Ν. 4356/2015

Η παραπομπή του άρθρου 8 εδ. α΄ του Ν. 4356/2015 στις διατάξεις του ΑΚ για τους συζύγους καταλαμβάνει και αυτές των άρθρων 1825 επ.⁴⁰⁹, ώστε ο σύντροφος εκτός από εξ αδιαθέτου κληρονόμος να είναι και νόμιμος μεριδούχος⁴¹⁰. Σύμφωνα με την ΑΚ 1825 παρ. 1 εδ. β΄, ο επιζών σύντροφος καλείται στο μισό της εξ αδιαθέτου μερίδας, εκείνης δηλαδή που θα του αντιστοιχούσε, αν δεν υπήρχε η διαθήκη και καλούνταν στην εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή⁴¹¹. Η θεμελίωση του δικαιώματος νόμιμης μοίρας για τον επιζώντα σύντροφο προϋποθέτει ότι το σύμφωνο συμβίωσης ήταν υπαρκτό και ενεργό κατά τον χρόνο του θανάτου, ενώ τυχόν ελάττωμα που καθιστά το σύμφωνο συμβίωσης άκυρο ή ακυρώσιμο δεν ασκεί καταρχήν έννομη επιρροή, στο μέτρο που δεν ακυρώθηκε με αμετάκλητη δικαστική απόφαση. Επίσης, όπως αντίστοιχα έγινε δεκτό με αφορμή την εξέταση της εξ αδιαθέτου κληρονομικής διαδοχής μεταξύ των συντρόφων⁴¹², δεν θα πρέπει το σύμφωνο συμβίωσης να έχει ήδη λυθεί με δικαιοπραξία κατά το άρθρο 7 παρ. 1 και 2 του Ν. 4356/2015⁴¹³, ενώ σε περίπτωση που είχε ήδη ξεκινήσει η διαδικασία της λύσης με την κατάρτιση της σχετικής δικαιοπραξίας, αλλά χωρίς την ληξιαρχική καταχώρισή της, εφαρμόζεται η ΑΚ 1822 που αποκλείει και τη νόμιμη μοίρα⁴¹⁴. Κατά τα λοιπά εφαρμόζονται ανάλογα στο σύμφωνο συμβίωσης οι ΑΚ 1826 επ., χωρίς η μεταφορά τους να απαιτεί κάποια ιδιαίτερη ερμηνευτική προσαρμογή.

Στη διάταξη του άρθρου 8 του Ν. 4356/2015 ξεχωρίζει η ρύθμιση του εδ. β΄, σύμφωνα με την οποία κατά την κατάρτιση του συμφώνου το κάθε μέρος μπορεί να παραιτηθεί από το δικαίωμά του στη νόμιμη μοίρα. Η θεωρία αξιολόγησε θετικά τη

⁴⁰⁸ Βλ. ανωτ. §31.Π.Α και σημ. 305. ΑΠ 766/2004, ΕλλΔνη 2005.454.

⁴⁰⁹ Για το δικαίωμα της νόμιμης μοίρας που αναγνωρίζεται υπό τον Ν. 3719/2008 και την κριτική στη ρύθμιση βλ. ανωτ. §31.Ι.

⁴¹⁰ Έτσι Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 443, 338 επ.: Σαϊτάκης, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 67· ο ίδιος, ΕφΑΔ 2015.947.950

⁴¹¹ Για το ποσοστό της νόμιμης μοίρας βλ. αντί άλλων Απ. Γεωργιάδη, ΚληρΔ², §32 αρ. 10· Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 446 επ. Από τη νομολογία ΑΠ 5/2019, ΧρΙΔ 2019.606· ΑΠ 512/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 149/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 2180/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1150/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 474/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1231/2009, ΧρΙΔ 2010.342· ΑΠ 207/2008, ΧρΙΔ 2008.708· ΑΠ 64/2006, ΕλλΔνη 2006.1417· ΕφΝαυπλ 281/2012, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁴¹² Βλ. ανωτ. §31.Π.Α.

⁴¹³ Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 445. Βλ. και Σταμπέλου, ΕφΑΔ 2009.13 υπό το Ν. 3719/2008.

⁴¹⁴ Βλ. ανωτ. §31.Π.Α και σημ. 305.

διάταξη, εκτιμώντας την ως συμβατή με τον εναλλακτικό χαρακτήρα του συμφώνου⁴¹⁵, σε αντιδιαστολή προς την αυστηρή ρύθμιση της νόμιμης μοίρας υπό τον Ν. 3719/2008. Παρότι η ενίσχυση του στοιχείου της αυτορρύθμισης και στο πεδίο της κληρονομικής διαδοχής πρέπει να επικροτηθεί, η διάταξη γεννά σημαντικά ερμηνευτικά ζητήματα.

Σε σχέση, λοιπόν, με την *παραίτηση* από το δικαίωμα στη νόμιμη μοίρα του άρθρου 8 εδ. β' του Ν. 4356/2015, έχουν υποστηριχθεί στη θεωρία οι ακόλουθες απόψεις: η πρώτη κατά σειρά γνώμη φαίνεται ότι αξιολογεί την *παραίτηση* ως κατά κυριολεξία *παραίτηση από δικαίωμα*⁴¹⁶, δηλαδή ως εγκατάλειψη του δικαιώματος της νόμιμης μοίρας. Επισημαίνει, ταυτόχρονα και τη διαφορά στη διατύπωση μεταξύ της διάταξης αυτής και εκείνης του άρθρου 7 παρ. 3 του ίδιου νόμου που ρυθμίζει την *παραίτηση από τη διατροφή* («*το κάθε μέρος*» και «*τα μέρη*» αντίστοιχα), συνάγοντας εξ αντιδιαστολής το συμπέρασμα ότι η *παραίτηση από τη νόμιμη μοίρα* μπορεί να αφορά και μόνο στο πρόσωπο ενός εκ των συντρόφων⁴¹⁷. Κατά την ίδια γνώμη⁴¹⁸ η *παραίτηση από τη νόμιμη μοίρα* πρέπει να περιέχεται στο ίδιο συμβολαιογραφικό έγγραφο με το οποίο καταρτίζεται το σύμφωνο συμβίωσης ή σε άλλο, αλλά σύγχρονο με αυτό. Η δεύτερη κατά σειρά γνώμη⁴¹⁹ αξιολογεί την *παραίτηση του άρθρου 8 εδ. β'* του Ν. 4356/2015 και πάλι ως κατά κυριολεξία *παραίτηση από δικαίωμα*, προσεγγίζοντάς την εννοιολογικά με την *παραίτηση* της ΑΚ 1826. Ειδικότερα, κατά τη γνώμη αυτή, αφού πρώτα επισημαίνεται ότι η ακυρότητα της διαθήκης που προσβάλλει τη νόμιμη μοίρα είναι σχετική, οπότε ιδρύεται δικαίωμα επίκλησης της ακυρότητας της διαθήκης υπέρ του μεριδούχου που αποκλείστηκε, γίνεται δεκτό ότι το άρθρο 8 εδ. β' παρέχει τη δυνατότητα της *παραίτησης από το δικαίωμα επίκλησης της ακυρότητας* με την εκ των προτέρων *παραίτηση από τη νόμιμη μοίρα κατά τη σύναψη του συμφώνου συμβίωσης*. Τρίτη γνώμη⁴²⁰, με αφορμή τον τύπο της *παραίτησης του άρθρου 8 εδ. β'* υποστηρίζει ότι η εν λόγω *παραίτηση* αφορά στο μελλοντικό δικαίωμα νόμιμης μοίρας

⁴¹⁵ Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 457. Βλ. αναλυτ. Σαϊτάκης, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 67-68· τον ίδιο, ΕφΑΔ 2015.947.951. Γενικά, για τη δικαιολογία του θεσμού της νόμιμης μοίρας που κατευθύνεται στην προστασία της οικογένειας, βλ. ενδ. Σταθόπουλο, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, Εισαγ. 1825-1845 αρ. 4 επ· Kondyli I., La protection de la famille par la réserve héréditaire en droits français et grec comparés, 1997, αρ. 22 επ· Γ. Γεωργιάδη, Η προστασία, § 1 αρ. 14 επ· τον ίδιο, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, Εισαγ. 1825-1845 αρ. 9 επ.

⁴¹⁶ Βλ. Απ. Γεωργιάδη, ΟικογΔ², §23 αρ. 20 («...μπορούν να παραιτηθούν από το δικαίωμα της νόμιμης μοίρας...»).

⁴¹⁷ Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §23 αρ. 15 και 20. Βλ. όμως ως προς την *παραίτηση από το δικαίωμα διατροφής Παντελίδου*, ΝοΒ 2015.1910.1916.

⁴¹⁸ Απ. Γεωργιάδης, ΟικογΔ², §23 αρ.20· Σπυριδάκης, Σύμφωνο..., σ. 158. Προς την κατεύθυνση αυτή και Σαϊτάκης, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 67-68· ο ίδιος, ΕφΑΔ 2015.947.951.

⁴¹⁹ Κοτζάμπαση, ΕλλΔνη 2016.650.656.

⁴²⁰ Σαϊτάκης, Το Νέο Σύμφωνο..., σ. 67-68. Αναλυτ. βλ. τον ίδιο, ΕφΑΔ 2015.947.951.

επί της κληρονομίας ζώντος έτι προσώπου και όχι παραίτησης από ήδη υφιστάμενο δικαίωμα νόμιμης μοίρας. Συμπληρώνει, εξάλλου, ότι πρόκειται ουσιαστικά για ειδική περίπτωση επιτρεπόμενης κληρονομικής σύμβασης (ΑΚ 368), θυμίζοντας παρεμφερή ρύθμιση του γερμανικού αστικού κώδικα (BGB §2346 II). Μάλιστα, η ίδια άποψη, αναφορικά με το ζήτημα του απαιτούμενου τύπου, εκτιμώντας ότι συναφώς ο νόμος σιωπά, αντλεί επιχείρημα από την παραπάνω διάταξη του γερμΑΚ (βλ. ειδικά BGB §2348) και σε συνδυασμό με την αναφορά του άρθρου 8 εδ. β' του Ν. 4356/2015 «*κατά την κατάρτιση του Συμφώνου*» προτείνει την τήρηση συστατικού συμβολαιογραφικού τύπου. Τέλος, η τέταρτη κατά σειρά γνώμη⁴²¹, αξιολογώντας και αυτή ότι η παραίτηση από τη νόμιμη μοίρα στο πλαίσιο του συμφώνου συμβίωσης αποτελεί προφανώς κληρονομική σύμβαση και ακολουθώντας παρόμοια συλλογιστική διαδρομή αναφορικά με το ζήτημα του απαιτούμενου τύπου τον οποίο αυτή πρέπει να περιβληθεί, συμπληρώνει την τρίτη γνώμη στα ακόλουθα σημεία. Αφενός διακρίνει, αντίθετα προς την παραπάνω δεύτερη κατά σειρά γνώμη, την παραίτηση κατά την έννοια του άρθρου 8 εδ. β' από εκείνη της ΑΚ 1826, διευκρινίζοντας ότι η δεύτερη αφορά σε δικαίωμα που γεννιέται και ασκείται από τον μεριδούχο μετά την επαγωγή της κληρονομίας σε αυτόν, χωρίς την ανάγκη τήρησης τύπου, οπότε και δεν εμπίπτει στην απαγόρευση της ΑΚ 368. Αφετέρου, φαίνεται να υποστηρίζει στο πλαίσιο της παραπάνω διάκρισης ότι με τη διάταξη του άρθρου 8 εδ. β' επιτρέπεται και η *ανάληψη υποχρέωσης παραίτησης* από μελλοντικό δικαίωμα, δεδομένου ότι πριν την επαγωγή δεν υπάρχει ούτε κληρονομικό δικαίωμα, ούτε προσδοκία δικαιώματος.

Από τη σύνθεση των παραπάνω απόψεων της θεωρίας, αναδεικνύεται ως βασικό ερμηνευτικό πρόβλημα η αναγνώριση της νομικής φύσης της δικαιοπραξίας που περιγράφεται στη ρύθμιση του άρθρου 8 εδ. β' του Ν. 4356/2015. Αναζητείται ειδικότερα αν πρόκειται για (μονομερή) δικαιοπραξία που περιέχει κατά κυριολεξία παραίτηση – οριστική εγκατάλειψη του δικαιώματος της νόμιμης μοίρας- ή αν πρόκειται για θέσπιση επιτρεπτής κληρονομικής σύμβασης, κατ' απόκλιση από τον απαγορευτικό κανόνα της ΑΚ 368, και σε καταφατική περίπτωση με ποιο περιεχόμενο. Συνεπέστερο είναι να γίνει δεκτό ότι το άρθρο 8 εδ. β' του Ν. 4356/2015 προβλέπει κληρονομική σύμβαση, περιεχόμενο της οποίας, ωστόσο, δεν είναι η κατά κυριολεξία παραίτηση από το δικαίωμα νόμιμης μοίρας. Η υποστήριξη της γνώμης αυτής θεμελιώνεται με τα ακόλουθα επιχειρήματα:

⁴²¹ Ψούνη, ΚληρΔ⁵, I, σ. 458 επ.

Αρχικά, η απόρριψη του χαρακτηρισμού της δικαιοπραξίας του άρθρου 8 εδ. β' ως δικαιοπραξίας παραίτησης στηρίζεται στη διαπίστωση ότι η κατά κυριολεξία παραίτηση, ως λόγος απώλειας του δικαιώματος με τη θέληση του δικαιούχου, προϋποθέτει και αναφέρεται σε ορισμένο δικαίωμα που αποτελεί και το αντικείμενό της. Κατά κανόνα δε το δικαίωμα, ως αντικείμενο παραίτησης, πρέπει να είναι υπαρκτό και να έχει συσταθεί νόμιμα⁴²². Εξάλλου, η παραίτηση που ασκείται με (μονομερή ή διμερή) δικαιοπραξία έχει χαρακτήρα διαπλαστικό, καθώς επέρχεται με αυτήν έννομη μεταβολή που επιφέρει την κατάργηση/απόσβεση του (υπαρκτού) ουσιαστικού δικαιώματος⁴²³. Με τα δεδομένα αυτά και έχοντας υπόψη ότι πριν την επαγωγή δεν γεννάται ούτε κληρονομικό δικαίωμα, αλλά ούτε και δικαίωμα προσδοκίας (ΑΚ 1711)⁴²⁴, δεν φαίνεται να συγκεντρώνει αξιώσεις βασιμότητας η πρώτη κατά σειρά γνώμη που εκτιμά ότι το άρθρο 8 εδ. β' επιτρέπει την παραίτηση από το δικαίωμα της νόμιμης μοίρας με τη νομικοτεχνική έννοια του όρου. Παρεμφερώς, ως προς τη δεύτερη κατά σειρά άποψη, θα μπορούσε να αντιπαρατεθεί ότι η εννοιολογική προσέγγιση της «παραίτησης» του άρθρου 8 εδ. β' με την «παραίτηση» της ΑΚ 1826 δεν φαίνεται πειστική, καθώς, ανεξάρτητα από την τοποθέτηση στα επιμέρους ερμηνευτικά προβλήματα της ΑΚ 1826⁴²⁵, το βέβαιο είναι ότι αυτή καλείται σε εφαρμογή οπωσδήποτε μετά τον χρόνο επαγωγής⁴²⁶.

Ενόψει των ανωτέρω, συνεπέστερη αποδεικνύεται η άποψη⁴²⁷ που εκτιμά ότι στο άρθρο 8 εδ. β' τυποποιείται ειδική περίπτωση κληρονομικής σύμβασης. Σε σχέση

⁴²² Βλ. ενδ. Παπαστερίου, ΓενΑρχ, § 20 αρ. 53·Γ.-Α. Γεωργιάδη, Παραίτηση..., §2 αρ. 30 και §3 αρ. 60-61. Έτσι και Πούλου, Μονομερώς αναγκαστικοί κανόνες σε Τιμ. Τομ. Μ. Σταθόπουλου II (2010), σ. 2307· την ίδια, Αποκλεισμός..., σ. 1309.

⁴²³ Βλ. Απ. Γεωργιάδη, Παραίτηση από αίρεση, ΧρΙΔ 2014.3.4·Παπαστερίου, ΓενΑρχ, § 20 αρ. 53·Λαδά, ΓενΑρχ, I, §13 αρ. 15· Γ.-Α. Γεωργιάδη, Παραίτηση..., §3 αρ. 60.

⁴²⁴ Έτσι Βουζίκας, ΚληρΔ, Α', §17, σ. 133-134·Σταθόπουλος στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1825 αρ. 17· Π. Φίλιος, ΚληρΔ⁸, σ. 70· Ψούνη, ΚληρΔ⁵, I, σ. 36. Ειδικά στο πλαίσιο του άρθρου 8 εδ. β' του Ν. 4356/2015 βλ. Ψούνη, ΚληρΔ⁵, I, σ. 458. Για τη γέννηση του κληρονομικού δικαιώματος και την κτήση της κληρονομίας από τον χρόνο της επαγωγής βλ. ενδ. Απ. Γεωργιάδη, ΚληρΔ², §8 αρ. 2, §9 αρ. 1 επ., §38 αρ.1.

⁴²⁵ Το ερμηνευτικό ζήτημα της ΑΚ 1826 διακρίνεται σε δύο επίπεδα. Αφενός στην εννοιολογική προσέγγιση της «παραίτησης» και κατά πόσον τούτη ταυτίζεται με την αποποίηση της ΑΚ 1847, αφετέρου στον χαρακτήρα της ακυρότητας που πλήττει τη διαθήκη, με την οποία προσβάλλεται η νόμιμη μοίρα ως απόλυτης ή σχετικής. Για την παρουσίαση των επιμέρους απόψεων που έχουν διατυπωθεί μ.π.π. σε θεωρία και νομολογία βλ. ενδ. Απ. Γεωργιάδη, ΚληρΔ², §33 αρ.34 επ.· Ψούνη, ΚληρΔ⁵, I, σ. 452 επ.· Σταθόπουλο, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, Εισαγ. 1825-1845 αρ. 33-34·τον ίδιο, Παραίτηση από τη νόμιμη μοίρα, Σχετική ή απόλυτη ακυρότητα κατά την ΑΚ 1829, ΕλλΔνη 2011.1273.1278 επ.

⁴²⁶ Έτσι Ψούνη, ΚληρΔ⁵, I, σ. 459.

⁴²⁷ Βλ. αμέσως παραπάνω την τρίτη και την τέταρτη κατά σειρά γνώμη.

με τις κληρονομικές συμβάσεις γίνεται γενικά δεκτό⁴²⁸ ότι η καθιέρωση τριών ειδών κληρονομικής διαδοχής (εξ αδιαθέτου, εκ διαθήκης και αναγκαστική) σε συνδυασμό με τον περιορισμό των δυνατών μορφών διάθεσης συνθέτουν την καταρχήν απαγόρευση σύναψης κληρονομικών συμβάσεων, όπως προβλέπεται στην ΑΚ 368. Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, σύμβαση για την κληρονομία προσώπου που ζει είτε με το ίδιο είτε με τρίτο πρόσωπο, είτε για ολόκληρη είτε για ποσοστό της, είναι άκυρη. Το ίδιο ισχύει και για τη σύμβαση με την οποία περιορίζεται η ελευθερία ως προς τις διατάξεις τελευταίας βούλησης. Έτσι, ως απαγορευμένη⁴²⁹ θα πρέπει να εκτιμάται κάθε σύμβαση, με την οποία σκοπείται μεταβολή στο δίκαιο της κληρονομικής διαδοχής ζώντος έτι προσώπου, τελούμενη είτε με τον ίδιο τον κληρονομούμενο είτε με τρίτο⁴³⁰. Κατά την κλασική διάκριση των κληρονομικών συμβάσεων σε γνήσιες (εν στενή εννοία) και μη γνήσιες (εν ευρεία εννοία ή νόθεσ)⁴³¹, βασική διαφορά μεταξύ των οποίων είναι ότι οι δεύτερες είναι καταρχήν επιτρεπτές, καθότι ρυθμίζονται ρητά ως ιδιαίτεροι θεσμοί του κληρονομικού δικαίου, η σύμβαση του άρθρου 8 εδ. β' θα μπορούσε να αξιολογηθεί ως επιτρεπτή νόθος κληρονομική σύμβαση με αρνητικό περιεχόμενο. Πράγματι η δικαιοπραξία αυτή καταρτίζεται με συμφωνία μεταξύ των συντρόφων με την μελλοντική ιδιότητα κληρονομούμενου και μελλοντικού κληρονόμου, με την οποία μεταβάλλεται το δίκαιο της κληρονομικής διαδοχής.

⁴²⁸ Βλ. *Βουζίκας*, ΚληρΔ, Α', §6, σ. 36-38· *Παπαντωνίου*, ΚληρΔ⁵, §10, σ. 51-52· *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §5 αρ. 21· *τον ίδιο*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1710 αρ. 11 και 18· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 81· *Π. Φίλιο*, ΚληρΔ⁸, σ. 245· *Παπαστερίου* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1891 αρ. 18· *Ζερβογιάννη*, Κληρονομικές συμβάσεις..., σ. 124-125· *την ίδια*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 368 αρ. 3.

⁴²⁹ Για τη μορφολογία της ακυρότητας ως έννομης συνέπειας που πλήττει τις κληρονομικές συμβάσεις βλ. ενδ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², §62 αρ. 6. ΑΠ 617/2004 ΕλλΔνη 2006.186. Αναλυτ. σε *Ζερβογιάννη*, Κληρονομικές συμβάσεις..., σ. 124, όπου και εκτενής παρουσίαση επιμέρους απόψεων.

⁴³⁰ *Μπαλής*, ΚληρΔ⁵, §13, σ. 26· *Λιτζερόπουλος*, ΚληρΔ², §43, σ. 56, §44, σ. 56 επ.· *Σούρας*, ΕρμΑΚ 368 αρ. 2· *Βουζίκας*, ΚληρΔ, Α', §6, σ. 37, 39· *Απ. Γεωργιάδης*, ΚληρΔ², §5 αρ. 21-22 και §62 αρ.1· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 82-83· *Ταμπάκης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 368 αρ. 1· *Καραμπατζός*, Η παραίτηση..., σ. 265-266· *ο ίδιος*, Η απαγόρευση των κληρονομικών συμβάσεων. Προς μια μεταρρύθμιση του Κληρονομικού Δικαίου του ΑΚ. ΝοΒ 2014.1339.1341· *Ζερβογιάννη*, Κληρονομικές συμβάσεις..., σ. 17-18 και 105 επ.· *η ίδια*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 368 αρ. 4 επ.· ΑΠ 297/2015, ΧρΙΔ 2015.424· ΕφΘεσσαλ 2040/2012, Αρμ 2013.735.

⁴³¹ Κατά κρατούσα γνώμη ως γνήσιες ή εν στενή εννοία ορίζονται οι κληρονομικές συμβάσεις με τις οποίες επιδιώκεται να εξασφαλιστεί ή να αποκλειστεί η επαγωγή της κληρονομιάς σε ορισμένο πρόσωπο (*Παπαντωνίου*, ΚληρΔ⁵, σ. 52· *Σούρας*, ΕρμΑΚ. 368 αρ. 5· *Απ. Γεωργιάδης*, ΚληρΔ², §5 αρ. 21· *ο ίδιος*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1710 αρ. 20 επ.· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 82· *Ταμπάκης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 368 αρ. 5· *Παπαστερίου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1891 αρ. 20-21· *Καραμπατζός*, Η παραίτηση..., σ. 266-267· *ο ίδιος*, ΝοΒ 2014.1339.1342.). Για τις διαφορετικές οριοθετήσεις των μη γνήσιων κληρονομικών συμβάσεων βλ. *Λιτζερόπουλο*, ΚληρΔ², §43, σ. 55-56· *Π. Φίλιο*, ΚληρΔ⁸, σ. 244· *Καραμπατζός*, Η παραίτηση..., σ. 266· *τον ίδιο*, ΝοΒ 2014.1339.1344-1345. ΑΠ 2126/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΕφΘεσσαλ 2040/2012, Αρμ 2013.735. Βλ. όμως *Ζερβογιάννη*, Κληρονομικές συμβάσεις..., σ. 106, η οποία απορρίπτει την παραπάνω διάκριση, αφενός λόγω της έλλειψης ακριβούς οριοθέτησης, αφετέρου λόγω της περιορισμένης πρακτικής σημασίας της.

Σύμφωνα με την τρίτη και τέταρτη κατά σειρά από τις παραπάνω απόψεις της θεωρίας⁴³², το αντικείμενο της δικαιοπραξίας του άρθρου 8 εδ. β' είναι η *παραίτηση ή υπόσχεση παραίτησης* έστω και ενός εκ των μερών του συμφώνου συμβίωσης από το μελλοντικό δικαίωμα στη νόμιμη μοίρα. Ωστόσο, όπως αναφέρθηκε ήδη, το κληρονομικό δικαίωμα είναι ανεπίδεκτο προκαταβολικής παραίτησης, θέση η οποία ενισχύεται από πλήθος διατάξεων, όπως οι ΑΚ 1710, 1712 (όπου περιγράφονται περιοριστικά τα τρία είδη κληρονομικής διαδοχής), 1714, 1940, 2001 παρ. 2 αλλά και η ΑΚ 1851 εδ. α'⁴³³, η οποία αποκρούει ως άκυρη την αποδοχή ή την αποποίηση της κληρονομίας που επιχειρείται πριν την επαγωγή. Οι παραπάνω επιφυλάξεις δικαιολογούν τη διατύπωση της γνώμης ότι το άρθρο 8 εδ. β' του Ν. 4356/2015 θεσμοθετεί ειδική περίπτωση κληρονομικής σύμβασης, κατά παρέκκλιση της γενικής απαγόρευσης της ΑΚ 368, με περιεχόμενο τη συμφωνία των συντρόφων ως προς την *ιδιότητά* τους ως νόμιμων μεριδούχων, την οποία καταρχήν (άρθρο 8 εδ. α' σε συνδ. αναλ. ΑΚ 1825 επ.) τους προσδίδει ο νόμος. Με άλλα λόγια, επαφίεται στη βούληση των ίδιων των συμβαλλομένων να ορίσουν με συμφωνία τους, αν θα αποκλείσουν την εφαρμογή των διατάξεων των ΑΚ 1825 επ. Με τη σκέψη αυτή, η διάταξη του άρθρου 8 εδ. β' μπορεί να συμβαδίσει ομαλότερα με το γενικό σύστημα του κληρονομικού δικαίου, καθώς έτσι το σημείο αναφοράς της δικαιοπραξίας των συντρόφων μετατοπίζεται από την συστηματικά ξένη, προκαταβολική εγκατάλειψη κληρονομικού δικαιώματος⁴³⁴, προς τη δογματικά αποδεκτή συμφωνία αποκλεισμού της *in abstracto* ιδιότητας καθενός εκ των μερών ως νόμιμων μεριδούχων. Όπως δηλαδή με την ΑΚ 1825 παρ. 1 ορίζεται ότι όχι κάθε κληρονόμος, αλλά μόνον οι κατιόντες, οι γονείς και ο επιζών σύζυγος έχουν *in abstracto* την ιδιότητα του νόμιμου μεριδούχου, έτσι και οι σύντροφοι κατά την επιτρεπτή απόκλιση που εισάγει το άρθρο 8 εδ. β' δύνανται να

⁴³² Βλ. ανωτ. στην ίδια παράγραφο.

⁴³³ Απ. Γεωργιάδης, ΚληρΔ², §62 αρ. 4· Ψούνη, ΚληρΔ⁵, I, σ. 81· Καραμπατζός, Η παραίτηση..., σ. 265· ο ίδιος, ΝοΒ 2014.1339.1341-1342· Ζερβογιάννη, Κληρονομικές συμβάσεις..., σ. 105, σημ. 470· Κουμάνης, Η αποποίηση της κληρονομίας· πλασματική αποδοχή και ακύρωση αυτής λόγω πλάνης κατά τον ΑΚ, 2015, σ. 30-31, 157.

⁴³⁴ Για τη νομοθετική δικαιολόγηση της απαγόρευσης των κληρονομικών συμβάσεων, με τις οποίες δηλώνεται παραίτηση ή αναλαμβάνεται η υποχρέωση παραίτησης από μελλοντικό κληρονομικό δικαίωμα βλ. Βουζίκα, ΚληρΔ, Α', §6, σ. 44-45· Λιτζερόπουλο, ΚληρΔ², §46, σ. 64· Απ. Γεωργιάδη, ΚληρΔ², §5 αρ. 26 και §62 αρ. 2· τον ίδιο, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ.1710 αρ. 21· Ψούνη, ΚληρΔ⁵, I, σ. 82· Καραμπατζό, Η παραίτηση..., σ. 277· τον ίδιο, ΝοΒ 2014.1339.1357· Ταμπάκη, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 368 αρ. 2· Ζερβογιάννη, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 368 αρ. 2· την ίδια, Κληρονομικές συμβάσεις, σ. 24 επ. ιδίως σ. 26-28, 105-106, όπου και η επισήμανση ότι ο δικαιολογητικός λόγος της απαγόρευσης των κληρονομικών συμβάσεων δεν είναι ενιαίος αλλά ποικίλλει ανάλογα με το είδος τους, και σ. 115-116 όπου και κριτική στη ratio legis. ΕφΘεσσαλ 2040/2012, Αρμ 2013.735· ΕφΑθ 3304/1986, ΕλλΔνη 1986.1183.

αποκλείσουν *in abstracto* την ιδιότητά τους ως μεριδούχων, η οποία καταρχήν τους προσδίδεται εκ του νόμου (άρθρο 8 εδ. α')⁴³⁵. Με αυτό, λοιπόν, το κανονιστικό νόημα θα πρέπει να ερμηνεύονται οι σχετικές συμφωνίες των συντρόφων, όταν αναφέρονται σε εκ των προτέρων *παραίτηση από το δικαίωμα στη νόμιμη μοίρα*.

Ενόψει των παραδοχών αυτών, σημαντικό είναι να διευκρινιστεί ότι η ενδοτικοποίηση των διατάξεων για τη νόμιμη μοίρα αφορά μόνο στην ιδιότητα του συντρόφου ως μεριδούχου. Πράγματι, η εξαιρετική ρύθμιση του άρθρου 8 εδ. β' δεν πρέπει να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι εναλλακτικά προς την *παραίτηση*, επιτρέπονται συμφωνίες που μεταβάλλουν τους όρους των ΑΚ 1825 επ. Απαγορεύονται συνεπώς συμφωνίες για το μέγεθος και τον υπολογισμό της νόμιμης μοίρας ή για τον διαφορετικό προσδιορισμό του τρόπου κατάλειψής της κ.λπ. Τούτο δικαιολογείται άλλωστε και από την αρχή του κλειστού αριθμού των μορφών διάθεσης⁴³⁶, βάσει της οποίας τα μέρη δεν μπορούν ούτε να δημιουργήσουν, αλλά ούτε και να αλλοιώσουν τον θεσμό της κληρονομικής και ειδικότερα της αναγκαστικής διαδοχής.

Περαιτέρω, ζήτημα γεννιέται, αν είναι δυνατόν η συμφωνία αποκλεισμού της ιδιότητας του νόμιμου μεριδούχου να ισχύσει μόνον για τον ένα ή και για τους δύο. Σωστό φαίνεται, ενόψει και της ειδικής αναφοράς του νόμου στο *κάθε μέρος*⁴³⁷ να γίνει δεκτό ότι η στέρηση της ιδιότητας του μεριδούχου μπορεί να ισχύσει και μόνο για τον ένα σύντροφο. Δεν αποκλείεται, πάντως, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, να αποκρουστεί ως άκυρη η συμφωνία αυτή, λόγω ανηθικότητας (ΑΚ 178). Άλλωστε, όπως όλες έτσι και η συγκεκριμένη συμφωνία των συντρόφων, ελέγχεται ως προς το κύρος της κατά τις γενικές διατάξεις και σε περίπτωση ελαττώματος εφαρμόζεται η ΑΚ 181.

Αναφορικά με τον απαιτούμενο τύπο, παρά την αμφιβολία που εκφράστηκε στη θεωρία⁴³⁸, πρέπει να γίνει δεκτό ότι, όπως και με τις διατάξεις των άρθρων 5 παρ. 2 και 7 παρ. 3 έτσι και με αυτή του άρθρου 8 εδ. β' του Ν. 4356/2015, η αναφορά *κατά την κατάρτιση του* συμφώνου δεν αφήνει περιθώρια αμφιβολίας ότι η σχετική συμφωνία περιβάλλεται τον συμβολαιογραφικό τύπο⁴³⁹. Επιπλέον, σύμφωνα με την άποψη που

⁴³⁵ Πρβλ. Ψούνη, ΚληρΔ⁵, I, σ. 459-460, η οποία αναφέρει ότι περιεχόμενο της κληρονομικής σύμβασης που προβλέπει το άρθρο 8 εδ. β' του Ν. 4356/2015 είναι η παραίτηση ή υπόσχεση παραίτησης από το *μελλοντικό δικαίωμα* της νόμιμης μοίρας, καταλήγει όμως στην παραδοχή ο επιζών σύντροφος που έχει παραιτηθεί από το δικαίωμά του στη νόμιμη μοίρα δεν «αποκτά» την ιδιότητα του μεριδούχου.

⁴³⁶ Αντί πολλών βλ. Απ. Γεωργιάδη, ΚληρΔ², §1 αρ. 23.

⁴³⁷ Βλ. ανωτ. στην αρχή της παραγράφου και σημ. 416.

⁴³⁸ Βλ. ανωτ. σημ. 420.

⁴³⁹ Βλ. ανωτ. §6.Π και ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015, υπό Β άρθρο 8.

εδώ υποστηρίζεται⁴⁴⁰, δεν αποκλείεται οι σύντροφοι να καταλήξουν στη σχετική συμφωνία ή να την τροποποιήσουν με μεταγενέστερο συμβολαιογραφικό έγγραφο⁴⁴¹. Αν και στην περίπτωση αυτή θα μπορούσε κάποιος να παρατηρήσει ότι η ΑιτΕκθ επί του άρθρου 8 επαναλαμβάνει δύο φορές⁴⁴² ότι η σχετική συμφωνία μπορεί να γίνει *κατά την* κατάρτιση, δεν φαίνεται δικαιολογημένη η παρεμπόδιση των μερών να αναθεωρήσουν τη σχετική συμφωνία. Ωστόσο, η σύναψη νεότερης συμφωνίας μεταξύ των μερών, με την οποία θα επανέρχονται στους κανόνες των ΑΚ 1825 επ., μάλλον, παρέλκει, καθώς στην περίπτωση που ο σύντροφος δεν θέλει να στερήσει από τον άλλον το κληρονομικό του δικαίωμα, τότε δεν θα τον αποκληρώσει.

Η συμφωνία του άρθρου 8 εδ. β' του Ν. 4356/2015 δεν επηρεάζει ασφαλώς το εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα των συντρόφων⁴⁴³. Το έννομο αποτέλεσμα της εν λόγω συμφωνίας αναδεικνύεται στις περιπτώσεις που ο κληρονομούμενος σύντροφος είτε απέκλεισε με διαθήκη εν όλω η εν μέρει τον επιζώντα (μη μεριδούχο) σύντροφο, είτε ενδεχομένως προέβη σε χαριστικές επιδόσεις εν ζωή σε βάρος του, με αποτέλεσμα το (εκ διαθήκης ή εξ αδιαθέτου) κληρονομικό δικαίωμα του τελευταίου να καταργείται εντελώς ή να περιορίζεται, χωρίς εκείνος να μπορεί να προστρέξει στην προστασία της ΑΚ 1786 ή σε εκείνη των ΑΚ 1827 επ.

Πάντως ο συμβατικός αποκλεισμός των ΑΚ 1825 επ. κατόπιν σχετικής συμφωνίας των μερών του συμφώνου συμβίωσης μπορεί να επηρεάσει με διάφορους τρόπους την κληρονομική διαδοχή. Έτσι, αν τελικά αποκληρωθεί ο (μη μεριδούχος) σύντροφος και κατά τα λοιπά επέρχεται εξ αδιαθέτου διαδοχή, τότε το κληρονομικό του μερίδιο προσαυξάνει τις μερίδες των υπόλοιπων κληρονόμων με τους οποίους καλείται στην ίδια τάξη (ΑΚ 1823)⁴⁴⁴.

Απαιτητικότερα είναι τα ζητήματα που ανακύπτουν στο πλαίσιο αναγκαστικής διαδοχής, όταν ο σύντροφος έχει ήδη απολέσει συμβατικά την ιδιότητα του νόμιμου μεριδούχου. Πιο συγκεκριμένα, προβληματίζει κατά πόσον ο σύντροφος στην περίπτωση αυτή θα πρέπει να συνυπολογιστεί για την εξεύρεση της νόμιμης μοίρας αναγκαίων κληρονόμων. Συνεπής φαίνεται η ακόλουθη προσέγγιση: για την εξεύρεση της νόμιμης μοίρας των μεριδούχων, όταν ο κληρονομούμενος είχε συνάψει σύμφωνο

⁴⁴⁰ Βλ. ανωτ. §5.

⁴⁴¹ Πρβλ. *Παντελίδου*, ΝοΒ 2015.1910.1913, η οποία υπό διαφορετική δογματική θεώρηση εκτιμά ως δυνατή τη μεταγενέστερη παραίτηση, όπως και την ανάκληση της παραίτησης.

⁴⁴² Βλ. ΑιτΕκθ του Ν. 4356/2015, υπό Β, άρθρο 8.

⁴⁴³ *Απ. Γεωργιάδης*, ΚληρΔ², §23 αρ. 20, σημ. 19· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, ΙΙ, σ. 330· *Σαϊτάκης*, Το Νέο Σύμφωνο, σ. 68· *ο ίδιος*, ΕφΑΔ 2015. 947.951-952.

⁴⁴⁴ Βλ. αντί άλλων *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ², § 30 αρ. 12, σημ. 7· *Ψούνη*, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 404.

συμβίωσης με το οποίο ο σύντροφος είχε αποκλειστεί από τους *in abstracto* μεριδούχους, θα πρέπει αρχικά να εφαρμοστεί η ΑΚ 1826, για να βρεθεί το ποσοστό της εξ αδιαθέτου μερίδας τους το οποίο στη συνέχεια θα διαιρεθεί δια του δύο. Η ΑΚ 1826 πρέπει όμως να συνδυαστεί με την ΑΚ 1830, σύμφωνα με την οποία για τον προσδιορισμό της εξ αδιαθέτου μερίδας με βάση την οποία οφείλεται η νόμιμη μοίρα, συναριθμούνται όσοι έχουν αποκληρωθεί με τη διαθήκη, όσοι έχουν αποποιηθεί την κληρονομία και όσοι έχουν κηρυχθεί ανάξιοι να την κληρονομήσουν. Όπως σωστά γίνεται δεκτό στη θεωρία⁴⁴⁵ κατά την ΑΚ 1830, στα πρόσωπα τα οποία συναριθμούνται για τον υπολογισμό της υποθετικής εξ αδιαθέτου μερίδας του αναγκαίου κληρονόμου, περιλαμβάνονται οι συγκληρονόμοι που εξέπεσαν (λ.χ. αποκληρώθηκαν), είτε αυτοί είναι αναγκαίοι είτε όχι, και επομένως οι νόμιμοι μεριδούχοι δεν ωφελούνται κατά προσαύξηση από την παράλειψη των πρώτων. Έτσι, κατά τον κανόνα της ΑΚ 1830, παρότι ο επιζών σύντροφος δεν δικαιούται νόμιμη μοίρα, θα πρέπει να συνυπολογιστεί κατά τους κανόνες της εξ αδιαθέτου κληρονομικής διαδοχής (αφού αν δεν αποκλειόταν με τη διαθήκη του κληρονομούμενου, θα ήταν εξ αδιαθέτου κληρονόμος), ώστε να βρεθεί η εξ αδιαθέτου μερίδα των μεριδούχων, το μισό της οποίας αντιστοιχεί στο ποσοστό της νόμιμης μοίρας τους.

Πρέπει, τέλος, να σημειωθεί ότι ο υπολογισμός χαριστικών παροχών προς τον σύντροφο, με σκοπό τον προσδιορισμό της κληρονομιαίας περιουσίας κατά την ΑΚ 1831 παρ. 2, θα πρέπει να προσαρμοστεί, ανάλογα με το αν αυτός είναι νόμιμος μεριδούχος ή όχι κατά τον κρίσιμο χρόνο της επαγωγής⁴⁴⁶. Αν, λοιπόν, ο σύντροφος έχει την ιδιότητα του νόμιμου μεριδούχου, τότε κατά την ΑΚ 1831 παρ. 2 συνυπολογίζεται κάθε χαριστική παροχή, ανεξάρτητα από τον χρόνο στον οποίο αυτή επιχειρήθηκε και αδιάφορα από το αν πραγματοποιήθηκε από ιδιαίτερο ηθικό καθήκον ή από λόγους ευπρέπειας. Εφόσον όμως είχε συμφωνηθεί με το σύμφωνο συμβίωσης ο αποκλεισμός των ΑΚ 1825 επ., τότε ο συνυπολογισμός των χαριστικών επιδόσεων θα εξαρτηθεί από το αν αυτές έγιναν μέσα στην τελευταία, πριν από τον θάνατο

⁴⁴⁵ Παπαντωνίου, ΚληρΔ⁵, §112-113, σ. 417 επ.· Απ. Γεωργιάδης, ΚληρΔ², §32 αρ.15 επ.· Σταθόπουλος, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², άρθρ. 1826 αρ. 5 επ., 7 επ.· Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 449 επ.· Π. Φίλιος, ΚληρΔ⁸, σ. 579· Γ. Γεωργιάδης, Η προστασία..., §10 αρ. 10επ., 14 επ.· ο ίδιος, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1826 αρ. 9 επ. ΑΠ 108/2000, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· Εφαθ 843/2002, ΕλλΔνη 2000.1484.

⁴⁴⁶ Βλ. συναφώς Απ. Γεωργιάδη, ΚληρΔ², §34 αρ. 36 επ. και 45 επ.· Ψούνη, ΚληρΔ⁵, Ι, σ. 491 επ.· Σταθόπουλο, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρ. 1831-1834 αρ. 33 επ., 41-42· Γ. Γεωργιάδη, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ 1831-1832 αρ. 34· Τασίκα, Ζητήματα από τη νόμιμη μοίρα στην αγωγή μέμψης άστοργης δωρεάς, Αρμ 2017.2064.2065. ΟΛΑΠ 1404/1984, ΝοΒ 1985. 97· ΑΠ 5/2019, ΧρΙΔ 2019. 606· ΑΠ 512/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 376/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1904/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1831/2014, ΧρΙΔ 2015.274· ΑΠ 898/2009, ΧρΙΔ 2010.95· ΑΠ 1231/2009, ΧρΙΔ 2010. 342.

δεκαετία, εκτός αν επιχειρήθηκαν από ιδιαίτερο ηθικό καθήκον ή από λόγους ευπρέπειας.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Τα κυριότερα συμπεράσματα της μελέτης μπορούν να συνοψισθούν ως ακολούθως:

Το σύμφωνο συμβίωσης ως οικογενειακή έννομη σχέση θεσπίστηκε για πρώτη φορά με τον Ν. 3719/2008, σηματοδοτώντας τη μετάβαση από την παραδοσιακή στην εναλλακτική οικογένεια. Ο μεταγενέστερος Ν. 4356/2015, επιχειρώντας να θεραπεύσει τα ρυθμιστικά ελλείμματα του προηγούμενου, συμπεριέλαβε στο πεδίο εφαρμογής του και τα ομόφυλα ζευγάρια, διαμορφώνοντας συγχρόνως το σύμφωνο συμβίωσης ως δικαίκο θεσμό εναλλακτικό και όχι υποδεέστερο του γάμου. Ειδικότερα, η προσέγγιση των έννομων συνεπειών του συμφώνου προς εκείνες του γάμου δικαιολογείται, αφού αποσκοπεί στη μεταφορά θεμελιωδών νομοθετικών αξιολογήσεων που επαληθεύονται και στη σχέση μεταξύ των συντρόφων. Ο θεσμός του συμφώνου διέπεται πρωταρχικά από την αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας, μοιράζεται ωστόσο με τον γάμο κοινές αρχές, όπως την αρχή της ισότητας.

Η έννομη σχέση από το σύμφωνο συμβίωσης ιδρύεται με σύμβαση, στα στοιχεία της νομοτυπικής μορφής της οποίας περιλαμβάνεται η συμφωνία των μερών για την υπαγωγή τους στις διατάξεις του Ν. 4356/2015 και η τήρηση του συμβολαιογραφικού τύπου. Αναφορικά με τη ρύθμιση των προϋποθέσεων κύρους του, εντοπίζονται διατάξεις όμοιες με εκείνες του γάμου. Ωστόσο, διαφορετικά από τον τελευταίο, προβλέπεται ότι το σύμφωνο συμβίωσης ελέγχεται και ως εικονικό, όταν συμμετέχουν στα στοιχεία της εικονικότητας και οι δύο σύντροφοι, αλλά και ως ανήθικο, παρότι τούτο δεν ορίζεται ρητά στον νόμο. Η παραγωγή των έννομων αποτελεσμάτων του συμφώνου εξαρτάται από τη ληξιαρχική του καταχώριση που αποτελεί νόμιμο όρο του ενεργού.

Το άκυρο σύμφωνο συμβίωσης, διαφορετικά από το ανυπόστατο, παράγει καταρχήν έννομα αποτελέσματα, αφού η ακυρότητα βάσει του άρθρου 3 παρ. 1 του Ν. 4356/2015 διαμορφώνεται ως απόλυτη και μη αυτοδίκαιη. Απαιτείται έτσι για την κήρυξή της η έκδοση διαπλαστικής δικαστικής απόφασης η οποία, αφού καταστεί αμετάκλητη, ανατρέπει αναδρομικά τα έννομα αποτελέσματά του. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά της ακυρότητας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι οι διατάξεις του γάμου αξιοποιήθηκαν ως *ρυθμιστικό πρότυπο* για τον νομοθετικό σχεδιασμό του ελαττωματικού συμφώνου συμβίωσης, θέση που ενισχύεται από τη διαπίστωση ότι και για το ακυρώσιμο σύμφωνο συμβίωσης ισχύουν οι διατάξεις για τον ακυρώσιμο γάμο.

Ενόψει, μάλιστα, του έντονα προσωπικού χαρακτήρα της έννομης σχέσης, η αναζήτηση μηχανισμών περιορισμού της ακυρότητας επέτρεψε, με τη θεμελίωση αναλογικής επιχειρηματολογίας, το συμπέρασμα ότι η ακυρότητα του συμφώνου μπορεί να θεραπευτεί με αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1373. Για τον ίδιο λόγο δυνατή είναι και η επικύρωση του άκυρου συμφώνου, λόγω ύπαρξης άλλης προγενέστερης συμβιωτικής σχέσης με αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1354, εφόσον μεταγενέστερα αρθεί το κώλυμα.

Κατά τη λειτουργία της έννομης σχέσης διακρίνονται οι προσωπικές από τις μη προσωπικές σχέσεις των μερών. Αναφορικά με τις πρώτες, η όμοια με τους συζύγους ρύθμιση και μάλιστα με κανόνα αναγκαστικού δικαίου εξομοιώνει κατά το περιεχόμενο την έγγαμη με τη συντροφική συμβίωση. Ως προς τις δεύτερες, στις οποίες εντάσσονται τόσο οι μικτές όσο και οι περιουσιακές σχέσεις, εφαρμόζονται καταρχήν ανάλογα οι διατάξεις του ΑΚ για τις σχέσεις των συζύγων, αφήνεται ωστόσο σημαντικό περιθώριο αυτορρύθμισης στους συντρόφους. Με τον τρόπο αυτό, οι διατάξεις του γάμου ενδοτικοποιούνται, καθώς μπορούν να παραμεριστούν με τη βούληση των μερών μέσα στα όρια που επιτρέπουν οι γενικές διατάξεις και οι ειδικότερες ρυθμίσεις του Ν. 4356/2015.

Στο πεδίο της ελεύθερης διαμόρφωσης των μικτών και περιουσιακών σχέσεων των μερών, οι αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης επιτρέπουν τη διαμόρφωση τελολογικών κριτηρίων ελέγχου της άσκησης της ιδιωτικής αυτονομίας. Βάσει αυτών, ως επιτρεπτές μπορούν να εκτιμηθούν οι συμφωνίες για τη ρύθμιση της υποχρέωσης συνεισφοράς, όχι όμως και ο πλήρης αποκλεισμός της. Αντίστοιχα, μπορούν να ρυθμιστούν οι συνέπειες της διάστασης, ιδίως με σκοπό την αποφυγή αιφνιδιασμού του άλλου μέρους. Δεν αποκλείεται άλλωστε η μεταβολή των όρων της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, εφόσον με τη σχετική συμφωνία δεν ανατρέπεται ο τελολογικός προσανατολισμός των διατάξεων των ΑΚ 1400-1402. Καταληκτικά, το κανονιστικό περιεχόμενο του άρθρου 12 του Ν. 4356/2015 φαίνεται να έχει περιορισμένη ρυθμιστική χρησιμότητα στους συντρόφους κατά το σκέλος που αναφέρεται στις αξιώσεις των συζύγων μεταξύ τους.

Η έννομη σχέση των συντρόφων λύεται αυτοδικαίως λόγω θανάτου ή αφάνειας του ενός αλλά και με μεταξύ τους γάμο. Στην περίπτωση της δικαστικής ακύρωσης του ελαττωματικού συμφώνου, φαίνεται δυνατή η μεταφορά των ΑΚ 1383-1384, με την εφαρμογή των οποίων αμβλύνονται οι συνέπειες της αναδρομικότητας των αποτελεσμάτων της. Ακολούθως, η δικαιοπρακτική λύση του συμφώνου, είτε

επιχειρείται με συμφωνία είτε μονομερώς, ελέγχεται με τους γενικούς λόγους ακυρότητας, ακόμη και ως εικονική, ενώ η παραγωγή των έννομων αποτελεσμάτων της εξαρτάται από τη ληξιαρχική της καταχώριση. Ειδικά στην περίπτωση της συμφωνημένης λύσης του συμφώνου, τα μέρη είναι ελεύθερα να συνάψουν κατά το στάδιο αυτό συμβιβαστικές συμφωνίες για την εκκαθάριση των περιουσιακών τους σχέσεων ακόμα και να παραιτηθούν από την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα, καθώς οι λόγοι που την απαγορεύουν κατά την ίδρυση και λειτουργία της έννομης σχέσης δεν επαληθεύονται ενόψει της λύσης της.

Με τη λύση του συμφώνου, εκτός από την παύση των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που πηγάζουν από τη συμβίωση, δημιουργείται καταρχήν δικαίωμα διατροφής για τον μετέπειτα χρόνο. Τούτο αποκλείεται, αν είχε προηγηθεί κατά τη σύναψη του συμφώνου ή και αργότερα συμφωνία αποκλεισμού (*παραίτηση*) της εφαρμογής των ΑΚ 1442 επ. Επιτρεπτές είναι όμως και ειδικότερες συμφωνίες των μερών που μπορεί να προβλέπουν άλλες παροχές.

Σε σχέση με την κληρονομική διαδοχή των συντρόφων, η εξομοίωσή τους με τους συζύγους ως προς το εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα επιτρέπει, αναφορικά με τη μεταφορά της ΑΚ 1822, την εκτίμηση ότι ο αποκλεισμός του κληρονομικού δικαιώματος του συντρόφου δεν μπορεί να επέλθει σε χρόνο πριν την κατάρτιση της δικαιοπραξίας λύσης. Στο πλαίσιο της εκ διαθήκης διαδοχής, η προσαρμογή των διατάξεων του ΑΚ στους συντρόφους, με αφορμή κυρίως την περίπτωση της αποκλήρωσης της ΑΚ 1842, τοποθετεί στη θέση του *υπαίτιου* και *βάσιμου* λόγου διαζυγίου τις υπαίτιες παραβάσεις των νόμιμων και συμβατικών υποχρεώσεων των μερών. Αντίστοιχη προς τα ανωτέρω είναι και η προσαρμογή των προϋποθέσεων εφαρμογής της ΑΚ 1785. Τέλος, η δυνατότητα *παραίτησης* από τη νόμιμη μοίρα, αποτελεί στην πραγματικότητα συμφωνία αποκλεισμού της ιδιότητας του συντρόφου ως *in abstracto* μεριδούχου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- English* (μτφρ. Σπινέλλη), Εισαγωγή στη Νομική Σκέψη², 1986.
- Fegne* (μτφρ. Παπαρσενίου), Η συμμετοχή στα αποκτήματα μεταξύ αμοιβαίου και βεβαιότητας ΕλλΔνη 1991.469.
- Αγαλλοπούλου-Ζερβογιάννη*, Η προστασία της αγάμου μητρός, 1971.
- Αγαλλοπούλου*, Οι έννομες συνέπειες της ελεύθερης συμβίωσης, ΝοΒ 1989.865.
- Αγαλλοπούλου*, Ελεύθερες συμβιώσεις, Γενέθλιον Απ. Γεωργιάδη Ι, 2006, σ. 3.
- Αγαλλοπούλου*, Οι περιουσιακές σχέσεις μεταξύ των συμβιούντων και μεταξύ των συμβιούντων και τρίτων μετά το Ν 3719/2008, ΕφΑΔ 2009.6.
- Αθανασόπουλος*, Γραμματική ερμηνεία και αυθεντικό νόημα των ερμηνευομένων συνταγματικών διατάξεων («originalism» - «textualism») - Η έννοια της «οικογένειας» και του «γάμου» υπό την Συντ. 21 παρ. 1 - Αντισυνταγματικότητα του νέου συμφώνου συμβίωσης (ν.4356/2015), ΕλλΔνη 2018. 681.
- Αϊδινλής/Νικολού*, Τι θεμελιώνει το δίκαιο; Μια νομικο-φιλοσοφική ανάγνωση της ΑΠ 1428/2017 για το υποστατό των γάμων των ομοφύλων ζευγαριών υπό το πρίσμα του νομικού ερμηνευτισμού (legal interpretivism), ΤοΣ 2018.293.
- Ακτύπης*, Απαγόρευση διακρίσεων και σύμφωνο συμβίωσης στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ΝοΒ 2015.701 =Σύμφωνο συμβίωσης ομόφυλων ζευγαριών – Η προσαρμογή στην ελληνική νομοθεσία, Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΙΜΔΑ), 2015, σ. 23 επ.
- Αλεξανδροπούλου*, Η νομική ρύθμιση της de facto οικογένειας (προτάσεις Ολλανδών νομικών), Αρμ 1986.261.
- Αλεξανδροπούλου*, Η περιουσιακή επαύξηση ως προϋπόθεση της αξιόσεως συμμετοχής στα αποκτήματα, Επετ. Αρμ 1989. 93.
- Αναστασιάδου-Νικηφόρου*, Οι μεταρρυθμίσεις στο οικογενειακό δίκαιο με το Ν. 3719/2008, σε ΕΝΟΒΕ Σύμφωνο Συμβίωσης και μεταρρυθμίσεις στο οικογενειακό δίκαιο (Ν. 3719/2008), τ. 63, 2009, σ. 63.
- Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη*, Οι ισότιμοι σύζυγοι, προσωπικές σχέσεις των συζύγων, 1977.

Η παραπομπή των γενικών συγγραμμάτων γίνεται με συντομογραφία του τίτλου. Η παραπομπή των υπόλοιπων έργων γίνεται την πρώτη φορά με πλήρη αναφορά στον τίτλο τους και στη συνέχεια είτε με συντομογραφία είτε με αναφορά στο περιοδικό, όπου βρίσκονται δημοσιευμένα.

- Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη*, Η εξώγαμη συμβίωση, 1984.
- Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 2007, Εισαγ. πρτ. στα άρθρ. 1485-1504 και άρθρ. 1495.
- Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη*, Επιδράσεις της αρχής της ισότητας των φύλων στο θεσμοθετημένο πρότυπο της έγγαμης συμβίωσης, ΔκΠ 1983.127.
- Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη*, Η αντίθεση της διαθήκης στα χρηστά ήθη, ΝοΒ 1982.1234.
- Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη*, Η επίδραση της εξώγαμης συμβίωσης στο δικαίωμα διατροφής, Προσφορά στον Γ. Μιχαηλίδη-Νουάρο, Α', 1987, σ. 65.
- Ανθόπουλος*, Το ΕΔΔΑ σε ρόλο Συνταγματικού Δικαστηρίου; Σκέψεις με αφορμή την απόφαση ΕΔΔΑ, Βαλλιανάτος και άλλοι κατά Ελλάδα, ΕφημΔΔ 2013.595.
- Αντωνοπούλου*, Ο θεσμός της «συμμετοχής στα αποκτήματα» στις σχέσεις των συζύγων από το γάμο (άρθρα 1400-1402), ΝοΒ 1983.1513.
- Αραβαντινός*, Ακυρότης, μερική ακυρότης, μετατροπή, Συμβολή εις την θεωρίαν του ανισχύρου, 1957.
- Αρβανιτάκη* σε *Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα*, Ερμηνεία ΚΠολΔ ΙΙ, 2000, άρθρα 782, 791 801.
- Ασπρογέρακας-Γρίβας*, Γενικές Αρχές του Αστικού Δικαίου, 1981.
- Ατσαλάκης*, ΕρμΑΚ, Εισαγ. 1476-1492, άρθρ. 1477, 1485.
- Αυγουστιανάκης*, Το δικαίωμα προς ακύρωση δικαιοπραξίας λόγω πλάνης, απάτης ή απειλής, 2011.
- Αυγουστιανάκης*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 2016, άρθρ. 154-157, Εισαγ. άρθρ. 180-184 και άρθρ. 180-184.
- Αυγουστιανάκης*, Η έννοια της «ανίσχυρης» δικαιοπραξίας και οι ειδικότερες μορφές της, ΝοΒ 1991.1340.
- Αυδή-Καλκάνη*, Τα προτεινόμενα νομικά συστήματα ρυθμίσεως των περιουσιακών σχέσεων των συζύγων και η αρχή της ισότητας των φύλων, ΝοΒ 1981.1334.
- Βαβούσκος*, Εμπράγματον Δίκαιον⁶, 1986.
- Βαθρακοκοίλης*, Το σύμφωνο συμβίωσης (Ν. 3719/2008) και οι τροποποιήσεις Οικογενειακού Δικαίου, 2009.
- Βαλμαντώνης*, Σημείωμα στην ΕφΘεσσαλ 80/2017, ΕλλΔνη 2018.143.
- Βαλτούδης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2013, άρθρ. 1346-1349.
- Βαρελά* σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2010, άρθρ. 138-139.
- Βαρελά* σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2010, άρθρ. 140-141, 156-157.

Βάρκα-Αδάμη, Σύμφωνο συμβίωσης, ένας συμβατικός τύπος οικογένειας, ΕλλΔνη 2009.401.

Βερβεσός, Παρατηρήσεις στην ΑΠ 932/2009, ΕΕμπΔ2010.60.

Βιδάλης, Η συνταγματική διάσταση της εξουσίας στο γάμο και στην οικογένεια-ατομικές ελευθερίες και θεσμικοί μετασχηματισμοί, 1996.

Βιδάλης, Βιοδίκαιο, πρώτος τόμος: Το πρόσωπο, 2007.

Βιδάλης, Ιατρική Δεοντολογία κατ' άρθρο ανάλυση του Νόμου 3418/2005 (επιμ. Βιδάλη, Παπαχρίστου), 2013, άρθρο 29.

Βλασσοπούλου, Η ρύθμιση των κινητών των συζύγων στο νέο οικογενειακό δίκαιο, ΝοΒ 1984.1138.

Βλαχόπουλος, Η προβληματική των νομικών ενώσεων προσώπων του ίδιου φύλου, σε Ιατρικό Δίκαιο και Βιοηθική, τ. 25, 2014.

Βογιατζή, Συγκέντρωση και κριτική νομολογίας σε θέματα οικογενειακού δικαίου, Αρμ 1977.57.

Βογιατζή, Ο θεσμός της κοινοκτημοσύνης και η ρύθμιση του νέου οικογενειακού δικαίου, ΔκΠ 1983.195.

Βουζίκας, Κληρονομικόν Δίκαιον, τ. Α' (1972), τ. Β' (1976).

Βούλτσος, Ερμηνεία Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας, 2012, άρθρο 29.

Βουρβούρη, Η κατανομή των κινητών κατά τη διακοπή της έγγαμης συμβίωσης, Αρμ 1999.788.

Γαζής, Γενικά Αρχαί του Αστικού Δικαίου, τεύχ. Γ', Αι δικαιοπραξίαι, 1973.

Γαζής, Η επίδρασις του Συντάγματος επί του Αστικού Δικαίου, σε Μελέτες και Άρθρα τ. Ι, 1998, σ. 483.

Γαζής, Το νέο Οικογενειακό Δίκαιο – Τα προβλήματα, 1985.

Γαζής, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, 1991, Εισαγωγή στο οικογενειακό δίκαιο.

Γαζής, Προβλήματα από το νέο οικογενειακό δίκαιο, ΝοΒ 1983.913., ΝοΒ 1983.1457

Γαζής, Ακυρότητες και ελαττώματα βουλήσεως στο συναινετικό διαζύγιο, ΝοΒ 1988.529.

Γεράκη, Σχόλιο στην ΑΠ 1095/2007, ΧρΙΔ 2008.134.

Γέσιου-Φαλτσή/Καΐσης, Η πολιτική δίκη σε κίνηση Ι², 1985.

Γεωργακόπουλος, Όρια συμμετοχής στα συζυγικά αποκτήματα, Γενέθλιον ΑΠ. Γεωργιάδη Ι, 2006. 151.

Γεωργιάδη Αγγ. στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 2003, άρθρ. 1669, 1676, 1680, 1682, 1684.

- Γεωργιάδης Απ.*, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου⁵, 2019.
- Γεωργιάδης Απ.*, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο², 2015.
- Γεωργιάδης Απ.*, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο τ. Ι (2004), τ. ΙΙ (2006).
- Γεωργιάδης Απ.*, Εμπράγματο Δίκαιο², 2010.
- Γεωργιάδης Απ.*, Οικογενειακό Δίκαιο, 1^η έκδ., 2014 και 2^η έκδ. 2017.
- Γεωργιάδης Απ.*, Κληρονομικό Δίκαιο², 2013.
- Γεωργιάδης Απ.*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 2016, άρθρ. 281.
- Γεωργιάδης Απ.*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 2007, άρθρ. 1372-1385.
- Γεωργιάδης Απ.*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, 1996, άρθρ. 1710, 1717.
- Γεωργιάδης Απ.*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2013, Εισαγωγή στο Οικογενειακό Δίκαιο.
- Γεωργιάδης Απ.*, Η εφαρμογή των άρθρων 928 εδ. β' και 929 εδ. β' ΑΚ στα αυτοκινητικά ατυχήματα μετά την αναμόρφωση του οικογενειακού δικαίου με τον ν. 1329/1983, ΕλλΔνη 1996.12.
- Γεωργιάδης Απ.*, Η οικογενειακή στέγη, ΕλλΔνη 1988.1284.
- Γεωργιάδης Απ.*, Τα κινητά του συζυγικού οίκου (Συμβολή στην ερμηνεία των ΑΚ 1394-1395), ΕλλΔνη 1989.1.
- Γεωργιάδης Απ.*, Η συμβολή του Αστικού Κώδικα στην ανανέωση του δικαίου, ΚριτΕ 1996. 123.
- Γεωργιάδης Απ.*, Το ιδιωτικό δίκαιο στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, ΝοΒ 2001.569.
- Γεωργιάδης Απ.*, Η διάσταση των συζύγων και το διαζύγιο από άποψη κληρονομικού δικαίου, ΧρΙΔ 2013.3.
- Γεωργιάδης Απ.*, Η παραίτηση από αίρεση, ΧρΙΔ 2014.3.
- Γεωργιάδης Απ.*, Συμφωνίες μεταξύ συντρόφων και συμβίων, ΧρΙΔ 2015.3.
- Γεωργιάδης Απ.*, Η αδικοπρακτική ευθύνη του συζύγου και του τρίτου σε περίπτωση προσβολής της υποχρέωσης συζυγικής πίστης, ΧρΙΔ 2015.321= Τιμ. Τόμ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 2016, σ. 133.
- Γεωργιάδης Αστ.*, ΕρμΑΚ, άρθρ. 1820, 1822.
- Γεωργιάδης Αστ.*, Ενοχικό Δίκαιο- Γενικό μέρος, 6^η έκδ., 2011.
- Γεωργιάδης Αστ.*, Η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα επί διαστάσεως των συζύγων, Αρμ 1995.573.
- Γεωργιάδης Γ.*, Η εκχώρηση μελλοντικής απαίτησης, 2006.
- Γεωργιάδης Γ.*, Η προστασία της νόμιμης μοίρας, 2013.
- Γεωργιάδης Γ.*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 2016, Εισαγ. στα άρθρ. 201-210 και άρθρ. 208.

- Γεωργιάδης Γ.*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2010, άρθρ. 932.
- Γεωργιάδης Γ.*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2013, Εισαγ. 1825-1845, άρθρ. 1826, 1831-1832, 1839, 1842.
- Γεωργιάδης Γ.*, Οι δωρεές μεταξύ συζύγων και η τύχη τους μετά το διαζύγιο, σε Ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των συζύγων μετά το διαζύγιο, Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Οικογενειακού Δικαίου, 2014, σ. 119 = ΧρΙΔ 2015.481.
- Γεωργιάδης Γ.*, Το κληρονομικό δικαίωμα του επιζώντος συμβίου, ΧρΙΔ 2013.561= σε Πρακτικά του 10^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ένωσης Αστικολόγων για τα Τριάντα Χρόνια Εφαρμογής του ν. 1329/1983 για τη Μεταρρύθμιση του Οικογενειακού Δικαίου, 2016, σ. 155.
- Γεωργιάδης Γ.-Α.*, Παραίτηση από δικαίωμα, 2017.
- Γεωργιάδης Γ.-Α.*, Εντολή και πληρεξουσιότητα πρόληψης για την περίπτωση δικαιοπρακτικής ανικανότητας, ΧρΙΔ 2018.317.
- Γεωργιάδης Γ.-Α.*, Παραίτηση από δικαίωμα στο πλαίσιο σύμβασης συμβιβασμού, σε Τιμ. Τομ. Λαδά, 2019, σ. 135.
- Γεωργιάδης Γ.-Α.*, Παραίτηση από την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα ενόψει συναινετικού διαζυγίου (Με αφορμή την ΟΛΑΠ 6/2019), Αρμ 2019.7.
- Γεωργιάδης Ν.*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, Εισαγ.1350-1371 και άρθρ. 1367.
- Γεωργίου*, Προβλήματα στην προσωρινή δικαστική προστασία των αξιώσεων συμμετοχής στα συζυγικά αποκτήματα, ΕλλΔνη 1996. 275.
- Γεωργίου*, Η αξίωση των ΑΚ 1400, 1402 και η προσωρινή της προστασία, ΕλλΔνη 1992.1397.
- Γιαννόπουλος*, Οι ειδικές διαδικασίες του ΚΠολΔ μετά τον ν. 4335/2015, ΕΠολΔ 2015.453.
- Γιαρένης*, Η νομολογιακή διαμόρφωση της έννοιας της οικογένειας στην επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης λόγω ψυχικής οδύνης, ΕλλΔνη 2013.318 = σε Πρακτικά του 10^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ένωσης Αστικολόγων για τα Τριάντα Χρόνια Εφαρμογής του ν. 1329/1983 για τη Μεταρρύθμιση του Οικογενειακού Δικαίου, 2016, σ. 25.
- Γκατζηρούλης*, Τα όρια της ιδιωτικής αυτονομίας στις συζυγικές έννομες σχέσεις, 2014.
- Γκατζηρούλης*, Η συμμετοχή του ανηλίκου στις συναλλαγές και στο πλαίσιο της πολιτικής δίκης, 2005.

Γκεγκλέ, Οι καινοτομίες που επιφέρει το Σύμφωνο Συμβίωσης – Προβληματισμοί και πρακτική εφαρμογή, ΕφΑΔ 2009.3.

Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα⁴, 2012.

Δαγτόγλου, Η τριτενέργεια των ατομικών δικαιωμάτων (ιδίως της ελευθερίας διαθήκης και της ισότητας των φύλων), ΝοΒ 1982.780.

Δακορώνια, Το ζήτημα της Ερμηνείας των Διαθηκών στο Ελληνικό Δίκαιο, 2005.

Δακορώνια, Η κοινή συμβολή στις οικογενειακές ανάγκες κατά τη συμβίωση και μετά τη διακοπή της συμβίωσης, σε Ζητήματα του δικαίου της διατροφής, Πρακτικά 5^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Εταιρίας Οικογενειακού Δικαίου, 2017, σ. 3 = ΕφΑΔ 2018.115.

Δασκαρόλης, Παραδόσεις Οικογενειακού Δικαίου, τ. Ι (1992) και τ. ΙΙ (2001).

Δασκαρόλης, Θέματα του τύπου συστάσεως του γάμου, Αρμ 1991.1.

Δασκαρόλης, Λύση της μνηστείας και προσυμβατική ευθύνη, ΕΕΝ 1961.699.

Δεληγιάννη-Δημητράκου, Νέες μορφές οικογένειας και οι επιπτώσεις τους στο ευρωπαϊκό κοινωνικό δίκαιο: η απαγόρευση των διακρίσεων λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού, σε Οικονομικές ελευθερίες, κοινωνικά δικαιώματα και η απαγόρευση των διακρίσεων στο δίκαιο της ΕΕ, ΕΔΕΚΑ, 2010, 175.

Δεληγιάννη-Δημητράκου/Καραστέργιος, Η έννοια της οικογένειας στο κοινοτικό δίκαιο και στην ΕΣΔΑ, σε: Πολιτισμικές ταυτότητες και πολιτισμικές συγκρούσεις στο δίκαιο των οικογενειακών σχέσεων και η οπτική του φύλου: Συγκριτική προσέγγιση, ΕΠΕΑΕΚ Πυθαγόρας-Τμήμα Νομικής/Πεπραγμένα 2008, σ. 217.

Δεληγιάννης, Εισηγήσεις Αστικού Δικαίου², τευχ. α', 1989.

Δεληγιάννης, Οικογενειακό Δίκαιο τ. Ι (1986) και τ. ΙΙ (1987) με συνεργασία Κουτσογράδη.

Δεληγιάννης, Η δικαστική συμπαράσταση, 1997.

Δεληγιάννης, Το οικογενειακό δίκαιο του μέλλοντος, στον τόμο «Πέντε χρόνια εφαρμογής του νέου οικογενειακού δικαίου», 1989, σ. 291.

Δεληγιάννης, Η σχεδιαζόμενη μεταρρύθμιση του οικογενειακού δικαίου στον τομέα της επιτροπείας, Ι. Γενική παρουσίαση και φιλοσοφία των νέων ρυθμίσεων, Αρμ 1995.1241.

Δεληγιάννης, Τα Πεπραγμένα της Νομοπαρασκευαστική Επιτροπής για τη μεταρρύθμιση των θεσμών της υιοθεσίας και της επιτροπείας ΙΙ, 1996.

Δεληκωστόπουλος, Η αυτονομία της ιδιωτικής βουλήσεως εν τη πολιτική δικονομία. Αι δικονομικά συμβάσεις, 1965.

- Δέλλιος*, Γενικοί Όροι Συναλλαγών², 2013.
- Διαμαντόπουλος*, Η συμβολή του δικαιούχου συζύγου στην επαύξηση της περιουσίας του υποχρέου ως προϋπόθεση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, ΕλλΔνη 1993.500.
- Διαμαντόπουλος*, Οι διαπλαστικές αποφάσεις κατά τον ΚΠολΔ, ΕλλΔνη 2011.628.
- Δωρής*, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Α΄ τεύχος, 1991.
- Δωρής*, Περιορισμοί της συμβατικής ελευθερίας στις ρήτρες αποκλειστικής διεθνούς δικαιοδοσίας, 1988.
- Δωρής*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, 1978, άρθρ. 211, 216-217.
- Δωρής*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 2016, άρθρ. 211, 216-217.
- Δωρής*, Συρροή της αγωγής ακυρώσεως λόγω πλάνης περί τας ιδιότητες του πράγματος μετά των αξιώσεων εκ πραγματικών ελαττωμάτων και ελλείψεως συνομολογηθεισών ιδιοτήτων, ΕΕΝ 1968.703.
- Δωρής*, Σκέψεις για τη διαπίστωση και πλήρωση κενού στο δίκαιο, ΧρΙΔ 2003.577.
- Δωρής*, Η αρχή της αναλογικότητας στο πεδίο ρύθμισης των ιδιωτικού δικαίου σχέσεων και ιδιαίτερα στο Αστικό Δίκαιο, Τιμ. Τόμ. του ΣτΕ 2004, σ. 229 επ.
- Ευαγγελίδου-Τσικριά*, Γάμος μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου: «Η υπόθεση της Τήλου» ως ένα παράδειγμα της μεθοδολογίας του ιδιωτικού δικαίου, ΕφΑΔ 2009.1283.
- Ευαγγελίδου-Τσικριά*, Παρατηρήσεις στην ΠΠρΡοδ 114-115/2009, ΕΠολΔ 2010.105.
- Ευαγγελίδου-Τσικριά*, Ζητήματα από την εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 1400 επ. ΑΚ (Με αφορμή την ΕφΑθ 5357/2011) ΝοΒ 2013.29.
- Ευαγγελίδου-Τσικριά*, Η εξασφάλιση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, σε Ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των συζύγων μετά το διαζύγιο, Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Οικογενειακού Δικαίου, 2014, σ. 67.
- Ευστρατίου*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2013, άρθρ. 1438, 1441, 1442, 1444, 1445.
- Ζέπος*, Περί το πρόβλημα του ανισχύρου των δικαιοπραξιών, ΕΕΝ 1956.705.
- Ζέπος*, Δικαίωμα, καταχρηστική άσκηση, αντιφατική άσκηση και αποδυνάμωσή του, ΕΕΝ 1969.204.
- Ζερβογιάννη*, Κληρονομικές συμβάσεις: από την απαγόρευση στην αναζήτηση θεμιτών εναλλακτικών - ιδίως η εγκατάσταση κληρονόμου έναντι ανταλλάγματος, 2015.
- Ζερβογιάννη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2010, άρθρ. 368.
- Ζερβογιάννη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2013, άρθρ. 1713.

Ζερβογιάννη, Η μεταρρύθμιση του γερμανικού κληρονομικού δικαίου. Μια κριτική προσέγγιση από τη σκοπιά του Έλληνα νομικού, ΕφΑΔ 2010.24.

Ζερβογιάννη, Η παροχή πληροφοριών για τα αποκτήματα των συζύγων, σε Ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των συζύγων μετά το διαζύγιο, Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Οικογενειακού Δικαίου, 2014, σ. 25= ΕφΑΔ 2015. 297.

Θεοδορίδης, Σύγχρονα νομολογιακά πορίσματα επί της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, σε «Σύγχρονες τάσεις του Οικογενειακού Δικαίου», 2013, σ. 113.

Θεοδωροπούλου, Η έννοια του θεσμού στο Οικογενειακό Δίκαιο. Νομική και κοινωνιολογική προσέγγιση, 2012.

Θεοδωροπούλου, Ιδιωτική αυτονομία και περιουσιακές σχέσεις στο σύμφωνο συμβίωσης, ΕφΑΔ 2012.672.

Θεοδωροπούλου, Νομική και κοινωνιολογική προσέγγιση της έννοιας του θεσμού της οικογένειας, ΕφΑΔ 2013.494.

Ιωακειμίδης, Η σχετική ακυρότητα της δικαιοπραξίας, 2013.

Ιωακειμίδης, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2013, άρθρ. 1386-1395.

Ιωακειμίδης, Οι ανίσχυρες δικαιοπραξίες ως πεδίο δοκιμασίας των θεωρητικών κατασκευών και του επιστημονικού διαλόγου, ΧρΙΔ 2014.61.

Ιωακειμίδης, Οι προϋποθέσεις, η διαδικασία και η προσβολή του συναινετικού διαζυγίου μετά τον ν. 4509/2017, ΝοΒ 2018.989.

Καΐσης, Γάμος ομοφύλων και δημόσια τάξη, σε Τιμ. Τόμ. Μανωλεδάκη ΙΙΙ, 2007.

Κακατσάκης, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2013, Εισαγ. 1666-1688.

Καλαβρός, Περί του δεδικασμένου των κατά την διαδικασίαν των γαμικών διαφορών εκδιδομένων αποφάσεων, Δ 1975.615.

Καλαβρός, Τα υποκειμενικά όρια των ενεργειών των διαπλαστικών αποφάσεων, Δ 1983.352.

Καλαβρός, Ζητήματα δεδικασμένου, διαπλαστικής ενέργειας και τριτανακοπής, ΕλλΔνη 1987.1185.

Καλλινίκου, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, 1996, άρθρ. 1725-1727.

Καλλινίκου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 2007, άρθρ. 1389-1392.

Καμτσίδου, Τάσεις αποθηκοποίησης του γάμου στα σύγχρονα κράτη-πρόνοιας-Το «Σύμφωνο Κοινωνικής Αλληλεγγύης» στη Γαλλία, ΔτΑ 2003.1151.

Καραβοκύρης, Οικογενειακή ζωή και προσωπική αυτονομία, Σύμφωνο συμβίωσης ομόφυλων ζευγαριών – Η προσαρμογή στην ελληνική νομοθεσία, Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΙΜΔΑ), 2015, σ. 87.

- Καραγιάννης**, Η προβληματική της εικονικότητας στο ιδιωτικό δίκαιο, 2002.
- Καραγιάννης**, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 2016, άρθρ. 138-139.
- Καρακατσάνης**, Η αποδοχή της ακυρώσιμου δικαιοπραξίας σε : Ζητήματα Αστικού Δικαίου, 1978, σ. 163.
- Καρακατσάνης**, Η υπογραφή του ιδιωτικού εγγράφου από τον αντιπρόσωπο, 1982.
- Καρακατσάνης**, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, 1978, άρθρ. 138-139 και 147, 154-157.
- Καράκωστας**, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, 1985, άρθρ. 1304.
- Καραμάνος**, Αι ελεύθεροι ενώσεις, ΝοΒ 1965.225.
- Καραμπατζός**, Η παραίτηση από το δικαίωμα της νόμιμης μοίρας, 2011.
- Καραμπατζός**, Ιδιωτική αυτονομία και προστασία του καταναλωτή, 2016.
- Καραμπατζός**, Η απαγόρευση των κληρονομικών συμβάσεων. Προς μια μεταρρύθμιση του Κληρονομικού Δικαίου του ΑΚ. ΝοΒ 2014.1339.
- Καραμπατζός**, Δικαίωμα προαιρέσεως (optio) και λόγοι αποσβέσεως αυτού, ΔΕΕ 2009.142.
- Καράσης**, Γενικές Αρχές του Αστικού Δικαίου, Δικαιοπραξία Ι, 1996.
- Καράσης**, Εγχειρίδιο Γενικών Αρχών του Αστικού Δικαίου, Δίκαιο της Δικαιοπραξίας, 1996.
- Καράσης**, Γενικοί όροι συναλλαγών – Δικαστικός Έλεγχος, 1992.
- Καράσης**, Γάμος και οικογένεια ως δικαιοκοινωνικοί θεσμοί, 1994.
- Καράσης**, Τι είναι η ακυρότητα; Το πλάσμα του άρθρου 180, Αρμ 1978.897.
- Καράσης**, Η κατάχρηση δικαιώματος στο δίκαιο του διαζυγίου, ΕλλΔνη 1988.1307.
- Καράσης**, Η κατάχρηση θεσμού στο ιδιωτικό δίκαιο, σε ΕΝΟΒΕ Η μέχρι σήμερα νομολογιακή εφαρμογή της αρχής της απαγόρευσης της κατάχρησης άσκησης του δικαιώματος, τ. 32, 1998, σ. 153.
- Καράσης**, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 2016, Εισαγ. στα άρθρ. 127-200, άρθρ. 167, 168, 192, 194, Εισαγ. στα άρθρ. 195-196 και άρθρ. 195 και 196.
- Καράσης**, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, 1980, άρθρ. 724-725.
- Καράσης**, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου¹, 1978, άρθρ. 178, 180, 181, 183.
- Καρύμπαλη-Τσίπτσιου**, Η έγκριση των δικαιοπραξιών, Η έγκριση των δικαιοπραξιών – Συμβολή στην ερμηνεία των ΑΚ 236 και 238, 1990.
- Καρύμπαλη-Τσίπτσιου**, Η ακυρότητα λόγω εικονικότητας², 2004.
- Κασιμάτης**, Η οικογένεια και ο γάμος εις την σύγχρονον κοινωνίαν και το δίκαιο, Θεμ. 1939.131.

Κασιμάτης, Το ζήτημα της «τριτενέργειας» των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων (η ισότητα των φύλων και ο θεσμός της οικογένειας στην ελευθερία τελευταίας βούλησης), ΤοΣ 1981.1.

Καστανίδης, Αρνητική αναγνωριστική αγωγή κατά το ελληνικό και το ευρωπαϊκό δικονομικό δίκαιο, 2019.

Κιτσαράς, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 2016, Εισαγ. στα άρθρ. 175-177.

Κλαβανίδου, Η υποχρέωση συνεισφοράς των συζύγων στις οικογενειακές ανάγκες, Συμβολή στην ερμηνεία των άρθρων 1389-1390 ΑΚ, Αρμ 1987.467.

Κλαβανίδου, Η πλάνη ως προς τις ιδιότητες του πράγματος στην πώληση, 1991.

Κλαβανίδου, Έλλειψη πληρεξουσιότητας², 2007.

Κλαβανίδου, Ερμηνεία διαθήκης, Αρμ 2007.1848.

Κλαμαρής, Σκέψεις, παρατηρήσεις και επισημάνσεις ως προς τις απαρχές (σε διεθνές και σε ελληνικό επίπεδο) της ιδέας και της πορείας των συζητήσεων και προτάσεων για τη δημιουργία Οικογενειακών Δικαστηρίων, ΕλλΔνη 2016.1.= Τιμ. Τομ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 2016, σ. 171.

Κλειδωνόπουλος, Η ελεύθερη ένωση. Τα θέματα της χρηματικής ικανοποίησης λόγω ψυχικής οδύνης και της αποζημίωσης για στέρηση διατροφής, ΕλλΔνη 2003.905.

Κονδύλη Ι., Σύμφωνο συμβίωσης και δικαίωμα στη νόμιμη μοίρα, ΕφΑΔ 2009.36.

Κονδύλη Ι., Σκέψεις επί του κληρονομικού καθεστώτος του επιζώντος συζύγου-συντρόφου (παρεμβ.) σε Ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των συζύγων μετά το Διαζύγιο, Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Οικογενειακού Δικαίου, 2014, σ. 193.

Κονδύλης, Το Δεδικασμένο κατά τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας², 2007.

Κοντογεώργου, Οι νέες διατάξεις του συναινετικού διαζυγίου (ΑΚ 1438-1441) υπό το πρίσμα του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια, ΕφΑΔ 2018.716.

Κορνηλάκης Αγγ., Η αποδυνάμωση δικαιώματος στο ιδιωτικό δίκαιο, 2004.

Κορνηλάκης ΙΙ., Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, έκδ. 2^η, τ. Ι (2012), τ. ΙΙ (2003).

Κορνηλάκης ΙΙ., στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, 1996, Εισαγ. στα άρθρ. 1781-1812 και άρθρ. 1785-1787, 1795 και 1807.

Κορνηλάκης ΙΙ., Παρατηρήσεις στην ΕφΑθ 180/1978, Αρμ 1978.576.

Κοσμάς, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, 1982, άρθρ. 840.

Κοτζάμπαση, Η έννοια και η λειτουργία της έγγαμης συμβίωσης, 1992.

Κοτζάμπαση, Οι συμφωνίες των συζύγων για τις συνέπειες του διαζυγίου, 1999.

Κοτζάμπαση, Οι απαλλακτικές ρήτρες στους γενικούς όρους συναλλαγών, 2001.

Κοτζάμπαση, Κληρονομική διαδοχή μεταξύ συζύγων: οι κληρονομικές και περιουσιακές σχέσεις του επιζώντος συζύγου με τους λοιπούς κληρονόμους, 2007.

Κοτζάμπαση, Ισότητα των φύλων και ιδιωτική αυτονομία (στις οικογενειακές σχέσεις), 2011.

Κοτζάμπαση, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2013, άρθρ. 1785, 1786, 1795, 1807.

Κοτζάμπαση, Η αξίωση αποζημίωσης του συζύγου κατά του τρίτου στην περίπτωση των εξωσυζυγικών σχέσεων, ΚριτΕ 1995. 303.

Κοτζάμπαση, Το δικαίωμα στην αναπαραγωγή-Ανάμεσα στην ελευθερία της φυσικής αναπαραγωγής και το νομοθετημένο δικαίωμα της τεχνητής αναπαραγωγής, Γενέθλιον Απ. Γεωργιάδη Ι, 2006, σ.395.

Κοτζάμπαση, Σχόλιο σε OLG Stuttgart 7.2.1989, σε Απόψεις και ιδέες σε ερμηνευτικά ζητήματα του Αστικού Δικαίου, 2006, σ. 275.

Κοτζάμπαση, Η τύχη των δωρεών μεταξύ συζύγων σε περίπτωση διαζυγίου ή θανάτου, Αρμ 2007.1861.

Κοτζάμπαση, Η «συμφωνία κοινής συμβίωσης» ανάμεσα σε άτομα διαφορετικού ή ίδιου φύλου στο δίκαιο των χωρών της ΕΕ, σε: Πολιτισμικές ταυτότητες και πολιτισμικές συγκρούσεις στο δίκαιο των οικογενειακών σχέσεων και η οπτική του φύλου: Συγκριτική προσέγγιση, ΕΠΕΑΕΚ Πυθαγόρας-Τμήμα Νομικής/Πεπραγμένα 2008, σ. 209.

Κοτζάμπαση, Σύμφωνο συμβίωσης: Η λύση του και οι έννομες συνέπειές της (με βάση το Ν 3719/2008) σε ΕΝΟΒΕ Σύμφωνο Συμβίωσης και μεταρρυθμίσεις στο οικογενειακό δίκαιο (Ν. 3719/2008), 63, 2009, σ. 35 = Αρμ 2009.1491.

Κοτζάμπαση, Νεότερα ερμηνευτικά ζητήματα στο δίκαιο της σύναψης του γάμου, Τιμ. Τόμ. Μ. Σταθόπουλου Ι, 2010, σ.1175.

Κοτζάμπαση, Σύμφωνο συμβίωσης: Οι σχέσεις των μερών προς τρίτα πρόσωπα, ΕφΑΔ 2010.259.

Κοτζάμπαση, Η ισότητα των συζύγων και η ιδιωτική αυτονομία στο δίκαιο του γάμου, σε Πρακτικά του 10^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ένωσης Αστικολόγων για τα Τριάντα Χρόνια Εφαρμογής του ν. 1329/1983 για τη Μεταρρύθμιση του Οικογενειακού Δικαίου, 2016, σ. 141= ΝοΒ 2014.2289=Τιμ. Τόμ. Λαδά, 2019, σ. 363.

Κοτζάμπαση, Οι προϋποθέσεις της έγκυρης σύναψης του συμφώνου συμβίωσης. Η λύση του και οι έννομες συνέπειες, ΕλλΔνη 2016. 650.

Κοτζάμπαση, Παρατηρήσεις στην ΕφΠατρ 224/2007, ΕπισκΕμπΔ 2007.805.

Κοτρώνης, Singularia non sunt extendenda. Προσέγγιση στην ερμηνεία των κανόνων εξαιρετικού δικαίου στο πλαίσιο του ιδιωτικού δικαίου, Αρμ 2008.3.

Κοτρώνης, Εξασφάλιση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα. Ζητήματα από την εγγραφή υποθήκης κατ' ΑΚ 1262 αρ. 4, τη λήψη ασφαλιστικών μέτρων για την προστασία της ΑΚ 1400 και την εφαρμογή της ΚΠολΔ 693, Αρμ 2008.1477.

Κουγιουμτζή, Η αναγνώριση της ελεύθερης συμβίωσης από το δίκαιο – εννοιολογική προσέγγιση, Αρμ 1991.1053.

Κουκιάδης, Εργατικό Δίκαιο –Ατομικές εργασιακές σχέσεις και το δίκαιο της ευελιξίας της εργασίας⁸, 2017.

Κουκιάδης, Νομολογία οικογενειακού δικαίου, Αρμ 1971.74.

Κουκούλης, Δυνατότητες απόκτησης παιδιών από ομόφυλα ζεύγη στην ελληνική δικαιοταξία, ΕφΑΔ 2019.279.

Κουμάνης, Η αποποίηση της κληρονομιάς· πλασματική αποδοχή και ακύρωση αυτής λόγω πλάνης κατά τον ΑΚ, 2015.

Κουμάνης, Παρατηρήσεις στην ΕφΔυτΜακ 54/2007, Αρμ 2008.230.

Κουμάνης, Παρατηρήσεις στην ΜΠρΚαβ 1268/2007, Αρμ 2007.1710.

Κουμάντος, Οικογενειακό Δίκαιο, τ. Ι (1988) και τ. ΙΙ (1989).

Κουμάντος, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 2007, Εισαγ. στο οικογενειακό δίκαιο.

Κουμάντος, Το οικογενειακό δίκαιο ως σημείο αναμέτρησης, Dig 2005.119.

Κουμουτζής, Σημείωμα στην ΑΠ 874/2008, ΧρΙΔ 2009.140.

Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Οικογενειακό Δίκαιο, Ι και ΙΙ, 4^ηέκδ. 2012, 5^ηέκδ. 2016 και 7^ηέκδ. 2018.

Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Η νόμιμη ηλικία για γάμο, ΔκΠ 1982.85.

Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Η ισονομία των δύο φίλων και οι προσωπικές σχέσεις των συζύγων, Αρμ 1983.841.

Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Η αποζημίωση για στέρηση διατροφής ή υπηρεσιών (ΑΚ 928 εδ. β' και 929 εδ. β') ενόψει της καθιέρωσης, με το ν. 1329/1983 της υποχρέωσης των συζύγων για συμβολή στις οικογενειακές ανάγκες, Αρμ 1987.94 .

Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα, ΕλλΔνη 1988.1319.

Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Η νομική φύση του συναινετικού διαζυγίου και τα ζητήματα της ελαττωματικότητας και της ανάκλησης των συζυγικών συναινέσεων, ΝοΒ 1993.27.

Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Η αξίωση διατροφής κατά τη διακοπή της συμβίωσης, Αρμ 1995. 581.

Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Η νομολογιακή εφαρμογή του άρθρου 281 ΑΚ στο οικογενειακό δίκαιο, ΕλλΔνη 1997.1457= ΕΝΟΒΕ Η μέχρι σήμερα νομολογιακή εφαρμογή της αρχής της απαγόρευσης της κατάχρησης άσκησης του δικαιώματος, τ. 32, 1998, σ. 79.

Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Σημείωση στην ΜΠρΚοζ 204/1999, ΝοΒ 2000.1450.

Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Ο νέος Ν 3719/2008: μια πρώτη αποτίμηση, ΕφΑΔ 2008.1016.

Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Σύμφωνο συμβίωσης: Η σύστασή του και οι σχέσεις των μερών κατά τη διάρκεια της λειτουργίας του, σε ΕΝΟΒΕ Σύμφωνο Συμβίωσης και μεταρρυθμίσεις στο οικογενειακό δίκαιο (Ν. 3719/2008), 63, 2009, σ. 7=Αρμ 2009.1133.

Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Σύμφωνο συμβίωσης: Οι σχέσεις μεταξύ των μερών, σε Μελέτες Οικογενειακού Δικαίου και Δικαίου της Βιοϊατρικής 1980-2010, σ. 588.

Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Ζητήματα του συμφώνου συμβίωσης, σε «Σύγχρονες τάσεις του Οικογενειακού Δικαίου», 2013, σ. 49.

Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Τριάντα χρόνια εφαρμογής του ν. 1329/1983: Γενική ανασκόπηση και αποτίμηση, σε Πρακτικά του 10^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ένωσης Αστικολόγων για τα Τριάντα Χρόνια Εφαρμογής του ν. 1329/1983 για τη Μεταρρύθμιση του Οικογενειακού Δικαίου, 2016, σ. 11=ΧρΙΔ 2013.161.

Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Οι σχέσεις των μερών του συμφώνου συμβίωσης μεταξύ τους και με τρίτους κατά το ν. 4356/2015, ΕλλΔνη 2016.641.

Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Το συναινετικό διαζύγιο μετά το Ν. 4509/2017, ΕφΑΔ 2018.230.

Κουτσοράδης, Η ροή πληροφοριών στις αστικές έννομες σχέσεις, 1998.

Κουτσοράδης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 2016, άρθρ. 137.

Κουτσοράδης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², Εισαγ. στα άρθρ. 1666-1688.

Κουτσοράδης, Το νόμιμο σύστημα ρύθμισης των περιουσιακών σχέσεων των συζύγων, ΔκΠ 1983.177.

Κουτσοράδης, Συμβολαιογραφική τυπικότητα και οικογενειακές έννομες σχέσεις, στο Γενέθλιον Απ. Γεωργιάδη, Ι (2006), σ. 467.

Κουτσοράδης, Σχετικά με τα όρια της παρεχόμενης από την ΑΚ 1393 προστασίας, ΕλλΔνη 2007.1617.

- Κουτσουράδης**, Ο Ν. 3719/2008: Auditeur et altera Pars et Cetera, ΕφΑΔ 2009.56.
- Κουτσουράδης**, Κίνηση της διαδικασίας δικαστικής συμπαράστασης με αίτηση του ιδίου του πάσχοντα και διαταγή διενέργειας δικαστικής πραγματογνωμοσύνης, ΕφΑΔ 2011.787.
- Κουτσουράδης**, Η (προληπτική) ίδια αστική προστασία εκ μέρους των ηλικιωμένων και των πάσχοντων ενηλίκων ή μια εναλλακτική πρόταση στη δικαστική συμπαράσταση, σε «Σύγχρονες τάσεις του Οικογενειακού Δικαίου», 2013, σ. 147.
- Κουτσουράδης/Γεωργιάδη Αγγ.**, Προστατευτικοί Θεσμοί του Αστικού Δικαίου, 2002.
- Κρητικός**, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, 1979, άρθρ. 304.
- Κρητικός**, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, 1985, άρθρ. 1266.
- Κρίσπη-Νικολετοπούλου**, Ανυπόστατος γάμος και τέκνα αυτού, ΝοΒ 1973.705.
- Κωστοπούλου**, Υιοθεσία από ομόφυλα ζευγάρια, με αφορμή την απόφαση ΕΔΔΑ Χ κ.α. κατά Αυστρίας, ΕφΑΔ 2013.720.
- Κωστοπούλου**, Συγκριτική επισκόπηση, ευρωπαϊκή συναίνεση, περιθώριο εκτίμησης στην απόφαση Βαλλιανάτος κ.α. κατά Ελλάδας, Σύμφωνο συμβίωσης ομόφυλων ζευγαριών – Η προσαρμογή στην ελληνική νομοθεσία, Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΙΜΔΑ), 2015, σ. 45.
- Κωστοπούλου**, Απόκτηση παιδιών από ομόφυλα ζευγάρια και άτομα με ομόφυλο σύντροφο σε ευρωπαϊκές έννομες τάξεις και στη νομολογία του ΕΔΔΑ, ΕφΑΔ 2019.286.
- Κωστοπούλου**, Κώλυμα γάμου λόγω αγχιστείας συγγένειας σε πλάγια γραμμή. Η καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ Θεοδώρου και Τσοτσορού κατά Ελλάδας (5.9.2019), ΕφΑΔ 2019.865.
- Λαδάς**, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου I (2007), II (2009).
- Λαδάς**, Το δικαίωμα αποφάσεως του ανδρός εις το συζυγικόν βίον. Συμβολή εις το δίκαιον των προσωπικών σχέσεων των συζύγων, Επιστ. Επετ. Σχολής ΝΟΕ ΑΠΘ, τ. Ι', εις μνήμην Κωνσταντίνου Καραβά, 1970.
- Λαδάς**, Η ακυρότης της δικαιοπραξίας λόγω αντιθέσεως εις τα χρηστά ήθη, 1979.
- Λαδάς**, Η αναμόρφωση των κληρονομικών σχέσεων στα πλαίσια της μεταρρύθμισης του οικογενειακού δικαίου, 1984.
- Λαδογιάννης**, Το δικαίωμα προσδοκίας, 2009.
- Λαδογιάννης**, Μέτρο και περιεχόμενο της διατροφής σε ομαλές περιόδους και σε συνθήκες οικονομικής κρίσης – Με έμφαση στην κάλυψη των εκπαιδευτικών αναγκών των παιδιών, ΕφΑΔ 2018.16

Λαδογιάννης, Η παραίτηση από τα αποκτήματα μετά την ΑΠ Ολ 6/2019-Status quo και δυνατότητες διεύρυνσης, ΕφΑΔ 2019.1228.

Λασκαρίδης, Ερμηνεία Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας, 2012, άρθρο 1.

Λέκκας, Ελεύθερη ένωση και πατρότητα κατά τον ΑΚ, 2003.

Λέκκας, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2010, άρθρ. 192, 194, Εισαγ.195-196 και άρθρ. 195 και 196.

Λέκκας, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2013, άρθρ. 1396-1416.

Λέκκας, Προς διεύρυνση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα κατά τον Αστικό Κώδικα, ΝοΒ 2011.264.

Λέκκας, Ζητήματα από τον υπολογισμό της αύξησης της περιουσίας κατά το άρθρο 1400 ΑΚ –Ιδίως ο χρόνος γέννησης της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, σε Ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των συζύγων μετά το διαζύγιο, Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Οικογενειακού Δικαίου, 2014, σ. 9.

Λέντζης, Η έννοια της οικογένειας στο πλαίσιο της οδηγίας 2004/38/ΕΚ για την ελεύθερη κυκλοφορία και διαμονή των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Τιμ. Τόμ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 2016, σ. 247.

Λιβάνης, Η διάθεση μελλοντικού δικαιώματος, 1990.

Λιβάνης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, 1982, Εισαγ. στα άρθρ. 873-875.

Λιβάνης, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, 1996, ΑΚ 1820-1822.

Λιβάνης, Αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα και κληρονομικό δικαίωμα του επιζώντος συζύγου, ΝοΒ 1986.1026.

Λιβάνης, Εικονική δήλωση βούλησης και άγνοια του συναλλαχθέντος ως προς αυτήν, ΝοΒ 2002.1084.

Λιτζερόπουλος, Μερική ακυρότης της δικαιοπραξίας κατ' αποκλεισμόν της ολικής: συμβολή εις την ερμηνείαν των άρθρων 181 και 208 παρ. 1 ΑΚ, Εράνιον Μαριδάκη, Συμπλήρωμα, 1970, σ. 271.

Λιτζερόπουλος, Κληρονομικόν Δίκαιον, (αναθ. 2^η εκδ.), 2000.

Λιώση, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, 1996, άρθρ. 1839, 1842.

Λιώση, Ο αποκλεισμός του συζύγου από το κληρονομικό δικαίωμα στην περίπτωση του συναινετικού διαζυγίου, ΝοΒ 1996.149.

Μακρίδου/Απαλαγάκη/Διαμαντόπουλος, Πολιτική Δικονομία, Θεωρία-Νομολογία-Υποδείγματα, 2016.

Μάλλιος, Κατοχύρωση συμβίωσης ομοφύλων: ελληνική πραγματικότητα και ευρωπαϊκή διάσταση (ΕΣΔΑ), δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα constitutionalism.gr.

- Μάνεσης**, Η συνταγματική καθιέρωση της ισονομίας ανδρών και γυναικών, ΔκΠ 1983.9.
- Μανιτάκης**, Η επίδραση του Συντάγματος στις ιδιωτικές έννομες σχέσεις, Χαριστήρια Δεληγιάννη, τέταρτο μέρος, 1992, σ. 247.
- Μαργαρίτης Ε.**, Παρατηρήσεις στην ΑΠ 1679/2014, ΧρΙΔ 2015.427.
- Μαργαρίτης Ε.**, Παρατηρήσεις στην ΕφΝαυπλ 8/2019, ΕφΑΔ 2019.60.
- Μαργαρίτης Μ.**, σε *Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα*, Ερμηνεία ΚΠολΔ ΙΙ, 2000, άρθρα 586, 590.
- Μαργαρίτης Μ.**, Σημείωμα στην ΑΠ 1507/2001, ΕλλΔνη 1995.1558.
- Ματθίας**, Η συμβολή των συζύγων στις οικογενειακές ανάγκες και η αξίωση διατροφής, ΝοΒ 1983.1476.
- Ματθίας**, Διατροφικές αξιώσεις μετά το νόμο 1329/1983, ΕλλΔνη 1988.1301.
- Μητσόπουλος**, Η αναγνωριστική αγωγή κατά το ελληνικόν δικονομικόν δίκαιον, 1947 (ανατ. 1989).
- Μητσόπουλος/Νικόπουλος/Σίτης**, Το Δίκαιον των Ληξιαρχικών Πράξεων –Ερμηνεία του νόμου 344/1976 και πρακτική τούτου εφαρμογή, 1976.
- Μιχαηλίδης-Νουάρος**, ΕρμΑΚ, Οικογενειακόν Δίκαιον, Γενική Εισαγωγή, 1987.
- Μιχαηλίδης-Νουάρος**, Οικογενειακόν Δίκαιον², 1970.
- Μιχαηλίδης-Νουάρος**, Περί της εννοίας των λειτουργικών δικαιωμάτων και της καταχρήσεως αυτών, σε Δίκαιον και Κοινωνική Συνείδησις, οκτώ μελέται κοινωνιολογίας και φιλοσοφίας του δικαίου, 1972.
- Μιχαηλίδης-Νουάρος**, Η αναμόρφωσις του οικογενειακού δικαίου εν όψει των νεωτέρων εξελίξεων, ΝοΒ 1976.113.
- Μιχαηλίδου**, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2010, άρθρ. 256.
- Μιχελάκης**, ΕρμΑΚ, Εισαγ. άρθρ. 127-200.
- Μούζουρας**, Οι γενικές διατάξεις των ειδικών διαδικασιών-Οι διαφορές από την οικογένεια, τον γάμο και την ελεύθερη συμβίωση, ΕλλΔνη 2016.78.
- Μπάιλας**, ΕρμΑΚ, Εισαγ. άρθρ. 195-196.
- Μπακιρτζή/Τσιφοπούλου**, Ληξιαρχικές πράξεις με στοιχείο αλλοδαπότητας κατά τη διοικητική και δικαστική πρακτική, 2009.
- Μπαλής**, Γενικά Αρχαί Αστικού Δικαίου⁸, 1961.
- Μπαλής**, Οικογενειακόν Δίκαιον², 1961.
- Μπαλής**, Κληρονομικόν Δίκαιον⁵, 1965.

- Μπαλής**, Ο γάμος των ανηλίκων περιορισμένης δικαιοπρακτικής ικανότητας και η ακυρότητάς αυτού, ΝοΒ 1955.817.
- Μπέης**, Η διδασκαλία του καθηγητή Baumgärtel για τις δικονομικές συμβάσεις, Δ 1994.809.
- Μπέσιλα-Μακρίδη**, Η προσαρμογή του οικογενειακού δικαίου στη συνταγματική αρχή της ισότητας των δύο φύλων, ΕΔΔΔ 1983.345.
- Μπέσιλα-Βήκα**, Η συνταγματική κατοχύρωση των δικαιωμάτων σύναψης γάμου και ίδρυσης οικογένειας, 1989.
- Μπεχλιβάνης**, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2010, άρθρ. 454.
- Μπιτσαζής/Μπράβου**, «Παραδοσιακή οικογένεια» και «ελεύθερη ένωση» υπό το πρίσμα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, ΚριτΕ1999.193.
- Μπόσδας**, Ελαττωματικά δικαιοπραξίαι, ΕΕΝ 1951.161.
- Μπόσδας**, Ακυρότητάς δικαιοπραξιών, ΑρχΝ 1984.105
- Νίκας**, Πολιτική Δικονομία, τ. Ι, β' εκδ. (2020), τ. ΙΙ (2005), τ. ΙΙΙ (2007).
- Νίκας**, σε Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα, Ερμηνεία ΚΠολΔ Ι, 2000, άρθρα 70, 71, 79.
- Νικολακοπούλου-Στεφάνου**, Οι συνέπειες του διαζυγίου, 1986.
- Νικολακοπούλου-Στεφάνου**, Τα δικαιώματα του επιζώντος συζύγου μετά τη μεταρρύθμιση του οικογενειακού δικαίου ΝοΒ 1987.158.
- Νικολόπουλος**, Η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα των συζύγων, 1993.
- Νικολόπουλος**, Νομολογιακές εξελίξεις στα αποκτήματα των συζύγων, 2011.
- Νικολόπουλος**, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2010, άρθρ. 168, 178-179, 182.
- Νικολόπουλος**, Η κοινότητα βίου στο οικογενειακό δίκαιο, ΝοΒ 1994.1107.
- Νικολόπουλος**, Το ανυπόστατο του γάμου ομοφύλων προσώπων, ΝοΒ 2009.1075.
- Νικολόπουλος**, Διάθεση περιουσιακών στοιχείων που εξαιρούνται από την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα κατά το άρθρο 1400 παρ. 3 ΑΚ, ΧρΙΔ 2011. 255.
- Νικολόπουλος**, Είναι η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα μορφή αδικαιολογήτου πλουτισμού; ΕφΑΔ 2013.302.
- Νικολόπουλος**, Ο αποκλεισμός των ομοφύλων από το σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης του Ν 3719/2008 και η απόφαση της 7.11.2013 του ΕΔΔΑ, ΝοΒ 2014.1785.
- Νικολόπουλος**, Είναι δυνατή κατά το ελληνικό δίκαιο η σύσταση μεταξύ συζύγων αστικής εταιρίας κοινοκτημοσύνης; ΧρΙΔ 2015.307.
- Νικολόπουλος**, Αλληλεπίδραση της καταβολής διατροφής ανηλίκου με την επιμέλεια και την παρεμπόδιση της επικοινωνίας, σε Ζητήματα του δικαίου της διατροφής,

Πρακτικά 5^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Εταιρίας Οικογενειακού Δικαίου, 2017, σ. 79 = ΕφΑΔ 2018.689.

Νικολόπουλος, Αυτοπροσδιορισμός, ισότητα και ιδιωτική αυτονομία, στον τόμο Το πρόσωπο και η οικογένεια στο δίκαιο και την κοινωνία, Διεθνής Επιτροπή Προσωπικής Κατάστασης-Ελληνικό Τμήμα, 2017, σ. 145.

Νικολόπουλος, Σχόλιο στην ΠΠρΑθ 1490/2011, ΝοΒ 2011.2128.

Νικολόπουλος/Νούσιου/Πρατικάκη, Οι νέες ρυθμίσεις του γερμανικού αστικού κώδικα για την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα και το ελληνικό δίκαιο, ΕφΑΔ 2015.205= Τιμ. Τόμ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 2016, σ. 275.

Ορφανίδης, Το επιτρεπτό των αποδεικτικών συμβάσεων, 1988.

Παμπούκης Κ., Εισαγωγικό σημείωμα στην ΕφΠατρ 224/2007, ΕπισκΕμπΔ 2007.802.

Παναγιωτόπουλος, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2010, Εισαγ. 873-875 και άρθρ. 873.

Παναγόπουλος, Γάμος, σύμφωνο συμβίωσης και ελεύθερη ένωση, 2010.

Παναγόπουλος, Η διαφορά φύλου στο γάμο και στη συμβίωση, σε «Σύγχρονες τάσεις του Οικογενειακού Δικαίου», 2013, σ. 60.

Παναγόπουλος, Σχόλιο στην ΠΠρΡόδου 114/2009, Dig2009.176.

Παναγόπουλος, Τρεις περιπτώσεις κωλύματος γάμου λόγω συγγένειας υπό το πρίσμα των αλλαγών που επέφερε στον ΑΚ ο ν. 2447/96, Dig1999.53.

Πανταζάτος, Το «σύμφωνο εξώγαμης συμβίωσης» (Ν 3719/2008) εξεταζόμενο από απόψεως δημοσίου δικαίου, Αρμ 2013.1433.

Πανταζόπουλος, σε *Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα*, Ερμηνεία ΚΠολΔ², 2020, άρθρα 586, 590.

Παντζόπουλος, Οι νομοθετικές τροποποιήσεις του ν. 4335/2015 στις δίκες των ειδικών διαδικασιών (άρθρα 591 επ. ΚΠολΔ) ΕλλΔνη 2016.658.

Παντελίδου, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 2016.

Παντελίδου, Η επιτροπεία ανηλίκων², 2007.

Παντελίδου, Το διαζύγιο και οι συνέπειες του. Ουσιαστικά και δικονομικά θέματα², 2019.

Παντελίδου, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2010, 612.

Παντελίδου, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2013, άρθρ. 1619-1623.

Παντελίδου στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου¹, 1993, άρθρ. 1625-1627.

Παντελίδου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 2007, άρθρ. 1649-1651.

Παντελίδου, Η έννοια της οικογένειας στο άρθρο 932 εδ. 3 ΑΚ, Αρμ 1982.402.

Παντελίδου, Κριτικές παρατηρήσεις στο Σχέδιο Νόμου «Σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης», ΕφΑΔ 2008.386.

Παντελίδου, Το ονοματεπώνυμο στην οικογένεια, ΕφΑΔ 2012.2.

Παντελίδου, Συναίνεση και συμφωνίες στο συναινετικό διαζύγιο, ΝοΒ 2013.2657.

Παντελίδου, Παλαιό και νέο σύμφωνο συμβίωσης, ΝοΒ 2015.1910.

Παντελίδου, Διατροφή μετά από το διαζύγιο ιδίως για λόγους επιείκειας, σε Ζητήματα του Δικαίου της Διατροφής, Πρακτικά 5^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Εταιρίας Οικογενειακού Δικαίου, 2017, σ. 33 = ΕφΑΔ 2018.345.

Παντελίδου, Το συμβολαιογραφικό διαζύγιο, ΝοΒ 2018.821.

Παπαδάκης, Αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα², 2017.

Παπαδημητρίου, Οικογενειακό Δίκαιο², 1997.

Παπαδημητρόπουλος, Παραίτηση από δικαιώματα αναγκαστικού δικαίου-Σκέψεις στο παράδειγμα της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα με αφορμή την ΑΠ Ολ 6/2019, ΕφΑΔ 2019.1234.

Παπαδοπούλου, Γάμος ομοφύλων; Μια απόπειρα νομικής και δικαιοπολιτικής αξιολόγησης, ΔτΑ 2008.405.

Παπαδοπούλου, Προγενέστερες οδηγίες για το τέλος της ζωής, Βιοηθική και συνταγματική αξιολόγηση, σε *Κανελλοπούλου-Μπότη-Κουτναντζή* (επιμ.) «Ιατρική Ευθύνη και Βιοηθική, Σύγχρονες προσεγγίσεις και προοπτικές του μέλλοντος, 2013, σ. 233.

Παπαδοπούλου, Η νομική έννοια της «Οικογένειας» και τα Ομόφυλα Ζευγάρια: Μαθήματα από το ΕΔΔΑ, σε Τιμ. Τομ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 2016, σ. 355.

Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, Η συγγένεια – Θεμελίωση-καταχώριση-προστασία, 2010.

Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 2016, άρθρ. 256.

Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, Αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα. Δωρηθέντα, κληρονομηθέντα και κληροδοτηθέντα στους συζύγους. Αύξηση της αξίας, εισόδημα και αντάλλαγμα από αυτά, σε «Το Οικογενειακό Δίκαιο στο 21^ο αιώνα – από τις συγκυριακές στις δομικές αλλαγές», 2012, σ. 53.

Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, Σκέψεις για το ν. 3500/2006 (ενδοοικογενειακή βία), Τα προστατευόμενα πρόσωπα και ο σκοπός του νόμου, ΝοΒ 2012.233.

Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, Προοπτικές και προκλήσεις του Οικογενειακού Δικαίου, σε Πρακτικά του 10^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ένωσης Αστικολόγων για τα Τριάντα Χρόνια Εφαρμογής του ν. 1329/1983 για τη Μεταρρύθμιση του Οικογενειακού Δικαίου, 2016, σ. 177.

Παπαζήση, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 2007, άρθρ. 1393, Εισαγ. στα άρθρ. 1394-1395 και άρθρ. 1394-1399.

Παπαζήση, Οι έννοιες της κατοικίας, συμβίωσης και οικογενειακής στέγης στον Αστικό Κώδικα, Προσφορά στον Γ. Μιχαηλίδη-Νουάρο, Β΄, 1987, σ. 303.

Παπαζήση, Το ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο για την ομοφυλοφιλία και η νομική κατάσταση στην Ελλάδα, Επετ. Αρμ 2000.69.

Παπαζήση, Παρέμβαση στην αίτηση του εισαγγελέα για δικαστική συμπαράσταση, Δ 2006.227.

Παπαζήση, Η οικογένεια προσώπων του αυτού φύλου: Εκφυλισμός ή ίση μεταχείριση; ΧρΙΔ 2007.761.

Παπαζήση, Σχόλιο στην ΠΠρΡόδου 114/2009, ΧρΙΔ 2009.621.

Παπαζήση, Ο γάμος προσώπων του ίδιου φύλου: Έγκυρος, άκυρος ή ανυπόστατος; ΧρΙΔ 2009.851.

Παπαζήση, Οικογενειακό δικαστήριο ως μέσο προστασίας της οικογένειας, ΕφΑΔ 2014.218.

Παπαζήση, Το νόμιμο σύστημα της περιουσιακής αυτοτέλειας των συζύγων (άρθρο 1397 ΑΚ), σε Ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των συζύγων μετά το διαζύγιο, Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Οικογενειακού Δικαίου, 2014, σ. 3 = ΕφΑΔ 2015.293.

Παπαζήση, Γάμος, συγγένεια, φυσικό πρόσωπο: η νομοθετική ρύθμιση του ν. 1329/1983 ανταποκρίνεται στις κοινωνικές επιταγές σήμερα;, σε Πρακτικά του 10^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ένωσης Αστικολόγων για τα Τριάντα Χρόνια Εφαρμογής του ν. 1329/1983 για τη Μεταρρύθμιση του Οικογενειακού Δικαίου, 2016, σ. 63.

Παπανικολάου, Περί των ορίων της προστατευτικής παρεμβάσεως του δικαστή στη σύμβαση. Προς μία γενική θεωρία περί καταχρήσεως της συμβατικής ελευθερίας, 1991.

Παπανικολάου, Μεθοδολογία του ιδιωτικού δικαίου και ερμηνεία των δικαιιοπραξιών, 2000.

Παπανικολάου, Σύνταγμα και αυτοτέλεια του Αστικού Δικαίου, 2006.

Παπανικολάου, Δικαιοπραξίες αντίθετες προς τα χρηστά ήθη, 2012.

Παπανικολάου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 2016, άρθρ. 178-179.

Παπανικολάου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, 1980, άρθρ. 730-740.

Παπανικολάου/Καραμπατζός, Η ρήτρα «non reliance» στην πώληση επιχειρήσεως ως ρήτρα κινδύνου, ΧρΙΔ 2010.401.

Παπαντωνίου, ΕρμΑΚ, άρθρ. 1725, 1727.

- Παπαντωνίου*, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου³, 1983.
- Παπαντωνίου*, Κληρονομικό Δίκαιο⁵, 1989.
- Παπαντωνίου*, Η καλή πίστις εις το αστικόν δίκαιον, 1957.
- Παπαστερίου*, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 2009.
- Παπαστερίου*, Εμπράγματο Δίκαιο, I -III, 2008.
- Παπαστερίου*, Κοινωνικός ανθρωπισμός και ενοχικό δίκαιο, 1976.
- Παπαστερίου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, 1998, άρθρ. 1889, 1891.
- Παπαστερίου*, Η δήλωση βουλήσεως ως στοιχείο (της νομοτυπικής μορφής) της δικαιοπραξίας, ΕλλΔνη 1994.532.
- Παπαστερίου/Κλαβανίδου*, Δίκαιο της Δικαιοπραξίας, 2008.
- Παπαχρίστου*, Οικογενειακό Δίκαιο, 2014.
- Παπαχρίστου*, Η «κοινωνική θέση» στο οικογενειακό δίκαιο, 1980.
- Παπαχρίστου*, Η οιονεί δικαιοπραξία: κριτική προσέγγιση μας δογματικής κατασκευής, 1989.
- Παπαχρίστου*, Εισαγωγή στο αστικό δίκαιο (επιμ. Σταθόπουλος/Αυγουστιανάκης), 1992.
- Παπαχρίστου*, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 2007, άρθρ. 1403-1416.
- Παπαχρίστου*, Ισονομία των φύλων και «παράδοση», ΔκΠ 1983.117.
- Παπαχρίστου*, Η ιδεολογική λειτουργία του οικογενειακού δικαίου, Φάκελος της ισότητας, 1982, σ. 79.
- Παπαχρίστου*, Καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος διατροφής, ΚριτΕ 1997.253.
- Παπαχρίστου*, Η παραίτηση από την αξίωση στα αποκτήματα, ΧρΙΔ 2001.577.
- Παπαχρίστου*, Σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης: αντίπαλο δέος του γάμου ή εναλλακτική μορφή συμβίωσης; ΕφΑΔ 2008.393.
- Παπαχρίστου*, Κριτικές παρατηρήσεις στο Ν 3719/2008, ΕφΑΔ 2008.1018.
- Παπαχρίστου*, Παρατηρήσεις στην ΠΠρΡόδου, 114/2009, ΧρΙΔ 2009.619.
- Παπαχρίστου*, Σχόλιο στην ΠΠρΚοζ 163/2008, ΕφΑΔ 2009.299.
- Παπαχρίστου*, σε Ιατρική Δεοντολογία κατ' άρθρο ανάλυση του Νόμου 3418/2005 (επιμ. Βιδάλη, Παπαχρίστου), 2013, άρθρο 12.
- Παπαχρίστου /Κουμουτζής/Τσούκα*, Το Σύμφωνο Συμβίωσης. Ερμηνευτικός οδηγός στα άρθρα 1-13 του Ν. 3719/2008, 2009.
- Παραρά*, Pacte civil de solidarité, ΔτΑ 2002.959.
- Πατεράκης*, Η χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης, 2001.

Πεδιαδίτη, Οι μεταρρυθμίσεις του οικογενειακού δικαίου όσον αφορά το διαζύγιο, το επώνυμο των συζύγων και την υιοθεσία, ΕφΑΔ 2009.34.

Πελένη-Παπαγεωργίου, Η αντιμετώπιση από τη νομολογία του άρθρου 179 περιπτ. α' ΑΚ, ΕλλΔνη 1994.59.

Περάκη, Η εκτός γάμου συμβίωση: ελεύθερη ή με σύμφωνο, 2010.

Περάκη, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2010, άρθρ. 304.

Περάκη, Περιουσιακές συνέπειες από τη λύση του συμφώνου συμβίωσης, σε Ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των συζύγων μετά το διαζύγιο, Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Οικογενειακού Δικαίου, 2014, σ. 165.

Πέρβου, Σχόλιο στην απόφαση ΕΔΔΑ «Βαλλιανάτος κ.α. κατά Ελλάδας», (2014), δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα constitutionalism.gr.

Πιτσιρίκος, Συνεισφορά στις οικογενειακές ανάγκες και διατροφή κατά τη διακοπή της έγγαμης συμβίωσης, 2011.

Πιτσιρίκος, Σύμφωνο συμβίωσης –συγκριτική και ερμηνευτική προσέγγιση με το θεσμό του γάμου, 2018.

Πιτσιρίκος, Εγκατάσταση κληρονόμου σε δήλο πράγμα-Ερμηνεία διαθήκης-Αποκλεισμός συζύγου από την εξ αδιαθέτου διαδοχή-Έκπτωση κληρονόμου-Τύχη μεταβίβασης του κληρονομικού μεριδίου του κληρονόμου που εξέπεσε, όταν αυτή γίνεται με τη συναίνεση του δικαιούχου ή την εγκρίνει ο δικαιούχος, ΕλλΔνη 2005.354.

Πιτσιρίκος, Η σύγκρουση των διατάξεων για το τραπεζικό απόρρητο και των διατάξεων περί διατροφής μετά το διαζύγιο ως μεθοδολογικό παράδειγμα συγκρούσεως διατάξεων αναγκαστικού δικαίου, ΕφΑΔ 2012.815.

Πίππου, Πρόσφατες ευρωπαϊκές εξελίξεις στον τομέα των περιουσιακών σχέσεων των διεθνών ζευγαριών, ΕΠολΔ 2015.419 = Τιμ. Τόμ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 2016, σ. 395.

Ποδηματά, Δεδικασμένο, Αντικειμενικά όρια ιδίως επί των ενστάσεων, τ. Ι (1995), τ. ΙΙ (2002).

Ποδηματά, σε Κεραμέως/Κονδύλη/Νίκα, Ερμηνεία ΚΠολΔ ΙΙ, 2000, άρθρα 609, 610, 613, 618, 620.

Ποδηματά, Η δικονομική μεταχείριση του ισχυρισμού από το άρθρ. ΑΚ 281 – Αποτίμηση ορισμένων νομολογιακών θέσεων ιδίως σε αναφορά με τον έλεγχο καταχρηστικότητας ΓΟΣ κατ' άρθρ. 2 παρ. 6 ν. 2251/1994, ΧρΙΔ 2008.673.

Ποδηματά, Διαφορές από την οικογένεια, τον γάμο και την ελεύθερη συμβίωση. Γενικό διαδικαστικό πλαίσιο και ειδικές παρατηρήσεις στις διατάξεις των νέων άρθρ.

592-613 ΚΠολΔ (όπως ισχύουν μετά τον ν. 4335/2015), ΧρΙΔ 2015.641.= Τιμ. Τόμ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 2016, σ. 419.

Πουλιάδης, Η δικαστική ρύθμιση της χρήσης της οικογενειακής στέγης επί διακοπής της συμβίωσης των συζύγων (ΑΚ 1393), Αρμ 1995. 589.

Πολυζωγόπουλος, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, 1979, άρθρ. 454.

Πούλον, Μονομερώς αναγκαστικοί κανόνες σε Τιμ. Τομ. Μ. Σταθόπουλου ΙΙ (2010), σ. 2259.

Πούλον, Αποκλεισμός με συμφωνία της ακύρωσης δικαιοπραξίας λόγω πλάνης, σε Τιμ. Τόμ. Δωρή, 2014, σ. 1303.

Ράμμος, ΕρμΑΚ, Εισαγ. άρθρ. 1372-1385, και άρθρ. 1373, 1375-1377, 1383-1385.

Ραβδάς, Ιατρική Δεοντολογία κατ' άρθρο ανάλυση του Νόμου 3418/2005 (επιμ. Βιδάλη, Παπαχρίστου), 2013, άρθρο 1.

Ρεθυμιωτάκη, Ευθανασία και διαθήκες ζωής, σε: Μ. Δρακοπούλου (επιμ.), Ευθανασία, Αφιέρωμα στον πρώτο πρόεδρο της Επιτροπής Γεώργιο Κουμάντο, Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής 10 Χρόνια Λειτουργίας 1999-2009, 2012, σ. 153.

Ρεθυμιωτάκη, Κοινωνιολογία του δικαίου και οικογενειακό δίκαιο: μια εκλεκτική συγγένεια, στον τόμο Το πρόσωπο και η οικογένεια στο δίκαιο και την κοινωνία, Διεθνής Επιτροπή Προσωπικής Κατάστασης-Ελληνικό Τμήμα, 2017, σ. 103.

Ρεθυμιωτάκη, Συντροφικότητα, γάμος και συγγένεια χωρίς έμφυλη διαφορά: μια πρόκληση για το οικογενειακό δίκαιο, σε Τιμ. Τόμ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 2016, σ. 787.

Ρήγα, Ο θεσμικός ρόλος του συμβολαιογράφου στο Σύμφωνο Συμβίωσης Ν 3719/2008, ΕφΑΔ 2009.31.

Ρήγας, Κύρος των ρητρών χρονικού περιορισμού της ευθύνης του ασφαλιστική με έμφαση στη ρήτρα «claims made», ΝοΒ 2015.1120.

Ρίζος, Καταχρηστική άσκηση της αξίωσης διατροφής, σε Ζητήματα του Δικαίου της Διατροφής, Πρακτικά 5^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Εταιρίας Οικογενειακού Δικαίου, 2017, σ. 91.

Ροϊλος/Κουμάντος, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου¹, 1991, άρθρ. 1376.

Ρούσσης, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2013, άρθρ. 1302-1311.

Ρούσσο, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 2007, άρθρ. 1621.

Σαϊτάκης, Το νέο σύμφωνο συμβίωσης μετά το Ν 4356/2015, 2016.

Σαϊτάκης, Ο άτιμος ή ανήθικος βίος ως λόγος αποκλήρωσης του κατιόντος, ΧρΙΔ 2010.424.

- Σαϊτάκης**, Κληρονομικού δικαίου συνέπειες από το νέο σύμφωνο συμβίωσης (Ν 4356/2015), ΕφΑΔ 2015.947.
- Σακελλαροπούλου-Παρισάκη**, Η προστασία του ελαττωματικού γάμου, 1982.
- Σαμαρά**, Σκέψεις για το θέμα του επωνύμου των συζύγων. ΕφΑΔ 2017.1143.
- Σανιδάς**, Σύμφωνο συμβίωσης μεταξύ ομόφυλων προσώπων, Ισχυρό ή ανίσχυρο; ΝοΒ 2016.1603.
- Σαχουλίδου**, Η εξωτερική της βούλησης του ασθενή σε ζητήματα που αφορούν στο τέλος της ζωής-διαθήκες ζωής: μεταξύ ρύθμισης και απορρύθμισης, σε Η αρχή & το τέλος της ζωής, Ηθικά, ιατρικά και νομικά προβλήματα (επιμ. *Μηλαπίδου, Συμεωνίδου-Καστανίδου, Τάσκος, Χατζηκόστας*), Ιατρική πράξη, Βιοϊατρική και Δίκαιο, 2015, σ. 35.
- Σημαντήρας**, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου⁴, 1988.
- Σιδέρης**, Παρατηρήσεις στην ΠΠρΘεσσαλ 13240/2001, Αρμ 2001.1491.
- Σιδηρόπουλος**, Η συντηρητική κατάσχεση ως ασφαλιστικό μέτρο της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα, Αρμ 1997.475.
- Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου**, ΕρμΑΚ, άρθρ. 1346, 1347.
- Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου**, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 2007, άρθρ. 1438-1439.
- Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου**, Σημείωση στη ΜΠρΑθ 341/1983, ΝοΒ 1983.1030.
- Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου**, Διακοπή της συμβίωσης και διατροφή, ΝοΒ 1991.866.
- Σκορίνη –Παπαρρηγοπούλου/Λέκκας**, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 2007, άρθρ. 1442-1445.
- Σοφιαλίδης/Κορνηλάκης**, Το συναινετικό διαζύγιο, Αρμ 1983.847.
- Σούρλας**, ΕρμΑΚ, Εισαγ. άρθρ. 361-373, άρθρ. 368.
- Σπυριδάκης**, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, τεύχ. Β', 1987.
- Σπυριδάκης**, Οικογενειακό Δίκαιο³, 2020.
- Σπυριδάκης**, Η δικαστική συμπάρασταση, 1998.
- Σπυριδάκης**, Το συναινετικό διαζύγιο, 1998.
- Σπυριδάκης**, Η αποκλήρωση, 1998.
- Σπυριδάκης**, Το σύμφωνο συμβίωσης: κατά το Ν. 3719/2008-Θεωρητικοί προβληματισμοί και πρακτικές εφαρμογές, 2009.
- Σπυριδάκης**, Σύμφωνο Συμβίωσης Ν. 4356/2015 – Συστηματική και κατ' άρθρο ερμηνεία, 2017.

Σπυριδάκης, Η εικονική διαθήκη: Συμβολή στην ερμηνεία των άρθρων 138 και 139 ΑΚ, ΝοΒ 1978.646.

Σπυριδάκης, Essentialia, naturalia, accidentalia negotii, ΝοΒ 1994.1.

Σπυριδάκης, Σημείωμα στην ΟΛΑΠ 20/1990, ΝοΒ 1990.1341.

Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο⁵, 2018.

Σταθόπουλος, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, 1996, Εισαγ. στα άρθρ. 1825-1845 και άρθρ. 1825-1826, 1831-1834.

Σταθόπουλος, Περί της μεθόδου ερμηνείας της δηλώσεως βουλήσεως, ΝΔικ 1969.1.

Σταθόπουλος, Τινά περί της συγγνώμης κατά το αστικόν δίκαιον, ΝΔικ 1975.257.

Σταθόπουλος, Διαπλαστική απόφασις και πρόκλησις αυτής δι' ενστάσεως, ΝοΒ 1978.1.

Σταθόπουλος, Περιουσιακή αυτοτέλεια ή κοινοκτημοσύνη στις περιουσιακές σχέσεις των συζύγων, ΝοΒ 1980.1873.

Σταθόπουλος, Διατροφή και ανεξαρτησία της διαζευγμένης γυναίκος, ΔκΠ 1983.101.

Σταθόπουλος, Ερμηνεία διαθήκης, Κρυψιβουλία-Γνωμοδότηση, ΝοΒ 1983.1487.

Σταθόπουλος, Καταχρηστικές ρήτρες στις καταναλωτικές συμβάσεις –Ισχύς της απόφασης επί συλλογικής αγωγής, ΧρΙΔ 2010. 497.

Σταθόπουλος, Παραίτηση από τη νόμιμη μοίρα, Σχετική ή απόλυτη ακυρότητα κατά την ΑΚ 1829, ΕλλΔνη 2011.1273.

Σταθόπουλος, Μορφές ανισχύρου δικαιοπραξιών, ΧρΙΔ 2013.321.

Σταθόπουλος, Και πάλι η σχετική ακυρότητα και οι μορφές ανίσχυρου-Σχολιασμός των απόψεων του Σ. Ιωακειμίδη, ΧρΙΔ 2014.74.

Σταθόπουλος, Σύνοψη εργασιών και συμπεράσματα, σε Ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των συζύγων μετά το διαζύγιο, Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Οικογενειακού Δικαίου, 2014, σ. 207.

Σταθόπουλος, Εισαγωγή στο αστικό δίκαιο (επιμ. Σταθόπουλος/Αυγουστιανάκης), 1992.

Σταθόπουλος/Λαδογιάννης, Κριτήρια αντίθεσης συμφώνου προτίμησης προς τα χρηστά ήθη, ΧρΙΔ 2012.63.

Σταθόπουλος/Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 2007, άρθρ. 1386-1388 και 1400-1402.

Σταθόπουλος/Σταμπέλου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 2007, Εισαγ. στα άρθρ. 1350-1371 και άρθρ. 1350-1352.

Σταμάτης, Μεθοδολογία του Δικαίου. Θεμελίωση των νομικών κρίσεων², 2019.

- Σταμάτης**, Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων⁸, 2009.
- Σταμάτης**, Τι σημαίνει ότι «οι ευμενείς ρυθμίσεις πρέπει να ερμηνεύονται στενά;», ΕΔΚΑ 2003.641.
- Σταμάτης**, Το κοινό περί δικαίου αίσθημα ως απατηλό κριτήριο ορθότητας, ΝοΒ 2005.817.
- Σταμπέλου**, Τα τεκμήρια της πατρότητας από γάμο κατά τον ΑΚ, 1992.
- Σταμπέλου**, Λύση του Συμφώνου Συμβίωσης-Τεκμήριο Πατρότητας, ΕφΑΔ 2009.13.
- Σταμπέλου**, Σύμφωνο συμβίωσης και ισότητα, ΧρΙΔ 2009.189.
- Στασινόπουλος**, σημείωμα στην ΜΠρΠειρ 1264/2018 ΕλλΔνη 2019.1698.
- Στεργιαννίδου**, Μια πρώτη ρύθμιση εναλλακτικής μορφής συμβίωσης, Dig 2010.10.
- Στεργίου**, Η «οικογένεια» υπό το βλέμμα της κοινωνικής ασφάλισης, ΔτΚΑ 2019.2.
- Στεργίου**, Παρατηρήσεις στην ΣτΕ 1199/2019, ΔτΚΑ 2020.101.
- Σωτηρόπουλος**, Το δικαίωμα στο γάμο: Η δικαστική αναζήτηση της ανυπόστατης απαγόρευσης. ΝοΒ 2009.2002.
- Ταμπάκης**, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, 1979, άρθρ. 368.
- Τασίκας**, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2010, άρθρ. 730.
- Τασίκας**, Ζητήματα από τη νόμιμη μοίρα στην αγωγή μέμψης άστοργης δωρεάς, Αρμ 2017.2064.
- Τιμαγένης**, Διαφορές από την οικογένεια, τον γάμο και την ελεύθερη συμβίωση, ΕΠολΔ 2014.215.
- Τουντόπουλος**, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2010, άρθρ. 713, 724.
- Τούσης**, Οικογενειακόν Δίκαιον⁴, τ. Α', 1979
- Τράντα**, Δηλωμένη συμβίωση-Ένας νέος οικογενειακός θεσμός; ΔτΑ 2003.1171.
- Τριανταφυλλίδης**, Η προληπτική δικαστική προστασία κατά το άρθρο 69 ΚΠολΔ, 2009.
- Τροκάνας**, Ανθρώπινη αναπαραγωγή (Η ιδιωτική αυτονομία και τα όριά της), 2011.
- Τροκάνας**, Παρατηρήσεις στην ΕφΘεσσαλ 826/2008, Αρμ 2008.1531.
- Τσαντίνης**, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2013, άρθρ. 1372-1385.
- Τσολακίδης**, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2013, άρθρ. 1813-1824 ΑΚ.
- Τσολακίδης**, Εκποίηση της οικογενειακής στέγης κατά τη διάρκεια της διάστασης των συζύγων, ΕφΑΔ 2008.506.
- Τσολακίδης**, Ελεύθερη συμβίωση και αδικαιολόγητος πλουτισμός, ΕφΑΔ 2010.887.
- Τσολακίδης**, Λήξη της ελεύθερης ένωσης και απόδοση περιουσιακών επαυξήσεων των συμβιούντων κατά τη διάρκειά της, σε Ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των συζύγων

μετά το διαζύγιο, Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Οικογενειακού Δικαίου, 2014, σ. 145 = ΕφΑΔ 2015.98.

Τσολακίδης, Αξίωση διατροφής και καταδολίευση δανειστών, ΧρΙΔ 2015.92= Τιμ. Τόμ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 2016, σ. 487.

Τσολακίδης, Παρατηρήσεις στην ΟΛΑΠ 18/2005, ΧρΙΔ 2005.610.

Τσολακίδης, Παρατηρήσεις στην ΑΠ 1880/2008, ΧρΙΔ 2009.713.

Φίλιος, ΕρμΑΚ, άρθρ. 1807.

Φίλιος Π., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου⁴, 2011.

Φίλιος Π., Οικογενειακό Δίκαιο⁴, 2011.

Φίλιος Π., Κληρονομικό Δίκαιο⁸, 2011.

Φλάμπουρας, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2010, Εισαγ. άρθρ. 201-210.

Φλάμπουρας, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2013, άρθρ. 1489, 1493.

Φουντεδάκη, Η ελαττωματική υιοθεσία, 1993.

Φουντεδάκη, Η «συναίνεση του ενημερωμένου ασθενούς», σύμφωνα με το νέο Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας (Ν. 3418/2005), Ο Νέος Κώδικας Ιατρικής Δεοντολογίας (Ν. 3418/2005): Βασικές ρυθμίσεις (νομική, ιατρική και κοινωνιολογική προσέγγιση) Δημοσιεύματα Ιατρικού Δικαίου και Βιοηθικής, 2006.

Φουντεδάκη, Ανθρώπινη αναπαραγωγή και αστική ιατρική ευθύνη, 2007.

Φουντεδάκη, Υιοθεσία - Ο Ν. 2447/1996, οι τροποποιήσεις και η εφαρμογή του, 2010.

Φουντεδάκη, Φυσικό πρόσωπο και προσωπικότητα στον Αστικό Κώδικα, 2012.

Φουντεδάκη, Παραδόσεις Αστικής Ιατρικής Ευθύνης – Διάλογος με τη νομολογία, 2018.

Φουντεδάκη, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2010, Εισαγ. άρθρ. 57-60 ΑΚ.

Φουντεδάκη, Αναγνωριστικές συμβάσεις, ΕπισκΕμπΔ 1996.887.

Φουντεδάκη, Παρατηρήσεις σχετικά με τις ρυθμίσεις για το επώνυμο και την υιοθεσία, ΕφΑΔ 2009.47.

Φουντεδάκη, Η «Οικογενειακή Ζωή» ως έκφανση της προσωπικότητας σύμφωνα με το άρθρο 57 ΑΚ σε «Το Οικογενειακό Δίκαιο στον 21^ο αιώνα- από τις συγκυριακές στις δομικές αλλαγές», 2012, σ. 131.

Φουντεδάκη, Ενώσεις προσώπων του ίδιου φύλου: η διαχρονική αντιμετώπισή τους από την ελληνική έννομη τάξη, μια νομοθετική πρόταση και οι προεκτάσεις της σε Τιμ. Τόμ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 2016, σ. 499= Σύμφωνο συμβίωσης ομόφυλων ζευγαριών – Η προσαρμογή στην ελληνική νομοθεσία, Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΙΜΔΑ), 2015, σ. 59.

Φουντεδάκη, Πληρεξούσιοι υγείας και Διαθήκες ζωής. Το ρυθμιστικό έλλειμμα του ελληνικού δικαίου, σε Επιλογές του ασθενούς και ιατρικές αποφάσεις στο τέλος της ζωής. Διαθήκες ζωής και πληρεξούσιοι υγείας, Δημοσιεύματα Ιατρικού Δικαίου και Βιοηθικής, 2016, σ. 13.

Φουντεδάκη, Αποζημίωση λόγω στέρησης διατροφής και υπηρεσιών επί πρόκλησης θανάτου ή σωματικής βλάβης του ενός συζύγου, σε Ζητήματα του Δικαίου της Διατροφής, Πρακτικά 5^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Εταιρίας Οικογενειακού Δικαίου, 2017, σ. 55.=ΔιΔικ 2019.1.

Φραγκάκης, Ζητήματα οικογενειακού δικαίου στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ΔτΑ 2015.545.

Χαμηλοθώρης, Ασφαλιστικά Μέτρα², 2016.

Χατζηαντωνίου, Η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα και οι προϋποθέσεις παροχής ασφάλειας κατ' άρθρ. 1402 ΑΚ και προστασίας της αξίωσης του άρθρου 1400 ΑΚ με λήψη ασφαλιστικών μέτρων, ΕφΑΔ 2013.23.

Χατζόπουλος, Η προστασία των σεξουαλικών μειονοτήτων από τα ευρωπαϊκά δικαιοδοτικά όργανα, ΔτΑ 2002.709.

Χελιδόνης, Η έννοια της καλυπτόμενης δικαιοπραξίας στην ΑΚ 138 παρ. 2, Αρμ 2000.1068.

Χριστακάκου-Φωτιάδη, Ζητήματα από την ακυρώσιμη (λόγω απάτης) σύμβαση ανταλλαγής για μεταβίβαση επιχείρησης, σημ. υπό την ΕφΘεσσαλ 438/1995, ΔΕΕ 1995.1062.

Χριστακάκου-Φωτιάδη, Η ρύθμιση της οικογενειακής στέγης μετά το διαζύγιο, σε Ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των συζύγων μετά το διαζύγιο, Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Οικογενειακού Δικαίου, 2014, σ. 111.

Χριστακάκου-Φωτιάδη, Σημείωση στην ΕφΑθ 6981/1998, ΝοΒ 1999.1142.

Χριστακάκου-Φωτιάδη, Σχόλιο στην ΠΠρΑθ 8356/2001, ΝοΒ 2003.696.

Χριστοδούλου, Η συμβίωση μεταξύ οικογενειακού και ενοχικού δικαίου – Το παράδειγμα του συμφώνου συμβίωσης, 2012.

Χριστοδούλου, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου², 2016, Εισαγ. στα άρθρ. 140-157 και άρθρ. 141, 151.

Χριστοδούλου, Σύμφωνο συμβίωσης - καταγραφή επιμέρους ζητημάτων ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου, Δ 2009.346.

Χριστοδούλου, Σύμφωνο συμβίωσης: Κατάλυση ή ενδοτικοποίηση του θεσμού του γάμου; Προς μια αξιολογική ομογενοποίηση του δικαίου της συμβίωσης, ΕφΑΔ 2009.50.

Χριστοδούλου Ν., Ο ρόλος του ελλείποντος ανταλλάγματος της δωρεάς στη πλήρωση ενός κενού της 3^{ης} παραγράφου του άρθρου 1400 Α.Κ., ΕΕΝ 1985.469.

Χρυσόγονος/Βλαχόπουλος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα⁴, 2017.

Χρυσόγονος, Το ελληνικό Σύνταγμα και η οικογένεια, ΕλλΔνη 1997.729.

Ψυχομάνης, Περιουσιακή αυτοτέλεια των συζύγων και σύστημα κοινοκτημοσύνης με το ν. 1329/1983, ΝοΒ 1983.951.

Ψυχομάνης, Η «ύβρις» του συμφώνου συμβίωσης, ΕλλΔνη 2019.305.

Ψούνη, Κληρονομικό Δίκαιο, Ι και ΙΙ, 4^η έκδ. 2012 και 5^η έκδ. 2016.

Ψούνη, Το νέο δίκαιο της συγγένειας και της προστασίας των ανίκανων προσώπων – Οι επιπτώσεις στις κληρονομικές σχέσεις, 2000.

Ψούνη-Ζορμπά, Η τύχη της μίσθωσης οικογενειακής στέγης σε περίπτωση θανάτου του μισθωτή συζύγου (ΑΚ 612 παρ. 2), ΕλλΔνη 1994.591.

Ψούνη, Η διαμόρφωση των κληρονομικών σχέσεων στο πλαίσιο του συμφώνου συμβίωσης, ΕφΑΔ 2009.18.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Agallopoulou, Les différents types de familles contemporaines selon le droit hellénique, RHDI 2002.21.

Bamberger/Roth/Hau/Poseck (-*Beutler*), Bürgerliches Gesetzbuch: BGB, (§1585c), 4 Aufl. 2019.

Bamberger/Roth/Hau/Poseck (-*Hahn*), Bürgerliches Gesetzbuch: BGB, (LPartG), 4 Aufl. 2019.

Bamberger/Roth/Hau/Poseck (-*Hahn*), Bürgerliches Gesetzbuch: BGB, (§1315, §1356), 4 Aufl. 2019.

Bamberger/Roth/Hau/Poseck (-*Wedntland*), Bürgerliches Gesetzbuch: BGB, (§144), 4 Aufl. 2019.

Battes, Probleme bei der Anwendung des Gesetzes über Eingetragene Lebenspartnerschaften, FuR 2002, (Teil 1) 49, (Teil 2) 113.

Beck, Gleichstellung durch Öffnung der Ehe, FPR 2010.220.

Beck, Die verfassungsrechtliche Begründung der Eingetragenen Lebenspartnerschaft, NJW 2001.1894.

Bömelburg, Die eingetragene Lebenspartnerschaft - ein überholtes Rechtinstitut?, NJW 2012.2753.

Bosse-Platière, Le pacte civil de solidarité, Droit de la famille 2001/2002 (Daloz Action), αρ. 1166-1186.

Braun, "Ein neues familienrechtliches Institut". Zum Inkrafttreten des Lebenspartnerschaftsgesetzes, JZ 2002.23.

Braun, Ehe und Familie am Scheideweg. Eine Kritik des sogenannten Lebenspartnerschaftsgesetzes, 2002.

Brox/Walker, Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts, 43. Aufl. 2019.

Bruns/Kemper (Hrsg.): Lebenspartnerschaftsrecht. Handkommentar, 1. Aufl. - Nomos: Baden-Baden, 2001 (παραπομπή ως:HK-LPartG/Συγγραφέας).

Canaris, Die Feststellung von Lücken im Gesetz, 1964.

Courbe, Droit de la famille⁴, 2005.

Dethloff, Familienrecht, 29 Aufl. 2009, 32.Aufl. 2018.

Dethloff, Die Eingetragene Lebenspartnerschaft - Ein neues familienrechtliches Institut, NJW 2001.2598.

Dorsel, Grundzüge des neuen Lebenspartnerschaftsgesetzes, RNotZ 2001.151.

Erman/Arnold, Handkommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, § 144, 15. Aufl. 2017.

Erman/Heckelmann, Handkommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Vor § 1353, 15. Aufl. 2017.

Erman/Kaiser, Handkommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, LPartG, 15. Aufl. 2017.

Erman/Kroll-Ludwigs, Handkommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, §1356, 15. Aufl. 2017.

Erman/Schmidt-Räntsch, Handkommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, §138, 15. Aufl. 2017.

Finger, "Registrierte Partnerschaften" - Die aktuellen Änderungen des Lebenspartnerschaftsgesetzes, MDR 2005.121.

Finger, Die registrierte Lebenspartnerschaft - Überblick über die Neuregelung und kritische Bestandsaufnahme, MDR 2001.199.

Freytag, Lebenspartnerschaftsgesetz, Eheschutz und Differenzierungsverbot - Eine verfassungsrechtliche Untersuchung unter Berücksichtigung der neuesten Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts in dieser Sache, DÖV, 2002.445.

- Gernhuber**, Ehe und Familie als Begriffe des Rechts, FamRZ 1981.721.
- Gernhuber/Coester-Waltjen**, Familienrecht, 6.Aufl., 2010.
- Grziwotz**, Gleichstellung der Lebenspartnerschaft nach dem Gesetz zur Überleitung des Lebenspartnerschaftsrechts- Beratungs und Gestaltungsprobleme, DNotZ 2005.13.
- Grziwotz**, Nichteheleche Lebensgemeinschaft, 5. Aufl. 2014.
- Jauernig/Budzikiewicz**, Bürgerliches Gesetzbuch, §1356,17. Aufl. 2018.
- Kaiser**, "Entpartnerung" - Aufhebung der eingetragenen Lebenspartnerschaft gleichgeschlechtlicher Partner, FamRZ 2002.866.
- Kaiser**, Das Lebenspartnerschaftsgesetz. Zur Gleichstellung homosexueller Partnerschaften aus familienrechtlicher Sicht, JZ 2001.617.
- Kaiser/Schnitzler/Friederici/Schilling/Finger**, Nomos-Kommentar BGB, Band IV (Familienrecht), §1314, §1315, 3. Aufl. 2014.
- Kaiser/Schnitzler/Friederici/Schilling/Sanders**, Nomos-Kommentar BGB, Band IV (Familienrecht), §1585c, 3. Aufl. 2014.
- Kemper**, Ehe und Eingetragene Lebenspartnerschaft. Übereinstimmungen, Ähnlichkeiten und Abweichungen in den Regelungen der beiden für dauerhafte Lebensbeziehungen gedachten Rechtsinstitute, FPR 2001.449.
- Kemper**, Rechtsanwendungsprobleme bei der Eingetragenen Lebenspartnerschaft, FF 2001.156.
- Kerameus**, Auskunftsanspruch bei der Geltendmachung des Zugewinnausgleichs nach griechischem Ehegüterrecht, IPRax 1990.228.
- Klein**, Für die Verfassungskonformität des Lebenspartnerschaftsgesetzes, FPR 2001.434.
- Kondyli I.**, La protection de la famille par la réserve héréditaire en droits français et grec comparés, 1997.
- Koumantos/Stambelou**, Digesting the New Family Law-Particular Problems concerning the Application of the New Family Law, JFamL 1989.518.
- Labayle**, La diversité des sources du droit à une vie familiale, σε Le droit à une vie familiale, 2007, σ. 1 επ.
- Langenfeld**, Der Ehevertrag, 11Aufl., 2005.
- Langenfeld**, Der Vertrag den eingetragenen Lebenspartnerschaft, ZEV 2002.8.
- Larenz/Canaris**, Methodenlehre der Rechtswissenschaft³, 1995.
- Larenz/Wolf**, Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts, 9. Aufl. 2004.
- Lipp**, Rechtsprobleme bei der Begründung einer Lebenspartnerschaft, StAZ 2002.354.

- Löhnig**, Das neue Lebenspartnerschaftsgesetz - eine Einführung, JA 2001.650.
- Malaurie/Aynès**, La famille, 2004.
- McGlynn**, Pluralism and human rights: a legal foundation for the regulation of families and family law in the European Union, σε Families and the European Union, Law, politics and pluralism, 2006, σ. 1 επ.
- Medicus/Petersen**, Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts, 11. Aufl. 2016.
- Meyer/Mittelstädt**, Das Lebenspartnerschaftsgesetz. Kommentierende Darstellung anhand der Materialien, 2001.
- Münchener Kommentar/Einsele**, Bürgerliches Gesetzbuch, §125, 8. Aufl. 2018.
- Münchener Kommentar/Maurer**, Bürgerliches Gesetzbuch, §1585c, 8. Aufl. 2019.
- Münchener Kommentar/Armbrüster**, Bürgerliches Gesetzbuch, §134, 8. Aufl. 2018.
- Münchener Kommentar/Busche**, Bürgerliches Gesetzbuch, §142, §144, §157, 8. Aufl. 2018.
- Münchener Kommentar/Duden**, Bürgerliches Gesetzbuch, LPartG, 8. Aufl. 2019.
- Münchener Kommentar/Roth**, Bürgerliches Gesetzbuch, §1353, §1356, 8. Aufl. 2019.
- Münchener Kommentar/Wacke**, Bürgerliches Gesetzbuch, LPartG, 7. Aufl. 2017.
- Münchener Kommentar/Weber**, Bürgerliches Gesetzbuch, §1564, 8. Aufl. 2019.
- Münchener Kommentar/Weber-Monecke**, Bürgerliches Gesetzbuch, §1360, 8. Aufl. 2019.
- Münchener Kommentar/Wellenhofer**, Bürgerliches Gesetzbuch, §1314, § 1315, §1318, 8. Aufl. 2019.
- Münchener Kommentar/Wellenhofer**, Bürgerliches Gesetzbuch, §1599, 8. Aufl. 2020.
- Muscheler**, Das Recht der Eingetragenen Lebenspartnerschaft. Handbuch für die gerichtliche und anwaltschaftliche Praxis, 2. Aufl., 2004.
- Muscheler**, Die Reform des Lebenspartnerschaftsrechts, FPR 2010, 227.
- Muscheler**, Familienrecht, 4. Aufl., 2017
- Palandt/Brudermüller**, Bürgerliches Gesetzbuch, §1356, LPartG, 78. Aufl. 2019.
- Palandt/Brudermüller**, Bürgerliches Gesetzbuch, LPartG, 77. Aufl. 2018.
- Palandt/Diederichsen**, Bürgerliches Gesetzbuch, §1356, 44. Aufl. 1985.
- Palandt/Ellenberger**, Bürgerliches Gesetzbuch, § 144, 78. Aufl. 2019.
- Papadopoulou-Klamaris**, Contractualisation in Greek Family Law, RHDI 2014.339.

Plazy, Le droit à une vie familiale pour les incapables, σε Le droit à une vie familiale, 2007, σ. 37 επ.

Rauscher, Familienrecht, 2. Aufl. 2008.

Schwab, Eheschließung für Personen gleichen Geschlechts, FamRZ 2017.1284.

Schwab, Eingetragene Lebenspartnerschaft - Ein Überblick, FamRZ 2001.385.

Schwab, Familienrecht, 27. Aufl. 2019.

Soergel/Hefermehl, Bürgerliches Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen, Kommentar, § 144, 13. Aufl. 1999.

Soergel/Lipp, Bürgerliches Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen, Kommentar, § 1356, 13. Aufl. 2013.

Soergel/Wellenhofer, Bürgerliches Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen, Kommentar, LPartG, 13. Aufl. 2012.

Stambelou, Le concubinage en Droit Civil Grec (Les concubinages en Europe), 1989.

Staudinger/Baumann, Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: Buch 4: Familienrecht: §1585c, 2014.

Staudinger/Hertel, Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: Buch 1: Allgemeiner Teil: § 125, 2017.

Staudinger/Roth, Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: Buch 1: Allgemeiner Teil: §144, 2015.

Staudinger/Sack/Fischinger, Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: Buch 1: Allgemeiner Teil: § 138, 2017.

Staudinger/Sack/Seibl, Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: Buch 1: Allgemeiner Teil: §134, 2017.

Staudinger/Voppel, Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: Buch 4: Familienrecht: LPartG, 2010.

Staudinger/Voppel, Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: Buch 4: Familienrecht: §1315, § 1318, §1353, §1356, §1360, 2018.

Stüber, Gesetz zur Überarbeitung des Lebenspartnerschaftsrechts, FamRZ 2005.574.

v. **Koppenfels-Spies**, Voraussetzungen und Folgen der Aufhebung der Lebenspartnerschaft, FPR 2003.5.

Terré, Droit civil, Les personnes, La famille, Les incapacités⁷, 2005.

Weber, Lebenspartnerschaftsvertrag, FPR 2005.151.

Weinreich, Das Lebenspartnerschaftsgesetz (LPartG), FuR 2001.481.

Wellenhofer-Klein, Die eingetragene Lebenspartnerschaft, 2003.